सं. ५३३१

श्रुत प्रकाशिका
व्यास सूत्र भाष्य टीका

तैलिंग्या मू.

× × × ×

पत्र सं. ३६३ —— सं.

विषय. वेदान्त शास्त्र मू.

व्यासमूत्राणां रामानुजाचार्येण कृतस्य श्रीभाष्यस्य प्रथमाधिकरणस्य
व्याख्येयं श्रुतप्रकाशिकाख्या तिरुवडिकाचार्य्यकृता।

श्रुतप्रकाशिका पत्रे ३६३

...ిష్ణువుసల్నైనారు తిరుపదికె శరణం శ్రీనివాసగురవే నమః శ్రీమతే రామానుజాయ నమః శ్రుతప్ర
...ికాచార్యతిరువడికనె శరణం శ్రుతప్రకాశికై ॥శ్లోకం॥ హారిః॥ జ్యం॥ వరదం ద్విరదాద్రీశం శ్రీనిధిం క
...రణ్యం శరణం యాంవిప్రణతార్తిహారం హారిం॥ బహిరంతస్తమశ్ఛేది జ్యోతిర్వందే సుద
...హితసంకల్పం వస్తులక్ష్మీధరం విదుః। సవ్యజ్ఞాయయ కలాపేన వహతా భారతేన
...దాయ నమో వ్యాసాయ విష్ణవే। తస్మై రామానుజార్యాయ నమః పరమయోగినే॥
...వంతజ్వరమశేశముత్తే॥ వందే హం వరదార్యం తం వత్సాభిజనభూషణం॥
...ం జీవయతి మామపి। ప్రపద్యే ప్రణవాకారం భాష్యం రంగమివాపరం। పర
...ంస్ఫుటమీదృశే। శ్రుత్యంతేషు శ్రుతం భాష్యే మతం ధ్యాతం హృదంబుజే॥
...ష్టం శ్రీరంగధామని॥ ప్రమాణం చ ప్రమేయం చ ప్రమాతారశ్చ సాత్త్వికాః। జః
...స దా సర్వత్ర సర్వదా। అవిస్మృతాస్సు గంభీరా రామానుజమునేర్గిరః। దశ
...దేనస్పష్టం భావమఖిలం దృఢం। శ్రీరంగేశాజ్ఞయాలబ్ధవ్యాససంజ్ఞం సుదర్శనం। వాచా
...ం పుత్రభాష్యభక్తిరచూడదత॥ గురుభ్యోర్థః శ్రుతశ్శబ్దైస్తత్ప్రయుక్తైశ్చయోజితః॥

యత్ర కామగమో వశీ। మోదతే భగవాన్ భూతైః బాలః క్రీడనకైరివేతి। అప్రమేయత్వం పరి
మనితరచేతనప్రేర్యత్వం యత్ర కామగమ ఇత్యనేన వాయూపకాదిప్రేరణాధీనాం బుద్ధి
వృత్తిః స్వేచ్ఛాధీనప్రవృత్తివిఫలం తత్త్వం దానం వా స్వాధీనలీలోపకరణత్వం వశీశబ్దా
ద్రియం ఉపరాధినచేష్టావ్యాపృతత్వాద్ధర్మం వా వశీశబ్దః బాలకదృష్టాంతేన లీలాయాః
అభిప్రేతం। అనేన రాజ్ఞాం పణబంధపూర్వకద్యూతాదివ్యాపృత్తిః కార్యవర్గాపేక్ష
తరత్వం క్రీడనకైరిత్యనేన ఫలితం। నను ప్రయోజకవ్యాపారం హి లా అతో భంగస్య
కథం ప్రయోజ్యవ్యాపారభూతయోర్జన్మస్థిత్యోర్లీలాత్వం। ఉచ్యతే బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి
ప్రయోజకవ్యాపారవత్ ప్రయోజ్యవ్యాపారస్యాపి లీలాత్వకథనేనోపాదానత్వం ఫలితం। లీలాశబ్దే
త్రిత్వం చ భంగాదిత్వం తేన ప్రథమాధ్యాయార్థస్సంక్షిప్తః। అవాప్తసమస్తకామస్య వ్యాపారానుపపత్త్యోప
పారతా లీలాశబ్దేన విరోధపరిహారపర ద్వితీయాధ్యాయార్థస్సూచితః। ఏవం పూర్వద్విరాత్రం కారణత్వరూపం ప
రత్వం సంక్షిప్తం తస్యైవ సమాశ్రయణీయతాప్రతిపత్త్యర్థం। ఉత్తరద్విరాత్రం భగవత్ప్రాప్త్యుపాయప్రదత్త్వలక్ష
ణాదాలక్షణం సంక్షిప్యతే వినతేత్యాదిపదేన కేవలం ప్రకృష్టత్వం కేవలం నాలక్షణం చ వనకాచలలోష్టశకలయోరివ

మహాప్రళయాధావవఛ్ఛితా। భంగః నిత్యనైమిత్తిక ప్రాకృతరూపః। వెదాన్తస్య లయాంతర్భావెపి శాస్త్రస్య
పరమప్రయోజనత్వాదత్రసనాంతర్భావితః। అతఏవాదిశబ్దెపినాంతర్భావ్యః। తస్యసాంధారణతంత్రయోస్సక్ష్మ
ప్రతిపత్తిహేతుత్వాభావాత్। పృథగేవహి పూర్వైశ్చ సమ్యగుత్తరం నిర్దిష్టా వెదాన్తః జగదుద్భవస్థితిప్రణాశసం
[..]విమోచనాదంరు ఇతి జగజ్జన్మస్థితిధ్వంసమహానన్దైకహేతవ ఇతి చ। భగవాన్ భాష్యకారాశ్చ తథానిర్ది
[..]ష్టార్థసంగ్రహే। ఉద్భవస్థితిప్రళయసంసారనివర్తనైకహేతుభూత ఇతి భాష్యేచ నిఖిలజగ
[..]దయమహానంద్రైకకారణమితి వినతేత్యాదిపదెనస్థవమంతర్భూతస్య గౌర్వాదిసాంసారికఫలప్ర
[..]స్కృతా। శాస్త్రసాధారణస్య పరమప్రయోజనస్య మోక్షస్యేవహి పృథగుక్త్యపేక్షా
[..]వమంతః ప్రవెశనియమనాదిగృహ్యతే। తథాచ భాష్యెస్వయమెవ వక్ష్యతి జగదుత్ప
[..]నియమనాదిలీలమితి జన్మాద్యమభంగాన్తర్భావాంతః ప్రవెశనియమనాదెరర్థసిద్ధత్వా
[..]సపరిశేషమపక్షయోరస్వార్థత్వాభావేన తదావృత్త్యర్థంస్యమతె పృథగుక్త్యత్వా
[..]నాయోగాత్ విస్తరేణోక్తస్యార్థస్య సంక్షేపోక్త్యావివక్షితత్వోపపత్తేశ్చ। లీలాశబ్దేన
[..]తావనస్య ప్రయోజనభూపస్వఛ్ఛందచేష్టితత్వాదికమభిప్రేతం। యథోక్తం। మహాభారతె అప్రమె

మహాత్మ్యమయధావి... న్నిహితశబ్దవాచ్యనిష్ఠస్సముదాయః శక్తం ప్రతీయత ఇతి బ్రాహ్మణసమూహాజ్ఞాత్యాది
పరమప్రయోజనత్వ ద... రిషదిత్యాదిష్వతిరిక్తత్వస్యాపి దర్శనాత్ తత్ర తస్సముదాయగ్రాహకప్రమాణేను
ప్రతిపత్తి పాఠతత్వభావా... మితి యుద్ధాత్ర ఏవార్థః। ఏవంచ సతి త్రాత శబ్దప్రయోగస్యార్థవత్త్వం స్యాత్ ఇ
...మోచనాదయ ఇతి జగ... రణలక్షణో రక్షా తస్య ఫలకదీక్షః ప్రధానదీక్షః దీక్షా సంకల్పః స్వసత్తాయాం
...స్త్రా... ర్థసంగ్రహే... వర్తనస్య త్వం తాభిమతత్వం ప్రాధాన్యం అప్రహాం జీవితం జీవాత్మేమిత్యుక్తం। కా
...యమహో...
...ఉత్రం వాపరం ధ్యాతేనత్వైద దాసకర్మకరమ... ప్రస్తంబః। దృశ్యం స్మృతి రవ
=॥౦౬ ధానమష్టానస్యాభిమత తమత్వమవ్వహాం జీవితం జీవాత్మేమిత్యనేనావగమ్యతే। దీక్షా ప్రాధాన్యే
...త్వం ఫలితం దీక్షా శబ్దేన ఆశ్రిత సంరక్షణస్య స్వప్రయోజకత్వం దర్శితం ప్రతభ్రంశ సమాద్రే చార
...ఫల్యదయం ఫలిత్వం హా ప్రతిన ఏవ సంశ్రిత రక్షణం చ తద్వ్రతం యుద్ధాదదా మేహ్య తద్వ్రతం మమేతి। వినత రక్షా
...బాధకత్వం వృత్తిం రక్ష చతుర్థార్థత్వం రూపార్థః సంక్షిప్తా ఏవం జగత్కారణత్వమోక్షప్రదత్వ కథితె ఏతెహ రాజస్త్రే
త్రచామరవత్ బ్రహ్మణో సాధారణం చిహ్నం పరత్వస్యాలక్ష్యచ సంశ్రయణం రక్షితానిమిత్తతయావగతె యుద్ధా
యం ఏనం విదుర వ్యహాస్తె భవంతి త్యుపత్రవత్యాసంబాహుల్యం నమతినం పతత్రే ద్వాహ్యధి వజనయనదేవవత

సమాశ్రయణీయత్వేనోపకల్పిత ఇతి తదుభయవ్యావృత్త్యర్థమిదం పదద్వయం। విశేషేణ నతాః ప్రపన్నా భూ
తావినతాః న్యాసోపాసనాత్మకాశేషవిద్యాదిశేషనిష్ఠాస్సర్వే వివక్షితాః। ద్వైవిధ్యం చ తదుపరి ఉపపాదయామః
[illegible]ః। ఊర్ధ్వరేతసశ్చేత్యాదినా వక్ష్యమాణదేవత్వమనుష్యత్వవర్ణాశ్రమాదిభేదేన జన్మవృత్తగుణాశ్చాభి
[illegible]। భగవద్జ్ఞానేన లబ్ధసత్తాకత్వం భూతశబ్దార్థః। అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద సన్తమేనం తతో విదురితి హి శ్రు
[illegible]పాంశం చ తేషాం పాలనకత్వం పార్థవం హా ముబజ్ఞనజంతవః। నాశయామ్యాత్మభావస్థః దదామి
[illegible] అహం స్మరామి మద్భక్తమిత్యాద్యుక్తప్రకారేణ సత్ప్రాప్త్యారవిరోధినివర్తనాదికం హి భగవత
[illegible] భూతిసంభవః భూతసంబన్ధిత్వాత్ భూతత్వా[illegible]సంశ్రితసంబన్ధినోఽపి తత ఏవ
[illegible] అభిప్రాయః। యథా ఆసేతుహిమాచలం తిచే పరః ప్రకృత్యం తి పి తాముపాః। వైష్ణవానాం
[illegible] ఇతి పశుర్మనుష్యః పక్షీ వా యే చ వైష్ణవసంశ్రయాః। తేనైవ తే ప్రయాస్యన్తి త
[illegible] నుష్ఠానం తన్నిర్దిష్టానతిరిక్తవిషయస్సముదాయశబ్దః। యథా బ్రాహ్మణసమా
[illegible] భ్యుదిష్టాతిరిక్తస్యాపి దర్శనాత్ సమాసాంతర్గతాయాః షష్ఠ్యాస్సంబన్ధమాత్రవిష
[illegible] నిర్దిష్టానతిరిక్తత్వనియమస్యానుశాసనాభావాచ్చ సముదాయశబ్దశ్రుతేస్సముదాయినః

సమాశ్రయణీయత్వముక్తం ప్రవణాదితి సూత్రోక్తన్యాయేన పశుశబ్దస్య భాగపర్యవసాయిత్వనిర్ణయాత్ సామా
తావినతాః న్యాసం పాసనాస్తీతి తత్పూర్వపర్యవసాయిత్వాత్ పశ్రుబ్రహ్మాదిసామాన్యవేదానాం నారాయణ ఏవ విశేషపర్యవసానం
[..]ః। ఊర్ధ్వరేతసమ్ చేత్యాదిరుపశక్త్యా నిత్యవిభూతిమత్త్వం సూచితం రూఢిశక్త్యా త్రిమూర్తిసామ్యం తద్దైవం బ్రహ్మా
[..]భగవద్ధ్యానేన లబ్ధస్వర ఏవ బ్రహ్మసత్రిమూర్త్యతిరిక్తసదాశివః బ్రహ్మేదంయత్ప్రయోజనేశ్వరా ఇతి పత్రే
।।త్రై[..]హాంశం చ తేషాతేసైతూనాస్మానేష్వధికరణే ధర్మసూచనం తేనోపేయాంతరవ్యావృత్తిః బ్రహ్మవిహాప్తి
[..]।। [..] అహంగ్రహనాభిధానాత్। యద్వా కారణత్వశంకితదోషపరి[..]హాయ నసుద్ధేనతోపి పరస్య త్వధికర
[..]।।[..]క్త్రైవములం భంయలింగత్వం రూపైలక్షణ్యం సూచితం। అథోపాయస్వరూపం వదతి శేవముషితి। అయం
[..]భక్తిరూపేతి విశేషశబ్దః। అత్రాపి భాగావామంత్రవర్ణాదితి న్యాయేనాభిప్రేతః। శేముషీశబ్దోపాదా
[..]నకర్మసముచ్చయమతవ్యావృత్తిః భక్తిరూపేతి వాక్యార్థజ్ఞానవ్యావృత్తిః। శుద్ధభావంగతా భక్త్యాశాస్త్రదృష్టి
నాదరేనం। భక్త్యాత్వనన్యయాజ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చేత్యుక్తప్రకారేణ జ్ఞానదర్శనప్రాప్తిసాధనభూ
తా భక్తిరత్ర వివక్షితా। అవిశేషేణ భక్తిరూపేత్యుక్తత్వాత్ ఆహామస్యపరాధానామాలయోకించనోగతిరిత్యా
ద్యుక్తప్రకారేణ స్వాత్మానమనుసంధాయోపాయమేతి భవత్వితి భక్తిరేవ స్వాపదుతవమతయా ప్రార్థనీయతా సూచి

ఇతి సర్వలోకమహేశ్వరం సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాంతిమృచ్ఛతీతి చ ప్రమేయశరీరం సాధితం యః
యది ప్రమాణముపలభామహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్వికక్ష్యయా శేషభూతచేతనస్య స్వత్వార్థం వదనే ప్రమేయాను
[illegible]రూపం ప్రమాణం దర్శయతి శ్రుతిశిరసి విదీప్తే ఇతి శ్రూయతే నిత్యమితి శ్రుతిః అనేనాపౌరుషేయత్వాన్నిదానే
[illegible]ంగివక్షితం అతఏవ పూర్వమీమాంసాన్యాయానాం ప్రామాణిద్యుపయోగినాం అత్రోపజీవ్యత్వం సూచి
[illegible]తం అనన్యపరత్వం వివక్షితం పరతత్త్వప్రధానానాం బ్రాహ్మణభాగానామప్యుపనిషదః విదీప్తే పూర్వభా
[illegible]గావతం యా బ్రాహ్మణ ఏవ ప్రతిపాద్యత్వం తదేవాగ్నిస్తద్వాయురిత్యాదినోపనిషద్వాక్యైనైవ జ్ఞా
[illegible]దాపత్తేః శ్రవణసాధనభూతదుఃఖాత్మక[illegible]త్రిని వృత్తిరూపం ప్రయోజనం
[illegible]స్వరూపం నిరతిశయానందరూపతయా పరమపురుషార్థభూతముపరితన
[illegible]అనేన సమన్వయాధికరణార్థః సూచితః తత్పూర్వాధికరణత్రయార్థః శబ్ద త్ర
[illegible]ణసాక్షాద్భావే శ్రుతిశిరో వేదత్వాద్యోగాత్ శ్రుతిశిరస్సు బ్రహ్మణః ప్రమాణాంతర
[illegible]తసామాన్యపదం జ్ఞోపనిషదాం సర్వవేద్యత్వాదిసామాన్యశబ్దానాం ప్రదర్శనార్థ
[illegible]పదం నారాయణాదివిశేషశబ్దానాం ప్రదర్శనార్థం పశునా యజేత భాగస్య వపాయామె

4

ఇతి సర్వలోకవపో[illegible]ంయః పరంపరయా బ్రహ్మవిషయత్వం స్వప్రబంధం ప్రతి సమ్యక్ జ్ఞానసాధ్యత్వ వహాతాం
యది ప్రమాణమూలభా[illegible]యా మంత్రైః పరమప్రయోజనత్వం స్వవాచ్యయస్య ప్రమాణవయాలతాం కథ
[illegible]పం ప్రమాణం దర్శయతి ప్రమాణమూలతా స్వవాచ్యైంయ విషయ భాష్యం తరవాచ్యవృత్త్యర్థం సేవ్య కార్యార్థః
[illegible]గివక్షితం అతవి వపూ శ్రాతముం చృతెసుత్రా త్యాత్మక గురూపాసనరూప మంగళాచార శబ్దార్థః తః క్రియ
॥ శ్రీర అనన్యపరత్వా ంయుం పశ్యన్నథ మధుసూదనః । తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన తదా విబుద్ధిరెలాగం తవితా
॥ శ్రీ[illegible]ాప త్వద్భగవత్ప్రాప్త్యుపాత్తు కత్పవగమాత్ పరదేవ[illegible]స నానంతర భావిత్వం గురూపా
॥[illegible] ధా చ శ్రుతిః యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ ఇతి పూర్వైరపి తథా చరితం యథా
॥[illegible]పాయనేన నమస్కృత్య వ్యాషికె శంనమో భగవతే తస్మై వ్యాసారాముం తి తథా చ త్రువిందాచార్యైః నమః
[illegible]గుస్త్రైకాస్పతాయుస్థిరత్రసకులబీజకుంభభూతాయ భువనకోశస్య గాత్రే బ్రహ్మణే నమోజైమినయె
[illegible]దరవాస్యసంపుటం నిపృగూఢలిపావదయిత్రే నాయ్యయప్రజవలితచేతనేన మోస్త్వాచార్యేభ్య ఇతి పాశబ్దైశ్చ విశ
ద్ధజ్ఞానదేహాంశ అభివంద్యగురూనాదాలితి ప్రరామ్యహేతు మీాశ్వరం ముంనిం కణాదమప్రత ఇతి చ పారాశర్య
శబ్దేన జనైర్నిర్ణ్యత్రష్టః సహోవాచ వ్యాసః పారాశర్య ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధిః తస్యైవ బాదరాయణసంజ్ఞత్వం చ వివక్షితం త

తా।యద్వాన పా భక్తిసులభ్యోపిస్వరత ఇత్యత్రాహ మమేతి మమ ప్రతిబంధకపాపరాశేతస్య ప్రశాంతపిత్రస్య
పాత్రేరస్యాదుత మమతాబంధిరితి భావః।రత్మైకదీప్తే పరస్మిన్నిత్యం త్రైస్సుప్తమ్యం త్రైః పద్రైరుపేయం భూత ఏవ సిద్ధా
[illegible]యుఉక్తః భక్తిరూపేతి సాధ్యోపాయః అత్ర శ్లోకే శాస్త్రప్రతిపాద్యైకదేశభూతః పరపక్షప్రతిక్షేపశ్చ అర్థా
[illegible]న్నితో భవతి జన్మస్థేమభంగాదిశబ్దేనయుగపస్పుగాదికేవలన భక్త్యుపగచ్ఛంతో భాట్టప్రాభాకరావాచ్యవర్తితాః।
[illegible]స్త్రైక్షేమవలాంత్రేశ్వరవాది హైరణ్యగర్భప్రముఖాసః వినతేత్యాదిపదేన జీవానాం పరస్పరం బ్రహ్మణశ్చ భేదమ
[illegible]వాజ్ఞానవాదినోపాస్తాః।శ్రుతిశిరసి స్ఫునేన వేదబాహ్యచార్వాకచాదర్హతనిరాసః తన్నైవప
[illegible]దిన్నేలావుళదస్తాః బ్రహ్మణిత్యనేన అబ్రహ్మళ్మక[illegible]న పరమాణుకారణవాదినాం
[illegible]వాస ఇతి శబ్దేన పాశుపతాదివ్యావృత్తిః అన్యైవేశ్వరోత్తీర్ణబ్రహ్మవాదినేలంభ
[illegible]వము షిశబ్దేన జ్ఞానకర్మసముచ్చయోపాయవాదివుళదాసః భక్తిరూపేతివా
[illegible]దివుళదాస ఇత్యేవమనుసంధేయం॥ శ్రుతేరేవాపాయోపేయరూపగతాసత్వాం
[illegible]వా।పారాశర్యేతి ప్రథమశ్లోకే స్వప్రబంధస్య పరమప్రయోజనతయా సిద్ధరూ
[illegible]శ్వార్థతః సాధ్యరూపం ప్రయోజనం చరమశ్లోపదేనాతిసంక్షిప్తం అథ ద్వితీయేన శ్లోకేన

తాం। యద్వాపనపాభ… కం హిమాశ్యం। వచస్సుధామితి కేచిదాచార్యాః రూపకప్రకరణే తస్సుధాశబ్దలక్షణేభయా
పాత్రేరస్పాదుతవం తాబ… శ్రప్రూదిభిదిత్యాదినాసమాసముపర ఆచార్యా ఆద్రియంతే। సుధాశబ్దేన బాగ్భృష్యమ
…ంయం ఉక్తః భక్తిరూపేతి స… యం ఉక్తః। తథార్థకథం బ్రహ్మణో విషయత్వమితి శంకాయాం సద్వారకం। బ్ర
…నితాం భవతి జన్మస్థెమ భంగ… షదితి। బ్రహ్మణ్యుపనిషత్సు తద్ఉపనిషత్। ఉపనిషద్ ఇత్యాద్యా ఉపనిషదితి పావాక్యం
…శాస్త్రీవలాంత్రేశ్వర…
॥శ్రీ… శితద్విషయం ప్రమిత భాష్యం। గహానే బ్రహ్మణ్యుపనిషత్సు ఇతి భాష్యవిషయతాపా
…వ్యాజ్ఞానమ…
ఇ॥ఇ॥ … ప్రతిపాదకత్వముపనిషన్నిష్ఠం। దుగ్ధశబ్దేనపు… బాం …గాదత్వముపనిషదస్సారత్వం వివ
॥౧౦౩॥ …ణ్యాకం చవేదిభ్య పిషధిభ్యోయం ధామృతమితి। అక్షిశబ్దేన ఆలంబితానామంపనిషదామానంత్యా
॥శ్రధ్వశబ్దేన సర్వామామ్నాయానాం ముఖ్యార్థాపరిత్యాగాభిప్రేతః। మధ్యస్య సర్వపర్యంత దేశాపేక్షయా తుల్యా
…సత్త్వః। ఉద్ధృతశబ్దేన అతినిమ్నదేశనిమగ్నా త్రృణామప్యభిరథతానిశ్చేషార్థగ్రహణం సూచ్యతే। స్వప్రబం
…ధస్యావాంతరవిషయః పారాశర్యసూత్రం। తస్యావాంతరవిషయ ఉపనిషత్ తద్విషయభూతం బ్రహ్మేతి పరం
పరయా బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్యత్వం। బాదరాయణసూత్రాణామ్ ఉపనిషన్మూలత్వం కథనేన సంఖ్యాదిగ్రంథానామప్ర
మాణమూలత్వాత్ తదనాదరేణ ఏతదాశ్రయణమితి సూచితం। ప్రకాండాఖ్య శాస్త్రజన్యం పరమప్రయోజనమాహ

తాం।యద్వాన పాఠ… కం హి వాక్యం।వచస్సుధామితి కేచిదాచార్యాః రూపకప్రకరణే తత్సుధా శబ్దలక్షణేభయా
పాత్రేర స్వాదుతమతాబు భిష్ఠాదిభిదిత్యాదినా సమాసముపర ఆచార్య ఆద్రియంతే।సుధాశబ్దేన భాగ్యత్వము
యం ఉక్తః భక్తిరూపేతి సంఉక్తః।తర్హి కథం బ్రహ్మణో విషయత్వమితి శంకాయాం సద్వారకం।బ్ర
నితో భవతి జన్మస్థేమ భం షదితి।బ్రహ్మణ్యుపనిషచ్ఛబ్దస్తదుపనిషత్।ఉపనిషదిత్యాద్యుపనిషదితి పాఠాద్యం
త్రివరాత్రే శ్వర
లిత విషయత్వమితి భాష్యం।గహనే బ్రహ్మణ్యుపనిషచ్ఛబ్ద ఇతి భాష్యవిషయత్వా
బ్రహ్మజ్ఞాన ప్రతిపాదకత్వముపనిషచ్ఛబ్దత్వం।దుగ్ధశబ్దేన పులచాంగాదత్వం పనిషదస్సారత్వం వివ
ణం।ద్యోతం చ వేదభువి షధిభ్యోయద్ధామృతమితి।అబ్ధిశబ్దేన ఆలోంచితానామపనిషదామానంత్యా
థిశబ్దేన సర్వాచార్యాణాం ముఖ్యార్థాపరితోషాభిప్రేతః।మథితస్య సర్వపర్యంత దేశాపేక్షయా తుల్యా
త్రైః।ఉద్ధృతశబ్దేన అతినిమ్నదేశనిమగ్నాద్రత్నవాణమప్యభిరథతాని ష్ఠేపార్థగ్రహణం సూచ్యతే।స్వప్రబం
సాపాంతరవిషయః పారాశర్యసూత్రం।తసాపాంతరవిషయ ఉపనిషత్తద్విషయభూతం బ్రహ్మేతి పరం
పరయా బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్యత్వం।బాదరాయణసూత్రాణామపనిషన్మూలత్వకథనేన సంఖ్యాదిగ్రంథానామప్ర
మాణమూలత్వాత్తదనాదరేణ ఏతదావిర్భావనమితి సూచితం।ప్రకాండార్థశాస్త్రజన్యం పరమప్రయోజనమాంహ

ధోక్తం మహర్షిణైవ ద్వ్యైద్వైదరి శావింశ్రే బాదరాయణమచ్యుతం పారాశరాత్సత్యవతీపుత్రం వేదపరం తపం।య
దపి బహుష్వంతరేపి బాదరాయణశబ్దప్రయోగః తథాపి సూత్రకృద్విషయో బాదరాయణశబ్దః పారాశరయోగ
[illegible]రఏవ తథాచ స్కాందే వ్యక్తముక్తం।నారాయణాద్వినిష్పన్నం జ్ఞానం కృతయుగే స్థితం। కించిత్తదన్యథా జాతం
[illegible]న్యాయాం ద్వాపరే ఖిలం। గౌతమస్య ఋషేః శాపాత్ జ్ఞానే నష్టే జ్ఞానతాం గతే సంకీర్ణబుద్ధయో దేవా బ్రహ్మ
[illegible]పురాః। శరణ్యం శరణం జగ్ముర్నారాయణమనామయం। తైర్విజ్ఞాపితకార్యస్తు భగవాన్ పురుషో
[illegible]ణమహాయోగి సత్యవత్యాం పరాశరాత్। ఉత్పన్నాన్ భగవాన్ వేదానుజ్జహార హరిస్స్వయం। చతుర్ధా
[illegible]త్రిధా పునః। శతధా చైకధా చైవ తథైవ చ సహస్రధా [illegible]ద్వపరశరాశ్చైవ పునస్తస్యార్థవిత్తి
[illegible]శిరసాం సూత్రత్వమంజసా। అల్పాక్షరమసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం। అస్తో
[illegible]భావిమః। నిర్విశేషితసూత్రత్వం బ్రహ్మసూత్రస్య చాప్యతః। సవిశేషాణి సూత్రాణి హ్యన్యా
[illegible]పర్యేశేషేణ శబ్దాన్యేషాం విశేషతః। ఇతి వేదవిదః ప్రాహుః శబ్దతత్త్వార్థవేదినః। ఏవం
[illegible]వమహాయశాః। బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు మనుష్యపితృపక్షిషు। జ్ఞానం సంస్థాప్య భగః
[illegible]త్వదినాం। వచస్సుధాం వచశ్శబ్దసార్థతాప్పురం।యథా వేదవిచాఖిత్రువిరితాయడా వేదాదిశః

ధోక్తం మహర్షిణా ... సారవివేకజ్ఞా ఇత్యాదియుక్తాః। అనేన అసదపరిగ్రహేణ దోషాభావః తదుక్తం భవతి దేవాదీనాం
దపి బుభుక్ష్వంతరేపి బాదరాయణ త్వాపత్రయాభావాత్ ఇత్యుక్తంపి బహుష్వసహామితి రసాతిశయాదతృప్తికరేతి భావః।
నరవివ తథాచ స్కాందే వృత్తి వ[...]యమేవ హి సంపాదయతమః। యథోక్తం శ్రవణే కృష్ణగమనం పునరావృత్తిలక్షణం।
[...]యాంద్వావపరిఖిలం। గా[...]మనుత్తమమితి। యదాపగంభీర తావదస్వాంశల నిరస్తేతి భావః॥ తపాః పురాతన
[...]శ్యురాః। శరణ్యం శర[...] పూర్వగ్రంథనిర్మాణతత్ప్రవర్తనయత్నగౌరవేణేతి శంకాయామాహ భగవది
[...]ర్వమహాగ్[...]పదనాప్తత్వం నాస్తీత్యభిప్రేతం బోధాయనగ్రహణ వేదాం[...]రాచార్యశబ్దిష్వర్థాభివృత్తః
[...]పురిత్యనేన వ్యాఖ్యాదినామత్రైశ్యావృతన జైనేష్టు కార్యకారత్వం సూచితం। బోధాయనేన హ్యతి
[...]త్రః వృత్తాద్రమిడభాష్యకారదయోపాపరపక్షప్రతిక్షేపాదరేణ అతిసంక్షిప్తాః గ్రంథానర
[...]ణేన అతివిస్తీర్ణ ఇతి సంకలితగ్రంథానాం సాఫల్యం ఆయుష్మద్బుద్ధిమజ్జనప్రచురేషు దేశకాలాంతరే
[...] భవతి నహ్యేదానీం తన పురతషాణాం సర్వేషాం శతాయుష్ట్వం యావజ్జీవం గ్రంథపరిశ్రమః సహజభవి
శేషాంశ్చ సంతితస్య ఖ్యరమతనిరాసార్థ్యర్థమనతివిస్తరతయా సంగ్రహాత్వాదరంచ సూత్రం వ్యాఖ్యాతమితి
యావతి। తస్మతాంనసారేణ నతు స్వోత్ప్రేక్షితమతాంతరేణ। సూత్రాక్షరాణి సూత్రపదానాం ప్రకృతిప్రత్య

సంసారేతి సంసారాగ్ని శబ్దేన సంసారస్య కార్త్స్న్యేన తాపత్రయరూపతా వివక్షితా। యథా స్వర్గేఽపి పాతమభిత
స్పృహయిష్ణూనాం స్తనివృత్తిరితి। దీపన శబ్దేనాసంకోచాత్ సదాభిజ్వలన వాచినా విద్యాలబ్ధేః పూర్వం కదాచిదప్య
…రావృత్త్యమభిప్రేతం। త్రైవిధ్యమాధ్యాత్మికాదిరూపేణ తేషు త్రిష్వైకైకస్యాపి శారీరమానసాదిరూపేణ చ। ఆత్మనాం
…క్షిప్రవరాత్మా। సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవాభిసంవిశంతి కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదిత్యాదిశ్రు
…తేన తదలాభః। ఉపసర్గాభ్యాం తస్యానాదిత్వం వివిధత్వం చ వివక్షితం। జ్ఞానదర్శనప్రాప్తిష్వస్యేతమస్యాప్య
…స్య త్రైవిధ్యం। సంజీవనమితి। జీవనముజ్జీవనం సంసారేఽస్మింశ్చ సంసవమితి త్రైవల్యావ్యావృత్తిః। అథ
…స్వాపూర్వేతి। పూర్వశబ్దేన శంకరాద్యవాచీన వ్యావృ[illegible]రక్షితాం నోపదేశమాత్రేణ గ్రం
…సారగ్రంథైరర్థస్వరూపం ప్రతిపన్నం చేత్ కిం భవతః కృత్స్నమిత్యత్రాహ। బహుమతి
…స్తుమతయేఽలం బహూనాం మతయే లావాతాసాం పరస్పర వ్యాఘాతేన తాభిస్సమీ
…పనజ్ఞానైర్దురవగమత్వమాహ దూరస్థితామితి। న యథావత్ప్రతీతిమాత్రమన్య
…స్సూత్రాద్యదాంతర విషయస్సువిషయాస్స్వగ్రంథ ఇతి పూర్వం నకందోక్త్రం తదాహ
…శబ్దాంశ్చైర్గా యత్రభవ యమభూమైరవశృతాంశ్చైరితి యమావతీ। అతో మమమూర్ఖైరిత్య

సంసారేతిసంసా[illegible]క్షణమితి పావ్యాఖ్యాప్రకారః। ననుస్నైతావధాతః శబ్దవాళ్యయోః ప్రయోజనాభావాత్

స్యత్ప్రయుక్ష్ణానార్థస్త్రైనివృత్తి[illegible] నివృత్త్యర్థం పావ్యాఖ్యానం తావదత్రా జ్ఞానం ఆనంతర్యే ప్రకృతస్య హెంతు భావే చ తయోః

[illegible]రాత్వప్యత్వమభిప్రేతం। త్రైవిధ్యప[illegible]ర్థం తెరిషు సత్స్వపి తయోరుక్తార్థపరత్వేన ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్। న హి గౌశబ్దస్య

[illegible]నితాం పరమాత్మా। సర్వ శివా[illegible]ంయుతే। అత ఏవ విపర్యయోపి దూరోత్సారిత ఇతి। అత్ర బ్రూమః ఆనంతర్యవృత్తౌ

[illegible]నిపక్షే తేన తదలాభః అపి స[illegible]ర్థ వృత్తివిశేషావగమసాపేక్షత్వాత్। తదప్రతిపత్త్యా ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యస్యాపవాద

[illegible]వ్యాప్యత్రైవిధ్యం। స[illegible]ందిషు ఏతచ్ఛబ్దచైతదుక్తం భవతి త్యాదిషు వ[illegible]శబ్దార్థేతనే చ సర్వవిభక్త్యర్థవా

॥౧౦౮॥ [illegible]షు పంచమ్యర్థవ్యతిరిక్తార్థే చ ప్రయోగదర్శనాత్। సంశయవిపర్యయా తామితి తన్నిరా

॥౯౯॥ [illegible]తః శబ్దతాత్ప్యాఖ్యానం యుక్తమితి అతస్తద్వ్యాఖ్యాయతే। తత్ర తావదథశబ్దస్యాధికారార్థత్వమ

[illegible]క్తం। అధికారాపాప్రస్తావః బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ప్రస్తూయత ఇతి వచనం మందప్రయోజనం। ఆరభ్యత ఇ

త్యుక్తిం వినాపి ప్రారంభాదేవ ప్రారభ్యమాణత్వావగమాత్। ఉచ్యమానం హావచనం బ్రవీమీత్యుక్తిమంతరేణాపి సం

నిహిత పురుషేణోచ్యత ఇత్యేవావగమ్యతే న తు నోచ్యత ఇతి। ప్రస్తుతవృత్త ముచ్యత ఇతి చేత్ తదానముపిస్యాయ

ప్రతిపాదకస్య సూత్రస్యాపదేశాజ్ఞాపనపరత్వాభావాద్యుక్తిః ప్రారంభయోగ్యత్వార్థః స్యాత్। యోగ్యత్వమ

యవిభాగానుగుణం పదామః నతు సోపత్రప్రక్షితార్థః సూత్రాణీయర్థాకథంచిద్యోజయితవ్యానీతి భావః వ్యా
ఖ్యాస్యంతే (వ్యాఖ్యాస్యామ ఉపసర్గాభ్యామపేక్షితవిస్తరసంక్షేపాభ్యామితి తాత్। ననుసూత్రార్థోవర్ణ్యతే యత్ర
[illegible] ాక్యైః సూత్రానుకారిభిః। స్వపదాని చ వర్ణ్యంతే భాష్యం భాష్యవిదో విదురితి భాష్యలక్షణం। అత్ర సూత్ర
[illegible] నరూపత్వాభావాత్ అఖిలతత్త్వాదికం న భాష్యం తద్వదితి చేత్ న సూత్రతాత్పర్యార్థపరత్వాదభిప్రాయం
[illegible] వ (సూత్రతాత్పర్యార్థపరత్వం చ శ్లోకవార్తిక వ్యాఖ్యానే స్పష్టం। మంగళాచరణం ఆరిప్సితగ్రంథావి
[illegible] స్యాదవిఘ్నేన తయా తదంగపరోపయోగ ఇతి తదంతర్భావ్యేవ శాబరశాంకరాదిభాష్యేషు నమస్కారాద
[illegible] క్షథ నమంయుక్తమితి చేత్ న నమః ప్రవరగు[illegible]స్సపదాయేతి ద్రమిడభాష్యదేవ
[illegible] వాక్యశాబరశాంకరయోరస్త్వీశ్వరానభ్యుపగమాత్ జీవబ్రహ్మభేదానభ్యుపగమా
[illegible] మద్ధర్మంతానురూపోపన్యస్తశ్రుత్యంతోపపన్నా శంకరగ్రంథాపత్రమేవ చ వ్యాఖ్యా
[illegible] పరిదిగ్రంథస్యమాశంకనీయం ఉష్మదస్మదిత్యాదిగ్రంథేప్యుగర్థానుసంధానేనార్థాన్యంగ
[illegible] వ్యానాం యుక్తం॥ అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా పూర్వం పదాని వ్యాచిఖ్యాసుః ప్రథమం అథశబ్దవ్యా
[illegible] ఆనంతర్యే భవతీతి। పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్విగ్రహో వాక్యయోజనా। ఆక్షేపస్య సమాధా

ంరువిభాగానుగుణ[…]స్యావిశేషణత్వాభావే మంగలం భవతీతి వాక్యభేదః స్యాత్ ప్రకృతాదర్థాంతరపరత్వం
భావస్యంతే (వ్యాజ్యస్యావము ప[…]త్త్వేవ తస్మిన్మాణిర్థాంతరత్వజ్ఞాతనంతస్య కల్పాంతరాపన్యాస వివక్షాయామే
[…]ాక్యైః సూత్రానుకారిభిః। స్న[…]ప న్యాసాంభావాత్తదనుపపన్నం। ప్రశ్నపరత్వమప్యయుక్తం వచనవ్యక్తేః ప్రశ్నప
[…]న్యాసరూపత్వాభావాత్[…]ాపాకిం బ్రహ్మవిజ్ఞాసాకర్తవ్యేతత్పృష్టం స్యాత్ సాకర్తవ్యేతి వాక్యాంతరేణ ప్రతివ
[…]వ (సూత్రతాత్పర్య[…]ాపం వాక్యాంతరముపలభ్యతే। అథశబ్దస్య కార్త్స్న్యపరత్వే కార్త్స్న్యేన సాకర్తవ్యేత్యర్థః
[…]రుప్యాదవధేత[…]
[…]స్తైః ఽవదేశకర్తవ్యతాయాః శంకితత్వాభావాత్ కర్తవ్య[…]రశాం[…]త్రం వానసంశయపరం తన్నిరా
:।।౧౦౩।।
౧౬౪ […]త్రం। కించ అధికారాదర్థాంతరపరత్వమతః శబ్దస్యయోఽపి నివారయతి అతః శబ్దోపాప్రత్య
[…]ంపోతుతం యూపరావృశనే అథశబ్దోపసంధానపి తం వా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామధ్యాదుత్థాప్యం వా
[…]ావృశేత్ తత్రాయదథశబ్దోపసంధాపితమధికృతత్వం హేతుతయా పరామృశేత్ తదా అధికృతత్వాదధి
కర్తవ్యేతి హేతూసన్నిధ్యావిశిష్టత్వం స్యాత్ మంగలస్యాన భిధేయతయా న పదాంతరపరామర్శయోగ్యతా। వా
చ్యత్వాభావపక్షేఽపి తస్య చ ప్రకృతాపేక్షత్వస్య చ కార్త్స్న్యస్య చ పూర్వపక్షయుక్తిప్రత్యనీకత్వాభావాన్నతాని హే
తుతయా పరామర్శనియోగ్యాన్యపి మంగలత్వప్రకృతానపేక్షత్వకార్త్స్న్యాని పూర్వపక్షోత్థాపనం। నయసూత్రాణి

శాబ్దం। నన్వధ్యాహారేణ యోజనా స్యాత్। ఆనంతర్యపక్షేపి కర్తవ్యత్వమధ్యాహార్యమితి చేత్। న। అథేనారా
ర్థత్వపక్షే ధ్యాహృతస్యాపి పదస్యాన్వయదాకాంక్షత్వాత్। యథా చ యోగ్యతాత్వత్ర సముచ్చితం యోగ్యతావ
ద్యోతకశబ్దాభిధానః। ఏవమథ యోగ్యతాత్వస్యైవ వృద్ధికతురం యోగ్యత్వాభిధానం హానకఫలం। అతఏవ మహాభా
శబ్దానుశాసనం శాస్త్రమధికృతం వేదితవ్యమిత్యుక్తం। న వృద్ధికతురం యోగ్యమితి। అధికృతమిత్యపి
ర్థకథనం। న తు వాచనికోర్థః। స చాదీనాం ద్యోతకత్వాత్। అత్ర వృద్ధికృతమిత్యర్థపరత్వే ప్రయుర్యధూ
స్యానుశాసనోపక్రమే అధికారార్థత్వమగత్యాశ్రితం। న పునః సతేన వేదమథ యోనేన అథ
శబ్దానుశాసనస్య వ్యాకరణస్యాసాధారణోవృత్తవిశేషసం[illegible]న। ఇహ తు ప్రయోజనవదర్థం
వ్యావృత్యుయుజమంగలముక్తం। ఆనంతర్యపరత్వే ప్రయోజనవత్త్వం వక్ష్యతే। మంగ
మతం శంఖస్వనాది వచ్ఛ్రవణమాత్రేణాథశబ్దో మంగలావహమిత్యోంకారస్య వః
పదం సిధ్యతి జంకారతలవ్యావథశబ్దః స్మర్యతే। ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్ర
వినిర్యాతౌ తస్మాన్మాంగలికావుభావితి। మంగలవాచిత్వాభావపక్షేపి ము
కళ్లసేతి బ్రహ్మ జిజ్ఞాసాపుప్తతాస్యాత్। తతశ్చ సూత్రస్యార్థవాదతా స్యాత్ న తు న్యా

శాబ్దం। నన్వథ్యాహ...దశబ్దః అథ శబ్దానుశాసనం అథ యోగానుశాసనమిత్యాదిసూత్రాంతరగతాథశబ్ద
ర్థత్వపక్షే ధ్యావ్యావృతస్యా...నిరస్య ఇత్యుక్తం భవతి వేదాంతరసారే వ్యయమర్థః కంఠోక్తః ప్రకృతపరామర్శి
ర్థః శకాభిధానః। ఏవమథ...నన్యమభిహితమిత్యభిప్రాయః। ఏవం సమభివ్యాహృతాథం తు పదస్వరసస్యైత సామా
...శబ్దానుశాసనం శాస్త్ర...చ పూర్వవృత్తం సిద్ధమితి వృత్తవిశేషాప్రతిపత్తిరూపస్య స్వారసస్యాపవాదకస్యాభా
...ర్థకథనం। నతు వా...తి వాక్యార్థః। ఏవమథశబ్దస్యోత్తరభాగవిచారారంభగతత్వమతః శబ్దశిరస్త్వ
...నుశాస...శేఽనంతరబుద్ధిరానంతర్యోపపాదకైర్దత్తాంతరం భ...నప్రవృద్ధైరేవాస్మిన్ సూత్రే ద్వారాంతరా
॥౧౦౩
॥౯ ...కార్యాణి మనాదరణీయత్వం ఫలితం। అతః శబ్దం వ్యాచష్టే। అతః శబ్దవృత్తస్య పాంతు భావ ఇ
...తి ప్రకృతార్థ ఉక్తః పాంతు భావ ఇతి ప్రత్యయార్థః। ఇయం ప్రతిజ్ఞా అత్రాయం భవతీత్యనుక్తం పద
...ముపపాదకం। ప్రకృతిప్రత్యయోరంశార్థపరత్వేన ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యం భవతి నాదర్శితం। అత్ర తు సర్వపూర్వవద
ర్థః అనేన వృత్తవిశేషస్య పాంతు భావాహర్త్వం చ ఆక్షిప్తం। తదహర్త్వం చానంతరమేవ వక్తం భవిష్యతి। అయం
ఆనంతర్యవాచకస్య అథశబ్దపూర్వకః। అనేన వృత్తసామాన్యమాక్షిప్తం। నన్వథశబ్దార్థనిర్ణయోఽతః శబ్దార్థనిర్ణ
యసాపేక్షః। అతః శబ్దార్థనిర్ణయశ్చ అథశబ్దార్థనిర్ణయసాపేక్ష ఇత్యన్యోన్యాశ్రయః। నైవం। అథశబ్దస్యా

చ విరుద్ధార్థత్వం దానపరాణి। ప్రశ్నవాక్యగతప్రశ్నస్సు తస్మిన్నేవ వాక్యే పాఠం తయోపరామశార్నవాః ఏవకిం
బ్రహ్మజిజ్ఞాసాం కర్తవ్యేతి వాక్యే అపరిసమాప్తే కథం కింశబ్దార్థో పాఠం తయోపరామృశ్యతే। అతో ఽతః శబ్దపరా
మర్శయోగ్యార్థః శ్రీమదథశబ్దాభిప్రాయగమ్యతే తదా అధికారార్థత్వం న ఘటతే। ఉదితి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామ
ర్థ్యప్రస్య పూర్వవృత్తప్రైనతత్త్రదావ్యభావాత్ అభిమతస్యవస్తునో ఽతః శబ్దేన పరామర్శః ఇష్యతే పదానాం జిజ్ఞా
గినస్సదాత్రిప్యతాపాంతరాగాతి ఉపయోగ్యార్థ ఏవ తదా త్రివ్రేష్య ఇతి తత్పరామర్శనా అతః శబ్దేన జిః
తయోపూర్వభావ్యర్థః విశేషోపస్థాపనాత్। అథశబ్దస్య స్వరసితానంతర్యపరత్వం సంభవతి అస్వర
నఘటతే తతశ్చ అతః శబ్దవతి బ్రహ్మజిజ్ఞా[illegible]సామర్థ్యం వంప్యధికారార్థపర
రాణి వలనుపపన్నతాం ముర్థః తాదర్శయనే ఆనంతర్యార్థత్వమథశబ్దస్యోపపాద
తర్యే భవతీతి అథశబ్ద ఆనంతర్యే ఇతి ప్రతిజ్ఞా। తదుపపాదకమతో ఽయం భవతీతి
న ఆనంతర్యే స్వారస్యం సూచ్యతే। స్వారస్యోపపాదికాం పూర్వవృత్తాప్రతిపత్తిం
త్రరభాగవిచారరూపబ్రహ్మమీమాంసారంభసూత్ర ఇత్యర్థః। బ్రహ్మజిజ్ఞా
ర్వభాగవిచారరూపవృత్తవిశేష ఆక్షిప్త ఇత్యభిప్రాయః। పాఠాంతరమభిప్రాయనాన్న

చవిరుద్ధార్థత్వం దా... హంత శాస్త్రాంతరశ్రవణవ్యవధానేనైరపేక్ష్యద్యోతనార్థత్వాదథశబ్దస్య। తతశ్చ
బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి వా... శాస్త్రాంతరశ్రవణేన వినా సంపాదయితుమశక్యత్వాత్ శాస్త్రాంతరాణాం చానవ
స్థితశః యోగ్యార్థః చ్చేదథశబ్దేనాపేక్షణాం నిత్యానిత్యవివేకాదీనాం పూర్వవృత్తత్వం గాసః ఫలితః స్యాత్ న
...శబ్దప్రస్య పూర్వవృత్తప్రైన...త్తత్త్వైన వక్తవ్యం అతిప్రసంగాత్। అతో వర్తిష్యమాణోపంచయత్నే మేవ పూర్వ
...ర్గణాగినస్త్రదాశ్చిష్పృత్వా...తి తస్య హంత త్వమపి శాస్త్రాంతరశ్రవణనైరపేక్ష్యవత్త్వేనైవ వక్తవ్యం సాంవలధ్వర
...త్వగ్నిరూపస్యావం। అథశబ్దాత్ప్రత్యహాత్వసిద్ధిశంకాపరిహా... పరసి ...పరతః శబ్దస్య। హంత త్వశ్చవిశిష్టః
॥౧౦౩॥ ...శవిశేషయోరసిద్ధిశంకాత్పరిహారప్రకారా సూత్రకారాభిప్రేతాపరస్త్రాదర్శయిష్యే
...క్తాం జనవత్తరం పదద్వయం। అత్రాపి వదసంచితబ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసాంవత్తర్థాసిద్ధం వృత్తం వర్తి
...ణాం తదాహ హంత హంత మదాఖ్యవం చ వివృణ్వన్ క్రమానంతర్యముపపాదయతి అథేతి కర్మజ్ఞాన
శబ్దేన వృత్తముక్తం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదేన వర్తిష్యమాణముక్తం అల్పాస్థిరఫలానంతస్థిరఫలాభ్యాం హేతుహేతు
మద్భావాదర్శితః। కేవలశబ్దేన బ్రహ్మజ్ఞానపూర్వకకర్మవ్యావృత్తిః। కర్మజ్ఞానస్యైవ పూర్వవృత్తత్వం కథమనంతస్థి
రఫలాహేతుప్రతీతిశ్చ కథమితి శంకాయామధీతేత్యాదిపదేన తదుపపాదనం సశిరస్కవేదశబ్దేన కృత్స్నాధ్యయనస్య

నంతరేఽస్వారస్యం వినాతః శబ్దార్థనిర్ణయసాపేక్షం। అతశ్శబ్దస్య వృత్తపరత్వే స్వారస్యం చ నాథశబ్దార్థనిర్ణ
యసాపేక్షం। అథశబ్దస్య అనంతరపరత్వే స్వారస్యాత్ సమభివ్యాహృతపదాంతరస్వారస్యాచ్చ। అతః శబ్దోపి వృత్త
స్యహేతుభావపరః స్వస్వారస్యాత్ సమభివ్యాహృతపదాంతరస్వారస్యాచ్చేతి భవత్యయం శబ్దద్వయం దర్శితం భవ
[illegible] చాభ్యుచ్చయం యుక్తం। అత్ర పదాభిప్రేత బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యాదేవ పదద్వయస్య శాస్త్రార్థపరత్వే
[illegible]త్వం స్వపరపదస్వారస్యాత్ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యాచ్చ। అథాతశ్శబ్దయోశ్శాస్త్రార్థపరావితి న దో
[illegible] శబ్దయోరనంతరశేషమితి చేన్న। అథశబ్దస్యానంతరకాలమంపస్థాపయతోఽవర్తిష్యమాణబ్ర
[illegible] అతః శబ్దస్య వృత్తహేతుభావపరత[illegible]పరత్వాయతపేక్షప్రతిజ్ఞాహేతు
[illegible] బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి హేతుప్రతిజ్ఞే ఇతి చేత్ న బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి ధర్మి
[illegible] కర్తవ్యతామాత్రం సాధ్యధర్మః। అపి త్వానంతర్యవిశిష్టం కర్తవ్యత్వం। ఏవమ
[illegible] ర్థత్వేన విభాగో ధాతో ధర్మజిజ్ఞాసేత్యత్రాపి సమానః। ఏవమర్థభేదస్యైవ[illegible]
[illegible] ఏవం అథశబ్దానుశాసనమిత్యాదిష్వతః శబ్దప్రయోగః। నను బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపద
[illegible] బుద్ధిస్థస్య కర్మవిచారస్య హేతుభావాతః శబ్దావగంతవ్య ఇతి కిమథశబ్దేనైవం। అ

11

నంతరేత్యస్వారస్యం వినా కర్మణః ఫలదాతృరాహోనాంరుజ్ఞాతత్వ ఖ్యం కం శ్రాత్రం స్వరూపేణోపాదానాంరుజ్ఞాత
౦రుసాపేక్షం। అథ శబ్ద ఆనంతర్య ప్రపాతలః అపేక్షిత కర్మస్వరూపజ్ఞానం కేవలకర్మణో మలాపస్థిరఫలత్వజ్ఞానం
స్యహేతుభావపరః స్వస్వారస్యాశివ ర్షేత్తే ఈ తత్ర స్వరూపేణోపాదేయంరుతాప్రతీతిరనంతస్థిరఫలాతప్రతీతుంతర్భూ
[illegible] చాభ్యుచ్చయయుక్తి శేషైస్సువ్యాఖ్యానం తజ్జిరఫలాపాతప్రతీతిరితి విధిత్వహార్థం తద్భావ అపరితనగ్రం
[illegible] స్వపరపదస్వారస్యాం బ్రహ్మవిచారస్య నిరపేక్షహేతుత్వాత్ శ్రుతకర్మణశ్చార్థైస్సర్వైరపి బ్రహ్మవిచారే ప్రవృత్తి
[illegible] ర్భవాత్ప్రభావప్రసంగః నైవం అశ్రుతమీమాంసస్యాపి ఉపలమ్యయాదివచనాదేవ నతిష్ఠంతి తేషాం
॥౧౦౩॥ [illegible] నా విరోధాత్ శ్రుతాపి వేదస్య గార్థిన స్త్రీషామదృష్టవైగుణ్యవసమీచీనవాచ్యత్వశ్రవణమూ
[illegible] వలు శ్రుత్వసమ్భవాత్ సాంగాధ్యయనం కర్మవిచారపూర్వవృత్తం చేదథ తదసాంగవేదైస్సర్వైరపి కర్మవి
[illegible] తనచ తథా శ్రియంతే వేదవిత్తే వ్యశ్రుతకర్మమీమాంసా పాణపాహావ్య శభంతే తేషాం కర్మవిచారోనధిగ
తిరదృష్ట దేశకాలాది వైగుణ్యాత్। నతు సాంగాధ్యయనం న స్యపూర్వవృత్తత్వాభావాదితి చేత్ప్రార్థతుల్యం। తథా సా
ధనచతుష్టయంరూఢిలాశేష్యనధిగత బ్రహ్మవిచారానేకపురుషదర్శనాత్ సాధనచతుష్టయంరూఢే బ్రహ్మవిచారం
ప్రతినంయావేన హేతుత్వం కథమితి బాధితే తత్తల్పూర్వవృత్తవాదిభిరప్యదృష్టాదివైగుణ్యాద దోష ఇతి పరిహార్తః

విహితత్వం వ్యాఖ్యానపౌర్వాపర్యహేతుభూతవ్యాఖ్యేయపౌర్వాపర్యనియమేనాభాగత్వం యస్యైకప్రబంధత్వంచ
సూచ్యతే। సాంగశబ్దేనానంతరస్థిరఫలాపాతప్రతీతిజనకత్వే హేతుః దర్శితః। వ్యక్షపఠితధాంగాని। ఉపనీ
య్య తుయః శిష్యం దేవమధ్యాపయేద్ద్విజః। సకల్పం సరహస్యం చతమాచార్యం ప్రచక్షత ఇత్యాదివచనాన్యధీతసాం
[illegible]గస్య వేదస్య త్వత్రాభిప్రేతాని। ఏవమధీతత్వాదివిశిష్టస్యైవ విశేషణత్వేన బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యేనాగృ
[illegible]హీతబుద్ధ్యుపస్థాపితాధికారివిశేషః ప్రదర్శితో భవతి। సమధిగతకేవలకర్మసాంసారికఫలనిర్వేదేనానంతస్థి
[illegible]హాశాస్త్రమధికరోతి। అనంతస్థిరఫలబ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి అనంతస్థిరఫలరూపస్య బ్రహ్మణో జిజ్ఞా
[illegible]రక్షి[illegible]త్వస్య జిజ్ఞాసావిశేషణత్వే జిజ్ఞాసాయాం రూపస్యం[illegible]నమాగమేనాధ్యవవేశాదిజనకజ్ఞా
[illegible]భావిని తిపదేనాథాతః శబ్దేన ఫలితం హేతోః శబ్దేనానంతర్యైరపేక్షితం వివక్షితం। శ
[illegible]ారస్య కర్మవత్త్వే కర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయస్య హేతోరనంతస్థిరఫలాపా
[illegible]తుః। అతః శబ్దేన వృత్తస్య కర్మవిచారస్య హేతుతయోక్తావితి కర్మవిచారస్యానం
[illegible]లాపాతప్రతీతిపూర్వకత్వాదావృత్తివిధానాదిభిః కర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వావగమ
[illegible]త్వాహేతురధిగతాల్పాస్థిరఫలకేవలకర్మజ్ఞానతయా సంజ్ఞాతమోక్షాభిలాషస్యైవానో

[illegible marginal notes]

12

విహితత్వం వ్యాఖ్యాన ప్రాక్ కర్తృకర్మణోరితి షష్ఠ్యాః కర్తృకర్మసాధారణ్యేపి జిజ్ఞాసా కర్తృత్వం తాపత్రయాతు
సూచ్యతే। సాంగశబ్దేనానంతర్యాభిప్రాయేణ బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి షష్ఠీత్యుక్తం కర్మణి షష్ఠీ ప్రకారే బ్రహ్మణో లా
ర్థ్యత్వంయుః శక్యం దేవమధ్యాహార్యానంతర్యాత కథం యద్యపి తాత్పర్యేణ సంబంధసామాన్యే షష్ఠీపరిగ్రహే శంకా విష
[illegible]గ్న్ష వైదస్య తత్రాభిప్రేతాని సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ ప్రకారేపి సామర్థ్యాత్ బ్రహ్మ జిజ్ఞాసాత్వ సిద్ధేః పరంపరయా
[illegible] ష్ఠ్యబ్దాప సాధ్యపి తాధిక ప్రతిబంధాదినామపి జిజ్ఞాస్యత్వ సిద్ధేః। ప్రత్యక్ష సావిహిత షష్ఠ్యాః సమాసనిషే
ధ[illegible]యుక్త్యాః కర్మార్థత్వసిద్ధేః బ్రహ్మసంబంధినామనంతక్లిష్టస్యత్వసిద్ధిం చ శంకతే యద్య
ః॥౧౦ సంబంధసామాన్య పరిగ్రహం ఇత్యత్ర పరిణీ బ్రహ్మసంబంధినామపి జిజ్ఞాస్యత్వ సిద్ధిః సూచ్యతే। పరి
॥ నపాపరితః స్థితానామపి గ్రాహ్యత్వం లభ్యతే అత ఏవ వహ్ని ఉత్తరత్ర గృహ్యత ఇత్యుక్తం న తు పరిగృహ్య
[illegible]తదుభయం పరిహరతి తథాపీతి। అత్రాయమర్థః ప్రధానస్య బ్రహ్మణో ప్రధానానామన్యేషాం చ కర్మత్వే
సాపేక్ష సిద్ధత్వాదపి ప్రధాన కర్మత్వ సాభిధానిత్వం ఇతరేషాం ప్రధాన సంబంధాదాక్షేపాద్వా శాబ్ద కర్మత్వ సబ
సామర్థ్య సిద్ధత్వం చ స్వీకర్తుం యుక్తమితి। అతః ప్రతిపద విహితా షష్ఠ్యగ్రాహ్యా విలంబిత ధీహేతోః శేషప్రత్యేహ
తు బౌద్ధే విధ్యర్థానితి న్యాయరాత్ షష్ఠ్యాః సంబంధ సామాన్య విషయాయాం హా కర్మత్వ ధీర్విలంబితా స్యాత్ కృద్యో

వ్యం। తదివో పితల్ప్యం। దుష్పరివోరవమోషణేంతరసద్భావస్త్రె షాంత్రైషవ్యం। తస్మాత్ఘటనిష్పత్తేః కులాలా
దివత్బ్రహ్మవిచారస్య కర్తుః విచారః పూర్వభావిత్వేన నియతః। దృష్టాదృష్టప్రతిబంధకవిరహాత్తస్య సమీచీనః
కర్మవిచారో బ్రహ్మవిచారహేతుమ్రితి న కశ్చిద్దోషః। ఏవమధాతః శబ్దార్థో నిరూపితః। అథ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా
[illegible]ర్థం వివక్షుస్సూత్రైకపదస్య సమాసనిబంధనత్వాత్ప్రథమం సమాసార్థం నిరూపయతి। బ్రహ్మణ ఇత్యే
[illegible]షే కరణత్వాదిసంబంధవిశేషః ఇతరవిభక్త్యర్థః కర్మణి ద్వితీయాత్వాదిభిః సూత్రైర్విహితాః॥
[illegible]శేషమాత్రేణ సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ విహితా। అత్ర తత్పురుషసమాసవిషయత్వమాశంకతే కర్మ
[illegible]ణ్యేవ షష్ఠీసామాన్యేన సమాసస్యానేకవిభక్తిసాధా[illegible]త్వాత్ విభక్త్యంతరశంకాయా
[illegible]ఉపపత్తిమభిప్రేత్య శేషపదం విగృహ్ణాతి। బ్రహ్మ[illegible]జిజ్ఞాసేతి। చతుర్థీపరిగ్రహే
[illegible]వికారభావాభావే చతుర్థీసమాసాయోగాత్[illegible]గ్రహః। సప్తమీతి ఏవా
[illegible]తు సమాసే పి బ్రహ్మణో విషయత్వమాత్రం స్యాన్న ప్రయోజకత్వమితి సప్త
[illegible]ల్యం దఇతివతిదృతిర్యసమాసే విషయత్వప్రయోజకత్వే న సిధ్యత ఇత్యభిప్రాయః
[illegible]షష్ఠీ పంచమీసాధారణ్యాత్ షష్ఠ్యాశ్చ అనేకార్థత్వాత్తన్నిర్ణయాయార్థమాహ బ్రహ్మ

13

వ్యం। తదిహాపి తల్లభ్యరాజానుశాసనేన వాచ్యమేవేయం। లాక్షణికోఽర్థో హారయోగ్యతాదినావసేయ ఇతి న హాగంగాంయాం

దివత్ బ్రహ్మవిచారస్య కర్తవ్యతాతాత్పర్యం లక్షణేతి। అపి తు యోగ్యతాధీనైవేతి నైవం న రావసు లక్షణే ను యోగ్యతా

కర్మవిచారో బ్రహ్మవిచారసాహిత్యాభావాత్ సమనియమః। ప్రాతిపదికేన ప్రాతిపదికాన్తరార్థలక్షణే యాం ప్రా

[illegible]ర్థం వివక్షితస్య ద్రైకపద్యస్యాన్వయే తద్విభక్త్యర్థో లక్షితః। న విభక్త్యన్తరార్థ ఇతి నిరూపితం భవతి స చ శబ్ద

[illegible]కరణత్వాదిసంబన్ధనిరూపణం యుక్తం। తత్ర సంబన్ధసామాన్యం లక్షయిత్వా తేన కర్మత్వ

[illegible]ముఖ్యేన సం[illegible]కర్మత్వస్యైవ లక్షణే శబ్దానుశాసనానువ్యవహారానుక్రాం। అతః సముస్తపదలక్ష్యో

॥౧౦౩

[illegible]యాంయ అనుశాసనానురోధేన లక్ష్యోఽర్థోఽపి లక్ష్య ఇష్యతాం విగ్రహవాక్యస్థషష్ఠ్యాత్వాభావా

[illegible]లుప్తవిభక్త్యైకశేషేన విభక్త్యర్థబాధనం ముఖ్యం స్యాత్। సంబన్ధినైవ హి లక్షణే దృష్టాన సంబం

[illegible]త్రస్య విభక్త్యర్థశ్చ షష్ఠ్యర్థః సంబంధరూపః। న చ సంబంధస్య సంబంధాన్తరానపేక్షత్వేన స్వప్రతిష్ఠానే సంబం

ధకారకేతరత్వాల్లక్షణే సంభవతీతి వాచ్యం। సంబంధస్య స్వపరనిరూపకత్వేన భిన్నానామపి విభక్త్యర్థప్రతీ

తేః। న హి సంబంధసత్తారూపలక్షణే హేతుః కింతు జ్ఞాయమానతైవ నవ చేరతిప్రసంగాత్। ఏవం లక్ష్య

ణేనుపపత్తా ప్రయోగస్యాననుధాసిద్ధత్వాత్ సముస్తశబ్దేన విభక్త్యర్థబాధనం ముఖ్యం। అముఖ్యత్వే వా

14

గషష్ఠీవివక్షాయాం తులశేషప్రభావిని । ననుకర్తృకర్మణోరుభయోరప్యర్థయోస్సూత్రప్రతిపన్నతాపి ద్వి
లంబితా కర్మధరితి చేన్న కర్తుర్జిజ్ఞాసారధిగత కరర్మణః ప్రతిపన్నతాపాత్ కేవలార్థస్యైవ పాంప్రథమలతరం
ధియలమలాకాం హాంతే । సమాసనిషేధమలా శంకలపరిహారతి । నచైతి । చః శంకాసమలుచ్చయే ప్రతిప్రసవాపవాదాప
[illegible] వర్జ్షాజ్ఞానమిత్యాదిప్రయోగేషు జ్ఞావిదర్థస్య కరణత్వాదిసత్రాప్రవిహాతాయాం షష్ఠ్యాం సమా
[illegible] హావకాశత్వం । సర్పిషా ప్రవృత్తిరితి హాంతస్య వాక్యస్యార్థః । యద్యపి జ్ఞానపదం క్వైరంతం తథాపి
[illegible] ష్టిసశ్యేద్యోగవిహాతా । సర్పిషో జానీత ఇతి తిజాంతపదాన్వయాపార్థత్వాత్తదాత్మావిః భక్తేః ప్రవృ
[illegible] హ్లుర్యం క్త్యేద్యోగవిహాతత్వే సిద్ధవతి । అతో నాత్ర [illegible] ప్రసవప్రాప్తిరితి సమాసనిషేధ
[illegible] షష్ఠీవ్యాఖ్యేయాం అప్రయుక్తత్వాత్ సూత్రే [illegible] ముక్త ఏవ పాంశబ్దార్థబాంధకేః
[illegible] వ్యాఖ్యేయుః । అప్రయుక్తా పిష్యలతావిభక్తిర్బ [illegible] ఇహవ్యాఖ్యేయమితి చేత్
[illegible] త్రైః అర్థప్రతిపత్తిః ప్రాతిపదికేన లక్షణయా లబ్ధ [illegible] చరయోగ్యతాదినాం
[illegible] వంయయుక్తం ఉచ్యతే । అప్రయుక్తవిభక్తేరర్థస్య ప్రాతిపదికేన లక్షణోపాసమాసః ।
[illegible] తయా విభక్తిరనుప్రవిష్టా । అతో లక్షణార్థవిశేషనిర్ణయాయ విగ్రహవాక్యసాధిష

గఃకత్వభావం వైషమ్యం। విభక్త్యశ్రవణాదముఖ్యత్వంతు పరిహృతం। ఏవం సమాసానాం
గషష్ఠీవివక్షాయాంతు శేషష్ఠ్యాః సమస్తయోః పదయోః ప్రథమం బ్రహ్మశబ్దం వ్యాచష్టే। బ్రహ్మశబ్దేన చేతి। బ్రహ్మ
లంబితాకర్మధారయ ఇతి చేన్న కర్తు[illegible]ంతరేష ప్రయోగదర్శనాదితరవ్యాఖ్యాతృభిరక్షరాతిక్రమస్తు పరత్వేన వ్యా
ధేయమక్షరాణాంహాంతత్। సమాసని[illegible]కైశ్చిదభ్యుపగతత్వాచ్చ తదాప్యవృత్త్యర్థం బ్రహ్మవాచ్యప్రాగుల్యరుషోత్తమోఽభిధీయ
[illegible]ర్వేషాజ్ఞానమిత్యాది[illegible]త్రమ శబ్దస్య రూఢ్యా బ్రహ్మశబ్దస్య దేవతాంతరద్య ఇత్యాదిభూసః। అవయవశక్త్యా
౧స్రాంవక్షాత్రశప్తం। [illegible]శ్రీణ్యాముక్తం। స్వేతరవైలక్షణ్యమాత్రం త్వణ్యయూస్తీతి తదాప్యవృత్త్యర్థం స్వభావః
॥౦శేషణద్వయేన వైలక్షణ్యం విశినష్టి। ఇదం చ విశేషణద్వయం శబ్దశక్తేరర్థసామర్థ్యాచ్చ। బ్రహ్మ
పురుషోత్తమపరత్వప్రతిపాదనోపయోగితయోక్తం న తు ప్రవృత్తినిమిత్తతయా। గుణతోపి బృహత్త్వాన్న
శక్త్యసంకోచసిద్ధిః। ముముక్షోరశేషదోషనివృత్తిరతిశయానందప్రాప్తిహేతుత్వవాధ్యంతరాక్తస్యాదిద్య
దిదోషాస్పదం స్వధిగుణత్వస్య చ వ్యావృత్త్యర్థం ఉపాధ్యుపహితబ్రహ్మస్వరూపస్యైవ కర్మవశ్యత్వదుఃఖిత్వాదివ్యా
వృత్త్యర్థం జ్ఞానాదిశక్తియోగ ఏవాస్య స్వాభావికః। సార్వజ్ఞ్యనిరతిశయానందాదియోగస్తు కాదాచిత్క ఇతి మతస్య
చ వ్యావృత్త్యర్థమిదం విశేషణద్వయముక్తం నిరస్తకల్పయదోషత్వం నిరస్తనిఖిలదోషత్వం చ కేషాంచిద్బుద్ధానాం

15

కానః శ్రుతిః। నను విగ్రహవాక్యేపి కథం కర్మత్వమాభిధానికం ప్రయుజ్యమానాపి హ్యుపపదవిభక్తిర్నిరర్థి
కా తద్విధానం దారాః కన త్రమితి వత ప్రయోగసాధుత్వాయ అర్థస్వ్యర్థసామర్థ్యాత్ప్రవృత్తేః। అత్ర ఏవ పాంకార
కవిభక్తేరుపపదవిభక్తిదౌర్బల్యం సమానే ప్రయోగే క్వాప్యుపపదవిభక్తేః కథం తర్హి కర్మాభిధానేయుక్తత్వ
ధ[illegible]చ్యతే। ఆభిధానికతత్కృదంతపదప్రయోగేణ శేషప్రథివిషయత్వసామర్థ్యాదభిధానికతాప్రాప్తిః। పదాంతర
[illegible]వ మాత్రాన్నాత్రాపాదివద్విలంబాధిక్యం। సామాన్యషష్ఠిప్రసంబంధసామాన్యం ప్రతిపదవిజిజ్ఞాసాం శబ్దా
[illegible]త్వసంభావాలోచనాయామర్థవిశేషావగమాదపి కృదుత్పత్తిరివ ణమాత్రభూమిః కర్మత్వధియః
[illegible] కర్మణి ద్వితీయేత్యత్ర కర్తృకర్మణోః కృతి [illegible]స్త్వంత నిర్దిష్టయోః కర్తృకర్మణో
[illegible]ర స్యానుగుణమితి భాష్యకారాభిప్రేతః పరిహార[illegible]ప్రదాయః। కారకవిభక్తేరు
[illegible]ప్రయోగవిహితత్వరూపమస్త్యేవ న చ పదాంతర[illegible]గమ్యత్వమాభిధానిక
[illegible]వస్థిత కర్తృదృష్టేః। యథా ఆదిత్యస్యగారః ప్రకాశయ[illegible]తే తాదిషు నహి త
[illegible]గనగౌరవస్య కిరణపరత్వం లక్షణికం పదాంతరపరామర్శసాపేక్షత్వేన విలం
[illegible]త్తిః కారకవిభక్తిస్తు తన్నిరపేక్షత్వాత్ శీఘ్రప్రవృత్తిమతీ ఇతి ప్రాబల్యదౌర్బల్యవిభాగ

కానః శ్రుతిః। నను విశ్రుతత్వాత్తేషామీశ్వరతద్గుణవిభూతిసాక్షాత్కారస్య భూంతానలకూలస్య నిరవధికాతిశ
కాపత్తిర్విధానందారాః కేనత్ర శీఘావాత్తద్వాచ్యవృత్తిః అనుషక్తే నస్వభావ ఇతి పదేన వానిత్యసిద్ధవాచ్యవృత్తిః తేషాం
కవిభక్తేరుపపదవిభక్తిదౌర్బల్యాద్భావాధీనం। స్వరూపేణానవధికాతిశయత్వాచ్చ నిత్యసిద్ధవాచ్యవృత్తిః తేవాచ్యాస్స్వరూపాః
ధీయిలుచ్యతే। అభిధానికేతతేష్విరుత్థంగభీతంవిభుత్వస్యాపి గుణేంతభావాత్ [illegible] దభిధానిక్తే [illegible] స్వరూపేణగుణాస్సైకై
[illegible] వేదామాత్రాన్నాఘ్రైపాదియతే వములుభవృత్యాబాంధ్యతే అస్మిన్ గ్రందే। రెంల [illegible] మ్యా [illegible] రం పురుషం వేదసత్యమితి శ్రుతి
[illegible] స్వప్రవలభావాసంపాతాఘవతి। తత్ర పా। ప్రోవాచ తాం తత్త్వ ప్రస్తవ [illegible] విద్యావిలతాపురుషపరాఖ్యంరుత
[illegible] ప్రుంరయుక్తః। ఏవం ప్రతిజ్ఞాతమర్థం శబ్దసామర్థ్యాతే ప్రథమముపపాదయతి సర్వత్రేత్యాదినా।
[illegible] కరేషు బ్రహ్మశబ్దప్రయోగస్య అన్యథాసిద్ధింవివక్షుస్తదుపయుక్తం గుణయోగం దర్శయతి సర్వత్ర
[illegible] బ్రహ్మశబ్దప్రయోగవిషయేషు సర్వేషు బృహత్త్వగుణయోగాత్ స్వర్థః। పురుషోత్తమే గౌణత్వమనవ
త్రముఖ్యత్వంచకింనస్యాదిత్యత్రాహ బృహత్వంచేతి। బృహత్త్వగుణయోగాత్ప్రయోనిషు సర్వేషు బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాభా
వాత్। స్వరూపతో గుణతశ్చానవధికాతిశయం బృహత్త్వం ప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యర్థః। నను బృహతి బృంహయతి తస్మా
దుచ్యతే పరం బ్రహ్మ। బృహత్త్వాత్ బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బృహత్వబృంహణత్వేచ

16

మలభక్తానాం నిత్యానామపి ప్రసృతి తథాప్యపృథక్త్వం స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోష ఇత్యుక్తం నిత్యసిద్ధానామపి భ
గవన్నిత్యసంకల్పాధీనం పానిత్యనిర్దోషత్వం స్వభావ ఇత్యుత్తరత్రానుషంగః। తేన గుణానామపి విద్యాకల్పితత్వ
పక్షే వ్యావృత్తిః। తేరెము శతం తేరెము శతవింతత్ర పూర్వపూర్వగుణేభ్య ఉత్తరోత్తరగుణానామతిశయః సావధి
ధి[illegible]ర్త్యాప్యపృథగ్ధర్మస్యానవధికాతిశయశబ్దః। తత్ర ప్రావ్యాగుణాతిశయస్య వాఙ్మనసాగోచరత్వరూపానవధి
[illegible] సత్యసంకల్పత్వాంతర్భూతావశిత్వాదయో గుణా ఇతి ప్రావృణుతే। అతః కస్మింశ్చిద్ధర్మిణి తద్విధాభేదః
[illegible] ణేనాంబహూనామంతర్భావాభిప్రాయో గుణశబ్దః నన్వనవధికాతిశయశబ్దస్య గుణవిశేషణత్వే
[illegible] నావాంతర్బహుప్రవాంతరస్యాత్। గుణవిశేషణత్వ [illegible] ముక్తం। గుణస్వరూపస్యాఽన
[illegible] గుణస్వరూపస్యైవం। గుణవివవిశేష్య ఇతి బ[illegible]సిద్ధిః। తథాప్యర్థవశాద్గుణాంత
[illegible] వ[illegible]ాతిశయత్వం ఫలితం స్యాత్। యద్వైవం పరిషద[illegible]శ్రుత శీలశాలిని ఇత్య
[illegible] ణత్వప్రతీతే పితదంతర్గతానామేవ స్యాతాదల స్వ[illegible]సమలావాస్యతథా
[illegible] సంగాత్। అసంఖ్యేయత్వమపి గుణవిశేషణం యుక్తం గణసంఖ్యేయత్వాగుణసంఖ్యె
[illegible] నవధికాతిశయశబ్దేన నిత్యసిద్ధవ్యావృత్తిశ్చ తద్గుణానాం జగద్వ్యాపారానుగుణత్వేన భగ

ములత్వానాం నిత్యానామపాదిత్యత్రాహ అనేకార్థేతి పరస్మిన్ బ్రహ్మణి సాలానస్యాత్ర ప్రయోగస్యాన్యథాసిద్ధత్వాత్ తేనత
గవన్నిత్యసంకల్పాద్యధ్యసంపాదితప్రయోగః శక్తిం కల్పయంతీతి న్యాయాదిత్యర్థః అనేకశక్తికల్పనం గౌణత్వం
పత్తేర్వావృత్తిః । తేరెణు శతం తెరంగి సర్వవృత్తిప్వేకస్యైవ శక్త్యావములు ఖలు త్వసంభవాదిష్యతాం గాంభగవచ్ఛబ్దవదితి తత
ధ[illegible] ర్యావృత్త్యర్థే ముననవధి కాళవచ్ఛబ్దం ప్రత్యేతవ్యత్వం । తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తి [illegible] బ్రహ్మస్వాంగాసము స్వితః । శబ్దోయం
[illegible] సత్వసంకల్పత్వం హారతఇతి । అనేనప్రస్తుతచోద్యస్య కః పరిహార ఆత్ర క్తో భవతి యుచ్యతే । బ్రహ్మాతిధా
[illegible] రుంబవత్వాననిష్పన్నస్య బ్రహ్మశబ్దస్య ప్రధానాదిషు ధ్యనవధికేః ప్రయోగానావయవశక్తినిబం
॥౧౦౩ సతి బ్రహ్మన్మహాత్మ్యబద్ధాదివదోపచారిక బ్రహ్మత్వయోగిషు సర్వవస్తుషు ప్రయోగః స్యాత్ తేన చ తథా
౧౪ కృతేత్రుసరేణుమపి పాంత తౌ శిష్ఠితయోం భిమత త్రవ్యాంతరాపేక్షయోం తుహాము గుణశాలితి వదం
[illegible] త్రుళీణుం కాదిషు బ్రహ్మశబ్దప్రయోగః ఏవం సర్వత్ర ప్రయోగాదర్శనాత్ పంకజశబ్దస్య వ్యవస్థాపకకం
ములదాదివ్యావృత్తతాపరస్వాను వృత్త పద్మత్వజాతివత్ బ్రహ్మశబ్దప్రయోగవిషయ పంచష వ్యక్తిషు వృత్తానుస
వ్యావృత్తాకారాదర్శనాదనేకశక్తికల్పనే ప్రాప్తే ఆనన్యథాసిద్ధస్య ప్రయోగస్య శక్తికల్పకత్వాత్ బ్రహ్మశబ్ద
ప్రయోగవిషయేషు అన్యేషు చ బ్రహ్మత్వగుణలేశయోగేన ప్రయోగస్యాన్యథాసిద్ధత్వాచ్చ నానేకశక్తికల్పనం

17

చప్రవృత్తినిమిత్తతయావగతే కథమివ బృహత్త్వమాత్రం నిమిత్తముచ్యతే। గుణతో బృహత్త్వే బృంహణత్వస్యాం
తర్గతత్వాదితి బ్రూమః। స చానన్త్యాయ కల్పత ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధసకలస్య కాచనివృత్తిపూర్వకనిరవధికజ్ఞాన
వికాసరూపానన్త్యావహత్వం హి బృంహణత్వం। తద్ధి సకలహేయప్రత్యనీకత్వ[illegible]తికాణ్యేదిమోక్షప్రదత్వా
[illegible]న్తకగుణగణవత్త్వం అతఏవ హి స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోష ఇత్యాదికం ప్రతిజ్ఞావాక్యే విహితం। న స్వరూప
[illegible]స్వేన నిమిత్తమస్తు కిం గౌరవేణేతి చేత్ న। బ్రహ్మగుణైరపి స్వస్వరూపేణ బృహత్త్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్య
[illegible]కత్వాత్ గుణతో బృహత్త్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తమితి చేత్ న। శబ్దశక్త్యైరసంకోచస్య స్వతః ప్రాప్తత్వాత్ స్వ
[illegible] సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి హి శ్రుతిః। [illegible]న బృహత్త్వం నామ సర్వాపరకబృహ
[illegible]రూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వవత్త్వ[illegible]పురుషోత్తమాదన్యదపి స్యాత్ అన్య
[illegible]శం కాని వృత్తా సర్వేశ్వరశబ్దేనైవ కారణవత్తమ[illegible]ం పరమం మహేశ్వరం
[illegible] ఇతి వాక్యయుగళార్థో వివక్షితః తతః కిమిత్య[illegible]త ఇతి। అతః అనవ
[illegible]చ్ఛిన్నస్య ముఖ్యత్వాత్ సర్వేశ్వరస్యైవ తాదృశబృహత్త్వగుణయోగిత్వాత్ ముఖ్యార్థః। కథం
[illegible] అన్యత్రాపి హి బ్రహ్మశబ్దః ప్రయుజ్యత ఇత్యత్రాహ తస్మాదితి తస్మాత్ బ్రహ్మణః సర్వ

17

చప్రవృత్తినిమిత్తతయాస్యోచ్యతే। నిర్దోషత్వంచనిమిత్తతయావాచ్యత్వేనోచ్యతే। అన్యథాతదుక్తివైయర్థ్యాత్త
తగతత్వాదితిబ్రూమః। సచానంసక్త్యైవవాచ్యవాచ్యత్వంసిధ్యతి। నచజ్ఞానశక్త్యాదిష్వేకైకస్యప్రవృత్తినిమిత్తత్వం। కిం
వికాసరూపానంతాద్యవయవత్వంవా ఽనన్యథా అశేషత ఇతి పదవైయర్థ్యాపత్తేః। విశ్వరూపస్యసమస్తస్యస్వత్వం కృత్స్నత్వాత్। గ
...న్నకగుణగణవత్త్వం అతఏవవా...ర్షవిశేషవతాం జ్ఞానాదీనాం సముదాయస్యత్రవాకైకస్యనిమిత్తత్వముక్తం మితవ
...వేలవనిమిత్తమస్తు। సావగమసిద్ధార్థః భాష్యేదృష్టాంతిత్వేతః భగశబ్దవదితి। తథాచభగవతాం పా
...కీర్తవాన్ పుణ్యహారః ఖలుతావత్ సర్వైకస్య బ్రహ్మశబ్దవతః। ఇత్యాదిరసంసక్తేషు బ్రహ్మశబ్దస్య భగవత్యేవ
...ముఖ్యత్రరత్రోక్తం। అతోఽన్యథోక్త ఏవార్థః। తథాచస్పష్టీకృతం శ్రీమతి గారుడపురాణే। వేదభూరిప్ర
...గుణరెలాంగాచ్ఛశాజీకః। తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామునే। ఇతరేషు యస్మిన్
...జలమానే తు గుణయోగసన్నుపుష్కలః। తత్రైవముఖ్యవృత్తిరయమన్యత్రహ్యుపచారత ఇతి। ఏవంశబ్ద
సామర్థ్యముపపాదితం। అథ బ్రహ్మశబ్దస్యానేకార్థముఖ్యవృత్తత్వేఽపి తత్రస్థస్య తస్యార్థస్వభావాత్। పురు
షోత్తమపరత్వముచ్యతే। తాపత్రయాతురైరితి। స ఏవామృతత్వాయేతి పద్యైః తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి నా
న్యః పంథా ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థో వివక్షితః। అత ఏవ హి పురుషోత్తమోఽభిధీయత ఇత్యుక్తం। శ్రుతేరపి పూర్వోక్తత్వా

ంయుక్తం। తస్మాత్పురుషోత్తమవిషయప్రవృత్తినిమిత్తప్రాశస్త్యవతి ముఖ్యవృత్తం అన్యత్రౌపచారికత్వం చ। చాపచా
రికస్య ప్రయోగస్య సంకోచస్యావా ఇష్టః। నతు సార్వత్రిక ఇతి తదిదమన్యాయమభిప్రేత్య భగవచ్ఛబ్దస్య పురు
షోత్తమవిషయముఖ్యత్వం అన్యత్రౌపముఖ్యత్వం చ భగవతా పరాశరేణోక్తం। తథాపి జ్ఞానాదిమాత్రం వా
[illegible] జ్ఞానాదికం వా భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం। ఆద్యేపి కతికతిపయదాదావపి భగవచ్ఛబ్దః ప్రయుజ్యేత ద్వితీయేపి
[illegible]వేష్వవధిక జ్ఞానాదలభావాత్ప్రవృత్తినిమిత్తాసిద్ధేర్నైకశబ్దస్య సర్వత్ర ముఖ్యత్వం। అనేకశక్తికల్పనం
[illegible]తత్వ్యయోగానుపపత్తిర్థా సిద్ధేరితి భగవత్పరాశరాభిప్రాయః। ననువక్తృత్వం ప్రశయం చైవ భూతానామా
[illegible]త్యం చ సవా బావ్య భగవానితి గ్రంథోక్తే పాపప[illegible]బ్యవ భగవచ్ఛబ్దప్రయోగయోగ్యేషు
[illegible]పాపే[illegible]మసిత దేవప్రవృత్తినిమిత్తే కృతభగవచ్ఛ[illegible]షోత్తమముఖ్యః స్యాత్। నైవం। అవా
[illegible]శం తేప్ర రోగాదిషు యవ్యవృత్త్వభావాత్ నపాస[illegible]రప్రత్యంతయోగకాష్ఠాని
[illegible]ఇత్యాదిషు భగవచ్ఛబ్దః ప్రయుజ్యతే। కించ ప్రవృత్తి[illegible]ఇష్టత్వాద్భగవాదిశబ్దా
[illegible]బ్దస్య సముగ్రహాడుఞ్యాదివత్ప్రవత్స్య ముఖ్యతావగమాత్। జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్య
[illegible]తేజాంస్యశేషతః భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిరితి। నిర్దోషత్వపరత్వం స్థానాం జ్ఞానాదీనాం ప్రవృత్తిని

18

...ణాం ఇవలాని భూతాని జాయంతే సత్వం జ్ఞానవలక్షణం తం బ్రహ్మత్వాదిసిద్ధార్థం వా వాక్యాంతర
ంయుక్తం। తస్మాత్పురుషో... ...త్మికపరమాత్మవిషయవ్యుత్పత్తిరుపపద్యతే। అతో బ్రహ్మశబ్దస్యాత్ర నిత్యా భగవత్ప్రా
రికసుల్లుపురెలాగస్సంకోచస... జ్ఞానం శబ్దవాచ్యత్వే యత్ప్రస్ఫురణీయప్రవృత్తిప్రత్యక్షానుమానం జ్ఞానం దర్శయతి జ్ఞానస్య
హోత్రుము ఏవముఖత్వం అన... ర్యోధనాయ ఇచ్ఛయాః కథం విధేయత్వమితత్వ ఇచ్ఛయా ఇతి। జ్ఞానస్య
...జ్ఞానాదికం వా భగవ... ణప్రధానత్వాదితి సన్నాచార్యా ఇచ్ఛయా ప్రత్యక్షా పృథక్ కర్మ। కర్మణశ్చ క్రియా
...వేం...రవధి జ్ఞానా... త్రస్య యథా యాగియప్రవాదః ప్రాప్తేః క్రియయా అప్రమిష్టతమత్వం
...ప్రకృత్యర్థభూత జ్ఞానకర్మకే చ్ఛాత ఇచ్ఛయా ఇష్యమాణజ్ఞానప్రధానత్వాదిష్యమా
...ధంయమిత్యర్థః। జిజ్ఞాసాయాః కర్తవ్యప్రతీయమానే కథం జ్ఞానస్య విధేయత్వం। ఉచ్యతే యథా స్నా
జ తప్త జ్ఞానం భుంజీతేత్యత్ర భుజిధాతోర్విధిప్రత్యయాంతత్వాత్ భోజనస్య కర్తవ్యప్రతీతేపి స్నానప్రా
ప్త్యభావనియమయోరేవ విధేయత్వమిత్యర్థః స్వభావాదర్థప్రాప్తగమ్యతే। తయోరప్రాప్తత్వాత్ అప్రాప్తి పాక్షాప్త
మర్థవత్। తత్ర భోజనం చార్థప్రాప్తమనూద్యతే। ఏవమిచ్ఛయా విధేయత్వసంభవాత్ విషయభూతం
విచారాత్మకం జ్ఞానమేవ తాత్పర్యతో విధీయతే। ఇష్యమాణం జ్ఞానమిహాభిప్రేతమితి సారేభిహితం।సనితనిదే

19

ంయ ప్రకృతే శేష్వ కల్యాణ గుణైకరత్వ విశిష్ట ఏవ తావత్ప్రయోజకత్వమ పాస్యః న తు తత్తత్స్వరూపం ఇతి భావః । నను

కారాగార నిగళిత ఏవ తస్యోచ్చనాద్ధిభిరభిధర్త్రే ౦ర్యః । తథాచ వైష్ణవపురాణే నిర్దోష కల్యాణ గుణైకరాశ్యైవ

ము వం త్రూపాస్యత్వముక్తం । స సర్వభూత ప్రకృతిం వికారాన్ । సమస్త కల్యాణ గుణాత్మకో సావిత్యాదినా అజ్ఞా

[illegible]న్య గ్యాదులక్తమిత్యంతేన బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వం నిగమయతి అత ఇతి । నిర్దోష మంగల గుణకస్య సర్వేశ్వర

[illegible]వేత్వం ప్రయోజకం అజిజ్ఞాస్యత్వాపత్తి తాపత్ప్రయోజకం అజిజ్ఞాస్యత ఏవోక్తం । బ్రహ్మ సర్వేశ్వర ఏవేత్యర్థః

[illegible]తి శబ్దసామర్థ్యాదర్థసామర్థ్యాచ్చేత్యర్థః । నను బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యో న్యో ముఖ్యో వా భగవ

[illegible] ధకత్వ విరహేణ స్యనస్య ముఖ్యత్వం । స [illegible] బ్దస్సః సముఖ్యః అతశ్శేర్ధేము

[illegible] శాపే వ్యవహారావిషయౌ బుద్ధిపూర్వ కాయరూప [illegible] వుత్పత్తిస్సంభవతి । ఉచ్యతే

[illegible] శల ప్రయోగేణ సుఖవిషయతయా వ్యుత్పన్నస్య [illegible] విషయస్సైన్నాష్ణమిత్యా

[illegible] ఇతి కాకిక సుఖవిశేషవిషయతయా వ్యుత్పత్తిః [illegible] త్పచిద వ్యుత్పన్నత్వేపి

[illegible] బచఘాల చాత్వాలాది శబ్దానాం వాక్యాంతర పదాంతర సమభివ్యాహారాత్తత్తద

[illegible] త్తిః ఏవం బ్రహ్మశ్యేశ్వరాది శబ్దానాం చ లోకే కేషుచిద్[illegible]షు ప్రయోగాత్ వ్యుత్పత్తిస

ంయుప్రత్యనేకత్వకల్పనా జిజ్ఞాస్యత్వసమర్థనే ప్రధానాదీనాం జిజ్ఞాస్యత్వసమర్థన మర్థాదాపతతీతి
కారాగారనిగళితమివ తన్మోక్షణ వేదార్థే నిరూప్యమాణే పూర్వభాగవిచారానంతరముత్తరభాగవిచారస్య ప్రధా
నమువుంత్ర్యూపాస్యత్వముక్తం। స్వప్రబంధస్యైకదేశ నిరూపితే తదేకదేశాంతర[illegible]గతార్త్యకృత్ప్రబంధాంతర
[illegible]న్య దుల్లక్ష్యమిత్యంతేన। బ్రహ్మ[illegible] నహి పూర్వషట్కనిరూపితే సత్యుత్తరషట్క[illegible]షవల్లీం గతః కపిలసంగదితాదిః
[illegible]వేత్యయా తుర జిజ్ఞాసే వేదాంతశ్రుత మిహాత్రియత ఇతి మతం[illegible]లోక్షేప పన్నం కృతక పక్ష ప్రసంగా
[illegible]తి శబ్దస్సాము ప్రధానాదీనాం జిజ్ఞాస్యత్వం కిం వేదరహస్యపపాద శబ్దా[illegible]ర్థతే ఉత కపిలసంగతాద్యా
॥౧౦౮॥ [illegible]తత్త్వమేవ యుదాస్య ప్రతిపాదనేన సమర్థితే న ప్రథమః ధికరణేదిభిర్వేదాంతానామతత్పరత్వస్య
॥౨॥ [illegible]ఱవ్యాభావాత్ న ద్వితీయస్సు వేదవిరుద్ధస్మృతీనాం ప్రామాణ్యస్య పూర్వమీమాంసాయామేవ సమ
[illegible]॥ సాంఖ్యసాంగతాద్యభిమతప్రమేయ దౌస్థ్యస్య తర్కపాదే ప్రతిపాదయిష్యమాణత్వాత్। విప్రతిషేధా
చ్చాసమంజసం। ఇతరేషాం చానుపలబ్ధేః। ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః। ఉదాసీనానామపి చైవం సిద్ధిః। ఏం వ్యాప
స్థితేష్వో భయనిత్యత్వాదవిశేష ఇత్యాదిభిస్సూత్రైస్సదుక్షమోక్షతదుపాయనిరాసస్యాపి కరిష్యమాణతయా
చాప్రవక్త్ర వ్యాభావాత్। కించ ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతా ఇత్యత్ర అనావృత్తిః శబ్దాదనావృత్తిః శబ్దాదితి

శశ్రుని దిధ్యాసితవ్యః విజిజ్ఞాసితవ్యః। తద్విజిజ్ఞాసస్వేత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ క్రియతే। శ్రుతిశబ్దపాయుదశాప్రత్య
తి భగవద్విజ్ఞానస్య శ్రుతిరూపత్వేనేచ్ఛావిషయత్వాత్ తత్త్వధానిదర్శతి। అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి సనంతనిర్దేశో విచా
రస్య రాగప్రాప్తత్వజ్ఞాపనార్థః। ఏవమేవ ధర్మజిజ్ఞాసేత్యత్రాపి అత్ర తర్కరూపం జ్ఞానం విధేయం। తర్కానంగత్వే తథా
[illegible]గుపిలితిరూప జ్ఞానం తత్ఫలత్వేన విధేయం। ప్రమితిరూపం జ్ఞానం విధేయం। తర్కరూపం జ్ఞానమర్థ
[illegible]వేత్తం। అంతర్గతం విచారపదాభిపత్తి। తథాపి ప్రాగుక్తపక్షే సంనిధిం యాన్యే। వేదాంతార్థవిచారా
[illegible]తబంధనరూపం హి శాస్త్రం బ్రహ్మమీమాంసేతి హి ప్రసిద్ధిః। ప్రమితిశ్చ ఫలం। అత ఏవ హి బ్రహ్మ
[illegible] సనిబ్యా[illegible]సేచ్ఛేతి। సనంత సాధ్య జ్ఞాధాతోర్జ్ఞానసామాన్య[illegible]వాచిత్వేనాపి విశేషాకాంక్షాయాం
[illegible]పేక్షానాన్యత్వం। బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా కర్తవ్యా[illegible]సకలనుగతాదభిమతానాం
[illegible]శం విశేషనిర్ణయపరమిదం సూత్రం వ్యాఖ్యాతం[illegible]వృత్తికారాచార్యైః। తద్వ్యా
[illegible]ఇత్యుపక్రమసూత్ర ఇత్యర్థః। బ్రహ్మణోऽపి జిజ్ఞాసా[illegible]తత్రైనిర్ద్దిష్టాత్స్వైవ.
[illegible]శాస్త్రప్రతిపాదకం। బ్రహ్మజిజ్ఞాస్యమేవ బ్రహ్మైవ జిజ్ఞాస్యమితి వాక్యభేదప్రసం
[illegible]ప్రసక్తమేవ న బ్రహ్మణో జిజ్ఞాస్యత్వం తత్రాంతరసిద్ధానాం ప్రధానాదీనామజిజ్ఞాసల

20

శశ్రుని దిధ్యాసితవ్యః విజజ్ఞాసి[illegible]ం తద్ధేతుకం వ్యాఖ్యానస్య పౌర్వాపర్య విశేషవిశేషప్రష్ట[illegible]ంగద్వయరూపత్వం బోధః
తి భగవద్యాజ్ఞినస్య ప్రతిరూపత్వే[illegible]యోజనాయాం చ వక్తవ్యం తథాపి గ్రంథలాఫల్యార్థం పదయోజనాయామ
రస్య రాగప్రాప్తత్వ జ్ఞాపనార్థః। [illegible]యోః సనియత పౌర్వాపర్య భాగద్వయరూపత్వ నిర్వాహ్యయ। అత్ర తు వాక్యః
[illegible]న్నితి రూప జ్ఞానం తు[illegible]స్య నియత పౌర్వాపర్య భాగద్వయరూపత్వయం[illegible]క్రమవత్యుక్తం। ఉభయ
[illegible]క్తం। అంతర్నీత శబ్దాభ్యాం మీమాంసాద్వయస్యైకాత్మసాన్నిధ్యసూచితం పూర్వాపరతన
=110[illegible]ంతనరూపత్వేకం కేవల బ్రహ్మశబ్దాభ్యాం వృత్తిర్వర్తి సద్విశ్లేషణకథనం అల్పాశ్రితఫలానం
౧౭౮[illegible]ఖ్యాంతరాలోవేతయోః తు హేతుమద్భావాపాదనం। ముముక్షుపాయోపరాగితయోః కర్మకాంస్య
[illegible]సాదేయతాప్రతీతిః అనంతస్థిరఫలాపాత ప్రతీత్యుత్తభూతా అతః పృథగనుక్తిః। ఏవం క్రమ
[illegible]శాస్త్రైకవాక్యేన వ్యాఖ్యానరూపతయా కర్మబ్రహ్మవిచారయోరేకశాస్త్రత్వాత్ సూత్రస్య యథా
క్తే ఏవార్థ ఇత్యర్థః పూర్వప్రతిజ్ఞాతం వృత్తికారమతానుసారం వృత్తిగ్రంథేన సంవాదయతి తదాహ తైః
కర్మాధిగమస్యైవ పూర్వవృత్తత్వం న కేవలం కంఠోక్తం ఐకశాస్త్ర్యాభిప్రాయం చేత్యభిప్రాయః స్నిహావక్ష్యతి చేతి
వృత్త్యాదితాత్పర్యః సంపాతవింశత్యధిశ వృత్తిగ్రంథాశారీరకం బ్రహ్మమీమాంసా జగచ్ఛరీరకః పరమాత్మా శారీ

శాస్త్రం తైవ సలాత్రాభ్యాసఫలమనుక్త్వాంశ జ్ఞాపనం। అనుక్త్వాం శబ్దుసాంఖ్యయోగావగమ్య ఇతి వదతాం
మోక్షస్య సాంఖ్యయోగసమ్యచ్ఛ్రయసాపేక్షత్వం చ ప్రతిపాదయతాం సాంగతాదివత్ సాంఖ్యాదినిరాసేన శా
రీరకస్యైవారంభణీయత్వ ప్రతిజ్ఞానమతవ వ్యాహతం। సాంఖ్యయోగయోర్విరుద్ధాంశాభిప్రాయమనాదర
[illegible] కథనమితి చేన్న విరుద్ధాంశానాదరణీయత్వస్య విరోధాధికరణారంభసిద్ధత్వాదేవ అహాయిరాధవ
[illegible]ం సూత్రతాత్పర్యమనుపపన్నమితి వాశబ్దాభిప్రాయః। విధియత ఇత్యజ్ఞాత జ్ఞాపనం విధిరిహ
[illegible] ప్రవృత్తప్రవర్తనం రాగతః ప్రవృత్తేర్వక్ష్యమాణత్వాత్ ఆగ్రాగతః ప్రవృత్తస్యాపి పుత్రాపాక్షే
౧౦[illegible] శి[illegible]బాబుద్ధిసతాస్యమారంభణీయత్వ జ్ఞాపన[illegible]జ్ఞాత జ్ఞాతనం[illegible] విధియత్వత
[illegible]తారిత్యధాతః శబ్దార్థః ఉక్తః। బ్రహ్మజిజ్ఞా[illegible]తి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదార్థః
[illegible]త్యైవకారేణ శాస్త్రాంతరాధిగమస్యైరపేక్ష్యం[illegible]ప్రేతం। ఉక్తం భగవ
[illegible]రుస్యసూత్రస్యాయమర్థ ఇతి శంకాయాం తదజ్ఞ[illegible]తి విమాయసత్వా
[illegible]ర్థః క్రమః బ్రహ్మవిచారస్యాలారైవ శాస్త్రత్ పికశాస్త్రాంచ నియత పౌర్వాపర్యభా
[illegible]కప్రబంధవ్యాఖ్యానరూపత్వాదిత్యర్థః। అత్ర వ్యాఖ్యాయస్య పూర్వాపర భావేనా

21

శాస్త్రాంతే చ సూత్రాభ్యాసప్రతిపాదేన కర్మవిచారస్సంగతః। ప్రతిపత్తిసౌకర్యలక్షణప్రమాతృకర్మవిచారస్య పూర్వ
మోక్షస్య సాంఖ్యయోగసముచ్చయేన మోక్షార్థత్వాత్ కథనేన ప్రతిధర్మసమూహ ధ్యానయోగ్యాయా నర్థే సిద్ధః।
రరకస్యైవారంభణీయత్వప్రతిజ్ఞానే జ్ఞప్తియుక్తే సాధారణధర్మప్రతిజ్ఞానమాత్రత్వాదేవ అసాధారణధర్మప్రతిజ్ఞా
...కథనమితి చేన్న విరుద్ధత్వాత్ జిజ్ఞాసితవ్యః। ధర్మజిజ్ఞాసాయాం ప్రతిజ్ఞాతత్వజ్ఞా... జ్ఞాతః శేషలక్షణాం అ
...సూత్రతాత్పర్యమనుజిజ్ఞాసేత్యాదావప్యసాధారణధర్మప్రతిజ్ఞా...గతః। అతో భాగద్వయే ఽప్యసాధారణ
...ప్రవృత్తిప్రవర్తకధారణధర్మప్రతిజ్ఞానమాత్రం స్యాదితి ప్రశ్న... తో ధర్మజిజ్ఞాసేతి ప్రతిజ్ఞాతం।
॥౧౦॥
...జిజ్ఞాసేతి। అథవా అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసేత్యేవ సాధారణప్రతిజ్ఞా అవాంతరం శ్రేయస్సాధనః
॥౬౯॥
...ద్వయరూపం ప్రతిపాద్యం। ధర్మశ్చ సాధ్యసిద్ధభేదేన ద్వివిధః। సిద్ధరూపే వస్తుని ధర్మః శబ్దప్రయోగో
...తే దృష్టః। యథా రామో వేదవిదాం విప్రో యో వా ధర్మ్యో విదాం జనాః। తే వదంతి మహాత్మానం స్పృష్టం ధర్మం స
నాతనమితి। తథా శ్రేయస్త్రైశబ్దవాచికల్పే సతి శ్రేయస్సాధనత్వం ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం మన్వానైః సిద్ధరూపేఽర్థే ధర్మ
శబ్దః ప్రయుక్తః। ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాం ధర్మత్వం స్థాపయిష్యతే। తేషామేవం శ్రేయస్కల్పితానాం రూపేణ ధర్మ
తేత్యాదౌ తత్ర ద్రవ్యాదిసద్భావేఽపి క్రియాప్రాధాన్యాత్ సాధ్యధర్మపరః పూర్వభాగః। ఉపాసనతదంగసద్భావేఽపి బ్ర

రః తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా ఇతి శ్రుతేః తద్విషయం శాస్త్రం శారీరకమిదం తచ్చైతే షోడశలక్షణేన షోడశాధ్యా
యేన సపాదమితి నియతం తథా పారాపర్యైకవ్యాఖ్యేయవ్యాఖ్యానరూపతయా సంగతమితి భావః। అర్థైకత్వాదే
కం వాక్యమితి న్యాయేన ప్రధానప్రతిపాద్యైకార్థ్యాద్వ్యాఖ్యేయస్య వేదస్యైకప్రబంధత్వం భవేత్ తచ్చోపపద్యతే పు
[illegible] పరత్వాద్వేదస్య బ్రహ్మపరత్వాద్వా। సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇ
[illegible] వేదార్థవిచారస్యానుగతత్వాచ్చ పరాంసాయా ఏకప్రబంధత్వం। అనేనైకశాస్త్రేణైకపరా
[illegible] స్వతంత్రత్వమాక్షిప్తం। నను యద్యేకశాస్త్రం కర్మబ్రహ్మవిచారరూపః తథాప్యేకపత్రు [illegible]
[illegible] తో వేదార్థజిజ్ఞాసేతి। నన్వేవం ప్రతిజ్ఞాతం [illegible] పూర్వభాగాస్ [illegible] ణి ఏవ ప్ర
[illegible] అత్ర బ్రూమః। అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యే [illegible] భాగసాధారణోర్థప్రతిజ్ఞా
[illegible] ప్రసాధితియుక్తలక్షణచతుర్థపాదే సంగతః। [illegible] ంత భాగే పి పృథక్
[illegible] తభూరితఫలజాప్యోరారాధికభేదేన పృథగుక్తిః। [illegible] ంత భూరితపా
[illegible] పృథగుక్తిః పృథక్కరణం చ బహుగ్రంథప్రతిపాద్య [illegible] తత్ర చ పూర్వభావిత్వం
[illegible] వక్ష్యమాణపాతునిబంధనం। ఏతదుక్తం భవతి। అథ [illegible] మాత్ బ్రహ్మమీమాంసా

22

రః తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్య। యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాస్మింల్లోకే జుహోతి యజతే తపస్తప్య
యోనస పాత మితి నియంత హారావి తవదేవాస్య తద్భవతి। అహం వా సర్వం యజ్ఞానాం లక్ష్యాసహ భిరేవ చ న తయా
క్రం వాక్యమితి న్యాయేన ప్రధానప్రతిపాత ఇతి చ। అతస్తస్యైర పేక్షిత లక్షణమపి ప్రాప్తవేతత చ్ఛాస్త్రీయణాః। అతః పూ
... పరత్వాద్వైదస్య బ్రహ్మాపరః ... ధాన్యం వశ్యాదవగంతవ్యం పరమాత్మారాధనస్య శ్రుతిస్మృతిర ... విరుద్ధం। అతః ప్రతి
... వేదార్థవిచారస్యానం ... యదపి కర్మ బ్రహ్మ విమర్శయోః। అనేన్నైవమవివక్షితం। జైమిని నాత
... ప్రవృత్త్యమాత్రాన్తి ప్రతయూచాదరాంయశేన బ్రహ్మసూత్ర ... రరతో ... సంయుక్తం ... అతదూధి
॥౧౦౩ ... యోగ్యమపేక్షితం। తాదర్థ్యమర్యాతి ప్రామాణ్య కల్ప పూర్వతయా కవలా। అవివక్షిత త్వసం ... వ
... శాస్త్రైక్యం యుక్తం సన్నిదమయుక్తం ఏక శాస్త్రం శారీరక శబ్దసూచితాత్। ప్రధానప్రతిపాద్య
... మినియ శబ్దసూచితాత్ కర్తృభేదాత్ తదుభయఫలితాత్ ప్రయోజనభేదాదర్థవిరోధాచ్చ ఇత్యాశంక్యాం
పరిహరతి అతః ప్రతిపాదయిష్యతీతి అతః వృత్తికారోక్తాదేకవాక్యంయ వ్యాఖ్యాన రూపత్వసంబంధాదిత్యర్థః
షట్కభేదః పూర్వమీమాంసాయాం అధ్యాయభేదస్తత్ర తత్ర ప్రచనిద. శేనార్థమయుక్తం అర్థభేదాభావేప్యేకం
షట్కం ఏకాధ్యాయో వా స్యాత్। అతః ఏకావయవిత్వసిద్ధిః సప్తవాంతరార్థభేదేన మహావాక్యైకత్వవిరోధియంథాప

వస్య ప్రధానత్వాత్ సిద్ధధర్మపరశ్చోర్ధ్వభాగః అతః ఉభయభాగవిచారసాధారణీ ప్రథమప్రతిజ్ఞా। తత్ర ధర్మ
శబ్దస్య సాధ్యధర్మవిషయతయా ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యేణ బుద్ధిస్థత్వాత్ పూర్వభాగప్రతిపన్నత్వేన ప్రాథమ్యాత్ ధర్మజి
జ్ఞాసాపదేనైవ తంత్రేణ వార్థతో వా ప్రతిజ్ఞాతత్వోపపత్తేః తల్లక్షణముక్తం చోదనాసూత్రే। సిద్ధరూపధ
[illegible]స్య చ సాధారణప్రతిజ్ఞయైవార్థతః ప్రతిజ్ఞాతత్వేపి తస్య బహుగ్రంథవ్యవధానాద్బుద్ధ్యబాధబాంధవత్వశం
[illegible]ంకాయాం చ పునః ప్రతిజ్ఞైవ కృతా। తస్య లక్షణముక్తం జన్మాదిసూత్రే ఇతి యుక్తమైకశాస్త్ర్యం। న
[illegible]సాధ్యధర్మప్రధానతోక్తిరుదాహృతవచనేన విరుధ్యతే తత్ర పూర్వభాగేపి సిద్ధరూ[illegible]
[illegible]ప్రధానప్రతిపాద్యత్వావగమాత్। తస్మిన్నేవ [illegible] బ్దాపాపూర్వ[illegible] జ్ఞప
[illegible]పావలాసవేదేషు వేదాంతేషు చ గుణ్యత్వే[illegible]కాధ్యాస[illegible]। నచ గుణభావే
[illegible]విరోధః। ప్రాధాన్యేన ప్రతిపాద్యత్వస్య జైమినినా। [illegible]త్। భవద్భిరపి తథా
[illegible]స్వయం పరమాత్మన ఏవ యద్ధారాజ్ఞః। తాత్పర్య[illegible]లక్షణం। శాబ్దం
[illegible]వా రాజపురుషస్యేత దాపి తిరస్కృతం తత్ర తస్య [illegible]మారాధనరూపత్వాః
[illegible]మావశ్యసంపాద్యః అంతవత్స్వర్గాదిఫలదత్వే కర్మకాండం పరదేవతాజ్ఞానైరపేక్ష్యం

23

వస్యా ప్రధానత్వాత్ సిద్ధధర్మోపపదే ధాహారణిప్రాప్తే ప్యూంకారాంతాదధ్యాహృతాః కప్రత్యయవిధిః నచ తత్ర శాస్త్రభేదః
శబ్దస్య సాధుధర్మవిషయతయా త్వపూర్వం అశ్రుతవేదాంతానాం కర్మణ్యశ్రద్ధానివా పస్తాం[...]కర్మప్రాధాన్యపరత్వా
జ్జ్ఞాసాపదే నైవ తంత్రేణ వార్థతో వం ప్రవర్తతే అపి తు నిందితాదితరత్ ప్రశంసిబోధనాసూత్ర్యంయువిధః యు
[...]స్య చ సాధారణప్రతిజ్ఞార్థవత్తా తాత్పర్యేతి శంకయాత్ర ప్రతిపత్తుర్నిరవ్యవస్థానా సేనాపరువ్యావాదాదె
[...]ంకాయాం చ పునః ప్రతిదార్థానాం పరేణాపి వివక్షుర్వృందాం సంధ్యశ్చనాత్ర ఇతి అభిష్టార్థపృథులేనాపి జయ
[...]సాధ్యధర్మోద్దేదుష్టప్రపస్యేదర్థః ఇతి నిశ్చయంకాత్ ఏవ వం భతే తత్ర[...]రేష రాధ్యసాదర్థ[...]పి వేదప్రా
॥౧౦౩॥[...]తుశబ్దద్ధిమతసిద్ధిరంయుత్వాల భైతి జైమిని రభిప్రాయః తత్సిద్ధిప్రకారశ్చ తదుత్తరాత్ర[...]
॥౯॥ కృత్వరత్రవల్ళి భవిష్యతి। నచ తత్సిద్ధిమభ్యగచ్ఛత్ తస్త్ర దనాదరవాదవ్యాప్తేరాతః తస్యానాపరం వ్యాకేల
[...]థమనాపరువ్యవాదత్వనిశ్చయః ఋష్టేతి సంపత్తేరితి జైమినిః అన్యార్థం తు జైమినిః పరం జైమినిముఖ్
ఖ్యత్వాత్ బ్రాహ్మణ జైమినిరిత్యాదిభిః బ్రహ్మసూత్రైరేవ జైమినే బ్రహ్మస్వరూప తద్గుణ తదుపాసన తత్ఫలాదయ భు
పగమస్య ప్రతిపన్నత్వాత్। మహాభారతేచ హంయశిర ఉపాఖ్యానాదిషు భగవద్వ్యాసోపదేశలబ్ధపరమాత్మతత్త్వజ్ఞా
నతావగమాచ్చేతి। అతో విరుద్ధార్థతాత్పర్యాభావాన్నార్థవిరోధః నన్వర్థవిరోధాదుష్పరిహారః। తథాహి। విశేషాత్ తదె

దార్థభేదావాక్యార్థైకత్వావిరోధీతి భావః అనేన ప్రతిపాద్యభేదః పరిహృతః ప్రయోజనభేదశఙ్కాధ్వాంతే ప
రిహృతః షట్సద్వ్యం యచ్చింతితప్రకృతివికృతిప్రయోజనభేదస్య శాస్త్రభేదకత్వాభావాత్ (అనేన వృత్తిగ్రం
థగతషోడశలక్షణశబ్దితాత్పూర్వం చదశితం పూర్వోత్తరమీమాంసాశబ్దేన జైమినీయశారీరకశబ్దేవవి
[illegible]తి పిపాదయిషితశబ్దేన అర్థవిరోధః పరిహృతః ప్రతిపాదయితుమిష్టం హి ప్రతిపిపాదయిషితం
[illegible]విషయోర్థః విరుద్ధతయా ప్రతీయమానేషు దేవతాధికరణాదిషు న తాత్పర్యమిత్యభిప్రాయః
[illegible] ధిం యత్పూతే ఆమ్నాయస్య క్రియార్థత్వాత్ సిద్ధపరవాక్యానాం తచ్ఛేషత్వం హి సూత్రకారై[illegible]త్వా
[illegible] శాస్త్రభేద ఇతి నైవం పదేజుహోతి ఆహవని[illegible]నోతి నహింస్యాత్సర్వ[illegible] పరాలక్షతే
[illegible] హోతాను పసర్గేక ఇతివచ్ఛవృత్తుగాఽపవాదోత్పత్ర[illegible]శాస్త్ర) త్వావిరోధాత్ సామాన్యే
[illegible] షత్వే భిహితే సిద్ధపరవాక్యవిశేషస్య కిం విధి[illegible] విచార్యస్వయం పు
[illegible]దిర్లంత్రియాశేషత్వం స్వయం పురుషార్థపర్య[illegible]నాం తు సిద్ధపర
[illegible]వాక్యానాం తుం యుక్తం యథా హి వసస్య సామాన్యేనాద్య[illegible]నిరూ[illegible]ప్రత్వే పి హోమవి
[illegible]స్త్వం యః యథా చ సామాన్యతో హింసానిషేధేపి హింసావిశేషస్య క్రతువర్త్వాత్ వ్రీహియ

దార్థః షేదావాకాశ్యేర్థేక [illegible] వలానగమ్యత్వాప్తవిషయః ప్రాధాన్యం అతః ప్రాధాన్యా [illegible] ధానయోః ప్రవలాణత్వాపి
రిహృతః షట్కద్వయం రుచింతితత్ర [illegible] త్వరణం నాస్మృతిదేవతానిరాకాంక్షిరస్యపరా। ఏష [illegible] ర్థాంతరాణ్యపి అవిరోధేన
ధగతషోడశలక్షణశబ్దతాత్పర్య [illegible] సుబ్రహ్మసూత్రైరేవ జైమినిపక్షమనూద్య జైమినిసంయుశా [illegible] విరోధాదంప్పరి
[illegible] పి పాదయుషితశబ్దేన [illegible] రిత్యుత్రేశ్వరస్యఫలప్రదత్వే శ్రౌధర్మ జైమిని [illegible] ఫం పాప్రుతి [illegible] లప్రదత్వమనూ
[illegible] విషయౌర్థః విరు [illegible] దిషునతాంత:
[illegible] ధియర్యతే అవ [illegible] త్రిభ్యాం। కాలాంతరభావిఫలసాధనమలా [illegible] సభవా [illegible] తాభ్యాపమవాత్రప
౹౦౦౩ [illegible] తే। ననుశేషత్వాత్ పురుషార్థవాదాంర [illegible] తజ్జైమినిరి [illegible] దాంతా
॥ ౪ ॥ కర్మశేషతయాత్మనాం కర్మశేషత్వాప్తిరధికాపదేశాదితి సిద్ధాంతేనవిరుద్ధమితి [illegible]
జ్ఞాన్యసంభవతి వస్తుని కల్పవిరోలాంగాత్ నచ జైమినినాపరమంతమపుపన్యస్తమితివాచ్యం జైమినిమత
ఖ్యంతి నాప్రతిక్షేపాద్యోగాత్ త్రైవం విపక్షనిరాసార్థస్య జైమినైరనావిరుపాధ్యాదస్యతథోపన్యాసప్రతి
క్షేపాపత్తేః। అన్యథా పరం జైమినిరిత్యాదిసూత్రాణాం మిథోవిరోధాచారతాత్తివిరోధశ్చ। జైమినైరనావిరు
ప్యావాదమజానతాం తదలక్త్రేతత్వబంధిః స్యాదితి తన్నివారణాయ బ్రహ్మసూత్రే తదుపన్యాసనిరాసౌ కృ
తౌ। అత ఏవ పరామర్శం జైమినిరిత్యత్ర నైష్ఠికానాంశ్రమప్రతిక్షేపే పరిహృతః తదుత్థితనైవ తత్ర నైష్ఠి

25

శనిరూపణపరేష్వేవం ధర్మాణామవిశ్రుతిషు ప్రకృతిధర్మాతిదేశే కర్తవ్యే సతి కస్మిన్ కర్మణి కస్య కర్మణో ధర్మా
తిదేశః ప్రాప్త ఇత్యపేక్షాయాం యస్య కర్మణో యేన కర్మణా ద్రవ్యసామాన్యం దేవతాసామాన్యం వా భవతి తస్మింస్త
ద్ధర్మాతిదేష్టవ్య ఇతి స్థితం। తత్ర ధర్మస్య కేనచిద్ద్రవ్యసామాన్యం కేనచిద్దేవతాసామాన్యం చ భవతి తస్మిన్ ద్రవ్యసా
ధగతషాడేవ కర్మణో ధర్మాతిదేశః న తు దేవతాసామ్యవిత ఇతి ద్రవ్యప్రాధాన్యపక్షముక్తం జైమినినా ద్రవ్యదేవతా
[illegible] పి పాంబలం యు ఇతి న చ ద్రవ్యప్రాధాన్యేశ్చైరపి వాదత్వం అనుష్ఠాన విరోధాత ద్రవ్యప్రాధాన్యేష్వపి
[illegible] విషయే అతో ద్రవ్యప్రాధాన్యం వదతో జైమినేర్దేవతానిరాసే తాత్పర్యమస్తి। అత్రోచ్యతే నా[illegible]ద్రవ్య
[illegible] ధిరిత్యుక్తే లాభ్యం ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యే వివక్షితే అపి త[illegible]తా విలంబితత్వా[illegible]ప్రమాణ వి
[illegible] శకాని తత్ప్రవృత్తిగమ్యం దేవతా తు విలంబిత[illegible]విలంబావిలంబావేవ పా
[illegible] ఖిలాం నాదిషు చ పూర్వోత్తరప్రాబల్యదౌర్బల్య[illegible]హావిష్టం శాస్త్రేషు గ
[illegible] సమితి చేత్ నైవం। చరుపురోడాశాదికం ద్రవ్యం[illegible]కావిష్టావబుధమః
[illegible] వాం దేవతాయాస్తు స్వరూపం శ్రేయస్సాధనత్వ[illegible]మ్మశబ్ద[illegible]యము మతి శాస్త్రగమ్యం
[illegible] తాస్తన్న[illegible]ష్టువి విలంబితమానగమ్యత్వాత్ దేవతాయా అప్రాధాన్యం ధర్మవూత్రస్య శాస్త్రగమ్య

శనిరూపణపరశేష [illegible] దేష్వంగాంగిభావప్రతిపాదకవాక్యేషు యజ్ఞాది క [illegible] ణః పదార్థత్వేన సంబంధః
తి దేశః ప్రాప్త ఇత్యపేక్షా య [illegible] పకరణాదీనాం దృష్టివిశేషణత్వాత్ క్రత్వా కర్మబ్రహ్మ వా [illegible] ర్థః వ్యాంత దాష్టాం
త్రశ్రుతౌ తద్దేష్టవ్య ఇతి స్థితం। తత్ర [illegible] ప్యాంశప్రదక భావాత్ ప్రశ్నేష భూతవిచారయోస్త [illegible] వల్యం చ భవ తి [illegible] పపత్తిర్వ్యాఖ్యాన
ధగత షోడశకర్మణో ధర్మాతి [illegible] రభాగస్య పూర్వభాగాత్ న్యాయసాపేక్ష పూర్వ [illegible] వముక్తం [illegible] పరవనియమసం
[illegible] పి ప్రాంబలం ఇతి న [illegible] శేషవదిత్యర్థః। నను భవతు వేదప్రామాణ్య [illegible] ప్రథమ [illegible] న్యాయస్య పూర్వభా
[illegible] విషయే అతో త్రవ్య [illegible] తాత్పర్య [illegible]
[illegible] వ్య విచారః కిం న స్యాదితి చేత్ న। తత్ర తత్రోక్తై [illegible] నాం విశేషైః షోడశ [illegible] పూర్వ
౧౦౦౩ [illegible] ప్రాప్తత్వాత్ బ్రహ్మవిచారస్య త్వభిప్రేత్య సంగతి విశేషేణ విశిష్టత్రివమిత్యుక్తం। ఏవమ [illegible] వ్యా
౧౬౪ [illegible] ర్యనియమః శాస్త్రస్యారంభణీయత్వం చ త్రయం ప్రతిజ్ఞాతం పూర్వోక్తస్య సాంగస్య శిరస్యాధ్యయ
[illegible] ణాం దర్శయన్ సాధనచతుష్టయసంపాదనస్యావసరగ్రస్తతాం చ దర్శయన్ ప్రతిజ్ఞాతార్థత్రయ
ముపపాదయితుమహా తథాపి ప్రతిజ్ఞాతార్థత్రయోపపాదనార్థమధ్యయనవిధిం నిరూపయతి ప్రథ
మమితి వేదప్రామాణ్యసమర్థనమివ కర్మవిచారసిద్ధమధ్యయనవిధినిరూపణం కిం నోపజీవ్యత ఇతి చేత్
న అర్వాచీనవ్యాఖ్యాభిరర్థజ్ఞానపర్యంతతాయాస్తత్రోక్తత్వాత్। అక్షరరాశిగ్రహణపర్యంతత్వం చ గః

26

కాద్యాశ్రమభ్రంశస్య జైమినేరనభిమతత్వాభిధానాత్। నహ్యాశ్రమాణామభిమతాత్ భ్రంశానభిమతిసంభవః। అ
తో వీతరాగవ్యతిరిక్తానాం అగ్నిహోత్రాదిష్వశ్రద్ధానివారణార్థః ఆశ్రమాంతరప్రతిక్షేపః పూర్వపదనాపరువ్యా
వాదః సచ పూర్వమీమాంసాయామసూత్రితః తథాదౌడులోమాదిమతవదనాదరనిరస్తః। నచమధు
[illegible]స్థానాం వస్తుదధికారోక్తిరధికారోక్త్యా విరుధ్యేత ఇతి వాచ్యం। అనధికారోక్తిర్వనస్థాదిదేవతాభ్యుపగమ
[illegible]క్తసైస్త్రికస్య విరుద్ధతయా తదుద్ధారాయ నైయర్థ్యాత్। భావం జైమినిరితాదిసూత్రోక్తాశ్చ పక్షాః శాస్త్రా[illegible]
[illegible]కారే తేషామనవధానాదితి న తత్పురుషానుయోగావకాశః తస్మాన్నార్థవిరోధః కస్య[illegible]
[illegible]క్తః అత ఏవ చ శబ్దసూచితావాధూంతర్నా[illegible]నానపుద్దీకత్వేకస్య[illegible]ప్రంబియ
[illegible]కస్య దేశప్రబంధత్వం పాదృష్టం। పాణినియత శాస్త్ర[illegible]ర్థోక్త[illegible]వృత్తేర్వ్యాఖ్యా వామన
[illegible]వ్యాఖ్యాస్యకస్య దేశవ్యాఖ్యానత్వం దృష్టం। తస్మాదర్థ[illegible]శాస్త్రం॥ అస్త్యేవ శాస్త్రం
[illegible]కాపరిహారనే వృత్తిగ్రంథస్థసంపాతమితి[illegible]ని మీమాంసా
[illegible]పాసంపాతమిత్యభిప్రేతం। అరబ్ధైవ వచంతథా[illegible]శాస్త్ర[illegible]నియమ ఉక్తః
[illegible]సంగతివిశేషాః అభిప్రేతాః పారత్రమశ్చైతన్నానా[illegible]ప్రవర్గే ప్రథమత్రావణ్యసంభ

కాదావ్యుత్క్రమః భ్రంశస్య త్రైమినేర్లసు కర్తృకభూతాజీవ ఏవేతి వేదాంతానాం జీవపక్షత్వేన తదతిరిక్తేశ్వరే ప్రవృత్తా
తావతా రాగవ్యతిరిక్తానాం అగ్నిహార రూపం శాస్త్రమనారంభణీయమితి ప్రత్యుక్తేష్యపూర్వః॥ అతః ఉత్తరరాశి గ్రహా
వాదః సచ పూర్వమీమాంసాయాం నసాను ష్ఠానశేషత్వాభావే న కర్మనం కర్తృభేదనలాదవనిరస్య ఇతి రిక్తాత్మ ప్రతి
[illegible]నాం వస్థాదధికారాత్రిరర మాత్మవిచారరూపశాస్త్రమారంభణీయం క్రత్వర్థస్య విధ్యర్థయరునవిధినాః
[illegible]స్త్రకారవిరుద్ధత్వయుక్తేః పోవపవప్రధానకర్మత్వం స్వరూపేణానరితార్థత్వం అర్థాప్తనవిధిప్రయుక్త
౨౬ [illegible]కారే ౧ ప్రావసంగత్వం చ ప్రభాకరాభిమతమనాద్యత్యాక్షతస్యానస్యావఘాతపర్యక్షత్వం
౧౦౦౩ [illegible]యత్వం అధ్యయనస్య సవిధిప్రయుక్తత్వం ఉపనయనస్యాంగత్వం చెల్లియాతా
౧౨౪ [illegible]ష్టయం ఉభయానభిమత ముఖ్యరరాశి గ్రహణమాత్రపర్యంతత్వం చ సంగ్రహేణ ప్రతిజ్ఞాన
[illegible]మితి ప్రథమం తావత్ ప్రథమతః ఏవం యావత్తావచ్ఛాకఖైవధావరానేవధారణ ఇతి నైఘంటుకాః ప్రా
థమ్యం శాస్త్రాంతరశ్రవణరూలాగ్యవహారపేక్షయా పూర్వభావిత్వం గర్భాష్టమోపనీతస్యాధ్యయనం తతః
పూర్వం శాస్త్రాంతరపరిశ్రమానర్హత్వాత్ అధ్యయనవిధిపరతంత్రస్య సాంగాధ్యయనానంతరం వర్మవిచారా
వశ్యంభావస్య స్వరససిద్ధత్వాచ్చ సాధనచతుష్టయాది పూర్వవృత్తాంతరనిష్పాదనస్యావసరగ్రస్తత్వం ప్ర

వదాన్యసరాయణేభిమతం అధ్యయనమాత్రవత ఇతి ప్రావక్షుప్తే। అతస్తత్ర వక్ష్యమాణోర్ధ్వశాఖాప్రారం
భణీయత్వయాత్రప్రతిపాద్యతే। అధ్యయనవిధేరక్షరగ్రహణమాత్రపర్యంతత్వే నిరూపితే శాస్త్రస్యా
రంభణీయత్వసిద్ధిః। కృత్స్నవిషయత్వనిరూపణేనైకశాస్త్రత్వపారార్థ్యపర్యనియమసిద్ధిః। కథమక్షరగ్రహణ
[illegible]స్వరత్వే ఆరంభణీయత్వం। ఇష్టం అధ్యయనవిధేరర్థజ్ఞానపర్యంతత్వే సత్యర్థజ్ఞానస్యాధిత్యస్నియా
[illegible]స్సలాధ్వైదవమధీతాభిసమాధ్యృత్తిరయజ్ఞానధ్యనలప్రాసకశేషత్వేన వినియోగాత ఉపనిషత్సిద్ధస్య
[illegible]కర్మశేషత్వాపత్తేస్తస్య చ జ్ఞానస్యాత్మవా ఇదం బ్రహ్మవా ఇదమగ్రమయమాత్మా బ్రహ్మేతి[illegible]
[illegible]యత్వేనాత్మవిషయత్వాత ఆత్మజ్ఞానస[illegible]ద్వారా ప్రత్యక్ష[illegible]ంత్మత్వారా
[illegible]ప్రవృత్తేరివద్వారభూతాత్మనశ్చ కర్మశే[illegible]వంద్రాదిధ్యానప
[illegible]కర్మశేషత్వాత్ సమంత్రవదాత్మన కర్మశేష[illegible]కర్మశేషతయా వ
[illegible]భవతి అదృష్టకల్పనాయోగాత సమంత్రస్య[illegible]కారకత్వసంభ
[illegible]ల్పనః ఫలప్రదతయా శేషత్వమస్తీతి చేన్న సం[illegible]పత్తే[illegible]త్మనాత్మజ్ఞానస్య
[illegible]సంప్రతిపన్నాత్మకల్పనాయోగాత నహి జీవవిలక్ష[illegible] ఆత్మా సంప్రతిపన్నః। అతో

వదాధ్యాసరాయణోభివ[illegible]

భణియతాపయాత్రప్రతిపా[illegible]ణైతి జపాదేరపి ధ్యయనశబ్దవాచ్యత్వాత్తేషు[illegible]స్తుతాధ్యయనస్యాధ్యాధ్య

రంభణియత్వసిద్ధిః। కృష్ణవిష[illegible]రూపమితితికింసకృదుచ్చారణరూపమూప[illegible]మసిద్ధిః। క[illegible]చ్చారణరూపంకిం

[illegible]రత్వే ఆరంభణియత్వ[illegible]రతంత్రోచ్చారణరూపమిత్యర్థః। పరతంత్రో[illegible]యసత్వర్థజ్ఞా[illegible]రరూపత్వేవా

[illegible]లాద్వదమధీత్యా[illegible]ంగకమిత్యర్థః। ఇత్యపేక్షాయామాపేక్షిత్వా[illegible]వినిరోలాగా[illegible]త్యస్వయః ప్రోధ

[illegible]కృశేషత్వాపహ్నోత్వం ఉపనయనసాంగకత్వం చదశరయిత[illegible]ద్ధ్యమ[illegible]అష్ట[illegible]మితి అష్టవర్ష

[illegible]పనయనద్వారాధ్యయనశేషభూతత్వాత్[illegible]వ్యాణవలప[illegible]త్వేతి వ్యుతి

[illegible]ణావకశేషత్వావగమాదుపనయనస్య తద్గతాధ్యయనసాంగత్వసిద్ధిః। ఉపనయనస[illegible]వప్ర

[illegible]త్రవివాహతత్వాచ్చునాధ్యాపనసాంగత్వసిద్ధిః। అధ్యాపయేదితి తేనైనపరతంత్రోచ్చారణరూపత్వసిద్ధి

[illegible]పానప్రజాకామంయాజయేత్। అన్నాదకామంయాజయేత్। నిషాదస్థపతింయాజయేదితి ప్రతి

పన్నస్యయాజనస్యైవార్థార్జనార్థతయా రాగప్రాప్తస్యాధ్యాపనస్య విధేయత్వాత్। అధ్యాపనే ధికారివిశేషా

శ్రవణాచ్చ। అధ్యయనస్యాధ్యాపయితృపూర్వకత్వముచ్యత ఇత్యధ్యయనసాంగవిధిరితి భావః। ఉపాకర్మాదిప్ర

తనియమాంగకత్వం సాంగత్వంచ దర్శయితుమాహ శ్రావణ్యామితి। అర్థపంచమాన్మాసానిత్యాదితి శబ్దాపా

థమం తావదితరేణానపేక్షితం। ప్రాశికాత్పురరాశివాక్యవృత్త్యర్థో వేదాఖ్యశబ్ద వేదాఖ్యశబ్దేన శ్రుతాన్విత్వంయు

క్తం చ సూచితం। నహి వేదాంతమాత్రం స్వాధ్యాయశబ్దవాచ్యం। అధ్యయనేనేతి నిర్దేశేన గుణకర్మత్వం సూచి

తం। భావార్థస్యాన్యనిష్ఠత్వప్రతీతేః। యది ప్రధానకర్మత్వం అవివక్షిష్యత తథాపి స్వాధ్యాయేనాధ్యయనం

[illegible]స్యేతి వచనమవక్ష్యత్ రభవిష్యత్। ఏవకారేణ నియమవిధిత్వం ద్యోతితం। నతు పుస్తకనిరపేక్షేణాధ్యేతృత్వః।

[illegible]స్యేతవ్య ఇత్యధ్యయనవిధివాక్యోపాదానేన స్వవిధిప్రయుక్తత్వం సూచితం। నవ్యాధ్యాపవతేతి తివ్యా

[illegible]న్తో ధమలేవచనాదధ్యయనస్యోపనయనాంగకత్వం చ ఫలితమ్। శాస్త్రాంతరపరిశ్రమా[illegible]

[illegible]ణపి ప్రాధమ్యముక్తం। అధ్యయనస్య చ ప్రా[illegible]నాన[illegible]దష్టవర్షం బ్రా[illegible]ముపనయీ

[illegible]త్రైవర్ణికాలస్యోపనయన ద్వారాధ్యయనస్యాదృ[illegible]ముపపద్యతే। ఏవమ

[illegible]వశ్యకర్తవ్యత్వం భవతి। అస్మిన్నధ్యయనవిధివాక్యేఽధ్యయన[illegible]ంగత్వముపన

[illegible]జాయతే తమధ్యాపయేదితి వాక్యాంతరేణాధ్య[illegible]నవిధిప్రయుక్త

[illegible]త్వం చ ప్రతీయత ఇతి శంకాయామాహ। తత్రైవ[illegible]స్వవృత్తౌ। తతేస్వా

[illegible]ప్రతిపాదితమిత్యర్థః। అదేతేష్వధ్యయనేనైవ కాచిద[illegible]ఫలశ్రుతిః। ధారణే జపయ

ధమం తావదితరేణైన ఫలి[...]ంగత్వం ప్రాప్తం తత్తు శ్రుతిసిద్ధం। క్వాపి శ్రుతిస్మృత్యోః[...]తానువాదరూపవచనస్థ
నం చ సూచితం। న హి వేదాంతవ[...]ర్దే[...]
తం। భావార్థస్యాన్యనిష్ఠత్వప్రతీతే[...]క్యాల శ్రుతిసాపేక్షత్వమనువాదరూపవచన[...]క్యా[...]ంతరసాపేక్ష
[...]త్వమితి వచనవ్యక్తిరభవిష్య[...]తి లింగాదిషు విశ్రంబితధహేతుత్వం పాపర[...]స్య ధ్యానమేన[...]ః అతో విశ్రంబి
[...]లేతవ్య ఇత్యధ్యయ[...]రుసి। కించ శ్రౌత్రియోపాధ్యాయగుర[...]లుపుస్తకని[...]ంసూచితం। నహ్యా[...]నవత్ర త్రుకరణ
[...]సౌధమలవచనా[...]పయుంషు రాచార్యనామ విధానపర[...]తం। శాస్త్రవ[...]రిశ్ర[...]ష్ప సంరుసస్యా
=110౩[...]భవితుమర్హతి। కిం చ స్వరితఞితః కర్త్రభి[...]యాఫలఇ[...]ప్పదేప్రా
౧౨౪[...]త్వం జనాచార్యకరణజ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషు నియః ఇతి పునర్విధానస్య కర్త్రి[...]
జక్రా[...]పనయనస్యాధ్యాపనాంగత్వమయుక్తం। అకర్త్రభిప్రాయార్థోఽయమారంభ ఇతి హి తత్ప్రవృత్తి
[...]ంకర్త్రభిప్రాయత్వం కర్తృవైవ ఫలస్యాభిప్రేతత్వం తదవధారణనిషేధార్థం పునర్విధానం। అతః ఫలము
భయరూపమపి। అతో మాణవకద్వారేణ భార్యత్వంయుపనయనస్య ఫలమిత్యధ్యాపనాంగత్వంయుక్తమితి చేన్న (అగ్ని
నాదధిత్తే వృత్తి కర్త్రభిప్రాయసూత్రవిహితాత్మనేపదే ఫలస్యోభయరూపత్వేఽపి తయా పునర్విధానస్య నియమని
షేధార్థత్వాభావేన కర్త్రభిప్రాయత్వమాత్రస్య నిషేధార్థత్వాదహానాధ్యాపనాంగత్వం। కర్త్రభిప్రాయశబ్దేన కర్తృ

29

త్రైరత ఊర్ధ్వంతు ఛందాంసి శుక్లేషు నియతః పఠేత్। వేదాంగాని చ సర్వాణి కృష్ణపక్షేషు సంపఠేత్। ఇత్యాది
వచనైరంగాధ్యయనస్య కాలో దర్శితః। వ్రతముపాకర్మ కాండవ్రతాదినియమః పర్వ్యవా ఏతత్ శ్మశానంయు
క్షుత్ప్రస్రుస్త్రౌ చుత్ప్రస మిరాపే నాధ్యేతవ్యమిత్యాద్యుక్త దేశకాల భక్షాభక్షాది వ్యవస్థారూపః। అధ్యాపరెలు
[illegible]గత నియమ విశేషాపదేశ్రైశ్చేతి పృథఙ్నిర్దేశః శ్రుతిస్మృతిత్వవిభాగాద్విప్రతిపన్నత్వసంప్రతిపన్నత్వ
[illegible] ఉపాకర్మాదివ్రతనియమవదుపనయనస్యాధ్యయనాంగత్వమితి భావః। కింతు రూపం వ
[illegible] [illegible] శ్రుపేక్షాంరూపమెభిరంగవిధాంయుకవాక్యైరపేక్షితాని విధింర్యుంత ఇత్యర్థః। నస్పష్టవప్ష[illegible]
[illegible] [illegible]స్యాధ్యయనాంగత్వమవగవ్యతఇత వయుక్తం। [illegible]ష్టంయూసప్రిదా[illegible]ప్రత్యాసాకాం
[illegible] [illegible]రేత్తా ఉపనయతంయః శిష్యమిత్యాదిస్మృతి[illegible]ఉపశ్రుతే ఉభ్యాతేబ్రా
[illegible] [illegible]వక్షతం యుర్వ్యశ్రుత్యా ఉపనయనస్యమాణవకశేష[illegible]ణ్మాణవకశేషము
[illegible] [illegible]నయ। తత్రాంతరంగబహిరంగనాయేంయూదుపన[illegible]సాద విద్యాంగమేవ। నను
[illegible] [illegible]త్వాధ్యాపరెలు ద్విజః। నకల్పం సరహస్యతమాచార్యః[illegible] ఇతివచనే క్త్వాప్రత్యు
[illegible] [illegible]ప్రత్యక్షత్వం యుక్తం। అంతరంగత్వం పావస్త్రుసామధ్యోక్షరూపం లింగం। తతః శ్రౌవశ్రుతి

స్త్రైరత ఊర్ధ్వం తు ఛందాం[illegible]సూత్రేణ నివార్యతే। తథాప్యేవ కేతుః ప్రవృత్తి[illegible]ోపపద్యతే అయం తః ప్రయో
వచనైరంగాధ్యయనస్య కాలాం ది[illegible]ర్ణత ఇతి నైవం। ఉపనయనఫలస్య మాణవ[illegible]ః ప[illegible]వా[illegible] ఆచార్యయ[illegible]
ఘ్నాత్ ప్రస్తు స్యాచ్చఘ్నాత్ప్రసమీపే నా[illegible]ఫలకస్య యా ప్రవృత్త్యుపపత్తేః న చ తేనాకర్తృ వ్యవస్థరూపః స్వాంతః అసాధా
[illegible]తనియమవిశేషాప[illegible]కర్తృ అభిప్రాయసూత్రస్య అవ్యవహితత్రి[illegible]ద్విప్రతిపన్న ఇష్టేర అభిమతత్వం క
[illegible]అపాకమార్దిత్వ ఖ్యమకర్త్రభిప్రాయత్వమిత్యపృయక[illegible]ంగత్వమితి భావః [illegible]ర్త్రేన అభిమతత్వ
౭౧ో[illegible]కృపైశ్చాంగ[illegible]
॥౧౦౩॥[illegible]ష్టితస్య వయోగినే మాణవకసంస్కారస్య చా[illegible]ధింయం[illegible] యత తద్వినుష్ఠా[illegible]త ఉప
౧౭ ౪[illegible]మాణవమాణవకాసత్త్రిమయమేన నాధ్యాపనాంగం। అపిష్టధ్యయ[illegible]ాంగమేవ అధ్యయనస్త[illegible]
జ్ఞైః ప్రయుక్తే అధ్యాపయేదితి తు ద్వాదశాహే న ప్రజాకామం యాజయేదితి వదిష్యత్రం యో
[illegible]ప్రజాకామమన్నాద్యకామమితి వత్ ప్రయోజ్యవ్యాపారసాధ్యం న స్వార్థి కాపి విశేషణం ఫలం న శ్రూయ
తే తథాపి స్వాధ్యాయసిద్ధివధికారి విశేషణం స్యాత్। స్వాధ్యాయో ధ్యేతవ్య ఇతి స్వాధ్యాయస్యాధ్యయన సాధ్య
త్వావగమాత్ అయం ధాగ్నీనాదధీత ఇత్యత్ర అగ్నీనామాధానసాధ్యత్వావగమాదగ్నిసిద్ధిరధికారి విశేషణం తద్వ
త్। న చ స్వవిధిప్రయుక్తస్యాధ్యయన విధేరనుష్ఠాత్రభావః సంతి పాప్రబు దధిధ్యేతారః తథా హి భగవానా

వ్యతిరిక్తే చేతనే ఫలాన్వయో వివక్షితః అతో నాగ్నినాదధీతేతి వ్యభిచారః పునర్విధానస్య తన్నివారణా
ర్థత్వే ఫలస్యాచార్యేఽప్యన్వయోపపత్తేరర్థాపసాంగత్వమితి చేన్న। బుభుక్షుర్జాప్యశేత ఇత్యత్రస్వరితేత్యాది
సూత్రవిహితే ప్రాప్తాత్మనేపదే ఫలస్య కర్తృవ్యతిరిక్తచేతనాన్వయదర్శనేన పునర్విధానస్య నియమనిషేధార్థత్వా
[illegible]త్ అతః కర్త్రభిప్రాయమాత్రనిషేధార్థం పునర్విధానమితి సాధ్వ్యపసాంగముపనయనం క్రియాఫలం
[illegible]తదనంతరభావిఫలమస్య కర్తృనిష్ఠత్వం కర్త్రభిప్రాయత్వం అతః ఆచార్యకస్యోపనయనక్రియాన
[illegible]న్యాద్వ్యవహితఫలస్య కర్తృగతత్వాభావాచ్చ ఆత్మనేపదస్య ప్రాప్తౌ అవ్యవహితఫలస్యా[illegible]
[illegible]ధర్మ[illegible]మానేనేత్యాదిసూత్రేణ విధీయతే। అతో కర్త్రభి[illegible]ర్థత్వేపి వ్యవ[illegible]ర్యకనిష్ఠ
[illegible]త్వాదుపనయనస్యావిరుద్ధమితి చేత్ నైవం। అగ్న్యాద్య[illegible]త్యేతేతి సూత్రవిహితే
[illegible]యాహితాగ్నిత్వావాప్తిరూపఫలస్య కర్తృనిష్ఠ[illegible]కర్త్రభిప్రాయార్థ
[illegible]ఇత్రస్య కర్త్రన్వయనివారణార్థం సంస్కారవిశిష్ట[illegible]ానాం కర్తరి నవ్య
[illegible]ర్థా ఉపనయనసంస్కారవిశిష్టమాణవకసిద్ధిరేవాప[illegible] ఇతి కర్త్రభిప్ర
[illegible]ఫలం కర్త్రభిప్రాయసూత్రప్రయోజ్యత్వం స్యాత్। నను యపాదం వ్యవహితమవ్యవహితం

వ్యతిరిక్తే చేతనే ఫలానన్వయో వివక్షితః అతో నాగ్నినా దధి తేతి వ్యభిచారః పునర్విధానస్య తన్నివారణా
ర్థత్వే ఫలస్యాచార్యేన్వయోపపత్తేరర్థ్యాపనాంగత్వమితి చేన్న। బుద్ధిపూర్వా ఇత్యత్ర ప్రస్తుతేత్యాది
సూత్రవిహితేష్వాత్మనేపదే ఫలస్య కర్తృవ్యతిరిక్తే చేతనాన్వయదర్శనేన పునర్విధానస్య నియమనిషేధార్థత్వా
[illegible]త్ అతః కర్త్రభిప్రాయమాత్రనిషేధార్థం పునర్విధానమితి సాధ్యాపనాంగము పనయనం క్రియాఫలం
[illegible]జ్ఞానంతరభావిఫలమస్య కర్తృనిష్ఠత్వం కర్త్రభిప్రాయత్వం అతః ఆచార్యకస్యోపనయనక్రియాన[illegible]
[illegible] [illegible]వ్యాపాదవ్యవహితఫలస్య కర్తృగతత్వాభావాత్ ఆత్మనేపదస్యాప్రాప్తౌ అవ్యవహితఫలస్యా[illegible]భ
[illegible] [illegible]రన్న దర్శనాన్నేత్యాదిసూత్రేణ విధీయతే। అతో కర్త్రభి[illegible]ర్థత్వేపి వ్యవ[illegible]తో కనిష్ఠ
[illegible] [illegible]ప్తం లుపనయనస్యా విరుద్ధమితి చేత్ నైవం। అగ్నా[illegible]ప్యతేతి సూత్రవిహితే
[illegible] [illegible]వ్యాప్యవిహితాంగ్నిత్వాప్రాప్తిరూపఫలస్య కర్తృస్వ[illegible]కర్త్రభిప్రాయార్థ
[illegible] [illegible]యత్రస్య కర్తృవ్యయనివారణార్థం సంస్కారవిశిష్ట[illegible]నాలానక తరినన్వ
[illegible] [illegible]ర్థాయ ఉపనయనసంస్కారవిశిష్టమాణవకసిద్ధిరేవా[illegible] ఇత్యతి కర్త్రభిప్ర
[illegible] [illegible]కర్త్రభిప్రాయసూత్రవైయర్థ్యం స్యాత్। ననుయదాపం వ్యవహితమవ్యవహితం

వ్యతిరిక్తే చేతనే ఫలానన్వయాదితి భావః ప్రతనియమవిశేషవదాచార్యవిశేషణమపి వ్యర్థమేవ కార్థమితి భా-
ర్థత్వే ఫలస్యాచార్యే త్వప్యయోగాదితి పరతంత్రోచ్చారణరూపతా దర్శితా అత్ర ప్రహావ్యజ్ఞేష ఇత్యఫలమితి పదద్వది
సూత్రవిహితే ప్రాత్మనేపదే ఫలే కర్తరి యంతి। యంథాత్రిహానవహాంతి త్వత్రదృష్ట ఫలాధానస్య నియ...త్యాజులిత్వనా
...త్యేతి అతః కర్త్రభిప్రాయత్వశ్రుతావప్యవృత్తిః సిద్ధ తద్వ దత్రాపి సామర్థ్యానాంగముపనయాధృష్టప్రధానాజ్య
...ఆనంతర భావి ఫలయత్వాతే ఆచార్యోచ్చారణేనోచ్చారణమితః ఆచారకస్యాపస్యాప నేత స్యేత్య
...స్యోపాధ్యవ్యత్యయత్వసాపేక్షత్వేన పరతంత్రోచ్చారణరూపత్వదస్యాపా ప్రయుక్తత్వఫలస్యాన్వయనాం
॥౧౦౦౩॥ ...చార్యోచ్చారణేనోచ్చారణమక్షరరాశిగ్రహణఫలమిత్యనేన కింరూపమితాచార్యకార్యత్వకల్పి
...ర్యపనేతస్య ప్రతనియమవిశేషయుక్తస్యేత్యనేన కథం చ కర్తవ్యమిత్యపేక్షాపూరితా। అక్షరరా
...గ్రహణఫలమిత్యనేన స్వాధ్యాయగ్రహణ కామత్వమర్థాదధ్యయనాధికారివిశేషణమిత్యపి సూచితం। సంస్కా
రో హి తే త్రపురుషస్య సంస్కారో మాణవకస్య దృష్టశ్చాక్షరాణి సంస్కారో మోఽయమధ్యపురుషసంస్కారః తద్వదధ్యయ
నస్య పురుషసంస్కారత్వే అస్యాక్షరరాశిగ్రహణఫలత్వం న స్యాత్ అపూర్వసిద్ధ్యర్థతయా స్వాధ్యాయసిద్ధ్య
ర్థతాభావాత్ తత అక్షరరాశిగ్రహణఫలతాభావేనావృత్తసిద్ధిః స్వకృదుచ్చారణరూపమేవాధ్యయనం

31

పస్తంబః తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేదితి తేషు పరవిధిప్రయుక్తత్వ
సత్యధర్మయసంసేలా పపద్యతే। అప్రబుద్ధవిషయేషు తత్త్వతంత్ర స్వాధ్యాయనవిధేర్మాణవకవిషయత్వం జ్ఞాత్వా
పాత్రేషిణో మాణవకస్య ధర్మయసాదికారయంతి అతః ప్రబుద్ధేష్వప్రబుద్ధేషు చ స్వవిధిప్రయుక్తత్వమధ్యా
[illegible]పనయస్య క్తం పరవిధిప్రయుక్తత్వే నిత్యస్వాధ్యాయనస్య కామ్యవిధిప్రయుక్తత్వం స్యాత్ తత శబ్దసుష్ఠా
[illegible]స్యాత్ ఆచార్యకకామో ఽధ్యాపకః తస్యాచార్యకకామస్యానియమాభావే ధ్యయనానాసిద్ధేః అధ్యాప
[illegible] [illegible]స్యైవ సిద్ధిరితి చేత్ న। అధ్యాపకేచ్ఛాప్రవృత్తేః ప్రాయశ్చిత్తదర్శనాత్ [illegible] అధ్యాపనస్య తత్ర క్రతుకృత్యే[illegible]
[illegible] [illegible]త్ర ప్రయుక్తత్వం। వసంతే వసంతే జ్యోతిష్టో[illegible]న యజేతాదాయ జ్యోవస్య[illegible]పాత్రం
[illegible] [illegible]వమాధ్యనుసంధేయం అథాయథా క్రతు[illegible] ప్రధానవి
[illegible] [illegible]చకథం ప్రతిపన్నమితి చేత్ త్రోహా। ఏవమితి విష[illegible] [illegible]సూత్ర ప్రధానవిధా
[illegible] [illegible]త్యాదినా తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముపస్తంబవచనా[illegible] [illegible] ఆశ్వగృహ్యః
[illegible] [illegible]శబ్దార్థః ఆక్తః వేదవిచ్ఛిన్నేన విద్యాసముదేత శబ్దెవ[illegible] విద్యాచార్యాస్తి
[illegible]పనయనస్య తద్వారమాణవకార్థం యధాపనయన్నస్యాధ్యాపనాంగత్వే మాణవ,

పస్త్రం బః తస్మిన్నభిజనవి[illegible]త్రతునతథానుపపన్నమిత్యాహ సంస్కార్యత్వం చేతి చ[illegible]షం కానివ్యత్యాకుత ఇత్యత్రాహ
సత్యర్థమయం సంనేలాపపద్యతే । అ[illegible]మయుత తత్సాధనే త్యనేనపూర్వోక్తవాక్యార్థైక[illegible]కవిషయనతథార్థత్వా
పాంత్రైషిణో మాణవకవమధ్యయ[illegible]తం భవతి పురుషార్థపరత్వం వానంగతం ధర్మ[illegible]చ స్వవిధిప్రయుక్తత్వమను
ష్ఠ[illegible]మయలక్ష్యం పరవిధిప్రయు[illegible]మేరపి పురుషార్థత్వాత్ । యద్యప్యర్థకామయోరుక్తత్వం స్వాభావికం చిల్లోకసిద్ధాః
[illegible]వతనియస్యాత్ ఆచార్యకత్వరూపాతిశయితార్థకామతత్సాధనానాం యాజ్ఞానేధ్యయనే త్రాన్నాది శ్రీ
[illegible]త్వైత్తిరితి ప్రమాణగోచరత్వాత్ పురుషార్థచతుష్టయస్నాన్య[illegible]ఉత్పత్తియుక్తత్వాన్నాబాం
॥౦౦౩॥ [illegible]శ్రేనాపంయికత్వాదితి భావః । అర్థావబోధకత్వస్యహాయవమాదా[illegible]ప్రత్వాదావాజ్యపాదినేత్రం
॥౭౪॥ [illegible]ర్థజ్ఞానానుష్ఠానాభ్యామప్యతే జప్యమానేనాక్షరమాత్రేణాపి త్వర్థః । ఆదిశబ్దాదధ్యాపనగ్రహ
ణక్రానుష్ఠానానుగుణజ్ఞానజపాదిశబ్దార్థయనసంస్థలితేన స్వాధ్యాయేనైవేత్యుక్తం భవతి యద్వాపురుషా
ర్థతత్సాధనావబోధిత్వేన సహ తత్సాధనత్వం చ శబ్దేనా సమచ్చీయతే తత్సాధనత్వం ద్వివిధం జపాదినాద్రియ
మాణేన స్వరూపేణ చేతి । అతోవాంతరసముచ్చయత్వసముచ్చయం పరో పి శబ్దః వివంనియమవిధిత్వం చోపపా
దితం భవతి । అర్థజ్ఞానపరత్వంతత్వం కింశబ్దస్వరస్యాదభ్యుపగమ్యతే । ఉపాదానుపపత్యేతి వికల్పమభిప్రె

స్యాదితాశంకాయామాహ అధ్యయనంచేతి ఉపనయనాంగత్వవత్ స్వవిధిప్రయుక్తత్వవదిదం చాపపాద
నీయమితి చార్థః స్వాధ్యాయసంస్కారః న తు సకృత్ హోమపదపూర్వవిషయతయా పురుషసంస్కార
ఇత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ స్వాధ్యాయ ఇతి తవ్యప్రత్యయాత్ కర్మత్వావగమః స్వాధ్యాయస్య న పురు
...షస్య తస్యార్థః క్రియయాప్యమిష్టతమత్వం పాకకర్మత్వమతోధ్యయనం స్వాధ్యాయసంస్కారః న తు పురుష
...అర్థతయాదేరపి సాధారణం కర్మత్వం కథం సంస్కారత్వే హేతుః తత్రాహ ఉచ్యత ఇత్యత్ర నిర్వర్త్యత్వవికార్య
...త్వప్రాప్యత్వాభిప్రేత్య స్వాధ్యాయస్యేతి పునః కీర్తనం వస్తుసాధ్యర్థస ...కర్మత్వావగమః సంస్కారకర్మ...
...ర స్వాధ్యాయరసంభవతి ప్రాప్యత్వమాత్రపర్యవసానం చాం... నను కర్మణా... మా
...ఆహోతి సువర్ణం భార్యమిత్యత్ర సత్త్వం సువర్ణ... వాదితి శం
...యాధ్యయనమితి సంస్కారో హి తిహా నామ భ్యాం ప్రసిద్ధ... వగమశ్చేన్నూ
...తఉల్లురూప ఏకశబ్దావాంర్దిపి సత ఉత్తర్షార్థ... సాంశి...భా
...లత్వం తథాపి స్వాధ్యాయస్య భూతాపదయోగి... ఇత్యం పుపభాగి
...సంస్కారలక్షణేన పపత్యాసకల్పనే జుహోతీత్యాదిషు ప్రకృత సంస్కారస్యావగతమపి

32

స్యాదిత్యాపి శంకాప్యాహ అథ[...]యధాగ్నిమాదధీతేతి వాక్యమాధానమాత్రపరం[...]త్త్రాత్పత్ర తువినియోగ
నియమితి చార్థః స్వాధ్యాయ[...]కామోఽయమితి వాక్యం వృష్టిసిద్ధిపర్యంతకర్మ[...]ష్యపరిత్యస్మో:
ఇత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ స్వా[...]స్వాపరస్యార్థజ్ఞానపర్యంతత్వం నిరస్తం। అ[...]వం: స్వాధ్యాయ[...]వారతి॥
[...]కస్పర్శః త్రియంయంరూప్రుష[...]రగ్రహణమాత్రపరత్వే గ్రహణశేషతయ[...]ధ్యాయసంస్కారః[...]పాధ్యాయస్యార్థ
[...]తని[...]ర్థతాత్పర్యాదేరపి సాధ[...]తార్థత్వం స్యాత్ మీమాంసాయాః ప్రవత[...]చ్యుత ఇత్యత్ర నివ[...]నియత్వం స్యాత్
[...]అశే[...]స్వపేక్షిత్వ[...]శ్రుత్వః ఖరూపతయా విధేః ప్రయోజనపర్యవసా[...]నస్యాపి[...]దితి ఏతత్త్వం[...]వంక్షి[...]నిరాకర
॥౧౦౩॥[...]యనవిధేరర్థజ్ఞానపర్యంతతాం తన్నివిత్రాం బ్రహ్మవిచార[...]సారంభశంకాం చ వ్యుద[...]
॥౬౪[...]వ్యాఖ్యానరూపతయా ధర్మబ్రహ్మవిచారయోరైకశాస్త్ర్యమపి దర్శయతి అధ్యయనస్య పోతేతి ఇ
[...]గమధ్యయనం వివక్షితం। అధీతసాంగసశిరస్కవేదస్యానుచసాంగవేదాధ్యయనాదితి పూర్వాపరానుగు
ణ్యాత్ తేన హాప్రయోజనపదార్థాపాతప్రతీతిసిద్ధిః ఆధ్యాయః యజ్ఞోపాసనాదయః తే స్వర్గమోక్షాదిప్రయోజ
నవంతః ప్రయోజనవదర్థశబ్దేన కాకవంతవదేపరథేషు ళ్పుశంకావ్యావృత్తిః ప్రయోజనపదార్థావబోధిత్వదర్శ
నాదిత్యనేన విధేః పరంపరయా పురుషార్థపర్యవసాయిత్వమవుక్తం భవతి అధ్యయనస్య సాక్షాత్ప్రయోజనమర్థ

ష్యత్ర శబ్దస్యాపరస్యం ప్రతిపదస్థ ధ్యంయన విధి నిరూపణ ముపసంహరతి ఏవ మితి మంత్రవదితి పృథక్షు
ద్దేశ్యా ప్రతాం తదర్థావేన తదనంతర్భావేన వాధ్యయనేనోప కారక మంత్రాభిప్రాయః అస్మిన్ శం నేష్ఠా మిత్రాది
మంత్రాణాం ప్రతాననం ప్రవేశే నాపి జప మాత్రేణోప కారకత్వం నియమాః పూర్వోక్తాః యద్వా యద్ధా చాల
[illegible] గృహ్య న శాఖా సంధ్యోపాసనాది కాలే చ విధేయ మానమల చ్చారణం నియమ పదత్వరప రనవెల వనార్థ ధిసం
[illegible] శాఖాలానాం మంత్రార్థావబోధ సంభవః తద్వదితి ఆక్షర రాశి గ్రహణేతి సనియమ కోచ్చారణ వ్య
[illegible] స్య లభ్యార్థః వేదానాం కించిదధీత్య బ్రాహ్మణ ఏకాంశాభావ ద్విక్షత్ర శ్రోత్రియో యోగాధ్యయన [illegible]
[illegible] స్య ప్రక్షిప్త కల్పః సూత్ర ప్రవచనాధ్యయ లాభ్రాణ ఇత్యాది [illegible] గాత్ । నపాస్య [illegible] సువిశాధ్యా
[illegible] ధ్యయనస్య పృథగుపాదానే నత ద్వివ [illegible] వాత్ । సవిధ్యాయ
[illegible] శాఖా మాత్ర వాచితి తత్ర మర్త త్వం సావధానా [illegible] తద్వ్యర్థ జ్ఞానస్య
[illegible] యాం దృష్టే సంభవత్సు దృష్ట కల్పనాయోగా [illegible]
[illegible] యుక్తః వవ పాత త్వాదసార్వత్రిక త్వాచ్చ [illegible] ప్రియః స
[illegible] ర్థ మక్షర గ్రహణ పర్యవసానముక్తం మాత్రం చానుక వ్యావసర స్యార్థ జ్ఞాన పర్యం

త్వతృశబ్దస్య పరత్వం ప్ర...తేః ప్రమితిజనకత్వస్వభావవిరోధియథాలంకారాదిస...కారివిరహో రూపాదవసక్తి
ర్దేశాత్ప్రతాం తద్ధర్మావేన తదన...స్తాత్కారజనకత్వస్వభావకత్వం నవిహాంతి। ...యః ...స్తి పాశవపి ప్రయో...ది
మంత్రాణాం ప్రతాననప్రవేశనా పునః ప్రయోజనవదర్థశబ్దః ప్రయోజనవాన్ రో...క్తాః ఇయం ద్వాయుద్దాన్నాత్
...సముఖనశాపేసంధ్యాపాసన...కాకదం తాదాత్మ్యపాతప్రతీతిప్రస్సిణః ఇయ... వపదత్తురపర...హంత తావగమ్య
...జ్ఞాలానాం మంత్రా...మవగమ్యమానత్వం దృష్ట్వా త్వర్థః స్వాత్త...గ్రహాణ తిసనియుష్ట్య తివత్ప్రయో
...వమ ...ప్రసంభవసిద్ధత్వాప్నత దపవన్నావః శక్య ఇతి భావః। ...వన్త...ఫలస్వరూ...ంగ... మా
...పదర్శయతి। త త్పురూపేతి స్వరూపవిశేషా అంగినః ప్రకార...షా అంగాని పూర్వపక్ష...శ...
...సిద్ధాంతిమత స్వరూపప్రకారయోర్వైశిష్ట్యం విశేషశబ్దేన వివక్షితం। ప్రయోజనవదర్థస్వాధ్యాయోయ
...ంసాశబ్దః పూర్వోత్తరభాగసాధారణః స్వయమేవనతు విధినా తదుపపాదకమధీతే వేదః పురుష
ఇతి పదద్వయం। అధీతవేద ఇతి అధ్యయనవిధివ్యాపారస్యానుష్ఠితాంశేపర్యవసితత్వాత్ స్వమీమాంసాయాం తస్య ప్ర
వర్తకత్వం ద్యోతితం। చేతనత్వాత్ ఫలవదర్థావాతప్రతీత్యా స్వయం ప్రవర్తత ఇతి పురుషశబ్దస్యాభిప్రాయః। స్వ
త్తురరాశిగ్రహణపరం తత్త్వపక్షేరాగతః ప్రవృత్తిరపి నోపపద్యతే। వేదాంగాని సమస్తాని శ్లేష్మపక్షేషు సంపాతే।

శ్రుతరాశిగ్రహణవిం తత్ప్రయుక్తమధ్యయనగృహీతస్యేతి పదేన అయమర్థః కింసాక్షాత్పురుషార్థపర్యవసాయి
త్వం విధేర్వివక్షితం ఉత పరంపరయా సాక్షాత్ప్రయోజనపర్యవసాయిత్వం విధేరర్థజ్ఞానపర్యంతత్వేపి నోపప
ద్యతే। అనుష్ఠానాపూర్వద్వారా స్వర్గస్యైవ ప్రయోజనత్వాదధ్యయనవిధేః స్వర్గపర్యంతత్వేన ఫల్గ్వపగమాచ్చ పరంపరయా
[illegible]షత్వేపి సంభవతి తిస్వభావ ఇతి శబ్దస్య బాధకత్వశక్తిస్వభావాదిత్యర్థః। ఏతేప స్నపదపదార్థం ప్రతి శబ్దస్యార్థా
[illegible]బోధకత్వమితి లోకసిద్ధం। ఏవకారాశావిధినైరపేక్ష్యపరః అనపత్ర వినియోగస్తు న స్వభావికం శబ్దస్యార్థబోధ[illegible]
[illegible] [illegible]త్వప విధివశం రాజ్యయిత్వా ప్రతిగృహ్య వాన శ్వసేత్రిస్వధ్యాయం వదమధీయీత త్రిరాత్రం [illegible]
[illegible] [illegible]దనస్థివిల్పాదివిధానం వానవేదస్యార్థపరత్వం వారయతి [illegible] స్వతో [illegible] తికింమి
[illegible] [illegible]తే ఆపాతాత్ గృహీతమాత్రాత్ తదధ్యయనగృహీ[illegible] మీమాంసా భవతి
[illegible] [illegible] తత్ర తత్తత్సంశయవిపర్యయసమాతత్వాత్తన్నిరా[illegible] మీమాంసేతి భావః।
[illegible] [illegible]బాధకత్వస్వభావత్వముక్తం। తత్ర ప్రయోజనా[illegible]
[illegible] [illegible]రితన్నిమిత్తా పాతప్రతీతిజనకతాం యూరస్వ[illegible]బంధనత్వ[illegible]
[illegible]త ప్రతీతిజనకత్వం స్వభావః ప్రమితిజనకత్వస్వభావత్వాత్ [illegible] మీమాంసా భాష

క్షుతరాశిగ్రహణమితియుక్తమ్…చవిరోధసత్త్వేపి ప్రత్యక్షశ్రుతిరప్యస్తి। యథాహ్యాం దాక్ష్పచార్య…లాథేలః మధత్వ
త్వం విధేర్వివక్షితం। అతపరం పరమ్యః భిసమాధ్యత్వకం దుంచ శుచాదేశ ఇత్యాదిః తజ్జ్ఞానపర్యన్తక్షపితా స్నానస్య
ధృతే। అనుష్ఠానాపూర్వద్వారాష్యగస్త్యైవ ప్రసఙ్గాః ప్రబల్యదౌర్బల్యకథనం నిరర్థకం। నష్టాల్యపగమాచ్చ పరంపర్యత్రధా
…త్వేపి సంభవతీతి స్వభావ ఇతి శేగతః శ్రవణాలాపపత్తేః నన్వధ్యయనానాం పన్నపదపదార్థం ప్రలావతరన న్యత
…శ్యభావికమితి లోకసిద్ధం। నావరుద్ధశ్రవణావసరాలాభాన్మమాం స్వాగస్తు న స్వభావికం…వం। సమావృత్త
ఓం… స్యవిధికుతేరివావసరం సంభవాత్ ఆచార్యస్య వ్యాఖ్యావసం…వమధ్యనతుగృహస్థాశ్రమం…మిత్యపి
౹౦౦౩ …లేయూజనప్రతిగ్రహావత్ రాగప్రాప్తత్వాత్। రాగప్రాప్తిమపి ప్రతి…కోదనాధనమార్జయేదితి…
౧౨౪ …ధ్యాపనమితి చేత్ శ్రవణమపి శాస్త్రానుమతం। అనిషిద్ధత్వాదధ్యజ్ఞాధ్యనుష్ఠానోపయుక్తత్వాచ్చ। న
…సం సంవత్సరే దివాదివామాసాసమాపాంత ఆచార్యకులే వసేత్ భూయః। శ్రుతమిచ్ఛన్నితి శ్వేతకేతురిత్యారభ్యతచ్ఛా
స్త్రే విప్రతిషిద్ధం। నివేశ హిం వృత్తౌ నైయమికాని శ్రూయతే। అగ్నిహోత్రమతిథయ ఇత్యాదినా శ్రవణం గృహస్థస్య సిద్ధ
మితి చేన్న। సాకల్యేన మాసద్వంద్వం గురుకులవాసస్యానుష్ఠానోపరోధిత్వేన తస్యైవ నిషిద్ధత్వాత్ నివేశహో వృత్తౌ నై
యమకాని శ్రూయంతే। అగ్నిహోత్రమతిథయ ఇతి వ్యవస్థాచ్చ తే ఆచార్యస్యాప్యనుష్ఠానానురోధిన శ్రావణస్య హి శాస్త్రా

నిష్కారణష్షడంగో వేదోధ్యేయః వేదమధ్యాపయేత్ ద్విజః సకల్పం సరహస్యం చేత్యాదివిహితాంగాధ్యయన
స్యాపృథక్ఫలగ్రహణపరత్వం తథాహి వ్యాకరణాదేరర్థావబోధాభావాత్ప్రకృతిప్రత్యయాది జ్ఞానాభావేనాపా
తప్రతీత్యభావాత్ నైవం వ్యాకరణాదీనాం వేదాంగత్వాత్ ఆకించిత్కరస్యాంగత్వాయోగాత్ దృష్టకించిత్కారే సం
[illegible]ష్ప్రహాణేనాదృష్టపరికల్పనాయోగాత్ పదార్థావబోధరూపదృష్టకించిత్కార ఏవ ప్రకారః ఇత్యంగ
[illegible]పత్త్యైవ వ్యాకరణాదేరర్థావగమసిద్ధేః ప్రయోజనవదర్థావబోధప్రతీతిసిద్ధ్యా మీమాంసారంభ[illegible]
[illegible]సౌదః పురుషః స్వయమేవ ప్రవర్తత ఇత్యనేనాథాతో ధర్మజిజ్ఞాసేతి సూత్రమపార్థం [illegible]తం
[illegible]గ్రహణపరత్వం తత్ప్రవర్తకాభావాత్ సవిధ్యయస్యార్థ[illegible]ముపమాణాభావా[illegible]మీమాంసా
[illegible]తర్థాంగాధ్యయనానంతరం శబ్దస్య స్వతోర్థా[illegible]ర్తకాంతరాభా
[illegible]ంతభవిష్యతి సిద్ధాంత ఇతి ననుకర్మవిచారస్య [illegible]యాదితి న
[illegible]బాహ్యైః స్మృతైరపి శ్రుత్యైః బలీయస్త్వాత్ స్మృతిరవ[illegible]
[illegible]జ్ఞానపర్యంతత్వప్రయోజనాభిప్రేత్యైతదుక్తం ప్ర[illegible]ఇత్యం పరత్వంత
త్రయున శబ్దస్యతత్తుల్యార్థతాపన్నవిరోధః [illegible]గ్రహణపర్యాప్తత్వంత

35

నిష్కారణష్షడంగో వేదోధ్యేయో[...]స్య చ త్రైవర్ణికాధికారత్వాన్న శూద్రావ్యధికారప్రసఙ్గః। న నూపనయనవిధి
స్యాప్యక్షరగ్రహణపరత్వం తత్రయహానేతుం శక్యతే। అత శ్శూద్రస్యాధ్యయనముపప్రాప్నుయాదితి జ్ఞాప్యతి తస్యాయ
వత్ప్రతీత్యభావాత్ నైవం వ్యాకరణే చేత్। తస్మిచ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్యం। అథాస్య వేలాగాత్ దృష్టకించిత్కారత్వం
[...]శ్రవణేనాదృష్టపరికల్పనా శూద్రస్య వేదశ్రవణే నిషిద్ధత్వాత్। అదృష్టకించిత్కార ఏవ స్పృశ్యనాంగకం తత్ర
[...]పత్త్యైవ వ్యాకరణే [...]ద్రాద్యధికార ఇతి మంత్రవిశేషోచ్చారణాత్ప్రతీతిసిద్ధ్యై మీమాంసావచనాచ్చ త్రా
[...]సంగ ఇతి నాపశూద్రాధికరణవిరోధః కించ యద్యారే[...]మత్యైవ మగ్నావుపదధ్యా[...] తత్రాది
=1100౩ గ్న [...]స్యుపధాంరుకమితి న్యాయాత్ స్వోపయోగినోఽర్థజ్ఞానాదిరాగ్య[...]స్యాప్యవసరప్రదేశ[...]
గ౨౪ [...]మీమాంసాశ్రవణస్య సమావర్తనవిధిరవకాశప్రదః స్యాత్ తత్రాపి ప్రత్యయస్య చ సమానకర్తృకత్వా
[...]సత్యమాత్రమర్థః న తావదనంతర్యం। నాప్యనంతర్యమేవ విధేయం। న చేద్విధివైయర్థ్యం దుఃఖాత్మకగురు
కులవాసనివృత్తేః స్వతః ప్రాప్తత్వాదితి చేన్న ఆనంతర్యపరత్వేఽపి విధివైయర్థ్యాభావాత్ తచ్చ గురుకులవాసస్య దుఃఖా
త్మకత్వేఽపి కేవలం తస్య నియామకసంస్కారవిశేషవత్స్నానమితి తద్విధేయం న తావదానంతర్యం తస్మాదధీత్యేతి క్త్వాశ్రు
తేర్న విరోధః తస్మాత్స్వాంగమేవ ప్రవర్తతే నను యోయం వావిదితార్షేయచ్ఛందోదైవతేన మంత్రేణ యజతి వా యా

36

సుమత త్వం। అతో నుష్ఠానానుపరోధాపరాధప్రయుక్తానుమత్యనుమతి విషయత్వం। శ్రావణస్య శ్రవణస్య
చ తుల్యం। అత ఏవ పాండుయుధిష్ఠిరాదీనాం గార్హస్థ్యే నిష్ఠానావపి భీష్మాదిభిః శ్రవణం భారతాదిషు ప్రతిపా
ద్యతే యద్యపి। శ్రావణకాల ఏవ శ్రవణకాలః తథాపి శ్రోతురుదకాహారణకాష్ఠసంపాదనాదిభిరనుష్ఠానేనాపరా
ధానాదిచేన్న। అథ యదున విధిప్రయుక్తస్య శ్రవణకాహారణదేస్తన్నివృత్త్యా నివృత్తత్వాత్। విత్తభావత్వాదిప్రయోజనాంత
[illegible] శిష్యస్య పానచ గురోః శ్రావణముపపద్యతే। శ్రావయితుర్జ్ఞాతార్థత్వాత్ అనుష్ఠానముపపద్య
[illegible] ర్థత్వాన్నేతి చేన్న। ఉపనయనప్రభృత్యనుష్ఠానవద్భిస్త్రైవర్ణిక [illegible] అనుష్ఠానోపపత్తేః [illegible] పాత్రే
[illegible] శివధర్మం విరావణాం శ్రావణమితి చేత్ పాత్రే శివచ [illegible] రాణము [illegible] యదర్థం
[illegible] పపాదానార్థం చ। పాత్రే శివచనాదనుష్ఠా [illegible] వయ్యనుష్ఠాన
[illegible] తద్వ్యతేన చాన్యపదేశే ధర్మేన చాస్య ప్రత [illegible] చనస దక్షిణాతే
[illegible] రయోపదిశంతి। న చ శుశ్రూషాదిరపాత శూద్ర [illegible]
[illegible] కాభావాత్ న పాంశూద్రస్య యజ్ఞాద్యర్హత్వవిష [illegible] గం వృథతే। శి
[illegible] యంత్రవిశేషాణాం చ జప్యతావచనాత్త్రైషావయ ధయ [illegible] భత్వా [illegible] ధయ [illegible] స్థాపన

నుమతత్వం। అతో నుష్ఠానాపేక్షితస్య ఛందఃకల్పవ్యాకరణనిరుక్త్యాదిసాపేక్ష[illegible]స్యాపేక్ష[illegible]త్వేతాపి
చతుల్యం। అత ఏవ పాంయుధిష్ఠిత విమీమాంసాపేక్షా స్యాదితి చేత్ తపాః సందే[illegible]శ్రవణం ఛాత్రత[illegible]యరాగత[illegible]
ధ్యతేయ ధ్యపి। శ్రావణకాల ఏవ శ్రుపక్షితం నిగదే నైవ శబ్దయతి। అనగాని వివశుపస్నైసంపాదనాదిభిరను[illegible]
గణాని చేన్న। అధ్యయనవిధిప్రయత్నేవమధ్యయనవిధేరవగమయతి। అథత్వేత। విత్తుభావ్యత్వాదిప్రవాధ్యయనా
[illegible]శిష్యస్యహాం నచగురాగప్రాప్తస్య విధాతల మశక్యత్వాచ్చ వేదార్థాతా ధర్ణత్వాం। అనుష్ఠానపక్షిణాః ఏకాం
[illegible]ధత్వం యః అంగాధ్యయనం చాన ఇత్యాదినః కల్పస్య[illegible]యోగాంశ్చ ప్రత్యక్షేనాదర్థ
[illegible]తమవగమయతి। అతః శ్రవణస్య దుఃఖరూపత్వేన తం[illegible]తయా వాదార్ణ జ్ఞో[illegible]
[illegible]వారయోనశ్రేణిరూతి తత్ప్రరోచనార్థమిదం। యదథ త విలత్యాదివచనం। యథాత్మ మార్గదివ్యః కేశ
[illegible]పృష్ఠవిత్తైరమస్వబహాంమన్యమాన ఇతి వాక్యం తం త్రాలు ప్రరోచనార్థం ప్రరోచనం యాహాప్రవృత్తి
రుత్పత్తాస్యాత్। న హ్యేతావతా కృషేరర్థార్జనస్య చ రాద ప్రాప్తత్వ భంగే న సర్వత్ర వైధత్వమేవ స్యాత్। తద్వదిద
మపి వచనం శ్రవణస్య రాగప్రాప్తత్వం న విహంతి తస్మాద్రాగత ఏవ ప్రవర్తతే। ఏవమన్యతః ప్రవృత్తౌ సంభ
వత్యాం శబ్దశక్తిర్విల్లంఘనే న మీమాంసా శ్రవణస్య విధేయత్వకల్పనమయుక్తం। బాత శాస్త్రత్వం రాగతఃప్ర

37

జయతి వాధ్యాపయతి వా సథ్థాణుం పర్వర్తతి గర్తం వా పద్యతే ప్రవామీయతే పాపీయాన్ భవతి యాతయామా

న్యస్య ఛందాంసి భవంతి అథ యో మంత్రే మంత్రే వేద స సర్వమాయురేతి శ్రేయాంశ్చ భవతి అయాతయామా

న్యస్య ఛందాంసి భవంతి తస్మాదేతాని మంత్రే మంత్రే విద్యాదితి శ్రుతత్వాత్ అవిదిత్వా ఋషిం ఛందో దైవతం యోగమేవ

వ యోధ్యాపయేజ్జపేద్వాపి పాపీయాన్ జాయతే తు సః ఇతి స్మృతత్వాచ్చ ఋష్యాద్యర్థజ్ఞానవిధానం ఫలితం।

[illegible] తాదిదేవతాజ్ఞానస్య ఫలితత్వాత్ తుల్యన్యాయతయా దేవతాశబ్దస్య మంత్రప్రకాశ్యసు[illegible]

ఇగ్లో [illegible] నార్థే తయా చ విద్యాదిభాగార్థజ్ఞానస్యాపి విధేయత్వాపత్తే [illegible] లాం మంత్రాణాం [illegible] గః

=౧౦౩ [illegible] ణబ్రాహ్మణార్థజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాచ్చేతి చేన్న ప్రతిగ్రహార్థస్య [illegible] దేరివ రాగ [illegible] ప్తే నివృత్తేః

౧౭ ౪ [illegible] నమార్జనమేవ ఋతావుపేయాదిత్యాదివచన [illegible] తిగ్రహే దేవరు

౭ ౧౭ ౭౦౩ [illegible] ప [illegible] విహితమితి అథవా యన విధేరర్థజ్ఞానపక్షే [illegible] యుక్తం యాః

౪౦౭౪ [illegible] జపునా [illegible] ధానవిధేరుత్తరక్రతువిధిపరత్వం తత్త్వం నాస్తి [illegible] నే [illegible]

[illegible] తన్నిష్ఠా మిత్ర [illegible] గవలయతి న చ ప్రయమర్థజ్ఞానం విధత్తే [illegible] ప్రసిద్ధత్వాత్ [illegible]

[illegible] జ్ఞానవిధానప్రతిపత్తేశ్చ తత్వేదస్యాంగతః సూత్రే [illegible] త్వ [illegible] థిలతేన

ప్రతింయత ఏవ వచనసఫలత్వాదిదమపి నిత్యవిలక్షణ ధ్యాయ... స్వైవం చ ఛందాం

జయతి వా ధ్యాపయతి వా సర్వధా... ఛాన్యగర్గాదిసుఖం విలక్షణం ప్రతిపన్నం ... భవతి అయమర్థః ప్రలక్షణా

న్యస్య ఛందాంసి భవంతి అథర్వాణో వ... ప్రసన్నం తద్వైవ తస్మాదపి విలక్షణసుఖం సంపి చ్ఛందాద్వైవ పంచయోగమవ్రు

న్యస్య ఛందాంసి భవంతి తస్మాదేతాని ... కారి భవతి ఏవం కర్మవిచారకృదేవాధి వేంయాద్ధ జ్ఞానవిధ్యాధనచతుష్ట

మగ్రాద్యాపరేణ జజ్ఞపె చాపిపాపి... శాస్త్రప్రవృత్తిం నిరుపచారం భణిం యతా... శబ్దస్య తృవం తృశ్రవేదాంత వాక్యై

...స్వాధ్యాదిష్పరయకాం పారప్రతతిరిత్యత్ర వాతథా చ తింయథాస్... ఖ్యాతం... సంవర్ణ్యః చః శం

...౧౦౦౩ కథ వాకేవల శబ్దేన జ్ఞానాంగ కర్మవ్యావృత్తిః న సు కర్మవి... నిర్ణీతేపి కర్మఫల... వృస్తుప్తే

...స్థిరఫల ప్రతతి జనకవాక్యాని కేమర్థమధుంధాప్రాం యంతె అనంతస్థిరఫలాపాతప్రతతి జనకానాం

వాచంకవేనపదాహ ర్తవ్యాని ఉచ్యతె అధిగతకర్మణః పురుషస్య పానిర్ణీతార్థనంవా దివాకవదర్శనాత్ కర్మఫలా

స్థిరత్వవత్ బ్రహ్మజ్ఞానఫలాక్షయత్వస్య ప్రామాణికత్వం సంభవతీతి శ్రద్ధాస్థిరకరణార్థమనుక్త్వంతదపదేతి

లంకేత ఇతి లోకేః ఫలం అంతవదేవాస్య తద్భవతీత్యనేన జ్ఞానవిధం రకర్మణెలానేకనాలానుష్ఠితస్యబహువిధ

స్యాపి ఫలయిత్వమనుక్త్వం భవతి యోవా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాస్మిన్ లోకే జుహోతి యజతె తదస్య వృత్తెబ

వృత్తిశ్చాపిస్తు కథంపౌర్వాపర్యనియమ ఇత్యత్రాహ తత్రేతి తత్రైవేతి కర్మవిధిస్వరూపేనిరూపిత ఇతికమః
భాగస్యవేదాంతశ్రవణత్వాదథతత్రైవేత్యైవనిరూపణంప్రాప్తమితి కర్మవిచారస్యపూర్వభావిత్వమితి భావః నను
నహికర్మణోమలప్లాస్థిరఫలత్వమనం తస్థిరఫలత్వంచ పూర్వపక్షసిద్ధాంతరూపేణ క్వచిన్నిరూపితం తత్ర
ఉక్తముల్లాపి స్థిరఫలత్వావగతిరిత్యత్రాహ స్వరూపేనిరూపిత ఇతి కేవలం కర్మవిధిస్వరూపమేవ నిరూపితం అ
[illegible]ఫ్యజ్ఞానం తస్యవృత్తివిధానాదినాఫలితమితి భావః ఉదయావకర్మవిధిస్వరూపం నిరూపితం నస్యా
[illegible] భావః తదారాధనత్వేన కృతేష్యానం తస్థిరఫలత్వసిద్ధిః అ[illegible]రుసగృహీతస్యద్వా[illegible]అథ
[illegible]త్యాదిరస్యవిషయత్వాదుపనిషదస్యసాధ్యాఖ్యం శబ్దా[illegible]త్వాది[illegible]కదేశశబ్దే
[illegible]సాధారణవేదశబ్దనిర్దిష్టేశబ్దరాశావ[illegible]జ్ఞాదిశతసుపని
[illegible]పూర్వపర్యనియమహేతుదర్శితః మీమాం[illegible]నేప్రదేశభేదం
[illegible]దాభవతిమహానభవతిప్రజయరూపశుభి[illegible]
[illegible]త్వరూపశబ్దః ఆనుషంగికాణీమలప్లాస్థి[illegible]ఫలస్యానంష
[illegible]ర్థః కర్మమీమాంసాసంస్కృతమనస్కత్వాదత్రా[illegible]నుష్ఠానంకండత్వంప్రథ

వృత్తిశబ్దస్య కథం వక్తవ్యః పక్షే వేదాంతోపి రుచిభేదాద్బ్రహ్మనిష్ఠానాం పగంతవ్యమిత్యర్థః । వః ఉక్తం గచ్ఛతి
భాగస్య వేదాప్రత్యక్షత్వాదధిష్ఠాననియమనరూపః ప్రశాంతచిత్తాయేత్యంతస్య పూర్వభావిత్వేనాస్యైతత్తత్ర న
నపాకర్మణేమలాపస్థిరథలత్వమయుక్తం । అవధానం వివక్షితం । నతూపాసనేనాపేక్షణం చిన్నిరూపితం । సత
[illegible]మల్లాపస్థిరపలత్వావగతిరిత్యుక్తం స్యాదయం రమేనేతి నిర్దేశో విజ్ఞానాభిప్రాయ విధిస్వరూపమేవ । ర్థమితి ప్రా
[illegible]జ్ఞానం తత్త్వవ[illegible] రమోపాంగవ్యత్యయే రమాహ । అక్షేరం స్వకర్తృవిధిస్వరూపం గుణతో ప్యవి
[illegible] జీవ వాక్యవృత్తిః । తాం బ్రహ్మవిద్యాం ప్రోవాచ తత్త్వతః [illegible] ర్థ ఇతి । స్పష్టార్థో వ్యాఖ్యా
॥౧౦౩॥ జలజలి ఇతి విట । ననుప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితా[illegible]శమాదేః పూర్వ[illegible]ప్ర
॥౯॥ శ్రవణాదరయోగ్యావధానమాత్రస్య వివక్షితత్వాత్ నాత్రోపాసనాంగభూతత్వం తద్విషయస్యైవ చ
[illegible]వివక్షితం తద్ధి శమాదేర్భవేత్ । తతః స్యాదితి నిరూపయిష్యతే అతో నిరూప్య సంపాద్యైషైవ నిరూపణే తత్ప్రాగేవ శి
ష్టత్వమనుపపన్నం శ్రుతిశ్చ శాస్త్రజ్ఞానవతః పురుషస్య తదుత్తరభావి శమాద్యంగకముపాసనం దర్శయ
తి తస్మాదేవంవిచ్ఛాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షుః సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవాత్మానం పశ్యేదితి అత్ర హ్యేవం విది
తి శాస్త్రజన్యజ్ఞానవత్త్వముక్తం భూత్వా పశ్యేదిత్యుపాసనస్య శమాద్యంగకత్వం జ్ఞాపితం । కేవలానాం తత్స్థిర

39

హయాని వర్షసహస్రాణి వ్యైతదాప కలిపూర్వకత్వాత్తస్య వాక్యస్య। అంతవదితప్యత్రై త్రియయాస్వరూపస్యాంతవ
త్త్వం లోకసిద్ధం తం ఇయానుపదిశతిమితి ఫలస్యైధాంతవత్త్వమర్థసిద్ధం సత్ఫలకర్మణం పూర్వ్యం తద్వృద్ధితి వాక్యం పాదా
నం। సాంసారికఫలస్యాధ్ధవత్త్వం స్యాత్। కర్మభిరేవ ధ్రువం ఫలం సంపాదయతా వింతి శంకాపోదాసాయో పాద
[illegible]నవప్యర్థ్రైః ప్రాప్యత ఇతి ధ్రువం తదితి వాక్యఖండః తదుపపాదకత్వేన ప్రతియ్యుపహానం వాక్యాంతరముదా
[illegible] ప్యైతె అదృఢాంయజ్ఞరూపాఇతి సంసారపారం తారయితుం [illegible]లం వధైభంగురత్వాదిత్వ
[illegible] జనానంగుణతరం కర్మణోపలప్యస్థిరఫలత్వం బ్రవెష్య [illegible] ఫలత్వ [illegible] యదావ
[illegible]క్షాణితి। అస్మిన వాక్యేనాయంసిద్ధార్థానువా [illegible] పసతి [illegible] యతే। క మ
[illegible] ప్యానిపరిక్షేమిమాం సానాదెవ్రనిరూప్య [illegible] గసశిరస్క వేదః
[illegible] త్రశ్రవణేత అకృతః నిత్యః అత్రపురుషా [illegible] రంపురుషమి
[illegible] స్మినసిద్ధతినలభతె ఇతి కరణం ద్రష్టవ్యం [illegible]
[illegible] గచ్ఛేత్ ఏవకారేణనియమవిధిత్వం గవన్యా [illegible] క్రపాణిః
[illegible] నం దైవతం గురుమితి పాస్వదతె శ్రోత్రియం [illegible] త వెద [illegible] తం బ్రహ్మనిష్ఠ

మయానివర్షసహా[...]తే (త్రైవృత్తిదృష్టః ప్రతివిషయాశ్రుతః అనన్యగృహీతా మత్ప్రతిపత్తేస్త్రై[...]ర్థస్య [...]తా టోస్తదేవాం
త్వం లోకసిద్ధతయానుపదిశ్యమి ప్రాప్తత్వప్రయోజనవాక్యమాత్రత్వప్రయుః కశ్చిచ్ఛబ్దపూర్వం తద్ధ్యేషిలాస్త్రప్రచా
నం। సాంసారికఫలస్యాధ్రువత్వం సాధారకం రాత్రావతాన్యభిప్రేతాని అతశ్శబ్దేనేతి శంకామృదాసారస్యాప్రాగ
[...]నమ్యాద్భ్రువైః ప్రాప్యత ఇతి ధ్రువం స్వవృత్తత్వవాదినాపి సాంగాధ్యయనస్యాంతేయమానం వాక్యమితి తదధికన్య
[...]ప్యైతే అధ్రువాం[...] సాంగత్వాదంగానాం చార్థజ్ఞానహేతు[...]కాలం మధ్యేభం[...]ఖం స్వర్గాదేః కె
ఇతి[...]ర్థం దృష్టయం యత్వం బ్రహ్మోపాసనస్య ధ్రువఫలత్వం చ [...] ఇత్యర్థః [...]త్సగ్రహోపాసనస్య
॥౧౦౬॥ [...]త్త్వం తాభిప్రాయః జిజ్ఞాయత ఏవేత్యపకారో జిజ్ఞాసత్వసంప్ర[...]సూచకః జిజ్ఞాస[...]త్వే పా
౧౬౭ [...]తః కిమిత్యత్రాహ అనంతరమితి కర్మణాంలాల్పాస్థిరఫలత్వజ్ఞాన[...]సమనంతరమిత్యసిద్ధోర్థం హాకర్మ
[...]తః తన్నిరపేక్షమేవాల్పాస్థిరఫలత్వజ్ఞానాస్మమనంతరసిద్ధేః బ్రహ్మజిజ్ఞాసైవ కర్తవ్యా। ధర్మవిచారే ప్రయో
జనాభావాదిత్యర్థః పరిహారతి ఏవమితి ఏవం తర్హి అథాతో వాక్యమాత్రత్వప్రాప్సిచేతే। శ్వఖుస్యేతి బ్రహ్మ
జ్ఞానాపతి భావః వేదాంతవాక్యాన్యపి స్పష్టార్థాని సాక్షిభిరుదాహృతాని తేషామర్థోపి విమర్శసాపేక్షం
జిజ్ఞాయతే అతో నిత్యస్థిరఫలజ్ఞానాయ బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యర్థః సమిత్యధ్యాంగకారే అథాత

40

ఫలపరవాక్యమప్యుదాహరతి బ్రహ్మవిదితి। అత్రానువాకేఽయం తావాచాంనివర్తంతి ఇతి శ్రవణాత్ అనంతఫల
త్వసిద్ధిః ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణోఽనంతస్థిరత్వేపి ప్రాప్తేః కాదాచిత్కత్వశంకావ్యావృత్త్యర్థం అపునరావృత్తిమహాహ నపు
నరితి అయుద్వానంతస్థిరఫలరూపబ్రహ్మప్రాప్తిరూపా బ్రహ్మవిదితి విద్యయా బ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రతిబంధనివృ
త్తిః [illegible] కర్తృత్వమహాహ నపునరితి మృత్యుః ప్రమాదః మోహో వా। మోహో మృత్యుస్సమ్మతోయః (కవీనాం ప్ర
[illegible] త్యుమహం బ్రవీమి తత్వభయం తు మృత్యుశబ్దవ్యపదేశాత్ స్వరూపాదయథావస్థితాత్మస్వరూ
[illegible] భ్రాంతిజ్ఞానంతి జ్ఞానం ఇత్యాదివ్యపదేశాత్ స మృత్యుని [illegible] రూత్ర మెవ తత్వాద [illegible] యుక్తా వ
[illegible] పశుపశుతతి అస్యవాక్యస్యపరిసరాంగం [illegible] ఉపాసితామి [illegible] [illegible] తె। నపు
[illegible] త్యుప్రమలభని వృత్తిరితి జ్ఞానపనార్థం। [illegible] గత్రాపి పశుశబ్దః
[illegible] తత్వనంతరాదావృతవాక్యే విషయస్య [illegible] భవతీతి కర్మ
[illegible] విజ్ఞయ ఇతి నైష్ఫలంటకాః తమేవం విద్వా [illegible]
[illegible] యాంతరవ్యావృత్తిః పురుషోత్తమోపాసన [illegible] ఇతి
[illegible] జ్ఞానం [illegible] విషయం అపితుపృథక్త్వవిషయమితి దర్శయతి పృథగాత్మానం మత్వా

ఫలపరవాక్యస్యదర్శనాత్ పృష్టిశ్రుతివాక్యేష్వపి వా నను దావ్యత వాక్యేషు సంశయలవిపరతిరుపాలోకల్పా స్వన్నివా

త్యసిద్ధిః ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణోऽనంతస్థిర్థః। ఏవం ఫలదర్శనాదేవ నాయకకర్మజ్ఞానాంతరం అలనని [illegible] స్థిరపురలాపెక్ష

నరితిం యదాపనంతస్థిరఫలరూపబ్రహ్మజ్ఞానాపేక్షాస్వేతిదర్శయితుం ముముక్షోః బ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రల [illegible] స్థానవ

స్యైవ స్వార్థకత్వవలాన్న పునరితి వననుచేతి నియమేనాపేక్షితత్వసవివక్షితం తద్వస్తుం మతాయ [illegible] దార్సార్థః

[illegible] త్యపవహాం బ్రహ్మవిషమేన కర్మజ్ఞానాపేక్షాస్వేతిదర్శయితుం [illegible] మాదాయ ధార్మనియమేనాన

=౧౦౦౩ [illegible] పరపేక్షుముపక్షిపతి ననుచేతి నియమేనాపేక్షితత్వ [illegible] ఉత్తరగాత తత్వా వ్యవదాసాధన

౧౨౪ [illegible] ద్వితీయస్య స్యనియమేనానపేక్షితసపూర్వవృత్తత్వ [illegible] తతః కిమిత్యత్రాహ [illegible] ధర్మే

[illegible] త్రాహ అథతతియె బ్రహ్మవిద్యాధికారిణస్సాధనసర్వేషామవశ్య [illegible] క్షితం పానియమేనాపేక్షితం

[illegible] తమాత్రా ధాయిననస్యతత్రాహపాతప్రతీతిర్ముభుత్సా చ స్యాత్ తస్య కర్మవిషయపాతప్రతీత్యభావా

తే ననుకర్మవిచారస్య నియమేనాపేక్షితత్వం ధర్మయందాపల ఇత్యత్ర స్యవేదస్యాపి జన్మాంతరసంస్కృతవశాత్ వే

దాంతవాక్యపవబుభుత్సా జాయతే చేత్తస్య న కర్మవిచారాపేక్షేతి తథాపితవేదాంతస్యైతిపవమురయోగవ్యవచ్ఛి

దపదం నత్వసంయోగవ్యవచ్ఛేదవరం శ్రుత్యన్నవేదార్థ్యయనాదపేక్షితవేదాంతభాగాపృథక్త ఏవేత్యర్థః। ఏవం వ్యా

41

ప్రతీతావభూర్యపగమః బ్రహ్మవిచారస్యైరపేక్ష్యేనాభ్యుపగమః ఆపాతేతి ఆపాతప్రతీతి రజ్ఞాననివృత్తిమా
త్రేణసంశయవిపర్యయసహం జ్ఞానం సంశయవిపర్యయౌతావకారణవాక్యగతబ్రహ్మశబ్దస్యాకాశప్రాణవైశ్వాన
రాదిశబ్దైరర్థతః తుల్యత్వాదుర్నిశ్చయత్వాత్ విజ్ఞానఫలస్యవైరాగ్యే భూయోభూతాత్ భూయస్త్వముత్తాపయతానేవానువినశ్య
త్యేత్యాపస్తథాపి ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యాదిభిరాత్మనివృత్త్యాదిప్రతీతేః అత్రవానస్వాదాంభవతి మహాన్భవతి ప్రజయా
పశుభిర్బ్ర[illegible]
[illegible]వర్చసేనేత్యాదినాల్పస్థిరఫలావగమాచ్చ స్యాతాం అతః సాంగ[illegible]అయనమాత్రేణ తదౌరనివృ
[illegible]ప్యనాశయరూపానుగృహీతవాక్యఫలత్వాచ్చ బ్రహ్మవిచారః క[illegible]ఇతి చేదిత్యర్థః [illegible]యత్రాను
[illegible]ర్వప్రత్యగ్లోచనరూపమపి ప్రవృత్తస్స్యమితి భావః [illegible]యోదా[illegible]రత్రాపిసంశ
[illegible]స్త్వం జాన్ననదావృతవాక్యానిపశ్యేదిత్య[illegible]తుర్మాసయా
[illegible]ప్రసరాపనేకామానవాప్నోతి సరాపనేలోకాన్[illegible]జయతి అ
[illegible]నంతం హావా అపారవత్ఫేయ్యంలోకం జయ[illegible]సనవా[illegible]
[illegible]మాప్నోతి[illegible]లం నాచికేతం చినుత ఇత్యాదిని హావణ్యదా అక్ష[illegible]సమృద్ధా[illegible]సాం శల్హాతేష్టి
[illegible]ంలోకా[illegible]రమాన్నకావలరూపానుసంచరన్నిత్యాదిభిః బ్రహ్మవేదనఫలపాకేన్యస్యైస్త్రౌనివా:

41

ప్రతీతావప్యపగ[illegible]జ్ఞానస్యగ్రహ్యత్వాత్ వైవిధ్యం తదవాంతరభిదా బాహుళ్యం। ఏవం విత్తభేదజ్ఞానస్య హేతుర
త్రేణ సంశయరు విపర్యయరుసహాం జ్ఞ[illegible]పరిహారార్థమనాదిశబ్దః ఏవమవిద్యాకృతశబ్దప్రపంచేత్వాకారశ్రావితం జన్మజ
రాదిశబ్దైరర్థతత్వ్యస్యదుర్నిశ్చయత[illegible]ఖం ఆదిశబ్దేన నరకగర్భవాసాదిగ్రహణం। తత్థాయుతాన్యవాహానం పునశ్చ
క్లిష్టద్వారా ఇదమగ్రులాసేదిత్యాదిభి[illegible]తాపయుదుఃఖరూపతాప్రాప్తిః సాగరశబ్దస్య భవతి మహానేభవసిగ్ధస్యతిదుః
ఖైవప్రాప్య[illegible]వచనస్య చేత్యాదినా[illegible]యోక్తం అధికారిస్వరూపముక్తం ప్రయో[illegible]అయనమాత్రేణ ఇతి విద్యాజ్ఞా
నంతే వి[illegible]ఃఖజన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తర[illegible]పాయే తదనంతరాపాయాదితి
[illegible]తి జ్ఞానసంబంధదర్శనం। యద్వా విద్యాభూతమజ్ఞానం[illegible] జ్ఞానం। జ్ఞాననిష్పత్తిపినాశయ
[illegible]సతి నిబర్హణీయంతన్నిబర్హణమేవమోక్షః ఇత్యభిప్రాయః [illegible]ధకంశివిలత్యత్రాహ ఆత్మైకత్వ
[illegible]మితి సర్వభ్రమస్యరజ్జ్వాం యథాత్మ్యజ్ఞానం పానివర్తకం। నతు కర్మవిశేషః ఏవం భేదదర్శనస్యావిద్యా
కృతత్వాత్కేవలజ్ఞానమేవ తన్నివర్తకమితి తత్రైవ తాత్పర్యం వేదాంతవాక్యానామిత్యర్థః తతః కిమిత్యత్రాహ
ఆస్యహేతి కో పయుజ్యతే న కర్మత్రుటిత జ్ఞానస్వరూపాత్పత్తౌ తత్ఫలోత్పత్తౌ జ్ఞానోత్పత్తిసాధనానుగ్ర
హే వా నోపయుజ్యత ఇత్యర్థః నకేవలముపయోగాభావః ప్రతికూలఫలత్వమప్యాహ ప్రత్యుతేతి ద్వైతవా

సాధర్మ్యమపి కవర్ణానాం జ్ఞాతవృత్తం నిషిద్ధం। అపాదానార్థమపి న జ్ఞాతవృత్తం విలత్వ్యపపాదయితుం వేదాం
తమాత్రబభుతోసరపికమర్మవిచారాపేక్షాం శంకతే। కవర్గాంరగేతి। ఏకస్య సావర్ణ్యః పంచభాగాస్సంతీతి తే ప్రస్తుతద్ధథ
ప్రతిహారోపద్రవనిధనాఖ్యాః ఏతే భాగాః భక్తిశబ్దాభిధేయాః తాసు భక్తిషు పంచసు త్రస్తోహోపాంకార పూర్వం
[illegible] అష్టధః ప్రణవపూర్వం గేయతే తత్ర పంచవిధసామోపాసనం క్ష్వచిద్విధీయతే। లోకేషు పంచవిధం సా
[illegible] చితాస్సవలావంరువేషు పంచస్వైక్త్రౌవంరువాపాసనం విధి[illegible]తే। క్ష్వచిచ్చావయవావంరువ
[illegible] పాసనం విధీయతే। తత్రాద్ధధావంరువభూతోపాసనం [illegible]సతే। జవితత్వత[illegible]యుద్ధ
[illegible] శ్రయాణి కవర్గాంగభూతోద్ధధాదివిషయా[illegible]గత కర్బ[illegible]ధాద్యుపాస
[illegible] తి జ్ఞాత్వవర్గాంగాశ్రయాణీతి పాంతుక్ష్వ[illegible]గాంగా ద్ధధాద్యాశ్ర
[illegible] పుద్ధధశబ్దస్య వైయర్థ్యం స్యాత్ ఉపాస[illegible]కారః ప్రతీయ
[illegible] ప్యుత్వాత్। అనధిగతే కవర్ణాద్ధధాదివిషయే[illegible]
[illegible] ధః నోపాలంభం పరిహరతి అనభిజ్ఞ ఇతి [illegible]రూపా ప్రతి
[illegible] తిత్వం రూపం న జ్ఞాతమిత్యర్థః అత్ర కింప్రధానప్రతిపాద్యం జ్ఞానమిత్యపేక్షాయాం [illegible]న్నితి।

సాధర్మమపి కర్మణో[illegible]ష్ణాతిర్వ్యాప్త్య విద్యాచేతి సముచ్చిత్యోపదేశాదిత్యత్రాసముచ్చిత్యశబ్దః। కథం జ్ఞానా
తమాత్రబభుత్సిరపి కర్మవిచారాద్విముచ్చితాత్ జ్ఞానాదితి విశేషణవిశేష్యభావేచ భాగాస్సంతి తే జ్ఞానే ప్రాధ
ప్రతిహారోపద్రవనిధనాఖ్యాః ఏతే భాగా జ్ఞానాదిత్యర్థః శ్రుతిశ్చ యజ్జైనదానేనేత్యాంత్రప్రస్తావహింకారపూర్వకం
[illegible]క్షధః ప్రణవపూర్వంగ[illegible]యితి వక్ష్యతి చేతి। చః ప్రతిపాదకసమ్బుద్ధిం ర్వ్యతి। లోకేష్వపి కర్మణైవో
[illegible]చితా[illegible]గావం[illegible]జ్ఞైనస్య కథం పూర్వభావిత్వం కర్మజ్ఞా[illegible]। క్వచిచ్చాపవంచిత్వం కిం నస్యా
[illegible]తే చేతి। ప్రయాజాదివనిష్పన్నస్య కరణస్య ఫలో త్ప[illegible]యూపమన్యాత్ర[illegible]త్రైవ నఅం
[illegible]వివక్షితా। త్రుతిర్యస్య చ తదర్థపాది సమావృత్తిశ్చ తచ్చా[illegible]తదారాదినావహా[illegible]విశ
[illegible]చ బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాం కర్మస్వనుష్ఠేయతా న సంష్ఠేయువిభా[illegible]రూపయుష్మమాణత్వం
భిప్రత్యాక్షేం కేన సముచ్చయః కేననేతి। యదప్యనిత్యనైమిత్తికర్మణోస్సముచ్చయః న తు కామ్యనిషిద్ధయో
రితి విభాగో న జ్ఞాతం। యత ఇత్యర్థః। అయమర్థః తదార్థజ్ఞానపూర్వకం హి వాక్యార్థజ్ఞానం। యజ్జైనదా
నేత్యాదివాక్యేభ్యః జ్ఞాదికర్మణాం పదార్థభూతత్వాద్వాక్యార్థజ్ఞానస్య చ పదార్థజ్ఞానపూర్వకత్వాద్యజ్ఞా
దికర్మవిచారస్య పూర్వభావిత్వం। న హి ప్రవిష్టం న వహాం తిత్వాదివాక్యార్థజ్ఞానం ప్రవ్యాదిపదార్థజ్ఞానేన వినా

43

సనాజనకత్వాదిత్యభిప్రాయః తథాప్యంతనిష్ఠప్యథ తత్త్వాత్ బ్రహ్మమీమాంసాయాం నిరూప్యమాణ
త్వాచ్ఛబ్దార్థాద్యుపాసనం బ్రహ్మవిద్యాపేక్షితమిత్యర్థాదివిచారస్యాప్యత్రసంగత్యత్రాహ అథదాదితి
తత్పార్థికధర్మం పనిష్యత్స్వర్థయనం బ్రహ్మవిచారే తద్విచారస్యేత్యత్రాహ జ్ఞానరూపత్వవిశేషాదితి జ్ఞాన
రూపత్వసామ్యాత్ బుద్ధిస్థితం యాకృతః నతు ప్రధానార్థోపయోగిత్వాదిత్యర్థః తతః కిమిత్యత్రాహ
[illegible]శబ్దద్వయం శంకాద్వయం వ్యావర్తకం ప్రధానప్రతిపాద్య[illegible]యుక్తస్యైవపూర్వవృత్తత్వం
[illegible]అతఇతి కిమపి కర్మవిచారాదన్యదితి భావః ప్రధానా[illegible]పయోగిత్వేన సంగతి[illegible]ష్టత్వం
[illegible]ప్రాకారేణ సామర్థ్యాద్ధిష్ఠత్వం ప్రసంగాత్సంగతిః అ[illegible]గికౌర్థ[illegible]పాసనవిం
[illegible]ధి స్యకర్మవిచారస్య న పూర్వవృత్తత్వం [illegible]ప్రతిపాద్యాత్మ
[illegible]పూర్వవృత్తం వక్తవ్యం యుక్తమిత్యక్రి[illegible]యాః ప్రత్య
[illegible]ర్థం గకారేం యు ప్రధానం శాస్త్రం తదపేక్షి[illegible]
[illegible]క్షితం చేతి ప్రతిజ్ఞాద్వయం యదనపేక్షిత[illegible]వాపేక్షితత్వ
[illegible]త్యత్రాహ కవలస సముచ్చితాదితి సముచ్చితశబ్ద[illegible]వాన్య[illegible]రః న సమ

సనాజ్ఞనకత్వాదిత్యేకప్రకరణే [illegible] త్వం నాప్యయమితి చాభిప్రాయః శేషభూతస్య [illegible] త్వం వినా
త్వాచ్ఛబ్దధాతుపాసనం బ్రహ్మవిషయత ఇతిం యుగపదుత్పన్నయోరపి సారస్య [illegible] త్రావా [illegible] జ్ఞానా
తవాక్యత్వమంపనిష్పత్తిర్భయనంతరాగస్య పూర్వభావే సరస్వత్యాగస్య వశబ్ద [illegible] పతాపవిశేషాదితి జ్ఞానస్య ప
రూపత్వసామ్యాత బుద్ధిస్థితం యా దృష్టాంతే దార్ష్టాంతికే చ శేషిణోః [illegible] పృథక్ తతః కిమిత్యత్ర పైషవన్మే
[illegible] శబ్దత్వయ్యంశంకాద్యేక్షిత్రమానురోధిత్వం తత్ర చాత్ర చ తుల్య [illegible] యుక్తస్యైవ పూర్వవద్విచారం ప్ర
[illegible] అతరయోలక్షణే కృతస్యోపాసన చింతనస్యైవ వక్ష్యమాణ విచార [illegible] యోరూపశబ్దతేజ్ఞి [illegible] తినవా
[illegible] యుతత్ఫలచింతనస్యాపి తదపేక్షితత్వేన కృతత్వాద్యయా [illegible] మీమాంసాంతరా [illegible] కర్మ
[illegible] బద్యోపప్రాప్తేః నిగమయతి అత ఇతి బాధమిత్యాదిః సిద్ధాంతే [illegible] పరత్వాదపి భాస్కరమతప
రత్వం సూచితం। కర్మసముచ్చితాత్ జ్ఞానాదపవర్గశ్రుతేరిత్యస్య గ్రంథస్య భా[illegible] ర్యంరయం భాష్యే శ్రూయమా
ణత్వాదంగభావస్య తదభ్యుపగతత్వేన తద్విషయంరయసూత్రోపాదానావిరోధాచ్చ [illegible] తార్థత్వే చ భాస్కరమత
ప్రతిలభి జ్ఞానాత్ సిద్ధాంతి చాదిస్యాపి తదంతర్భావాచ్చ భాస్కరపక్షం యాదవప్ర[illegible] పక్షం చాప జ్ఞప్యబా
ధమిత్యాదినాపాస్తస్త్యజ్ఞోదయంతీతి చ నిర్వాహ స్సాంప్రదాయికః తత్రైవంయోజనా శమసముచ్చితాది

౧౦౩

౧౬౮

పపద్యతే పదార్థసంసర్గరూపతాత్పర్యార్థస్యానుగామానత్వేత్వాది వాక్యార్థవ్యుత్పత్త్యా గవానయ
నాదిరూపం వాక్యార్థం పూర్వం ప్రతిపాద్య వాహిర్భావమంఖేనపశబ్దత్వదార్థప్రత్యయత్వేన పదార్థధీపూ
ర్వకత్వనియమో వాక్యార్థజ్ఞానస్య ఉచ్యతే। వ్యుత్పన్నస్య శబ్దాదర్థప్రతీతత్వాత్ సర్వత్ర పదార్థజ్ఞానపూర్వకమేవ
వాక్యార్థజ్ఞానం వ్యుత్పత్తిదశాయాం తు ప్రమాణాంతరేణ శబ్దాంతరేణ వా వాక్యార్థావగమః పూర్వం స్యాత్ న తు
[illegible]జ్ఞాత తస్యాగృహీతసంబంధత్వేన బాధకతాపయోగాత్। వ్యుత్పత్త్యా [illegible] వాక్యార్థః యః పూర్వభావః
[illegible]తా తమాతులాదిపదానాం పదాంతరాసంస్పృష్టానామేవ [illegible] బోధమవ్యుత్పత్తిదర్శనాత్ అ
[illegible]ర్థ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా వాక్యార్థజ్ఞానస్య పూర్వభావాభావ[illegible]స్మిన్నేవ వాక్యే [illegible] సన్నిరిశబ్ద
[illegible]వ్యుత్పత్తిరూపవాక్యార్థస్య ప్రత్యక్షత్వేన గవా[illegible] త్వానుపపత్తేః
[illegible] వాక్యార్థజ్ఞానమిత్యుక్తమితి బాధవిలత్వా[illegible]పరవింతి చ
[illegible] రుపిపదార్థవాక్యార్థభావః క్రమవిశేషం [illegible] మంచ
[illegible] వివక్షితత్వాత్ కవర్ణంచ జ్ఞానోత్పాదక [illegible] త్వాదురప్ప
ర్వ [illegible] మూద్విచారవిషయమేవాః కవర్ణజ్ఞానయోరాక్షిప్తహాభ్యాంతత్త్వపక్షం.

పపద్యతే పదార్థస్సార్వ్యగః కర్తాష్టపిండరూపాదప్రకాశవత్తే కర్మవిచారస్య పూర్వకాలత్వముపపన్నమిత్యుక్తం తథా
నాదిరూపం వాక్యార్థం పూర్వం ప్రమాణాంతరాపేక్షితత్వస్య తదుపపాదితత్వాత్ తాదృక్ప్రతిపత్తేర్నరజ్జువత్సాంకర్యా
ర్థకత్వనియమో వా వాక్యార్థజ్ఞానస్య। అత్రాపూర్వవృత్తితాత్పర్యసాధనముఖేన బాధ్యపదార్థజ్ఞానపూర్వకత్వేవ
వాక్యార్థజ్ఞానం ప్రవృత్తిదశాయాం తంరూపత్వయెస్సపరస్పరాదంగత్వపరస్సాకాంక్షాదర్శనగమః పూర్వానంతరం సా
[illegible]జ్ఞాతత్వస్య గృహీతస్య [illegible]రాకరిష్యమాణత్వాచ్చ మతద్వయం యావలంబ్యాగ[illegible]వాక్యార్థః యోర్వా పూర్వా
[illegible]ప్రతివరతిస్నైతదప్యుక్తమితి సాధనార్థం కర్మణో జ్ఞాతత్వేన[illegible]వేత్యాగేవ ప్రతిపాదితఖండత్రాం త
[illegible]ః కర్మవిషయాపాతప్రతీత్యభావేన కర్మవిచారస్యైరపేక్ష[illegible]నాంతసంశ్రితవశాత్ పదార్థి
[illegible]తాసి వతః కర్మజ్ఞానాపేక్షావచనాచ్చ। అత్రోపాదానార్థం కేవల[illegible]జ్ఞాతత్వం నిరాచికీర్షుర్నస
మసముచ్చయేనాంగభావేన చ ద్వివిధత్వముపాదానేన సముచ్చయార్థముపా[illegible]నం ప్రథమం నిరాకర్తుం
సాధనద్విత్వం సాధ్యద్విత్వం చ వాక్యభేదయే నప్రతిక్షిపతి సకలవిశేషేత్యాదినాం యదాఖండమిత్యాదిగ్రంథాభ్యాస్సర
వతత్వేన సిద్ధాంతివత్తేన వా బాధ్యపరః తదానం పూర్వపక్షిసంభావితసముచ్చయప్రకారే[illegible]కర్మణోపేక్షాం ప్రతి
క్షిప్య కామః కింత్వయాసముచ్చయోవివక్షితః ఉతాంగభావ ఇతి వికల్పముఖ్యేన ప్రథమం సము

॥౦౩
౧౬౪

తి సము సముచ్చయో లావివక్షితః కర్మసముచ్చితాత్ జ్ఞానాదితి విశేషణ విశేష్యభావేన నిర్దేశాత్ జ్ఞానస్య మో
క్షోపాయత్వప్రసిద్ధిప్రాచుర్యనిబంధనః శ్రుతిశ్చ విద్యాంచావిద్యాంచేత్యాదిః అస్మిన్ [illegible]క్యే మృత్యుశబ్దఉపా
యప్రాప్తి విరోధి కర్మవాచి ప్రతిబంధనివృత్తి బ్రహ్మప్రాప్తి శ్రుతి సాధ్యత్వయో[illegible]త్రమేణ కర్మ జ్ఞానంచ
[illegible]సాధనత్వయుమపి పాయాదవప్రకాశిరయోరభ్యుపగతం అతో విద్యాంచావిద్యాంచేతి వాక్యే పూర్వఖండ
[illegible]త్వపరః ఉత్తరఖండస్తు సాధ్యద్విత్వపర ఇతి తేషాం నివా[illegible]శ్రుతిచేతి చశబ్దః ప్రతిపాద్య
[illegible]గభావంచ వక్ష్యతీత్యర్థః జ్ఞానోత్పత్తేః పశ్చాత్ కర్మ[illegible] బ్రహ్మప్రాప్తి ప్రతిబంధకనివ
[illegible]త్తేః పూర్వం కర్మణో జ్ఞానోత్పాదకతయా తదం[illegible]పాతదభ్యుపగ[illegible]అంగ
[illegible]సర్వాపేక్షేతి సర్వాపేక్షేత్యాదిసూత్రవం[illegible]కారిత్వేనచ
[illegible]సాధకమితి పాతే తేషాం ప్రక్రియా అం[illegible] శ్రుతివాక్య
[illegible]కువా ధర్మం సముచ్చయే శ్రుతిరంగభావేసం[illegible]
[illegible]త్రాపాదానేన భాస్కరమతం చావలంబితం[illegible]
తతః [illegible]త్రావాం । అపేక్షితే చేతి సమప్రధానతయా అపేక్షా[illegible] చసముచ్చిత ఇత్య

తి సమ సమయుచ్ఛురితె[illegible] ప్రసక్తస్య క్తం భవతి। అవిద్యానివృత్తిరేవ మోక్షో న్ను తతః వి[illegible]ర్మణాం [illegible]

క్షో పాంరుష్వప్రసిద్ధిశ్రేచలరుణినిబంధారెప్యుక్తం కర్మణాం భేదావలంబిత్వం వివృత[illegible]నసాక్ష్యమృత్యు[illegible]స్వత్వ

యుప్రాప్తె విరోధికర్మణాం చిత్రప్రతిబంధకశబ్దేన వర్ణాదినాం బావాహుల్యం। వికల[illegible]త్రవేణ కర్మణో జిజ్ఞాసంచె [illegible]నవృత్తి

[illegible]సాధనత్వంయుమపి పాంరుయాదవప్రజ్ఞానని వృత్తెః ఫలం పాభేదదర్శనని వృ[illegible]విదాం[illegible]చేతి వా కైవల్య వృత్తిరజ్ఞాన

[illegible]త్వపరః [illegible]రబం[illegible]సాధనం న కథంచిదపి తింరూవతేనపా[illegible]తిచేతి చశ[illegible]ప్రభవ తతి న్యా[illegible]

:1103 [illegible] కర్మణాం పెక్షితత్వం న బాధ్యమితి శంకాయాం ఆక్షే[illegible]శ్రుత్యా న[illegible]తిబం[illegible] దర్శయ

1168 [illegible] నకెవలోపపత్తిః తదనుగా వ్యావముప్తేతి చశబ్దస్య[illegible]పూర్వం భేదావలంబితయా

[illegible] అత్ర తు ఫలాని త్యతం యూవిరోధత్వంయుక్త్యం తరత్వేన [illegible] అనిత్యఫలత్వేనేతి నిత్యఫ

లస్య మూఢస్య కథము నిత్యఫలదం కర్మసాధనమిత్యర్థః శ్రుతం యు ఇత్యేకస[illegible]దనేకవాక్యానాం ప్రాబ

ల్యం వివక్షితం దర్శయంతి త్యనేన సప్తటా ర్థాతి సప్తటా ర్థానాం। అంతవదేవాస్యేతి [illegible]ర్మసాధ్యత్వమేవాస్యా

నిత్యత్వం నిత్యత్వే కర్మణాం తత్సాధనత్వం వా స్యాత్ కర్మణాం తవతఫలత్వనియ[illegible]దితి భావః। అనేనవా

క్త్యేన కర్మణో మనిత్యత్వముక్తం। తదృథ త్యేనన కర్మత్వం యుస్యఫలద్వారకత్వముక్తం పూర్వవాక్యమనేకతా

చ్ఛుంరుపక్షేః ప్రతిక్షిపతీతి నివార్యత్వం। సకలవిశేషాః సజాతీయవిజాతీయస్వగతవ్యావృత్త్యన్వయరూప
విశేషాః తేషాం ప్రత్యనీకం సర్వదాకారాణాం రజ్జుత్వవిలవతేషాం నివర్తకమిత్యర్థః। చిన్మాత్రమితిమా
త్రచాజ్ఞానవృత్తేరుద్భావ్యవృత్తిః। యదా సకలవిశేషప్రత్యనీకశబ్దేన విజాతీయసజాతీయభేదప్రత్య
నీకత్వం చిన్మాత్రమితి మాత్రచా స్వగతభేదశూన్యత్వం చ వివక్షితం ప్రత్యనీకశబ్దే [illegible] త్వానవార్త్వం వివక్షితం।
[illegible] కలంకదా చిద్రజతత్వసంబంధావార్ణాని రాశ్యనవార్ణత్వాదేవ పా[illegible]నస్య రజతత్వనివర్తక
[illegible] త్వానాదేవ అవిద్యానివృత్తిరితి రజ్జుత్వజ్ఞానాదేవ పాశసర్పత్వ[illegible]ః నరుకర్మణీతి భావః ఏవం
[illegible] సత్త్వం। కథం సాధనద్విత్వం దాసః సాధ్యద్విత్వం పా[illegible]తి శంకాం [illegible] సాధ్యద్విత్వం
[illegible] వైలక్షణ్య ఇతి బ్రహ్మణో నిత్యప్రాప్తత్వాత్ [illegible] సాధ్యేన తత్రా
[illegible] రూపప్రతిబంధనివృత్తిః కర్మసాధ్యత్వేనా [illegible] నసాధ్యాశ్రు
[illegible] త్వాత్ నిమ్మతల్య వెలతి జ్ఞానత్వాదేవం వలంభ్యతం [illegible] స్యత్తు
[illegible] స్యకమార్ణణి తస్మిన్ దృష్టే పరాపరే। ఏవమేవ [illegible] త్వాద్వయోనే
[illegible] తే తథా। తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ [illegible]

46

నంతరం వచనవ్యత్యాసమంచ్ఛుయోన విద్యాపేక్షితం యత్ర వైతత్[...]త్ర వృత్త్యంగం వస్తు

ఛ్ఛుంయుపత్యే ప్రతిక్షి[...]త్తి నివార్య[...]త్యఫలదత్వం చ శ్రుత్యర్థపర్యాలోచనాత్ సి[...]వః । చిన్తాత్రగ్రాహ[...]

విశేషాః తేషాం ప్రత్యేకం సహాదా[...]యోగప్రకారమాహ అంతఃకరణేతి తం[...]స జాతీయత్వాద్ దృష్టత్వే

త్రచాజ్ఞాపృష్టజ్ఞెయుత్వాద్వ్యావృత్తిః [...]కేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతీతి శ్రుతిః శబ్ద[...]త్వాన్నవార్థత్వభావః । అత్ర

శ్రీక్షత్వం చిన్నాత్రమితి మాత్రచాక్షు[...] వివిదిషంతీతి శ్రవణాదితి । ఏవం చ యజ్ఞ[...]స్య రజస్తచనంయాంచ

[...]స్తద్ధ[...] [...]కలంక[...]

[...]త్త[...] [...]మంచ్ఛుయుః ప్రత్యుక్తః సఫలోత్పత్తావితి ఫలశబ్ద[...]సార్వరస్యాధికా[...]యోజ

॥౧౦౦౩॥ [...]యయుజ్ఞాదికర్మాపేక్షా విద్యేతి వచోభంగ్యాంగతంయాపేక్షి[...]త్ర మోక్షేవిత్యర్థః । సఫ

॥౯౪౦॥ [...]దనేనోత్పత్తౌ ఇత్యర్థః వివిదిషాపేక్షాంయా ఫలం వేదన[...]ర్వం పూర్వవత్ । అస్యాం యో

[...]జనాయాం యజ్ఞాదికర్మాపేక్షా విద్యేతి నిర్దేశస్యార్థస్య మస్తి । అంగాంగిభావస[...]త్రాస్మరకత్వాదప్యనిర్దే

శస్య । అథవా యజ్ఞాదితి పుంయాజాదివన్నిష్పన్నస్య కరణస్య ఫలోత్పత్తిం ప్రశా[...]నుగ్రాహకత్వం యాం

గం యత్ర మోక్షత్యుతనుష్ఠాపయుక్తమిత్యర్థః । సఫలోత్పత్తౌ మోక్షోత్పత్తౌ కరణ[...]తవిద్యానుగ్రాహక

త్వేన నోపయుక్తమిత్యర్థః । అస్యాం యోజనాయాం అంగాంగిభావస్తత్రాస్మర[...]సదేశస్య ఫలోత్పు

లానుష్ఠితసకలకర్మణో వం తవప్రజ్ఞాపనార్థం। అస్మిన్ లోకే జుహోతి యజతే తప[illegible]స్త[illegible]బహూని
వర్షసహస్రాణ్యంతవదేవాస్య తద్భవతీతి శ్రూయతే తత ఏవ కర్మణైర[illegible]వాదే[illegible]వాకస్య ప్రథమత
ఉపాదానం బ్రహ్మవిహాయ్నేతి జ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వముక్తం। ప్ర[illegible]ప్య ప్రాప్త[illegible]చ్ఛేదనిషేధార్థం బ్రహ్మ
[illegible]దబ్రహ్మైవ భవతి తస్య ఫలం తథైవేతి ప్రతిబంధనివృత్తిర్జ్ఞానఫలత్వం జ్ఞాప[illegible]ం। జ్ఞానవ్యతిరిక్తస్య కర్మా
[illegible]ల్యత్వనిషేధశబ్దేనైవ సిద్ధః నాన్యః పంథా ఇత్యనంతరవాక్యం। ఏవ[illegible]స్య వ మోక్షోపాయత్వపర
॥౧౦౩॥ [illegible]స్య షష్ఠ్యర్థానేకహాకోపాదానే న విద్యాం చావిద్యాం చేతి స[illegible]చ్చయపరత్వే న పరాశాస్త్ర
॥౧౦౪॥ [illegible]స్యోక్తం భవతి తస్యైకత్వాదసఙ్కటార్థత్వాత్ కర్మణో [illegible] శ్రుత్యంత [illegible] ర్థేనవ
॥౧౦౫॥ [illegible] మోక్షోపాయత్వప్రమాణతయా [illegible] సాధ్యా [illegible] చ్చదర్శితాః।
॥౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ [illegible] తత్త్వపరతాం వ్యుదస్యతి యదపి చేతన [illegible] యాదవ
॥౧౦౯॥ ౧౧౦॥ [illegible] ధిముతవింతి త్రిశం ప్రాధాన్యం సమాచ [illegible]
॥౧౧౧॥ ౧౧౨॥ [illegible] నివారణపాసతి యం జ్ఞానాదిశ్రుతిశ్చ నివారణపర్యం [illegible] ప్రమా
[illegible] ౧౦ శబ్దవా। తదానీమహం పృచ్ఛత్యు కారేణ సముచ్చయం పర [illegible] జ్ఞానదిక

47

లానుష్ఠితసకలక[...] పూర్వం ప్రాక్ కర్మోపయోగః శమాదితప శబ్దప్రయుంజత తత్త్వజ్ఞ[...]ప్రేక్ష[...]పేతాయా
[...]శమం త[...]రణత్వముపి నాస్తి త్యాహాత దేవమితి కరణత్వం దే[...]వాక[...]
వర్షసహస్రాణ్యంతవదేవాస్యతద్భ[...]
ఉపాదానం బ్రహ్మవివాహ్నితతి జ్ఞా[...]ఽపాకరణం మనసాతు విశుద్ధేనేతి శ్రుతేః ప్రత్య[...]భేదనిషేధార్థం బ్రహ్మ[...]వం
[...]ద్బ్రహ్మైవ భవతి తస్యహేతుం త[...]తాత్పర్యేనుపపన్నా। స్వర్గాది సాధనస్య కర్మజ్ఞానప్ర[...]ం। జ్ఞానవృత్తినత్వానుపప
[...]త్వప్ని[...]ఖిలశబ్దః వివిదిషాయా అపి తత్సాధ్యత్వ[...]స్యైవ విరోధో[...]సంపాతత్వ
॥౧౦౩॥ [...] విశేషేత్యుక్తం। వివిదిషాసిద్ధ్యర్థం మిదానీమప్యనుష్ఠా[...]త్రికర్మ జ్ఞానాప[...]శంకావ్యా
॥౧౦౪॥ [...]ంతరశబ్దః అనేకజన్మసంసిద్ధ ఇత్యాది వచనాదిదానీమను[...]యమిత్యాశంకాపరిహా
[...]శబ్దః కార్యకల్పం హి కారణం। ఇదానీం వివిదిషోత్పత్తిదశ[...]జన్మాంతరశతానుష్ఠానం క
ల్పనియ్యమితి భావః। తేన కర్మణో మృదితకషాయస్య నష్టపాపస్య కషాయానిత్తేః[...]జ్ఞానంతు పరమా
గతిః। కషాయై కర్మభిః పక్వైః తతో జ్ఞానం ప్రవర్తత ఇతి స్మృతేః। ఏవం వివిదిషోత్ప[...]సత్యం జ్ఞానేనోత్పత్తి
కరణమాహ సదేవేతి సదేవేత్యాది కారణవాక్యం। సత్యం జ్ఞానమితి శోధకవాక్యం। సత్య[...]జ్ఞానాదివాక్యఘటిత
వ్యావృత్తి విశదీకరణోయం నిష్ప్రశమిత్యాది వాక్యమపాత్రం అయమాత్మాబ్రహ్మేత్యైక్యోప[...]ః। ఉపక్రమా

48

త్వావితి నిర్దేశస్య చ సర్వస్య వస్త్రివివిదిషంతి తస్యైత్రిరసినాజిఘాంసంతీతి వత్ం[illegible]పయో
గిష్టం స్యాదితి శంకాయాం వేదనేనాప్తుత్వా పాతుత్వైకవర్మణ ఇతి కర్తవ్యతాప్తం చా[illegible]పపన్న మిత్యాహ వివి
దిషాయామిత్యాదినా వాక్యద్వయేన తత్ర శమాదిభిస్సహా సముచ్చయేన వి[illegible]నచేతి కర్తవ్యతాప్తం
ప్యధమం వ్యదస్యేతి వివిదిషాయామిత్యాదివాక్యేన ఏవకారద్వయేన [illegible]సముచ్చయేన వికల్పశ్చ
[illegible] శమాదినామింద్రియవ్యాపారోపరతిరూపత్వేన యజ్ఞా[illegible]ప్రవృత్తిరూపత్వేనా
[illegible]ర్వాపన్న సముచ్చయ ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయేణ న శమాది[illegible]త్రి తస్యైత్రం తుల్యబలత్వేనా
[illegible]ర్వాపత్త్యా సంపశ్యేదితి శమాదినా మాత్మదర్శనం ప్రతి సా[illegible]ధనత్వస్య న[illegible]రోపేణ్ణై
[illegible]య్యస్త్రాపతే। వివిదిషంతీతి యజ్ఞాదేరివ చ[illegible]ప్రతిపన్నాపి
[illegible]స్యాదిదృష్టాంత పర్యాలోచనరూపన్యా[illegible]క వర్ణనేనావి
[illegible]యజ్ఞాదేర్బలత్వాచ్చ న వికల్ప ఇత్యభిప్రా[illegible]గా
[illegible]త్తనోపయోగి తత్ప్రద్ధమితి త్రుటి జపతే శమాద[illegible]త ఇత శరప
[illegible]శమాదిప్వైశిష్ట్యమాహ। అంతరంగా హ్యాయతామితి। భూతాప్వ[illegible]శబదిహాచత[illegible]గత్వంప్ప

[illegible] ప్రకృతాదెవైతత్త్వవకారాభిప్రాయః జ్ఞానస్య వాపాయత్వం కర్మణో [illegible] త్వం [illegible] ధర్మస్య
[illegible] నెనవినాజిజ్ఞాసానుపపత్తేరితి శమాద్యధర్మ [illegible] ః। శమాదిష
[illegible] స్యాదిత్యత్రాహ అధర్మస్య భావాదేవేతి యెనాంద [illegible]
[illegible] వృత్తత్వనిషేధ ఇతి ప్రథమస్యైవకారస్య [illegible] తరవ్యావృత్త్య
[illegible] భావశబ్దేన శమాద్యధర్మస్య భావ ఉక్తః। జ్ఞ [illegible] ధర్మస్య భావశ్చ
[illegible] కర్మనిరపేక్షోపాయత్వస్వభావాత్ కర్మణో భేదావలం [illegible] రుద్ధస్య భావ [illegible] శ్చ శమా
[illegible] త్వేనప్రవృత్తిరూపకర్మవిరోధిస్వభావత్వాచ్చ సాధనచ [illegible] వమేవపూర్వవృత్తంనస్య
[illegible] భవతి ఇదమేవపూర్వవృత్తమింతి జ్ఞాయత ఇతి ఇదమేవశబ్దే [illegible] స్యయోగవ్యవచ్ఛేదపరా
ఇదంశబ్దోపాసాధనచతుష్టయపూర్వవృత్తత్వపరః ఏవకారః కర్మవృ [illegible] సప [illegible] ః శమాద్యధర్మస్య భావా
త్తదయోగవ్యవచ్ఛేదః తస్మాత్ జ్ఞానకర్మణోరధర్మస్వభావాచ్చ అన్యయోగ [illegible] వ్యవచ్ఛేద [illegible] కలవిశేషప్రత్యనీకంబ్ర
హ్మచేతి కథం సంసారప్రవృత్తిః కథం వాత్యర్థజ్ఞానాదేవావిద్యానివృత్తిః అంతః కరణ [illegible] కేన వా మూలినాం క
థం కర్మణో నైర్మల్యం తే చాయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదహేతుభూతాధర్మస్వభావాః కథమి [illegible]

దిష ద్విధ తాత్పర్యలింగాదేతన్మైకవాక్యం దర్శయతి తత్త్వమసీతి। అస్మిన్వాక్యే బ్ర [illegible] ప్రస్యైకత్వం
శ్రుతం। శ్రుతమైకత్వం సర్వాత్మనామితి జ్ఞాపనార్థం। అయమాత్మా బ్రహ్మేతి వాక్యం [illegible] త్యాదివాక్యం జ్ఞానేనా
ప్యుత్పత్తికరణం నకేవలార్థం। వాక్యజన్యం జ్ఞానమవిద్యానివర్తకం చ [illegible] త్ర శ్రవణ [illegible] పూర్వకధ్యానవిధివై
యర్థ్యర్థమిత్యాశంక్య వాక్యార్థేతి చః శంకావ్యావర్తకః తేషాం స్వరూ [illegible] పమ [illegible] శ్రవణం నామేతి ప్రతి
[illegible] శిషాదనప్రమాణి వాక్యజన్యజ్ఞానాదితి వ్యాఖ్యాతం। ఏతద్విరో [illegible] త్వవిర్యావిరోధిశ్రవణాది
[illegible] స్యః కథమేషాం వాక్యార్థజ్ఞానేనోపయోగ ఇత్యత్రాహ [illegible] భిరితి వాక్యార్థజ్ఞానోత్ప
[illegible] యపయోగ ఇత్యర్థః ఇతి యుక్తేతి పాఠః జ్ఞానకర్మస [illegible] యూంగాంగిభావానుపపత్తి
[illegible] బంధనివృత్తౌ కర్మనిరపేక్ష వాక్యార్థజ్ఞా [illegible] శ్రవణాస్యన
[illegible] నియమేనాపేక్షితం అపేక్షితం చ కిమ [illegible] త ఏతదపేక్షి
[illegible] నుపపత్తేః విచారానుపపత్తే అనుపపత్తి [illegible]
స్వ [illegible] శ్యనిత్యవస్తువివేకాదనిత్యసాంసారికఫలభా [illegible] రంభా [illegible]
వణాదౌ ప్రవృత్తిః మనేనావధానమంతుతయా తదుపయోగ [illegible] శమ [illegible] సంపత్తిరర్థ

49

దిషవ్యిధ [illegible] కృజునా స్త్రావద్వైతవిషయత్వమిత్యర్థః కార్యే పిలాప్రే తపాకం [illegible] పర [illegible] ప్రత్రావా । వివి

శ్రుతం । శ్రుత [illegible] సరావిత్మన [illegible] కర్తృ పృతా త్వ పృదానః ఉపరెలాగః కథవి [illegible] త్వాదిపత్తి పాంశ [illegible]

త్వపుత్రా కరణం నకవెర్ణ త్యర్థం । వాక [illegible] రణాతి పూర్వాక్తం వివృతం భవతి ర [illegible] వ [illegible] పూర్వకథ్యానవిధి [illegible]

[illegible] ర్థ్యర్థఃవిధి త్వశంకాపహా వాక్యార్థత్తి అభిప్రేత్య శబ్దెన శంకాపరిహారః ఇ [illegible] పమా [illegible] శ్రవణం [illegible] థాదితి కర్తృ

[illegible] శ్వాదరప్రమాణివా [illegible] తంభా ఇత్యర్థః ఇవం వుం పరెయాగ [illegible] త్వవిర్యావి [illegible] సత్వ వివర్థ

[illegible] పెలాపరెలాగవిం త్యర్థః । వివిదిషంతి త్యుక్త్వ మెంతదుక్త [illegible] త్యస్వయః ప్రకృతవుపసం

[illegible] ర్మజ్ఞానస్యేతి అతః పాసార్థవుం పాదానార్థం చ కర్మజ్ఞా [illegible] పేక్షితత్వాదిత్యర్థః అత్రవా

[illegible] లక్తాసంగ్రహాఖ్యాకా । విరాధాదప్రమాణత్వచ్చిత్తశుద్ధ్యపరు [illegible] । జ్ఞానవత్రాస్య పాతలత్వ

శ్రుతెస్యాను ధర్వతాపిచ శమాదుంగకతావస్యాన్నిధికవర్తనమంచ్చు [illegible] శ్రు [illegible] త్రమోక్షద్రవాకవజాధి

[illegible] మొాచికెతి విరాధాదితికర్మణాం నిత్యఫలకం యాభెదవాసనాజనక [illegible] యాచ [illegible] ధివివక్షితః సామర్థ్య

త ఇతి జ్ఞానస్యపారవుర్థార్థనివర్తకత్వే కర్మనిరపెక్ష త్వరూపం [illegible] సామర్థ్య [illegible] వివక్షితం । రాదాద్ధాంత

మార భవెత్ అత్రాచ్యుత ఇతి ఆస్మిన్ పూర్వపక్షె సిద్ధాంత ఆచ్యుత ఇత్యర్థః పూర్వపక్షోక్తే [illegible] ద్ధాంశము

సంకలంర్భ్య దర్శయన్ శంకాశ్చ పరిహారతి ఏతదుక్తం భవతి బ్రహ్మస్వరూపాభాదికా [illegible] సకలవిశేషప్రత్యనీ
కత్వేపి స్వరూపతిరోధానాత్ భేదదర్శనసంభవ ఇత్యుక్తం। భేదాజ్ఞానత్వ[illegible]యాదిని [illegible] పారమార్థికం భేద
దర్శనమేవ బంధమూలం న కర్మైశ్వర్యం కర్మాపి భ్రాంతి మూలమితి భావః [illegible] అపారమార్థికం
భేదదర్శనమేవ న సత్యం కించిదపీతి భావః తథాసతి పాకమార్గేపి స్త్రీ। బం[illegible]జర[illegible]రణాదిః బంధశబ్దవా
[illegible]క ఇతి అవిద్యామూలాం పారమార్థికభేదదర్శనకార్యతా[illegible] తతః కిం కర్మణ్యైరపేక్ష్య
[illegible] పారమార్థికత్వాదేవేతి పూర్వపక్షే దేవా పారమార్థ్య[illegible]ర్నైరపేక్ష్యసిద్ధిరిత్యేవకా
[illegible]నైవ న తత్ కర్మాణి పృథక్ న హ్యపరమార్థసర్వని[illegible]జ్జజ్ఞానేన వినాప్యనతేయో
[illegible]సమ్యుచ్చయః ప్రత్యుక్తః జ్ఞానం ప్రత్య[illegible]నష్ట విత్యా
[illegible]ప్రమాణజన్య ఇతి యావత్ ప్రమాణ[illegible]పారజతనివ
[illegible]త్యేన కర్మణ ఇతి కర్తవ్యతాప్యుపపి విరో[illegible]
[illegible]తితత[illegible]ద్ధస్య ఏతస్య అద్వైతవిషయస్య తదేతచ్ఛ[illegible]ర[illegible]వాచ తప వా
[illegible]త్వం కిష్టవిశేషణ విశిష్టపరామర్శత్వం వాచ్యం చితం। అద్వైతవిషయం[illegible]ప్రవా[illegible]మావాక్యస్య జన్య

50

సంకలంర్ప్యాంత్రియతె క్వలక్షాజ్ఞ్యత్రా హి తస్యేతి విధానమంతరేణాపి తి ప్రమాణజ్ఞా[illegible]త్వం త్రం న పురు

కత్వేపి స్వరూపే మత్కేంధానాం తే భేదాత్ తర్హి తు న స్వా చాశక్యతావాత్ । అతః పురుషార్థ[illegible] పారమ[illegible]

దర్శనమేవ బంధమూలాలం న కర్మణ్యప్రవత్తౌ స్వరూప పరవాక్యాదివవృత్తిత్రం[illegible]వాప అపారమార్థిక్యస్య

భేదదర్శనమేవ న స తు కించిదపి స్థితాసిద్ధం న తు విధ్యర్థనంత శ్రవణాపుర[illegible]జర[illegible]పురణాదిః [illegible]గాదివే తత్ప్రప

[illegible]క ఇతి । అరణ్యాప్యగృహ్యాం పృథుయను విధిరేవార్థ తత్వ్ప త్ప్ర వేదవాక్యవి[illegible]త్తతః కిం క[illegible] జ్ఞానం కుర్య

[illegible]ష్పాక ఏవ । నచ ప్రమాణజ్ఞానస్య శ్రైరుసాధనత్వము పాకికస[illegible]ప్రాప్యేణ తస్య విధేయత్వం ।

[illegible]ప్రమ నివర్తక జ్ఞానస్య వబంధనివర్తకజ్ఞానస్య దృష్టార్థత్వా[illegible]స్యాంతే అతో విధివైయర్థ్యం

[illegible]ప్రవృత్తిసాధ్యా త్వారభక్తిరూపత్వయరూపజిజ్ఞానుష్ఠేయత్వపరా[illegible]ది మోక్షైక సాధనం వత్స్య ఇత్యా

దీనాం ముక్తైః శరీరపాతానంతరభావిత్వపరాణాం నాదివిశేషనిష్ప్రమాణవాది[illegible]నాం ప[illegible]ర్వపరాణాం చానేకశ్రుతీ

నాం నైరర్థక్యం ప్రసజ్యేత । ఏవమనేక శ్రుతివిరోధస్య ప్రదర్శనార్థం తస్య విధా[illegible]మంతరే[illegible]పి తత్ప్రక్త్రం అథ ప్రత్యక్ష

విరోధం దర్శయతి తావన్మాత్రేణేతి । తావదంశస్యైవాధికృత్య స్పృతి తదాపావ్య[illegible]త్వర్థం తావన్మా[illegible]త్తత్వ[illegible]నం । బహుశా

ప్రవిరోధ ప్రత్యక్ష విరోధరూపమిదం దూషణద్వయం వదతా భగవతా పస్త్రంబేనాపి వా[illegible]ర్థే జ్ఞానమాత్రస్య

51

భల్యప గవెంన ప్రతి వదతి౦రుదుక్తమితి అవిద్యానివృత్తిః ప్రతిబంధనివృత్తిః సాధన[illegible]ష్టసాధ్య ద్విష్టనిరా
సాభిఇత్యర్థః ప్రతిబంధనిరాసః కర్మసాధ్యఉక్తః తస్యకేవలవవిదిత్వా[illegible]తివల్యతప్యవె[illegible]త్యుధఖంజ్ఞానసాధ్య
త్వముక్తం। బ్రహ్మప్రాప్తిస్తుస్వతసిద్ధా। ఏవకారాభ్యాంసాధ్యాంతరంసా[illegible]ధనాంతర[illegible]వ్యావర్త్యతే। యదుభ్యప్య
ద్విష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిశ్చద్వయమస్తి తథాపిష్టతమబ్రహ్మప్రాప్తేః స్వతస్సి[illegible]ద్ధేయ[illegible]పృథగుపాయసాధ్యత్వా
[illegible]తిబంధనివృత్తిరేవసాధ్యాస్తు ఏవసర్వసాక్షాత్కారతుమంజ[illegible]బంధకనివృత్తేసతిబ్రహ్మ
[illegible]గుణవిభవాదికంసర్వంసాక్షాత్కరోతి౦రుథానేతాభగ్ని[illegible]రువెలవగచ్ఛతినకేనచిః
[illegible]రుధాశ్మానంరునేమార్గేసమీకరణతత్ప్రపణౌఉభే[illegible]గృత్నసాధ్యేనతద్ధేత్యర్థః
[illegible]తత్వదవిత్యానివృత్తిరేవబ్రహ్మప్రాప్తిరిత్య[illegible]ప్తనిరాసాభ్య
[illegible]త్రాహ అవిద్యేతిసాధనస్వరూపవిశే[illegible]ర్థః కింరూపంకిం
[illegible]నం ఉతకర్మాంగకత్వేవాఽవమస్మదుక్తా[illegible]పవి
[illegible]వేకాద్యతిత్వాదినాపరమతంస్వమతంచవది[illegible]
ప్రతిద్వైపః త్రి[illegible]కేస్వపక్షుసంస్థాపనం తుపశబ్దిత్యభిప్రేత్యాహ నతావదు[illegible]ంప్యశిరసారస్య

51

భల్యపగవే౦[illegible]కేష్య ఇతి అత్రికేరదాంచేత భేదదర్శనం బంధకం స్యాదిత్యత ఆహ అని[illegible]సా[illegible]ష్టస్య చ్ఛిన్నవయాల
సాభి ఇత్యర్థః ప్రతిబంధనిరాసః కార్యకరం। యథాదగ్ధః పూర్వసన్నివేశప్రతి[illegible]వే[illegible]త్యాదపరం జ్ఞాన సాధ్య
త్వముక్తం। బ్రహ్మప్రాప్తిస్తు స్వతః సిద్ధా కులాలభ్రమి తత్ శ్రుతం భ్రమయ[illegible]త[illegible]వావవర్తత్వే। పూర్వవేగ
నిష్ఠనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిశ్చ ద్వయం యమస్మిన్ మతే శ్రుమేణోపరమేత తద్వదితి భావః యథా[illegible]పృథగుపాసనవాచ్యమిత్య
[illegible]ప్రతిబంధమురం[illegible]గమసాత్త్విం దూషయతి సత్త్వమితి న్యాయానా[illegible]వాశ్యకే[illegible]మగ్రప్రతి
క[illegible]గునాస్తి చేత్తత్రాహ సత్త్వమపి తిన్నివర్త్య వాసనానివర్త[illegible]ప్రతిబంధికా న భవతీత్య
[illegible]దిశబ[illegible]త్రిం యం గృహ్యతే యథా చిరతరతి విరవాసితగుహా[illegible]గృహాన్ సహోత్పద్యతే తస్మిన్ దీ
[illegible]పితే సద్య ఏవ తమో వినశ్యతే యథా వృద్ధశే సర్వ ఇతి వాక్యాత్[illegible]తే పురుషాన్ తత్ర సర్వజ్ఞ
త్వోపదేశాజ్ఞానాతి యథా చ వనం న దగ్ధమితి శ్రుత్వా చిరం భ్రాంతస్య[illegible]బిత్ర[illegible]గత్వాం గారాదిలింగదర్శ
నేన దగ్ధమితి జ్ఞానం జాయతే। యథా చిరం సర్పత్వేన వాసితే వస్తుని సమీప గమనా[illegible]తరమింద్రియవ్యాపా
రేణ రజ్జుజ్ఞానం సహసైవ జాయతే। తద్వదిత్యభిప్రాయేణోపదేశలింగాద్యభిబాధకజ్ఞా[illegible]నాదిత్యు
క్తం। వేదాంతవాక్యం పాదాష్టాంతికం। అతః ఉపదేశస్య ప్రధమోపాదానం। అథద్వి[illegible]యనిరూపణమనా

52

మోక్షసాధనత్వం నిరస్తం। యథా బంధే క్షేమప్రాపణం తచ్చాస్త్రవిప్రతిషిద్ధం। బంధే చేత్ క్షేమప్రాపణమి
ష్యేవ న దుఃఖముపలభేత। ఏతేన పరం వాక్యభ్రాంతమితి శాస్త్రరీతిభవాయవచ్ఛేనసపూర్వపద [illegible] శ్రుతివిరో
ధాభిప్రేతః ప్రతిషేధకబలేన ప్రతిషేధన తత్ప్రకరణసమవాయతుల్యబాధప్రతిరో[illegible]భవాం శాస్త్రవిరోధః
[illegible]ప్రబలతరః భూయసాం స్యాత్ బలీయస్త్వమితి న్యాయాభిప్రాయేణ విప్రతిషిద్ధ[illegible]షత్వతత్త్వం। యత్తు పర్యైర
[illegible]ణస్య ప్రతివచనం ద్విధా కృతం తదనుభాష్య దూషయతి న చ వా[illegible]కమేవం జ్ఞానేనాప్తిమిదా
[illegible]నంతర[illegible]తి కశ్చిన్నివార్యతాః తపసా వాభేదితి ఇదానీమపి జ్ఞానేనాప్తి[illegible] ఇతి చేత్ తత్పరిహారాయా
వి[illegible]వర్తకత్వాప శబ్దదపి వాక్యదేవావిద్యానివర్తకవిశదజ్ఞానే[illegible]శ్రుతే ఇదానీమేవ జననం తత్ప్ర
[illegible]నాం[illegible]ప్రతిబంధకాభావాచ్చ సావగ్రహం తభూ[illegible]ల్పాత జ్ఞాన
[illegible]బంధని రాసాపయికా ఇతి భావః అ[illegible]రాధాపరివృత్తా
[illegible]ప్రతిష్ఠాతిప్రసిద్ధానామపి జ్ఞానానుదయో[illegible]కానాం యూంని
[illegible]వద్భ్యయాం ఇతి ఏకత్వాత్ ప్రపంచప్రతిభాసస్య [illegible]
[illegible]నిదాం[illegible]నివర్తకత్వం దోషాయ న భవతి జ్ఞానేనాదరేణపి ప్ర[illegible]దృష్టాంతం దశ

52

మోక్షసాధనత్వేఽపి జ్ఞానస్య నిరపేక్షా స్యాత్ శ్రవణాదిభిర్వినా వాక్యార్థజ్ఞానం స్యాత్ [illegible] తేన వినా జగన్మిథ్యాత్వ

మేవ న దుఃఖహానేరలాభే తదపి తేన [illegible] కారకం స్యాదితి భావః కథం సత్యపి బాధారహితే [illegible] శ్రుతివిరో

ధాభిప్రేతః శ్రుతిషోడశకబలేన ప్రతిమోతార్థవైషమ్యపరః బాధకసన్నిధానప్రతిరో[illegible]వబవాలశ్యాదర్థావిషతివిల

[illegible]ప్రబలతరః భూయసాం స్యాత్ బహుత్వభావః తత్పురపమాంథ్యం చ [illegible]షిద్ధ[illegible]షప్రత్రైం పరోణభ్యుపగం

[illegible]ణస్య[illegible]పదర్శనం ధిరంర జల్పసప్రవ్యవహారాశ్రేదవద్ధిహోవిందుల తి[illegible]తకల్పం హాళ్లేన్యవృత్తాళచంద్ర

[illegible]పది[illegible]కాష్ఠదప్రసంగాత్ అతో దోషస్య విధ్వమానత్వాత్ భేదప్రమ[illegible]లత్వం అనేన బాధకసన్ని

[illegible]ంధిసదక్షిపారారణకారశ్చ ప్రవృత్తిశ్చేతి తందురాషణధ్వంసంధ్రుష్టాదౌ [illegible] భవతి పరమతత్తందూ

[illegible]యంతి ష్ఠత్యేవ తత్ వాక్యేః ప్రాపదశాదిత్రైంరప్యర్థః మిత్యత్రాహ ప్రబలేతి ర[illegible]ంతి ముత్పురపాపేక్షయా

ఖండయాదికారణనివృత్తిః ఫలత్వేనోక్తా ఆదిశబ్దాత్ ఫలాంయనాదిగ్రహః తే[illegible]చంద్ర[illegible]నేచన్వ స్యాదుష్టకరణ

త్వధినివృత్తిరోషధాది ప్రవృత్తిశ్చ ఫలం హంత్రజాలికత్రుమలాదిషుభ్రమపాదదాః ప్రాబ[illegible]ధ్వస్తుతొభ్రమత్వేపప

సత్వవిషయత్వనిశ్చయప్రతిబంధః స్యాదితి తదపావృత్త్యర్థం ప్రబలప్రమాణశబ్దః నివ త[illegible]కాశాసవిదప

మానేపి విషయసత్యత్వాభావనిశ్చయదార్ఢ్యరాభయాది నివృత్తిః పాతురాప్రాప్యదశాదిరిత్యర్థః యదాపాయదా

53

దు నిరస్యతి సత్యపీతి మాత్రయాల్పవిలమ్బ్యర్థః। భవతాప్రవాహవ్యతిరిక్తస్య కృష్ణస్య విలమ్బాభావాదితి భావః। భ
వతేతి సూచితమర్థం వివృణోతి ఛేదేతి వాసనాయా అపి మిథ్యాత్వవిశేషాత్ప్రసక్త[illegible]ణ్ణానమ్యత్వ
మవశ్యప్రయుఞ్జీతేతి భావః। కిం జ్ఞానేనాప్యుత్తాపవపి వాసనాని వృత్తేన[illegible]చ్ఛతే। [illegible]త తన్నివృత్తావపినివా
ప్రత్యుకం భేదదర్శనం భవతీతి శఙ్కాద్వయం వ్యాదినిధాయం ప్రథమం పరిహరతి జ్ఞా[illegible]ప్యుత్తావపితి ప్రవ్యా
[illegible]స్య కృష్ణస్య విలమ్బాత్వాత్ వాసనాపి జ్ఞానైకనివర్త్యా నైవాచేతని[illegible]కతరమపి జ్ఞానత్వావిశేషా
[illegible]దిత్యర్థః। స్వయమేవ వాసనానశ్యతీతి చేత్ తదయుక్తం[illegible]తి బాధకజ్ఞానస్యైరపేక్షా
[illegible]సనాయా నశ్యంత్యా అపి సత్యత్వప్రసంగాత్ స్వయమేవ[illegible]తి స్వనైవ స్వవినాశకరణం
[illegible]ఘూం[illegible]ప్రాంత్య కారణనాశాదినాశేప్యపి సత్యత్వ[illegible]జ్ఞా[illegible]వ। కర్మశబ్దాది
[illegible]ంచ పారమార్థ్యదర్శనాత్। కించ సర్వ[illegible]రపి వాసనాయామి
[illegible]నాతే ఇతి తద్వినాశోపి మిథ్యాభూతః। [illegible]మః పున
[illegible]స్యాత్ అథ ద్వితీయాం శఙ్కాం పరిహరతి వాస[illegible]అపి వా
[illegible]బాధిత భాషిత[illegible]తి। అకారణకకార్యోత్పత్తిప్రసఙ్గ ఇత్యర్థః। య[illegible]భేదదర్శనం భ

53

ద్యునిరస్యతీ సంభవాత్ ప్రయోజ్యత్వాద్వాక్యార్థజ్ఞానాదస్య దివవలంకృప్య పాంరుజ్ఞా[...]ర్థాత్ ప్యవామిత్యాహ అత

వతేతి సూచి[...]సారిశం వివృణో[...]గావ్యైః శ్రుతం యుశ్రు సంతి త్యవాత ధాచె తవిబ సాశ[...]ప్తా[...]న్యత్రత్వ

వలవశాత్ప్రయుజింత్యువిలతి భావః కిం నంచ ఉపసర్గభేదేపి విధిప్రత్యయాభ్యాచ్యతే।[...]బత తన్నివృత్తిరాశ్చార్థః

ప్రత్యుకంభేదదర్శనం భవతితి శంకాద్య విశేషశబ్దః నిచారెవ్యతి ధ్యానస్యప్రశ రతి జ[...]యాంత్వత్రా[...]తాదర్శితాచా

[...]శనస్య కృ[...]పాధా తిలధ్యెత్వాసితె త్యనెనజ్ఞానస్యోపాసనాశబ్దవాచ్యత్వం[...]కస్యైవ మషిజ్ఞాక్రివలనసశిరస్య

[...]శిల్రాత్రిం[...]నదిద్యాసితవ్యః విజిజ్ఞాసితవ్యఇత్యుపాదానెనసనంతత్వే షి[...]జ్ఞానపరం వాక్యమితి

[...]విశంసనంతవదద్వయలస్యోపాదానం సామాన్యవిశేషశబ్దత్వాఇత్యేవ[...]తి[...]ఇతిశబ్దఉపాత్తశ్రుతి

[...]ప రూపమాత్రపరః। ఏవం శబ్దసనంతత్వవిధిప్రత్యయాంతత్వత[...]నఉపసర్గభేదాదిప్రకార

పరః। ఉదాహృతవాక్యేషు జ్ఞానసామాన్యవాచిపదానాం విశేషాకాంక్షా[...]రూపవా[...]ర్థజ్ఞానరూపావిశేష

పరత్వవసానభూవింః స్యాదితి శంకానివృత్త్యర్థమాహ। అత్రేతి అత్ర ఉదాహృతేషు వా[...]షు ఇత్యేవమాదిభిర్ధ్యా

నం విధింయత ఇత్యన్వయః నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాదినెత్యాదిశబ్దేనసన్ప్రపాదజగ్ద్నవిశే[...]ంతరం

వివక్షితం। ఏకార్థత్వంచ సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయాత్ సవ్యాసుకాంక్షితస్య కారఫలః తత్రభాగా

54

వదర్థస్వరూపాపరోక్షప్రవృత్తిద్వారాభంయాదినివృత్తిపాతురిత్యర్థః తు శబ్దః శ[illegible]కావాశ్యవర్తకః జ్ఞా
నానుత్పత్తిపక్షేస్వబవ్యాభిమతత్వాత్ సింహవలంకితేన తందూషంక్యతి అపిచేతి [illegible] [illegible]రజ్జ్వరి
తితద్విలప్తద్వారాపాభేదనిరాసః అదృష్టముంఖా నచేత్ భేదసత్య్భప్రసంగ[illegible]త అతొభ[illegible]యసాభేదవాసనా
[illegible]యాం అభ్యుంయస్యాద్వైతవాసనయాంనిరాసానుపపన్న ఇత్యర్థః న వ దృష్ట[illegible]రానిష[illegible]ర్థత్వే నివర్త్యసత్యత్వం
[illegible]ంధ్యాననివర్త్యసర్పవత్ప్రవహారదశాంయాంవాసనాయాస్సత[illegible] [illegible]మాత్ ఉత్పన్నేతు జ్ఞా
[illegible]త్పత్తిస్థితివినాశాశ్చబాధితాస్సురితి నైవంధ్యాననివర్త్యసర్పన[illegible] [illegible]వనకదాచిదపిబాధ్యత్వం
[illegible]తితద్వేదాదృష్టనివర్త్యవాసనాయాఅపివాస్తవసత్యప్రసంగా[illegible] [illegible]భావనారూపంనిదిధ్యా
[illegible]తిబ[illegible]నివర్తకం[illegible]క్త దోషస్యాత్ తత్పునప్రతిబంధనివృత్త్యే[illegible] [illegible]జ్ఞానేలాదంయ
[illegible]నిదిధ్యాసనస్యానుభవసాపేక్షతంయాత[illegible] [illegible]జననసహాకా
[illegible] [illegible]నుభవస్యధ్యానమనువకారకంత[illegible] [illegible]త్వేతంవాక్య
[illegible]సధ్యాసనసహాకృతత్వేపిశబ్దత్వాదేవాపరో[illegible] [illegible]అప[illegible]
[illegible]కవతే అప[illegible] ప్రత్యక్షవిరొధాదవిరొధనివాహోనుపపత్యాచవ[illegible] [illegible]ంతందశ[illegible]
[illegible]నమాత్రస్యని

45

55

వామంత్రవర్జేదితి న్యాయాత్ సామాన్యతాచ్ఛబ్దానాం విశేషపర్యవసానం అనాదివిజానాతి వి
జ్ఞాయ యత్ర జ్ఞానం కుర్వీతేత్యత్ర కేన పదేన వాక్యార్థజ్ఞానమనూద్యతే కేన వా ధ్యానం [illegible] ప్రాప్తే
యామావా అనువిదధాతి జ్ఞాత్వైతమనూద్య తి। అనువాదః కిమర్థ ఇత్యత్రాహ [illegible] స్వరూపకారకతావి
తి ప్రజ్ఞాం కుర్వీత విజానాతీతి వాక్యద్వయోపాదానస్య పూర్వోక్త [illegible] ఫల [illegible] వంస్మృతి ష్వపి సామా
[illegible] ద్ధస్తి విశేషోపసంహారకే తత్పర్యవసితో దృష్టః నిషిద్ధభక్షణం [illegible] వచ వచనాన్నతం। రజస్వలా
[illegible] ఖాస్యదస్య రాపానసమాని [illegible] ఇత్యత్ర నిషిద్ధసామాన్యస్య భక్షణ [illegible] వసాతి త్యపాతురవగతం।
[illegible] కంపి ద్వరావాంచ [illegible] శునం గ్రామకుక్కుటం। పలాండుం [illegible] జనం చైవ [illegible] పతేద్విజ ఇత్యత్ర
[illegible] విశేషస్య భక్షణ [illegible] తి త్వపాతుం దృష్టః। అత్ర పూర్వగ్రంథ [illegible] పర్యవస్యతి।
[illegible] సామాన్య [illegible] ద్ధవసాయి। అత్ర తు జ్ఞాన సామాన్య [illegible] జత వ ఇతి శ్రవ
[illegible] స్యత్రాహ। శ్రోతవ్య ఇతి చేతి చః శంకాని [illegible] జ్ఞాయా
[illegible] వాక్య [illegible] ర్థః తత సంక్షేపేణోపపాదయతి స్వధా [illegible]
[illegible] త్వర్థః [illegible] దశే [illegible]
[illegible] శ్రవణస్య [illegible] నస్య తాద్రుశ పాత్వభావాత్ తత్రపర్యవసానమస్తి [illegible] శ్రవణాప్రతిష్ఠా

వామం స్యారితి స్థిత్తి నాస్యం [illegible] పవముదాహారతి మన ఇతి మనో బ్రహ్మేతి వాక్యేన అన [illegible] పేయాదితి వత [illegible] వ
జ్ఞేయ [illegible] వాక్యే శుల్బితే తృప్తి ప్రయంతి తృప్తి ప్రయ ఏతారాత్రిరితి సత్రానుపాధ్యాన [illegible] యు సా [illegible] త్ర పప్తె
యంసనస్య అనువిదధాతి జ్ఞాననివితరణ విత్రమాదిహేతు భేదాత్ శ [illegible] స్య త్రావ [illegible] నోయు నూబ్రహ్మ
ంసి సితైత్వాది కర్తృత విజ్ఞానా ప్రద్యురత్వాదికే ప్రకరణే చ వేదనోపాసక్త [illegible] వఫల [illegible] వంప్రకర్షాత్ప్రక
[illegible] త్వ జ్ఞాపనాయ ప్రత్యక్షం అనుమ ఇతి యథాం దేవతావుపాస్య త్త్వే వా [illegible] శార్థ అనుపూర్వ
శం సవిది విచ్య జ్ఞాపనార్థః వివిచ్య జ్ఞాపయేత్యర్థః వ్యవహితా శ్రుతిసలాత్ర [illegible] గత్య పసన్నుపసగాదింవ్యవ
తప్రయోగః న స వేదేత్యత్ర సన్నికర్షాదత్ర శబ్దప్రయోగః న స వేదేత్యసంబద్ధ [illegible] శ్యం దేవతాముపాస్త ఇ
తద్వికల్పపూర్వకత్వాదుపక్రమోపసంహారయోరుపాసనశబ్దః మధ్యే [illegible] ప్త్యః ఇదం చ పూర్వస్మిన్ వా
క్యేఉపక్రమోపసంహారదర్శనాదిత్యనేనాభిప్రేతం యస్తద్వేద [illegible] ప్రవా [illegible] యో వేదితా యోరైకలః
యత్ వేవత స్యరైక్యస వేదయం యశ్చ వశ్చ సవేదితారైక్య ఏతద్వైద్యం చాంగయం తవ [illegible] యోక్తమిత్యర్థః సా
మాన్య విశేషన్యాయేన ప్రకరణం తరాత్ జ్ఞానసామాన్యవాచి శబ్దానాం ప్రకరణాంతర [illegible] పవసాయి
త్వం పూర్వమేవ స్పయమేవ భాష్యకారేణ దర్శితం సూత్రవ్యాఖ్యానే త్వైకప్రకరణే వృత్తిక్వాపి యోపక్రమోపసంహా

56

కర్మాంతరేణ నపాపక్షయస్యానను న సాధారణత్వం ద్రష్టవ్య ఇతి తద్వృత్తాదర్శనస్య విధేయత్వప్రతీతేః ఫలస్యచా

విధేయత్వాత్ ఉచ్యతే నిదిధ్యాసనవద్దర్శనస్య విధానే వాక్యభేదప్రసంగాత్ తేనిశ్రుతాను [illegible] మననసా

హచర్యాత్ శ్రవణవిధిత్వనిశ్చయం ప్రతిబంధాదుపాయస్య దర్శనరూపత్వవిషయప్రమాణస్య దర్శనే విశిష్టవిధిత్వా

చ్ఛ్రుతం ఆరామో గాయ్మనస్సేవతానే కామయానపశునిరమతే యం ఏతే బ్రహ్మ [illegible] పశుభిశ్చ పురం పురిశయం పురు

[illegible] గాతృప్త ఇత్యాదిభిః ఫలదశాయాం దర్శనస్య ప్రామాణికత్వాచ్ఛ్రోతవ్య [illegible] స్య దర్శనానాధ్యత్వఫల

[illegible] వఫలకత్వం ద్రష్టవ్యశబ్దస్య శంకితుం యుక్తమితి అత ఉపరిష్టాదప్యే [illegible] అథాపాసనస్య విధిత్వే

[illegible] ప్రతిపన్న సూత్రకారోక్తిం దర్శయతి వక్ష్యతి చేతాదృశసూత్రాసంభవే [illegible] సూత్రము పాద

[illegible] వృత్తిరితి ఉపాస [illegible] శ్రవణతుల్యత్వ ప్రస్తుతత్వరత్వమప్యుపపద్య [illegible] స [illegible] పాదివమితి ఆవృ

[illegible] త్తిరుక్త [illegible] దిత్యదితి సూత్రం పదంకస్యావృత్తిరిత్యపే [illegible] దం వేదనమితి

[illegible] తియుక్త [illegible] ముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావ [illegible] ఫలం

[illegible] ర్థః [illegible] యత్ర జ్ఞాంశుర్ధ్యైతత్వాది సామాన్యశబ్దోక్త [illegible] తప్ప

[illegible] తదర్థః [illegible] తఇత్యంతేనావృత్తిరసకృదితి సూత్రాంశావ్యాఖ్యా [illegible] శాదితిపదం వ్యా

కార్యాంతరేణానభిసంతతస్యస్యానను[illegible]త్పాద్యాన శబ్దావ్యాఖ్యాతా భవతి అవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిత్వప్రసమాహాద్ధ్యావతి
విధేయత్వా[illegible]త్వం నాత్ర నిదిధ్యాసనస్య[illegible]ప్తు ప్రత్యయాంతరావ్యవపాతసంతతిత్వం స్మృతీనాం[illegible]మననసా
హ్యచర్యాక్షమాశ్రవ[illegible]ణ్వంతరాయప్రతిబంధాదయోంతర్వేదనస్యాసకృదావృత్తిరుక్తా మూ[illegible]దర్శనేన విశిష్టత్వేప్రవృత్తి
శ్రుత్యుత్తరస్య వివా[illegible]స్యైవ తాత్పర్యకా[illegible]త్వం వివక్షితమితి భావః తస్య దర్శనే కే ప్రత్యూహాః[illegible]చేతి న కేవలం
[illegible]నిలాహర్త్రీకృతస్యానిష్టం అపి అపి అపరోక్షేణాపి తాదృశకారశబ్దస్య భావః ప్రాదు[illegible]స్యదర్శనధియో రాగాదయః
ఉపలంధాద్యమం చాఃత్రౌ శంతతివక్షిదయః శబ్దస్తత్త్వజ్ఞపరః ప్రాప్తాస్థానము[illegible]అప్రవృత్తిరపి తస్య గ్రంథిః
స్వప్రకృతిసంబంధః ప్రాదుర్భావః శబ్దోపలక్షితం వా శరీరం గ్రంథిః సంశయః[illegible]స్యావిప్రదర్శనార్థః
[illegible]ప్తాభిమానరూపావిద్యా త్వర్థః కర్మాణి పుణ్యపాపరూపాణి అవిద్యా[illegible]స్వకృతప్రకృతిసంబంధ
నివృత్తిః దర్శనస్య వరానాకారాంపాసనేత్వర్థః ఏవం చ సతి తిఙ ఉపాయ[illegible]జ్ఞానస్య దర్శనరూపత్వ
స్ఫుటార్థే వాక్యాంతరసిద్ధే సతి త్వర్థః చ శబ్దః ద్రష్టవ్య శబ్దస్య ఫలదశాభిప్రాయత్వ[illegible]నివృత్త్యర్థః దర్శనద
శబ్దస్య జ్ఞానసామాన్యపరత్వసంభవేపి ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః ఆ[illegible]త్మని దృష్టే శ్రు
తే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితమితి శ్రవణాదీనాం పృథగుక్తత్వాద్ద్రష్టవ్య ఇతి పద[illegible]సాక్షాత్కారరూపత్వ

రథదర్శనముపదేశాదితి పరస్యార్థ ఇత్యేవోక్తం ఉభయత్రాభయుపాత్తత్వేనవాచ్యం తథాప్యవిస్తరార్థమేకై

కముక్తం అతఏవ చ తథార్థాధ్యారోప ఉభయమపి హేతుత్వేన వక్ష్యతే తదారవింత్యాదికం [illegible] ధ్యానం అ

నువధాత దిదముపవర్గః పాంయుతంయరూవిధిత్సితం వేదనమితి నైరాచ్యేత కింత్వ[illegible]ధ్యానముపాసనమితి వాచ్యేత ఇత

రథాశ్యం ఖలితొక్తి ప్రకరణేనాచిత్యాత్ప శబ్దపి ధ్యానంచ తైలధారావదవిచ్ఛి[illegible]స్మృతిప్ర[illegible]తానరూపమితిపూర్వ

[illegible]వృత ధ్యానశబ్దేన నిర్దేశాత్ పూర్వగ్రంథే ధ్యానస్యోపాసనత్వం వివక్షితంచేత్ త[illegible]నవవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతాన

రూపమింత్యుపాస[illegible]శబ్దేనోచ్యేత ఏవం ప్రస్తుతసూత్రార్థవివృతే పూర్వప్ర[illegible]ధ్రువానుస్మృతిత్వము

పపాదయతి ధ్యానంచేతి వేదనస్యాసకృదావృత్తింవదతత్సుప్రకారస్యాయ[illegible]ధ్యానసామానాధికర

[illegible]బద్ధనాం విశేషపర్యవసాయిత్వేనాసకృదావృత్తిరూపజ్ఞానపరత్వం[illegible]సత[illegible]ంతరావస్థాపకేషు

[illegible]తత్ర విశేష[illegible]స్యాంర్యమితి తస్మాత్తత్సూత్రకారేణ కంఠ[illegible]కృదావృత్తిరూ

[illegible]పపాదయ[illegible]తరావస్థాపితం విశేషాంతరమూప[illegible]ద్ధేనాసకృదా

[illegible]అంతత్వ్స[illegible]స్వాధ్యాయవిజాతింర్యుప్రత్యయాంతరావ్యవహితత్వ[illegible]చ్ఛత్తవ[illegible]

[illegible]ధారణ[illegible]కైరతేతి ధ్యానంచేత్యాదినావిశేషాంతరేపర్యవసానమ[illegible]పతిధ్యానశబ్దస్యై

57

ప్రావల [illegible] స్య తత్ప్రామాణ్యస్య కారణత్వేతి ప్రవిశాస్త్రే చ తస్య రాగాప్తా ప్రవృత్తిస్య వాపి యద్ధాసం
రదర్శనవత్ప్రాప్తిం [illegible]తిపరస్యాపి [illegible] బాధానుష్ఠానబాధాపూర్వబాధః ఫలబాధ్యది కర్మ[illegible]బాధ్యేనఽ
కముక్త్యం [illegible] దోషత్వ [illegible] తద్ధర్మాధ్యాసేన [illegible] కల్పయోగాచ్చునర్ధ్యానానుస్మృత్యభ్యాసన [illegible] నమసోపాసనత్వం నా
నధ్యాసంభవాదయః చ [illegible] శోపాయతం [illegible] దర్శపూర్ణమాసయోరివ ధ్యాననిర్దేశస్య స్మృతిప్రస్తావనరూపత్వేనాప్యంతరింద్రియ
౩౭ రథాక్షేత్యాసత్త్వాదాదరస్య చక్షుషా శబ్దగ్రహణస్యవత్ప్రకాంతరయోగం ప్రత్యశక్త [illegible] నవశబ్దవిషయయోః స్మ
రణచాక్షుషజ్ఞానయోరివ సమంచ్ఛయోరనుపపన్నః ననుపరమాత్మనోయోగ [illegible] శబ్దాగ్రాహ్యత్వాన్నతద్దర్శ
నస్య చక్షుషా శబ్దజ్ఞానతుల్యత్వేతి తద్దర్శనోపాయభూతవ్యాపారస్య విధ [illegible] స్య [illegible] సమచ్ఛయసంభవ ఇతి
[illegible]త్వం కస్య దర్శనోపాయః తత్తస్త్వంపశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమాన ఇతి శ్రు [illegible] వేతి చేత్ తత్రాపి ద్రష్టవ్య ని
దిధ్యాసితవ్యపదయోః పునరుక్తిః స్యాత్ ఉభయోరపి దర్శనోపాయత్వా [illegible] పర [illegible] విశేషాత్ ద్రష్టవ్య ఇతి ద
ర్శనోపాయే విశేషకం పాయత ఇత్యపేక్షాయాం నిదిధ్యాసనం విధీయతే ద్రష్టవ్యపదాభా [illegible] దిధ్యాసనస్య తదుపా
యత్వేన జ్ఞాయత ఇతి తత్ జ్ఞాపనార్థత్వాన్న పునరుక్తిరితి చేత్ న ద్రష్టవ్యపద శ్రవణాభ [illegible] భ్యాసనసాధ్య
తాప్రతీతేః న హి దర్శనానామనేతి శ్రూయతే తథాసతి పాస్యగోయాగయోరివ సాధ్యసాధనభావావగమః స్యాత్

పరం దృష్టశబ్దశ్రుత తుల్యార్థః సంపాయుదశాభిప్రాయః తస్మిన్ దృష్టే వాదంయు గ్రంథిభిర్దృత ఇత్యుక్త్వా
త్వాత్ మొనాపాంనావ్యృతాస్యా అవ్యృతత్వస్య తు నాశాస్త్రి విత్త్వన ఏతావా[illegible]వ ఖల్వరె అ[illegible]పూర్వా
పరవాక్యేషు ఫలస్య నిర్దిష్టత్వాత్ ప్రకరణాంతరోక్త్వస్య సాంత్ర్యాత్కారస్య వా ఇపి వక్తుమ[illegible]క్షత్వాత్ అపేక్షితవిధ
౬౦ రనపేక్షితవిధానదార్బల్యాచ్చ ననుద్రవానుస్మృతిరేవ దర్శనరూపత్వవిధి[illegible]పియుక్తల[illegible]వానలస్మృతిదర్శనయోః
[illegible]న్నప్రకరణే వగతరూపార్థవారశాంది ల్యాదివేదనానామివ పరస్పరానన్వ[illegible]సా[illegible]త్వప్రతీతేః నైవం ద్రష్ట
వ్యానిధిధ్యాసితవ్య ఇత్యేకవాక్యవిపాతత్వాత్ నచ తత్రాపి విద్యాద్వయ ప్రస[illegible]భేదాభావాత్ తతప
వవాక్యైకత్వే సంభవతి వాక్యభేదాశ్రయణాయోగాత్ విధ్యంతరాణే ఘవ[illegible]ప్రసంగాచ్చ్యుతరూపోర్థి
[illegible]క్షోపాంయుత్వవాది నైరావికల్ప ఇష్ట ఇతి చేత్ నతస్యాష్టదోషదుష్టస్య సంధి[illegible]సత[illegible]పగంతుమయుల
[illegible]త్ దృశ్యతే వా[illegible]స్మరణాస్యాష్టదోషదుష్టత్వం ప్రవ్యాస్య[illegible]గ్రస్య ప్రామాణ్యత్వా
[illegible]మానా[illegible]వానుష్ఠానే తస్య ప్రాశీత్వక్త ప్రామా[illegible]ప్రామాణ్యత్వా
[illegible]లవశాస్త్రే[illegible]వానుష్ఠానవేళాయామేవ ప్రథమప్రయోగా[illegible]పాచ తపవా
[illegible]దప్రామా[illegible]ంచ శ్రుతిరవ్యప్రయోగే ప్రపాఠా పాదింయ్యవమానేష[illegible]ప్రయోగస్యైతే

58

పరం దృష్టశకగమత్తుల్యార్థఃశబ్దాంతరం మననదర్శనరూపతావిశిష్టనిదిధ్యాసగ్రంథిభిస్సాక్షిన్నస్యాత్త్రైవం
త్వాత్ ఏతేషుంశేషుతావ్యతాస్య అప్పృతిధ్రువానుస్మృత్యపునస్యలఘుత్వాల్లఘుయుక్తరఅం [illegible] పూర్వాత్
పరవాక్యేగాంభ్రునశ్చనిర్దిష్టత్వాత్ప్రకరణాదాపదేశికార్థాధిగమూరంభవత్కుమా[illegible]త్వాః సిద్ధిశ్చంక నిః
౬౦ రనపృత్తస్యాదాప్రఇత్యర్థల్యాభ్రునతలంనిర్విధబాల్యేనతిష్ఠాసేత బాల్యంచపాపిరుక్తలా[illegible]వానంస్యాధముని రిత్య
నిస్స్పృధాసిద్ధవాక్యాంతరసిద్ధత్వాత్ తద్ధినిరూపంలంష్యతేసవాకారంతా[illegible]శ్రుత్రణతస్యాద్దర్శన
సమానాకారత్వగుణవిశిష్టనిదిధ్యాసనవిధిః నస్పవదపినసర్వపాసనా[illegible]షసమానాకారనిదిధ్యాస
నరూపతాసిద్ధిః ద్రష్టవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతివాక్యస్యమైత్రేయీబ్రాహ్మణ[illegible]గత[illegible]తస్యత్రప్రతిపాదయ
న్నైవోపాసనవిశేషస్యతాదృగ్రూపతాప్రతిపాద్యస్యాత్ నైవం ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే[illegible]తే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం
విదితమితి అత్ర తేనైవ వాక్యేన జగత్కారణవిషయస్య సర్వోపాసనానాం దర్శనసమానా[illegible]కారనిదిధ్యాసనరూపతా
వగమాత్ నపోదం వాక్యం విద్యావిశేషవిధాయకం కారణజ్ఞానేన సర్వజ్ఞాతతాప్రవి[illegible]నపరత్వాత్ కారణ
మేవవపాసర్వవిద్యోపాస్యం కశ్చ ధ్యేయ ఇత్యుపక్రమ్య కారణంతు ధ్యేయ ఇతి కారణస్యైవ[illegible]నాత్ కార
ణవిషయం చ ఉపాసనమత్ర దర్శనసమానాకారనిదిధ్యాసనరూపమవగమ్యతే అస్మిన్[illegible]కే విజ్ఞాతశబ్దవాని

59

నచధ్యానంప్రతిశ్రవణమననయోరివదర్శనంప్రతిధ్యానస్య దృష్టకించిత్కారః అతోమననానంతరేణతయో
స్సాధ్యసాధనభావావగమ ఇతి చేన్నైవం తర్హి ధ్యేయం కించధ్యానసాధ్యం దర్శనం [illegible] ధ్యానదర్శనం [illegible] సముచ్చయస్తు
నసంభవతి దర్శనంప్రతి సముచ్చయో దర్శనస్య దర్శనంసాధనమిత్యాత్మ[illegible]శ్రయప్రసంగాత్ నచ విద్యోత్పత్తింప్ర
తి సముచ్చయసంభవః ధ్యానస్యస్య సాధ్యదర్శనవదవపాతస్య విద్యోత్పత్తింప్ర[illegible]ప్యదర్శనస్య [illegible] వ్యవపాత కించిత్కా
రాయోగాత్ నపాయోగనిష్పత్తౌ ధర్మాణాంప్రాప్త్యుపలాభాదీనాం పూర్వ[illegible]యోగేన సహసముచ్చ
యః యదిసాక్షాత్కారంప్రతి ధ్యానేన సహావ్యవపాత కించిత్కారోపప[illegible]మానాకారంజ్ఞానాం
తరం విధేయమితస్యచ్చేత్ తదయుక్తం స్వర్గంప్రతి జ్యోతిష్టోమస్య [illegible]స్య సాధ్యంప్రతి నిరపే
[illegible]పాయతాప్రతీతి స్వార్థస్య భంగప్రసంగాత్ నపాజ్యోతిష్టోమేనస్య గుణ[illegible]స[illegible]త్ ఇతి వాక్యప్రతిపన్న
[illegible]తిష్టోమస్య [illegible]ంకర్మాంతరసాపేక్షమవగమ్యతే నచాన్య[illegible]సమానోవా అతో
[illegible]మానా[illegible]స్య కిం విశేష ఇత్యాకాంక్షాయాం[illegible]నధ్యశ్రుతేనిధి
[illegible]చసన్నిపా[illegible]ఽర్థేన సమానాకారతయావిధిత్సితమితియా[illegible]చతప్రవ
[illegible]పినస్యా[illegible]నస్య నిరపేక్షోపాయతాప్రతీతిస్వారస్యం చన బాధ్యేత [illegible]ష్టవిధ్యుత్తరయోగేణ

59

నచధ్యానంప్ర-మధర్మేణ మసనరాంతరాఅంగత్వేత తాపచ్ఛవిశదతరత్వస్య ఫలరూపత్వాన్నాంశరుషతంత్రస్య
స్సుధ్యసాంనమితిచేవగమఇతి వైరంర్భ్యాన్వవిధానైలాపపత్తేః తత్రాజ్యసాత్మ్యాత్మ్యా[illegible]గ్యసం[illegible]త్రలాతచ్ఛంయుక్తే
నసంభ[illegible]విధిరితి ప్రతిసముచ్ఛ్రుతెంద[illegible]తావవాస్మ్యతిసంతతివిషంయుశవేరుప్రసంగాంతనచ్చపెత్త్వేయపన్నాం
తిసక్ష సలాత్రకారా[illegible]ద్యానస్యస్నాంవచనందర్శంయతి వాకవకారేణేతి ఏ[illegible]శనేనప[illegible]వృవివాత్కకారేణకంఠా
[illegible]మపిప్రేతంచేత్యర్థః ప్రపంచితమితి పూర్వపక్షసిద్ధాంతరూపేణోభ[illegible]రూగనప్రపంచనంచవేద
నముపాసనంస్యాదిత్యాదివాక్యచతుష్టయేన వాక్యమేకైకంవ్యాచష్టేస[illegible]వ[illegible]త్విత్తిసకృమంచాం
దాంగల ఇత్యర్థః మోక్షసాధనతయారూవిపాతంవేదనమితి ఫలటాన్లిక్త[illegible]గల[illegible]ః విపాతమిత్యనూ
దితశ్రవణాదివాక్యవృత్తిః అస్యార్థస్యపూర్వపక్షసిద్ధాంతరూపేణసఙ్క్షి[illegible]సహ్యర్థంసకృత్ప్రత్యయంకు
ర్యాదితివాక్యశ్రవణేనవేదనముపాసనంస్యాదితివాక్యస్యపూర్వపక్షవ్య[illegible]త్వశ[illegible]వావృత్త్యర్థంచస
కృదిత్యాదికంవ్యాచష్టేసకృదితిసకృదిత్యాదివాక్యమేవపూర్వపక్షపరంన[illegible]వేదనమ[illegible]పాసనంస్యాదితివాక్యం
అనంతరమేవఉపాసనరూపత్వస్యసిద్ధాంతితత్వాదితిభావః తథాసిద్ధాంతితత్వందా[illegible]సిద్ధంత్విత్తిసి
ద్ధంతుసిద్ధాంతస్త్విత్యర్థః యద్వావేదనముపాసనంసిద్ధమిత్యర్థః ఉపాసనశబ్దాది[illegible]తదావచష్టేవేదన

60

దిధ్యాసనపరః ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇతి సాధనప్రమాణతే
అతోస్య వాక్యస్య సర్వవిద్యాసాధారణకారణమాత్రవిషయత్వాత్ జగత్కారణవిషయత్వం [illegible] త్ దర్శనస
మానాకారనిదిధ్యాసనరూపవిధ్యపగమ్యతే కించ నానావిద్యానాం వికల్పసిద్ధ [illegible] ణత్వాత్ గురుపక్ష
౬౨ విషయశాస్త్రవైయర్థ్యప్రసంగేన లఘుగురుయోః లఘువికల్పో [illegible] వస్తుల [illegible] మర్థస్య ప్రకరణే
తే బలీయస్త్వం రూపచ ధ్రువానుస్మృతిరూపత్వం దర్శనరూపత్వం వక్షు [illegible] రూపత్వం చ సర్వవిద్యా
సాధారణే కారాభవితుమర్హంతి నన్వింద్రియజన్యం నైనానుభవస్య వ్యాప [illegible] తత్ర ధ్యం స్మృతేస్సంభ
వతి స్మృత్రా వా భవతి చేతి భావనా వాసనా దర్శనరూపతా దర్శనసమానాకార [illegible] చపశ్యమితావదిష్ట
[illegible] దర్శనసమానాకారత్వం స్మృతేః దృష్టమితి భావః తచ్చ విశదతరావభాసరూ [illegible] స [illegible] భవాసాధారణం
[illegible] తేరపితస్య దాహ్య [illegible] కత్వాత్ అనుదర్శనసమానాకారత్వ విధాన [illegible] వాచి శబ్దేనతస్య
[illegible] రాపస్య [illegible] విధాపరశబ్దార్థ ఇతి పాన్యాయ [illegible] దర్శనపదానా
[illegible] వ్యం స్వగ [illegible] ర్త్వాత్ దర్శపూర్ణమాస శబ్దయోః లక్షణయా [illegible] వాక్యేప అప వా
[illegible] గాన్ [illegible] నామధేయత్వాత్ భక్త్యుపగమాత్ అర్థ మంతవ్య ఇతి [illegible] ప్రాదర్థం బహు:

60

౬౧

దిధ్యాసనపర [illegible] ంశ్రో[illegible]ష్ట త్వాహ ఏవమితి అనేన శ్రవణాదీనాం ముక్త్యుపాం[illegible] సిద్ధిషే ధ్యానోపాసన
ఆత్మాప్యవాక్య[illegible]నం వి శే[illegible] విద్యాసాధార[illegible] ధ్యానస్య భవతి ఏవముక్తేన ప్రకారేణ సామా[illegible] [illegible]నాదర్శనస
మానాకాజే పాంయు[illegible] నరూపమిత్యవగ[illegible]త్వామితి ప్రతిజ్ఞోపాసనప్రవచ్ఛేదః [illegible]త్వాత్ప్రవచనశబ్దేన
విషయు[illegible]మితవ[illegible] ధర్మప్రసంగ[illegible] త్వాత్ప్రవచనస్య మననస్యచార్యప్రవచనపూర్వసల[illegible]ంమధర్మ[illegible]నేనేతికరణాద్వు
తేబ్య[illegible] నంలభ్యంయు[illegible] ధ్యానస్య[illegible] రూపఫలయుక్తం ప్రతితం
[illegible]త్వావా ప్రవచనం మననం మధానిదిధ్యాసనం పరిశేషాత్ అస్మిన్నాపిక్యైశ్రు[illegible]
భవానుస్మృతివిశేషణత్వేన న కించిత్ప్రతిపన్నం అతస్తదాపచష్టే అనేనేతి [illegible]ంభవమననిదిధ్యాసనానాం
వేద్యోపమాణవిశేషవిరహితానామిత్యర్థః యుధానప్యధివ్యావమన్తి శ్రైత వ[illegible] [illegible]భ్యోపధానరహితపృధి
వ్యాంచయునం నిషిధ్యతె నతుపృధివిమాత్రేతద్వదితి భావః వివక్షితవిశేషం[illegible]సత[illegible]యనిరూపణేన దర్శయి
ష్యన్ వాక్యస్యార్థాన్వయం దర్శయతి యమేవైష ఆత్మా వృణుతే తేనైవలభ్య[illegible]త్యుక్త[illegible]తి వరణీయత్వేన లభ్యో
స్తు తః కథం భవానుస్మృతేర్విశేషితత్వమితి శంకాయాం తద్దర్శయితుం [illegible]లోకసిద్ధప్ర[illegible] వమాహ ప్రియతః
మ ఏవ హి ప్రతివిషయమాత్రస్య న వరణీయత్వం కింతు స్వయమపి[illegible]తస్య స్వకార[illegible] [illegible]దాపవృత్త్య
ర్థం ప్రియతమ ఇత్యుక్తం అతః కిమిత్యత్రాహ యస్యేతి యునిత్యోపాసకస్య యం ప[illegible]మాత్మా నిరతిశయ

61

మసకృదావృత్తమితిఅస్యావిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరూపత్వంసూత్రకారాభిప్రేతంవా[illegible]కారకంఠోక్తందర్శయతి
శయతిఉపాసనంస్యాదితిదర్శనాత్లోకేదర్శనాతనిర్వచనాత్శ్రుతివా[illegible]క్యాత్తస్యైవ[illegible]సాధనత్వః
ంయావిహితస్యేత్యర్థః ఉపాసనరూపస్యేతిహేతుభగర్భం ఉపాసనరూ[illegible]త్వాదుపాస్త[illegible]శబ్దవాచ్యత్వాదస

౬౩ కృతావృత్తస్యేత్యర్థః సకృదావృత్తంహిజ్ఞానవుపాసనంఏవముచ్ఛి[illegible]స్మృతి[illegible]ంతతిరూపత్వము
పపాదితంసూత్రకారకంఠోక్తముసకృదావృత్తరూపత్వంతదధిప్రే[illegible]స్మృతిరూపత్వంచవ
దతోవాక్యకారస్యాయంభావఃఏతత్సూత్రస్యాయంతంయావిశేషాంతరాప[illegible]తివేదనాదిశబ్దాస్తత్ప
ర్యంతాఃస్యురితితస్యాభిప్రాయఃఉక్తదర్శనసమానాకారత్వముపివాక్యకారస్య[illegible]భిప్రాయంయన్నిపాసేయ
[illegible]తిసేయంఆసకృదావృత్తిరూపాధ్రువానుస్మృతిరూపాచేత్యర్థః దర్శనశ[illegible]సత[illegible]త్యదర్శితావ్యాదిప్రయో
[illegible]త్పరాత్పరా[illegible]ప్రాశంక్యాహదర్శతునరూపతాచప్రత్యక్ష[illegible]సమానాకార
[illegible]రిత్యర్థః[illegible]మతేవిజ్ఞాతఇదంసర్వంవిదితం[illegible]వృః[illegible]త్వైగా
[illegible]నిదిధ్యా[illegible]ఉపరాత్రజ్ఞానపర్యసూత్రేష్వపిపృథగ్జిజ్ఞాసే[illegible]వాఃసుఉపవా
[illegible]ాఃకతి[illegible]ంవదతాసుతివిశేషాంతరాపన్నత్వపరకేతత్వరవసాయి[illegible]భిప్రేతత్వాచ్చ

మసకృద[illegible]త్యత[illegible]తి అస్యాప[illegible] అతః ఉక్తార్థస్య లోకస్మృతి భాష్యం సిద్ధత్వాదిత్యర్థః యత్[illegible]వానుస్మృతి వచ
శయ్య యిత్యత్ర[illegible]నం స్యాదితి ద[illegible]య్య భగవతి నిరతిశయ ప్రీతిమత్వ వచనాచ్చేత[illegible]
యూనేన పూర్ణాత్యర్థః ఉపాసనయా[illegible]ఏవ విశేషణాంతరమితి దర్శితం స్న[illegible]దుపాసే[illegible]శబ్దాద్బోధ్యత్వాద్ధ్యాస్యాయ
౯౩ [illegible]స్వత్యర్థః ప్రీత్యర్థః సకృద[illegible]షోపాసనా కారతయాధియా వితి భావ[illegible]స్మృతిస్త[illegible]తత్వః ప్రియా అను
భూయమానో నుభవ ఇతి వదయన్ నిర్దేశ జ్ఞాపచారికః అత్యర్థ ప్రీతి రూపా[illegible]లక్షణ ప్రీత్యర్థః ప్రీయా అ
త్యర్థా నుకూల రూపాస్మరణస్య భగవద్విషయస్య నిరుపాధిక నిరవ[illegible]న తద్విషయాస్మృతి
రపి స్వానివ తిశయానుకూలా భవతి యదా ధ్రువానుస్మృతిః స్వయమపి[illegible]ద యదుక్త్వా వస్యయా
మపి ప్రతి రూప జ్ఞానే న ప్రతిసంధియత ఇతి ప్రియా అత ఏవ స్వయా ప్రశ[illegible]సతాం విషయత్వేన స్వాయ
నిత్యమనుస్మరత స్వైవ్యధయా నాప సర్వ ఋత్వాదినాసా ప్రార్థితైత్వపు[illegible]రూప[illegible]వానుస్మృతే రపవర్గః స్వా
యత్వముక్తమస్యాత్ర భక్తేరుపాయత్వం తు శాతే కథమనయోరైకార్థ్యం[illegible]త్యత్రాహ[illegible]రూపేతి యదా శ్వే
మశి భక్తి రూపేతి భక్తిరూప జ్ఞానస్యేహోపాయత్వం ప్రాగుక్తం కథమిదానీం ప్రతి రూ[illegible]వానుస్మృతే రుపా
యత్వం ప్రతిపాద్యత ఇత్యత్రాహ ఏవం రూపేతి ఏవం రూపా సాక్షాత్కారప్రతిరూప త్వప[illegible]తా ధ్రువానుస్మృతి

62

ప్రీతివిషయస్స ఏవాస్య పరమాత్మనో నిరతిశయప్రీతివిషయో భవతి చేతనస్యైవం హి భగవతా వరణీయ
త్వం భగవతి నిరతిశయప్రీతిమత ఏవ యదా స్యాత్తతః ప్రియత్వం స్యాత్ సోపి ప్రీతిమతవి[illegible]పుత్రాదిషు భ
గవతః ప్రీతిః స్యాత్ స్మిన్ ప్రీతిమత్పురుషవరణీయార్థా యత్ర పుష్పఫలాదిషు యథా తత్సంబంధి పాపబంధనాసవి వేత్యేవకా
రేణ కేవలశ్రవణాదివృద్ధ్యా వృత్తిః భగవతి ప్రీతిమత ఏవ భగవత్ప్రీతివిషయ[illegible]ష్టమిత్యుక్తిర్ధమిదమవగమ్యతే ఇ
౬౪ త్యపేక్షాయాం అత్ర ప్రమాణతయా స్మృతివచనమర్థాపన్యాసపూర్వకం ప్రీ[illegible] వరణప్రకారమపి వివృ
ణోతి యదిత్యాహ అయం భగవతి నిరతిశయప్రీతిమాన్ ప్రియతమః నిరత[illegible]తివిషయో భవన్నిత్య
ర్థః దదామి బుద్ధియోగమిత్యస్యార్థం వివృణ్వన్ ప్రియత్వం మవ భగవాన్ ప్రియం[illegible] ఆనేన వరణప్రకారా
దర్శితః భగవతా పాత్రవిత్యేవప్రకారేణ భగవదాప్రవతిశయసూచితః తేషాం శ[illegible]సత[illegible]ఆత్మనాం సతతయో
[illegible]మాకాంక్షమా[illegible]యాం భూతవద్ప్రీతికర్తరి రూప్రీతిపూర్వకమ్[illegible]యః ఆనేన పర
[illegible]షయప్రకర్షః[illegible]తా సతతయుక్తశబ్దార్థస్సం[illegible]ప్రియత్వం[illegible] అ
[illegible]తిక్రాంతాభ్యాం[illegible]ప్రియత్వం వా బామగావరమిత్యర్థః ధ్రువానుస్మృతిం[illegible]తి పాపస్యాప[illegible]
భగవతి[illegible]భవతి తస్మిన్నుపాసకే భగవతః ప్రీతిమత్త్వముక్తం తత్ప్రా[illegible] ధ్రువానుస్మృతేర్

ప్రతివిషయస్సంబంధుతూన్నానాం సంకలయ్య ప్రకాశ్యతే। కః కృష్ణం వేత్తి భాషార్థం శ్రుతాంశస్థితరసు
త్వం భగవతి నిరతానాం కశికేనైకేషానేలా పెత్త్వా భాష్యవిత్త్వెల్యః। భాష్యం చ ద్రవిడభాషాస్వయంఽరుతిపతివార్తః భ
గవతః ప్రీతిః స్వస్మిన్ ప్రీతి[illegible]దనవస్థితివిమతమతి దుర్వారెజనస్సద్గిరాం। ప్రష్టవ్యః కథమాశ్వరః సపానసః
రేణ కేవలశ్రవణేన ద్రవిడాఖ్యవృత్తఖ్యాస్యం స చ భాష్యకృత్తచ హారిస్సవల్యకే ప్రసిదంతు నః॥ శ్లో॥ నైనారతిరువడిః
౬౪ తుపేత్రాంయాం అత్ర ప్రమాణం గురవే నమః॥ శ్లో॥ సర్వేషాం పురుషాణాం ప్రమాణే ధనప్రమేయం నిశ్చయాయ
సొంతింయద్వేతి అంయం భగవతి తే ష్వానిష్ఠతత్సాధనానాం అశాకికే పురుషార్థే తత్సాధనరూపే చ వస్తుని
ధః దదామి బుద్ధియోగం తం త్రోవ్య పురుషశేషమషిదోషమషిమాలిన్యస్య వేదాఖ్యక్షీరరాశేరేవ ప్రధానతః
దర్శితః భగవతే వాశ్రయం శియ్యత్వే సిద్ధే తత్ర చ పశుపుత్ర వృష్ట్యన్నస్వర్గాదావ్యముష్మికౌర్వాచీనఫలతత్సా
ధనానాంతు మా[illegible] పూర్వభాగే పరమపురుషార్థతత్సాధనావబోధకే చ తదుపరి భాగే పూర్వాచార్యైరభిమ
[illegible]ష్ట్రే ఘంటాపథః కంటకాయమానవివిధకకుదృష్టిజనదుర్వచనశతోపప్లుతే తదుపదర్శిత
[illegible]పథప్రవృత్తి నిజగతి చ మోహమయ్యమానే తదుజ్జీవయిషయా సదసద్వివేచనచతురపూర్వాచా
ర్యవిరచితం ప్రాచీనమేవ సమీచీనమధ్యాపనం నిష్ప్రత్యూహం లోకే కృత్స్నపరమపురుషార్థాభ్యర్థిజనసార్థం కృతా

ర్థఃయం తం భవభయాభితప్తజనభాగధేయైర్భవభావితావతరణేన పరమకారుణికేన భగవతా భా
గవకారేణ శారీరకం శాస్త్రం వ్యాచిఖ్యాసితం। పరమర్షిప్రణీతాని వ్యాఖ్యేయాని తేషాం చ మహర్షిప్రణీ
రేణా కేవలం। త్రాణాని చ సంతి చేతతాన్యేవానురోద్ధవ్యానీన వ్యాన్యృషిసూనృత్వదర్శిత్వంబుసైరభిప్రాయంబుషికేవచ
ర్వాతీన తం జడమతిరితరో జనః బుషివచసామేవాభిన్నవక్త్ర్యకారణం మమ ధావిరోధే పూర్వపక్షా
తుపేక్షాంరయాం ... ందాదిభిరవిరోధానేయః భిన్నవక్త్ర్యకారణం తు విరోధే దుష్పరిహారేయుక్తిరుక్తంగ్రావ్యా
సౌతింయదైతిఅం ... ష్ప పితాన్యాంధృత్యవ్యాఖ్యాంతరాణి వ్యాఖ్యానాంతరాణి చ తద్విరుద్ధాని రచః
ర్థః దదామి బుద్ధియోగమే ... తవ్యాదయత్వేపండితమానిత్వేపాండిత్యఖ్యాపనపరత్వే చ తత్రైవ వృత్తిరేవ ప్ర
దర్శితః భగవతే పాత్రవిలత్వే ... రూపాంతు వారాం ... త్రాణిమర్షవ్యాఖ్యానాతిలంఘిత్వం। ఉపాసాత్రైవిధ్యాతే। సర్వత్రప్రసిద్ధపదే
... షయప్రణీ ... ॥దహారఉత్తరేభ్యః ఇత్యాదిషుస్పష్టతరం ఇహాతువృత్త్యనుసారః ప్రతిజ్ఞా
... తిత్రాంతాధ్యా ... దయమింతి శంకనీయం దుష్పరిహారబాధకానుపలంభాత్ యద్యపి కర్మమీ
... భగవత్ప్రవృత్తేప్రచిదరావచనవ్యాఖ్యాతృభిరాకులత్వమాపాదితం తథాపి తత్రత్రయోగమార్గే
... ంతే అనుష్ఠానమాత్రాధినాంయాః స్వర్గాదిఫలసిద్ధేః దేవతాస్వరూపతద్వైధాత్మ్యసత్వాత్స

నైరపేక్ష్యం పరమపురుషార్థస్య జ్ఞానైకసాధ్యతయా జ్ఞానమార్గస్సులభస్సస్యాత్మవా

ర్థఃమంగళం భవ ... క్షణానాం నామవశపరిమార్తవ్యత్వం ఉత్తరభాగే చ తత్ర తదర్థాపయికతంయాప్రన

గవకారేణ శారీరకం శాస్త్ర ... ం శిక్షణీయత్వం ప్రదర్శితం ప్రదర్శితరేవ్రవర్ధిశాల అనుకూత్రనామవ పిశిక్షణీయత్వా

రేణ కే ... ం। శాస్త్రాణి చ సంతి చేత ... త్వం చాభిద్రుత్య బ్రహ్మసూత్రాణ్యేవ భగవాన్ భాష్యకారః ప్రారభతే వివరీతం।

౬౪ తుపేక్షాం రూం ... ర్థాతి సతం జిడ ... ల్పపరిసమాప్తిప్రచయం గమనార్థం స్మాత్యాచారసిద్ధవింష్టదేవతోపాసనరూపం

సోతింయుద్ధైతి ఆం ... దాదిభిరవి ... చితెత్యాదినా శ్లోకేన మంగళాచారయుక్తౌస్త్రాణిత్వం చ ప్రయుతాష్మదాం జపతాం

ర్థః దదామి బుద్ధియోగం ... నవిద్యతె ఇతి పాస్మర్యతె ఆచరుతె చ తత్ర త్ప్రబంధ్వభిః। శ్రోత్రుబుద్ధిసమాధానార్థం శాస్త్ర

దర్శితః భగవతే పాతః। త్రింయతె యథా చోదనాసూత్రేణ ధర్మస్వరూపం ప్రమాణం చ శ్రుత్యర్థాభ్యాం నిరూపితం।

యూకాం తుమా ... తుః ప్రతిపత్తిసాకర్యం యవక్తురర్థప్రతిపాదనస్య సంక్షేపపూర్వకత్వం। ఇష్టం పావిదల పాంతా

... మాసవ్యాసధారణమితి। శాస్త్రార్థసంక్షేపేణ వస్తుని దర్శితో భవతి తాశిరాపదశ్చ కృతో భవతః। వినతేతి భక్తి

... పెతి చ బ్రహ్మణి ప్రపిప భావావగమాంతే ప్రణతిరపిషవితా ణమప్రవృత్త ఇతి పాధాతుః ఏవం త్రివిధం మంగ

సమాచరితం భవతి శ్లోకస్య ప్రథమపాదేన పూర్వస్యాధ్యాయద్వికస్యార్థః సంక్షిప్తః ద్వితీయేన సమాత్రరద్వికస్య।

ధం కర్మఫలానాం సాంసారికాణాం ప్రతిపాద్యభేదేన షడ్భేదవదత్రాపి విషయవిషయిరూపప్రతిపాద్యభేదేన ద్వికభే

౧.౩ా ...|శాస్త్రప్రతిపాద్యమప్యుపాయోపేయాత్మకం సిద్ధసాధ్యరూపం చ ఉపేయం చ బ్రహ్మ సాధ్యోపాయో భక్తిః తత్ర సప్రపంచం

రేణాస్వం ... స్థితిః సిద్ధసాధ్యరూపమప్యుపేయం చ బ్రహ్మేత్యుచ్యతే | భవతీతి భువనం కార్యవర్గః రూఢిశక్త్యా తత్కారణస్య

౬.౮ తు పేక్షాయాం ... వ్యావృత్తిః భువనశబ్దాభావిపులతరకార్యవిశేషరూఢః | అఖిలశబ్దేన సర్వదేశకాలవర్తిన స్త్వండజా

యోతిం యుద్ధే ... న బ్రహ్మాదిత్వావృత్తిః ఖిలం నాస్తి యస్య ఖిలం కార్యేషు బ్రహ్మాణః స్రష్టృత్వాదివ్యాపారాదివిష

ధర్మః దదాతి బంధిరయోగ ... త్యధర్మః | అనయా వృత్తిరేకాంత్యప్రాయికత్వనివృత్తిః | అజ్ఞాతం నాస్తి కించిదితి వత్ ||

దర్శితం భగవతే ప్రాక్త్వవిత్ ... నానుక్తిః | ఆకారోపక్రమత్వసిద్ధయే నిఖిలేత్యనుక్తిః | అనితి భగవతా నారాయణ

రూపాణాం ... త్రోపాచకమకారం ప్రయుంజానేన కిం నామ మంగళం న కృతమితి భావంయుక్తే

షయప్రశ్నః ... ||దనావివక్షాయామపి భగవదావిష్టశక్తియోగాదకారోపమాంగలికః | అ ఇతి రోఽ ఇత్య

తిత్రాంతధ్యా ... ప్యపినిషిద్ధమవశాచ్ఛభితాపశలభస్తో | అతారిప్పుత్రూన్ పాపమపాస్య పాఇత్యాదినిర్దేశ

భగవ ... పునిషేధేన ప్రాశస్త్యపరత్వాత్ | అఖిలశబ్దేన చిదచిద్దోపృథిప్రతః | జన్మనిష్పన్నైమిత్తికప్రా

... స్థితిః సా చ అంతర్యామివిష్ణ్వవతారలోకపాలమన్వాదిస్రష్టృవ్యాప్తాపి తత్రాపి ముఖేన త్రయః

64

కర్మవిపాకమూం … ప్రవర్తం ప్రతిపాద్య మోపసంహారమోరపగతపరమపురుషపరైవసాం … దితి పురుషసూ

… శాస్త్రప్ర … ఇతి పర్వం ప్రాయోపేయత్వ … తిరిక్తోపాయనిషేధః కృతః నాన్యః పన్థా విద్యతే … భక్తిః … భక్తిప్రపత్త్యం

… ఉక్తేః … రూపమంపెయం చబ్రా … రూపబృంహణ … వచనమోః రూఢిశక్త్యా … సర్వవిగీతయో

… కార్యధర్మం వేదనా … వనశబ్దవాచ్యపరమంతత్త్వేన భవతీతి భావః ఉపాయాం సర్వదేశకాలవర్తి జ్ఞానదర్శనప్రా

ప్తినాం భక్తిసాధ్యత్వం తాన్త్వాచ నాన్యః పన్థా విద్యతే ఇతి వచనముపాత్తం నను భక్త్యాః స్వరూపాదివ్యాప్తిః తతోమాం త

త్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమితి భక్తిజన్యజ్ఞానస్య వాప్యవచోపాన్యం నాస్తి వచ్చనను భక్త్యేతి

శంకాయాం నాన్యః పన్థా విద్యతే ఇత్యనేన పరిహృతా భవతి అత్ర జ్ఞానదర్శనప్రాప్తిః ఇతి భక్త్యా సాధ్యత్వావగమా

త్ భక్త్యా ప్రవేష్టుం చ శక్య ఇతి వ్యాఖ్యయః భక్త్యా మామితి వచనేపి తథోపగంత … ఇతి తత్పరావస్థా

యాం భక్తేరేవ ప్రాప్యోపాయత్వమవగమ్యతే తత ఇతి భక్తిపరావస్థాయాం తదనంతరమిత్యనేన పానరుక్త్య

ప్రసంగాత్ అతశ్చ భక్తిరేవ ప్రాప్యోపాయః పురుషః స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా ఇతి భక్తేః ప్రాప్తిసా

ధనత్వం స్పష్టమవగమ్యతే అనేన పురుషశబ్దప్రత్యభిజ్ఞాపితపురుషసూక్తప్రతిపాద్యమిత్యవగమ్యతే తత్ప్రాప్తిపా

ధ్యోపాయ … మితి సూచితం … వేదనస్య భక్తిరూపోపాసనత్వసిద్ధిః తతః ప్రకృతస్య కర్మ

65

రేవ భక్తిశబ్దేనోచ్యత ఇత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ ఉపాసనేతి ఉపాసనపర్యాయత్వప్రతీతి ఉపాసనాదిశబ్దా
నాం భక్తిశబ్దస్యచైకార్థవృత్తిత్వం వివక్షితం న తు ఫలం కిం భక్తిశబ్దరౌ [illegible] రివపర్యా [illegible] ప్ర [illegible] కార్థవృత్తిత్వం
ఉపాసనా భక్తిరూపాపి రీతిర్నైఘంటుకోక్తేరవగమ్యతే । స్నేహపూర్వమనుధ్యానం భక్తి [illegible] యో [illegible] ప్రభిధీయత్యతే భజ ఇ
త్యేషధాతుర్వై సేవాయాం పరికీర్తితః తస్మాత్సేవా బుధైః ప్రోక్తా భక్తిశ [illegible] భూ [illegible] సి త్వాదిధానుసంధేయం
యద్యపి సాక్షాత్కారరూపత్వ భక్తిరూపత్వాదివరాణాం వాక్యానాం విద [illegible] శే [illegible] సర [illegible] షయుప్రకరణపరిగ్ర
హత్వేపి సర్వోపాసనసాధారణత్వం లఘుగురుయత్నవికల్పానుపపత్తేః [illegible] ప్రమాణాః స [illegible] ప్రపదనే తు లఘుగురు
యత్నవికల్పానుపపత్తిరూపన్యాయో వచనబలప్రతిక్షిప్తః న హి వచనవిరోధే [illegible] జానీతం [illegible] భవతి వచనవిరోధా
భావాదుపాసనేషు తస్య ప్రవృత్తిః వేదాన్తేషూపాసనపరాణాం వాక్యానాం [illegible] భక్తిః ఇతి [illegible] ర్థం భక్తిదశాపన్నో
[illegible] పాసనస్యైవాపవర్గ [illegible] లో [illegible] త్వముక్త్వాం స్మృతివచనప్రదర్శనం చ శ్రు [illegible] వం గళం న కృతమ [illegible] తం ఇదానీం తు
[illegible] ఫలత్వోక్తైక [illegible] ద [illegible] వదనస్య భక్తిరూపోపాసనత్వము [illegible] గాదకారావలంగ [illegible] తి అత ఏవాపవ
[illegible] యపి నిషిద్ధ [illegible] స్న వాము షోస్య [illegible]
[illegible] రుపవేదన [illegible] రూపత్వాదిత్యర్థః తమేవం విదిత్వేతి వా [illegible] తే రాప [illegible] త్వాదినిర్దేశ
[illegible] తస్మో [illegible] తిః సాక్షాచ్ఛివ ఇతి శివశబ్దశ్రవణేచ్ఛివస్య పరమాత్మత్వవిషయ [illegible] ః కస్యచిన్మందధి
[illegible] పి [illegible]

రేవభక్తిశ

నా[illegible]కస్యచిద్విప్రకార్థః వృత్తకర్మ పాతం కఖ్యవరాశ్రయయశి యల్పం తచ్చ తవానుపపన్నం ప్రత్యభ్యాం గాదృష్వా ద్విధి

భసేవ[illegible]వ్యవాసనా[illegible]పాస్సిరితి నైఘం[illegible]లక్షే జ్ఞానాదిచ్ఛిత్వ తల్పపత్తేః న చాజ్ఞాతత్త్వభక్తి[illegible]శాంత్య కృష్ణతే భజ ఇ

త్యేః[illegible]దనేచ్ఛసిస్సే వాంఛయాం పరికర్తిః [illegible]యయాసనాధ్యానాం య జ్ఞాది[illegible]భూం[illegible]య సిత్వాత రూపతాప సంభవా

తయ జ్ఞానవివిది[illegible]రరూపత్వ భ[illegible]ర్థశ్చింత్యతే అతాబుద్ధిపూర్వక వెవం[illegible]శైః సర[illegible]షయ ప్రత్రు మోక్షో పాయ

వేదనేచ్ఛయాం అభావే బవపూర్థ వృంయయత్న సాధ్య కర్మణిం ఫలాంతరాభిసంధ[illegible]వ్యాణాః స్వ[illegible]వృషమూన్న వివిదిషాం

సాధయంతి ఫలాంతరాభిసంధి విధురం తం య జ్ఞాదికం వేదనేచ్ఛయా వినా[illegible]అ జ్ఞాతం[illegible]మోజనానుద్దేశేన ప్ర

ష్ఠవతః ప్రవృత్యయోగాత్ ప్రకృష్ట ప్రయోజనతదుపాయే చ్ఛావిరహాత్[illegible]త్రిః అజ్ఞాతాగారయోగాత్ అతా

వాంతరసాధ్యే చ్ఛాసిద్ధ్యర్థమనుష్ఠానం పరమసాధ్యవేదనేచ్ఛయా వినాపి[illegible]శ్రుతిం గళస్య సిద్ధ్యర్థః కర్మానుష్ఠాన

స్యస్య సిద్ధిసాపేక్షత్వాత్ దాత్వాశ్రయయా దిసాదేవ అభిధాన్యత ఇతి తత్రాప పాద[illegible]షాపరో[illegible]ర్థః వివిదిషా సాధనత్వ

య జ్ఞాదేరాత్వాశ్రయాదిదోషాభావ మభ్యుపగమ్యాపాయ ధ్యుమతి తస్యైవ[illegible]చ్ఛ విషయ[illegible]మాతస్య ధ్యాన రూపస్య

తి వాక్యార్థజ్ఞానముదాసః ధ్యానస్యాప్యేకదినానుష్ఠేయత్వముదాసార్థమా[illegible]హ అహరహ జికే[illegible]క్షర వార నుష్ఠా

నఫలమాహ అభ్యాసేతి అహరహరనుష్ఠానే పిమాసర్తు సంవత్సరాదుమవధిత్వ వ్యావృత్తుర్థ[illegible]మాహ ఆప్రయాణా

66

పేక్షితత్వస్య కిమర్థం తద్విత్యత్రాహ ఏవమితి ఏవం రూపాంశలా ఆపరోక్ష్యప్రతీతిరూ[illegible]పఫల్య విశేషణవిశిష్టా
యాః వాక్యకారసూత్రకారాభాష్యమభిప్రేతాః కంఠోక్తా శ్రు వెలాంప్లో పా[illegible]య జ్ఞానాంః [illegible]మోచ్ఛ[illegible]షాః కర్మసాధ్యా
ఇతి భావః। ధ్రువానుస్మృతేస్సాధనాని తింయథా అసినాజి షలాంసతీత్యత్ర[illegible]వార్ణన న[illegible]మన త్వం న త్విచ్ఛాసాధనత్వం
తథా యలజ్ఞేన వివిదిషంతి త్యత్రాపి విద్యాసాధనత్వమేవోక్తం న తు తదిచ్ఛాసాధు[illegible]త్యం య[illegible]దే వేదనేచ్ఛాసాధనత్వేన
౬౯ వినియోగాయోగాదితి భావః। తథాపి సర్వేషాం పురుషాణామవాంతరసాధ్యా ద్వి[illegible]వ్యాః[illegible]ః స్త్రిః పరమసాధ్యేచ్ఛయా
వినానోపపద్యతే యథా యాగాదయ్యపాంయ భూతద్రవ్యార్జనాదౌ ప్రవృత్తి[illegible]ః అ జ్ఞాత పూర్వాది విషయెచ్ఛయా
వినానోపపద్యతే తథేచ్ఛాసిద్ధ్యర్థమనుష్ఠానమిచ్ఛాసంపాద్య వేదనేచ్ఛయా వి[illegible]త్తి[illegible]క్రిః। అ[illegible] అతో వేదనేచ్ఛాయాం
జాతాయాం వేదనోపాయ [illegible]ప్రవృత్తేరిచ్ఛాసిద్ధ్యర్థానుష్ఠానం తస్యాం జాతాయాం[illegible]మంగళం న త్వనమనపేక్షితమితి
తదనుష్ఠానవిధి[illegible]వగ[illegible]కించ స్వసిద్ధిసాపేక్షా స్వసిద్ధిరితా తాశ్రయః[illegible]గాదకారావమాంగత్వ ధర్మకర్మానల
[illegible]ఇచ్ఛాసిద్ధ[illegible]దవా[illegible]
[illegible]త[illegible]ద[illegible]పిని[illegible]నచ్ఛాసిద్ధిరిత్యన్యోన్యాశ్రయణం వా[illegible]హ్యాపారమలసాధనత్వం కర[illegible]
[illegible]క్తం న స్వ[illegible]ష్ఠాన స్యాత్మాశ్రయాదిగ్రస్తత్వేప్యేచిదపిచ్ఛానసంభవే[illegible]వః క్షిపాంతం[illegible]త్రిక[illegible]
[illegible]యోగా[illegible]విషయవైలక్షణ్యా జ్ఞానమాత్రాధినత్వం వైలక్షణ్యే జ్ఞాతేపి[illegible]విదిచ్ఛానుత్పత్తి దర్శ

66

పెక్షితత్వా [illegible]

య... [illegible] భ్యాసత్రి [illegible] యత [illegible] న వసాదానుద్దిష్టే భూ ఇతి ద్వంద్వసమాసః స చేతరేతర [illegible] గార్థే విష్ణ్వసత మేన

ఇతి శ్చాఖ్యే దుర్ఘష్ట [illegible] సమాత్ర కారా [illegible] యోసంభవతి పాక్షిక బాధగర్భ వికల్పు వ్యాం [illegible] సాంః [illegible] వ్యాప్తదా [illegible] ప్ప

[illegible] నుస్మృతే సాధనా [illegible] కారాది విధాంయు నాం వాక్యానాం సమాన నస [illegible] న త్వం [illegible] మితి దర్శయితు

తద [illegible] సముచ్చయస్య [illegible] షంతి త్వత్రాపి విద్యా [illegible] కార నిర్దేశః సనుసముచ్చయాద ర్థా [illegible] య [illegible] దివేదనా [illegible] గత త్వద్ధమిత

మితరేతరయో [illegible] [illegible] కారనిర్దేశః సమసముచ్చయాదర్థా [illegible] గత త్వద్ధమిత

రేతరయోగత్వం ద్వంద్వసముచ్చయలాభః ఉభృతే అన్వాచయాదిసహాపరి [illegible] శః త్రిః పూర్వవికల్పప్రతి సంబం

ధి సముచ్చయోధాంతరం ఏకస్మిన్ కార్యఏవ విధానిరపేక్షసాధనానాం ప్రవ్యా [illegible] ః అ జ్ఞాతత్వాంశాపరితః వికల్పసమ

భివ్యాహృతసముచ్చయస్త్వేకస్మిన్ కార్యే విధిః సాపేక్షాణి మప్యయః సమా [illegible] ప్రసు [illegible] త్రిః అత్వవిరోధ ఇతి నివృత్తి

మాపశమాదేః ప్రవృత్తిరూపయజ్ఞాదేశ్చ విరోధాన్న సముచ్చయ ఇతి చే [illegible] భిన్న [illegible] గత్వయత్వేన విరోధాభావాత్

అవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధకామ్యవిషయాపాశమాదయః సంభవాదుప [illegible] గాపత్తి [illegible] వానాచ్చ శ్రుతివచనాచ్చప్ర

మాణోపపత్తిభ్యామిత్యర్థః వివేకాదయః కింరూపాః కథం వా శమాదేః [illegible] ణం చాప [illegible] ష్ఠ ఇత్యత్రాహా వివేకాది

నాం స్వరూపం చాహేతి న కేవలం పరిగణనమాత్రం తత్స్వరూపం చ వాక్య [illegible] ర ఏవాహ [illegible] తం [illegible] మం వివేకస్వరూ

పవిషయం వాకేవముదాహరతి జాత్యాశ్రయేతి ఆహారవిషయ వివేచనం వివేకశబ్దేన వివక్షితం భవతి దుష్టా

67

దితి ఆప్రయాణాదనువర్తమానత్వేప్యేకత్వ ప్రతిదినాంతరితత్వాత్ప్రత్యర్థమాహారవా[illegible]ప్రక్షిప్యమాణస్య తత్ప్రీ

క్త్రం తత్రాపి స్మృతి విచ్ఛేదప్రదాసార్థం ధ్యానరూపస్య తత్ప్రక్త్రం తదుత్పత్తౌ[illegible] వివిదిషా తత్[illegible]మాచ[illegible]నస్య ప్రవపాంత

ప్రకృతత్వే పూర్వవచ్ఛాస్త్రబద్ధవివిదిషాపరః వివిదిషా సాధనత్వం హ్యాభ్యా[illegible]గ మేవ్యాభ్యా[illegible] ప్రయాణాదహారహా

రుపాసనానువృత్తౌ రూపజ్ఞానం కర్మణోపేక్షితత్వేచ కిం ప్రమాణమిత్య[illegible]పావ[illegible]తచేతిచేః శంకానివృత్త్యై

౬౨ సూత్రస్థం దర్శనేనతద్విషయంభూతశ్రుతివాక్యముపిదర్శితం భవతీత్యభిప్రాయే[illegible]నోపా[illegible]నానువృత్తిపరం సూత్రం

దర్శితమప్రయాణాదితి సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషమితిశ్రుతిం[illegible]హాకలార్థత్వాదహార

హారనుష్ఠానసిద్ధిః తావత్ర్యాపేక్షా వాహా అగ్నిహోత్రేతి అశ్రమధర్మాణిమా[illegible]ః అజన్మతా[illegible]దాంగత్వమప్యస్తి

త్యాహాసహాకారిత్వేనచేతి ఇత్యాదిషు సూత్రేషు ఇమమర్థం వక్ష్యతీత్యర్థః[illegible]త్రిః (అ)[illegible]ద్యాంగత్వముపాస

నస్య శమాద్యంగ[illegible]త్వాత్కిం ప్రపద్యత ఇత్యాశంక్య విరోధం పరిజిహీర్షుః[illegible]వమంగళం న[illegible]ప్రదర్శనేనాప్ర

[illegible]తాంచ నిర[illegible]దహా[illegible]నే సూత్రకారాభిప్రాయాభిజ్ఞైరపేవమ[illegible]దకారావమాంగీత్ప్ర[illegible]వానుస్మృతిశబ్దేన

[illegible]స్మృతిరితి తత్ర[illegible]ద[illegible]పేవకాదిభ్య ఏవ నతు కేవల కర్మిణో కేవలశ[illegible]ర్థః వాక్య[illegible]

[illegible]పార[illegible]భూతే తల్లక్షణ[illegible]సనం స్యాత్ ధ్రువానుస్మృతిరితి ప్రాప్తం ఆతో ధ్రువానుస్[illegible]విధి[illegible]లబ్ధిరిత్యర్థః వివేక

67

వచనాన్యపిత్రు [illegible] నితి జ్ఞానం రతే అథ ముని రితి శ్రౌతం నిర్వచనం తస్య [illegible] రూపన్యాస సాపేక్షు
[illegible] నసహంకారల [illegible] వా ఖ్యేయత్వాత్ తస్మాత్తన్నిర్వచనస్య [illegible] స్మార్త [illegible]
ముదాహృతం [illegible] మనుస్మరేత్ ఏవ పవంతం వచన [illegible] చ మవాం రుజ్ఞ
తి శక్తితః సహా [illegible] విదధాతి త్రింయాహా నైష ఇతి సప్రహంతవా [illegible] రిష్టః బ్రహ్మ
విదాం వల్లభో వరిష్ఠః సహాబ్రహ్మవిదిషు శ్రీమత్ప్రక్రాంత్రియాశబ్దా ధ [illegible] హంత మేత మితి
సత్యం భూతహితం ఆర్జవం మనోహా హేరాం రూన్ హ్యైకరూపం దయా స్నా [illegible] అజ్ఞాత [illegible] రవః భాసహాష్ణుత్వం
అహంసాకరణత్రయేణ పిపరపదాని వృత్తిః దానం లోభరాహిత్యం అభి [illegible] ప్రీతిః [illegible] పంయ్య త్వబుద్ధిః యదా
నిష్ఫల చింతా అథవా పరకృతాపకార చింతా తత్రాహిత్య మనభిధ్యా సత్యానేత్యా [illegible] దిగళది శబ్దేనార్జనాది ప్రతిపా
దకవాక్యజాతం ప్రోతి కృతం దేశ త్యాది అనవసాదానుద్ధర్షః ఔవసాదా [illegible] విపరీ [illegible] రూపత్వాదవసాదా
ద్ధర్షలక్షణమాత్ర ముక్తం వాక్యకారేణ తద్విపరీతం రూపాని ద్ధర్షా [illegible] తో కారాభిప్రాయః శో
కవస్తు శోకనిమిత్తం వస్తు అతీతం పుత్రమరణాది ఆదిశబ్దేన భయనిమిత్తమాగా [illegible] తం అతీతవిష
యోహి శోకః ఆగామి విషయం చ భయం అభ్యాసరత్యమితి హైన్యశబ్దవివరణం అభిష్టకార్యప్రవృత్తేర్నృత్తా

68

హారాత్మసుద్ధికాహారాణాం వివేచనం వివేకః జాతిదుష్టాః కలంజ్ఞంజనాదయః ఆశ్రయదుష్టా ద్రవ్యస్వామిపురుషః
అభిశస్తపతితచండాలాది ద్రవ్యమాశ్రయదుష్టం ఉచ్ఛిష్టకేశాద్యుపహతం నిమిత్తదు[illegible]నత్రివిధదోషర
హితాహారవివేచనఫలభూతకాయశుద్ధి వివేకశబ్దఉపచరితః తదుద్యోవివిక్తా[illegible]ష్వవయా రాజసతామ
సాహారాపాశ్రయం తదేహోష్వదేహస్య వివేచనం వివేకః అశుద్ధేభ్యోహావి[illegible]హానం శుద్ధ[illegible]తి శబ్దా భాష్యకారియ్యః
౬౮ అత్ర నిర్వచనమితిచ భాష్యగ్రంథః నిర్వచనం నిష్కృష్టం వచనం అప్రమాణ[illegible]నిష్కృ[illegible]త్ర ప్రమాణభూతం వచన
మిత్యర్థః ఆహారశుద్ధావిత్యాదినిర్వచనం కామానభిష్వంగః విషయము[illegible] అజ్ఞాతమా[illegible]హం నశక్నోతి రోచనసవికా
రాభిష్వంగః కామాంతరా ద్యభిసంజాయత ఇత్యాది వచనాత్ క్రోధాద్యభావ[illegible]నుక్తిః అ[illegible] శాంత ఉపాసీతేతిని
ర్వచనే శాంతశబ్దేన రాగద్వేషాద్యభావో వివక్షితః ఆరంబణమాలంబన[illegible]వలంగళంన[illegible]ష్టసంశీలనం కథమ
తత్సాధనం (సాధ[illegible]త్వేకిం పునః దేశప్రతిష్ఠాపైతావదల్పత్వ దేశకాలవిశే[illegible]దకారావాంగధ్య[illegible]స్రాగశబ్దవాచ్యాధ్య
[illegible]నానుస్మృతి పా[illegible]దవాపి[illegible]నేమాలకర్తృవ్యధ్యానానుగ్రాహకం సదా[illegible]న్నవామపార్థ[illegible]వభావిత ఇతి
[illegible]వక్ష్యతి సదా[illegible]దు[illegible]పరోంగతావేషు కాలాంతరసంశీలితం [illegible]రంబుద్ధి[illegible]
[illegible]నసాధ్యావిశిష్ట[illegible]సంశీలనస్య నిర్వచనం చ స్మార్తమనుదాహృతం భాష్యకారైర్నతత్వనేన పూర్వోక్త

68

రాణం వ… లకర్మ చ వ్యావర్తితం శమాదిః కర్మ చ సముచ్చిత్యాంగ…పృథః యద్ద్వివిధి
ధృతౌ న కేవల… చండాలాది … వవిద్యానిష్పత్తిరిత్యేవకారాభిప్రాయః ఇత్యు…మత్ర దు…తి ఇతి వాక్యాభిదాష్ట
…ం సాధనమితి క్ష… చనఫలభూతకాయ… శం కరం యాదవప్రకాశాభిమతగా వివిక్తా వ… …వ…ర్థం తాం వ్యాచ
వ తత్వర్థః విద్యా… …ంతదేవా… …నకర్మణోపేక్షితత్వేసప్రాప్త శ్రుత్యంత…నం శం…తా ఇతి శబ్ద…తథా చ శ్రుత్యం
భాష్యసంరుపాదత్రి… …ద్వైనిష్ఠ… …ప్రవ… …ంచప్రయుయం జ్ఞాన
తరంయాద న్యధాభవద్విర్వ్యాఖ్యాతం తద్భాష్యదుక్త్యర్థానుగుణమితి తథా …త్రే…
స్వభావః సప్రాప్తతయాయజ్ఞాదివాక్యైర్లక్ష్యం చాంతరశబ్దాభిప్రేతం అజ్ఞాతహ…ం…ర్మవాచిశబ్దః శ్రూయ
త ఇత్యత్రాహ అత్రేతి అత్రశ్రుతివాక్యేన ఖ్యనాత్మన్యాత్మబుద్ధిరేవ తాద్విషు అవి…కృప్తిః అ…తం వర్తిత్రువ వివా
తం కర్మా సప్తతః కిముక్తం భవతీతి శంకాయాం పదాంతరాణ్యపి వివృణ్వ…ంకా…ళం యాహ అవిద్యయేతి అవి
ద్యయా కర్మణి విద్యయా జ్ఞానేనేత్యత్ర చ కర్మజ్ఞాన శబ్దాభ్యాం కషాయపక్తి…శ…ర్మాణి…వంతు పరమాగతిః కషా
యె కర్మభిః పక్వైతతో జ్ఞానం ప్రవర్తత ఇతి స్మృతేః సర్వజ్ఞవ్యాధ్యాస్యారితా…తి కర్మాణి…పాకాయపక్తిః కషాయ
పాకనిమిత్తాని కషాయశబ్దః పాపపరః ధర్మేణపాపమపనుదతి త్యనైష్కార్మ్యాత్ కషాయ…రంబురాగాదిపరత్వే
పితత్పక్తిహేతుత్వం పాదనిప్రవర్తత ఇతి స్మృతేః సర్వజ్ఞవ్యాధ్యాస్యరితా భవతి కర్మాణి కషాయపక్తిః కషాయపాకని

69

రూపం ద్వైధమపి తద్యుక్తం భవతి భాస్కరస్య విరోధితి వా ద్వైధ విశేషణం చ శబ్దాభిన్నత్వమ్ః తజ్జం చ ద్వైధ జ ద్వైధ్యం
చేత్యర్థః। బంధుజ న ద్వైధ్య ధ్యప్యపి వా ద్వైధం స్వాత దేశకాల వైగుణ్య శోకవస్త్వాద్యనుస్మృతి ఘో చ[illegible]ం మన సాం భాస్వ
రతాప భావ రూపం భాస్కరస్య విరోధి వా ద్వైధం ద్వైధ్య జం చ ద్వైధం మనసా వసా[illegible] ఇత్యర్థః। న [illegible] భిన్న వా కేవల తయా

౬౭ రోజ నియమ్యం దేశకాల వైగుణ్య శోకవస్త్వాద్యనుస్మృతి జనితం మనసా భాస్వ[illegible]ంత్య మ[illegible]దే [illegible]రః కిము త్క్రం భవతిత్య
త్రాహ త జ్జః ద్వైధ్య వితి తచ్చ భాస్కరస్యం తజ్జ ము త్క్ర హేతు జం ద్వైధమ[illegible] [illegible] త్ర వా బా[illegible] రూపం వా ద్యత్వ
యం ఇతి తద్విపర్యయ ఇత్యాది భాష్య గ్రంథః బల వాసేన వ నేలా బల వాసేన త[illegible] ఆ జన్మ త[illegible] దేశకాల సాద్గుణ్య ప్ర
యవస్త్వాద్యనుస్మృతి వి తుష్టిరు ద్ధర్ష ఇత్యేతావ దేవ వాక్యం తద్విపర్య[illegible] త్రిః ఆ[illegible] అత్ర్యర్థ సిద్ధం కథం స్వ
ధర్మయ శౌచ సంతోష తపాంసి నియతాత్మవానిత[illegible] సంతోషస్య తా[illegible] వం గళం న క్షన[illegible] అతి సంతోషస్తు
విరోధిత్యర్థ ఇతి న[illegible] షవవ విరోధి అతి సంతోషశ్చ విరోధితి చా[illegible] దకారా వరోం [illegible] యుష్య వప్రవృ
త్రిః స్వాత తధా స[illegible] [illegible] దవ[illegible] [illegible] జ ఇత్యుక్తం భవతి నివః చ నవ[illegible] [illegible] వాము పోధ[illegible] సర్వ చన సముచ్చ
యేల్పం పదార్థా [illegible] [illegible] ఝరితాదే వార్తికకార గ్రంథస్య వా కాచ్యర్థః [illegible] [illegible]రతి ఏవం నియ[illegible] [illegible]
[illegible] స్యాత్రప మ విహాత[illegible] [illegible] నేతి పృథజ్ఞ దేశేన ప్రవృత్తి నివృత్తి రూప కాయ ద్వయ [illegible] గాదర్శితః ఏతేన

19

...యవిరోధికర్మర... పర్యవస్యతి తథా వివిదిషాసాధనత్వస్య చ ప్రాగుక్తానే...స్యత్రయేణ నిరస్త
త్వేన పరిశేషాద్వి... జనద్వైస్య వృష్ట... తచ్చ ప్రకృతిప్రత్యయార్థయోరవేదన తదిచ్ఛ... స్యతిశే...షేణయజ్ఞాదీనాం
ంభాష్పరత్వవిరోధవా...
సాధనత్వే ప్రతీ... శకాలవైగుణ్యశా... తఇతి స్వతాప్యనుగుణ్యాదిష్యవ... ఇత్యర్థః న ...ప్తే... థాన్యస్యనితి వి
ద్విర్నిర్ణీత తాత్పర్యే... తవేదనసాధనత్వసిద్ధం తస్మాదుపాయ... కర్షమ...రః తివ్య తత్త్వశబ్దవాచ్య
వయవిద్యానివృత్త్యభిప్రాయః ఉపాసనరూపం న్యాసరూపం చాపేయ... జ్ఞానం ఉత్తరపూ
ర్వాఘయోరుభయోరపి నిరాసకం స్యాదితి తదాహ వృత్త్యర్థం ప్రాచీన విః అజ్ఞాత... యవిరోధినివాస
కం కర్మ ప్రాచీనమేవ పాపం శమయతి న తూత్తరాఘమిత్యర్థః తత్త్వే... రిః అశ్లేష్యే అహావ్యతి నత్వే
తం సేతుం తీర్త్వేతి వతే ప్రాప్తివచన ఇత్యర్థః అవిద్యాం తీర్త్వేతి పదద్వ... యవాక్యనిశంకరమతయో
జనావాప్తిః అజ్ఞానేన సంసారం ప్రాప్య స్థిత ఇతి పాఠ తద్వ్యాఖ్యానాత స్య... విద్యా వయ... జ్ఞాతవత్త్వం చ పా
యత్వేన అవిద్యాశబ్దో వివిదిషావిరోధినివర్తక కర్మవాచీతి వా శంకరా... రుతరయోః హ్యాస్యాత్ అవిద్యాశబ్ద
పియవిరోధివివర్తక కర్మవాచీతి యాదవప్రకాశాభిమతయోః జనాజ్ఞానోత్పత్తి... తి... వ్యతత్త్వశబ్దవాచ్య
భ్యానేన తదుభయప్యుదాసః అయమవిద్యాశబ్దః సంసారహేతుభూతా జ్ఞానపరః కేం న స్యాత్ తథంచ తస్య

70

విముక్తాని కషాయశబ్దః పాపపరః ధర్మేణ పాపమపనుదతీత్యనేనైకార్థ్యాత్ కషాయశబ్దస్య రాగాదిపరత్వే
పి తత్ప్రవృత్తిహేతుత్వం పాపనిబర్హణద్వారా। జ్ఞానం పరమా గతిః పరమం గత్యుపాయ [illegible] రత్రకారణత్వా
ద్రూపచారః కర్మభిః కషాయే పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే ప్రసరతీత్యర్థః। అత్ర పాపస్య [illegible] ధినిరాసకత్వం కర్మ
౨౦ ణః స్పష్టం న హి వివిదిషా ప్రవర్తతే వేదార్థః ప్రవర్తత ఇతి చోక్తం అపి తు [illegible] నం ప్రస్త [illegible] తేత్యుక్తం అస్యవా
క్యస్యార్థః పాపమపజహ్యాదావృత్తస్యం జ్ఞానేనాత్మవృత్తివిరోధితి న చ బ్రహ్మప్రాప్తి [illegible] రోధిః [illegible] త్ర వివిదిషావిరోధీత్యర్థః। ఉ
పేయమవిరోధికర్మణాం జ్ఞాననివర్తకత్వం శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధం యథా తమేవ [illegible] ః అజ్ఞాత [illegible] స్యవృత్తస్యైమేతి నాన్యః పం
థాః ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే తథైవ్యంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే [illegible] ప్రాలక్రిః అ [illegible] త్రాణియృతం వృతస్యము
ఖాత్ప్రముచ్యతే జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి [illegible] వమంగళం నశ్యేన [illegible] తథైతి ఏవమప
యువిరోధినో జ్ఞా [illegible] ॥ ధవ [illegible] శ్రవణేన పరిశేషాత్ నాన్యః పంథా ఇత్యస్య [illegible] దకారావయాం [illegible] ఉపాయాంత
రనిషేధస్య పరస్య [illegible] పత్యే కర్మణాముపాయతయోః [illegible] వ్యవాము పాథ [illegible] ఇంగోచరాన్యశబ్ద
స్య సంకోచప్రస [illegible] చ్ఛేత్కృస్నా [illegible] న వివిదిషంతి కర్మణ ఉపాయహేతుత్వస్య [illegible] ష్టా షాయేల కర్మభిః పక్వే
తతో జ్ఞానం ప్రవ [illegible] త్వాదనుగుణ్యేచ్ఛుసావలానేన వృత్తస్య శబ్దేన ప్రతిపన్నముక్తినిరసనీయమపా

ధిష్ఠాంయుఉపాసకః పాపప[illegible]జ్ఞానంసాధ్యత్వేనావలంబ్యతద్ధేః జ్ఞానవిద్యాశబ్ద[illegible]ార ఫలే భేదబధుత్వానియా
మాగమోక్షవివేకాన్యం పాదనిబవా[illegible]ోః(ప్రకృతత్వాల్లతత్పరత్వాశ్రయుణం పాంక్త్రపాయ్య[illegible]ర్శం మృతుల్యవిలత్వేనేన
తరతేః ప్రాప్తివాచిభిః కషారెలపక్వేతత [illegible] సంసారంప్రాప్తుంబ్రహ్మవిదాకె శి[illegible]నంప్రస్త[illegible]తజ్ఞత్యాయో॰న్యపణయత
జ్ఞాదికర్మానుష్ఠింపెచ్ఛాప్రవర్తతే బ్రహ్మవివిదిషావిరాధికర్మపరత్వపంపినశ[illegible]రాధ్రిః[illegible]వివిధిషావిషాశ్రయఇత్య
నేనశాస్త్రజన్యజ్ఞానవత్త్వాంయలా అభిపాంత తాప బ్రహ్మవిద్యావధిష్ఠారెతం[illegible]ః[illegible]ప్రత్ల్యబ్రహ్మవిద్యేచ్ఛమ
ధిష్ఠారెతల్పుక్తం(కథం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధి ప్రాచీనం కర్మేతిపుణ్యపాపసాధారె జ్ఞానత[illegible]ాన కర్మమాత్రంనిరస
నింర్యమలక్తంశ్రుతిపార్థవేర్ణపాపవునందతతి పాపరూపకర్మవిశేషస్యులక్తిః(అ[illegible]ప్యవలాపాతిశంకాయాం
తత్రాపిపాపశబ్దస్యపుణ్యపాపపరత్వందర్శయితుంపుణ్యపాపయోరుభయో[illegible]మపిపాళంనబ్దతాబ్యత్వాపపాదనాయ
తయోజ్ఞానోత్పత్తివిరోధిత్వపూహా జ్ఞానవిరోధిచేతి చకారం కానివృత్తౌపు[illegible]దిపాపె ఉభ[illegible]పి జ్ఞానవిరోధినిచితకె
ధంతయోరన్యతరస్యపాపస్యనిరసనియల్పత్వమన్యతరస్యపుణ్యస్యనిరాసకత్వంచశ్రూయతాం[illegible]ష్టిత్రాపాఉభయో
రపితితయోర్ద్వయోరపినివర్త్యత్వంఫలాభిసంధ్యాదిరహితస్యధర్మాంతరస్యైవనివర్తకత్వనిరసవివక్షితమితి
భావః కథముభయోః పాపశబ్దవాచ్యత్వమిత్యత్రాహ బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తిప్రతి అనిష్టఫలతయేతి పాపశబ్దప్రవృ

71

కర్మవాచిత్వమిత్యత్రాపావృత్యంతరణేతితరతెరంత్రరణవాచిత్వంస్వరససిద్ధంప్రాప్తివాచిత్వేతుస్వారస్య
భంగఇత్యభిప్రేతం।అవిద్యాశబ్దస్యకర్మవాచిత్వందర్శయతివిదేవతరదితితదన్యార్థేన[illegible]వఃవిపాతంక
ర్మైవేత్యేవకారేణఅజ్ఞానమవిపాతంకర్మచవ్యావర్త్యతేఅత్రవిద్యాంచావిద్యాంచేతి[illegible]ద్దివసుక్తసముచ్చయః
యముపరావిద్యానుబంధికర్మానుబంధిచయదనుక్తంతత్సముచ్చితత్వంవి[illegible]నానుబం[illegible]మాదికంకర్మానుబం
౨౧ ధిఫలాభిసంధికర్తృత్వాభిమానరాహిత్యాదికంతదుభయంచశబ్దసముచ్చేయమిత్యర్థః[illegible]ధర్మేచార్థేచకామే
చమోక్షేచభరతర్షభేత్యత్రచశబ్దవదత్రాప్యుక్తార్థవిరోధిసముచ్చయంయుక్త జ్ఞాన[illegible]స్యాతాంవిద్యావిరోధిక
ర్మవిరోధిచచశబ్దభావ్యంహానార్థంతదుభయంచజ్ఞానతపతయాసముచ్చి[illegible]తత్రిః అ[illegible]ప్రవృత్త్యవిద్యాతత్త్వేరో
ధితదితరవిషయంజ్ఞానతద్విషయంరాగద్వేషాదికం।అవిద్యావిద్యాంగకర్మ[illegible]మంగళంనక్షైన[illegible]రహితుభూతం
ఫలాభిసంధ్యాదిస[illegible]పంచతదుభయంహానార్థంజ్ఞానతవ[illegible]దకారావమం[illegible]ప్రాయశఃయద్వా
ప్రతిపదధ్యాంతర[illegible]॥దవ[illegible]ధర్మేచార్థేచకావేలచేతిప్రతిపద[illegible]ప్యహాముపాధ[illegible]స్యేచసముచ్చ
యంధ్యాతకత్వంప్ర[illegible]త్వంతదత్రాపిస్యాతఅస్మిన్వాక్యేఅవిద్యాశబ్ద[illegible]యోరుక్తార్థపరత్వ
[illegible]పనాయఉపబృం[illegible]దర్శయతియథోక్తమితిజ్ఞానవ్యపాశ్రయఃఅగ[illegible]జ్ఞానవాన్బ్రహ్మవిద్యా

ల [illegible] పాపస్య రజస్తమసోశ్చ జ్ఞానవిరోధిత్వేప్రమాణికేన [illegible]పాదాపరదృపరి భావః క
భావాద విరోధమూలం అవిద్యా [illegible]ంర్యం శ్రుతినిర్ణయంనిసా విషయలాకింన సా[illegible]ధనాపేక్షేన [illegible]ప్రత్యనీకత్వాద ధో
ల్పిత ఇతచేత్రాహ [illegible] అజ్ఞానమవిపాతం [illegible] ద్యాంచేతి [illegible]రోధ్ది[illegible]
నయంనస్యేతి బ్రహ్మా[illegible]బంధికర్మానం [illegible] స్నంరుణ వాతుత్వం వాప్యపాసనకి [illegible]స్నయంనవంపి
నాకాపినయంనవింత[illegible]జినగా ంరయంవెం భౌర్యలోకే భయఉన్నినిషతిత్వవగతి [illegible] నేనుబం[illegible]తేవమాది క ఉజ్ఞయనసాభి
పవర్గప్రాపణరూపత్వాత్ ఇతపాక్షే జన్మజరామరణాదిసంసారప్రాపణ [illegible]ఖ్యం[illegible]త్రవిప్రాధవే[illegible]స్యాతే నతూపాస
నవిరోధ ఇతిచేతన ఉన్నంరంనస్య జ్ఞానేనోత్పాదనదాపరకత్వావగమాతేయం[illegible] జ్ఞాన[illegible]ంరు పాతతవంంమస్య
స ఇత్యుపక్రమవాక్యేన మామంపాస్యేతి విధిత్సితోపాసనస్యావ్యవపాతోపా[illegible]క్రిః అ[illegible]తంనాస్యః పంథా ఇత్యా
దినిచ శ్రుత్యంతరాణి తథావగమంరుతి తచ్చ కర్మణోమ వపవర్గంప్రత్యవ్యవ[illegible]తోపాంనత్వే విరుధ్యేత అత ఉప
శ్రమాద్యవిరోధాత్ సాధుకర్మణో వంపవర్గంప్రత్యపాంరుత్వమంపాస[illegible]దపరక మాసింర్యతే అతః కర్మణా
మంన్నంరున వాంతంత్వం ఉపాసననిష్పాదనరూపమింతి తద్విపరీతమధోప[illegible]రునమం పాపన ప్రతిబంధరూప
మింతి స్పష్టతరమవగమ్యతే కించయదుష్పంన్నయునా ధోనంరంనెస్వర్గనరకప్రాపణరూపే[illegible]పూర్వసాధంకర్మణోం
జ్ఞానవిరోధిత్వం సిధ్యతి తథాపి ఉన్నినిషాధోనినిషంరెలానిపోషం కల్ప్యే పరమాత్మనో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యప్రసంగా

72

త్రినిమిత్తసూచనం। అత్రాంశికత్వేన త్వనిష్టఫలసాధారణకారణత్వం పాపత్వమితి భావః। అత ఏవ శస్త్రాదావి
ష్వరేచనాతివ్యాప్తిః వాసుదేవమనోయలసజ్జపహోమార్చనాదిషు। తస్యాంతరాంతరాయ[illegible]నుదేవేంద్రత్వా
దికం ఫలం। ఏతైర్నిరయాస్తు తస్థానస్వపరవలాత్మన ఇత్యాదిభిః పుణ్యస్యాపి ముముక్షుం ప్రత్యనిష్టఫలప్రదత్వం
సిద్ధం శ్రుతిష్వదుష్కృతేనేసహా పూర్వ్యనిర్దిష్టం సుకృతమపి పాప్మశబ్దేన ని[illegible]శంతి ని[illegible]యతి। నైతం సేతుమ

౭౨ హోరాత్రే తరతో న జరా న మృత్యుర్న శోకో న సుకృతం న దుష్కృతం సర్వే పాప్మానోతో నివర్తంత ఇతి న చానుక్తి
పాపాంతరవిషయః పాప్మశబ్దః దుష్కృతశబ్దస్య సంప్రతిపన్నస్య ముస్త పాప[illegible]జ్ఞాత[illegible]రూ అనుక్తపాపాం
తరాసంభవేన తద్విషయత్వాయోగాత్ సంభవేపి న తస్యాత్ర పాపాంతరవిషయః [illegible]ప్తిః। అ[illegible]స్సర్వపాంయు నివృత్తి
సంవాదితయోపాత్తి। అపహతపాప్మా హ్యేష బ్రహ్మలోక ఇత్యనంతరవాక్యపా[illegible]లం గళం న క్లైన[illegible]యు విషయత్వా
దర్శనాత్ న వ్యానుక్[illegible]దర్శ[illegible]పాప్మని వృత్యుక్త్యా ఉక్తసర్వపాయనివృత్తి[illegible]దకారావమం[illegible]ష్వపాప్మశబ్ద
స్యామముక్షైపి స[illegible]ప్రవృత్తి నిమిత్తసంభవాన్నముమ[illegible]పామం పాథ[illegible]ము ముక్షస్య సర్వ
త్రమం ముక్షు నిం[illegible]క్లైన[illegible]అతే సర్వే పాప్మాన ఇతి శ్రుత్రాజహాళ్ళి[illegible]ధర్మేణ పాప మితత్వ
[illegible]తుమముత్వ ము[illegible]పస్య జ్ఞాన విరోధిత్వం రజస్తమసో పాంతత దవగ వ్యే[illegible]త శంకాయాం ద్వారద్వా

త్రితె। ఆసురం దెయోరపి అ త్రాశిక్యాసుధా జన్మని జన్మని। మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాంత్యధమాం గతిమితిచ
ఏవం నాన్యయస్మిన్ వక్షః వాసుదేవేవర్గా నంరయా శ్రుత్యాసావమా స్యైన జ్ఞాన విరోధిత్వత రాదెయో ... ర్మణం సిద్ధిఅస్మాదతి
నిర్వా పా తుప్రిరపి ... రయ ... రాస్త్రాత సర్వా ... సంగు ణ్యాత ఏవం పాపస్య జ్ఞాన విరామువముక్షు ... ర్వృత్త్యా తం అథర జస్త
మ సో జ్ఞానార్ణ విరోధి త్వ ... సవాప్న ... పొతుత్వే చిప్రమాణం దర్శయతి రజస్త పనశంతిని ... పయతిస్తు తస్య కర్మా
పెక్షిత త్వ స్యహుత్రాపా అ తశ్శైలి అతః పాపస్య జ్ఞాన విరోధిత్వ వచనాత త తచ్ఛ్రేనూత్రా ... వర్తణం తన్నిరసనం చెతిపా
ప శబ్దా భిధెయయోః పుణ్య పాపయోరు భయోరపి నిరసనిం యుక్తైన పాప కర్మ ... జ్ఞాత ... ర్షం భవమాశం క్యా
క్షమన భిసం పాథ ధ వెనెతి అనేన స్వర్గాది ఫలప్రద కర్మ వ్యావృత్తిః అనుష్ఠితె సతి ... ః(అ... ర ... బాత్రెఇతి భావః తత్ర
కిం ప్రమాణమిత్యత్రాహ। తథాచ శ్రుతిరితి ఇదానీం నిరాసక విశేష ప్రమాణ తర్కాంధా ... వాక్యవాక్యస్యార్థ నిర్ణయో
పరకోగిత రావ్యత దావ్య క్షేజ నిరసనిం యుక్త్యా వాచి పదస్యార్థః పూర్వవేవ శిక్షి త ... న్నిరా ... వాచి పదస్యార్థానంత
రముక్తః। నన్వయం ధర్మ శబ్దః కృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణాదిప్రాయశ్చిత్త రూపధర్మ మాత్రప ... ర్థాం న స్యాత అనభి సంహి
త ఫలధర్మ విషయ ఇతి కుతో నిర్ణయత ఉచ్యతె యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకెన శాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షుః
క సాధ్య కర్మఛః పక్వైత తో జ్ఞానం ప్రవర్తతె యజ్ఞదాన తపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమెవ తత్। యజ్ఞొ దానం తః

తేనైతదవచ్ఛేతనగోచరం యచ్ఛ్రుతం శ్రోతవ్యం గతిద్వయం యదనిష్టానిమిత్తభూతాతిప్రభూతపుణ్యపాపకర్మవిషయం
విజ్ఞేయం యతే తత్ర చ గతిద్వయపరత్వాత్తు రాత్తురసాధ్వసాధుకర్మకారణం ద్వయముభయం కర్మ ... సోతావేశాదివర్జ్జ
వబుద్ధ్యనపేక్షం భవతి తథా సతి జ్ఞానవితర్కశ్రాదివ్యభావాదప్యయం ఆదకారాదినష్టస్యేదే ... సంసారిణం శాస్త్రవ
శవత్వాభావేన కర్మఫలభోగానుపపత్తేః ఏవం సంసారిణం కర్మఫలభోక్తృత్వాని ... నానుపపత్తేః రూపన్యాయం యానుగ్ర
౭౩ హోతమేషపవేత్యాదికం వాక్యద్వయం జ్ఞానప్రధానద్వారకకారణం ద్వయవిశిష్టం ... వర్తత్వాద్యృతే తథా సతి స్వవృత్త్యను
గ్రహాశ్చ భవతి । న దివాం యష్టిపూర్ణాయతక్షంతి పశుపాలవత్ । యం పారతః తు ... జ్ఞానత ... సంయోజయతి
తం । యస్త్వదేవాః పుణ్యం చ్ఛంతి పురుషాం యత్ పరాభవం । బుద్ధిం తస్యోపకర్షం తిసా ... క్తిః । ... తి వాక్యవ్యృతే తథా ।
పుణ్యం ప్రజ్ఞాం వర్ధయతి క్రియమాణం పునః పునః । వృద్ధః ప్రజ్ఞః పుణ్యమేవ ... యం గళం న క్షీన ... రః । పాపం ప్రజ్ఞాం
నాశయతి క్రియమా ... దస ... నష్టప్రజ్ఞః పాపమేవ నిత్యమారభతే నర ... దకారాం వరాం ... విశేషం తి ప్రజ్ఞాం
నాశయతి తి చ సప ... కత ద్విపరీత జ్ఞాననిష్పత్తిర్వివక్షితా ... పామంపాథ ... ప్రారంభానుపప
త్తేః యదుపిదం వ ... కృస ... కర్మ దేవతా సామాన్యవిషయం తథాపి భగవ ... ద్విజ్ఞానసామాన్యా
భవాభావాదసాధు ... రాధిత్వసిద్ధిః తథా విశేషతశ్చ వృతే । ఉరామి బుద్ధియో ... దం యెనమామపయాం

73

ణాత్వం వాదినిర్ధార్యసంశయ ధర్మస్యాపేక్షితమిత్యుక్తం। తతః కిం కర్మవిచారస్య బ్రహ్మవి[...] పూర్వవృత్తత్వ ఇత్యప
ర్యాయాం వను పాత్రనగతి ద్వయపరీక్ష్య తావత్ జ్ఞానస్య మీమాంసాధీనత్వాచ్చ తదు మీశ్వరం [...] వృత్తి ఇత్యాశంక్యాహ అ
తజ్ఞ ఇతి అతః బ్రహ్మణ ఇతి తథాసతి జిజ్ఞాసాధిరపాతాత్ర్ము కర్మసాపేక్షత్వాత్। జ్ఞాన ఉదే [...] సంసా[...] ఉపాదానార్థం
వా అత్ర తూ భంయాం భోగానుపపత్త్యపేక్షితేతి ఫలతత్పరకం పానం స్వరూపే [...] నానుపపత్త్రి రూపనా [...] ంస శబ్దస్యపూ
ర్వత్త్ర రసాధారణత్వాత్ కర్మవిరామీమాంసావసేయమిత్యుక్తం స్వయరూత్వం [...] స్వైవత్వర్థః యం
దనపేక్షితం పరేణోక్తం తదేవాదేక్షితమిత్యుక్తం। యత్త్రు పరేణాపేక్షితవ్యవస్థిత [...] స్య నపేక్షితత్వము
చ్యతే। అపి చ తాదినా నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదయః శ్రుతి। చ స్వార్థః ప్రత్యక్ష్యతే తి యః। అ[...] మీమాంసాశ్రవణమం
తరేణ కర్మబ్రహ్మమీమాంసాశ్రవణమంతరేణ త్వర్థః నసంపత్స్యం తజ్ఞ [...] నపశ[...] విత్వముక్తం కుత ఇ
త్య త్రాహ ఫలేతి ఫలవిశేషో భోగమోక్షరూపః కరణవిశేషో యజ్ఞోపాసనాదిః ఇతి కర్మావతా విశేషః ప్రయో
జాదిసాధనసత్త్వకం చ అధికారివిశేషో బుభుక్షుర్ముముక్షుశ్చ ఏషాం సత్త్వం యా ద్యో[...] కర్మస్వరూపం సాం
గంయం జ్ఞానాత్మకమ్ ఉపాసనాత్మకం చ భాష్యకారశ్చ యాగాదికమ్ ఉపాసనాత్మకం చ [...] పా వక్షులతి ప్ర
కాశత కర్మణ్యభ్యాసాదితి చ సూత్రం ఉపాసనాత్మకే కర్మణీతి తస్య భాష్యం ఉపాసనస్య కర్మత్వ తిసంతతి

పశ్రైవపాతనానిమునషిణాం। శమోదమస్తపశ్శౌచమిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిర్ధర్మముక్షోరపేక్షితత్త్వేనైకాత్మ్యానాం
యజ్ఞదానతపశ్శమదమాదీనామాత్రశ్రూయమాణత్వాత్ వియజ్ఞనాదానందాబ్రవ్యశ్వరత్న[illegible]సాత్యాదినాసప్ర
కరణస్యబ్రహ్మవిద్యావిషయత్వావగమాచ్చయం ధర్మశబ్దాభిలమ్ముముక్షువ్యపేక్షితానభి[illegible]సంహితఫలధర్మవిష
యఇత్యవగమ్యతే అత్రయజ్ఞదానాదిపర్యాయేషు దానేన ద్విషంతోమిత్రా భవంతి తత్ర ధిగాసాంసాదికఫలశ్రే

74 ౭౪

తేనమన్నపానసన్నాదోభవతీత్యాదివత్ బ్రహ్మవేదనానుగుణసాంగికఫలేషు[illegible]ంతవచంభగాయోన
వృత్తత్వాముపంరూపావిరాపనితిప్రధానఫలశ్రవణేతక్షిం చయుదుపిదంవాశబ్ద[illegible]స్మశ్రుమాత్రవిషయం
తథాప్యముముక్షుమాత్రవిషయంచనభవేత్ప్రవృత్తినిమిత్తసాధారణ్యేతన[illegible]వక్ష్యంధర్మశబ్దా
ర్థః ఆపాతికేష్టసాధారణేనసాధనేనాపాతికమనిష్టసాధారణకారణంఅ[illegible]ంగళంనక్తైన[illegible]సః స్యాత తత్తత్ప
ముముక్షుంప్రతిక్రా[illegible]ష్యానిష్టఫలదత్వేనధర్మశబ్దవాచ్యత్వాయోగా[illegible]కారావమాం[illegible]ప్రతిభావాచ్చ
పక్షేధర్మతాబలావ[illegible]నధర్మేణపుణ్యపాపయోరపనోద్య[illegible]వావముపాధ[illegible]సకర్మసాపె
క్షత్వంనిగమయ[illegible]తత్శ్రుతిస్మృతితదనుగ్రాహకోపపత్తిసు[illegible]కాకారవచనైర్భవః
ఏవంఉపాయప్రతి[illegible]సాధ్యం। సర్వాప్యుపేయం తత్రదాశ్రమధర్మాంగకోప[illegible]కారస్యవక్ష్యమా

దితిబ్రహ్మమీమాం[illegible]షిణం। శ[illegible]ం పాశవమాదిస్వరూపం నిరూప్యతే అస్మింశ్చ తుష[illegible]రపేక్షి[illegible]హ్మవిచారః బ్రహ్మ
విచారాత్ప్రాక్ బుద్ధిరి[illegible]ప్రమదదమాదిసాధనం స్యాత్। అతః పశబ్దాభివినః పూర్వవృత్తాద్ బ్రహ్మణో[illegible]ష్టసాంగాధ్యయ
సజాపాతప్రతీతికై[illegible]హ్యవిషంయుత్వాత్ ఇతి చేత్ తదయుక్తం సహ్యోపాతప్రతీ[illegible]పేక్షితాం న భిస్సగపా[illegible]గవిరాగముము
క్షుత్వయోహేతుః సం[illegible]జ్ఞానంయుప్రతీతేః। కించాపాతప్రతీతిరుభయం[illegible]వంతి తత్ర దినాసాం[illegible]శి తత్ర ప్రధ్యగుం
కర్మవిచార ఏవ ప్రవృత్తిరల్పత్వాత్ ఉభయత్రబలభుతాసంయూ అవిశిష్టత్వాత్ ప్రధమ[illegible]షపంచ[illegible]ంత[illegible]ర్భావాచ్చ శాస్త్రాం
తరే ఽపి నిత్యానిత్యవివేకాదికం సేూపపద్యతే ప్రథమ మాధ్యయనవిధివశత యూర్మిత[illegible]స్త్రాంతరానవకాశ
త్వాత్। కించ శాస్త్రాంతరేషు పరమాణుకారణత్వాబ్రహ్మైత్యకప్రధానకారణత్వః। అ[illegible]త్య త్వనిమిత్తమాత్రే
శ్వరాదయో వేదాంతవిరుద్ధా ఏవార్థా బహవ ఉపలభ్యంతే అత శ్శాస్త్రాంతరజన్యాసినస్యై నిత్యవివేకొ వేదాంతవి
రుద్ధత్వాన్న తద్విచారం ప్రతి పూర్వవృత్తో భవితుమర్హతి కించ శాస్త్రాంతరేషు షట్ప[illegible]దార్థషోడశపదార్థః
జ్ఞానాదీనాం మోక్షసాధనత్వప్రతిపాదనేన వేదాంతశ్రవణానైరపేక్ష్యాచ్చు న తజ్జన్యవివేక[illegible]ర్వవృత్తత్వం యు
క్తం యతోభ్యుదయనిశ్రేయస సిద్ధిః స ధర్మః చల జాతి నిగ్రహాసద్ధానానాం తత్త్వజ్ఞానాన్ని[illegible]సాధిగమ ఇతి
తత్ర తత్రోచ్యతే కించ తస్మాదేవం విచ్ఛాంతోదాంత ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వా త్మన్యేవాత్మానం పశ్యేది

రూపతయా తస్య ప్రయత్నసాధ్యతాపతి వాచికైః పక్షిమృగతాం మాత్సైరంత్యజాతితాం। శరీరజైః కర్మదోషైర్యా
తి స్థావరతాం నరః ఇత్యత్ర వచనశ్రుమానసైః కర్మదోషైరిత్యుక్తత్వాన్ ఫలం బాహ్యయం భాగో మో[illegible] తత్ స్థిరతాపత్తి
నిత్యతాపదినామితి ఆది శబ్దేనాత్మనో నిర్గుణమయం ఏవాయం ఇత్యుక్తజ్ఞానానందస్వ[illegible]త్వాదికం వివక్షితం
అత్ర సాధ్యావిశిష్టత్వం పాతోః ప్రతిర్యత ఇతి చేత్ నైవం మీమాంసాయాం ఫలకరణేతికర్తవ్యతాదీనాం ప్రత్య
ధికరణం తత్ర న్యాయమార్గేణ నిర్ణయః క్రియతే స హేతుః ఏవం తత్తదధికరణన్యాయం [illegible]గ్రహః తత్ర శ్రుతివాక్యస
ముదాయజన్యం రూపమితి రూపాంతరోపేయం విషయః సాధ్యః తత్తద్వాక్య[illegible]ర్థనిర్ణయేన స తత్త్వ
ముదాయం రూపమహావాక్యార్థనిశ్చయః సన్నిధిః ఇత్యర్థః। యద్వా పదార్థనిశ్చ[illegible]నిశ్చయః ఇత్యుక్తే
సతి న సాధ్యావిశిష్టతా తద్వత్ అత ఏవ పాకరణేతికర్తవ్యతాది శబ్దైః పూర్వం ప్ర[illegible]ః అ[illegible] ంగళం నక్తైన[illegible]త్ర ర్ష స్వరూప
శబ్దేనోక్తం। ఫలకర[illegible]త్యస్య కర్మమీమాంసా మాత్రవిషయత్వే[illegible]గ్య కారావాం[illegible]ధ[illegible]వేత్మా[illegible]
దినామితి వక్తవ్యమా[illegible]॥ద[illegible]పపదమీమాంసా శబ్దస్య మీమాంసా[illegible]త్య ప్రవాము పోధ[illegible]భాగద్వయం వి
షయతం రూప్రయ[illegible]యధోక్త ఏవార్థః। తస్మాత్కర్మబ్రహ్మవిచా[illegible]ఫలానిత్యానిత్యవస్తువి
వేకః తత ఇహాముత్రా[illegible]విరాగః శమముముక్షుత్వం చ శమదమాదిసాధనసం[illegible]రమాద్యుపేతః సా

దుఃపెత్రైవ తఅనిత్యవ[...]త్మసాధ్యత్వా[...]రూపం వా సుఖనిమిత్తం వా భవతీత్యేతదుపాది[...]రూపకస్య తు పుం
ంసో మితిచేతనప్రత్య[...]సత్త్వమాత్రస్య దర్శనాత్మ్యం తదుఃఖసాధకత్వదుఃఖాద[...]తాం। శరీర[...] నిరూపకస్యాపి త
స్యైవ పాదేయత్వా[...]నాత్మసోని[...]రాదనలాభాత్ప్రాణసుఖజీవితే అంధకు[...]దస్య గుణవిత్పాదికం[...]తదుద్ధరణ
స్నేశస్య తల్లాభసంబాధతిశయో[...]జీవితే విషమిశ్రమన్నం మరణభయార్[...]లిక్తే కృతార్థ[...]
ప్రత్యక్షసుఖాలాభాదాద్యంతరోపాస్త్ర దుఃఖానుబంధాభావాచ్చ పరిమితవ[...]పువృ[...]గృహే తత్ర[...]తస్మాదనిత్యస్య
పుంసస్త్వం నానిత్యత్వమాత్రప్రయుక్తం యదుచ్యతే నిత్యస్య దుఃఖాసంభిన్నస[...]తత్[...]ర్థేన[...]రుపాదేయత్వం
తదసంభవాదనిత్యస్య చ పుంసస్త్వమితి ఉచ్యతే నిత్యస్య దుఃఖాసంభిన్నసుఖరూప[...]నిశ్చప్రాప్తావదగమ్యతే ఉత
శాస్త్రే తేన ప్రథమః నిత్యస్య తాలాదేస్సుఖరూపత్వాదర్శనాత్ నిత్యస్యాత్మనో దుఃఖాస[...]సుఖరూపత్వాద
ర్శనాచ్చ ఆత్మనో పాదుఃఖమం పలభ్యతే అహం దుఃఖీతి శాస్త్రతశ్చోపదృశ్యతే వేదాత్ వేద[...]జ్ఞస్యం చ కివలం పాతజ్ఞ
నం ఉత ప్రమితిరూపం ప్రథమే కర్మబ్రహ్మభాగసాధారణ్యేత కర్మవిచారాత్రమేణ బ్రహ్మ[...]రం ప్రత్యేతస్యాపూ
ర్వకృత్తత్వానుపపత్తిః నిశ్చయరూపం చేత్కేవలం సాధ్యయఫలం స్యాత్ ఆగమాంతరము[...]రుద్ధతయా
నుపయోగాత్తస్యైతన్నైరపేక్ష్యేచ పూర్వవృత్తత్వానుపపత్తిః అథాచ్చేతయన్నిత్యం తదుపాదేయమితి నైవం

76

తి శ్రుతిరేవం విశిష్టేన శాస్త్రజన్యజ్ఞానమనూద్య పశ్యేదితి ప్రతిపన్నోపాసనస్యాంగత్వం తయా శమాదీను
పదిశతి అతః శమాదీనాం శ్రవణపూర్వవృత్తిత్వం శ్రుతివిరుద్ధం ప్రశాంతచిత్తాయేత్యాదిశ్రుతిస్తు శ్రవణాప
యుక్తావధాననిష్పాదనార్థేత్యుక్తం ఇతిహాసపురాణశ్రవణేన్నిత్యానిత్యవివేక ఇతి చేత్తర్హి తత ఏవ బ్రహ్మ
స్వరూపావగమాత్ బ్రహ్మవిచారస్యానారంభణీయత్వం స్యాత్ ఇతిహాసపురాణాదేరపి సంశయవిపర్య
౭౮ యాభావాయ శ్రుత్యన్నిరాసాయ బ్రహ్మవిచారాపేక్షిత ఇతి చేత్ సంశయవిపర్యయ[illegible] శ్రుత్యైవ నిత్యాని
త్యవివేకోపి తత్ర దృఢస్సంపాద్య ఇతి న సాధనచతుష్టయస్య పూర్వవృత్తిత్వం యు[illegible]గృహీతు నిత్యానిత్యయో
ర్వసంతతి నిత్యానిత్యవస్తూని తద్ధర్మా ఇత్యారభ్య వాచస్పతినోక్తం నిత్యస్య ధర్మి[illegible]ర్థేన గమనత్వం తత ఏ
వోపాదేయత్వం అనిత్యస్య ధర్మిణో నిత్యత్వమసత్యత్వం తత ఏవ హేయత్వ[illegible] ధర్మి
ణోస్తద్ధర్మాణాంచ వివేకో నిత్యానిత్య[illegible]వస్తువివేక ఇతి అత్ర బ్రూమః అనిత్యస్య [illegible]ంగళం న[illegible] స్వరూపప్ర[illegible]
ణనిరస్తం వేదితవ్యం [illegible] ఉపాదేయం యవనితలం తద్దేవత్వాద్యనిత్యం [illegible] ఉపపన్నం సుఖదుః
ఖనివృత్తి తత్సాధనత[illegible]యుద్ధం మే హేయోపాదేయత్వబుద్ధిదర్శనాత్ తద్విపర్యయం [illegible] హేయత్వేపాదేయతా బుద్ధి
దర్శనాచ్చ నిత్యమపి దుః[illegible] విరాగం దుఃఖనిమిత్తం హేయం ఉదిత్యత ప్రాయమిత్యేవ ప్రతీతినిత్యం అనుభయం చే
రవ

శంకనీయత్వాః పిత్రాది[illegible]రూఢకృతసాంగాధ్యయనస్య పురుషస్య ప్రయో[illegible]పాతప్రతీత్యైవప్ర

వృత్త్యుపపత్తేః రెల[illegible]రోపైర్థః తేషామేవానేకాన్యాచ్ఛ్రుతయః తై[illegible]రః విచారార్హైర్థ

త్తు జ్ఞానమితి కించ[illegible]రుతాం జ్ఞానస్య చ స్వర్గాదిఫలజిహాసా[illegible]రోపయోగా

వక్తవ్యః స్వర్గాదిఫలస్యానిత్య[illegible]దుఃఖసంభిన్నత్వంచ కథమవగ వన్త్య[illegible]త్రైవణా

పురుషార్థసిద్ధేః నైరకాంక్ష్యేణ బ్రహ్మవిచారప్రవృత్త్యయోగాత్ తత్పూర్వప్రవృత్త[illegible]త్తేః యత్న

తరనిత్యమితిచేన్న శ్రుత తర్కమాత్రేణచేతత్తేనైవ నిరస్తనిత్యపురుషార్థసం[illegible]బ్రహ్మవిచారః ప్ర

తిబధ్యేత దుఃఖనివృత్తేరంతరాపాతాత్ । స్వాభావిక సుఖస్యాధిభావిత్వాదంతవి[illegible]త్తేష్వనిత్యపురుషా

ర్థాసంభావనేతిచేతన దుఃఖనివృత్తేర్దుఃఖానుబంధినిదుఃఖనివృత్తిత్వాత్ సం[illegible]న్నవత్ సుఖంచేత్సు

ఖత్వాదేవ కృతకమిత్యేవం రూపకుతర్కైస్త్రుట్యే సంభవేన కేవల తర్కశరణానాం నిత్యపురుషార్థసంభావనాయా

మనుపపాదత్వాత్ । శాస్త్రసిద్ధనిత్యేతర విషయత్వావాప్తినిశ్చయః ఇతిచేత్ న వేదాంతశ్ర[illegible]పూర్వకొవాప్తినిశ్చ

యః తత్పూర్వకం వేదాంతశ్రవణమస్యానేకాన్యాశ్రుయప్రసంగాత్ అతో బ్రహ్మవిచా[illegible]ప్రతినిత్యానిత్యగత

ధర్మవివేకోపయోగాయనిత్యానిత్యవిభాగప్రత్యక్షస్య ప్రవృత్తిస్తర్కస్య తిప్రసక్తేః శాస్త్రాంతరాణాం బ్రహ్మ

ప్రతీతేః కింతన్నిత్యం సుఖసంభవతి చేత్తదుపాదేయమితి సతి తస్మిన్ననిత్యమనుపాదేయమితి చ। తత్ర తావ

న్నిత్యసుఖసంభవజ్ఞానస్య బ్రహ్మవిచారోపయోగో నిత్యఫలోపాదిత్వాద్వారేణేతి వక్ష్య [illegible] శాస్త్రాంతరేషు

కర్మకాండే చ నిత్యఫలసంభావనాయా అనివారకాభావాన్నిత్యవివేకానంతరం [illegible] షామప్యారంభణీయ

తా స్యాత్ తేషు హ్యనిత్యం ఫలం ప్రతీయతే। తరసదితి చేత్ తదసత్త్వమప్రామాణ్యదన్యపరత్వాద్వా భవేత్ త

౭౭ దుభయం కర్మమీమాంసయా నిరాసే సిద్ధ్యతీతి తస్యాః పూర్వవృత్తత్వమభ [illegible] ఆర్యసత్రాంతర్జ్ఞా

పనపరమితి చేత్ న తస్య స్వశాస్త్రారంభోపయుక్తవిషయప్రయోజనపర [illegible] స్త్రాంతరాప్రామాణ్యాది

ప్రతిపాదనపరత్వాభావాత్ తస్య ధర్మోపయుక్తత్వాత్ తర్కప్రామాణ్యాదికమభిప్రే [illegible] యాః తస్య స్వోప

జీవ్యజ్ఞానమపేక్షితమితి కర్మవిచారస్య తర్కపాదస్య చ పూర్వవృత్తత్వమాప [illegible] స్త్రాంతరాప్రామా

ణ్యం పాం కర్మమీమాంసా ప్రథమ [illegible] పాదావసేయం అన్యపరత్వం వాక్యం [illegible] లావిష

ధ్యవసాయః శ్రుతత్ర [illegible] దః శాస్త్రాంతరప్రమేయదార్ఢ్యం చ తక [illegible] ప్యతే కించారబ్ధసూ

త్రాదేవ శాస్త్రాంతర [illegible] సత్త్వావగమశ్చేదన్యోన్యాశ్రయః బ్ర [illegible] త్తస్యానత్ర నిత్యఫ

లాసత్త్వావగమః త [illegible] ద్బ్రహ్మవిచారే ప్రవృత్తిరితి న హైవం సతి ధర్మజిజ్ఞా [illegible] త్రేప్యన్యోన్యాశ్రయః

మాణ్యం న తావతా సిద్ధ్యసంభవేత్ తథా హి యెన్మయే తం భిర్బ్రహ్మాణి ప్రామాణ్యసంభవాదేవం పరిహార్తవ్యాః
స్యుః తే చ సిద్ధే వృత్తౌ నస్య బ్రహ్మావిషయత్వం ఇతి తత్పరివారేణ బ్రహ్మణి వేదాన్తానామితి వక్త్ర[illegible] సముద్ధరణపరత్వేఽపి
ష్మదిపర్యేవపక్షః అసంభావనాస్పదత్వాత్ అత ఏవ దుఃఖత్రయాభిఘాతజ్ఞానంతరం[illegible]షావత్త్వమపి నిరస్తం
తదాపాతికేహ్యపాకం దుఃఖజిజ్ఞాసం పూర్వవృత్తం ఉత్పన్నారకదుఃఖజిజ్ఞాసమాల్య[illegible]స్య పరతాపజుస్థిరతయా
తాపత్రయాంతర్గతత్వజ్ఞానం ప్రథమః ఆయుర్వేదాదిభిస్తన్నిరసనే[illegible] అర్థాద్వేదాంతా-
చారన్నైరపేక్ష్యాత్ నత్వితి యుః నిరయదుఃఖహేతుభూతపాపాపనోదక[illegible]త్రం తు విధాయకశా-
స్త్రాభావాత్ శ్రుద్ధిదాంతన్నైరపేక్ష్యాత్ తృతీయేత్యత కర్మవిచారాపేక్షా స్యాదే[illegible]త ఏవాధ్యయనవి-
ధివశస్య శాస్త్రాంతరావగమావసరవిధురత్వాత్ సత్యప్యవసరే స్వర్గాదిఫలస్య స్థిర[illegible]త్కైస్త్రైరేవ శాస్త్రైరర్థ-
కృత్యపాయస్యావగతత్వాన వేదాంతన్నైరపేక్ష్యాత్ వేదాంతవిరుద్ధార్థాభిధాయినాం తేషామవగమస్య వేదాంత-
జ్ఞానపూర్వవృత్తిత్వాయోగాదాపాతప్రతీతేరతిహాసపురాణయోః శబలత్వాస్థిరఫలత[illegible]నంతస్థిరఫలత్వవి-
పర్యయప్రతీతిహేతుత్వాచ్చ పూర్వం వ్యాఖ్యేయస్య భావాత్ క్రమనియమ ఉక్తః వ్యాఖ్యే[illegible]నస్య భావావపి తత్సి-
ద్ధిరిదానీమయుక్తే ఏషామితి ఏషాం శమాదీనాం సాధనత్వం చ సముచ్చయేన వినియోగాత్ నేయం వినియోగః

78

౨౮

విచారనైరాకాంక్ష్యాపాదకత్వోత్పత్తిర్విరోధేనానుపదేశాలాగాచ్ఛవేద ఏవ ప్రామాణికర్తవ్యః తత్రాపాతప్రతీ
తదుభయభాగసాధరణ్యేన్నిత్యానిత్యనిర్ణయస్యవిలామూంసార్థ్యయఫలత్వేనాన్యో…త్రయస్యదుస్తర
తత్వేచ్ఛనిత్యానిత్యగతహేయోపాదేయత్వజ్ఞానంనిత్యానిత్యవస్తువివేక ఇత్యయముక్తరీనను శాస్త్రాంతరేషు
నిత్యఫలసంభావనాయాంనివారకాభావాన్నిత్యానిత్యవివేకాదిమతస్తత్రాపిప్రవృత్తిప్రసంగ ఇతియదు
క్తంతన్నశాస్త్రాంతరనివారకత్వాదార్శసూత్రస్యబ్రహ్మైవజిజ్ఞాస్యంనప్రకృతి [illegible] వితిహ్యసూత్రార్థః
ఇతితదయముక్తంసాధనచతుష్టయంపూర్వవృత్తత్వవాదిభిరస్యార్థః స్యన [illegible] ప్రతీతాపత్రయః
జ్ఞానపూర్వవృత్తత్వవాదిభిర్వాయమర్థఉక్తః నచాయమర్థఉపపన్నః అ [illegible] దయమర్థః
సూత్రకృతాపదిశతేనచాజ్ఞాపతే కింతూపపాదతఇతివక్తవ్యంనాయంనిబం [illegible] స్త్రాత్తాత్రీఉ [illegible]
త్రిశ్రుశాస్త్రాంతరదౌర్బల్యమేవవాప్యశాస్త్రప్రాబల్యమేవవాసముచ్చిత [illegible] మః స్వశాస్త్ర
స్యచదౌర్బల్యబ్రహ్మ [illegible] స్యత్వాతేనాపిద్విత్రియః శాస్త్రాంతర [illegible] ణఏవజిజ్ఞాస్య
త్వసిద్ధేః శ్రుతిరేవ్యన [illegible] ర్థ్యంపూర్వమీమాంసాయామేవచోద [illegible] తిభిస్తదుభయ
సిద్ధేః తత ఏవ తస్యాః ప్ర [illegible] త్వాపత్తిశ్చ ఏవశాపేక్షితత్వాత్ వేదప్రామాణ్య [illegible] సిద్ధిపిబ్రహ్మణిప్రా

శ్చైతత్ప్రుదెలా జనం[illegible]ధకత్వ నాదితి వాక్యకారవచనం స్మారితం బ్రహ్మధ[illegible]కర్తవ్య[illegible]శి అబ్రహ్మణిం బ్ర
హ్మత్వేన దృష్టిః బ్ర[illegible]ధరణ్యేన్ని[illegible]బ్రహ్మదృష్టిరూపత్వాత్ బ్రహ్మజ్ఞానసా[illegible]లత్వేనా న్యూ[illegible] ఇతి పౌర్తాఇహోవ
చింతనియలానిన[illegible]హౌరెయాంపౌ నృపి కర్మాణిం చలత్సువల్యధు ధార్తః నల్పుర్గధా[illegible] త్వయియుం క్త్రరనను[illegible]త్యర్థః అనభి
సంపాతఫలాని అనభిసంపాతఫలత్వాత్ బ్రహ్మవిద్యాంతాపదనాని త్యర్థః న్త్రా పిప్ర[illegible]తిప్రసం[illegible]పాదనా[illegible]
ధ్యుణ్యం బ్రబలప్రతిబంధకే సత్యపి శీఘ్రఫలప్రదత్వం తథా పాదనాని బ్రహ్మవి[illegible]వితి[illegible]ర్థ సంపాదయ[illegible]
తి త్యర్థః ఏతానల్పుర్గ్ధాధ్యుపాసనాని అత ఇహైవ సుతరాం సంగతాని ప్రధా[illegible]ప్రతీ[illegible]వ నాసాం దృశ్యబాధి
నాధిష్ఠత్వం ప్రసంగాత్సంగతిః అన్యతరాపేక్షయాఉభయాపేక్షయా వా[illegible]క్షా ఫ్యంగతిః అత్రతూ
భయోరపేక్షితత్వం ప్రతిపాదితం బ్రహ్మదృష్టిరూపాణి త్పుర్గధాధ్యుపాసనా[illegible]జిజ్ఞాసాపేక్షా భిపా
తా బ్రహ్మవిద్యాంతాపదనానితి బ్రహ్మజ్ఞానస్యుర్గధాధ్యుపాసనాపేక్షా భిపాతా ఏవ తదభి[illegible]ణెయసుతరాం మి
త్యుక్తం ఇహైవేతి ఉభయాపేక్షాయాం అత్రైవ విద్యమానత్వాత్ సుతరాం సంగతిరిహైవ న తత కర్మవిచార
ఇత్యర్థః నను కథమలం ర్గధాదివిచారస్య బ్రహ్మవిచారవివసుతరాం సంగతిః కర్మవిచారేపి వాసుతరాం
సంగతిరస్తి ఉభయాపేక్షయా వా సంగతిసల్పుతరాం సంగతిః కర్మాంగాశ్రయత్వాదుర్గధాదిభిం యాం

అంగత్వజ్ఞాపనం తతః కిమిత్యత్రాహ వినియోగశ్రుతీత్యాపి కిమిత్యత్రాహ సచతార్థేయ్యా ఇతి వృత్తివ్యా
ఖ్యాయామోక్తం ఇత్యర్థః ఇదం ప్రదర్శనార్థం ముక్తం కర్మవిచారోక్తప్రకృత్యున్ననాయ్యయసాపేక్షత్వాద్ద్రవ్యవిచా
రస్యాపి తానిపాకర్మమీమాంసాధ్యాయానాం ప్రమేయాణి ప్రథమాధ్యాయే ప్రమాణలక్షణం వృత్తం ద్వి
౭౨ తీయేధ్యాయే శాస్త్రభేదః కర్మభేదాపాభేదహేతవఃశబ్దాంతరాభ్యాససంఖ్యాగుణప్రక్రియానామధే
యాని తృతీయే శేషత్వం నిరూపణం అంగత్వజ్ఞాపకాని ప్రమాణానితి శ్రుతిలింగవాక్య[illegible]ణాసమాఖ్యా
సానిచ తదర్థే క్రత్వర్థపురుషార్థభేదనిరూపణేన పురుషార్థేః క్రత్వర్థ[illegible]యుక్తిర్నిరూపితాపం
చమే ప్రయోగః శ్రుతప్రమాణేని శ్రుత్యర్థపాఠప్రవృత్తిముఖ్యకాండాని షష్ఠ[illegible]పేణం సప్తమే
సామాన్యాతిదేశో నిరూపితః అష్టమే విశేషాతిదేశః నవమే ఊహః దశమే బాధ[illegible]ప్రదర్శయోక్త[illegible]
ప్రసంగశ్చ యథోక్తం ధర్మాధిర్మానభేదాంగప్రయుక్తిక్రమకర్తృభిః సా[illegible]తం ప్రా[illegible]
క్తిభిరితి ఏతస్మాచ[illegible]త్వం సంకర్షసాపేక్షత్వం చ బ్రహ్మవిచా[illegible]ం తస్యాప్యతా
తీయమిత్యప్రదర్శ[illegible]క్తం అథ కర్మవిచారాపేక్షత్వభేద్యావ్యయ[illegible]త ఉక్తేధాదితిపరేణ
ప్రసంగాత్ సంగతిర[illegible]త్రతుసాక్షాత్సంగతిరుపపాద్యతే కర్మసమృద్ధ[illegible]కర్మసమృద్ధ్యర్థః

రూపః ప్రధానహేతుః కః కిమిత్యపేక్ష్యః తతః కిం ప్రకృతానంతర్యస్య తత్రాపా[illegible]చతాత్[illegible]తేషామపి ద్ధర్మా
ద్ధ్యుపాసనానాం సద్భావః ఇదం ప్రసాధ్యం ఖంగతత్వేపి విగానం ఉద్ధర్మాద[illegible]న్యాయసాపేక్షేతి తస్య కర్మజ్ఞానా
పేక్షాసద్భావేపి గతాయ[illegible]తి[illegible]ంతస్య కర్మాధిగమాపేక్షా నాస్తి తత్ప్రక[illegible]దయప్రమాణల[illegible]ంతేష్వప్యుపా
యపరమముక్తి పరవాక్యమాత్రాధ్యయనః పురుషస్య బ్రహ్మవిచారేపి [illegible]సంఖ్యాగుణ[illegible]ప్రతి[illegible]యమా[illegible]
శ్రవణప్రసంగాత్ తృతీయచతుర్థదోషః ప్రథమద్వితీయదోషోక్తన్యాయసాపేక్షత్వ[illegible]ణసహ[illegible]చేతత్తపాం[illegible]
స్య బ్రహ్మవిచారస్య కర్మవిచారన్యాయసాపేక్షత్వాత్తస్యైవ పూర్వవృత్తత్వం జనా[illegible]యుక్తి[illegible]శేషేణ తస్య చి
త్ప్రవాక్యవిచారమాత్రాపేక్షేతి చేత్ తస్య సంక్షేపతవిశేషేణ తృతీయచతుర్థమ[illegible]ంనస్యాత్ అథ వాసం
క్షేపాతిశయాత్ప్రఘుత్వబ్రహ్మవిచారనిరపేక్షతాక్యంన స్యాత్ కించ వేదాంతేషు పాఠ[illegible]పరవాక్య[illegible]మాత్రాధ్య
యనతః శాస్త్రం రత్నవిదితి త్వయాపి వక్తవ్యం తద్వేదాంతమాత్రాధ్యయనస్యాపి తుల్యం క్ష[illegible]త్న సావధ్యాయాధ్య
యనస్య విహితత్వాత్ అతో విధితిలంఘినాం రుధపేక్షి తం తదేవ పూర్వవృత్తమిత్యసం[illegible]తం క్ష తత్న సావధ్యాయా
ధ్యయనేనాపి సుక్షతవశాత్ప్రావృత్తశ్రవణాపేక్షాయాం పూర్వమేవ దత్తముత్తరం విరోధాదప్రమాణత్వాదిత్యా
ది గ్రంథసంగృహీతాని దూషణాన్యత్రోచ్యత ఇత్యాదినా సిద్ధాంతభాష్యేణ పరిహృతాని తథాపి కర్మణి మునిత్యషల

తద్విచారస్య కర్మాపేక్షాస్తి కర్మణోపి స్వసమృద్ధ్యర్థోద్గీథాద్యుపాసనాపేక్షాస్తి తదుభయాపేక్షాయా
విద్యమానత్వాత్ ఉభయత్ర కర్మసమృద్ధ్యర్థోద్గీథాద్యుపాసనాపేక్షా కేవలకర్మణాం విద్యాంగకర్మణాంచ తుల్యా
అతః కర్మసమృద్ధ్యర్థత్వహేతుః సాధారణః కర్మాంగాశ్రయత్వం పూర్వభాగవిచారసంగతేరసాధారణ
౧౦ హేతుః బ్రహ్మజ్ఞానసాపేక్షత్వముత్తరభాగవిచారసంగతేరసాధారణహేతుః ఏవం సాధారణాసాధా
రణహేతుద్వయవత్త్వాత్ సాంప్రత్యపి బ్రహ్మదృష్టిరూపోద్గీథాద్యుపాసనానాం బ్రహ్మజ్ఞా[illegible]క్షత్వా[illegible]వినాత
క్త్వం తన్నమశక్యం పూర్వభాగవిచారేణ హి కర్మవిచారాత్ పూర్వం బ్రహ్మవిచారఉ[illegible]ప్రాగుక్తసంగతివిశే
షవిశిష్టత్వాత్తరయోః ఉత్తరభాగే తు బ్రహ్మజ్ఞానస్య సఫలత్వాత్ నిర్వృత్త[illegible]ద్గీథాద్యుపాసన
చింతనం కర్తుం శక్యం అత ఏవ శక్యత్వాదుద్గీథాద్యుపాసనాన్యుపనిషద్భాగే విచా[illegible]వ బ్రహ్మవిచా[illegible]
సాయాం నిరూపితాని చ ఏవం వేదాంతభాగవిహితత్వ బ్రహ్మమీమాంసా[illegible]పవైషమ్య
త్రయవిశేషతాం[illegible]రూపే[illegible]క్షాయా ఉత్తరభాగవివవిద్యమానత్వా[illegible]తరాం సంగతి
స్త్రైవేత్యభిప్రాయే[illegible]మేవావసంగతాని తత్కృత్రం అయం చాభ్యు[illegible]రుందప్రధానస్యార్థ
స్యాపి సాక్షాత్సంగతత్వా[illegible]ప్యుపశ్యాపేక్షితః కర్మవిచార ఇతి ప్రధానప్రతిపా[illegible]సువేలనాపేక్షితత్వా

80

ద్వైవిధ్యార్థః పరిహారస్య [illegible]ప్రపన్నత్వాచ్ఛ్రవణాదిత్రయాన్నిత్యవాక్యజాధివిధేర్వైఫల్యాపత్తుసి[illegible]దప్యపాస్తం।సా
ధనచతుష్టయస్యపూ[illegible]స్రిక[illegible]త్రత్త్వేవస్తుసామర్థ్యంనామహేతురుత్కృష్టంశింవిద్యాంగత్వేస్వరూపాచ్ఛాధికే
త్యాదినాప్రతిబన్ధ్యత్వేకర్మ[illegible]ఉపపాదనదూషణరహితాంబర్వాంగ్రంథకారైర్వర్ణ్యభాగవిచార[illegible]పూర్వంనకృతం
అథతదుపపాదనారహితోపత్రవతేపూర్వముపాహితోపదేశపరవాక్యవ్యాహేతుఃప్రవృ[illegible]సాధారణ్యసామర్థ్య
మతిరిక్తహేతవఆపన్నస్త్రనిరస్త్రశ్రువిధిత్సితంజ్ఞానవిలతిహ్యుక్తంవస్తునాం[illegible]ఘతసౌక్ష్మ్యేత్వంవ్యాత
సిద్ధంవస్తుస్వరూపపదేశపరైరితిహావక్ష్యతేఅతఃస్వరూపపరవాక్యపర్యాలో[illegible]ప్రాగస్త్రతదుపపాద
యితుమారభతే।యదప్యాహురితిశ్లోకం॥అపినోపపాదయిష్యమాణస్య[illegible]నవలంస[illegible]చ్యతేఆహు
రితిగ్రంథకారబహుత్వంఅనేనాస్యగ్రంథస్యతత్ప్రబంధోక్తసకలార్థగర్భిత[illegible]దర్శితమపివేదాం
తాఆరభ్యంతఇతిఆదప్యాహుస్తదనాదరణీయమిత్యుపర్యన్వయః ప్రథమంబ్ర[illegible]క్యమేవసత్యమితి
ప్రతిజానతేఅశేషేతిఅశేషవిశేషావిభక్తమాణజ్ఞాత్రాదయః విజాతీయసజాతీయ[illegible]స్వగతావాస్వగతే
షుభ్యస్వయంనోహ్యావృత్తిరూపాశ్చవిశేషాఅశేషశబ్దేనవివక్షితాః తత్ప్రత్యనీకంస్వజ్ఞా[illegible]ననివర్తకంశుక్తి
రివరజతస్యేత్యర్థః నిర్విశేషత్వేశూన్యతాస్యాదిత్యాహచిన్మాత్రమితిచిచ్ఛబ్దేనతుచ్ఛవ్యావృత్తిః స్వయంప్ర

ష్యేన విరోధానభిసంపాతఫలత్వాత్పరిహృతః భేదవాసనాజనకత్వేనైకజ్ఞానవిరోధస్తు పృథగాత్మానమి
తి పృథక్త్వే జ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వశ్రుత్యా పరిహృతః అయం విరోధావక్ష్యమాణషట్సు సామర్థ్యేనాంత
భూర్ఘతశ్చ మోక్షస్య సకలభేదదర్శననివృత్తిరూపతాయాః ప్రపంచమిథ్యాత్వోపపాదం సాపేక్షత్వాత్। ఇ
౮౧ కస్య జ్ఞానస్యోపాయత్వేపి కర్మణో దృష్టద్వారేణోపయోగాదవిరోధః అప్రమాణాస్యంత్రయీవానేషబ్రు
హ్మవిదాం పరిష్ఠ ఇత్యాదినఞ్ప్రాంతవినియోజకప్రమాణదర్శనాత్పరిహృతం ఖి [illegible] ర్థచిత్తసామిథ్యాప
యోగస్తు వేదనేనాత్పత్త్యపయుక్త్రమనేనాన్యైర్మల్యపాతంత్వోపపాదనేనవి [illegible] త్వేపి సస్యా అపార
మారుత్వత్రుపేక్షోరపాదనేన చప్రత్యుక్తః జ్ఞానమాత్రస్యపాతంత్ర్యశ్రవణం [illegible] ధాపానభ్యపగమా
ద్వత్తోత్తరం సామర్థ్యేనామమిథ్యాభూతత్వం ధస్య జ్ఞానైకనివర్త్యత్వరూపం [illegible] వ [illegible]
చ మిథ్యాత్వదూషణేన ప్రతివక్ష్యతే శమాదయంగకతా మన్నన కృతౌ విరోధ [illegible] జ్ఞాదనేన వృ
త్తిరూప శమాదే [illegible] ష్ఠరుత్వేనావిరోధాత్ పరిహృతః శమాదరౌ [illegible] ష్ఠనిషిద్ధకామ్యవి
షయా ఇత్యుక్తం వాక్ [illegible] జ్ఞానస్యైవ మోక్షోపాయత్వం శాస్త్రవిరోధ [illegible] ర్థ్యాం నిరస్తం తత్రని
వర్త్యవాసనాయా నివర్తకత్వప్రతిబంధకత్వాభావేన శ్రవణాదే భేదవాసనా [illegible] మనపేక్షితత్వాత్త

81

త్తి నిరధిష్ఠానభ్రమపక్షేప[illegible]సః ఏవకారేణాధిష్ఠానబహుత్వనిషేధః తథా సతి విరోధ స[illegible]చ సత్త తదజ్ఞాననివ
ర్త్యత్వసిద్ధిః ఉదాహ[illegible]త్ర ఏకవచనేనాధిష్ఠానైకత్వసిద్ధిః నానాధ్యాసానాం చక్షుఃప్రమాణ ష[illegible]ధ్యస్తాః తత్ర ప్రథమే
కాధిష్ఠానత్వమితి విరోధం స్వం రూపం ప్రకాశవస్తునోఽధిష్ఠానత్వవిరోధ[illegible]ధ్యాసోపపాదనం [illegible]నకారః మిథ్యా
భూతం మిథ్యాభావవత్ చక్షుఃప్రమాణ మిథ్యాత్వలక్షణమిత్యర్థః బ్రవన్ అప్రమాణస్యంత్రింశత్ మిథ్యాత్వ
చకింప్రమాణమిత్యత్రాహ సదేవేతి సదేవేతి విజాతీయభేదాభావార్థం [illegible] ఏకమేవ[illegible]ర్థ ఇత్యర్థః [illegible]ప
మితి స్వగతభావాభావరూపభేదః షడ్విధతాత్పర్యలింగాపేతస ద్విద్యాగతత్వాదిదం[illegible]ప్రా[illegible]త్వే తు ముపాత్తం
అద్వైతకారఫలితనిషేధకం తాత్పర్యమత్పరవిద్యావాక్యమపి పాదత్రి అధేతి ఇదం చ[illegible] శంకాపి దోషమపి
దాసోప ప్రముఖకారణవాక్యం భూతవేదాని మితప్రత్యేకానంతరం తస్యైవ ప్రపంచనా[illegible]శరీర[illegible]స్యాం ప్ర
త్యక్షాగోచరః అనుమానాద్యగోచరః అథవా చక్షురగోచర ఇంద్రియాంతరాగోచరం [illegible]గో ప్రముఖం అమకేం అ
వర్ణవర్ణమైలక్ష్యాదికం అచక్షుః శ్రోత్రమపాణిపాదం జ్ఞానకర్మేంద్రియరహితం నిత్యం వి[illegible]ం కాలదేశాభ్యామన
వచ్ఛిన్నం సర్వగతం సర్వేణ జగతాధిష్ఠానతయాగతమాశ్రితం వస్తుపరిచ్ఛేదరహి[illegible]మిత్యర్థః సుసూ
క్ష్మం అదృశ్యత్వం న తుచ్ఛతాపాతి దూరత్వాదినా కిం తు సంసారాత్మతాపాదిత్యభిప్రాయః [illegible]భేదాదనేకయు

కాశత్వం పాచిత్వం మాత్రభాగ్నం యథ్వావ్యావృత్తిః యద్వా ప్రత్యనకత్వరూపధర్మాశ్రయమాత్రభావావర్త్య
తే యదాప్రమాత్రభావసత్త్వతః న మస్త్రవిశేషవిరహేవి వక్త్రితః బ్రహ్మైవ త్రైవ తాకారేణ సమ్యణ బ్రహ్మావ్యావృ
త్తిః పరమార్థః తత్త్వవేదకప్రమాణవిషయః సగుణవాక్యానాం న తత్త్వపరత్వంచల విశేషార్థముపా
సనే స్వపరత్వాదితి భావః కథం బ్రహ్మణ ఏవ సత్త్వత్వమన్యదపి ప్రాప్తం యత ఇతి శఙ్కాయాం బ్రహ్మణ
ఏవ పరమార్థత్వసిద్ధయే తద్వ్యతిరిక్తస్య తదజ్ఞాననివర్త్యత్వం యచ్చ విశ్వమిథ్యా[illegible]తి జాత్యసాత దితిల
థాత ఆదేశో నేతి నేతీత్యాదౌ ప్రకృతైతావత్త్వమితి సూత్రవిషయే కృత్స్నస్యమిం వి[illegible]స్త్రమ్మాన హంపి మిథ్యా
త్వం పర్యైః పూర్వపక్షీకృత్యైరస్త్రమితి తదభిప్రాయే ణోలాక్తం తదతిరేకతి నేహ[illegible]దనిషేధవాక్యస్య.
బ్రహ్మవ్యతిరేకేపి నిషేధనానాత్వం సిధ్యతీతి దర్శితం నానావిధేతి। పూర్వమశ[illegible]ః క్త్రానిగ్నేస్మ[illegible]
రణోర్థం నేహనానాస్తీత్యాదివాక్యగతనానాశబ్దవివరణోర్థం చ నానావిధ శ[illegible]తః జ్ఞానజ్ఞ
యేతి। తత్ర తజ్జ్ఞానభేదః జ్ఞానస్య భేదం యావచ్ఛిన్నవృత్తి జ్ఞానభేదః అనే[illegible]నవభేదస్వరూ
పప్రయుక్తతావ్యావృత్తిః భేదశబ్దైర్నైకకాలుష్యవాంతరభేదావివక్షి[illegible]రస నిర్వృదుః ఖ
రూప జన్మజారామరణోన్యచ్చంతే సర్వమితి వక్షమాణశ్రుతిగతసర్వశబ్దస్యా[illegible]ర్థః ఇతి భావః తస్మిన్

82

ర్థం సర్వం తస్మిన్నేవేతి ప్రతిజ్ఞాతం బ్రహ్మణస్సరూపధ్యాసాధి. ష్ఠానత్వం చానేన ద్యోతిస్సప్రదర్శితం వృత్తిరి
క్తౌ నిషేధకం తత్త్రిందర్శయతి నేహ నానాస్తి కించనేతి నానాప్రపంచస్యైవకారేణ నిషేధ ఇతి దర్శయతి మృ
త్యోరితి తమసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి య ఇవ శక్తే నానాత్వస్య సత్త్వపరత్వం దర్శితం మిథ్యా
భూతం చ తత్రదాచిన్న వృత్తిః స్యాదిత్యత్రాహ యత్ర హి త్రయిరివ భవతి ఇతి శబ్దాం యథా ఇవ శబ్దః
పూర్వ తత తత్తథా ఇతర ఇతరం ఇతరేణ పశ్యతీత్యర్థః కేనేతి వక్ష్యమాణ [illegible] తి జ్ఞానోత్పత్తిద్వితీయ
ర్థం యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్ [illegible] ప్రమాణ ఇతర ఇత్యు
క్త్వాత్మపశ్యేత్ విజానీయాదితి జ్ఞానపర్యాయే ద్యోత్యః ఇదం కృత్స్నమిథ్యాత్వం [illegible] నామనాదయం తం
శ్రుతిముదాహరతి వాచేతి వికారో ఘటాదిసంస్థానం నామధేయం చ వాచా [illegible] ం వాగా [illegible] బనంధ్యా
పహారికమిత్యర్థః తస్మిన్నాత్రికే తైవసత్యం బ్రహ్మణి నానాత్వం పశ్యతః పూర [illegible] ప్రవృత్త్యశబ్దాభి
హితా జ్ఞాననాద్యంభయందర్శయతి యదాహి పరం అపధారణాత దేవ తత్ం [illegible] సత్యమాహాంస్తు
రేవ బ్రహ్మపరమం కవినామితి వతేపరమల్పురయదహ్వాఉతలరం ఉదిత్యస్యభవత [illegible] నేనాప్యంయః వ్యవ
హితాశ్చేతి సూత్రాత్ అరం శప్తుంయథా వ్యాపత్యాదేః పశ్యదుపాదానంసిద్ధం తే [illegible] వారసాకర్యాత్మం

౮౩

83

త్రుక్షుబాధ్యత్వయోరుపపత్తిః అథ శోధకవాక్యమపి పాదత్త్రసత్యమితి అనృతజడ[illegible]రిచ్ఛిన్నవ్యావృత్తి
నిర్విశేషవస్తుపరమిదం వాక్యం కారణవాక్యైకార్థ్యే బాధకవాక్యం తత్ర కార్థ[illegible]త్వసమానాధికర
ణ్యేనవిధానుపపత్త్యాచేతి వక్ష్యతే నిష్కలంకశ్రౌ అవయవాః నిరవయవమిత్యర్థః [illegible]త్ర లింగం నిష్క్రియ
త్వం శాంతమమలాః మిశేషభ్రగపాతం అశనాయాపిపాసే చ శోకమోహౌ పి శాజరావప్రవృత్తి[illegible]ర్మయః నిరవద్యం
నిరంజనం కర్మసంబంధతత్ఫలరపాతం అనేనసత్యజ్ఞానాదివాక్యగర్భితవాక్యే[illegible]సప్తష్టిక్త్వం(బ) అథ చి
న్మాత్రశబ్దాభిప్రేతాం జ్ఞానయుత్వావ్యావృత్తిమాహాయస్స్వతి అమతమవిజ[illegible]శ్రువణ్ణులనాది
రూపజ్ఞానావిషయత్వోక్తిః అథ జ్ఞాతృత్వనిషేధపరం వాక్యమాహ న దృశం[illegible]పూర్వాక్తి
జ్ఞానావసర్గభేదావివక్షితః అసుపురుషార్థత్వాంయూసఖాదాపివృత్తిర[illegible]
నందశబ్దేనఖాదాపివృత్తిమాత్రపరః అతఏవ వాక్యేనందేత్యేనుక్తిం[illegible]నిర్విశేషచిన్మా
త్రప్రైశ్రుతివాక్యజాతముపన్యస్తం అథవృత్తిరిక్తవిథ్యాపిప్రమా[illegible]త్రప్రథమం
మిథ్యాభూతస్యజగతః బ్రహ్మణ్యధిష్ఠానే అథస్థూలం దశన్యాయతి ఇత్[illegible]యమాత్మేతిసా
మానాధికరణ్యేన అధిష్ఠానేనాధ్యస్తస్యసామానాధికరణ్యం బాధార్థం ప్రస[illegible]జ్ఞస్సర్వ ఇతిపూ

నవిద ఇతి జ్ఞానసత్త్వం జడవిలక్షణత్వం చోక్తం। అథ జ్ఞానాకారాణి వరాత్మనాన్ప్రతిబంధ్యత్వ[illegible]రి కల్పయతి తస్యేతి
ఏకమయం ఏకం। ఆత్మపరనిర్దేశత్వేత భేదశంకామపి వ్యుదసతి అయం ధ్యానం తత్ప్రకారం ధ్యానం తస్మాత్ వరాహావేణుం
రం త్వేత్యేతి। అస్యోపపాదితస్యార్థస్యోపదేశం దర్శయతి సోఽహమితి అయం దాపవమిత్యర్థః [illegible]త్ర [illegible] తస్యైవేతి అథా
త్మనాం బ్రహ్మణైక్యేక్త్వం దర్శయతి విష్ణుదజనక ఇతి అథ భగవద్గీతాయాం గావస్యత్వి[illegible]ర్మం అపి ప్రాం బ్రహ్మ
ణి చ సహైకత్వోక్తిముదాహరతి అహమాత్మేతి సర్వభూతశబ్దేన శరీరాణ్యుచ్యంతే ఏ[illegible]సపష్టిర్వతి క్షేత్రజ్ఞ
చేతి సర్వక్షేత్రేష్విత్యనేన భూతశబ్దస్య శరీరపరత్వం స్పష్టయుక్తం తత్రైవ బ్రహ్మవ్య[illegible]శ్రీవర్ణ్యా[illegible]క్తిం దర్శయ
తి న తదస్తీతి వస్తుస్వరూపోపదేశపరైః న తథాపాయుపద్రైః అనన్యపరైరితి భావః [illegible]స్మాత్రారతి పూర్వ
పదద్వయం అభిధానాదిత్యస్య విశేషవిశేషితాది పూర్వప్రతిజ్ఞావాక్యేన సహాన్వయః నన[illegible]త్రసతస్మైత్రవాఖ్యా
తత్త్వం విలక్షణత్వం ఉతాత్వం తాసత్త్వం పూర్వస్మిన్ శక్తౌ వృచితాపరమార్థమభ్యుపగతం స్యాత్ [illegible]తి చెలువతునివత్వం
మేవ నాస్తీతి శాస్త్రైర్యత్యర్థం అత్వం తాసత్త్వం చానుపపన్నం ఖ్యాతేః స్వం అయం ప్రకాశస[illegible]స్తునో భ్రమాదిష్ఠా
నత్వం నోపపద్యతే స్వయం అధాత్మ్యాప్రకాశమూలో వ్యధ్యాసః పరాధీనప్రకాశస్యైవ తత్సంభ[illegible] అతః ప్రాకృతిజ్ఞా
తం ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం బ్రహ్మణో భ్రమాధిష్ఠానత్వం చాయుక్తమితి అస్మిం శ్లోకద్వయే ప్రథమం పరిహాసం

స్వజడ౨

తచ్చ పూర్వోక్తవాక్యానామేకవాక్యతయా పరిహార్యత్వాత్ బ్రహ్మణో నిర్విశేషచిన్మాత్రస్య వ్యతిరిక్తవిధర్మ
త్వం చ శ్రుతిదర్శితాత్ తన్నిర్విశేషత్వసూత్రం ప్రదర్శితేన స్థానత ఇతి ఉభయలింగత్వేన సాకా
ర నిరాకారత్వం చ సర్వప్రస్థితస్యాపి బ్రహ్మణో నాస్తి నిరాకారమేవ త్వర్థః। అన్యవిధాత్వసూత్రమాహ
౮౪ రూపమేతి స్వప్నమర్థః జాతం కాష్ఠే నవరూపమాత్రం కలిత ఇతి చేత్ అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ తదునిర్
రూపస్వరూపత్వాదబాధితత్వాదిత్యర్థః స్వప్నార్థమిత్యాత్వం జగన్మిథ్యాత్వదృష్టా[…]య యదర్శ[…]తం అస్మిన్
అర్థద్వయే ఉపబృంహణవచనాని దర్శయతి ప్రత్యస్తమితేతి ప్రత్యస్తమితభే[…]శేషం యత్ జ్ఞానేతి యత్
భేదరహితం సత్తామాత్రం స్వగతభేదరహితం అత ఏవ వచసామగోచరం తదా[…]సు ప్రత్యక్షత్రత్యాహ
ఆత్మసంవేద్యమితి స్వయం ప్రకాశమిత్యర్థః బ్రహ్మసంజ్ఞితమితి బ్రహ్మేతి సంజ్ఞా[…]కేన తు బృహత్త్వా
దిగుణయోగ ఇతి భావః నిర్విశేషం చేత్ కథం జగదవభాస ఇత్యత ఆహ జ్ఞానయా[…] నిర్విశేషమిత్యాత్మ
పంచమిథ్యాత్వమనేన జ్ఞానేనోచ్యతే అత్యంతనిర్మలం సకలవిశేషరహితం అ[…]త్రస్వరూపేణ అర్థ
నానాత్వం సద్భ్రాంతిసిద్ధత్వాదేకమేవ పరమార్థ ఇతి దర్శయతి పరమార్థస్తు[…]రూపం తిజ్ఞానకద్వయమ
నయదేతదితాదినా భ్రాంతిస్తు త్రస్య చిన్నివర్తతే తూపేక్షయాం కేషాంచిత్ ప్రస్ఫు[…]జయతి యతు జ్ఞా

స్వప్నశుక్తికరజతాధ్యాసయోరయమేవ నివృత్తస్సరజ్జుజ్ఞాననివర్త్యత్వాభావాత్ రజ్జ్వజ్ఞానాదిసామగ్ర్య[...]రభయోత్పత్తిం
ప్రతిబధ్నాతి। అతః ప్రతీయమానత్వనియమపూర్వకం యథావస్థితవస్తు ఉభయలింగతాత్రనివర్తనీయ
త్వం మిథ్యాత్వమిత్యర్థః। అనేన లక్షణేన సర్వస్యైవ లక్ష్యత్వం ఫలితం తత్ర ప్రర్థః। అన్యమిథ్యాత్వస్య కైత్యనదాపలే
వృత్తిః శేషేణ సతావవృత్తిః అన్యమిథ్యాత్వలక్షణస్య సంప్రతిపన్నమిథ్యాత్వానభివృత్తస్తద్రూపత్వే యదుని
యదితి। అథోక్తలక్షణస్య పక్షే అతిదేశకత్వే వంచితేపి స్వప్రకాశవస్తున్యథా[...]సప యరరూపం ద్విత్తిసిద్ధే
యత్వం బాధ్యం పరివాతర్వమానాదోషవశాద్ధి తత్ర తత్కల్పనమితి। అజడత్వవత్ జ[...]ఽత్యాసప్రయోజ
కం జడేతి దోషాభావే సత్యధ్యాసాదర్శనాత్। అహో దోషవివాసర్వత్ర కల్పకః కల్ప[...]నే స్వతంత్రపరతావా
ప్రశాంశాభ్రమాధిష్ఠానత్వాపరయోగిపురోవర్తిని భాసమానే పారజతభ్రమ ఇతి దాష్ట[...]కే పరివాదులభం దృష్టాం
తే కల్పనస్య దోషాధీనత్వమవ్యక్తం ఇత్థం ప్రతీయమానత్వపూర్వకం యథావస్థితవస్తుజ్ఞాన[...]వర్త్యత్వం మిథ్యాత్వం
మిథ్యాభూతార్థకల్పనం చ దోషవశాదితి దృష్టాంతే శిక్షితమర్థద్వయం దార్ష్టాంతికే తిదిశ[...]శం కార్యద్వయం చా
ర్థాన్తరాకరోతి ఏవమితి। అత్యంతవైసాదృశ్యే రజతకల్పయోరధ్యాస ఏకాధిష్ఠానే దృష్టః య[...]రోసర్పభూదనానాం
బంధారాదవధ్యాసాం రజ్జుమాత్రకథమేకస్మిన్నధిష్ఠానే యుగపస్సిద్ధాత్మ్యం తథాఽదృశానాత్ప్రపంచాధ్యాస

85

మిథ్యాత్వలక్షణమాహ మిథ్యాత్వం నామేతి నివర్త్యత్వమిత్యుక్తే ముద్గరాదినివర్త్య[ఘ]టాదావతివ్యాప్తిః
తత్పరిహారాయ జ్ఞానశబ్దః తావతాపి శక్తిమదీశ్వరాదిసంకల్పరూపజ్ఞాననివర్త్యే వస్త్వన్యతివ్యాప్తిః సా
జ్ఞానమాత్రనివర్త్యత్వస్య వివక్షితత్వాత్ పరిహృతా భవతి ప్రబలభ్రాంతిజ్ఞాననివర్త్యశుక్తిరజతాదావతి
౮౭ వ్యాప్తిపరిహారాయ యథావస్థితశబ్దః యథావస్థితజ్ఞాననివర్త్యమిత్యుక్తే సమానాధికర[ణ]ధర్మ్యజ్ఞానే తదా
భ్రాంతిజ్ఞాననివర్త్యే వ్యభిచారస్తదవస్థః తత్ర జ్ఞానస్వరూపం వా యథావస్థితం వి[illegible]సస్యైవ వ్యా[illegible]ర్థాథ
త్వం ఆహో యథావస్థితం జ్ఞానమితి సామానాధికరణ్యశంకా వ్యావృత్త్యర్థం యథావస్థి[illegible]శ జ్ఞానని వర్త్యమిత్యు
క్తే జ్ఞానప్రాగభావే వ్యభిచార ఇతి తద్వ్యుదాసార్థం ప్రతియోగిత్వమానత్వపూర్వకపద[illegible]సుఖాదావపి కదాచి
త్ప్రతియోగిమానత్వపూర్వకానివర్త్య ఇతి చేత్ స నియమస్య వివక్షితత్వాత్ యథాసి[illegible]ంధ ఇత్యత్రాపి
ఏవేత్యవధారణస్య వివక్షితత్వాన్నిత్యత్వసిద్ధిః యథా అక్షిణ్యో వాయుభక్షు ఇ[illegible]నరిత్యవిశిష్టా
సిద్ధిః తద్వ్యతిభూదశనజ్ఞాననివృత్తస్య దజ్ఞసర్పస్య యథావస్థితరజ్జు జ్ఞా[illegible]త్రాతివ్యాప్తిరితి
చేతనత్వాపి యథావస్థితవస్తుజ్ఞానేన నివర్త్యంతుమ్ అంతరాయోగ్యతాపి[illegible]నివర్త్యత్వమిత్యుక్తం న
తు నివృత్తత్వమితి న చ సర్పభ్రమజనితే దజ్ఞదోనివర్త్యే పరమార్థభూతే[illegible]జ్ఞానితి వాచ్యం భయః

కదోషా అభ్యుపగంతవ్యా ఇతి మాంఖ్యంకాః పరిహర్తుమాహ దోషస్త్విత్రి [illegible]ంవర్త్యే [illegible]కః దోష ఇత్యస్య
ప్రతివచనమభిధీయతే తస్యాః పారమార్థ్యే పారమార్థ్యే వికల్పే సదసదనివ[illegible] జ్ఞాననివర్త్యే వపారమార్థ్యే అభ్యుపగ
మః అనవస్థాపరిహారానాదితి తిరోహితాతిరోహితవికల్పస్యప్రతివచనయతి జ్ఞాననివర్త్యత్వేత్యాశ్చన తచ్ఛిన్నస్య
తః పరత ఇత్యత్ర పరత ఇత్యంగీకృతం తిరోధానస్య హేతునిర్దేశాత్ నానాధిష్ఠానాధికరణం ధర్మజాతమున్నేతాది
విధేత్యాదినా విక్షేపాధ్యాసః ఆచ్ఛాదికావిద్యా విక్షేపికావిద్యేత్యవిద్యాద్వయమేకస్యా ఏవ వి[illegible]స్య ద్వైవిధ్యం తదభిమతః
తిరోధానహేతుర్విక్షేపహేతుర్వచనాభ్యాముదితం ఏవం భూతామవిద్యాం ప్రతి [illegible]శ్చ జ్ఞానైకప్రమాణ
మాహ అనృతేనేత్యాదినా ప్రత్యూఢాః ప్రతిపన్నాః ప్రత్యూఢశబ్దేన శబ్దార్థే మ[illegible]తే షాం హేతునాత్ర బ
హువచనేనాప్యుక్తం అదితిః సా శాస్త్రప్రమాణమిత్యుక్తం ఆస్యాః సదసదనిర్వచనీయత్వ[illegible]భృతేనార్థ ఇంసినేర్తి
సదాసిరితి కిమాసిదిత్యత్రాహ తమ ఆసదితి తమశ్శబ్దేనాచ్ఛాదకత్వం వివక్షితం తమోనా[illegible]త్కురంతమసివియ్య
త ఇతి ప్రకృతిరుచ్యత ఇతి శంకాంతరముదాహరతి మాంతరం తు ప్రకృతిమితి వివిధా[illegible]స హేతుత్వం ప్రదర్శ
యతి ఇంద్రో మాయాభిరితి అస్యా ఐక్యజ్ఞానేన వినా అనివర్త్యత్వమాహ మమేతి అనాదిత్వ[illegible]హ అనాదితి అత్రాపి
తమసా పేత్యుమహేశ్వరత్వం త్వబహుం వచనశ్రవణాత విజాతీయ సజాతీయ స్వగతభే[illegible]హాత్వం ప్రతిపన్నమి

ఇత్యేకాంయుస్సర్వజ్ఞ ఇత్యాదిషు సర్వజ్ఞతాదిగుణకల్పనప్రతీతేః బ్రహ్మణి కథం వాధ్యా[illegible]తి ద్విత్రియావద్ధా
త్రవప్రషిత్వేన పూర్వోక్తాం స్వంయం ప్రకాశత్వ కృతాం అధ్యాసానుపపత్తిః సోప్యరయతి ప[illegible]బ్రహ్మణి తి శంకాం ధ్రు
యం పరిహృతం భవతి విలక్షణధిష్ఠానత్వాత్ కృతస్సాధ్యాస ఉపపన్న ఇతి నైలక్షణ్యం చ సర్వ[illegible]ధారణ నస్యాత్రరూ

పత్వం సర్వజ్ఞతాదిగుణో అపరే బ్రహ్మణి పరే బ్రహ్మణి తు చిన్మాత్ర రూపత్వం యాః సర్వజ్ఞ[illegible]దిగుణో నన్వయాద
ధ్యాస ఉపపన్న ఇతి చాభిప్రాయః ఇత ఏవ తిప్రతియల్యమాన తాకారపరామర్శేనాపదే[illegible]ధావసి[illegible]బ్రహ్మష్వ
రూపావబాధబాధ్యమితి పదేన చ పూర్వోక్త విధ్యాలక్షణమనూదితం భవతి దో[illegible]ప్పిత వి[illegible]నేన దోష
వశాదిత్యాదినోక్తమంతి దిష్టం వివిధ కృతస్సాధ్యాసం దర్శయంతి దివేతి విధ్యా[illegible]ధ్వలక్షణాలా
పేత తావత్ రజ్జు సర్ప వన్మిథ్యాత్వ్యక్తం భవతి దోషః కః స కిం పరమార్థః ఉతాపర[illegible]ర్థః సైజ్ఞా[illegible]
నివర్త్యత్వం నస్యాత్ అపరమార్థత్వే ప్రపంచవత్ కల్పకాంతరాపేక్షాయాం అ[illegible]రాపా[illegible]
ప్రయతి ఉపతి రోపాత్తే అతి రోపాత్తే చ దనుపపన్నం రజ్జుత్వే ప్రకాశమాన[illegible]ధాత అవిరో
ధేప శబ్దప్య నివృత్తిః తిరోపాత్తే చేత తిరోధానం కింస్వతః కిం వా పరతః[illegible]త్వర్త్యత్వం నివృత్తి
స్వరూపాపత్తేదా వాంయుదిపరతః తత్పరం వాచ్యం కించనానాధ్యాసానాం నా[illegible]త్వం దృష్టం అతానె

రేణ వస్తుభేదాసత్త్వోపపాదకత్వేనోపాదేయప్రమేయాధిక్యాభావాదత్రా[illegible]వాధ్యేర్యని దఢంతే దర్శయి
ష్యతే విజాతీయభేదాభావమప్యుపసంహరతి తస్మాదితి పూర్వార్థేన। అర్థా[illegible]స్ఫురయతి పశ్చాల్పునిశ్చత్వముచ్య
తే విజ్ఞానమిత్యర్థేన। పూర్వోక్తమాత్రే కేవలకంసారే కమిత్య త్రుఎకశబ్దే[illegible]లక్ష్యం వసర్వ[illegible]త్వం నిషిద్ధ్యప
రమపరేశాదిశబ్దానామపి వస్తుమాత్రపరత్వం ప్రతిపాదయతి జ్ఞానమయూ సర్వజ్ఞత్వాదిగుణరవిదాహా
హాత్వం తత్ర తద్భేదదర్శనవైధుర్యం తన్మూలశోకలోభాదివిధురతా బోధ్యతే సత్త్వైకప[illegible]స్ప ధాదిరహితం స్వాప
తోన్యన్నాస్తి తదుభయోక్తస్వరూపమిత్యర్థః ఏతన్నపరమతమిత్యాహ సదద్వయమితి[illegible]శల్పితశ్రుతం భువనే
నాధిష్ఠానతయాశ్రితం జ్ఞానం వ్యవహారభూతం సమంతాద్వ్యవహారవిషయం భు[illegible]ంధ్యతష్వతత్రాపి కా
రణమవిద్యా తద్యుక్తం తచ్చ న పరమతం సదద్వయమేవేత్యర్థః ఏవం సిద్ధపరవాక్యపర్యా[illegible]యార్థైక్యాణామవ
సత్త్వం వ్యతిరిక్తస్యావిద్యాపరికల్పితత్వం చ తత్త్వం చ తత్త్వమిత్యుక్తం తతః కిం ప్రస్తుత[illegible]కరణ్యాంగకత్వాన
హావాక్యార్థజ్ఞానమోక్షోపాయత్వ స్యతి శంకాయామాహ ఉపాయుపరవాక్యానామపి సి[illegible]పరవాక్యప్రతిపన్నా
ర్థానుగుణోపాయపరత్వమాహ అస్యేతి చశ్లోకాని వర్తకః అస్యేత్యనేన సరసద[illegible]వచనియత్వతాపాదివి
శేషణవిశిష్టతావివక్షితా తస్యేనివృత్తిప్రమాణం దర్శయతి న పునరితి వ్యత్యురత్రావి[illegible]జ్ఞేన్నివృత్తిస్త్రైకజ్ఞా

87

తి తదవసుత్తురతెం వ్యాచష్టేనిర్విశేషేతి నగుణత్వే ప్రతిపన్నేపి స్వరూపపరవాక్యానుగుణ్యస్య దోషప్రతిపాదనత
త్వరాణాం వాక్యానాం న ప్రతిపన్నభేదతాత్పర్యమితి భావః బ్రహ్మైవ ఇంద్రాదిశబ్దప్రతిపన్న వస్తుః స్వరూపపరవాక్యో
పదిష్టం బ్రహ్మైవేతి భావః అనాదిత్వసదసదనిర్వచనీయత్వ ఇతి రాధాయికత్వ విధాత్ర్యా [illegible] రతాపనల్య పాత్రత
౮౨ త్ర దావక ప్రతిపన్న స్యావా అనాద్యవిద్యయేత్యాదినాప్యగత శబ్దేన అధిష్ఠానతం రూసం [illegible] ధావివక్షితః న తు
స జాతీయస్యసహాపరితస్యగత నానాత్వం ఏవం దోషవాచి వాక్యగతమిందరముపాశ [illegible] పదజా [illegible] సావిశస్య
న స్వరూపపరవాక్యప్రాబల్యాన్నిర్విశేషవస్తుపరం వ్యాఖ్యాతం అథ దోషవాచి [illegible] వపుణఖ [illegible] క్యై నిర్విశే
షవస్తున ఏవ దోషసంబంధిత్వముక్తమితి దర్శయతి యుధోక్తమితి చిన్మాత్ర [illegible] నవిజృంభితః
త్వం జగతః ప్రతిజ్ఞాయతే జ్ఞానస్వరూప ఇతి న తలవస్తుభూతః వక్ష్యమాణ [illegible] నవివస్తుభ [illegible]
న భవతీత్యర్థః విజ్ఞానశబ్దేన వివిధం జ్ఞాయతేనేనేతి కరణవ్యుత్పత్త్యా అవి [illegible] నశ్చితం ప్రా
చస్యావిద్యాకల్పితత్వం వ్యతిరేకముఖేనోపపాదయతి యదేతి శుద్ధం అవిద [illegible] భేదదర్శనరహి
తం తన్నిమిత్తకర్మక్షయే అపాస్తరాగాది దోషం నమంతాత్మైళ్ళులతె నె నె [illegible] వస్తుషు ధర్మిభూ
తపదార్థేషు వస్తుభేదాః ఆకారభేదాః మధ్యేవ స్పృసి కింమపోఫలత్వమితి [illegible] గదుపలబ్ధిప్రకా

స్యైవ విహితం రాత్మనస్సనవధానరూపః ప్రమాద ఇతి తద్ధితం భూతావిద్యైవ [illegible] గుణస్యైవ వక్షితేతి నైవమ్ప్ర
తత్పరిత్యభిప్రాయః। ఉపాతేషు వాక్యేషు జ్ఞానస్యావిద్యానివర్తకత్వం [illegible]ప్రతిపన్నమపి [illegible]లాని విశేషవిషా
త్రప్తం తేనాత్మన ఏకత్వవిజ్ఞానం నివర్తకమితి వచనప్రతిపన్నమిత్యత్రాహ వివిధాథ్యా[illegible]రత్య జ్ఞానాదివా
క్యం సర్వవాక్యవృత్త్యప్రదర్శనార్థమం పాత్రం పురుషార్థత్వం యామనంభాడప[illegible]సం[illegible]ధావివక్షుం పాతుం
విజ్ఞానమానందమితి ఆదిశబ్దేనాస్థూలమిత్యాదిగృహ్యతే ఏవం బ్రహ్మణో నిర్విశే[illegible]పదజకవాక్యాస్సుచే
వ్యాతాని అథ బ్రహ్మైకమమపపత్తౌ శ్రుతిముపాదత్తే అథయ ఇతి ఆథరస్తాన్నా[illegible]లవపుణద విధిభేద
వాసనానిరాసార్థః విహితోపాసనస్యైకవిషయతాం జ్ఞాపయితుమన్యైకోపదేశం[illegible]తి తత్త్వవిజ్ఞాసేతి
ఉపదేశానుగుణముపాసకో దేవతాం ప్రత్యహ త్వం వేతి ఉపదిష్టార్థమాత్మన్యను[illegible]త్రేత దస్మ్యహమితి
అనవార్థస్య శ్రుతివివక్షితత్వసిద్ధయే సూత్రం దర్శయతి వక్ష్యతి చేతి ఆత్మేతి తూపగచ్ఛ[illegible]తి గ్రాహయంతి
చ ఆత్మైత్యుపాసిత తథావుపగచ్ఛంతి ముముక్షవః ఉపాసత ఇత్యర్థః గ్రాహయంతి చ[illegible]పయంతి చత
థాశాస్త్రాణి సూత్రకారాభిప్రాయం విదాం వాక్యం దర్శయతి తథా చేతి తన్నిష్పత్తేః తత్ర[illegible]తత్వాపరిత్యర్థః
నైకేవలం శ్రుతేః తదనుగ్రాహక తర్కోప్యస్తీత్యాహ ఆసేన చేతి చస్సుముక్షుర్యుకర్మనిర[illegible]జ్ఞాననివర్త్యత్వా

నాదిత్వాత్ తదేకం పశ్యతీతి వ్యుత్పత్త్యా కార్యస్య రాగాదేరపి నివృత్తిం జ్ఞాపయతీతి న పు[...]వ్యుత్పత్త్యమితి నః
కాందంన్సూ తదుఃఖతావితి పాతఞ్జేషః నిర్విశేషవస్తు జ్ఞానానంతరమేవాభయప్రా[...]దర్శయతీయ
దాహేతి అథ చైత్రశ్చైత్రాదివిషయే అనాత్మ్యే ఆత్మ్యం వ్యాప్యం శరీరం అశరీరే అనిరుక్తే[...] నామనిర్వచనీయే
౮౮ అనిలయనే అనాధారే అభయం అభయాధారం అవ్యయీభావసమాసః ప్రతిష్ఠానిష్ఠా[...]భిర్బంధమూల
88
త్వేనాభ్యుపగతస్య కర్మణోఽప్యవిద్యాకల్పితత్వాత్ తస్యాపి జ్ఞానేన నివృత్తిమూపరి భిద్య[...]యాదం[...]ంధిర
విద్యాదిః పూర్వవాక్యేషు కించిద్భేదః ప్రతీత ఇవ భవతీతి తదప్యవృత్త్యయేత జ్ఞానస్యైవ[...]ప్ప జ్ఞా[...]యేత్యా
దత్తిం ఫలం దర్శయతి బ్రహ్మవేదేతి యథోపాసనం పాఫలం అత ఏవ జ్ఞానమేవ బం[...]ఖ్యకోవః అపా
యాంతరనిషేధార్థముదాహరతి। తమేవేతి సాత్రా విద్యానివృత్తిః ప్రతీయతే తదపి[...]నత్వాత్ప్రోహ అత్రా
తిపత్తుపధారయతి పంచమ ఇత్యాదిః వ్యుత్పత్త్యశబ్దస్యాయమాదిషు ప్రయోగాద ర్శ[...]న[...]త్తింప్రా
తిబంధనివృత్తిపరవాక్యేష్వైత్యర్థః తత్ర ప్రయోగం దర్శయతి యథేతి ప్ర[...]త్రం అ[...]పూర్వత్ర మో
హే వ్యుదల్పస్సంమతాయః కవినామిత్యుక్తం మోహో విపరీతజ్ఞానం తస్య[...]నష్టం జాతస్యతు
ప్రమాదో మృత్యుర్మతః ప్రమాదాయథావదప్రతిపత్తిః స్వరూపాగ్రహణే[...]త్రం తస్యాస్మా

ష్టుతాపి భావః। తుల్యత్వే ప్రయోజకే సతి బాధ్యబాధకభావావిపర్యయే ఽపి స్యాదితి [illegible]ప్రయోజకం అతః
స్తత్ర బాధ్యబాధకభావే ప్రయోజకాంతరం త్వయావక్తవ్యం తదేవాస్మాకమపి ప్రయోజకమిత్యభిప్రాయేణా
హ తుల్యయోరితి। బాధ్యబాధకభావానియమవ్యావృత్తయే భేదవాద్యభిమతానుసారప్రయోజకాంతరం శం
కతే పూర్వాపరయోరితి పూర్వాపరయోర్బాధ్యబాధకయోః। త్వ[illegible]ని ష[illegible]జకమత్రాపి తుల్యమి
త్యాహ శాస్త్రేతి। మూలామూలత్వాదిసద్భావే మూలస్య ప్రత్యక్షస్య బహూపరి భిద్య[illegible]స్య బాధ్యత్వం చ దృష్టం
అతో మూలామూలత్వపరోక్షత్వాపరోక్షత్వాదివైషమ్యరాహిత్యే జ్ఞానస్యైక్య[illegible]త్వే తదబాధ్యబా-
ధ్యబాధకభావే ప్రయోజకావితి శంకాయామాహ తదుక్తమితి తమేవ బం[illegible]భావస్యాపా
భావౌ ప్రయోజకావిత్యభిప్రాయేణ తుల్యశబ్దః ప్రయుక్తః। విశిష్టస్య హేతు[illegible]స్యాపి హేతుత్వా
త్ తుల్యశబ్దేనైకదేశోపాదానం దుష్టకారణజన్యత్వతదభావవిశేషణీభూ[illegible]క్షితం తుల్యత్వే
సతి విపరీతప్రాబల్యదౌర్బల్యకారణాభావే సతి దుష్టకారణజన్యత్వతదభావా[illegible]కావిత్యర్థః సాపేక్ష
త్వనిరపేక్షత్వం మూలామూలిభావః ఆదిశబ్దేన పరోక్షాపరోక్షభావవిలంబావిలంబ[illegible]క్షితాః శ్రుతిలింగా
దిషు విలంబావిలంబాభ్యాం ప్రాబల్యదౌర్బల్యే యద్యపి అప్రయోజకత్వేనోక్తం తుల్య[illegible]యం దృష్టాంతతయా

యాం హా విద్యారూపస్యేతి హేతుత్వంగచ్ఛేత్ తం సకారణస్య అవిద్యాభేదదర్శనస్య [illegible]త సంబంధస్య నివృత్తి
ర్యుక్తా న హా విద్యా సర్వ నివృత్తా నాయం సర్పో రజ్జురేషేతి జ్ఞానాదృతే కర్మాపేక్షాప్ర[illegible]తి భావః [illegible]నుమా
నాగమయోరావ్యాప్తిర్గ్రహణలింగదర్శనధర్మిప్రతిపత్త్యర్థం వృత్త్యర్థక అనిరుప[illegible]క్షుస[illegible] వ[illegible]తాపితే అ
౮౭ నుష్ణోగ్నిః ద్రవ్యత్వాత్ ఆదిత్యో యూపః యజమానః ప్రస్తర ఇత్యాదిష్వ షానిషఢ్గ[illegible]త్వే భి[illegible]ర్భుక్షే విరుద్ధా
ర్థప్రతిపాదనాశక్తా దృష్టా తస్మాన్న ప్రత్యక్షవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనక్షమా శ్రుతిర్ధ్వ[illegible]ంహ రయోర్ణ భేదవాది
89 చాదయంతి న న చేతి శ్రుతివాక్యేష్వాంతర బాధ్యేషు పరిహ్రియతే ప్సి దజ్ఞానస్య వ్య[illegible]ప్త జ్ఞానస్య [illegible]త్యైక్య
సర్వభూతాత్మేశనాదిషు చ కతిపయ భేద నివృత్తి దుర్ఘటా తదాపి వృత్తజ్ఞానమేవ బం[illegible]కం ప్రత్యు[illegible]
న్న బాధ్యత్వం ఉత పరోక్షానుప్తాపిత్వాచ్చ న బాధకత్వమితి శంకాద్వయం వ్యుత్తేత దాపి [illegible]ప్రథమం ప్రత్యక్షత్వా
దబాధ్యత్వమితి తత్పరిహారః కథం చేతి స తు ప్రత్యక్షాభాస ఇతి చేత్ న [illegible]యూపాభాసత్వాన్నవ
గమాత్ప శబ్దప్రమాణత్వా బాధేన జన్మాయుత ఇతి చేత్ తత్ప్రపంచగ్రాహి [illegible]వ్యాపి తుల్యం భేదస్య శ్రు
తి బాధాదిత్వేదత్రాభిప్రేతం మూలత్వాత్ పరోక్షత్వాచ్చ న బాధకం శాస్త్రమితి శ[illegible]తే తత్రేతి ఇహా ఖ్వితి తు
ల్యత్వాత్ వృత్తరాజం తు శబ్దః ప్రత్యక్షమూలస్యేతి మూలత్వాన్న శాస్త్రం బాధకమి[illegible]వః। శాస్త్రస్యేతి పరో

ణేబాధేనానందమయత్వమితింయరావతేత చాబినవకాశత్వాత్। అనవకాశత్వంచ[illegible]విషయాంతరాలా
భాత్ప్రమాణకోటౌనివేశాభావాత్। అప్రమాణకోట్యనంతర్భావవిషయాంతర[illegible]రలాభాభావా
ధ్యాయంవిరుద్ధార్థోపస్థాపకప్రమాణేబాధేనానందమయత్వమిత్యర్థః ఇతిస్వర్గత్ర న కేత్ప్రకారేణ సజాతీయ
వేలావిజాతీయవేలావాప్రమాణయోర్విరోధ ఇత్యర్థః ఏవంబాధ్యత్వ[illegible]షాంనిషాద్వే ప్రయోజకమప్రస్తుత
తః కింప్రస్తుతశాస్త్రప్రాబల్యస్యతత్రావహతస్యాదితి। అనధ్యాసిత్వప్రమాణభిద్య[illegible]త్వయోరేవబాధ్య
బాధకభావేప్రయోజకత్వాత్ అనాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయేదస్తజ్ఞానస్వైకే[illegible]ష్ఠాయతత్వాద్వైకావ
ధనంసంప్రదాయావిచ్ఛేదసత్త్వస్యప్రమాణకర్తృకత్వంవ్యాపారయ[illegible]సాధన[illegible]
వాగుత్ప్రత్వమష్టాప్యయంభువా। ఆదావేదమయలాదివ్యాయతః సర్వాః ప్రవృత్తి[illegible]ప్రఆనాదినిధనంబ్ర
హ్మత్వాదివచనానిచానాదినిధనశబ్దేనస్మరితాని అతఏవాసంభావ్యమా[illegible]గానాభ్యుత్ప్రయు
క్తంపౌరుషవిప్రలిప్సాప్రమాదాశక్తిరూపదోషచతుష్టయరహితత్వం అ[illegible]వకాశంభేస్ప్రజ్ఞస్యశ
బ్దస్యావబోధశబ్దేనాన్వయః బాధ్యబాధకభావాంగకారస్యవిరోధసాపేక్షత్వ[illegible]త్తేబాధందర్శయతినివి
శేషేత్యాదినానిత్యంకాలాపరిచ్ఛిన్నంశబ్దంఅవిద్యారహితంతతఏవముక్తంశబ[illegible]దాదిశ్రుతజన్యాదిదా

90

నూదితం వైషమ్యాంతరాభావే సతి దుష్టకారణజన్యత్వ తదభావాపహ్నవాది శబ్దేన [illegible] విక్షితా। ఏతేషామ
ప్రయోజకత్వమేకేన దృష్టాంతేనోపపాదయతి జపేతి అన్యథేత్యర్థా [illegible] ప్రత్యక్షత్వోరుపమన్థా
రయోగాదితి ఆరోగప్రసంగాదిత్యర్థః జపలాభే దానుమానే పామరాల [illegible] భావాత్ [illegible] ంబా విశం
౧౦ బావప్రత్యక్షసాపేక్షత్వాదనుమానస్య తుల్యత్వే సతి దుష్టకారణజనత్వ [illegible] ప్రయోజకత్వ
మప్యనేనవ్యదస్తం భవతి తత్రాపాత్యేపి బాధ్యబాధకభావదర్శనాత్త [illegible] ప్రత్యక్షం బాధ్య
మిత్యత్రాహ తత్రపాతి ఏకత్రాపి ప్రత్యక్షం బాధ్యమిత్యర్థః తపా [illegible] మేవ బల [illegible]
తితుల్యత్వాదినాం ప్రయోజకత్వేనుపపన్నే సతి ద్వయోరితి త్ర [illegible] తత్ద్వాభి [illegible] యోరసం [illegible]
యోరాగమయోః ప్రత్యక్షానుమానయోరనుమానాగమయోః ప్ర [illegible] ప్రత్యర్థః ఇయుక్తం భావ
మానానన్యథాసిద్ధిరితి సావకాశత్వాదనన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః అనంతరమనన్యథా [illegible] కాశమిత్యుక్తేః విషయాం
తరలాభాప్రమాణకౌట్యనివేశాపాసావకాశత్వం తేనోపపస్థపితార్థవిష [illegible] మాణ్యం వినాపి సంభావి
తాదయమనన్యథాసిద్ధత్వం విరుద్ధార్థప్రమాణే బాధేనాపి సంభవదుదయత్వ [illegible] తియావత అనన్యథా
సిద్ధమనవకాశమితి అనన్యథాసిద్ధత్వం నామ తదర్థప్రమాణతాం వినానుదయమ [illegible] విరుద్ధార్థప్రమా

హాసంఖ్యకం తత్ర కర్తా యోగ్యానుపలంభనిరస్త ఇతి చేత్ తదత్రాపి తుల్యమితి తాచార్య[illegible]ష్ట కల్పనానుపప
త్త్యా తదప్యపృథగర్థ వహా అనాదిత్యాదిభేదవాసనాదిరూపా ఆదిశబ్దేన భేదవాస[illegible]భూతం భూతం భేదదర్శ
నం వివక్షితం అనయోర్హేతుహేతుమద్భావే నైన్యాస్యాశ్రయం పరిహారాం[illegible]రః బీజాంకురన్యాయా
దితి భావః। భేదదర్శనం భేదవాసనా చ హాకార్యావిద్యా అత ఉక్తం భేదవాస[illegible]ష్ఠ[illegible]న వాసనా హి విద్యేతి ఆదిత్యో యూ
ప ఇత్యాదిషు యూపాదిత్యైకత్వాద్యుపపత్తిపాదనం సప్రత్యక్షవిరోధా[illegible]ర్థేనాతత[illegible]ద్దృష్[illegible]తయథోదఖద్యోశబ్దార్థ
ర్థ ఇతి హాన్యాయవిదః। అనుపరత్వం చతాఖురవలింగాభావాదష[illegible]వాన్[illegible]ప్ర[illegible]ర[illegible]ఖ్యప ఇతి వాక్యస్య[illegible]
యలూపాం జనవిశేషతాపదస్యపర విత్తిపరస్యాభిప్రాయః। యన్నిద్రో[illegible]మేవ బం[illegible]హ్యపా
త్తు భూతార్థ విరోధోఽస్తి అతోవ శుక్తు అన్యతరస్య బాధ్యత్వం స్యాత్ తత్రాయత్ బాధి[illegible]శ్రాయుకం దుష్టకార
ణజన్యత్వం తత్తు నాస్తి కథమత్ర నిర్వాహ ఇత్యాశయేన చోదయతి నన్వితి ప్రా[illegible]ంతస్యార్థస్తి త్వాహ
అనాదితి అపి విరోధసూచకః అర్థవిరోధం దర్శయతి భేదావలంబిన ఇతి స[illegible]హ్యాంగ్యవినాభేదావలం
బినైవా బాధ్యత్వమంగీకృతం దుష్టకారణజన్యత్వేనంగ కారః అన్యథాసిద్ధత్వానన్యథా[illegible]త్వయోః బాధ్యబా
ధకభావే ప్రయోజకత్వం। పూర్వోక్తం దుష్టకారణజన్యత్వమపి హాన్యథాసిద్ధిప్రకార[illegible]ః అత్రాపి ముఖ్యభేదె

91

౮౧

హింతృపరః బలక్షం భాసమానం స్వప్రకాశశబ్దః పూర్వబలదధిశబ్దాకృత్ర భాసమా[illegible]త్వస్యపరాధీనత్వా
వులదాసార్థః స్వయమేవప్రకాశస్వభావత్వం స్వప్రకాశత్వం తచ్చ చిన్మాత్రశ[illegible]చ్యత్వాత్[illegible]ప్పయం
ప్రకాశకత్వం సాచిత్త్వం చిత్స్వరూపత్వంచ శ్రుతిసిద్ధం మాత్రశబ్దో జ్ఞేయం[illegible]రుత్వ[illegible]దాసప[illegible]నర్వ[illegible]పత్మేత్వభా
వావబాధేన ఏవంభూతస్య బ్రహ్మణః స్వసచైకాభరబాధేనేత్యర్థః సంభావ్యవ[illegible]న దోషత్వాత్
సవకాశం అప్రమాణకోపాలబ్ధనివేశం అత ఏవానవధాసిద్ధత్వమపి ఫలితం అ[illegible]ద్యత్వ[illegible]పాద[illegible]విపరీతప్రమాణ
బాధితాపస్సుదయసంభవః ప్రత్యక్షాదీతి ఆదిశబ్దాదనుమానాదిక[illegible]
జన్మజరామరణాదిరూపేణ చ వివిధా జ్ఞాతృజ్ఞేయాదివికల్పాః స ఏవ[illegible]మేవ బం[illegible]పా
శ్రుదోషః కల్పితత్వాత్ తాసంభావ్యతే చేతి భేదప్రపంచో భేదసముదా[illegible]తేతదప్యచి[illegible]ర్థః సంభావ్య[illegible]రూపః ప్రపంచః వివిధః
వికల్పశబ్దః ప్రపంచవిశేషణం భేదవిశేషణం వా భేదా జ్ఞాతృజ్ఞేయాదిః[illegible]దిరూపేణ వివిధా ఏవ
మనుష్యాదిరూపేణ వికల్పవాన్ అవాచీనాః కేచిత్ కాచతిమిరాదికం దో[illegible]త్తేతదయుక్తం తస్య
కాచచిత్రత్వాత్ కాచాదిదుష్టం ప్రత్యక్షం సప్రతిశ్రుత్య వ్యతిరిక్తస్య కాచాదిదుష్టత్వప[illegible]విలాయత ఇతి చేతన
అతిప్రసంగాత్ అనాదినిధనత్వేనయం చాభప్రమాణముక్తం తస్యాపి శబ్దత్వాదితాదినాద[illegible]ర్థత్వానుమానం

తుస్యాత్పుత్రికాలే విరోధిసద్భావాత్ తదబాధేనోత్పత్త్యనుపపత్త్యా పూర్వం బాధిత్వైవోత్ప[illegible]స్య తస్యానన్యధాసిద్ధత్వా

దుత్తరస్య ప్రాబల్యమితి। పూర్వబాధేన నోత్పత్తిరుత్తరస్య హాసిద్ధ్యతీతి హానాద్యంర[illegible]దః నసూత్తరశాస్త్రము

దంరుతే చేతల్పూర్వబాధేనానుదయః స్యాత్ పూర్వశాస్త్రముత్తరోత్పత్తిం [illegible] రు [illegible]కం కింన స్యాత్ నైవం నిమిత్త

స్యోత్పత్తిస్థత్వాత్ నైమిత్తికం శాస్త్రముదితమేవ తత్రోత్తరస్యోద్భూతశిష్టప[illegible] న షష్ఠా[illegible] రోత్పత్త్యనుపపత్త్యా పూ

ర్వం బాధితమేవ కిం చ రుధేంచిత దక్షిణకల్పేన కర్మసమాపనం హాశ్వరితం [illegible] ధృష్ట[illegible] తః ప్రాప్తం తత్ర ష్ఠా

ంయుక్తిశ్శాస్త్రం నన్యథాకల్పితం ఏవం పూర్వసిద్ధార్థాన్యథాకరణ ప్ర[illegible] ప్ర[illegible] మేవ బా[illegible]

కర్మవిచారే నిశ్చితం ఏవముత్తరశాస్త్రస్యైవ మోక్షశాస్త్రస్య నిరవకాశ[illegible] మేవ బల[illegible] ప్రం పూర్వ[illegible] ప్ర

వత్ బాధ్యత ఇత్యర్థః పరత్వం చ పారత్ర్యమోదర్థః క్రమోచ్చ త్రివర్గఫలత్వేన [illegible] రూపస్య ప్రావణ్యం నిరూ

పకస్యోత్తరస్య హావముమమోక్షా తాదృశ హారావపర్యవసానేషు విరోధగర్భేషు [illegible] గుణయూహాస

నపరేషు కథం నిర్వాహ ఇత్యత్ర హావేదాంతవాక్యేష్వపీతి అపి సమముష్యోరూర[illegible] ఫాగయోర్యుక్తాధః పరివ్యా

తః ఉత్తరభాగే చ పరస్పరవిరోధః పరిప్రాప్యత ఇత్యర్థః। కథముత్రాపచ్ఛేదన్యాయం[illegible] విర ఇత్యత్ర [illegible] నిగుణ

త్వాదితి పరశబ్దేనార్వాచీన సగుణ బ్రహ్మోపాస్త్యుపపత్తిః అవచ్ఛేదన్యాయరూపతరణఫల[illegible] నిర్గుణత్వబాధదర్శ

నానుభాసిద్ధముపపాదయతి పూర్వాపరేత్యాదినా అపచ్ఛేదన్యాయేన బాధ్యత్వం ప్రత్యక్షస్య [illegible] స్యాపి ఫలం తత్రదో
షమూలత్వం చ బాధ్యత్వే హేతుః అపచ్ఛేదే పూర్వాపరశాస్త్రయోః పౌర్వాపర్యం [illegible]చ్ఛ తత్ప్రత్యుత్పత్తి [illegible] మాత న
పాఠక్రమాత్ పంచత్రిం జసమన్వారబ్ధస్యేతి అపర్యం ప్రస్తోతాన్వారభేత [illegible] దాసమరం ప్రవృత్త్య [illegible] తారప్రతిహ
ర్తారముద్గాతా ఉద్గాతారం బ్రహ్మా బ్రహ్మాణం యజమాన ఇతి విహితస్యాన్వా [illegible] [illegible] ఉత్రయశ్చిత్త
ముచ్యతే పౌష్ణమానం ప్రసర్పతాం యద్యుద్గాతా విచ్ఛిద్యేత అదక్షిణస్సద్య [illegible] విపఛ్ఫుః తేన పునరు
జేత తత్ర తద్దద్యాత్ యత్ పూర్వస్మిన్ దాస్యన్ స్యాత్ అథ ప్రతిహర్తా విచ్ఛిద్యే [illegible] ద్దిత్తి [illegible]
ప్రుష్ఠంయం విషయః అత్రోద్గాతృప్రతిహర్త్రోః ప్రయోగభేదేనా [illegible] మువబంధ [illegible] త్ర శాస్త్రా [illegible]
తైకస్మిన్ ప్రయోగే ప్రయోగపద్యేనావచ్ఛేదే సతి ఉద్గాతుః ప్రాయశ్చిత్తద్వావచ [illegible] పస్వవర్గప్రధానతాపత్
ధానావచ్ఛేదస్యైవ సమాధేయత్వాత్ వికల్పేనానుష్ఠానం వా ఏకస్మిన్నేవ [illegible] దిరప్ఛేదే పూర్వస్య ప్రాయశ్చిత్త
శాస్త్రస్య దౌర్బల్యం పరస్య ప్రాబల్యం చ కర్మమీమాంసాయామయుక్తం పౌ [illegible] పౌర్వ దౌర్బల్యం ప్రవృత్తి వది
తి అత్రాసంజాతవిరోధిత్వేన పూర్వమిదం యాత్ పూర్వస్య ప్రాబల్యం పరస్య న ప్రతిప [illegible] యైవాదయాదద్దౌర్బల్య
మితి పూర్వపక్షిణః రాద్ధాంతస్తు పూర్వస్యోత్పత్తికాలే విరోధ్యభావాత్ అదబాధేనాత్మ [illegible] త్మ్య స్సంభవతి ఉత్తరస్య

సగుణవాక్యైర్యత్యర్థేవముప్యుపాసనవిధిశేషత్వాత్పురివ్యావృతమిత్యభిప్రాయేణ నకిం[illegible]సప్రపంచమిత్యుక్తంయ
ద్వాపయుస్సృజాజ్ఞాతాదివాక్యానాముపాసనవిధిశేషత్వాభిప్రాయేణోవాప్యైదాంత[illegible]నచ్యస్పపిత్యాది ఉదాసనద
రా॰ణోమితి। తాన్యపి వాక్యానిఫలవిశేషార్థముపాసనపరాణినతుతత్త్వపరాభవత్వైరిత్య[illegible]ద్రాః ఆవచ్ఛేదనాయరూపవతా
రముపపాదయతి నిర్గుణత్వాదితి పూర్వవదర్థః నిర్గుణత్వమపిగోత్రస్యనష్ట[illegible]నావాభావేనావచ్ఛేదన్యాయా
నవకాశాత్ గుణానాంబాధ్యత్వసిద్ధేః అతఏవసగుణవాక్యానాంప్రైదత్తిణస్సధ్య[illegible]వినష్టలతేస్వరూపప్ర
తరత్నైవప్రతిపన్నానాముపాసనపరత్వకల్పనంపాబాధ్యత్వసిద్ధిర్నచ్చి[illegible]చేతిపరిహా[illegible]
గుణేనేతి అస్యత్వార్థంపూర్వపదేవనిర్గుణవాక్యైస్సహోపాత్తస్యసత్యజ్ఞాన[illegible]
దయతి ననుచేతిచశబ్దస్సముచ్చయేసత్యజ్ఞానాదయోగుణాః ప్రతియత్వం[illegible]ర్థ[illegible]న్యవాక్షిన శబ్దసత్యష్ప
జ్ఞానత్వపరాయంధాద్విత్వదోనాద్వివచనైకవచన ఇతిపాణినియసూత్రస్థద్వి[illegible]ప్రైవకార్యస్సగా అస్యధాద్వ్య
కేష్వితివక్త్యంతథాశ్రువత్వాంవమిశ్రాఃగుణాస్సత్యజ్ఞానప్రభృతయఇత్యేతివ[illegible]దిర్ఘ[illegible]వ్యావదారయత్వంస్వమంసా
మానాధికరణ్యంనిరూప్యతేతద్వివిశదతరముపన్యస్తమాచార్యపాదైః తథాహిభగ[illegible]త్యాసతంజల[illegible]లటః శత్య
శానచావప్రథమాసమానాధికరణేతత్పురుషస్సమానాధికరణః కర్మధారయఇత[illegible]సూత్రస్థసమానాధి
త్వు

93

౮౩

నాదపచ్ఛేదన్యాయోవతీర్ణ ఇతి బోద్ధవ్యమిత్యర్థః జప్త్వేతి క్రిదశ్రమవలాణ ఇత్యాది ఫలశ్రుతేస్తు త్రికత్వాదాప్తి
కత్వనిరూపణేనాదరేణ ప్రథమం సగుణోపాసనే ప్రావణ్యం నిరూపకోపాం నిగుణపర [illegible] చ్ఛ వేదనాన్తరితి పౌ
ర్వాపర్యమితి భావః ఉపాసనపర సగుణ నిర్గుణ వాక్యయోః ఫలద్వారా పౌర్వాపర్యే [illegible] దాన్తం తత్ప్ర [illegible] పాపరస
గుణనిర్గుణవాక్యయోర్నస్రుతి కథం తత్ర బాధ్యబాధక భావ ఇతి చోదయతి స [illegible] పంపౌర్వాప
ర్యం వ్యాదినిర్ధారయాపాని గుణేతి కాని నిర్గుణవాక్యాని కథం తేషాం సావధర్య విప్ర [illegible] త్వ ముక్తమితి అసూత్రితే
త్యాది వాక్యం గుణవిశేష నిషేధపరం సత్యజ్ఞానాది వాక్య వ్యావృత్తి గర్భితాని గు [illegible]
రం అది శబ్దేనం యత్తద్రేశ్యమిత్యాదిగ్రాహ్యం తవిరోధం స్ఫారయతి నిర [illegible] మేవ బల [illegible] రత్వ వా [illegible]
ధిష్ఠానత్వ వాచి వాక్యానుపతిష్ఠతే తి కలాలఃష్ఠని త్యత్రైత సవవిత్వం [illegible] త ద్వచి [illegible] తనిర్గుణే శ్రుత్యర్థస్తే
క్షిప్తః ఇతరాణి యస్సర్వజ్ఞ ఇత్యాదిని పూర్వపాత్రాని వాక్యాని చ స [illegible] ణనిర్గుణపర తావదుభ
యవిధవాక్యవిరోధః తన్నైవ పూర్వోత్తర భాగవిరోధే యం ఉత్తరస్య ప్రా [illegible] రుక్తః తన్నైవేత్యర్థః నిర్గు
ణవాక్య బలీయస్త్వం కుత ఇత్యత్రాహ గుణాపేక్షత్వేన పరత్వాదితి నిషేధ్యవిషయత్వే నిషేధ ఉదేతి నహ్యనిర్విష
యో నిషేధః ప్రాగేవ ప్రసక్తస్య విషయస్య నిషేధ్యత్వం అతో నిషేధ్యసాపేక్షత్వేన నిషే [illegible] స్య పరత్వమిత్యర్థః

94

౭౪

కరణశబ్దవివరణార్థం సామానాధికరణ్యలక్షణమాహ భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శ[illegible]నామేకస్మిన్నర్థే
వృత్తిస్సామానాధికరణ్యమితి అస్యార్థః ప్రవృత్తేర్నిమిత్తం ప్రవృత్తినిమిత్తం ప్రకృష్టా శ[illegible]త్తిః శబ్దస్యార్థే వృ
త్తిర్నామ తదాశ్రయణం తత్ర విశేష్యభూతప్రధానార్థవిషయా వృత్తిః ప్రవృత్తి[illegible]ప్రధాన[illegible]నాం
ప్రతిపత్తిప్రాగుణిప్రతిపత్త్యర్థత్వేన సిద్ధం తస్యాః ప్రవృత్తేర్నిమిత్తం ద్వారం[illegible]పన్నప్రసాచి
న్నత్వాదిప్రయోగాత్ తచ్చ విశేషణభూతం జాతిగుణాదికం సమానమేకమ[illegible]ద్దృశ[illegible]యుక్తానామాధార
భూతం విశేష్యం ఏకస్మిన్నర్థే వృత్తిరితి ఏకశబ్దేన సమానశబ్దస్య సదృశార్థపర[illegible]త్వేన సమానశబ్దసామ
ర్థ్యాదేకశబ్దస్యాధారణపరః సమానశబ్దః అసాధారణే ప్రయుజ్యతే[illegible]మేవ బల[illegible]ర్కస్పూర్వ[illegible]
అర్థశబ్దశ్చ విశేష్యభూతప్రధానాభిధేయపరః అనేనాధికరణశ[illegible]తత్ తదాపచి[illegible]స్య బాధ్యతః ఏతదుక్తం[illegible]
భవతి త్రివిధాశ్శబ్దాః కేచిద్విశేషణతావిశేష్యతత్స్వార్థాః యథా ష[illegible]ృష్టమిత్యాదయః
కేచిచ్చాభయం తత్ర భిన్నార్థాః యథాగారశ్యామపాషః నీలం శుక్లమిత్యా[illegible]కేచిచ్చ విశేషణతాభిన్నా
ర్థా విశేష్యతత్స్వార్థాః యథా నీలమమలత్వలం దేవదత్తః శబ్దమయో వా[illegible]ఇత్యాదయః తత్రపూ
ర్వేషాం ద్వయోర్వా వృత్తిత్వ తృతీయానాం విష్ణానాం శబ్దానాం సామానాధికరణ్యం తత్ర[illegible]ప్రవృత్తినిమిత్తానామి

ప్రతివిశేషణతంయోర్బోధ్యమానం పూర్వవిశేషణస్యాపి విశేషణం భవతీతి విశేష[…]మన్యోన్యవిశేషణ
విశేష్యభావప్రసంగో దుర్వారః ఆవర్జనీయత్వం చ పదానాం శ్రవణే ఽర్థప్రతిష్ఠాపనం కుతః ఉద్దేశ్యోపాదే
యవిభాగవత్తాపూర్వవాక్యానాం నాపి యుగపత్ ఉద్దేశ్యోపాదేయవిభ[…]ప్రసంగేన యుగపత్ప్రతి
పాదనాసంభవాత్ సంభవేపి విశేషణానాం పరస్పరైకత్రసంగాచ్చ తదాపర్య[…]ణానాం విశిష్టార్థపరత్వ
ప్రాతిపదికార్థైకపరస్య సమానవిభక్తినిర్దేశస్య విశిష్టైకపరత్వమేకమ[…]యత్వమితి విశేష్యైకవ
ద్విశేషణానామప్యైకమ్ప్రతిపాద్యం స్యాత్ తదనుపపత్త్యా విశేష్యస్యార్థపర[…]తువములం స[…]
విభక్తినిర్దేశః కించ విశిష్టపరత్వే విశేషణవిశేష్యాభావమనేకార్థత్వం ప్యవ[…]
తత్రసామానాధికరణ్యం న సిధ్యతి కించ విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వస్వభా[…]స్య భేదేన విశేష్యభేదప్రసం
గో దుర్వారః తథాహి భేదకం విశేషణం భేద్యం విశేష్యమితి హి విశేషణవిశే[…]ష్యరూపమ్ ఏకః ధ్రియతే
చ విశేషణానాం విశేష్యభేదకత్వం యథా ఖండో ముండః పూర్ణశృంగః ఇత్యాదిషు […]వి ముత్తే షణ వదత్రాపి
మిలోంయములికేత్యాదిషు విశేషణభేదే విశేష్యైకత్వం ధ్రియతే నైషదోషః తత్రాపి తథా ప్రాప్తేః విశేషణానాం విశేష్యభే
దకత్వం ప్రత్యుత విరోధేనాపాద్యతే ప్రత్యక్షగోచరే తు బహూని విశేషణభేదప్రయు[…]క్తే విశేష్యభేదః కేనవా

౭౫

95

ష్యత్ర సామానాధికరణ్యం నస్యాత్ విశేష్యభేదాంతాభేదే కార్థ్య వృత్తిత్వానుపపత్తేః నై[illegible] ఏకస్మిన్నితి పదస్యస
ముఖ్యవ్యావృత్తపదాంతరాపేక్షితాకారానధికరణత్వవ్యావృత్త్యర్థత్వాత్ తత్ర ఖలు దోషస్తు ష్టా[illegible]నేక విశేష ప్రసక్త్యేకస్యా
సాధారణత్వం వైయాకరణశబ్దార్థః న హి నీలాన్యుత్పలానిత్యత్ర నీలత్వానధికరణేషూత్[illegible]రుత్పలవర్త[illegible]నుస్యత్ర సా
మానాధికరణ్యముపపన్నం అతస్సామానాధికరణ్యలక్షణగ్రంథస్యాయ[illegible]నిష్కర్షా[illegible]ర్థః[illegible]త అత్ర వప్యపా
వాదిన ఆహుః సామానాధికరణవాక్యమఖండార్థం తథాహి సామానా[illegible]ద్యుత్ప[illegible]వదేకార్థపరత్వ
మవగతం తత్ర సామానాధికరణపదాని కిం విశేషణమాత్రపరాణి ఉత [illegible]
ప మాత్ర పరాణీతి వివేచనీయం న తావద్విశేషణమాత్రపరాణి విశే[illegible]సమేవ బం[illegible]ర్థత్వాసిద్ధేః నా[illegible]
ష్టపరాణి వికల్పాసహత్వాత్ కిం క్రమేణ యుగపద్వా విశిష్టార్థప్ర[illegible]తే తద్వాచి[illegible]న తావత్క్రమేణ తత్రకి
ప్రథమపదప్రతిపన్నస్య విశిష్టస్య పదాంతరం స్వోపస్థాపితవిశేషణవి[illegible]విరధాతి ఉత విశేషణం
తరాన్వయం ప్రథమే విశిష్టైక్యవిధిర్యమానే విశేష్యాంశయోరివ విశేషణ[illegible]యోర్జాతిగుణయోరప్యై
క్యం ప్రసజ్యేత ద్వితీయే చ విశేషణానాముభ్యాన్యసమవాయప్రసంగః ప్రథమమేకేన [illegible]శేషణేన విశిష్టతయావ
గతస్య వస్తునః పశ్చాద్విశేషణాంతరవిశిష్టతయా బాధనం వా విశేషణాంతరాన్వయప్ర[illegible]పాదనం తత్ర విశిష్టం

త్రైద భుత్వపగమేన వసర్ధనాచ్చ అతః కార్ష్ణ్యవ్యావృత్తం రక్తిమవ్యావృత్తం శౌక్ల్యమితి స్వ[illegible]నాం శౌక్ల్యస్వరూప
మాత్రవిషయాణాం వ్యావృత్తభేదేన రుధానపర్యాయత్వమర్థవత్త్వం స్వార్థక్య[illegible] అత ఏవ సామానాధిక
రణ్యలక్షణవత్త్వం చ తథా సత్యాదిపదానామపి వ్యావృత్తభేదేన సపర్యాయం [illegible]రుషప్రసక్తిః। నన్వేవం తత్ర
త్వదార్థవిరోధి వ్యావృత్తిపరత్వలక్షణే స్యాత్ నైవం అవాచ్యోపస్థాపనే స్వలక్ష[illegible]నిషత్ [illegible] గంగాయాం ఘోషః
ప్రతివసతి తత్ర గంగాపదస్య కూలాలోపస్థాపనే। న పాకూలం గంగాసమానా[illegible] ధృష్ట[illegible]త్యాదిపదానాం వాక్యైక
దేశభూతవిశేషణపరిత్యాగే పి వాక్యే ప్రధానాంశభూతవిశేష్యస్వరూపతత్త్వ[illegible]క్షణే ప్రసంగః [illegible]
విశిష్టవాచినః శబ్దస్య విశేష్యమాత్రపరత్వే స్వారస్యభంగ ఇతి చేత్ నైష దోషః [illegible]వాక్యే షో[illegible]ర్థ
పరత్వబలాత్ విశేషణపరిత్యాగేన స్వరూపమాత్రపరత్వమేవ పదానాం స్వాభి[illegible]న తాత్పర్యత్వత్తేః। వ్యధికర
ణవాక్యేషు తు పదానాం విశిష్టపరతా స్వారసికీ లక్షణే భాగ్యపగమే తు న దో[illegible]విరుద్ధరతి[illegible]గుణే వా లక్షణ
ణే తద్విరోధిమముఖ్యవృత్తిర్బలీయసీ దృష్టా యదా గంగాపదే। సమానాధికర[illegible]యోః స్వైకత్వే గుణానాం ప్రధామి
తి సర్వసంమ్మతం న ను సర్వపదానాం లక్షణే న దృష్టా అయుక్తా చ కేన చిన్ముఖ్యవృత్తి[illegible]షతా త్వరేష్ఠ్యత్వే పాప
దాంతరలక్షణే యుక్తా సర్వపదలక్షణేం గకారే కింతాత్పర్యాని శబ్దం యకం చ్యుతే ధ[illegible]ం తావద్విషం భుక్ష్వ

ర్యతే తస్యాఖ్యస్యైవ మాత్రపరమేవ సమానాధికరణవాక్యం। నీలముత్పలమిత్యాదినా శేష[illegible]వ సత్యాదివాక్యేప్యే
కవచనాం తద్ధర్మివాచిపదైకేనైవ విశేష్యైక్యం సిద్ధిరితి చేత్ న ఖండార్థమండః పూర్ణః శృంగ్[illegible]రి తత్ర వి[illegible]ష్యభేదాత
ననువిశేషణభేదాన విశేష్యైక్యవిరోధిప్రవృత్తమేవ తద్విరోధిప్రవృత్తాగోచర బ్ర[illegible]రు[illegible]వచనా[illegible]ద్ధర్మివాచిప

౭౬ దైకేనస్వతః ప్రాప్తమేకత్వం దుర్నివారమితి చేత్ న ఖండార్థమండః పూర్ణః శ్[illegible]న షష్ఠ్యా[illegible]ప జ్[illegible]విషయం వాక్యే
పి విశేషభేదప్రతీతేః అతోన ధర్మివాచిపదైక్యం పరోక్షం బ్రహ్మైక్యప్రతిపాద[illegible]ధ్య[illegible]స్య విశేషణభేదప్ర

96

యుక్తోవిశేషభేదా దుర్వారః తతశ్చైకార్థత్వం న సిద్ధ్యతి అతః పారిశేష్యాత్[illegible]పదానాం[illegible]ప
మాత్రప్రతిపాదనపరత్వమాస్థేయం। ఏవం తత్పదానాం పర్యా[illegible]త్[illegible]మేవ బం[illegible]పరూపం ప్రతిప[illegible]
తిపదాంతరం ప్రయోగవైయర్థ్యం ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావేన సా[illegible]తేత ద్వాచి[illegible]ణ వా నిత్యప్రసజ్యేత ద్ర
వ్యం ఏకస్యార్థస్య తత్పదార్థవిరోధిప్రవృత్తేకత్వపరత్వేన పదానామర్థ[illegible]త్వం నిమిత్తభేదాలాభా
త్ సమానాధికరణ్యలక్షణసిద్ధిశ్చ అత ఏవ జగత్కారణత్వశంకితానృతత్వజ[illegible]చ్ఛిన్నత్వదోషవ్యావృత్తిస్సత్య
జ్ఞానాదివాక్యేన త్రయాణాం చ వ్యావృత్తిరూపధర్మవత్త్వం బ్రహ్మణః ప్రసజతి ప్రవృత్త[illegible]రూపస్యైవ సకలేతరవ్యావృ
త్తిరూపత్వాత్ తథా శౌక్ల్యాదేః కార్ష్ణ్యాదివ్యావృత్తిస్వత్వపదార్థస్వరూపమేవ న ధర[illegible]రం ధర్మానుపలంభా

యెలా వెంషః ఆజఇ ఇత్యర్థః పరిహరతి ఏకార్థత్వమితి ఏకార్థత్వం నామ సర్వేషాం పదానామే[illegible]ర్థే యుపర్యవసానం
న తు వాక్యస్య తదర్థః పృథక్పృథగర్థపర్యవసాయినాం పదానామేకత్ర ప్రధానేఽర్థే [illegible] రూఢత్వైకత్వం వృధి క
రణవాక్య ఏవ సమానాధికరణవాక్యే తు పదానామేకార్థపర్యవసాయిత్వం [illegible]త్వం భవతి తతః కిమిత్య
పేక్షాయాం సమానాధికరణపదానాం విశేషణమాత్రపరత్వే విశిష్టపర్యవసాయిత్వ[illegible] ఏకగ్రంథనాపా విశి
ష్టేతి విశిష్టత్వాదినా ప్రేక్షావాక్యేన విశిష్టపక్షే దూషణముక్తం (వి) తి పాద[illegible]నామనేన్యాన్యతా వి
శేషాచ్చ భేదేన విశేషస్య విశేష్యేణ చ అనేకార్థత్వం స్యాదితి తదర్థః కిం పాశ్ఛ[illegible] గతయా చ విశేష
తః తేన విశేషణభేదే విశేష్యభేదః స్యాదితి దూషణాంతరముక్తం భవతి కించ[illegible] తు పద్యాన విశేష్యభేద ఇత్యు
క్త్వా వ్యతిరేకవశాద్విశేష్యభేదే విశేషణభేదశ్చ స్యాదిత్యుక్తం భవతి విశిష్టైకల[illegible] ణ పక్షే సమానవిభక్తిపా
అవిశేషేణ విశేషస్త్రైకల్యమపి ప్రతిపాదయతి తదర్థభిప్రాయః ఏవం విశిష్టప[illegible]త్వం గపత్తు ఇహానపక్షే
దూషణముక్తం భవతి ఉద్దేశే పాదేయ విభాగవాని ప్రసంగశబ్దార్థసిద్ధః త్ర[illegible]చ్ఛిన్నశానే అవాచ్యప్రసమవా
యఆనందమయాధికరణే వక్ష్యతే విశేషణభేదేనార్థభేద ఇత్యేతావతాంశేన విశేషణమాత్రపరత్వే చ
దూషణముక్తం భవతి విశేషణానామనేకత్వాదేకార్థత్వహానిరిత్యర్థః ఏవం పదా[illegible]రాం ప్రతిపాద్యభేదః।

97

త్యాదిషు సర్వపదలక్షణే తత్ర విషపదం నిషిద్ధభోజనం లక్షయతి భుంక్ష్వేతి భోజననిష[illegible]ం అత్ర యోగ్యతా
దివశాదాప్తకతాత్పర్యానిశ్చయః సత్యాదివాక్యేషు సమానవిభక్తిబలాదైకవాక్యతాత్పర్యనిశ్చయః తదర్థస్య బాధా
ద్యుప్రాతిపదికానాం లక్షణే స్పష్టైవ ఏకపదలక్షణే ద్వయోరపి వాక్యతాత్పర్యగ్ర[illegible]ఏవ[illegible]ః యథా
౭౭ గంగాయాం ఘోష ఇత్యాదిషు తదవిరోధేఽపి కస్యాపి న దృష్టా యథా గంగా[illegible]ని ష[illegible]ః [illegible]సంతి త్యా
దిషు అతోవాక్యతాత్పర్యావిరోధాదేకైకస్యైవ సర్వపదానాం లక్షణేన దోషః [illegible] ధృత[illegible]ధికరణవాక్యేఽలం
వస్తుమాత్రపరత్వమేవేతి ఏతదభిప్రాయేణ ప్రత్యవతిష్ఠతే నేత్యచ్యుత ఇతి స[illegible]యో గుణః ప్రతి
యత్వం త ఇతి పరిచోదితే నేత్యచ్యుత ఇతి వదతాయం భావః ప్రతి[illegible]సమేవ బల[illegible]ప్రతీతి మాత్ర[illegible]
చేతేత్యయం న కించిత్ప్రయోజనం ప్రమితి వివక్షా చేతేన తు ప్రమితి[illegible]తేత దప్యభి[illegible]త ఇతి కుత ఇత్యత్రా
హాసామానాధికరణ్యస్య నైకార్థ్యప్రతీతేరితి తేఽరిశంకతే అనేకేతి [illegible]కేషు భిన్నార్థపరత్వ
సాంయుకారకపదార్థాపరిత్యాగేపి ప్రధానార్థసంస్కారస్యైకత్వమర్థైక[illegible]ప్రపరేక[illegible]త్యత్ర నిశ్చయ్యతే తథా స
మానాధికరణవాక్యేష్వపి విశేషణభూతగుణవాచిశబ్దార్థాపరిత్యాగేపి విశేష్య[illegible]ంసిద్ధ[illegible]త్యర్థః చోదయంతము
పాలభతే అనభిధాన ఇతి జ్ఞ ఇతి వ్యధికరణసమానాధికరణవాక్యయోరభిధానవిశేషానభి[illegible]త్యర్థ దివానాం ప్రి

పదానాంపర్యాయత్వమిత్యాదయనేకశంకాపరిహారార్థమాహ। ఏతదుక్తంభవతి లక్ష్య[illegible]తః స్వరూపలక్షణ
తః నతుతటస్థలక్షణతః అనేనజగత్కారణత్వశంకితదోషవ్యావృత్తిరేవంబ్రహ్మణోస్సుకవ[illegible]రవిరోధిత్వంప్రతిపాద
యదిదంశోధకవాక్యంవ్యావృత్తిపరంభవితుమయుక్తమిత్యుక్తంభవతి బహుత్వ[illegible]రుక్తిభిరనేకార్థత్వప్రసం
గంపరిహరతి తద్విరోధిరూపమితి ఫలతోవ్యుదస్యత ఇతి ఇదంవాక్యంసగంగా[illegible]నిషద్గా[illegible]వమేవ అతఏకార్థత్వేం
వ్యుదాసస్తుఫలితఇతిభావః వ్యావర్త్యకారబహుత్వాత్ ఏకతిపయుష్మాన దోషః[illegible]ధృత[illegible]త్వే తత్పరిహరతి సర్వ
మానేనపదత్రయేణహాఫలతోవ్యుదస్యతఇతి ప్రయోజకరూపేణ ఫలతఇతి స[illegible]వ్యుదస్యంభవత[illegible]తి
విరోధినికానిభృత్త్రాహ తత్రేతి జగత్కారణత్వేనతుచ్ఛ్రుతా వ్యావృత్తికివంధర్థవ[illegible]రిపృత్రోక్తంవికా
రాస్పదత్వేనాసత్యాదితిస్తుభ్యశితాదిసాధారణజడశబ్దవివరణోర్థమనాద్యభిజ్ఞా[illegible]త[illegible]యదపిసత్యాది
ష్వేకైకపదేనసమస్తవ్యావృత్తిసిద్ధిః తథాపిబ్రహ్మణిశంకితసర్వతరపదార్థగత[illegible]కైరస్త్రైభి[illegible]పదేననివ
ర్తనాత్పదత్రయసాఫల్యం వ్యావృత్తిభిస్సుధర్మకత్వంపరిహరతి నచేతి ప్రాభాకరస[illegible]త్వధింతి[illegible]భావరూ
పధర్మః వైశేషికమతేత్వభావరూపధర్మః తస్మాద్భావరూపాభావరూపావేత్యుక్తం వ్యావృత్తిర్ధర్మోనచేత్రిం
స్యాదితత్రాహ అపిత్విదిశుక్త్యాదౌపాదర్శస్వవ్యావృత్తిత్వరబతాదివిరోధితాపాదభ్యుప[illegible]ల్పతే ఏవంబ్రహ్మచ

ప్రసంజితః తతః కిమిత్యత్రాహ ఇతి తచ్ఛక్త్యైకార్థత్వం న సిధ్యతీతి సామానాధికరణ్యలక్ష[illegible] సిద్ధిరితి తదర్థః। అత్రా
వస్తుమాత్రపరమితి పరిశేషసిద్ధం। తదనువాదేన చోదయతి ఏవమితి। ఏవం తర్హి వ[illegible]మాత్రపర[illegible]త్వాత్ తు
తజ్జాత్యాః ఆవిశిష్టార్థాభిధాయిత్వాదితి ఆనేన తచ్ఛక్త్యైకార్థత్వం న సిధ్యతీ[illegible]రుక్త[illegible]లితా ద[illegible]వృతః। అ
త్రపర్యాయత్వం చోదయన్ ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావాత్ సామానాధికరణ్యలక్షణ[illegible]న స్యాత్ [illegible]తరస్య [illegible]పర్యాయత్వం

98

చేతి చోదయత్యనయమభిప్రేతం పరిహరిష్యమాణత్వాత్। ఉక్తం చోద్యం పరిహా[illegible]దృ[illegible]కార్థే ఇతి అవధార
మనాః శ్రుణు ప్రతివచనస్యానేకవాక్యసాధ్యత్వాన్మధ్యే న చోదనీయం। కిం పృథ[illegible]త్వాదవధారయమితి
భావః అనుపపత్తిత్రయం పరిహరతి ఏకత్వేత్యాదినా ఏకత్వతాత్పర్య[illegible]న మేవ బల[illegible]నవిభక్త్యా అర్థవ[illegible]
ప్రయోజనవత్త్వం వ్యావర్త్యభేదశ్రుత వ్యావృత్తిభేదాదపర్యాయత్వం [illegible]తేత దప్యచిరా[illegible]వృత్తినిమిత్తలాభాత్సా
మానాధికరణ్యలక్షణసిద్ధివ్యావర్త్యబహుత్వే పృథానాం తత్రదప్యవృ[illegible]జనవత్త్వం చేత్యర్థః
ననుతత్త్వమసీత్యాదివాక్యపదద్వయం ముఖ్యం సామానాధికరణ్యం స్యాత్ కిం వ్యర్థా[illegible]వ్యావృత్తిబహుత్వాదనే
కార్థత్వమాపతితం వ్యావర్త్యాకారానంత్యాత్ త్రిపదం యపదైర్న తదప్యవృత్తిః శ[illegible]యతే కిం[illegible]ం బ్రహ్మణోరైక్యా
వ్యావృత్తిః కానిచ తాని వస్తూని బ్రహ్మణో నేకవ్యావృత్తిమత్వే పృథగ్ధర్మకత్వం [illegible]వ్యావృత్తి[illegible]ం ధర్మత్వేన భ్యుపగమే

మితి సమానవిభక్తినిర్దేశఫలితమైక్యముక్తం ఏవకారేణ స్వరూపతః కేవలం [illegible]ణతా బ్ర[illegible]త్వం శతానేకార్థత్వ
వ్యావృత్తిః ఏతద్విశదయతి నిర్ధూతనిఖిలవిశేషమితి నిర్విశేషస్య తత్ప్రతిపా[illegible]త్వ[illegible]ప్యయం జ్యోతిరితి పదం
ఇత్యుక్తమితి సత్యజ్ఞానాదివాక్యేనేతి శేషః ఇత్థం సామానాధికరణ్యసిద్ధే[illegible]మప[illegible]త్తి[illegible]రుక్తం జ్ఞానాదివాక్యస్య వస్తు
మాత్రపరత్వముపపాదితం అథ కారణవాక్యైకార్థ్యేన శోధకవాక్యాంతరే[illegible]ణోః[illegible]నిష్ఠా[illegible]ద్వయోన వస్తుమాత్ర
పరత్వముపపాద్యత ఏవమిత్యాదినా తత్ర ప్రథమం కారణవాక్యైకం[illegible]పరివా[illegible]ద్యుక్త[illegible]త ఏవమితి ఏవం నిర్విశే
షపరత్వేన నిర్వాహసత్వే కారణవాక్యైకార్థ్యమిత్యర్థః కారణవాక్యైక[illegible]కిం ప్రద[illegible]తం ఐకార్థ్యే సతి కథం[illegible]
నిర్విశేషపరత్వమిత్యత్రాహ యత ఇత్యాదినా యతో వా ఇమానీత్యాదిలక్షణ[illegible]స్య కారణతయానువాదే
న లక్షణపరత్వాత్ కారణత్వప్రాపకం వాక్యమాహ సదేవేతి ఉపలక్షితస్య ఉపలక్షణ[illegible]వృత్తిత్రి[illegible]స్య శాఖైవ తటస్థం
జ్ఞాపకం సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి అనేన వాక్యేనేత్యర్థః కారణవస్తునః స్వ[illegible]జ్ఞత్వాపి[illegible]రణవాక్యై
కార్థ్యమపేక్షితమిత్యుక్తం భవతి అస్తు కారణవాక్యైకార్థ్యం తత్తు సగుణబ్ర[illegible]వా[illegible]త్వవ[illegible]బవా[illegible]స్య సర్వ
జ్ఞస్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయత ఇత్యే[illegible]శ్వరాణాం[illegible]రమం
మహేశ్వరం న కారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదివాక్యైరవసాదిత్యత్రాహ తత్రేతి తత్ర కారణ[illegible]వాక్యైకార్థ్యే ప్రత్యుతేన

99

౭౭

సకలేతరవిరోధిత్వాత్ స్వయమేవ వ్యావృత్తిరిత్యర్థః స్వరూపస్యైవ వ్యావృత్తిత్వే దృష్టా[illegible]సమానాయద్వేతి
శాంక్ష్యాదేః కాష్ఠ్యాది వ్యావృత్తిర్నార్థాంతరం అనుపలంభాదర్థాంతరత్వేన వ్యవస్థానాచ్చే[illegible]త్యభిప్రాయః తత్పాదప
దానాం పర్యాయతాస్యాదిత్యాశంక్య కాష్ఠ్యేవ్యావృత్తమితి మవ్యావృత్తం రత్నిమవ్యావృత్త[illegible]శాంక్ష్యవి[illegible]దృష్టాంతవా
క్యాభిప్రాయేణ పరిహారతి ఏకస్యేతి వ్యాదసనియత్యవ్యాదాసభేదేన పదానాం ప్రయోగ[illegible]నిషద్ధ[illegible]తవ్య[illegible]చిరాయుత్వ
మిత్యర్థః ప్రతిరయోగ్యవచ్ఛిన్నవిశేషణప్రవృత్తినిమిత్తలాంభాత్సామానాధికరణ్య[illegible]దృ[illegible]శ్చోకాభిప్రేతం పర్యా
యతాదిప్రసంగపరిహారః ఐకార్థ్యేవిరోధేన కృత ఇత్యభిప్రాయః నైలాక్త్వమేకా[illegible]స్వరూపమాత్రపరత్వా
ద్రైకార్థ్యం పారత్రితం అర్థవత్త్వరమితి తరపి ప్రత్యయేన దృష్టాంతా[illegible]తే సమేవ బంగా[illegible]దవ్యభిమతసగుణప[illegible]
తాపేక్షు ప్రయోజనాధికమభిప్రేతం అపరోక్షేభూతాపాశాంక్ష్యాదిధృతే తదప్చి[illegible]ష్ఠ్యాదర్థం కాష్ఠ్యేవ్యా
వృత్తమితాయిపదప్రయోగః ప్రత్యక్షగోచరతపరే బ్రహ్మణి సకలే[illegible]ంశవమధికప్రయోజనమి
తి దృష్టాంతాత్ప్రయోజనాధికేవం జగత్కారణభూతస్య బ్రహ్మణః శంకి[illegible]దాపే[illegible]వివాపేక్షితానతగుణం
తరమితి భేదవాదిపక్షాత్ప్రయోజనాధికేవం । ఏవం సత్యజ్ఞానాదివాక్య[illegible]స్యానుగ్రహవాక్య[illegible]ఉక్తః తత్కార్యానుగృహీ
తవాకేవలకార్థః ప్రతిపన్న ఇత్యత్రాహ తస్యాదితి తత్సత్తాఉక్తనాయయానుగృహీత తపదో[illegible]వాకేవలస్యేత్యర్థః ఏకః
[illegible]రం

దుపపాదితం భవతి హేతుత్రయేణోపపాదితమర్థం నిగమయతి అత శ్రుతి[illegible]తః పూర్వ[illegible]క్తసామానాధికర
ణ్యస్యాన్యథానుపపత్త్యైవ శబ్దస్తత్కారణవాక్యశోధకవాక్యాంతరైకార్థ్య[illegible]రూపస్[illegible]తు ధ[illegible]యస్సచ త్వర్థః ఏతల్లక్ష
ణవాక్యం స్వరూపలక్షణవాక్యం అఖండైకరసం నిర్విశేషత్వైకస్వభావవస్తుప్ర[illegible]తి త్వర్థః అథ ముఖ్యా
ర్థపరిత్యాగేన లక్షణే స్సకారదోషముద్ఘాటయతి నను చేత్యాదినా స[illegible]న షష్ఠ[illegible]ద్ధాహావిశేషణద్వార
కం విశేష్యం తత్ప్రహాణేనేత్యర్థః లక్షణేత్యేవ ముఖ్యపగమ్యాద్దోషతాం [illegible]ధికరణ్య[illegible] శక్త్యెకా[illegible] ఇతి ముఖ్యార్థత్వము
త్తిరత్రాభిధాస్యహేతుమలాహ అభిధానవృత్తేరపీతి తాత్పర్యవృత్తి నా[illegible]గతా వృత్తిః తత్పరత్వరూ
పా సా చాత్ర లక్షణే వృత్తిర్వివక్షితా వాక్యతాత్పర్యవిరోధి ముఖ్యవృత్తేరపివా[illegible]ష్ట్వాద గుణాలక్షణే వృత్తి
బఃవిరియల్ప్య హ్సావదిత్యర్థః కస్మిన్నర్థే తాత్పర్యం యదనురోధాయ లక్షణేష్యతాం[illegible]ంకవ[illegible]సామానాధికరణ్య
స్యేతి ఏకస్య ఏవ తాత్పర్యమితి తాత్పర్యనిశ్చయకాః సమానవిభక్తిరితి భావః ఆనం[illegible]నశేషకర[illegible]తాన్యంతి నా హ్యా
తద్వ్యక్తా తే సర్వసంమతం విశిష్టైకవాదిభిరన్యైశ్చ సంమతమిత్యర్థః గంగాయాం ఘోష[illegible]క్తర్వాదిషు[illegible]కాంగదలక్షణ
నత్వష్టేతి చోదయతి నను చేతి తాత్పర్యనిశ్చయకతిపయముఖ్యవృత్త్యాపతదను గుణమ[illegible]స్యాం పదానాం లాక్ష
ణికత్వమాశ్రయణీయం సర్వపదలక్షణాయాం తు తన్న సంభవతీత్యభిప్రాయః తాత్ప[illegible]విరుద్ధపరముఖ్యా

100

౧౦౦

ర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయెనాన్యత్రానుక్తార్థస్యకారఫలః తేనాత్రానుక్తస్యాపనిషదంతరోక్త[illegible]ప్యర్థస్యస్వకర్తృ
వత్త్వేనేతిసగుణమాత్రపరాసలాపనిషత్సునిర్గుణమపిబ్రహ్మోక్తంభవతితత్రావచ్ఛేద[illegible]యెనానిర్గుణవాక్యా
నాంబలింరుహ్రావత్సుర్వత్రసజాతీయవిజాతీయవ్యావృత్తమద్వితీయంబ్రహ్మావష్ట[illegible]దితం[illegible]త్యభిప్రా
యః తతః శివమిత్యత్రాహజగదితిజగత్కారణత్వాదివద్భిః కారణవాక్యైరుక్తమపి[illegible]దయిషితం
తాత్పర్యభూమిః వస్తుమాత్రమవతాత్పర్యవిషయమిత్యర్థః తదవిరోధేనవక్తవ్యం కార[illegible]పన్నబ్రహ్మస్వరూప
శోధకత్వాత్తదవిరోధేనానేనవాక్యేనవక్తవ్యమిత్యర్థః। నరపతిరద్వితీయ[illegible]వరాభిధికరాహిత్య
పద్వితీయత్వముపపన్నమితితద్వైకాధ్యేపినిర్గుణపరత్వసిద్ధిరిత్య[illegible]త్వశ్రుతిరితిసదేవఏకమే
వేతివిజాతీయసజాతీయవ్యావర్తకావధారణద్వయసముచ్చయ[illegible]తతదవచి[illegible]యపదంగుణహాపిసద్వి
తీయతాంనసహతఇత్యభిప్రాయః। ఏవంకారణవాక్యైకాధ్యేత్వ[illegible]జ్ఞా[illegible]మాత్రపరత్వముప
పాదితంఅథశోధకవాక్యాంతవైకాధ్యంపాతురుచ్యతేఅనన్దితిఅనన్ద్ధా[illegible]జ[illegible]విశిష్టపరత్వేనిరం
జనంనిర్గుణమిత్యాదిభిర్విరోధఃస్యాత్తతస్తదవిరోధాయేదంవాక్యం[illegible]శేష[illegible]త్రపరమిత్యర్థః అనంధా
నిరంజనంనిర్గుణమిత్యాదిభిర్విరోధశ్చైవనేన అద్వితీయత్వశ్రుతిగుణహాపి[illegible]తీయ[illegible]నిషేధపరత్వంచాధ్యా

కార్యం లాక్షణికమపి సర్వత్రార్థం సర్వపదలక్షణైవేత్యత్రాహ కార్యాన్వితేతి సంగానా[illegible]న్వితాభిధాయిత్వేన
కారకపదానామపూర్వకార్యాన్వితాభిధాయినాం తదన్వితఏవ పభః ఖ్యాతత్రాతి తు[illegible]న్వయపరితాపగే లక్షు
ణైవేత్యర్థః నను గంగాయాం ఘోషః ప్రతివసతీత్యాదిషు గంగాపదస్య లక్ష్యస్తు[illegible]ర్థత్వేపి తదన్వితాభిధా
యినాం పదాంతరాణామపి ముఖ్యత్వం నదృష్టమితి చేత్ నను గంగాపదస్య ముఖ్యేన షక్రి[illegible]స్య వాక్యార్థతాభావా
త్ ఇహాతు వాక్యస్య ప్రధానప్రతిపాద్యభూతకార్యార్థసమర్పకత్వం కారు[illegible]త్వ తదన్వితాభిధాయి
నాం పదానాం లక్షణైవ స్యాదేవ అతఏవ కారవాక్యార్థవాదిభిరితస్య కౌత్సాన్యస్య[illegible]విరాలంతి కేమముదాస్య
స్మిషంతి చేతి వాక్యార్థభూతనివిరాలనాదేలాక్షణికత్వేపి తదన్వితాభిధా[illegible]స్య ఫలాదిపదానాంన
లాక్షణికత్వం దృష్టమితి చేత్ అనభిప్రాయజ్ఞ శ్రేదం యతి భవానే సర్వపదానా[illegible]స్యపుః రూపవాక్యార్థ
పరత్వసక్రేర్భ్యుపస్థాపితతాపభావాన్నిమూలనోపస్థాపకపదలక్షణీయ[illegible]పదన్వ[illegible]భిధాయిః
నాం లాక్షణికతాపత్తిః త్వయాతు సర్వపదానాం కార్యపరత్వాభ్యుపగమాత్ త[illegible]సమర్పక[illegible]లాక్షణి
కత్వే తదన్వితసర్వార్థాభిధాయినాం లక్షణేప్రాప్తి తథాహి కార్యవాక్యార్థవాదినా ష[illegible]నాం కిం విశిష్టకా
ర్యైకదేశే పదశక్తిర్నిశ్చీయతే ఉత విశిష్టసద్ధయి కార్యైకదేశే ప్రథమే విశిష్టకార్యైకదేశత్వాని శేషాత్ సర్వార్థేషు

ర్థస్యాకారస్యాపూర్వవిరుద్ధపదలక్షణస్యాకారస్యావిరుద్ధ ఇత్యాశయేనాహ తతః కిమితి [illegible]దిత్యభిప్రేతం విప్రే
క్ష్యనే ప్రతిబంధిముఖేన విపక్షే బాధం దర్శయిత్వా పరిహారార్థం విపక్షే బాధకగర్భం ప్రశ్న[illegible]విందిమాహ వాక్య
తాత్పర్యేతి యద్యవిరుద్ధపదముఖ్యార్థత్వం విరుద్ధపదలక్షణావిరోధితపాగంగాయా[illegible]ంమత్స్య[illegible]తివన
వీత్యాదిష్వవిరోధేన నైకస్యావేపదస్యలక్షణేనంగీకారాత్ గంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర [illegible]కస్య [illegible]స్యలక్ష
ణేనస్యాదిభిప్రాయః గంగాయాం మత్స్య ఇతి వాక్యే విరోధాభావాల్లక్షణేనంగీ[illegible]యాం ఘోష ఇత్య
త్ర విరోధాత్ లక్షణేన దోష ఇతి చేత్ తదత్రాపి తుల్యమిత్యాహ సమభివ్యాహా[illegible]లక్షణే చ విషం భు
ంక్ష్వేత్యాదిషు దృష్టేత్యభిప్రాయః ఏతత్పూర్వమితి నిశ్రుతేస ఇతి [illegible]మువబం[illegible]నవిభక్తినిర్దేశానిష్ఠా
యక ఇతి భావః ద్వయోఃప్రయోగేణిత్యాది ఆవిరోధవిరోధావేవ వేత తద్వచి[illegible]పవారప్రయోజక కా
నతుపదానామేకత్వద్విత్వాదికమిత్యర్థః నకేవలం విషం భుంక్ష్వేత్యా[illegible]గేష్వేవ సర్వపదలక్ష
ణే ఆగత్యాశ్రితాన్యైరపి పరిత్యక్తైరాశ్రితత్వాదాహ తథాచేతి తదా సర్వ[illegible]లక్ష[illegible]దోషత్వమభ్యుపగమ్య
తే అభ్యుపగమవాదం తుసదభ్యుపాదభ్యుపగమః ఫలితఇతి భావః నైః [illegible]సర్వపదలక్షణేతి
తత్రాహ కాంర్యవాక్యార్థేతి శాబ్దవాక్యేషు సర్వపదలాక్షణికత్వముపపాదయతి ఆ[illegible]కారవేతిప్రయో

తః [illegible] ఎశ

ప్రామాణికత్వపరిహారాయ తత్ర శక్తికల్పనం తర్హి కారకపదానాం కాభావ్యన్వితత్వ[illegible]త్ర పరత్వే కార్యవిశే
షాన్వయస్య ప్రమాణాంతరాగోచరత్వాత్ ఉభయత్ర శక్తికల్పనాగౌరవప్రసక్తే[illegible]ర్యవిశేషాన్వయే ప్రమా
ణం నాస్తీతి తత్పరిహారాయ కార్యవిశేషాన్వయే కారకపదానాం[illegible]ష్టావష్ట[illegible]తి క్రియారూ కార్యాన్విత
పరత్వం లాఘవాదితికం స్యాత్ రిజదిసమభివ్యాహారబలాత్కారపదానాం సంగరధ్వ[illegible]పరత్వసిద్ధిరితి చేత్
తర్హి స్వర్గకామపదసమభివ్యాహారబలాల్లిఙాదేః కార్యవిశేషపర్యవసాన[illegible]కార్యమాత్రపరః స్యాత్
తస్మాల్లిఙాదేరపూర్వకార్య ఏవ ముఖ్యవృత్తిత్వేన క్రియా[illegible]ముఖ్యబలా[illegible]కపదానామపి క్రియా
కార్యాన్వితపరత్వం లాఘవేనైవాభ్యుపగంతవ్యం కారకపదానామన్యత్ర[illegible]నసర్వత్రేతి చేత్ సమా
నాధికరణవాక్యే పదానాం ప్రాతిపదికాంశ ఏవ లక్షణేన సమానవిభక్తి[illegible]గ్యపదలక్షణేనోపప
త్తిపరిహారముపసంహరతి అత ఇతి అతస్సర్వపదలక్షణాయా ఉపపత్తిసిద్ధ[illegible]ఇత్యాదౌ క్తైః షముఝైరప్యంగ
కృతత్వాచ్చేత్యర్థః యదుపాదాయి తైరభిషృతాంశాస్త్రేణాస్వాభిమతార్థసిద్ధవత్[illegible]సంహారలక్షిత ఇదమే
వేతి అతః నిర్విశేషే వస్తుని తస్యైవ పారమార్థ్యే వ్యతిరిక్తస్య మిథ్యాత్వే తస్య దోషపరికల్పితత్వే దోషస్య సదసద
నిర్వచనీయత్వే జ్ఞానమాత్రనివర్త్యత్వే చాక్తైరుపపత్తిసహాయైః శ్రుతివాక్యైరిత్యర్థః [illegible]దమేవార్థజాతం ప్ర

102

౧౦౨

కారకపదానాంచ వరిజదేః క్రియాయాం కార్యే ముఖ్యత్వప్రసంగః ద్వితీయే చైవ విశిష్టస్యైకోక్తి కార్యైకదేశపరత్వ
ప్రమాణస్య సర్వపదానామవిశిష్టత్వాత్ లిజదేః క్రియాయాం కార్య ఇవ కారకపదానాం [illegible]యాయాం కార్యాన్వితపర
త్వేలక్షణస్యాత్ పదానాం విశిష్టకార్యైకదేశపరత్వే తుల్యేపి లిజదేః క్రియాయాం కార్యేలా[illegible]ణికత్వం కా[illegible]న్వితమాత్ర
కారకపదానాం ముఖ్యత్వమితి చేత్ ఉచ్యతే కార్యాన్వితమాత్రే కారకపదానాం వ[illegible]శక్తిః [illegible]ష్టం [illegible]యాం కార్యే వి
జదేర్లాక్షణికత్వం కథం। స్థాయి కార్యపరత్వేన వేదప్రామాణ్యేత్వనిశ్చయాత్ [illegible] ర ధృ[illegible] పి క్రియాయాం కార్యబాధ
నసంభవాదితి చేత్ కారకపదానామపి స్థాయి కార్యాన్వితపరత్వేన వేదప్రా[illegible]నోల్లక్షణం యాపి క్రి
యాం కార్యాన్వితబాధస్యోపపత్తేః క్రియాయాం కార్యాన్వితస్య [illegible] మవబో[illegible]త్వాత్। ననుగాపదస్య సాస్నా
దిమన్మాత్రవాచిత్వేపి ప్రమాణాంతరేణ ఖండాదివిశేషసిద్ధివత్[illegible] తద్వాచి[illegible]త్రపరత్వే కార్యవిశేషస్య
ప్రమాణాంతరేణాసిద్ధ్యభావాత్ ఉభయత్రైకశక్తికల్పనాయోగా[illegible]గారవాచ్చ లిజదేరపూ
ర్వకార్యే ముఖ్యమితి క్రియాయాం కార్యప్రతిపాదనం లాక్షణికం అన[illegible]శబ్ద[illegible]మాత్రవిషయత్వాత్
ప్రత్యక్షాదేర్విషయత్వాచ్చ కార్యవిశేషాణి ప్రమాణకః స్యాది[illegible]తేన కా[illegible]విశే[illegible]స్య ప్రామాణికత్వేపి తత్ర
శక్తికల్పనం శక్తికల్పనేతస్య ప్రామాణికత్వమిత్యన్యోన్యాశ్రయం ప్రస[illegible]త్ కించ[illegible]దికార్యవిశేషస్యా

హారహాంతుత్రైవచస్యేతత్కథైవేత్యర్థః అత్రఘటాదివిషయస్వరూప విషయం [illegible] వ్యవ[illegible]రసముదాయం(విధి

వ్యతెంయభేదం రజతమిత్యత్రేదం వ్యవహారస్యప్రత్యక్షమూలత్వ[illegible] జత [illegible]వహా[illegible]స్యభ్రాంతిమూలత్వం త

థావివిచ్యతఇత్యర్థః తత్రేదమంశరజతాంశవ్యవహారయోరభ్రా[illegible]త్య బా[illegible]ఖ్యాంవిశేషః అత్రస్వరూ

పవిషయంయభేదవిషయంయవ్యవహారయోరుభయోరపబాధితత్వావి[illegible]భిప్రాయంహ కథమి

తి(తేతాక్రియబాధాస్తిత్వాశయంనాహఘటాస్తితిశివయస్తిత్వంభేద[illegible]దాపధ్విథ్యేచశింతదుభయం

వ్యవహారయోఃప్రత్యక్షమూలత్వంఇతాన్యతరస్యధ్వయోర[illegible]ప్రత్యక్షంకింయుగప

దుభయంగ్రాహ ఉతక్రమేణేతివికల్పనేవాద్యదినిధాయాస్తిత్వలక్షణస్వరూ[illegible]యోర్నైకత్వంనసంభవతి

భేదగ్రహణస్యస్వరూపగ్రహణప్రతియోగిస్మరణసాపేక్షత్వాత్సన్నాత్రగ్ర[illegible]రపేక్షత్వాచ్చెత్యధి

ప్రయుక్తాహఅస్తిత్వంతద్భేదశ్చేతి(భిన్నఇతివ్యవహారఇవఘటఇత్యసాధారణ[illegible]పిఘ[illegible]పటాదావ

ప్రత్యయాప్రతీతాప్రతియోగిసాపేక్షత్వాత్తేషులుర్యవహారఏవభేదవ్యవహారఇ[illegible]భ్యుతేద్విష్ట[illegible]యోరపి

ప్రత్యక్షమూలత్వంనేత్యాహనచద్వయోరపితి(ద్వయోరపివ్యవహారయోఃస్వరూపవిష[illegible]యభేదవిషయవ్యవ

హారయోఃప్రత్యక్షంయుగపదథక్రమేణవాహమూలంస్యాదితివికల్ప్యమఖిప్రేత్యాయోగ[illegible]ందయాషయతితయో

రూపాదిష్టమేవార్థం జ్ఞాతం న తు సగుణవస్త్వాదికం ప్రతిపాదయంతో వేదాంతాః ప్రమా[illegible]వంతి । వాక్యాంత
రాణాం కాల్పనికార్థపరత్వేన తత్త్వావేదకత్వాభావాత్ ఉక్తార్థవిషయత్వమేవ వాక్య[illegible]నాం తత్త్వప్రమా
ణమిత్యర్థః పూర్వం ప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యం శాస్త్రే చ భేదావలంబినాం బాధ్యత్వం [illegible]క్తం అధ్యప్ర

౧౦౩ త్యక్షవిరోధాన్నాస్త్ర తత్ప్రతిపాదయతుమిత్యం పత్ర మతే ప్రత్యక్షాదితి శాస్త్రాత్ప్రత్యక్ష[illegible]శాస్త్ర[illegible]ప్రతిపా

103

దనపరగ్రంథేన వక్ష్యమాణార్థసంగతిరితి భావః చస్తు వయం బ్రూమః । అవిరోధ[illegible]స్థత్వాత్ తస్య చాన్వారు
ప్యేక్తస్య చ సమయే బ్రూయః విరోధాభ్యుపగమేపి త్యర్థః సతి చ ఖ్యాత్ర చ శబ్దపా[illegible] అవిరోధం ప్రతిజానీ
తే విరోధ ఏవ నభ్యుశల త ఇతి । ప్రాతుమావా నిర్విశేష ఇతి । విష[illegible]భేదవ్యావృత్త్యర్థం సన్మాత్ర
బ్రహ్మైతత్ప్రత్యక్షం ప్రతీతి విరోధేన బాధ్యతే ఇతి ననుచేతి విరోధమం[illegible]స్తుతత్వాదినా నవా కేవలమ
స్తితి ప్రతీతిః అపి తు ఘటోఽస్తి పటోఽస్తీత్యేవమాప్రతీతిరిత్యర్థః ప్ర[illegible]త్వసంభవాత్తద్వ్యవదా
సార్థం వ్యవహారవిరోధమాహ ఆవిలక్షణేతి । పరిహరతి తత్స్వమితి [illegible]ఘటోఽస్తి[illegible]త్యత్ర అస్తివ్యవహారస్య
కరూపత్వాత్తాదనాన్మాత్ర భేదావభాసమాత్రే చాంగీకారాద్భేదవ్యవహా[illegible]స్య ప్ర[illegible]క్షు వ[illegible]లక్షైర్భేదావభాసస్య ప్ర
త్యక్షేప్యేచానంగీకారస్స్వసూచ్యతే సత్యమితి తదర్థాంగీకారేణాత్ర [illegible]యుధాస[illegible]త్రస్యే[illegible]తలక్ష్యం ఏవ్వ వ

సృత్వనిరసిభావాత్తదానీమేవ భేదవ్యవహారాభావః న తు భేదాగ్రహణాదితి తత్ర మతమంశంకాహ నచేతి కుత
ఇత్యత్రాహ స్వరూపేతి నిరుద్ధానాం స్వరూపగ్రహణే ప్రతియోగ్యపేక్షవిషయాభేదయుఃవా [illegible] తి చ శబ్దార్థః ప్రాశబ్ద
హంతా స్వరూపగ్రహణ ఇవ భేదవ్యవహారే ప్రతియోగ్యపేక్షాం నియమాభావాభినాం [illegible] అసంభవః కుత ఇత్యత్రా
హ స్వరూపేతి స్వరూపభేదయోః స్వరూపత్వమవిశిష్టమస్యైతత్తత్ప్రత్యక్ష [illegible] పేక్షు భేదవ్యవహారప్రస
క్తేరితి శంకాయాం తద్వ్యవహారేతి నిరుద్ధేతి స్వరూపపక్షే దూషణే అవిరోధప [illegible] స్యః కర ఇతి పర్యాయ
ప్వేస తి సహప్రయోగస్యాయుక్తః స్యాదితి భావః స్వరూపపక్షోక్తక్ష్యే చ శబ్దో హ [illegible] తరాణ్యుత్పత్తౌ నిఇదావ్యా
తదూషణపరిహారేణ తాన్యపి ప్రత్యుక్తాని భవంతీతి భాష్యే న కం తాత్రాని తాన్స్వ [illegible] రూపపక్షే భిన్న ఇతి వ్య
వహారానుపపన్నయుక్తం భిన్నాస్వాభేదయోగి ఎత ద్వ్యవహారసిద్ధయేఽయమితి స్వరూ [illegible] ప్రతాంతరం స్వత్రియతా
తత్రాపి భిన్న ఇతి వ్యవహారస్యాయుక్తత్వాత్ తత్స్వరూపభేదాంతరమాశ్రయ [illegible] త్యనవస్థా కించ శబ్దాం
తరేణ ధర్మ ఇత్యుక్తం స్యాత్ తథా చ ధర్మపక్షే దూషణే స్యాదపతేరయుః కించ భేదః కిమనుప్రవృత్తః ఉత వ్యావృత్తః వ్యా
వృత్తస్తు కిం స్వరూపం ఉత ధర్మః ప్రథమే ఘట స్య భేదవ్యవహారే కృతే పట విషయం భేదవ్యవహారో న స్యాత్ వ్యా
వృత్తత్వాత్ ధర్మశ్చేత్ పూర్వదోషా ధర్మ త్వప్రయుక్త దూషణే నిచ సర్వః యదనువృత్త [illegible] చ స్వరూపం చేత్ శ

రితి ప్రతియోగ్యపేక్షానపేక్షారూపవైషమ్యాదిత్యభిప్రేతం। క్రమపక్షం ప్రతిక్షిపతి [illegible] త్యత్ర జ్ఞానస్యచేతివ

స్తుమంచ్చయొ ఏవంయలంగపత్రప్రవెంణచాభయంవ్యవహారస్యప్రత్యేకమయాలత్వమనుపపన్నమితి తయోరనవ

తరస్యప్రవృత్తేరయాలత్వమాహ తత్రేతి భేదః ప్రవృత్తేర్విషయః స్యాదిత్యత్రాహ భేదేతి అస్తి భేదయోరైక్యయో

౧౦౪ గే తద్వ్యవహారయోరాభ్యాం భిన్నకాలజ్ఞానఫలత్వే చ యుగపదేవ హేతుత్వేనైవ తేవ ప్రకారాభి [illegible] ప్రవృత్తేః స్వస్వరూపమా

త్రవిషయత్వే కథం భేదవ్యవహారసంభవ ఇత్యత్రాహ అతాన్త్వాంతతి తథా చ సంవి [illegible] పదర్శ్రమయోగాద్వ్యా

వచ్ఛేదవిధానయోః। హి శబ్దయోగాత్ భేదానప్రవృత్తే ఇతి యోః భవల ఇతి వ్యవభేద [illegible] సేంవిదానం స్వరూపగ్ర

104 హణం। ఏవం భేదప్రమాణేనపపత్తిరుక్తా అథప్రమేయ [illegible] చిత్యాదినాప్రమాణేనగ్రా

హకతకార్యభాదౌం వ్యపపాదితోభవతి దుర్నిరూపత్వం ప్రతి బానేతె భే [illegible] రాత్వాదితిభావః నాప్యంయ

విభ్యః నత్వపాతప్రకతిమాత్రత్వ్ప్రేరితి భావః స్వరూపధర్మ్యవికల్పంప [illegible] పపక్షం దూషయతి భేద

స్యాతదితికుత ఇత్యత్రాహ వసల్లిస్వరూప ఇతి స్వరూపవ్యవహారవత్ [illegible] స్యా [illegible] హారప్రసక్తేరితి। ప్రతియో

గినిరపేక్షభేదవ్యవహారప్రసక్తేరిత్యర్థః। స్వరూపగ్రహణస్య శబ్దవ్ [illegible] త్రి వ్య [illegible] న్నశబ్దస్మరణనిరపేక్షత్వేపి భిన్న

ఇతి వ్యవహారస్తు తత్సాపేక్ష యథా భవతి తథా ప్రతియోగిస్మరణాపేక్షభేదవ [illegible] హారసామగ్ర్యం తద్భూతం। అత

నైచ త్రిధానైర్ప్యనాప్రత్యయణమవుక్తం। సాధకప్రమాణాభావముపసంహరతి అ[illegible]తి అతః స్వరూపధర్మపక్షోక్తే
దర్శనాద్దర్శనాద్రూపత్వాదిత్యర్థః ఇత్థం సాధకప్రమాణాభావ ఉక్తే పి[illegible]మ[illegible]నుపపత్తిరూపస్తర్కశ్చప్రస్తు
తః పామరగ్రివిషయేణీర్థః స్వభావవిషయేణ వాని రూపణేన విషయత్వప్రమాణ ప్రభేదే[illegible]వ సాధపనం పాతకేః శృత్యం
అథ బాధకప్రమాణముపన్యస్యతి కించేతి తత్రానుమానం వివక్షుర్వ్యాప్తికారాం శ్రుతే[illegible]స్తిత్యాదినా వైధర్మ్యా
చ్చనస్య పూర్వాధివరిత్యుత్రనురాత్రకారే జైవదృశిత్వాన్ననుమానస్యనిరాకరణసంవిక్ష ప[illegible]స్వరాసనవిరుద్ధత్వాదను
మానానాం సర్వేషాం దూష్యత్వప్రదర్శనార్థత్వాత్ పూర్వాభ్యవాకాలవ్యవచ్ఛేద[illegible]రుపన్యస్యతే అనువృత్త
త్వదర్శనాం యథా ఘటోస్తి పటోస్తీత్యుక్తం సదనుభవాత్మారేకత్వం ప్రమాణం[illegible]ధాం యథానుభవాత్మేర
నువృత్తిం దర్శయతి ఘటోనుభూయతే పటోనుభూయత ఇతి తతః [illegible]తప్రత్యవాప వర్తమా
నత్వం యథా ఉత్తరోత్తరప్రతిపత్తివిషయత్వాత్ విద్యమానతయా ఆరబ్ధస్య [illegible]పపత్త్యాదివత్సహాదివచ్చే
త్యర్థః తద్విపర్యయోతియదేత్యాదినా। బాధితత్వ బాధితత్వ భావం వ్యవహారాపి పా[illegible]సపాధిక త్వం దర్శయం
శబ్దయతి నను చేతి సాధనివృత్తాపేప్రైసాధ్యనివృత్తిమాహ అత్ర వ్యతిరేకో విపరీతోపాధిసదభావాచ్చవ్యాఘాత
ఇతి వాభిప్రాయః పరిహారతి ఉచ్యత ఇత్యాదినా ప్రథమం సంప్రతిపన్నాంశమాహ ఘట[illegible] దృష్టావ్యావృత్తిరితి।

౧౦౫

105

వాద్యంతరేణ సన్నాత్రమంగీకృతం స్యాత్ ధర్మపక్షే సోపి పూర్వవత్ కించ భిదిధాతోర్వా విదారణమర్థః ఏకస్య
వస్తునోంశభేదానామద్విధాభావః తత్త్వం తస్యాపి తథా స్యాత్ అతోవస్తుని భేదాభ్యుపగమేపి దారణపరంపరయా
వస్తునాశ ఏవ స్యాదితి ఏవమాదిని అధ ధర్మపక్షం దూషయతి నాపి తతః ఇత్యత్రా[illegible]ర్మత్వ ఇతి స్వరూపాద్ధర్మ
స్య భేదాభావే నిష్టమాహ అన్యథేతి స్వరూపధర్మయోరభేదాస్తు తతః కిమిత్యత్రాహ [illegible]పి తస్యాపి భేదస్తద్ధర్మః
తస్య ధర్మత్వం యోస్వీకృతస్య భేదస్య స్వరూపాపేక్షయా యోరభేదః సోపి తస్య ధ[illegible]త్వే తస్య భేదస్య ధ
ర్మః యదా స్వరూపాద్ధర్మస్య యోరభేదః స్వీకృతస్తస్య ధర్మిభూతాద్ధర్మాద్భేదోపి ధర్[illegible]న్యథా స్వరూపమేవ స్యా
త్ తథా స్వరూపపక్షే దూషణీ నిస్యః సోపి భేదో ధర్మః తస్యా[illegible]చేదర్థః ఏవం ధర్మపక్షే నవ
స్థామలం త్వాపనోశ్యన్నాశ్రయణమాహ కించేత్యాదినా త్రిధా భవతి ధ[illegible]గతి పోత్తే భేదగ్రహణం
భేదిగ్రహోత్తే ధర్మిప్రతియోగిగ్రహణమితి ధర్మాద్ధర్మిణీవ గ్రహాంతే భేదగ్ర[illegible]ష్ట ధర్మధర్మిగ్రహణం అ
యం ఘటః ఇత్యత్ర వంశబ్దనిర్దిష్టస్య ఘటజాతి విశిష్టస్య గ్రహణం [illegible]జాతి[illegible]ష్ట భేదగ్రహణపూర్వకం అన్యథా
ఘటజాతియుత్త్వవిరోధాత్ పటాత్ భేదగ్రహణమిదం శబ్దనిర్దిష్ట[illegible]త్రి ఘటజాతిస్వరూపస్య గ్రహణపూర్వకం అన్యథా
పటత్వప్రసంగాదితి ఏవం ధర్మధర్మిగ్రహణే ధర్మితయా ప్రతియోగితయా చ పోహానే తత్ర జాత్యాదియస్య గ్రహ

నైవ సతీతి అథ సదనుభూతత్వావిశేషణతయా విషయం భావరూపత్వభేదవము ధ్వాశివంతయం శబ్దాదయుతి నను చేతి
భిన్నత్వం సాధ్యం విషంయతయేతి పాంతుః పరిహారతి నైవమితి వస్తు సాధ్యాభేశం దూషంయతి భేదం పాతిపుర
స్త్రాదేవంయుజ్ఞైంయభేదనిషేధాదేవ జజ్ఞానజ్ఞైంయభేదాపి నిరస్తః శిశిత్వం శత్రత్రాష్ఠంయతి అతఇతి సప్రమా
ణపదవివమనుసరతీతి విషంయవిషంయభావాభ్రాంతిసిద్ధ ఇత్యర్థః ఏవ్ తత్రావ [illegible] ధత్వమపి నాసమచ్ఛియ్య
తే శ్రుతిపతిపాదార్థాంస్తుకేఽపి సాధంయమ్విషంయవిషంయభాసాం పితసిద్ధ [illegible] వాచుచ్ఛినత్వ శంకాంచ
వ్యావర్తంయన్ స్వంయం ప్రకాశత్వముపపాదంయతి సాక్షి భూతేత్యాదర్శాద్య దాపి ధరు [illegible] కేణం పాతుమాహా అను
భూతిత్వాదితి విపక్షే బాధం దర్శంయతి అన్యతస్సిద్ధావితి యదన్యతస్సిద్ధం తదన [illegible] భూతి ద్రుష్టం యథా ఘట
ఇతి వ్యాప్తిరర్థాదర్శితా అనవ్యతిరేకిణః పరాభిమతం ప్రత్యనుమానం సా [illegible] గతిదర్శంయన్నర్థాద
నుమానాంతరముపాపాంకించేత్యాదినా అనుమానాంతరం కంఠోక్తమర్థః ప్ర [illegible] పద్ధనిరాసావాస్యేత అ
నుమానాంతరస్య కంఠోక్త్యభావేఽపి కించ శబ్దః స్వరసః ప్రత్యనుమాననిరాసస్య కంఠోక్త్యభావేన శబ్దస్య కల్పయితుమి
విదేశః స్వరసః కించేతి న కేవలం స్వమతానుపపత్తిః పరమతానుపపత్తిశ్చేత్యర్థః అనుమానాంతరం చేతివా
ర్థః అనుభవాపేక్షా చేతి పూర్వోక్తసముచ్చితవద్ధ్యోకించ శబ్దసముచ్చితాదన్యస [illegible] ముచ్చయపరశ్చ శ

౧౦౬ 106

సపక్షేషు సర్వేషు విద్యమానః పక్షే అవిద్యమానో వ్యాప్యసాధిః తత్ర పరేణోపాధిత్వేనోక్తస్య ధర్మస్య పక్షే విద్యమానత్వే కథం న వ్యావర్తమానత్వమితి సోపాధికత్వం దూషయిష్యంస్తదుపయోగిత్వేన ఘటాదిషు దృష్టా వ్యావృత్తిః కిం సంవాదఫలభూతా ఉత బాధఫలభూతేతి వివేచనీయమిత్యాహ । సా కిం రూపేతి । బాధఫలభూతత్వం దర్శయితుం వ్యావృత్తిస్వరూపమాహ । కిం ఘటత్వే [illegible] ఘటత్వే స్యాదితి ప్రతీతే విషయే పటాభావ ఇత్యర్థః సిద్ధాంతవాదీ రజ్జ్వాం భుజగదర్శనాదినామ భావో [illegible] వ్యవతిష్ఠతే భావః తస్మాద్బాధఫలభూతైవేత్యాహ । అత ఇతి బాధానాం మూలదుష్టకరణజ్ఞానిష్ఠత్వ [illegible] వ్యావర్తనస్వభావా వ్యావృత్తిః ఏవం నిరుపాధికత్వాద్వ్యావర్తమానమపారమార్థ [illegible] ఫలభూతానువృత్తిః పరమార్థత్వప్రయోజకత్వాదనువర్తమానే పారమార్థ్యం దర్శ [illegible] బాధావిరోధిత్వం అనువృత్తిర్నామ తత్ర తత్ర విషయే తద్రూపం యః పురావర్తి నిసద్భావ [illegible] ఘటితా న కేవలం తర్కః అనలగ్రాహ్యమప్యప్రత్యక్షాప్రయోగగమ్యో భవతీతి మాయావేదాంతి [illegible] పారమార్థ్యవాదినః తత్ప్రధ్వంసత్వాదపారమార్థ్యసాధనమితి తత్రాహ । ఏవం సతీతి । ఏవం సతి [illegible] వ్యావర్తమానత్వానువర్తమానత్వయోః అపారమార్థ్యపారమార్థ్యప్రయోజకత్వసిద్ధ ఇత్యర్థః । తవాపి పరస్య [illegible] అర్థద్వయం స్యాదిత్యత్రాహ

త్రమవభాసత ఇత్యత్ర ఘటోంయమిత్యధ్యవసాయం ఘటోంయ[illegible]త్తి విషయ[illegible]మాత్రమవభాసత ఇత్యర్థః ఘ
టోంయమితి జానన్నితి పావష్ట్యతేంయం ధాసం విత్వద్ధి ఘటోంయం వి[illegible]జ్ఞానే[illegible]టమాత్రం ప్రకాశతే । నవిత్త్రిరి
తింయం ప్రాకంగొష్ఠిషు ననుఘంష్యత ఇతి ఘటోంనుభూంయత ఇ[illegible]త్ర[illegible]ష్య[illegible]ంయః పూర్వత్రాప్యంశ్ఛే
తే విషయమాత్రమవభాసత ఇత్యనేన విరోధః స్యాత్ । తథం విషయ[illegible]తి[illegible]చనేంయ[illegible]ః ఘటోంనుభూంయత
ఇత్యనుభవేపి ప్రకాశత ఇతి శంకాంయాం విషయమాత్రస్యే[illegible]కిం ఘటోం[illegible]యతి ఘటోంనుభూ
ంయ ఇత్యాదినాంయం దాఘటోంయమితి జానాతి న పాతి[illegible]సాంఘాంవభాసా[illegible]ధ[illegible]త ఇతి జానాతి కం త
ఇత్యత్రాహ అవిషయభూతాం మనిందం భావమితి అవిషయభూతాం ఘట[illegible]శబ[illegible]వ్యతిరిక్తాం నిని అనిదం
భావం అయం శబ్దార్థవ్యతిరిక్తాం ఘటత్వవిశిష్టం పృథుబుధ్నోదరాకార[illegible]ట శబ్దార్థః సన్నిహి
తదేశవర్తమానకాలవిశిష్టత్వమయం శబ్దార్థః అభయవ్యతిరిక్తావ్యనుభ[illegible]బా[illegible]టోంయమిత్యను
భవవ్యాంయాంనానుభూంయత ఇత్యర్థః అవిషయభూతామితి సాధారణనిర్దేశః[illegible]ప టాదినామపి ప్రదర్శ
నార్థః అత ఏవాఘట భూతావిత్యనుక్త్యాః యద్వా ఘటోంనుభూంయత ఇతి పూర్వోక్తే స్వయః ఇతి వ్యాఖ్యాతాయ
తో ఘట ఏవానుభూతికర్మ న త్వనుభూతిరపి తదానీమనుభూతికర్మ భవతి తస్మాద్విషయమాత్రమవభా

జ్ఞః న శక్యో కల్పయితుం జ్ఞానం పరప్రకాశం వస్తుత్వాత్ భాసమానత్వాద్వా ఘటాదివదితి ప్రత్యనుమా
నం ఏవమాదిభిః పరప్రకాశత్వేన వక్తుం శక్యమిత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ సత్త్వస్యైవేతి సత్త్వస్యైవప్ర
కాశమానత్వాదితి హేతోరసిద్ధిశంకా నివృత్తయెుతం వివృణోతి న హి విద్యమానదశాయాం కదాచి
౧౦౭ దప్రకాశమానత్వం పరాధీనప్రకాశత్వే ప్రయోజకం అతః ప్రత్యనుమాన[illegible]కమిత్యర్థః విద్య
మానదశాయాం సర్వదా భాసమానత్వాదితి వ్యతిరేకేణ సమానాంతరమి[illegible]రం యథా సంవిత్సి
ద్ధయ ధ్రుప్రకాశమానాదిః కదాచిదపి తిష్ఠత ఇత్యారభ్య ఘటాదావివ తత్రాపి కల్ప[illegible]ర్యం ప్రకాశకమితి అనేన
గ్రంథేన స్వేన సత్త్వస్యైవ ప్రకాశమానత్వాదితి హేతోరసిద్ధిశం[illegible]ర్వదా ప్రకాశమానత్వం సు
ఖాదావపి సిద్ధం తేనైకాంతికమితి చేత్ న సుఖాదివ్యతిరిక్తత్వే సతి విశేష[illegible]సద్ధం తివలతె సుఖాదేర
పి జ్ఞానవిశేషత్వేన పక్షాంతర్భావాన్నైకాంత్యం ఏవమనుమానాంతర[illegible]త్యనుమానస్య సోపాధిక
త్వం దర్శితం అథ ప్రాకట్యానుమేయపక్షం నిరాచికీర్షుః రనువదతి అ[illegible]వం మ[illegible]ఇత్యాదినా ప్రథమం స్వసత్త్వ
స్యైవ ప్రకాశమానత్వాదితి హేతోరసిద్ధిముపపాదయతి జ్ఞప్తాన్న[illegible]మితి అ[illegible]న స్వప్రకాశస్య వస్తుత్వాత్ భాసమా
నత్వాదిత్యాది ప్రత్యనుమానస్య సోపాధికత్వ ముపదాసక్షు సేత్స్యతీతి [illegible]వః జ్ఞప్తున్న[illegible]రూపముప్యనుభూతావిషయమా

107

తిరూపపర్యవసిత ఇతి భావః వ్యాఘాతాదిస్వదర్శనప్రసిద్ధనిష్ఠం ప్రస[illegible]జ్ఞం యుతిష[illegible]త పార్థః తి జడత్వం జ్ఞానవ్యతిరి
క్తత్వం అనిత్యమిత్యర్థః ఇదం యచ్చానంభూతిరజడేతి విపరీతా[illegible]వసాన[illegible]వృత్తి జనిం యత్యస్య జడత్వస్యానిష్ట
త్వం చ ప్రతిక్షేప్తుం అజడత్వం వికల్ప్య దూషయతి కిమిదమితి। [illegible]నవి[illegible]దం[illegible]ద్య[illegible]యే దుర్నిరూపమిత్యర్థః అ
నంతరం శిరోధ్వం యత్ప్రదర్శనాభావాత్। దుర్నిరూపత్వవివరణమ[illegible]నుమాన[illegible]ఖుపరోవా కిం శబ్దః అజ
డత్వం నామ కిం హేతుత్వేనోక్తం విద్యమానదశాయాం సర్వదా[illegible]ంతరమి[illegible]తసాధ్యతయోక్తం స్వ
యమేవ స్వప్రకాశకత్వమితి వికల్పాభిప్రేతః తత్ర[illegible]ఘటాద్యావివత్ర[illegible]కల్ప[illegible]రా తెపి ప్రకాశావ్యభిచార
వివక్షితః ఉతాత్మత్రిక్షేదూర్ధ్వం ప్రకాశావ్యభిచార ఇతి వికల్పాభిప్రేత[illegible]శిరస్యసిద్ధిః పూర్వమేవ
క్తేతి మత్వా ద్వితీయే త్వనైకాంతికత్వమాహ సుఖాదిష్వితి తద్వివృణోతి నహీతి [illegible]దూషయతి అత ఇతి
అతః హేతోరసిద్ధనైకాంతికత్వాభ్యాం సాధ్యమపి నేత్యర్థః అనేన జడత్వం నానిష్ఠ[illegible]త్యను[illegible]ర్తం అనుమానాంత
రేణ సాధయితుం శక్యత ఇత్యత్రాహ అర్థాంతరమితి వ్యాహత తావన్న కించిదపి ప్రమాణమిమమర్థం సాధయితుం
మలమిత్యర్థః యద్యాహుః అంగుళ్యగ్రం యథా తాత్మానం నాత్మనా స్పృష్టుమర్హతి। స్వాంశేన జ్ఞానమప్యేవం నా
త్మానం జ్ఞాతుమర్హతీతి। ఏవం జడత్వప్రసంగరూపతర్కస్య విపర్యయపర్యవసానాభావాత్ప్రభావ ఇష్ట

౧౦౫

108

సత ఇత్యర్థః అస్యైవ వివరణం నపాతి(శబ్దలింగాలోకాదీనాం ప్రకాశకానాం జ్ఞాతతయైవ ప్రకాశత్వం
దృష్టం అతోనుభూతిరప్రకాశా చేత్ ప్రకాశకత్వమపి నస్యాదిత్యత్రాహ తస్మాత్ ఘటాదితి సత్తయా రూ
ప్రకాశకం జ్ఞాయమానతయా ప్రకాశకం చ ద్వివిధం తత్ర సత్తయా ప్రకాశకకోటౌ నివిష్టం జ్ఞాన-
మిత్యర్థః క ఏవం నియామక ఇత్యత్రాహ తస్యాదితి స్వసత్తయైవ ప్రకాశమా[...]త్వార సిద్ధిరస్మదుక్తపా
తాసోపాధికత్వనిరాసాచ్చేత్యర్థః యదనుభూతిః స్వయమేవ న ప్రకాశ[...]దస్యం ప్రమాణమిత్య
త్రాహ తదనంతరమితి అర్థగతకాదాచిత్కప్రకాశాతియలింగేన కాదాచిత్క[...]రకాకార్యత్వాత్తాసాపా
తలకమిత్యనుమానేన జ్ఞాయత ఇత్యర్థః విషయగ[...]త జ్ఞానమనుమీయత
ఇతి చేత్ స్వస్మై ప్రకాశమానత్వాత్ స్వగత జ్ఞానానుమానము[...]ప శబ్దాభావినా ప్రకాశలిం
గేన జ్ఞానమనుమీయతే తథా ఘటోనుభూయత ఇతి వక్తు[...]స్వభావిత్వేవ తథా వక్తుం
యుక్తమితి శంకాయాముక్తం తదనంతరమితి ప్రత్యాస[...]యా[...]మానత్వవ్యపదేశ ఇత్య
ర్థః అర్థేంద్రియసంయోగసమనంతరమేవ ఘటోనుభూ[...]త ఇతి[...]తైః ప్రాకల్ప్యలింగేన జ్ఞానాను
మానానవకాశత్వశంకాచానేన పరిహృతా తదనంతరమితి[...]దేవోపత్ర[...]వదనుమానస్యైర్వృత్తథాప్రతీ

మూర్తస్త్వైరుపలభ్యేత అభివ్యంగ్యత్వేపి వ్యంజకవత ఏవావభాస[illegible]సిద్ధాం జ[illegible]నా తానిధిరివ నహి జన్యః జనక
స్యైవావభాసతే నహి కులాలస్యైవ ఘటః ప్రకాశతే కించ రూపాది[illegible]నిత[illegible]ధర్మ[illegible]రాశ్రయయోరుత్పత్త్యయోగాదత
తానాగతయోరర్థయోర్జ్ఞానయోరనయోరపి ప్రాకట్యయోగ[illegible]తప్రాక[illegible]ప్ర[illegible]వేపి జ్ఞానం ప్రతి నియత ఇ
తి తత్ర రూపాదివత్ప్రకాశస్యానుపలబ్ధేః ప్రాకట్యం న జ్ఞానానువలా ప్రకాశం ఖలు[illegible]భావః యద్ధానం విత్సిద్ధా
అతీతేనాగతే చార్థే కథం ప్రాకట్యసంభవః న హ్యర్థ[illegible]స్యైవ ధ[illegible]న ప్రకాశ[illegible] అతీతానాగతయోర
పి ద్విత్వాదివత్ ప్రాకట్యం జన్యత ఇతి చేత్ న ద్విత్వాదేరపి నిరాశ్రయత్వేన కాదాచిత్క[illegible]ద్విత్వాద్యనుత్పత్తావపి
ఘటాదేరివ ద్విత్వాదేరపి తద్యా వ్యవహారోపపత్తేశ్చ తేన పునర్ద్విత్వాదికం నా[illegible]తి న తాన్ ప్రతి ద్విత్వాది
కం ప్రతిబంధికారణం విషయవిషయిభావసంబంధస్య విద్యమానాశ్రయత్వ[illegible]భావాత్ విషయవిష
యిభావ ఏవ ప్రాకట్యమితి చేత్ న సంబంధస్య సంబంధిద్వయం వినా ప్రతీత్యనుపప[illegible]సంబంధి జ్ఞానం చ ప్రతి యద్య
త ఇత్యనువేద్యత్వమేవ నస్యాదితి ప్రాకట్యం లింగం న భవతి। ఏవం ప్రాకట్యాఖ్యం వస్త్వనుపలబ్ధమన్యథానుపపత్త్యా
కల్ప్యత ఇత్యాశంక్య కల్పకస్యాన్యథాసిద్ధిం దర్శయతి ఉభయోరితి అనుభూతత్వ్యక్తే ప్రాకట్యస్య నామాంతరముక్తం
స్యాదితి శంకా నిరాసార్థః ఉభయోర్భూతపతశబ్దః యోః ప్రాకట్యజనకత్వేనాభిధాః తదాత్మవిత్త్వైవ కారాభిప్రాయః అ

ప్రసంగశ్చ వ్యాఘాతలక్షణప్రతికూలతర్కాపరాహతత్వం చ దర్శితం ఇత్యద్వైవం మనుష ఇతి పూర్వత్రాన్వ-
యః అథ స్వయం ప్రకాశత్వవాదాభావః తదిదమితి అనాకలితానుభవవిభవస్య స్వమతిరిక్తస్య క్షుణ్ణస్య ప్రకా-
శకస్య వర్ణ్యానుభవః స్వాత్మన్యనన్యాపేక్ష ఇత్యేకో విభవః ప్రాకల్ప్యపాతుకోరణోలాంవవహారః ప్రకాశత ఇతి తం చ జ-
నయితుమయమేవ పక్షమ ఇత్యపరః ఏవం ద్వివిధానుభవవిభవానాకలితా[…]కలితానుభవవిభ-
౧౦౮ వః తస్య స్వమతేవిజృంభితం ప్రమాణతర్కనిరపేక్షస్య స్వప్రేక్షామాత్రవిజృంభి[…]ః స్వమతివలాపా-
109 త్యమిత్యధిక్షేపావాపారిశేష్యాత్ స్వయం ప్రకాశత్వమభ్యుపగమయితుం శ్రద్ధ[…]ప్రాకల్ప్యలింగం ప్రతిక్షి-
పతి అనుభూతిత్వాదినా అనుభూతివ్యతిరేకిణ ఇత్యనే[…]విషయధర్మశబ్దేనాత్మ-
ధర్మవ్యుదాసః తేన రూపాదివత్ సాధారణ్యం ఫలితం [అ]నుభూతివృత్తి[…]ప్రకాశః ప్రత్యక్షరోలాంగ్యా
నవానవచేల్లింగజ్ఞానాభావాదనుమానానుదయః యోగ్యత్వే దన్యైరవ[…]రూపాదివదితి భావః అపేక్షా-
బుద్ధిజన్యసంఖ్యాత్వాదేరవధాతత్వదేకపురుషవేద్యత్వం తద్వ్యత్యుత్క[…]పపి[…]పురుషవేద్యమితి చేత్ సద్వి-
త్వాదిసంఖ్యాః ప్రాగేవ సంతి అయం త్వేకత్రసర్వాదిశః తత్తదుపాత్రద[…]క్షా బుద్ధిభిర్వ్యంగ్యాః తాః ఏవమపేక్షా-
బుద్ధిభిర్వ్యంగ్యత్వాదిత్యస్యైవ ప్రకాశతే అయం ద్గతమభివ్యంజకం[…]త్రతం రూ[…]పాదివజ్జనధర్మత్వాభ్యుపగ

కాంవ్యానుభూతకపాలత్వాన్నిర్ధవిభక్తౌస్తిచేత్తంసర్వంవదతిఏకదేశస్థవత్షౌచేత్తద్వయభూతైకదేశంవదతిఏకదేశ
వివక్షాపినాస్తిచేన్నకించిదపివదతిఅహానుభూయతఇతిశబ్దాద్భవలాంగాన్యన్యదప్రకాశశ్చపాతుః ఇదముపవి
శేషవ్యవహారశబ్దేనాభిప్రేతంవికలస్యావికలస్యాపివ్యవహారస్యాశే కాంక్షైనక్రియావస్థేతర్యంశకపత్వాత్ ఏవంవ్యవ
హారస్యానుపధాసిద్ధత్వాదనవధాసిద్ధస్యైవకల్పకత్వాన్నప్రకాశః కల్పనాకల్పితా[illegible]ల్యానువేయతాయానుపపః
త్తంనిగమయతిఅతఇతి అతః అనుపలబ్ధివ్యవహారానుపధాసిద్ధింత్రువిజృంభి[illegible]దానుభూయతిర్నప్రకల్ప
సు మెరూపత్వర్థః మానసప్రత్యక్షవేద్యత్వపక్షేను ప[illegible]పగమయతిప్రత్యక్ష[illegible]తరసిద్ధేతి ఇదమత్రపరోక్ష
మనుమానం జ్ఞానం మానసప్రత్యక్షగ్రాహ్యం క్షణికత్వే సత్యాత్మవిశేషగుణత్వాత్ సుఖ[illegible]ః ఖప్రయత్నాదివదితి ఆ
త్మవిశేషగుణత్వాదిత్యుక్తే ధర్మాదిష్వనైకాంత్యం స్యాదితి తద్వ్యావృత్త్యర్థం క్షణికత్వే[illegible]ప్రత్యక్షం క్షణికవిశేషగుణత్వా
దిత్యుక్తే శబ్దాదౌ వ్యభిచారః క్షణికాత్మగుణత్వాదిత్యుక్తే ఆత్మమనస్సంయోగే వ్యభిచ[illegible]ం స్యాదితి తత్పరిహారార్థమా
త్మవిశేషశబ్దః తదిదమనుపపన్నం క్షణికత్వగుణత్వయోరన్యతరాసిద్ధత్వాత్ దృష్టాంతశ్చ సాధనవికలః కించాయ
స్మిన్ సప్రత్యక్షే వేద్యం తదబుభుత్సితగ్రాహ్యం దృష్టం యథా సుఖాది అతస్తద్విషయం జ్ఞానం నియతమితి వక్తవ్యం
తస్మాద్ఘటాది జ్ఞానవిషయం యజ్జ్ఞానం తస్యాబుభుత్సితగ్రాహ్యత్వాన్మానసప్రత్యక్షవేద్యత్వం స్యాత్ తద్విషయ

శేషవ్యవహారా హానోపాదానాదిః తస్యానుభూతత్వేన సంభవాన్న తేన ప్రాకట్యం కల్ప్యం జ్ఞాతో ఫలటః ప్రకటో ఫల
టఇతి వ్యవహారశ్చ ఇష్టాపత్తో ద్విష్టో ఫలట ఇతి వదన్ స్వధాసిద్ధ ఇత్యశేష శబ్దాభిప్రాయః నహి చక్షుర్జన్యానార్థగతా
ప్లుత్వేన చక్షురనుమీయత్వేతి ఫలటః ప్రకాశత ఇతి ఫలట కర్తృకతయా ప్రకాశః ప్రతీయత్వేత ఫలట మనుభవతీతి ఫల
టకర్మకతయా నకర్తృకతయానుభవః ప్రతీయతే ఏవ మకర్మైవ కర్మకర్తృవ్యవ [illegible] పత్త్యా కల్పిత ఇతి చేత

౧౧౦ న కారక భేదస్య ధాతు భేద నిబంధనత్వేనార్థభేద నిబంధనత్వాభావాత్ రుధాపర శ [illegible] ల్ప వృత్తేనిపాతయతీప
రశునాపృక్షం ఛినత్తి తథు కర్తాపరశుః కర్మత్వ కరణత్వేశ్రుతే అథాపినార్థభేదః వృక్షస్య [illegible] కరణత్వ కర్మత్వేశ్రుతే అథా
పినార్థభేదః తథా వ్యవహారభేదస్య ధాతుభేద నిబంధ [illegible] వ్యవహారః ప్రాకట్యకల్పక ఇ

110 త్యభిప్రాయేణ చాశేషవ్యవహారోపపత్త్యావిత్యక్త్రం ఫలటః ప్రకాశ [illegible] గతాతిశయేన వినానూ
పపద్యతే అన్యథాపట పితస్య వ్యవహారస్య ప్రసంగాత్ న చాతిశయః [illegible] న యోగాతిశయో వ్యవస్థాపకః
సకథం ఫలటఏవ స్యాన్నపట ఇంద్రియసంప్రయోగవశాదితి చేత్ తేన [illegible] త్రా మేవ [illegible] స్థాపితాం కిమతిశయాంతరా
భ్యుపగమేనేత్యలం ధృష్టశేషవ్యవహారశబ్దేనాభిప్రేతః యత్తు [illegible] యు [illegible] త్యనుభవేవేశాయాం నానుభూత్వా
నుభవ ఇతి తన్న ఆనుభూయత ఇతి శబ్దప్రయోగస్యావివక్షా ని [illegible] ంధనత్వేనా [illegible] భవప్రయుక్తతాభావాత్ అ

ధమజ్ఞానంచ మానసగ్రాహ్యం ద్వితీయాదిజ్ఞానం సమానసప్రత్యక్షవేద్యమి[...]తేన తత్రాపి నియామకా
భావాత్ కించ క్షణికాత్మవిశేషగుణత్వేసత్యపి ద్వితీయాదిజ్ఞానం[...]షశ[...]నసగ్రాహ్యం చేత్ పాంత్రారత్రైకాంత్యం
యదిప్రత్యక్షేణ గృహ్యతే తదా మానసగ్రాహ్యమితి చేత్ వపాంపక్ష[...]కాశ[...]తు[...]తీయ[...]శ్చక్షుర్గ్రాహ్యశబ్దేన విశేషణస్యా
తాం కించ అస్మైరపునక్త్రాని దూషణాంతరాణ్యప్యుహ్యంతే యది ద్వితీ[...]కత్వే వ్యవ[...]నసగ్రాహ్యం తస్య ద్వితీయస్య
స్యనిష్ప్రమాణకత్వేన శూన్యతాపస్యాత్ తతశ్చ ప్రథమస్య[...]శ్చ[...]రుధాపరశ[...]రపి శూన్యతాస్యాత్
ద్వితీయాదిజ్ఞానం స్వతస్సిద్ధం చేత్ ప్రథమజ్ఞానమపి[...]సిద్ధభేదః వృత్యస్వా[...]రణనాపి జ్ఞానాంతర
సిద్ధేత్యుక్తం అతః పారిశేష్యాత్ స్వయంప్రకాశత్వం సిద్ధమిత్యాపాత్[...]వృత్తే[...]ప్యవి[...]న్యథా సంవిదః శూన్య
త్వేన తదధీనసిద్ధిసర్వం శూన్యం స్యాదితి తత్పరిహారాయ స్వయంప్రకాశత్వ[...]లుపగంతవ్యమిత్య
భిప్రాయేణ సర్వం సాధయంత్యనుభూతిః స్వయమేవ సిద్ధ్యతీత్యుక్తం యదర్థ[...]గతా[...]సదర్థ తదేవాపశ్యతాం
సర్వశూన్యత్వాద్విభ్యతాం సతాం గతిః స్వయంప్రకాశత్వాద్యతేనాన్యోపలభ్యత ఇతి అథ తర్కానుగ్రాహ్యం
స్వయంప్రకాశత్వే ప్రమాణముపన్యస్యతి ప్రయోగశ్చేతి న కేవలం పాదిషేశేషాత్ స్వతస్సిద్ధత్వం సాధక
ప్రమాణముపన్యస్యతి చార్థః అనుభూతిరిత్యాదినానుమానత్వయం గ్రంథలాఘవార్థమవిభాగేనోక్తం

జ్ఞానస్యాపి తథైవేనంతసంవిదావరిసముదాయస్యైవ జనియ్యత్వాత్ జ్ఞానాంతరానవకాశః స్యాత్ మాన
సగ్రాహ్యత్వస్య బుభుత్సితగ్రాహ్యత్వవ్యాప్యత్వం నాస్తి స్వపాదాఙ్గభావసనిశ్వాసప్రయత్నస్యాపి తద్గ్రహణా
భావాదితి చేతనపదానాం జీవాత్మని ప్రయత్నస్యైవాభావాత్ దేహధారణాదయః పరమాత్మసంకల్పాధీనాస్తు
దాంస్తే వితి పావేదాంతినః అంతరాభూతగ్రాముపధిత్యధికరణేయుమర్థః స్ఫుని సర్వం [illegible] దేహాపరివర్తనాదిస్వం
గప్రయత్నంగతోదాద్ధం శవుకకాదిజన్యదుఃఖాదినావాత్యల్పబాధే సతి భవతి త[illegible]ప్రయత్నేధవిషయః
అత ఏవ తోరవ్యభిచారాన్మానసగ్రాహ్యం సర్వం బుభుత్సితగ్రాహ్యం విష్యత్వనవస్థా స్యాది[illegible]యదిబుభుత్సితగ్రాహ్యం
తవ్యం నైష్యాన్నాశ్రయణం జ్ఞానే సతి చాక్షు ఇచ్ఛాయాం సత్త్వా[illegible]స్త్రత్వే పిదిత్సుబుభుత్సి
తగ్రాహ్యత్వేపి సుఖాదిషూపలబ్ధినియమదర్శనాత్ ఇచ్ఛాభుత్సాని[illegible]వ్యదేవ జ్ఞానేపి బుభు
త్సానియమసిద్ధిరుపలబ్ధినియతా స్యాత్ అత ఏవ బుభుత్సాంతరిత[illegible]యః అవిరతిః స్యాత్ జ్ఞా
నం బుభుత్సాగ్రాహ్యం సుఖాదిషు నేతి చేత్ న మానసప్రత్యక్షత్వావిశే[illegible]యః [illegible]భావాత్ సుఖాదిషు ఘటా
దివిషయప్రథమజ్ఞానే చ బుభుత్సాద్వితీయరూపాదౌ తు నేతి చేత్ నస[illegible]మాక్షే[illegible]భావాత్ మానసగ్రాహ్యత్వావి
శేషాత్ ప్రాప్తం బుభుత్సాం కోవారయేత్ మానసగ్రాహ్యత్వే సతి ఇచ్ఛాబుభుత్సాసు[illegible]ఖాదికం ఘటాదివిషయప్ర

ష్టాంతస్య సాధ్య వికలత్వ ప్రసంగాత్ చక్షురాద్యపేక్షం హారూపస్య [illegible] క్షుషత్వం [illegible] ద్యశహాత్వపేక్షానియమరా

హిత్యమనస్యాభేన శబ్దేన వివక్షితం అన్యాపేక్షా మాత్ర విరహే సాధ్యే పర [illegible] ని శ [illegible] స్యానవ [illegible] యత్వదర్శనేన బాధితత్వ

ప్రసంగాత్ న హి జ్ఞానాంతరాగోచరత్వమేతదనుమానసాధ్యం అపి దయ [illegible] వ్యత్వ [illegible] సజాతీయ్యానపేక్షప్రకా

శాహార్త్వ మాత్రం తచ్చ న జ్ఞానే సంభవతీతి న బాధిత విషయత్వం అ [illegible] నిర్ణ [illegible] వ [illegible] హారేత్యత్రాపి వ్యవహారవ

త్వే సాధ్యే సిద్ధ సాధ్యతా అతో న స్వాభేన శబ్దః అన్య శబ్ద [illegible] శంతస జ [illegible] భవతి త [illegible] ాద్యపేక్షంయా బాధిత

[illegible] గ్నాత్వావి [illegible] త్యనవసద్ధ స్వా [illegible] యు

త్వ శంకాపరిహార్యతా స్యాత్ ఘటాదీనాం హానాది వ్యవహారస్య ప్ర [illegible] హేతు రసు భూతి రితి

సిద్ధ సాధ్యతా వ్యుదాసాయ స్వశబ్దః న చ పరత్ర సత్ సాధ్య వ్యవహారాత్వం తసజాతి [illegible] త్వే పరః వ్యవహారస్య

త్వం తసజాతీయస్య త్వం నామాభిన్న ప్రవృత్తి నిమిత్తకత్వం వ్యవహారానుగుణ్యవ [illegible] వ్యదే [illegible] ప్రకాశత ఇతి వ్యవ

హారస్య నిమిత్తం పర జ్ఞాన వ్యవహారే కాలాత్యయాపదేశ పరిహారాయ పేక్షా ని [illegible] యూ అవి [illegible] రాహా త్యవివక్షాహా

తమహావాస్య సంబంధాదితి। ధర్మహేతుత్వే వ్యవహార హేతుత్వే చ హేతావివక్షితే నైకాంత్యం స్యాదితి తత్పరిహారాయ

తచ్ఛబ్దః స్వస్య యో ధర్మో వ్యవహారశ్చ తదంత్యం తసజాతిరత్యాధర్మో వ్యవహారశ్చ తదత్యంతసజాతీయో ధర్మో

వ్యవహారశ్చ తచ్ఛబ్ద వివక్షితః స్వస్యాగ్ని సంబంధాత్ స్వస్మిన్ పూర్వరూప సజాతీయరూపాంతరత త్వ వ్యవహా

అనుభూతిరనన్యాధీనస్య ధర్మస్య సంబంధాదర్థాంతరే తద్ధర్మహేతుత్వాత్ అనుభూతిరనన్యాధీన
స్య వ్యవహారస్య సంబంధాదర్థాంతరే తద్వ్యవహారహేతుత్వాత్ ఇత్యేవం విభాగః అత ఏవ పరత్ర వ్య
వహారవిశేషహేతోః స్వస్మిన్నపి తద్వ్యవహారహేతుత్వమిత్యుత్తరత్ర వక్ష్యతే ప్రాకట్యమభ్యుపగమ్య త
దుపజీవనేన ప్రథమమనుమానముక్తం తదనుపజీవ్య తు ద్వితీయం ప్రాక[illegible]భ్యుపగమస్య స్వప్ర
౧౧౨ కాశతావిరోధిత్వం తస్య జ్ఞానానుమాపకత్వేనాభ్యుపగమాత్ ధర్మపక్షే నన్యాధీన[illegible]చ సాధ్యే సిద్ధసాధనతా
స్యాత్ అనుభూతిత్వాదిధర్మాణాం హేత్వంతరనైరపేక్ష్యాత్ న హ్యనుభూతిత్వజాతిర్హేత్వ[illegible]నిత్యత్వాత్ జాత్యనభ్యు
112 పగమే హ్యనుభూతిత్వస్యానుభూతిసామగ్రీవ్యతిరిక్తహేత్వన[illegible]సాధ్యతా[illegible]న్యాధీనస్య ధర్మేత్యుక్తే
స్వస్వధర్మః స్వసమవేతః స్వత్వాదుభయోరసంబంధిధర్మ[illegible]బహుభిర్మహాకైః పరత్ర[illegible]స జాతీయత్వధర్మ ఇత్య
ర్థః అర్థాంతరే తద్ధర్మహేతుత్వాదితి హేతూక్తేః స్వధర్మశబ్దనిర్దిష్ట[illegible]ః పరత్ర స్వసాధ్యధర్మా
త్వం తత్సజాతీయః స్వస్మిన్నవశ్యంభావిధర్మః స్వధర్మత్వేన వివక్షితః అత[illegible]స్వస్మి[illegible]కే త్వాపాదనాద్వ్యాప్యత్వాః
దృష్టాంతస్య సాధ్యవికలత్వశంకాపి దత్తా స్యాత్ దండాంతరనిరపేక్ష[illegible]స్మిన్ దం[illegible]త్వమనాపాదయతీదం
డే వ్యభిచారశ్చ పరిహృతః స్యాత్ అన్యశబ్దేన స్వత్వం తత్సజాతీయత్వం[illegible]పరః అన్య[illegible]హేతుమాత్రనిరపేక్షత్వ

సత్వవ్యాపకం శరీరత్వం। ఈశ్వరస్యచేతనస్య శరీరతాపభావాత్ అతస్స్వధర్మశబ్దో [illegible]ప్రతేన స్వాపకం భావిత్వేన
పరిహృతః ఏతదుక్తం భవతి ధర్మశబ్దః ప్రకాశపరో వా ధర్మమాత్ర[illegible]వా [illegible]శబ్దశబ్దస్య మాత్రపరో వా స్వ
త్వం తసజాతీయత్వఘటతా స్వపరో వా తత్రపాతవ మాత్రానపేక్షప్రకా[illegible]త్రా[illegible]త్వధ్వ[illegible]ం తస్య సాధ్యవికలత్వం రూపం
హాచత్రుర్గాదపేక్షప్రకాశం స్వత్వం తసజాతీయత్వానపేక్షప్రకా[illegible]యత్వ[illegible]శేషణత్వం హేతోః హేతుత్వ
మాత్రేణ సాధ్యసిద్ధిః న హాయస్య కస్య చిద్దేతుస్సనేఘటాదిః స్వప్రకా[illegible]త్వేన సాధన[illegible]మపేక్షతే హేత్వనపేక్షు
ధర్మత్వేన లభ్యతి తావదినా సిద్ధసాధ్యతాపరత్వధాదిస్స్వహ్య[illegible] తత్వజాతిహో[illegible]త్వధ్వ[illegible]తోః పరత్వధస్యస్య ద్వైవిధ్య
భావేహేత్వంతరసాపేక్షతావత్ స్వత్వం తసజాతీయత్వానపేక్షధర్మ[illegible]సాధ్యతా[illegible]తి తత్వ[illegible]నా సిద్ధసాధ్యతావిషయ
ప్రకాశకే పరజ్ఞానేతింగాపేక్షప్రకాశత్వదర్శనాత్ బాధశ్చరూపస్వరూపాంతర[illegible]స్వగతరూపిత్వహా
తంతావభావాద్దుష్టం తస్య సాధ్యవికలతా పుత్రగతపుత్రత్వహేతాపిత్రంతరసా[illegible]ః ప[illegible]త్రత్వధర్మేపి తద్వ్యాప్తేః
కాంత్యం చ పరత్రవ్యగతసంయుక్తత్వహేతాద్రవ్యాంతరసాపేక్షసంయోగేద్రవ్యచాన్నైకాంత్యం అతఏవ మాదిహా
షపరిహారార్థమిత్థం ప్రయోక్తవ్యం అనుభూతిః స్వజస్య పరగతధర్మత్వం తసజాతీయధర్మత్వాన్నైస్వత్వం
తసజాతీయాపేక్షానియమరహితేతిప్రతిజ్ఞా స్వవిజాతీయస్య స్వాపకశ్రం భావిధర్మత్వం తసజాతీయస్య సంబంధ

౧౧౩

113

రహింతుషలఃటాగ్నిసాపేక్షు ఇతి తత్ర వ్యభిచార పరిహారాయార్థాంతర ఇత్యుక్తం కించ అర్థాంతర శబ్దానదీః
ష్ట జాతింరయ్యా ద్విజాతింరత్య పరః తేన పరస్మిన్ ద్రవ్యే సంయుక్తే త్వే తద్వ్యవహార హేతొర్ద్రవ్యస్య పరద్రవ్య సాపేక్షు
తంరయాన్నైకాంత్యం పరిహృతం స్యాత్ తత్ర ద్రవ్యం పాద్రవ్యస్య త్వం తస జాతియత్వం న ను షలటాం హిపటసంయుక్తే తాపదిక
మూపాదంరయనే ష్టసత ధాత్వే షలటాంతరాపేక్షు ఇతస్నైకాంత్యం నైవంస జాతియత్వాపె[illegible]మవిరహారలాపస్యసా
ధర్మస్య తత్ర విదువలానతాప తే నపాంషుటః స్వస్య సంయుక్తే తాపదా స్వాత్వం తస జా[illegible]ంషలటవేలవాపేక్షు తఇ
తినింరవేలాస్మి పుత్రే పుత్రత్వే తద్వ్యవహార హేతాపితరి స్వస్య పుత్రత్వ తత్వ్యవహారాంరయస్మి త్రంతరసాపేక్షువ్యభిచా
ర పరిహారాంరయ స్వసంబంధాదిత్యుక్తం విదువలానస్యగల్భున[illegible]స్వస[illegible]తుల్యకాలస్వగతధర్మా
త్వం తస జాతియత్వ ధర్మతతాస్మిపేక్షు వ్యవహార హేతంతస్పు దిత్వ ధర్మః నహిం[illegible]యెలాః పుత్రాదా పుత్రత్వం
తద్వ్యవహారశబ్దప గచ్ఛతి అతఏవ స్వస్మిన్ స్వసాపేక్షుం ద్వైధభావమనా[illegible]ద్వైధభావహేతాద్రవ్యే వ్యభి
చారశ్చమూరాంతాస్మి దితః నను సిద్ధాంతినోలాపవ్యధివంత మిదవలనువలా[illegible]తసః[illegible]సంబంధతుల్యకాలం శరీరత్వం
శరీరే జనంరయనే స్వస్మిన్ శరీరత్వే తద్వ్యవహారయెలానాస్యానపేక్షుః అ[illegible]పరమ[illegible]స్యసాపేక్షుః పరమాత్మాతుచేత
నతాపదత్వం తస బాతింరత్వః అతస్తాన్నైకాంత్యమితి నైవం స్వవ్యాప్యక ధర్మహేం[illegible]త్వస్య వివక్షితత్వాతే నహాచేత

భావకథనాదసిద్ధిః పరివ్యాప్తా వ్యాపాతిశ్రున్నాస్తి తథాపాం అంగుళ్యా[illegible]స్యాప్తత్వస్యత్రేఽది షు వ్యాపాతిరుపలబ్ధిని
బంధనాదిపాదిషు చత్రుకాశబ్ద ప్రకాశకత్వే ధృశ్యేతే నిరూపవేవము[illegible]పేవ కర్మకర్తృభావవిరోధశ్రున్నాస్తి నిరాసకా
క్షేపః నిరసనియర్థ్యం తవ ఇక్షిప ఉత్పాదకః జ్ఞానమంతాపద్యం జ్ఞానస్య[illegible]స్యాపద[illegible]వహార ఉత్పాదయ ఇతి కిం చ
యలద్యపి కర్మకర్తృభావస్యస్యతావిరోధాతే భేదకత్వమునుపలబ్ధి సిద్ధస జాతియర్యాపే[illegible]వ విరోధినియమాభావ
శ్చోపలబ్ధి సిద్ధః జ్ఞాతరిమనసి శబ్దశబ్దే పదమితి [illegible] స్యాపత్వంతస జ్ఞా[illegible]వ్యాప్యపలభ్యతే ఉత్పాద
కేష్వేవతు విరోధనిరుమః తత్రుచాకారాంతరే ఐచే స్నవిగ్న[illegible]త్వ[illegible]హాదిషు వ్య[illegible]రావాఽత్వం స్వవృతిరిక్త
జ్ఞానపాతుకం దృష్టం జ్ఞానే వ్యాప్తిర్భగ్న ఇతిచేద్వ్యవహారస్య జ్ఞానపూర్వకత్వవ్యాప్తి[illegible]గేనా జ్ఞాతస్యైవ జ్ఞాన
స్యవ్యవహారాస్పదత్వం స్యాత్ నైవం ఘటాదిషు జ్ఞానరుచ్యతిరిక్త జ్ఞాత్వదృశ్యత్వే [illegible]జ్ఞిత్రా జ్ఞాతరిదృశ్యత్వ
మితి సర్వావిగతమితి తత్రుపరేఽపి కర్మకర్తృవిరోధవ్యాప్తి భంగోభ్యుపగంతవ్యః తథే[illegible]హాదాస్వవ్యతిరిక్తకరణ
జన్యజ్ఞానదృశ్యత్వేపి మనసి తద్భగ్నం స్యాత్ సుఖాదేర్మనస ఏవ కరణత్వాత్ తథా సర్వాబ్ధానాం స్వవ్యతిరిక్త శబ్ద
వాచ్యత్వేపి శబ్దశబ్దే పదపదేచ తద్భగ్నం ఘటాదీనాం స్వవ్యతిరిక్త వాగ్వ్యవహార్యత్వేపి వాగింద్రియే తద్భగ్నం అతః
కర్మకర్తృభావస్య విరోధవ్యాప్తిర్నాస్తి వ్యవహారస్య జ్ఞానపూర్వకత్వం తు న క్వాచిదపి భగ్నం జ్ఞానమవ్యవహారస్య జ్ఞా

తుల్యకాలధర్మహేతుత్వాదితి హేతుః తథానుభూతేః స్వజన్యపరగతవ్యవహారాత్యంతసజాతీయవ్యవహా
రభాక్త్వైనత్వంతసజాతీయవ్యాపేక్షానియమరహితేతి ప్రతిజ్ఞా స్వవిజాతీయత్వే స్వావశ్యంభావివ్యవహారాత్యం
తసజాతీయవ్యస్వసంబంధతుల్యకాలవ్యవహారహేతుత్వాదితి హేతుః వ్యవహారస్యస్వావశ్యంభావిత్వంనామ
వశ్యంభావిధర్మనిబంధనత్వం వ్యాప్తిదర్శనపూర్వకం దృష్టాంతమాహ అయమితి సాధ్యసాధనధర్మాసపేక్షోదర్శ
౧౧౪ యతి రూపాదిహేతి పక్షధర్మతాబలసిద్ధమర్థమాహ అతోనుభూతిరితి ప్రకా[illegible]తి వ్యవహార ఇతి అనుభూ
114 తిః ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారే అనుభూతిరితి వ్యవహారే చేత్యర్థః నను స్వసంబంధాదర్థాం[illegible]రే తద్ధర్మవ్యవహారహేతు
త్వం సోపాధికం సంబంధవిశేషాదర్థాంతరే తద్ధర్మవ్యవహారహే[illegible]ప్తింస తద్ధర్మవ్య[illegible]హారయోరనన్యసాధనత్వప్ర
యోజకత్వాత్ సచ సంబంధవిశేష ఆశ్రయాశ్రయిభావాదిత్యర్థః [illegible]రితి నైతత్ అస్యసాధ్యసమ
వ్యాప్త్యభావేనోపాధిత్వాభావాత్ ఆశ్రయాశ్రయిభావవిరహేపిసంబం[illegible]రే ప్రకాశత ఇతి వ్యవహార
హేతోర్థేపస్యస్వస్మిన్నపి తద్వ్యవహారే అత్యంతసజాతీయానపేక్షత్వం హార్ద్ర[illegible]పూర్వ[illegible]నస్యపరప్రకాశత్వవాదిభిః స్వ
సత్తాయామప్రకాశమానత్వాదితి హేతోరసిద్ధిః వ్యాహతిశ్చోక్తా తత్ర ఘటా[illegible]మిత్యా[illegible]త్మవవేశాయామనుభూయత ఇ
తిశబ్దస్య ప్రయోగసిద్ధిరుక్తా శబ్దవ్యవహారవైకల్యహేతు[illegible]యోర్విపక్ష[illegible]శేషహేతు[illegible]త్వేనార్థానుభవే ప్రయోజకత్వా

క్షుంగ్రాహకాభావేన దూషయతి ఏవమితి పూర్వతరాభిహితరంగార్హ్యకల్ప [illegible] సారస్యత ఇతి పక్షం దూ
షయతి నాపితి అనుభూతిరనన్యగోచరా స్యాత్ తతః శివం భావగ్రహ [illegible] స్య అ [illegible] హావ్యనన్యగోచరత్వమపాత్
తు త్రాహ అస్యా ఇతి అస్యాః న వ్యాన్యస్య ప్రాగభావగ్రాహ్యః అపి త్వనః [illegible] తేరర స [illegible] స్యాత్వం విషయతాకృత్యై
వ తదభావగ్రాహ్యః తస్యా విషయా భావానపాత్ తత్పన్న తత్ప్రాగభా [illegible] రం ఇత్యసాధ్య [illegible] త్వర్థః ఏవం ప్రాగభావా
భావాదయస్త్వ భావస్తు తస్య పరిణామాది సర్వవికా [illegible] వ [illegible] తిరితి ప్రకా [illegible] స్యా ఇతి అతః స్వతః
పరతః ప్రత్యేకం భవేయుః అభావస్య దుర్గ్రహత్వాదిత్య [illegible] ననుపపన్నసంబంధా [illegible] త్ర విరహాసా [illegible] ధ్యనుపపన్నత్వమంతవ
తి ప్రాగభావే నైకాంతికం స్యాత్ అతో భావరూపవికారవిరహాస్య సాధ్యత్వ [illegible] పసాంయం భావశబ్దః ఉభయభావాసు వికా
రా ఇతి షష్ఠీసమాసః తత్ర భావాభావరూపవికారమాత్రవిరహా సాధ్యే ప్రాగభావ [illegible] తి [illegible] గశంకానివృత్త్యర్థం భా
వత్వే సత్యనుత్పన్నత్వం వికారాంతరాభావప్రయోజకమితి ఫలితం అనుభూతిర్నాంత [illegible] భావరూపత్వే సత్యను
త్పన్నత్వాత్ యదేవం తదేవం తత్ భావరూపత్వే సత్యనుత్పన్నం న భవతి యథా ఘటః ఇతి ప్రాదాహ భ్యుపగతత్వే కత్వ
వ్యావృత్త్యర్థం నిత్యతాయానుత్పత్తిసద్భావప్రవికారాంతరాభావశ్చ సాధితా అథ తదభ్యుపగతానేకత్వవ్యావృ
త్త్యర్థం సజాతీయభేదం పునరపి అనుత్పన్నేయమితి వ్యాపకవిరుద్ధోపలబ్ధిః నానాత్వవ్యాపకోత్పత్తివిరుద్ధా

115

౧౧౫

న కర్తృతాపూర్వకత్వవిరహాః ప్రసజ్యేతే చేన్నానిష్టః అవభాసపూర్వకత్వవిరహస్య భగ్నవ్యాప్తికత్వాన్న తద్వి
రహాప్రసంగః తస్మాదవభాసమానస్యైవ జ్ఞానస్య వ్యవహారాస్పదత్వం అతః స్వవిషయపరవిషయవ్యవహా
రానుగుణ్యం జ్ఞానస్యోపయుక్తం। అథ జ్ఞాతృజ్ఞేయయోర్నిరసనం జ్ఞానస్య స్వయంప్రకాశత్వంచ బాధపక్షేపి సమా
నమితి తదావివర్తకం జ్ఞానస్య నిత్యత్వం సాధయతి సేయమితి సేయం పరమార్థదర్శితాంతసనాశ్రితాన్యప్రమా
ణవిషయభూతా చేత్యర్థః। యదా స్వయంప్రకాశత్వం హేతుభూతా తద్ధర్మవత్త్వం [illegible] వసద్ధేత్యర్థః। స్వయం
ప్రకాశత్వనిత్యతాహేతుత్వవివక్షయా రూపం స్వయంప్రకాశేతరత్వంచ సాధ్యసమయం త్వయి సౌగతసావృశంకాని వ్రీ
త్యేవా। కుత ఇత్యత్రాహ ప్రాగభావాదితి స చ కథమితి శంకా [illegible] స్మిన్ త్వాభావాదితి త్రిప్రకారేణైవాహ తదభా
వశ్చేతి స్వతస్సిద్ధత్వేన ప్రాగభావాద్యభావం వికల్ప్య ధర్మిసాపే [illegible] త్తిః స్వశిరాద్వ్యరోణైనుపప
త్తిం ప్రతిజానీతే నహీతి స్వతః పక్షేనుభూతిః కింసతి స్వభావ [illegible] తి సుతా సతీతి వికల్పమయ్యప్రా
త్యసత్త్వపక్షం దూషయతి అనుభూతిరితి కుత ఇత్యత్రాహ తస్యా పూర్వగ్రాహకనస్యావాదిత్యర్థః। అనుభూతిః
కిమనుమిత్యాదిరూపా స్వభావముపగమయతి అత్రోపత్యక్షరూపమితి వికల్పం ప్రాగాద్యభావాత్ ప్రథమః
కల్పోనసంభవతీత్యభిప్రేత్య ద్వితీయః కల్పగ్రాహ్యో భావాద్యుపేక్షితః పూర్వస్యాప్రతవికల్పశిరసారసత్వప

భావః। తదుపవికారాణాం త్వజడత్వనిషేధాన్నిత్యత్వైకత్వస్వ[...]యంప్రకాశ[...]రూపధర్మవత్వశంకాం వ్యుదా
సాధ్యం పూర్వోక్తానాం తత్త్వవిదిరాసాధ్యం చ వృత్తిరేకైస్యనుమానస్య [...] అతో[...]భూతారితి। అన్యాపి నిత్యత్వా
దిరూపాపత్తిర్ధః। అనుభూతిర్నవ్యావృత్తిరూపధర్మభాక్ అనుభవస్వరూ[...]ప్ర[...]వ్యతిరేకద్వావవృత్తిరూపధ
ర్మభాక్ తదనుభూతిర్దృష్టం యదాపం ఘటాదితివ్యతిరేకి। యద్యవ్యాప్తసంయ[...]పరమ[...]ప్రేక్ష్య తాననుభూతిధర్మత్వా
భావః సాధ్యః స్యాత్ తదానుభావ్యత్వం హేతుః [...] భూతధర్మవత్త్వ[...]దవ[...]య ఏవం స్వగతభేదానిర
స్తః పూర్వమేవ జ్ఞాత్వా యం భేదా నిరస్తాః అత్రాయం పురుషైకత్వప్రపంచసాధ[...]తి భవతి స్వాదిషు వేదాంతవాక్యేషు ప్ర
త్వనేనానిత్యత్వస్వయంప్రకాశత్వాదయః ప్రతిపన్నాః అత్ర తు సంవిదా నిత్యత్వ[...]రుచ్యతే తత్ర ధ్వంసంగచ్ఛేన్న
తత్రోపాయత ఇతి। నిర్గుణత్వనిఖిలభేదా। సకలభేదనిషేధేన విజాతీయభేదాపి[...]ఇతి విజాతీయభేదస్య
జ్ఞాతత్వం మిథ్యాత్వేన నను అస్త్వా అపి తు పరమార్థభూతా సంవిదేవాత్మేత్యర్థః యదిదమేవ వేదాంతైరాత్మనః ప్రతిపా
దితం సజాతీయవిజాతీయస్వగతనానాత్వరాహిత్యం సంవిద ఏవోపపద్యత ఇతి నైవాత్మేత్యర్థః స్వరూపేతిస్వ
రూపాతిరిక్తే అశ్రయో ఘటా జ్ఞాతా సనాస్తి సంవిత్స్వరూపాతిరిక్తత్వాదేవాపరమార్థ ఇతి సనాత్మేతి పరమా
ర్థభూతా సంవిదేవాత్మేత్యర్థః స్వప్రకాశరూపా నైవాత్మేతి వేదాంతైరాత్మనః ప్రతిపాదితం స్వయంప్రకాశత్వం

116

౧౧౬

నుత్పత్త్యుపలబ్ధేరిత్యర్థః వ్యాప్తిం దర్శయతి న హి అస్మద్గ్రంథస్య యదనుత్పన్నం తదనానాభూతం దృష్ట
మిత్యర్థః వక్తవ్యం న యుజ్యతే ప్రవ్యావృతిరేకేణ నుత్పన్నస్య నానాభూతస్య కస్యచిన్నాంగరాదావాదిభిరనభ్యుప
గమాత్ అంకురస్య నానాభూతం తదుత్పన్నమిత్యుక్తే వ్యాపక జన్మని వృత్త్యా వ్యాప్యనానాత్వనివృత్తిరుక్త్వా న స్యాతత
స్మాదంకురమర్థః యన్నానాభూతం తదనుత్పన్నం న దృష్టం అపి తూత్పత్తిమదేవ దృష్టమితి జన్మనైనానాత్వ
వ్యాపకత్వం దర్శితం అనేన ఉత్పత్తినివృత్త్యా నానాత్వనివృత్తిరిత్యర్థసిద్ధం యథా[illegible]వధానవ్యానగ్నిధూమవ
ద్విశిష్టమిత్యుక్తే అగ్నిమదేవ ధూమవదిత్యుక్తం స్యాత్ తద్వదిహాప్యనుత్పన్నం నానాభూతం న దృష్టమిత్యుక్తే
ఉత్పత్తిమదేవ నానాభూతమిత్యుక్తం స్యాత్ తత శబ్దః [illegible] ఇత్యుక్తం భవతి అనుభూతి ర్నానా న భవ
తి అనుత్పన్నత్వాత్ యన్నానాభూతం తదుత్ప[illegible]త్యర్థః [illegible] వ్యా[illegible]తిరేకనుపలానమనుభూతిం
ప్రత్యుక్తత్వాత్ గగనాదిషు వ్యభిచారాదుర్వచః తే సామ్ముత్ప[illegible] ఇతి సౌత్రైరభ్యుపగమాదితి భావః
ఏవం సజాతీయభేదాన్నిషిద్ధః అస్మిన్నర్థే వికారాంతరాభావే విభేదో[illegible]రాశేనం చ ప్రత్యుక్తత్వాన్న ప్రత్యుక్తమా
నమూర్ఖభేదాదినా విత్తి ఆదిశబ్దేనోత్పత్త్యాదయో వివక్షితాః భేదా[illegible] వికారా నానాత్వభూతాధర్మాః అనుభవత్వాత
రూపాదివదితి వ్యావృత్తిరూప ధర్మోపి నాస్తీత్యుపపాదయతి అపేక్షసు భూత[illegible] అన్యోపి వ్యావృత్తిరూపాపత్తి

రితి పూర్వోక్తయుక్తిభిరనుభూతిరేవ పారమార్థ్యేన సిద్ధేత స్యాజ్జ్ఞాతృత్వం పరాత్మని కర్తృత్వం స్యాత్ తత్తు
వ్యాహతమిత్యర్థః కర్తృత్వమాశ్రయత్వం । జ్ఞాతృత్వం భ్రాంతం తత్ప్రత్యక్షప్రతీతిసిద్ధత్వాచ్చాబాధ్యమిత్యభిప్రాయ
ణాహ అత ఇతి పిండస్యేత్యాదిభిరాత్మధృతిరిత్యేతత్ స్వసంప్రతిపత్త్యాత్మనాత్మనా స్వం తబహింభూర్తాత తత్ప్రోక్తం అ
ధన కేవలం సాపేక్షయా కర్తృత్వమనుపపన్నం అపితు స్వపరతంత్రత్వమేవ దేవ కర్తృత్వమాత్రమేవానుపప
న్నం ఇత్యభిప్రాయేణ ద్వితీయార్ధం శిరోధరాషండతాత్వనిష్పాదకత్వార్థసిద్ధం [illegible] తత్ప్రతివిక్రియాత్మకం
ప్రతివినాశరోగాతిశయాయాః తదాశ్రయత్వమపి దేహాదిష్వేవేతి తద్వికారరూపమిత్యర్థః జడం జ్ఞేయము
అత ఏవ వికారత్వాదహంకారగ్రంథిష్ఠం జడత్వవిక్రియాత్మకత్వసామ్యాదితి భావః గ్రంథిర్నామ బంధనస్యాశ్రై
థిల్యకరాగ్రబంధనవిశేషః అహంకారస్య సక్తత్వమమలాలత్వాత్ గ్రంథిరిత్యుక్తం ఏ[illegible]తి[illegible]ధిరూపమహా అవిక్రి
య ఇతి సాక్షిత్వేభ్యుపగమేన జ్ఞాతృత్వమభ్యుపగతం భవతీతి శంకాం రంగాసాక్షిత్వమపి జ్ఞానస్వరూపత్వా
నుగుణమిత్యభిప్రాయేణ సాక్షీతి ప్రోక్తం అవిద్యానుభవరూపత్వమేవ సాక్షిత్వమితి జ్ఞానత్వావిరోధ ఇతి భా
వః చిదాత్మాత్మనిస్వయం ప్రకాశే । జడం జ్ఞాతృత్వమజడస్యనసంభవతీతి భావః కర్తృత్వాతిశాయిత్వధర్మః దృశ్య
భేనసిద్ధత్వేతరూపాదివత్ స్వయం న మభిప్రేత్యాహ దృశ్యబంధనసిద్ధత్వాదివేతి కర్తృత్వాదేరిత్యాదిశబ్దేన అహంప్ర

సంవిద ఉపపన్న మితి నైవాత్మే త్యర్థః। యద్వా తుచ్ఛత్వశంకానిరాసార్థ ముక్తం స్వప్రకాశరూపేతి। స్వయం
ప్రకాశత్వం స్వతంత్రసాధకం చేత్యాహ అజడత్వాచ్చేతి ఇదం వ్యతిరేకి సంవిదాత్మా అజడ తావత్ యన్నాత్మా తజ్జ
డం యథా ఘటాదితి ఏతద్వివృణోతి అనాత్మత్వేతి అనాత్మత్వ వ్యాప్తం కర్తరి క్తః వ్యాపకమిత్యర్థః ప్రాప్తుఇతివ

౧౧౭ తతర్కేణ జ్ఞాతృత్వే ప్రతిక్షిప్తే ఆత్మనోహం ప్రత్యయగోచరత్వస్యానుభవప్రత్యక్ష సిద్ధత్వేన బాధయతి సను
చేతిచ శబ్దః సముచ్చయే ప్రతీతిసిద్ధస్యానుభవరూపప్రతీతిసిద్ధేత్యర్థః అత్రాహా[...]తి ప్రతీతే భ్రాంతిత్వమా

117

హ సా భ్రాంతిసిద్ధేతి అనుభవవిషయత్వేన పూర్వం ప్రతీత రజతతా[...]యథా శుక్తిజ్ఞానబాధితత్వాత్ భ్రాంతిసిద్ధా
భవతి తథేత్యభిప్రాయేణ ఇహ రజతత్వేవ శుక్తిశకలస్యేతి భ్ర[...]పపత్తురెలౌ శకలశబ్దః అవికలవపుషశ్చ
క్త్రిశ్రీమాస్పదత్వారెలాగాతం యద్వా జ్ఞాతృత్వేత్య[...]త్యర్థః[...]శస్య[...]వరూపార్థైకత్రంశస్యాపా
రమార్థేచ దృష్టాంతతయా రజతత్వేవ శుక్తిశకలస్యేత్యుక్త[...]పరమార్థః రజతత్వేవాప
రమార్థ ఇతి భ్రాంతిసిద్ధత్వముపపాదయతి అనుభూతేరితి తత్[...]నుత్వ[...]సాం అతో మనుష్య ఇతి కర్తృత్వా
యోగముపపాదయతి జ్ఞాతృత్వం హేతి యద్వా జ్ఞాతృత్వం నామ [...]వ్యాస్న[...]రూపభూత జ్ఞానాశ్రయత్వం
ఉతాంతఃకరణత్రయరూపజ్ఞానాశ్రయత్వమితి కల్పమభిప్రేత్య ప్రథమ[...]రాదూషయతి అనుభూతే

తిరిక్తాత్మనోఽభ్యుపగమో హి ప్రమాణైర్లాభ్రియతే తథా జ్ఞాతుర[illegible]విలక్షణత్వే[illegible]ప్రమాణసిద్ధత్వాత్ తథాభ్యు
పగంతవ్యమిత్యర్థః। యద్వా అప్రామాణికానాం ప్రత్యయగోచరత్వ[illegible]హి శరీర[illegible]వ్యనాత్మత్వాది ప్రామాణికానాం
ప్రత్యయగోచరస్య తు కథమనాత్మత్వమిత్యత్రాహ అహం ప్రత్యయ[illegible]చరా[illegible]దేహాస్య ప్రామాణికానాం
ప్రత్యయగోచరత్వం ప్రమాణబాధాదేవ హి జ్ఞాయతే ఏవం శర[illegible]త్యర్థః అత్రాహాహం[illegible]దికారగతా జ్ఞాతురప్యాత్మ
త్వం ప్రమాణబాధితం చేదాత్మనస్తద్విలక్షణత్వ[illegible]శరజత[illegible]న చాప్రామాణికవిభాగాభా
వేనాహం ప్రత్యయగోచరత్వమాత్రమేవానాత్మత్వసాధక[illegible]వక్రియయాత్మనః కథం జ్ఞాతృత్వసంభవ
ఇత్యత్రాహ ఏవమితి। యద్వా జ్ఞాతృత్వముపాహంకారగ్రంథిస్థమితి[illegible]ర్వముక్తం కథమహంకారస్య జ్ఞాతృ
త్వసంభవ ఇత్యత్రాహ ఏవమితి అభివ్యంజకత్వప్రయుక్తం యమహంకారస[illegible]పరమాశ్రయభావ ఇత్యర్థః
అభివ్యంజకోఽస్యాహంకారః। కథమస్య స్వాశ్రయతయాభివ్యంజకత్వమిత్యత్రాహ ఆత్మస్థతయేతి స్వభావ
శబ్దేనానౌపాధికత్వం వివక్షితం క్వచిత్తు ప్రమాణబాధశ్చేన్న తద్ధేతి భావః దృష్టాంతం దర్శయతి దర్పణేతి ఆ
త్మస్థతయాభివ్యంజనం న దర్పణత్వప్రయుక్తం న చ ప్రతిబింబత్వం ప్రయుక్తం అభివ్యంజకమాత్రప్ర
యుక్తమితి దర్శయితుం ఖండాదిగ్రహణం ఆదిశబ్దేన ముండాదిః ఏవం వృత్తత్వం గృహాదక్షతా జ్ఞాత్రా

త్యయగోచరత్వం గృహ్యతే య ఏవ భేదాదినామనం శూతి ధర్మత్వాభావే హేతుః తేనైవ తేవపకారాభిప్రాయః
అహమర్థావ్యాపృత్త్యా తేన సమానాధికరణతయా ప్రతీతో జ్ఞాతా ఆత్మా స్యాదిత్యత్రాహ అసంభవప్రియమయో భార్యా దా
వితి నాహంభవిత్యాదిశ్రుత్యుపజీవనేన అహంప్రత్యయాపాయే పి త్వక్త్వం ఆత్మనః కర్తృత్వాహంప్రత్యయగో
చరత్వాభావే వ్యతిరేకేనానుమానత్రయం ప్రసంగరూపేణాహ కర్తృత్వ ఇతి ఆత్మా న కర్తా ఆత్మా న చాహంప్రత్య
యగోచర ఇతి ప్రతిజ్ఞాద్వయం అజడత్వాత్ అప్రత్యక్త్వాత్ ఆత్మత్వాదితి హేతుత్ర[illegible]యం యత్ర కర్తృత్వం యదహం
ప్రత్యయగోచరః తజ్జడం పరాగనాత్మా చ దృష్టం యథా శరీరమితి [illegible]యదాహ ఆత్మా న కర్తా ఆత్మా న చాహంప్రత్య
యగోచరః జడత్వాదిప్రసంగాత్ దేహవదితి జడత్వం దృశ్య[illegible]ష్టత్వం పరాక్త్వం పరస్మై భాసమానత్వం
ఆత్మత్వం పురుషార్థప్రతిసంబంధిత్వం దేహాంతః[illegible] [illegible]భాసానాత్మత్వం ఆదిశ
బ్దేన ఘటాదిత్వాదికం వివక్షితం అహంప్రత్యయగోచరస్య దేహస్య[illegible] [illegible]అహంప్రత్యయగోచరస్య కర్తు
రనాత్మత్వప్రసక్తిరిత్యత్రాహ అహంప్రత్యయగోచరాదితి శ్రియః [illegible] దేహస్య [illegible]తుభిరిత్యనేన దేహాతిరిక్తత్వం
సిద్ధం ప్రామాణికానాం చార్వాకవ్యతిరిక్తానాం అనాత్మనో హంకారాదేః కర్తృత్వోపగమాత్మనః సంసారభోక్తృత్వ
మితి చేత్ కం శరీరప్రతిబంధావినిరస్తాస్పృగాదిభోక్తృరాత్మత్వే సిద్ధే జ్ఞాతైవాహంకర్తా స్యాదిత్యత్రాహ తథేతి శరీరా

౧౧౮

118

రాముశః కథం సాధ్యసాధనరూపో విపరీతనిర్దేశః ఇత్థం జిజ్ఞాస్యాం రుత్వా[illegible]ం తమత్వప్రాప్తిసాధనం రు
ధుత్వప్రాప్తిసాధనం తత జిజ్ఞాసా సాధ్యం తస్యాదగ్నిమత్వాదేవ వహ్నేరుపలా[illegible] మ ఇతి వదుత్వప్రాప్తిపాఠుత్వ
మపేక్ష్యైత ఏవ తల్లక్ష్యం తతః కిం ప్రసక్తత పూర్వవృత్తత్వచింతా[illegible]ప్తి ఇత్యత[illegible]హాత తస్యాదితి తస్యాదిత్యనేనయు
ధప్యాహారశేషవిశేషత్వారభ్యాత్ర ప్రవ[illegible]ణాత వ్యాఖ్యం స్ప[illegible]త్వ[illegible]త్వా[illegible]ప్రతం నిరస్య సమస్య భేద
వికల్పేతి భేదవికల్పశబ్దేన జిజ్ఞాస్యజిజ్ఞాసరూపాదిభేదస్తుత్యేత్త్వాపత[illegible]త్వాదితి పాఠ[illegible] శేషశబ్దేన స్వగతనిత్యత్వా
దిభేదవ్యావృత్తిః కుత ఇత్యత్రాహ చిన్మాత్రైకరసేతి చిన్మాత్రమితి[illegible]ర్థః అనేన కులాన్యత్వవ్యుదాస ఉక్తః కులాట
ష్టం నిర్వికారం సర్వాధిష్ఠానం వా నిత్యసంవిదేవేతి చిన్మాత్రశబ్దః స్వ[illegible]రూపం ప్రకాశత్వపరః సవిష్టబుద్ధివిశేష్యపరశ్చ
త్యపానరుత్తమం చిన్మాత్రస్య కథం భేదసంభవ ఇత్యత్రాహ భ్రాంత్యేతి భ్రాంత్యావి[illegible] ఇతి కరికలభవన్నిర్దే
శః శుద్ధం అవిద్యాపరాహతం బుద్ధం స్వయం ప్రకాశమలక్ష్యం పరమార్థతో భేదదర్శనజనస్యాదిరహితం ఏవం
విధబ్రహ్మైత్త్వైకత్వవిద్యాలబ్ధమూలసర్వే వేదాంతా ఆరభ్యంత ఇత్యర్థః వేదాంతానామారంభణీయత్వం నామత
ద్విచారస్యారంభణీయత్వం సర్వే వేదాంతా ఆరభ్యంత ఇతి యదప్యాహారితి పూర్వోక్తయోః బ్రహ్మమీ
మాంసాశాస్త్రం కిమనారంభణీయం ఉతారంభణీయమితి విచారే బంధస్య పరమార్థత్వేన జ్ఞానేనన

తావద్భాసస్య సంవిద ఇత్యాహ తత్రైత ఇతి జడస్యాభివ్యంజకత్వమయుక్తం స్వప్రకాశస్య వస్తునైలా
భివ్యంగ్యత్వం చాయుక్తం సంవిదభివ్యంగ్యస్య చ విశేషస్యైతదభివ్యంజకత్వమయుక్తమితి మూవమాశం
కాం స్వయం వెం వాదద్ధ వృప్రతిక్షిపతి స్వప్రకాశాయా ఇతి కుత ఇత్యత్రాహ రభికారేతి కరతలస్య కైరణిభివ్యంజకత్వం
౧౧౭ క్షుద్దృష్టమిత్యత్రాహ జ్వాలకేతి ఏవం జన్యత్వస్యాపారమార్థికత్వముక్తం ఏతదేవ పరమార్థవస్తుభాసనదేనా
యలాం వుసవభాసప్రతిపాదనేనైలాపపాదయతి యత ఇతి అనేనాహంప్రత్యయ [illegible] రెపి తపూర్వోక్తైర్ధాః
విపృతాభవతి యత ఇతి సాధ్యస్య పాతుతయా నిర్దేశః అగ్నిరుత్పృక్షలామువత్ప్రవితి వతీ ముక్తిసవభివ్యాప్తే
119 రేణ సంపుక్తా చ ప్రవాంప్రత్యయలాపాయస్యాగురుసిద్ధ [illegible] తథాకథమవభాసత ఇత్యత్రాహ తత్రపో
తి నాహ ఖల్వం యమేవం సంప్రత్యాత్మానం జ్ఞాప్ర [illegible] పవిప్ర [illegible] ప్రపతిః అహంకారం బలం
దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం విముచ్య నిర్మమః శాంతో బ్రహ్మ [illegible] త ఇతి ముక్తి విషయాన్యపి
తిః మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవ చేతి క్షేత్రాంత [illegible] బ్రె అహంకారస్య అహంకారవి
మూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యత ఇతి తస్య భ్రాంతిసిద్ధత్వముచ్య [illegible] పాశబద్ధః [illegible] తి స్మృతి ప్రసిద్ధిర్ద్యోతనార్థః న
కేవలం శ్రుతిః సంపుప్తి విషయః పరామర్శః తదాప్తిత్యాహ [illegible] తప వచేతి [illegible] త ఏవేతి సాధ్యస్య పాతుత్వేనప

వాక్యప్రకృతం పరోక్త్యా పారమ్యోపేయనివృత్తిత్రయం వివక్షిత్వా జ్ఞాపనిషత్త్వే పరమపురుషశబ్దేన తంత్వౌ
పనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి శ్రుతిం స్మారయతి ఏతేనాస్మదభిమత[...]ప్రమాణత్రయైకమేయవిశేషనిబంధః శ్రుత్యై
వ వ్యక్త ఇతి సూచయతి పరమశబ్దేనేశ్వరాతిరిక్తతత్త్వవ్యావృత్తిః ప్రముక్త ... తత్వదేవ హేతుగుణవిశేషవిరహాభి
ధానేనాయం ప్రైషవ్యణుత ఇత్యభిమతో హ్యాపా ... క్లిష్టకథనం ప ... తావాం ప్రశ్నం యు ... తవాయ శాస్త్రజ్ఞాభిప్రాయగ్రం
థకారాణాం భ్రమానుపపత్తిశంకా చ పరిహృతా ... అగ్నిరుత్పత్తి ... సూ ... భగవద్భక్తైరపి సామగ్ర్యం
తద్భావేన కేవలశాస్త్రపరిశ్రమస్య విఫలహేతుత్వాదయం ... పరా భక్తిర్ద్వితీయాదికా శ్రుతిః స్మృతిశ్చైవ వి
ద్యారాజన్నతే విద్యా మమ విద్యా న హీయతే। విద్యాహీనస్తమోధ్వస్తో నాభిజానాసి కేశవం। ధృతరాష్ట్రః। గావ
ల్గణ తే కా విద్యా యయా తే విద్యా జనార్దనే। యయా యథావదభిజానాసి త్రియుగం మ[...]త ఇందనం। సంజయః। మా
యాం న సేవే భద్రం తే న వృథా ధర్మమాచరే। శుద్ధభావం గతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దనమితి। అత్ర భావం భ
క్త్యా శుద్ధభావం గతః శాస్త్రాజ్జనార్దనం వేద్మీత్యనేన యథావస్థితశాస్త్రార్థజ్ఞానోదయస్య భక్తిసాపేక్షత్వం
సిద్ధం। జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః। సాత్త్వికస్స తు విజ్ఞేయో భవేన్మోక్షార్థనిశ్చయః
పశ్యత్యేనం జాయమానం బ్రహ్మా రుద్రోఽథవా పునః। రజసా తమసా చాస్య మానసం సమభిప్లుతమితి వచనా

ర్థ్యః తావ భావాత్ జ్ఞాన ప్రతిపాదక వేదాంత వాక్య విచార రూపం శాస్త్రమనారంభణీయమితి పూర్వప
క్షం కృత్వా బంధస్య మిథ్యాత్వేన జ్ఞానమాత్ర నివర్త్యత్వాత్ జ్ఞానార్థం వేదాంత విచార రూపం శాస్త్రమారం
భణీయమితి ప్రాబ్రవస్య జ్ఞాన పక్షే ప్రథమాధికరణేఽర్థః శిక్షితః అతో బంధస్య మిథ్యాత్వేన జ్ఞానమాత్ర ని
వర్త్యత్వాత్ జ్ఞాన ప్రధానస్య శాస్త్రస్య కర్మ విచారేణ పూర్వ వృత్త ఇత్యుక్తం భవతీతి వైశేష్యం ఉపాయ

౧౨౦ 120

ఆత్మైకత్వ విజ్ఞానం ఉపేయం నిర్విశేష చిన్మాత్రం బ్రహ్మ నివర్త్యం చ మిథ్యాభూత [illegible] తత్రాయం కర్మవిచార
స్యానపేక్షితత్వం పూర్వం విస్తరేణోపపాదితం నిగమనగ్రంథే సంక్షిప్తం భవతీత్యుక్తం అథ కర్మవిచార
పూర్వవృత్తత్వ విరోధి వస్తు సామర్థ్య నిరాసార్థం వర్ణ్య [illegible] పాయోపేయ నివర్త్యానాం ప్రమాణత
శ్చాభాసమూలత్వం ప్రతిజానాతి తదిదమితి స్వ [illegible] ప్రవృ [illegible] తర్కోపపన్నతాం చ సంక్షే
పేణ ప్రతిజానాతి అర్థాత్ బహుశాస్త్ర జ్ఞాన [illegible] గ్రంథ [illegible] రస్థలనానుపపత్తి శంకాం
చ సమ్యక్ జ్ఞానోత్పత్తి సామగ్రైకల్య ప్రతిపాదనముఖేన ప [illegible] తదిత్యాదినా పరమపురుషశబ్దే
నోపేయం వరణీయత్వేత్యాదినోపాయమనాదిత్యాదినా నివర్త్య [illegible] త్యాదినా పరపక్షనైరూప్యం స్వా
యానుగృహీతేత్యాదినా స్వపక్షసమూలతామర్థతోనేకవిధ పరిగృహం చ ప్రస్థానేతి తదిదమితి అనంతర

ష్టప్రతిబంధకత్వాత్ । దూషితశేముషీకత్వఫలం సమ్యక్ జ్ఞానాభావమాహ అనధిగతేతి ప్రత్యక్షవిరోధేశా
స్త్రప్రాబల్యస్య పరిహారోక్తత్వాత్ పదశస్సమందారౌ న చ సవిశేషణేర ష్టప్రాప్తాన్యైన చ ప్రథమం శబ్దప్రమాణ
మాహాపదేతి ప్రకృతి ప్రత్యయయోగేన పరత్వమితి న జ్ఞాతమితి । అత్ర ఉస్యస్యనః వాక్యస్వరూపేతి వాక్యము
నేకపదార్థసంసర్గవిశేషాభిధాయీతి చ వ జ్ఞాతత్వమితి భావః తత్ర ఇత్యుక్తం భ్రష్టాత్పూర్వవిషయః ప్రత్యక్షా
దితి ఆదిశబ్దాదనుమానం సకలశబ్దేన సర్వేషాం న చాం(బ్రు)వ్యాని వేత్యాచ మిథ్యాశబ్దావ[illegible]నాం అన్వయవ్యతిరేకాద్యు
నుమానాన్తరభిదాచ వివక్షితాంయద్వా తత్ర ద్వాదుభ్రమ న గృహ్యతే త్యాది ప్రమాణాంతరవిషయస్సకలశ
బ్దః వృత్తం చోదనం తదితి శతేః వృత్తారూపేతి తర్కేణ ప్రమాణబా[illegible]వచనాత్ ప్రమాణానుగ్రాహకస్తర్క ఇతి చ
న జ్ఞాతమితి భావః ప్రమాణానుగ్రాహకత్వం ఏవ హి విషయం తర్కః మంగళ కర్మ[illegible]త్రాహ సమీచీనస్యేరమె
తి అనుగ్రాహకబంధస్య స్వకృతస్యాపి తర్కస్య ప్రమాణవిరుద్ధత్వాత్ తస్య సమీచీన ఇతి భావః అవచ్ఛేదనయాది
సమీచీనన్యాయా ఏవ హి ప్రకృతా ఇత్యత్రాహ న్యాయమార్గానిమితి అయమపచ్ఛేదన్యాయవిషయః
అయం సామాన్యవిశేషన్యాయవిషయ ఇతి తత్ర న్యాయసంచారవిశేషవిభాగానవక్తత ఇతి భావః తర్కా
కిమవలంబ్య ప్రబంధాః కృతా ఇత్యత్రాహ వికల్పాసహేతి కుతర్కాః ప్రమాణవిరుద్ధమూలాశ్శైథిల్యమిత్యావి

శ్రుతత్వాదర్థజ్ఞానస్య భక్తిప్రతి భగవత్ప్రాప్తౌ సాపేక్షత్వం జ్ఞానంయతేననుంయుంయూష్వమభిజానాసి భక్త్వేవే
త్యితి ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాం విద్యా భక్తిశబ్దయోరైకార్థ్యం ప్రతీయతే భక్తిరూపా చ విద్యా మోక్షోపాయ ఇతి
ప్రాగుపపాదితం తతశ్చ శాస్త్రజ్ఞానమూలా భక్తిః భక్తిమూలం శాస్త్రజ్ఞానమిత్యన్యోన్యాశ్రయ ఇతి చేత్

౧౨౧ 121

న్నైవం శ్రవణవేళాయామేవ పదార్థతయా భగవత్స్వరూపగుణాదిష్వనుకూలబుద్ధిగోచరత్వా
ద్విద్యా భక్తిశబ్దయోః తేన సమ్యగ్వాక్యార్థనిర్ణయలాభః పూర్వప్రవృత్తయోరవస్య[illegible]నేపి సుగతాభిమతవే
దాప్రామాణ్యాదాపా భవతి ప్రభ్వైషోవైదికానాం భగవద్గుణాదిష్వనస్య[illegible]క్రచిత్తా భవతి నత్వైషా సాక్షాత్కారకల్పని
రంతరధ్యానరూపా భక్తిః అతో నాన్యోన్యాశ్రయః అ[illegible]ర్థాత్మ్యజ్ఞానోత్పత్తిప్రతిబంధకభక్తి
విరోధిన మహాపా అనాదితయా దృష్టసమ్యక్ జ్ఞాన[illegible]నవిరోధిపాపానుబంధ
మహాప్రాసనాశబ్దేన పాపసమృద్ధమూలత్వ న దుర్నిరాస[illegible]రూపా పాపం పాదేన వాసనాః
అజ్ఞానేన పాపవాసనా పాపవాసనయా పాపం పాపేన వాసనా [illegible]జ్ఞానేన పా[illegible]వాసనా పాపవాసనయా జ్ఞా
నమిత్యన్యోన్యాశ్రయపరిహారాయానాదిశబ్దః శేషముషిమాక్త్రయూపరయోగిజ్ఞానం అశేషశబ్దస్యాపారయోపె
యనివర్త్యవిషయా విశ్వశేషమశేషదూషితేతి భావః అనేనార్థాత్ప్రపత్తేర్నివర్త్యం బాహ్యం భవతి కర్మణాఏవమేలాం

ద్వ్యతిరిక్తప్రమాణతర్కాః ప్రదర్శితాః । అతస్సిద్ధాన్తే చ తేన క్రమేణ తత్పూ[illegible]క్షోపాంయుక్తాః తత్సిద్ధం ప్ర
థమం సకలప్రమాణవిషయత్వనిరూపణం సంగచ్ఛతే ఉత్తరలే[illegible]చ కథం[illegible]ప్రత్యక్షాదినిర్విశేషవిషయత్వ
నిరాసపూర్వకం వేదాంతవాక్యయోజనా క్రియతే ఉచ్యతే ప్రత్యక్ష[illegible]విరోధే [illegible]స్త్రప్రాబల్యాభ్యుపగమాత్ప
రేణ వేదాంతవాక్యాని ప్రథమముదావ్యత్యశబ్దస్య ధ్వత్త్రష్టపరవ[illegible]మ్ము[illegible]బలత్వంరూభిహితప్రమా
ణపురస్సరాం హాల్యచితః సిద్ధాంతినా తు ప్రత్యక్షలాభః ప్రసక్తపక్షేత యోః పక్ష[illegible]త్ప్రత్యక్షాదినిర్విశేష
విషయత్వఖండనపూర్వకం తదవిరోధేన వేదాంతాః [illegible] వ్యాఖ్యాస్యంతే తత్ర నిర్విశేషచిన్మా
త్రపారమార్థ్యస్య పరేణ ప్రథమం ప్రతిజ్ఞాతస్య సాధనాయ సక[illegible]ప్రమాణబహిష్కృతత్వరూపదూషణం
ప్రథమం ప్రతిజానీతే నిర్విశేషేతి అర్థాత్ప్రమాణస్య భావశ్రవణానంగత్వా[illegible]పితో భవతి ఖలు ప
ష్పమపి స్వానుభవసిద్ధమితి వక్తుం శక్యమితి తదాహ వ్యుత్పత్త్యర్థ్వమిదం శబ్దః పరసంప్రతిపత్తిపదం ప్రమాణం న
కించిదపీతి భావః యద్యపి న కదాచిదపి ప్రమాణవృత్తిర్నిర్విశేషగోచరత్వైకవచనాభిప్రాయః కుత ఇత్యత్రా
హ సవిశేషేతి సవిశేషాణి నిర్విశేషాః తత్సిద్ధం నిర్విశేషవస్తునః ప్రామాణికత్వం ఉచ్యతే ధర్మేణ మానసవి
శేషః ధర్మిణశ్చ ధర్మస్య విశేషః కస్యచిద్ధర్మభూతం ధర్మివాయమన్న భవతి తత్ప్రమాణశరానవివితి హా గ్రంథా

రాధాదిదోషాంతరాక్రాంతాశ్రుతతర్కాః తే చ త్రిచతురపదకస్థాయినో న భవంతి కింతు వికల్పితాన్య
తరశిరః పరిగ్రహా ఏవ భంగురా ఇత్యాహ వికల్పసహేతి తర్కస్య వికల్పసహత్వం నామ తద్విషయసా
ధనాదివికల్పసహత్వమేవ వివిధేతి బ్రహ్మణో నానుభావకత్వేననుభూతిత్వం ప్రత్యక్షం సన్మాత్రగ్రాహి వేదాం
తవేద్యం బ్రహ్మ ప్రమాణాంతరాగోచర ఇత్యాదిరూపం కుతర్కాణి మనల్పాన్యవ్యాహతి వైవిధ్యం వివక్షి
౨౨ తం శుష్కకుతర్కావికల్పం అసారభూతం శాస్త్రే రాత్రుసారవ్యజిషమిత్య[...]వితేన కల్పితముక్తిణాం
ఇతి వార్కెషాంచిత్సమాచసాధాంతరవిషయజ్ఞానే సతి వ్యా[...]సవిరోధనత్వనిశ్చయ ఇత్యత్రాహ న్యా
యలానుగృహీతప్రత్యక్షాదిసకలప్రత్యక్షాదిసకల[...]యలాధాత్మ్యవిద్ధిరితి అనేన పూర్వోక్త
విపరీతాకార ఉక్తః బహువచనేన స్వపక్షస్య[...]పరిగ్రహాసూచితః అ
నాదరణీయత్వమితి శిష్యశిక్షాసు పూర్వపక్షోపన్యాసకౌశల[...]పాప్య[...]వయోగ్యమిత్యర్థః అశే
షవిశేషప్రత్యనీకచిన్మాత్రమిత్యారభ్య సర్వే వేదాంతా ఆరభ్యంతే[...]త్యంతేన[...]రుదహ్యవాహః తదనాదరణీ
యత్వమిత్యన్వయః ఏవం సంక్షేపేణ ప్రతిజ్ఞాతమర్థముపపా[...]ముపక్రమతే తథాహీతి నను
పూర్వపక్షిణః ప్రథమం వేదాంతవాక్యవిశేషానుదాహృత్య తత్ర నిరూపణీ[...]త్వం సర్వం నిరూపయప శబ్ది

పరః న హ్యనువ్యవసాయరూపం ప్రత్యక్షమిష్టం అతీతవిషయత్వం తద్రూపప్రత్యక్షత్వానుపపత్తేః పరజ్ఞా
నం ప్రముషితసంస్కారం స్వజ్ఞానం చానువ్యవసేయం ఆ స్వతస్తు స్మృతి[illegible]విషయః న చ స్వప్రతివిషయత్వమేవ శబ్ద
స్యైతదర్థత్వాత్ అతోనుభూయమానత్వమవిభాసమానత్వం [illegible] భ్రమ[illegible]శ్రబాధ్యం సర్వకతృణ ఏవాను
భవ ఇత్యుక్తం భవతి అదర్శయిత్వేనాపర్త్వోక్త[illegible]త్వ రూపవి[illegible]త కా[illegible]రెల్యా[illegible]సెల్యాస్సః అతీతత్వం త్వవివక్షితం తదా
స్వసిద్ధత్వాద్వియోగాత్ కేన చిద్విశేషణేతి ఉక్తేష్వ[illegible]ద్రౌ రాత్రేష్వేకర వ్యజ్జి[illegible]తివ్య[illegible]జనీయమితి భావః భా
వః యదా అదర్శయిత్రితి శబ్దః ప్రకారవచనః ప్ర[illegible]హణి వ్యా[illegible]విశేషం యావత్వం భవం గృహ్యతే తేన
పరోక్షవ్యవహారమానత్వాదికం కేనచిదితి వివక్షితం స్యాత్ పరోక్ష[illegible]విషయత్వాద్వారా నను నహ్యయమిదమహ
దర్శమితి ప్రతీతివ్యపలాపః సా తు తర్కవ్యవస్థాపితవిషయానిర్విశేషప్రమా[illegible]ఇత్యత్రాహ సవిశేషోపి తత్స
వ్యాఘాతాత్స్వదర్శయిష్యమాణత్వాత్ తయోక్త్యాభాసేనేత్యుక్తం। నిర్విశేష ఇతి నిష్ప్రపఞ్చప్రమాణ ఇతి యదా నిర్విశేష
ఇతి నిష్ప్రపఞ్చతైతదానీమేవం హి నిష్ప్రపఞ్చ ఇత్యర్థః కథం నిష్ప్రపఞ్చ ఇత్యత్రాహ। సత్తాతిరేకిభిః స్వాసాధారణైరితి స
త్తాయేతి [illegible] కిమపేక్షావిశిష్టాహేతుః స్యాత్ తదయుక్తం పక్షవ్యాపకోపాహేతుః కిం చ అనుస్యూతవ్యాంతరా
ద్వ్యావర్తకధర్మస్యైవ స్వావృత్తిరూపత్వసంభవః స్వరూపే ప్రతిపన్నే స్వస్యానుతాదాత్మ్యభ్రమవిరోధినః స్వ

ర్థః విశేషో వ్యావర్తకః ధర్మిణశ్చ స్వగతధర్మస్యాశ్రయాంతరగతధర్మాద్వ్యవచ్ఛేదక ఇతి విశేషశబ్దవా
చ్యః కించ విశేషో నిర్విశేష ఇతి శబ్దః కింపర్యాయో న వా ఆద్యే సహప్రయోగానుపపత్తిః ద్వితీయే త్వేతన నిర్వి
శేషత్వం బాధ్యబాధకభావమంతరేణ పర్యాయత్వాయోగాత్ అనను కథం సర్వప్రమాణానాం సవిశేషవిషయత్వం
౧౨౩ న హి గంధాదిగ్రాహిప్రవణానాం గంధాదికం స్వాశ్రయమతిపేదయతి నైవం ఆశ్రయ ఏవ విశేష ఇతి నియమాభా
వాత్ సంవిదాపి సర్వవిశేషణతయా సర్వార్థం వైశిష్ట్యం వ్యుపపద్యతే అయం గ[illegible]నుభూయత ఇతి। కాలా
ద్యవిశేషావచ్ఛిన్నతయైవ గంధాదిప్రతీతేశ్చ సవిశేషవిషయత్వోప[illegible]త్తిః తథాప్రతీతిశ్చ వక్ష్యతే తత్ప్రాన వయం
123 ప్రమాణాంతరేణ నిర్విశేషవస్తుసిద్ధిమభ్యుపగచ్ఛామః [illegible]ద్ధం పాతదిత్యత ఆహ అయముప్పత్తి తుశబ్దేన
స్వమయం విశిష్యతే స్వమయం వైశిష్ట్యమూలం స[illegible] ప్రతిస్పృగాపి నిష్ఠ ఇతి పర
వాద్యసమ్మతత్వం దర్శయతి ఆత్మసాక్షికానుభవస్య సవిశే[illegible]దశ[illegible] ఇదమహమితి విశిష్టవిషయ
త్వాదితి విశిష్టావిషయః స్వయమనుభవ ఏవ శిలాపుత్రకస్య[illegible]రమితి[illegible]దంరం నిదేశః అన్యథా స్వాను
భవనిర్విశేషత్వనిరాసేషు బాదిసవిశేషత్వసాధనస్యానుపయోగాత్ అనుభూయమానోప్యనుభవ ఇత్యు
పరితనగ్రంథస్యాప్యేవమేవార్థః స్వానుభవసిద్ధమిత్యనేనైకార్థ్యాత్ న చాన[illegible]భవశబ్దేనువ్యవసాయస్త్వభవ

వర్తయతి న తావత్కారాంతరవిలత్వధర్మః న హ్యచిదితి స్వానుభవే ప్రత్యక్షాదిప్రమా[illegible]ంతరేష్వపి ఆత్మధర్మః స్వవ్యాపారా
తత్ప్రసంగేన సకలవిశేషనివృత్తౌ సాన్నిధ్యయితుమశక్యత్వాన్న నిర్విశేషవస్తుసిద్ధిరిత్యుక్తం భవతి ఏవం కర్మకర్తృ
త్వదాసమభ్యుపగమ్య సవిశేషత్వముపాదితం అథ కర్మకర్తృత్వదా[illegible]ఏవ దుష్కర ఇత్యవాధిరాలం పాతిథ్యం విష
యప్రకాశకత్వం స్వయం ప్రకాశతా అనన్యా[illegible]న ప్రకాశత్వం ఏ[illegible]యం స[illegible]కాశవాదే పరేణ సాధనతయా
సాధ్యతయా చాపన్యస్తం జ్ఞాతృ విషయప్రకా[illegible]యః[illegible]న స్వాశ్రయం ప్రతి విషయ
ప్రకాశకతయా అవభాసమానత్వాద్ధి త్వ స్వప్రకాశత్వే స[illegible]ధిత్వం విషయసాధనత్వం తథా అవభాస
మానత్వాదితి న సాధ్యావిశిష్టతా యదుపలబ్ధిసిద్ధం స కర్మకర్త[illegible]నాంగీకుర్యాదేతత్ తస్య కర్మకత్వపాతకం
స్వప్రకాశత్వమపి న సిధ్యేదితి భావః యదాపాదిత్వం విస్వరూపమాత్రం పాశబ్దఉప[illegible]జ్జ్ఞే సర్వసంప్రతిపత్తిం దర్శ
యతి న సుకర్మకర్త్రవచ్ఛిన్నం జ్ఞానమాత్రభూతం అనాదేవ స్వపాద్యవస్థానుభూతం నిర్విశేషం సాధ్యతజ్ఞత్వ
త్రివాస్వ్యేతి అనుభవః ఆత్మస్ఫురణం న పాంతదా ధర్మభూతజ్ఞానస్ఫురణం స్వావసరే అహమధర్మైవాత్మత్వ
సమధర్మే నిపుణతరం పరప్రయయుక్తం యుక్త్యైవేతి భావః సుఖమహమస్వాప్సం మామప్యహం న జ్ఞాతవానిత్యాదినా
పరాక్త్రపరామర్శేనైవేతి యావత్ యదాపి నిపుణతరం ఏతదుక్తం భవతి కింత్వయా స్వానుభవాధనం నిర్విశేషత్వం కర్మ

రూపమేవ వ్యావృత్తిః యథా శుక్తిత్వాదేః బ్రహ్మణస్తు వస్త్వంతరస్యాసత్త్వాదవ్యావృత్తిరూపధర్మత్వాభా
వాత్ స్వరూపే భాసమానే భ్రమసహత్వాత్ పునః స్వరూపమేవ వ్యావృత్తిరితి వప్రుమాణశాస్త్రాదిదృష్టాంతవైషమ్యా
చ్చ ప్రాధమేణ సత్త్వాతిరేకిభిరిత్యుక్తం సాధారణశబ్దే ఉక్తే తత్ర శాస్త్రైకాంతికే భ్రమావిరోధి చ స్యాత్ యథా శాస్త్రాదిః అసా

౧౨౪ 124

ధారణశుక్తిత్వేన వా పారజత భ్రమవిరోధి అతః స్వాసాధారణైరిత్యుక్తం స్వశబ్దేన వ్యధికరణాసిద్ధిపరిహారః స్వ
భావవిశేషైః ధర్మవిశేషైః ఏవం సామానైర్నార్థశరీరవముక్తం అతస్స్వరూపి నిరా[illegible]కహేతుతయాభిమతా
నాం సత్త్వాతిరేకిత్వ స్వాసాధారణత్వే అవర్జనీయే ఇష్టవ్యధిప్రాయె[illegible] సత్త్వాతిరేకిభిః స్వాసాధారణైరితి పునః
కథం ఘటే ఘటో హేతవస్తు విశేష ఘటాదివస్తు వ్యావృత్త[illegible] సకలవిశేషాభావసాదకాస్తే ధర్మసామ
ర్థ్యాత్ తాసామనన్యాంతర్గతం స్వాత్మానమపి నివ[illegible]దితి అతః తేషాం సత్త్వా
తిరేకిత్వ స్వాసాధారణత్వయోరవశ్యాభ్యుపగంతవ్యత్వాత్ పరి[illegible]స్వసాధారణైః ప్రమాణైరిత్య
ర్థః విశిష్టస్యైవేతి నిర్విశేషత్వసాధక నివృత్తా నిర్విశేషత్వాసిద్ధే[illegible] నివృత్తాస్తైరేవ సవిశేషత్వప్రసంగాచ్చేత్య
భిప్రాయః అను ఇతి నిర్విశేషత్వసాధకహేతవా యే ఘటా ఘటాదిభిర్వ్యావృత్తాః తద్గతా ఇవ ప్రమాణికారూపా
దయో విశేషా అస్మిన్నిరస్యంతే న తు సర్వే విశేషాః అనగ్నిమద్వ్యావృత్తా ధూమా[illegible]ః పక్షో వా అనగ్నిమత్త్వమేవ వ్యా

కవాంతుభిః ఏతేనిరాసకసాధ్యసాధనధర్మా అపరమార్థాః ఇత్యత్రాపాస్త ఇతి అతః విశేషవ్యుదాస
కత్వేన సాధ్యత్వేన సాధకత్వేన చ కేషాంచిద్ధర్మాణాం త్వరమార్త్రత్వాత్ పరమార్థభూతైస్తైస్తైర్విశిష్టమిత్య
ర్థః ప్రామాణికైరిత్యనేనైవ శ్రుధితి పూర్వోక్తస్యార్థస్య విశిషితత్వాత్ అతః విశిష్టమేవేతి పూర్వోక్తన త్వాతిరే
కిత్వనాప్యసాధారణత్వాభావే ప్యమోక్షేదాం సాంశనిరాసకధర్మాదితత్పరమార్థశబ్దేనైకత్వాపారమార్థ్యేతరజాతస
త్వత్వవన్నిరసనియయాకారస్యాప్యుప్రసజ్యేతేస్వారమవలుక్త్వగత్తస్స్యాచనిత్యత్వా[illegible]వివక్షితాకారసత్యత్వప్ర
సంగః సాధకాపరమార్థైశ్చ సాధ్యనిత్యత్వాదివివక్షితాంశాపాయే[illegible]మావర్త్యతే తథాభావః ఇత్థం స్వానుభవప్ర
సంగాత్తత్రాపి సవిశేషత్వముపపాదితం అథ ప్రథమ ప్రతిజ్ఞాతం స[illegible]స్వప్రమాణసవిశేషవిషయత్వం వక్తుమా
రభతే తత్ర పరేణ ప్రత్యక్షాద్భలియస్త్వేనోక్తత్వాత్ సవిశేషబాధకత్వాతిశయస్యాభిమతత్వాచ్చప్రథమం
శబ్దస్య సవిశేషవిషయత్వమాహ శబ్దస్యేతి తు శబ్దః పరోక్తబలీయస్త్వసూచకః విశేషణేతి పదేనసవిశేషవ
స్తుబంధకత్వాతిశయ ఉచ్యతే యదాప్యసర్వప్రమాణానాం సవిశేషగోచరత్వే ప్రతిజ్ఞాతే చిద్వస్తునః అంతరంగత
యాస్వప్రకాశవృత్తిం నిరూప్య తదనంతరమాత్మని ప్రత్యక్షాదిభిః అంతరంగత్వేనోభయవాదిసంప్రతిపన్నస్య
శాస్త్రస్య సవిశేషవిషయత్వమాహ శబ్దస్యేతి సవిశేషణ చరత్వప్రమాణాంతరేభ్యోపి శరణాం విశేషణతత్వ

కర్త్రవచ్ఛిన్నస్య జ్ఞానస్య వృతేఉదాహావింతి భాసమానస్యాత్మస్వరూపభూతజ్ఞానస్య ఉతతదంత్రణాస్య
ఆదేవకర్మకర్త్రవచ్ఛేదనిండయమూదేవననిర్విశేషత్వంద్వితి రెవ్యుప్రత్యత్త్వానుకూలత్వాదిభిస్సవిశేషత్వమవర్జ
నియ్యమితివక్ష్యతెత్యతియప్యకూనుత్వాదేవనిర్విశేషత్వంసాధ్యమితిముఖాంతరేణసవిశేషత్వమాహాస్యాభ్యు
పగతాస్త్వేతి ఆదిశబ్దేనస్వప్రకాశత్వైకత్వానందత్వాపరరూపావివక్షితాఃతేవస్తువరాత్రమితివాఖ్యత్రమిత్యత్రాహ
తెచేతి ఉపపాదయంతి దస్వేతి శాస్త్రైఃర్ధుణికత్వముక్తంఅనేనతునిత్యత్వంవైశేషికాదిభిశ్చజడత్వంబహూంత్వేఅనేన
తుస్వప్రకాశత్వైకత్వస్వరూపంతత్రైస్సర్వైరభ్యుపేతంఆతావిప్రతిపత్తివిషయస్సంప్రతిపత్తివిషయస్త్వైకవ
వేతివక్తవ్యమయుక్తమిత్యర్థఃవిమత్యనంతరభావిన్యాత్ర [illegible] నచస్వరూపాతిరిక్తాంద్రఢయంతి
స్యాభిమతేతిఋణికవాదిసంప్రతిపన్నానిత్య [illegible] స్వరూప [illegible] మాత్రాపిరకేణకించిత్సా
ధితమస్సినవాఅస్తిచేత్తుకర్మకత్వంనూనా [illegible] బద్ధసాధనత్వం [illegible] పవా [illegible] ర్యభిమతతత్వాతిసంవిన్నిత్యే
తిప్రతిజ్ఞావాక్యగతాధర్మధర్మిశబ్దికింపరత్వయోనవాఆద్యే [illegible] ధనాయూసానిష్ఫలమితిద్వితీయేత్వవస్తుస్వరూ
పాతిరిక్తధర్మాంగకారఇతిభావః స్వమతేఽపపాదనాన్నవస్తుమాత్రమితిశక్యోపపాదనా ఇత్యస్వయఃపూ
ర్వంసవిశేషత్వనిరాసకహేతుభిస్సవిశేషత్వముక్తంఅనంతరంసాధ్యధర్మైఃతతఃకతిపయవిశేషసాధ

౧౨౫

125

అధికరణతరసాధారణనిషేధప్రతిపత్తుధర్మతావిశేషశబ్దస్యసంకోచేనభ్యుపగమేప్యధికరణలాభా
న్నిషేధకశబ్దస్యానన్వయఏవస్యాత్తేనపానిర్విభక్తికఃపదాంతరానన్వితోనిర్విశేషశబ్దార్థాభిధాయీ।అతస్సం
కోచాభావేవ్యాఘాతః।యద్యపికథంచిదాపాదారాఃకశత్రువిషమాదివద్విభక్త్యర్థోనవివక్షితఃతథాపినిర్వి
శేషపదస్యబహుప్రపంచత్వాదన్యపదార్థాభిజ్ఞానత్వపవర్జనియుక్షితత్పురుషప్రయోగేచాధికరణాభిధాన
మవర్జనీయం।అతోయదినిర్విశేషశబ్దఃప్రకృ[illegible]క్తం।అనేనతౌలక్ష్యం[illegible]విషయాభిప్రాయాద్రష్టవ్యః।సకలవిశేష
శూన్యప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్తేననగరేకోవిశేషఃసక[illegible]విప్రతిపన్నవాక్యేషువిశేషనిషేధశబ్దసంకుచితవి
షయోదృష్టః।తథాశాస్త్రేష్వపి।అవిశేషాస్తుతాపాంతఇతిగంధాదిగు[illegible]వితానామపిపృథివ్యాదీనాంశాంతత్వఘోర
త్వమూఢత్వరూపకతిపయవిశేషవిరహావివక్షయా।అవిశేషశబ్దఃప్రయుజ్యతే।ఏవంజ్ఞానస్వరూపఆత్మన్యంత
రంగతయాస్వానుభవశబ్దనిరూపితా।అథవృత్తిరిక్తప్రమాణేషుమూలభూతస్యప్రత్యక్షస్యసవిశేషవిషయత్వ
ముపపాదయతిప్రత్యక్షస్యేత్యాదినానిర్వికల్పకానుభూతార్థస్యసవికల్పకేప్రతిసంధానస్యవక్ష్యమాణత్వాత్తత
దుపయోగిత్వేనచసవికల్పకస్వరూపందర్శితం।అథనిర్వికల్పకస్యసవిశేషవిషయత్వంప్రతిజానీతేనిర్వికల్పక
మపితివఏకజాతీయపిండేషుద్వితీయాదిపిండగ్రహణస్యసవికల్పకత్వంప్రథమపిండగ్రహణస్యనిర్వికల్పక

చ్యతే తచ్ఛబ్దేన తదాప్యయుక్తం శబ్దస్య సవిశేషగోచరప్రత్యక్షాదిపూర్వకత్వం విశేషణ ఉచ్యతే ప్రతిజ్ఞాతస్య
హేతోరసాధారణపదపాఠకరూపేణేతి తతః కిం సవిశేషపరత్వస్యేతి శంకాయాం పదరూపేణ ప్రవృత్తిం వివృణో-
తి ప్రకృతేతి తతః కిమిత్యత్రాహ ప్రకృతిప్రత్యయయోరితి పదస్యైవేతి వాక్యం తావదాస్తాం పదమేవ సవిశేష-
౨౬ రమితి భావః వాక్యరూపేణ ప్రవృత్తిం వివృణోతి పదభేదశ్చేతి పదభేదః పదానాం పరస్పరభేదః న కేవలం
ప్రకృతిప్రత్యయభేద ఏవార్థభేదహేతుకః పరభేదోఽపీతి చార్థః అన్యథా పదాంతరవైయర్థ్యాదితి భావః
పదభేదస్యార్థభేదనిబంధనత్వేఽపి వాక్యైకత్వాన్నిర్విశేషవస్తుసిద్ధిరితి శంకాయాం వాక్యస్య సవిశేషవిషయ-
త్వం వదన్ నిర్విశేషే ప్రమాణాభావముపసంహరతి [illegible] తి తత్ర పదార్థానాం సంసర్గవిశే-
ష ఏవ వాక్యప్రతిపాద్యః న తు తత్రత్యపదార్థస్వ [illegible] త్యర్థః నన్వ [illegible] విశేషశబ్దేన నిర్విశేషం వస్తు
కిం ప్రతిపన్నం ఉతాప్రతిపన్నం ఉత సవిశేషం వస్తు ప్రతిపన్నం [illegible] ద్య నిర్విశే[illegible]వస్తునః శబ్దేన ప్రతిపాదనని-
షేధానుపపన్నం ద్వితీయే తు నిషేధ్యప్రతిపత్తేర్నిషేధానుప[illegible]ః తృతీయే తు సవిశేషనిరాసః కృతః స్యా-
త్తేనైవం భ్రాంతిప్రమితివిభాగాత్। నిర్విశేషవస్తుని శబ్దస్య ప్రమాణభావాభావనిధనేన తు భ్రమహేతుత్వం
ఉక్తా నిర్విశేషశబ్దజనితావిధాన్వయానపార్థగోచరభ్రాంతిః ప్రమితిజనకైః శబ్దైః బాధ్యత ఇత్యుక్తం

ణిరోగాదితి।అథావ్యాప్తశంకావాక్యేనగ్రహాణిరోగాదితిపంచమ్యన్తయోః।త్రికోణంగోముఖగ్రహాణి
రోగాతిదృష్టవ్యాప్తివిరోధేనసకలవిశేషణానాంగ్రహణకల్పనస్యానుపపన్నత్వాదిత్యర్థః।అనుపపత్తేరిత్య
నేనవివక్షితబాధకతర్కోఽప్యభిప్రేతః।సవిశేషవిషయత్వాభావేప్రమాణస్యయత్త్వమేవయప్రామాణ్యేతి।అస్యతర్కస్యాను
గ్రాహ్యంప్రమాణంప్రత్యక్షంరోగాద్యుపలంభస్తుంరుద్ధాతిపదుపపత్తి[illegible]నసవిశేషవిషయత్వసాధక
ప్రమాణంవివక్షితంప్రథమాక్షసన్నిపాతజంఙ్ఞానమపితిచేన్న।[illegible]జ్ఞానత్వాత్।తంప్రతిపన్నవదితి।ఏవంసాధ
కప్రమాణాభావబాధకప్రమాణసద్భావాభ్యాంవివక్షితేతేవసన్ని[illegible]శేషణానాంగ్రహణంనిర్వికల్పకమితిసిద్ధం।అనే
ననిర్వికల్పకశబ్దస్యసంకుచితవృత్తిత్వంఫలితం।సచసంకోచఃకస్మి[illegible]షయఇత్యత్రాహ।అతఇతి।అతః।ఉక్తాదర్శ
నానుపపత్తిభ్యామిత్యర్థః।ప్రథమద్వితీయపిండయోర్నిర్వికల్పకసవికల్పకశబ్దాభ్యాంసంకేతితా।అతస్తయోః
పిండయోర్వైశిష్ట్యంవక్తవ్యమితిశంకాయాంగ్రాహ్యేకారభేదందర్శయతి।తత్రతావదితి।నావాకవద్యేనగాంత్వా
నువృత్తిప్రతీత్యప్రతీత్యయోఃసవికల్పకనిర్వికల్పకశబ్దయోఃప్రవృత్తినిమిత్తందర్శయతి।ప్రథమప్రతీతితావ
దినావాకవద్యేనపూర్వగ్రన్థోక్తంగోత్వంసంస్థానశబ్దేనవిశేషితం।తేనపరాభిమతవినాజాతిగతప్యేతత్వాదేరి
వప్రత్యక్షత్వంజకాపేక్షయావలంబనాస్తీతిదర్శితం।తదేవసంస్థానమనన్తరగ్రన్థేసాస్నాదిశబ్దేననిర్ది

త్వంచ వ్యాదినిర్ధారణహేతుమయాప సవికల్పక ఇతి విశిష్టప్రతిసంధానమితి షష్ఠీసమాసః కర్మధారయో వా
స్పష్టస్మిన్నిర్వికల్పకే అనుభూతజాత్యాదిపదార్థవిశిష్టవస్తువిషయస్య సవికల్పకే ప్రతిసంధానస్య హేతుత్వా
దిత్యర్థః ప్రథమపిండస్య విశిష్టతయా అవగతత్వమర్థలబ్ధం ప్రథమపిండే జాతివిశిష్టతయా ప్రతీతే
హ్యద్వితీయాదిషు జాత్యనువృత్తిబలాత్ఖిలక్షణం ప్రతిసంధానం ఘటతే కథం హ్యా ప్రతిసంధానం సకలవిశేషణా
౧౨౭ స్వవిషయం హి నిర్వికల్పకమితి హేత్వసిద్ధిమాశంక్యాహ నిర్వికల్పకం నామేతి సకలవిశేషవైధుర్యాభావము
127 పపాదయతి తథాభూతస్యేతి సకలవిశేషణాన్యగ్రహణం కిం దృష్టేనాదభ్యుపగమ్యతే కిం వానుపపత్త్యా కల్ప్య
త ఇతి వికల్పేన తావద్దర్శనమిత్యాహ కదాచిదపి తికల్పస్తు [illegible] స్యేతి అనుపపత్తేరితి నిర్విశేషజ్ఞానబాధితత్వే
నానుపపత్తిర్దర్శయితే తత్ప్రతిపత్తి కాంతం దూరణప్రు [illegible] లక్షణం విప్రణౌ [illegible] కేనచిదితి ప్రకారవిశేషణియ
మేనేతి భావః ఉత్తరత్ర గ్రహణే రసాగంధాదిత పంచమ్యాహేస్ప [illegible] త్వం స్పష్టం అత్ర పంచవిరాసధ్ధినే హాశఙ్కః ఇద
మిత్థమిత్యేవ ప్రతీతిం విప్రణ్వనే అర్థాత్సకలవిశేషణాన్యగ్రహ [illegible] కల్పనామపి వ్యదస్యేతి త్రికోణేతి అనుపపత్తిం
విప్రణౌతి గ్రహణే రసాగాదితి పంచమ్యా హేతుత్వం స్పష్టం అత్ర పంచవిరాసధ్ధినే హాశఙ్కః ఇదమిత్థమిత్యేవ ప్రతీ
తిం విప్రణ్వనే అర్థాత్సకలవిశేషణాన్యగ్రహణకల్పనామపి వ్యదస్యేతి త్రికోణేతి అనుపపత్తిం విప్రణౌతి గ్రహ

సత్వపృథక్సిద్ధత్వాత్ప్రమాణప్రమేయయోరనుపపత్తిః సార్వస్ప్రతినసంస్థానమేవవస్తు గృహీతమిత్యర్థః ఏవంపూర్వం
సంస్థానరూపశబ్దేనాభిప్రేతార్థో వివృతో భవతి ఇష్టమితి। అనువృత్తప్రగ్రహోస్య సంస్థానరూపజాత్యగ్రహాశ్చంకణే
యః ప్రకారః ప్రకారభావేనగ్రహణోపపత్తేరితి భావః ప్రథమప్పిండగ్రహణే అనువృత్తగ్రహణాత్ గోత్వమగ్ర
హీతం చేత్ ద్వితీయాదిపిండేపి గోత్వం దుర్గ్రహాణం అనువృత్తగ్రహణే అనేకవ్యక్త్యంతరరూపావృత్త్యనువృత్తిః స
బాన్వయినః పదార్థస్య పూర్వవృత్తినిష్ఠతాపరిశంకాయాం నివృత్తిపరత్వదిష్యగృహ్యేప। అతః ప్రథమపిండే గోత్వ
గ్రహోత్తరదశాయాంపరామర్శేన ద్వితీయాదివ్యక్త్యవేక్షాయాం అనువృత్తిః ద్వితీయాదిదుర్గ్రహేతి తత్రాపి గోత్వమ
గృహీతం ఏవం ప్రథమద్వితీయాద్యవృత్తిస్యాంపరామర్శాత్ వ్యతిరేకేప్యనువృత్తిరగృహీతేతి గోత్వమగృహీతం
ఏవం వ్యక్త్యంతరేష్వపి గోత్వం దుర్గ్రహం స్యాత్। అతః ప్రథమపిండగ్రహణ ఏవ గోత్వగ్రహణమభ్యుపేత్యం ఏవం సక
లవిశేషశూన్యవస్తుగ్రహణం ప్రథమస్యం జాత్యాదరైలావిశేష్యం చ పృథక్పృథక్ నిర్వికల్పకే గృహీతం సవికల్పక ఏవ విశి
ష్టతయా గ్రహణమితి పక్షే శబ్దార్థో స్థిరస్థో భవతి విశేషణం విశేష్యం చ పృథక్పృథక్ గృహీతమితి కథమవగతం దం
డకుండలాదిషు విశేషణవిశేష్యయోః పృథక్పృథక్ గ్రహణపూర్వకత్వదర్శనాదితి చేత్ తత్ర కిం అపృథక్కృతత్వే
శాయాం పృథగ్గ్రహణం ఉత పృథక్స్థితివేళాయాం న ప్రథమః స్వవిశిష్టత్వేనైవ గ్రహణాత్ పృథక్స్థితివేళాయాం తు వి

౧౨౮

128

శుతేఏవమనువృత్తిగ్రహోగ్రహాభ్యాం సవికల్పకత్వం నిర్వికల్పకత్వం చొక్తం నానువృత్తిమాత్రగ్రాహిణో నిర్వి
కల్పకత్వం కింతు జాత్యగ్రహణేప్యనువృత్త్యగ్రహణే హి జాతిరేవాగృహీతా స్యాత్ ఇతి శంకాయామాహ నప్యన
స్సంస్థానేతి అత్రాగ్రహణేనుపపత్తిర్ద్యోతకస్సంస్థానరూప శబ్దః గోత్వాదేరసాధారణధర్మభూతానువృత్యగ్రహ
ణే తగోత్వాదినః గృహీత ఇతి శంకాయామగ్రహణేనుపపత్తిమేవ వివృణోతి సంస్థానరూపజాత్యాదేరపి తద్గ్రహణ
కారణభూతేంద్రియసంయోగ్యతాయామపి స ఏవ హేతురితి జ్ఞాపనాయ పునస్సంస్థానస్సంస్థానశబ్దాభ్యాం నిర్వికల్పక
ల్పకస్య సవిశేషవిషయత్వే ప్రమాణత్వేన సవికల్పకే నిర్వికల్పకే నుభూ[illegible]ర్థవిశిష్టప్రత్యభిసంధానం పూర్వముక్తం
పరాభిమత నిర్వికల్పకాభావే యోగ్యానుపలంభః ప్రమా[illegible]రనుగ్రాహకతర్కః శబ్దేనోక్తో భవతి కింప్ర
మాణేనుపపత్త్యాప్రమేయానుపపత్త్యావాపస్తు[illegible]ల్పగవమితి వి[illegible]ప్రమభిప్రేత్య ప్రమాణానుప
పత్తిం ప్రథమం వ్యుదస్యతి ఇంద్రియకత్వే విశేషాదితి అనేన [illegible]వ్యాది పృథక్సిద్ధిగంధవ్యావృత్తిః కథమైంద్రియ
కత్వం న వమాయస్యైంద్రియకత్వే త్రుదయముక్తమితి చేత[illegible]సవికల్పకేపి విశిష్టగ్రహణమనుపపన్నం అ
తో న భిన్నేంద్రియగ్రాహ్యత్వమితి న ప్రమాణానుపపత్తిః అసన్నిపాతత్వం ప్రమేయానుపపత్తిః అపృథక్సిద్ధత్వే
న తస్యాస్ప్రతిపరిహారతి సంస్థానేనేతి అనేన బాహ్యత్రుషకైపి పృథక్సిద్ధదండాదివ్యావృత్తిః ఏకేంద్రియగ్రాహ్యత్వా

తస్యాపి స్వభావస్య స్వవిశేష్యభూతం విశేషణం ప్రతీతి విశేషణత్వం న ప్రథమమవగతం కిం తు స్వరూపమాత్ర
మితి చేత్ తర్హి విశేషణత్వస్వభావయోర్విశేషణవిశేష్యభావవ్యత్యాసః ప్రతీయేత తత్పరిహారాం రువస్య వస్తు
స్వభావస్యాకారాంతరాభ్యుపగమే అనవస్థాం రుధి వ్యత్యాసవి[illegible]ప్రతీతిప్రాథమ్యప్రసంగపరిహారాయ జాత్యా
దీనాం స్వరూపమేవ విశేషణభావం విశేష్యభా[illegible]స్తత్పువ్వైరాం[illegible] అత్యభ్యుపగమ్యత తదా ప్రథమప్రతిపత్తిర్వి
శేషణతయా విశేష్యతయా చ స్యాత్ తదప్రతిప[illegible]రితి జ్ఞాప[illegible]పాత త్వప్రసంగాత్ తత్రైవ ప్రతిపత్తా ప్రథమ
త ఎవ విశిష్టప్రతిపత్తిః స్యాత్ ఏకస్యాం ప్రతీతౌ విశేషణతయా[illegible]ష్యతయా చ జాత్యాదీనాం ప్రతిపన్నత్వాత్ అతః
ప్రథమత ఎవ పరస్పరప్రతియోగికవిశేషణవిశేష్యభావప్రతిపత్తిసంభవాత్ అభ్యుపగంతవ్యం ఏవం సతి విశిష్ట
గ్రహణస్య పృథగ్గ్రహణపూర్వకత్వే భిన్నసామగ్రీవేద్యవస్తుగోచరత్వముపాధిః స్యాత్ పక్షే వ్యతిరిక్తవ్యవచ్ఛేద్యా
భావే వ్యతిరిక్తతర్కబలాత్ వ్యవచ్ఛేద్యసిద్ధేరుపాధిత్వం ఉక్తం యథా ప్రధ్వంసాభావస్యాదిమత్వాపరంతవత్వ
భావరూపాదిమత్వముపాధిర్భవతి భావాన్యజన్యత్వప్రసంగరూపతర్కబలాత్ యథా చాగ్నిమత్వాదుద్ధమానుమా
నే ఆర్ద్రేంధనవత్వముపాధిస్సర్వత్రాగ్నిమతి ధూమవత్వాపత్తిప్రసంగతర్కబలాద్భవతి తస్మాత్ అతః ప్రథమపిండ
గ్రహణ ఎవ గాత్వం గృహ్యతే భూతియార్యాదిష్వనువృత్తిగ్రహమిత్యభ్యుపేత్యం అతో యథోక్తస్వరూపమేవ నిర్వికల్పక

శిష్టగ్రహణమేవ నాస్తీతి న తత్ప్రతి హేతుత్వం అథః పృథగ్గ్రహణస్య విశిష్టగ్రహణహేతుత్వాభావాత్ నగాతావ
దా పృథగ్గ్రహణప్రసంగః ననువిశేషవిశేష్యభావస్య నప్రతియోగికత్వాత్ తత్తజ్ఞానస్య ప్రతియోగిస్వరూపజ్ఞానమ
పేక్షితమితి విశిష్టప్రతిపత్తౌ జాత్యాదిపదార్థస్వరూపమాత్రగ్రహణపూర్వకత్వం స్వీకార్యం ఇచ్ఛతే ప్రతియోగి
జ్ఞానాపేక్షానామ కిం విశిష్టజ్ఞానే ప్రతియోగ్యవభాసనియమః ఉత తదజ్ఞానస్య విశిష్టజ్ఞానహేతుత్వం ప్రథమమ

౧౨౮ భ్యుపగచ్ఛామః ద్వితీయే చ జాత్యాదయః పదార్థాః ప్రథమం మిథో వ్యావృత్తతయా గృహీతా నవా న చేద వ్యావృ
త్తతయా గృహీతానాం పూర్వోత్తరజ్ఞానానామివ విశేషణవిశేష్యభావప్రతియోగ్యతా ప్రతీతిస్సోపపదేతః

129

యది వ్యావృత్తతయా గృహీతా తదా వ్యావృత్తిశ్చ విశేషణవిశే[illegible]వేన పారతంత్ర్యాదిలక్షణేన తదాపయుక్తాకా
రాంతరేణ వా యది నస్యాత్ విశేషణవిశేష్యభావవ్య[illegible]ప్రసజ్యేత వస్తునో[illegible]ధర్మాదర్శస్తువ ఏవ విశేషణ
విశేష్యభావః ప్రతియోగ్యత ఇతి చేత్ తర్హి వస్తునో [illegible]ఖ్యకం నామ వి[illegible]విశేష్యభావరూపం తదాపయుక్తాకారాం
తరరూపం వా స్యాత్ వస్తుస్వభావస్య సత్త్వరోపకారకత్వే వస్తు[illegible]భావాదేవ విశిష్టప్రతీతిసంభవాత్ స్వరూపమా
త్రగ్రహణకల్పనమయుక్తం జ్ఞాతత్వరోపకారకత్వే తన స్వభావేన వ్యావృత్తతయా విశేషణస్య ప్రాగవగతి
రస్తీతి ప్రథమత ఏవ విశిష్టప్రతీతిరవగతా స్యాత్ తథా వరం త్రు వ్యక్తేవ ప్రథమం విశిష్టతాప్రతీతేరభ్యుపగమః

తపవేతి అతఏవ ప్రథమపిండగ్రహణస్య విశిష్టవిశిష్టవిషయత్వస్య సమర్థనే నసర్వత్ర పిండద్వయే జాతివ్యక్తిగు
ణమంక్షిత్రింయలాత ద్విత్వాఽర్యకారణే ప్సిత్యర్థః కథమిత్యత్రాహ ఇదమిత్థమితి భేదాభేదవాదినా పిండాదినా మన్యో
న్య భేదాభేదసమర్థనే ఇదమిదం న భవతీతి భేదః ఇదమిదం భవ[illegible]త్యభేద ఇతి ఏకస్మైవ మయ్యంగపద్యవాభావరూ
పవ్యావృత్తిపరిహారార్థం జాత్యాత్మనా అభేదాంశ్చ వ్యక్త్యాత్మనా భేద ఇత్యాకారభే[illegible]భేదాభేద ఉపపాదితః జాతి
గతాభేదా వ్యక్తిగతాభేద ఇతి నైకస్య ద్వ్యాత్మకత్వే హ్యాంసి ప్రథమం శాబ్దాం యం జాతి వ్యక్త[illegible]యో[illegible]స్యాస్య భేదాభేద ఉక్తేః
తస్మిర ప్రవాహే యాకారాంతరాత రాస్వయాదర్శనాత్ ప్రత్యేకేవ శరణమి[illegible]తాఅ తస్మిరాసాంయ ప్ర
థమం జాతివ్యక్త్యోర్భేదే నైవ ప్రతీతౌ రభేదస్య ప్రతీతివిరోధం దర్శయతి ఇదమిత్థమితి ఇత్థం భావో విశేషణం ఇ
దమంశః కః ఇత్థమంశః క ఇత్యత్రాహ తత్రేతి అత్ర జాతివ్యక్త్యోర్భేదాభేదే చత్వారో పక్షాః పరోక్తాః ప్రథమ పిండ
గ్రహణే అభేదేన గ్రహణం ఏకశబ్దానువిద్ధ ప్రత్యయో మత్వర్థీయ ప్రత్యయనిరపేక్ష సమానాధికరణపదప్రయో
గస్సహోపలంభనియమశ్చేతి అత్ర సహోపలంభనియమ సమానాధికరణప్రత్యయౌ భేదాభేదసాధకౌ [illegible]సాధ్యవద్భే
దసాధకౌ ఇదం హేతుచతుష్టయం మారంక్యాహ తథాపీతి తాన్ వ్యాదిశ్య తావ ప్రథమపిండగ్రహణే అభేదేన గ్రహ
ణం వృత్తదస్యతి ప్రథమమేవ పదాదినా సకలేతరవ్యావృత్తం సకలవిసజాతీయవ్యావృత్తమిత్యర్థః తతః కిం భేద

సవికల్పకే।అనువృత్తిగ్రహాగ్రహాభ్యాం సవికల్పకనిర్వికల్పకయోః ప్రభేదౌ జకౌ కథితౌ తత్ప్రథమం ద్వితీయాద్యాది
గ్రహణస్య సవికల్పకమిత్యత్రాహ అత ఇతి।అతః ప్రథమపిండగ్రహణ ఏవ ససంస్థానవస్తుగ్రహణాత్ అను
వృత్తిగ్రహణస్ఫురణవిధురప్రథమేతరగ్రహణేషు కథం సవికల్పకత్వమిత్యత్రాహ ద్వితీయాద్యాదితి పిండగ్రహ

౧౩౦

ణేషు ద్వితీయాద్యాదిత్వేన పిండగ్రహణేషు అనేన సంస్కారసచివగ్రహణం సవికల్పకం ఇతరన్నిర్వికల్పకమితి సిద్ధం
ఏతేన న కేవలం జాత్యనువృత్త్యైవ సవికల్పకత్వం జాతిగుణాదిష్వప్యనుగతమానువృత్తి విశిష్టగ్రహణమపి సవికల్పక
మితి సిద్ధం సర్వథానువృత్తివికలగ్రహణమేవ నిర్వికల్పకం యద్యైకవ్యక్తౌ ప్రథమాక్షసన్నిపాతజం జ్ఞానం సై

130

కవ్యక్త్యావపి సంస్కారజన్యం దేశకాలాద్యనువృత్తి విశిష్టగ్రహణం సవికల్పకం సా [illegible] దేవ సంస్కారజత్వాదనువృ
త్తిగోచరత్వాద్విశేషాత్ ఏకజాతీయేష్వపి ప్రత్యు [illegible] గ్రహణమిత్యు [illegible] జాత్యననువృత్తిప్రదర్శ
నార్థాః సంస్థానవతః సంస్థానివదితి దృష్టాంతప్ర [illegible] ర్థం పిండస్య సంస్థానం తద్ధర్మానువృ
త్తిరితి ధర్మధర్మిభావరూపసామ్యనిబంధనం చ దృష్టాంతద్వ [illegible] పాదానం ఏవం సంకల్పకనిర్వికల్పకయో
స్సంస్కారసచివత్వతద్విరహాభ్యాం సామగ్రీవైషమ్యం గ్రాహ్యతోఽప్యనువృత్తితద్విరహాభ్యామాకారవైషమ్యమిత్యుక్తం
భవతి ద్వివిధస్యాపి ప్రత్యక్షస్య సవిశేషవిషయత్వం నిగమయతి అత ఇతి ప్రసంగాత్ భేదాభేదం నిరాకరోతి అ

ఏవప్రయోజకేన తు భేదాభేదావిత్యర్థః సహోపలంభనియమేత్యయోరేవ సహాంభావాత్ సహో
పలంభాద్విష్టసాధకః తస్మిన్నియమస్సుభిన్నయోరేకస్మిన్నవినాస్తీత్యసాధారణ్యైకాంతికత్వాపదను
భయసాధకః కింతు విరుద్ధ ఏవ ద్విష్టసాధక ఇతి భావః ఏకబుద్ధ్యనువిద్ధప్రత్యయస్య కోదండేత్యాది
షు దండద్వ్యంతరవ్యావర్తకత్వదర్శనేన ధవ్యక్త్యంతరనిషేధపరత్వాపత్తేన తు గుణాద్యర్థవిర్ణయోవభేదసా
ధన ఇతి భావః। యద్వైవం జాతికుండలాదివైశిష్ట్యగుణాదిష్వపి విశేషణవిశేష్యభావసామాన్యాదుభయత్ర
భేదస్సాధ్యతే తర్హి సహోపలంభనియమాదివైశిష్ట్యైక్యమపి స్యాదిత్యాహ ఉభయత్రేతి విశే
షణవిశేష్యభావావిశేషాత్తత్రాయుక్తభేదప్రతిపత్తిరనివార్యా విశేషణవిశేష్యభావే సతి భేదస్యోభయ
సంప్రతిపత్తేః। సహోపలంభనియమేనైక్యం సాధ్యమితం అతో న సంప్రతిపన్నభేదవిరుద్ధాభేదః కల్ప్యతే
యథాశ్వత్వాదిస్తత్వాదిభేదాంతరవైశిష్ట్యం నద్రవ్యత్వాదిసాధారణాకారవిరోధిద్రవ్యత్వకల్పకం ఏ
వం సహోపలంభనియమేనాభేదవిరోధ్యాకారకల్పక ఇతి భావః। యద్వాపృథక్సిద్ధానాం దండాదీనాం అ
విశేషణానామేవ సతాం కదాచిత్సహాభావమాత్రాద్విశేషణత్వముపపన్నమితి అత్యంతభిన్నేషు విశేషణత్వా
భావాద్విశేషణత్వం నాత్యంతభేదసాధనసమర్థమిత్యత్రాహ ఉభయత్రేతి వ్యావృత్తప్రతీత్యావ్యావర్తక

నగ్రహాణానేత్యత్రాహ। వ్యావృత్తిశ్చగోత్వాదిసంస్థానవిశేషవిశిష్టతయోల్లేఖమితిప్రతీతేరితి వ్యావృత్తిశ్చని
శ్చీయత ఇత్యర్థః అనేన ఖండవాక్యార్థభంగశబ్దార్థః కృతో భవతి శాక్యాదిధర్మ్యైర్ధర్మ్యస్యాపోహాభిప్రేత
త్వాత తచ్ఛపూర్వం దర్శితం గోత్వాదివిశిష్టతయా ప్రతీతిరస్తు తథాద్యభేదశ్చస్వప్రమాణేన ప్రస
జ్ఞన్నని వారయ ఇత్యత్రాహ సర్వత్రేతి సర్వత్ర గోష్వ తదాశ్రయాదిషు దండకుండలాదిషు చ దండదండిః
౧౩౧ నైరారివ జాతితద్వతోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఏవాభేదవిరోధీత్యర్థః। విశేషణవి[illegible]ష్యభావేతి। గోత్వవక్త్రో
రనువృత్తివ్యావృత్త్యగ్రహోపి విశేషణవిశేష్యభావరూపేణ ప్రకారాంతరేణ భేదా[illegible]హే తః న ప్యాకైనైవాకారేణ
131
భేదగ్రహ ఇత్యస్తి నిర్ణయమితి భావః ఉభయత్రాత్వం త[illegible]స్తిచేతి వలక్షణ[illegible]ర్య్యప్రత్యయనిరపేక్షస
మానాధికరణ్యమేకశబ్దానువిద్ధప్రత్యయస్య[illegible]సయమలక్షుక[illegible]కత్ర ధృశబ్దే నాన్యత్రేత్య
తఆహ తత్రేతి తత్ర గోష్వ తదాశ్రయదండకుండలాదివ[illegible]ధకే సంస్థాన[illegible]శిష్టస్వప రూపవసిత కాదా
చిత్రవిశేషణభావావలక్ష్యర్థినిర్య్యప్రత్యయసాపేక్షసామాన[illegible]ధికరణ్యప్రత్యయప్రయోజకః ద్రవ్యసం
స్థానతయైవ తదార్థత్వేనతత్పూర్వం తత్వాత్తద్విశేషణతయైవ స్థితి వలక్షర్థినిర్య్యప్రత్యయనిరపేక్ష
సామానాధికరణ్యప్రయోజకౌ సహావలంబనియమ తదభావయోరపి పృథక్సిద్ధతా పృథక్సిద్ధత్వే

రుషయోరేకస్మిన్ దృష్టే నహిపురుషైకత్వం। జాతివ్యక్త్యోస్సంబంధనియమ ఏవైకత్వమితి చేత్ న భేదసాధకసం-
బంధనియమస్య భేదనియమసాధకత్వాత్ ద్వయోర్హి సంబంధః తన్నియమ ఏవైకత్వం చేత్సంబంధస్వరూప
భంగప్రసంగః ఏవం భేదాభేదనిరాసస్య సూత్రకారాభిమతత్వప్రస్తావాత దేతదితి అథ ప్రమాణాంతరాణాం ప్ర
త్యక్షమూలత్వాత్తేషామపి సవిశేషవిషయత్వమాహ అత ఇతః ప్రత్యక్షాదిదృష్టరూపాదిసంబంధవిశిష్టా-
గ్న్యాదివిషయత్వాదిత్యర్థః స్వాభిమతముక్తం ప్రాగేవ విరోధియం ప్రమాణేభ్యః న విశేష్యపగమేపి తేషాం సవిశే
షవిషయత్వమాహ ప్రమాణసంఖ్యేత్యాదినా ప్రమాణానీనేహ విషయాణి ద్రాఘ్యాణి తర్కపరాహతానీతి శం
కాయామస్మిన్ సర్వప్రమాణసవిశేషవిషయత్వవిస్తరోక్తిసమయేపి పూర్వం తత్ప్రత్యక్షపో ... వివబుద్ధిస్థస్య సిద్ధి
వాదేపి న నిర్విశేషత్వసిద్ధిరితి జ్ఞాపనాయ సవిశేషబాధకతయా పరోక్తయుక్త్యభ్యుపగమేపి యుక్తిరూప
విశేషైస్సవిశేషత్వమవర్జనీయమితి పూర్వోక్తం స్మారయన్ విరోధం చ దర్శయతి వస్తుగతేత్యాదినా పూర్వం
స్వానుభవసిద్ధ్యే విశిష్టే నిర్విశేషత్వనిష్కర్షో నిష్కర్షకధర్మైస్సవిశేషతాపాదనేన దూషితః తత్ర సర్వప్రమాణానిర్వి
శేషవిషయత్వనిష్కర్షేప్యతిదిశతి వస్తుగతేతి ఏవం నిర్విశేషచిన్మాత్రపారమార్థ్యే వ్యతిరిక్తాపారమార్థ్యే ప్ర
తిజ్ఞాబాధస్సామాన్యేన సర్వప్రమాణసవిశేషగోచరత్వేన దర్శితః అథ పరోక్తం ప్రమాణతర్కజాతం విశేష

తద్యోపంరయుజ్యమానత్వం విశేషణత్వం తచ్చదండాదిష్వపి ముఖమితి విశేషణతాపదత్వం తద్భే
దాంరయుజ్యత ఇతి భావః। గౌష్ఠుతదాశ్రుంరయాదిష్వేవ సహోపలంభనియమః నాన్యత్రేతి వ్యవస్థాసిద్ధ్యే
ర్థం వైశిష్ట్యం కల్పనీయమితి చేత్ తత్రాహ ఇయాంస్త్వితి ఇయానేవ నత్వధికం కల్పనీయమిత్యర్థః
యది సహోపలంభనియమవ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థం వైశిష్ట్యం కల్ప్యతే తదయుక్తం తత్రైవైశిష్ట్యం నాన్యత్రేతి
౧౩౨ వ్యవస్థార్థమర్థాంతరకల్పనప్రసంగాత్ అయం ద్వైశిష్ట్యం తత్ర స్వాభావికం త[illegible]సహోపలంభనియమః
స్వాభావిక ఇతి నప్రతిపన్నవిరుద్ధార్థాంతరకల్పనాగౌరవమాశ్రయణీ[illegible]మితి భావః। యద్వావి
శేషణవిశేష్యభావప్రసక్తభేదప్రతిపత్తిర్యదాభంరయ[illegible]లభ్యతే తథా స[illegible]పలంభనియమోదండదేవ
దత్తాదావపి స్యాత్ జాతివ్యక్త్యోర్వాసనస్యాదిత్య[illegible]నితి న పాసాంధ[illegible]వే భ్యుపగతేవాంతరభేద
స్యాజ్య ఇత్యర్థః ఘటడటస్యాభావాభేదః తత్ర తస్య సిద్ధాభ తః అభేద ఇతి భావా భ[illegible]విరోధస్య నపాదృష్టైను పపః
న్నం నామేతి స్యాయాత్ ప్రతీతిపరాహతత్వమాశంక్యాహ అ[illegible] ఇతి అతః ఇత్థం భేదసామానాధికరణ్యేనా
భేదస్య ప్రతీత్యభావాత్॥ కథం ప్రతీతిప్రకార ఇత్యత్రాహ ప్రతీతిప్రకారోపాతి యది విశేషణవిశేష్యయోరైక
వంస్తితప్యాం నలతరదేవ ప్రతిరేవ్యత। అనలతరప్రతీతిర్వాపి స్తుత థాపి నైకవంరయ ధాపూర్వానుభూతయోః ప

రిహారశ్చ సిద్ధ ఇతి భావః ద్వితీయరజ్జ్వాశ్చ శబ్దాదూషణద్వయస్య సమంజస్యమిత్యనవస్థాపరిహారసిద్ధితదర్థే
స్వతరనిర్వాహకత్వసిద్ధిః స్వపరనిర్వాహకత్వసిద్ధావనవస్థాపరిహారసిద్ధిరిత్యన్యోన్యాశ్రయ ఇతిచే
త్ సత్యం నిత్యత్వస్య వ్యతిరేకాభావేన స్వపరనిర్వాహకత్వసిద్ధిరనవస్థాపరిహారాత్ ప్రత్యక్షజ్ఞా
నస్య త్రిచతురక్షణమాత్రవర్తిత్వే స్వైకక్షణవర్తిత్వమభ్యుపగమ్య ప[illegible]రత ఏకక్షణవర్తిత్వే
పి తాత్వాదినా అత్రైవ సమనుసంధేయం కిం ప్రతీతిరస్యైకం ఉగతా ఉతాంగ/ త[illegible]మూలం నాస్తి కిం వామూ
లం దుర్నిరూపమితి విషయో వా కిం నాస్తి ఉత సన్నపి దుర్నిరూప ఇతి తత్ర[illegible]థమం ప్రత్యక్షేనభ్యుప
గమేనాపలాప ప్రవృత్తే వేదాంతానామనారంభణీయత్వ ప్రసంగాత వాదిప్ర[illegible]దిరూపేణ కథానుపప
త్తేశ్చ। మూలమప్యస్తి కారణస్య సంప్రతిపన్నత్వేన కారణస్వీకల్పనియతత్వాత్ కా[illegible]ం ప్రాప్రతీతం కారణకల్ప
నాయాం ప్రమాణం న పునః స్వఫలావధారితం కారణం కారణనిరూపణీయరూపవత్వమవహాతీతి నిత్యవిదః। దు
ర్నిరూపత్వమపి నాస్తి కార్యత్వత్యనురూపత్వం ప్రాకారణస్య సునిరూపత్వం కార్యత్వత్వా కారణస్య తదను
రూపత్వం సిద్ధమితి న దుర్నిరూపత్వం విషయోప్యస్త్యేవ యది న విషయః తదా తృత్వమేవ తదనుయుక్తేన వ
క్తృత్వం ప్రపంచస్య బాధ్యత్వ జ్ఞానం కిం సవిషయం ఉతా విషయమితి సవిషయత్వే విషయోంగీకృత ఏవ

తో దూషయంతమముపత్రమతే శాస్త్రబలీయస్త్వమిచ్ఛతాపరేణ ప్రథమం శాస్త్రమముపన్యస్తం తదని
ష్టం తాప్రవృత్త్యా విరుద్ధార్థే శాస్త్రం ప్రమాణయతా సిద్ధాంతినా ప్రవృత్తేస్సన్మాత్రవిషయత్వం నిరాక్రియ
తే తత్ర ప్రవృత్తేస్సన్మాత్రవిషయత్వే ఘటాదేస్సదసద్రూపత్వే చ పరోక్తం కుతర్కమనూద్య నిరస్యతి
౧౩౩ 133 యత్త్విత్యాదినా । యత్త్విత్యాదినా గ్రంథద్వయేన ప్రమాణానుపపత్తిప్రమేయానుపపత్తీ అనుభాషణం
తదపి తీనకేవలం సవిశేషవిషయత్వాపాదనం నిర్విశేషవిషయత్వాపాదనాం[illegible]సుపపత్తిశ్చేత్యపి శబ్దస్యభా
వః । యద్వా న కేవలం భిన్నవిషయత్వం స్థాపితం సన్మాత్రవిషయత్వమపి దూరా[illegible]పసారితమిత్యపి శబ్దస్యా
ర్థః । జాత్యాదేరేవేతి స్వపరనిర్వాహకత్వాద్వ్యావృత్తిరూపధర్మాన్తరనిరపే[illegible]ప్రతియోగి[illegible]సాపేక్షస్యైవ
చేతి భావః । దూరాదూరాపసారితం ప్రతియోగిస్మరణకృతవి[illegible]స్యాపి జ్ఞానస్య[illegible]త్వాదసిద్ధిం చేత్స్థిరత్వం
కల్ప్యం । అథాపి ప్రతియోగినిరపేక్షజాత్యాదేర్భేదత్వే నైకత్రావర్తితత్త్వాపి భేద[illegible]గ్రహాత్ దూరాదూరాపసా
రితమితి భావః । జాత్యాదేరేవేత్యభిప్రేత్య భేదస్య స్వపరనిర్వాహకత్వం పరోక్తం యుక్త్యైవ దర్శయతి సంవేద
నవదిత్యాదినా । సంవేదనవద్రూపాదివస్తు తులనేన పరోక్తపక్షే సపక్షాద్వ్యాపి సపక్షే కృతా । అనేన పరోక్తదూషణ
స్య పరిహృతత్త్వం దర్శయతి । అత ఏవేతి । అత్ర ప్రథమచశబ్దస్య స్వపరనిర్వాహకత్వోపపాదనేన దూషణాప

పపత్తివ్యవహారేషు తదభావాచ్చ శబ్దవ్యవహారవిశేషస్యాప్రతిరోగసాపేక్షత్వం శబ్దవిశేషస్యభావాదినః
మిత్యప్యంగుప్రతిరేకాభ్యానిష్టియ్యతేస్వభావశ్చప్రవృత్తినిమిత్తసాధారణ్యేతతదవచ్ఛేదకోపాధిపురస్కా
రేణధర్మవిశేషప్రతీతిహేతుత్వంగోత్వశబ్దవ్యాసాధారణోగోత్వంస్వరూపేణదర్శయతిభేదశబ్దస్తువ్యా
వృత్తిబుద్ధిహేతుత్వరూపప్రవృత్తినిమిత్తసాధారణ్యేత్తదవచ్ఛేదకమపా[illegible]దిపదార్థాంతరరూపో
పాధిపురస్కారేణగోత్వందర్శయతిపర్యాయత్వప్ర[illegible]విశేషపరిహృతావ్యావృత్తిదనా[illegible]రూపేపరేబ్రహ్మణిబ్రహ్మ
శబ్దేనసహాస్వరూపశబ్దవదధికార్థావివక్షాయాముపభిన్నశబ్దస్యప్రయోగదూ[illegible]సంభవాత్ఉ[illegible]ధిశబ్దానాం
హావాచ్యనతిరేకేపితటస్థోపాధిభేదాదపర్యాయత్వముపపద్యతేతత్రచభిప్ర[illegible]గాప్రయోగాభేదస్య
వ్యావృత్త్యనువృత్తివికల్పాపిపరిహృతఃవ్యావృత్తిరిత్యభావపగమేస్వరూపవ[illegible]వృత్తశబ్దయోరివభేదశ
బ్దస్యానువృత్తప్రయోగసంభవాత్భిన్నోపాధిభేదయోగితయాతత్స్వరూపస్యైవజాత్యాదిభేదవిశిష్టత్వేన
భిన్నశబ్దప్రయోగసంభవాత్పరిహృతఃధర్మభూతజాత్యాద్యభిన్నఇతిప్రయోగాభావస్మతేవ్యావృత్తిరూ
పేబ్రహ్మణివ్యావృత్తిశబ్దవదుపచారికఃధర్మ్యంతరాపోహ్యేపితద్యోగకారివ్యావృత్తిబుద్ధిహేతుత్వాత్
ధర్మపక్షేనవస్థాసౌవ్యానాశ్రయత్వేనపరిహృతాప్రతియోగినిరపేక్షజాత్యాదిరేవభేదతాపేతత్స్యైవస్వప

నైవం చేత్ బాధ్యత్వమపి నేతి ప్రపంచపారమార్థ్యం స్యాత్ అతో హ్యేవ విషయః న చ బాధ్యవిషయత్వం
తథా సతి భేదబాధకప్రమాణజనితప్రతీతేరపి మిథ్యావిషయత్వేన భేదపారమార్థ్యప్రసంగాత్। ఏ
తాని ప్రత్యవహాః స్వశాస్త్రనిర్ణయేన సతైవ సత్యా సన్నలౌకనిర్ణయాః స్వశాస్త్రనిర్ణయేన సతైవ సత్యా
౧౩౪ స్సులౌకికనిర్ణయా ఇతి ఉక్తవికల్పేషు పూర్వత్రాపరః పక్షః అపి చేత్యాదిభాష్యేణ వక్ష్యమాణో నాభిప్రే
తా ఇతి తేషాం నిరస్తత్వం తత్ర జిజ్ఞాసుతే అత్ర ప్రథమం పంచమం బాధ్యవి[illegible]యత్వపక్షం ప్రాధాన్యా
త్పరిజిహీర్షతా భాష్యకారేణ ప్రత్యక్షబాధస్తావన్న దృష్ట ఇతి యౌక్తికబాధః [illegible]ంర్యతే తత్ర ప్రతియో
గినిరపేక్షజాత్యాదిరేవ భేదత్వేన తద్విశిష్టవిషయతయా[illegible]ంతరగ్రాహ్య[illegible] తత్ర ప[illegible]గపద్య
వికల్పాయోగరూపాత్ప్రమాణానుపపత్తిః పరిహ్రి[illegible]వం ప్రమేయాసం[illegible]త్త్వస్వరూపపక్షే ప్ర
తియోగినిరపేక్షభేదవ్యవహారప్రసక్తిః శ్లిష్టతయా పరిహృతా హి నైవాపేక్ష[illegible]స్వరూపస్య గోత్వాదిశబ్దా
వలంబినశ్చ వ్యవహారస్య ప్రతీతేశ్చ ప్రతియోగినిరపేక్షత్వాత్। శాబ్దవ్యవహారవిశేషే ప్రతియోగిసాపే
క్షత్వస్య దారాః కళత్రమాప ఇత్యాదిషు స్త్రీత్వనపుంసకత్వబహుత్వాదివత్ శబ్దస్వభావాయత్తత్వా
న్నార్థదూషణత్వం వ్యావృత్త్యాదిశబ్దప్రయోగస్యైవ ప్రతియోగిసాపేక్షత్వదర్శనాద్గోత్వాదిప్రతి

134

వాహాకబుద్ధిష్వివజ్ఞాతతాపరామర్శాభావాపపత్తిః రితిచేత్ న తత్రాప్రతిసంధానస్యతాదాత్వికబు
భుత్సాభావాద్ధినత్వాత్ అత్రతుసత్యామపి బుభుత్సాయాం జ్ఞాతతాపరామర్శాభావో విషయభేదవ
మేవవ్యవస్థాపయతి ప్రతిసంవేదనమితి విశేషాభ్యుపగమ శంకాపరస్య గత్యంతరాభావద్యోతనార్థా। సర్వే
షామిత్యాదినా కరణవ్యవస్థాభావప్రసంగ ఉత్తరః కరణీనాం వ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థం ష్యాణయభేదానామాసచేత్యా
దినా అత్ర పూర్వోక్తవిశిష్టవిషయప్రతిపత్తివిరోధవివరణము కారణకల్ప[illegible]పకారణకల్పనిరసనం
చకృతం భవతి రూపైకార్థసమవేతేతి రూపసమానాశ్రయసమవేత ఇత్యర్థః [illegible]మర్శత్వాటి శేషణాత్రైక
స్వభావపరః విశేష్యత ఇతి విశేషః తేన సన్మాత్ర విలక్షణపరస్పరభిన్నవిషయత్వ[illegible]ననుసర్వత్ర త్యక్షం సవి
శేషవిషయమితధ్యక్తం శబ్దగంధరసానాం సాశ్రయతయార్ధర్మాంతరతత్ర[illegible]త్రాగ్రహణభావాత్రద్రా
హాణః ప్రత్యక్షస్య కథం సవిశేషవిషయత్వం నైతదేవం గుణకర్మణోరపి తత్ర ఘం సాధనవత్రయాకాలవిశిష్టత
యాచ సవిశేషత్వేన గృహ్యమాణత్వాత్ ఏతచ్చ నిర్వికల్పకముపేక్ష్యోక్తం సవికల్పకే తు దేశాదీనాం బహూనాం విశే
షణత్వం సంభవత్యేవ ఇంద్రియాణాం లోకసిద్ధాహాతు భిన్నమాత్రవిషయత్వప్రతిక్షేపముపసంహరతి అత ఇ
తి ప్రత్యక్షస్య సన్మాత్రవిషయత్వం దరాభ్యుపగతార్థాంతర విరుద్ధం చేత్యాహానిర్విశేషేతి శాస్త్రస్యాప్రాప్తవిష

రనిరపేక్షాంతాభ్యుపగమాచ్చ అవిద్యాయంతు ప్రమాణానాంభేదాసిద్ధేనవానవచ్ఛిన్నప్రమాణానాం జడతాపత్తిప్రసంగః
అసిద్ధేశ్చభేదః స్వరూపం ధర్మోవేతి వికల్పే దూషణపరిహారసామ్యం కించ స్వరూపధర్మవికల్పదూషణ
పరిహారాభేదేపి తుల్యాః అభేదః స్వరూపంచేత్ శ్రుతిరయోగి నిరపేక్షాభేదవ్యవహారప్రసంగః పరవలా
త్వనాభవత్యభేది ఘటధ్వంసే ఘటకాలోనభిన్నేష్వనభసాంయదేత్యాదిష్వభేదసశ్రుతిరయోగికోవావ్యవసింరవ్య
135
తె ప్రవస్వద్విత్రింశద్యవిలతిపదానాంపర్యాయత్వంస్యాత్ ధర్మశ్చేత్తద్విశేషత్వం[illegible]రూపపసిద్ధాంత ఇతి ఇష్ట
విషంరలదుర్నిరూపత్వపక్షేప్రతిక్షిప్తే భేదప్రతీత్యనభ్యుపగమ ఏవ పరేషాం శ[illegible]మితి తన్నిరాకరోతి:
అపిచేత్యాదినాప్రధమం ప్రతిపత్తివిరోధ ఉచ్యతే సన్మాత్రేతి యదిచేత్యాది[illegible]స్వరూపస్యేత్యో
దినా శబ్దవిరోధః నన్వేకత్రస్మర్యంత ఏవ సర్వే శబ్దాః సర్వప్రతిపత్తీనాం సన్మాత్ర[illegible]ష్టు తాపేక్ష్యుపగమాత్ నైవం
ఘటప్రతిపన్నే తత్రపటవ్యవహారాప్రతిషేధప్రసంగస్యవాధిప్రేతత్వాత్ అత్ర[illegible]తి దూషణం సన్మాత్రశబ్దా
సవృత్తిదుర్ఘటత్వాద్ధోరయువేవేతి స్మరణార్థః కించేత్యాదినా ప్రతీత్యవాంతరజాతివిశేషవిరోధ ఉక్తః అత్రసన్మా
త్రశబ్దప్రయోగః కించ శబ్దేనదుష్ప్రార్థప్రతిసంధానాత్ ధారావాహికజ్ఞానేషు కాలభేదాస్ఫుర్తి తదపావ్య
వృర్థం విశేషాభావాదిత్యుక్తం స్మృతిప్రైలక్షణ్యం నస్యాదితి జ్ఞాతతయాపరామర్శప్రసంగ ఇత్యర్థః ధారా

వినాశవలవాంయలకారణత్వేన సంస్థానం స్వీకృతం। కిమిదం సంస్థానం నామ। కిమవయవసంయోగవిశే
షః ఉత స్వరూపమాత్రం। ఉతాన్త్యేపి ప్రథమే నిరవయవేషు ఆత్మాదిషు సంస్థానాభావాత్ ఆత్మత్వాదిజాతి
ర్న స్యాత్। ద్వితీయే ప్రత్యక్షస్య విశిష్టవిషయత్వం న స్యాత్। అనుగతవ్యవహారశ్చ న స్యాత్। జాతిమాత్రాశ్చేదత్ర
స్యాత్। తృతీయే అనుగతభావాదస్య ప్రసంగ కారణ ఇతి శంకాయాం నిరవయవేష్వపి [illegible] తి వ్యవహారసిద్ధ్యర్థం జా
త్యజాతిసాధారణం సంస్థానమాత్రం దర్శయతి సంస్థానం నామేతి। ఘటపటస్వ[illegible]రూ సంస్థానం మాభూదిత్య
సాధారణశబ్దః రూపముపృథక్సిద్ధవిశేషణం తేన గర్భదాసాదివ్యవచ్ఛేదః। నను [illegible] స్వశబ్దః కిం
వృత్తిపరః ఉత స్వజాతీయపరః వృత్తిపరత్వే కిమేకవృత్తిపరః ఉత సర్వవృత్తిప[illegible] ప్రథమే ఏకవ్యక్త్యతిరిక్త
సర్వవృత్తిషు గోత్వం న స్యాత్। స్వశబ్దస్య సర్వవృత్తిపరత్వే మహిషవృత్త్యాపి గో[illegible]త్వం న స్యాత్। అసాధారణశబ్దశ్చ
నిష్ఫలః స్వజాతీయపరత్వే జాతేః సంస్థానవిశేషత్వాత్ సమానసంస్థానవిశేషా[illegible]ం అసాధారణం రూపం
సంస్థానమిత్యుక్తం స్యాత్। తతశ్చాత్మాశ్రయః సంస్థాననిరూపణస్య తత్ప్రతిపత్తిసాపేక్షత్వాత్। నైవం స్వశ
బ్దస్య ప్రకృతపరత్వాత్ ప్రకృతత్వం చ తత్తద్వ్యవహారగోచరతయా బుద్ధిస్థత్వం ఏవం తర్హి ఖండబుద్ధి
స్థగోత్వం తదసాధారణమితి ముండగోత్వం న స్యాత్ ఖండస్యామగోర్గోత్వం సంస్థానం న స్యాత్ ముండేపి

యుతంయలాఅర్థేవత్వంలోకసిద్ధత్వాత్భేదస్య శాస్త్రవిషయత్వం వదద్భిః పరైరేవాభ్యుపేతశ్రుతిప్రామా
ణ్యవిరోధఉక్తః పరాభిమతార్థాంతరవిరోధమాహసన్మాత్రబ్రహ్మణఇతితతః ఫలితమనిష్టమాహాత
తఇతిఏవముపాదితంప్రత్యక్షస్యసన్మాత్రగ్రాహిత్వంప్రతిక్షిప్యంస్వాభిమతార్థాంతరవ్యవహారదనాంయప్ర
త్యక్షస్యవిశిష్టవిషయత్వేపర్యవసాయయంయతిఅతఇతిఅతఇత్యాదిభాష్యేఅద్యాయమయుక్తంవస్తుసం
౧౩౬ స్థానరూపంజాతిఃజాత్యాదిరేవభేదఇతిచతత్రప్రథమంసంస్థానమేవజాతిరి[illegible]రోధయతిసంస్థానేత్యా
దినాక్షిందర్శనాదనుపపత్యభావాద్వస్తుసంస్థానాతిరిక్తజాత్యభ్యుపగమఇతివి[illegible]భిప్రేత్యదర్శనంనేత్యాహ
సంస్థానాతిరేకిణఇతిఅయంసాస్నాదిమాన్అయమపిసాస్నాదిమాన్అ[illegible]కారఃఅయ
మపితదాకారఇతిసాస్నాదిరనువృత్తబుద్ధివ్యవహారవిషయోభ్యశలితే తద[illegible]నువృత్తధీవ్యవహారవిష
యోనకేశ్చిద్దోశలతెతస్మాదిత్యర్థః యదాఖజాతితయాస్వాభిమతాఖంస్థానాత[illegible]పరాభిమతజాతేరసాధార
ణంరూపమయుక్తంఏకాకారబుద్ధిబాధిస్స్యాత్। కల్పనమప్యనుపపన్నమిత్యాహ తావతేతివ్యక్తిరనుగతప్ర
యోగస్యవ్యక్తిజాతివిశేషాదిశబ్దానామివగవాదిశబ్దానామపిసుసదృశోపాధివశాదుపపద్యతఇతిభావః।
నామాంతరేణపరాభిమతజాతేరభ్యుపగతత్వశంకాముదాసాయాహఅతిరేకవాదేవితిపరైరవయ

136

దివైశేష్యం ద్రష్టవ్యం జాతిరూపసంస్థానలక్షణవిహావివక్షితం చేత్ప్రకృతాకారేణ సంసదృశవృత్తేరయః
సమస్తాః స్వశబ్దేన వివక్షితాః ప్రకృతాకారేణ తత్త్వాశ్రయః పరిహృతః సంస్థాననిరూపణస్య సంస్థానప్రతిప
త్తినైరపేక్ష్యాత్ సంసదృశశబ్దేన మహిషాదావతిప్రసంగః పరిహృతః సమస్తశబ్దేన ఖండాదిష్వభావప్రసంగః
పరిహృతః ఖండాసాధారణత్వాభావాత్ గోత్వస్య నను వ్యావృత్తం సంస్థానం అనుగ[illegible]వ్యవహారస్య కథం నిష్పా
దకం ఉచ్యతే యథా వ్యక్తిత్వజాతివిరహాదపి బహుషు వ్యక్తిషు వ్యక్తిశబ్దప్రయో[illegible]థా గోత్వాశ్వత్వజాతిషు
జాత్యంతరాభావేపి జాతిశబ్దప్రయోగః యథా భిన్నేషు భిన్నత్వజాత్యభావేపి [illegible] యథా ఖం
డాదిషు ఖండత్వాదిజాత్యభావేపి ఖండాదిశబ్దప్రయోగః యథా చ నిత్యద్రవ్యేషు [illegible] విలక్షితానాం విశేషేషు వి
శేషత్వాభావేపి విశేషశబ్దప్రయోగః తద్వద్గవాదిశబ్దప్రయోగ ఉపపద్యత ఇ[illegible]కాంఽయమనువృత్తవ్య
వహార ఇతి నిరూపణం గకారౌకారవిసర్జనీయానామానుపూర్వీయా వదాశే[illegible]భావినాం దేశతః కాలత
శ్చ నైరపేక్ష్యత ఇతి తస్యోచ్చారణనిబంధనత్వాదుచ్చారణస్య చ వినాశిత్వాదానుపూర్వ్యా చ ప్రతిప్రయోగ వి
నాశినీతి ఆనుపూర్వీవిశేషవిశిష్టస్య శబ్దస్య కథమనువృత్తిః సంసదృశత్వమేవ శబ్దానువృత్తిశ్చేత్ అర్థానామ
పి గోత్వానాం తథాభూతైర్వానువృత్తిరిత్యంగీక్రియతాం నను కిమిదం సాదృశ్యం ఉచ్యతే సదృశవ్యవహా

విదలవలానతయలాగోత్వస్య ఖండాసాధారణత్వభావాదితి చేతన ఖండం ప్రతి గోత్వస్య సంస్థానరూపత్వా
భావాత్ ఖండత్వమేవ హి ఖండస్య సంస్థానం కిం తవ ఖండో బుద్ధిస్థః ఉత గౌః ఉత ఖండో గౌః ప్రథమే ఖం
డత్వమేవ ఖండాసాధారణమితి న వలుండే గోత్వభావప్రసంగః అత ఏవ ఖండం ప్రతి గోత్వస్య సంస్థానరూ
పత్వాభావశ్చ నానిష్టః ద్వితీయే గోర్గోత్వమసాధారణమితి వహిషాదౌ గోత్వవ్యవహారే తే గోషు చ వర్తేత ఇ
౧౩౭ తి న కశ్చిద్దోషః తృతీయే త్వయం ధానలోత్పలస్య నీలత్వవిశేషితముత్పలత్వము సా[illegible]ం ఏవం ఖండసలిగోః
ఖండత్వవిశేషితగోత్వమసాధారణమితి వలుండే ఖండత్వవిశేషితగోత్వమేవ[illegible]త్రేన గోత్వమాత్రమితి
న కాచిదనుపపత్తిః నీలత్వవిశేషితముత్పలత్వమిందీవరశబ్దప్రవృత్తిని[illegible]ఖండత్వ
గోత్వే తు మిథో విశేషణవిశేష్యభావేపి నైకం సంస్థానం ఏకశబ్దప్రవృత్తినిమిత్త[illegible]దులాదితి భిదా అతః స్వసా
ధారణరూపం సంస్థానం। కస్తర్హి జాతిరూపసంస్థానానాం శౌక్ల్యాదిభ్యో భేద[illegible]భావతారతమ్యాభావాది
తి బ్రూమః శౌక్ల్యాదిషు హి శుక్లం శుక్లతరమితి తారతమ్యం విద్యతే శబ్దాదిష్వపి పాధితో వాస్వతో వా తీవ్ర
త్వాది తారతమ్యముపలభ్యతే। ఖరత్వమృదుత్వాదిష్వభావతారతమ్యం స్పర్శాదిష్వపి సంఖ్యాస్వపి న్యూనాధిక
భావ ఉపలబ్ధః పరిమాణే చ స్ఫుటతరః। ఏవం గోత్వాదిషు గోతరో గోతమ ఇతి తారతమ్యం నోపలభ్యతే ఏవమా

137

నచాదృపరిహారో రాపాలాఘుపనాన్యాయాదుపపద్యతే వ్యాప్తిగ్రహణంచ సాసాధ్యశబలక్షణేనానువృత్తిరేవా
పపద్యత ఇతి తదపి న త్వదభిమతజాతికల్పకం అతః సంస్థానానతిరిక్తా జాతిః ననుసంస్థానస్య సాధా
రణాకారత్వాత్తేన వినా సంస్థానికః ప్రతీత్యనుపపత్తేశ్శుశుక్త్యాదౌ రజతాదిభ్రమో న స్యాత్ తేనవ్యాసాధారణా
కారసల్ప్రితానే భ్రమసంభవ ఇతి చేత్ నైకేనాపి సంస్థానస్య ప్రతిపన్నవస్తుని ప్రతీప్యసంస్థానావిరోధాకారవి
షయభ్రమోపపత్తేః ప్రతిపన్నాకారవిరోధ్యాకారభ్రమస్యైవ వ్యావృత్తత్వసయ సా[illegible]దం శుక్లమితి ప్రతీతౌ
నతాదృశ్యాదిభ్రమః శౌక్ల్యం హి శుక్లస్య సాధారణం న శుక్తేః అతో సాధారణవ[illegible]భిత్తేన గోత్వవత శబ్దప్రవ
ర్తతే। ఏవమపేక్షికం చేదసాధారణ్యం తర్హి సాధారణశబ్దైరుచ్యేతం స్యా[illegible]కిమపిరూపం కస్య
చిదసాధారణం న భవతీతి చేత్ న శుక్త్యపేక్షయా శౌక్ల్యస్య సంస్థానత్వప్రదా స[illegible]దసాధారణశబ్దస్య
అతః స్వాసాధారణరూపం సంస్థానం తతో నాతిరిక్తా జాతిరితి సిద్ధం। ఇత్థం సంస్థానస్యైవ జాతిరిత్యుపపాదు
గోత్వాదేరేవ భేదత్వం పూర్వప్రస్తుతముపపాదయతి జాతిగ్రహణేనేతి ప్రతియోగినిరపేక్షగోత్వాదిః ప్ర
తియోగిసాపేక్షభేదో భవితుం నార్హతి అతః ప్రతియోగిసాపేక్ష ఇతరేతరాభావో గోత్వవ్యతిరిక్తభేదా
భ్యుపగంతుం ముంచిత ఇతి శంకాయాముచ్యతే జాతిగ్రహణేనైవ భిన్న ఇతి వ్యవహారసంభవాదితి అంగుమ

రాసాధారణహేతుర్విషయీభవఃసాదృశ్యంసచబ్రాహ్మణ్యత్వవత్ప్రవృత్తియోగనిరూప్యః పదార్థః ప్రతివలి
త్రివాపృత్తుః అతోనవృత్తివికల్పాదిదోషప్రసక్త్యంనిర్దిష్టాకారపాష్ఠల్యతః సాదృశ్యంసాసాదృశ్యమితివిశే
షవాచిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తపాష్ఠల్యంవివక్షితంపాష్ఠల్యశబ్దేనగవంయావంయవనిష్ఠంగోసాదృశ్యం
నహాసాదృశ్యమితిసిధ్యతినన్వేవంతర్హిప్రథమేతరగోవ్యక్తిషుగవాసుసదృశ్య ఇత్యేవప్రయోగఃస్యాత్॥
నతుగౌరితిచేత్ యదివివక్షాతథాప్రయుజ్యతాంఅయంగౌః అయంగవా [illegible] ఇతిప్రయోగేఅర్థ
౧౩౮ నతుగౌరితిచేత్ కింతర్హినప్రయుజ్యత ఇతి చేత్ వ్యవహారగౌరవాదిబ్రూమః గౌరి [illegible] వహారేలాఘవాత్ అనే
ఛేదాభావాత్ కింతర్హినప్రయుజ్యత ఇతి చేత్ వ్యవహారగౌరవాదిబ్రూమః గౌరి [illegible] వహారేలాఘవాత్ అనే
రుమస్మిననుతర్హితత్సదృశేతచ్ఛబ్దమూణవకేగ్నిశబ్దవదౌపచారికఃస్యాత్ [illegible] వృత్తుభా
వనిబంధనత్వాదౌపచారికత్వస్యనహామాణవకాగ్న్యోఃసాసాదృశ్యంకింతు [illegible] భూతేశమాత్రంపప్రతు
సాసాదృశ్యలక్షణేనువృత్తిరుపలభ్యతేతస్యచముఖ్యతాహేతుత్వంవ్యధిప్ర [illegible] కారసిద్ధంయథాగోత్వాది
శబ్దానాంఅనేనువృత్తిఃప్రయోగఉపపన్నఃకస్మింశ్చిదర్థేకస్యచిచ్ఛబ్దస్యప్రవృత్తినిమిత్తంసదృశేర్థేసుస
దృశస్యతస్యైవశబ్దస్యప్రయోగహేతురితియథాదర్శనమభ్యుపగంతవ్యంఅప్రతిపన్నేవర్ధాంతరంవల్ల
యితావృత్తివికల్పాదిదోషాణాంప్రతీతిశరణతయాపరిహారావపిపరిదృష్టఏవవస్తునిప్రతీత్యైబలే

వివక్షితం అత్ర తిర్యక్త్వే న సజాతిరపోర్వమహిషాదిగోః త్వస్య వ్యవచ్ఛేదః వ్యావృత్తేః సజాతీయత్వబుద్ధివ్యవ-
హారనివృత్తిః పాతత్త్వమస్తు తతః కిం గోత్వాదేః భేదత్వ ఇత్యత్రాహ భేదగ్రహణే నైవ వ్యాభేదనివృత్తిరితి అభేదనివృ-
త్తిః అభేదధీనివృత్తిః ఏవం గోత్వాదేః ప్రతీత్యాహ నైరూపాదానాదా గోత్వాదిశబ్దవ్యవహారే చ న ప్రతియోగ్యపేక్షేతత్త్వాత్రం
తపాంకథమయం వ్యసాధిస్త ఇత్యత్ర ప్రతియోగ్యపేక్షేత్యత్రాహ అయం వ్యసాదితి న[illegible]దివ్యవహారేణాపి శాబ్దవ్యవ-
హారేమాత్రే అపితు శాబ్దవ్యవహారవిశేష ఏవేతి ఙ్ఞాపయతి తు శబ్దః భేదస్య వ్యవ[illegible]త ఏవేత్యాదినా భేదగ్రహ-
ణే నైవ వ్యాభేదనివృత్తిరిత్యంతేన కస్యచిద్వస్తునో వస్త్వంతరాద్వ్యావర్తకధర్మ[illegible]గోరి[illegible]వృత్తిరూ-
పత్వసంభవః పరనిరపేక్షతత్వాభావేప్యనిరపేక్షత్వాసంభవాత్ స్వరూపప్రకాశవ[illegible]మవిరోధినశ్చ న వ్యావృత్తి-
రూపధర్మాంతరాపేక్షా తత్ప్రత్వం భవతి ఏవం చ సతి బ్రహ్మణః కస్యచిద్వస్తునో వస్త్వ[illegible]ద్వ్యావర్తకధర్మరూ-
పత్వాభావాత్స్వరూపే భాసమానే ధ్యాసనహేతావపి స్వరూపమేవ వ్యావృత్తిరితి సిద్ధ్యతి [illegible]ను ధర్మిణః స్వరూపమేవత-
ద్గతభావాభావసకలధర్మాంతరాపేక్షయా భేద ఇత్యంతతో గత్వా భిన్న్యపగంతవ్యం భేదాంతరాభ్యుపగమే తస్యా-
త్స్వరూపస్య భేదాపేక్షయా మనవస్థాప్రసంగాత్ సత్యం స తు స్వరూపభేదో నాధ్యాసవిరోధీ తన్నివృత్త్యా ధర్మాం-
తరాన్వయసాపేక్షత్వాత్ పటద్రవ్యస్వరూపావ్యతిరేకశ్రమో హి స్పర్శసామానాధికరణ్యబుద్ధినివర్త్యః అతోధ

౧౩౭

139

ర్థః గోత్వాదివ్యతిరిక్తభేదమంగీకుర్వతాప్యభావాభావే ప్రతియోగినిరపేక్షభావరూపపదార్థస్యైవ
ప్రతియోగిసాపేక్షాభావత్వమంగీకృతం అన్యథానవస్థానాదనుపలంభాచ్చ తద్వదత్రాపి సంభవతి ప్రతియో
గిసాపేక్షత్వస్య ప్రతియోగినిరూపితవిశేషప్రవృత్తినిమిత్తకశబ్దస్య భావార్థసత్త్వేనార్థస్వరూపభేదహే
తుత్వాభావాదితి ఏవమనుపపత్తిర్నాస్త్యుక్తం దర్శనం చ నేత్యాహ పదార్థాన్తరదర్శనాదితి నామాం
తరేణేతరేతరాభావాభ్యుపగమశంకాం వ్యుదస్యతి అర్థాంతరేతి అర్థాంతరే [illegible]ణ్యా ఇతరేతరాభావః
రూపభేదోప్యస్తీతి వదతేత్యర్థః పూర్వం ప్రతియోగ్యపేక్షాయా భేదవ్యవహారహేతుత్వముక్తం అత్ర తన్నిరపేక్షే
గోత్వాదిర్భేద ఉక్తః తర్హి భేదవ్యవహారోపి ప్రతియోగినిరపేక్షః ప్రసజ్యేత [illegible] త్యతి సనంచే
తి ఏకార్థవిషయానేకబోధ్యసమచ్చుంరు పరాః దృశ్యాశ్చ శబ్దాః సత్యమి [illegible] ప్రతియోగ్యనపేక్షభేదస్వరూ
పవ్యవహారే అభ్యుపగమః భేదశబ్దాదివ్యవహారవిశేషితదనభ్యుపగమః భే[illegible]ప్రవ్యవహ్రియత ఏవేతి నకే
వలం గృహ్యతే ప్రతియోగినిరపేక్షం వ్యవహ్రియతే చేతి చార్థః ఉపపాదయతి గోత్వాదివ్యవహారాదితి
కథం గోత్వాదివ్యవహారేసతి భేదవ్యవహార ఇత్యత్రాహ గోత్వాదిరేవహేతి గోత్వాదిరేవ కథం వ్యావృత్తిరిత్య
త్రాహ గోత్వాదావితి నిర్దిష్టసామాన్యనంతరపరసామాన్యాపేక్షయా తద్విశేషాంశే సజాతీయత్వం

శ్రుతాప్యనుమానస్య సలాత్రుకార్యైరేవ దూషయిష్యమాణత్వాత వక్ష్యమాణదూషణస్య విమిథ్యాత్వవి
షయసర్వానుమానానాం దూష్యత్వప్రదర్శనార్థత్వాచ్చ వ్యావర్తమానత్వానుమానవిమవారూ
ష్యతే సాధారణదూషణోక్తిః కాలాత్యయాపదేశసోపాధికత్వవ్యాఘాతాః తత్రాశ్రయః ప్రతీతానవా
న చేదాశ్రయాసిద్ధిః ప్రతీతత్వే ప్రతీతిశ్చ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైః సత్త్వేనేతి [illegible]విమిథ్యాత్వసాధనం ధ
ర్మిగ్రాహకమానబాధితం ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధితత్వస్య మిథ్యాత్వే ప్ర[illegible]కతంయలాసోపాధికత్వం
చ వక్ష్యతే తత్ర దేశకాలవిషయభేదేప్యపి వస్త్వంతరస్యోపాధిత్వాజ్ఞ [illegible]కం అత్రాప్తో భ్రాంతి
ష్వపి చోదయిష్యే పురుషజ్ఞానేన బాధితత్వాచ్చ విశేషణవిశేష్యాంశసిద్ధి[illegible]ష్వోపాధిసిద్ధిరితివిస్త
రేణ వక్ష్యామః స్వభావధర్మస్య పారమార్థ్యాపారమార్థ్యవికల్పే కృతే పారమా[illegible]దద్వైతహానిర్భశచ
త్వహంకారస్యైకాంతికత్వం చ పరమార్థేపి తస్య వృత్తేః అపారమార్థ్యే ప్రపం[illegible]త్యతా బాధబాధేబాధ్య
స్వరూపాబాధ ఇతి న్యాయలాతే అత ఏవ పాదేనాప్రకృతమర్థం సూచయంత ఇతి న్యాయరూశాబ్దప్ర
సిద్ధః ధర్మిధర్మాంతరారోపణేన ప్రత్యవస్థానారింయం నిత్యసమానాజాతిరితి న వాచ్యం అప్రామాణికధర్మపరంపరా
పాదనేన దూషణం నిత్యసమా మిథ్యాత్వమిథ్యాత్వం ప్రామాణికం మాధ్వమిహోక్తస్య జ్ఞానబాధ్యత్వస్య భవతా బా

ర్మిస్వరూపస్యస్వగతధర్మాపేక్షయా ధ్రువమవిరోధిభేదో ధర్మాంతరాపేక్షయః అతో ధర్మిణః స్వరూపస్యైవ స్వా
శ్రయస్వవిరుద్ధధర్మాంతరధర్మ్యంతరాపేక్షయా ధ్యాసవిరోధిభేదత్వసంభవః విశిష్టస్యతు వస్తునః స్వరూ
పమేవ విశిష్టం స్వవిరుద్ధవిశేషణవిశిష్టవస్త్వంతరాద్వ్యావృత్తిరితి చ యుక్తం అర్థాంతరైకవే ధ్రువమవిరోధిత్వాత్
౧౪౦ తత్ర విశేషణాపేక్షయా విశేష్యస్వరూపమేవ భేదః విశేష్యాపేక్షయా విశేషణస్య[స్వ]రూపమేవ భేదః విశిష్టస్య
విశిష్టాంతరాపేక్షయా స్వరూపమేవ భేదః స్వరూపస్య భేద ఇతి నిర్దేశస్తు పదా[ర్థస్వ]రూపమితివదనతిరి
క్తార్థః తత్ర దసాధారణశబ్దవాచ్యం స్వరూపం న చ శబ్దాప్రవృత్తిసిద్ధిః ప్రతియో[illegible]యోగ్యభిమతార్థాంతరై
క్యధీవిరోధివా స్వరూపం అతః కస్యచిద్ధర్మ్యతత్వభావాత్ ధర్మవిశిష్టత్వాభావా[illegible]త్యేక్షే ధ్రువమస
హత్వాచ్చ బ్రహ్మణః స్వరూపమేవ జడత్వాధ్యాసవిరోధి నివ్యావృత్తిర్భవితుం [illegible]తీతి సిద్ధం ఇత్థం ప్రమా
ణప్రమేయానుపపత్తిపరిహృతే అథ పరోక్తమనుమానమనూద్య దూష[illegible] యత్తు నరితాదినా
పునః శబ్దః కేవలతర్కాదనుమానస్య వైషమ్యం దర్శయతి దృగ్రూపత్వాధ్యాస[వి]రోధినివ్యావృత్తిర్భవితుం
నార్హతీతి సిద్ధం ఇత్థం ప్రమాణప్రమేయానుపపత్తిపరిహృతే అథ పరోక్తమనుమానమనూద్య
దూషయతి యత్తు నరితాదినా పునః శబ్దః కేవలతర్కాదనుమానస్య వైషమ్యం దర్శయతి దృ)--

140

బాధితేఘటసత్త్వదర్శనాత్ బాధకబాధేపూర్వబాధితస్యసత్త్వంవక్తుమయుక్తం వృంతవిషయశ్చ
మరత్వభ్రమబాధేపిభ్రమరత్వబుద్ధిబాధితస్యపలాశపుష్పవిషయాగ్నిభ్రమస్యాబాధితత్వదర్శనాదితి
చేత్తత్రకింవస్తునివృత్తిర్బుద్ధినివృత్తిర్వోచ్యతే నప్రథమః తావత్త్వస్యపరమార్థభూతత్వేన బాధ్యతాయా
తీబుద్ధినివృత్తిశ్చతాసాంనబాధకాధీనా। జ్ఞానానాంక్షణికత్వాత్స్వయంనివృత్తేః [illegible]రబుద్ధిస్ఫూర్తిరకారి
నద్వావబుద్ధ్యుత్పత్తిప్రతిబంధికాతత్ప్రతిబంధకత్వంచభ్రమరపారమార్థ్య[illegible]వఅన్యథాపూర్వభ్రమని
వృత్త్యభావదర్శనాత్ తతశ్చతస్మిన్నేకదాచిదపిననిశ్శేషభ్రమనివృత్తిఃసిద్ధ్యే[illegible]భిరూపమతాద్జ్ఞానజన్య
త్వపక్షేపినివర్తకజ్ఞానానాంసర్వేషాంభ్రాంతారూపాత్తరోత్తరనివర్తకజ్ఞానస[illegible]యయాభ్రమపరంపరా
పత్తిరంత్తరస్యకస్యచిద్జ్ఞానస్యస్వయంనాశేకాలునికఘటాదినాశస్యేవతన్నాశస్య[illegible]తేతిస[illegible]తత్వాన్నాశక్లృప్తిరూ
పభ్రాంతిఃస్థితేతినిశ్శేషభ్రమనివృత్తిరూపామోక్షోనుపపన్నఇతికృత్స్నమిథ్యాత్వ[illegible]క్షేపావిద్యానివృత్తిర్వా
ఘూతః ఏవమాదిత్యాఘటాతాఅనుసంధేయాః సోపాధికత్వంచానంతరమేవవక్ష్యతేదృశ్యత్వవ్యావర్తమాన
త్వయోరసాధారణదూషణంబ్రహ్మణ్యనైకాంతికత్వంఅథవాస్తుంసోపాధిష్ఠానసమానాధికరణతయావేద్యం
యథాఇదంరజతమితిఏవంఘటస్సన్పటస్సన్నిత్యధిష్ఠానస్యసతఃప్రపంచస్యచైకధీవేద్యతాపత్తిశుక్తిత్వమ

ధ్యతావేభ్యుపమాత్ పరమార్థ రజ్జౌ రజ్జుబుద్ధేః సర్వబాధ్యబాధకత్వస్య బాధ్యత్వదర్శనాచ్చైతన్యవా॰
సత్త్వేపి సత్త్వం కిం వస్తుత ఇత నాస్తి న చేదసత్త్వం రజ్జుగతస్యాపి అస్తి చేత్తస్యాపి సత్త్వమిత్యనవస్థేతి
చేతనస్య పరనిర్వాహకత్వాభ్యుపగమాత్ ౦రుది త్వయా మిథ్యాత్వేస్య పరనిర్వాహకత్వమంగీక్రియతే తత
స్తర్హి మిథ్యాత్వస్య స్వస్య మిథ్యాత్వే నిర్వాహకత్వాభ్యుపగమాత్ మిథ్యాత్వం మిథ్యా[illegible]ప్రాతరమనపేక్ష్య స్వయం
౧౪౧ మేవ మిథ్యేతి ప్రపంచః సత్యః స్యాత్ సాధనస్య పారమార్థ్యాపారమార్థ్యవికల్పే క్వ[illegible]పారమార్థ్యే అద్వైతహా
నిః అపారమార్థ్యే ధూమబుద్ధ్యా వహ్నిబాష్పవదసాధకత్వమితి వ్యాహతిః [illegible]నాపి ప్రపంచస
త్యత్వసాధనపూర్వకమనుమానాన్యుపన్యస్యంతే తథాపి తదుపపత్[illegible]సత్యత్వా
సాధనేపి నాస్మాకం స్వాభ్యుపగమవ్యాహతిః తవ తు మిథ్యాత్వాభ్యుపగమ[illegible]కత్వాభ్యుపగమవ్యాహ
తిరితి వైషమ్యాత్ నను న సాధకధర్మ్య పారమార్థ్యమపేక్షితం నాశకే వ ముద్గర[illegible]పి పూర్వనష్టా ఘటా
నష్ట ఏవ దృష్టః నోత్పన్నః తద్వద్బాధకజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వేపి తద్బాధితస్య మిథ్యాత్వ[illegible]తిష్ఠత్యేవేతి చేతస్య కార
కజ్ఞాపకయోర్వైషమ్యాత్ నాశకో హి కారకః అతస్తస్మిన్నష్టేపి నాశ ఏవ తథా దర్శనాత్ బాధక
స్తు జ్ఞాపకః తస్మిన్ బాధితే తద్బాధ్యం సత్యమేవ స్యాత్ అపవరకస్థ ఘటాభావే కేనచిదుక్తే అప్రతివచనేన

141

నతర్హి న హానిః స్యాత్స్వరూపభూతానీతి సామాన్యవిశేషధర్మత్వహానం సాత్త్వాదిత్యనుమానేన చాగ్నిష్టోమవిందర్త్యః
హానంసా నివృత్తిప్రసంగాత్ అతో బ్రహ్మణి దృశ్యత్వమనైకాంతికం అనైకాంత్యే పరిజిహీర్షితే బ్రహ్మణో
విందర్థ్యత్వం వాభ్యుపగంతవ్యం వా స్యాత్ దృశ్యత్వైకస్వభావత్వం వా హేతుతయాభి[illegible]తమితి నానైకాంత్యం బ్ర
హ్మ హి స్వయంప్రకాశమితి న దృశ్యత్వైకస్వభావమితి చేత్ న తదానీం హేతో భా[illegible]సిద్ధిః స్యాత్ చిదచిదాత్మకే
ప్రపంచే జీవాంశస్య స్వయంప్రకాశత్వాద చిదంశమాత్రపక్షీకారే హేతోర్జీవవ[illegible]వృత్త్యాదిధర్మేష్వనైకాం
త్యం తే హాంతర్ధర్మభూతజ్ఞానవేద్యా ఏవ పరమార్థభూతాః శ్రు[illegible]వ్యావర్తేతాతిః [illegible] నాపి హానప్రసంగం తాత్త్వికం
అనృతాదిభిర్వ్యావృత్తత్వేనాభ్యుపగమాత్ తత్స్వరూపమాత్రమితి న శక్యం వ[illegible] బ్రహ్మణః కస్యచిద్ధర్మ
త్వాభావాద్ధర్మస్య స్వతాద్భు వ్యావర్తమానత్వస్య స్వరూపత్వేపి తత్స్వకార్యకర[illegible]క తాపేనాతి త్వవత్ హేతోః
స్వరూపానతిరేకేపి సాధనదశాయాం కార్యకరత్వం న తు దూషణదశాయామి[illegible]షియమాణ మకాభావాత్ కిం
చ బ్రహ్మణః స్వరూపం వ్యావృత్తిశ్చేద్ఘటాదిష్వపి తథాత్వం స్యాదితి బ్రహ్మణః స్వరూపాతిరిక్తా తర్హి ఘటాది
ష్వపి తథా స్యాదితి సర్వథానైకాంత్యమేవ జీవనీయం జడాదివ్యావృత్తత్వం బ్రహ్మణోఽపరమార్థశ్చేత్ స్యాత్తర్హి
బ్రహ్మ జడమేవ స్యాత్ అపరమార్థశబ్దశ్చేన్నిష్ఫలః ఘటాదిష్వపి వ్యావర్తమానత్వస్య విద్యమానత్వేనావర్తాత్

నైకాంతికం యదపి సభాంవలీనమిత్యధ్యాసేన భాసాం చాక్షుషత్వాదేకధీవేద్యత్వమధ్యస్తాధిష్ఠానయో
ర్ననిరుక్తం తథాపి సన్మాత్రస్య ప్రత్యక్షగ్రాహ్యత్వం పరాపగతమితి స్థిరమనైకాంత్యం ననుదృశ్యత్వే
యువెలాత్ప్రహం తు త్వయా వివక్షితః దృశ్యత్వనియమః స తావన్నాస్తి సతః స్వయంప్రకాశత్వాత్ । తదపి కథం
సదనుభూత్యోరభేదాభావాదితి చేన్న అన్యోన్యాశ్రయం ఇతి సదనుభూత్యోరభేదస్యాభావే సిద్ధే సతః స్వయంప్ర
౧౪౨ కాశత్వేన దృశ్యత్వనియమాసిద్ధేః దృశ్యత్వహేతోరనైకాంత్యపరిహృతిః అనైకాం[illegible]పరిహృతే భేదాభా
వ ఇతి రుద్ధ్యనుమానాంతరేణ భేదనిషేధః తద్వ్యాప్యస్య సిద్ధసాధ్యతా ఏవం పరాప[illegible]భినైకాంతికత్వముక్తం ।
కించ బ్రహ్మణో దృశ్యత్వం శ్రుతిసిద్ధం దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా ఇత్యా[illegible]స్య భూతిత్వా
దిత్యాద్యనుమానేన దృశ్యత్వాభావే సాధ్యే కాలాత్యయాపదేశః యత్తదద్రే[illegible]త్యాదివాక్యాద్దృశ్యత్వ
శ్రుతే బాధ్యతే ఇతి చేత్ న దృశ్యత్వసామాన్యనిషేధపరత్వాత్తస్య దృశ్యతే త్వగ్ర్య[illegible]యా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా
సూక్ష్మదర్శిభిరిత్యస్య దృశ్యత్వవిశేషనిషేధవిషయత్వాచ్చ న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నాన్యైర్దేవైర్మ
నసా తు విశుద్ధేనేత్యాదౌ దృశ్యత్వవిశేషనిషేధదర్శనాదద్రేశ్యమిత్యాదిసామాన్యనిషేధస్య తత్పరత్వవసాయి
త్వాచ్చ అద్రేశ్యమిత్యాదిసామాన్యశ్రుతౌ దృశ్యత్వాభావసాధకానుమానేన చ బ్రహ్మణో దృశ్యత్వమితి చేత్

వృత్తిః నత్వగృహీతత్వమాత్రం మిథ్యాత్వసాధకమిత్యర్థః అత్ర వ్యావృత్తివిశేషో వ్యావృత్తిశబ్దోక్తః ఉత్త
రత్ర వ్యావర్తమానత్వమాత్రమితి మాత్రభృత్యంయసదాభివాతి తతః కింపద్రే బాధాభావస్య త్యత్రాహ అత్ర
తిదేశయోః కాలయోశ్చభేదే సత్యవిరోధం దర్శయితుం తరయోర్నైకైవ విరోధబాధాదర్శయతి యస్మిన్ని
తి భావాభావవిరోధాదన్యతరస్య బాధ్యత్వే సతి బలవతా బాధకత్వమితరస్య బాధితత్వమపి వృత్తిశ్చేత్యర్థః చవ
వార్థే బాధితస్యైవ త్వదభిమతవ్యావృత్తివిశేష ఇత్యర్థః సామానాధికరణ్యేన ష్ఠాం[...]రూపవిరోధః అదుష్టకార
ణజన్యానిషేధధీర్బాధః అదుష్టకారణకత్వే సతి నిషేధరూపత్వం బాధకం పరాప[...]భి[...]నాం తికత్వ[...]భాసంవా
సత్యత్వావభాసం భావానివృత్తిః పక్షే ఘటాదౌ దేశకాలభేదే న విరోధబాధాభా[...]సపాదయతి దేశాం
తరేతి బాధావిరోధాభావాత్తు భూతనివృత్తిరపి నేత్యాహ అన్యత్రేతి అన్యత్రనివృ[...]త్యాదౌ బాధస్థలే నివృ
త్తస్య అన్యత్ర విరోధబాధరహితస్థలే యద్వా అన్యత్రస్థదేశకాలవ్యతిరిక్తదేశకా[...]యోః అన్యత్రస్థదేశకా
లయోః ఏతద్ద్వైధమ్యం దృష్టాంతే విప్రణయోరితి రజ్జుసర్పాదిష్వితి తుశబ్దో ఘటాదివైషమ్యపరః ఇత్థం దూ
షణయోః పరయోగినే వ్యాప్తిః శిక్షితా అర్థానుమానదూషణసిద్ధిం దర్శయతి ఇతి దేశకాలాంతరేతి ఇతిహే
తౌ మిథ్యాత్వం వ్యాపకం వ్యావర్తమానత్వం వ్యాప్యం వ్యావర్తమానత్వమాత్రమితి మాత్రశబ్దేన విరోధబా

భావాత్ తత్తచ్ఛబ్దానైకాంత్యం సుస్థం అపరమార్థస్యైవ హేతుతయా త్వంగీకృతత్వాత్ తస్య చ వివ
క్షేపి వర్తమానత్వాత్ కించ అనువర్తమానస్య సన్మాత్రస్య వ్యావర్తమానేభ్యో ఘటాదిభ్యో వ్యావృత్తిర
స్తి నవా । అస్తి చేత్ తత ఏవ వ్యావర్తమానత్వం హేతుర్బ్రహ్మణ్యనైకాంతికః । నో చేద్ఘటాదిష్వపి వ్యావర్తమా
నత్వం బ్రహ్మణి స్యాత్ వ్యావర్తమానేభ్యో వ్యావృత్త్యభావాత్ । యథా రజత[illegible]వ్యావృత్తం రజతం తథా
వ్యావర్తమానాద్వ్యావృత్తం వ్యావర్తమానమేవ భవతి । అత ఉభయత్ర [illegible]హ్మణ్యనైకాంతికం ।
న చ బ్రహ్మ జడాదివ్యావృత్తమేవ వ్యావర్తమానత్వం చ సత్త్వం తచ్చ స్వరూపవి[illegible]ద్వైతవాదినః తస్య చ స
త్యత్వాపన్న జడత్వాదిచ బ్రహ్మణః తతశ్చ నానైకాంత్యం అపరమార్థ[illegible]మాన
త్వం హేతురితి చేత్ । తర్హ్యపరమార్థభూతం వ్యావర్తమానత్వం హేతు[illegible]రూపా వివక్షితం తద్వ్యా
సిద్ధిహేతుః ఘటాదీనాం మిథో వ్యావృత్తేరసత్యత్వావగమాత్ । యత్పునరిత[illegible]నాం సాధకత్వం ప్రతిజ్ఞా
తే పూర్వం పరేణ బాధస్యాపి పక్షే వ్యావృత్త్యుపపాదనే సిద్ధసాధిత్వం ప్రత్యుక్తం । తద్వ్యుదాసాయ అపపత్తే
బాధాభావం దర్శయితుం బాధం శిక్షయతి ద్వయోరేవేతి విరోధే సత్యే బాధ్యబాధకభావః నత్వస్తి నాస్తి ప్ర
త్యయమాత్రయోరిత్యర్థః । బాధితస్యైవ వ్యావృత్తిరితి ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధితస్యైవ మిథ్యాత్వసాధకత్వా

సమవ్యాప్తిః సిద్ధేనను కింప్రతిపన్నోపాధౌ బాధో మిథ్యాత్వప్రయోజకః ఉత కేవలబాధః ప్రథమే
దేశకాలయోరుపాధిత్వాద్దేశకాలభ్రమస్య దేశకాలోపాధిత్వాభావేన సర్వసపక్షాననుయాయిత్వే
న సాధ్యసమవ్యాప్త్యభావాత్ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధో నోపాధిః స్యాత్ ద్వితీయే [illegible] కృత్స్నమిథ్యాత్వమితి। అ
త్రోచ్యతే న తావద్దేశకాలావేవోపాధిరితి నియమః కింతు వస్త్వంతరమప్యుపా[illegible]ః ఉపాధిరవచ్ఛేదకః అ
త ఏవ తావద్దేశకాలాది ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధితత్వాదిత్యత్రాదిశబ్దేన వస్త్వం[illegible]స్యోపాధిత్వం భాష్యకారై
వః ప్రోక్తే తత్స్యాద్దేశకాలభ్రమే వస్త్వంతరముపాధిః దేశకాలభ్రమస్య రూప[illegible]ద్వితవానిక్షిప్తవస్త్వంత
రభ్రమస్య దేశకాలోపాధికల్పనాన్యోన్యాశ్రయః భ్రమవృత్తిభేదాత్ తస్యాద్ది[illegible]దకావచ్ఛిన్నం యత్ప్ర
తిపన్నం తదవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్య బాధో మిథ్యాత్వప్రయోజకః యదావా [illegible]యం తావదినా త
ద్వివర్తకేన దివా తావదినా చ వినా త్రియామాంతరావచ్ఛిన్నస్య కాలస్య భ్రాంతస్యోపా[illegible]గం ఏవం దేశేపి తిన కశ్చిద్దో
షః ఏవం విశిష్టో ఉపాధౌ విశేషణవిశేష్యాంశయోః పరిహృతానుపపత్తికల్పేన విశిష్టోపాధిః సిద్ధిః అ
తో న వ్యావర్తమానత్వమాత్రముపారమార్థ్యే హేతుః కైశ్చిదేవముక్తం ఘటోస్తీత్యత్ర కిం ఘటోస్తి
శబ్దాపర్యాయతా ఉత న పర్యాయత్వే న సహప్రయోగః నస్యాత్ న చ భుద్విలక్షణో ఘట ఇతి నైవం అస్తి

ధమెూతుక వ్యావృత్తి వ్యాఃవ తక్యతె యద్వ్యావర్తమానత్వమెూతొరసిద్ధింప్రతి జానీతె యతత్వనరిత్యా
ద్విసాత దర్థంబాధమూలం విరోధ ఇత్యాహ ధ్రువెూరితి పత్రే తదభావం దర్శయతి అత్రేతి విరోధాభా
వముపపాదయతి యస్మిన్నితి తత్ఫలనివృత్తిమూహ। అన్యత్రేతి। దృష్టాంతె ధర్మ్యైషమ్యం దర్శయతి ర
జ్యతి ఏవమసిద్ధిం వక్ష్యం విభాగాదర్శితం అథాసిద్ధిమాహ ఇతి దేశకాలాంత[illegible]సొపాధికత్వమర్థసిద్ధం
౧౪౪ అయమర్థః కింపటోన్యతే త్రఘటాభావః సిసాధయిషితః ఉత ఘటోన్య[illegible]దభావః ప్రథమె
144
సిద్ధసాధ్యతా ద్వితీయె వ్యావర్తమానత్వ శబ్దేన కిం వ్యావృత్తి బుద్ధిబోధ్యత్వం [illegible]త్వమెూతుతయూవివ
క్షితం ఉత ప్రతిపన్నొపాధౌ బాధితస్య వ్యావృత్తిః ప్రథమె సొపా[illegible]త్యాఘటా
దిసత్యత్వమితి నను బాధావాతాయూ ఉపాధిత్వె సాధ్యవిశిష్టతం స్యాదితి బా[illegible]త్వమెవాపాధిః స్యాత్తత
స్యచనసాధ్యసమవ్యాప్తిః అసమెూరెయనగఛతాపధి దృష్టస్య రజ్జుసర్పస్య[illegible]ప్య బాధితత్వాదితి నైవం
ఈశ్వరాదిజ్ఞానెనాపి బాధితత్వనియమాత్ అనభ్యుపగతె శ్వరాదీనాం పక్షే[illegible]యమపాధిరెవ కింత్వ
యూతసపధి దృష్టస్య రజ్జుసర్పస్య మిథ్యాత్వం ప్రమాణతొవగతం న వా నచె[illegible]వ్యక్షర్ప ఏవెతి తత్రావ్య
ప్తిర్న సాధ్యసమవ్యాప్త్యభావాం యస్యాత్ అవగతం చెత్తత ఏవ జ్ఞానాత్తస్య బాధితత్వం సిద్ధమితి సాధ్య

వృత్త్యర్థాంతరాభావాచ్చ సచ్ఛబ్దః ప్రమాణసంబంధయోగ్యే ప్రవర్తతే ఫలతస్సనిపలస్సన్నిత్యనువృత్త
వ్యవహారః వ్యావృత్తశబ్దవదుపపన్న ఇతి ప్రమాణసంబంధార్హః పదార్థః పరస్పరవ్యావృత్తాః సచ్ఛబ్ద
వాచ్యాః అథ పరోక్తస్స్వయంప్రకాశత్వే అభిమతేపి తత్ర శిష్యధియ్యాం శాస్త్రే లభిప్రాయేణ శివాంయస్త్వను
భూతేరితి తతః పక్షవైశేష్యవక్తవ్యం శమాహాత ద్విషయప్రకాశనవేళాయా [illegible] ంతి ఉత్తరత్ర వర్తమా
నదశాయాం రూపమితి హి పావస్థేప్తే తత్ర జ్ఞానస్యనిత్యత్వప్రవృత్తే నసదా వర్తమానా [illegible] వర్తమానదశాయాం రూ
మితి పదం నిరర్థకమితి శంకావనుత్తరైవ విషయప్రకాశనవేళత్వం [illegible] హేతుత్వస్యోక్తత్వాదా
త్మధర్మాణాం జ్ఞానాంతరప్రకాశత్వాత్తదా విపృథక్ధర్మం స్వసత్తయైవేదం తత్ప్రయుక్తం [illegible] నుభవదాప్యవృత్త్యర్థం
వర్తమానదశాయామితి ప్రయుక్తం యదుపపృతతానుభవస్య జ్ఞానాంతరవంత [illegible] త్వేన [illegible] ఉపపత్తే వైశేష్య
విరహోగర్భితః ఏవమనుభూతేరనుభావ్యత్వసంభవముపపాద్య తదసంభవే పరోక్తామనుమానం దూషయ
తి అనుభూతేరితి కుత ఇత్యత్రాహ స్వగతేతి పరానుభవానుమేయత్వానభ్యుపగమే లౌకికవ్యవహారవిరోధ
మనిష్టమాహ పరేతి అథ వైదికవ్యవహారవిరోధమాహ ఆచార్యస్యేతి పరానుభవానుమానానభ్యుపగమే జ్ఞా
త్వాదినా చార్వాకనిరాసశ్చ ఫలితః అనుమానానభ్యుపగమే శబ్దార్థసంబంధగ్రహణాయోగాత్ ఏవంచా

బ్రహ్మేతి చేద్వైదేత్యాదావాస్తి బ్రహ్మశబ్దయోః పర్యాయత్వే పౌనరుక్త్యం నైవంచేద్బ్రహ్మణోపి స
ద్విలక్షణత్వమిత్యుభయత్రాయంపరిహారః స్వశబ్దప్రాప్తస్య స్వభావస్యైవ నిషేధాద్ధార్థానువాదస్యశం
కాపరిహారాయాస్తిశబ్దే నియమః ప్రయుత ఇతి। అథ పారమార్థికసాధకత్వస్యైవోక్తమనువర్తమా
నత్వం దూషయతి యత్త్విత్యాదినా ప్రమాణసంబంధార్హతత్త్వద్ఘటాది స్వరూపస్య సచ్ఛబ్దవాచ్య
౧౪౫ స్యకింపారమార్థికం సాధ్యతే ఉతాధిష్ఠానతయానువృత్తస్యార్థాంతరస్య [illegible]ప్ ద్వితీయస్య శర
స్యాశ్రయాసిద్ధిమభిప్రేత్య ప్రథమే శిరసి సిద్ధసాధనత్వం దూషణముక్తం [illegible]భి[illegible]దేవ పరమార్థ ఇతి
గ్రంథకారాభిప్రాయః తత్రార్థం సిద్ధసాధనత్వమితి ఉచ్యతే ఏతదన[illegible]ర్థికస్య సా
ధకం ఉత వ్యతిరిక్తస్య పారమార్థికస్య ఉతోభయస్య ప్రథమే సిద్ధసాధ్యతా[illegible]తీయేప్యవృద్ధికరణే సిద్ధతా
తృతీయే ఉభయాంశే సిద్ధసాధ్యతా అంశే వృద్ధికరణే సిద్ధిశ్చేతి నిగమయతి అత ఇ[illegible]రేణ ప్రమాణప్రమేయా
నుపపత్తిః కృతం భేదదూషణముపజీవ్యానుభూతిసతోర్భేదం పాస్తః అత్ర [illegible]భేదదూషణమేతావభాసని
రాసముపజీవ్యానుభూతిసతోరభేదశ్చ నిరస్యతే అనుభూతిత్యాదినా అనుభూతిస్తద్విశేషయోరిత్యత్ర వి
శేషశబ్దేనానువర్తమానత్వే హేత్వాశ్రయాసిద్ధిః సూచ్యతే సచ్ఛబ్దవాచ్యస్య వస్తునో వ్యావృత్తత్వేరను

145

భవవ్యావృత్తిః తతః కిమిత్యత్రాహ తేచేతి ఏవమననుభావ్యత్వలక్షణసాధ్యధర్మప్రతిక్షేపేణ అనుభావ్య
త్వేనానుభూతిత్వస్య సామానాధికరణ్యదర్శనాదననుభావ్యత్వేనవ్యాప్తిర్నిరాకృతా తథాప్యేకత్ర ధర్మిణ్యనుభా
వ్యత్వే ననుభూతిత్వదర్శనమితి శంకాయాం సోపాధికత్వమాహ ఘటాదేస్స్వేతి [illegible] ననుభూతిత్వమనుభూ
తిశబ్దేనవ్యవహార్యత్వాభావ ఇతి ససాధ్యావిశిష్టతాయద్వాపి ఉక్తరీత్యాలక్షణ[illegible]యోరన్యతరదనుభూతి
త్వం న తు సముచ్చితముభయమపస్యాన్యనిరపేక్షత్వాద్వాశబ్దప్రయోగాచ్చ న[illegible] శబ్దః ప్రయుక్తః తత్రా
న్యతరలక్షణరాహిత్యరూపమననుభూతిత్వమన్యతరాకారవిశిష్టముక్తం[illegible]దేవపరపక్షే కృత్వమిం
త్యర్థః॥ అథప్రతితర్కపరాహతిమాహ తథానుభూతేరితి యద్వాప్యభాసమా[illegible]గక్రమత్వమాహ
హాగగనకుసుమాదేరననుభూతిత్వేస్యాపారమ్యంతరమసత్వం శంకతే గగనేతి[illegible]యేప్యేకరననుభూతిత్వ
స్యోపాధ్యంతరమజ్ఞానావిరోధిత్వమాహ ఏవం తర్హి ప్రకాశనియమాభావా[illegible]దేరాదిత్వం అజ్ఞానావిరో
ధిత్వం న చ సంబాధావభావాత్సాధ్యసమవ్యాప్త్యభావః శంకనీయః సుబాదే[illegible]జ్ఞానవిశేషత్వేనాననుః
భూతిత్వాభావాత్ అజ్ఞానావిరోధిత్వస్యోపాధిత్వనిరాసాయ పక్షేతరత్వం సంజయతి అనుభూతేరితి తద్వ
ద్భవవృత్తేః తుల్యమిత్యాహ అననుభావ్యత్వేపీతి అనుభూతేరనుభావ్యత్వేననుభూతిత్వస్యోపాధిత్వేసో

ధఉక్తః అథవా వ్యాప్తిం దూషయతి న చాన్యేతి న హ్యసాధారణీకారో ధర్మిగ్రాహకమానసిద్ధః సాధారణీ
కారే సత్యపగచ్ఛతీత్యభిప్రాయేణానుభూతిస్వరూపం శిష్యయతి అనుభూతిత్వమితి అత్రానుభూతిశబ్దో
జ్ఞానమాత్రపరః న తు స్మృతివిలక్షణపరః ప్రకాశమానత్వమిత్యుక్తే ఘటాదేరప్యనుభూతిత్వం స్యా
దితి తద్వ్యావృత్త్యర్థం స్వాశ్రయం ప్రతీత్యుక్తం రథాద్యవచ్ఛేదః తథాప్యతీతసుఖజ్ఞానాంతరేణ సిద్ధిం ప

౧౪౬ 146

రాభిమతాం వ్యుత్పాదయితుమిదం విశేషణం విషయసంబంధస్య వర్తమా[illegible]యామిత్యర్థః వ
ర్తమానదశాయాం స్వసత్తయైవ క్రియాపరానుభవే తదసంభవాత్ తద్వ్యావృత్త్యర్థ[illegible]భి శ్రయం ప్రతీత్యుక్తం।
ఏతల్లక్షణం స్వయంప్రకాశత్వవాదినామేవ వేష్టమితి సర్వసంప్రతిప[illegible]స్వరూపైవేతి
స్వాశ్రయం ప్రతి వర్తమానదశాయామితి పదద్వయానుకర్షేణ స్వోపల[illegible]ం స్వసత్తయైవేతి పదం
సాధనమిత్యుక్తే దండచక్రాదేరపి తథాత్వాత్ తద్వ్యావృత్త్యర్థం విషయసాధ[illegible]మిత్యుక్తం చాక్షుషజ్ఞా
నం శ్రావణం విషయం న సాధయతీతి సర్వవిషయసాధనత్వాసంభవవ్యావృ[illegible]ర్థం స్వశబ్దః ఇంద్రియ
వ్యావృత్త్యర్థం స్వసత్తయైవేతి పదం ఇంద్రియాదికం హి న కేవలం స్వసత్తయా ప్రకాశకం అపి తు జ్ఞా
నోత్పాదనద్వారా। వర్తమానదశాయామిత్యతీతానుభవవ్యావృత్తిః స్వాశ్రయం ప్రతీతి పరాను

నిత్యత్వముభయపయుక్తిర్నిరసనం యుక్తం ఉచ్యతే జ్ఞానాశ్రయం భూతం తదాశ్రితం చ సంకోచవికాసావా
జ్ఞానద్రవ్యం పరస్యానభిమతం తత్ర ప్రస్తుతవిషయం ప్రయసం ప్రయోగాద స్వం వృత్తిరేకానం విధాయ
ప్రత్యక్షత్వపరాత్ము త్వప్రమాణత్వాప్రమాణత్వాద్యవస్థలోకసిద్ధజ్ఞానం తస్యం నిత్యత్వముపపాదయతే త
ద్భవద స్యతే విషయసంబంధిజ్ఞానస్య పాస్వం ప్రకాశత్వం పరేణ సమర్థితం యం ప్రకాశత్వసమా
నాధికరణం చ నిత్యత్వం పరస్య స్వష్టం స్వసిద్ధితయా నిత్యత్వసమర్థతా అతస్స రా సౌం యుక్తః తత్ర చ
మ్యద్రవ్యస్థితత్వేపి ఘటత్వాద్యవస్థవద్ద్రవ్యానిత్యత్వవత్ జ్ఞానాబ భూతాతి తావ
దవస్థజ్ఞానానిత్యత్వం యుక్తమితి న స్వపక్షవిరోధః స్వయం ప్రకాశత్వే కించి దేయ వన్యస్తితి త
ద్వాపి వృత్త్యర్థసప్రశబ్దః అంధస్యజాత్యంధేన యుష్టిః ప్రదియత ఇతి అసిద్ధవత్వ పాతసాసాధ్య
త ఇత్యర్థః తత్ర పాగ్రాహకాభావా ద్రవ్యాభావాచ్చ ప్రాగభావాభావ ఉక్తః తమ కుగ్రాహ కొస్తత్వావా
ప్రాగభావస్యేతి తత్ర వికల్పే పూర్వపక్షిణో రూకై సత్యైదావగమం యశితి పక్షం స య తం తత్రోక్తం విరో
ధం శంకతే కథమితి తథా నిమిత్తభావవశేషణం నశ్రియావిశేషణం పరిహార సపాతిష్యసమకాలవత్తిః
త్వనియమః కిం గ్రాహ్యసామాన్యప్రయుక్తః ఉతైతద్గ్రాహ్యవిశేషప్రయుక్త ఇతి వికల్ప్యాభిప్రాయేణ

త్రమజ్ఞానావిరోధిత్వమననుభావ్యత్వేపి ప్రసజ్యేత ఇత్యర్థః ౹ అననుభావ్యత్వే ననుభూతిత్వమజ్ఞానావి
రోధిత్వం యదుక్తం తదననుభావ్యత్వేపి గగనకుసుమాదేరివ ప్రసజ్యేత ఇత్యుక్తం గగనకుసుమా
దావననుభూతిత్వమజ్ఞానావిరోధిత్వం చాసర్వప్రయుక్తం నాననుభావ్యత్వప్రయుక్తమితి చేత్ అ
౧౪౭ ననుభావ్యత్వే తదసత్త్వమపి ప్రసజ్యేత గగనకుసుమాదివసత్త్వం నాననుభావ్యత్వమాత్రప్రయుక్తం అపి త్వయ
ప్రకాశత్వే సత్యననుభావ్యత్వప్రయుక్తమిత్యనుభూతేరననుభావ్యత్వప్రయుక్తమి[illegible]రుత రననుభావ్యత్వ
మాత్రాన్నాసత్త్వప్రసక్తిరితి చేత్ న అననుభావ్యత్వే తద్వదస్వయంప్రకాశత్వమపి ప్రస[illegible]భిః[illegible] తోऽస్వయంప్రకాశ
త్వే సత్యననుభావ్యత్వప్రయుక్తమసత్త్వమనుభూతేర్దుర్నివారం అసత్త్వ[illegible]గుక్తమితి
చేత్ అననుభావ్యత్వే ననుభూతిత్వమపి తద్వదనుసంధేయమితి భాష్యాభిప్రా[illegible]పుహాపరాహారణషునా
శ్రయవైకల్యదోషః శంకితః ఖ్యాతిరాసదితి వ్యతిరేకదృష్టాంతత్వస్యాప్యర్థైః స్వకృతత్వాదిత్ శబ్దజ్ఞానానుపపాతివ
స్తుశూన్యేవ భానో వికల్పః న స్వభావవస్త్వవభానః ప్రతీతిరివిపాత్రైరుచ్యతే తత్రాభాసప్రతీతస్యాపి నిషేధా
ధికరణత్వం యుక్తమితి భాష్యాంగీకృతం చ అతః పరమతప్రక్రియయాభిప్రేషమనుదాహృతం ఉప
పాసవంసమాప్తస్థైరపిహేస్యమిత్యర్థః ౹ అథ పరోక్తం నిత్యత్వం వ్యదస్యతి యత్ప్రిత్యాదినా ననుకథం జ్ఞాన

వతీత్యుపపాదకగ్రంథానుసృతేరుక్త ఇత్యత్రాహ స్మరణేనుమానేతి స్మరణశబ్దేన సర్వజ్ఞానాం సమకాలవ
ర్తివిషయత్వనియమవ్యుదాసః అనుమానాగమశబ్దేన ప్రమాణమాత్రస్య తన్నియమవ్యుదాసః యోగి
ప్రత్యక్షశబ్దేన ప్రత్యక్షమాత్రస్య తన్నియమవ్యుదాసః ఆదిశబ్దేనేశ్వరప్రత్యక్షం [illegible]వ్యాప్తప్రమేయసద్భావా
నచేత్ప్రమాణే ప్రమాణజ్ఞానయోః కథం వైషమ్యమిత్యత్రాహ అత ఏవేతి। అత[illegible] జ్ఞానమాత్రస్య సమకా
లవర్తిగ్రాహకత్వనియమాభావేన ప్రమేయావినాభావస్య సిద్ధ ఇత్యర్థః। అనుద్ధా[illegible]ర్తమాన విషయాలాభా
దసమకాలవర్తిగ్రాహిణాం తత్ప్రమాణానాం ప్రమేయావినాభావానైష్వమపప్రస[illegible]మిత్యపేక్షా
యాం తమేవావినాభావం వివృణోతి నహీతి ప్రమాణస్యార్థసంబంధ ఇత్యస్య[illegible]ర్థః ప్రమేయావినా
భావః క ఇత్యత్రాహ అపి త్వితి యద్దేశకాలాదిత్యాది శబ్దేన సంస్థానముచ్యతే వి[illegible]షు[illegible]నేకతామిథ్యా
త్వస్య ప్రమాణం ప్రత్యనీకం భవతి తస్యాభావ ఇత్యర్థః యద్వా విమథ్యాత్వప్రత్యనీకో[illegible]ర్థో భవతి[illegible]స్యాభావో విమ
థ్యాత్వప్రత్యనీకతా సా ప్రమాణస్యార్థసంబంధ ఇత్యన్వయః। అత ఏవేత్యాది భాష్యస్యైవం పాఠః। అత ఏవ ప్ర
మాణత్వేన సంప్రతిపన్నానాం కాలాంతరవర్తిగ్రాహకత్వదర్శనాత్తత్రాపి ప్రమేయావినాభావః కల్ప్య ఇ
త్యర్థః కథం తత్రావినాభావప్రకార ఇత్యత్రాహ నహీత్యాది అనేనైవ ప్రమాణప్రమేయావినాభావరూపవి

ప్రథమం గ్రాహ్యసామాన్యప్రయుక్తత్వపక్షం ప్రతివదతి న హ్యనుభూతిరితి యద్యపి వర్తమానగ్ర
హణనియమః కిం గ్రాహకానుభూతిస్వభావాత్ ఉత గ్రాహ్యానుభూత్యభావస్వభావాదితి వికల్పమభిప్రే
త్య ప్రథమం దూషయతి న హి హి శబ్దోపాత్తానేతి ప్రతిజ్ఞాధ్యాహార్యా గ్రాహ్యవిశేషపక్షం దూషయి
తుం శంకతే అథ మన్యసే ఇతి గ్రాహ్యవిశేషస్య సమకాలవర్తిత్వనియమోఽస్తి జ్ఞానపూర్వోత్పన్నస్యాదిత్యభి
౧౪౫ ప్రాయేణేహ కిం త్వయేతి ఖ్యాపితే అనుభూతావ్యాప్తిః గ్రహణభూమిత్వేనాభావ[illegible]త్వాత్ ప్రాగభావో
దురపహ్నవ ఇత్యాహ హంత తర్హీతి ప్రాగభావస్య సమకాలసిద్ధ్యవ్యాప్తిరనుభూ[illegible]ప్రాగభావరూపే ధర్మి
ణి గృహీతే సిద్ధేత్యర్థః ఆదిశబ్దః ప్రధ్వంసపరః సమకాలవర్తిత్వ[illegible]దూషణమ
క్తం సమకాలవర్తిత్వం చానుపపన్నమిత్యత్రాహ తత్ప్రాగభావం చేతయత ఇతి స్వస[illegible]కాలవర్తిగ్రహణనియమో
నుభూతేర్నాస్తీత్యర్థః విద్యమానేపి ఘటాదావాశ్రుష్యం తద్జ్ఞానసమత్వదేవతేత్యత్రాహ ఇంద్రియజన్యేన
ఇతి ప్రత్యక్షశబ్దేన ప్రత్యక్షజ్ఞానముచ్యత ఇత్యయమభిప్రాయః స్వసమకాలవర్తిగ్రాహకత్వనియమో న జ్ఞాన
మాత్రస్య న చ తదవాంతరభేదప్రమాణజ్ఞానస్య న చ తదవాంతరభేదప్రత్యక్షజ్ఞానస్య అపి తు ప్రత్యక్షవిశే
షరూపస్యేంద్రియకజ్ఞానస్యేతి। న సర్వేషాం జ్ఞానానాం ప్రమాణానాం చేతి చ శబ్దేన ప్రత్యక్షస్య చేత్యుక్తం భ

148

దుక్తం సంవిదఇంద్రియమితి విషయాకారానర్పకత్వేనాభావాదుగ్రహ ఇతి తదయుక్తం తథా సతి ప్రా
గభావనిరాసానుపపత్తేః న హ్యనుభవస్య ఘటాదేః ప్రాగభావో నిరస్యతే అపి త్వనుభూతేః తస్యా అనుభూ
తిరియమితి విషయీకృత్య తత్తస్యాః ప్రాగభావనిరాకరణీయత్వాత్ ఇయమితి విషయాకారాభావేపి ప్రా
తత్ప్రాగభావనిరాకర్తుం శక్యతే చేత్ తదభావేపి ప్రాగభావసాధయితుమపి [illegible]క్యతే యది త్వయమితి విషయీ
కృతాత్ పూర్వదశాయామిదమపి విషయీకృతేతి తదభావః సుసాధ ఇత్యస్య సందర్భే యత్ర [illegible]త్ర రత్రునిత్యం చేదితి గ్రంథే
వ్యాఖ్యేయమర్థో వ్యభిచారితః ఏవం ప్రాగభావస్య యోగ్యానుపలబ్ధిసిద్ధత్వాపాత్తౌ రను[illegible] ప్రాగభా[illegible]మపావాకం
చేత్పటాదినా జ్ఞానస్యాప్యవభాసాభావలక్షణయోగ్యానుపలబ్ధ్యా అనిత్యత్వమ[illegible]ర్థవిషయప్రకాశని
రూపణమయం ఘటాని త్యత్వముపపాద్యతే అవిశేషేణ జ్ఞానస్వభావరూపాణమప[illegible]కాలం[illegible]క్తం అథకేంభవ
తానిత్యత్వం సవిషయజ్ఞానస్య సిసాధయిషితం ఇతని విశేషంశస్యతి వికల్ప్యమం[illegible]త్యసవిషయపక్షం దూ
షయతి ప్రత్యక్షేణాపి దినాసర్వథా ఘటాదిసత్తాకాలే సర్వస్మిన్ ప్రతీయత ఇత్య[illegible]ః ఘటాదేః పూర్వోత్తర
కాలసత్తా న ప్రతీయతాం తతః కిమిత్యత్రాహ తదప్రతీతిశ్చేతి అప్రతీతి జ్ఞానస్య ఘటపూర్వాపరానుగమ్య
భావః అతో నసాధ్యావిశిష్టతా నియమేన స్వసమకాలవర్తిగ్రాహిణః ప్రత్యక్షజ్ఞానస్య పూర్వోత్తరకాలయో

షంయువిషయిభావశక్తిసెన చాన్ద్రికదెశిభిరుత్క్రంస్యలతె నిర్విషయత్వం నిరస్యత ఇతి అవస్యాభ్యుపెత్యం
ఇదమిత్యభిప్రాయెణ వా అత ఇదమపి తిఎవమనుభూతిరేవప్రాగభావగ్రహణక్షమేత్యుపపాదితం అ
థతద్గ్రాహిణోనుభవేనప్రత్యక్షాద్యనుత్పత్తెరనభివ్యక్తిరితి తదసంభవేనప్రవా[illegible]ణో భావాః తత్ప్రాగభావాభా
వ ఇతి శంకతె అథాచ్యతె తిలింగాదిభావాదిత్యాదిశబ్దేనానుపపద్యమాన త్వశ[illegible]వివక్షితార్థవ్యపణోతి
నపాత్యాదినానిగమయతి అత ఇతి ఉపమానస్యప్రతిపన్నవస్తుసాదృశ్యస[illegible]త్వసంబంధరెరార
౧౮౭ స్యతరమాత్రగోచరత్వేనాప్రతిపన్నపదార్థప్రతిపాదనాసామర్థ్యాదనుప[illegible]భిరి వారతియదితియ
దిశబ్దః శిమర్థః చెభబ్దింయద్వర్థః స్వపరిపాటుంవివోంయశాస్త్ర[illegible]సిత ధాచె
దిత్యర్థఃప్రమాణమావారెంగ్యానుపలబ్ధైవేతిపరెణిభావప్ర[illegible]ర్ణి స్యాంగ[illegible]తత్వాద్యోగ్యానుపలబ్ధ్యేవె
తత్పక్షస్యపక్షెపర్యాచాచనాంయామపి జ్ఞానస్యయోగ్యానుపలబ్ధినావ భావ[illegible]పావసద్ఘంతరాపలబ్ధిః
పిండత్వాద్యుపలబ్ధిరెవపాషంపస్యయోగ్యానుపలబ్ధిః అతొతీతకాలావచ్ఛిన్నజ్[illegible]నాభావానామజ్ఞానస్యసం
కొచార్థంతరజ్ఞానం వాపూర్వకాలినగజజ్ఞానె బుభుత్సితె తత్కాలినస్వపాదిప్రతిసంధానం ఘటాదిజ్ఞా
నప్రతిసంధానం వాగజజ్ఞానస్యయోగ్యానుపలబ్ధిః సాచవింగతయాపూర్వకాలినజ్ఞానాభావనిశ్చాయికాయ

149

నీయమాత్రస్య నిత్యత్వేపి విషయనిత్యత్వప్రసంగఉపపన్నః అనుమానాదిసంవిదామతీతానాగతవి
షయత్వసంభవాత్కథంతస్య నిత్యత్వే విషయనిత్యత్వప్రసంగః ఉచ్యతే అతీతానాగతత్వవ్యపేక్షికేతతః
సంవిదపేక్షయాపావిషయస్యాతీతత్వానాగతత్వే సంవిదాం నిత్యత్వే తదపేక్ష[illegible]యా విషయస్యాతీత
త్వానాగతత్వే సంవిన్నదర్శయతి త్రికాలానవచ్ఛిన్నతయా ప్రతీతా విషయ[illegible]నిత్యాః స్యుః ఇతి కాలాన
వచ్ఛిన్నత్వమేవానుగతం నిత్యత్వలక్షణమిత్యభిప్రాయేణ కాలాంస్యాశ్చైనా[నిత్యత్వ][illegible]త్వం న నను న సంవిదపేక్షః
యా విషయస్యాపి తత్వగామిత్వే కిం తల్లింగాదవధ్యంతరాపేక్షేరప్యనా[illegible]పార్శ్వలింగాద్యపేక్ష
యాతీతత్వమాగామిత్వంచ భవతీతి న నిత్యత్వప్రసంగః ఉచ్యతే లింగాదేః ప్ర[illegible]నవిషయత్వాత్తస్య
తత్త్వే న తద్విషయభూతలింగాదేరపి నిత్యత్వప్రాప్తాతీతదపేక్షయానుమాన[illegible]గతత్వమాగా
మిత్వంచ సంవిన్నదర్శయతీతి కాలానవచ్ఛిన్నా నిత్య ఏవ విషయః స్యాదితి ఏవం సాంశోక్తదూషణమప
జీవ్యానుమానవిషయనిత్యత్వప్రసక్తిరిత్యభిప్రాయేణ స్త్రైవమితల్యక్తం ఏవం పూర్వోక్తవికల్పేన విషయా
నుభవస్య నిత్యత్వం నిరాకృతం అథ నిర్విషయానుభవనిత్యత్వపక్షం నిరాకరోతి నచేతి కింతత్ ఇత్యత్రాహ అ
నుపలబ్ధేరితి న కేవలం నిర్విషయసంవిదనుపలబ్ధేరేవ సవిషయసంవిద ఏవ పరేణస్వయంప్రకాశత్వ

విఃదవ వరూనెపి ఘటత దప్రకాశకత్వం తదానీం స్వభావాదెవేత్యర్థః ఏవం విషయవ్యవహారానుగుణ్యతా
దాచిత్ర్ తాపనలధ్హానుపపత్యా జ్ఞానానిత్యత్వముక్తం అర్థాపత్యంతరమాహ ఘటాదివిషయమేవేతి వి
షయస్య సమకాలవర్తినః ప్రత్యక్షసంవేదనస్యానిత్యత్వే ఘటాదివదపి నిత్యః స్యాత్ అతో ఘటాదయనిత్యతాప్రసిధ్హా
నుపపత్యా జ్ఞానానితత్వమిత్యర్థః అథార్థాపత్యంతరమాహ నిత్యం చేతి సంవిదో నిత్యత్వసాధనం సంవిద
౧౫౦ 150 మియమితి విషయాకృత్యైవ కర్తవ్యం స్వతస్సిద్ధత్వేనేయమితి విషయాకారావ[illegible]త్వాత్ స్వయమేవ
నిత్యమితి ప్రతీయేత న చ తథా ప్రతీయతే తస్మాదనిత్యమేవేత్యర్థః ఏవం నిత్య[illegible]కారేణావభాసాన్యథాను
పపత్యానిత్యత్వముక్తం అనిత్యత్వం యూనవభాసాన్నిత్యత్వమిం చేత న స[illegible]ది ద్వయస్యాపేక్షా స్యా
నిత్యత్వస్య సదా భవేపలవధి ద్వయాస్వయం ప్రకాశత్వాదేవానిత్యతాప్రకాశతయా [illegible]త్రైః యదా ఘటాదిని
త్యత్వప్రసంగో నిత్యత్వేనావభాసప్రసంగశ్చ విషయవ్యవహారానుగుణ్యతాదాచిత్ర్ తాపనలధ్హానుపపత్తిరను
గ్రాహకత్వ కర్తరయోక్తి భవతః అథానుమానాదివిషయాణామపి నిత్యత్వమనిష్టం ప్రసంజయతి ఏవమి
తి ఏవం ప్రత్యక్షజ్ఞాననిత్యత్వే విషయస్య త్వప్రసక్తిసత్యామిత్యర్థః కుతో నిత్యత్వే త్వత్రాహ సంవిదనురూ
పేతి యథా సంవిత్తిర్విషయం దర్శయతి తథా భావాదిత్యర్థః న ను ప్రత్యక్షస్య సమకాలవర్తి విషయత్వ

రూపర్యవసానం దర్శయతి నచ తదస్మృతివ్యాపకాభావాపాద్యవ్యాప్యభావసాధకః స్మరణంచ నాను
భవవ్యాపకం అతస్తదభావో నానుభవాభావసాధక ఇత్యాశయవాననన్వతి పథిగచ్ఛతా స్పష్టత్వాదినాం
ప్రాగ్జన్మానుభూతార్థానాం చాస్మరణాదితి భావః పరిహరతి ఉచ్యత ఇత్యాదినా విషయాంతరవ్యా
సంగాదిరస్మరణమాత్రహేతుః విషయవైచిత్ర్యవిరహోపి ప్రయోజనతయా తాత్పర్యాభావస్తదా
త్వేక్షతి ప్రవేదనాంతరమనుభవానభ్యాసశబ్దస్మరణబలాత్ప్రస్తాతు తయ[illegible]పాం ప్రసిద్ధః అతోనియమ
శబ్దః అస్మరణనియమ ఇత్యుక్తే జన్మాంతరానుభూతస్య వ్యసనబ[illegible]దవ్యావృత్త్యర్థం నిఖి
లసంస్కారై తదుక్తం దేహావిగమాదిత్యాదిశబ్దేన నారకదుఃఖప్రసూతివ్యసన[illegible]ప్రకర్షా వివక్షితాః యు
ధా సంవిత్నిష్ఠైః ప్రాయణే నారకక్లేశాత్ప్రసూతివ్యసనాదపి చిరాతివృత్తాః ప్రాగ్జన్మ[illegible]స్మృతిగోచరా ఇతి దేహా
విగమాదీనాం నిఖిలసంస్కారతిరస్కృతికరత్వం స్వభావః పుణ్యవిశేషాదపవాదా[illegible]కస్యచిదేవ జాతిస్మృతిః ప్రబ
లశబ్దాభ్యాససంగాద్యపేక్షయా ప్రాబల్యపరః ఉక్తం తిరస్కారకాభావే కదాపి స్మర[illegible]మనుభవవ్యాపకం అతస్త
దభావోనుభవాభావసాధక ఏవేత్యర్థః న కేవలమనుభవసాధకాభావః బాధకప్రమాణాంతరమప్యస్తీత్యాహ
న కేవలమితి సిద్ధేరితి అనుభవాభావస్యేత్యనుషంగః అథాస్మరణనియమస్యాన్యథాసిద్ధిమాశంకతే నచేతి

సమర్థనాత్తదభ్యుపగమప్రకారేణాపి నిర్విషయాసంవిన్నాస్తీత్యాహ విషయేతి తతః కిమిత్యత్రా
హా సంవిదో విషయేతి సవిషయజ్ఞానోత్పత్తేరియాస్సంవిదః కదాచిదపి విషయసంబంధాభావే నస్వ
యంప్రకాశత్వాసిద్ధేర్జ్ఞానాంతరావేద్యత్వాచ్చ తుచ్ఛత్వేత్యర్థః ననుయది విషయప్రకాశకతయా
స్వప్రకాశత్వముపపాద్యతే తథాయం దోషః స్యాత్ విషయసంబంధాభా[...]ప్యనుభూ[...]తిత్వాదిత్యనేన
౧౩౧ సాధనేన స్వయంప్రకాశత్వసిద్ధిరితిచేత్ కిమిదమనుభూతిత్వం కిం స్వతస్సి[...]దా సాధ్యవిశిష్టతా
స్యాత్ యది విషయప్రకాశకత్వమనుభూతిత్వం తదానేముక్తదోషస్స్యా[...]ద్యమానదశాయాం
సర్వదాభాసమానత్వమపి న త్వయాపాంతుప్తేనవాచ్యం సుఖద[...]డత్వేన త్వదభిమతేవ్యభి
మతేవ్యభిచారాత అథా విషయప్రకాశకత్వమనుపజ్ఞోప్యశ్నైయంప్రకా[...]త్వం దుస్సాధమిత్యుక్తదో
షానతివృత్తిః కథం స్వప్రకాశత్వరూపసాధ్యధర్మనివృత్తౌ ధర్మిభూతసంవిదసిద్ధిరితత్రాహ అనుభూ
తేరనుభవాంతరాననుభావ్యత్వాచ్చేతి నహ్యేకస్యైవ సంవిదాంతః కరణవృత్తిద్వారా విషయసంబంధః
కాదాచిత్కః తద్విగమేపి స్వాపాదిదశాసు స్వప్రకాశాసంవిచ్చకాస్తీతి న తుచ్ఛతాప్రసక్తిరిత్యత్రాహ నచే
తికేవలశబ్దేన నిరాశ్రయత్వముచ్యతే కింత ఇత్యత్రాహారోగ్యేతి తదేవోపపాదయతి తాస్వపీతి విపర్య

తవుంగీకృతమితి శంకతే కేవలైకసంవిదాత్మానుభవ ఇతి చేదితి ఆత్మానుభవే కేవలాత్మానుభవదశా
యాం స్వాపాదిదశాయాం యా సంవిత్స్వయం నిత్యతయాభ్యుపేతా సా ప్రసరణాభావే న విషయావచ్ఛే
దవిరహాత్తదానీం కేవలా నిర్విశేషా అస్మదుక్తస్యాదితి భావః పరిహరతి న సా చేతి సా చ ధర్మభూతా సంవి
ద్విషయరహితాపి సాశ్రయైవేత్యర్థః కేవలైవేత్యాదిరేవం బోధ్యః ఆత్మానుభవరూపా ఆత్మస్ఫురణరూపా
యా సంవిత్ సా కేవలైవేతి చేత్ అస్మదుక్తసకలవిషయాదివిశేషశూన్యైవేతి స్యాదిత్యర్థః పరిహరతి న సా చే
తి సా ధర్మిస్ఫురణరూపా యా సంవిత్ సా సాశ్రయైవేతి వక్ష్యతే స్ఫురత్తా దోషస్యా[illegible]ధర్మః యథా ప్రభాశ్రయ
స్య దీపస్య ధర్మిణః జాజ్వల్యం దీపాభిధధర్మిగతో ధర్మః తద్వదిత్యర్థః ధర్మిస్ఫుర[illegible]తజ్జ్ఞానస్య స్ఫురణం ని
త్యం తచ్చ భాసమానతావ్యవహారానుగుణ్యం ధర్మభూతజ్ఞానస్య స్ఫురణం విష[illegible]త్వం దాంధజనత్వం తదానీ
మేవ నత్వన్యథా అత ఏవ హి విషయప్రకాశనవేళాయామితి పూర్వముక్తం పు[illegible]స్వాపాదిచ త్వేస్యేత్యత్ర చ వక్ష్య
తే స్వాపాదౌ తు తస్య సర్వవిషయసంబంధాభావాత్ ప్రతిబద్ధైవ పెద్దర్వా క్లిష్టశక్తిర్వా తే అత ఏవ తరాం స్ఫు
రణం అథ ప్రాసంగికమాత్మానుభవం పరిసమాప్య ప్రస్తుత ప్రాగభావసిద్ధిం సిగమయతి అత ఇతి అతః ని
ర్విషయజ్ఞానస్యాప్రామాణికత్వాత్ అవచ్ఛిన్నజ్ఞాననిత్యత్వస్యాత్రానుపపత్తిపరాహతత్వాత్ ప్రాగభా

అహంకారవిగమో హంప్రత్యయవిగమః పరిహార ఇతి అర్థాంతరే ఇతి ఘటాననుభవః పటవినాశశ్చ
ననుభూతకుడ్యస్మరణకారణం న దృష్టమిత్యర్థః నను కుడ్యాదిస్మరణం ప్రతి ఘటాదేరకారణత్వే తత్
దభావాన్నాస్యస్మరణహేతుః ఇహ తు స్మరణకారణస్య భావాత్స్మరణహేతుః నైవం కుడ్యాదిస్మరణం ప్ర
తి ఘటాదేరివ జ్ఞాతృజ్ఞేయయోరపి స్మరణం ప్రత్యకారణత్వపుకావేనాపిస్య కర్తవ్య[illegible]మిత్యభిప్రాయే
౧౫౭ 152
ణ వ్యర్థాంతరశబ్దః ప్రయుక్తః అయమర్థః జ్ఞాతృజ్ఞేయయోః స్మరణ[illegible]స్మరణత్వం దృష్టత్వా
దంగత్రియతే చేత్ దృష్టత్వాదేవానుభవేపి జ్ఞాతృజ్ఞేయయోః కారణత్వ[illegible]రూపం యది జ్ఞాతృజ్ఞే
యయోర్దృష్టత్వేప్యనుభవం ప్రతి కారణత్వం నాంగత్రియతే స్మ[illegible]ణత్వం న స్యాత్ అత స్తదః
భావాత్స్మరణాభావ ఇతి ఏతదుద్భాషణమయహమర్థాభావమభ్యుపేగత్యోక్తం అహమర్థాభావాన్నాస్త్యత్య
పహారయిష్యత ఇత్యభిహాతాస్పపితి అనువర్తతే ప్రకాశతే తతో హేతురసిద్ధిశ్చేత్యర్థః పూర్వం సవిశేషాను
భవః స్వాపాదిదశాస్వప్యస్తీత్యుక్తమితి తదాలంబివ్యాఘాతాభిప్రాయేణ బాధయతి నన్వితి అత్రాహాసత్యము
క్తమితి సత్యాపత్త్యానుభవనానుభూత్యనుభవ ఇత్యర్థః అతోనుభూతివిరహోస అత్మని విశేషః స్యాదిత్యత్రా
హాసచేతి ప్రత్యక్త్వానుకూలత్వవిశిష్ట ఇత్యర్థః ఇహాకిం నిషిధ్యత ఇత్యత్రాహ ఇహాత్వితి శబ్దాంతరేణేనస్మ

తదుత్పన్నం యద్ధ్వంసః తు ఇతి వ్యతిరేకే సోదాహరణం వాచ్యం తథా చ స్వపరమార్థవికారవత్త్వానభ్యు
పగమాద్దృష్టాంతస్య సాధ్యవ్యావృత్త ఇతి హేత్వోర్వ్యాప్త్యసిద్ధిర్భేదేతి భావః అథ జాత్యస్యాస్య నిషేధం
ప్రతివదతి యదపి అత్ర కించేద మాత్రం దూషితం తత్ర విజాతీయభేదః ఉత సజాతీయభేదః ఉత స్వ
గతభేద ఇతి పక్షేషు హేతు సిద్ధ్యా నిరస్తే ష్వపి హేత్వభ్యుపగమేన ప్రథమం ద్వితీయం శైవ చ దూషయుః శబ
ర్యకవ్యతిరిక్తస్య సర్వాదిసంపత్తస్య వై వ్యభిచారం దర్శయతి అజస్యైవేతి వ్య[illegible]దాద్యభిమతస్థల ఏవ హే
తోర్నైకాంత్యమాహ అవిద్యాయా ఇతి తమః ప్రకాశయోరివ విరో[illegible]రితరేతరభావానుపప
త్తేస్సత్వమితి హేతత్గ్రంథః తద్వి భాగస్య మిథ్యాత్వమాశంక్య తదభ్యుపగమే[illegible]హారతి సవిభాగ ఇత్యా
దినా జన్యప్రతిబద్ధ ఉత్పత్తి వ్యాప్తః ఘటాదిషు పరమార్థవిభాగస్యోత్పత్తివ్యా[illegible]భ్యుపగమే ఘటా
దివిభాగస్య పారమార్థ్య ప్రసంగాత్ స్యాపారమార్థ్యే విశేషణవైయర్థ్యాదు[illegible]క్త దోషః [illegible]దేవ తు ధర్మః హే
తు దూషణం బహుభుక్త్వా సంగ్రహేణ దృష్టాంతస్య సాధ్యవ్యావృత్తత్వముక్తేన హేతో[illegible]ర్వ్యాప్త్యసిద్ధిరభిప్రేతాను
సంధేయాః ఇతి పరమార్థవిభాగవతే తదుత్పన్నం యద్ధ్వంసః తు ఇతి వ్యతిరేకే దృష్టాంతః ఘటః స్వపరమా
ర్థవిభాగవత్త్వానభ్యుపగమాత్ సాధ్యవ్యావృత్తత్వం హాస్పష్టం విభాగస్య మిథ్యాత్వే దూషణాంతరమాహ

వగ్రాహకసమర్థనాత్ప్రత్యర్థః కథమనుభూతిస్సతిస్వప్రాగభావం సాధయతి ఇత్థం స్మర్తృవ్యాపారణ
లింగేన ఇయంతం కాలం న కించిదహమజ్ఞాసిషమితి సుషుప్త్యవస్థాపరామర్శేన జ్ఞానసామాన్యా
భావగోచరేణ తదంతర్గతస్వభావాపి స్వైనైవ విషయీకృత ఇతి స్వతః పరత్ర ప్రాగ్భావసిద్ధిరుక్తా పరతః పరత్రే
పి సిద్ధమితి తావదాహ అనుభూతేరితి। అథ ప్రాగభావాభావ ఏతు కానువృత్తి దూ[illegible]షణముప సంహరతి తస్మా
౧౫౩ దితి ఆధానుత్పత్త్యా వికారాంతరనిరసనం దూషయతి యదపీత్యాదినా అను[illegible]పహాత్ప్రసిద్ధ్యా వికా
రాంతరనిరాసో నుపపన్నః తదభ్యుపగమేపి హేతోర్వ్యభిచారమాహ ప్రాగితి [illegible]భూతి తస్య హేతి భా
వశబ్దోపాదానే తద్విరహేపి వ్యభిచారసామ్యాభిప్రాయేణ భావశబ్ద[illegible]పాలభతే భావేష్వితి న తు
ప్రతిజ్ఞాంతరం దూషణముచ్యతే తదుక్తి దూషణం నత్వర్థదూషణం భావత్వే వ్యభిచారం దర్శయతి త
ద్భావేతి తథాశబ్దేన భావరూపత్వం వివక్షితం తైర్భావరూపా జ్ఞానస్య సమర్థితత్వాత్ తత్ర పరిహారం శంకతే
తద్వికారా ఇతి అస్య విశేషణస్య వ్యావర్త్యాభావాన్నైరర్థక్యమాహ కిం భవత ఇతి వ్యావర్త్యమస్తి చేదద్వైతహా
నిః న చేద్విశేషణవైయర్థ్యమిత్యర్థః కిం వికారవన్మాత్రాభావః సాధ్యతే ఉత పరమార్థవికారాభావః ప్రథమేనై
కాంత్యం ద్వితీయేప్యనుభూతిః పరమార్థవికారవతీ అజ్ఞత్వాదిత్యుక్తం స్యాత్ తథా చ పరమార్థవికారవత్

153

రస్తి తస్య తదుపాధికో భేదావభాసః నన్వతః తస్మాద్ధ్యాత్మజిజ్ఞయా వ్యతిరేకిణి లబ్ధే సదాభావ స్వజాత్యా నస్య స్వాభా
వికఏవ భేదః తస్మిన్నసజాతీయభేదాపలాప ఇత్యర్థః ఏతదభిప్రాయేణ భేదలేశాదాదితల్లక్ష్యం। అథ స్వగతనిత్యత్వ
కత్వాదిభేదనిరాసార్థం పూర్వపక్షిణోఽనుభూతింపక్షీకృత్య ప్రాక్తమనుభూతిత్వాదితి వ్యతిరేకి దృశ్యం పక్షీకృత్యో
క్తం దృశ్యత్వాదితి తత్ప్రయుచదూషయతి యదపి త్వాదినా ఆత్మైకాంతికమిత్యాని యతం వ్యాప్తిశూన్యమిత్యర్థః దృ
శ్యత్వాదిత్యస్యాయం నః పక్షత్రయవృత్తిత్వలక్షణమనిరుత్యం ద్రశ్యత్వాదితి వ్యతిరేకిణః సాధ్యవ్యావృత్తాదపి
సాధనావ్యావృత్తిలక్షణనియతత్వమాత్రం అనుభూతిర్న దృశ్యధర్మా [illegible] యదృశ్యధర్మవతీ తస్మి
దృశిః యథా ఘటః ఇతి వ్యాసమానశరీరం అత్ర దృశ్యధర్మవత్త్వస్య దృశిత్వవ్యాప్తి [illegible] మాత్రాభగ్నాత స్యాదృశ్యని
త్యత్వాదిధర్మకత్వాదితి భావః నిత్యత్వాదిమిథ్యాత్వనిత్యత్వాదివిపరీతాకారసత్త్వస్య వృత్తిచారాదితి తత్పరిహారా
యతేషాం స్వరూపమాత్రత్వమాశంక్యపరిహారతి న చేత్యాదినా తేషాం స్వరూపమాత్రత్వం హి మస్వయరూ
పాణిమత వ్యతిరేకరూపాణివిత్తి వికల్ప్యమభిప్రేత్యాప్యయముం నైన స్వరూపమాత్రత్వం సంభావితం శిరఇ
తి దూషితం నతుపరాభ్యుపగమాత్ తేషాం తు మాహా స్వరూపభేదాదితి స్వరూపాద్భేదస్తేషాం పరస్పరభేద
శ్చవివక్షితః అనేన పూర్వం విధాభేదవివాదదర్శనాపి తల్లక్ష్యం వివృతం భవతి సంవేదనత్వస్వయం ప్రకాశత్వ

అవిద్యాయాఇతి అథసజాతీయభేదాభావంప్రదస్యతి అబాధితేతి పూర్వంప్రమాణప్రమేయానుప
పత్తిమిథ్యాత్వానుమాననిరాసమయశేన దృశ్యభేదస్యమర్థితః తత్తుల్యన్యాయతయాదర్శనభేదాపిసి
ద్ధఇత్యర్థః అవచ్ఛేదకగతాభేదః నత్వవచ్ఛేద్యగతఇతి ఘటకరకాంకాశత్వసాంతమాకంశ్యాహ అవచ్ఛేద్య
భేదాదితి యథాసంవిత్సిద్ధిప్రతిప్రమాత్రవిషయంపరస్పరవిలక్షణైః అపరోక్షంప్రకాశంతే సుఖదుః
౧౨౮ ఖాదివద్విషయాః సంబంధత్వంగృభేదస్యసంయోగభేదాదికస్యతు। నహ్యభేదః స్ఫుటా[illegible]త్రప్రత్యక్షేషు సమ
తఇతి ప్రతిప్రమాత్రప్రతివిషయంజ్ఞానభేదాపరోక్షః పరజ్ఞానంపరోక్షత[illegible]భాసతే స్వజ్ఞానమపరో
క్షతయాఘటాదివిషయజ్ఞానానాంపరస్పరవైలక్షణ్యంచాపరో[illegible]భేదాపలాపః స్వానుభవప్ర
త్యక్షబాధితఇతి ప్రథమగ్రంథార్థః సర్వమేకంజ్ఞానంజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపావచ్ఛేదకసంబంధభేదాద్భిద్యతేనప్ర
తియతఇత్యత్రాహ సంబంధీతి సంబంధిత్వంగృభేదస్యేతి శంకాబీజానువాదః నచజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపసంబం
ధిత్వంగృభేదత్వమాత్రేణజ్ఞానస్యభేదః సంబంధిభేదశ్రుతఇత్యౌపాధికః స్యాత్సంయోగాదేరపిసంబంధిత్వంగృత్వ
మాత్రేణఘటకరకావచ్ఛిన్నాకాశవదేకత్వప్రసక్తేః సంబంధిపాద్విధాసత్త్వాపాతయవృత్తిపాతుశ్చేతియస్యసం
యోగాదేః సంబంధిత్వతిరేకేణస్వరూపేప్రమాణంనాస్తితస్యసంబంధిసత్త్వాపాతుః యస్యతుశాబ్దకాశాదే

154

పాదనస్య భావ ఇతి జ్ఞానలక్షణకథనాంయోగాత్ సంబంధస్య ఖ్యాపితత్వం యాపురావర్తినోఽఘటాదేరపి తద్ధే
తుత్వేన సంబంధరూపవ్యవహారానుగుణ్యపాదకత్వం పాఞ్జ్ఞానజ్ఞేయసాధారణం స్యాత్ ఉచ్యతే వ్యవహార
కర్మత్వరూపం వ్యవహారానుగుణ్యం సాధారణం తద్ధి వ్యవహారప్రతిసంబంధిత్వం తదేవ భాసమానత్వం ఘటః
ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారశ్చ తన్నిబంధనతంయాము ఖలః వ్యవహారప్రతిసంబంధిత్వం ప్రతిపాతుత్వరూపం వ్య
వహారానుగుణ్యం జ్ఞానస్యైవ తత్రప్రవృత్త్యానుకూలత్వైకత్వలక్షణస్యస్వస్య వ్యవహారప్రతిసంబంధితాం ప్రతిపా
తుత్వరూపం వ్యవహారానుగుణ్యం జ్ఞాతృస్వరూపభూతజ్ఞానస్యైవ స్వ[illegible]కత్వపరాత్వానుకూల
తాదృశాకారస్యాశ్రయసంబంధస్య విషయతాసంబంధానాం వ్యవహారప్రతిసంబం[illegible]తుత్వరూపం వ్యవ
హారానుగుణ్యం తు ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ అతః స్వపరవ్యవహారానుగుణ్యం జ్ఞాన[illegible]రణప్రకాశలక్ష
ణమితి యదుక్తం। అథ నిత్యత్వమాహ సర్వేతి ఏవం వ్యాపి కాలానవచ్ఛిన్నమనుగతనిత్యత్వలక్షణం ప్రాగుక్తం స
దకారణకత్వం చ నిత్యత్వం ప్రసిద్ధం తథాపి సంవిదః కాలవ్యతిరిక్తత్వాత్ కాలవ్యతిరి[క్తా]ర్థనిత్యత్వం కేవలఘటకాల
సంబంధవ్యాప్తివిరహితేనాపి సవిశేషతాప్రతిపాదనాయ కాలవ్యతిరిక్తార్థనిత్యత్వలక్షణమత్రోక్తం ధర్మాణాం మిథ్యా
వరూపత్వే తన్నైకాంత్యమూహ తేషామితి అభావరూపాణామపి స్వరూపానతిరిక్తత్వే దూషణమాహ సంవిదితి

ద్యోః స్వరూపభేదమాహ స్వసత్తయైత్యాదివాక్యద్వయేన ప్రకాశతే అనేనేతి ప్రకాశనం వ్యవహారానుగు
ణ్యోపాదకమిత్యర్థః ఉభయత్రానుగతప్రకాశశబ్దార్థమాహ ప్రకాశశ్చేతి చిదచిదశేషపదార్థాః సదా వ్యా
వహారానుగుణాః యథా తద్వ్యవహారపటుతరం జ్ఞానం సన్నిధత్తే తథా చిదంశస్య స్వవ్యవహారసామగ్ర్యం
తద్భూతజ్ఞానవత్త్వం వ్యవహారానుగుణ్యం వేద్యత్వే చిదంశస్యాప్యేవం స్వయం ప్రకాశత్వే తు స్వవ్యవహారసా
౧౩౨ మగ్ర్యం జ్ఞానాం తదానపేక్షయా స్వస్యం తద్భావః అయమేవం చాహః వ్యవహారాన[...]భాస్య వ్యవహారే ప్రతిసం
బంధిత్వం ప్రకాశ ఇత్యర్థః తచ్చ జజ్ఞిపి జ్ఞాత్రాః స్వతః జ్ఞేయస్య తు జ్ఞానాపాధ్యం[...]దాః పురోవర్తినోఽఘటా
దేరపి తదేవ ప్రకాశః నప్రాకట్యం తదతిరిక్తాత్ భవ్యపగమేఽపి జ్ఞానస్య నస్వక[...]త్వే విరోధః తస్య తన్నిరపేక్షసి
155 ద్ధితయా ప్రాకట్యస్య జ్ఞానానురూపకత్వాన భవ్యపగమాత్ యద్వా జ్ఞానగతప్రకాశాసాధారణం లక్షణమా
హ చిరచిదితి చిదశేషపదార్థాపేక్షయా సాధారణం జ్ఞానగతం చిద్వ్యవహారానుగుణ్యమచిద్వ్యవహారా
నుగుణ్యం చ ప్రకాశః స్వపరవ్యవహారానుగుణ్యం ప్రకాశ ఇత్యర్థః నన్వచితో విషయత్వమవిగతం తచ్చభా
సమానత్వ(మచిత్తు)వ్యవహారానుగుణ్యం జ్ఞానగతం చేద్ఘటః ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారాముఖ్యం స్యాత్ జ్ఞానగతప్రకా
శస్య తత్సంబంధిన్యుపరిచరితత్వాత్ నచ జ్ఞానసంబంధ ఏవ ఘటాదేర్వ్యవహారానుగుణ్యం వ్యవహారానుగుణ్యే

తత్ర సవిశేషత్వమాపాదయితుం వికల్పయతి సంవిత్సిధ్యతి వా న వేతి కిం ప్రతీతా ఉతాప్రతీతేత్యర్థః ప్రథ-
మం శిరో దూషయతి సిధ్యతి చేదితి సర్వప్రమాణానాం సవిశేషవిషయత్వస్య పూర్వమేవ సమర్థితత్వాది-
తి భావః ద్వితీయం దూషయతి సిధ్యత్వసత్త్వే సిద్ధేరాశ్రయతయా సవిశేషణం స్యాత్ సిద్ధిం ప్రకాశః వ్యవహారానుగుణ్య-
రూప విషయయోగః స్యాదిత్యర్థః శిరోద్వయోపాదితదోషపరిహారాయ పరోక్తం శంకతే సిద్ధిరవేతి సిద్ధేస్సి-
ద్ధ్యంతరానపేక్షత్వాత్తు విత్తి విషయత్వప్రయుక్తం సిద్ధిసంబంధరూపం సవిశేషత్వం చ న స్యాత్ అథాపి తు
క్షత్వం చ న భవతి నపాశశృంగం సిద్ధిరూపమితి భావః తత్రాపి సవిశేషత్వ[illegible]తి ప్రతతిశ్చైత్రస్య చిదాశ్ర-
యస్య కథంచిద్ద్వితీయం ప్రతి భవతి తదుభయం వక్తవ్యమిత్యర్థః విపక్షే బాధక[illegible]యదితి తద్వివృణోతి
సిద్ధిర్హీతి పితుః స్థానే విషయః పుత్రస్థానే ఆశ్రయః పుత్రత్వస్థానే సిద్ధిః పుత్రత్వస్య[illegible] ఆశ్రయః కస్యచి-
దిత్యుక్తే జన్మాత్రాపేక్షా ప్రతిక్షేపం శంకతే ఆత్మన ఇతి చేదితి ఆత్మానం ప్రతీత్యర్థః ఆత్మశబ్దః స్వవాచి అనేన ప్ర-
త్యక్త్వం ఫలితం సిద్ధిప్రతిసంబంధిస్వత్వాపాత్ ప్రత్యక్ స్వస్మై భాసమానత్వం ప్రత్యక్త్వం వక్ష్యతే తచ్చ సంవిదా-
నుపపన్నమిత్యభిప్రాయేణ పరిహారాయ మాత్మేతి అయం శబ్దః సిద్ధిప్రతిసంబంధిత్వపరః సిద్ధిప్రతిసంబంధ్యాత్మనః
కిం శబ్దః క్షేపే సంవిన్న సిద్ధిప్రతిసంబంధ్యాత్మా సంవిదః ప్రత్యక్త్వమనుపపన్నమిత్యర్థః సంవిదాత్మాభావిస్యాప

తుశబ్దేన ప్రాగుక్తం శౌక్ల్యాదిదృష్టాంతవైషమ్యం విహాభిప్రేతం తస్య కస్యచిద్ధర్మత్వేన స్వపరనిర్వాహకత్వా
త్స్వరూపే ప్రతిపన్నే భ్రమవిరోధితావచ్ఛేదస్వరూపమేవ వ్యావృత్తిః బ్రహ్మణస్తు కస్యచిద్ధర్మత్వేనానభ్యుప
గమాత్స్వరూపే ప్రతిపన్నేపి భ్రమసహతావచ్ఛేదపురోవస్థితశుక్లభాస్వరశకలస్యేవ న స్వరూపమేవ వ్యావృత్తి
రితి సంవిదస్త్వితి శబ్దేన నిత్యస్వయంప్రకాశాదిశబ్దాశ్చ కిమపి కార్థాః ఉతానధికార్థాః అధికార్థత్వేన విశేషత్వం
౧౫౬ అనవధావదాంతరవైంర్యధర్మం స్వరూపమాత్రస్య విగీతత్వాత్ నిత్యత్వాదిసాధకైః పా[illegible]కం సంవిన్మాత్రం సా
ధర్మే ఉత తదతిరిక్తం కించిత్ పృథగేవ సిద్ధసాధ్యతాద్వితీయేప్యసవిశేషత్వమితి ఏవం [illegible]నాధికరణ తదప్రయో
గానుపపత్తిః నిత్యత్వాదిసాధకహేతూనాం సిద్ధసాధనత్వం చాభిప్రేతం [illegible]భాసేవ యత్స్వదనవేద్యం విత్తిధర్మః
స్యాదితి యత్ప్రాగుదీరితం తేనాపి సాధితం కించిత్ కుంవిరోధి సదాత్వం రూ। అపి చైవం స్వాతస్య సంచేత్తద్విష
లక్షణ ఇతి నిత్యత్వాదిధర్మాణాం పరస్పరభేదానభ్యుపగమే ఏకస్యైవ ధర్మస్య సాధితేనాలం న తు ధర్మాంతరం సా
ధ్యం తస్య పూర్వప్రసాధితధర్మానతిరిక్తత్వాత్ న హి నిత్యత్వే ప్రసాధితే కాలాంపరిచ్ఛేదః పునరపి సాధ్యో భవతిష్ఠ
తే ఏవం నిత్యత్వాదీనాం స్వరూపాద్భేదః పరస్పరభేదశ్చ సిద్ధః పరేణ సంవిదో నిర్భేదత్వప్రతిపాదనముఖేన తస్యా
త్మత్వం సాధితం తన్నిర్భేదత్వనిరాకరణముఖేన సంవిదాత్మత్వం నిరాకర్తుం ఉపక్రమతే అపి చైతత్వాదినా

156

ఆత్మభూతజ్ఞానాచ సంవిద్వృత్తిరూపమిత్యభ్యుపగమేనానుపపన్న ఇతి భావః అస్యేత్యాదినా కర్మవిద్దేశసత్యపి
లందర్శితం ననునవయుం సంవిదః కర్తృత్వదతాప్రత్యక్షత్వమభ్యుపేత్యం ప్రత్యక్షత్వం చ జ్ఞానాశ్రయస్యైవేతి సంవిదాం
జ్ఞాతృత్వమవర్జనీయం తచ్చ దుర్ఘటమిత్యర్థః కర్తృత్వమాశ్రయత్వం ధాత్వర్థాశ్రయో హి కర్తా ఏవం థవర్థ
ర్వీప్రతీతావసంవిదాత్మత్వం నిరాకృతం అథ స్థిరత్వాపస్థిరత్వైర్ధర్మైర్భేదేపి తదభ్యుపదస్యైతత్తదేతి పాపార్తాశు ధాశబ్దే
న చార్థేన పాంత్వంతరత్వం సూచ్యతే కర్తుః స్థైర్యముపపాదయతి కర్తుః స్థైర్యం తావదితి ప్రత్యభిజ్ఞాయమాన
త్వాదిత్యుక్తాది స్థైర్యసిద్ధిః తథ్యత్ర ఘటప్రత్యభిజ్ఞాకాలే పూర్వం మయా [illegible] ఘ్నాత ఇతి కర్తురపి ప్రత్యభిజ్ఞా
విషయత్వాత్ స్థైర్యసిద్ధిరిత్యర్థః అథ జ్ఞానస్య వృత్తిస్థితిం నిరాధానే దర్శయతి ఆహ స[illegible]త్యాదినా జ్ఞానామాత్రస్య న
నైరాత్మ్యవృత్తిస్థితసిద్ధిః అజ్ఞాసిషమితి తత్ప్రతీతిః ఏతద్వైశద్యాయానంతరపూర్వ[illegible]జాతజ్ఞానవిశిష్ట
త్వపరామర్శధ్యాత నార్థం జ్ఞాతురేవమవేతస్మృతిః ఉత్పత్త్యాదయ ఇత్యాదిశబ్దైనష్టతి నిరాధగ్రహాణాం సంవిద
ఉత్పత్తిర్నామ త్రిచతురక్షణోవస్థయిన్యాసుసాః ప్రథమక్షణయోగః క్షణాంతరసంబంధః స్థితిః సంవిదః స్వ
ప్రకాశత్వాత్తు ప్రత్యక్షేఘటసంవిదో నిరాధానాముపటసంవిత్సా చ ప్రత్యక్షా ఇతి పార్తాస్థిరత్వాపస్థిరత్వై ధర్మ్యై
ణా తద్భేదకమిత్యర్థః ఏవం ప్రత్యభిజ్ఞావిషయత్వేనాత్మనః స్థైర్యముక్త్వా అథ ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వేన స్థైర్యము

పాదితత్వాపన్నానుపపన్నమితి బాధయతి నన్వితి పరిహారతి సత్యముక్తమితి సంవిదాత్మత్వస్య దురుక్తత్వం
సంవిదాత్మత్వనిరాకరణముఖేనోపపాదయితుమారభతే తథాపీతి కర్మనిర్దేశాదృష్టాంతత్వేన అర్థ
జ్ఞాతమితి ధర్మధర్మిరూపపుంజ ఏవ ప్రమితివిషయ ఇతి భావః సిద్ధిరూపా ప్రకాశరూపా అత ఏతదుభయ
సంబంధినికథమితి ఆత్మధర్మభూతా సంవిత్త్వయం కథమాత్మేత్యర్థః సిద్ధిశబ్ద ఉత్పత్తిజ్ఞప్తిసాధారణః ఇహా
గ్రం౧౨ కిమర్థః ప్రకాశశ్చేదిహావివక్షితః సకః తస్య కర్మకర్తృసంబంధిత్వే కిం ప్రమాణం వ్య[illegible]ష్ణసం పాసకర్మకర్తృకం
సంవిత్తు కేవలాంజ్ఞహాకర్మనిర్దేశే కింఫలమితి శంకాయామాహ ఏతదుక్తం [illegible]తి అనుభూతిరితశానన
జ్ఞప్తిపరత్వముక్తం స్వాశ్రయం ప్రతి స్వసద్భావేనైవకస్యచిద్వస్తునో [illegible]వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనస్వభా
వ ఇతల్సేన తత్వరూపముక్తం ఏవం సిద్ధిశబ్దార్థ ఉక్తః జ్ఞానావగతిసంవిదాదిపరనామత్వేన జ్ఞానసం
విచ్ఛబ్దరెలోః పర్యాయతయా వృత్తి జ్ఞానసంవిదోర్భేదస్య నిష్ప్రమాణకత్వం ఫలితం ఘటమహం జానామిత్యా
దినాత్మసాక్షికః ప్రసిద్ధ ఇష్యంతేనకర్మకర్తృసంబంధసలసానుభవసిద్ధత్వముక్తం జ్ఞానసంవిదోః పర్యాయ
త్వముపపాదితం చ కర్మకర్తృసంబంధే పరాభ్యుపగతివమాహ ఏతస్య భావ తదరెంతి ఆత్మస్వం రుం ప్రకాశత్వం
సాధయతా కర్మకర్తృత్రసంబంధి జ్ఞానస్య స్వయం ప్రకాశత్వం నాధితమితి సకర్మకర్తృకం జ్ఞానం జడరూపం

157

త్తృత్వస్యాత్మాకారత్వేనానభ్యుపగమాత్ విషయాశ్రయశూన్యయోః సంవిద్భాగయోః బాధాభావాత్ తదుభ
యసంబంధప్రయుక్తానిత్యత్వప్రసంగాభావాచ్చేత్యత్రాహ సంవిన్నామేతి నను కథం విషయాశ్రయశూన్య
జ్ఞానాభావః స్వరూపభూతజ్ఞానం హి విషయాశ్రయశూన్యం చ త్వన్మతే ఇత్యత ఇష్టమిదం చోద్యం కింత్వ
యోర్జ్ఞాతురేవ జ్ఞానశబ్దవాచ్యస్య జడత్వానిత్యత్వాదికం విషయాశ్రయశూన్యత్వమాత్మత్వం చ సాధ్యతేత
ఖుద్ధసాధనం యది జ్ఞాతృవ్యతిరిక్తస్య జ్ఞానస్య తర్హి జ్ఞాతృవ్యతిరిక్తం విషయాశ్రయరహితం జ్ఞానం శూన్య
మితి బ్రూమః జ్ఞాతృజ్ఞేయయోస్తదవచ్ఛిన్నజ్ఞానస్వరూపస్య చాతిరిక్తం జ్ఞానమనుపలంభనిరస్తమిత్యర్థః పాక్షిక
దేశిభిర్ధర్మిణః కల్పనాత్తావద్ధర్మః కల్పనేతి లాఘవస్యాభావాత్ జ్ఞాతృత్వవాదినాం [illegible]న్యం ప్రతిపన్నా సంవిదేవాత్మే
త్యుక్తం తదాశంక్య పరిహరతి ఉభయత్ర కల్పనాయామేవ లాఘవానాయః న తూప[illegible]త్తేః అనవధాత్వం తల్లాఘ
వార్థం మాధ్యమికమతానుసారేణ జ్ఞానం చ త్యజేత కల్పనే తు లాఘవస్యాయః సంవిత్తూపలభ్యేత ఇతి చేత్
జ్ఞాతాపి తద్వోపలభ్యేత అత ఉపలబ్ధిపరాహతత్వాత్తస్యం విదాత్మత్వమనుపపన్నమిత్యర్థః సాశ్రయత్వ సంవి
దుపలభ్యేతే తథాపి యయోస్త్రిభిర్నిర్విశేషత్వం సాధితమిత్యత్రాహ అనుభూతిమాత్రమితి యదా సంవిదః
పరమార్థత్వేనోభయవాదిసంమతత్వాత్తస్యాత్మత్వముక్తమిత్యాశంక్య దూషయతి ఉభయేతి ఉపలబ్ధిప

భృతేఏవమితి పూర్వత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షసిద్ధమిత్యుక్తం అత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానఫలం ఫలతి ఇత్యుక్తం అయమభి
ప్రాయః ప్రత్యభిజ్ఞావిషయో జ్వాలాదౌ క్వచిదన్యథాసిద్ధిసంభవే తత్ర నస్థైర్యసిద్ధిః అత్ర ప్రత్యభిజ్ఞావిష
యతావనన్యథాసిద్ధావపి ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వస్యానన్యథాసిద్ధత్వాత్ భ్రాంతిరూపప్రత్యభిజ్ఞాయామపి తదాశ్రయ
౧౨౮ స్యస్థైర్యమనన్యథాసిద్ధమితి ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వప్రయుక్తం స్థైర్యం దుష్ప్రకంపమితి ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయతయా
స్థైర్యం విభ్రావ్యతి అస్యేతి ఏవం స్థిరస్య జ్ఞాతుర్ధర్మత్వేనాస్థిరత్వే న చ ప్రతీతత్వాద్ [illegible] త్వనిబంధనప్రతిసంధా
నాంభావాచ్చ సంవిదాత్మత్వం నిరస్తం అథ స్థిరత్వాభ్యుపగమేపి ప్రతిసంధానాసంభవా [illegible] త్మత్వం ఉపపద్యతి కించేతి అ
నుభూతేరాత్మత్వాభ్యుపగమేంతస్యానిత్యత్వేపితి ఆత్మత్వాభ్యుపగమే హాపయుక్త తయా సంవిదోనిత్యత్వాభ్యుపగమేపి
తద్ధర్మకనైకవలమనిత్యత్వే ప్రత్యేవ సంవిద ఆత్మత్వానుపపత్తిః నిత్యత్వేపి తద్విశేషధర్మః ఆత్మత్వాప్రతిసంధాత్రప్ర
తిసంధానమత్ర న సంభవతీత్యర్థః తదసంభవముపపాదయతి ప్రతిసంధానమితి తదుదాహరతి అహమి
తి తతః కిమితి శంకాయాం తస్య పరానిష్టత్వమాహ భవత ఇతి న కేవలం భవదనభ్యుపగమః అనుభూతేర
నుభవితృత్వం గమనత్రయాయాగం తృత్వవదనుపన్నం చేత్యభిప్రాయేణాహ అనుభూతిరితిమాత్ర చానుభవితృ
త్వహావృత్తిః నను ధర్మత్వే స్థిరత్వే ప్రతిసంధాతృత్వేః సవిరోయదనాత్మత్వమయుక్తం తన్నవక్తవ్యం అనుభవి

తన్నప్రత్యక్షేణ యథా ఘటః అనుభూతిః ప్రత్యగుచ్ఛితా స్వయం ప్రకాశత్వాత్ యన్న ప్రత్యక్షేణ తన్న స్వయం ప్రకా
శం యథా ఘటః అనుభూతిః స్వయం ప్రకాశా అనుభూతిత్వాత్ యన్న స్వసిద్ధిం న తదనుభూతిః యథా ఘటఇ
తి వ్యతిరేకిత్రయం। అహమర్థో జ్ఞానాధీనప్రకాశః చిద్వ్యతిరిక్తత్వాత్ ఘటవత్ అహమర్థః పరాగర్థః జ్ఞా
నాధీనప్రకాశత్వాత్ ఘటవత్ అహమర్థో నాత్మా పరాక్త్వాత్ ఘటవదితి చేన్న స్వయం త్రయం స్వయం ప్రకాశత్వ
మేవ సంవిదాత్మత్వే సాక్షాద్ధేతుః తథా యథా పూర్వముక్తం పూర్వపక్షోపన్యాసే అత్ర తత్ర తేన ప్రత్యక్త్వదూషయిత్వా
తేనాత్మత్వం సాధితం। ఏతత్పరిహారతి నైతదేవమితి సంవిత్స్వయం ప్రకాశత్వమిష్టం శిక్షాషియర్యాం శరభుక్తః అతః
స్వతస్సిద్ధిత్వసాధకహేతోః సిద్ధసాధనతా జ్ఞాతుః స్వసిద్ధత్వసాధకహేతోశ్చ దన్యత్వం సంశ్లిష్టవైక్షేపత్వాత్ ఇతరానుమా
నచతుష్టయమపి హానిరసత్తే సంవిదాత్మత్వాదికం ప్రతీతత్వాభ్యుపగతం చ తత్ప్రత్యక్త్వసిద్ధేరనుపపత్త్యా చ తత్ శ్రుత్యా
ర్థాపత్త్యా చ తత్ శ్రుతిస్మృతివలాత్ స్వపరసాధ్యదితి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమే పక్షే ప్రత్యక్షప్రతీతివిరోధమాహ అ
హం జానామీతి ఏతేన పరాక్త్వానాం జ్ఞానప్రత్యక్త్వావత్త్వజ్ఞాతృత్వపరాక్త్వానాత్మత్వసాధకానాం స్వయం వ్యతిరేకవ
నుమానానాం కాలాత్యయాపదిష్టత్వముక్తం। అహం జానామీతి తత్రాహమర్థస్య అవభాసే అపి ఘటాదావభాసస్య వ ప్రతి
సంబంధితయా అహమితి ప్రతియోగ్యభావైకతయా అవభాసాదేవ న జ్ఞానశేషతావభాసః అతస్స్వప్రత్యగ్రూపః ఆత్మా

రాహతం ప్రత్యక్త్వం। లక్షణస్యాత్మత్వస్యాహం జానామీతి జ్ఞాతృత్వసామానాధికరణ్యేనోపలబ్ధ్యాపరా
హతమిత్యర్థః జ్ఞాతురేవ ప్రత్యగాత్మత్వముపలబ్ధిసిద్ధమిత్యుక్తం తస్యా ఉపలబ్ధేర్నిర్విశేషసంవిదాత్మ
త్వసాధకయుక్తిభిర్బాధితత్వమాశంక్యాహ అనుభూతిమాత్రమితి ప్రత్యగర్థాపాయ్యేత్వాత్ప్రత్యగర్థత్వం
చాహమనుషక్తత్వైతు నసిధ్యతి సంవిదాత్మత్వపక్ష ఏవ సిత్సతీతి చోదయతి ననుచేతి అహం జానామీత్యస్మ
౧౫౭ ప్రత్యయేఽప్యస్మత్ప్రత్యయత్వేన పరాక్ప్రత్యపగతే యుష్మదర్థః న అత్మాకంత ఇత్యత్రాహ అనిదమంశ ఇతి ఇ
దమంశవ్యతిరిక్తః పరాగర్థవ్యతిరిక్తః ప్రత్యగర్థః పాతుగర్థమిదం ప్రత్యగ[illegible]పదిత్యర్థః ప్రత్యక్త్వంచ
కుత ఇత్యత్రాహ ప్రకాశైకరస ఇతి స్వయంప్రకాశత్వాదిత్యర్థః హేత్వభిప్రాం[illegible]భుజ్ఞః జ్ఞానత్వాద్భుయంప్ర
కాశత్వమిత్యర్థః ప్రత్యక్త్వం స్వాస్మై స్వయంప్రకాశమానత్వం స్వయంప్రకాశత్వమనన్యాధీనప్రకాశత్వం అహము
ర్థః సత్వం యుష్మదర్థలక్షణః యుష్మదర్థలక్షణత్వాత్పరాగర్థవిశేషోఽహమర్థ ఇత్యర్థః యుష్మదర్థలక్షణ
త్వం కుత ఇత్యత్రాహ తద్వదితి తద్వలని భాషితత్వాత్ జ్ఞానాధీనప్రకాశత్వాత్ తద్వచి నస్యాత్రాతిరేకితాపది తవధణః అ
స్మిం శబ్దవగ్రంథే సంవిదాత్మత్వేవతిరేకి త్రయం మహమర్థానాత్మత్వే స్వయుత్రయం చాభిప్రేతం తత్ర వ్యతిరేకిణం
వ్యతిరేకద్వష్టాంతాస్వయంనాం నపక్షేశుం యుష్మదర్థశబ్దేన సూచితః అనుభూతిరాత్మాప్రత్యక్త్వేయదనాత్మా

159

తద్వినాశాపేక్షత్వేదధికారివిరహాదప్రామాణ్యం భవేత్ ప్రమితిజనకత్వం హి శాస్త్రస్య ప్రామాణ్యం బలభుత్సి
తద్గ్రాహ్యస్య శాస్త్రస్య పురుషార్థపర్యవసాయిత్వాభావే శ్రవణమననాద్యధికారి న సిద్ధ్యేత్ న హి శాస్త్రం శ్రవణాది
నిరపేక్షం కస్యచిత్ప్రమితం జనయతి అతోధికారివిరహాత్ప్రామాణ్యం న సంభవేదితి శాస్త్రప్రామాణ్యస్యాన్యథాను
పపత్తిః శ్రుతార్థాపత్తిరుక్తా అహమర్థేన నష్టేపి జ్ఞప్తిర్నిత్యా తిష్ఠతీతి చేత్తత్రాహ మయి నష్టేతీతి న హి మయి
నష్టేపి స్తంభస్తిష్ఠతీతి స్వశిరశ్ఛేదః పురుషార్థః స్యాదితి భావః న హి కేవలసంవిదః శ్రవణాదౌ ప్రవృత్తిః అపి త్వహమర్థ
స్యైవ అతః ప్రవర్తమానోయం స్వనాశాయ న ప్రవర్తతే అహమర్థవిగమే జ్ఞప్త్యవశేషమభ్యుపగమే దూషణ
ముక్తం అథ తదవస్థానేవ నాస్తి త్వహం స్వసంబంధితయావభాతి సామాన్యాకారః సత్తా జ్ఞప్తితావిషయప్రకాశత్వరూ
పవిశేషాకారః ఆదిశబ్దేన స్వయంప్రకాశత్వం వివక్షితం సత్తాయా ఆశ్రయసంబంధాధీనత్వాత్ స్వరూపలాభే సతి జ్ఞ
ప్తితాపి సంభవాత్పూర్వం తదధీనమిత్యర్థః అతో యత్సంబంధాయత్తా సత్తా తత్సంబంధవియోగే జ్ఞప్తిసత్తైవ న
త్వాదిహ స్వసంబంధేతి ఘటకరకాకాశదృష్టాంతవ్యావృత్త్యర్థం విషయాశ్రయసంబంధస్య సత్తాహేతుత్వే దృష్టాం
తమాహ ఛేత్తురితి ఛేదనాదేరిత్యాదిశబ్దేన సత్తా తత్ఫలం ద్వైధీభావ ఇత్యాదిషు వివక్షితం ఏవం ప్రత్యక్షవిరోధా
దసిద్ధత్వాద్విపరీతసాధకత్వాత్ ప్రతిపక్షత్వాచ్చ సంవిదాత్మత్వానుపపత్తిః శ్రుత్యర్థాపత్త్యా చాహమర్థాత్మత్వ

చ జ్ఞానం చ ధర్మతయా ప్రతీయమానం సుఖాదిపదస్య తస్మై భాసత ఇతి న ప్రత్యక్త్వేనాప్యాత్మా అపి తు పరాగనాత్మా
చ। అతశ్చ తయోరహంతా నామ ప్రత్యక్త్వబాధక ఉక్తో భవతి అథ ప్రత్యక్త్వం విపరీతసాధకం చేత్యాహ కించేతి స్వస్మై ప్ర
కాశమానత్వరూపం ప్రత్యక్త్వం పరస్మై ప్రకాశమానత్వరూపం పరాక్త్వం చాహమిదం బుద్ధిభ్యాం హి విభజ్యతే తస్మా
దహం బుద్ధివిగమే ప్రత్యక్త్వమేవ నాస్తీతి ప్రత్యక్త్వమహమర్థస్యైవాత్మత్వసాధకమిత్యర్థః సంవిది ప్రత్యక్త్వాభావా
౧౬౦ దాత్మత్వసాధకహేతోరసిద్ధిశ్చ ఫలితా అహమర్థస్య పరాక్త్వాభావాదనాత్మత్వసాధకహేతోరసిద్ధిశ్చ అహం బుద్ధ్యవ్య
చ్ఛేదేన తు యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయోరితి సూత్రే విరోధశ్చ కోహమిత్యేవ నిష్కర్షః శబ్ద [illegible] విలతి దాహామయమనాత్మే
న్య ఏష ఇత్యాగమవిరోధశ్చ గర్భితః పారశబ్దస్య ప్రసిద్ధిపరత్వాత్తే హేత్వా అనుభూతిః స్వ [illegible] అహమర్థవ్యతిరిక్తత్వాత్
160 ఘటాదివదితి ప్రత్యక్త్వహేతోరసిద్ధిదార్ఢ్యం తత్ప్రత్యక్త్వసాధకస్య స్వప్రకాశత్వహేతోః న ప్రతిపక్షత్వం చ అనుభూ
తిరనాత్మా అహమర్థవ్యతిరిక్తత్వాత్ ఘటవదితి సంవిదాత్మసాధకస్య తత్ప్రత్యక్త్వహేతోశ్చ సప్రతిపక్షత్వం చా
భిప్రేతమిత్యవగమ్యతే అహం బుద్ధ్యా పరాగర్థాత్ ప్రత్యగర్థస్య భేదస్య మధ్యే నాధికశబ్దాచ్చ సంవిత్ప్రత్యక్త్వహేతోర
సిద్ధిశ్చ సాధితా శ్రుత్యర్థపత్తిం వక్తుం మోక్షేఽహమర్థస్య సంధిమాహ నిరస్తేతి తతః కిమిత్యత్రాహ అహమర్థ
వినాశ ఇతి యత్సంబంధిత్వేన దుఃఖజ్ఞానం యత్సంబంధిని దుఃఖనివృత్తిః యత్సంబంధిని సుఖప్రాప్తిశ్చ సతి

తచ్చ కథమిత్యత్రాహ చైతన్యస్వభావతా హి స్వయంప్రకాశతేతి చేతనా జ్ఞానం తదభివ్యక్తౌ తస్యం జ్ఞానత్వం
తత్స్వభావత్వం జ్ఞానత్వగుణకత్వేత్యర్థః జ్ఞానత్వమేవ హి జ్ఞానస్య స్వయంప్రకాశత్వం తద్వదత్రాపి జ్ఞాన
త్వం ప్రామాణికం చేత్తదేవాత్ర స్వయంప్రకాశత్వం భవతి తల్లక్షణం భవతి అహం ధర్మస్య చైతన్యస్వభావత్వే శ్రు
తిం ప్రమాణం వక్ష్యంస్తదనుగ్రాహకతర్కముపన్యస్యతి యః ప్రకాశస్వభావ ఇత్యాదినా ఆత్మదీపధర్మభూత
జ్ఞానప్రభయోః స్వాత్మాదప్రకాశ్యాయాం దృశం స్వవ్యవహారానుగుణ్యం తాదృశం వ్యవహారానుగుణ్యా
మిహ ప్రకాశశబ్దేన వివక్షితం దీపస్య తమోవిరోధిరూపవత్త్వాజ్జ్వల్యం ప్రకాశః జ్ఞా[illegible]నస్య తు స్ఫురణం యస్తత్స్వ
భావస్తద్ధర్మకః స్వవ్యవహారానుగుణ్యోపాదనశక్తియుక్తః సోऽనన్యాధీనప్రకాశః [illegible]ధర్మనిరపేక్షప్రకాశ ఇ
త్యర్థః ప్రకాశస్వభావత్వాసిద్ధిర్న శంకనీయా యథా ప్రకాశాశ్రయస్య దీపస్యౌజ్జ్వల్యం ప్రత్యక్షసిద్ధం తదాజ్ఞా
తురపి స్వతస్సిద్ధవ్యవహారానుగుణ్యస్య వక్ష్యమాణశ్రుతిస్మరణావగతత్వాత్ప్రకాశస్వభావస్య స్వధర్మభూ
తప్రకాశకానపేక్షస్వప్రకాశత్వముపపన్నమిత్యేతావదేవ వాంఛితేనగ్రంథేన అతశ్చక్షుశ్శ్రోత్రఘ్రాణవ్యాప్యే సతి ప్ర
భావతిరిక్తత్వాద్దీపఘటాదివత్ప్రభాబలనిభాస్య ఇతి దృష్టాంతస్య సాధ్యవైకల్యమాశంక్యాహ నహీతి న చక్షు
ర్ఘ్రాణవ్యాప్యే సతి ప్రభావతిరిక్తత్వాద్ఘటాదిరేవ దీపః ప్రభావభాస్యః అంధకారే వ్యభిచారాత్ అతో న దీపస్య ప్ర

మాహ అత ఇతి పూర్వత్ర రహితానామియం ప్రతిజ్ఞా శ్రుతిస్మృతిసూత్రాది దర్శయతి విజ్ఞాతారమితి
జ్ఞాతవ్యస్యాత్మనో జ్ఞాతృత్వముక్తం విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి జ్ఞాతృత్వస్వస్వాభావికంతయా
ముక్త్వాపి జ్ఞాతృత్వమస్తీతి దర్శయతి జానాత్యేవేతి జ్ఞత ఏవేత్యత్ర జ్ఞశబ్దనిర్దిష్ట ఆత్మేతి నాత్మా శ్రుతేరి
తిసూత్రముపాత్తం త్వయా అనిత్యతయా ఖ్యాపగతస్యాపి హామధర్మస్య నిత్యత్వకథనమపి తస్యైవాత్మత్వసా
౧౬౧ ధకమితి చ జ్ఞాపనార్థం అతో నాత్మేతి సంవిదాత్మత్వప్రతిక్షేపనిగమనాత్ పూర్వోక్తం రూపమహమర్థాత్మత్వ
ప్రతిజ్ఞాయాం సంవిదాత్మత్వప్రతిక్షేపే చ యథాయథముక్తమహంతాహానుసంధే[illegible]ః దూషణాంతరం వ్యా
హంతిరివస్తిత్వాహం అహంప్రత్యయేనేత్యాదినా అహంప్రత్యయసిద్ధ ఇతి సిద్ధశబ్దే[illegible]ప్తితః సిద్ధిస్సూచితా అత ఏ
వ వ్యానత్రయం అస్మత్ప్రత్యయవిషయ ఇత్యుక్తం అహంప్రత్యయసిద్ధిహేతి హాశబ్దేన అస్మదర్థయుష్మద
ర్థశబ్దతచ్చ యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయోరితి తద్గ్రంథప్రసిద్ధిం దర్శయతి జ్ఞానమేవస్వయంప్రకాశం
తద్వ్యతిరిక్తత్వాదహమర్థస్య న ప్రకాశః అతో నాత్మేతి శంకాయాం హేతోరసిద్ధిమభిప్రయన్నహమర్థ
స్య ప్రకాశాంతరనైరపేక్ష్యం ప్రతిజానీతే న చాసావౌపికస్తత ఇత్యత్రాహం స్వయంప్రకాశత్వాదితి ప్రకాశో వ్యవ
హారానుగుణ్యం స్వత ఏవ వ్యవహారానుగుణ్యశక్తింయుక్తత్వాదహమర్థః ప్రకాశాంతరనిరపేక్ష ఇత్యర్థః

161

వ్యవచ్ఛేదార్థో భాసమానశబ్దః పక్షసపక్షయోరనుగతత్వాంశు సాక్షాద్వా పరంపరయా వేత్యుక్తం జ్ఞాతాస్వధర్మ
భూతప్రకాశనిరపేక్షసిద్ధిః ప్రకాశధర్మకత్వాత్ దీపవదిత్యనుమానశరీరం భాసమానతయా సాక్షాద్వాప
రంపరయా వాధర్మాంతరాపరోక్షావభాసహేతుధర్మకత్వాత్ ఇతి హేతువాచిశబ్దార్థః దీపస్య స్వధర్మ
భూతప్రభానపేక్షప్రకాశత్వవద్జ్ఞాతురపి స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షప్రకాశత్వం సిద్ధమితి పక్షధర్మతా
బలాత్స్వయంప్రకాశత్వసిద్ధిః దృష్టాంతే సాధ్యాన్వయం దర్శయతి నహీతి సాధనాన్వయం దర్శయతి అన్యాన
వితి అనుమానపరత్వాదపి గ్రంథస్య శ్రుత్యనుగ్రాహకతర్కపరత్వం యుక్తం [illegible]త్ర తథాహి శ్రుతయ ఇతి
పక్షప్రమాణత్వాత్ పూర్వమనుమానం వివక్షితం చేత్తథా చేతి హావక్తవ్యం ఉపక్రమే [illegible]త స్వతస్స్వభావతా హి స్వయం
ప్రకాశత ఇతి సమానాధికరణనిర్దేశస్వారస్యాత్ పంచమ్యర్థత్వే హి స్వారస్యం భజ్యేత నిగమనే చ చిద్రూపతా హి స్వయం
ప్రకాశత ఇత్యుక్తం తత్ర చిద్రూపశబ్దో జ్ఞానస్వరూపత్వపరః న తు జ్ఞానధర్మకత్వపరః అనంతరపూర్వగ్రంథే చి
ద్రూప ఏవ చైతన్యగుణ ఇతి జ్ఞానధర్మకత్వస్య పృథగుక్తత్వాత్ ఏవం నిగమనే స్వయం ప్రకాశతాపదసామానాధిక
రణ్యస్య చిద్రూపతాశబ్దస్య జ్ఞానస్వరూపతాపరత్వదర్శనాత్ పూర్వమపి స్వయం ప్రకాశతాపదసామానాధికరణ
స్య చైతన్యస్య స్వభావత ఇతి పదస్య జ్ఞానస్వరూపతాపరత్వస్య సముచితత్వాచ్చ చైతన్యస్వభావత ఇతి భాష్యం శ్రుత్యనం

భాపేక్షత్వప్రాయః అప్రకాశత్వమన్యాధీనప్రకాశత్వం చేతి స్వయమేవాజడత్వధర్మకత్వే భావస్సత్త్వేత ప్రకాశాం
తరసాపేక్షత్వం చ నాస్తీత్యర్థః అర్థస్థితిం వక్ష్యమాణాం త్రేధా దర్శయతి కింతత్ప్రోతి ఉత్తరమాహ దీప ఇతి
దీపో న కేవలం స్వాత్మానమేవ ప్రకాశయతి అపితు స్వపరికరేణాన్యానపి ప్రకాశయతీత్యతిశయమాహ అన్యాన
పీతి ఏవం వార్థః దీపః ప్రభానిరపేక్షః ప్రకాశః ప్రభావద్విషయానపి ప్రకాశయేదిత్యత్రాహ అన్యానపీతి విషయ
౧౬౭ ప్రకాశనక్షేవేలాపి స్వరూపస్య కాశ్చిత్తత్రయా విషయసంబంధాభావాత్ స్వరూపేణ న ప్రకాశయతి కింతు విషయ
సంబంధినా స్వపరికరభూతయా ప్రభయేత్యర్థః। యథా ప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిరిత్యాదిని
162 దేశాభిప్రేతః। యద్వా అనుమానవివక్షయాయం వా ఆత్మైతన్యస్వభావతాపత్తిః చైతన్యస్వభావతా జ్ఞానధర్మకత్వం వి
తదేవ పాఞ్చ్యం అయం ప్రకాశత్వం జ్ఞానధర్మకత్వే త్వయం ప్రకాశత్వమిత్యుక్తం భవతి యథా ధూమవత్త్వం వహ్ని
మత్త్వమిత్యుక్తే ధూమవత్త్వాదగ్నిమత్త్వమిత్యుక్తం స్యాత్ తద్వత్ అయం చాప్యయమాహ తుః వ్యాప్తిం దర్శయతి
యత ఇతి ప్రకాశస్వభావః ప్రకాశధర్మకః యో ధర్మ్యంతరాపరోక్షావభాసే సాక్షాద్వా పరంపరయా వా భా
సమానతరత్వైవ హేతుః స ఇహ ప్రకాశశబ్దేన వివక్షితః రూపితత్త్వమవేతార్థః చాక్షుషత్వనిమిత్తస్వరూపస్య
స్వాశ్రయేతరద్రవ్యానుమాపకధూమాదేశ్చ ప్రకాశత్వదాన్నాయం ధర్మ్యంతరాపరోక్షశబ్ద ఇంద్రియం

తజ్ఞతత్త్రాపామణితి ప్రతిక్షణవినాశప్రసంగాదితి తదర్థః తదభ్యుపగమే మణిదీపానుపలంభప్రసంగపరిహా
రాయ ప్రతిక్షణోత్పత్తిరభ్యుపేతవ్యా ప్రతిక్షణోత్పత్తివినాశాభ్యుపగమశ్చానుపపన్నః దీపస్యైవోత్పత్తివినాశ
సామగ్ర్యనువృత్త్యభావాత్తదభావేఽపి తేజస్సావయవానాం దీప ఇవ ప్రత్యభిజ్ఞయా బాధేన ప్రతిక్షణవినాశాదిక
ల్పనేన త్వద్రవత్వాదిభిర్ఘటాదిభావేఽపి క్షణికత్వప్రసంగ ఇతి భావః రత్నేషు క్షణికత్వం రత్నశాస్త్రవిరుద్ధం కాలవి
శేషతదుత్పత్త్యాద్యవగతేః ఆదిత్యాదిషు చ క్షణికత్వం శ్రుతివిరుద్ధం సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ
మకల్పయత్తేనాగ్నిష్టోమేనాసూర్య ఇతి కాలవిశేషే తదుత్పత్తివినాశావగతేః సూర్యాదిసృష్టిప్రళయవాక్యా
నాం సంతతత్స్వపక్రమోచ్ఛేదపరత్వం సూర్యాదిమాత్రక్షణికత్వప్రమాణాభావాత్ ప్రభాస్వం తు తేజః పరమాణూ
నిచ్ఛిన్నేషాం తతయా వాచ్యం తేజః పరమాణువ్యభిచారాత్ సత్త్వాదిభిః క్షణికత్వే జగత్క్షణికత్వం స్యాదిత్యు
క్తం ననుకర్పూరాదీనాం దూరోపలబ్ధగంధానాం గంధాశ్రయభూతావయవవిశరణస్యావర్జనీయత్వాదుత్త
రకాలోపలంభాచ్చ ప్రతిక్షణోత్పత్తివినాశావభ్యుపగంతవ్యౌ తద్వదన్యత్రాదిష్వపీతి నైవం సముద్గసంపుటాది
నిపాతదేశనిపాతదృఢపిహితఘనసారాదేర్దూరే గంధోపలంభాభావాదాశ్రయావయవవిశరణాభావేన య
థాపూర్వం స్థితస్యోపలంభోపపత్తేర్న ప్రతిక్షణోత్పత్తివినాశకల్పనం తద్దేశస్థఘనసారాదీనాం దూరోపల

గ్రాహకత్వపరం ఏవమనుగ్రాహకస్యాత్మనస్సత్యనుమానమప్యర్థసిద్ధం జ్ఞానధర్మకత్వ జ్ఞానస్వరూపత్వ
క్త్యోః ఏకజాతీయద్రవ్యయోర్నియతధర్మధర్మిభావే ప్రభాప్రభావద్దృష్టాంతత్వాత్ క్త్యోః జ్ఞానస్య ద్రవ్యత్వే
ద్వయోర్జ్ఞానయోర్నియమేన ధర్మధర్మిభావో నోపపద్యతే అన్యత్రాదర్శనాత్ గుణత్వే తు న జ్ఞానాశ్రయ
త్వసంభవః గుణానామగుణత్వాత్ ద్రవ్యత్వేపి నియతాశ్రయాశ్రయిభావః ప్రభాప్రభావతోర్దృశ్యత ఇతి న వాచ్యం
౧౬౩ ప్రభాయా రూపవిశేషాదేవ ద్రవ్యత్వాదిత్యాశంక్యాహ ఏతదుక్తమితి యద్యపి కేవలతేజోద్రవ్యం ప్రభాప్రభావద్రూపేణా
వతిష్ఠత ఏవ విలక్షణాత్మా చిద్రూప ఏవ చైతన్యగుణ ఇతి యథాశబ్దస్యార్థః తత్రాన్వయః [illegible]మం ప్రభాయా రూపవిశేషాదేవ
వాస్యత్వం ప్రతి జ్ఞాతా ఏవమేవేతి ఏకమేకజాతీయం నియతధర్మస్య ధర్మం ద్రవ్యద్వయమప్యత్రాపాదయతి గుణ
163
భూతాపరతంత్రభూతా అయుతసిద్ధవిశేషణభూతా తద్ధర్మః తేజోద్రవ్యమేవేతి ప్రతిజ్ఞాతద్రవ్యవిశేషసిద్ధ
ర్థం ప్రథమం ద్రవ్యత్వముపపాదయతి స్వాశ్రయాదితి ద్రవ్యత్వమస్తు తత్రాపి తేజస్త్వే కిం ప్రమాణమిత్యత్రాహ
ప్రకాశకత్వాదితి ప్రకాశస్య తమోవిరోధ్యాకారవిశేషః ఔజ్జ్వల్యం ప్రకాశకత్వముపపాదయతి ప్రకాశకత్వం చేతి స్వ
విషయపరవిషయజ్ఞానవిరోధితమోనిరసనరూపకార్యదర్శనాదితి తద్ధర్మః తత్పార్శ్వేవ ధమస్యాగుణవత్త్వవ్యవహార ఇత్య
త్రాహ అస్యేతి తు శబ్దః శంకానిరాసే ఇతి వైషమ్యపరః అత్ర విశేషణాశ్రయాణామవయవానాం ప్రభావత్వం ప్రతిక్షిపతి నచేతి కు

మితి। ఉచ్యతే అగ్నితప్తేష్వప్యగ్న్యవయవసంక్రాంత్యైవోష్ణోపలంభః సలిలాదౌ సంక్రాంతా అగ్న్యవయవా ఏవ ప్ర
త్యక్షేణ వాచ్యం దీపప్రభం రూపా అహోరాత్రసంపృక్తైరపి సలిలభూతలాదావుష్ణోపలంభాత్ ఆతపతప్తేష్వపి స
కిరణవిశరణే దవయవసంక్రమః తుషారకణైర్నావిలరవికిరణైః పాత్రవద్వ్యక్త్యా నామగ్న్యవయవానాం సం
క్రమణే దూరాదుష్ణోపలంభాపత్తేః కదాచిత్కల్పకమన్యేష్వపి కల్పనాగౌరవం ప్రసజ్యతే। అగమ్యసిద్ధత్వాద
స్యార్థస్య తథా హి మయూఖపురాణే కథ్యతే వసంతే గ్రీష్మే కిరశ్మిత్రైస్సంతపతి త్రిభిః। శరద్యపి చ వర్షాసు చతుర్భిస్సం
ప్రవర్షతి హేమంతే శిశిరే చైవ హిమముత్సృజతి త్రిభిరితి। ఇదం ధావ వర్షాసు హేతుర్ధర్మశ్చ రవికిరణానాం వ్యక్తా స్వవిల
కణస్సు పానకణశ్రేణివిశీర్ణకిరణావయవాః కింతు కిరణైః పాత్రవిశేషవ్యక్త్యా అప్యవయవా ఏవ ఏవం గ్రీష్మే చ రవి
కిరణజన్యం సంతపనం తద్విశీర్ణావయవకార్యం కింతు తదుపాత్రముఖ్యేన గ్న్యవయవకార్యమితి ప్రతీయతే
తథా అగ్నిం వాయ్వాదిత్యస్సాయం ప్రవిశతి। ఉద్యంతం వాయ్వాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతీతి చ శ్రూయతే తత్ర చా
దిత్యతిరోధానదర్శనావిచ్ఛిన్నకాలవిశేషపరా సాయం ప్రాతః శబ్దౌ కాలస్య సాయం భావప్రాతర్భావార్థవిప్రకృష్ట
సంనికృష్టతత్తద్దేశవిశేషవర్తిపురుషాపేక్షయా సర్వదోపపద్యేతే ఇత్యుదయముర్ధ్వభువనకోశస్పృష్టతరః తత్ర చ
ప్రవిశతి తృణేనాగ్న్యాదిత్యస్య వ్యాప్తిరుచ్యమానా దూరస్థితస్య స్వరూపేణానుపపన్నేతి కిరణద్వారా భవతి। అ

భిద్యమానగంధానామల్పావయవవిశరణవదస్త్రావయవవినాశసూక్ష్మపరిశేషావెలావిద్యతఏవతులయా
పరిచ్ఛేద్యపల్పాల్పపరిమాణాపకర్షదర్శనాత్। అతఃప్రతిక్షణమవయవాంతరాపనిపాతవిశేషహేతుకోత్ప
త్తివినాశాసకలావికల్పనేపిపరితఃకేషాంచిదవయవానామపలభిద్యమానగంధాశ్రయత్వేనోద్భవయవాదిసం
ప్రతిపన్నానామేవస్థితిమాత్రంకల్ప్యం। తావతాగంధోపలభ్యుపపత్తేః। అనేకధర్మితదుత్పత్తివినాశాపరిదృష్ట

౧౬౪ తదుద్భవస్యసాధుప్రపరికల్పనేగౌరవాచ్చ। యద్వాప్రహాణస్యాపిచక్షుషఇవరశ్మిద్వారాసంబంధాద్దూరస్థప
దార్థగతగంధగ్రాహిత్వంకల్ప్యం। గౌరవాభావాత్। నకేవలంకల్ప్యంరశ్మిమత్త్వంఉక్తంచభారతేనహ్యేతాఃశకటేంద్ర
ష్టుమింద్రియైఃశావలగ్రాచైఃప్రవర్తమానైరనశ్వైర్దుర్ధర్షైరకృతాత్మభిః। తేష్వావిష్టమనసారశ్మినవధాసమ్యగ్జిహ్వ
యచ్ఛ్రుతిః। తథాప్రకాశతేవైశేషికేదీపాదిపల్లవనివాకృతిరితి। ఇంద్రియాణాంపంచకృతభూతాపాద్యయత్నైర్వాయుతేజః

164

ప్రభృతికసంబంధాద్రశ్మిమత్త్వంచోపపద్యతే। నస్పృగ్ఘ్రాణితపతప్రసలిశిలాదిశాఘ్నవతారతమ్యోపలంభః। ఘ్రాణితపార్థ్య
వయవసంక్రాంతింవినానోపపద్యతే। సలిలశిలాదేస్సుభావతచేద్ధ్వస్యాభావాన్నిరాశ్రయధర్మసంక్రమణేయోగా
చాత్ష్ఠాశ్రయభూతాద్ఘ్రాణితపావయవసంక్రాంతిరభ్యుపేత్యాఽవయవసంక్రాంతిశ్చవిశరణేనవినానోపపద్యతే
గత్వరాణాంరశ్మీనాంచరణతలానామివకథంవిశరణేనవినాప్యేచిత్రంక్రమః। అవయవతారతమ్యాచ్చాష్ఠావతారతమ్య

నస్యాత తత్ప్రసంగాత్మ వాంయసంనాచిదేకస్య విరుద్ధస్వభావత్వం యూయోగాత పిండీభావవిశరణప్రాప్తం ఘటవా
యవయవద్వయం యుగపదేకస్మిన్ కాలే మిథః ప్రతిషూతకత్వాదనయోరవిగమే పిండీభావ ఏవ వా విశరణమేవ వా
స్యాత్ తత్పురీకోటావయవపరస్పరాపాంతరిత విరుద్ధస్వభావ వాయయుద్వయుపరంపరయా సంనిధివిగమపరికల్ప
నే గౌరవం స్యాత్ తత్పరికల్పనే పి తిర్యగ్గత్పరాణాం వాయవ్యవయవానాం నోదనమాత్రపాతనానాం పరితః ప్రతి
బంధకత్వాద్యోగాత్పిండీభావాన స్యాత్ నను శ్లేషణద్రవీభూతపార్థివావయవసందంశాత్పిండీభావః తత్తస్తద
వయవగతస్నిగ్ధత్వావగమే న సందంశకత్వాభావాత్ అగ్న్యవయవవిశరణమిత్యత్రైకత్రానపావిశరణే తిర్యగ్దిక్స్థావ
యవానాం ఊర్ధ్వమనస్వభావాస్తు పార్శ్వవిశరణే తిర్యగ్గతిర్నస్యాత్ తిర్యగ్గమనస్వభావాస్తు పార్శ్వప్రథమమూర్ధ్వగ
తిర్నస్యాత్ ఏకజాతిద్రవ్యస్యోపాధినా వినా విరుద్ధస్వభావత్వాయోగాత్ ఉపాధిశ్చ న దృశ్యతే పార్శ్వప్రథమయోరూర్ధ్వా
వయవివ్యైతు విరుద్ధస్వభావత్వముపపద్యతే కించ చ తరంగబుద్బుదాదిపరిమాణతారతమ్యనియమా కోపి నాస్తి వి
శరణే చ పార్శ్వే చ విశరణం సంభవతి సర్వం తతాయుగపత్ విశరణే నియమస్వాభావాదిత్యభిప్రాయః కించ వి శ
ర్ణానాం చావయవానాం పాంసూనామివ బుద్బుదప్రసరణనియమే చ న హేతుః ప్రసరస్యార్జవనియమశ్చ
తిరోధానయుక్తం పదార్థానాం ప్రతిబంధక దేశ ఏవ చాంయయోగాదవగమ్యతే చాంయూర్ధ్వమప్రత్యంతనివారణమా

గ్నిరసు సమారోపాత్తితలే నేనాగ్నివయం వానామాదితో నైమాపాదియల్యమానత్వమంచ్యతే నచాగ్నిధిష్ఠాత్సృదే
వతారోపాణాపరవిందంవాకౌంచత స్మాదుద్ధామ ఏవాగ్నిర్దిపాదధ్యశ ఇత్యనంతరవాక్యైనైవాగ్నిరాదిత్యావసర్ప
ణానిమిత్తత్వాత్ జ్ఞాంమాందౌ కథనాత్ అన్యథాసాంయం ప్రాతస్సమయయో: సర్వదాసంభవేనాగ్నిరాదిత్యస
ర్వదారోపావంగ్నావాదిత్యస్యసర్వదారోపాణంచత్రసజైతతతశబగ్నాదిత్యయో: సద్ధనవినింయమతైలనసర్వ
౧౬౩ దాస్థితిరుక్తా స్యాత్ సాచప్రమాణాంతరవిరుద్ధా అత ఆదిత్యస్యాగ్నాకిరణద్వారావ్యాప్తి: కిరణరగ్నావయం వా
పాదానంచవాకౌర్థ్యంతెనోక్తం అతశ్చబపాత్రాగ్నివంయవవపేణతాపనంమాత్స్యాత్రమయత్ర జనప్రకరణస్య
రస్యాత్ అతస్తుపానకశసేనావింవరవికిరణమయుక్తానామాగ్నేయూవయవాన్స్యా[illegible]ణ: కిరణవంయవ తప్పభావా
ద్రవికిరణేషు తస్మండవెచప్రతిత్యనోత్పత్తివినాశక్లేప్తిరనుపపన్నా అతోనవిశణ: వయవాప్రభా: దూషణం
తరమారోపాది పెపితి అవయవవిప్రతిపత్త్యనుపపత్తిముపపాదయతినపాతిదీప: కిం విశరణస్వభావ: ఉతస్థిరస్వ
భావ: విశరణస్వభావత్వేపిండభావామూర్తద్రవ్యప్రతిబంధననిబంధన: స్యాత్ స్థిరస్వభావత్వేవిశరణం మూ
ర్తద్రవ్యప్రతిఘాతహేతుకం స్యాత్ అత్రోభయమనుపలంభపరాహతం విశరణస్వభావత్వేపిపిండిభావావా
యలనోపపద్యత ఇతిచేత్ తవాపి నివాతేపిండిభావానస్యాత్ స్థిమితసూక్ష్మవాయునాపిండిభావశ్చేత్విశరణం

165

సంయోగాద్విభాగ ఉత్పత ఏవ తత్ర ప్రతిక్షణముత్పత్తిసత్త్వం యుగపదనేకధీపానుపలంభాత్ వినాశోపి సిద్ధః ప్ర
తిక్షణవినాశస్య పృథగనుపలాపకత్వముత్తరత్ర ద్వినాశే వినాశాప్రతిపత్త్యేవ యువవినాశస్య దీపవినాశసామగ్రీత్వం తస్యా
దిచరమవర్త్యేవ యువవినాశే దృష్టం ఏవం వినాశకారణానువృత్తిదర్శనాత్పూర్వయువవినాశం దృష్ట్వా వినశ్యద్దృశ్యతైవ
ఏవముత్పత్తివినాశసామగ్ర్యనువృత్త్యాం ప్రతిక్షణం తావనుమీయేతే ఇత్యర్థః ప్రభావిశీర్ణవయువానచేద్దీపసవిధా
పేతస్యాదదృష్టాధికార్యాదికం కథం విశరణప్రభావవయువబాహ్యశ్చైరశ్చార్యాభిఘాతాష్ట్యాధిక్యమాంద్యాదికముపపద్య
త ఇత్యత్రాహ ప్రభాయా ఇతి ప్రకాశాధిక్యమాష్ట్యాధిక్యమిత్యాదితాద్యాదిశబ్దేనాల్పదేశ [illegible] ప్రకృష్టదేశప్రకాశవయ్యంధ్య
వైశద్యమాంద్యం చ వివక్షితం ఉపలబ్ధివ్యవస్థాపకత్వదృష్టాంతవయాహ అగ్న్యాదినా ఏతత్ ఉక్తం దార్ష్టాంతికేతి దిశతి
ఏవమితి చిద్రూప ఏవేతి రూపశబ్దో ధర్మిస్వరూపపరః అతః కింస్వరూపం ప్రకాశస్య తత్ప్రేక్షాయాం చిద్రూపత్వం విప్రయో
తి చిద్రూపతాపత్తి అనేన వక్ష్యమాణశ్రుతివాక్యే జ్ఞానాదిశబ్దవ్యాఖ్యాతా భవతి ఏవమనుగ్రాహకతర్కముపన్యస్య
ప్రమాణమాహ తథా హి శ్రుతయ ఇతి సంరంభాత్ సైంధవఘన ఇతి అనంతరః అంతరంగవ్యతిరిక్తః అబాహ్యః బహిరం
గవ్యతిరిక్తః ఏవం వ్యతిరేకనిర్దేశేన నిశ్శేషగ్రహణం కృతం తదేవాహ కృత్స్న ఇతి దార్ష్టాంతికవిషయో బాహ్యశబ్దో ధర్మి
పరః అనంతరశబ్దో ధర్మపరః కృత్స్నశబ్దస్సర్వాంశరేకదేశజడత్వశంకావ్యుదాసార్థః అత్ర సర్వత్ర ఏకరూపప్రమేవదృష్టాం

ణరశ్మీనాంపృథక్త్వస్వతంనానాజాతీవత్త్వతంఛాయాయాకౌటిల్యంతుతిరోధానరుకకౌటిల్యత్వతంనతుప్రసరా
నార్జవత్త్వతంతచ్చబహుజుప్రసారిత్వసాధకంవిశేషణవయవత్వేరేణూనామవయవానాంచాబహుతవయూనాంత్వంచ
సమ్ముటత్రేప్రాచీనజాలకనిష్క్రాంతాపాంప్రభాదత్తిణనేననోత్తానురవేతేఅనవధారజసాంవివతత్రాపినోదనంప్రసజ్జ
తేజాలకనిష్క్రాంతప్రభాంరయూశ్వపవనానుత్తానిరిత్త్వంతతఃపరిస్ఫుర్త్తిత్వాదంప్రభాసంసర్గాదవగమ్యతేఅతోధ
నుపాతతాంయూమోరవ్యవస్థప్రభాయూనవిశీర్ణవంరువత్వమితితతఃకివిలత్రాపాంతతఃసప్రభాకాంవవదిపాంప్ర
౧౬౬ దక్షిణముత్పన్నాఇతితేజస్త్వేనమణిదివినాశాఖ్యపగమితిప్రసంగాత్విశరణప్వకాదెష్టిండిభావంరయుగపద్విష్వగ్విశ
రణబహుజుప్రసరణీదర్శనేకనియలమవ్యవస్థాపకాభావాదవధార్యస్యాఖ్యపగమెవిస్తా[illegible]భావాచ్చసప్రభాకాంవవదిపాః
ప్రతిక్షణమవత్పన్నాఇత్యర్థఃతవార్థకథంప్రతిక్షణాయోత్పత్తివినాశాపపత్తిరిత్యపేక్షాయాంయథావర్త్తిదీనాంప్రతిక్ష
ణవినాశాన్ప్రసజ్జతితథాదీపక్షణికత్వేపితద్వయంరమావాపుష్కలకారణక్రమోపనిపాతాత్తద్వినాశవినాశాచ్చేతి
పృథక్షీతదంతర్దాత్రాదివ్యావృత్త్యర్థఃపుష్కలశబ్దఃవర్త్యవయవాగ్నిసంయోగసదీపసావగ్రిత్వంప్రథమవర్త్యవయవాగ్ని
సంయోగేదృష్టంనచప్రథమావయవాగ్నిసంయోగస్యైవకారణత్వంశంకనీయంచరమమధ్యావయవయోరప్యగ్నిసం
యోగేసతిదీపోత్పత్తిదర్శనాత్అతఃప్రత్యవయవమగ్నిసంయోగాత్పుష్కలకారణపరంపరాధ్యక్షేతిప్రత్యవయవమగ్ని

166

త్రిపాదానం జ్ఞానగుణకత్వ జ్ఞానస్వరూపత్వవాదినాం శ్రుతేనావువిరోధః సూత్రకారాభిమత ఇతి జ్ఞా
పనార్థం జ్ఞానత్వాద్జ్ఞానం న జ్ఞానాంతరాశ్రయ ఇతి చేత్ అయుదివాళప్ప్యైనుపరోధః నైవముచ్యతే తవార్థధర్మత్వే
నప్పకార్యం యది శ్రుతిబలాత్ స్వతంత్రైణా స్వత్రింరుతె తవాంశ్రుతిబలాదేవ జ్ఞానాంశ్రయత్వమంగీక్రియ
తాం నచవ్యాప్తివిరోధః ప్రియుతాం న చవ్యాప్తివిరోధః ధర్మభూతజ్ఞానత్వప్రయుక్తత్వాద్జ్ఞానానాశ్రయత్వస్య
శ్రుత్యా జ్ఞాతృత్వప్రకాశసిద్ధిం నిగమయతి అత ఇతి నను ఘటమహం జానామి ఇత్యత్ర జ్ఞానస్య జ్ఞాతృసంబంధః
ప్రతీయత ఇత్యభ్యుపేత్యం అస్వధాస్వజ్ఞానపరజ్ఞానవిభాగస్య దుర్గ్రహాణత్వే [illegible] గాత్ స్వసంబంధితయా
ప్రతీతం జ్ఞానం సంబంధాప్రతీతా కథం స్వజ్ఞానమితి వ్యవహ్రియతె అతస్సంబంధః ప్రతీయత ఏవ తత్రుతే తి సర్వ
తావదహమర్థాశ్రువతి అహమర్థః ప్రత్యక్త్వైనానుకూలత్వైనైకత్వైనచ స్వతోభాతి నవ్యర్థాంతరమహామర్థ
విషయి లౌకికతర్కమలమితి భవతాం ప్రక్రియా అతో ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ సంబంధప్రతీతిః సంబంధశ్చ సంబంధి
ద్వయం వినా న ప్రతీయత ఇతి జ్ఞాతృజ్ఞానయోరపి సంబంధప్రకాశక జ్ఞానాంతరవేద్యత్వం స్యాత్ తత్రస్వతో
భాసే జ్ఞానాంతరేణైవ భాసత్వే తు వభాసత్వం యాభావాద్జ్ఞానాంతరేస్త్రైవప్రకాశ్యత్వం రూపప్రకాశత్వాసిద్ధేః
జ్ఞాతు జ్ఞానస్య జడత్వం స్యాత్ కించ జ్ఞానాంతరేణ సంబంధప్రతీతిరభ్యుపగమేవేత్ సంబంధవిషయజ్ఞానే

జ్ఞాపజ్ఞత్వం నత్వన్యత్ దృష్టాంతదార్ష్టాంతికవిషయవాక్యద్వయస్యాప్యనంతరోదాహృత ఇతి వ్యుత్క్రమేణ శరీరితాపవస్థా
యామపి జ్ఞానాత్మకత్వపరం వాక్యముపాదత్తే విజ్ఞానఘన ఏవేతి ఘనశబ్దోక్తనైరంతర్యస్య జడాంశమిశ్ర
త్వం వ్యావర్త్యత్వేవకారః జ్ఞానత్వం నామ స్వయంప్రకాశత్వమితి జ్ఞాపనార్థమత్రాయమితి వాక్యోపాదానం
ధర్మధర్మిభావం జ్ఞాపయతి న విజ్ఞాతురితి జ్ఞాతృసంబంధిజ్ఞానస్య నిత్యత్వే కథితే జ్ఞానమాత్రస్య నిత్యత్వశంకా
౧౬౭ వ్యుదాసార్థం జ్ఞాతురేవాత్మత్వం దర్శయతి అథయ ఇతి ఏకవాక్యేన జ్ఞానగుణకత్వస్వయంప్రకాశత్వయోః స
హప్రతిపాదకం వాక్యమాహ కత్మ ఇతి జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూపత్వప్రతిపాదకవాక్యమాహ ఏష హి
తి జ్ఞాతృత్వస్య నిష్పృష్టాత్మస్వరూపస్య జ్ఞాతృత్వమాహ విజ్ఞాతారమితి అనేన జ్ఞా[illegible]త్వం స్వాభావికమితి ఫలితం
న కేవలం సంసృతిదశాయామేవ ముక్తావపి జ్ఞాతృత్వం జ్ఞాపయతి జానాత్యేవాయమితి అవధారణేన సంకోచా
న్ముక్తావపి జ్ఞాతృత్వం సిద్ధం ముక్తౌ సప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీత్యాదిజ్ఞాననిషేధశ్రుతీనాం విషయవిభాగం దర్శయతి
న పశ్య ఇతి సముత్తమ ఇతి చ పురుషం ప్రాప్య స్వముక్తస్య జ్ఞాతృత్వేనువర్తమాన ఏవ దివ్యేంద్రియవిగమం
దర్శయతి ఏవ విదితి అంతఃకరణాపూత్త్రాణస్య జ్ఞాతృత్వమాహ తస్మాదపి ఇతి అస్యార్థస్య సూత్రకారాభిప్రే
తమాహ వక్ష్యతి చేతి పూర్వం సూత్రోపాదానమపామర్థాత్మత్వం సూత్రకారాభిప్రేతమితి జ్ఞాపనార్థం అ

167

ష్ట్వం వదతా కిం స్వప్రకాశవస్తువ్యతిరిక్తత్వం హేతురుక్తః కిం విషయప్రకాశకాదన్యత్వం ప్రథమే సాధ్యావిశిష్టత్వం
ద్వితీయే బ్రహ్మణి వ్యభిచారః శ్రుత్యాదిబాధశ్చ అథ స్వాశ్రయత్వే తర్కమాహ ప్రకాశత్వాదేవేతి ప్రకాశత్వాత్ విష-
యేణ సాక్షాత్సంబంధస్య సాక్షాద్వా పరంపరయా వా జ్ఞాయమానస్యైవాపరోక్షవ్యవహారానుగుణ్యమితి తత్త్వాది
త్యర్థః అనేన స్వరూపభూతజ్ఞానేంద్రియలింగాదివ్యావృత్తిః పక్షాంతరముపాస్యాహ సంవిదనుభూతేతి సంబంధిశ
బ్దత్వం శబ్దస్వభావాయత్తమిత్యత్రాహ సహాలోకవేదయోరితి యత్రార్థస్వరూపస్యాన్యథాత్వం దృశ్యతే తత్ర శ-
బ్దస్వభావాయత్తత్వమాశ్రయణీయం యథా దారా ఇత్యాదిషు బహుత్వాదేః యత్రాన్యథాత్వం తత్రార్థస్వభావా-
యత్తత్వమేవ యథా బాలేత్యాదిష్వేకత్వాదేః తథా లోకవేదయోః కర్మకర్తృదర్శనా[illegible]త్ అర్థస్వభావాయత్తమేవ సం-
బంధిశబ్దత్వమిత్యభిప్రాయః యదుదాహృతవర్ణకర్తృసంబంధిత్వం వ్యుత్పత్తినిమిత్తం వస్తుసత్ప్రవృత్తినిమిత్తం తజ్జ్ఞ-
ప్తిమాత్రమిత్యత్రాహ సహాలోకే ఇతి ప్రయోగాధిసంహాప్రవృత్తినిమిత్తం పరకల్పనం ప్రయోగస్తు సంబంధిన్యేకార్థ ఇ-
తి సాధారణాంతరకల్పనా స్యాత్ స్వరూపభూతజ్ఞానవాచిశబ్దానాం సంబంధిశబ్దత్వం త్వన్మతే వ్యనుపపన్నమితి చేత్ న స్వ-
రూపగోచరాణాం స్వయంప్రకాశస్వరూపాణాం జ్ఞానాదిశబ్దానామనుభూత్యాదిశబ్దేభ్యః శబ్దాంతరత్వాత్ అత
స్సంబంధిశబ్దతోపదేశస్తు ధర్మభూతజ్ఞానే సావకాశోఽస్త్వస్మన్మతే విషయాశ్రయసంబంధిజ్ఞానస్యైవ విషయా

నసవాంజ్ఞానత్వసంబంధస్యాపి జ్ఞానాంతరేణ ప్రతీత్యుపగమే భావాత్సంబంధజ్ఞానపరంపరాప్రసంగః అవశ్యం
భావాభావే సర్వజ్ఞానేష్వపాం జ్ఞానామితి జ్ఞానజ్ఞానత్వసంబంధప్రతీతిర్నస్యాత్ నైవం స్వయంప్రకాశప్రత్య
క్షస్యైవ సంబంధప్రతీతిః నియతవిశేషవిశేష్యభావాపన్నసంబంధః అపావధర్మావిశేష్యత్వైకస్వభావం స్వాపత్యా
నం ప్రకాశయతి ధర్మభూతజ్ఞానం చ విశేషణత్వైకస్వభావం స్వాపత్యా నం ప్రకాశయతి విశేషణవిశేష్యభావ
స్య పరస్పరప్రతియోగిత్వం చ జ్ఞానత్వజ్ఞానయోః సహావభాసాదేవ ప్రతీయతే న తు సంబంధప్రతీతా సంబంధి
౧౬౮ నోః సంబంధే న సహైకజ్ఞానగవ్యత్వయా వినా నోపపద్యత ఇతి జ్ఞానత్వజ్ఞానగ[illegible]జ్ఞానాంతరవేద్యత్వం స్యా
త్ సురభి పుష్పమిత్యాదౌ భిన్నసామగ్రీవేద్యయోరపి గంధపుష్పయోః సంబంధప్రతీతివేళాయామేకజ్ఞానగ
వ్యత్వం పాద్యశత ఇతి చేత్ న తత్ర సంబంధినోః సంబంధే న సహైకజ్ఞానగవ్యత్వస్య సహావభాసప్రయుక్తత్వాభా
వాత్ సంబంధినోర్జడత్వప్రయుక్తం పాత్రైకజ్ఞానగవ్యత్వం అతస్స్వయంప్రకాశత్వాత్ స్వయమేవ సహావభాస
మానసమానయోర్జ్ఞానత్వజ్ఞానయోర్విశేషణవిశేష్యత్వైకస్వభావత్వరూపసంబంధగ్రహే జ్ఞానాంతరానపేక్షోప
పద్యతే అతస్సంబంధాగ్రహాత్ స్వరూపజ్ఞానవిభాగాభావాత్ సంబంధజ్ఞానపరంపరాప్రసంగామూరోత్సారితాః ఏవం జ్ఞానత్వ
స్వయంప్రకాశత్వోపపాదనేన చిన్మాత్రవ్యతిరిక్తత్వాదితి జడత్వసాధకహేతుర్నిరస్తో భవతి జ్ఞానవ్యతిరిక్తత్వాజ్జడ

168

త్యమివృత్తప్రకాశశబ్దేన కిం సాధ్యతే పరంపరయా వా వ్యవహారానుగుణ్యం వివక్షితం ఉత పరంపరయైవతు
తస్మాత్ దేవేతి వికల్పాభిప్రేతః ప్రథమం శిరః స్వపరదర్శనపరావలంబనయాభిపాతయోరర్థైకాంతవిరోధ
యోరన్యతరేణ నిరస్తం భవతి ద్వితీయే తు సిద్ధిః పరంపరయైవ వ్యవహారానుగుణ్యస్య జ్ఞప్తావుభయవాద్య
నభిమతత్వాత్ తృతీయే త్వసత్వాదిరిక్తప్రకాశానభ్యుపగమాభ్యుపగమనిబంధనాం సిద్ధినిర్విశేషత్వవిరోధాత్స్వ
తావిత్యభిప్రాయః ద్వితీయం పక్షం ప్రతిక్షిపతి అవ్యభిచరితేతి న వ్యభిచరతి ప్రకాశం యస్య సత్తాం సా అవ్య
భిచరితప్రకాశసత్తాకః ప్రయోజకత్వాభావేపి విద్యమానదశాం[illegible]సర్వదా ప్రకాశమానత్వమిం
త్యధర్మః అస్యానాత్మత్వేన సంప్రతిపన్నేషు సుఖదుఃఖాదిషు వ్యభిచార ఉక్తః అత[illegible]రిహారముఖేన స్వస్మైప్ర
కాశమానత్వపక్షమేవ పక్షీపతీయం దృచ్యత ఇతి పరిహారతి జ్ఞానం చేతి కస్యచిత్త్రావా తదతీతి పరస్మై భాసమాన
త్వముపపాదయతి ఆహామితి తస్మాదేవంరూపాం జడత్వమసిద్ధమిత్యాహ అత ఇతి అథ చతుర్థం శిరో దూ
షయతి స్వసిద్ధిమాహ తస్మాదితి స్వయం ప్రకాశత్వపక్షేపి స్వయం ప్రకాశత్వం నామ కిం జ్ఞానకర్మతామంత
రేణ వ్యవహారానుగుణత్వం ఉత జ్ఞానాంతరనిరపేక్షప్రకాశత్వమిత్యభిప్రేతే వికల్పే ప్రథమశిరస్తు తస్మాదితి
గ్రంథేన దూషితం ఇతరాత్ముత్వమాపృచ్ఛ్యద్ధం స్వమతాత్సనిముత్తం స్వసత్తయైవ సిద్ధ్యన్నితరానపి స్వయం

శ్రుంతసంబంధబాధేనానిరాశ్రయత్వనిర్విషయత్వాభ్యుపగమాత్ త్వన్మతే సంబంధిశబ్దతాపదేశానిరర్థక
ఇతి భావః। అథాజడత్వాఖ్యం విధాత్మత్వసమర్థనం దూషయితుమనువదతి యచ్చోక్తమితి అజడత్వం నా
మ కిం స్వసత్తాప్రయుక్తప్రకాశత్వం ఉతావ్యభిచరితప్రకాశసత్తాకత్వం ఉత స్వస్మై ప్రకాశమానత్వం ఉత స్వ
స్మై స్వయం ప్రకాశమానత్వం ఉత స్వయం ప్రకాశత్వమితి పంచధా వికల్ప్యమభిప్రేత్యాహ అజడత్వమితి కిమ
౧౬౭ భిప్రేతమితి అహం జానామీతి ప్రవృత్తౌ బాధః సర్వసాధారణదూషణం ప్రథమం స్వసత్తాప్రయుక్తప్రకాశ
త్వపక్షం దూషయితుమాహ స్వసత్తేతి స్వసత్తాప్రయుక్తః ప్రకాశో యస్యేతి బహువ్రీహిః వక్ష్యమాణసిద్ధిదూ
169 షణోపయోగిభేదజ్ఞాపనార్థం సత్తాప్రయుక్తశబ్దః అనైకాంత్యమాహ తథా[illegible]తి స్వపక్షే జ్ఞాతురాత్మత్వాత్
సపక్షభూతే తస్మిన్ విపక్షే నాత్మని దీపే చ వృత్త్యా నైకాంత్యం పక్షత్రయవృత్తిత్వలక్షణముక్తం పరపక్షే త్వనియత
త్వమేవానైకాంత్యం సపక్షాభావాత్ దూషణాంతరమప్యాహ సంవిదతిరిక్తేతి సంవిత్ప్రయోజకా ప్రకాశః ప్ర
యోజకః ఇతి తదతిరేకిణా నభ్యుపగమాదసిద్ధిః అభ్యుపగమే నిర్విశేషత్వవిరోధః ఇమామసిద్ధివిరోధావికల్పిత
సర్వశరీరసాధారణావనుసంధేయౌ ద్వావిరోధః పక్షవిపక్షయోరేవ వర్తమానత్వం పక్షేభూతసంవిది వి
పక్షే దీపాదౌ చ వృత్తిః పరమతమత్రాపరాలోచనాయామంతం విరోధ ఉక్తః అత్ర స్వసత్తాప్రయుక్తప్రకాశ

ధ్యాసతి సంబంధినో జ్ఞాతుః పారమార్థ్యప్రసంగాత్ న చ తథాభ్యుపగతం నను విశేషణవిశిష్టాధ్యాసేన ధ్వ
శుక్తేయం ధాత్రప్రభాం రూపం మణ్యధ్యాస ఇతి ఇదం బాధ్యం పృథగవభాసమానే తదనేన పరిహృతం న హి తథా వైయ
ధికరణ్యేన విశేషణభూతా ప్రభా భాతి కింత్వయం మణిరితి మణ్యధ్యాసాధిష్ఠానభూతా మణిసామానాధికర
ణ్యేనైవ ప్రభాతి నన్వనుభవసామానాధికరణ్యేన ప్రతీతిప్రసంజనమంతరంగత్వం ద్విత్రుగ్రమణి నభసి రాగ ఇ
తి వైయధికరణ్యేనాప్యధ్యాసదర్శనాత్ నైవం పదద్వయస్య ప్రవృత్తినిమిత్తయోరేకాశ్రయవృత్తిత్వం హి సామా
నాధికరణ్యం ఇహాధిత్వమణినభసోర్న భస్మారుణ్యయోః శ్వైత్యాకాశ్రయవృత్తి[illegible]ద ర్థతః సామానాధికరణ్యా
మస్తి వైయధికరణ్యం తు శబ్దగతం ద్విత్రుమణినభసోస్తత్ర కోర్థభేదః అధ్యాసేషు ధర్మైక్యప్రతీ
రవర్జనీయా అతస్సర్వత్రాపాద్యతే అనుభూతిరహమితి ప్రతీయత ఇతి సర్వస్యానుభూతిరహమితి ప్రసంగాదుః
క్తదోషః అనుభూతిత్వం వ్యాధిష్ఠానసాధారణాకారః తదస్ఫురణం భ్రమానుగుణమేవ న హి శుక్తిరజతమితి
ప్రతీయత ఇతి ఏవం తత్ప్రాగనుభూతే నిర్విశేషతయా రూపాంతరేణ స్ఫురణాభావాదనుభూతిత్వాయా స్ఫురణా
విరోధాచ్చ తదధికరణే ధ్యాసానుదయః అవిరోధే న కృతాన్యధ్యాసే గ్రంథోక్తసామానాధికరణ్యప్రసంగప్రతిషే
ధురాపరః ఏతదభిప్రాయేణ పాపురావస్థితభాస్వరద్రవ్యాదవకారతంరూపవజతాదిరివ తత్త్వం తత్ర సప్తాధ్యాసానుదయో

ప్రకాశత్వముక్తం స్వస్మై స్వయం భాసమానత్వమహమర్థస్యాధికం స్వస్మై స్వయం భాసమానస్య స్వయం భా
సమానత్వముపపన్నమిత్యభిప్రాయేణ స్వమాత్మానం ప్రతి స్వసత్తయైవేత్యుక్తం తేన జ్ఞానకర్మతామంతరేణ వ్య
వహారానుగుణత్వం జ్ఞాతురుపపన్నమితి తద్విపరీతం స్వపరయోరనాత్మని జ్ఞాతదుపపి విపక్షభూతే వృత్తిరితి దర్శి
తం జ్ఞానాంతరనిరపేక్షప్రకాశత్వం సంవిద్యసిద్ధం తస్యాః స్ఫురణరూపభూతజ్ఞానసాధనత్వాత్ అహమర్థస్యైవ తది
౧౭౦ త్యభిప్రాయః సత్తయైవేత్యనేనానుచితమేవ వివృణోతి జ్ఞానస్యాపీతి తత్సంబంధాయత్తత్వముపపాదయతి
తత్ర్రతమేవవాతి జ్ఞానస్ఫురణస్యాశ్రయసంబంధాపి సామగ్ర్యంతర్భూత ఇతి భావః అజడత్వాత్సంవిదాత్మత్వా
సిద్ధిం నిగమయతి అత ఇతి అథాహమర్థస్య భ్రాంతిసిద్ధత్వం దూషయితుమ[illegible]వదతి అభయదుక్తమిత్యాదినా
170 సంవిదపి మిథ్యా కిం న స్యాదిత్యత్రాహానిరధిష్ఠానేతి అనుభూతివ్యతిరిక్తాహమర్థస్య సిద్ధవత్కారేణయంపాంతరు
క్తః దూషయతి తదుపయుక్తమిత్యాదినా అధిష్ఠానసామానాధికరణ్యాభావస్య ప్రతీతిం దృష్టాంతేనోపపాద
యతి పురుషస్థాణ్వితి పక్షే తద్వ్యపరలయం దర్శయతి అత్రస్థితి పృథగవభాసమానాధికరణతయావభాసమా
నాత్తథా ప్రతీతిం దర్శయతి తథాహేతి తతః కిమిత్యత్రాహ తదేవముక్తప్రకారేణ ధర్మధర్మిభావప్ర
తీతేః విశేషణతయా ప్రతిపన్నతద్విశేషణవిశిష్టస్యాధ్యాసానుపపన్న ఇత్యర్థః అత్ర న సంబంధమాత్రాధ్యాసః త

వః సాధ్యోఽభిప్రేతః అంతఃకరణం ధర్మి అచేతనత్వాదయో హేతవః దేహస్యేవేతి సపక్షోదర్శితః జ్ఞాతృత్వస్య
చేతనాసాధారణత్వకథనాత్ వ్యతిరేకవ్యాప్తిశ్చ కథితా ఏవం పరోక్తవ్యవృత్తిరేకిణం ప్రత్యనుమానాన్యత్రాపి భ
వంతి అంతఃకరణం న జ్ఞాతృ అచేతనత్వాత్ ప్రకృతిపరిణామత్వాత్ దృశ్యత్వాత్ పరాక్త్వాత్ పరార్థత్వాత్ దేహవ
దితి న చ చేతనత్వాత్ జ్ఞాతృత్వే సాధ్యవిశిష్టతా నైవం అచేతనశబ్దేనానాత్మత్వస్య వివక్షితత్వాత్ పురుషార్థప్రతి
సంబంధిత్వం దేహం ప్రతి నిరూపితయా అంతఃప్రవిష్టత్వం వా ఆత్మత్వం తదభావో నాత్మత్వం ప్రకృతిపరిణామత్వం
ప్రకృతికార్యత్వం దృశ్యత్వం నియమేన జ్ఞానాంతరాధీనసిద్ధిత్వం పరాక్త్వం పరత్వాసమానత్వం పరార్థత్వం ప
రప్రయోజనైకఫలత్వం జీవోపకరణత్వమిత్యర్థః ఆత్మనో జ్ఞాతృత్వే సాధ్యే అమీ హేతవో యథాసంభవం
తర్కాణేయోజనిరూప్యాః ఆత్మనో జ్ఞాతృత్వాభావే దేహస్యేవానాత్మత్వప్రసంగః పరార్థత్వప్రసంగ ఇతి ననురుధాప్రపం
ఉదేహాదయోరచితావదికేతుకేవపి ఇంద్రియాశ్రయత్వాదికం దేహసాధారణం భవతి తథా చేహాంతఃకరణయోరచే
తనత్వాదికేతుకేవపి జ్ఞాతృత్వమంతఃకరణసాధారణధర్మః స్యాత్ అత ఇంద్రియాశ్రయత్వాభావే స్యైవ జ్ఞాతృ
త్వాభావస్యాపి అచేతనత్వాదికమప్రయోజకం అవిశేషత్వే ఏవ ప్రయోజకత్వం తథాత్మనో జ్ఞాతృత్వాభావేపి ప్ర
త్యక్షాదివిరోధముపపద్యతామిత్యత్ర భంగుస్త్రాపి విపక్షే బాధకాభావ ఇత్యాశంక్య పరిహరతి ఏతదుక్తం భవతి యేన దృశ్యత్వా

దువర్చః విషయోపశ్లిష్టానుభూతిరహం జానామీత్యత్ర జ్ఞాతృతయాభాసతే ప్రతీయతే సా తు సాధిష్ఠానం నివి॰
షయాని రాశ్రయానుభూతిరేవాధిష్ఠానం తదప్రకాశాదధ్యాసోదయ ఇతి ఉచ్యతే అప్రతిపన్నస్యాధిష్ఠాన
త్వాయోగాత్ విషయాశ్రయశూన్యం సంవిదో యోగానుపలబ్ధి నిరస్తత్వాత్ విషయప్రకాశక సంవిద ఏవ ఆత్మ
త్వాభ్యుపగమేన త్వయాప్యయం ప్రకాశత్వ సమర్థనాచ్చ నైవాధిష్ఠానమితి తదవభాసేత స్యాచ్చ శుక్తిత్వవద్రూపం
౧౭౧ విరోధి ప్రధ్యాసోనుదయ ఇతి దేహాత్మాభిమానవతా జ్ఞాతృత్వ ప్రతిభాసాత్ సిద్ధ్యతీయదుక్తం తదనూద్య దూషయ

171

తి యదధ్యస్తమిత్యాదినా తదభావాదేవేతి జ్ఞాతృత్వస్యాబాధితత్వం యదుక్తం తత్రాపి జ్ఞాతృత్వపరశ్రుతి వాక్యైః జ్ఞాతృ
త్వస్య విక్రియాత్మకత్వం నిరాకర్తుం తదనువదతి యదప్యుక్తమవిక్రియస్యేతి జ్ఞా[illegible]నస్వధాత్వర్థః తయా క్రియయా
త కర్తృత్వం చ వికారరూపమత ఏవ జడం చ అవిక్రియస్యాజడస్యాత్మనో న సంభవతి విక్రియాత్మకతయా జడత్వాచ్చ
తాదృశాహంకారగ్రంథిష్విత్యర్థః సర్వాధ్యాసమూలత్వాద్గ్రంథిత్వం అథవాత్వంతరేణ చ జ్ఞాతృత్వస్యాంతఃకరణధ
ర్మత్వముపపాదయతి కర్తృత్వాదిరితి ధృశబ్దాదిత్యర్థః ఆత్మనో జ్ఞాతృత్వే నిష్టం ప్రసంజయతి కర్తృత్వ ఇతి అత్ర
వ్యతిరేకేణానుమానాన్యభిప్రేతానితి పూర్వమేవోక్తం పరిహరతి నైరదితి దేహాస్యవేత్యాదినా అంతఃకరణస్య జ్ఞాతృత్వా
భావోపపాదనం ఆదిశబ్దాదంతవత్త్వగ్రహణం చేతనాసాధారణత్వాదినా ఆత్మనో జ్ఞాతృత్వోపపాదనం జ్ఞాతృత్వాఖ్యా

తదేవ వివృణోతి యథేతి దృశ్యత్వావిశేషేపి దేహస్య ఘటాదివిలక్షణస్యేంద్రియాశ్రయత్వవదంతఃకరణ
స్య దృశిత్వముపపద్యతాం అంతఃకరణస్యాపి దృశిత్వాదినా దేహస్యేవ దృశిత్వం నోపపద్యత ఇతి చేత్ తథా దృశ్యం
తః కరణస్య దృశ్యత్వాదినైవ దేహస్యేవ ద్రష్టృత్వమపి నోపపద్యతే అతో దృశిత్వాభావ ఇవ ద్రష్టృత్వాభావేపి చే
తనత్వాదికం ప్రయోజకం అన్వయవ్యతిరేకయోస్తుల్యత్వాదుపాధ్యంతరాదర్శనాచ్చేతి భావః అహంప్రత్యయ
గోచరత్వాదునాత్మత్వసాధకం దేహస్యేతి యదుక్తం తదయుక్తం బాధితాహంప్రత్యయగోచరత్వస్య పక్షే వృత్త్యభావా
దబాధితాహంప్రత్యయగోచరత్వస్య సపక్షే దేహాదావభావాత్ అయథాహంప్రత్యయగో[illegible]త్వాదిమాత్రేణాత్మన్యనాత్మత్వ
ప్రసంగః తర్హి రజతప్రత్యయగోచరత్వమాత్రేణ భ్రాంతసిద్ధవ్యగ్రజతేపి రజతత్వం గుంజేయం కేన వార్యేత న వార్యత్వ
ప్రసంగః సర్వాదిప్రసంగతః శ్రుతిభిః ప్రత్యక్షేణ కాలాత్యయాపదేశత్వ అనాత్మత్వాదిప్రసంజకం కర్తృత్వం క్రియ
త్వాశ్రయత్వం ఉత స్పందరూపక్రియాశ్రయత్వం ఉత ధాత్వర్థమాత్రాశ్రయత్వం ప్రథమే వ్యాప్త్యభావప్రయత్నాధా
రత్వేనాత్మత్వప్రయోః స్వచిత్త్వహాదర్శనాభావాత్ పరమాత్మన్యనాత్మత్వాదిప్రసంగశ్చ ద్వితీయే తర్హి విమోశం పురుషవిలత్వా
దిభిః కాలాత్యయాపదేశత్వం జీవేశయోః తత్సాధకకారిసాధ్యభక్తవతి కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ ఇత్యతః స్వశ్వేతఘుకల్పమా
నిత్యాదిభిః ప్రత్యక్షేణ కాలాత్యయాపదేశత్వమితి చేత్ పరమాత్మనః సిద్ధిః జీవే తయాత్రాంతాదిభిః కాలాత్యయాపదే

దివిరుద్ధధర్మేణ దేహస్యద్రష్టృత్వాద్యనుపపత్తిః తేనాంతఃకరణస్యాపి తద్ద్రష్టృత్వాద్యనుపపత్తిరిత్యర్థః
జ్ఞాతృత్వాభావం ప్రత్యచేతనత్వాదికమప్రయోజకం చేద్దేహస్య జ్ఞాతృత్వప్రసంగః తతశబరాపకం ప్రతి దేహాత్మ
ఛేదస్స్వయమపి దురుపపాదః న చ దేహస్య దేహత్వాదజ్ఞాతృత్వం ఘటాదౌ దేహత్వాభావేపి జ్ఞాతృజ్ఞాభావాత్
అతస్సత్రాచిత్త్వాదికస్య జ్ఞాతృత్వాభావప్రయోజకత్వమభ్యుపగంతవ్యమితి క్వచిద్జ్ఞాతృత్వాభావప్రయోజ
౧౮ కత్వస్యోక్తస్యాచిత్త్వాదేః క్వచిదప్రయోజకత్వమయుక్తం అతోచిత్త్వాదిభిర్దేహస్యేవాంతఃకరణస్యద్రష్టృత్వాద్యనుపప
త్తిరిత్యర్థః ప్రత్యక్త్వాపరిత్వాదిశబ్దాదజడత్వాదిగ్రహణం వివృతే ప్రత్యక్త్వాదిధర్మైస్సంబంధరహితోవగమ్యత ఇ
త్యర్థః తైరేవ హేతుభిస్తస్యాద్వివిచ్యత ఇతి పరాక్త్వాదిభిర్దేహస్య జ్ఞాతృత్వాభావ[illegible]పరాక్త్వం వ్యాప్యం జ్ఞాతృత్వా
భావావ్యాపక ఇతి సిధ్యతి తచ్చస్వాభావవ్యాప్తిషు పరాక్త్వనిరవకాశం జ్ఞాతృత్వం యది ప్రత్యగ్వస్తున్యపి స్యాత్తదాని
రాశ్రయం ప్రసజ్యేదితి పూర్వోక్తవ్యాప్తేస్సాధ్యసాయందిపత్తిబాధకస్తర్కోవ్యభిప్రేతః తస్యాద్వివిచ్యత ఇత్యేతదను
క్తమిత్యన్వయః అతోచేతనత్వజడత్వాదిస్వభావవిరోధాన్నాహంకారస్య జ్ఞాతృత్వమిత్యాహ అత ఇతి న హ్యయం
ద్రష్టృత్వాద్యనుపపత్త్యా దేహాత్మవివేకం బ్రూమః సతు పరమతానుసారాత్కృతః వయంతు దృశిత్వానుపపత్త్యే
తి శంకాంతరాం ద్రష్టృత్వాభావస్యాచేతనత్వాదిప్రయోజకత్వవ్యుపావాదృశ్యసాధారణప్రతిబందిమాహాదృశిత్వవదితి

పాత్రం ఇదానీం నిత్యస్య జ్ఞస్య నారమ్భో పాత్రం జ్ఞాత ఏవేత్యత్ర జ్ఞ ఇతి వ్యపదేశస్య వివరణం యావదాత్మభావిత్వాచ్చ
న దోష ఇతి సూత్రం అతః స్వాభావికత్వసిద్ధిరితి భావః జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానాశ్రయత్వం కథమిత్యత్రాహ ఆస్యేతి
జ్ఞానం స్వాభావికం నిత్యధర్మశ్చేత్ సర్వదా సర్వజ్ఞత్వప్రసంగ ఇత్యత్రాహ పుంస్త్వమితి స్వరూపతః సంపద్యావిర్భా
వ ఇత్యాది సూత్రముపపాదయం ష్యాద్యమ ఇత్యర్థః అనన్తరమేవేతి వార్థః తథా దాస్యమపి కదాచిత్ సర్వజ్ఞత్వం ముక్తా
వ కదాచిదజ్ఞానసంకోచః కిం న స్యాదిత్యత్ర జ్ఞస్య స్థాయినాం సంకోచః తథా సర్వే జ్ఞాః స్యురిత్యత్రాహ అతః పి
త్ర జ్ఞేతి అతః సంకోచవికాసార్హత్వాత్ కర్మణేతి సంకోచకోపాధిః క్షేత్రజ్ఞస్య స్థాయిరూపమితి తదానీమేవ సం
కోచ ఇత్యర్థః సర్వేషామజ్ఞత్వప్రసక్తిః కర్మతారతమ్యాత్ పురి వ్యక్తా తారతమ్యశబ్దేన తద్రూపతిరోధానం తథా వి
ష్ణుశక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన వర్తత ఇతి వచనం స్మారితం భవతి కర్మణే
తి పదేన తయేతి పదం శ్లోకస్థం వ్యాఖ్యాతం భవతి తయా కర్మరూపావిద్యయేత్యర్థః అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా
తృతీయా శక్తిరిష్యతే। యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిః సా వేష్టితా నృప సర్వగా। సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసం
తానితి ప్రకృతం జ్ఞానస్య నిత్యత్వేనానువృత్తిః కథమిన్ద్రియసాపేక్షత్వం స్యాదిత్యత్రాహ తచ్చేతి యద్వా స్థావరాది
ష్వపి జ్ఞానవికాసః స్యాదిత్యత్రాహ తచ్చేతి ఇన్ద్రియద్వారకత్వం సంకోచవికాసార్థమిత్యర్థః తథా చ వృత్తి వి

శః ఘృతియెభ్రుమాశ్రయతతయా స్వాభిమతాత్మన్యనాత్మత్వప్రసంగః ఛేదదర్శనం తదాశ్రయత్వం చాపారమార్థి
కమితి చేత్ కిం పరమార్థభూతధర్మాశ్రయత్వమనాత్మత్వసాధకం ఉతాపరమార్థభూతధర్మాశ్రయత్వం
ప్రథమే ఘటాదావపి పరమార్థభూతధర్మాశ్రయత్వే స్వయమనభ్యుపగమాద్వ్యాప్త్యభావః ద్వితీయేత్వస్మదభిమతస్యాభ్ర
మాశ్రయస్యాప్యాత్మనోఽనాత్మత్వప్రసంగః అథ విక్రియాత్మకత్వం నిత్యానిత్యేతి తదుపపాదయతి జ్ఞాతృత్వంహి

౧౨౩ తిగుణేక్రియాత్వేపి తత్త్వాదాచిత్త్వం చ క్రియాశ్రయత్వవద్విక్రియాత్మకం స్యాదిత్యత్రాహ జ్ఞానం చాస్యేతి ధర్మస్య స్వా
భావికత్వేపి ధర్మ్యనిత్యత్వే ధర్మోఽప్యనిత్యః స్యాత్ ధర్మినిత్యత్వేపి ధర్మజాపాధికత్వే దుపాధివిగమే ధర్మోఽనశ్యతీత్య
నిత్యః స్యాత్ తదుభయాభావాన్నిత్యధర్మానిత్యస్వాభావికశబ్దేన అవస్థావిశేషణతాదాచి[illegible]త్యం తు ప్రామాణికత్వాదిష్టం
అనేన పదద్వయేన అవిజ్ఞాతా విజ్ఞాతే విపరిలోపో విద్యతే అవినాశిత్వాదాత్మన ఇతి శ్రుత్యర్థ ఉక్తో భవతి అస్యాః శ్రు
తేరయమర్థః జ్ఞాతృసంబంధి జ్ఞానం నిత్యం కుతః అవినాశిత్వాదాత్మనః విశిష్టస్య నిత్యత్వేన సవిశేషణభూత జ్ఞాన
స్యాపి నిత్యత్వాత్ అయదావధర్మినిత్యత్వేన తత్స్వాభావికధర్మస్యాపి నిత్యత్వమితి ఆత్మనో నిత్యత్వే జ్ఞానస్య తత్స్వభా
వికధర్మత్వే చ ప్రమాణం స్మారయన్ పూర్వమేవ శ్రుతివాక్యోపాదానాత్ సూత్రముదాహరతి నిత్యత్వం చేతి సూత్రోదా
హరణేన తద్విషయభూతా శ్రుతిరపి వ్యాఖ్యాతా దర్శితా స్యాత్ సూత్రం చ పూర్వం జ్ఞానగుణకత్వప్రదర్శనాయో

173

త్మకత్వాదజ్ఞత్వస్యాత్మధర్మత్వానుపపత్తిర్నిరస్తా౹ అథ పరోక్తాన్ జ్ఞత్వనిరాసప్రకారాన్ నిరస్యతి జడస్వభావస్యా
పి తాదృశాజ్ఞత్వం చిచ్ఛాయాపత్తికృతం చిత్సంపర్కకృతం చిదభివ్యంజకత్వకృతమితి త్రయః పక్షాః తత్ర ప్రథమం
చిచ్ఛాయాపత్తిమాశంకతే జడేతి దూషయతి కేయమితి కేయం దుర్నిరూపేత్యర్థః వికల్పయతి కిమితి చిచ్ఛాయా
శబ్దరేతౌ సమాసాంతర్గతా విభక్తిః షష్ఠీ వా సప్తమీ వేతి భావః అహంకారచ్ఛాయాపత్తిస్సంవిద ఇతి అహంకారే
సంవిద్గతజ్ఞత్వచ్ఛాయాపత్తిరిత్యర్థః సంవిచ్ఛాయాపత్తిరహంకారస్యేతి సంవిదహంకారగతజ్ఞత్వచ్ఛాయా
పత్తిరిత్యర్థః ప్రథమం దూషయతి నతావదితి శరీరాంతరం వ్యుదస్యేతి నాపీతి పూర్వమచేతసః సర్వప్రకృతిపరిణామత్వా
దభిరహంకారస్య జ్ఞత్వత్వముదాసమభిప్రేత్యాహ అత్ర నిత్యేతి దూషణాంతరమాహ ద్వయోరపీతి తద్విధ్వయోరితి
నపాంతి చిత్సంపర్కపక్షం శంకతే అథేతి పూర్వవద్వికల్ప్య దూషయతి నైతదితి ఇయం సాధారణీ ప్రతిజ్ఞా అహం
కారే సంవిత్సంపర్కాదజ్ఞత్వం వ్యుదస్యతి సంవిదితి అహంకారసంపర్కాత్సంవిది జ్ఞత్వం దూషయతి అ
హంకారస్యేతి సుతరామితి జ్ఞానస్య జడత్వాదజ్ఞానాశ్రయత్వం స్వమతే సంభవతి అహంకారస్య జడత్వేన వ
స్తుతో జ్ఞానాశ్రయత్వస్య పరపక్షేఽనయోరుభయోరప్యసంభవాన్న తత్సంపర్కాత్సంవిది జ్ఞత్వమితి భావః రు
మాగతకాష్ఠాదీనాం లవణసంబంధాల్లవణోపనాయేత్యుక్తిరిత్యర్థః శంకతే అయః పిండాగ్నిసంపర్కాదుష్ణత్వముపలభ్యతే

నాశవ్యపదేశో న స్యాదిత్యత్రాహ తమితి ప్రసరాన్వయవ్యతిరేకావపేక్ష్యేదంరూపస్య వ్యపదేశ ఇత్యర్థః యద్వా ప్ర
సృతాంశః ప్రసరః తస్య ప్రసరస్య సంకోచావిదంరూపస్యేదంరూపావిత్యర్థః। సంకోచవికాసావభ్యుపగమే విక్రియాత్మకం స్యా
దిత్యత్రాహ జ్ఞానప్రసరేద్వితి తాదృశవిక్రియాత్మకత్వం ప్రావలాంశికత్వాదిష్టమిత్యర్థః అచేతనవత్పరిణామో వాస్తవ
దగత ఇత్యేవకారాభిప్రాయః అనేనావికారశ్రుతీనాం విషయో దర్శితః ముఖాంతరేణైవావికారశ్రుతీనాం విషయం

౧౨౪ దర్శయతి తచ్ఛ్రుతి స్వాభావికవికారనిషేధపరా అవికారశ్రుతయ ఇత్యర్థః స్వాభావికం రూపం కథమిత్యత్రాహ అ
విక్రియేతి స్వరూపం స్వాభావికం రూపం అవికారత్వం ఔపాధికవిక్రియా స్వాభావికరూపపరాణీత్యర్థః ప్రసర
కర్తృత్వమవికారరూపత్వాదంతఃకరణస్యైవేత్యత్రాహ ఏవంరూపవిక్రియాత్మకవిత్తి స్వధర్మభూతజ్ఞానప్ర

174

సరకర్తృత్వంలక్షణవికారత్వమేవం రూపశబ్దేన వివక్షితం జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానమేవ స్వాభావికో ధర్మోఽయం స్య
స జ్ఞానస్వరూపః స్వధర్మభూతజ్ఞానప్రసరకర్తృత్వలక్షణవికారస్య ధర్మికస్యాత్మన ఏవ సంభవతి న తు జడత్వా
దతద్ధర్మకస్యాహంకారస్యేత్యర్థః యద్వా స్వరూపశబ్దో ధర్మిపరః జ్ఞానస్వరూపస్యైవ జ్ఞానధర్మకత్వం సం
భవతి న తు జడస్వరూపస్య యథా ఘటాదేరితి జ్ఞానస్వరూపత్వాద్జ్ఞానధర్మస్యైవ స్వధర్మభూతజ్ఞానప్ర
సరకర్తృత్వరూపవికారసంభవః న తు జడస్వరూపత్వాదతద్ధర్మకస్యాహంకారస్యేత్యర్థః ఏవం విక్రియారూ

యతి తదయుక్తమితి కుత ఇత్యపేక్షాయామాత్మనోఽభివ్యంజకాపేక్షా చ నాస్తి అహంకారస్యాభివ్యంజకత్వశక్తి
రపి నాస్తి తథాహ ఆత్మన ఇత్యాదినా స్వోక్తార్థసాంప్రదాయికత్వదర్శనార్థం దృష్టాంతేన తద్విశదీకరణార్థం చా
త్మసిద్ధిగ్రంథమప్యాహ తదుక్తమితి శాంతాంగార ఇత్యాదికం శ్లోకం వివృణోతి స్వయమితి స్వయం ప్రకాశశబ్దే
నాభివ్యంజకాపేక్షాయా అభావ ఉక్తః అనుభవాధీనసిద్ధిరయమిత్యనేనాహంకారస్యాభివ్యంజకతాభావ
ఉక్తః అచిదహంకార ఇత్యనేన చిన్మాత్రాతిరేకిత్వాత్తదాయత్తప్రకాశ ఇతి పరోక్తహేతుస్సూచితః అనుమ
తానస్త్వహంతాస్వరూపప్రకాశం కదాచిదప్రకాశం చేత్తదాభివ్యంజకాపేక్షా స్యాత్ తదభావాత్తదా చిదప్యభివ్యం
జకాపేక్షా నాస్తీత్యర్థః అశేషార్థసిద్ధిహేతుభూతం త్వయా విషయప్రకాశకత్వేనాస్వయంప్రకాశత్వం సమ
ర్థితమితి భావః పరిహాసంతేతి ఈదృశమనుభవవిరుద్ధం శాహంకారాభివ్యక్తత్వమిత్యాదియా ఏతత్తు మాపసిద్ధివ
హసంతీతి భావః అహంకారానుభవయోరభివ్యంజకతాభివ్యంగ్యతాభ్యుపగమేన దూషణముక్తం తయో
రభివ్యంజకత్వమభివ్యంగ్యత్వం చాస్తు తథాపి తత్స్ఫురస్ఫురణేనోపపద్యత ఇత్యాహ కించేతి స్వభావవిరోధాత్ అనుభవస్యా
శేషార్థసిద్ధిహేతుత్వం తద్వ్యతిరిక్తస్యాహంకారస్య తదధీనసిద్ధత్వం చ విరోధః అతో యథా పితాపుత్రయోరన్యా
ప్రతిపుత్రత్వే పితృత్వే చ సత్యపి పరస్పరం పితృత్వపుత్రత్వవ్యత్యయో నోపపద్యత ఏవమనపేక్ష్యాం తయోర్వ్యత్య

అతో జ్ఞాతృత్వం తదుపలబ్ధిర్వేతి పృథగుక్తం నను పూర్వోక్తపక్షే ద్వయోరపి జ్ఞాతృత్వప్రసక్తేః ఛాయాపత్తిసంప
ర్కో నిరస్తో జ్ఞానచ్ఛాయాపత్తిసంపర్కః కస్మాదనిరస్తో వక్ష్యమాణాభివ్యక్తిపక్షాంతర్భావాదితి బ్రూమః జ్ఞా
స్యాహంకారే ఛాయాపత్తిర్నామ దర్పణ ఇవ ముఖస్యైవ తదాధేయతయాభివ్యక్తతా సంపర్కపక్షే పృథక్స్థానతయా
సంపర్కో జ్ఞాతృత్వప్రతీత్యనుపయుక్తః అత ఆధేయతయా సంపర్కో న వక్తవ్యః న చ తత్పృథక్తయాభివ్యక్తావన్తర్గ
తః అతస్తత్రానుపన్యాసః కించ ఛాయాపత్తిస్సంవిదోऽచాక్షుషత్వేనైవ నిరస్తా సంపర్కశ్చోపలంభానుగుణ్యేన వ
౧౭౫ క్తవ్యత్వాదపృథక్సిద్ధధర్మధర్మిభావేన వక్తవ్యః న చ సోऽనుపపన్నః అచేతనస్య చైతన్యస్య చ తథావిధధర్మధర్మిభా
వాయోగాత్ దండదేవదత్తయోరివ జ్ఞానజ్ఞాత్రోః పృథగవస్థానాదర్శనాదపృథగవస్థితయోః సంపర్కశ్చానుప
పన్న ఇత్యనుసంధేయం అథాభివ్యక్తిపక్షమనుభాషితుం ఛాయాపత్తిసంపర్కపక్షయోరభివ్యక్తిపక్షస్య చాన్య
స్య వైషమ్యం దర్శయతి ఉభయత్రేతి వస్తుత ఇతి ఛాయాపత్త్యాదినా సాదృశమానాదధ్యాసాత్ పూర్వమేవ సిద్ధత్వం వివ
క్షితం న తు పారమార్థికత్వం అలాతచక్రాదేరపి ప్రతిబింబదర్శనాదుష్ణజలసంపర్కాదనుష్ణస్యాప్యుపలంభాచ్చ ఏక
త్ర పూర్వసిద్ధజ్ఞాతృత్వాధ్యాసాదన్యత్ర జ్ఞాతృత్వనిర్వాహః పూర్వస్మిన్ పక్షద్వయే అభివ్యక్తిపక్షే తు జ్ఞాతృత్వస్య పూ
ర్వసిద్ధత్వమనపేక్ష్య జ్ఞానాధ్యాసాజ్జ్ఞాతృత్వనిర్వాహ ఇతి వైషమ్యం అభివ్యక్తిపక్షమాహ అహంకారస్యేతి దూష

175

స్యనంతరగ్రంథోక్తిదిశైనవనుపపన్నం। అనుగ్రహాద్ద్వైవిధ్యస్య తస్మిన్నరాం సానుపయోగిత్వాత్। ఉత్తరత్రాత్మసిద్ధిగ్రం
థాదావారణం చ న సంగతం ఇంద్రియాసంబంధవాచిత్వేనానుగ్రహాద్వైవిధ్యానుపరోగాత్। అత్రోచ్యతే పూర్వమ
నుగ్రాహజన్యప్రకాశవిషయానుభూతిపరత్వేనాంచనయాం తదనుభవసాధనానుగ్రహో దూషితః ఇదానీమను
గ్రహవిశేషపరత్వేనాంశనంతరాదూషణమాహానహితి ద్వివిధస్యాప్యనుపపత్తిం దర్శయితుం ప్రథమం ద్వైవిధమా
హ జైమినీయస్మృతిశమాదేః శాస్త్రానుగ్రాహకత్వాత్రిః పరమతేన తద్ధ్యపాసనానుగ్రాహకం నను నహా ద్విధేతి వక్తు
మయుక్తం। అనుగ్రహస్య కోపు ద్విరేవప్యనంతరభావాత్। అనుమానాదేర్వ్యాప్తిగ్రహణాదిరనుగ్రహోప్యస్తీతి
ఉచ్యతే కరణేనుగ్రహః కర్త్రనుగ్రహశ్చేతి కోటిద్వయం ఏవ వ్యాప్తిగ్రహణమపి కరణేనుగ్రహోంతర్భూతం యు
దపి దృష్టముఖేన చానుగ్రహో దృష్టముఖేన చేతి ద్విధా వ్యాప్తిగ్రహణమపి దృష్టముఖానుగ్రహః తస్యేంద్రియ
సంబంధహేతుత్వేనేత్యత్ర కరణేనుగ్రహస్య దృష్టముఖేనానుగ్రహస్యోపలక్షణం తత్రాహంకారాభివ్యంగ్యం యా
స్యం విధానుమానవిషయతాసంభవాదింద్రియసంబంధహేతుత్వేనేత్యుక్తం బుద్ధిగతకల్మషాపనయనేనేతి చ
కర్త్రనుగ్రహస్యాదృష్టముఖానుగ్రహస్యోపలక్షణముక్తం। ఆత్మసిద్ధిగ్రంథేప్యయమేవ భావః ఏవం ద్వైవిధ్యదర్శ
నేన ద్విధాభూతోప్యనుగ్రహో హంకారస్య న సంభవతి ఇత్యనుషంగః। రెయోజనా కథమస్య ద్వివిధస్యాప్యనుగ్రహస్యాన

౧౨౬

176

వ్యంగ్యభావసంభవేపి పరస్పరం నోపపద్యత ఇత్యర్థః దూషణాంతరం చాహ అనుభూతే రననుభూతిత్వప్రసంగా
చ్చేతి అస్మిన్నర్థే పాఠాత్తు సిద్ధిగ్రంథదర్శనీయ తీయధోత్క్రమితి ప్రాతికూల్యతః పూర్వోక్తత్తు స్వభావవిరోధ శబ్దేన ప్రాతి-
కూల్యశబ్దో వ్యాఖ్యాతః తద్వ్యంగ్యస్యైవ తద్వ్యంజకత్వోపరోక్త్యదృష్టాంతం దూషయుష్యం న్నాహ నచేతి దృష్టాంత
స్యసాధ్యవికలత్వమాహ తత్రాపీతి తత్ర తద్ధాత్వస్యాస్యధాసిద్ధిం దర్శయతి కరతవేతి న హ్యాభ్రవస్యప్రసరణ స్వభా
వం త్రువ్యం అతస్తద్వ్యవహారశ్చ హేతుత్వమహంకారస్యానుపపన్నమిత్యర్థః అధాహంకారేణాస్యాభివ్యక్తిం త్రిధా వి
కల్ప్య దూషయతి కించేత్యాదినా కిం రూపా కిం శబ్దః త్రైపాద్యః దుర్నిరూపేత్యర్థః కుత ఇత్యపేక్షాయామభివ్య
క్తిర్నామ కిముత్పత్తిః ఉత ప్రకాశనం ఉతానుభవసాధనానుగ్రహ ఇతి త్రిధా వికల్ప్యమభివ్యక్త్యుత్పత్తిం దూష
యతి న తావదితి అనుత్పన్నస్య ఘటాదేరభివ్యక్తసంభవాదుత్పాదకస్యాపి దండచక్రాదేరుత్పాదనదవ్యరాభి
వ్యక్తి హేతుత్వాదుత్పత్తిరపి వికల్పశిరసి నవేశితా కించ వ్యంగ్యప్రకాశకత్వాదనం వ్యంజసంసందిదః స్వంయుమ
వప్రకాశరూపత్వాదుత్పత్తిరేవ తత్ప్రకాశోత్పత్తిరూపాభివ్యక్తిరితి వికల్పశిరస్యుత్పత్తిర్నివేశః స్వతః సిద్ధత
యేతి స్వతః సిద్ధతయా రూపాప్రాగభావాభావ ఉక్తః అనాదిత్వాదితి వార్థః అథ ద్వితీయస్యం వ్యుదస్యతి నాపీతి ప్ర
కాశనమనుభవవిషయప్రకాశోత్పత్తిః అథ తృతీయం ప్రతివక్తి తత ఇతి తత ఏవ ప్రకాశనానుపపత్తిరేవన

తరానుపపత్తిమభిప్రేత్యప్రతిసంబంధనిరసనరూపానుగ్రహావివపరిశేషితః ఉభయానుగ్రహాదృష్టాంతమాహ
ంయథారూపాదితి తతః కిమిత్యత్రాహ నచేహాతి తదుపపాదయతి సతావదితి కిం ప్రాగభావరూపమజ్ఞానం ఉత
భావరూపమజ్ఞానం ఉతాన్యన్నిరసనీయమభ్యుపేతమితి శిరస్త్రయమభిప్రేత్యావచ్ఛేదకః ప్రయుక్తః నతావదితి గ్రం
థేనాన్యన్నిరసనీయత్వం నిరస్యం యదాహ అహంకారస్యాజ్ఞాననిరాసకత్వమజ్ఞానస్యసంవిత్సంబంధిత్వం చోభయమ
నుపపన్నమభిప్రేత్యప్రథమమహంకారాపనేయత్వమజ్ఞానస్యప్రతిక్షిపతి నతావదితి అహంకారాపాయమజ్ఞా
నమస్తీతి శంకతే ఆస్త్విహేతి దూషయతి నేతి అజ్ఞానశబ్దాభావరూపస్యాభావరూపస్య చ సాధారణం దూషణమపిసా
ధారణం ద్వివిధస్యాప్యజ్ఞానస్యాహంకారాపనోద్యత్వాభావాత్ కింనివర్తకమిత్యత్రాహ జ్ఞానమేవేతి ప్రాగభావస్యాపి
జ్ఞానోత్పత్తిర్నివర్తకా భావరూపస్యాపి జ్ఞాననివర్త్యత్వం పరాభ్యుపేతం ఏవమజ్ఞానస్యసంవిదాశ్రయత్వేసత్యహం
కారాపనోద్యత్వాయోగాత్ తన్నిరసనరూపానుగ్రహో న సంభవతీత్యుక్తం అథాజ్ఞానస్యసంవిదాశ్రయత్వం చానుప
పన్నమిత్యాహ నచేతి సంవిదాశ్రయత్వం సంవిత్సంబంధిత్వమిత్యర్థః ఆశ్రయాణాం సంబంధః సంబంధశ్చ కర్మత్వేనా
శ్రయత్వేన చ తస్మిన్ ద్వయమపి ద్వివిధసంబంధిపర ఆశ్రయశబ్దః ఆశ్రయశ్చేతనో బ్రహ్మేత్యాదిప్రయోగాచ్చాశ్రయశబ్దేనవి
షయస్యాప్యుపస్థానం యుక్తం సంవిదాజ్ఞానసంబంధః నాశ్రయతయా నాపి విషయతయా ఉభయథాపి సంబం

పపత్తిరితి శంకాయామాత్మసిద్ధిగ్రంథవ్యాహాం యంథోక్తం కరణేనామభూతిత్వాన్న తత్సంబంధహేతుత్వేతి అనే
నేంద్రియసంబంధహేతుత్వలక్షణేనానుగ్రహేనుపపన్న ఇతి దర్శితం బాధ్యగతశల్యషాపనయనలక్షణేనుగ్ర
హేనుపపత్తిర్నః గ్రంథస్థః అత్ర కేచిదాచార్యా ఏవం వ్యాచక్షతే శబ్దాదేరనుగ్రాహకత్వం శాస్త్రప్రసిద్ధం న తథాహం
కారస్యానుగ్రాహకత్వం శాస్త్రసిద్ధమితి స్పష్టత్వాన్న గ్రంథకంరోక్త్యా నిరాస ఇతి పూర్వార్ధం ప్రాదాహరణేన శ్లోకే స్వో
౧౭౭ త్తరార్ధే బాధ్యగతశల్యషాపనయనే కర్తృత్వం కింస్వరూపేణ ఉతాదృష్టం కించిత్కారముఖేన ప్రథమే కర్మకర్తృ
విరోధః ఏకస్యైవ హస్తాపేక్షయా శోధ్యశోధకత్వానుపపత్తేః ద్వితీయే వ్యాప్తవ్యాపారకత్వం న వ్యాం తతః కరణస్యాదృ
ష్టవశాదంతః కరణశుద్ధిరిత్యత్ర ప్రమాణమస్తి పూర్వమింద్రియస్య చరిత్వానోత్ప్రగమేన దూషణముక్తం
అనుభావ్యత్వాపోత్ప్యగమేన దూషణమాహ కించేతి అనుగ్రహస్వరూపం శిక్షయతి నహీతి వృత్తిదర్పణేదావను
గ్రాహకప్రకారాంతరే దృష్టేపి కథం ప్రతిబంధనిరసనరూపానుగ్రహ ఏవ పరిశేషతః ఉచ్యతే జ్ఞాతివృత్త్యోర్ద్వయ
తద్ధర్మధర్మిభావేన వృత్తిజ్ఞాతృత్వం జీవానాం తథాహంకారానుభవశేనాన్యయతధర్మః ధర్మిభావాసిసత్తుదర
శైవనిరస్తః మలాత్మప్రవృభూతశబ్దస్పర్శవిషయతత్ప్రతిహాతిహేతుదర్పణమేవ యాత్మద్రవ్యభూతచాక్షుషరశ్మిం ముఖే
నసంబంధయతి నచ తథాహంకారో మలాత్మద్రవ్యం కస్యచిత్ప్రతిహాతిహేతురితి భక్షణమాణేమిహేనుగ్రహప్రకారాం

177

కారాఽంవ్యాప్త్యేనోక్తము జ్ఞానం కింసదసదనిర్వచనీయం ఉత జ్ఞానప్రాగభావరూపమితి వికల్పాసహా అస్యచేత
ద్వితీయం ప్రతిపత్తిజ్ఞానప్రాగభావేతి విరోధి శబ్దేనప్రతిబంధకత్వం వివక్షితం నసహావస్థానమాత్రం అభివ్య
క్తేర్దుర్నిరూపత్వం నిగమయతి అత ఇతి కేనాపిప్రకారేణ ఉత్పాదకత్వేన వా ప్రకాశకత్వేన వా తత్తదసంభవసా
ధనానుగ్రాహకత్వేనవేత్యర్థః అథ స్వవృత్తిస్థితయా అభివ్యక్తిం దూషయతి నచేతి వ్యభిచారమేవ ప్రతిపాదివ్యాప్తి
తిహేత్వంతరం చాహ అంతరంధావస్థితేతి ప్రతీతివ్యవహారానుగుణ్యం తదనుగుణేతే జ్ఞానాదీనాంస్వభావాదిత్య
ర్థః తదిహోపపాదయతి తత్రేతి ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యవిషయాశ్రుత్వా పరః పక్షాః ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యయోశ్చ పర
తః త్వే చ స్వతః ప్రామాణ్యం పరతోఽప్రామాణ్యం స్వతోఽప్రామాణ్యం పరత ఇతి ప్రథమమనుపపన్నం నిస్వభావత్వా
దిప్రసంగాత్ ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యే అన్యత్రవిధ్యేతే ఇతి చేత్ తత్సంబంధాద్జ్ఞానే తథాత్వం తత్సంబంధాభావేను
ఖండయత్వం చ యుక్తం అనుష్ఠాశితవతే అన్యత్రతద్యోగాదవిద్యమానత్వాత్ పరతస్త్వమనుపపన్నప్రామాణ్యబు
భుత్సోపరం పరయా అనవస్థాప్రసంగాచ్చ ద్వయోరపి స్వతస్త్వమనుపపన్నం విరుద్ధధర్మత్వేన వ్యాఘాతాత్ నచ
వస్తుభేదాదవిరోధః ఇయం ప్రామాణ్యశ్రుంరుష్వక్తిః అప్రామాణ్యశ్రుంరుష్వక్తిరియం చేతి నియమకాభావాత్ అ
ప్రామాణ్యస్యైవ స్వతస్త్వమనుపపన్నం ప్రామాణ్యస్యైవ భూయస్స్వాదన్యస్యాభూయస్స్వాచ్చభూయసాం స్వతస్త్వే

ద్ధానుపపన్న ఇత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ అజ్ఞానేతి తతః కిమిత్యత్రాహ అజ్ఞత్వభావేతి సాక్షిణో ద్రష్టురేవ సాక్షిత్వం జ్ఞ
ప్తిస్తు సాక్షిత్వమపి వ్యాహతం భవతీత్యభిప్రాయః భవితుమర్హతీతి నిర్దేశేనాశ్రయతయా విషయతయా సం
బంధమాత్రం వివక్షితం అనేన వ్యతిరేకవ్యాప్తిః దర్శితా భవతి సంవిదాశ్రయత్వాభావే అన్వయవ్యాప్తిం దర్శయతి
యథేతి అజ్ఞానాశ్రయత్వం జ్ఞానప్రాగభావాశ్రయత్వమనివర్తనీయజ్ఞానాశ్రయత్వం వా తద్ఘటాదిషు నాస్తి

౧౭౫

త్యర్థః జ్ఞానాశ్రయత్వప్రసక్తేరితి జ్ఞాతురప్యజ్ఞానాశ్రయత్వం జ్ఞానాశ్రయత్వం చ కాలభేదాదవిరుద్ధమితి భా
వః జ్ఞానాత్యంతాభావాశ్రయత్వం హి ఘటాదే జ్ఞానం నాజ్ఞానాశ్రయః న చాజ్ఞానవిషయః అజ్ఞానాశ్రయత్వా
తద్విషయత్వే చాపగచ్ఛతి అనేన జ్ఞాతృత్వే అజ్ఞత్వప్రసంగ ఇతి ప్రతికూలతర్కః ఉక్తో భవతి ఏవమజ్ఞానాశ్రయ
త్వేనాభ్యుపగమేన దూషణముక్తం తదనభ్యుపగమేన దూషణమాహ సంవిద ఇతి అవచ్ఛిన్నజ్ఞానస్యానుభావ్యత్వం
గత్వేతి పునరవచ్ఛిన్నస్యాత్మభూతస్య జ్ఞానస్యానుభావ్యత్వానభ్యుపగమాదిత్యభిప్రాయేణోవా ఆత్మతయాభ్యుపగ
తాయా ఇతి జ్ఞానవిషయస్యైవాజ్ఞాననివృత్తిం సదృష్టాంతమాహ జ్ఞానం హీతి యదుప్యపి విషయాదప్యజ్ఞాన
నివృత్తిః తథాహి శుక్తిజ్ఞానేన సర్పభ్రమనివృత్తిః స్యాదిత్యభిప్రాయః ఏవం జ్ఞాననివర్త్యాజ్ఞానవత్త్వే జ్ఞానవిష
యప్రసంగ ఇత్యుక్తం భవతి ఆశ్రయత్వాభ్యుపగమేనోక్తం దూషణం నిగమయతి అత ఇతి త్వయామాహ

వై ప్రత్యక్త్వాద్యోగాదితత్త్వానామహంభావవిగమ ఇతి అహమితి వ్యవహారానుగమనభాసనవిరహాత్ స్వస్మిన్ భాస
మానత్వం న స్యాత్ అతః ప్రత్యక్త్వమప్యహంతధర్మస్యైవాత్మత్వసాధకమిత్యర్థః అథ సుషుప్తావహమర్థస్ఫురణ
మస్తీతి సాధయతి వేదాంతావలంబిభిస్సర్వైరపి స్వయంజ్యోతిష్ట్వశ్రుత్యనుసారాత్ సుషుప్తావాత్మనస్స్ఫురణమ
భ్యుపేత్యం తత్రాన్యేషాం ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాతి అయమహమస్మీతి శ్రుత్యైవాహమర్థస్య న జ్ఞాతత్వా
న్నితి పరామర్శః సుఖమహమస్వాప్సమిత్యనుభవః అతోనుభూతిస్స్ఫురణమేవ తదానీమితి శంకాయామహమర్థస్యావిశదస్ఫు
రణమస్తీతి సోపపత్తిం ప్రతిజానీతే తమ ఇత్యాదినా చ స్వప్నధర్మః శంకానివృత్త్యా తమోగుణాభిభవహేతుః కామ్యరాగద్యా
నుభవాత్తస్స్ఫుటావభాసం భావః వివిక్తప్రతిభాసో వా వ్యావృత్తప్రతిభాసః అనేకవిశేషణవిశిష్టావభాసః స్ఫుటావభాసః
వ్యావర్తకత్వాద్వా బాల్యత్వాదిభావాపూర్వధర్మవిశిష్టత్వేన బుద్ధిసుఖాదిభ్యోంతరధర్మవిశిష్టత్వేన చ ప్రతిభాసాభావాత్ స
కలేతరవ్యావృత్తతయా స్ఫుటం చ ప్రతిభాసాభావః కేనాకారేణ స్ఫురతీత్యత్రాహ అహమిత్యేకాకారేణ స్ఫుర
తీతి అహమితి న శబ్దానుకారః అపి త్వితదస్యార్థానుకారః ప్రత్యక్త్వాకారేణ స్ఫురతీత్యర్థః ఏవం శబ్దేనాహంభా
వాదిగమో వివక్షితః యద్వా ఏకాకారేణ సర్వాత్మసాధారణేనాకారేణేత్యర్థః ప్రత్యక్త్వాదికో హి సర్వాత్మసాధారణస్సు
ఖదుఃఖాదయో దేవత్వాదయశ్చ న హి సర్వాత్మసాధారణాః సుషుప్తౌ భాసమానాత్మన్యహంభావః సాధ్యః తథా

వంఖ్యియసజాపాధికత్వం చ పాంరయుక్తం ఫలం పటాదిజ్ఞానేషు శుక్తిరజతాదిజ్ఞానానామిదమంశేష్వపి ప్రామా
ణ్యదర్శనాత్తు సఖభూయస్త్వం అతః స్వతః ప్రామాణ్యం పరతోఽప్రామాణ్యమితి ప్యచిదాత్మస్థతయాభివ్యంజనమఖ్యా
పేక్ష్య వ్యభిచార ఉక్తః అథప్యేచిదపి తన్నాస్తిత్యాహ నచేతి తర్హి మంఖదర్శనాయదర్పణాది కరణోపాధిర్వైత్యేతత్త్వా
త్రాహ అపిత్వితి ప్రతిఫలనస్య దోషత్వమనుధా జ్ఞానమేతుంతత్వాదిత్యాహ తద్ధిమేతి కస్తుత్రాభివ్యంజక ఇత్యత్రాహ
అభివ్యంజకస్త్వితి అహంకారస్య మూర్తః స్వచ్ఛస్థూలద్రవ్యత్వాభావాత్తం విదోషత్వం రయుత్వాభావాదచాక్షుషత్వా
౧౭౮ చ్చ అహంకారేణ సంవిత్ప్రవిషయుత్వాభూతాయాం తద్గ్రాహకవస్తుప్రతిఫలన దోషో న సంభవతీత్యాహ నచేతి వ్య
క్తిజాతిప్రతీతిర్నియంతథర్మ ధర్మిభావాన్నతు వ్యంగ్యత్వాదిత్యాహ వ్యక్తిరితి ఏతద్దర్పణవ్యక్తిర్నిర్భావాత్త్వం యుంవ్యా
179 దిధా యుం పూర్వం ప్రతిబంధనిరసనరూపానుగ్రహేరూపితః ధర్మిధర్మిభావే వస్తుతస్తాత్త్విక స్వరూపలబ్ధిర్వ్యక్తా
దర్పణే తు ప్రతిఫలనరూపాం దోషాత్ ఏవం పరపక్షే న సంభవతీత్యాహ అత ఇతి వస్తుతః కారణం ధర్మధర్మిభావః
దోషతస్తాత్త్విక స్వరూపలబ్ధికారణం మూర్తస్వచ్ఛస్థూలద్రవ్యత్వం ఉభయం మమ అహంకారే నాస్తీత్యర్థః వస్తు
తః కారణాభావాన్న జ్ఞాత్యత్వం విత్యతే దోషరూప కారణాభావాన్నోపలభ్యతే చ వ్యభిప్రాయో ఽహం నాహంకారస్య
జ్ఞాత్యత్వం తద్రూపలబ్ధిర్వేతి జ్ఞాతురాత్మత్వం నిగమయతి తస్మాదితి జ్ఞానైరాత్మత్వమయుక్తం అహం తావద్భా

కూలతయావభాసమానస్యాపి మధ్యస్యానుమానికకాలస్వరూపవైశిష్ట్యగోచరప్రత్యభిజ్ఞావిశేషాయం సుఖమ
హమస్వాప్సమితి. ఏవం స్వపరమతయోః పరామర్శానుగుణ్యతదభావరూపవైషమ్యముక్తం శ్రుతిస్వారస్యం చా
ప్యస్మతే అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిర్భవతీతి పురుషశబ్దశ్రవణాత్ పురుషశబ్దేన సంవిన్మాత్రపరః ఏష హి
ద్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుష ఇతి జ్ఞాతురేవ పురుషత్వశ్రవణాత్ లోకే జ్ఞా
తరి పురుషశబ్దప్రసిద్ధేః శ్రుతప్రత్యక్షప్రసిద్ధిః శబ్దస్మృత ఏవ వక్ష్యతే ఉక్తపరామర్శే ఫలితమర్థమాహ అనేనేతి సుఖమ
హమస్వాప్సమితి పరామర్శేన సుఖవిశిష్టేన తదానీమనుకూలతయా భాసనమనుసంధానం భవతి అహమిత్యనేన
స్వస్మై భాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వం చానుసంధానం భవతి యథా మందమగచ్ఛం మంథరమగామమితి పరామర్శే
న పూర్వం గమనేన సహ తదానీంతనమాంద్యం గానేన సహ తదానీంతనమాధుర్యం చానుసంధానం భవతి తద్వదితి
ర్థః స్వస్మై స్వయమనుకూలమిత్యానుకూల్యప్రతియోగిత్వాభిప్రాయేణ సుఖత్వమిత్యుక్తం స్వస్మై భాసత ఇతి భా
సప్రతిబంధిత్వరూపప్రత్యక్త్వాభిప్రాయేణ జ్ఞాతృత్వమిత్యుక్తం నను ధర్మభూతజ్ఞానస్ఫురణేతి తత్తద్విషయ
ప్రకాశవేళాయాం జ్ఞాతురాత్మనః స్ఫూర్తిరివ న సర్వేషాం సర్వదా తథైవేతి భాష్యస్వారస్యవిరుద్ధం పుంస్త్వాదివత్తస్య స
తోఽభివ్యక్తిర్యోగాదితి సూత్రస్వారస్యవిరుద్ధం చ అస్మరణనియమాద్యుపపత్తివిరుద్ధం చ సంసారదశాయాం మ

స్ఫురణం హేతుః విశదావభాసాభావాదహమర్థస్ఫురణం నాస్తీత్యత్రాహ భవదభిమతాంతరాలాననుభూతేరపి
న కేవలమహమర్థస్ఫురణ ఏవాప్రైశద్యదోషః అనుభూతిస్ఫురణేऽపి స తుల్యస్స్వాంతరాలావాచ్యః అతో విశదావభాసాభావా
న్నాస్తీత్వంచేత్ జ్ఞప్త్యాత్మనోऽపి తదానీం స్ఫురణం న స్యాత్ జ్ఞాతృజ్ఞేయయోరుపశ్లేషవిరహాత్ స్ఫుటానవభాస ఇతి పాత
దభ్యుపగమ ఇత్యభిప్రాయః వప్పుషావాదిభిర్వా ధ్వాంతరైరపి జాగరితావస్థాయామేవావిశదావభాసాం నిర్వికల్పకేం
గేకృతః తేయదివిశదావభాసాభావదహమర్థస్ఫురణం బ్రూయాః తత్రాపి నిర్వికల్పకే పృథక్త్వేన ధర్మస్యప్రమాత్రా

౧౮౦

180

వభాసాభ్యుపగమో నోపపద్యేత అవిశదవస్తుమాత్రావభాసః తత్రైరప్రామాణికో నిర్వికల్పకే స్వీకృతః అత్రత్వ
త్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిర్భవతీత్యాదిశ్రుత్యనుసారాదవిశదాభాసః ప్రామాణికః స్వీకృత ఇతి భిదా అతోऽస్ము
షుప్త్యవాత్మస్ఫురణేऽభ్యుపగమే అవిశదావభాసాభ్యుపగమే చ సుషుప్త్యపి వప్పుషావాదిమతాదపి స్వపక్షే ప్రమాణానుగు
ణ్యం వివక్షుః పరపక్షే ప్రమాణాననుగుణత్వం దర్శయతి నహీతి అహంభావవిగమేత్రాద్యంతరప్రత్యనీకాకారా
జ్ఞాతృజ్ఞేయాదిసమస్తవిశేషరహితేత్యర్థః ప్రత్యక్ప్రసిద్ధ్యర్థం జ్ఞప్తిరహమిత్యత్రాహంశబ్దోపాదానం స్వపక్షే
పరామర్శానుగుణ్యమాహ ఏవం హీతి అయం పరామర్శః సుషుప్తికాలే సుఖరూపతయానుభూతాత్మగోచరః
అతీతకాలసంబంధాస్పదం తు పూర్వకాలాననుభూతార్థప్రత్యభిజ్ఞానయోగ్యానుపలబ్ధిభావమనుమేయోऽస్వాపాను

స్తు దానీమననుభవసుఖత్వాదేః అనుభవశ్చ కథము చ్యుతే సర్వమప్యనుభూతం స్యాత్ న వా స్యాత్ నైతత్ తత్సంభవ
వామస్యాప్యుమిత్వ త్రయమస్మిన్నంశే ప్రతీత్యసార్వరస్యాపవాదకవచనమస్తి తద్విషయం ప్రతిపత్తిసార్వరస్య భంగప్రసపాం
దితాంశవిషయం ప్రతిపత్తిసార్వరస్య భంగాయోగాత్ తత్ర స్వాపదశాయాం యోగ్యానామనుభవిమశక్యః తద్విష
యప్రతిపత్తిసార్వరస్యం భజ్యతే యస్తు తదానీమనుభవయోగ్యః తద్విషయప్రతిపత్తిసార్వరస్యం తిష్ఠత్యేవ
బావశ్యం తః కరణజన్యసమస్తజ్ఞానాభావాత్ స్వాపస్తదానుసంధాతుం న శక్యతే అనుసంధానమస్తి చేత్ స్వా
ప ఏవ న స్యాత్ ఏవం ద్వయం కసమస్తజ్ఞాననివృత్త్యభావాత్ నైవం సుఖాదేః ప్రతివత్యనుపపత్తిరితి యం ఛాత్ర ఏవా
ర్థః అదాస్యపరామర్శస్యపరాత్రానదాసిద్ధిమనూద్యపరిహారతి న చేత్యాదినా అతద్రూపతావితి ఏవమర్థః కిం ప్ర
తిపత్తిసార్వరస్య తేఽప్రతానుపపత్త్యా ఖ్యాపగవచ్ఛత ఇతి వికల్ప్య అతద్రూపతాత్ ప్రతిపత్తిరితి ప్రతిపత్తిసార్వరస్యం ప
రిహృతం యథా మందమగచ్ఛం మదురమాగాం యమితి పరామర్శవచనస్య న హా తత్ర యదేదానీం మాంద్యం
మాధుర్యం చ భవతి తథాగచ్ఛమాగాయమిత్యయమర్థః ఉపపద్యతే అపి తు గతిగ్రాసనసమకాలత్వమేవ మాం
ద్యమాధుర్యయోరుపపన్నం తద్వత్తు స్వప్నే సుఖత్వే అపి స్వాపసమకాలీనే ఇత్యర్థః అథానుపపత్తిం పరిహారతి
న చేత్యాదినా అనుపపత్తిః శబ్దస్య నఽస్థిరత్వమనుభవాభావాత్ పరామర్శేన స్థిరత్వమాహ యత ఇతి మః

నోవ్యాపారవిరహేపి విజ్ఞానస్యాత్మవిషయత్వం తచ్చేంద్రియద్వారేణ వ్యవస్థితమితి భాష్యస్వరసవిరుద్ధంచ
అనవద్ధైషాంసలాత్ర భాష్యవచసాం సంకోచః స్యాత్ సచసంకోచకాభావాదనుపపన్నః తస్మాత్తదానేవలాంతాజ్ఞప్రత్య
క్త్యైనానుకూలత్వేనానుసంహిత ఇతి పరామర్శేపలితార్థః సుఖమహమస్వాప్సమితి సుఖస్యస్వాపత్రింరయూరవిశే
షణత్వేప్రతింర్యవయానెరథవయాత్మవిశేషణత్వమపృత ఇతిచేత్ నైవం త్రియయాంయాః సుబాత్రయత్వంవెలాగెనపు
౧౮౧ రుషదత్వరాత్రియయావిశేషణత్వస్యయుక్తత్వాదితి ఆత్మనస్తదానీంనకించిదవేదిషమిత్యజ్ఞానసాక్షిత్వేనేష్టత్వంవదతా
అజ్ఞానాశ్రయభూతాహమర్థానుభవోభ్యుపగంతవ్యః యథా ప్రాతశ్శుష్కరేగజానాస్తీతి పరామర్శే పూర్వంగ
జాభావాశ్రయభూతంచపురమనుసంహితంభవతి తద్వత్ అస్వాప్సమితి పరామర్శేనమందమహంగచ్ఛమిత్యత్రగ
మనవత్వేపి తదానుపసంహితః స్యాదితిచేత్ న యథా ప్రాతశ్శుష్కరేగజానాస్తీత్యత్రపూర్వంగజాభావానను
సంధానేప్యేవం పరామర్శోపపత్తిః తద్వత్సుకలజ్ఞాననివృత్తిరూపస్వాపస్యతదానీమననుసంహితత్వేప్యేవంప
రామర్శోపపత్తిః తత్రహి ప్రాతశ్శుష్కరేవానుభూతంనగజాభావప్రతియోగిభూతగజాస్మరణేతోపశబ్దత్సు
గజః కింస్థిత ఇతి పృష్టేన యోగ్యార్థాననుస్మరణలింగేనాభావోనుమీయతే తద్వత్సుకలజ్ఞాననివృత్తిరూపస్వా
పోపి యోగ్యాననుస్మరణలింగేనానుమీయతే ననుసుఖమహమస్వాప్సమితి పరామర్శస్వరూపే సతి స్వాపాతే

181

త్ర జ్ఞానసాక్షిత్వేనాహమర్థానువృత్తిః స్వానుభవసిద్ధైవ వచనమపి తదనుగుణమితి అనుభవవచనాభ్యామహమ
ర్థానువృత్తిర్నిషేధవాక్యస్య విరోధ ఇత్యర్థః నిషేధశబ్దః తదర్థానుభవయోర్విరోధ ఇతి వార్థః తత్ర మామితి
పరస్యార్థం వక్తుం పరప్రశ్నమనుభాషతే మామితీతి పూర్వం విరుద్ధార్థకథనమసాధు అర్థతస్తు ప్రశ్నస్య
ధురిత్యభిప్రాయేణ హాసాధ్వితి నిషేధానువృత్త్యోర్విషయవిభాగం దర్శయతి తదుచ్యత ఇత్యాదినా అహం
మామితి తస్యఖయోరపి పదయోర్విశిష్టవిషయతయా ప్రాచితారితి భేదప్రసంగాదిత్యత్రాహ అహం మామితి విధిని
షేధయోరేకవిషయత్వే వ్యాఘాతః స్యాదితి తన్నివృత్త్యర్థః విషయవిభాగః కార్య ఇత్యర్థః విషయవిభాగవిపర్యాసశం
కాయాం విషయవిభాగముచితం దర్శయతి జాగరితేతి ఉత్తానముఖభావాత్ ఉదాసీనం ప్రకాశతే తదేవ నిషేధ
విషయః ఉదాస్యనపేక్షం స్వయం ప్రకాశతే తదేవానువర్తత ఇత్యప్రకాశమానస్యానువృత్తిః ప్రకాశమానస్య ని
షేధాచ్చానుపపన్నా ఇత్యర్థః ఏవం విషయవిభాగానుగుణమనుభవం దర్శయతి అత్రేతి శబ్దప్రయోగో వివక్షావశా
ద్విష్టం సర్వం వదతి వా తదేకదేశం వదతి వా న కించిదపి వదతి వా అతః శబ్దప్రయోగనైయత్యేపి అనుభవ ఏకరూపః న
పునరేవం విషయవిభాగానుగుణ ఏవేత్యర్థః అనేనాహం ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాత్యయమహమస్మీ
తి శ్రుతివాక్యం సిద్ధయం శబ్దవ్యాఖ్యాతా భవతి పరమతే నేమమర్థముపపాదయతి కించిత్యాదినా సాక్షిత్వేనాత్మాభ్య

ఽహమిదం కృతమిత్యాదివచో మానసవాచికకాయికకర్తృత్వవిరహప్రకారవిషయ ఉపరామశబ్దపరాః । అథాహమర్థానుభ-
వసాధకనిషేధస్య ఉదాసీనవిషయత్వం ఉపరామశబ్దేన శంకతే ఏతావంతమితి అహమర్థస్య నిషేధవిషయత్వాభావాచ్చ
ప్రయోజనాభావాత్తతః కిమితి పరవివక్షితం శంకతే నకించిదితి పరిహరతి నేతి వేద్యవిషయః వేదప్రతిభాసవిషయః
కృత్స్నవిషయత్వాన్నిషిద్ధమహమర్థాన కించిదితి నానుభవామీతి నిషేధః తస్య అనువృత్తిరిత్యాశంక్యాహ సుషుప్తిసమయోత్థి-
౧౮౨ తిభవత్పురుషస్య విపరీతాయాం పరామర్శ ఇత్యర్థః । యథా ప్రాతః శ్రుతపూర్వగజానుభవం పృష్టేన పశ్చాద్వ్యాగ్యత్వేనానుస్మర-
ణలింగేన చక్షురగజాభావం వదతా పురుషేణ పూర్వకాలీనచక్షురాద్యనుభవ నతి నాగజానుభవానవక్లుప్తం శక్యతే
తథా అజ్ఞానాశ్రయమహమర్థం వదతా స్వాపవేళాయామహమర్థానుభవాభ్యుపగంతవ్యః తథా చాహమ-
ర్థనివృత్తిర్జ్ఞానావృత్తికథనం చక్షురనివృత్తిగజావస్థానవచనతుల్యమితి భావః । దేవానామేవ సాధ్యత్వం । అ-
చార్యపాదైర్వా ప్రతివచనమకుర్వతామిత్యర్థః । తూష్ణీం తామితి వా ప్రతివాద్యసన్నిధావితి వా అల్లాకముక్త-
మితి వార్థః । అథ నిషేధవిశేషవిషయత్వం పరామర్శమహమ్మమేతి పరిహరతి స్వానుభవేతి స్వానుభవస్వవ-
చనయోర్నాన్యోన్యవిరోధావివక్షితః కింతు అహంకారవిహామర్థానువృత్తినిషేధశబ్దేన విరోధ ఇత్యర్థః । అనుభవైక-
దేశయోర్వచనైకదేశయోశ్చ మిథో విరోధ ఇతి వార్థః । విరోధమేవ దర్శయతి అహమితి అహం న జ్ఞాతవానితి

హామర్థో౽ప్యేరాపి తః ఆ తస్య త్రిగవెంస్వరూపనాశౌన ప్రసజ్జేదిత్యత్రాహా న చెతి కుత ఇత్యత్రాహ అహామితి అహా
వమర్థః ధర్మః తంయూ జ్ఞానప్రతీతె రెవ పూరోపిక్ర హా తా రవెత్యర్థః అహావమర్థాత్మత్వసమర్థ నేలాప జావనే నస్వరూ
ప నాశప్రసంగ ఉక్తః ఏవం ధ వర్ణ ధమిః భావెన ప్రతీత్యా అను వృత్తి రుపపాదితా అథ శ్రుత్యర్థాపత్తి మాహా అపిచె
త్యాది నాపూర్వ వం హావం ధర్మస్యాత్మత్వేసమర్థ నాంరు శ్రుత్యర్థాపత్తి రుం క్తా ఇదానీ వం హావం ధర్మస్య ముక్త్యావను
వృత్త్యుప పాదనాయు తావెం వ శ్రుత్యర్థాపత్తిం విస్తరేణాహా ంరు స్తావత్యాశ నందుఃఖిన వంనం సంధత్తె సవవత న్నివృత్తి
సాధనే ప్రవర్తతె స చాహామర్థ ఎవ దుఃఖిత్వం భ్రాంతి సిద్ధమితి చె తంరు స్వావత్యాశం భ్రమం వంత వనుసంధత్తె సవ
వ భ్రమ నివృత్తి సాధనె ప్రవర్తతె న చాహావం ధర్మః త్విచంద్ర జ్ఞానాది భ్రాంతి వం హా పిస్వ భ్రాంతి నివృత్తిరెవాపెక్షితాన
తుస్వవినాశః అ తొహా వం ధర్మవినాశొ పురుషార్థ ఇత్యభిప్రాయెణాహ పరమార్థ తొ భ్రాంత్యా వావె త్యుక్తం అనుసంధ
త్తు ఇత్యంతెన నిరస్తాఖిల దుఃఖొ హామిత్యత్రాపెక్షితం వక్తృ వృవయుక్తం నిరస్తత్యాది జ్ఞానం విభ్రాంతి సర్వమెత
ది త్యాది నా అనాకులః స్వస్థ భవెంరుమితి అపున ర్భవమ హాంహ్యాత త్ఫల వయుక్తం అను కూలాల ఇతి అగామి దుఃఖశం
కయా హావంనః త్రి ఖ ఆకుల త్వం తద భావొ నాకులత్వం స్వస్థః స్వస్మిన్ స్థితః స్వరూపభావె స్థితః ంరుధావ స్థిత స్యాఖ త్మాను
భవపరః అనంతానంద భాగితి ఫలం స ఎవ పూర్వం దుఃఖిత ఎవ ఉత్పన్నాని స్థ నివృత్తి ష్ట ప్రాప్తు ఖిలాషః స ఎవె త్యర్థః

పగమ్యేత తతః కిమిత్యత్రాహ సాక్షిత్వం చేతి సాక్షాద్ద్రష్టృత్వం సాక్షిత్వం స్వరూప జ్ఞానాత్మత్వం అసాక్షాత్కర్తరి
సాక్షిశబ్దః ప్రయుక్తః చేదౌపచారికః ఉపపాదయతి నహీతి ఆజానతః అజ్ఞాతురిత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ జ్ఞా
త్రైవహీతి శబ్దప్రయోగనియామకం లక్షణమాహ స్మరతేతి సాక్షిశబ్దం స్మరతీత్యన్వయః తతః కిమిత్యాహ అర్థస్యా
త్మత్వ ఇత్యత్రాహ నచేతి అస్మిన్నర్థే అనుమానముత్తరత్ర విస్తరేణ వివక్షితం అత్ర సంగ్రహేణాహ ఆత్మనే స్వయ

౧౮౩ మితి ఆత్మనే స్వయమవభాసమానో హావిత్యేవావభాసత ఇతి వ్యాప్తివచనం జాగ్రదాత్మా స పక్షః స్వస్వప్ర
కాశమానత్వాదితి హేతుః నిగమయతి స్వప్నాదీతి అవిశదావభాసస్య సర్వాభ్యుపగతత్వాత్ ఇతి స్వప్నస్యాప్య
183 రామృశస్వప్నస్యాత్మసాక్షిత్వోపపత్తిః ప్రత్యక్షస్య సిద్ధేశ్చ నను షప్రాహాత్మా స్ఫురతీత్యేకం భవతి అథ ముక్తావ
హాపుమర్థాననువృత్తిమనూద్య దూషయతి యత్త్విత్యాదినా తురర్థః గౌరవవిశేషే అపేశలమసాధ్విత్యర్థః
కుత ఇత్యత్రాహ తథా సతీతి సౌగతానాం జ్ఞానసంతత్యుచ్ఛేదం మోక్షం వదతః స్వరూపనాశస్య పురుషార్థత్వ
నదూషయతా త్వయా శబ్దాంతరేణ స్వరూపనాశ ఉక్తః స్యాదిత్యర్థః నైయాయికాద్యుక్తేమోక్షేప్యపురుషా
ర్థత్వం తుల్యం దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చ ఉభయం పురుషార్థః అత్రాపురుషార్థభూతదుఃఖాభావాత్పురు
షార్థాన్వయః సుఖాభావాదపురుషార్థాన్వయశ్చేతి ముక్తేః పురుషార్థాపురుషార్థమిశ్రత్వం స్యాత్ అ

దర్శనమాత్రేణ ప్రవృత్తే ఛాండాదిప్రసక్తిః ప్రవృత్తేర్బాధాద్వ్యవహితత్వాల్లాక్షణ్యయోపదేశ ఇత్యర్థః సోపా
ధికత్వమాహ అజ్ఞత్వాదితి సంసారిత్వహానమర్థః యేన సహ దర్శనమాత్రేణ ముక్తస్యాపి సంసారిత్వాదిప్ర
సంగశ్రుతేః అనుభవస్యాపి తత్త్వమాభావదర్శనాత్ త్వత్పక్షే ముక్తస్య సంసారిత్వప్రసంగః తన్నోక్తోపగ్రాహా
ప్రమాణవిరోధాత్ కాలాత్యయాపదిష్టం సంసారిత్వాదేరనుభవప్రయుక్తత్వాభావాత్ సోపాధికత్వం చేతి చేత్త
దస్య త్వదుక్తసమానమిత్యభిప్రాయః అనేనాహమితి సంభావనం సహస్య భాసమానత్వప్రయుక్తం అపి త్వజ్ఞ
త్వప్రయుక్తమితి పాఠోఽసావుపాధికత్వం చ శ్రుతిబలేన వ్యాప్తిర్భగ్నా తయా సహ దర్శనమాత్రమేవేతి పరివ్యా
త్తం భవతి ఏవం కాలాత్యయాపదిష్టసోపాధికత్వే ఉక్తే తత్ర సోపాధికత్వముపపాదయితుమజ్ఞానత్వేన సంభా
వితశరీరం సవికల్పయతి అజ్ఞానం నామ ధర్మో వేతి ప్రకారాంతరారోపణేన జ్ఞానమన్యథాజ్ఞానం యథా
పీతః శంఖ ఇతి ఇదం రజతః కారణం ధర్మ్యంతరస్య ధర్మ్యంతరత్వేన జ్ఞానం విపరీతజ్ఞానం యథా శుక్త్యాదిదం
రజతమితి ఇదం తమః కార్యం అయంధావప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ అధర్మం ధర్మమితి యామ
న్యతే తమసావృతా సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీతి స్మృతేః అహం ప్రత్యయస్య స్వరూప
జ్ఞానరూపత్వాత్ తత్ప్రాగభావాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానావిరోధాదేవ అవగతానిత్యాపి అహమిత్యేవేతి అహమిత్యేవాత్మ

శ్రవణాదావితి పూర్వముక్తత్వాదిహ తత్సాధన ఇత్యేతావదుక్తం ఉపసర్వేదసాంఖిత్వేనైన గ్రన్థేన ప్రవితమర్థః
మోహాంతతశ్చాధికారీతి శ్రవణాద్యంగరూపసాధనస్య శాస్త్రస్య పురుషార్థపరత్వసాయిత్వే శ్రవణాద్యధికారి
విరహే శ్రవణాదిసాపేక్షస్య శాస్త్రస్య ప్రమితిజనకత్వలక్షణం ప్రామాణ్యం నస్యాదిత్యర్థః ముముక్షుత్వేపి త్యైతద్విప్ర
యోగాంతి అహముపలక్షిత ఇత్యాదినా బుద్ధిపూర్వకాలీనత్వేనైకస్యాపితిపదం వివృతం శ్రుత్యర్థాపత్తింనిగమయతి

౧౮౪

184

అత ఇతి అహమర్థవిగమె జ్ఞప్తేః సిద్ధిరప్యనుసంధేయరూపానుమానమాహ నచేతి కించానుమానమప్యప్రతీ:
చాద్యర్థః అస్వయంరుపాల్పి మహాంపెలాయ ఇతి తథావభాసమానత్వే నస్వప్నప్రకాశమానత్వేన వ్యతిరేకవ్యాప్తిం దర్శ
యతి తంచ పునరితి ఉపనయం మహాస్వప్న ఇతి నిగమనమాహ తస్మాదితి స్వప్నప్రకాశమానత్వం హేతుః అ
హమిమితి వ్యవహారార్హత్వం సాధ్యమితి న సాధ్యావిశిష్టతా అహమిత్యేవ ప్రకాశతే అహమితివ్యవహారార్థం
ప్రకాశత ఇత్యర్థః సాధ్యవిపరీతవిశేషసాధకతయా విశేషవిరుద్ధత్వం శంకతే నచేతి అదిశబ్దాద్రాగద్వేషదుః
ఖాదివివక్షితం అనువ్యాపకం హ్యప్రసంజనం ఉంనచ కార్యం కారణసవ్యాపకం సత్వం కారణజాతిం యస్య
తు కదాచిత్కార్యప్రసక్తిర్వ్యాపి కాలతో హ్యప్రవృత్తమనాత్మనేలా జ్ఞాతత్వాదిప్రసంజనం అజ్ఞాతత్వాదిప్రసక్తిః
శ్రుతివిరుద్ధత్వాహమోక్షేతి సపక్షావ్యవృత్తత్వం పశ్యతి న రాగనేలాతదుఃఖితామితి హ శ్రుతిః అతో యథా సహ

దితియస్యేదితి వచనం త్రైరాశ్యే రాశిత స్వాభావిక రూపేణాహం ప్రత్యయ జ్ఞాపనార్థం వయుపాత్తం న వ్యావాహంకారః త్రైరాశ్య
రాశేతః అతోస్మి తత్పుత్రమపురుషైకవాహమర్థసిద్ధిః ఆత్మ సోహం ప్రత్యయం జ్ఞాపయతి అహమాత్మేతి న వ్యావాహంకా
రశ్చిదచిదంతరాత్మా స్వాభావిక నిత్యరూపేణాహం ప్రత్యయం దర్శయతీతి నష్ట్వావాహమితి న వ్యావాహంకారానిత్యః వస్తువిరో
ధిముక్తిప్రరోప్యహం ప్రత్యయవిషయ ఇత్యావాతేషామితి న వ్యావాహంకారా ముక్తిప్రదః ఏవమనేక శ్రుతిస్మృతివచనో
పాదానం పరవివక్షితత్వే త్రితాత్పర్య వచనాపి సోదనార్థం ఏభిరహం శబ్దైః బిస్యాత్రమపులభ్యతే వేదనేక వాక్యస్థాహం
శబ్దలక్ష్యే నైవ దోషః వమ హోభూతాన్ వాహంకార ఇతి శ్లోకం తం తత్ర్భావ వచనమేకం అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రో
ధం పరిగ్రహం విముచ్య నిర్మమ దిశాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్ప ఇతి త్యాజ్యత్వపరం వచనం ద్వితీయం అహం
కారవిమూఢాత్మేత్యపరం ఏతత్రితయమనుదాహృత మభిప్రేతం ఉత్తరత్ర పరిహారాత్ పూర్వమేతద్వచనాభిప్రా
యేణ సంక్షిప్య వ్యాఖ్యానాన్నేతి తత్ర్వక్తం ఇవమర్థమవలంబ్య బాధం యతి కథం తత్రోక్త పరిహారతి ఉద్ధృత ఇతి అ
హమర్థాహంకారయోరభేదబుద్ధ్యా పరేణ చోదితే ప్రకృతిప్రత్యయయోరర్థవిభాగవుపేత్య వదన్నాయం ప్రకృత్యర్థభూ
త ఆత్మగ్రహం బుద్ధేః ప్రమాణికత్వం స్వరూపం దర్శయతి స్వరూపాద్దిశేష్విత ఆస్యథాసిద్ధం దర్శయన్ ప్రత్యయాహంకారశబ్దవి
వక్షితమాహ అవ్యక్తేతి అవ్యక్తపరిణామభేదస్యేతి నష్ట్వాహమర్థస్యార్థః అథాతోహంకారాదేశ ఇత్యాదిషు శుద్ధస్వరూ

నః స్వరూపం। అహమితి వ్యవహారబుద్ధ్యర్హం మహాత్మనః స్వరూపమిత్యర్థః। అహంప్రత్యయస్య జ్ఞత్వాదిప్రయోజ
కత్వదూషణేనాజ్ఞత్వాదేవ విద్యాశ్రయత్వమేవాపాదితమిత్యర్థాదుక్తం భవతి అథవా కార్యకారణభావేన వ్యాప్తిమంగీకృ
త్యపరేణ జ్ఞత్వాదిప్రసంగ ఉక్త ఇతి వ్యాప్తిప్రతిక్షేపాయ కార్యకారణభావం ప్రతిక్షిపతి అజ్ఞత్వాదుపహేతుత్వేప్యె
త్యాదినా అజ్ఞత్వఫలమపి నాస్తి తస్య హా కుతస్సంసారిత్వమితి నివృత్తావిద్యాశ్రయానామప్యహమిత్యాత్మప్రతిపత్తిదర్శనే
౧౮౫ నాహంప్రత్యయస్య ముక్తావనువృత్తిమాహ బ్రహ్మాత్మభావేపి తద్ధితత్త్వశుద్ధిరితి బ్రహ్మాత్మకత్వసాక్షాత్కారకథనేనావిర్భూ
తనిరవశేషావిద్యత్వం గమ్యతే బ్రహ్మణోపి తథా ప్రతిపత్తిమాహ నకలేతరేతి సకలేతరాజ్ఞానవిరోధినః న హ్యసక
శేతరవిషహరణనిపుణస్యైవ తైరస్య విషదత్వస్య సంభవ ఇతి భావః సర్వజ్ఞప్రత్యయిమాత్రభాజః సర్వజ్ఞస దితి
185
ప్రత్యయస్య స చ విషయభూతస్య మాత్రా చావ శబ్దత్వనామరూపభాక్త్వవ్యావృత్తిః అనేనాహంకారస్పృష్టిః పూర్వః
మప్యహంప్రత్యయం జ్ఞాపయతి అహంప్రత్యయస్య కతరగోచరాహమిమమితి వాక్యం పూర్వముపాదత్త బ
హుస్యామితి వాక్యే అస్మదర్థత్వమిత్యుక్తమపురుషబలాదహమితి ప్రత్యయసిద్ధిః అహమిమాస్మి ఇత్యత్రా
హంశబ్దః కంఠోక్తః నహ్యహంకారస్య నామరూపవ్యాకర్తృత్వమితి భావః బహుస్యామితి నిర్దేశ జ్ఞాపకా
యోపాదత్త సంక్షిప్త జాగ్రత్యుత్తమపురుషేణాహంశబ్దోత్కర్షసిద్ధి భావః స్మృతిం దర్శయతి తథా యమస్మా

ద్విరహంకారః ద్విప్రత్యయార్థగర్భత్వాదనహం వ్యహంబుద్ధిగర్భావిమావహంభావాహంకారశబ్దౌ అత్ర భావవ్యు
త్పత్తిః పూర్వత్ర కరణే వ్యుత్పత్తిః గర్భిమావనోఽహంకార ఇతి నైఘంటుకాః నను కథం భావవ్యుత్పన్నస్యాహం-
కారశబ్దస్యోపాదేయగోచరతయా ప్రయోగో గంధాత్ అహంకారాదేశ ఇతి ఉచ్యతే న ఖ్వహంకారశబ్దః సాక్షాద
హమర్థబుద్ధివాచీ కిం త్వాత్మన్యాత్మబుద్ధిపరః ద్విప్రత్యయార్థగర్భః హేయోపాదేయరూపేణ శబ్దప్రతిపన్నయో
రహంబుద్ధ్యోర్విషయవిభాగం నిగమయతి తస్మాదితి అస్మిన్నర్థే ప్రమాణమాహ యథోక్తమితి తత్ర విష్ణుపురాణే
అనాత్మవిషయాహంబుద్ధివచనయోర్భ్రాంతత్వమాత్మవిషయత్వే త్వభ్రాంతత్వం చ స్పష్టం యథా అకాశవాయ్వ
గ్నిజలపృథివీభ్యః పృథక్స్థితే । ఆత్మన్యాత్మమయం భావం కః కరోతి కళేబరే పంచభూతాత్మకే దేహే దేహో మోహతమో
వృతః । అహమేతదితీహాన్యః కురుతే కుమతిర్మతిమితి । ఆదిభరతచరితే ఆత్మన్యేష న మే దోషాయ శబ్దోఽహమితి యో
ద్విజ అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం శబ్దో వా భ్రాంతిలక్షణ ఇతి ఏతద్వచనార్థం పువ్వాహమర్థాత్మపంతత్వేనాహ యదితి
అనాత్మనీతి అనాత్మన్యహంప్రతీతిః కథమాత్మాభిమానజ ఇత్యర్థః అథాహమర్థాత్మత్వం నిగమయతి తస్మాదితి అ
స్మిన్నర్థే ఆత్మసిద్ధిగ్రంథమప్యుదాహరతి తదుక్తమితి ధర్మధర్మిభావేన ప్రతీతిః ప్రత్యక్షత్వసిద్ధిః స్థిరత్వాస్థిరత్వా
దివైషమ్యం శ్రుత్యర్థాపత్తిభ్యాం న్యాయః ఆగమముదాహరతి ఉపనిషద్వాక్యాని అవిద్యారోగానంతరాత్మభ్రాంతియోగః అహం

పస్యాహంకారశబ్దేనాభిధానాభ్యుపగమేపినవిరోధః నత్వహంకారశబ్దావాచ్యార్థవిషయో బుద్ధిపరః యద్యహంకా
రశబ్దవాచ్యత్వమాత్రాత్ప్రత్యగాత్మాహమజడః స్యాత్తర్హి హరిశబ్దవాచ్యత్వసామ్యాత్సింహో మండూకః స్యాత్ అతో
నైకార్థాభిధాయిశబ్దైకత్వమర్థభేదావిరోధీతి భావః యథాగమప్రామాణ్యేతథాప్యహరిశబ్దస్యదృష్టామండూక
వాచితా ఇతి తచ్ఛబ్దవాచ్యతయాపి సింహో మండూక ఏవ కిం తథా గౌశబ్దవాచ్యత్వాచ్ఛబ్దశబ్దోపి విషాణవానితి అథాహంకా
రశబ్దస్యావృత్తపరిణామవిశేషవాచకత్వప్రకారం దర్శయతి సత్త్వేతి అహం భావః అహమితి బుద్ధిః భావశబ్దస్యబుద్ధి
వాచకత్వమభిప్రేత్యపరతయా ప్రయోగాదవగమ్యతే సత్త్వత్రాహం శబ్దార్థే మకరలోపమంగీకృత్యాహంకారశబ్ద
స్యావృత్తపరిణామవాచిత్వశబ్దానుశాసనప్రక్రియయోపపాదయతి అస్మత్త్వేతి ప్రత్యయస్యసర్వలోపః క్రియా క
రణే ఘఞ్ ప్రత్యయాంతరభావోపదేశస్యానర్థకత్వతః అహంకారం బలం దర్పమితి త్యాద్యుత్తరమోపదేశస్యానర్థకత్వాత్
క్రియాతే అయమవత్త్వేతి అయం శబ్దేన ప్రస్తుతాహంభావో వివక్షితః నత్వహం భావకరణ హేతుః గర్వపరనామేతి వ
చనాత్ నహ్యుపాదహంకారయోరన్యతరోహంకారో గర్వపరపర్యాయః అహత్రాహం భావ ఏవాయం శబ్దవివక్షితః
ప్రశ్నేహాబుద్ధిరుత్కృష్టజనావమాన హేతుః అహంకారః అహంబుద్ధిః మానసవ్యాపారవాచినః కరోతేర్బుద్ధిపర
త్వం యుజ్యతే యథా తదేకావయవం దేవం చేతసాహాపునర్బుద్ధిః కర్త్రాదితి మనసాకరణం హావేదనం అహాహంబు

శంకితం న నిశ్చయజననక్షమం పరీక్షకస్య భవేత్ జ్వాలాయాం సాదృశ్యరూపదోషస్య సత్ప్రత్యక్షేపి ఏకప్రతీతి హేతు
త్వం ప్రమాణాంతరేణ న దృష్టం చేదన్యోన్యాశ్రయః స్యాత్ అనుమానప్రాబల్యాత్ ప్రత్యక్షస్యాన్యథాసిద్ధిః తదన్యథాసిద్ధ్యా
అనుమానస్య ప్రాబల్యమితి ఏకప్రతీతేతరస్యాన్యథాసిద్ధిసంభవః ప్రమాణాంతరేణ దృష్ట ఇతి నాన్యోన్యాశ్రయః అత్ర న
తథా ప్రమాణాంతరేణ భేదావాసనానంతరం దోషత్వం దృష్టం కించిదపి బాధ్యస్య జ్వాలైక్యజ్ఞానస్య సాదృశ్యాఖ్యదోష
మూలత్వేపి బాధకస్య జ్వాలాభేదానుమానస్య న సాదృశ్యదోషమూలత్వం దృష్టం అత్ర తు బాధ్యస్య ప్రత్యక్షస్య బాధక
స్య శాస్త్రస్య చోభయోః పరాభిప్రేత దోషమూలత్వమవిశిష్టం వివృతమితి తుల్యదోషత్వం కించ తత్ర జ్వాలాఖ్యధర్మి
గ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్య ప్రథమవర్తమానత్వాగ్నిసంయోగచరమవర్తమానత్వ వినాశే చ ఉత్పత్తివినాశయోర్వ్యాప్తి
గ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్య ప్రత్యయవదగ్నిసంయోగవర్తమానత్వ వినాశాఖ్యలింగగ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్య చ తన భే
దానుమానబాధ్యవిషయత్వం ఏకప్రతిపత్త్రైవ తత్ అత్ర తు శబ్దాఖ్యధర్మిగ్రాహిణః తస్య నిర్దోషత్వసాధకలిం
గగ్రాహిణస్తల్లింగవ్యాప్తిగ్రాహిణః షడ్విధతాత్పర్యలింగగ్రాహిణశ్చ ప్రత్యక్షస్య తేషాం తత్పర్యలింగానాం చ శాస్త్ర
స్యైవ బాధోపగమానుకూలోపజీవ్యత్వమితి త్రిధా విశేషవత్త్వం ఏతద్విశేషవత్త్రయముపపాదయిష్యన్ పూర్వపక్షమను
వదతి దోషమూలత్వేనేతి సకలభేదావలంబి ప్రత్యక్షస్య త్వత్రాంతర్భావః తత్పశుద్ధికారాదిభిః నైర్దుష్ట్యావగతిమిరాదిరివ

యంధర్మస్యాత్మత్వే స్థూలోంహమితి భ్రాంతేరయోగ ఇతి భావః జ్ఞాతురాత్మత్వే సంవాదిగ్రంథాదర్శితః జ్ఞప్తేరనాత్మత్వే
చాత్మసిద్ధిః గ్రంథమాహ తథాచేతి ధీధీరానన్య ఇత్యేతత్త్రాపంరయుక్తం సాధనశబ్దో జ్ఞాపకే సంధారణత్వాత్తద్వ్యవచ్ఛేదా
నస్యేతి జీవస్వరూపవిభుత్వశంకాపూర్వదాసార్థం వ్యాపిశబ్దం వ్యాచష్టే పురాణాదిషు వ్యాపిశబ్దప్రయోగాత్ స ఏవార్థస్తద్గ్రా
కే ప్రంరయుక్తః ంరయత్రంరయత్ర జీవవ్యాప్తివచనః శబ్దాస్తత్ర తత్రాంరయమేవార్థో ద్రష్టవ్య ఇతి భావః। జీవస్య ధర్మభూత
౧౮౨ జ్ఞానేన వ్యాప్తిరాత్మసిద్ధిదేహా వ్యాప్తేరపి క్షితస్య మాత్రరూపేణేతి ఆహాయం ధాతుః ఏవార్థః అథ శాస్త్రప్రవృత్య
స్తు విరోధశాస్త్రప్రాబల్యమనూద్య నిరస్యతి అంరయదుక్తమిత్యాదినాదరేణ పూర్వం మూలాభావపరిత్యాప రాక్షస్యరూ
పత్వాదినా బాధ్యబాధకభావే కారణం జ్ఞానాభేదానుమానే వృత్తిచారాత్ ఆదిత్యాయామిత్యాదావపి యూపాదిత్వే
క్యవృత్తిపాదనం సదా బలాభ్యాత్ అపితు అయూపాం జనవిధివిశేషత్వేనైకవాక్యతా పూర్వాభావాది తత్యుక్తం తత్ర జ్ఞానాభేదా
నుమానాభాస్త్రస్యత్రిధా వైషమ్యమస్తి ప్రమాణాంతరేణ దోషత్వానిశ్చయాదనన్యథాసిద్ధత్వాత్ బాధ్యబాధకయో
స్తుల్యదోషత్వం మూలాంశే దిత్వచేతి మత్రాంరయం జ్ఞానాభేదానుమానే నాస్తి తథాహి ఏకవర్తికావర్తిత్వనిబంధన
సాధ్యశబ్దదోషస్య సత్త్వేప్యేకవాక్యతేతి పాంథుత్వమచిరనిర్ణాపితారాంపి తత్ప్రదీపే దృష్టమితి చక్షుస్సాజ్ఞాపైకప
ప్రతిపత్తేః క్వచిద్దోషమూలత్వానిశ్చయాదన్యత్రైకప్రతిపత్తురపి దోషమూలత్వసంభవాత్ జ్ఞానైకప్రత్యక్షం

187

తిదూషయతి నేతి ఏవం ప్రమాణాంతరేణ దోషత్వానిశ్చయేనానైల్యానాశ్రయణేపి త్రిరూపవైషమ్యముక్తం అ
థ తుల్యదోషత్వం బాధ్యబాధకయోరాహ కించేతి అథ దోషమూలత్వే తుల్యేపి పరత్వేన బాధకత్వం శంకతే అథేతి అ
పచ్ఛేదాదిష్విదం రజతం నేదం రజతమిత్యాదిషు చ పరం బాధకం దృష్టం అతో నిషేధ్యావస్థాపకమానాపేక్షణీయత్వాన్నిషేధ
కస్య పరత్వాద్బలీయస్త్వమిత్యర్థః ఏవం బ్రహ్మప్రతిపాదకశాస్త్రస్యాపి వులత్వత్వాదేః ప్రత్యక్షాదిమూలతయా తత్పూ
ర్వస్య తస్య ప్రత్యక్షాపేక్షణీయరూపత్వాత్ శ్రుతిపాద్యనిర్విశేషవస్తుసత్త్వమపి తుల్యన్యాయతయా సిద్ధం తద్దూ
షయతి తన్నేతి పరత్వస్య కించిత్కరత్వముపపాదయతి రజ్జ్వసర్పేతి ఉత్తరజ్ఞానస్య దోషమూలత్వేన ప్రామాణ్యానిశ్చ
యాథార్థ్యానిష్పత్తిః నను భ్రాంతిత్వే జ్ఞాతే పరత్వం కించిత్కరమస్తు అత్ర తు భ్రాంతత్వజ్ఞానం నాస్తి యత్రాహ శాస్త్ర
స్య చేతి జ్ఞాతత్వముపపాదయతి శ్రవణేవగతేతి శాస్త్రస్య భేదవాసనామూలత్వం తావత్ప్రతిపన్నం తస్యాశ్చ దోష
త్వం భేదమిథ్యాత్వజ్ఞానాదవగమ్యతే తన్మిథ్యాత్వావగతిశ్చ జ్ఞాననివర్త్యత్వావగమాత్ జ్ఞాననివర్త్యత్వావగమశ్చ బ్రహ్మై
క్యత్వజ్ఞానస్య నిఖిలభేదోపమర్దిత్వావగతేః అత ఈదృశనివర్తకజ్ఞానాభ్యాసరూపం మననం కుర్వతా శాస్త్రస్య
దోషమూలత్వమవగతమిత్యర్థః ఏవం బాధ్యబాధకయోస్తుల్యదోషత్వరూపం వైషమ్యముక్తం అథ మూలాచ్ఛేది
త్వమాహ అపి చేతి ఇదం శాస్త్రమితి శబ్దరాశివ్యావృత్తిః అసంభావ్యమానదోషమితి బుద్ధాగమాదివ్యావృత్తిః త్వయా

ప్రత్యక్షే సతి దోష ఉక్తేః సన్నోపపద్యతే కాచతిమిరాదేః క్వాచిత్కత్వాత్ ఏతేన ప్రత్యక్షాంతరాణాం దోషమూలత్వ
మనుమీయతే చేత్ శబ్దత్వాచ్ఛాస్త్రస్యాపి దోషమూలత్వమనుమీయతాం శాస్త్రే చ దోషస్యాయోగ్యానుపలంభా
న్నిరాసః ప్రత్యక్షేపి తద్దైవసాధారణం చ ఆయుర్వేదే దోషాణాం స్వరూపం తన్నివృత్త్యుపాయాదికం చ నిరూపితం సర్వ
ప్రత్యక్షే దోషమూలత్వానుమానం తద్విరుద్ధం చ సర్వప్రత్యక్షస్య దోషమూలత్వే సన్మాత్రగ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్య దో
౧౮౮ షమూలత్వాత్ సన్మాత్రమపి మిథ్యా స్యాదితి దూషయతి కోయమిత్యాదినా కోయం దోష ఇతి వక్తవ్యమితి కోయం
188 దోష ఇత్యనయా వచనవ్యక్త్యా దోషరూపం మూలం యదుక్తం తత్ త్రివిధమితి పృష్టం యం దోష ఇతి వక్తవ్యమిత్యర్థః యద్వా
యుష్మద్భిరసావర్థాత్ తత్ర తత్ప్రత్యక్షేపి సిద్ధం దోషమూలత్వేనేత్యాదినా యదర్థజాతముక్తం తత్ర కోయం దోష ఇతి వ్య
క్తైవ వక్తవ్యమిత్యర్థః కుతో వక్తవ్యమిత్యత్రాహ అస్ఫుటతయేతి న హి దోషమనుక్త్వాన్యథాసిద్ధిః సువచేత్యర్థః దోషమూ
హా అనాదీతి స్వరూపం సంప్రతిపత్తిపర ఏవకారః హా శబ్దేన దోషాంతరాసంభవసిద్ధవత్కారః స్పష్టతే దోషస్య సంప్రతి
పత్త్యభిమానాద్వా హా శబ్దః దోషత్వం హా విపరీతజ్ఞానహేతుత్వం అతో విపరీతజ్ఞానహేతుత్వేన వాచ్యత్వే రదృష్టతయా భే
దవాసనాస్వరూపసంప్రతిపత్త్యాపి దోషత్వాసంప్రతిపత్తేః పృచ్ఛతి భేదవాసనాయా ఇతి తిమిరాదివదిత్యాదిశబ్దేన
సాదృశ్యాదివివక్షితం తద్భిజ్ఞాలాయామవ్యక్త్రశ్రమే హేతుః అనవత్ర జ్ఞాతపూర్వత్వస్య దుర్వచత్వాత్ కథం కతే అన్నైవ

భూతంప్రమాణంకింసాధకముతాసాధకంసాధకంచేదపరమార్థసంజ్ఞితమన్యేషాంచప్రమాణంతత్రత్వ
త్రుసాధకమేవస్యాత్ అథాసాధకంతర్హినితరాంవాక్యాంతరాభ్యుపగతప్రమాణాదికంసాధకంభవేత్ త్వదుక్తం
ప్రమాణాదికంపరమార్థభూతంచేత్త్వత్తంవిజయీస్యాదితిస్వపక్షపరపక్షభేదఃకింపరమార్థఃఅథాపరమా
ర్థఃపరమార్థశ్చేత్స్వభేదమిథ్యాత్వంఅపరమార్థశ్చేత్స్వపరపక్షయోరేవత్వయాంగీకృతస్స్యాదితిభేదపారమార్థ్యేన
త్వయోక్తంస్యాదితిఏవమాదివాక్యజాలతఃసర్వత్రానుసంధేయమిత్యభిప్రాయఃఅథస్వపక్షసాధనప్రమాణా
భావంప్రతివివక్షుఃశబ్దయతినన్వితికోయంమిథ్యాత్వపతివ్యావహారికస్వరూపందర్శయతిఆపాతేతిదూషయ
తికింతేనేతిసాధ్యనిశ్చయరూపప్రయోజనంనేత్యర్థఃకుతఇత్యత్రాహప్రమాణతరేణేతిఅయుక్తేష్వబాధాయోగాత్కి
కబాధఃభూయాంసుదృశ్యప్రతిబాహుల్యాదేఃసాధ్యనిశ్చయాపహాతుస్వదర్శనాదిత్యర్థఃఏవంమూలంభేదిత్వంవై
షమ్యమనుపపాదితం।పూర్వంపరోక్తంపరత్వద్వైషమ్యందూషితంఅథాస్మాత్పురస్యకస్యచిద్బాధకస్యాభావంప్ర
త్యాప్రతిపాదకశాస్త్రస్యప్రత్యక్షతాత్పర్యవైషమ్యంశంకతేఅథేత్యత్రేత్యాదినాబాధదర్శనాభావరూపంవైషమ్యంశా
స్త్రస్యవక్తుంప్రత్యక్షవిషయస్యబాధదర్శనమాహశాస్త్రస్యేతిప్రత్యక్షవిషయాచ్ఛాస్త్రవిషయస్యవైషమ్యమా
హశాస్త్రవిషయస్యేతిహాశబ్దస్యబాధదర్శనాభ్యుపగమేనదూషయతితదయుక్తమితికుతఇత్యత్రాహఅ

౧౮౯

189

ప్రమాణప్రమేయాదికం తాత్త్వికత్వేనానభ్యుపగచ్ఛతా నతావదితి స్వతస్సిద్ధత్వేనానిర్ధారితనిఖిలవిశేషత్వం ఏతద్వి-
శేషణం నిర్విశేషం యత్ప్రదర్శనార్థం కుతో నావగమ్యత ఇత్యత్రాహ తత్స్వ ఇతి సర్వవిషయవిరక్తత్వాన్నిర్విషయత్వా-
దిత్యర్థః న హి విజ్ఞానమసంబంధ్యవిషయం ప్రకాశయతి వస్తుతో నిర్విషయమపి భ్రాన్త్యా అవిద్యమానమపి శాస్త్ర-
ప్రాబల్యమవగమయతీత్యత్రాహ శాస్త్రపక్షే హేతువిరహాచ్చేతి అసంబంధావిద్యమానత్వవిశేషాత్సగతాది శాస్త్రాన్త-
రప్రామాణ్యమవగమ్యత ఇత్యర్థః ప్రత్యక్షాదికమవగమయతీత్యత్రాహ నాపీతి యోగిప్రత్యక్షాదేరప్యైన్ద్రియక-
ప్రత్యక్షమూలశాస్త్రజన్యజ్ఞానహేతుకాదృష్టకారణత్వాదైన్ద్రియకప్రత్యక్షం ప్రథమముపాత్తం తన్మూలత్వా-
ద్వేదవాసనామూలప్రత్యక్షమూలత్వాత్ ఏవం ప్రత్యక్షగోచరతయోక్తం ప్రమాణాభావం పరాభిమతసర్వగోచర-
పరత్వేనోపసంహరతి అత ఇతి స్వాభిమతార్థసిద్ధిః స్వాభిమతం ప్రత్యక్షదౌర్బల్యశాస్త్రప్రాబల్యాదికం ఏతత్ఖండన-
కారాద్యుక్తకుతర్కనిరసనోపలక్షణార్థముక్తం తత్ర ప్రమాణవ్యాప్త్యాదిభంగః క్రియతే తత్రేదం ద్రష్టవ్యం
స్వాభిమతవ్యతిరిక్తార్థపరం శాస్త్రాన్తరం అపరమార్థభూతం ప్రమాణార్థకమిత్యస్మిన్నర్థే కిం తదప్రమితిస్త-
త్సాధనం వాస్తి ఉత నాస్తి అస్తి చేన్న ప్రమాణాదిభంగః నాస్తి చేత్తత ఏవ న ప్రమాదిభంగః ప్రమితిస్తత్సాధనాది-
కమస్త్యేవ తద్వ్యావహారికమితి చేత్ కిమిదం వ్యావహారికత్వం కిం పరమార్థత్వం ఉతాపరమార్థత్వం అపరమార్థ-

శిక్షితమర్థం దార్ష్టాంతికే నిగమయతి తథేతి జ్ఞానమిథ్యాత్వం పరమతాభ్యుపగమాదుక్తం పాశ్చాత్యబా
ధాదర్శనముత్తరత్ర నిరసిష్యతే శాస్త్రస్య మిథ్యామూలత్వే ఽభ్యుపగమే నిష్టం ప్రసంజయతి భవంతీత్యాదినా వ్యాప్తిద
ర్శనవచనత్వాత్ప్రయోగా ఇత్యుక్తం ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతహేతురూపేణ కథనమనిష్టప్రసంగ ఏవమపి స్యాదిత్యత ఇతి జ్ఞా
పనార్థం జ్ఞానవిషయత్వమాత్రమేకో హేతుః ఏకోదుష్టపురుష జ్ఞానవిషయత్వం ఏకో విమిథ్యాభూతసావద్గ్రజ
స్య జ్ఞానవిషయత్వమితి భిదాపూర్వం సపక్షభూత ఏవాత్ర సపక్షః ఇత్యేవకారార్థః నన్వసత్త్వహేతుజన్యధీవిషయత్వం
అన్యతరాసిద్ధం ప్రపంచవదితి దృష్టాంతస్య సాధ్యవికలః కథమేవం ప్రసంగః ఉచ్యతే బ్రహ్మజ్ఞానేనానపబాధ్యత్వం త్వ
దుక్త్యైవ ప్రసజ్యత ఇతి తత్ప్రసంజకప్రసంజనీయయోర్ధర్మయోర్వ్యాప్తిం పరమతేనాభ్యుపగమ్య దూషణముక్తమితి
న విరోధః నాసత్త్వహేతోర్జన్యజ్ఞానవిషయత్వాదసత్త్వం బ్రహ్మజ్ఞానః అసతో ఽపి సత్ప్రతిపత్తిర్దృశ్యత ఇతి శంకా
మనూద్య పరిహరతి నచేత్యాదినా శివస్య సత్త్వస్య సత్త్వాత్ హేతుత్వానుపపత్తేః ఉత తద్జ్ఞప్తిహేతుత్వానుపపత్తేరి
తి వికల్ప్య మతిప్రేత్య ఉత్పత్తిహేతుత్వే జ్ఞప్తిహేతుత్వే చ ఉదాహరణం నిదర్శితాని తత్ర స్వప్నవిషయాణాం సత్త్వే ఽపి
మతే ఽపి విషయాసత్త్వమభ్యుపగమ్య పరిహరతి స్వప్నేతి జ్ఞానస్య సత్త్వముపపాదయతి తత్రాపీతి అవధార
ణం కథమిత్యత్రాహ తేషామేవేతి జ్ఞానస్య బాధం దర్శయతి నహీతి కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ దర్శనత్వాదితి అన్యవిషయో

బాధితస్యేతి । యస్య చ దుష్టకారణం యస్య చ మిథ్యేతి ప్రత్యయః స ఏవాసమీచీనః ప్రత్యయ ఇతి సతీదం
అహో దుష్టమూలత్వబాధకప్రత్యయయోః ప్రత్యేకం మిథ్యాత్వసాధకత్వే వ్యాఘాత ఇదం యదబాధితస్యాప్యపారమార్థ్య
నిశ్చయ ఇతి అపరమార్థత్వేన నిశ్చితత్వం హి బాధితత్వమిత్యత్రాహ ఏతదుక్తమితి అజ్ఞాతస్యేతి మిరస్యేతి పదం
వ్యచిత్వాశే దృశ్యతే దోషజ్ఞాననిబంధనపరోక్షబాధకజ్ఞానోదయవ్యుదాసః ప్రయోజనం అజ్ఞాతస్యేతి మిరస్య
౧౭౦ తితు పాఠో లేఖకస్ఖలనకృతః నవా పురుషాంతరగోచరత్వోక్తివిరుద్ధః బాధకాభావే కథం మిథ్యాత్వమిత్యత్రాహ
దోషాపాతిభ్రాంతిసమాశ్రయం బాధకజ్ఞానాభావేపి పురుషాంతరజ్ఞానేన మిథ్యాత్వనిశ్చయేన వ్యాఘాత ఇత్య
190
ధః తిరశ్చాం యావజ్జీవం బాధాదర్శనాభావేపి దేహాత్మధీః మిథ్యార్థవిషయా తస్యాసంసర్గరూపదోషమూ
లత్వాపత్తే చావ్యాభ్రమేషు స్వప్నాదావారణస్య వివక్షితత్వాదేతదనుక్తిః నను తిరశ్చాం దేహాత్మభ్రమో నాస్తికం ప్రత్య
క్షః కారణానవగమాద్భ్రమకారణదోషోపి దురవగమః తత్రత్యం దోషమూలత్వం సంభావనాజ్ఞానమాత్రేణ
మిథ్యాత్వనిశ్చయః ఉచ్యతే అస్మదాదేః శాస్త్రశ్రవణాత్పూర్వం దేహాత్మభ్రమదర్శనాత్తేషాం చ శాస్త్రాధికారాభావా
ద్దేహాత్మభ్రమస్సన్నూలం దేహాసంసర్గరూపదోషవత్వం చానుమీయతే దోషమూలత్వనిశ్చయాన్మిథ్యాత్వ
నిశ్చయః ఏవం తైమిరికజనస్యేతి విలరాద్వయ ఆప్తవాక్యాదికమేవముత్ప్రేక్ష్యం తథా మిథ్యాత్వనిశ్చయః ఏవం సప్తమే

మానస్యం వ్యతితా సాంగతాదేః ప్రతిభాసమానస్యాలంబనత్వదర్శనాద్విద్యమానస్యాప్రతిభాసమానస్య తదభావాచ్చేతి
భావః పక్షే ప్రతిభాసమానత్వమప్యస్తి తథాహి ప్రతిభాసేతి ప్రతిభాసమానతా సంవిదపేక్షం రూపం ప్రతిసంబంధిత్వం
అవిద్యమానస్య విద్యమానతయా భాసనాత్తేన రూపేణాసత్త్వతా న నుతథా సాంఖ్యాదవభాసమానో విషయోపి జ్ఞాన
హేతుః స్యాత్ సంప్రతిపన్న విద్యమాన విషయవత్ విద్యమానతయా భాసమానత్వావిశేషాత్ తథా సత్యసత్ఖ్యాత్యు
ప్పత్తిరిత్యత్రాహ దోషవశాదితి అవిద్యమానస్య విద్యమానతయా భాసనే హేతుర్దోష ఏవ న త్వవిద్యమానో విషయః
అవిద్యమానో విషయో న జ్ఞానస్య హేతుతయాపేక్షితః కేవలం విషయితయా విద్యమానస్తు తథాత్వేన భాసమా
నో విషయితయా హేతుతయాపేక్షితః అతో వస్తుతో విద్యమానత్వమేవ విషయస్య జ్ఞానహేతుత్వ ఉపాధిః నియ
తపూర్వకాలవర్తినో హి హేతుత్వం దృష్టం తస్మాదవిద్యమానస్య హేతుతాయోగాత్ దోష ఏవ హి హేతురితి నాసత్ఖ్యా
త్యుపపత్తిరిత్యర్థః ప్రతిభాసమానత్వే ద్వయోరవిశిష్టే కథమన్యతరస్యాసత్త్వనిశ్చయ ఇత్యత్రాహ సత్త్వేతి బలిష్ఠ ర
ప్యసతా కిం న స్యాదిత్యత్రాహ అబాధితేతి విషయాసద్భావే న జ్ఞానస్యాసత్తా కథం న కాలాత్యయాపదిష్ట ఇత్యర్థః న
ను స్వప్నాది విషయం జ్ఞానే కిం జ్ఞానమాత్రం శంభాశంభప్రతిపత్తిహేతుః ఉత జ్ఞానవిశేషః జ్ఞానమాత్రపక్షే అతిప్రసం
గః జ్ఞానవిశేషశ్చేత్తస్య స్వాపచ్ఛేదకః విషయశ్చేత్తం విషయముపలక్షణతయావచ్ఛేదకః ఉత విశేషణతయా

బాధో నాన్యత్ర సంభారయితుం యుక్త ఇత్యర్థః అత్రానేకోదాహరణప్రదర్శనం తత్తద్జ్ఞానసామగ్రీవిశేషాణాం
సత్త్వజ్ఞాపనార్థం తత్ర జ్ఞానసత్త్వనిర్వాహార్థం స్వప్నకారణం పూర్వానుభవసంస్కారః సత్త్వః ప్రసిద్ధత్వాత్ తదను
క్తిః మాయావిన ఇతి అత్ర మంత్రౌషధాదిప్రభవమిత్యనేన కారణసత్త్వముక్తం మాయామయం విద్యావిషయమి
త్యర్థః విచిత్రవిషయాం దావిషయే తాదివిశేషం దోషః సాదృశ్యాదిః ఇంద్రియదోషః కాచాదిః ఆదిశబ్దేన దేశదూర

౧౨౧ 191

త్వాది దోష ఉచ్యతే దోషశ్చ సత్త్వః సత్త్వే వేతి సర్వసన్నిధానం కారణం సత్త్వం దుష్టబంధిషు సత్త్వా శంకా విషయబుద్ధావపి సా
మగ్రీసత్త్వానివిశేషారగదర్శనం వా అంధకారే అశ్మల్లోష్టాది పీడనం వా సత్త్వం ప్రాభవతి వస్త్విత్ జలాదిసత్త్వం తత్ర త
చాక్షుషతేజః ప్రతిహతిశ్చ సత్త్వా సంవేదనానాం సత్త్వే నిశ్చితే వ్యక్తోదాహరణ శేషులస్త్వాత్ ప్రతిపత్తిరిత్యత్రా
హ ఏతేషామితి ఉత్పత్తిమత్యర్థః క్రియాకారిత్వం చ త్వయి వంపి ప్రత్యక్షం సత్త్వసాధకం సహ కుత్రారజతముత్పత్తి
మతే న చ కారకరం అథ జ్ఞానసత్త్వం విషయసత్తావ్యాప్తం తస్మిన్నివృత్తా జ్ఞానసత్త్వనివృత్తిరితి శంకతే వాస్త్వాది
నామితి అభావే ప్రతిపన్నోపాధౌ తథాత్వభావే జ్ఞానసత్త్వం సాలంబనత్వమాత్రవ్యాప్తం అబాధితత్వాది పరిహారతి
నైతదితి సాలంబనత్వమాత్రశబ్దేన సత్తాలంబనత్వవ్యావృత్తిః మిథ్యాభూతస్యాలంబనత్వం కథమిత్యత్రాహ అర్థస్యేతి ఆ
లంబనవిషయః ప్రతిభాసమానత్వమేవ హ్యాలంబనత్వే పేక్షితమితి ప్రతిభాసమానత్వమేవ విషయమిత్యర్థః అవిద్య

నవిలక్షణేని శంఖాశంఖప్రతిపత్తినిమిత్తాని అతో నాతిప్రసంగః నాసత్వాత్ సత్వప్రతిపత్తిశ్చ న చ ప్రతిబింబాను
మితావసత్వాత్ సత్వప్రతిపత్తిః ప్రతిబింబప్రతిభాసస్య సత్యస్యైవానురూపకత్వాత్ పరమార్థతస్సత్త్వ తత్ర నానుమా
పకానుమేయరూపవిభాగః దర్పణాదిప్రతిహతశబ్దశ్రుతిప్రతిషిద్ధాభిర్బింబస్యైవ దర్పణస్థతయా గృహ్యమాణత్వాత్ అ
తః క్వచిదర్థాత్ప్రతిపత్తిః క్వచిత్ప్రతిభాసాత్తత్తదర్థప్రతిపత్తిరితి నాసత్వస్య లింగత్వం కించ అసత్వాత్ సత్వప్రతిపత్తిః
కిం భవత్పక్షే ఉభయాభ్యాం ఉతాస్మత్పక్షే సతావద్భవత్పక్షే సిద్ధేతి శంఖాశంఖరవేలారపి మిథ్యాత్వే నాసత్వాదసత్వప్రతిపత్తి
రేవ హి సార్వత్రికే న చాస్మత్పక్షే యథార్థఖ్యాత్యభ్యుపగమాత్ సత్వాదేవ సత్వప్రతిపత్తిః ఏషాం స్వప్నహస్త్యాదిజ్ఞానాదీనాం
శంఖాశంఖప్రతిపత్త్యాదిహేతుభూతానాం షణ్ణాముదాహరణాదిజ్ఞానానాం సంస్కారాదిసత్వసామగ్రీకత్వం స్పష్టం
జ్ఞానానాం సత్వముపపాదితం ఉత ఉక్తత్వాత్ జిజ్ఞాప్రచయహేతుసత్వం సిద్ధం అథ జ్ఞానవ్యతిరిక్తాసత్వహేతు నాసత్వ
ప్రతిపత్తిహేతుసత్వముపపాద్యతే రేఖాగవయత్వాదినా హేతోరసత్వం దర్శయితుం శబ్దయతి న స్వతి పరివారత్వేనైవ
మితి వర్ణాత్మతా కిం సత్త్వరూపవర్ణప్రతిపత్తేరుపాయః ఉత ప్రమితతయా ఉత ప్రతీతతయా ఇతి వికల్పమభిప్రేత్యాహ।
అసత ఇతి। అసత్వతస్తత్ప్రతిరుపాయత్వమనుపపన్నమిత్యసత ఇతి పదస్యాభిప్రాయః అసతస్సద్వ్యతిరిక్తస్యత్వ
ర్థః। అసత్వాదేవ ప్రమితతయోపాయత్వం చానుపపన్నమితి నిరుపాఖ్యశబ్దాభిప్రాయః ఉపాఖ్యాప్రమితిః త

దివిశేషణతయా విశేష్యేణ సహాకారాద్యస్యయి విశేషణాంతతో వాస్త్యాదేరశుభాశుభప్రతిపత్తిహేతుత్వాదసత్వా
త్సత్యప్రతిపత్తిః యదుపలక్షణతయా ఉపలక్ష్యే బహిర్భూతత ఉపలక్ష్యే ప్రతీత్యపాదానం హ్యుపలక్షణం అతో
విషయస్య జ్ఞానప్రతిపత్తిహేతుత్వాదసత్యాత్సత్యప్రతిపత్తిః జ్ఞానానాం తత్ర వ్యవహారానుగుణ్యలక్షణస్య భావ
విశేషైర్వ్యావృత్తత్వాన్నాతిప్రసంగ ఇతి న వాచ్యం వ్యవహారానుగుణ్యమాత్రస్య వ్యావర్తకత్వే తిప్రసంగాత్ వ్యవహార
౧౯౨ 192 విశేషానుగుణ్యస్య వ్యావర్తకత్వే తద్విశేష్యవత్వం గ్రాహకవిషయాధీన ఇతి వ్యవహారావచ్ఛేదకతయా అనృతస్య సత్య
హేతుత్వమితిచేత్తే వ్యావృత్తమేవ జ్ఞానం శుభాశుభాద్యనుమాపకం వ్యావృత్తిశ్చ స్వాలంబనేన అవిద్యమానస్యాప్యా
లంబనత్వం దోషవశాదిత్యుక్తం అనుధావ్యాతి వక్ష్యే పాలంబనత్వతా సర్వజ్ఞానానామవిష్యతవినవిశేషణవిశేష్యతత్వం సగా
హంస్యేచిత్సత్యత్వాత్ విశేషణవిశేష్యయోరస్తుధాత్వనిర్వాహకః సంసర్గః స్వస్వతదింద్య్రత్వే సంసర్గాంతరనిరపేక్షః సతం సంస
ర్గః పురావర్తేనిత్రుమాధిషానే ప్రతీయమానః పురావర్త్యపేక్షయా స్వయం స్వస్య సంసర్గరూపత్వనిర్వాహకః సామర్థ్యా
త్పురావర్తినాస్తి పురావర్త్యపేక్షయా సంసర్గోపరమార్థః న తు స్వరూపేణ ఆలంబనత్వే చ సన్నిహితత్వరూ
పమనపేక్షితం అసంనిహితస్యాప్యాలంబనత్వదర్శనాత్ అతస్సత్వేన రూపేణాలంబనత్వమితి వాస్త్వారోహాది జ్ఞా
నాస్యపి సత్యభూత వాస్త్వాద్యాలంబనావచ్ఛిన్నాని పరమార్థభూతతయా స్వప్నావస్థయా వచ్ఛిన్నత్వాత్ జాగ్రదవస్థజ్ఞా

వెంవార్థప్రతిపత్తిహేతుః జ్ఞానస్య చ సత్యేనైవాలంబనేన సస్వప్న జ్ఞానవదవ్యావృత్తిరనుసంధేయాలౌకత్వాద్యాలం
బనాభివ్యక్తివిశిష్టరూపేణ సైషలస్యార్థప్రతిపత్తిహేతుత్వసంభవాత్ కత్వాదివిశిష్టస్య సత్యస్యార్థస్యానార్థప్రతి
పత్త్యుపయోగః ఏవం శబ్దస్యైకరూపత్వమభ్యుపగమ్యాపరిహృతం అథ తదనభ్యుపగమేన పరిహరతి శబ్దస్యైక
రూపత్వమపి తిరోహితమిత్యత్రాహ గకారాదేరితి ఏవకారేణైకరూపః శబ్దో వ్యావర్త్యతే నతు మందాభిః శబ్దాభిః నత్వన
భివ్యక్తవిశేషాకారో గకారాదిరేవ అథ గౌరిత్యత్ర కథం జ్ఞః గకారౌకారవిసర్జనీయా ఇతి భగవానుపవర్షః ఇతి గకా
రాదేరేవ బోధకత్వం వాచిఖ్యః నను తస్మింస్తస్మింస్సతి తస్యాత్రాతే న తస్యాత్ర తాస్మృతేతి శాస్త్రాదశాదేకరూపం శబ్దమా
త్రమభ్యుపగంతవ్యం తత్రేదం ప్రతిక్షేపః నైవం తస్యాత్రావస్థానుత్పన్నభూతకారణగుణేనామింద్రియగ్రాహ్యత్వయో
గాత్ పంచీకృతభూతగుణేనామైత్రేంద్రియకత్వం కించ దధ్యవస్థయాం దుగ్ధవస్త్వైవ తస్యాత్రావస్థకారణభూతం శ
బ్దతన్మాత్రం స్థూలాకాశస్పృష్టః పశబ్దో విధృతే తథా చ వపాఖ్యాతత్వతిరోహితే జసి శలక్ష్ణలేష్మాదివర్ణవ్యతిరేకేణ
రూపమాత్రం కించిదస్తి శులక్ష్ణేష్మావంచశబ్దాభివ్యంజకగతా ఏకరూపే రూపమారోపితా ఇతి చ వ కల్పమయుక్తం
ఏవమిదానీం వైకరూపశబ్దస్య విద్యమానత్వం తత్రాభివ్యంజకగతానాం కత్వబహుత్వాదీనామారోపితత్వం సంసర్గప్ర
తిపాదకశాస్త్రానుసారిభిరభ్యుపేతమమంయుక్తం అత్రాయమభిసంధిః వర్ణేతిరిక్తః ఏకరూపః శబ్దః కింస్విత్ప్ర

దవిషయత్వం నిరుపాఖ్యత్వం ప్రతీతి విషయతయోపాయత్వానుపపత్తిస్సత్యవ ప్రత్యతి సత్త్వాప్రమిత్యోరభావే
పి వర్ణానిత్యతాంరూపాయత్వముస్తీతి కల్పితే చేత్తదనుపపన్నం వ్యాప్తి విరోధాత వ్యాప్యస్య గుణం వా కల్పనం ప్ర
వర్తత ఇత్యభిప్రాయేణాహ అనుపపన్నంచేతి। అథ భ్రాంతితః ప్రతీతాం రూప వర్ణనిత్యతాంరూపవర్ణప్రతిపత్తి హేతు
త్వపక్షేపి బుద్ధిం శబ్దహేతుత్వేపరస్యానుపపత్తిం దర్శయంస్తుమాహోహేతి। దూషయతి ఏవం తర్హీతి కుత ఇత్య
౧౯౩ త్రాహ బుద్ధేరితి దూషణాంతరమాహ ఉపాయేతి। తదుపపాదయతి అభావాదితి బుద్ధిం శబ్దహేతుత్వే దూషణము
క్త్వం వర్ణనిత్యతాం శబ్దహేతుత్వే సింహావలోకితేన దూషణమాహారేఖాయాం ఇతి అవిద్యమానవర్ణత్వనా అవిద్యమా
న వర్ణత్వేనేత్యర్థః। అతిప్రసంగపరిహారార్థం శంకతే అథేతి తత్రాపి స్వమతసిద్ధిమాహ హంతేతి తదుపపాదయ
తి రేఖాయాం ఇతి ఉదాహరణాంతరం పరిహరతి రేఖాగవయాదపి తే స్ఫోటవాదావలంబనేనోచ్యమానమయుదాహ
రణాంతరం పరిహరతి న చైకరూపస్యేత్యాదినా నాద్రైః స్ఫుటత ఇతి వ్యత్యత్యాస్ఫుటఏకరూపః శబ్దః తదభివ్యంజకనా
దవిశేషాభావాత్ క్షిప్తగత్వాదిభేదో వ్యంజకగతః శబ్దే ఆరోపితార్థవిశేషప్రతిపత్తిహేతుః తత్రాసత్యత్వత్త్వోత్పత్తి
రిత్యపి నంరయుక్తమిత్యర్థః। కుత ఇత్యత్రాహ నానాదేతి కత్వఖత్వాదివిశేషాన్వితరత్తస్నాదత్వతాభివృత్తివిశేషస్యతః త
ద్విశిష్టస్యతః శబ్దాదర్థప్రతిపత్తిహేతురిత్యర్థః। యద్యపి కత్వఖత్వాదివైశిష్ట్యం శబ్దస్యారోపితం తథాపి తద్జ్ఞానం సత్య

193

క్త్వం ఏకప్రదేశసంబంధాదివదేకైకారణనిమిత్తోపాధ్యభావాత్ ఏకస్మృత్యారూఢత్వముపాధిరితి చేత్ న ద్వ్యపర
త్రిచిపదాని బహూని వాక్యానీత్యనేకేషామప్యేకప్రత్యయారూఢత్వదర్శనాత్ నహ్యైకార్థావచ్ఛిన్నవర్ణసముదా
యః ఏకం పదం వర్ణానాం వాచకత్వానుపపత్తేరేవైకార్థప్రతిపాదనాభావాత్ కించ బహుషు వర్ణేష్వేకం శబ్దా
యం శబ్ద ఇత్యనువృత్తిః శబ్దశబ్దోపాధినా శబ్దశబ్దానువృత్తిరితి యుక్తః । ఘటకరకాపవరకాదిభేదేప్యేకార్థ
విషయస్యాకాశశబ్దస్య ఘటకరకావృత్తిరిత్యార్థత్వం దృష్టం సచ శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వోపాధినా శబ్దశబ్దానువృత్తేరితి
యుక్తం శ్రోత్రస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యతాయోగే న శ్రోత్రగ్రాహ్యతా యాఽపి శ్రోత్రే గృహీత్వమేకత్వస్యానంతరే శ్రోత్ర
గ్రాహ్యతాప్రతీతావపలంబితశబ్దసామ్యాత్ త్వారానుపపత్తేః అతః కల్పకాన్యథాసిద్ధ్యభావాద్వర్ణాతిరిక్తశబ్దస్స్ఫోట ఇ
తి అత్రోచ్యతే న తావద్వర్ణానాం వాచకత్వానుపపత్త్యా స్ఫోటసిద్ధిః తేషాం స్ఫోటాభివ్యంజకత్వేపి చోద్యపరిహారయోస్తుల్య
త్వాల్లాఘవం న స్ఫోటే వర్ణానామేవ వాచకత్వే శ్రయణస్యాయుక్తత్వాత్ తథాహి న తావదేకైకవర్ణః స్ఫోటవ్యంజకః ద్వి
తీయవర్ణవైయర్థ్యాత్ గకారమాత్రేణ గవయాదిపదస్ఫోటాభివ్యక్తిప్రసంగాచ్చ నాపి వర్ణసముదాయో వ్యంజ
కః క్రమోచ్చారితశ్రుతానాం వర్ణానాం యౌగపద్యాభావేన సముదాయభావానుపపత్తేః న చ పూర్వవర్ణజనితసం
స్కారజనితాంత్యవర్ణో వ్యంజకః వర్ణానుభవజన్యసంస్కారాణామనుభూతవర్ణస్మృతిమాత్రహేతుతయానను భూ

తిపన్నత్వాదభ్యుపగమ్యత ఇతి కల్పనావకాశాత్ న ప్రథమః గకారాదివ్యతిరిక్తస్య కస్యచిదనుపలంభాత్ న ద్వితీ
యః కల్పకాభావాదితి నను వర్ణానాం వాచకత్వానుపపత్తేరేకం పదమిత్యాదిప్రత్యయస్య వర్ణేష్వనుపపత్తేర్భి
న్నేషు వర్ణేషు శబ్దః శబ్ద ఇత్యనువృత్తిబుద్ధివశాచ్చ వర్ణాతిరిక్తపదస్ఫోటసిద్ధిః తత ఏవ వాక్యాంతరాత్పదసంఘాతాతిరి
క్తవాక్యస్ఫోటసిద్ధిశ్చేత్యత్రాహ గకారాదేరితి గకారాదివర్ణానామేవ సముదితానాం వాచకత్వం ఏకం పదమేకం వాక్య
౧౯౪ మితి ప్రత్యయశ్చ వర్ణసముదాయవిషయః శబ్దః శబ్ద ఇత్యనువృత్తిబుద్ధిశ్చ శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వోపాధినిబంధనా అతః
కల్పకానామప్యన్యథాసిద్ధత్వాన్నైకరూపశబ్దసిద్ధిరిత్యర్థః నను కల్పనాన్యథాసిద్ధిః తథాపి న తావదేకాకస్య వర్ణస్య వా
194 చకత్వం వర్ణాంతరవైయర్థ్యాపత్తేః గకారమాత్రేణ గోపయ గజాద్యప్రతిపత్తేశ్చ నాపి వర్ణసముదాయో వాచకః క్ర
మోచ్చారితశ్రుతానాం వర్ణానాం యౌగపద్యాభావేన వృక్షాదీనామివ సముదాయాభావాదనుపపత్తేః న చ పూర్వపూ
ర్వవర్ణశ్రవణజనితసంస్కారసహితోఽంత్యవర్ణో వాచక ఇతి యుక్తం వర్ణానుభవజన్యసంస్కారాణామనుభూ
తవర్ణవిషయస్మరణహేతుతయా నానుభూతార్థాంతరప్రతీతిహేతుత్వాభావేనాకించిత్కరత్వాభావాత్ సాచి
వ్యవిరహితానాం తు వర్ణస్య చార్థప్రత్యాయకత్వాయోగాత్ తథా వర్ణానాం భిన్నత్వాదేకం పదమితి ప్రత్యయశ్చ త
దతిరిక్తార్థవిషయో భవతి మహానితి న చ దశసేనాదిప్రత్యయవత్సముదాయవిషయత్వమేకప్రత్యయస్యయు

చాక్షుషమిదమపి చాక్షుషమితి వ్యవహారాచ్చ చాక్షుషత్వం జ్ఞాననిబంధనమేవ ప్రమాణాంతరావగతచక్షుఃశ్రోత్రాద్య
న్వయవ్యతిరేకానువిధాయిజ్ఞానగోచరత్వేన చాక్షుషత్వశ్రావణత్వాదిజ్ఞానం న చ సహసైవ శబ్దం శృణుమ ఇతి జ్ఞానం
తి ప్రథమం గకారాదిరూపేణైవ శబ్దవిషయత్వాత్తు స్వశబ్దస్మరణపూర్వకమేవ శబ్ద ఇత్యవగమ్యతే అతశ్శబ్దేన స్మరణ
కృతవిలంబవచ్ఛ్రోత్రానుమానవిలంబాప్యభ్యాసపాటవకృతాశైఘ్ర్యప్రత్యాస్తవిధ్యతే అతో వర్ణా ఏవ పదం పదసముదాయ
ఏవ వాక్యమితి స్థితం అసత్త్వాత్త్వప్రతిపత్తినిరాకరణముపసంహరతి అత ఇతి సత్ప్రతిపత్తిహేతుషు సత్యత
యాభిమతేషు శ్రుత్యాద్యర్థకం సత్త్వం తాదృశం సత్త్వం శాస్త్రస్య వ్యుత్పత్త్యప్రామాణ్యబాధం శృణుతి నన్వితి గగనకుసు
మవదితి యుక్తిబాధాపత్తేః న త్విదానీమేవ లౌకికపురుషైర్నాస్తీతి ప్రతిపన్నత్వం అతస్స్వసదృశమసత్త్వం నేత్య
ర్థః హేతుమాహ సద్బుద్ధిబాధ్యత్వాదితి సదితి బాధ్యత్వమేవ కార్యకరత్వానుగుణం సత్త్వమిత్యర్థః తథా అద్వైత
భంగస్యాదిత్యత్రాహ ఉక్తస్యేతి తథా న బాధకత్వమిత్యత్రాహ నతదితి పరిహరతి నైవమితి నైవం ఉపాయకాలేపి స
త్యత్వం నాస్తీత్యర్థః జ్ఞానస్య మిథ్యాత్వం మిథ్యావిషయత్వనిశ్చంరూత జ్ఞానస్య దోషమూలత్వాద్విషయమిథ్యాత్వని
దర్శనమాహ శ్రుతేతి పూర్వం పశ్చాత్తు న బాధదర్శనమభ్యుపేత్య దూషణముక్తం ఇదానీం తదేవ నాస్తీత్యాహ
శబదితి తదుపపాదం శృతి శూన్యమితి తదాపేక్షం తత్ప్రామాణ్యమపి భ్రాంతిసిద్ధమితి శంకతే తత్త్వితి తుల్యత్వే

తస్మాత్ప్రతీతిసాధుతావంయోగేన తత్సంస్కారానుపశ్యతస్యాంత్యవర్ణస్యచతదభివ్యంజకత్వాదియోగాత్ యదుద్వేత
పదంతావత్ప్రతీయతే అత్రస్ప్రతీత్యనురూపం కారణం కల్పనీయం క్రమభావినామపి సంస్కారాణాం యుగపత్కార్యే
కరత్వం యుక్తం క్రమవద్ధ్రష్టయోరపి ఘటయోరాస్త్రఫలవద్విత్వస్మరణదర్శనాత్ అతోంత్యః పదాభివ్యపూర్వవర్ణస్మ
రణసచివాంత్యవర్ణో వాంయుగపత్స్మరణసర్వవర్ణసముదాయో వాస్ఫోటాభివ్యంజక ఇతి చేత్ ఏవం తర్హి స్ఫో
టాభివ్యంజకతయాభ్యుపేతాం యోయం గ్రాహ్యఅర్థాభివ్యంజకత్వమాస్థీయతాం బోధ్యపరిహారయోస్తుల్యత్వాత్
అన్యథాసిద్ధస్యార్థాంతరకల్పకతాయోగాత్ వర్ణానామేవ వాచకత్వసంభవే తదతిరిక్తకల్పనానుపపత్తేర్లాఘవ
న్యాయేన ఉపబలితైర్యైర్వర్ణానాం భిన్నత్వేపి యుగపదుపస్థిత్యైకవిభక్త్యంతానేకవర్ణసముదాయవిషయైకత:
యాపత్తికత్వబుద్ధిరపిసార్థాంపరకల్పికా న చార్థైకత్వాత్పదైకత్వం పదైకత్వాదర్థైకత్వమిత్యన్యోన్యాశ్రయః ఏకః
విభక్త్యంతవర్ణసముదాయస్యైకపదత్వనిశ్చయాత్ సుప్తిఙ్గ్తం పదమితి పాపదనిష్కర్షః తస్యచాక్త్రాభిప్రాయత్వే
సత్యవ్యాప్తిర్న స్యాత్ ఏకవృత్తిత్వసిద్ధికాదర్ప్రతిపత్త్యుపయుక్తవర్ణసముదాయస్యాదా పదత్వం భవాయువర్ణత్వయం
శబ్దోయం శబ్ద ఇతిప్రత్యయోపిశ్రోత్రగ్రాహ్యతోపాధినిబంధనతాపదన్యథాసిద్ధ ఇతి నార్థాంతరసిద్ధిః నచ శ్రోత్రగ్రాహ్య
తాయాః శ్రోత్రేణాగ్రహణాపత్తేః యథా బాహ్యత్వాణాంధవళిమనోరిమపి తిమాణాంచాక్షుషత్వజ్ఞానేనచక్షురపేక్షా ఇదం

195

ద్ధార్థప్రతిపాదనాత్ప్రమత్వమప్యుపవర్జనీయమాపతతి తేన హి వేదాంతిభిరర్థవాదాదేరన్యపరత్వేఽప్యన్యార్థే ప్రామా
ణ్యం వ్యజ్యతే మంత్రార్థవాదానామపి స్వార్థే ప్రామాణ్యస్య భవద్భిరేవోపపాదితత్వాత్ అతస్స్తుతిపరత్వేఽప్యర్థస్యాపా
దిత్వైకశ్వప్రతిపాదనమిత్యేవ సిద్ధాంతః అర్థవాదానాం స్వార్థే తాత్పర్యమస్తి చేత్తర్హి తదన్యపాదిత్వైకశ్వప్రతిపాదన
మితి చేత్ అత్యంతప్రమాణవిరోధశ్రుతాత్పర్యలింగం ఉపక్రమోపసంహారాదిష్వపూర్వత్వమపి తాత్పర్యలింగతయా
ఽభ్యుక్తం అభ్యాసాపూర్వతాఫలమితి అపూర్వత్వం చ సాధక బాధకప్రమాణాగోచరత్వం యథాహుః అసన్నికృష్ట
వాచా వ్యంయమత్ర జీవో నితంతాదృగ్వ్యపరిచ్ఛిత్తిః తద్విపర్యయమాపి వేతి అతః ప్రమాణాంతరాగోచరత్వ
లక్షణం తాత్పర్యలింగమత్ర నాస్తీతియూపాదిత్వైకశ్వప్రతిపాదనం న త్వర్థవాదత్వేన స్వార్థే ప్రామాణ్యాభావా
దితి అతస్తాత్పర్యలింగాభావాన్నామ ప్రత్యక్షాదివిరోధే పర్యవసిత ఇతి శాస్త్రం న తద్విరుద్ధార్థప్రతిపాదన
క్షమం శాస్త్రప్రాబల్యనిరసనం పరిసమాప్యతామితి యదాయుక్తం ప్రత్యక్షమిత్యాదినా న్యాయముఖేన కృతం
పరపక్షప్రతిక్షేపముపసంహరతి అలమితి ప్రమాణవిరుద్ధస్తర్కః కుతర్కః తత ఏవాప్రతిష్ఠితత్వం స్వవి
రుద్ధబాధమహోపమయం త్కృయంక్తి కథనాత్పరిహాసనీయత్వం పరేణ ప్రత్యక్షాదపి శాస్త్రప్రాబల్యం వదతా ప్ర
బలతయాఽభిమతం శాస్త్రం పురస్కృత్యోపన్యస్తస్తర్కః ప్రతిపాదితః సిద్ధాంతే తు ప్రబలతయాఽభిమత లౌకిక

మావాఎతదపీతి పాశబ్దత్వబాధాదర్శనస్య ప్రామాణ్యే హేతుత్వవచనం చ సర్వశూన్యవాదిన ఏవ సాధకం తతః
పరం నిషేధ్యాభావేన నిషేధానుదయాదిత్యాపాశబ్దత్వేతి ప్రామాణ్యేదినాం దోషమూలత్వం చ ద్వయోరపి తు
ల్యం పాశబ్దత్వబాధాదర్శనం తు శూన్యవాదినైవాధికమిత్యర్థః సర్వశూన్యవాదినోఽపి పరో నిషేధోఽస్తి సర్వమస్తీ
తి వచనం హి తన్నిషేధ ఇతి చేత్ తర్హి ప్రపంచమిథ్యాత్వవచనస్యాపి ప్రపంచసత్యతావచనం నిషేధః స్యాత్ నాస్తీతి
వచనమేవ నిషేధ ఇతి చేత్ తత్తుల్యం శూన్యవాదిన ఏవేతి భావః ఇదం చ వేదాప్రామాణ్యం మృషావాదినాం సౌగతా
నాం చ సమానం యదాహుః వేదానృతే బుద్ధకృతాగమేఽనృతే ప్రామాణ్యమేతస్య చ తస్య చానృతం। బోధానృతే
బుద్ధిఫలేఽనృతే చ యూయం చ బౌద్ధాశ్చ సమానసంసద ఇతి నను విషయసత్త్వరూపం శాస్త్రప్రామాణ్యం వి
వృత ఇతి మహదిదం వైషమ్యమస్మాకమితి చేత్ న కిం కతిపయవిషయసత్త్వముత కృత్స్నవిషయసత్త్వం వి
వక్షితం కతిపయవిషయసత్త్వం బుద్ధాగమస్యాప్యస్తి స్వయంప్రకాశత్వాదేస్సంప్రతిపన్నత్వాత్ కృత్స్నవి
షయసత్త్వం తు శ్రుతేరపి త్వయా న స్వీకృతమితి కిం చ విషయసత్త్వం దుర్వచం సత్యతయాభ్యుపేతస్య బ్ర
హ్మణః ప్రమాణవిషయత్వానభ్యుపగమాత్తయుత్వాదిత్యో యూప ఇత్యత్ర యూపాదిత్యైక్యప్రతిపాదనం తా
త్పర్యలింగాభావాత్ న తత్ప్రత్యక్షప్రాబల్యాదిత్యుచ్యతే తత్ర తాత్పర్యలింగాభావోఽభ్యుపగత ఏవ తేన ప్రత్యక్షవిరు

తమితి ఛాందారణ్యకే చ శ్రవణాచ్చ అతోఽయుక్త ఏవ ప్రతిజ్ఞావాక్యార్థః న హ్యం ఘటజ్ఞానేన పట జ్ఞానం సంభవ
తీత్యేక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞానం న సంభవతీతి శంకాయాం కార్యకారణయోరస్తి ద్రష్టుమిత్యాహ యథా సోమ్యేతి త
త్రాప్యసత్కార్యవాదమవలంబ్యైవ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానానుపపత్తి శంకాం పరిహరతి వాచారంభణమితి వాచావా
క్యే బద్ధ జహల్లక్షణయా వాక్పూర్వ వ్యవహారపరః వాచేతి శ్రుతి ర్యయా ప్రయోజనతయా హేతుత్వం వివక్షి
తం ఆరంభణం కర్మణి ల్యుటా ఆరభ్యతే అలభ్యతే ఆరంభణం ఆలంభ స్పర్శహింసయోః మృత్పిండేనేత్యర్థః సిద్ధం
వికారో ఘటత్వావస్థా వాక్పూర్వక వ్యవహారాది వ్యవహారార్థం మృత్పిండేనామరూపే స్పృశతే మృత్పిండో నామ
రూప భాగవతీత్యర్థః కార్యకారణయోరేకత్ర వ్యక్తత్వ ప్రమాణమాహ మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి మృదయం ఘ
ట ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞయా మృద్భిన్నం ఘటాదికమపి మృద్ద్రవ్యత్వేన ప్రామాణికమిత్యర్థః శుక్తి శబ్దాది భేదాఘ
ట పదాది ద్రవ్యభేదేపి దృష్టాః అస్త్రైశతే సుఖహం దుఃఖహం ఇత్యాదిషు ద్రవ్యైక్యేపి దృష్టాః అతస్త్రసాధారణః తత్రా
స్త్రైశతే సుఖహం ఇత్యాదిషు ద్రవ్యైక్యనియామికా ప్రత్యభిజ్ఞా నైవాత్రాపి ద్రవ్యైక్యనియామికేతి భావః అత్ర మృత్తికా
మాత్రస్య పారమార్థ్యం వికారాసత్యత్వం చ వివక్షితం చేదితి శబ్దవైయర్థ్యం స్యాదితి తథా మృత్తికైవ సత్యేతి హావాక్యం
వికారాసత్యత్వే దృష్టాంతస్య ధర్మవికలః సత్యప్రతిపత్తేః ఘటాదిసత్త్వం వ్యావహారికమితి చేత్ మృత్పిండస్య

ప్రమాణగతింప్రథమంనిరూప్యపరోక్తదుస్తర్కైః నిరస్యలౌకికప్రమాణవిరోధేశాస్త్రప్రాబల్యంచప్రతిక్షిప్తం
శాస్త్రస్యలౌకికప్రమాణవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనాసామర్థ్యోపపాదనేనశాస్త్రస్యసవిశేషపరత్వంసామాన్య
తస్సమవధార్యతత్క్షిప్తంవిశేషేణశబ్దస్యపదవాక్యరూపేణప్రవృత్త్యాసవిశేషపరత్వోపపాదనాచ్చశాస్త్రస్య
సవిశేషపరత్వంసామాన్యేనసిద్ధంఅథాపియేవాక్యవిశేషాఃపరేణనిర్విశేషపరత్వేనఉదాహృతాస్తేషాంసవిశేష

౧౭౮ పరత్వంవాక్యతర్కపర్యాలోచనయాప్రతిపాదయితుమారభతేయదుక్తమిత్యాదినా తత్రనిర్విశేషపరత్వం
సంగ్రహేణానువదతియదుక్తమితిజ్ఞానైకరసత్వేనశోధకవాక్యేషుప్రతిపన్నత్వాన్నిర్విశేషత్వంతచ్చకారణ
వాక్యేషుప్రతిపన్నంపరబ్రహ్మమాత్రశబ్దేనాన్యత్రసగుణబ్రహ్మణిసామర్థ్యాభావస్సూచ్యతేఇత్యాదిన్యుక్తమితితస్యామే
వోపనిషదిపరవస్తుశ్రుతితదాఖ్యవృత్త్యర్థవిత్యేవమాదినిత్యుక్తంతద్దూషయతితదయుక్తమితియేనాశ్రుత
మిత్యాదివాక్యేనఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంప్రతిజ్ఞాయతేఅస్యాయమర్థః యేనశ్రుతేనమతేనవిజ్ఞాతేనాశ్రుత
మమతమవిజ్ఞాతంశ్రుతంమతంవిజ్ఞాతంభవతినతుబ్రహ్మణస్సత్తయాసర్వంజ్ఞాతంభవతిదార్ష్టాంతికసా
మర్థ్యాన్మృద్ఘటదృష్టాంతసామర్థ్యాచ్చనహిబ్రహ్మణస్సత్తయయామృత్పిండసత్తయావాతత్కార్యంజ్ఞాయతేకస్మిన్ను
భగవోవిజ్ఞాతేసర్వమిదంవిజ్ఞాతంభవతీతిముండకోపనిషదిఆత్మనిఖల్వరేదృష్టేశ్రుతేమతేవిజ్ఞాతఇదంసర్వంవిది

197

వం ప్రమాణం స్యాత్ అవధారణవాచిన ఏవకారస్య స్వయం వ్యావర్త్య విశేషావస్థాపనాసమర్థస్య సమభివ్యాహృ
తపదాంతరార్థవిరోధివ్యావర్తకనియమదర్శనాత్ సదేవేత్యవధారణమసత్కార్యవాదవ్యుదాసపరం నవ్యాయం
విద్వానేవేత్యవధారణబ్రాహ్మణత్వం వ్యావర్తయతి అపి త్వవిద్వత్త్వమేవ అతః శబ్దస్వాభావ్యాత్ సదేవేతి వ్యుదసనీయ్యా
వంసత్త్వమేవ న తు విజాతీయభేదః యద్యపి సద్విజాతీయమసత్ తథాపి తస్య వ్యావర్త్యత్వం న విజాతీయత్వా
కారేణ అపి తు సద్విరోధిత్వరూపేణ సదేవ న తు కదాచిదసదిత్యర్థః । సచ్ఛబ్దోపాదానసంబంధయోగ్యతాలక్షణం
సత్త్వం ప్రవృత్తినిమిత్తత్వేన పరమాత్మని వర్తతే అయం చాసచ్ఛబ్దవిశేష్యభూతపరమాత్మవాచకోపి కారణవిష
యత్వసామర్థ్యాత్కారణతాప్రయోజకగుణవిశిష్టప్రకృతిపురుషకాలశరీరకం పరమాత్మానముపస్థాపయతి ఏవమేవ
త్యవిభక్తనామరూపం కారణావస్థం బ్రహ్మ వ్యుత్కారణావస్థయామేకత్వావధారణస్య బహుస్యామితి స్రుక్త్వమా
ణకార్యబహుత్వం ప్రతియోగ్యేకత్వపరతాపి ఏకేన విజ్ఞాతేన సర్వం విజ్ఞాయమితి తత్త్వత్ర దృష్టాంతసామర్థ్యాత్ తత
ద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్రుత్యంతరైకార్థ్యాచ్చాయమేవార్థః వైశేషికాదిభి
ర్నిత్యతయోక్తానామాకాశాదీనామపి సంహారాభిప్రాయం ఏవకారః ఏవమవిభక్తనామరూపత్వాత్ బ్రహ్మణ ఉపాదా
నత్వం సిద్ధం భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగ్యోపాదానత్వం అద్వితీయమితి నిమిత్తాంతరనిషేధః ఉపా

౧౯౮

198

పిసత్త్వంవ్యావహారికమితినకారణసత్త్వసిద్ధిః కారణస్యవ్యావహారికత్వమేవసత్త్వంమతంచేత్ఘటా
దేరపితుల్యంస్యాత్కార్యకారణత్రయైక్యాత్కారణజ్ఞానేనకార్యవిజ్ఞానమనుపపన్నమస్యాత్తథాపిలోకేవివిధకా
ర్యవర్గస్యవివిధోపాదానకత్వదర్శనాదేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానమనుపపన్నమితిశంకాయాంజగతోబ్రహ్మ
కారణతామూహాసదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితిశ్రుతిగతసచ్ఛబ్దార్థమభిప్రేత్యాత్రసచ్ఛబ్దవాచ్యస్యతల్లక్త్రంసంగు
ణబ్రహ్మపరమిదమిత్యసాధాసిద్ధిర్నవాచేత్యభిప్రాయేణపరస్యబ్రహ్మణఇత్యుక్తం ఆగ్రస్సృష్టేః పూర్వమిత్యర్థఃఅ
నంతరంస్పష్టీకరిష్యమాణత్వాత్ విజాతీయసజాతీయస్వగతనానాత్వవ్యావృత్తిరత్రవివక్షితాచేదగ్రఇతివక్తవ్యమ
యుక్తంనహిబ్రహ్మణఃకాలవిశేషేణవిశేషత్వంత్రైషమ్యనైష్ఫల్యాద్యపరిహారాయజీవబహుత్వంతత్రపర్యప్రవా
హాతదనాదిత్వాద్ధనాదిమభ్యుపగంతవ్యత్వాచ్చతద్బహుత్వమపారమార్థికమితిచేన్నపారమార్థికబహుత్వస్యైదానీ
మప్యభావాదగ్రశబ్దవైయర్థ్యాత్ తేనచాగ్రశబ్దార్థస్యవివక్షితార్థతాఅనంతరంస్పష్టీకృతేః అతఃకాలరూపవి
జాతీయభేదః ఆత్మవర్గశ్చేతనరూపసజాతీయభేదస్సూర్యజ్ఞాదిస్పష్టచనగుణరూపస్వగతభేదశ్రుతదానీ
మప్యస్తీతివిజాతీయాదిత్రివిధభేదనిరాసపరత్వంవిరుద్ధంకారణవాక్యత్వాత్ నచేదంకారణవాక్యంఈదృశానాం
వాక్యానాంసర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయాద్విజాతీయాదినిరాసపరత్వేనకారణపరత్వాభావాత్ బ్రహ్మకారణత్వ

రిత్యర్థః సింహేన భూత్వా బహూ హావయాత్రాః వ్యాఘ్రేణ భూత్వా బహూ హావయాత్రా ఇతివత్ సర్వజ్ఞత్వా
దిగుణకస్యేతద్విపరీతాకారజీవైకస్య సంభవాద్యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదివచనాత్తదనుప్రవిశ్యేత్యత్ర చేతనజీవ
జీవేప్యనుప్రవేశశ్రవణేన శరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యంతత్వముఖ్యతాయా ఉపపన్నత్వాచ్చాయమేవార్థః
సదాయతనా ఇత్యనేన సర్వాధారతా తత ఏవ సర్వనియమనం చ సిద్ధం ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావా
పృథివ్యౌ విధృతే తిష్ఠత ఇతి ప్రశాసనేన ధారకత్వశ్రవణాత్ ఏవం సర్వధారకత్వసర్వనియమనసర్వాంతరత్వైః శరీరి
ణః స్వైర్జగచ్ఛరీరకత్వం బ్రహ్మణ ఉక్తం ఆదిశబ్దేన స్వవ్యాప్త్యపరాయోగినః శ్రుత్యంతరసిద్ధా గుణా గృహ్యంతే పి తదాత్మ్య
మిత్యనేన కృత్స్నస్య జగతస్తదాత్మకతావగమ్యతే తత్సత్యమితి తదాత్మకత్వేనైవ జగతః ప్రామాణికత్వం జగత
స్య నిష్ఠత్వేన ప్రతీతిభ్రాంతిరిత్యర్థః। అతః కృత్స్నస్య జగతస్స ఆత్మా ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం స ఆత్మేతి నిర్దేశో రామా
నుజం లక్ష్మణపూర్వజం చేతివదనేన్యసంబంధిత్వాత్పర్యాతిశయశ్రుతః యద్వా స త ఆత్మాంతర్యామ్యమృ
త ఇతివత్కృత్స్నజగదంతర్యామిత్వాత్తదాత్మా స ఇత్యర్థః తస్యాత్వం శబ్దతదర్థత దల్పధియస్తత్పర్యంతా
ఇతి తత్త్వమసీత్యస్యార్థ ఇత్యాహ ఏవం భూతేతి ఏవంభూతశబ్దేన తత్పదస్య ప్రకృతపరామర్శిత్వం సూచితం
ఆస్వాస్వపి విద్యాయాసు విశేషవస్తున్యేవ షడ్విధతాత్పర్యలింగవిధ్యత ఉపక్రమే తావదుత్తమాదేశమప్రాక్ష్యః

దానస్యప్రసుప్తత్వేననిమిత్తస్యధీష్టత్వాత్పురతంత్రరూపవిశేషణీనాంవిహితత్వాన్నిషేధస్యచవిహితవృత్తిరిత్త్ర
విషంరుత్వాదుపరితనవాక్యసంగతేరపేక్షితత్వాచ్చ।ఏకమేవేతిపదస్యవిభక్త్యనామరూపతాపరత్వంబహుస్యా
మిత్యనేనావగమ్యతేతద్భైక్షతతత్త్రజోస్యజాతేత్యనేనాద్వితీయపదస్యనిమిత్తాంతరాభావపరత్వమవగమ్యతేప
రస్యబ్రహ్మణస్సర్వదాసత్త్వేనసదేవేత్యవధారణమసత్కార్యవాదపరమిత్యుపరితనేనకథమసతస్సజ్జాయేతే
౧౯౮ తివాక్యేనావగమ్యతేకథమసతఇత్యాదివాక్యంవైశేషికమతనిరాసపరంనతుక్షణికవాదిమతనిరాసపరంనః
శూన్యవాదనిరాసపరంచక్షణికశూన్యవాదనిరాసేకృతేప్యేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానస్యవైశేషికమతనిరాసేనాపే
199 క్షితత్వాత్తద్ధైకఆహారలసదేవేదమగ్రఆసీదిత్యారబ్ధత్వాచ్చనహిక్షణికత్వంశూన్యత్వంచకాలవిశేషేభవతిఅతో
సత్కార్యవాదనిరాసపరంతద్ధైకఆహారిత్యాదివాక్యంకుతస్తుఖలుసోమ్యేవంస్యాదితివ్యుదఉత్పన్నస్యమృదాత్మ
కత్వవదసతఉత్పన్నస్యసదాత్మకత్వప్రసంగఇతిభావఃఉత్పత్తిర్నామద్రవ్యస్యావస్థాంతరాపత్తిరిత్యయమర్థో
వాచారంభణమిత్యనేనశిక్షితఃతదుపజీవ్యోచ్యతేకథమసతస్సజ్జాయేతేతికథంనిరాశ్రయాయావస్థాసంభవఇత్య
ర్థః।తద్భైక్షతేతిసర్వజ్ఞఇత్యమస్యజతేతినిమిత్తత్వంబహుస్యామిత్యుపాదానత్వంతదుభయానుగుణంసర్వశక్తి
త్వంసత్యసంకల్పత్వంచానేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేతిసర్వాంతరత్వంచోక్తంభవతిజీవేనాత్మనాజీవశరీరకేణమః

యోజనవచన ఇతి పాన్యాసకారః నిరయోక్తృరి ప్రయోజనంయస్యతస్యార్థస్యవాచక ఇత్యర్థః ఏవమన్యత్రాపి కిం
చఉపదేశకత్వంలౌకికాలౌకికకర్మప్రవృత్త్యర్థసాధారణంశాసితృత్వంతచ్చప్రవృత్త్యసాధారణంఅంతఃప్రవిష్టః శా
స్తా జనానాంఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్గిఇత్యాదిభిర్నిరుపాధికప్రశాసనస్యప్రవృత్త్యసాధారణత్వశ్రవణాత్ ని
రుపాధికోపదేశకత్వంప్రవృత్త్యఇత్యసాధారణ్యమితిచేన్నఇష్టప్రాప్త్యనిష్టనివృత్తితత్సాధనేషుసాధారణ్యేనయద్య
మితసుఖదుఃఖనివృత్త్యాదిసాధ్యముపదేశస్యతుతథాపిసంసారనివృత్తిర్ప్రవృత్తితదుపాసనానాముపదేశకత్వంసా
ధారణంద్రష్టవ్యస్యోపదేశకత్వమర్థసిద్ధంఅతఉపదేశకత్వకథనవైయర్థ్యంచననుయేనాశ్రుతమిత్యనేనైకవాక్యత్వా
త్సర్వజ్ఞానేనాన్యజ్ఞానవాఁతత్వాదిషితముపదేశకత్వంమసాధారణమితిచేత్తథాపితాదృశముపదేశకత్వంప్రతిజ్ఞా
వాక్యేనద్రష్టవ్యత్వోక్త్యాచార్థసిద్ధమిత్యనపేక్షితోపదేశకత్వకథనాదప్యపేక్షితంప్రశాసితృత్వమేవవాచ్యమితియుక్తం
యేనాశ్రుతమిత్యుపాదానత్వసిద్ధిప్రశాసితృత్వేనపానిమిత్తత్వంసిద్ధ్యతీనివిచిత్రాంతరేసతివ్యాకవిజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞా
నంనోపపద్యతేఅతఃప్రతిపిపాదయిషితవస్తునోపేక్షితాసాధారణాకారవిశిష్టతయైవప్రతిపాదనముచితం
ఘంశీప్రత్యంరయస్యతులకరణేపివృత్త్యన్నతాద్విషణ్మాతఃకారకాణాంప్రవృత్తిరితిశాబ్దికైస్స్వాయెనకర్తరేవక
రణంతద్వైరపేక్ష్యేణసాధకతమత్వవివక్షణంరులాతథాప్రయోగఉపపద్యతేఅకర్తరితిసూత్రస్యప్రయోజనం

ఇత్యత్రాదేశశబ్దేన ప్రశాసతాఽభిధీయతే అత్ర శ్లోకా వాచార్యపాదైరుక్తాః। ఛాందోగ్యే కేచిదావాం దిశతి
రుత తవహాదేశముప్రోఘుః ఇతి అత్రాదిశతి జిజ్ఞాసూనుపదేశం ప్రకటం రయంతి స తాన ప్రశాస్తిం ఘుఽఽంతః స్మో
క్షేత్ర తః కృసి కర్మణ్యాగతి ఘుక్షి వాన నత్రాత్య శాస్త్రేన కర్మ సర్వ త్వాపత్ర మేర్యపదే శత దిదముంది తవహాదేశవాబాంపదేశ్యం।
అత్ర బ్రూమః ప్రశాస్తివదతి దిశిరసావాఙ్మఖానూపదేశం శాస్త్రేసూతి ప్రసిద్ధ్యైన పాపర ఇహాచాపెత్రితార్థః ప్ర

౨౦౦

సంగః యుక్తోసాధారణో కాణ్యఘుక్షి గతి కరణే పుత్రవైవక్షిక త్వం శాబ్దికం కారకాంశం ననుకరణతంయాకర్తరి
సర్వద్వివక్షితేతి ఆదేశశబ్దేన ఉపదేశవముచ్యతే ప్రత్యేత్యర్థః ఉపదేశః ప్రత్యంయార్థః కర్మత్వం అకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞా
యామితి కర్తృవ్యతిరిక్తే కారకే ఘఞ్ నిపాతత్వాదుపదేశః ప్రవృత్తిః కర్మత్వాపపత్తేః ప్రశాసనేతం ప్రత్యాసకర్మల
పితుః కర్తృః కర్తృవ్యతిరిక్తే కారకే హోఘఞ్ ప్రత్యయవిధిః నాత్రకర్తరి కప్రత్యయ ఉపపద్యతే కిఞ్జితి చేతి గుణ
ప్రతిషేధాదాదేశశబ్దరూపాసిద్ధిః నాపి పచాద్యచ్ప్రత్యయ ఉపపద్యతే దిశిధాతోరిగుపధత్వేన గుపధాత్త్ర ఇత్యపవ
వాదసూత్రేణ కప్రత్యయప్రాప్తే గుణో భావాత్ అతో ఘఞ్ ప్రత్యయాంతస్యాయమాదేశశబ్దః స చ ప్రత్యయః
కర్తరి విహిత ఇతి కర్మార్థత్వస్యవయుక్తత్వాదుపదేశమేవాదేశశబ్దవాచ్యమితి అత్రోచ్యతే ప్రత్యర్థః శాస ప్ర
సిద్ధి ప్రాచుర్యాత్ అసుధా స్వారస్య భంగాత్ ఆజ్ఞాపయతి దిశతి నిర్దేశోక్తే ప్రయోజకవచనః ఉపపూర్వస్తు నియోజ ప్ర

ణ్యం దృశ్యతే అతః శ్రుతిస్మృతి(సూత్ర)స్వారస్యాత్పరిశేషమేవాభ్యుపగంతవ్యః స చ పరిశేషస్తు ద్వారకమేవాభవితుమర్హ
తి నిర్వికారత్వనిర్దోషత్వసంప్రవేశకశరీరశరీరిభావాదివిషయాణామనేకశ్రుతిస్వరసస్వరసత్వబాధాత్ తద్విరోధప్రసంగాచ్చేతి ఏకవి
జ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞావాక్యం కిం కథం తదుపపాదనమిత్యాశంకాయామేతద్విస్తరో వేదార్థసంగ్రహ ఇత్యాహ ప్ర
పంచిత ఇతి అత్రాపేక్షితార్థః కథం జ్ఞానస్యేత ఇత్యత్రాహ అత్రాపతినిపుణతరం తస్యాధికరణస్యైతదర్థైకవిషయత్వాది
తి భావః। అనంతరోదాహృతాయాః పరవిద్యాయాః సవిశేషపరత్వమాహ అథ పరేత్యాదినా అపాణిపాదమిత్యంతానాం ప
దానాం విషయమాహ ప్రాకృతానితి ప్రాకృతాః ప్రకృతిసంబంధినః అనేన పదేన క్వచిత్సిద్ధస్య క్వచిన్నిషేధ ఇతి హానిషేధ్యానాం
క్వాపి సిద్ధిర్దర్శితా భవతి ప్రకృతిగతాః ప్రకృతిసంసర్గప్రయుక్తా జీవగతా దోషాశ్చ ప్రాకృతాః అద్రేశ్యమగ్రాహ్యం ప్రత్యక్షా
గోచరమనుమానాద్యగోచరం యద్వా చక్షురగోచరమింద్రియాంతరాగోచరం అగోత్రమవర్ణం ప్రాకృతనామరూప
రహితం అచక్షుఃశ్రోత్రమింద్రియాధీనజ్ఞానం న భవతి అపాణిపాదమింద్రియాధీనచేష్టం న భవతి అపాణిపాదో జవ
నో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుః స శృణోత్యకర్ణ ఇతి శ్రుతేః అనేన పదద్వయేన జీవగతహేయనిషేధః ఇంద్రియాధీనజ్ఞా
నత్వం తదధీనప్రవృత్తిత్వమపి హా జీవధర్మః సర్వగతం సుసూక్ష్మమితి హా పాఠక్రమః తథాప్యర్థక్రమేణ వ్యాఖ్యాతం
సుసూక్ష్మత్వసర్వగతత్వేతి సూక్ష్మతరాయా వ్యాప్తిః నిత్యత్వేన కాలాపరిచ్ఛేదః విభుం ప్రభుం ప్రభుత్వం నియంతృత్వం

కరణత్వవివక్షయా వినా కర్తరి అసాధుత్వేన ప్రయోగనివృత్తిః ఉపదేశపక్షే ప్రకృత్యర్థాన్వయస్య ప్రత్యయస్వార
స్యం చ ప్రశాసనపక్షే తు ప్రత్యయస్వారస్యం చ ప్రధానభూతప్రకృత్యర్థాన్వయసమర్థాచిత్వం చేతి వైషమ్యం అంతఃప్ర
శాసిత్రైవాదేశశబ్దాభిధేయం ఇతి స్వకర్తృకం యదుక్తం ఏవముపక్రమే నిరుపాధికప్రశాసనగుణయోగ ఉక్తః తథా జగ
దుపాదానత్వనిమిత్తత్వ తదనుగుణసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదికం చావగతం ఉపసంహారే చ తత్త్వమసి ఇతి సామానాధిక
౨౦౧ రణ్యేన జీవాంతరాత్మత్వం నామ గుణవిశేష ఉక్తః తస్య వాదర్థస్య బహుశ ఆవర్తితత్వాదభ్యాసోऽప్యస్తి ఏవం బ్రహ్మణో
201 జగత్కారణత్వజగదంతరాత్మత్వాదిగుణానాం ప్రమాణాంతరాప్రతిపన్నత్వాదపూర్వతా సిద్ధా ఏవముపాసకస్య తస్య తా
వదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే ఇతి శరీరపాతానంతరం మోక్షశ్రవణాత్ఫలమపి విధృతం తేన పితుః పు
త్రం ప్రతి వచనరూపత్వాదర్థవాదశ్చ లబ్ధః మృత్పిండాదిదృష్టాంతోపపాదనాదుపపత్తిశ్చేతి అస్మిన్ దృష్టాంతత్రయే
పి వివర్తపక్షానుగుణః కోపి దృష్టాంతో న దృశ్యతే అపి తు పరిణామపక్షానుగుణ ఏవ దృశ్యతే దార్ష్టాంతికవిషయే
వాక్యేపి తత్తేజోऽసృజత ఇత్యుక్తం న తు తదాభవదితి అతో నాస్యాం శ్రుతౌ వివర్తపక్షప్రసంగోపి నాస్తి శ్రుత్యంతరేషు
చ తదాత్మానం స్వయమకురుత ఇత్యాదికం శ్రూయతే న తు వ్యవర్తత ఇతి సూత్రం చ పరిణామాదితి న తు వివర్తాదితి స్మృ
తిషు చ కటకముకుటకర్ణికాదిభేదైః కనకమభేదం క్షితితలపరమాణవానిలాంత ఇత్యాదిషు పరిణామపక్షానుగు

వ్యానైకాః సర్వః నాపి స్వరూపమాత్రపరాణి తథా సతి పదానాం పర్యాయత్వప్రసంగాత్ ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావే
న సామానాధికరణ్యలక్షణహానిప్రసంగాదేకేతరపదవైయర్థ్యప్రసంగాచ్చ నాపి తదవచ్ఛిన్నస్వరూపపరాణి వి
కల్పసహత్వాత్తేషాం విరోధివ్యావృత్తిసాంఖ్యరూపావచ్ఛేదకత్వముపలక్షణతయా విశేషణతయా వా న తావదా
ద్యః కల్పః ఏవం స్వోపలక్షణేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమిత్యుపలక్షణాంతరవైయర్థ్యాత్ ఉపలక్ష్యాద్భిన్నం భూతం తదుపల
క్ష్యప్రతీత్యుపాయో ధర్మః ఉపలక్షణమితి వ్యుపలక్షణవిదః తథా చ శాఖాదిషు ధ్రువత్వే తథా చ సత్యేకేతరపద
వైయర్థ్యం ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావేన సామానాధికరణ్యలక్షణహానిశ్చ కథం తర్హి భవత్కృతే జన్యాదిబహూప
లక్షణత్వమేకస్యైవ బ్రహ్మణోఽభ్యుపగమ్యత ఇతి చేత్ ఉచ్యతే తత్ర వ్యుపలక్షణస్య ధర్మిణో బ్రహ్మణ ఏకత్వేపి ప్రత్యు
పలక్షణముపలక్ష్యధర్మభేదాంగీకారాద్భువనగుణజ్ఞానశక్త్యాదిరూపాణ్యస్మాభిరభ్యుపగమ్యంతే అన్యథా తత్రాప్యనే
కోపలక్షణవైయర్థ్యం ప్రసజ్యేత ఏవ త్వన్మతే నైకోపలక్షణేనోపలక్ష్యధర్మభేదానభ్యుపగమాదుక్తదోషో దు
ర్వారః తదభ్యుపగమే వా బ్రహ్మణః సవిశేషత్వప్రసంగః నాపి ద్వితీయః విశేషణభూతానాం వ్యావృత్తీనామనేకత్వే
నైకార్థత్వసిద్ధిః విశేష్యాంతర్భూతో విశేష్యప్రతీత్యుపాయో ధర్మో హి విశేషణం విశేష్యాంతర్భూతానామజ్ఞా
ప్యాంతర్భావః విశేషణభూతార్థభేదేపి విశేష్యభూతప్రధానార్థైక్యాదైకార్థ్యసిద్ధిరితి చేత్ తత్సుఖండవాక్యార్థవా

జగచ్ఛరీరకత్వం ఫలితం । అనేన వస్తుపరిచ్ఛేదసిద్ధిః సర్వగతత్వేన దేశాపరిచ్ఛేదః అవ్యయత్వం వ్యయశబ్దోపలక్షిత
దోషవిరోధిత్వం నామ గుణ ఇత్యభిప్రాయేణ కల్యాణగుణైస్సహేతి నిర్దేశః ఉభయత్రాపి అవ్యయత్వం ఏకరూపత్వం
పూర్ణత్వం వా భూతయోనిత్వం జగత్కారణత్వం ఏతత్ప్రకరణస్థేనం యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యనేన వాక్యేన సార్వజ్ఞ్యము
క్తం సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ స్వరూపతో వేత్తి సర్వం ప్రకారతశ్చ వేత్తీత్యర్థః పరస్య బ్రహ్మణ ఇత్యస్య పూర్వవదర్థః అథ శో
ధకవాక్యేషు సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్యాఖండార్థత్వం నిరస్యతి సత్యం జ్ఞానమిత్యాదినా సఙ్క్షేపముపన్యస్యః ప్రతిపత్తిసౌ
౨౦౧ కర్యాయోదాహార్యవాద్భిః తథా హి సత్యాదివాక్యం సత్యత్వాదిగుణవిశిష్టమేవ బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతి నీలముత్పలమి
202 త్యాదిషు సమానాధికరణవాక్యేషు విశిష్టైకార్థపరత్వవ్యుత్పత్తేః సత్యాదివాక్యస్య సమానాధికరణత్వాచ్చ తథా హి
సామానాధికరణ్యలక్షణం భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానామిత్యాదినోక్తం శాబ్దికైః తత్ర యదుక్తం సామానాధికరణ్యే
నైకార్థపరత్వవ్యుత్పత్తేరైకార్థ్యస్య చ పదానాం విశేషణమాత్రపరత్వే విశిష్టమాత్రపరత్వే చాసిద్ధేః స్వరూపమాత్రైక
పరత్వం సత్యాదిసమానాధికరణపదానామాస్థేయమితి తదయుక్తం వికల్పాసహత్వాత్ కిం సత్యాదిపదాని తత్త
త్పదార్థవిరోధివ్యావృత్తిమాత్రపరాణి అథ స్వరూపమాత్రపరాణి ఉత విరోధివ్యావృత్త్యవచ్ఛిన్నస్వరూపపరాణీ
తి వివేచనీయం న తావద్వ్యావృత్తిమాత్రపరాణి వ్యావృత్తీనామనేకత్వేనైకార్థతాసిద్ధేః వ్యావర్త్యానేకత్వాద్వ్యావృత్తయో

త్వాత్ తచ్చైవం యథా దృష్టవిషయత్వాత్పదానాం వ్యుత్పత్తేః అన్యథా భవత్పక్షే వాక్యవృత్తిరూపవిశేషణానామన్యస్యా
విశేషణవిశేష్యభావః క్రమాభిధానప్రయుక్తో దురపరః అతో యథోక్త ఏవ పరిహారస్స్వాపి శరణం క్రమేణాభి
ధానానభ్యుపగమే కథమయం ద్విశబ్దే పాదేయం విభాగ ఇతి చేత్ ఉచ్యతే జ్ఞాతాజ్ఞాతవిభాగేనాప్యద్విశబ్దే పాదేయం విభా
గస్సంభవత్యయం యుగపత్ప్రతిపాదనేపి నావ్యేతి ఏకేనవాక్యేనైకస్య వస్తునోనేకవిశేషణేష్వయమర్థో యుగపత్ప్రతిపాద్యతే తత్రైక
విశేషణేష్వయం ప్రాగేవ జ్ఞాతః విశేషణాంతరాన్వయస్తు అజ్ఞాత ఇతి జ్ఞాతాజ్ఞాతవిభాగపరామర్శః పరామ
ర్శదశాయాం హ్యసంభవన్నేవ యదప్యుక్తం విశిష్టైకప్రతిపాదనే విశేష్యైకవద్విశేషణైక్యం ప్రసజ్యత ఇతి తదపి
న సాధీయః విశేష్యమాత్రైకపరత్వాత్సమానవిభక్తేః తచ్చ వ్యుత్పత్తిసిద్ధం వ్యుత్పత్తిశ్చ ప్రత్యక్షమూలా ప్రత్యక్షం
చ విశేష్యైకత్వమవగమయతి న తు విశేషణానామైకత్వం యథా గౌరిత్యేకపదప్రయోగేపి ప్రాతిపదికావగతవిశేష
ణవిశేష్యైకత్వం తద్గతమేకవచనం నావగమయతి కిం తు విశేష్యైకత్వమేవావగమయతి ప్రత్యక్షమూలా వ్యుత్పత్తి
రేవ హి తత్ర కారణం తథా సతి సమానాధికరణపదసంఘాతస్థసమానవిభక్తేరపి విశేష్యమాత్రైకపరత్వాన్నైవ ని
యామికా అన్యథా భవత్పక్షే సత్యాదిపదప్రయోగే వాక్యవృత్తిరూపవిశేషణైకప్రసంగాత్ ప్రాతిపదికానాం తత్ప్ర
యోగే వాక్యవృత్తి విశిష్టస్వరూపపరత్వేపి సమానవిభక్తేః ప్రాతిపదికార్థైకదేశభూతవిశేషమాత్రైకపరత్వవ్యుత్ప

౨౦౩

203

దినోఽపి సమానం కస్యాపి విశేష ఆవయోరితి చేత్ అయమేవ విశేషః యదేకస్య వృత్తే పదానాం లాక్షణికత్వం
ఇతరస్య పక్షే తేషాం ముఖ్యత్వమితి యదుక్తం విశేషణాంతరవిశిష్టవస్తుని విశేషణాంతరాన్వయాద్విశేషణా
నామనేకాన్వయసమవాయప్రసంగ ఇతి తదసత్ వికల్పాసహత్వాత్ పదజాతం శ్రుతం సర్వం సంస్కారితాన్వితార్థకస్యా
య సంపాదితవృత్తితత్ శబ్దాద్వాక్యార్థబోధకమితి వృత్తే ప్రతీయమానం యావాక్యమర్థమవబోధయతి తత్ర కింప
దానాం పదార్థస్మరణదశాయామనేకాన్వయసమవాయప్రసంగః ఉత పరామర్శదశాయాం అహో స్విద్వాక్యార్థా
భిధానదశాయాం న తావత్ప్రథమః కల్పః స్మరణదశాయాం పృథక్ పృథక్ పదార్థస్మరణేన మిథోన్వయప్రసంగా
భావాత్ నాపి ద్వితీయః ఏకస్మిన్ వస్తుని విరుద్ధానేకవిశేషణసమవాయస్య ప్రత్యక్షాద్యవగతస్య యథావస్థిత
వస్తుపరామర్శదశాయాం పరామృశ్యమానత్వాత్ నాపి తృతీయః వాక్యార్థాభిధానదశాయాం సర్వైః పదైరర్థగ
పదానేకవిశేషణవిశిష్టైకవస్తువిషయైకజ్ఞానజనకత్వేన తథాభిధానప్రయుక్తానేకాన్వయసమవాయప్రసంగా
భావాత్ యథైవ హ్యద్వైచక్షుషి జాతిగుణాద్యనేకవిశేషణవిశిష్టైకవస్తువిషయమేకమాధీయం యుగపజ్జ్ఞా
నం యతః తథైవానేకపదాని యుగపదేవ తత్తద్విశేషణవిశిష్టైకవిషయైకజ్ఞానజనకాని భవంతి ప్రమేయాభిధానేపి
నానేకాన్వయసమవాయప్రసంగః పదాంతరోపాత్తే విశిష్టే విశేష్యం శక్యస్య పదాంతరోపాత్తవిశేషణేన విశిష్యమాణ

తిసమానవిభక్త్యవగతత్వాద్వైకల్యం న వారయితుం శక్యత ఇతి వాచ్యం ప్రాతిపదికావసితవిశేషణస్యాయుః కథమివ వారయితుం
శక్యతే నీలమవముత్పలమితి వాద్యా। తత్ర ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాదంగీక్రియత ఇతి తర్హి కేవలప్రతీతిరపి తద్వైవ కిమితి న స్యాత్ స
మానవిభక్తినిర్దేశపరిహారేణ కేవలప్రతీతిః దృశ్యత ఇతి చేత్ తద్వైవ ప్రయోగపరిహారేపి ప్రాతిపదికావగతవిశేషణస్వ
యుప్రతీతిః దృశ్యత ఏవ తస్మాద్వైకల్యప్రతీతిః శాబ్దీ చేద్విశిష్టప్రతీతిరపి శాబ్దీతి న స్యా చిద్విశేషో న్యత్రాభినివేశాత్ కిం ప్రా
తిపదికావగతవిశేషణస్యాయుః పరిత్యాగహేతుభూతసమానవిభక్త్యవగతవైకల్యం కిం స్వరూపం ఉత తదతిరిక్తం
అతిరిక్తపక్షే సతి విశేషస్య ప్రసంగః అనతిరిక్తపక్షే హేత్వసిద్ధిః ప్రాతిపదికావగతస్వరూపాతిరేకేణ విభక్త్యైకస్యచి
ద్వైకల్యస్యాప్రతిపాదనాత్ న హి స్వరూపమాత్రవిరోధాద్విశేషణత్యాగః వృద్ధికరణవాక్యేష్వపి తత్త్యాగప్రసంగాత్ ప్రాతిప
దికావగతం స్వరూపం నిర్విశేషమితి ప్రతిజ్ఞాయ సమానవిభక్త్యైకైకావగమాదితత్ప్రయుక్తే స్వరూపావగమాదిత్యుక్తం త
త స్త్రైకావగమవిరోధరూపహేత్వసిద్ధిః స్వరూపం తు విశేషణస్యాయురవిరుద్ధం వృద్ధికరణవాక్యేషు విశేషణస్యాయురవగ
మాదిత్యుక్తం కించ సమానవిభక్త్యవగతవైకల్యం ప్రాతిపదికార్థైకదేశభూతవిశేష్యమాత్రస్య త్యుక్తత్వాత్ తస్య విశేషణ
చ్ఛేదావిరోధిత్వాత్ న తద్విరోధనిబంధనవిశేషణత్యాగో యుక్తః అతో నను విశేషణత్వం వసన్నః కార్ష్ణ్యేవాప్యవృత్తం పతితవ
వాప్యవృత్తం శాన్మ్యమిత్యాదిషు ప్రతిరయోగచ్ఛేదస్య తత్తద్వ్యావృత్తస్వరూపస్య చ శబ్దోపాత్తత్వాన్న లక్షణాప్రసంగః సత్యో

204

త్వాన విశేషస్యైకత్వం ప్రసజ్యత ఇతి చేత్ తదస్య వ్యుత్పత్తిసమానం అవయోర్విశేషస్య ప్రాగేవోక్తం యదుక్తం విశే
షణభేదే విశేష్యభేదప్రసంగ ఇతి తదయుక్తం విశేషణభేదమాత్రస్య విశేష్యభేదకత్వాభావాత్ తథ్యదేవదత్తః శ్యా
మో యువా తావదిషు విశేషణభేదేపి విశేష్యైక్యదర్శనాత్ విశేషణభేదస్య స్వతః ప్రాప్తం విశేష్యభేదకత్వం ప్రత్యయేన
పాద్యత ఇతి చేత్ తస్య ధర్మవాచిపదైకార్థ్యస్య సమానవిభక్తినిర్దేశాత్ ప్రతీతేః ఖండో ముండః పూర్ణశృంగో గౌరితి వ్యక్తధర్మ
౨౦౪ వాచిపదైకేన సమానవిభక్తినిర్దేశేన ఏకత్వేపి విశేషణభేదాద్విశేష్యభేదః ప్రతీయత ఇతి చేన్నైవం యతః స్వతః ప్రాప్తం తయో
ర్విశేష్యైకత్వప్రత్యయకత్వం ప్రత్యయేన తత్రాపాదితం పరోక్షవిషయేపి ఖండో ముండః పూర్ణశృంగో గౌరిత్యాదివాక్యప్రయు
క్తే ఖండత్వాదివిశేషణభేదే విశేష్యభేదప్రతీతిర్దృశ్యత ఇతి చేత్ పరోక్షవిషయేపి దేవదత్తః శ్యామో యువా తావాకేవప్రయు
క్తే విశేషణభేదేపి విశేష్యైకత్వప్రతీతిర్దృశ్యత ఇతి సమానః పరిహారః కిం నిర్ణాయక ఇతి చేత్ యజ్జాతీయవిశేషణానాం నియమేన
భిన్నాశ్రయత్వం దృష్టం ప్రత్యక్షేణ తజ్జాతీయవిశేషణానాం పరోక్షేపి విశేష్యభేదాపాదకత్వం యథా ఖండత్వాదీనాం య
జ్జాతీయవిశేషణానాం భిన్నాశ్రయత్వనియమో న దృష్టః తథా తజ్జాతీయవిశేషణానాం ధర్మివాచిపదైకేన సమానవిభ
క్తినిర్దేశే చైకవిశేష్యనిష్ఠత్వం యుక్తం యథా నీలత్వాదీనాం ఇతి యదుక్తం సమానవిభక్త్యవగతైకత్వవిరోధా
ద్విశేషణపరిత్యాగ ఇతి తదప్యయుక్తం ప్రాతిపదికాభిహితవిశేషణస్యాపి విరోధాదైకత్వపరిత్యాగాపత్తేః తథాపి య

మఖండార్థమితి పదయోరర్థభేదోస్తి వా న వా అస్తి చేత్ప్రతిజ్ఞాహానిరేవ పౌనరనైకాంత్యం న చేదఖండార్థ
త్వం ప్రతిజ్ఞాతమేవ న స్యాత్ దృష్టాంతస్య సాధ్యవైకల్యమవర్జనీయం ప్రకృతిప్రత్యయాత్మకపదపుంజరూప
త్వాత్ పుష్పవాక్యానాం యదిభావరూపఖండార్థప్రతిపాదనాసమర్థమితి ప్రతిజ్ఞాతార్థసాధ్యధర్మవచనాం
తర్గతయోస్సమానాధికరణయోర్భావరూపఖండశబ్దయోరనైకాంత్యం తస్సాక్షుత్వాదివా కేవలం సత్యత్వాదివిశిష్టమే
వ బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతీతి సిద్ధితవిదమమ్ ఉచ్యతే సత్యం జ్ఞానమనంతమిత్యాదినా తత్ర నిర్విశేషపరత్వాభావం సోపప
త్తికం ప్రతిజానీతే సత్యం జ్ఞానమితి సమానాధికరణలక్షణప్రత్యభిజ్ఞాపకశబ్దైకార్థత్వం శం వివృణోతి ప్రవృత్తేతి
తతః కిమిత్యపేక్షాయాం రూపమన్వయముఖేన వ్యావృత్తిముఖేన వా ప్రవృత్తినిమిత్తభేదస్యావశ్యాశ్రయణీయత్వమా
హ తత్రేతి తత్రార్థకౌ విశేష ఇత్యత్రాహ ఇయతానీతి అవస్యాశ్రయణీయ ఇత్యత్రాభిప్రేతం వ్యావృత్తీనాం స్వరూపమా
త్రత్వేదూషణమాహ నచేతి సామానాధికరణ్యసిద్ధిముపపాదయతి ఏకస్మిన్నితి పర్యాయత్వదూషణం స్పష్టమితి
తస్యైకం తోక్తవిశేషణభేదేనానేకార్థత్వాత్సామానాధికరణ్యలక్షణవాన్నిరసితే నస్త్రైకస్యేతి విశిష్టతాభేదాత్తత్త
ద్విశేషణస్యయభేదాత్రధా విధమనేకార్థత్వం విరోధిప్రత్యుతానుకూలమేవేత్యర్థః కుతఇత్యత్రాహ భిన్నప్రవృ
త్తి విశేషణతాభిన్నార్థత్వేవిశేష్యతన్త్రైకార్థత్వేసతి హి సామానాధికరణ్యలక్షణసాద్గుణ్యమిత్యర్థః సమానాధి

దివాకరేతు న తథేతి విశేషః ఏవం శౌక్ల్యాది దృష్టాంతవాక్యే శుక్త్యాది దార్ష్టాంతికవాక్యస్య శబ్దద్వారకం వైషమ్యముక్తం
అర్థద్వారకంచ వైషమ్యం పూర్వోక్తం ద్రష్టవ్యం కథమితి చేత్ ఇత్థం శౌక్ల్యాదేః కస్యచిద్ద్రవ్యస్య ద్రవ్యాంతరాద్వ్యావర్తకధ
ర్మతయా ధర్మ్యంతరానపేక్షత్వం యుక్తం బ్రహ్మణస్తు న తథాత్వమితి స్వరూపాతిరిక్తవ్యావర్తకధర్మాపేక్షాస్త్యేవ
న హ్యపరనిర్వాహకత్వేన ఖల్వుపగతే స్వనిర్వాహకత్వసంభవః కించ శౌక్ల్యాదిస్వరూపస్ఫురణే సతి న కాష్ఠ్యే పృథ్వ్యాసప్రసం
గః అతస్తత్ర స్వరూపమేవ వ్యావృత్తిరితి యుక్తమభ్యుపగంతుం బ్రహ్మస్వరూపస్ఫురణేతి తదితరాధ్యాసాభ్యుపగ
—౨౦౩ మాత్రే రజతాదివ్యావర్తకాధిష్ఠానస్వరూపాతిరిక్తశుక్తిత్వాదివత్ పూర్వాధ్యాసాధిష్ఠానబ్రహ్మస్వరూపాతిరిక్తస
కలేతరవ్యావృత్తిరూపధర్మావశ్యాభ్యుపగమనేంతేః యచ్చోక్తం వాచస్పతిప్రధానాం శోసప్రతిపాదనాన్నలక్షణేతి త
ద్వ్యసత్ విశేషణద్వారేణ విశేష్యపరత్వసాంయేనః శబ్దస్య ద్వారానభిధానే ద్వారాభిధానాసిద్ధేః అలాక్షణికశబ్దేపి విశిష్టా
భిధానే స్వరసస్య శబ్దస్య విశేష్యమాత్రపరత్వే స్వరసస్య హానిరవర్జనేంయా సావన విరోధాభావే యయుక్తాం యుక్తోవిష్టంభం
శ్వేతాదిషు సర్వపదలక్షణేతి దృష్టేతి తచ్చ విధిప్రత్యయాంశస్య ముఖ్యార్థత్వాదయుక్తం తత్ర విధిప్రత్యయవ్య
తిరిక్తశబ్దలక్షణే చ ముఖ్యార్థే ప్రమాణాంతరవిరోధాభ్యుత్తింయుతే ప్రస్తుతే తు విరోధాభావాన్న సాంయుక్తా
దిమతం వాక్యవంబండార్థః సమానాధికరణవాక్యత్వాత్ సంప్రతిపన్నవదితి ఈదృశమనుమానోక్తిరనుపపన్నా వాక్య

వర్జనీయమిత్యర్థః అథ శాబ్దికవాక్యాంతరైకార్థ్యేన నిర్విశేషపరత్వోపపాదనం నిరాచికీర్షు రనువదతి
అన్యథేతి అనూదితమర్థం దూషయతి తదనుపపన్నమిత్యాదినా అత్ర ప్రథమం కారణవాక్యైకార్థ్యేన సవిశేష
విషయత్వే సతీత్యాహ జగదితి తద్విధైవేతి అద్వితీయపదం చ యథా ధిష్ఠాత్రంతరనివారణపరమేవ భవతి తద్విధైవేత్యర్థః వి
చిత్రశక్తియోగమేవేతి అత్ర వాక్యముపాదానభూతస్య బ్రహ్మణో ధిష్ఠాతృత్వశక్తియోగమేవావగమయతి సతు
నిర్గుణత్వమిత్యర్థః। శంకతే అవిశేషేణేతి సర్వనిషేధస్య నిమిత్తాంతరనిషేధస్య చ సాధారణమద్వితీయపదం నిరుప
పదత్వాత్ కిం చోపక్రమే సదేవైకమేవేతి సజాతీయ విజాతీయ భేదయోర్నిషిద్ధత్వాదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్ర
తిజ్ఞాయాం స్వజాతీయ విజాతీయ భేదమాత్ర విధాయిత్వేనానుపపన్నత్వాచ్చాద్వితీయపదముపక్రమానుగుణ
త్వేన స్వగతభేదనిషేధపరం స్యాత్ న తూత్తరవాక్యానుగుణం స్యాత్ ఉపక్రమప్రాబల్యాదితి। సాక్షాత్తూపాద్యస్య చోద్యం
నిమిత్తతోపాదానత్వైక్యే అపత్యుత్తరత్రశ్రూయతే తత్రోపాదానాంతరమద్వితీయపదేన నిషిధ్యతే న తు నిమిత్తాం
తరమితి పార్శ్వస్థబోధ్యం తత్రాహ సిధ్యేదితి అనేన శంకాద్వయం పరిహృతం భవతి తద్విధైవేత్యనంతరోక్తత్వా
త్ అస్య వాక్యస్య కారణపరత్వం నాపలపనీయమిత్యభిప్రాయేణ సిధ్యేదిత్యుక్తం కారణపరత్వే చ సత్యగ్రశబ్దేన
సవిజాతీయకాలసద్భావస్సిద్ధే జీవానాదిత్వశ్రుతేరశ్వతాభాగమకృతవిప్రణాశాదిశ్రుత్యర్థాపత్త్యా ప్రేషవత్స్యాస్తు

206

కరణవాక్యం కిం విశేషణవిశేష్యసంబంధపరం ఉత విశేష్యైక్యపరం ఉతోభయపరం ప్రథమే విశేష్యైక్యప్రమా
ణం న స్యాత్ ద్వితీయే విశేషణస్వరూపాణాం నిష్ప్రమాణకః స్యాత్ తృతీయే సంబంధద్వయస్యైకవాక్యేన బోధయితుమ
శక్యత్వాత్ వాక్యభేదప్రసంగ ఇతి కేచిచ్చోదయంతి తన్న ప్రాతిపదికేనైవ విశేషణస్వరూపస్య బోధ్యతయా సమాన
విభక్తినిర్దేశేన విశేష్యైక్యప్రతిపాదనే వాక్యభేదప్రసంగాభావాత్ ఏవం సామానాధికరణ్యస్యానల్పోపపత్త్యా
౨౦౬ సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య నిర్విశేషపరత్వం నిరస్తం అథ కారణవాక్యైకార్థ్యేన నిర్విశేషపరత్వం నిరాకర్తుం తదనూ
వదతి యదుక్తమిత్యాదినా సదేవైకమేవేతి విజాతీయసజాతీయభేదవ్యావర్తకావధారణద్వయసమభివ్యాహృ
తమద్వితీయపదం పారిశేష్యాత్ స్వగతభేదాభావపరమితి గుణతోఽపి సద్వితీయతాం సహత ఇత్యర్థః యస్సర్వజ్ఞ
స్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయత ఇత్యాదిసగుణవిషయకారణ
వాక్యైకార్థ్యమస్త్విత్యత్రాహ అత ఇతి సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయాత్ నిర్గుణకారణవాక్యేషు సర్వగుణత్వం సగుణ
కారణవాక్యేషు నిర్గుణత్వం చోక్తం స్యాత్ తత్రావచ్ఛేదనయేన నిర్గుణవాక్యప్రాబల్యాత్ సర్వకారణవాక్యాని నిర్గుణప
రాణీత్యర్థః కారణవాక్యైకార్థ్యం కుతోఽపేక్షితమిత్యత్రాహ కారణతయోపలక్షితస్యేతి జగత్కారణత్వం తటస్థలక్ష
ణం న స్వరూపలక్షణమిత్యభిప్రాయేణోపలక్షితస్యేత్యుక్తం కారణత్వశంకితదోషవ్యావర్తకత్వాదైకార్థ్యమ

ధఏవనాస్తి తథాపి ప్రాకృతేతి నిర్గుణ ఇతి గుణసామాన్యనిషేధః నిష్కళమితి శరీరసామాన్యనిషేధః నిష్క్రియమితి
క్రియాసామాన్యనిషేధః న గుణనిషేధ సంకోచయితవ్యః అర్థః గుణనిషేధబలేన సర్వగుణవిరహావగమాద్జ్ఞానస్య
జ్ఞానగుణాశ్రయత్వాదర్శనాద్బ్రహ్మణో జ్ఞానమాత్రత్వప్రతిపాదనేన నిర్గుణత్వం పాపలిత ఇతి శంకాయాం
మర్థగుణనిషేధం పరిహర్తుం శ్రుతిప్రతిపన్నమర్థమనుభాషతే జ్ఞానమాత్ర ఇతి తతః కిమిత్యత్రాహ నతాపతేతిను
తఇత్యపేక్షాయామతి కిం జ్ఞానత్వాద్జ్ఞానానాశ్రయత్వమనుపపత్తేః కిమేకజాతీయద్వయోరనియతధర్మధర్మిభావాను
పపత్తేరితి వికల్ప్యప్రథమం ప్రతివక్తి జ్ఞానతయైవ జ్ఞానస్వరూపత్వాదితి అయమర్థః జ్ఞానస్య జ్ఞానాదిగుణాశ్రయత్వా
వః కిం వ్యాప్త్యా కథ్యతే ఉత శ్రుతిబలాత్ వ్యాప్త్యాచేత్ జ్ఞానానాశ్రయంయాభూతం విషయప్రకాశకం జ్ఞానం కస్యచిద్ధర్మ
భూతమేవ దృష్టమితి ధర్మిత్వేనాంగీక్రియమాణస్యాపి శ్రుతిబలాత్స్వతంత్రత్వేనాంగీక్రియతే తద్వాః శ్రుతిబలాదేవ జ్ఞా
నాశ్రయత్వమప్యంగీక్రియతామితి జ్ఞానానాశ్రయత్వం ధర్మభూతజ్ఞానత్వప్రయుక్తం న తు జ్ఞానత్వమాత్రప్రయు
క్తమితి సోపాధికత్వం అతో వ్యాప్తివిరోధశ్చ నాస్తి ద్వితీయం ద్వాభజడస్వప్నంటాదేరివ జ్ఞానత్వత్వయోగాదజ్ఞానత్వే నైవ జ్ఞానస్వరూ
పత్వమర్థసిద్ధం ద్వితీయం ప్రతివక్తి జ్ఞానస్వరూపస్యేతి ఏకజాతీయద్వయోరనియతధర్మధర్మిభావ ఉపపద్యతే
ఇత్యర్థః శ్రుత్యా జ్ఞానాశ్రయత్వే సిద్ధే పాతథాభ్యుపగమ ఇత్యత్రాహ జ్ఞాతృత్వమేవ పాతీయం ద్వాభ జ్ఞాతయైవ జ్ఞానస్వరూ

ణ్యపరిహారాయ జీవానాం సూత్రభేదస్య ప్రళయదశాయామవల్భ్యపగమాదేకతావధారణస్య జీవసూత్రభేద
సహత్వస్య పరైరభ్యుపగమాదేకతావధారణస్య జీవసూత్రభేదసహత్వస్య పరైరభ్యుపగంతవ్యత్వాత్ సర్వజ్ఞశక్తిత్వే
దినాంసగాఽపయికతావచ్చవిజాతీయసజాతీయస్వగతభేదాభావస్య దుర్వచత్వాదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞా
యాః శబ్దార్థావిరోధేన నిర్వాహే వ్యత్వాచ్చ రతంత్రభేదస్య విరహితత్వాన్నిషేధస్య చ విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్స్వ
తంత్రరూపభేదవిశేషస్య న తత్సమశబ్దభిధికశ్రుత్యాదిభిర్నిషిద్ధత్వాత్ సామాన్యనిషేధస్య చ తత్పరత్వావసానస్య న్యాయ్యత్వా
౨౦౨ త్వాచ్చాధిష్ఠేయపదస్య స్వతంత్రభేదపరత్వప్రాప్తే సత్యవిభక్తనామరూపతా ప్రతిపాదకే నైవమితి పదే నైరూప్యాదాన
స్యసిద్ధత్వాన్నిమిత్తాంతరస్యాబుద్ధిస్థత్వాచ్చ నిమిత్తాంతరరూపస్వతంత్రవస్తునిషేధపరమద్వితీయపదమిత్యర్థః
సర్వనిషేధనిష్ఠమహావాక్యేతి సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయస్య నిర్విశేషవాదవిపరీతత్వమాహ సర్వశాఖేతి అత్ర నిగుణ
ణవాదే। అత్ర భవత ఇత్యుపాలంభమాహ సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేనోపక్తగుణస్యోపకారఫలః సతూక్తగుణత్యాగఫల
ఇతి భిన్నఫలవిపరీత ఇత్యర్థః సవిశేషపరత్వే కారణవాక్యైకార్థ్యం నిగమయతి అత ఇతి న కేవలం సమానాధికరణ్యా
న్యథానుపపత్త్యా కారణవాక్యైకార్థ్యాచ్చ సవిశేషపరమిత్యపి శబ్దస్వభావః అథ శోధకవాక్యాంతరైరైకార్థ్యం నిర్విశేష
రత్వహేతుం నిరస్యతి న చేతి పరేణ వక్ష్యేదన్యాయేన సవిహానిగుణసగుణవాక్యవిరోధః పరిహృతః। తత్ర భిన్నవిషయత్వాద్విరో

మాన్యనిషేధస్య భాగో వా మంత్రవర్ణాదితి న్యాయాదపరరూప ద్వితీయస్య విశేషపర్యవసాయిత్వం సూచితం పరా
స్యేతి జ్ఞానశక్త్యాదీనాం స్వాభావికత్వముక్తం శ్రియాం యాని యమనం। ఏష ఆత్మేతి విశేషవిధానం విశేషనిషేధశ్చ అర్థగుణ
నిషేధస్య పరిహారోపతామభిప్రేత్య జ్ఞానస్వరూపస్యైవ తస్యోక్తం అవిద్యకత్వనిరాకరణీయ స్వాభావికానీత్యుక్తం సమ
స్తహేయరహితతాంచేత్యనేనాప్యావిద్యకత్వశంకార్థాత్పరిహృతా కించ జ్ఞాతృత్వప్రముఖాః కల్యాణగుణగణా యేన స
మస్తహేయరహితతాంచేత్యనేన నిర్గుణవాక్యస్య సంకుచితవృత్తిత్వం చోపపాదితం భవతి తథాహి కల్యాణగుణానిత్యస్యా
యమభిప్రాయః గుణవిశేషవిధానం గుణసామాన్యనిషేధేన బాధితం ప్రభవతి అపి తు తద్వ్యతిరిక్తవిషయమేవ భవ
తి అనవధానపాంసవస్తు పూర్వభాగతా నేతి సామాన్యనిషేధేనాక్షేపో మా యం పశుమాలభేతేతి హింసావిశేషవిధానబాధ
ప్రసంగాదితి న వస్తుహేయరహితతాంచేత్యస్యాయమర్థః యథా పశునా యజేత భాగస్యైవ హేయరూపత్వాదిషు భా
గో వా మంత్రవర్ణాదితి సూత్రోక్తన్యాయాత్సామాన్యశబ్దో విశేషదర్శనే సతి తత్ర పర్యవస్యతి తథా గుణసామాన్యని
షేధో విశేషనిషేధే పర్యవస్యతీతి కించ సామాన్యశబ్దానాం విశేషపర్యవసాయిత్వం వ్యుత్పత్తిసిద్ధం యథా గామానయ గాం
బధానేత్యాదిషు సామాన్యశబ్దో విశేషకటాక్షేణ ప్రయోజకవృద్ధేన ప్రయుజ్యతే తత ఏవ హి ప్రయోజ్యవృద్ధోపి న సర్వా
వ్యక్తీరానయతి కింతు వివక్షితవ్యక్తివిశేషమేవానయతి తద్దైవ హాత్ర వ్యుత్పత్తిః ఏవం జ్ఞాతృత్వప్రముఖాః కల్యాణ

208

పత్వాదితి జ్ఞాతృత్వం జ్ఞానస్వరూపత్వవిరోధాదిత్యర్థః। ఏకజాతీయయోః ప్రత్యయయోర్నియతధర్మధర్మిభావానుపప
త్త్యావిరోధం పరిహరతి జ్ఞానస్వరూపస్యైతి జ్ఞానత్వాద్యాశ్రయత్వం పరిహరతి జ్ఞాతృత్వమేవ హేతి పూర్వవ
దభిప్రాయః జ్ఞాతృత్వం యథా ఫలితం భవతి తాదృశగుణపరాశ్చ జ్ఞాతృత్వకంఠోక్త్యమత్యేశ్రుతయస్సర్వశబ్దవివక్షి
తాః బహూపనిషద్వాక్యాని వివక్షితాని ఏవకారేణ జ్ఞాతృత్వస్యాన్యథాసిద్ధిరభిప్రేతా హి శబ్దో హేతౌ జ్ఞాతృత్వస్య శ్రుతి
సిద్ధత్వాన్న కాచిదప్యనుపపత్తిరిత్యర్థః కాః పునః శ్రుతయః ఇత్యపేక్షాయామవరార్థే గుణనిషేధపరిహారార్థం నిర్గుణ
౨౦౮ శ్రుతిసంకోచసిద్ధ్యర్థః సగుణశ్రుతీనామావిద్యగుణవిషయత్వశంకాపనోదనార్థం చ శ్రుతదర్శయంస్తాభిరేతత్ప్ర
యోజనత్రయం సిద్ధం చ దర్శయతి యస్సర్వజ్ఞ ఇత్యాదినా యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ సత్యస్వరూపతః ప్రకారతశ్చ జ్ఞా
నాతీత్యర్థః। జ్ఞానస్య సర్వవిషయత్వం తస్య సమష్టివ్యష్టిసృష్ట్యుపయోగిత్వమాత్మసంబంధిత్వం చ దర్శితం నిత్యోనిత్యా
నామిత్యత్ర చేతనత్వముక్తం కామప్రదత్వం చ జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావిత్యత్ర జ్ఞాతృత్వమీశ్వరత్వం చ తమీశ్వరాణామిత్యత్ర
ఈశ్వరత్వం దేవతాత్వం పతిత్వాని ఈశ్వరత్వం నియంతృత్వం నిరవద్యవిశేషణజ్ఞానవత ఏవ నిరుపపత్త్యా నియమనస్య
జ్ఞానవిశేషరూపత్వాచ్చ నియంతృత్వేన జ్ఞాతృత్వసిద్ధిః దేవతాత్వం కర్మారాధ్యత్వం పతిత్వం శేషిత్వం। న తస్య కార్యం కర
ణం కరణమింద్రియాది। కార్యకరణకర్తృత్వే ఇతి ప్రయోగాత్ సమాభ్యధికనిషేధశబ్దాత్ శ్రూయత ఇతి తేనాద్వితీయత్వమితి సా

నతు గుణినామయుక్తైకవచనం శంసాం తం గుణినాం గచ్ఛంతీత్యాదిష్వతివచనాభిప్రాయేణ సగుణవాక్యానామిత్యు
క్తం తత్ర చ గుణశబ్దో దోషప్రతిపక్షవచనః లోకే తథా ప్రసిద్ధేః ప్రకరణపశాచ్చాగపశున్యాయేన కల్యాణగుణ
రూపవిశేషపర్యవసానస్య న్యాయ్యత్వాచ్చ ఉక్తన్యాయతుల్యత్వేన విరోధాభావాదపచ్ఛేదన్యాయస్యావిషయత్వమా
హ ఇతి సగుణనిర్గుణవాక్యయోరితి ఇతి శబ్దేన పూర్వోక్తసర్వహేతవో వివక్షితాః ఉత్సర్గాపవాదన్యాయేనాత్మనామా
న్యవిశేషన్యాయేన వా తథా త్వ శాస్త్రేషు గుణశబ్దస్య సత్వాదిషు ప్రసిద్ధిరేవం రాహ్యత్వేత్యర్థః సగుణనిర్గుణవాక్యయో
రితి అత్ర తు విషయవిభాగాన్న విరోధ ఇతి నాపచ్ఛేదన్యాయః ప్రవర్తత ఇతి భావః అన్యతరస్య మిథ్యావిషయతాశ్ర
యణమపి నాశంకనీయమిత్యాహ సగుణవాక్యస్యేతి న వ్యావృత్తత్వం కింత్వన్యతరస్యైవ వ్యావృత్తత్వం సగుణత్వేన నిర్గుణవాక్యస్య వా నిర్గు
ణేన సగుణవాక్యస్య వా బాధాశ్రయణమనుపపన్నమిత్యర్థః అత్రాయమభిప్రాయః పూర్వం విరోధో నాస్తీతి పరి
హృత ఇదానీం విరోధాభ్యుపగమేపి నాయమపచ్ఛేదన్యాయవిషయః అపి తు విరోధాధికరణన్యాయవిషయమేవే
తి తథాహి అపచ్ఛేదన్యాయో హ్యనియతవిరోధహార్యపరవిషయః ఉద్గాతృప్రతిహర్త్రోరుభయోరపచ్ఛేదనియమో
నాస్తీతి తత్ర పౌర్వాపర్యమనియతచ్ఛేదోపనిపాతః తస్మిన్ నియమే సతి పాఠక్రమస్య దక్షిణీకత్వాద్దక్షిణీకత్వే విరోధనియమః ఉ
భయోరపచ్ఛేదే తస్య క్రమభావిత్వేపి యద్యాత్రాపచ్ఛేదః పూర్వభావి ఇతరస్తు చరమభావీతి వా విపర్యయేణ త్రిః

209

గుణనిత్యనైనసమస్త్రపాయరపాతతాంచేత్యనేన చబలీఖుగార్యపవాదన్యాయస్య సామాన్యవిశేషన్యాయస్య శబ్దభిప్రే
తః ఉపాత్తవిశేషవ్యతిరిక్తవిషయత్వేన సామాన్యశబ్దస్య విరోధపరిహారాయ సంకోచబలిఋగార్యపవాదన్యాయః అవిరో
ధేపి త్రైంశల్యాధ్వర్యపరిహారాయ సంకోచబ్రాహ్మణబలివర్దన్యాయః ఉపాత్తవిశేషవిషయత్వేన తస్య సంకోచస్సామాన్యవిశేష
న్యాయః ఇతి భేదః కించాథర్వత్మశాస్త్రేషు గుణశబ్దస్సత్వరజస్తమస్సు ప్రసిద్ధః న హి తస్య గుణస్సత్వసత్త్వమనిగన్త్రావ
రపి వక్తుం శక్యవిన్యయక్తస్య సత్వాద్వైరక్షిక్తై గుణైః। సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః। నిర్గుణస్యాప్రమే
౨౦౮ యస్య। గుణీ గుణేషు వర్తంతే। కారణం గుణసంగోస్య। నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ। నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం। త్రైవిధ్యా
షా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా। నాహం తేష్వ। గుణైరేభిః। గుణేభ్యో హ్యైశ్వమనేవృతతః। గుణకలుష
స్యాసదాతనైనతేనేత్యాదిషు ఏవం కేవలగుణశబ్దస్య సత్వాదిపరత్వేన ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాన్నిర్గుణశబ్దాస్సత్వాదినిషేధప
రాః అయం విషయవిభాగోన కేవలం భిన్నోపనిషద్వాక్యేషు గుణవిశేషవిధానగుణనిషేధదర్శనాన్నిశ్చీయతే ఏక
స్మిన్నేవ వాక్యే విషయవిభాగో దృష్ట ఇత్యాహ నిర్గుణేతి। గుణసామాన్యనిషేధవద్గుణసామాన్యమాత్రవిధానాభ్యుప
గమేన నిర్గుణవాక్యానాం సగుణవాక్యానాం చ తుల్యత్వం న హి శ్రుతిషు గుణసామాన్యవిధానం క్వచిద్దృశ్యతే గుణవిశేషా
ఏవ శ్రూయంతే తాంశ్చ సమభివ్యాహృతగుణశబ్దస్సూపపాదయంతమగుణపరః వర్ణయుత్త్రైరవస్సగుణేన శక్యాః॥

దార్ఢ్యనియమాత్ అతస్సుగుణవాక్యప్రతిబద్ధత్వాన్నిర్గుణశాస్త్రానుదయ ఏవేతి నను ప్రథమం ప్రవృత్తం విలం
బితస్యోత్పత్తిప్రతిబంధకం చేత్ నేదం రజతమితి జ్ఞానేనాద్యమిదం రజతమితి ధీః ప్రతిబధ్యేతేతి చేన్న సత్త
యా జ్ఞాయమానతయా చ జ్ఞాపకయోరత్యంతవైషమ్యాత్ సత్తయా జ్ఞాపనం హి ప్రమాణానాం పూర్వాపరపరామ
ర్శనిరపేక్షం జ్ఞానం జనయతి తత్రోత్పన్నం జ్ఞానం పూర్వబాధేనోత్పత్తిరుత్తరస్య సిధ్యతీతి న్యాయాత్పూర్వం
బాధిత్వైవోదేతి జ్ఞాయమానతయా జ్ఞాపకం తు యోగ్యతాపరామర్శాదిసాపేక్షం ప్రమితిం జనయతి తత్ర పరామ
ర్శదశాయాం పూర్వప్రమాణేన విరుద్ధా ధీః ప్రమితత్వేనాప్రమితిరుత్తరోత్పత్తిం ప్రతిబధ్నాతీతి వైషమ్యమితి ఏ
వం తర్హి నేదం రజతమితి జ్ఞానస్య ఇదం రజతమితి పరామర్శసాపేక్షత్వాత్ పూర్వజ్ఞానేన ప్రతిబద్ధస్య నేదం రజతమి
తి జ్ఞానస్యానుదయప్రసంగ ఇతి చేన్న ఇంద్రియస్య ప్రత్యభిజ్ఞేతరజ్ఞానే పూర్వాపరామర్శనిరపేక్షత్వాత్ ఇహాపి
శుక్తిరియమితి శుక్తిత్వవిషయాయా ఉత్తరప్రమితేః శుక్తిత్వప్రతిపత్తౌ తు న రజతప్రతిపత్తిసాపేక్షత్వం శుక్తిత్వే
గృహీతే సతి తద్గ్రాహ్యఫలభూతో నేదం రజతమితి వ్యవహారో [illegible] స్మృతియోగిసాపేక్షః ప్రవర్తతే తత్సా
పేక్షత్వం చ శబ్దస్వభావాధీనం అతః శుక్తిజ్ఞానం రజతజ్ఞాననిరపేక్షమేవోదయమానం పూర్వం బాధిత్వైవోదేతి అతో
నియతవిరోధపూర్వాపరవిషయోపక్రమాధికరణన్యాయ ఏవాత్ర ప్రవర్తతే న త్వపచ్ఛేదన్యాయః స చేద్దృశ

వానియమో నాస్తి అత్రాపచ్ఛేదన్యాయవిషయః ప్రయోగావధిక విరోధః సగుణనిర్గుణవాక్యవిరోధస్తుల్య
రూపప్రయుక్తః విధినిషేధరూపతయా నియతపూర్వాపరభావశ్చ అత్రా విరోధాభ్యుపగమే పునియత విరోధపౌ
ర్వాపర్యవిషయోఽపచ్ఛేదన్యాయో నాత్ర ప్రవర్తతే। అపి తు విరోధాధికరణన్యాయ ఏవ ప్రవర్తతే తద్విషయే పౌర్వా
210 పర్యనియమో విరోధనియమశ్చ విద్యేతే తథా హి ఔదుంబరీం స్పృష్ట్వోద్గాయేదితి ప్రత్యక్షశ్రుతిః ఔదుంబరీ సర్వా
వేష్టయితవ్యేతి స్మృతిః తత్ర శ్రుతిః ప్రథమమేవ ప్రమితిం జనయతి నిరపేక్షప్రమాణత్వాత్ స్మృతిస్తు స్వమూల
౨౧౦ భూతశ్రుత్యనుమానసాపేక్షతయా విలంబితప్రవృత్తిః అతస్తత్ర పౌర్వాపర్యం నియతం ఔదుంబర్యాః స్పర్శే తద్వేష్ట
నయోర్విరోధశ్చ నియతః తత్ర పూర్వమేవ ప్రమితత్వాం జాతాయాం తద్విరుద్ధార్థః కాలాత్యయాపదిష్టః స్యాత్ అత్రా
విలంబితత్వే హేతుః కిం ఇయానితి న్యాయాత్ పూర్వస్యాః శ్రుతేర్బలీయస్త్వమిత్యుత్తరశాస్త్రానుమేయ
ఏవ నన్వత్రాథ తమేవ హ్యుత్తరశాస్త్రం విధిత్సేత్ తతః కిం ప్రమిత్యనుదయో హ్యనుదయనతం శబ్దానుదయః అ
దిత్సాయామపి ఇతి వచనం తు తత్ర స్మృతితత్వశ్రుతిత్వే బాధ్యబాధకభావప్రయోజకే నైవం స్మృతిత్వశ్రుతిత్వయోః
పౌర్వాపర్యహేతుత్వాత్ తేన సిద్ధం పౌర్వాపర్యమేవ బాధ్యబాధకభావే హేతురితి న్యాయసామ్యాత్ గుణవాక్యబలీ
యస్త్వమితి యదప్యాహుర్విరోధాధికరణన్యాయః అత్రాపచ్ఛేదాధికరణన్యాయ ఏవ ప్రవర్తతే విరోధపౌర్వా

మంశకలత్వాత్ ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః। సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యేలాం వేద। ఆత్మానమను విద్య ప్రజానన్త్యేతాం
శ్రుతత్వాత్ కామానితి వ్యేవిదుపాస్యత్వశ్రవణస్య స్వరూపేపి తుల్యత్వాద ధ్యాత్మశాస్త్రప్రసిద్ధత్వాద్విషగుణశబ్దస్య
ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాచ్చ నిర్గుణవాక్యవిషయత్వాభావాద్వ్యావృత్తకార్యాణాం కాలాత్యయాపదిష్టత్వాదవధారణద్వయం
సహితాద్విత్వం తైత్తిరీయశ్రుతి జ్ఞానానన్దస్వరూపత్వవాఙ్మనసనివృత్తి। జైమినీయత్వనిషేధరూపాధర్మగుణనిషేధానాం
పరివ్యాప్తత్వాచ్చ నిరుపాధికా బ్రహ్మగుణా ఇత్యుక్తవత్సువిమానీ ధర్మసంగ్రహః ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయ దర్శితః సత్యం
జ్ఞానమితి జ్ఞానపదేన సిద్ధే నాన్యధర్మగుణనిషేధః పూర్వం పరివ్యాప్తః అద్వైతదనన్తవాక్యోపసంహారశ్చ। యతో వాచో నివర్తన్తే।
అప్రాప్య మనసా సహేతి వాఙ్మనసనివృత్త్యభిధానాన్నిర్గుణత్వం ఫలితం అతస్తద్వైకాధార్థ్యాచ్చ సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య
నిర్విశేషపరత్వమితి శంకాయామాధర్మగుణనిషేధపరతైత్తిరీయోపరోక్తస్యాస్య వాక్యస్యోత్తరాధ్యానుగుణ్యముపపాద
యతి భాష్యాది తత్త్వదీనాభాష్యాదిత్యసేనాజ్ఞాపయిత్వత్వమున్న్యతే తైత్తిరీయ జ్ఞానానన్దాతిశయముక్త్వేతి అత్ర నిర్వి
శేషత్వం ప్రతిపాదయిషితం చేద్గుణానాం క్రమేణ న్యూనతాం ప్రతిపాద్య సర్వాభావే పర్యవసితం స్యాత్ తం అత్ర తు
క్రమేణ గుణానామాధిక్యముక్త్వా వాఙ్మనసనివృత్త్యభిధానమానన్త్యాదేవేత్యభిప్రాయః। యథా సంఖ్యాతుం నా
వశక్యం తే గుణదోషాః గుణాజ్ఞాః। అనన్తత్వేన పృథఙ్మొరాశిరభావాదేవ పశ్చిమ ఇతి ప్రథమం మనుష్యానన్దమా

స్థలేపి వర్తతే పశ్వాలంభనవత్ కర్తృత్వం స్యాత్ చరమభావినో న పాంసవ్యాదితి నిషేధస్య ప్రబలత్వాత్ తత శబ్దానుష్ఠా
నవిరోధః సగుణనిర్గుణవాక్యయోర్విరోధపౌర్వాపర్యనియమః పరిస్త్రైవాత్రః అతో విరోధాధికరణన్యాయవిషయ
త్వేనాత్రావచ్ఛేదనయానవకాశాత్సుగుణవాక్యానాం బలీయస్త్వం సిద్ధమితి ఏతదభిప్రాయేణోక్తం సుతరస్యేత్యుక్తంఉపా
ధీనలక్షిపూర్వకశ్రుతత్వాత్ప్రాణానాం గుణానాం నిరుపాధికత్వస్య స్వతః ప్రాప్తత్వాత్, స్వాభావికత్వశ్రుతేర్నాన్యాపేతు
విద్యుత ఈశనాదయో ఈశ్వరత్వస్వాపాంతుకత్వస్య శ్రవణేన తదాపంయికగుణానామపి నిరుపాధికత్వసిద్ధిర్జ్ఞానశక్త్యా
౨౧౧ దితారతమ్యోపాధిభూతకర్మసంబంధనిషేధపూర్వకసత్యకామత్వాద్యుక్తేః సుఖమేవ సత్యాః కామా ఇతి స్వరూపా
పత్తిత్వశ్రుతేః పరాస్య శక్తిః ఇతి శతమిత్యాదిభిర్గుణానామపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనేన కర్మసంబంధవ్యాపకపరి
చ్ఛేదనివృత్త్యా వ్యాప్యకర్మసంబంధనివృత్తిరర్థసిద్ధత్వాత్ స్వాభావికత్వం తో రహితగుణపరవాక్యేష్వపి సర్వశాఖా
ప్రత్యయన్యాయేన గుణానాం స్వాభావికత్వసిద్ధేః ఆనందం బ్రహ్మణ ఇత్యాదితాత్పర్యలింగప్రాచుర్యాదుభర్గాపవాద
న్యాయసహామాన్యవిశేషన్యాయాభ్యాం విషయవిభాగాదేకస్యాం శ్రుతావేవ విషయవిభాగస్య దృష్టత్వాచ్చ విరోధాభా
వాదవచ్ఛేదనయా విషయత్వాద్విరోధేసత్యపి విరోధాధికరణన్యాయేన సగుణవాక్యప్రాబల్యాదపసుర్వజ్ఞ ఇత్యాదిషూ
పాసనవిధిరహితవాక్యేషు స్వరూపవత్ప్రతిపన్నత్వాన్నానాంతరాగాంచేతం యాను వాద విషయత్వాసంభవనని మేద్ధు

ప్రతిపాదనాపూర్వగుణినాం విభూతేశ్చానవధికాతిశయత్వం ప్రతిపాదితం భవతి అనుకూలజ్ఞానత్వమేవానం
దత్వమితి గుణవిభూతివిషయజ్ఞానసాధ్యానందత్వేపి తస్యానందస్య నిరవధికాతిశయత్వాత్తాదృగ్గుణవిభూత్యోరప్య
నవధికాతిశయత్వమర్థాదుక్తం భవతి తథానంత్యస్య గుణవిభూత్యానంత్యనిబంధనత్వాదితి। ఆరభ్యేతి అపక్ర
మానుగుణమపరిత్యనవాక్యేనోయమితి భావః। శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి వాక్యైర్మర్త్యానందస్య భగవదా
నందసాపేక్ష్యముక్తం భవతి బద్ధదశాయాం నిరతిశయానందాసంభవాత్ శ్రోత్రియో బ్రహ్మనిష్ఠః అకామహతాని
వృత్త్యా విదితాపేక్షమస్య సాంసారికభోగ్యానుపహతః స ఏకః ప్రజాపతేరానంద ఇత్యంతేన క్షేత్రజ్ఞానందాతిశ
యముక్తః స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనంద ఇతి భగవదానంద ఉచ్యతే చతుర్ముఖానందపరత్వే బ్రహ్మశబ్దస్యపరస్యహానిః ప
రంజ్యైవినిర్ముఖ్యతాపత్త్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దపదితి బ్రహ్మశబ్దస్యత్రైవవముఖ్యత్వస్యసూత్రితత్వాదష్టస్య ప్రథ
మసూత్రస్థబ్రహ్మశబ్దవ్యాఖ్యానావసరే ప్రపంచితత్వాచ్చ బ్రహ్మవిదాప్నోతి బ్రహ్మణో విపశ్చితా। ఆనందం బ్రహ్మ।
అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్ అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేదేతి ప్రకరణస్థబ్రహ్మపరత్వాత్ ప్రకరణవిరోధశ్చ। ఆనందం బ్రహ్మణో వి
ద్వానితి పూర్వత్రోత్తరత్ర చానందప్రతియోగిషష్ఠ్యంతబ్రహ్మసాపరస్య విరోధశ్చైషానందస్యేతి ప్రక్రాంతబ్రహ్మా
నందస్య చతుర్ముఖానందేనోపసంహారానుపసంహారానుపపత్తిశ్చ తదేష శ్లోకో భవతీతి బ్రహ్మానందం ప్రత్య

212

రథలత్రైమేణేతి శరమోదశేః తం సాధుం యువాధ్యాయకః సాధుయువా విధిసమ్యక్త్వం ప్రదాయ సిద్ధతయా
స్వరవర్ణాదిభ్రంశరహితం వాంయువశబ్దేన ప్రత్యగ్రత్వం వివక్షితం అవిస్మరణనిత్యనవం యథా భవతి తథా అ
ధీయానవానిత్యర్థః యద్వా స్వసమవయస్కానాం సర్వేషాం అధ్యాయకః తదధికజ్ఞాన ఇత్యర్థః ఆశిష్ఠః ఆశుత
రత్రియః యద్వా ఆశనక్షమః ఆరోగ ఇత్యర్థః యద్వా ఆశీర్వాదవిషయభూతః సర్వానురంజక ఇత్యర్థః సర్వో
౨౧౨ దేవాన్నమస్యంతీతి వద్బలిష్ఠః మనోబలవాన్ దృఢిష్ఠ ఇతి శరీరబలస్యోక్తత్వాత్ యద్వా దృఢిష్ఠః దృఢతరః నిత్యవ్యాధి
తస్వభావ ఇత్యర్థః బలిష్ఠః శారీరమానససర్వవిధబలవాన్ విత్తస్యపూర్ణా విత్తేన పూర్ణా పూరణగుణస్య పాత్రా
ర్థః స దత్త్వం యత్ర సమానాధికరణే సతి షష్ఠ్యను జ్ఞానాత్ స ఏకో మానుష ఆనందః ఏవంగుణస్య యద్యం విభూ
తిపాష్కల్యం బాంత్రోక్తస్య ఏకో మానుష ఆనంద ఇతి శ్రుత్యా స్వరసతస్సుస్సవానందత్వముక్తం అనుకూలత్వం వ్యైనం
దత్వం నివర్త్యానిష్టశ్లేష్టసాధనత్వానపేక్షమిష్టత్వమనుకూలత్వముక్తలక్షణయోగాద్ధుణవిభూత్యోరానంద
త్వముపపద్యతే తద్విషయజ్ఞానస్య పనుకూలత్వం విషయానుకూలత్వకృతమేవేత్యవ్యయం వృత్తిరేవ సిద్ధం ఏ
వం చ సపి శ్రుతిస్వారస్యం చ సిధ్యతి గుణవిభూతిప్రకర్షవదుక్తస్య ఆనంద ఇతి వ్యాఖ్యాతం న తు తద్విషయజ్ఞానవిం
తియం వత్వాద్యనేకగుణో స్వభూతిమద్బ్రహ్మోక్తావత్తుముదాయమానందశబ్దేన నిర్దేశ తస్యానందస్య నిరతిశయత్వ

కర్షఉక్తః ఇయత్తాగుణానాం ప్రకర్ష ఏవోక్తః అతో గుణప్రకర్షస్య నిరతిశయత్వాదవిజ్ఞానస నివృత్తిరితి తిః
భావః అత ఏవ దరేణేతి బ్రహ్మస్వరూపాదపి తద్గుణేష్వాదరాతిశయ ఉక్తః ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వానితి పా
శ్రుతిః నతావానందాత్మకం బ్రహ్మ విద్వానితి భావః। ఇయంశ్రుతిరితి నిర్గుణపరత్వేన త్వయోక్తైతత్ప్రకరణః
స్థశ్రుతిరపవస్య దుక్తార్థానుగుణ్యమేవేతి భావః ఏవమర్థగుణనిషేధనిరసనద్వారా ప్రకరణగతవాక్యాంత
రగుణనంత్యపరత్వోక్తార్థేషు సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య సవిశేషవిషయత్వముక్తం అథస్యవాక్యైకదేశేనాపి సవిశే
షపరత్వముపపాదయతి సోశ్నుత ఇత్యాదినా ఫలముపగమయంద్వాక్యమితి బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి బ్రా
హ్మణే బ్రహ్మతద్విదనం ప్రాప్తిః ప్రాప్యం చేతి చతుష్టయముక్తం ఏతద్వివరణం సత్యం జ్ఞానమిత్యాదిమంత్రే
ణ ఇయంత ఇతి శ్రుతిరివాహేతదేవాభ్యుక్తేతి తదేతద్బ్రహ్మాభివయం మివృత్యబుగే సాధ్యౌత్యభిరుక్తేత్యర్థః మం
త్రాణాం బ్రాహ్మణవివరణరూపత్వదర్శనాదుపక్రమాధికరణవిషయవాక్యయోరేవాపాతవిరోధప్రతీత్యా
వాస్మం త్రబ్రాహ్మణయోర్నిత్యనిదోషత్వావిశేషాత్ పూర్వమంత్రాపేక్షయా బ్రాహ్మణప్రాబల్యవాదోనుపపన్నః సప్త
త ప్రతిపత్తిహేతుత్వే తదభావేవప్రాబల్యదౌర్బల్యశబ్దవివక్షితాచేన్న విరోధః సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మే
తి బ్రహ్మశబ్దవిషృతః యోవేదనిహితం గుహాయామితి విశిష్టః పరమే వ్యోమన్ సోశ్నుత ఇతి ప్రాప్తిః సర్వాన్

త్యవక్ష్యమాణస్య శ్లోకస్య అక్రవిషయత్వవిరోధశ్చ స ఏకః ప్రజాపతేరితి నిరుపపదైకవచనాంతప్రజాపతి
శబ్దస్వారస్యభంగశ్చ న చ తజ్జాత్యేకవచనం బహుత్వైకత్వవివక్షాయాం బహువచనైకవచననిర్దేశప్రకరణత్వా
త్ దేవానాం దేవగంధర్వాణాం మనుష్యగంధర్వాణామింద్రస్య బృహస్పతేః ప్రజాపతేరితి పాణినిర్దిశ్యతే అతః ప్రజా
పతిశబ్దశ్చతుర్ముఖపరః స ఏకో బ్రహ్మణ ఇత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దో భగవత్పరః తే యే శతం స ఏక ఇతి భగవదానంద
స్యైకత్వం పరిచ్ఛిన్నత్వమితి చేత్ న పరిచ్ఛిన్నత్వం ఏకశ్రుతేర్ద్వే బహూని యోజనాని గచ్ఛతో వదేః త్రిప్రేషు రివ సప్త
౨౧౩ తీతేషు సాపూన్యకథనం యథాగతిమాంద్యనివృత్తిపరం న తు పరిచ్ఛిన్నత్వపరం పరం తద్వృత్తౌ తే యే శతం స ఏక
ఇతి నిర్దేశోఽపి చతుర్ముఖానందాధిక్యాభిప్రాయః న తు పరిచ్ఛేదపర ఇతి యద్వా తే యే శతం స ఏక ఇత్యస్య ని
ర్దేశస్య సంఖ్యావిశేషపరత్వేఽప్యానందస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం ఫలితం అండానాం తు సహస్రాణాం సహస్రాణ్యయుతా
ని చ । ఈదృశానాం తథా తత్ర కోటికోటిశతాని చ । రామకలాపేష్వనంతాని బ్రహ్మాండాని భ్రమంతి తే । ఇత్యాదివచ
నైరండానామనంతత్వేన చ తత్ర తత్ర చతుర్ముఖానామప్యానంత్యాత్ తత్ప్రత్యయవర్తిసమస్తబ్రహ్మాండగత
చతుర్ముఖానందాపేక్షయా శతగుణత్వాన్నైరారివాణామయుర్యైతద్బ్రహ్మాండమఖిలం మున ఇత్యుక్తత్రిపా
ద్విభూతిమత్త్వం యా చ భగవదానందస్యాత్యంతమానంత్యసిద్ధిరితి కల్యాణగుణానంత్యమితి న పాత్రమేణ గుణోప

ప్రయోజనమాహ ఏవకారేతి। యోవేదేతి। విహితే వేదనే గుణినాం ప్రాధాన్యసూచకస్యైవశబ్దః ఏవకారేణ విద్యాంతరావంపా
సనైవ గుణప్రాధాన్యముక్తం తథాత్రాప్యుపాసనే గుణప్రాధాన్యం వక్తుం స ఏవ శబ్ద ఇత్యర్థః। ఫలదశాయాం గుణప్రాధా
న్యశ్రవణే దుపాసనే గుణప్రాధాన్యం కథం సిద్ధ్యతీత్యత్రాహ ఫలోపాసనయోరితి ఫలోపాసనయోరుభయోరపి సగుణత్వం
గుణప్రాధాన్యం చ తుల్యప్రకారమిత్యర్థః। గుణప్రాధాన్యం వక్తుమిత్యనేనాపి స ఏవ శబ్దస్య భాగ్యసహాయ్యసరత్వం సిద్ధం అన్య
థా భాక్త్యప్రాధాన్యం హి సిద్ధ్యేత్ స తు భాగ్యగుణప్రాధాన్యమితి శ్రుత్యైవేత్యేవకారేణ ఉక్తం న్యాయస్య పురుషబుద్ధ్యుత్ప్రేక్షానిర
పేక్షం శ్రుత్యాశ్రితం తాత్పర్యమభిప్రేతం అథ సగుణానామేవ జ్ఞేయత్వం దృష్టమితి జ్ఞేయత్వనిషేధేన నిర్గుణత్వం ఫలితమి
తి జ్ఞేయత్వనిషేధపరత్వేన పరోక్తం వాక్యముపాదత్తే యస్యేతి కిం జ్ఞానమాత్రావిషయత్వముతోపాసనాత్మకజ్ఞానవిష
యత్వముత సగుణోపాసనావిషయత్వం వివక్షితమితి వికల్పత్రయమభిప్రేత్య ప్రథమం జ్ఞానమాత్రావిషయత్వం దూ
షయతి బ్రహ్మవిదితి బ్రహ్మణో వేద్యత్వే శ్రుతేరాదరాతిశయం దర్శయతి అసన్నేవేతి న బ్రహ్మవేదనమపవర్గోపా-
యః అపి తు ప్రపంచమిథ్యాత్వజ్ఞానమేవ తదుపాయ ఇతి పూర్వైరుక్తత్వాద్వ్యంతరాన్వృతమశక్యతే। తదావిద్యానామయరూ
పాద్విముక్తం। తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే। జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణీత్యాదిష్వనిర్దిష్టవిషయవిశేషేషు కేవలేష్వపవర్గోపాయ
తయా శ్రూయమాణస్య జ్ఞానస్య బ్రహ్మవిషయత్వప్రపంచమిథ్యాత్వవిషయతాసాధారణ్యాత్ తదాశంక్యాహ అత ఇతి

214

కామానిత్యాదినాప్రాప్యంతత్రపరశబ్దార్థవివరణమేవతదితిదర్శయితుంపరస్యైవవక్షితోబ్రహ్మణఇత్యు
క్తంవిపశ్చిత్త్వమపిభోగ్యగుణత్వేనోక్తంవాక్యస్యార్థంవక్తుంపదానామన్వయందర్శయతివిపశ్చితేతిఇమ
త్రగుణవాచిపదమితిశంకాయాంరుదాసర్వైప్రముఖ్యంతేకామాయస్యవ్యాదిస్థితాఇతితాత్పర్యతయోక్తకామవ్యా
ప్యత్యర్థేమవంరువశక్త్యావాచ్యేచేష్టికావప్యంతఇతిబ్రహ్మవేదనఫలతంయామముక్త్వానుభావ్యత్వాదిహేత్వాజ్ఞికామపర
త్వేనుపపత్తేఃకామ్యత్వస్యబ్రహ్మస్వరూపేపిసంభవేసత్యపివృత్తిరేకనిర్దేశాద్బహువచనాంతత్వాదవంరువశక్తేస్త
౨౧౪ దుక్తభోగ్యత్వస్యగుణేషుసంభవాత్తువాచ్యేతేనవిధ్యైనవక్తుమహాసమన్యేతాన్కామాన్సర్వానశ్నుతేయువేతేబ్రహ్మణో
మేయుఇహేతాత్తానమనువిద్యవ్రజంత్యేతాంశ్చసత్యాన్కామానితఇమేసత్యాఃకామాఇతిశ్రుత్యంతరైకార్థ్యాచ్చకామశ
బ్దవాచ్యాఃకల్యాణగుణాఇత్యర్థఃకస్యేమేగుణాస్సహాభావశ్చబ్రహ్మణఃపుత్రేణసహోదనంభుంక్తఇత్యత్రపుత్రస్యేవకిం
భోక్తృతయాఉతక్షీరేణసహోదనంభుంక్తఇత్యత్రక్షీరస్యేవభోగ్యతయేతిశంకాంచపరిహరన్వాక్యార్థమాహబ్రహ్మణే
తిఅస్యవాక్యస్యప్రాప్యవాచిపరశబ్దవివరణరూపత్వాత్పురస్తాత్కామాన్సహబ్రహ్మణేతిభోగ్యవాచిపదేనాన్వయమాహప్రయోగ
స్వరసాచ్చసహశబ్దోభోగ్యసాహిత్యపరఃసన్నిహితబ్రహ్మోపచగుణానామప్రాధాన్యంఅతోనంతగుణవిశిష్టంబ్రహ్మైవసంభవ
తీత్యర్థఃసహాంరుక్తైఃప్రధానఇతిశబ్దానుశాసనాత్సహశబ్దేనాప్రాధాన్యంబ్రహ్మణఆశంక్యతత్పరిహారాంరుసహశబ్ద

ద్వైరధి వై గుణైః। నాంతర్గం గచ్ఛంతి తే నానంతోఽయముచ్యతే తదానంతగుణస్యాపి షడేవ ప్రథమే గుణాః వర్షాంరయు
తైరవస్యగుణేనశక్యావక్తుం సవేంత్రైరపి సర్వలోకైః మహాత్మనః సంక్షిప్తాః సిహిసివిశ్వోర్జిహ్వోర్వసుదేవాత్మజస్య। చతు
ర్ముఖాయుర్యది కాదివక్త్రో భవేన్నరః। క్వాపి విశుద్ధచేతాః। సతే గుణానామయుతైకమంశం వదిన్నవా దేవ వరప్రసీద॥
యథా రత్నాని బులధే రసంఖ్యేయాని పుత్రక। తథా గుణా హ్యనంతస్య అసంఖ్యేయా మహాత్మనః। యిషుషుంరూన్నవతు
తేనాంత రిక్షుక్షితిక్షయం యాతి। మతిక్షయాన్నివర్తంతే న గోవిందగుణక్షయః। ఇత్యాదిత్వాదిదృష్టవ్యం పరిచ్ఛిన్నత్వ జ్ఞానైకధం ధర్మికాం
బ్రహ్మణో జ్ఞానత్వమిత్యత్రాహ। అపరిచ్ఛిన్నత్వాద్బ్రహ్మణ ఇతి। బ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్య స్వరూపతో గుణతశ్చాపరిచ్ఛిన్నత్వాదిత్యర్థః॥
న కేవలం శ్రుత్వం తరావిరోధార్థమేవ మధర్మ ఉక్తః ఇతరథాస్యవాకవ్యావాతిప్రసంగాత్ప్రత్యావహ అన్యథేతి। అత్ర శస్యవాకేవలవిశ
జెఇంరుత్వనిషేధపరివాత్తే జ్ఞానత్వనిషేధం పరిహరతి యత్పిత్వాదినాదృష్టేవర్ణతే రితి పంచమ్యుత్వాదితి అభిప్రాయేణ వ్య
తిరిక్తకందాధ్యాహారేణ యోజనాజత షష్ఠ్యంత తయా వ్యతిరిక్తపదాన ధ్యాహారేణ యోజనాత్వం రూప్యంరుత ఇతి
వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమే ధ్యాహారపక్షమనువదతి న దృష్టేరితి పరిహరతి తదితి ప్రసక్తస్య హి ప్రతిషేధ ఇతి శంకాయాం
ప్రసంగదర్శయతి కుతర్కసిద్ధావింతి కుతర్కోద్ధమంప స్యసు ఇత్యపేక్షయాం స్వరూపజడత్వేప రోక్షం హేతుద్వ
యం సంగ్రహేణోపపాదయతి। ఆగంతుకమైతన్యగుణయోగితయేతి। ఆగంతుకత్వాద్గుణత్వాచ్చేతి హేతుద్వయం

215

అతః కేషుచిద్వాక్యేష్వపవర్గోపాయజ్ఞానస్య బ్రహ్మవిషయత్వదర్శనాత్సర్వశ్రుతయః అనిర్దిష్టవిషయవిశేషా
విద్యయా వ్యుత్పన్నత ఇత్యాదికాః శ్రుతయో ఽపి సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన బ్రహ్మవిషయవేదనముపవర్గోపాయత
యా విదధతీత్యర్థః । యద్వా కేషుచిద్బ్రహ్మవిషయత్వశ్రుతే జ్ఞానమాత్రోపాయపరాః శ్రుతయశ్చ సామాన్యవిశేష
న్యాయాత్తత్రైవ పర్యవస్యంతీత్యభిప్రాయః । అథోపాసనాత్మకజ్ఞానావిషయత్వం దూషయతి జ్ఞానం చేతి తదేవ బ్రహ్మత్వం
విద్ధి నేదం యదిదముపాసత ఇతి శ్రుతిరుపాసనావిషయత్వశంకాబీజం వాక్యార్థజ్ఞానస్యోపాయత్వానుపపత్త్యుపపాదా
౨౧౫ నాత్పరిహృతమిత్యర్థః । నేదం యదిదముపాసత ఇత్యస్యాయమర్థః యదిదం ప్రతీకముపాసతే తన్న తదేవ పరం బ్ర
హ్మత్వముపాస్యేతి । అథ సగుణోపాసనావిషయత్వపక్షం ప్రతిక్షిపతి ఉపాస్యం చేతి నిర్గుణపరత్వేన పరోక్తాయాస్స
ద్విద్యాయా అవసగుణవిషయత్వోపపాదనాదితి భావః । యద్వా జ్ఞానం చోపాధనాత్మకమితి జ్ఞానవిశేషవిషయత్వ
కంఠోక్త్యా జ్ఞేయత్వమాత్రనిషేధో దూరనిరస్త ఇతి భావః । ఉపాస్యం చేతి జ్ఞేయత్వనివృత్త్యాసిసాధయిషితా గుణనివృ
త్తిర్గుణవిధానబాధితా తత్ శబ్దజ్ఞేయత్వబాధితాజ్ఞేయత్వమాక్షిపతీతి భావః । తత్సర్వం విజ్ఞాతత్వమత్తత్వశ్రుత్యాః
కోర్థః ఇత్యత్రాహ యతో వాచ ఇతి । అనంతశబ్దేన సత్యం జ్ఞానమితి వాక్యస్థేరితం అనంతస్యేతి స్వరూపానంత్యముక్తం
అపరిచ్ఛిన్నగుణస్యేతి గుణానంత్యం అపరిచ్ఛిన్నధేన ఆనంత్యగుణస్సర్వైస్సర్వైర్గుణైర్నిగునైరపి వక్తుం శక్యా ఇయత్తాసత్త్వా

రిహారః విషయప్రవణత్వం ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ సర్వసాధారణం జ్ఞానత్వం స్వప్రకాశత్వం అహొనసర్వదా విష
యత్వప్రకాశప్రసంగశ్చ జ్ఞేయత్వనిషేధపరిహారానంతరం బుద్ధిస్థత్వాత్ జ్ఞాతృత్వనిషేధః పరిహృతః అథార్థగుణ
నిషేధాంతరం పరిప్రాంరభ్యతే ఆనంద ఇత్యాదినా పూర్వోక్తం పరిహారమత్రాతిదిశతి తద్జ్ఞానాశ్రయస్యేతి కథం తేనేదం
పరిహృతమిత్యత్రాహ జ్ఞానమేవహీతి తర్హి శ్రుతిషు విజ్ఞానానందశబ్దయోః సమభివ్యాహారో నోపపద్యత ఇత్యత్రాహ
విజ్ఞానమితి స్వయంప్రకాశత్వానుకూలత్వరూపప్రవృత్తినిమిత్తభేదాదుపపద్యత ఇతి భావః తద్ద్వైవ భవద్భిరభ్యుప
గతమిత్యాహ అత ఏవ జ్ఞానానందశబ్దయోరేకవిషయత్వాదేవేత్యర్థః ఆనందస్యానందాశ్రయత్వభావః కిం శ్రుత్యా అ
తవ్యాప్త్యావ్యాప్త్యా చేత్ కస్యచిద్ధర్మః స్యాత్ శ్రుతిబలాత్స్వతంత్ర ఇతి చేత్ తత ఏవానందాశ్రయత్వమప్యభ్యుపగమ్యతాం
ధర్మభూతానందస్య హ్యానందాశ్రయత్వభావో దృష్టః అతో వ్యాప్తివిరోధశ్చ నాస్తి అతః స్వతంత్రవద్ధర్మాశ్రయత్వమ
పి సిద్ధత్వాత్ స్వీకార్యమితి భావః ఉభయత్ర ప్రమాణసతి పాన్యాయసంచార ఇతి శంకాయాం దృష్టాంతభూమావేతాప్రమా
ణస్య దర్శితత్వమాహ అస్యేతి వాక్యాంతికేపి కంఠోక్తం దర్శయతి తద్వదితి జ్ఞాతృత్వవదానందిత్వమపి కంఠోక్తమి
త్యర్థః జ్ఞాతృత్వశ్రుతిరప్యానందిత్వే ప్రమాణమిత్యభిప్రేత్యాహ జ్ఞాతృత్వమేవ హ్యానందిత్వమితి జ్ఞాతృత్వాతిరిక్తానం
దిత్వవ్యుదాసపర ఏవకారః హి శబ్దస్సిద్ధవదుపపత్తిసూచకః అనుకూలజ్ఞానాశ్రయత్వమేవ హ్యానందిత్వమిత్యర్థః జ్ఞా

216

ఆగంతుకత్వాదనిత్యత్వాచ్చ జ్ఞానం నిత్యస్యాత్మనో న స్వరూపం భవితుమర్హతి గుణత్వాచ్చ న స్వరూపమితి యద్వా
చైతన్యం నామ విషయప్రకాశః తన్నిత్యం స్వరూపం చేత్ సర్వదా విషయప్రకాశప్రసంగ ఇతి భావః దృష్టివదితి శ్రుతిని
దిధ్యాసనానాం జ్ఞానవిశేషాణాం కర్తురాత్మనః స్వరూపస్య దృష్ట్యాదిరూపత్వవిధేయమానే ఆత్మస్వరూపస్య న జ్ఞానా
వాంతరభేదః శంకనీయః తేషాం జ్ఞానవిశేషాణాం స్వయంప్రకాశత్వలక్షణం జ్ఞానత్వమవిశిష్టమితి తావన్మాత్రమేవ
స్వరూపస్య వివక్షితం భవతి అయం పరిహారః పరపక్షేపి సమానః హ్యాత్మారోజనామూహా అథవేతి దృష్టిశ్రుతిమతినిదిధ్యా
— ౨౧౯ సనానాం కర్తారం జీవాత్మానం ప్రతిషిధ్య పరమాత్మానమేవోపాస్యత్వేన వదత్యుక్త ఇత్యర్థః యద్వా అభిదధా
తీత్యనుషంగః జీవాత్మానం ప్రతిషిధ్య పరమాత్మానముపాస్యత్వేనాభిదధాతి శ్రుతిరితి వాక్యార్థ ఇతి వాక్యాంతరం యద్వా
ద్వావ్ప్రతిషిధ్య పరిత్యజ్యేత్యర్థః అతస్సమానకర్తృకత్వోపపత్తిః యః ప్రాణేన ప్రాణితి య అపానేనాపానితి ఏష త ఆత్మా
సర్వాంతర ఇతి ప్రస్తుతత్వాత్ ప్రాణనప్రాణికృత్త్వాది జీవాత్మనస్సంభవతీతి తదుపాస్యత్వశంకావ్యావృత్త్యర్థం న దృష్టేర్ద్ర
ష్టారమిత్యాద్యుచ్యత ఇతి అయమేవార్థః అయమేవార్థః అసాధారశ్రుత్యంతరవిరోధమూహా అన్యథేతి గుణత్వమసి
ద్ధం జ్ఞానస్య స్వరూపత్వేన శ్రుతిప్రతిపన్నత్వాత్ జ్ఞానం చేదాగంతుకమితి న వాచ్యం ఈశ్వరజ్ఞానే వ్యభిచారాత్ అస్మదాది
జ్ఞానస్యాప్యాగంతుకత్వం కాలాత్యయాపదిష్టం న విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యత ఇతి శ్రుతేః ఇతి హేతుద్వయ ఉప

పం సార్వజ్ఞ్యమితి న వాచ్యం స్వాభావికీతి శ్రుతేః తథైవ సత్యాః కామా ఇతి సత్యత్వశ్రుతేశ్చ స్వసార్వజ్ఞ్యబలావిద్య
కల్పితమిథ్యేతి న జానాతి చేత్ సార్వజ్ఞ్యం న స్యాత్ జానాతి చేత్ తేనైవ జ్ఞానేన బాధితత్వాత్ సార్వజ్ఞ్యం న స్యాత్ తతశ్చ
పూర్వజగదాకారపర్యాలోచనేన స్వసంకల్పపూర్వకం జీవకర్మానుగుణసృష్టిర్నోపపద్యతే అతస్సార్వజ్ఞ్యం
స్యావిద్యకత్వమనుపపన్నమితి సర్వజ్ఞస్యతస్య స్వగతపాంరూపాదానం న ఘటతే కించ పాయం స్వగతత్వేన జానత
స్సర్వశక్తేస్తస్య సత్యసంకల్పస్య సహాస్రైవ స్వగతపాయానిరాసకత్వమపి నోపపద్యతే అశక్త్యత్వే పరాస్యశక్తిర్వివి
ధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీత్యాదిశ్రుతివిరోధః ఈదృశవిరోధో నాస్తి శ్రుతిబలాదవిరుద్ధత్వస్యాభ్యుపగంతవ్యత్వాత్
ఇతి చేత్ తర్హి విజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవానువినశ్యతి న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చి
ద్వాయుశ్చాంతరిక్షం చైతదుభయం ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః న నభో న భూమిర్నేమే ద్యావాపృథివీ అంతవదేవా
స్య తద్భవతి నాస్య ఘ్నాపూతేః క్రియతే ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదీనాం నిత్యత్వానిత్యత్వాదేరపి శ్రుతిప్రతిపన్నతయా వి
రోధాభావాదుభయమభ్యుపగంతవ్యం తథా సర్వత్ర యథాప్రతిపన్నప్రకారేణ మీమాంసారంభవైయర్థ్యం స్యా
త్ప్రస్తుతభేదాభేదశ్రుత్యోరపి పారమార్థికాపారమార్థికవిషయత్వేన సోపాధికనిరుపాధికవిషయత్వేన వా విభాగ
కల్పనమనుపపన్నం తస్య విరోధపరిహారార్థత్వాద్విరోధస్య చాభావాత్ తతశ్చ భేదపారమార్థ్యం సిద్ధిః అతో విరోధో

217

త్వత్వశ్రుతిజన్మనాం శ్రుంయుత్వనిషేధస్య నందాశ్రుంయుత్వనిషేధస్య విరోధినేతి భావః అథ భేదనిషేధపరత్వేన పరోక్తా
శ్రుతిరేతోర్ల జఙంయుతమునుపదతి యదిదమితి యత్ర విషేత్యాది వాక్యాభ్యాం భేదనిషేధః కృతః భేదప్రతిషత్తా
వనర్థందర్శయంతి వృత్త్యారితి తమునంహాలిషత మంః ప్రవిశతీతి వ తేనిత్యాకాను వృత్తస్య భేదస్య కథం భ్రాంతిసిద్ధం
త్వమిత్యత్రాహ యత్ర త్విత్యుక్తవాక్యేషు వచనభంగ్యైవ విధ్యభిప్రాయేణ బహుధేత్యుక్తం బహుళ ఇతి పాఠే ని

౨౧౨ షేధశ్రుత్యరూపవృత్తి రర్థః పరిహారతి తదితి తచ్ఛబ్దస్య పరిహృతమిత్యుత్తరత్రాన్వయః సమస్తహేయప్రత్యనీకత్వే
నసమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ శ్రుత్యంతరప్రసిద్ధస్య బ్రహ్మణో వికారాస్పదత్వే శకేమర్ఙాదిహేయపరవశజ
గద్రైకపం వ్యాహతత్వా భవతీనఃప్రుతి పాదయతి న వ్యాహతిః హేయానామపారమార్థికత్వాదితి చేత్ అపారమార్థిక
త్వే తన్నిరసనీయం న హి న చిత్రన్ని వృత్త్యర్థం శాస్త్రమనర్థకం స్యాత్ నిరసనీయం చేత్ నిరసనీయసంబంధ ఏవ హేయసం
బంధ ఇతి తత్ప్రత్యనీకస్య తత్సంబంధిత్వం వ్యాహతం కించ బహుస్యామితి స్వసంకల్పపూర్వకబహుభవనం శ్రూయతే సర్వ
జ్ఞస్య చ స్వేభయా స్పృష్టిః హేయాపాదనమనన్వితమితి తత్ప్రతిపాదనమశక్యం అసర్వజ్ఞత్వే పశుత్వ చ తత్స్వభావికిజ్ఞా
నబలశక్తియాచయుః సర్వజ్ఞస్య విదిత్యాది శ్రుతివిరోధః హేయస్య పారమార్థ్యే పి స్వసంకల్పేన స్వస్యానంతాపురు
షార్థభ్రమాపాదనం సర్వజ్ఞస్య నోపపద్యతే సర్వజ్ఞస్యావిద్యాకల్పితత్వాద విద్యాపూర్వకమేవ బహుభవన భ్రమరూ

షయోర్భేదస్య ప్రదర్శితత్వాదితి అయం చార్థోऽనంతరమేవ భాష్యే వక్ష్యతే అతో నానువాద ఇతి నిరవకాశో నోపపద్యతే భేదశ్రు
తిరుపాసనార్థా న తు ఉక్తప్రకారాపృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టం యదా పశ్యతీత్యుపాసనవాచిపదశ్రవ
ణాదితి చేత్ తథాపి తాత్త్విక ఏవ భేదః తద్జ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వోక్తేః ఇత్యజ్ఞానేన వివేకోక్తేః న చ ఫలవిశేషాయో
పాసనార్థత్వాద్వైధశ్రుతీనాం భేదస్యాతాత్త్వికత్వం వాచ్యం ఐక్యస్యాప్యుపాసనార్థత్వాదిసత్యత్వప్రసంగాత్ శ్రూయతే హ్య
భేదస్యోపాసనార్థత్వం అథ యోऽన్యాం దేవతాముపాస్తే అన్యోऽసావన్యోऽహమస్మీతి న స వేద ఆత్మేత్యేవోపాసీతేతి ఐక్య
స్య చోపాసనార్థత్వం భేదస్యాతాత్త్వికత్వం యదుక్తం తన్నైతేనైవ ధర్మేణ స్వాభావికమారోపితం దృష్టం భేదమేవోపాసనేన్ద్రస్యై
నతే యదయోగ్యస్యాత్త్వికః విధిశేషభూతవృత్తిరిత్యేష్వపి వాక్యేష్వభేదః ప్రతీయత ఇతి తస్యాతాత్త్వికత్వమితి చేత్ తర్హ్యక్షరం
ప్రధానమమృతాక్షరం హరః ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావృతం పిబంతావిత్యాదావనుపన్యా నిత్యో నిత్యానా
మిత్యాద్యవిధిశేషభూతవాక్యావగతత్వాద్భేదతాత్త్వికత్వమవర్జనీయం ఉపాస్యఫలభూతముక్తిదశాయాం భేదశ్రు
వణాద్భేదతాత్త్వికత్వసిద్ధిః అత ఉపాసనార్థత్వాదపరమార్థవిషయత్వేన భేదశ్రుతినిరవకాశో నోపపద్యతే భేదాభేదయో
ర్నియుత పౌర్వాపర్యవిరోధవత్త్వాదపచ్ఛేదన్యాయం విషయత్వం సగుణనిర్గుణత్వయోరివ న సంభవతి విరోధనయాదు
పక్రమసంరయాద్వాపరభూతభేదనిషేధోత్పత్తిప్రతిబంధ ఏవాస్యేతి ఇదం చ పూర్వమేవ ప్రపంచితం ఏవం న్యాయానాం

ఖల్వప గన్తవ్యః ఇహ చ విరోధోవగమ్యతే వ్యుత్పాసు వ్యుత్పత్త్యమాహిన్నితి యదిహ నానేవ పశ్యతీతి భేదప్రతిపత్తేః సంసా
రహేతుత్వం శ్రూయతే పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమ
స్య మహిమానమితి వీతశోక ఇతి భేదజ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వం శ్రూయతే. ద్వైతినో నాన్తథుదర్శిన ఇత్యాదిస్మృతివిరుద్ధం.
ద్వావిమౌ పురుషౌ (ఆవిశవచిభత్యేః వృంయుక్షరః యస్మాత్క్షరమతీతోహమిత్యారభ్య యో మామేవమసంమూఢో
౨౧౮ జానాతి పురుషోత్తమమితి భేదజ్ఞానవతో సంమూఢత్వం స్మర్యతే ఏవమాదివచనప్రతిపన్నస్య భేదస్య లోకసిద్ధత్వా
భావాత్ నిషేధార్థం భేదోనూద్యత ఇతి వాదోనుపపన్నః కించ యది భేదమాత్రస్య లోకసిద్ధత్వాదప్రాప్తే శాస్త్రమర్థ
వదితి న్యాయాదభేద ఏవ శాస్త్రవేద్య ఇత్యుచ్యతే తర్హి సోయం దేవదత్త ఇత్యాదావభేదమాత్రస్య లోకసిద్ధత్వాదప్రా
ప్తే శాస్త్రస్యార్థవత్వాచ్చ శాస్త్రేణ భేదప్రతిపాదనమ్ యదుక్తం దేవదత్తాద్యైక్యం హి లోకసిద్ధం న జీవపరయోః
అతస్తయోరభేదశాస్త్రప్రతిపాద్య ఇతి చేత్ తర్హి ఘటపటాదిభేద ఏవ లోకసిద్ధః న తు జీవపరయోర్నియామ్య
త్వనియన్తృత్వధార్యత్వధారకత్వశేషత్వవ్యాప్యత్వవ్యాపకత్వాదిలక్షణో భేదో న లోకసిద్ధ ఇతి భేద శాస్త్రప్రతిపాద్య ఏ
వ యదుక్తం మహాచార్యపాదైః నద్వైతం ప్రతిపాద్యం యత్ ఉపనిషద్వాచః ప్రసిద్ధం హి తత్ కింత్వద్వైతమనన్యగోచరతయా
తద్విధిమాస్థితం యతః (త్ర) అప్రాప్తే ఖలు శాస్త్రమర్థవదితి వృద్ధాః ప్రయోజనాయత్తః ప్రఖ్యాతాదపరస్తు శాస్త్రవి

ధాతలాక్రస్థితేః ప్రశాసనేన ధారణోక్తేః న తత్త్వావగమాదంతః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానామితి ధారణత్వపగమాపాతుల

భూతప్రశాసనస్యాంతః ప్రవిశ్య క్రియమాణత్వశ్రవణాత్తథా అశేషనేమిరర్పితా నాభావరా అపితా ఏవమేవైతా

భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేష్వర్పితాః మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా

ఇవేతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామరనాభిమణిగణసూత్రదృష్టాంతాభ్యాం తత్స్థితస్య ధారకత్వావగమాత్ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రా

విశదితి తత్సృష్ట్వానుప్రవేశస్య సృష్ట్యనంతరభావిత్వాదుదాహృతశ్రుత్యైకార్థ్యాచ్చ స్థిత్యర్థత్వాత్ సుప్రాణః ప్రభవంతీత్యాది

వాక్యశేషప్రత్యభిజ్ఞయా సృష్టస్య జగతస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి వాక్యేన స్థితివేళాయాం వ్యాపకేన పర

పురుషేణ పూర్ణత్వావగమాత్ పూర్వశాఖాప్రత్యయస్యారోపేన వ్యాపననియమనధారణస్పష్టస్యైతవేలాయామప్యవస్థితమయో

సిద్ధత్వాచ్చానుప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకత్వం స్థితిపాతుల్యమితి వ్యవగమ్యతే ఏవం తజ్జలానితి వాక్యేఽప్యుపజీవ్యత్వం జ

గతో బ్రహ్మకార్యత్వం తయా తదంతర్యామికత్వం చేతి। తదంతర్యామికత్వముభయలింగకస్య బ్రహ్మణః పరమార్థజగ

దుపాదానత్వమన్యథానుపపత్తిసిద్ధం ఘటకశ్రుతిసిద్ధం చ చశబ్దస్యార్థస్తు తత్రాప్యరయః తదంతర్యామికతయా తదాత్మకత్వేన

చేతి సర్వాత్మాంతరస్య తత్తదాత్మకత్వం తదంతర్యామికత్వరూపేణ తదాత్మకత్వేనేత్యర్థః। అంతః ప్రవిశ్య నియంతా వాక్యేత్యా బ్ర

హ్మకార్యతయా తదంతర్యామికతయా తదాత్మకత్వేనేత్యత్ర హేతుత్రయం శంకాస్యాదితి తద్వ్యుదాసార్థశ్చశబ్దస్య ప్రా

219

గృహీతశ్రుత్యంతరవిరోధస్యావర్జనీయత్వమేషాం నిర్వాహోఽపి మనుపపన్నత్వంచ ప్రదేశాంతరోక్తమిహాభిప్రేత్య
సమీచీనం నిర్వాహాంతరం దర్శయతి తదితి జగత ఇతి పదం బ్రహ్మపర్యంతం తస్య బ్రహ్మకార్యతయైవేతి పదేనైక్యాదితిప
దేన చాన్వయః తదంతర్యామికతయేత్యత్ర సామర్థ్యాజ్జగత ఇత్యధ్యాహారః తేన సత్యత్రయం యుక్తం జగచ్ఛబ్దస్య ని
ష్కృష్టవేషత్వాన్నిష్కృష్టైకత్వవిరోధపరిహారః సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి వాక్యోక్తం జగతస్తజ్జత్వం తల్లత్వం
౨౧౮ చాపజీవ్యాహ బ్రహ్మకార్యతయైవేతి బ్రహ్మశబ్దః కారణావస్థచిదచిద్విశిష్టపరః తదనత్వముపజీవ్యాహ తదంతర్యా
మికతయా చేతి తచ్ఛబ్దవిశేష్యపరామర్శీ విశిష్టే ప్రకృతే విశేషాంశస్యాపి ప్రకృతత్వాత్ తథా సన్మూలాస్సదాయత
నా ఇత్యత్ర సచ్ఛబ్దస్య విశిష్టపరత్వం విశేష్యపరత్వం చ తద్వత్తత్ప్రవశ్యేంతర్యామియస్య తత్తదంతర్యామికం తదాభావేన
వ్యర్థః కథం తదనన్వేన తదంతర్యామికత్వసిద్ధిః ఉచ్యతే అనేన సంస్థితిః బ్రహ్మణా జగత్స్థితిహేతుత్వం చాంతః ప్రవిశ్య
ప్రశాసనేన ధారకత్వం సన్మూలాస్సౌమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఇత్యత్ర సన్మూలాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఇతి పద
ద్వయం సచ్ఛబ్దవాచ్యబ్రహ్మాధీనోత్పత్తియత్వపరం ప్రతిష్ఠానిష్ఠాపర్యవసానం లయః న తు సదాధారత్వం సదాయ
తనా ఇతి పునరుక్తిప్రసంగాత్ ఏవం బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిలయహేతుత్వాభిపదద్వయం మధ్యగతేన చ స్థితిహేతుత్వాభి
నా సదాయతనా ఇతి పదేన ధారకత్వసిద్ధిరేతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావాపృథివ్యౌ విధృతే తిష్ఠత ఇత్యత్ర తిష్ఠతి

యదాద్వైకృత్స్నస్య జగత ఇతి నిష్కర్షః శబ్దః బ్రహ్మశబ్దోపి విశేష్యమాత్రపరః కార్యావస్థం ప్రత్యాధారత్వాత్ ఆధారత్వం
చ సాంఖ్యాద్యాపరంపరయా వా ముఖ్యమేవ అతో బ్రహ్మకార్యం జగత్ తదంతర్యామికః శబ్దవాచ్యః తతః ఏవం బ్రహ్మకార్య
తయా తదంతర్యామికతయా చ జగత్ తదాత్మకం తదాత్మకత్వం నామ జగతస్తత్ప్రకారైకస్వభావతయా పృథగవస్థి
నాభావాత్ తదంతర్గతత్వం తేన ప్రకారేణైక్యం న తు స్వరూపైక్యం విశిష్టాంతర్భావ ఏవైకత్వమిత్యర్థః తత్ప్రత్యనీకనానా
త్వమితి విపాతో భయవిధైకత్వప్రత్యనీకనానాత్వం నిషిధ్యత ఇత్యర్థః కార్యకారణభేదః కుతర్కమూలభ్రాంతివిషయః
స్వనిష్ఠభేదాకారైకప్రతీతిమూలభ్రాంతివిషయః అతో భ్రాంతిసిద్ధత్వవిశేషాద్విపాత్రైకత్వప్రత్యనీకత్వావిశేషాచ్చ తే
నాకారేణోభయవిధం భేదం నానాశబ్దేన పరామృశ్య సిషిధ్యత ఇతి నవా ఏకభేదః తత్ప్రత్యనీకమితి ఏకత్వవిధిశేషభూ
తో భేదనిషేధః అత్ర పంచమ్యంతార్థః స్థిరీకరణార్థత్వాద్భవతి రేకో విః ఏకత్వవిధిశ్చ నేహ నానాస్తి ప్రతరణశ్రూయ
తే ఏకధైవానుద్రష్టవ్యమితి ఏకధాపరమాత్మశరీరతైకప్రకారేణేత్యర్థః తథాహామేకః ప్రథమాసంవత్సరమిచ భవిష్య
మిచ నానుః కశ్చిన్మత్తో వ్యతిరిక్తః అత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ నాన్యత్కించన మిషత్ ఇత్యాదావపరమార్థస్త్వమేకైకో నా
నేత్యాస్తి జగతః పత అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతం తదుచ్యతే నాస్తి పరం తతోన్య
దిత్యాదిషు చైకత్వవిధిశేషతయా భేదనిషేధో దృశ్యతే శేషత్వం చ విపాత్రైకత్వస్థిరీకరణలక్షణకించిత్కారేణ భవతి యథా దృశ

220

ప్రయోగః ఏవముభయథా విధైకత్వస్య విహితత్వాదిత్యర్థః స్వైకస్య కార్యకారణభావనిబంధనత్వే కార్యావస్థజగద్వి
శిష్టస్య కారణావస్థచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మణో స్వరూపైక్యం యుక్తం తదంతర్యామికత్వనిబంధనత్వేతు న బ్రహ్మణో జగ
దైక్యం కింతు ప్రకారిణో బ్రహ్మణ ఏకత్వసంబంధస్వయం ఏవ త్రైకస్య శబ్దస్యార్థభేదస్యాత్ తత్ర జగతస్సదాత్మక
త్వేనైక్యాదివివక్షాయాముక్తం ప్రకారప్రకారిణోర్జగద్బ్రహ్మణోః భిన్నత్వేపి జగచ్ఛబ్దో జగద్విశిష్టబ్రహ్మప
ర ఇత్యుక్తత్వాదేకశబ్దస్య చ నార్థభేదః ఉభయథాపి విశిష్టైక్యపరత్వాత్ తథాపి కార్యకారణభావనిబంధనమైక్యం
౨౦ నామరూపావస్థాద్వయోపన్న చిదచిద్విశిష్టవస్త్వైకత్వం యథా రూపస్పర్శాదివిశిష్టఘటస్య తాదృశమృద్ద్రవ్యైక్యం చిదచిదా
త్మకజగద్విశిష్టస్య స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయం బృహత్త్వవిశిష్టస్యచైక్యం ప్రకార్యైక్యం యథా నైల్యవిశిష్టస్య చోత్పలత్వ
విశిష్టస్యచైక్యం న చ విశేషణయోస్తైక్యాభావాద్వస్త్వైక్యహానిః మృద్ఘటాదావపి రూపస్పర్శాదీనాం కార్యత్వకారణత్వావ
స్థయోరైక్యాభావాత్ ఇయాన్విశేషః కార్యకారణభావే భిన్నకాలీనావస్థారూపసద్వారకవిశేషణైక్యం ధర్మ్యైక్యం
యథా సామానాధికరణ్యో ఘటాదితి అన్యత్ర సమకాలసంబంధద్వారకానేకవిశేషణైక్యం ధర్మ్యైక్యం యథాయం దేవద
త్తో బ్రాహ్మణ ఇతి బాల్యయౌవనే భిన్నకాలీనసద్వారకావస్థే వేదనం బ్రాహ్మణశరీరం చ సమకాలవర్త్యద్వారకవిశేషణం
ఏవముభయవిధవిశేషణవిశిష్టధర్మ్యైకత్వమేకశబ్దార్థం అతో జగచ్ఛబ్దవాచ్యధర్మ్యైక్యజ జగత తదాత్మ్యాదితి నిర్దేశ ఉపపన్నః

హాయాననుప్రవిష్టః యో ఽవ్యక్తమంతరే సంచరన్ యస్యావ్యక్తం శరీరం యో ఽక్షరమంతరే సంచరన్ యస్యాక్షరం శరీ
రం యో మృత్యుమంతరే సంచరన్ యస్య మృత్యుః శరీరం ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నా
రాయణః ఇతి ప్రకారనానాత్వం ప్రకార్యైకత్వం చ హి స్పష్టం శ్రూయతే యదపి ఛాందోగ్యతైత్తిరీయకే చ బహు స్యామితి ప్రకరణే అనే
న జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవత్ నిరుక్తం చానిరుక్తం చ నిలయనం చానిలయనం చ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చేతి చిదచి
దనుప్రవేశపూర్వకనామరూపభాక్త్వాపశ్రవణే మం భంగం లింగకస్యాప్యవధానేన జగదుపాదానత్వానుపపత్తేః బహు స్యామి
త్యత్రాపి బ్రహ్మణో బహుభవనం నామరూపభాక్త్వస్య సద్వారకత్వసిద్ధేః శరీరతయా ప్రకారభూతచిదచిన్నానాత్వమర్థసిద్ధమి
త్యభిప్రాయేణ బహు స్యామితి వాక్యముదాహృతం ఏవం కార్యనానాత్వస్య ప్రకారనానాత్వస్య చ విహితత్వాత్ తన్మాత్రనిషే
ధస్య చ విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చ కుతర్కసిద్ధకార్యకారణభేదవిషయలౌకికప్రతీతిసిద్ధస్వనిష్ఠభేదవిషయాశ్చాభే
దశ్రుతయ ఇత్యర్థః నానాత్వనిషేధాదపరమార్థవిషయత్వం శంకతే నానాత్వేతి ఇయం శ్రుతిః భేదస్య నిషేధార్థమేవమనూ
ద్యత ఇతి భావః పరిహరతి నేతి అప్రాప్తస్యానువాదత్వాయోగాత్ అతో విషయవిభాగాదవిరోధ ఏవ న్యాయ్యః తదుక్త
మాచార్యపాదైః యుక్త్యా విశ్వస్య గుణశరీరవికారభేదకథనాద్ దిగాచర విధి ప్రతిషేధ వాచః అన్యోన్యం భిన్నవిషయా
న విరోధగంధమర్హంతీతి తన్న విధయః ప్రతిషేధబాధ్యా ఇతి సవల్పస్య హి యథా విహితస్య హేయాకారవత్త్వే ప్రాప్త్యసంభవాత్ హి

మైత్రకత్వం విహితం నిషేధస్య తాదృశైకవిరోధిభేదవిషయత్వే సతి తద్భిన్నైకరణవృత్తిత్వం సిద్ధ్యతీ నత్వవిరోధ్యధర్మాంతరని
షేధస్తు తదుపపద్యతే నహి వృద్ధవపుటుల ఇత్యుక్తే ఘటు ద్విత్వనిషేధావప్రద్ధ్యం ఘ్రకత్వోపకారకః ఘటుద్విత్వస్యవృద్ధ్యు
ప్రైకత్వావిరోధిత్వాత్ తకావ్యకో ఘటఇత్యుక్తే ఘటగతరూపపరిమాణాదిభేదనిషేధో ఘటూబ్యధర్మైకవిధిరూపకా
రకః రూపపరిమాణాదిభేదస్య ఘటవృత్త్యైకత్వావిరోధిత్వాద్ధ్యేయవిరోధ్యధర్మనిషేధ ఏవ హి విధ్యుపకారకః కించ న కేవల
మయుపకారకాభావః ఐకవిధివిరుద్ధం చ కృత్స్నభేదనిషేధపరత్వం సమానాధికరణవాక్యైనైకవిధాద్భిన్నవిశేషణీభిధా
యిశబ్దానాముకవిశేష్యవృత్తిత్వం హి సామానాధికరణ్యం న చ ప్రకారభేదే తిష్ఠతి కృత్స్నభేదనిషేధ ఉపపద్యతే అతో భేద
నిషేధ ఉపపద్యతే అతో భేదనిషేధస్యైకవిధివిశేషత్వాత్ప్రకారణభేదః స్వనిష్ఠభేదశ్చ నిషిధ్యత ఇత్యభిప్రాయః కించ న చా
నుకశ్చిజ్జనితా న చాధిపః న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే తేనాహి బ్రహ్మణోఽస్య ద్వితీయం కః న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కు
తోఽన్య ఇత్యాదిభిః స్వతంత్రరూపవస్తువిశేషవిషయనిషేధదర్శనాత్ సామాన్యేనావగతాభేదనిషేధస్తత్ర భాగపర్యవ
సాయింతేన పరవస్తుత ఏవ ధర్మసిద్ధం తత్ప్రత్యనేకనానాత్వవిరుద్ధత్వాత్ త్రైషు చిద్వాక్యేషు తస్యైకత్వం తోక్తత్వాచ్చ అథ యత్ర
గాపవాదన్యాయం అభిప్రాయస్తథాపి నపునరితి బ్రహ్మణః కార్యరూపేణ నానాత్వవిషయశ్రుతివాక్యేదాహరణం ప్ర
కారనానాత్వవిషయవాక్యానామపి ప్రదర్శనార్థం ఏకస్య బహుధా విచారః ఏకో దేవో బహుధా నివిష్టః త్వమేకో బ

ధికరణవాక్యప్రతిపన్నస్య శేషిభూతైకవిరోధస్య ప్రసంగాత్ అత్ర గార్హపత్యవాదన్యాయేన నిషేధస్య విహితభేదవ్య
తిరిక్తవిషయత్వాచ్ఛాగపశున్యాయేన సామాన్యేన భేదనిషేధస్యాపి తంత్రభేదనిషేధపరత్వావసాయిత్వాచ్చ భేద
నిషేధశ్రుతయో ఽ బ్రహ్మాత్మకనానాత్వనిషేధపరాః న తు భేదవత్ప్రనిషేధపరా ఇతి సంగ్రహః। యత్ర హీత్యాదివా
క్యానామయమర్థః యత్ర యదా ద్వైతమివ భవతి స్వనిష్ఠభేద ఇవ భవతి ఇవశబ్దః స్వనిష్ఠభేదః స్యాత్తాత్త్వికత్వాద్వా
తకః కథమివేతి వదన్ బహుభంగిరిత్యాదివివక్షితార్థం వా తత్ర తదా ఇతర ఇతరమిత్యేతేన పశ్యతి కేనేతి వక్ష్యమాణత్వాదిత
రేతి భృత్యాహారః ఇతరః స్వనిష్ఠో ద్రష్టా ఇతరం స్వనిష్ఠం ద్రష్టవ్యం స్వనిష్ఠదర్శనసాధనేన పశ్యతి యత్ర త్వస్యేతి యత్ర తు
యదా అస్య ఉపాసకస్య సర్వం పరాత్మైవాభూత్ పరమాత్మసామానాధికరణ్యేన సర్వం సాక్షాత్కృతం న పూర్వమనాత్మ
భూతమిదానీం సర్వమాత్మా భవతి అతస్సాక్షాత్కారాభిప్రాయేణాభూదితి నిర్దేశః। అస్యేత్యుక్తేః క ఇత్యధ్యాహారః ఇ
తర ఇత్యుక్తత్వాత్ తదా స్వనిష్ఠః కో ద్రష్టా స్వనిష్ఠేన కేన దర్శనసాధనేన స్వనిష్ఠం కం ద్రష్టవ్యమర్థం పశ్యేత్ జ్ఞాతృ
జ్ఞేయజ్ఞానసాధనేషు స్వనిష్ఠం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః। ప్రకృతనిషేధానుయోగ్యతో ప్రతీతిసిద్ధస్యైవ నిషేధ్య
త్వాల్లౌకికప్రతీతేః స్వనిష్ఠతావిషయత్వాత్ తద్రూపస్యైవ నిషేధవిషయత్వోపపత్తేః। యద్వి ద్రష్టృదృశ్యాదిమా
త్రం నిషిధ్యతే తదానీం తద్విత జ్ఞాతృత్వపృష్ఠివాసుదేవః ప్రతిపాదిత అహం మనురభవం సూర్యశ్చేతి పరమాత్మసాక్షాత్కారద

222

యం సర్వపారమార్థ్యేఽపి తసలిని రసనేంయుతంయులా పొంయుత్వస్యావర్జనీయత్వాత్ తత్ర శ్రుతిభటితరేలాత్రస్యత త్సంబం
ధా పార్థక్యేష్వైకవాక్యఘటితా త్సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణః స్వసంకల్పేన స్వగతహేయస్య తద్విషయ శ్రుమస్యవాపాదానాంరెూ
గాదసర్వజ్ఞత్వే సర్వజ్ఞత్వశ్రుతివిరోధాత్ సర్వశక్తేః స్వగతహేయానివారకత్వారెలాగాదశక్తత్వే సర్వశక్తిరెలాగ శ్రుతి
విరోధాభ్యుతిబలాదిద్యకవిరోధాభావే తానేవానువినశ్యతి న జాయతే మ్రియతే ఇత్యాదివాక్యప్రతిపన్ననిత్యత్వానిత్యత్వ
నిర్గుణత్వసగుణత్వాదేః శ్రుతిబలాద్విరోధాభావే నస్వైచిదపి నార్యంయు సంచారానపేక్షతయా మీమాంసానైరర్థక్యాద్భిన్న
౨౨ త్వాభిన్నత్వరెలా శ్రువిరోధాభావేన పారమార్థికాపారమార్థికత్వేన విభాగస్యానభ్యుపగంతవ్యత్వాత్ పృథగాత్మానం ప్రేరి
తారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమితి పృథక్త్వజ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వశ్రు
వణిదవసాక్ష్యస్త్రరమణీతోవామిత్యాదినా భేదజ్ఞానవతో సంమూడత్వస్మరణే జీవపరరెలా నిరుంత్వత్వనియమ్యత్వాది
లక్షణభేదస్య ఘటభేదవత్ప్రమాణాంతరాగోచరత్వేనానువాదత్వాసంభవాద్విహితస్య నిషేధారెలాగాదుపాసనార్థత్వ
శ్రుయణ స్వార్థయోర్నాస్యం దేవతావిత్యాదివాక్యప్రతిపన్నైకత్వేఽపి ప్రసంగాద్వైకల్యస్యావిధిశేషవాక్యప్రతిపన్నత్వే భేదస్య చతు
ర్భత్వాన్నియతహేర్వాపర్యవిరోధతయావభేదస్యాయావిషయత్వాద్విరోధాధికరణన్యాయేన భేదశ్రుతేః పరభూత
నిషేధాత్మత్వాత్ ప్రతిబంధకత్వాద్వైకల్యవిధిశేషస్య భేదనిషేధస్య విహితైకల్యవిరోధిభేదనిషేధకత్వోపపత్తేరనపేక్షాసమానా

జ్ఞస్య వివిధభేదప్రపంచపరః అతో నానాత్వవిశిష్టబ్రహ్మానుసంధానం ప్రమితమిత్యర్థః తతః కిమిత్యత్రాహ అత ఇ
తి నానాత్వానుసంధానస్య శాంతిహేతుత్వద్వారా సమస్తభయనివృత్తిరూపమోక్షోపాయతావచ్ఛేదబుద్ధిభేదయప్రా
ప్తిహేతుత్వాపత్తిస్సిద్ధిరుద్దేశ్యత్యర్థః ననుమనుష్యపాణిదర్పణాదిగతప్రతిబింబేష్వివ దేహేషు రాగద్వేషాదినివృత్త్యర్థః
సర్వస్య బ్రహ్మాణ్యవస్థితానుసంధానవిధిః కిం న స్యాత్ తస్మైవం ప్రవృత్తినివృత్తిభేదస్యైకార్థవృత్తిత్వం సామానాధికర
ణ్యమిత్యుపపాదితత్వాద్వ్యాధార్థత్వస్య వక్ష్యమాణదూషణోపహతత్వాచ్చ అథ బాధ్యపూర్వకమేతచ్ఛ్లోకార్థమా
హ। ఇదమచ్యుత ఇతి అచ్యుత ఇత్యనేన దోషనివృత్తిః అనాత్మ ఇతి బద్ధవ్యావృత్తిః న హి పరమాత్మనా వ్యాప్యః యద్వా ఆత్మత్వం
వ్యాప్యం శరీరం కృతశరీరం తద్రహితో నాత్మ్యః అనిరుక్త ఇతి ముక్తవ్యావృత్తిః స హి బద్ధావస్థాయాం దేవాదిశబ్దైరుక్తః అ
నిలయన ఇతి నిత్యముక్తవ్యావృత్తిః తేషాం హి భగవానాధారః స్వోక్తార్థవిషయం వచనముపబృంహణం దర్శయతి యథా
క్తమితి ప్రోనిరిష్టవానిః ఛిద్రమనిష్టప్రాప్తిరంధ్రం భ్రాంతిస్సత్యతచిత్తశ్లేషం విత్రియరూతేనాంగానామపసాదః యథా
ధాం యథా వ్యాపారః ఏకస్మిన్నప్యతిశ్రాంతే మునహాయాతోధ్యానవర్జితే దస్యుభిర్ముష్యితే నైవ యుక్తమాత్రం దివం
భవశంవరం హి తవహా జ్వలావంజరాంతవ్యేవస్థితిః నా శౌరిచింతావిముఖజనసంవాసవైశసమిత్యాదివచనాన్యా
దిశబ్దవివక్షితాని భేదవాచినో అంతరశబ్దస్య విచ్ఛేదార్థత్వం కథమిత్యత్రాహ బ్రహ్మణీతి అవిచ్ఛిన్నం హి ధ్యానం నిరం

శాంరూపమహమితి ద్రష్టురాత్మనో మనుష్యాద్యభిపదార్థానాం చ సామ్యాత్ తత్ప్రశ్రవణం విరుధ్యతే తస్మాద్వక్ష్య
తి కల్పితత్వాద్ద్రష్టృదృశ్యాదికం ప్రకారిభూతపరమాత్మప్రతిపత్తేస్తత్సమానాధికరణ్యమంతరేణ స్వనిష్ఠతయా
భాతి రజోగద శాంకరూపం తత్ప్రకారిణః పరమాత్మనః ప్రతిబింబ్యమానత్వాదహంశబ్దవాచ్యపరమాత్మసామానాధికర
ణ్యేన ప్రకాశత ఇతి వైషమ్యం న తు ద్రష్టృదృశ్యాదినివృత్తిరిత్యభ్యుపగంతవ్యం అన్యథాహమదేవాదిదర్శనస్య భ్రాంతత్వప్ర

౨౨౩

సంగాత్ నేహ నానాస్తి ఇహ ప్రపంచే లోకదృష్టప్రకారేణ నానాభూతం స్వనిష్ఠతయా భిన్నం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః స్వనిష్ఠద
ర్శనే ప్రత్యవాయరూపం మృత్యోరితి తమసో హా ఏష తమః ప్రవిశతీతి పన్నిర్దేశః నానేవ స్వనిష్ఠమివ అజ్ఞానాదజ్ఞానమా
హాత్మ్యాదిత్యర్థః ఏవోతిరిక్తే విషయాజ్ఞానం ప్రాగేవ సిద్ధం తథాప్యతిశయితమజ్ఞానం స్వనిష్ఠతయా తద్వస్తుదర్శనమి
త్యభిప్రాయః యదా హ్యేవైష ఇత్యాదిశ్రుతిముపాదాయ తత్ర బ్రహ్మణి తాదృశాపూర్వప్రత్యభిజ్ఞాముక్తేరనుదయదూష
యతి తదసదితి తదసత్ భయప్రాప్తిహేతుత్వం నేత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ సర్వమితి బ్రహ్మణః కార్యజగద్రూపేణ నానాత్వా
నుసంధానం ముక్తిహేతురితి సిద్ధాంతార్థః ఇదానీం పరోక్తశాంతిహేతుత్వమభ్యుపగమ్యోక్తం కథం తత్ర నానాత్వాను
సంధానప్రతీతిః కథం వా తస్య భయప్రాప్తిహేతుతావిరోధిత్వమితి శంకాయామేతద్విభృణోతి తథాహేతి అత్ర నా
నాత్వానుసంధానప్రతీతిం దర్శయతి సర్వస్యేతి న హి కేవలం బ్రహ్మోత్పత్తం అపి త్విదం సర్వం బ్రహ్మోత్పత్తం సర్వశ

తరేబవహ్వస్వరస్యసంభవాత్. తథాహి భయహేతోరభయహేతుప్రతియోగిత్వాదభయహేతుపరప్రతిష్ఠా
పదస్యైకవాచిత్వాభావాదావృత్తేరసావహంజస్యంతత్వావహంజస్యాయప్రతిష్ఠాశబ్దస్యైకపరత్వే ముఖ్యా
ర్థఃపానిః ధృఢసంబంధోహి ప్రతిష్ఠా యథా రాజ్యే ప్రతిష్ఠిత ఇతి ప్రథమం ప్రతిపన్నప్రతిష్ఠాపదస్యార్థభంగశ్చా
నుపపన్నః పూర్వసిద్ధైకార్థావగతిపరత్వాద్విందతిధాత్వస్వారస్యం చ సప్తమీచాస్వరసా అభేదప్రతియోగిత్వావ
ధిత్వసంబంధవివక్షాయాం తృతీయాపంచమీషష్ఠీనామేవ స్వారస్యాత్ కరోతౌ చ ప్రతిపత్త్యర్థత్వాదస్వారస్యం
చ మనసి కురుత ఇతి యోజనాయామధ్యాహారః ఏష హ్యేవానందయాతీతి పూర్వవాక్యప్రతిపన్నభేదవిరోధశ్చ
ఆనంతరం చ భీషాస్మాదితి ప్రకాశితత్వేన భేదాభ్యుపేతే అతోఽప్యభేదనిషేధశ్చానుపపన్నః ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్
న బిభేతి కుతశ్చన కదాచనేతి పూర్వాపరవాక్యైకగుణవిశిష్టవేదనస్యాభయహేతుత్వోక్తేర్బ్రహ్మణి భేదనిషేధస్యా
భయహేతుత్వకథనం చ విరుద్ధం బ్రహ్మవిదాప్నోతీతి విద్యుపక్రమం తద్వచ్ఛ బ్రహ్మణి ప్రతిష్ఠాయా వేదనరూపత్వ
మేవ భయముక్తం నైవకేవలరూపత్వం నవ్యైకవత్ తద్బుద్ధ్యాఽభయస్య చ ప్రతిష్ఠాశబ్దవాచ్యత్వం దృఢసంబంధవాచినః ప్రతి
ష్ఠాశబ్దస్యతూపాసకం బ్రహ్మప్రత్యుపాసకతయా సంబంధిపర్యవసానం యుక్తం బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వేప్యతిరిక్తమి
థ్యాత్వేనపరోక్తం సూత్రద్వయం పరిహారతి యదుక్తమితి అథ స్మృతిపురాణయోస్సవిశేషపరత్వముపపాదయతి

తరమిత్యుచ్యతే అత్రాంతరం విచ్ఛేదవ్యవసకస్యేత్యపేక్షాయాం ప్రతిష్ఠాయాః ప్రకృతత్వాత్తస్యా విచ్ఛేదః ప్రకృత
బ్రహ్మవిషయమేతదప్యేష ఇత్యుదాహృత్యేభిభాషాస్యాదిత్యనంతరశ్లోకే వాయుసూర్యాదిసర్వచేతనప్రకాశిత్వశ్రుతే
థనాదంతరశబ్దస్యోపాసనవిచ్ఛేదపరత్వమేవయుక్తం న తు భేదపరత్వం అతో యమర్థః పూర్వాపరశ్రుత్యంత
రవాక్యానుగుణ ఉపబృంహణానుగుణశ్చ పరోక్తస్తు తదుభయవిరుద్ధ ఇతి భావః నను యదాప్యేష ఇత్యత్ర
౨౨౮ ప్రవిష్టావిచ్ఛేదోర్థః శ్చేదేతస్యామితి ప్రలింగతాస్యాత్ అదితిః పాశానితి న్యాయాద్విభక్తివ్యవగతనపుంసకత్వావివ
క్షేతి చేత్తథాప్యస్వరస్యమవర్జనీయం తచ్చస్వరసార్థే సంభవతి నోపపద్యతే సప్తమీ చాస్వరసా తస్యావిచ్ఛేద
ఇతి వ్యాఖ్యాతౄః స్వరసా న తు తస్యాం విచ్ఛేద ఇతి ప్రతిపదికాస్వరస్యం చ ప్రతిష్ఠాపరత్వే స్యాత్ పూర్వవాక్యే యదాప్యే
షైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేనాత్మ్యే ఇతి బ్రహ్మపరతయా ప్రయుక్తస్యైతస్మిన్నితి పదస్యానంతరవాక్యేపి బుద్ధివిపరివృత్తేః।
ఉచ్యతే న తావల్లింగసప్తమ్యోః ప్రతిపాదికస్య చాస్వరస్యం బ్రహ్మపరామర్శిత్వాదతశ్శబ్దస్య అనంతరశబ్దశ్చాపేక్షా
శపరః నిరంతరం సాంతరమితి ప్రయోగాత్ అంతరం చ దేశతః కాలతశ్చ భవతి కాలకృతం చాంతరం విచ్ఛేద ఏవ న
ష్వేవం సతి కస్య విచ్ఛేద ఇత్యపేక్షాయాం ప్రతిష్ఠాయా అంతరమిత్యధ్యాహారః స్యాత్ తచ్చాయుక్తం అనధ్యాహారే
ణ నిరాపేక్షాసంభవాదితి చేత్ న సంనిధిలబ్ధస్యార్థస్యాధ్యాహారనిరపేక్షత్వాత్ తథాప్యస్వరస్యమితి చేత్ తద్వరంష్ఠాం

త్రస్యావృత్తిః లోక్యత ఇతి లోకః ప్రమాణసిద్ధత్రివిధచేతనాచేతనవర్గః అత్రాత్ర రాద్ధాంతో భాష్యేనుసంధేయం తత్
యాభిప్రేతః అసంమూఢస్సమర్త్యేష్వితి చేతనాచేతనవిలక్షణత్వేన జానన్ సంమూఢ ఇతి కథనాత్పూర్వవైలక్ష
ణ్యం తాత్త్వికమిత్యుక్తం భవతి త్యభిప్రాయః దారకత్వాదిభిర్వైలక్షణ్యాద్వైశద్యార్థం మయా పాదత్రయం మత్స్థానీతి అత్ర
శరీరలక్షణం సూచితం భవతి సర్వభూతాని మదాయత్తస్థితీని నాహం తదాయత్తస్థితిరిత్యర్థః లోకదృష్టప్రకా
రేణ నాహమాధారః అపి తు సంకల్పమాత్రాదిత్యాహ న చేతి నిషిద్ధస్య విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాదయమేవార్థః
యోగమైశ్వరం ఈశ్వరాసాధారణం సర్వశక్తియోగమిత్యర్థః న చ తుల్యత్వాన్నిత్యాధారకత్వపారమార్థ్యనిషేధశ్చేద్యో
గమైశ్వరం పశ్యేతి విరుద్ధం మమ భ్రాంతిం పశ్యేతి హి తదా వక్తవ్యం యోగమైశ్వరమిత్యేతద్వివృణ్వన్నిమమేవార్థమా
హ భూతభృదితి మమాత్మా మమ సంకల్ప ఇత్యర్థః ఆత్మశబ్దో హి మతివాచీ యత్నేఽర్కేఽగ్నౌ మతావాత్మేతి అతోఽత్రాత్మశ
బ్దః సంకల్పరూపజ్ఞానవాచీ మమాత్మా భూతభావన ఇత్యనేన న చ మత్స్థాని భూతానీత్యస్యార్థః స్పష్టీకృతః భూతభావనః
భూతానాం సత్తానువర్తకః అద్వాచేతనస్యేశ్వరస్య హి సగుణత్వమితి శంకాయాం కారణేతిరిక్తవస్తునిషేధప్రదర్శనా
ర్థం చ జగత్కారణమాహ అహమితి ప్రభవః ప్రళయశ్చోక్తః స్థితిస్తు ధారకత్వకథనేన సిధ్యతీతి ధారకత్వం విశినష్టి
మయీతి విష్టభ్యాహమిత్యనేన నియంతృత్వముక్తం తచ్చ శరీరత్వలక్షణం యో మామజమిత్యాదినాభిప్రేతం చ

స్మృతిత్వాదినా సామాన్యేన ప్రమాణస్య తదవాంతరరూపస్య శబ్దస్య చ సవిశేషవస్తుపరత్వోపపాదనాభ్యాం ప్ర
సక్తప్రత్యక్షవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనాసామర్థ్యోపపాదనాద్విశేషణ వేదాంతవాక్యానాం సవిశేషపరత్వోపపా
దనేన స్మృతిపురాణయోః శ్రుతివిరుద్ధార్థప్రామాణ్యాసంభవాచ్ఛ్రుతయోస్సవిశేషపరత్వం సిద్ధమిదానీం స్మృతి
పురాణయోరపి పరోదాహృతవచనానాం పూర్వాపరపర్యాలోచనయా సవిశేషపరత్వముపపాద్యతే యథా
లౌకికప్రమాణశ్రుతివిరుద్ధానర్థాన్నేదం శాస్త్రం ప్రతిపాదయతి ఏవమేవ పూర్వాపరవాక్యవిరుద్ధమప్యర్థం
న స్మృతిపురాణేఽపి ప్రతిపాదయితుం శక్నువంతీత్యభిప్రాయః పరేణ సర్వస్యావిద్యకత్వావిశేషేణ స్వాభావికత్వ
వైషమ్యేన భగవదమాదద్వైతస్పష్టతాభ్రమాత్పూర్వం పురాణవచనాన్యుపన్యస్య పశ్చాద్భగవద్గీతావచనాన్యు
దాహృతాని అత్ర తు స్వాభావికత్వవైలక్షణ్యే భగవదనంతగుణవిభూతిమత్త్వస్పష్టతయా చ భగవ
ద్గీతావచనాని పూర్వముపన్యస్య పశ్చాత్పురాణవచనాని ప్రదర్శ్యంతే అతః స్మృతిపురాణయోరిత్యుక్తం పరేణ
స్వోదాహృతవచనప్రతిపాద్యతయా యోఽర్థోఽభిమతః తద్విపరీతార్థపరత్వేన స్పష్టతమాని వచనాని ప్రథమం
ప్రదర్శ్యంతే పశ్చాత్తదవిరోధేన పరోక్తవచనానామర్థప్రతిపాదనార్థం యో మామితి అత్రాజమితి పదేన అచిత్త
త్వం స్పృష్టచేతనవ్యావృత్తిః అనాదిమితి ముక్తవ్యావృత్తిః తస్యాజత్వం వేదీమతే లోకమహేశ్వరమితి నిత్యము

ర్థాదిభర్తేః తత్ప్రయుక్తః యథా వ్యాపకాద్ధిరణి తన్నిమ్మ్యాదన్యః పంచదశోదిత ఇతి యోమామేవమసంమూఢ ఇతి
కృత్స్నవైలక్షణ్యజ్ఞానవతాఽసంమూఢత్వముక్తం ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమితి తస్యార్థస్య గుహ్యతమత్వము
క్తం అతోఽస్మిన్నర్థే తాత్పర్యమితి స్పష్టం పురుషోత్తమశబ్దస్య సమాససాధుత్వం నసంశయితవ్యం నగోత్తమా
దివసిద్ధం భవతీతి మహాభాష్యవచనాత్ పాణినివత్ తత్పురుషోత్తమశబ్దనిర్వాహాకృతావప్యుషిసేమాత్తమత్వా
చ్చపురుషోత్తమ ఇతి పంచమీసమాసో వా అక్షరాదపి చోత్తమ ఇతి వ్యాఖ్యాతం పూర్వనిపాతస్తు సామానా
ధికరణ్యవివక్షాయామేవ న తు పదవివక్షాయామపీతి నానుశాసనవిరోధశంకాప్రసంగః ఏవమేవ భిర్వచన్యైశ్చి
దచిద్విలక్షణ్యస్య ప్రతిపాదితత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధీత్యాదేస్తు దవిరోధేనాద్ధ్యవసేయః యో లోకత
త్రయమావిశ్య విభర్తీత్యాదినాప్యేషస్య భగవచ్ఛేషత్వధార్యత్వనియామ్యత్వవ్యాప్యత్వశరీరత్వాదవిఃపాతత్వా
త్రస్య చ నిషేద్ధుమయుక్తత్వాన్నతదస్తి వినా యత్స్యాదిత్యాదినా అతదాత్మకస్య నాస్తిత్వముచ్యతే అవినాభా
వశబ్దస్య మిథ్యాత్వపరత్వేన ప్రవిధ్యభావాచ్ఛ తథాభూతే పృథక్త్వమిత్యభిప్రాయః వినా శబ్దోఽపాసంబంధపరః అవి
నాభావశబ్దస్య సంబంధనియమపరత్వాత్ అథ పురాణవచనాన్యుపన్యస్యంతే తత్ర ప్రథమస్తు మితభేదమిత్యా
స్యవచనస్యార్థం వ్యాచక్షాణః తదుపయోగిత్వేన తదుపక్రమోపసంహారయోః స్వవిశేషపరత్వం దర్శయిష్యన్

226

దచిద్వైలక్షణ్యేనం రోక్తిం దర్శయతి ఉత్తమ ఇతి పూర్వస్మిన్ వచనే క్షరాక్షరశబ్దోక్తౌ బద్ధముక్తౌ కూటస్థః నిర్వి
కారః జ్ఞానసంకోచరూపవికారాభావాన్ముక్తస్య కూటస్థశబ్దః సాధారణవాచీ వా। సర్వేషు లోకేషు కాలేషు చాకారం
భవతీతి ముక్తాత్మన ఉభయవిభూతిసాధారణత్వాత్కూటస్థత్వం। పరమాత్మేత్యుదాహృత ఇత్యనేన పరమాత్మావ్య
వస్థిత ఇత్యేతదపేక్షాన్వితా నారాయణానువాకః స్మారితః అక్షరాదపి చోత్తమ ఇత్యనేన చ తత్రైవ పాఠాక్షరః పరమః
౨౬ స్వరాడిత్యుక్తం సంకోచరూపక్షరణాభావాదక్షరణముక్తః స్వరాట్స్వతంత్రః అకర్మవశ్యః పరమః జీవగతావస్థా
సంతతః పరముత్కృష్టావస్థాంతరాభావాత్పరమ్యం సర్వాణీతి పదం బ్రహ్మేశానవాద్యభిప్రాయం స బ్రహ్మా స శివస్సేం
ద్రస్సోక్షరః పరమస్స్వరాడితి బద్ధముక్తజీవవాచిపదైః సమానాధికృత్యైః భగవాననుక్తః తత్ర విశ్వమేవేదం పురుష
ఇతి చ సమానాధికరణ్యవాక్యం శ్రూయతే సామానాధికరణ్యే హేతుశ్చ తస్మిన్ననువాకే స్పష్టః తద్విశ్వముపజీవతి పతిం
విశ్వస్యాత్మేశ్వరం వ్యాప్య నారాయణస్థిత ఇతి చ వాక్యజాతే దార్యత్వదారకత్వనియంతృత్వనియామ్యత్వశేషిత్వశేషత్వ
వ్యాప్యత్వవ్యాపకత్వాదికమేవ సామానాధికరణ్యనిబంధనం తు ద్రష్టవ్యమితి స్పష్టం తదత్రాప్యుచ్యతే ఆవిశ్యేతి వ్యాప్య
నారాయణస్థిత ఇత్యస్యార్థః ఉక్తః పతిం విశ్వస్యేత్యస్యార్థః ఈశ్వరశబ్దేనోక్తః ఈశ్వరశబ్దోపి శేషివాచకః అత ఏవ పా
పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమిత్యత్ర ప్రత్యంతరపాఠ్యవివక్షయా మాత్మేశ్వరమిత్యుక్తం తద్విశ్వముపజీవతీత్యస్యా

స్వరూపం యస్య సమస్తకల్యాణగుణాత్మకః బవాంప్రీ పాశాపచారిణః శిలాపుత్రస్య శరీరమితి నిర్దేశవత దివ్యా
త్మస్వరూపమేవ స్యాదితి స్వశక్తితి స్వం శతె శాద్భుత భూతసర్గః యద్వా శక్తిస్సామర్థ్యం స్వగుణలవధర్మత భూత
జాత ఇత్యర్థః భూతసర్గః భూతసమూహాః యద్వా సృజ్యత ఇతి సర్గః కార్యవస్తు జాతమిత్యర్థః అదాభిప్రాయ
విశేషేణ షాడ్గుణ్యం పశబ్దవ్యుత్పత్తి ప్రధమం దివ్యవిగ్రహావత్త్వమాహ ఇచ్ఛేతి అభిమతత్వం అభిమతస్వార్థత్వం ఆర్తో
ర్థేనిష్ఠాం యథా అదృష్టాద్రష్టా అశ్రుతః శ్రోతేతి తత్ర వ్యాపార్థేం యద్యః క్తః అద్రేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యాద్యైకార్థ్యాత్
అభిమతస్యానురూపత్వమనురూపస్యానభిమతత్వం చ లోకే దృశ్యతే తదుభయవ్యుదాసార్థం ఏవం చాభిగృహీతాభిమతశబ్దే నిరూ
ప పదే చ బహుశబ్దో నిత్యేచ్ఛయా అవతారసమయే జన్యేచ్ఛయా అవతారసమయే జన్యేచ్ఛయా చ సాధారణః అసం
ఖ్యాతా అథావతారద్వారేణ సాధ్యం విగ్రహప్రయోజనమాహ సంసాధితేతి అథ షాడ్గుణ్యవత్తామాహ తేజ ఇతి నా
త్ర వివక్షా మహాశబ్దనశబ్దార్థో సర్వగుణసాధారణో మహత్త్వమపరిఛిన్నత్వం యథా మహాతేజో మహాబలః మహాబు
ద్ధిర్మహావిద్యా మహాశక్తిర్మహావీర్యో ద్యుతిరితి తథా చ ప్రకృష్టం విజ్ఞానం బలమతులమిత్యాదిను శబ్దేన తేషాం మంగళత్వ
ముచ్యతే ఏవం స్వరూపతో విగ్రహతో గుణతశ్చ పర ఇత్యాహ పర ఇతి గుణేదిదోషాణి తత్ర దోషశబ్దార్థం విభజతే నయ
త్రేతి స్నేహాదయః క్లేశకర్మతిపాకాశయాః అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాః క్లేశాః కర్మశుభాశుభాత్మకం జాత్యాదయః

227

ఉపక్రమవచనాన్యుపాదత్తే సస ర్వేతి తత్ర ప్రథమగ్రంథార్థమాహ యత్ప్రత్యనీకత్వపరః సర్వభూతత్వప్రకృతిః
ప్రధానం వికారాశ్చ మహదాదయః గుణదోషాః సత్త్వరజస్తమాంసి తత్కార్యదోషాః తే దోషాః క్లేశాదయః వ్యతీతః విశేషేణా
తీతః నియమేన తత్పరవశతయా సంబంధానర్హ ఇత్యర్థః అతీతసర్వావరణః ఆవరణం ప్రకృతిసంబంధః కర్మవా
సనాదికం తత్సర్వమతీతం యేన స ఇత్యర్థః యద్వా సర్వవిషయం జ్ఞానావరణం సర్వావరణం సర్వవిషయజ్ఞానసంకో
చకాతీత ఇత్యర్థః జ్ఞానశక్త్యాదిసర్వగుణసంకోచాతీత ఇతి వార్థః అఖిలాత్మత్వం వివృణోతి తేనేతి న తమ్యదాత్మ
కోఘుట ఇతి వదిత్యర్థః భువనాంతరాళే అభంరమి భూద్యంతరే అథ దివ్యాత్మస్వరూపస్య మంగళైకతానత్వమాహ
సమస్తేతి సమస్తకల్యాణగుణాత్మక ఇతి కల్యాణగుణవత్త్వముచ్యతే చేదాత్మశబ్దః స్వభావవాచీ స్యాత్ ఏవం సంక్షే
పార్థస్య తేజోబలైశ్వర్యేత్యాదినా విస్తరః క్రియత ఇతి భావః తస్మాదపి నిర్వాహో ద్వివ్యాత్మస్వరూపపరత్వం యుక్తం అ
పేక్షితవిధేరనపేక్షితవిధానం దుర్బలమితి న్యాయాత్ తథా కల్యాణశబ్దో భావప్రధానపరః సమస్తకల్యాణత్వం గు
ణః స్వభావో యస్య స సమస్తకల్యాణగుణః యథా ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే ఇతి సూత్రస్థ ద్వ్యేకశబ్దయోరితి పదం
ద్విత్వైకత్వపరం వ్యాఖ్యాతం అన్యథా ద్వ్యేకేష్వితి వాచ్యం న తు ద్వ్యేకయోరితి తద్వద్భావప్రధాననిర్దేశస్య సాధుత్వజ్ఞా
పనాయ కృతం తత ఏవ మహాగుణస్య జ్ఞానప్రభృతయ ఇత్యభిధేయం కైర్యుక్తం సమస్తకల్యాణగుణా ఆత్మాధర్మి

తుంద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప ఇతి వచనాత్ సంజ్ఞాయత ఇతి పాఠే అస్తు దోష మిత్యాది బ్రహ్మజ్ఞానవి
శేషణం అర్థేనైవ విశేషో హి నిరాకారతయా ధియాం ఇతి న్యాయాత్ జ్ఞానస్యాస్తు దోషత్వాదికం విషయద్వారా
అస్తు దోష మితి దోషాస్పదాచిద్విషయజ్ఞానాద్వ్యావృత్తిః శుద్ధ మితి అశుద్ధసత్త్వసంస్పృష్టేత్యుక్త కర్మవశ్యా
శుద్ధబద్ధజీవవిషయజ్ఞానాద్వ్యావృత్తిః పరం నిర్మలం అత్యంతనిర్మలం అనేన కదాచిత్కర్మసంబంధావర్తితారూ
పమలాన్వితముక్తవిషయజ్ఞానాద్వ్యావృత్తిః ఏకరూప మితి నిత్యముక్తవిషయానేకరూపజ్ఞానాద్వ్యావృత్తిః అన
యాదిశం బ్రహ్మవిశేషణత్వేపి వ్యావృత్తిర్ద్రష్టవ్యా బ్రహ్మవిశేషణత్వే ఏకరూప మిత్యాశ్రయణీయం తథోపయోగి విశే
షణం చ భవతి స్థిరస్వభావం ఆశ్రితసంరక్షణాదిప్రతిజ్ఞాయాం దృఢతర మిత్యర్థః అజ్ఞానం మోక్షోపాయజ్ఞానాద
న్యత్తద్విరోధి వా సా విద్యారూపా విముక్తేరయం ఇతి వచనాత్ యద్వా అజ్ఞానం జ్ఞానాభావః బ్రహ్మపర్యంతత్వాభావేనాయ
థావస్థితవస్తువిషయత్వాత్ బ్రహ్మవిశేషణత్వే ఏకవాక్యం జ్ఞానవిశేషణత్వే వాక్యద్వయం ప్రత్యస్తమితభేద మిత్యాది
శ్లోకే ప్రత్యస్తమితభేద మితి పదం వ్యాదినిధాయ సవిశేషత్వవచనాని దర్శితాని అథాగోచరం వచనా మిత్యేతద్వ్యాచః
బ్యాసంయా శబ్దగోచరత్వవచనాని దర్శయతి శుద్ధ ఇత్యాదినా తత్రాశబ్దగోచరస్యేత్యాదికే పూర్వశ్లోకే ముక్తాత్మని భగ
వచ్ఛబ్దప్రయోగ ఔపచారిక ఇత్యుక్తం తత్ర్పథమిత్యపేక్షాయాం ముక్తాత్మవ్యావర్తకం భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్త

228

గావిపాకాః ఆశయో వాసనా సంస్కారః క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వర ఇతి యోగ
సూత్రం స్మారయతి స ఈశ్వర ఇతి యోగశాస్త్రాదపి వేదార్థస్య వైశద్యమవాప్యత ఇతి పూర్వం ఛేదశ్రుత్యర్థః ఉ
క్తః అథ కేవలశ్రుతి నిర్వాహార్థం ఫలితార్థమాహ ఉక్తశ్రుత్యర్థః ఉచ్యతే వ్యష్టిరితి వ్యష్టిసమష్టిశబ్దాభ్యాం కార్యకారణావస్థాకృత నవ
గః ఉచ్యతే రూపం శరీరం స్వరూపం స్వసాధారణం శరీరం శరీరలక్షణం సూచయతి సర్వేశ్వర ఇతి ఈశ్వరాణాం నియం
తా అనేన నియామకత్వం శరీరత్వం సిద్ధం నియామ్యవిశేషాః శరీరం సర్వధృక్ సర్వవేత్తా స్వరూపతః ప్రకారతశ్చ స
—౨౨౮ ర్వం జానాతీత్యర్థః యదాహ విశ్వతశ్చక్షురిత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధం యః యః సర్వతో ధృగ్భవ సర్వం వేత్తీత్యర్థః యదాహ స
ర్వేషాం ధృక్ సర్వవేత్తా వ చక్షుర్దేవానామవలోకయతి తమస్త్యాగేనావలోకతి శ్రుతేః చక్షుః జ్ఞానప్రదః సర్వం విందతీతి వా సర్వవేత్తా అ
వాప్తసమస్తకామ ఇత్యర్థః సమస్తశక్తిః కార్యపర యోగ్య పృథక్సిద్ధవిశేషణం ఉక్తప్రకారేణ సర్వస్య శరీరకత్వాద
స్య సర్వం పృథక్సిద్ధవిశేషణమిత్యర్థః పరమేశ్వరాఖ్య ఇతి పరమశబ్దో నాస్యేశ్వరత్వం సిద్ధం పరం మాస్యేతి వా పరమః
ఏవం విధేశ్వరవిషయం జ్ఞానమస్య వాపవర్గోపాయ వేదనం త్వమా వా సంజ్ఞాయత ఇతి సంజ్ఞాయత ఇతి పాఠే అస్యా
ష విత్యాది బ్రహ్మవిశేషణం యేన శాస్త్రజన్య జ్ఞానేన జ్ఞాయతే యేనోపాసనాత్మకేన సందృశ్యతే యేన పరమభక్తి
రూపేణానుభవరూపేణ చ ప్రాప్యతే అనుభూయత ఇత్యర్థః భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవం విధోర్జున జ్ఞా

దిఙ్మాత్రవివరణరూపత్వం యదుక్తం భక్షగత్యర్థే ఇతి విభజ్యార్థ ఉచ్యతే ఏతేషాం పదానాం తత్ర దర్శితం తథాన్యేష్వపి
ధృశబ్దే ఇతి ధ ప్రత్యయే తిలోపే చ కృతే ఏవంరూపం భవతీతి భావార్థమాహ సమిత్యాదినా అర్థేన సంభర్తా సంభరణమయం
పకరణసంవిధానం ప్రకృతిపురుషకాలాన్ స్వార్థైక్షత్రయోగ్యాన్ స్వరాంతి వ్యర్థః మహదాదిసృష్టిరండరూపకార్య
త్వతద్రూపం యుక్తా సంభరణమితి చావివక్షా భర్తా సర్వమిలాధారణస్య వకారవాచ్యత్వాత్ విషక త్వస్య గకారవాచ్యనేత్యత్వాం
తద్భర్తృవాదపేక్షితవిధేరనపేక్షితవిధానస్య దౌర్బల్యాచ్చ సర్వమిత్యమిహావివక్షితం యద్యపి ప్రత్యయవిశేషయుక్త
స్య భరతేః సర్వమినిరూఢత్వం తథాపి పూర్వోక్తం యదుక్తం స చివార్షవచనబలాదర్శితమిమాం త్రస్య సర్వమిహాచిత్వం నిశ్చ
యల్యతే ఇతి కరణేన సంభర్తృత్వభర్తృత్వప్రవృత్తినిమిత్తే నిష్క్రష్య ప్యేచ్యతే అత ఏవార్థద్వయం రూఢత ఇత్యుక్తం ఉత్తరత్ర
తు ప్రవృత్తినిమిత్తత్రయే సత్యపి తి కరణేన తేషాం ముని కృష్ణతాత్ప్ర ప్రవృత్తినిమిత్తత్రయవిశిష్టధర్మైకపవాత్య
ర్థః బార్థ ఉక్తః గకారార్థమాహ నేతేతి ఉపసర్గస్య ఉక్తానామర్థానాం ధాతులీనత్వాదుద్గమయితా గమ
యితా సంగమయితేత్యేవంరూపపదానామర్థమాహ నేతేతి (స్రష్టేత్యనేనోద్గమయితృశబ్దార్థ ఉక్తః నేతేతి
గమయితృశబ్దార్థ ఉక్తః స్థితికర్తేత్యర్థః గమయితృశబ్దేన సంగమయితృశబ్దార్థ ఉక్తః స చ సంహారః యు
ధాయస్మిన్నిదం సంచవిచైతి సర్వమిత్యత్ర ప్రతిసవెంతి తిసర్గ సంహారాత్ ఉచ్యేతే తద్వత్ లయ ఉదాహారణం భూతం స్వ

మహాశుద్ధ ఇతి యత్ర ప్రవృత్తినిమిత్తప్రాప్త్యంతత్రైవ ప్రాముఖ్యత్వం నాన్యత్రేతి భావః శుద్ధే సిద్ధే శబ్దార్థసం
బంధ ఇత్యత్ర సిద్ధశబ్దవచ్ఛుద్ధశబ్దావధారణగర్భః శుద్ధ ఏవ నిత్యశుద్ధ ఇత్యర్థః అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇతివత్సిద్ధ
శబ్దస్యావధారణగర్భత్వాచ్ఛుద్ధశబ్దో నిత్యపరత్వేన వ్యాఖ్యాతః అనేన నిత్యశుద్ధత్వేన సకలచేతనవ్యావృత్తిః నిత్యసిద్ధా
229
నామపి నిత్యశుద్ధత్వస్య భగవన్నిత్యేచ్ఛాయత్తత్వాన్మహావిభూత్యాఖ్యవిభూతిభూతస్య మహావిభూతిత్వారోగాదు
౨౨౮ ఖంయ విభూతిశేషిత్వం సమస్తచేతనవ్యావర్తకం పరే బ్రహ్మణి ఇత్యనేన చ చేతనవ్యావృత్తిస్సిద్ధా అపరాత్మా హి కేవలబ్రహ్మ
శబ్దేనోక్తః అశబ్దగోచరస్యాపి తస్యైవ బ్రహ్మణో ధ్యేయత్వాత్ ఉత్తరత్ర తు పరబ్రహ్మభూతస్యేతి హి పరమాత్మావక్ష్యతే తత్ప్ర
దేశాంతరేపి పరబ్రహ్మశబ్దః పరమాత్మపర ఏవ దృశ్యతే అతో పరమాత్మవ్యావృత్త్యర్థం మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మ
ణి త్యక్తం సర్వకారణకారణత్వం చ భగవత ఏవ జగదాపాదరహితాహాముఖ్యత్వాఏవముక్తప్రవృత్తినిమిత్తప్రాప్త్యా
త్సర్వేశ్వర ఏవ భగవచ్ఛబ్దముఖ్యవృత్తేః నాన్యత్రేత్యర్థః ఇమమర్థం వివృణ్వన్నాహ పరశస్య మహదాయ శబ్దభగవచ్ఛబ్దా
ర్థమాహా సంభర్తేత్యాదినా శుద్ధత్వం వినా హేయైరితి వివృతం భాగ్యసంపద్వాచకస్త్వైశ్వర్యస్య సమగ్రస్యేతి శ్లోకస్థశ్రీశ
బ్దేన భాగవిభూతే సంభరణీ దర్శిత్వాఖిలావిభూతి శబ్దేన దర్శిత త్వాన్మహావిభూతిత్వం వివృతం సర్వకారణత్వం చాప
రిస్పష్టం అత ఏవ జ్ఞానశక్త్యాదిభిశ్చ నిరతిశయ బృహత్త్వాత్ పరబ్రహ్మత్వం స్పష్టం అత ఉత్తరగ్రంథానాం శుద్ధ ఇత్యా

వాక్యాదర్థరప్రయుక్తసముదాయభేదాద పునరుక్తిః న చాత్ర సముదాయశక్తిః కల్ప్యతే యేనానన్త్యగుణమా
త్రగోచరతా స్యాత్ వచనబలాదేవ శక్తిస్వీకారః పూర్వమత్వరార్థః కథనే భకారగకారవకారా వ్యాఖ్యాతాః అస్మిన్నిత్య
స్యార్థే మహావిచారేతి కశ్చిత్పక్షః పశుకో భవతీతి న్యాయాదస్మిన్నిత్యనేనానేతత్యుక్తం భవతి నిషేధం చ పాంరమిత్యర్థః ఏవం
ప్రవృత్తినిమిత్త పౌష్కల్యాద్భగవత్యేవ ముఖ్యవృత్తిత్వం మహావిభూతి మహార్థేగభేత్వాస్య మహేశబ్దత్వం ముక్తాత్మ
వ్యావృత్త్యర్థః పరం బ్రహ్మేత్యుక్తం కథం తత్రైవ ముఖ్యత్వమన్యత్రాపి తత్ప్రయోగదర్శనాదిత్యత్రాహ తత్రేతి పూజావచ
నార్థానాం ఉక్తిః పూజ్యానామవయవార్థానాముక్తిః పరిభాషారూఢిః తాభ్యామన్వితః యోగరూఢిభ్యాం విశిష్టః అత
ఏవ నైరుపచారేణ ముఖ్యమిత్యర్థః అన్యత్రావయముఖ్యత్వముక్తమిత్యాహ అన్యత్రహీతి ముక్తాత్మనోపచారికత్వోపచారి
ర్థాన్తరప్రయోగేష్వౌపచారికత్వమర్థాద్దర్శితమితి పాశ్చాత్యానాం భగవచ్ఛబ్దప్రయోగవిషయేషు సర్వేషు
ప్రయోగేష్వన్యథాసిద్ధేపి న పాంశక్తిభేదకల్పనం యుక్తం యుక్తం యత్రాజ్ఞానాదయోనిరంతరశాః తదేవ ముఖ్యార్థః గుణవిశేషయో
గాదపి ప్రయోగసంభవాదన్యత్ర వృత్తిరౌపచారికీత్యర్థః అథ తస్మిన్నేవ యోగప్రకరణే ఉపసంహారేపి సవిశేష
రవాక్యాని దర్శయన్ దివ్యవిగ్రహవత్త్వం చాహ స ఈశ ఇతి బద్ధిముక్తిః కర్మరూపావిద్యావశత్వం యః తత్ర దభిమాని
దేవతాద్వారేణ తత్ర తాసాం ప్రతిష్ఠితత్వం యత్రేత్యనువాదస్య పరోవాదసాపేక్షత్వాదప్రభూతం షణ్ణాధిరోయథా

230

త్మానం గమయతి తాప్యస్మిన్ కార్యవర్గస్య లయః కర్తేత్యర్థః ఉపసర్గాః ప్రరోరాగే వృద్ధానాం ధాతువేన తద్వాద
వం వ్యాఖ్యాతం భగవతా పరాశరేణ అథవ కార వ్యాఖ్యానాత్పూర్వమేవ భకారగకారసముదాయస్యార్థమాహ
ఐశ్వర్యస్యేతి సమగ్రశబ్దస్సర్వత్రాన్వేతి పరిచ్ఛిన్నచతుర్ముఖాద్యైశ్వర్యాదివ్యావృత్త్యర్థస్సమగ్రశబ్దః యశో గుణవత్త్వా
ప్రథా శ్రీర్భాగ్యసంపత్ వైరాగ్యం విరక్తిః పరిపూర్ణత్వావసానాతరతేత్యర్థః యథా అవాక్యనాదర ఇతి మతుప్రత్య
యస్య ప్రసిద్ధార్థతాపన్నతద్వ్యాఖ్యాతం అథవ కారార్థమాహ వసంతీతి అన్యేష్వపి దృశ్యత ఇతి డప్రత్యయస్యానేకార్థ
౨౩౦ త్వాదధికరణే కర్తరి చ వృత్తిః భూతాత్మనే భూతానామాత్మని అఖిలశరీరకే యద్వా భూతశబ్దేన కార్యజాతము
చ్యతే తస్యాత్మని అఖిలాత్మని కారణానంతభూతానాం నిత్యముక్తానామాత్మని ఇత్యర్థః అథ సముదాయశక్తివిష
యమర్థమాహ జ్ఞానశక్తీతి పారశ్రవేలత్వేవ వెంష ఇత్యాది శ్లోకద్వయంరూనంతరం జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యేత్యాది శ్లోకః
పరతేత తథాపి ప్రవృత్తినిమిత్తవాచిత్వసంగతివశాదేవమేష ఇత్యాది శ్లోక ఇహోపాత్తః ఉత్పత్తిం ప్రలయంచైవేత్యా
ది శ్లోకస్య ప్రస్తుతానుపయుక్తత్వాత్ త్యక్తః ఏవముపాదానం కృతం భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని ప్రవృత్తినిమిత్తాన్యేవ వాచ్యానిత్య
ర్థః। అశేషతః న ప్రత్యేకం ప్రవృత్తినిమిత్తాన్యపి తు సముచ్చితానీత్యర్థః। అశేషశబ్దేన షాడ్గుణ్యావాంతరభేదరూపం
శీలాదిగుణజాతం చ క్రోడీకృతం యద్యప్యైశ్వర్యవీర్యజ్ఞానాని పూర్వం కంఠోక్తాని తథాపి కతిపయసముదాయ

క్రమముక్తాకస్యచతుః శ్లోక్యాః సవిశేషపరత్వప్రతిపాదనాంశయః ప్రథమాయాం ఉపసంహారేపి సవిశేషపరత్వం దర్శితం
భవతి ఉపసంహారవచసోపాదానముపసంహారస్య బలం భిష్టత్వాత్ త్రింశతే ఏవం ప్రకారం ముక్తాత్మానం ప్రతి నిరవధిపా
రమార్థానా శేషాంశయవిలక్షాదినాంశయః ప్రకారః ఉక్తః తదుపేతవిలక్షణః ఏవం భగవతి ముక్తస్య గుణశ్రుతిదేశః కృతః భేదరా
హిత్వస్య సత్త్వమాత్రత్వస్య వచసామగోచరత్వస్య చ ముక్తస్య గుణస్య నిరవధిపారవిలక్షాదినాంశస్య భగవత్యధిష్ఠాత్వాద్భ
గవతి చ తేషాం నిషేధానాం శతిపంశయవిషయత్వస్య ప్రామాణికత్వాచ్చ తే నిషేధా ముక్తాత్మన్యపి తథావిధా ఇతి కతిపయాంశ
విషయత్వం సిద్ధమితి భావః అథ పరమాత్మనో ధికాలీ గుణానాం ఆమలం మలప్రతిభటం సోపాధికహేయవిరోధిత్వమి
త్యర్థః నిత్యం ఉక్తాకారేణ నిత్యత్వం మలప్రతిభటత్వం నిత్యమిత్యర్థః వ్యాపకం స్వరూపేణ వ్యాపకం అణుత్వం స్వతః ఏవ
ధర్మతోపి వికారరహితం ముక్తస్య హి పూర్వావస్థాం భిన్నం జ్ఞానసంకోచవికాసరూపవికారావిద్యతే నిత్యసిద్ధానామ
పి తథాత్వం తదాంశత్వమితి తద్వ్యవచ్ఛేదః సమస్తహేయరహితం పూర్వహేయప్రత్యనీకత్వం ముక్తం అత్ర హేయ
రాహిత్యముక్తం స్వతో హేయాభావోపి ముక్తస్య నాస్తి పరమాత్మప్రసాదాధీనత్వాత్ తస్య పదమతః ఇతి వదంది వ్యాత్మస్వరూ
పం పరమం పదశబ్దస్య దివ్యలోకే ముక్తాత్మని చ ప్రయోగాత్ తద్వావ్యుత్పత్త్యర్థం విష్ణ్వాఖ్యమితి యుక్తం అథ ప్రథమాయాం ఉపక్ర
మేపి సవిశేషపరత్వం దర్శయతి పరః పరాణామితి అనేన శాస్త్రోపక్రమస్యాపి సవిశేషపరత్వముక్తం భవతి అనేన ప్రత్యా

క్తప్రకారేణ పురోవాదాచ్ఛుతత్వేశ్వరూపవైరూప్యమితి సన్నివేశవైలక్షణ్యముక్తం। అన్యదితి ద్రవ్యాంతరత్వముక్తం మహాది
త్వపరిచ్ఛేద్యత్వం విలక్షణసన్నివేశస్య దృష్టద్రష్టృత్వసకలేతరవిసజాతీయస్య కథం చింతయితుం శక్యత్వమిత్యత్రాహ సమః
సైతికేన హేతునేత్యత్రాహ స్వలీలయేతి లీలాంతరాః ప్రయోజనత్వాత్తదభిసంధిహేతుః నతు కర్మేత్యర్థః। కిం ప్రయో
జనమిత్యత్రాహ జగతామితి న తు కర్మఫలభాగార్థమిత్యర్థః। ఏతద్వివృణోతి నేసేతి వ్యాపినిదేశనిరయమరహితా। యథాత్మా
౨౩౧ దికపుత్రాన్తరనాదిషు। వ్యాపనశక్త్యాపి ప్రతిబంధస్సంభవతీత్యత్రాహ। అవ్యాహతాత్మికేతి నాస్యాః ప్రతిహతిరస్తీత్యర్థః
ంరమద్వ్యాపినీ సర్వావతారానుగుణ అవ్యాహతా దేశకాలవస్తుకృతప్రతిబంధరహితా। ఏవం ప్రవృత్తస్య మితేతి శ్లో
231 కస్య పరమాత్మపరత్వమప్యుపగమ్యాపి నిర్విశేషపరత్వనిరాచికీర్షయోపక్రమోపసంహారయోస్సృష్ట్యైవ ప్రకరణస్సవి
శేషపరత్వం దర్శితం। అథాస్య శ్లోకస్య పరిశుద్ధజీవాత్మస్వరూపవిషయత్వం ప్రత్యస్తమితభేదాదిపదానాం కతిపయ
విషయత్వం వివక్షుస్తదర్థం పరమాత్మవిషయభేదనిషేధాదీనాం కతిపయవిషయత్వాభిధాయీని వాక్యాని దర్శయిష్యం
స్తత్ర పరమాత్మవిషయకతిపయభేదనిషేధపరవచనోదాహరణం నముక్తాత్మవిషయేత్యేకీమయామితి శంకాయాం
ముక్తస్య పరమాత్మసామ్యప్రతిపత్తయే ముక్తగుణైః పరమాత్మస్యాతివిశేషం తం శ్లోకం దర్శయతి। ఏవం ప్రకారమిం
తి। ఏతచ్ఛ్లోకోదాహరణస్య ప్రవృత్తస్య మితేత్యాదిశ్లోకానంతరం పూర్వపక్షేపతితస్య జ్ఞానస్వరూపమిత్యాదేః ప్రథమోదాహ

సంగ్రహణప్రతిజ్ఞానేతి పరః పరాణాం పరమ ఇత్యనేన కాలానవచ్ఛేదసిద్ధిః అనవధికకాలవర్తిత్వస్య పరశబ్దవాచ్య
త్వాత్ పరమాత్మేతి దేశాపరిచ్ఛేద ఉక్తః ఆప్నోతీతి వ్యుత్పత్త్యాత్మశబ్దవ్యుత్పత్తేః ఆత్మసంస్థితః సర్వేషామాత్మత్వేన సర్వవస్తు
భిర్విశిష్టం యద్వా ఆత్మత్వేన సంస్థితతయా సర్వశరీరకత్వాత్ సర్వస్మిన్ పర్యవసితః స్వనిష్ఠః అన్యత్సర్వం తన్నిష్ఠం శరీర
తయా విశేషణత్వాత్ అతః సర్వపర్యవసానభూమిః స్వనిష్ఠ ఇతి వస్త్వపరిచ్ఛేద ఉక్తః ఇదమిదం న భవతీతి హి వస్తుపరి
చ్ఛేదః యద్వా నిత్యత్వవిభుత్వవ్యతిరిక్తైః గుణైస్సమాభ్యధికరాహిత్యం వస్త్వపరిచ్ఛేదః స్వనిష్ఠం పరమాత్మానమపేక్ష్య
తన్నిష్ఠానామన్యేషాం సమత్వాభ్యధికత్వసంభవాదాత్మసంస్థిత ఇత్యనేన వస్త్వపరిచ్ఛేదసిద్ధిః ఏవం సంక్షిప్తమర్థము
పపాదయతి రూపేత్యాదినా తత్ర కాలాపరిచ్ఛేదం ప్రథమం వివక్షుః కాలాపరిచ్ఛిన్నేషు విధ్యమానం పంచకల్పనాన్వితత్వం
బ్రహ్మణి నాస్తీత్యాహ రూపేతి రూపశబ్దేన జాతిరుచ్యతే జాతిగుణౌ చ రూపిణం రూపే ఇతి హానేతి విదః వర్ణశబ్దో రూ
పాఖ్యగుణవిశేషపరః ఆదిశబ్దేన గంధరసాదిరాసనశయనాది క్రియావిశేషాః ఉదయవత్త్వం చ వివక్షితం రూపవ
ర్గాదితి పాఠే రూపశబ్దో నీలపీతత్వాదిగుణపరః వర్గశబ్దో దేవమనుష్యాదివర్గపరః జాతిపర ఇత్యర్థః తన్నిబంధన
స్తద్విషయో నిర్దేశః శబ్దః శబ్దవాచ్యాస్త ఏవ విశేషణం తైర్వివర్జితః యద్వా రూపవర్ణాదితద్వాచిశబ్దరూపైర్విశేషణైర్వి
వర్జితః ఏవమనిత్యవ్యాపకం కశ్యకృతం రూపాదిమత్త్వం బ్రహ్మణి నాస్తీతి కర్మకృతరూపాదినివృత్త్యా తద్వ్యాప్యకాల

స్త్రమితభేదమిత్యాదిపదానాం కతిపయభేదనిషేధపరత్వం చ సిద్ధమితి త్రివిధం ప్రయోజనం అనేన పరః పరాణుమి
త్యాదిగ్రంథజాతస్యావికారాయేత్యాదిసంగ్రహశ్లోకవివరణరూపత్వాద్జ్ఞానస్వరూపమిత్యాదిశ్లోకం ప్రత్యుపక్ర
మత్వమర్థక్రమేణ సిద్ధమితి తస్యాపి సవిశేషపరత్వసిద్ధిః యద్వా ప్రథమాంశోపక్రమోపసంహారయోస్సవిశేషపర
త్వాదుపక్రమోపక్రమభూతస్యాపి జ్ఞానస్వరూపమితి శ్లోకస్య మహావాక్యస్వరస్యవిరోధో నాస్త్యయుక్త ఇతి తస్యాపిస
—౨౩౨ విశేషపరత్వం సిద్ధమితి యద్వా నమస్కారశ్లోకస్య శాస్త్రోపక్రమశేషభూతత్వాత్ తచ్ఛేషభూతస్తదనుగుణార్థావ
ర్ణనే యుక్త ఇతి సిధ్యతి । ఉపక్రమోపక్రమభూతనమస్కారశ్లోకార్థానుగుణం పరః పరాణురిత్యాదేరర్థావర్ణనే
232 యుక్త ఇతి చేత్ న తస్యాప్యుపక్రమభూతప్రశ్నోత్తరవరలాభకథనశ్లోకానుగుణం తదర్థస్యావృతత్వాదిత్యభిప్రాయః
అత్ర బ్రహ్మణః కృత్స్నజగత్కారణత్వసిద్ధ్యర్థం వేదాంతేషు సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదివాక్యైరానంత్యము
క్తం తత్ర త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యం నామ దేశకాలాదిభిః పరిచ్ఛిన్నానాం ఘటాదీనాం కృత్స్నస్య సర్వవిధకారణత్వం దృ
ష్టం కాలత్రయవర్తికార్యజాతకారణత్వే సర్వదేశగతకార్యకారణత్వే చ దేశతః కాలతోఽప్యపరిచ్ఛేదావపేక్షితౌ ఉపాదా
నత్వసిద్ధ్యై వస్తుపరిచ్ఛేదోఽపేక్షితః న హి వస్తుతః పరిచ్ఛిన్నః కులాలః ఉపాదానం భవతి మృత్పిండకులాలయోస్సమానా
ధికరణ్యే సంభవాత్ అతః కృత్స్నకారణత్వసిద్ధ్యర్థం త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యం విస్తరేణ వివక్షుః పరః పరాణుమిత్యర్థేన

కారమాత్రవ్యావృత్తిః అజమక్షరమవ్యయం ఏకస్వరూపమితి సవికారనిత్యప్రధానవ్యావృత్తిః ఏకస్వరూప
శబ్దేన వృద్ధిపరిణామరాహిత్యం వివక్షితం హేయాభావాచ్చ నిర్మలమితి బద్ధవ్యావృత్తిః సదేత్యాదినా ముక్తవ్యావృత్తిరి
తి ఏవం స్వవ్యతిరిక్తసమస్తవస్తువిలక్షణత్వేనోపనిషత్సూత్రం బ్రహ్మ వాసుదేవ ఏవేత్యర్థః త్రివిధాపరిచ్ఛేదవాదినః
శ్రుతిరపి దేవతావిశేషం నిరచినోతి అనంతమితి అనంతశబ్దో యోగరూఢః అతో నారాయణాదిశబ్దపర్యాయః త్రివిధా
నంత్యం యోగిని భగవతో ముఖ్యో వర్తతే సత్యజ్ఞానాదివాక్యే నంతమితి పదం పుల్లింగత్వేఽప్యనంతం యో వేదేతి వేదనశబ్దే
నాన్వయాత్ ప్రథమాంతత్వే తద్యో వేదేతి తత్పదాధ్యాహారః స్యాత్ వాక్యభేదశ్చ స్యాత్ అతస్తత్రయం యోక్త ఏవార్థః త
స్మాత్తదనుసారేణ త్రివిధపరిచ్ఛేదకథనసమయే దేవతావిశేషో నిర్ణీతః వస్తుపరిచ్ఛేదమాహ తదేవేతి సర్వమేతద్వి
తి వ్యక్తావ్యక్తపురుషకాలసముదాయ ఉచ్యతే వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపమేతత్ సర్వం తద్బ్రహ్మైవేత్యర్థః అనేన వస్తుపరిచ్ఛే
ద ఉక్తః సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యార్హత్వం హి వస్తుపరిచ్ఛేదః సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యార్హత్వే నైవ చిదచిచ్ఛ
రీరకత్వహేతుభూతవ్యాపనభరణాదిగుణతః సమాభ్యధికరాహిత్యసిద్ధేశ్చ వస్తుపరిచ్ఛేదసిద్ధిః న హి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య క
స్యచిద్వస్తుచిదచిచ్ఛరీరకత్వసంభవః ఏవం శాస్త్రప్రతిపాద్యం వాసుదేవాఖ్యముఖ్యం లింగకం వస్తుప్రతిపాద్యముక్తం
శాస్త్రోపసంహారే ఏవమయుక్తమితి దర్శయతి ప్రవృత్తిరేతి పరమాత్మశబ్దస్య వృత్తిజిజ్ఞాసేఽపి ప్రయోగదర్శనాత్ ద్వావవ్య

233

పరిచ్ఛేదనివృత్తిరిత్యర్థః। యద్వా అనిత్యత్వవ్యాపకత్వకృతరూపాదిభావాన్నానిత్యత్వం బ్రహ్మణో ఽనుమాతుం శక్యమి
త్యర్థః। అనేన ప్రత్యక్షమితభేదవిలక్షణపదస్య విషయో దర్శితః। అథానిత్యత్వవ్యాపకత్వవికారాణామనిత్యత్వనివృ
త్తౌ తద్వ్యాపకవికారరాహిత్యమాహ అపక్షయేతి జాయతే అస్తిత్వవస్థత్వం జన్మశబ్దేన వివక్షితం ఆత్మ
స్థితినాశానామేకైకత్ర విధాత్వేన వికారషట్కసిద్ధిః తద్వివర్జితత్వాత్ ఉదాస్తేతి వక్తుం శక్యతే సదా శబ్దేన కాదాచి
త్కాస్తిత్వవ్యావృత్తిః న తూత్పత్త్యాదిశబ్దైరితి కేవలశబ్దాభిప్రాయః। అనేన సత్తామాత్రవిలక్షణపదస్య విషయో దర్శితః
233 అగోచరం వచసామిత్యత్రత్యస్య విషయో దర్శితో భవతి రూపవర్ణాదిప్రవృత్తినిమిత్తాభావాదుత్పత్త్యాదిప్రవృత్తినిమిత్తా
భావాచ్చ కల్పనావికారవాచిశబ్దైర్న వక్తుం శక్యత ఇతి తస్య పదస్యార్థ ఇత్యభిప్రాయః। అగోచరం వచసామితి సర్వశబ్దా
గోచరత్వముచ్యతే చేద్వచసామగోచరః సత్తామాత్రవిలక్షణపి వక్తుం న శక్యమితి అథ దేశాపరిచ్ఛేదం నామనిర్వచనముఖే
నాహ సర్వత్రేతి బ్రహ్మణ ఈశ్వరాతిరిక్తత్వనిషేధార్థం చ నామనిర్వచనముఖేన తదుక్తిః। జ్ఞానాదికప్రత్యయస్యానేకార్థ
త్వాదధికరణే కర్తరి చ వ్యుత్పత్తిర్వాసుదేవశబ్దస్యోచ్యతే సర్వత్రేతి వేదాంతేషు పరబ్రహ్మణో రూపాణి వికారత్వాదికముక్తం
తత్ప్రత్యర్థం వాసుదేవస్యోచ్యత ఇత్యత్రాహ తద్బ్రహ్మేతి శైత్యం పాయయత్యప్రవృత్తి జలస్యేతివత్ దితి నిర్దేశః నిర్దిశ్యమాన
ప్రతినిర్దిశ్యమానయోరేకత్వమాపాదయంతి సర్వనామాని పర్యాయేణ తల్లింగముపాదదత ఇతి పాశబ్దాః నిత్యమితి

క్తం। అస్మిం భాష్యే అఖిలం జగదితి చిదచిదాత్మకం జగదుచ్యతే తదుభయాన్వయిత్వా దక్షరస్యాపి శక్తిత్వసిద్ధిః। యద్వా అఖిల
జగచ్ఛబ్దేనాక్షరస్యాపి క్రోడీకారః। త్రిపాద్విభూతేరపి లోకశబ్దవాచ్యత్వాత్ తత్సమానార్థత్వాజ్జగచ్ఛబ్దస్య అఖిలశబ్దః
స్య సంకోచకాభావాచ్చ అక్షరం సర్వమిత్యక్షరసమానాధికరణ్యమపవాదః। ఇహ తదభావాదక్షరస్య ప్రధానముపపద్య
తే। ఇదం శబ్దస్య చ ప్రకృతవాచిత్వాత్ అక్షరాక్షరపరత్వం యుజ్యతే నత్వక్షరాక్షరశబ్దౌ కార్యకారణరూపేణావస్థితబ్ర
హ్మపరావరబ్రహ్మశబ్దవదుభయార్థసిద్ధిః। అన్యథా బ్రహ్మశబ్దానామేకప్రకరణస్థానామర్థద్వైరూప్యం చ స్యాత్। జగతా
ఖ్యాతస్య సధనే యత్త్వం చోపపద్యతే। ప్రధానయోః క్షరాక్షరయోరపి వ్యానాగ్నికార్యత్వోపపత్తేః। నైవం బ్రహ్మణో ద్విరూపే ఇతి
వ్యతిరేకనిర్దేశసాపేక్షస్య భంగాత్। న చ కార్యకారణయోర్బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వాభావాత్। యద్విషష్ఠీ స్యాదపరస్యాయమర్థః
తద్విమూర్తత్వే వివక్షితే తదా మూర్తామూర్తశబ్దసాపేక్షస్య భంగాభావప్రధానత్వావివక్షాయాం రూపశబ్దసమానా
ధికరణ్యయోగః। యద్వద్ద్వైతబ్రహ్మణో ద్వైరూపే బ్రహ్మణో మూర్తం చామూర్తం చేతి తదా ప్రథమాంతబ్రహ్మశబ్దా
ధ్యాహారదోషః స్యాత్। షష్ఠ్యంతస్య బ్రహ్మశబ్దస్య మూర్తామూర్తపదసమానాధికరణ్యయోగాత్। కించ సర్వభూతేషు
చ స్థితే ఇతి చానుపపన్నం సర్వభూతశబ్దస్య కార్యవాచిత్వే అత్ర కార్యస్థితావ్యవహారానంతరం స్వస్మిన్ వ్యవృత్తిప్రసం
గాత్ కారణస్యాపి కార్యాదనన్యతయా స్వవృత్తిప్రసంగాచ్చ అవస్థిత్వం యుక్తం సర్వభూతస్థితిరితి వచనవ్యాప్యం ధర్మిపర్యం

త్యర్థః । సాక్షాత్పరమాత్మలక్షణం జగత్కారణత్వముక్తం శ్రియ ఉతే పరమాత్మనీతి న చైశ్వర్యానతిశక్తేః ఇతి జ్ఞాపనార్థః ।
పరమేశ్వరశబ్దః ఈశ్వరశ్చ న దేవతాంతరమితి జ్ఞాపనాయ విష్ణునామైవ తత్ప్రోక్తం । అత్ర పరమాత్మా ఆధారః పరమేశ్వర ఇ-
తి పదైః శరీరలక్షణం స్పష్టం । ఏవం శాస్త్రోపక్రమోపసంహారయోరవాంతరప్రకరణోపక్రమోపసంహారయోశ్చ హే-
యప్రత్యనీకత్వకల్యాణగుణైకపదం నారాయణ ఏవ బ్రహ్మేతి ప్రతిపాద్యత ఇతి దర్శితం । అథావిద్యాసంబంధాదయుక్త-
బ్రహ్మణ ఏవ ప్రాప్తి ప్రతిపాద్యం తేత తత్ర యథార్థస్వరూపబ్రహ్మణ ఉపపద్యత ఇతి శంకాయాం శాదిన్యపానైన్యవిభ
క్తేతి పదద్వయరద్వారీ భాపూర్వానేలాపపద్యత ఇతి వక్తుం పరమాత్మనో జీవాత్మనాం చాత్మశరీరభావేన సంబంధం తేషా-
మవిద్యాసంబంధాదికం చ వక్తుం ప్రథమం జీవబ్రహ్మణోః శరీరశరీరిభావరూపసంబంధం దర్శయతి ద్వైరూప్యేణాత్యా-
దినా అమూర్తం చామూర్తమేవ చేతి బద్ధముక్తవత్ ఇత్యర్థః । ఏతద్విష్ణోః క్షరాక్షరస్వరూపే ఇతి జ్ఞానసంకోచాత్మ-
కక్షరణవదసంకుచితజ్ఞానం చేత్యర్థః । సర్వభూతేషు చ స్థితే అపేక్షితేః సర్వభూతస్థిత్యపేక్షాసూక్ష్మతరతయా వ్యాపకత్వ-
మేవ ఇత్యర్థః । యద్వా బద్ధస్య స్వరూపేణ సర్వభూతస్థితిరివ ముక్తస్య తు ధర్మభూతవిభుజ్ఞానద్వారేణేతి । అక్షరం తత్పరం
బ్రహ్మేతి తన్ముక్తస్వరూపముక్షరం క్షరం సర్వమిదం జగత్ ఇదం బద్ధస్వరూపం క్షరమిత్యర్థః । రూపత్వం విశినష్టి ఏక-
దేశేతి శక్తిరపృథక్సిద్ధకారాయ యోగివిశేషణం ఏకదేశస్థితస్య విస్తారిణీతి విశేషణద్వయేన నాసంకీర్ణస్వభావత్వము

ప్రసృత్యపారణ్యగర్భాదిన్నిర్దిశ్యమలాంతర్జ్ఞేవంతద్ధ్రదేరూపంభావనాత్రితయాత్మకమితివమలాంతర్జశబ్దవాచ్యస్యరూప
స్వభావనాత్రయరూపత్వంరకథనాత్సవ్యాచేతనస్యకర్మబ్రహ్మభావనాత్వంరలఃసోఽక్షరఃపరమఃస్వరాడిత్యత్రప్రోంబ్రాదిబ
ద్ధవిలక్షణవాచిత్వాత్సర్వరాడ్భవతీతివస్మృత్రవాచిస్వరాట్ఛబ్దసామానాధికరణ్యేచప్రుఅక్షరశబ్దోపరమాత్మపరః
అతస్తదనురోధేనాక్షరశబ్దోత్రాపిపరమాత్మపరఃబ్రహ్మశబ్దార్థవైరూప్యంతుతపసాచీయతేబ్రహ్మతస్మాదే
తద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతఇతిశ్రుతావివాక్కాపపత్తిశ్చలలాదప్యబ్జతేఅత్రాయందోత్రఏవార్థః
బ్రహ్మణోవిద్యాసంబంధదాభరభూతేజీవాత్మస్వవిద్యాస్వంతుందర్శయతివిష్ణుశక్తిరిత్యాదినాసర్వగాచతుర్ము
ఖాదిపిపీలికాంతసర్వశరీరస్థజీవాత్మావేకవచనంయదాపధర్మభూతజ్ఞానేనసర్వతఃసర్వంవ్యాప్తుంక్షమాపేక్షిః
తాకర్మణేసంకుంచితజ్ఞానేత్యర్థఃతథాచసర్వేఅజ్ఞానస్యపరిత్యత్రాహతదయంతికర్మతారతమ్యానుగుణంజ్ఞానతార
తమ్యమతిశేత్రజ్ఞశక్తిరిత్యర్థఃసర్వేషాంజ్ఞానసనిత్యత్వస్వమతత్వాత్సర్వవిషయత్వస్వభావప్రామాణికత్వాద్ధదద్ధిపసాధయాం
సంకోచవికాసానాసిద్ధితత్వారతమ్యంచపుంసఃశక్త్యుపలక్షితఃతత్పశక్త్యపశవాధికాఇతిస్పష్టీకృతంజాతినామప్యపృథ
క్సిద్ధధర్మత్వేనరూపశబ్దవాచ్యత్వాచ్చతద్వాచవృత్తయేర్థంప్రసృతంరూపత్వంనియామ్యత్వలక్షణమిత్యాహప్రధానం
చేతిచిదచితోఃపరమాత్మనియామ్యత్వధారకత్వవ్యాప్యత్వనిత్యత్వాదేఃప్రమాణాంతరాగోచరతయాఽవిషాతత్వాన్నిష

తత్రాక్షరశబ్దసామానాధికరణ్యయోగాత్ తయోరవ్యవస్థాపరత్వే స్వరస్య భంగాత్ అవస్థావద్వాచి జగచ్ఛబ్దరు
వ్యాశబ్దరూవ్యాశబ్దసామానాధికరణ్యయోగాచ్చ తస్మిన్ సోఽపి కారణత్వావస్థయోః కార్యే విద్యమానత్వయోగాచ్ఛ
క్తిశబ్దస్య కార్యవాచిత్వయోగాచ్చ శ్లోకస్యాయమర్థః ఉపచారతోఽపి కార్యోపయోగివిశేషణం హి శక్తిశబ్దేన వ్యపదేశ
మర్హతి కార్యోపయోగిత్వవిశేషణత్వసామ్యాత్ శక్తిర్హి శక్త్యం ప్రత్యపృథగ్భూతం కార్యోపయోగివిశేషణం కారణం తు
న కారణస్యాపృథగ్భూతం విశేషణం కార్యోపయోగి చ భవతి కార్యకారణయోరనన్యత్వాత్ స్వస్వరూపమేవ విశేష
౨౩౫ ణత్వయోగాత్ కార్యత్వం విశేషణమితి చేత్ సత్యం తథాపి ధర్మివాచినో జగచ్ఛబ్దస్య కార్యతావాచిత్వాభావాత్ శక్తి
235 శబ్దసమానాధికరణ్యముపచారతోఽపి నోపపద్యతే కార్యోపయోగ్యపృథగ్భూతవిశేషణం శక్తిరితి మముఖ్యమస్మిన్న
త్రే సంభవేత్ అక్షరశబ్దస్య కార్యపరత్వే దృష్టాంతవైషమ్యం చ స్యాత్ తథా హి జనితృత్వయా విశేషణమయమత్వాభావే నాస్తికా
రుత్వాభావాత్ న చ అక్షరం ప్రధానమవ్యక్తాక్షరం పారత ఇతి ప్రయోగానుసారేణ చేతనాచేతనపరత్వం యుక్తం అచిదం
శస్య సృష్టిశ్చ వృత్తిప్రసంగేన సర్వభూతస్థితత్వయుక్త్యనుపపత్తేః చిదచిద్గుణభూతరూపేషు భూతేషు ద్వయోరవస్థాన
ముపపన్నమితి చేత్ న సముదాయినోః సముదాయనిష్ఠత్వానుపపత్తేః సముదాయో హి సముదాయినిష్ఠః అపరిత
న గ్రంథైరరూపం చ స్యాత్ ఉత్తరత్ర హి భూపముపార్వమపార్వం చేతి మూర్తామూర్తశబ్దాభ్యాం రూపద్వయం

పరః ఆత్మశబ్దః ప్రకృతిసంసర్గరహితముక్తాత్మపరః తాభ్యి భర్తేతి ఏవంవిధస్య జగతః పరమార్థత్వమాహ త
దేతదితి మిథ్యావాదాబాధితత్వేనానిత్యం పారమార్థ్యేనసతి హానిత్వప్యసంభవః ఉదాహృతవచసార్థాం సంక్షేపేణాహ ఇత్యా
దినేతి నిరస్తనిఖిలదోషత్వం కల్యాణగుణాత్మకత్వం చ సర్వభూతప్రకృతిం సమస్తకల్యాణేత్యాదిశ్లోకార్థః జగదు
త్పత్త్యాదిలీలత్వం భగవచ్ఛబ్దనిర్వచనసిద్ధం అతః ప్రవేశనియమనాదిత్యాదిశబ్దేన అదులక్షత్వానుమంతృత్వే ఉచ్యేతే ఇ
త్యాదినేత్యాదిశబ్దేన క్రీడతో బాలకస్యేవేత్యాదివచనం వివక్షితం తదర్థో లీలాశబ్దేన వివక్షితః సర్వావస్థావస్థితస్య కా
ర్యకారణావస్థితస్య బద్ధముక్తావస్థస్య చేత్యర్థః ప్రమాణాంతరగోచరస్యార్థస్య హానిషేధార్థం భ్రాంతిసిద్ధత్వేనానువా
దసంభవః పరమాత్మనిరూపణ్యత్వాదికం తం ప్రమాణాంతరాగోచరత్వాద్విధిత్సితమేవేతి విహితస్య నిషేధానుపప
న్న ఇత్యభిప్రాయేణ పారమార్థికస్యైవేత్యుక్తం నిరుంత్యత్వనిరూపణ్యత్వాదిప్రతిపాదనసిద్ధోర్థః శ్రుతిరతంరూరు
పత్వం తదేవ సర్వమేవైతదిత్యత్ర తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యం ద్వైరూప్యే బ్రహ్మణస్సత్యత్వాదినోక్తమర్థమాహ శరీ
రరూపతత్ప్రపంచేతి ప్రతిపాదితమితి ఏవం శాస్త్రోపక్రమోపసంహారైక్యవాంతరప్రకరణోపక్రమోపసంహారేషు చ
ప్రతిపాదితత్వాదిత్యర్థః జన్మాద్యస్య యత ఇత్యంతే సూత్రవచనార్థసంగ్రహః కృతః ఉదాహృతవచస్వైర్వేసుసస్సువిశేషత్వం
జగతస్సత్యత్వం చ స్థితం అథ పరోదాహృతవచనాని పూర్వోదాహృతవచనాభ్యాసానుగుణ్యేన వ్యాచి... ఖ్యాసః ప్రథమం

ధ్రువత్వమయుక్తమితి నియామ్యత్వాది ధర్మాణాంపరమాత్మేన తదాశ్రయభూతదేహాశ్చిదచిత్త్వాత్పారమా
ర్థ్యంనిత్యత్వోక్త్యాచతదెవోర్ధ్వమవిషయత్వాసంభవశ్చదర్శితోభవతినహిధర్మినిత్యత్వేనవినాధర్మనిత్యత్వంయు
క్తంనాపిబాధ్యస్యనిత్యత్వంయుక్తంసర్వభూతాత్మభూతంయదాసర్వభూతవ్యాపినేత్యర్థః విష్ణుశక్త్యావిష్ణోర్నియ
మనేనశక్త్యాఅన్యథాశక్తిఃసాపితథాపివిష్ణోరిత్యనంతరోక్తివిరోధాత్తయావృతావ్యాప్తానియమనేనచధారణం
శ్రుతిసిద్ధంఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్గిద్యావాపృథివ్యౌవిధృతేతిష్ఠతఇతిహిశ్రూయతేఅతోబిభర్తితస్యోత్తర
౨౩౬ 236 శ్లోకసామంజస్యంసంశ్రయధర్మిణాభగవదపృథక్స్థితిధర్మికాపృథగ్ఘుషఉపకరణోపకరణిత్వలక్షణసంబంధ
విశేషతాహాత్యంసంహారఃతత్రహికరణకళేబరంనాస్తిసంశ్రయఃకరణకరణిత్వేనసంబంధఃసృష్టిరిత్యర్థః।యం
ద్వాసంశ్రయస్తదేవాస్యబంధఃసంసారఃపృథగ్ఘూపావలక్షఃతత్పూర్వంభగవన్నియమనాధీనమిత్యర్థః।అత్రదృ
ష్టాంతమాహయథేతి।కారణత్వాదస్యవిభాగేదృష్టాంతఃజలస్యకణికాస్వస్యాద్భేదేనబిభర్తివాయుఃసంయోజ
కత్వవియోజకత్వదేహాదృష్టాంతఃపరస్పరంసంకలితాఅసంకలితాశ్చబిభర్తివాయుఃయద్వాప్రకృతిపురుష
గతదోషాశరాహిత్యేదృష్టాంతఃవాయుర్వారికణికాశతంతత్స్వభావాత్స్పృష్టాబిభర్తిప్రధానపురుషాత్మనఃప్రధానపురు
షయోరాత్మనఃసమస్తచిదచిద్వస్తుజాతమితికర్మాధ్యాహార్యంయద్వాప్రధానశబ్దేనంతరపురుషశబ్దబద్ధ

ప్రమితిశ్చపదంవ్యాఖ్యాతంసత్త్రైకలక్షణమిత్యత్రైకశబ్దేనసత్తామాత్రమితిపదగతమాత్రమిత్యర్థంవివృణ్వతాజ్ఞా
నయతైస్తిత్యాదివికారావ్యావృత్తాః సత్తామాత్రమిత్యుక్తేకేనాకారేణసత్తేత్యపేక్షాయాంజ్ఞానసత్త్రైకలక్షణమి
త్యుక్తంజ్ఞానత్వాకారేణసత్తేత్యర్థః వచసామగోచరత్వేసత్తావ్యాఖ్యాతపరిహారార్థంనాయంవైశేషికోక్తజడస్వరూ
పతాపులదాసార్థంచాత్మసంవేద్యమితిపదస్యార్థమాహస్వసంవేద్యమితిఅయంద్యావఅగోచరంవచసామిత్యంత్రైఃపద్యైఃవ
ల్పనావికారాహిత్యేతద్వారాశబ్దాగోచరత్వేచోక్తేభేదకథమాఃభావాత్మర్థంస్వవ్యావృత్తిగ్రహణమితిశంకాయామా
హఆత్మసంవేద్యమితిప్రత్యక్త్వేనభాసమానత్వంస్వవ్యావర్తకంఅన్యేషాంతంమయాభాసతఇత్యర్థః। జ్ఞానపదార్థధర్మ
ధర్మిణోరవిశేషేణజడత్వమాహధర్మభూతజ్ఞానస్యబృహత్త్వంయాపరిశుద్ధాత్మస్వరూపస్యబ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వం
బ్రహ్మణోహ్యహంప్రతిష్ఠాహమిత్యాదిష్విహపద్యతేయోగంయుక్తఃప్రక్రాంతయోగః ఏవంప్రకారమమలమితివచనేనపర
మాత్మనిమముక్తస్వభావస్యాతిదిష్టత్వేనముక్తస్యపరమాత్మసామ్యప్రతిపత్తేఃపరమాత్మనశబ్దపక్షేణాయమవినాశాఖ్యం।
రూపవర్ణాదినిర్దేశాయ్యోదివచన్యైఃకతిపయభేదరాహిత్యస్యచస్వష్టత్వాత్తదానుగుణ్యేనాన
తివిస్తరంశ్లోకోవ్యాఖ్యాతంఅస్యశ్లోకస్యముక్తాత్మవిషయత్వంతస్యచప్రక్రాంతయోగస్యాగోచరత్వంచకథంజ్ఞానం
తఇత్యభిప్రాయేణాహకథమిదమితిప్రకరణేదవగమ్యతఇతిపరిహారతితదుచ్యతఇత్యాదినానవ్యాయంముక్తకశ్లో

ప్రత్యస్తమితేత్యాదిశ్లోకం వ్యాచష్టే ప్రత్యస్తమితేతి దుఃఖాజ్ఞానమలా ధర్మాః ప్రకృతేస్తే న చాత్మన ఇతి పుమా
న్న దేవో న నరో న పశుర్న చ పాదపః। శరీరాకృతిభేదాస్తు భూపైతే కర్మయోనయ ఇత్యాదిషు ప్రకృతిర్దేవాదిశ
రీరం బాహ్యోపాధిత్వేన ప్రతీయత ఇత్యభిప్రాయః। విధవచనార్థం సంఘటయితుం దేవమనుష్యాదిప్రకృతిపరిణామవిశేషత్వ
క్తం ప్రకృతేరిత్యత్ర ప్రకృతిశబ్దనిర్దేశః శరీరస్య ప్రకృతిపరిణామరూపత్వాదిత్యభిప్రాయః। దేవమనుష్యాదీతి శబ్దేన ప్రతి
షేధ్యభేదస్య శరీరే విద్యమానతాం దర్శితాననుముక్తానాముపాస్యత్వాభావాదుపాసకస్వరూపస్యాపి తత్సంస్పృష్టతయా
—౨౩౨ ప్రత్యస్తమితభేదత్వం యోగాత్పృథగుక్తోపదేశాద్యోగాదస్య శ్లోకస్య పరిశుద్ధాత్మవిషయత్వానుపపత్తేః పరమా
237 త్మవిషయత్వం స్యాదితి శంకాపరిహారాయ చోక్తం దేవమనుష్యాదిప్రకృతిపరిణామవిశేషసంస్పృష్టస్యాపీతి। ఇదానీం సం
సరతోఽపి స్వాభావికాకారస్య తిరోహితస్య విద్యమానత్వాదావిర్భవిష్యత్త్వస్య తదనుసంధానాయోపదేశ ఇతి భావః। తస్యా
త్మపరదేహేషు సతోఽపి త్వైతత్స్మారయితుం సంస్పృష్టస్యాపీత్యుక్తం। అపిర్విరోధే। పాతకిసంసర్గాత్పాతకిత్వం భవతి ఏవమా
సంసర్గాత్పదార్థానాం లక్షణత్వం భవతి। అతో విరోధః। తద్గతభేదరహితత్వేన భేదో రూపవర్ణాదిః। అనేన ప్రత్యస్తమితభే
దశబ్దో వ్యాఖ్యాతః। ప్రత్యస్తమితశబ్దేన భేదస్య పునరుదయవినాశాభిప్రేతః। తతశ్చ ప్రళయకాలాద్వ్యావృత్తిః। తద్భేదవా
చిదేవాదిశబ్దాగోచరమిత్యనేనాగోచరం వచసామితి పదం వ్యాఖ్యాతం జ్ఞానసత్తైకలక్షణమితి జ్ఞానపదం సత్తామా

ధేయరూపాః శక్తిత్రయాశ్రయో దివ్యవిగ్రహా ఉపాస్యత్వేనోచ్యంతే విష్ణోరేవ శక్తిత్రయార్థం విష్ణోః విగ్రహైకదేశో విష్ణోరేవాశ్ర
యః తదాశ్రయభూతో విగ్రహో న పాని విశేషస్య బ్రహ్మణోఽస్తీతి దండదూషణం చ ఫలితం శక్తిశబ్దాభిధేయం రూపద్వ
యమితి పరాపరసంజ్ఞస్యాస్య రూపద్వయస్యాత్ర పరాపరశబ్దసమానాధికరణ శక్తిశబ్దేన పరావరశక్త్యోరసం
జ్ఞరూపగోచరః శక్తిశబ్దేన పరవలాత్మవిషయ ఇత్యభిప్రాయః తచ్చ విష్ణోః పరం రూపం (విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తేతి వాక్య
వ్యతే భూపమూర్తం చామూర్తం చేత్యాది వచనార్థమభిప్రేత్యాహ మూర్తామూర్తవిభాగేనేతి (అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా
తృతీయా శక్తిరిష్యతే ఇత్యస్యార్థమాహ తృతీయేతి మూర్తామూర్తవిభాగేన తస్యాస్తత్త్వాపేక్షత్వాత్ఖల విభాగమితి విభ
జ్యనిర్దేశః కృతః నిష్పన్నయోగిధ్యేయరూపతయేతి న విధ్యర్థే కృత్యప్రత్యయః అపి తు శక్యత్వాభిప్రాయః యోగిధ్యేయం
పరం పదమిత్యత్రాపి స ఏవార్థః నిష్పన్నయోగిధ్యేయరూపతయా ప్రక్రాంతయోగస్య ధ్యాతుమశక్యత్వం ఫలితం స్వత
శ్శుద్ధివిరహాదితి అత్ర న శుద్ధేరస్వాభావికత్వముచ్యతే అపి తు ఔపాధికదోషనిరాసేఽప్యయమశక్త్యేన భగవత్ప్రసాద
సాపేక్షత్వం వివక్షితం శుభాశ్రయత్వం ప్రతిషిధ్యతే కృతః శుద్ధివిరహాదిత్యనేన శుభత్వం ప్రతిషిద్ధం అనాలంబనతయే
త్యనేనాశ్రయత్వం ప్రతిషిద్ధమితి శుభాశ్రయత్వప్రతిషేధః శుభత్వం హేయవిరోధిత్వం న తు హేయరాహిత్యమా
త్రం చింత్యమానాత్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వకిల్బిషనాశనమిత్యుక్తత్వాత్ శక్తిత్రయాశ్రయభూతకథనాయ శక్తిత్రయమ

238

కః అపి తు ప్రబంధస్థః। అతః పూర్వాపరాపరామృష్టః శబ్దోన్యాం కురుతే మతిమితి తత్పరిహారాయ పూర్వాపరప
రామర్శేనైవార్థో వక్తవ్య ఇతి భావః। సరసారైకభేషజతయా యోగమభిధాయేతి ఏకశబ్దేన నిశ్శేషాణాం చ శ్రేయస్కరం యో
గాదన్యం న విద్యత ఇత్యస్యార్థోऽభిప్రేతః। వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రస్యాపవర్గోపాయత్వనిరాసశ్చ సూచితః। తం యోగావయవాన్
ప్రత్యాహారపర్యంతానితి ప్రాణాయామేన పవనే ప్రత్యాహారేణ చేంద్రియే వశీకృతే తతః కుర్యాత్స్థితం చేతః శుభాశ్రయే ఇ
త్యాదివచనార్థసంగ్రహః। పరస్య బ్రహ్మణో విష్ణుశ్శక్తిశబ్దాభిధేయ ఇతి విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తేత్యత్ర విష్ణోరేవ శక్తి
బ్రహ్మణ ఇతి కేచిద్వదంతి తదయుక్తం విష్ణోరితి వ్యాసః కృతః పరస్య బ్రహ్మణః శక్తిః పరమబ్రహ్మభూతస్య వా
సుదేవస్య తస్య వాసుదేవేతి। తద్బ్రహ్మ పరమం నిత్యం। పరమాత్మా చ సర్వేషాం। విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ ప
రబ్రహ్మస్వరూపస్య విష్ణోశ్శక్తిసమన్వితం। శక్తిస్సాపి తథా విష్ణోరిత్యాదిభిర్విష్ణోరేవ పరబ్రహ్మత్వం జగత్సృష్టిశక్తిత్వం
తచ్ఛక్తినియామ్యత్వం చోక్తమితి తత్ప్రతిపాదకతత్తద్వచనవిరోధాత్తదయుక్తమిత్యభిప్రాయః। శక్తిశబ్దాభిధేయం
అపృథక్సిద్ధవిశేషణం హి శక్తిః బ్రహ్మవచనస్య చిద్విశేషణం అతో విష్ణుదేవ శక్తిః న హి బ్రహ్మశబ్దవాచ్య ఇత్యభిప్రాయః। త
త్ర నారాయణపరం బ్రహ్మ విష్ణుస్తదాసిద్ధరిరేవ నిష్కళః। పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం। న తస్యేశే కశ్చన। న తత్సమశ్చాభ్యధి
కశ్చ దృశ్యతే। యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్। న త్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోऽన్యః ఇత్యాదయః శ్రుతిస్మృతయోనుసం

హోరాత్తస్తంభోపాకర్మవశ్యః పుమాన్నదేవ ఇత్యారభ్యభూప్రైతె కర్మఠరెలానందయ ఇత్యుక్తేః తె షావప్పన్యతాంయుత్త
త్త్వైవమంతస్యగ్రంథస్యార్థః పూర్వ్వమున్త్రః అథ తస్మాత్తదమలంబ్రహ్మ తస్యాదేరర్థమాహాపరస్యేతి సర్వసాధారణ విత్తస్య
పూర్వ్వవదర్థః ప్రత్యస్తవితెత్యాదిశ్లోకస్యాభిదనిషేధపరత్వభావం నిగమయతి అత ఇతి అథ జ్ఞానస్వరూపమిత్యాదిశ్లో
కస్యాభేదమిథ్యాత్వపరత్వభావమాహ జ్ఞానస్వరూపమితి అపిస్నముచ్చయేకృత్స్నమిథ్యాత్వప్రతిపాదనాభావముప
పాదయతి జ్ఞానేతి జ్ఞానస్వరూపస్యార్థాకారతయావభాసేప్యేవంసతి అర్థాకారస్యతథాత్వేనావభాసేనప్యేవాభివతత్త్వ
ర్థః తమేవ దృష్టాంతేనోపపాదయతి నహీతి దృష్టాంతాద్వైషమ్యమాశంక్య నబాధ్యం శంకతె జగద్బ్రహ్మణోరితి తత్రాహ
సర్వంరజతజాతం న శుక్తికాశకలేన సమానాధికరణం దృష్టం అపితువ్యధికరణత్వేన ప్రతిమాణప్రతిపన్నం అతోన
కృత్స్నస్యరజతజాతస్యశుక్తిత్వేన విరోధః అపితుసమానాధికరణరజతస్యైవ విరోధః తత్ర విరోధాత్సమానాధికరణరజ
తస్యమిథ్యాత్వేఅవిరుద్ధస్యాసమానాధికృతస్యరజతస్యామిథ్యాత్వంచదృష్టం అత్రతుబ్రహ్మవ్యతిరిక్తం కృత్స్నం బ్రహ్మ
సమానాధికరణం ప్రతీయతె అతో జ్ఞానాకారస్యార్థాకారస్యచావిరోధే కృత్స్నస్యార్థజాతస్య మిథ్యాత్వం ఫలితమితిః
ఏతత్పరిహారతి తదసదితి తత్రప్రథమంపరోక్తార్థస్య ప్రబంధవాక్యార్థస్యవిరోధమాహ। అస్మిన్నితి బ్రహ్మణోలా
విద్యాస్వరూపోజగతో మిథ్యాత్వంచాత్ర విరుద్ధం సమస్తపాంయుర ప్రాతంవిష్ణుపుఖంపరమంపదం। తతస్సవాసుదేవేతి।

సువదతిపరేతి। అత్రసువలస్తా శ్వ క్షేత్రంయశ్చైతాన్ఇతివచనార్థోవివక్షితః ఏతాశ్చ క్షేత్రంయ ఇతి బహువచనే సత్యపిసమ
స్త్రపదం బహుళవృత్తిక్రోడీకారార్థం పరశక్తిరేవ పరమాత్మనో రూపమితి పరశక్తిరూపం పరశక్త్యాత్మకం వా వివము
త్రరత్రాపి భగవదసాధారణమితి చతుర్ముఖాదిశరీరవ్యావృత్తిః భగవదధిష్ఠితత్వేపి తత్ర జీవవిశేషాభిమానవిషయ
త్వాత్తేషాం శరీరాణాం శ్రుతిమూలతాం దర్శయతి। ఆదిత్యేతి మూలార్థం రూపమిత్యనేన మూర్తౌ భగవతో రూపే ఇతి వచనా
ర్థః ఉక్తః। ఉక్తేష్వర్థేష్వయం శ్లోకః కిం విషయ ఇత్యత్రాహ। అత్రేతి। శుభాశ్రయతా సర్వాత్మకథనార్థం ఏవమంభృతే చేదన్యత్రా
—౨౩౮ స్యానవాక్యత్వకథనం తస్యాంతరస్యేతదవాక్యత్వకథనం చ దృష్టమిత్యత్రాహ తథాపీతి। అస్మిన్నర్థే ద్వయంరేం వచనద్వయమము
పాదత్వేన తదితి రయోగం రయ బూప్రక్రాంతయోగేన అనాలంబనత్వమనేన గ్రంథేనోక్తం స్వశక్త్యభిరహా శ్రుప్రకరణసిద్ధ ఇ
239 హాభిప్రేతః అన్యే తు పురుషవ్యాప్రుచేతసాం యు ఉపాశ్రయాః। అశుద్ధాత్సేసమస్తాస్తుదేవాద్యాః కర్మయోనయం ఇత్యా
దినా భగవద్విగ్రహవ్యతిరిక్తానాం శుద్ధివిరహ ఉక్తః అన్యస్వరూపస్యావాంతాకథనం చాస్వరూపస్యానవాక్త్వ వివక్షా సూ
చకమితి చ శబ్దార్థః అన్యేత్యితి గ్రంథేన కర్మసంబంధలక్షణశుద్ధిశధనాత్మ వర్ణసంబంధవినిముల్ కార్యానామపి స్వత శ్శు
ద్ధివిరహా స్సూచితః తేషామపి శుభాశ్రయపదస్థశుభశబ్దేన వ్యవచ్ఛేద్యత్వం స్పష్టం యితు మాహాత్ ధేతి। ప శబ్దు దుద్భూత
బాధాక్షేత్యైత ద్వాబభ్యాతం స్వస్వరూపాప స్నానామితి పదేన ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతా ఇత్యత్రా జ భివి ధాస్తంబ సమభివ్యా

రుద్ధంచేతీతి। ఆకారద్వయాంగీకారే ప్రత్యేకప్రతిపాదనమవిరుద్ధం సద్వారకత్వాదితి భావః। అనంతరమేవ
నత్వధికరణేంతర ఇత్యర్థః। ప్రథమశ్చ శబ్దః శంకానివృత్తిపరః। ద్వితీయస్సముచ్చయపరః। మిథ్యాత్వపరత్వా
భావం నిగమయతి అతో యమితి। ఏవం జ్ఞానస్వరూపమితి శ్లోకస్య ప్రపంచమిథ్యాత్వపరత్వమనుపపత్త్యుద్ఘా
టనేన నిరస్తం। అథ శ్లోకం స్వపక్షే వ్యాఖ్యాతుముపక్రమతే తథాహీతి। అత్ర కిమర్థం ప్రశ్నశ్లోకవ్యాఖ్యానం
అకృతే జ్ఞానస్వరూపమితి శ్లోకే ద్వితీయాంతపదానాం విశేష్యం విష్ణురితి న ప్రతీయతే ఏషాం ప్రణమ్యేతిప
దేనాన్వయశ్చ న జ్ఞాయతే శ్లోకస్య విశిష్టార్థపరత్వం చ ప్రకరణస్య విశిష్టపరత్వేన వినా నావగమ్యతే అతో నమ
స్కారశ్లోక వ్యాఖ్యాతవ్యః। తేషు వ్యాఖ్యాతవ్యేషు ద్వితీయాధ్యాయారంభే నమస్కారకథనం కిం నిబంధనం ప్రథమ
త ఏవ పాతత్రైర్తవ్యమితి శంకా జాయతే శాస్త్రస్య ప్రశ్నప్రతివచనరూపేణావతీర్ణత్వాత్ప్రథమం ప్రశ్నానాం సం
క్షేపేణో ప్రతివచనం కృత్వా విస్తరవివక్షాయాం ద్వితీయాధ్యాయారంభే నమస్కారః కృతః। అనలధా ప్రశ్నానంత
రమేవ నమస్కారాంతరం క్రియమాణే యావస్య ప్రశ్నస్య కిముచ్యత ఇతి శిష్యబుద్ధేర్వ్యాకులతా స్యాదితి పూర్వో
క్తశంకానిరాసముఖేన నమస్కారశ్లోకస్య సంగతిప్రదర్శనార్థం ప్రశ్నశ్లోకవ్యాఖ్యాతాః। జ్ఞానస్వరూపమిత్యస్మి
న్నుపక్రమగ్రంథే నిర్విశేషవస్తువ్యతిరిక్తస్య భ్రాంతిసిద్ధత్వప్రదర్శనాత్తదనుగుణ ఏవార్థః అత్ర రత్ర వర్ణనీయ

తద్బ్రహ్మ పరమం నిత్యం హేయాభావాచ్చ నిర్మలం। తాని సర్వాణి తద్వపుః। విభూతయో హరేరేతా ఇత్యాదివచనా
దిత్యర్థః। భ్రాంతిదర్శనతః స్థితం విష్ణుం గ్రసిష్ణుమితి విష్ణోస్సుగుణస్య బ్రహ్మాశ్రయత్వముచ్యతే అతస్తదుక్తం
పరం బ్రహ్మ హానిదోషమితి శంకావ్యావృత్త్యర్థం పరస్య బ్రహ్మణో విష్ణోరిత్యుక్తం। నిరస్తాజ్ఞానాదినిఖిలదోషగం
ధస్య సమస్తకల్యాణగుణైకతానతాభ్యాం పదాభ్యామవిద్యాశ్రయత్వానుపపత్తిరుక్తా। అవిద్యాసంబంధే సతి నిర
స్తసమస్తహేయత్వం సమస్తకల్యాణగుణైకతానత్వమపి హ్యనుపపన్నం స్యాత్। మహావిభూతేరితి జగన్మిథ్యాత్వాను
—౨౪౦ పపత్తిరుక్తా। జగతో భగవద్విభూతిత్వం హి ప్రమాణాంతరసిద్ధం। అనేన నిషేధార్థమనువాదస్స్యాత్। అతో విధేయ
తఏవ విధిస్స్యాన్న భ్రమం జనయతి తథా సతి నిషేధవచనస్యాపి సతో భేదస్యాసత్త్వవిషయబుద్ధిరూపభ్రమపరత్వ
240 స్యానివార్యత్వాత్। ప్రామాణ్యం హి వాక్యద్వయస్య సమానం తస్మాద్విహితోర్థః పరమార్థ ఏవేతి న జగన్మిథ్యాత్వ
మిత్యర్థః। సమానాధికరణ్యేనైకప్రతీతానస్యాం జ్ఞానాకారార్థాకారయోర్విరోధాదన్యతరమిథ్యాత్వం స్యాత్
యథా శుక్తిరేవ రజతమిత్యత్రేతి శంకాం యథా హి సామానాధికరణ్యేనేతి బాధాసహం న కేవలమాకారద్వ
యేనాన్యతరబాధనిరపేక్షమపి సామానాధికరణ్యం సంభవతి కిం తు బాధం న సహతే। ఆకారద్వయాసిద్ధసామా
నాధికరణ్యలక్షణసిద్ధేరిత్యర్థః। తత్పర్యేకస్మిన్నపి స్యాత్ నాకారద్వయవిరోధః కథం పరిహ్రియత ఇత్యత్రాహ। అవి

తిపాదసంకర్షణం బ్రహ్మోపాసనాంగత్వజ్ఞాపనార్థం ఇతిహాసస్య పురాణస్య చోపబృంహణత్వం విశేషః అల్పశ్రు
రమితి పురాణశబ్దస్య పూర్వనిపాతః ప్రాప్తః అభ్యర్హితం పూర్వం ప్రయోక్తవ్యమితి పూర్వనిపాతితస్యేతిహాసస్య
ఉపబృంహణత్వప్రతీతేః అస్య శ్లోకస్య ప్రథమార్థం వ్యాచష్టే ఉపబృంహణం నామేతి షష్ఠ్యంతవిశేషణద్వయేన గవేష
ణం వివేకజం చ జ్ఞానమస్య ప్రత్యక్షం తద్విభాగానామితి బహువచనం కపిలమతాదపి ఇతిహాసాదీనాం ప్రాబల్యద్యోత
నార్థం వృత్తికరణమజ్ఞాతవిశేషేష్వేవ అవగతార్థనిష్కర్షః యథా వేదేన కర్తవ్యతయా విహితస్య సంధ్యోపా
సనాదేః శరీరశుద్ధిప్రకారదంతధావనస్నానాదివిశేషేష్వపి నిష్కర్షః ఏవముపనిషద్భాగేష్వర్థనిష్కర్షః సంపాద్యః
ఉపనిషదర్థనిష్కర్షో బ్రహ్మవిచారసిద్ధ ఇతి నోపబృంహణాపేక్షేతి శంకాయాముత్తరార్థం వ్యాచష్టే నవేతి పూ
ర్వోక్తవిహితోపబృంహణకార్యత్వోపపాదకముత్తరార్థం ఉపబృంహణం నామ నానావిధశాఖాంతరార్థేష్వవహిత
శాఖార్థనిష్కర్షః అతో న బ్రహ్మవిచారేణ నైరపేక్ష్యమిత్యర్థః నను యథా ఆపాతప్రతీత్యా ఫలవదర్థావగమాద్ధ
ర్మవిచారే తదనంతరం బ్రహ్మవిచారే చ రాగతః ప్రవృత్తిః తథా అధీయమానశాఖాంతర్గతేనానంతా వై వేదా ఇ
తి వాక్యేన వేదానామానంత్యావగమాదపిత శాఖావగతానాం తదవిరుద్ధానాం విరుద్ధానాం చార్థానాం సంభవా
త్ స్మృతేశ్చ। అపి స్మర్యత ఇత్యాదిసూత్రేషు వేదాంతార్థనిర్ణయస్యోపబృంహణసాపేక్షత్వదర్శనాచ్చోపబృంహణ

ఇతిశంకాపరిహారౌ౹ఉపక్రమోపక్రమభూతైః ప్రశ్నోత్తరవరలాభశ్లోకైః శాస్త్రప్రతిపాద్యస్యవిభూతికదె
వతావిశేషః నతు జ్ఞప్తిమాత్రమితి శాస్త్రతాత్పర్యజ్ఞాపనార్థంచప్రశ్నశ్లోకవ్యాఖ్యానం౹ వ్యాచిఖ్యాసితశ్లోకో
క్తబ్రహ్మాంత్యత్వంయస్యసద్వారకత్వసిద్ధౌసామానాధికరణ్యంశరీరశరీరిభావనిబంధనమితి౹ యుక్తంయమి
తిమంయత్ప్రత్యయేనజ్ఞాపనార్థంచప్రశ్నశ్లోకవ్యాఖ్యానం౹వ్యాచిఖ్యాసితశ్లోకోక్తబ్రహ్మాంత్యత్వంయస్యసద్వారకత్వసిద్ధి
—౹శ౹ రౌసామానాధికరణ్యంశరీరశరీరిభావనిబంధనమితి౹ యుక్తంయమితిమంయత్ప్రత్యయేనజ్ఞాపనార్థంచప్రశ్న
శ్లోకవ్యాఖ్యానం౹ అంతేతత్రకిమయం౹యం శ్రుతవేదాంతప్రశ్నః ఉతాశ్రుతవేదాంతప్రశ్నఇతివికల్పే అశ్రుతవేదాంతస్య
241
విశేషప్రశ్నానుపపత్తిః శ్రుతవేదాంతస్యశ్రోతవ్యాభావాత్ప్రశ్నానుపపత్తిరితిశంకాయాం౹ శ్రుతవేదాంతప్రశ్నఇ
త్యాహ౹ అంతో౹ వాఇమానిత్యాదినా అవసితేనతత్త్వేనబ్రహ్మమీమాంసాంశ్రవణంకృతమిత్యుక్తం౹ శ్రుతవేదాంతస్యత
థంప్రశ్నోపపత్తిరితిశంకాయాం౹ శ్రుతవేదాంతస్యేతిహాసపురాణశ్రవణవిధిందర్శయతి౹ ఇతిహాసేతి ఇతిహాసేత్యా
దిశ్లోకేవేదశబ్దో వేదాంతపరః వేదోపబృంహణభూతేషు ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణేషు ధర్మశాస్త్రాణిపూర్వభా
గోపబృంహణపరాణి ఇతిహాసపురాణాని ఉపరితనభాగోపబృంహణపరాణీతివిభాగః నచస్మృత్యధికరణౌ ప్రత్తిభవిష్యతి
తత్రధర్మశాస్త్రేషు బ్రహ్మప్రతిపాదనకర్మణాం తదారాధనరూపత్వజ్ఞాపనార్థం ఇతిహాసపురాణేషు కతుః ప్ర

ష్వర్థేషూపబృంహణనిష్ప్రష్టవ్యాభావాన్నిష్ప్రష్టవ్యాంశస్య సూత్రోదాహృతవచనైరేవ నిష్పృష్టత్వాచ్చ ఉపబృంహ
ణవిధిరదృష్టార్థః స్యాత్ న చ దృష్టే సంభవత్యదృష్టకల్పనం న్యాయ్యం దృష్టార్థత్వం వచనం దర్శయతి మమా
మయం ప్రతరిష్యతీతి వేదస్య ప్రతారణం నామ తదభిప్రేతవిపరీతార్థవర్ణనమేవ అతస్తన్నివృత్తిరూపం దృష్టం
ఫలం వాచనికం తస్మిన్సతి దృష్టకల్పనమయుక్తం తర్హి తదేవ దృష్టం ఫలమితి చేత్ తదప్యయుక్తం తద్విపర్యా
సప్రతిపాదనాసంభవస్య త్వయైవోక్తత్వాత్ తాత్పర్యానైక్యేన బ్రహ్మగుణవిభూత్యవగమస్సమస్త తదవాంతరవిశేషాన
వగమస్య చ వేదప్రతారణరూపత్వాభావేన తన్నివృత్తేః ఫలత్వాయోగాచ్చ ఉచ్యతే యద్యపి పరతత్త్వతదుపాస
నప్రతిపాదనేషు విపర్యాసాసంభవః తథాపి కింతే శృణ్వంతి కేచ ఏషు గాయంతి నాశిరం దుష్ప్రాన తపంతి ఘర్మం అనో
భరప్రమగంధస్య వేదాన్తైవా శాఖం మష్టువ గ్రంథయా న ఇత్యాదివాక్యప్రతిపన్నప్రమగంధాదివృత్తాంతస్యైవ పరమా
త్మస్య బ్రహ్మసురనరతిర్యగాదివిశేష తదుత్పత్తి తద్వృత్తివిశేషణం శ్రుతిసామాన్యప్రతీతత్వేన వాక్యవివక్షితత్వం
మనవమానోపాలంభజారాదివాక్యానాం పండితమానిభిరితరైరుక్తమర్థమివ వేదపూర్వభాగోపనిషద్భాగగతా
నాం మంత్రార్థవాదానాం మన్యథార్థం మన్యతే చేద్ శ్రుతోపబృంహణతయా వేదసంప్రతారణ ఇత్యపాయమితి త
త్పరిహారాయోపబృంహణవిధిరుపపద్యత ఇతి న చాన్యోన్యాశ్రయః స్వాధ్యాయవిధివాక్యస్య స్వాధ్యాయాంతర్భా

శ్రవణేలాగతః ప్రవృత్తిరుపపద్యతే తత్రపూర్వభాగోపబృంహణేషు ధర్మశాస్త్రేషు శ్రుతేషూపనిషద్భాగోపబృం
హణరూపేతిహాసపురాణేష్వపి రాగాత్ప్రవృత్తిరితి విధివైయర్థ్యం అప్రాప్తే హి శాస్త్రమర్థవత్వం న చ గురోరేవ
శ్రోతవ్యమితి నియమవిధిః అస్మిన్పక్షే తదుపదేశబాధాభావాత్ ఇతిహాసపురాణయోః ప్రవృత్తస్యైతద్వచనార్థజ్ఞా
నం తస్మాదితిహాసపురాణశ్రవణే ప్రవృత్తిరిత్యనేనాప్యశ్రుంయశ్చ అత ఉపబృంహయేదితి విధిరనుపపన్న ఇతిస
త్యంభారతాదిప్రబంధవిశేషశ్రవణీయతన్మధ్యగతేనానేనవచనేనాయంయసిద్ధం సామాన్యత ఉపబృంహణస్యాపే
౧౪౧ క్షితత్వమనూద్యతే ఉపబృంహణం కార్యమితి జ్ఞాయత ఇత్యనేనాయమర్థః న్యాయసిద్ధమప్యుపబృంహణస్యకరణీ
242 యత్వమనేనాపి వచనేన జ్ఞాయత ఇతి ఉపబృంహణం నామ తత్త్వాదిభాష్యేణాయం ప్రాప్తిరేవప్రదర్శితే అయముభావసము
చ్చయవిరోధపరిహారలక్షణో భావో మతత్త్వస్థితే నిశ్చితతాత్పర్యస్య నిరుద్ధాకారాసంభవాదధ్యయమానశ్రుతి
నిర్ణీతవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకప్రదేశాంతరసంభవే వేదస్య భ్రాంతజల్పితాయమానత్వప్రసంగాన్నిర్ణీతతత్త్వ
విరుద్ధార్థప్రతిపాదకప్రదేశాసంభవాద్బ్రహ్మణ్యవగతవిభూతివిశేషసద్భావేప్యుపబృంహణసహస్రైరపి తదీయ
తాప్రతిపాదనాయోగాదవగతకతిపయగుణవిషయాణాం పాసనేష్వన్యతమేనైవపురుషార్థసిద్ధ్యుపపత్తేశ్చోపబృం
హణశ్రవణనిరపేక్షం ప్రత్యుపబృంహయేదితి విధానం యుజ్యతే అన్వేవంతర్హి న్యాయానుజ్ఞగృహీతవాక్యావగతే

ణ్యేత ఇతి సత్త్వస్య జ్ఞాననిష్పాదకత్వమూలత్వాదన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానహేతుభూతరజస్తమోమూలత్వభా
వాద్దృష్టకారణపురాణేంతరసామ్యం న సంభావనీయం । సత్త్వస్య యథార్థజ్ఞానహేతుత్వం రజస్తమసోశ్చాన్యథాజ్ఞా
నవిపరీతజ్ఞానహేతుత్వం సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం । అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ । సర్వార్థాన్వి
పరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీతి చ సిద్ధం । సత్త్వం లఘు ప్రకాశకమిష్టముపష్టంభకం చలం రజః । గురు వరణకమే
వ తమ ఇతి సర్వశాస్త్రనిష్ణాతాః ప్రవృత్తమోనిషాంతాః స్మృతా ఇతి చ ప్రసిద్ధం నానుచతుర్ముఖశివాదిప్రతిపాదక
పురాణానాం రజస్తమోమూలత్వపరవచస్య రజస్తమోమూలత్వేన ప్రామాణ్యాభావాత్సాత్త్వికపురాణప్రాబల్యసి
ద్ధిః । అస్య వచనస్య సత్త్వమూలత్వేన ప్రామాణ్యం నాస్తి । అత ఏవ తద్వచనస్య ప్రామాణ్యం వక్తుం యుక్తం న చ బహూనాం
పురాణానాం భూయసాం బలీయస్త్వాత్ ఉపబృంహితత్వేన తావదస్య వచనస్య ప్రామాణ్యమితి న్యాయ్యం బాధకాదర్శనాత్స్వ
తస్సిద్ధప్రామాణ్యస్య నహి దితత్వాద్ధ్యాహబహులవాస్య రాజసాంశస్య సా బ్రహ్మచారిణో రౌద్రాయం బ్రహ్మయోహంబలు
వాసలసాత్త్వికాంశసేనసా బ్రహ్మచారిణో రౌద్రాయం విష్ణుః । రౌద్రాహంబలువా అసతామసాంశః సోసా బ్రహ్మచారిణో
రౌద్రాయం రుద్ర ఇతి వమహః ప్రభుర్వై పురుషస్త్రైస్వైష ప్రవర్తక ఇతి చ శతత్వానలగుణ్యేన తత్తద్గుణమయత్వేనా
వగతస్య తత్తత్ఖస్య తత్రత్రశ్రిత తత్తద్గుణమరౌల బ్రహ్మణే తేషు తేషు పురాణేషు ప్రతిపాదితత్వపరస్య వచ

వేపలధలయనాద్విధలవగమః విధలవగమాదధ్యయనమితిం రుధానాసూల్యనాలశ్రయః తద్వత తత్రాపి విధలభిజ్ఞ
పురుషప్రణీతత్వదసంప్రదానదర్శనాదప్రమాణవకప్రవృత్తిః ఏవముపబృంహణవిధభిజ్ఞవిశిష్టజనవాద
ప్రసిద్ధ్యావాతదభిజ్ఞస్యగురువచనేనవాతేనోపబృంహణేధిగమప్రవృత్తపురుషాంతరదర్శనాదప్యుప
బృంహణజ్ఞానస్యసంపాదితాజ్ఞానాభిప్సుస్యప్రశ్నఉపపద్యతే అతఉపబృంహణవిధిరనుపపన్నః తత్రాప్యగురోః
పరాశరస్యసార్వజ్ఞప్రసిద్ధేస్తైవసర్వవిద్యాస్థలేషుప్యస్యశ్రుతశక్తిత్వాచ్చమైత్రేయస్యతత్ప్రణీతపురాణశ్రవ
ణప్రవృత్త్యుపపత్తేః పురాణాంతరేభ్యోస్యపురాణస్యవైశేష్యంవదప్రశ్నానవతారయతి తత్రేతి అస్యతావత్పురా
ణరత్నస్యప్రాచ్యోదీచ్యాదిసర్వవిద్వజ్జనవిదితస్యపురాణాంతరేభ్యోపిప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాద్ధర్మశాస్త్రేషుమానవస్యేవ
వ్యాకరణేషుపాణినీయస్యేవచసజాతీయప్రబంధేభ్యః ప్రకర్షాతిశయోనాపహ్నోతుంశక్యతే తతఏవప్రసిద్ధిప్రా
చుర్యాత్స్మార్తదేవనష్టకోశకృశంత్వాదూరోత్సారితా అనతివిస్తరత్వాచ్చప్రత్యుపలంభావతరతి అన్యపరోక్తప్రసి
ద్ధపరిగ్రహాతిశయంచేదం పరాశరనద్ధమితి అగ్నేః శివస్యమాహాత్మ్యంతామసేషుప్రకీర్తితం। రాజసేషుమాహా
త్మ్యమధికంబ్రహ్మణోవిదుః। సాత్త్వికేష్వథకల్పేషుమాహాత్మ్యమధికంహరేః। తేష్వేవతేష్వయోగసంసిద్ధాగమిష్యం
తిపరాంగతిం। యస్మిన్కల్పేతుయత్ప్రోక్తంపురాణంబ్రహ్మణేపురా। తస్యతస్యతుమాహాత్మ్యంతత్స్వరూపేణవ

దంతయుం దోషః పురాణే నాం పరస్పరవిరోధేన సర్వేషాం మవిశేషేణ ప్రామాణ్యేనంపపన్నే సరావప్రామాణ్యేదపిక
తిపంరుప్రామాణ్యసిద్ధ్యనుగుణ నివాహాన్యాయరెం. సతి కస్యప్రామాణ్యం కస్య చ ప్రామాణ్యమిత్యపేక్షాయాం
విషయవ్యవస్థామాత్రపరత్వాదస్యవచనస్య అతో న సత్వాదిమూలత్వే జ్ఞాపితే సత్యదుష్టమూలైః ప్రబంధైర్దు
ష్టమూలప్రబంధబాధః అతో న భూయసాం బలీయస్త్వనయైతద్వచనబాధః భగవచ్ఛ్రుతిబాధకపురా
ణైర్భూయోవిధిః శివప్రతిపాదకపురాణబాహుల్యాచ్చైతత్ప్రాబల్యమితిచేత్ ఇదం తావద్వచనం బాధితం ఇహా భూ
యసాంబలీయస్త్వనయానవతారాత్ ఏవం బాధకరహితేనానేన వచనేన సత్వాదిమూలత్వే పురాణానామవ
గతే సతి దుష్టమూలపురాణబాహుల్యమదుష్టమూలమేకమపి పురాణం న బాధితుం ప్రభవతి న హి భ్రాంత
పురుషసహస్రవచనైరేకస్యాభ్రాంతస్య వచనం బాధ్యతే అతో భగవచ్ఛ్రుతిపాదకత్వేన సత్త్వమూలత్వేఽవసన్నే కారణ
దోషః తథా పురాణాంతరాణామపి అస్య బాధకప్రత్యయో న దృశ్యతే నారాయణస్యైవ పరమకారణత్వప్రతిపాదనా
త్ప్రత్యక్షశ్రుతిషు నారాయణస్యైవ సామాన్యశబ్దవిశేషశబ్దాభ్యాం కారణత్వముక్త్వా న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న
బాధిపః న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే। న త్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యః। యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించి
దితి కారణభూతాత్తస్మాదన్యస్య పరత్వం చ నిషిధ్యతే। న బ్రహ్మా నేశానః। తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖో జాయతే। ప్ర

నన్వేవ పన్నార్థతాపత్తుః సకలశాస్త్రార్థవ్యవస్థాపకే భారతే చ మోక్షధర్మే బ్రాంరుపలానం పాపురుషం యం పశ్యే
న్మధుసూదనః। సాత్త్వికస్సతు విజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థనిశ్చయః ఇత్యాదినా భగవత్ప్రాప్తౌ సత్త్వగుణమూలస
మ్యగ్జ్ఞానం శ్రేయముక్త్వాపవర్గత్వేనం బ్రహ్మరుద్రమానం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం పునః। రజసా తమసా చాస్య మాననం సమభి
ష్టుతమితి చతుర్ముఖశివయోః కటాక్షేణ రజస్తమోమూలకాలం ప్రతిపాదనాచ్చ చతుర్ముఖశివప్రతిపాద
కప్రబంధానాం రజస్తమోమూలత్వముపపద్యతే అస్య వచనస్య రజస్తమోమూలత్వముపపద్యతే అస్య వచనస్య
౨౪౪ రజస్తమోమూలపురాణస్థత్వేపి నాప్రామాణ్యం శంకనీయం బ్రహ్మశివాదిప్రతిపాదనాభినివిష్టస్య ప్రబంధస్య
244
భగవత్ప్రకర్షోక్త్యాగ్రహాసంభవేనాస్య వచనస్య తత్పరత్వాపత్తేః స్వప్రతిపాదయదేవతాయా ఏవ పాముక్త్యు
రాగ్రహాసంభవః నత్వన్యత్ర తస్మాన్నాస్య వచనస్య కారణదోషసంభవః। యదుక్తమనేకపురాణప్రామాణ్యే దత్తద్వ
చనమాత్రాప్రామాణ్యం యదుక్తం భూయసాం స్యాద్ధ్రువియస్స్యావితి తదయుక్తం సాక్షాదర్థవిరోధాభావాత్ న వా
విధిశివప్రతిపాదకప్రబంధానాం రజస్తమోమూలత్వం నేతి తేషు పురాణేష్వవగమ్యతే తత్ప్రబంధేష్వేవ ప్రమా
ణతయా ప్రతిపన్నానాం తేషాం ప్రామాణ్యం రజస్తమోమూలత్వం చ విరుద్ధమితి పరంపరయా విరోధః ఫలితః
తత్ర భూయసాం బలీయస్త్వమితి చేత్ అయం దికేవలమేతద్వచనమాత్రవిరోధే న తేషాం అప్రామాణ్యం తదాస్యా

ద్వైతత్త్వ పురుషపరనారాయణః పరావరత్వాదిత్యాదిభిర్నారాయణస్యైవ పారతారణత్వం తేషూచ్యతే పురా
ణాంతరాణి ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధాని చ। తథా వక్ష్యమాణలక్షణ్యాంచ ప్రత్యక్షశ్రుతిసిద్ధం సహోవాచ వ్యాసః పరాశర్యవరవి
ఇతి అత్ర పరాశరాత్మజ ఇత్యనపావ్యాసోత్కర్ష ఉచ్యతే తథాహ్యారంగేపి పరాశరలక్షణ్యం ప్రతిజ్ఞాయతే యథా తత్ర ద్వి
తీయేధ్యాయే పరాశరస్యావతారో వ్యాసస్య శుకస్య చ వినాశం తాత్ప్రసోనాం తుష్యతం మై శక్తిసూనునా నేతి అత్ర పరా
శరస్యావతారః తత్ర శక్తిపౌత్ర కహంతి శంయూధార అన్యథా పరాశరస్య చాత్కృత్తి వ్యాసస్య చేత్కృపి పావకత్వం శక్తేతపు
లస్త్యస్య వసిష్ఠవరదానలబ్ధదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవత్త్వం చ మహాదైవలక్షణ్యం వరలాభే సత్యేతత్పురాణప్రామాణ్యం
తత్ప్రవర్తనే సతి తత్ప్రతిపన్నవరలాభసత్త్వమిత్యన్యోన్యాశ్రయం ఇతి నవాచ్యం వరలాభవచనస్య పరాశరేణ
లబ్ధవర ఇతి బాధకప్రత్యంతరాభావేన స్వతస్సిద్ధప్రామాణ్యస్యైవ సాధితత్వాత్ తత్రైవ దేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానలా
భః పరాశరస్యావగమ్యతే యథా తత్ర ద్వితీయేధ్యాయే దేవతాపారమార్థ్యం చ విజ్ఞానం చ ప్రసాదతః పురాణకర
ణం చైవ పులస్త్యస్యాజ్ఞయా గురోరితి తత్రైవ త్రిషష్టితమే అథ తస్య పులస్త్యస్య వసిష్ఠస్య చ ధీమతః ప్రసాదాద్వై
ష్ణవం చేత్పురాణం వై పరాశర ఇతి చ తదనంతరం చ షట్ప్రకారం సమస్తార్థసాధకజ్ఞానసంశ్రయం దశసాహ
స్రమిమితం సర్వవేదార్థసంయుతమిత్యనేనాస్య పురాణరత్నస్య సర్వవేదార్థసంయుతత్వం అత ఏవ సమస్తపు

ఖ్షు శుక్లుల పాణిః పురుషోత్తమాయంత। యతో జజ్ఞిరె గ్రస్యైషస్య వక్షః। విరూపాక్షాయ బ్రహ్మణః పుత్రాయ
అజ్ఞసనాభావమప్యేకమపిషితం। సప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్। యస్తాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా
ప్రజాపతిరితి బ్రహ్మశివరెలాశ్చ నారాయణాదుత్పత్తిః శ్రూయతే తైరిగేతం బ్రహ్మవిష్ణుప్రతియువాంప్ర
సూతాగాత్రెభ్యోమమపూర్వం సనాతనావితి రుద్రోక్త్యా రుద్రాద్ధరిచతుర్ముఖరెలారుత్పత్త్యవగమాత్పు
౨౪౩ రాణాంతరాణాం శ్రుతివిరోధః స్ఫుటతరః యద్యపి కైశ్చిత్ప్రయోణాం దేవానాం సావర్ణ్యైకవంచాపుసపగతం తథా
ప్యయం విరోధాదుష్టపరిహారః తుల్యానామేకఖలాతానామపి తేషాం ముత్పత్తిప్రతిపాదనే భగవతశ్చతుర్ముఖ
245 శితరమోరుత్పత్తిశ్రవణేద్రుద్రాదితరరెలారుత్పత్తిః క్వచిదపి వాక్యే శ్రవణాభావాచ్చ కారణవాశివాదిశబ్దానా
మాకాశాదిశబ్దానామివ కార్యతయావగతప్రసిద్ధరుద్రాదిపరత్వాభావాచ్చ సర్వే విష్ణుమయా దేవాస్సర్వే విష్ణు
మయా గణాః। న హి విష్ణుసమా కాచిద్గతిరన్యా విధీయతే। ఇత్యేవం సతతం వేదా గాయంతే నాత్ర సంశయ ఇతి వై
గాదావపి వేదానాం భగవత్పరత్వప్రతిపాదకత్వాభిధ్యపగమాచ్చ అతో నారాయణస్యైవ పరరుకారణత్వపరాభిః
ప్రత్యక్షశ్రుతిభిర్బాధకప్రత్యయవక్షః పురాణాంతరే ఘూర్యైలక్షణ్యం స్ఫుటం। తథా నారాయణ ఏవ పరమకార
ణం ప్రతిపాదయద్భిర్మానవాదిధర్మశాస్త్రైరప్యైకార్థ్యం స్పష్టం। ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తాః తద్విసృష్టః స పురుషః। వి

మవగమ్యతే తథాపి తథైకార్థ్యాత్ అన్యపి పురాణాని ప్రమాణానీ సన్నురితి చేత్ న కార్త్స్న్యేనావిరుద్ధత్వాభావాత్ భ
గవదుత్కర్ష ప్రతిపాదకాంశ సత్త్వే తస్మింనంశే ఆగ్రహే సంభవాదాదరణీయ ఇతి పూర్వమేవోక్తం ఆస్య చ పురా
ణరత్నస్య కార్త్స్న్యేనాగ్రహామూలత్వం బాపశ్రవగత ప్రశ్నస్వభావాదవగతమితి చోక్తం అతోఽన్యత్ర బదధ
గ్రహేఽప్యాదరణీయ ఏవోత్కృష్టవత్త్వ ప్రకంపృతాపాతుః కించ పురాణాంతరేష్వపి హ్యస్య పురాణస్య సప్వావహాతార్థ
ప్రతిపాదకత్వం దృశ్యతే కార్త్స్న్యేన భగవత్ప్రకర్షస్యైవాగమాత్ పురాణాంతరేషు తుల్యాఘూతః ప్రతీయతే తథాహి
గృంయుపాం ప్రసూతా గాత్రైభ్యామపుర్వం సనాతనాత్ అంరుంమే దక్షిణే పార్శ్వే బ్రహ్మా లోకపితామహః వా
మపార్శ్వే చ మే విష్ణుర్విశ్వాత్మా హృదయోద్భవ ఇతి। తత్ర తతః ప్రహృష్టసుమనాః ప్రణిపత్య మహేశ్వరం ప్రా
హ నారాయణో దేవః సలింగం లింగవర్జితం। యది ప్రీతిః సముత్పన్నా యది దేయో వరశ్చ నః। భక్తిర్భవతు
నౌ నిత్యం త్వయి భావ్యభిచారిణీతి। హరివిరించయోశ్శివాదుత్పత్తిః సదారాధనవరవరణాదికముక్తం తత్రైవ చ
త్వాపసంభవో రుద్రస్య మసాచ సమాధృతం। త్వత్ప్రసాదాజ్జగద్ధాతా రజసా చ పితామహ ఇతి చతుర్ముఖశి
వయోః భగవత్ప్రసాదకోపసంభవత్వముక్తమితి స్వవాళ్బాళితః న చ తసు దేవాదిరుత్పత్తివత్త్రైలానయాత్రా
దివచ్చ రుద్రాదుత్పత్తిస్తదారాధనరూపశైలోక్తిరిత్యవిరోధః పురాణరత్న భారతాదావన్యత్రైవ జగత్సృష్టిం సం

రుషార్థస్సాధకజ్ఞానప్రసాధకత్వం చోచ్యతే అతోవక్త్రవైలక్షణ్యం ప్రబంధవైలక్షణ్యం చ పురాణాంతరసిద్ధమి
తి తద్ధరపవర్ణ్ణవం ఇదం చాపరం సుమహద్వైలక్షణ్యం యుతాసమాన్యప్రశ్నపూర్వకవిశేషనిష్ఠప్రతివచనరూ
పత్వం సోహమిచ్ఛామి ధర్మజ్ఞ శ్రోతుం త్వత్తో యథా జగత్। బభూవ భూయశ్చ యథా మహాభాగ భవిష్యతి। య
న్మయం చ జగద్బ్రహ్మన్ యతశ్చైతచ్చరాచరమిత్యాదినా సామాన్యేన పృష్టే విష్ణోస్సకాశాదుద్భూతమితి విశేషనిష్ఠం
ప్రతివచనం ప్రావగమ్యతే విశేషే పృష్టే సతి ప్రతివచనస్య పృష్టవిశేషపక్షపాతేన తదుత్కర్షకథనం ప్రసక్తం సామాన్యాత్తు
౨౪౬ నతత్పరమితి శంకనీయం స్యాత్ సామాన్యేన పృష్టే సతి ప్రతివచనమర్థవశాద్విశేషపర్యవసితమితి తత్పర
మేవ స్యాత్ అతశ్చైతస్మిన్ధ్వజవంతం పృచ్ఛామః సూత పౌరాణికాద్య తు। పురాణసంహితాం పుణ్యాం లింగమా
హాత్మ్యసంయుతామితి విశేషనిష్ఠప్రశ్నపత్రేవం తత్ప్రతివచనరూపపురాణాంతరేభ్యః ప్రకర్షాతిశయస్సు
ష్ఠతమః ఏతత్పురాణోర్ధ్వశ్చ్యుత్రైంగాదిషు స్వచిత్ప్రచిదం గేత్రింయుతే యథా లైంగే ద్విత్రియేష్వపురాణార్థానుత్ర
మణౌ సర్పావతారేషు విష్ణోశ్చజనకం లీలయైవ తు। విష్ణోః ప్రసాదాజ్జిష్ణోశ్చ విష్ణోశ్చైవ తు సంభవః। తత్ర లీల
యూర్ధ్వైకకృష్టేనస్వకులస్య చ సంవ్యాప్తిః। ఏరకాప్రభవేనైవ గమనం స్వేచ్ఛయైవ హి। ఇతి భగవదవతారస్య భూలోకప
రిత్యాగస్య చ లీలామాత్రనిబంధనత్వ పాఠతో చ్యుతే। అత ఏవ తత్పురాణోర్ధ్వస్యాన్యత్రా భళ్ళపగతత్వాదిప్రతం పృష్ఠే

త్వాదత ఏవైతద్దృశవైలక్షణ్యారపాంతకారణదోషబాధకప్రత్యయస్య వా పాతిమత్ప్రబంధాంతరాణీవైతద్వి
రోధేనేతి దౌర్బల్యస్యావర్జనీయత్వాచ్చ శ్రీమద్వైష్ణవమిదం పురాణం ప్రమాణతమం ఇతి తత్సర్వ్వం హి తజ్జాతమ
భిప్రేత్య ప్రధానభూతం యుక్తిం కంఠోక్త్యా ప్రదర్శయంస్తస్యైవైనప్రబంధవైలక్షణ్యం వద । ప్రశ్నముపతాదయ
తి తత్రాతిపులస్త్యవసిష్ఠవరప్రదానలబ్ధవరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవత ఇత్యుక్తదేవతాపారమార్థ్యశబ్దే
న తమః కార్యం ధర్మ్యంతరత్వేన ధర్మ్యంతరస్య ప్రతీతిరూపం విపరీతజ్ఞానం వ్యావర్తితం అనేన దేవతాపార
మార్థ్యంచేతి వచనం సూచితం ప్రశంసార్థేన మతుప్ప్రత్యయేన రజః కార్యం ప్రకారాంతరాపి తస్య తద్విరు
ద్ధప్రకారాంతరవిశిష్టతాప్రతీతిరూపమన్యథాజ్ఞానం వ్యావర్తితం అనేన యథావదిత్యస్యార్థః సూచితో భవ
తి దేవతాశబ్దేన కర్మ్మణోపాసనేన వా ఆరాధ్యత్వం ఫలత్వప్రదత్వం చ వివక్షితం అనేన సవిశేషత్వసిద్ధిః యథా
వదితిప్రకారకథనేనాపి సవిశేషత్వసిద్ధిరితి వరలాభకథనం సవిశేషత్వోపపాదకమిత్యభిప్రాయః భగవచ్ఛబ్దే
న జ్ఞానవత్త్వముక్తం వరలాభాత్ప్రదత్తేయు సిద్ధిః సోహమిత్యాది సోహం త్వయైవ సర్వవిద్యాసు శిక్షితపూర్వా
హామితి భావః ధర్మజ్ఞవిశేషోస్మి న సతాం శిష్యపుత్రయోరిత్యేవంరూపధర్మజ్ఞః యద్వా ఆనృశంస్యంప
రో ధర్మ ఇతి ధర్మ్మజ్ఞ ఆనృశంస్యమాశ్రితసంరక్షణపరత్వం ఆశ్రితేష్వనృశంసత ఇతి వచనాత్ మహాభాగపరి

హారంచ కరోతి॥యః। తస్యారిపక్షేష్వపి కౌశికీయానుద్యమ విస్మరః। తథాపి రామో మనుష్యాభిసంధివర్ణస్య
దనువర్తనం। కుర్వన్ బలవతా సంధిం హీనైర్యుద్ధం కరోత్యసౌ। సామ చాపప్రదానం చ తథా భేదప్రదర్శనం। క
రోతి దండపాతం చ క్వచిదేవ లాంఛనం। మనుష్యదేహానాం చేష్టామిత్యేవమనువర్తతే। లీలాజగత్పతేస్తస్య
ఛందతః సంప్రవర్తతే। ఇత్థం శక్తోపి మహాయోగీ సర్వస్య జగతః ప్రభుః। కర్మణ్యారభతే కర్తుం కీనాశ ఇవ
దుర్బలః। తేన వంచయతే లోకాన్ మాయాయోగేన కేశవః। యే తమేవ ప్రపద్యంతే న తే ముహ్యంతి మానవాః।
४२ ఇత్యాదిభిరేవ తత్ర ప్రసక్తోపకర్షపరిహారగ్రంథాదర్శనాదక్షరతాదిషు దశరథవసుదేవాదీనాం రామ
కృష్ణాదిభ్యోపేక్షయా పరత్వస్య జగత్కారణత్వాదిముఖేన ప్రతిపాదనాభావాదితి వాచ భగవదపేక్షయా
రుద్రపరత్వస్య ప్రతిపాదనాచ్చ। అతః స్వవ్యాఘాతో దుష్పరిహారః న చ తథాత్రస్య వ్యాహతిః ప్రతీయత ఇతి
247
దం చ మహద్వైలక్షణ్యం। ఉక్తలక్షణప్రకర్షవతో వైష్ణవపురాణస్య కారణదోషబాధకప్రత్యయస్య వ్యాహతి
మత్ప్రబంధాంతరస్య చ విరోధే సతి పురాణరత్నస్య ప్రాబల్యమన్యేషాం దౌర్బల్యం చ స్పష్టం। ఏవం ప్రసిద్ధ్యతిశయః
లబ్ధసజాతీయప్రబంధప్రకర్షతత్వాత్తత ఏవ నష్టకోశత్వాభావాదసతి విస్మృత తద్రూపప్రక్షేపశంకారహి
తత్వాదన్యపరోక్తిసిద్ధపరిగ్రహాతిశయమహత్వాత్ మునీనామప్రశ్నపూర్వప్రతివచనరూపత్వేనానాగ్రహమూల

ఘ్నణే స్థితిశ్చ పృష్టా భవతి యత ఇత్యుపాదానస్యాపి పృష్టత్వాన్నాయం ట్ప్రచురార్థ ఏవ న చ గోబలీవర్దన్యాయో
న యుక్త ఇతి పంచమ్యర్థస్సంకోచయుక్తః బలీవర్దశబ్దవన్నయుక్తోऽన్యథాసిద్ధత్వాభావాత్సంకోచకత్వాను
పపత్తేః పరాంతరన్యైర్యర్థే పరిచ్ఛిన్నవిశేషరూపపరాంతరార్థసంకోచో గోబలీవర్దన్యాయ ఇతి పాన్యాయ
విదః అత్ర తు పుంయుపూర్ధ్వాంతరసంభవాన్నాద్యం సంకోచకః యుక్త ఇతి పదం నిమిత్తముపాదానం చ
బాధయిత్వంశక్తేం స్థితిప్రశ్నాపేక్షితత్వే అతోऽపేక్షితవిధేరనపేక్షితవిధానం దుర్బలం యుతో వా ఇమానిత్యా
ది శ్రుతావపి యుక్త ఇతి పదేనైవ నిమిత్తోపాదానయోరుక్తత్వాత్ పృథక్ చకారయోరనువిధానాత్ప్రయుక్త ఇతి తంత్రే
ణ ప్రశ్న ఇతి యన్నయమితి స్థితిప్రశ్న ఏవ త్రయుతే అర్థాంతరస్వీకారే అపేక్షితావచనమనపేక్షితవచనం చ స్యా
తే నాపి స్వార్థికః ప్రత్యయః స్వార్థవత్త్వే సంభవతి తత్పరిత్యాగస్యాన్యాయ్యత్వాత్ అతో యదర్థాత్త్ర ఏవార్థః కలంకుస్థా
న ప్రశ్నాలయ ప్రకారప్రశ్నశ్చ అనధికశాఖాంతరేషు స్థానస్థాద ప్రకారభేదశంకాయా అన్యతః దేవతాంతరస్య
లయుస్థానత్వం తత్రాపి సద్వారకత్వాదద్వారకత్వ కార్యభ్రమనివృత్తిరూపతాఖ్యప్రకారభేదశ్చ పాంశంకాస్పదం భ
వతి భూతభవిష్యత్ప్రశ్నశ్చ కల్పభేదే నలయస్థానప్రకారభేదశంకయలాన్యతః చకారాల్లయకర్తృప్రశ్నశ్చ సూ
చితః స చ కర్తృభేదశంకానిబంధనః స్వరూపప్రశ్నశ్చ కర్తృయుంవాచి ఖ్యాపిత స్వకాపేక్షితత్వే నోదాహృతా

పూర్ణత్వత్వం పాపరసంరక్షణం కించిత్కారానపేక్షకత్వమేవేతి భావః । యథా యతో బభూవ బ్రహ్మరు
ద్రాదిషు కః కారణమితి జ్ఞాతుం । యత ఇతి ప్రశ్నః । కిం వివర్తాధిష్ఠానత్వం కారణత్వం ఉత పరిణామిత్వం తత్రా
పి కిం సద్వారకపరిణామిత్వమితి ప్రకారభేదజిజ్ఞాసయా । యథేతి ప్రశ్నః । కల్పభేదేన సృష్టివైషమ్యశంకాయా
భవిష్యతీతి ప్రశ్నః । వృత్తికేసలగోవలం । యవృత్తికోపాదానకత్వదర్శనాత్కల్పభేదేనోపాదానాదిభేదశంకాపాప్యుప
పద్యతే తత్రాపి । యతో । యద్యేతి పదయోః పూర్వవదర్థః । యతో । యథా బభూవేత్యేకప్రశ్నత్వశంకాం । యన్మయమి
౨౪౮ తి ప్రశ్నాంతరవ్యవధానేన నిరస్యతే । యథా కారణం జ్ఞాతవ్యం తథా సృష్టిప్రకారోపి పృథగ్జిజ్ఞాసితవ్య ఇతి జ్ఞాపనార్థం
జ్ఞాతవ్యత్వేపి ప్రాధాన్యద్యోతనాయ । ప్రకారప్రశ్నః పూర్వమేవ కృతః । యత ఇతి హేతూక్తం చ విమ్రాడతో నిమిత్తోపాదా
248
నయోః సంగ్రహః ప్రశ్నః । అథ స్థిత్యాద్యుపయుక్త ఆత్మశరీరభావప్రశ్నః । యన్మయమితి మయట్ప్రత్యయః ప్రాచు
ర్యార్థః । అనేన వ్యాప్తిప్రదర్శితా వ్యాప్త్యాద్యపి పరప్రేరణం । ప్రాప్యటాకాశాద్యదృష్టం । ఆత్మతం । యథా వ్యాప్తిః । ఆత్మత్వం
చ ధారకత్వం । అథాంతరామిరూపకృతసత్తానువృత్తిలక్షణాస్థితిప్రశ్నః । పరితః । యస్మిన్ । యేనాంతర్యామిణా
ధారకేణ ప్రచురజగత్సితమిత్యర్థః । ఆస్తే భవతి । అంతః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకత్వం స్థితిహేతుత్వమితి ప్రాగేవ విశద
యితుం చ కారాద్యుపాభూరితపోషణాదికృతాపోషణాదిలక్షణస్థితిమూలతాపిత్రాదిభిః కార్యా ఇష్టప్రాపణానిష్టనివారణల

ర్థః మాత్మత్వం విష్వగేణోక్తి అంతర్యామిరూపేణేతి అంతః ప్రవిశ్య నియంతృత్వం వ్యాప్త్యైక్యత్వం వ్యాప్యవ్యాపకయో
రితి జగద్బ్రహ్మణోర్వ్యాప్యవ్యాపకత్వేన చ శ్రుతిసిద్ధత్వాదితి భావః న తు వస్త్వైక్యత్వమితి ప్రతిజ్ఞా
ముపపాదయితుం యదితి వికారార్థత్వమాశంక్య పరిహరతి యస్మాదుమితి వ్యయదితి కుతః ఇత్యత్రాపి
పృథగితి వికారార్థత్వే ఉపాదానం పృష్టం స్యాత్ న చ తత్పృష్టవ్యం యతః ఇతి పంచమ్యంతపదేనోపాదానస్యా
పిపృష్టత్వాత్ అతః పృథక్త్వశ్రుత్యైకార్థ్యేన చ గౌణవివర్ణనయః అర్థాంతరసంభవాదితి అపేక్షితవిధేరన
పేక్షితవిధానం దుర్బలమితి న్యాయః శబ్దాభిప్రేతః బ్రహ్మజ్ఞానవాదినోభిమతం సార్థకపక్షం దూషయతి
నాపీతి న తు భేదాభేదవత్సౌ భట్టోపగతం తత్తు దూషయత్స్వతేన సార్థసంభవతి నిరర్థకత్వాచ్ఛ్రుతేరయణము
పపన్నమితి భావః శ్రుతార్థస్య కారణే శ్రుతకల్పనం వ్యాభిచితం న తు శ్రుతపరిత్యాగః బ్రహ్మజ్ఞానవాదినాభ్యు
పగతస్య సార్థకత్వస్య సాధారణం దూషణమాహ జగదితి సార్థకత్వపక్షేయదిదం జగత్తితివిలతల్య
క్రం స్యాత్ యదిదం జగత్కిమిత్యుక్తే జ్ఞాతసలి జగత్ప్రాపమాత్రస్య దృష్టవ్యత్వాద్యోగాత్పుశ్శాస్త్రైయధ్యే
యతత్త్రింసత్త్వము తవిధేతి పృష్టం భవతే త్వభ్యుపేతవ్యం తత్రమిథ్యాత్వతరం వక్తవ్యం తత్రాన్యతరాకా
రాపసిద్ధపకే ఆకారాంతరనిషేధకే చ శబ్దే వక్తవ్యే ఆకారద్వయోపస్థాపకం సామానాధికరణ్యమనుపప

దిశబ్దేన ప్రశ్నాంతరపరశ్లోకాః క్రోడీకృతాః విష్ణుస్సుకాదితి శ్లోకస్యార్థాంతరప్రశ్నోత్తరరూపత్వం శంకా
పుచ్ఛదానార్థం తేషాం శ్లోకానామర్థం సంగృహ్ణాతి వా అత్రేతి బ్రహ్మస్వరూపేతి స్వరూపశబ్దో బ్రహ్మాదివ్యావర్త
కః విభూతిభేదానాం ప్రకారో విభూతిభేదప్రకారః స చ జ్యోతిశ్చక్రభువనకోశాదిప్రశ్నాంతర్గతః వర్ణ
శ్రమధర్మాదిప్రశ్నేన తదారాధనస్వరూపం దృష్టం ప్రతివచనే ఫలవిశేషోక్తిదర్శనాత్ప్రతివచనప్రకారేణ
ప్రశ్నార్థో విజ్ఞాయత ఇతి నిత్యఫలవిశేషశబ్దార్థాః త్రైలోక్యావభవతీతి పూర్వోక్తేషు ప్రశ్నేష్వంతర్భావిత ఇత్య
౨౪౭ భిప్రాయేణ ఫలవిశేషాశ్చ పృష్టా ఇత్యుక్తం సప్రయోజనసమారాధనం పృష్టమితి తత్ర తదంతర్భావః అయ
మేవార్థః సకలశ్రుతిహాసపురాణానాం ప్రతిపాద్య ఇతి భావః తతః కిం ప్రస్తుతశ్లోకార్థస్యేత్యపేక్షాయాం యో
249 ఽయమస్యాయమితి పదస్యార్థం సోపపత్తికమాహ బ్రహ్మస్వరూపేతి సృష్టిస్థితిలయకవర్గభూతమితి పదం
సృష్టిప్రళయయోరుక్తత్వేన స్థితికథనస్యాపేక్షితత్వాత్ జగత్పదార్థం స్థితిలయశబ్దాభ్యాం రక్షాసంహారావవ
క్షితౌ సృష్టిస్థితిలయకర్మభూతం జగదిత్యర్థం కిమాత్మకం భవతీతి ప్రశ్నార్థః తతః కిమిత్యత్రాహ తస్య చే
తి జగచ్చేతన ఇతి సమానాధికరణ్యప్రతిపన్నం తాదాత్మ్యం స్వరూపైకలక్షణమాశంక్య పరిహరతి ఇదం చేతి
ఇదం సామానాధికరణ్యప్రతిపన్నమిత్యర్థః గగనాదావ్యాప్యమాత్రేణ తాదాత్మ్యం న దృష్టమితి తదపావృత్త్య

త్వేన తు తస్య శరీరాత్మభావనిబంధనత్వయోగాత్ న చ సామానాధికరణ్యస్య ప్రవృత్తినిమిత్తభూతా
కారద్వయోపస్థాపకత్వం మయట్ప్రత్యయస్య స్వార్థికత్వనివృత్తిసాపేక్షం సామానాధికరణ్యలక్షణస్య
భావాదేవ తస్యాకారద్వయోపస్థాపకత్వసిద్ధేః అతో మయట్ప్రత్యయస్య స్వార్థికత్వనివృత్తిః సామానా
ధికరణ్యస్యాకారద్వయోపస్థాపకత్వాదితరేతరాన్యోన్యాశ్రయః ఏవం స్వార్థికత్వే వ్యుదస్తే పృథక్ప్రశ
క్త్యంతర్భావేన వికారార్థత్వేనుపపన్నే పరిశేషాచ్ఛిష్టేః ప్రష్ఠవృత్త్యే సతి స్థితిస్వభావాదనుశాసనానురో
దాత్ మయట్ప్రత్యయస్య ప్రాచుర్యరూపార్థవిశేషపరత్వసిద్ధిః తతో జగద్బ్రహ్మ ఇతి సామానాధికరణ్యస్య
శరీరాత్మభావరూపప్రవృత్తినిమిత్తవిశేషసిద్ధిరితి నాన్యోన్యాశ్రయః ఏవం సామానాధికరణ్యస్య ముఖ్యార్థా
ద్యభివ్యక్త్యైకపరత్వే మయడానర్థక్యం సామానాధికరణ్యానుపపత్తిశ్రుతిదూషణద్వయం స్వరూపైక
పరత్వే ధర్మవిరోధాయ స్మయమిథ్యాత్వప్రసక్తిస్తత్పరత్వానుపపత్తిశ్రుతిదూషణద్వయం చ దర్శితం భవతి స్వ
కార్థపరత్వే న బ్రహ్మోపగమే దూషణవలాహ అన్యథేతి అన్యథా కథం ప్రశ్నప్రతివచనే స్యాతామిత్యత్రాహ తథా
హాసతీతి సమానాధికరణ్యస్యాభేదాభేదవాద్యభ్యుపగతైకద్రవ్యతాపరత్వం దూషయతి జగదితి అస్మిన్నపి ప
క్షే జగద్బ్రహ్మయోర్జగద్బ్రహ్మేతి వృష్టం స్యాత్ తదానీం మయట్ప్రత్యయో ధర్మవత్ స్యాదితి ద్రష్టవ్యం యత ఇత్యు

న్నమిత్యర్థః బాధాయాం సామానాధికరణ్యమితి చేత్ తన్నాస్తి మాత్రాపేవం భవతి వత్సామానాధికర
ణ్యం బాధార్థమితి వ్యావృత్తత్వాదితి భావః తర్హి కథముత్తరం స్యాదిత్యత్రాహ తదాపాతితి విష్ణురిత్యస్య త
రాకారోపస్థాపకః శక్తిః అకారాంతరనిషేధకశక్త్యవహారః సాక్ష్యాదర్థమాహ అతఇతి అతః స్వార్థికత్వం
వికారార్థత్వయోరనుపపన్నత్వాదిత్యర్థః శబ్దానుశాసనానుమతిం దర్శయతి తదితి ప్రకృతం ప్రకర్షేణ
కృతం ప్రభూతం ప్రచురమిత్యర్థః అన్నమయో యజ్ఞః శకలమయీ యూపతి పాతస్యోదాహరణం

౨౨౦

మత్ర ప్రాచుర్యమస్తి ఇత్యత్రాహ కృత్స్నం చేతి అంతర్బహిః శ్రవ్యాప్త్యాదిశ్రుతేస్తదుపపన్నమితి భావః సామానా
ధికరణ్యస్య శరీరాత్మభావనిబంధనత్వం ప్రతిపాదయం లక్షితముపసంహరతి తస్మాదితి యస్మాయమిత్యస్య ప్రా

250

చుర్యార్థత్వేన తస్యోత్తరత్వాజ్జగత్ప్రసఙ్గ ఇతి సామానాధికరణస్య శరీరాత్మభావనిబంధనత్వం తేన స్వార్థికత్వ
నివృత్త్యాయ యస్మాయమితి మయట్ప్రత్యయస్య ప్రాచుర్యార్థత్వవిత్ తస్య స్వోపాశ్రయ ఇతి చేత్ స్త్రీవం మయట్ప్రత్య
యస్య స్వార్థికత్వనివృత్తేః ప్రాచుర్యార్థత్వనిర్ణయస్య చ సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్మభావనిబంధనత్వాన
పేక్షత్వాత్ స్వార్థికత్వం తావదర్థవత్త్వే నంభవతి నిరర్థకత్వ ప్రకారాయోగాదపాస్తం జగత్ప్రసఙ్గ ఇతి సామా
నాధికరణేన చాపాస్తం స్వార్థికత్వే సతి అకారద్వయోపస్థాపకసామానాధికరణ్యస్యోత్తరత్వాయోగా

కాశశబ్దః పార్శ్వవచనః తేన శరీరముపలక్షితం సాభిధ్యం। శరీరాత్పృథితి వక్ష్యరరాదిత్యర్థః తత్ర ప్రవచ
స్థితమితి లం। ప్రశ్నస్యోత్తరం తత్ర స్థితమితి స్థితం నిష్పాంగతం అనేన జగతాం నిత్యత్వము వస్థానాం మాగమా
పాయిత్వం చ సూచితం। స్థానప్రశ్నోత్తరముక్తం అథ లయకృత్ప్రశ్నస్యభావస్యసిద్ధిప్రశ్నస్య చోత్తరమా
హ స్థితే తి జగచ్ఛుస ఇతి। స్మం వింతి ఫలితస్య కృష్ణస్యాంతర్యామిరూపకృతసత్తానువృత్తిలక్షణ స్థితిప్ర
శ్నస్యోత్తరం। దావ। స్మం వింతి ఫలిత స్థితిప్రశ్నస్యాపి స్థితిసం। వ కర్తృత్వే రాత్తరం జగచ్ఛుస ఇతి తు య్యస్మ
విమితి కంఠోక్తస్యార్థస్యోత్తరం ఇదం సామానాధికరణ్యమాత్మతయా వ్యాప్తి నిబంధనమితి పూర్వమంహాపపా
దితం ననునిష్కృష్టకశబ్దానాం శాస్త్రాదీనాం ధర్మిపరత్వం తత్వం న దృష్టం। స్మం జగదిత్యనేన జగచ్ఛబ్దస నిష్కృ
ష్టకశబ్దత్వం దృష్టమితి ధర్మిపరత్వం తాభిధానం తత్వభావాజ్జగచ్ఛుస ఇతి సామానాధికరణ్యం మనుపపన్నమి
తి చేత్ అపృతే నిష్కృష్టకశబ్దవాచ్యధాః నియత నిష్కృష్టకాశ్రైవశిక నిష్కృష్టకాశ్చ తత్ర శాస్త్రాదిశబ్దా నియత
నిష్కృష్టకాః మనుష్యశంకాదిశబ్దాశ్రైవశికనిష్కృష్టకాః ప్రరోగస్య నిరూపకత్వాత్ అన్యథా నిష్కృష్టకా నిష్కృ
ష్టకవిభాగోనోపపద్యతే తథా జగచ్ఛబ్దోపి వైవశికనిష్కృష్టక ఇతి అత ఏవ స్మం వింతి వైయధికరణ్యే
నప్రశ్నస్య జగచ్ఛుస ఇతి సామానాధికరణ్యేనోత్తరమం ఘటాదా భావాదుపపన్నం శున్నగుణస్య కల శ్రుయిఙ

పాదానస్య వృష్టతాపత్తే అధికదూషణమాహ సత్యేత్యాదినా సత్యసంకల్పత్వేత్యాదినా జీవగతదోషస్య
ర్వాశంకేత్యాదినా ప్రకృతిగతదోషైర్బ్రహ్మణి ప్రసజ్యత ఇత్యర్థః యద్వా ఉభయలింగత్వహానిర్విప
రీతాకారప్రాప్తిశ్చేత్యర్థః శరీరవాచిపదస్య శరీరిపరత్వే ముఖ్యత్వం నస్యాదిత్యత్రాహ ఆత్మశరీరేతి సర్వప్ర
తేసర్థపయుష్యత ఇత్యర్థః అనంతరభావితత్త్వతాస్పృత ఇత్యర్థః ఏవం ప్రకృతశ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే శాస్త్రార్థః ప్ర
—౨౩౧ పంచితః అథశాస్త్రార్థసంగ్రహానంతరం విస్తరోపక్రమే సప్తశ్లోకిం నమస్కారవిషయావలవతారవ్యాఖ్యా
యుశ్లోకస్య నమస్కారశ్లోకాంతరైస్సంగతిం దర్శయితుమవికారాయేత్యాదినాం షణ్ణాం వాక్యార్థానావా
251 అత ఇతి అతః ప్రశ్నప్రతివచనాదిభిః శాస్త్రస్య సవిభూతికసగుణవస్తుపరత్వావగమాత్సమానాధికర
ణ్యస్య విశిష్టవస్తుని ముఖ్యవృత్తిత్వేస్థితి భావః అత ఇత్యస్య వృష్టిరూపేణావస్థితం చ నమస్క్రియత ఇత్యనేనాస్య
యః యద్వా శాస్త్రవాక్యార్థస్యైవం రూపత్వాద్విష్ణోస్సకాశాదితయస్య సంగ్రహరూపత్వం పరః పరాణామి
త్యాదినాం విస్తరరూపత్వం చ సిద్ధమిత్యర్థః విష్ణోస్సకాశాదిత్యత్ర సకాశాదితిపదం షష్ఠ్యాః పంచమ్యర్థత్వ
సంపాదనార్థం యథా అస్య శ్రుతే ఇత్యుక్తే శ్రుత ఇతి శబ్దస్య చతుర్థ్యర్థసంపాదనపరత్వం తద్వత్ యద్వా స
కాశాత్ సంకల్పాత్ కాశసంప్రకాశః సంకల్పరూపజ్ఞానం తద్భుత ఇత్యర్థః అనేన నిమిత్తత్వసిద్ధిః యద్వా స

షవక్తకాలానాం పరమమితి వక్ష్యమాణత్వాదవికారాయేత్యాదిపదచతుష్టయేన ప్రధానపురుషవ్యక్తకా
లవ్యావృత్తిరితి కేచిత్ తన్నమేషామవివక్షితకాలస్య వ్యక్తస్యాప్యవికారవదవ్యావర్తకత్వాత్పురుషస్య విధుస్వప్రామా
ణికత్వాదర్విశేషణానాం తదపి పర్యాయసమర్థకత్వాచ్చ యథాశ్రుతానామేవార్థానాం వ్యావర్తకత్వముచితం విలక్షణ
విగ్రహావత్తుం రూపిణ వస్త్వైలక్షణ్యమాహ సదైకరూపరూపాయేతి ప్రథమో రూపశబ్దః స్వభావవాచీ ఏకస్వ
భావ ఇత్యర్థః। పరవ్యూహవిభవాదిసర్వావస్థాసు సకలహేయప్రత్యనీకత్వమంగళాస్పదత్వాద్యేకరూపత్వాదిస్వభా
వాప్రచ్యుత ఇత్యర్థః। యద్వా ఏకరూపం దివ్యాత్మస్వరూపేణ సమానస్వభావం తథాపి హేయప్రత్యనీకతాదిసిద్ధిః ఏభిః
పదైరేతేషాం నందమయం రూపాధికరణం తదాదిత్యవిద్యార్థా వివక్షితాః పూర్వోక్తమాత్మత్వం సర్వదాత్మకోఘలు ఇతివ
క్ష్యతి తితత్ప్రశదమమవంయవశ శ్లోకేణ తే విష్ణుశబ్దేన సర్వజిష్ణవ ఇతి పదేన చ పదద్వయేన సర్వసంభావ్యావ్యా
ప్తిః అంతః ప్రవిశ్య నియంతృత్వం శరీరిత్వం అత ఏవ మాత్మత్వం వివృతం భవతి విష్ణుశబ్దస్వరూఢత్వాద్దేవతా
విశేషనిర్ణయశ్చ సిద్ధః। యద్వా విష్ణుశబ్దేనైవ నియమనపరం తద్వ్యాప్తిరుక్తా వ్యాప్తికృత తద్గతదోషస్పర్శం
కాం వృంద్యస్య తిసర్వజిష్ణవ ఇతి కథం విష్ణోః కారణత్వం హిరణ్యగర్భాదీనాం హాస్యష్టాదికారణత్వమవగమ్యత ఇ
త్యత్రాహ నమ ఇతి తచ్ఛరీరకా విష్ణురేవ స్రష్టాదికం కరోతీత్యర్థః రక్షార్థం సర్వభూతానాం విష్ణుత్వముపజగ్మివా

తిప్రశ్నస్య శంక్షేపః ఇత్యుక్తరవత్ ఏవం సంక్షేపేణోక్తస్య వక్ష్యమాణం వంహో విస్తరస్యార్థః స్వరూపద్విస్తరరూ
పేణ శ్లోకైర్నవమస్యారః త్రింయుత ఇతి నవమస్యార శ్లోకసంగతేః స్వేనైవ రూపేణావస్థితః న తు ప్రకృత్యాది విశిష్టమి
త్యర్థః పరబ్రహ్మణో లాపాహాయ సంబంధాభావః న తు విష్ణోరితి శంకాయాం విష్ణునా వరాసవే దషు సమ
స్తహాయర పాతం విష్ణాపఖ్యం పరమం పదమితి వచనాద్బ్రహ్మణ ఏవ విష్ణుశబ్దవాచ్యత్వాద్విష్ణోరేవ భ
గవచ్ఛబ్దవాచ్యత్వాచ్చ విష్ణోర్హేయసంబంధో నుపపన్న ఇత్యభిప్రాయేణ పరబ్రహ్మభూతమిత్యాది విశేషణ
౨౩ు మిత్యుక్తం అవికారాయ వికారశబ్దో ధర్మపరో ధర్మిపరశ్చ షోడశకశ్చ వికార ఇత్యాది ప్రయోగాత్స్వయం క
స్యచిద్వికారభూతః కారణభూతో న భవతి తవ వికారః అనేన కార్యాచిద్వ్యావృత్తిః యద్వా వికారావస్థమహాత్మ్యాహం
252 కారతాదిః నిత్యం తత్సంబంధవిరహో రవికారః అతో వికారవతి ప్రకృతి రవికారపదేన వ్యావర్త్యతే ఏవం తత్పురు
షబహుబ్రీహిభ్యాం తు వికారాయేతి పదేన కార్యకారణరూపోభయావస్థచిద్వ్యావృత్తిః శుద్ధాయేతి బద్ధవ్యావృ
త్తిః నిత్యాయ శుద్ధత్వేన నిత్యాయ అసవధాల అవికారాయేత్యనేన పునరుక్తిః స్యాత్ నిత్యపరం శుద్ధిం విశేష దేవశు
ద్ధిమత్త్వస్య విశేషణాయ ధామ పో దార ఇత్యత్ర మహాచ్ఛబ్దజాదావ్యం విశంక్షే న్నెవ ధాతు విశేషణం తత్త్వాత్
అతో వముక్తవ్యావృత్తిః పరమాత్మన ఇతి నిత్యవముక్తవ్యావృత్తిః తేహా పరమంతః న తు పరమాః ప్రధానపురు

శబ్దేన ధర్మిణః పృథఙ్నిర్దిష్టత్వాత్ బ్రహ్మణశ్శక్తిరేవాపాం బ్రహ్మశక్తేరయం అతోఽసమానవిభక్తినిర్దిష్టత్వమితి యు
ద్వా భగవతో దేవమనుష్యాదిశబ్దవ్యపదేశవచ్ఛక్తివిభూతావాదిశబ్దవ్యపదేశోఽపి విభూతిసాజాత్యాత్ యథాహుః శ్రు
తత్వానాంకమిశ్రాః సజాతీయస్తేషామితి తు విభవా బహవమపి భజన్నితి అతో యద్యోక్తే ఏవార్థః అథ కేవలప్రకృతికా
రణవాద్యుత్పత్తిః ప్రకృతివిశిష్టం పరమాత్మానం నమస్కరోతి ఏకానేకేతి కారణావస్థం యా ఏకః కార్యావస్థం యా
మనేకః అథ ద్విసర్గం కార్యావస్థమాహ సుప్తేతి తథా బుద్ధిసర్గం కారణావస్థమాహ అవ్యక్తేతి తత్రాప్యత్ర ప్రసృతస్య భా
వస్థ్యమాహ ముక్తిహేతవ ఇతి అథ కాలవిశిష్టమాహ సర్గేతి కాలస్య విశేషణోపపత్తేః ప్రకరణస్య విశిష్టపరత్వాద్విశే
షణాంతరవిశిష్టతాయాః ప్రతిపాదితత్వేన కాలవిశిష్టతాకథనం పారిశేష్యాత్తదప్రతిపాదనే అపేక్షితవిధ్యభావప్రసం
గాత్కేవలం బ్రహ్మస్వరూపకారణపరత్వే అండాంతర్గతసర్గాదేరుక్తత్వాదండబహిర్భూతతత్వసర్గాదేర్వక్ష్యమా
ణత్వాచ్చ పౌనరుక్త్యప్రసంగాత్ పూరణేన చ ప్రధా[illegible]న పురుషవ్యక్తకాలానాం । వ్యక్తం విష్ణుస్తథా వ్యక్తం పురుషః కా
ల ఏవ చ । తథా పురుషరూపేణ కాలరూపేణ చ స్థితం । బ్రహ్మదక్షాదయః కాల ఇత్యాదిభిర్వ్యక్తేత్రవ్యక్తేత్రభిషు హావక్ష్యే
మాణత్వాదయం శ్లోకః కాలపర ఏవ అబద్ధవిశిష్టవాచిశ్లోకానంతరత్వాదస్య శ్లోకస్య కాలపరత్వముచితం ఉత్తరశ్లో
కస్సమష్టిజీవపరః వ్యష్టిజీవపరశ్లోకసహచర్యాత్ కాలస్య సర్గస్థితివినాశమూలభూతత్వం బ్రహ్మదక్షాదయః కా

ఽతశ్చత్రైవిష్ణ్వబ్జ్యవతారవిగ్రహాద్యపరాభగవచ్ఛరీరం తావారిశబ్దః పారమ్యగర్భః శంకరశబ్దోఽప్యపరాభగవ
చ్ఛరీరం తావితి బ్రహ్మేద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తమోహాంధతమసావృతా
ఇతి పారమ్యగర్భాదిషు చ బ్రహ్మశర్వాభ్యాం త్రికావృద్ధేతి పారమ్యగర్భాః భగవానిత్యపరభవమయూర్తిమేతత్త్రైరూపంభా
వనాత్రితయలాత్మకం। అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు దేవాద్యాః కర్మయోనయః ఇత్యాద్యైతత్ప్రబంధస్థవచనశతానురో
ధాదేతాదృశవిబంధశ్రీపతిప్రసాదత్రోధజాన్సి తాం। తథాదర్శితపంథానాస్సృష్టిసంహారకారకాః। తవాంతరాత్మామమ
౨౧౩ చ యే చాన్యే దేహసంజ్ఞితాః। సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిదితి భారతాదివచనైః కాథ్యార్యాః శ్రీనిశ్చయ
తే పారమ్యగర్భాదిసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తికృతమితి సులోచంరంతి వాసుదేవాద్యైతి బ్రహ్మశివముఖస్థశేషప్రపుచ్ఛ
253 తస్వభావ ఇత్యవతారాదయితిం దుర్గాతేషు త్రిష్వప్యయమేవ మోక్షప్రద ఇత్యర్థః। అథ కస్మాదుచ్యతే తారంయ
స్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ జన్మజరామరణసంసారమహాభయాత్తారయతి తస్మాదుచ్యతే తారమితి శ్రుతేః। బ్ర
హ్మావిష్ణుశివా బ్రహ్మన్ ప్రధానం బ్రహ్మశక్తయః ఇత్యాదిభిర్విష్ణుపరం తాత్పర్యం విష్ణోః చతుర్ముఖాదిసామ్యం చన
రంకనేయం శక్తిరపృథక్సిద్ధవిశేషణం తత్ర ధర్మిణ్యాసమానవిభక్తిర్నిర్దిష్టో ధర్మిపర్యంతసాధిశబ్దస్సధర్మమాత్రప
రత్వం దృష్టం పటస్య శుక్లః ఇత్యాదిషు తదా విష్ణుశబ్దవిశేషణభూతవిగ్రహమాత్రపరః। అసమానవిభక్తినా బ్రహ్మ

ప్రమేయస్యేత్యాదిపరవైయర్థ్యం నిర్గుణస్యేతిపదే నైవ నిర్విశేషత్వసిద్ధేః పరిపూర్ణత్వాదిగుణానభ్యుపగమా
చ్చ అమేయాదిపదాంతరసమభివ్యాహార ఏవ నిర్గుణశబ్దావస్థాపిత నిషేధస్య సంకుచిత విషయత్వసాధకః
న ఫలం తు తత్ ఇతి సగాద్యభావశక్త్యేయ ఇతి సర్వశక్తిరయోగే న చోద్యస్య పరిహారాన్నిర్విశేషపక్షేనుగుణత్వమి
తి భావః తర్హి కథం చోద్యపరిహారస్యేత్యామిత్యత్రాహ తథాహి సతి నిర్గుణస్య బ్రహ్మణ ఇత్యనేన పదాంత
రవైయర్థ్యమభిప్రేతం నిర్విశేషసత్త్వైకత్వానుపపత్తిచోద్యే కృతే ఐకత్వస్య పారమార్థ్యే సతి హి తదనుప
పత్తిః అపరమార్థత్వాద్ద్యఘటత్వమేవ భూషణమితి హి పరిహారో వక్తవ్య ఇత్యర్థః। కిమర్థా వివేహోచోద్య
పరిహారాన్యథ్యమయమర్థో న ప్రతిపాద్య ఇతి శంకాయాం స్వయమేవ తత్ఛబ్ద్యపరిహారశరీరమాహ ఋత్వత్వాది
తి నిర్గుణస్యేత్యాది విశేషణానాం విపరీతాకారైః కత్వైకత్వస్య వ్యాప్తిం కథమిత్యనేనాభిప్రేతాం దర్శయతి సత్యాది
గుణాయత్త్రేత్యాదినా సత్యాదిగుణాంతరాత్ పరిపూర్ణకర్మవశ్యత్వాదినిర్గుణత్వాదీనాం యథాశ్రవణం విప
రీతాకారాః అమలాత్మన ఇత్యస్య విపరీతాకారోపి కర్మవశ్యత్వేనార్థసిద్ధః అమలాత్మత్వం అమలస్వభావత్వం
కర్మసంబంధానర్హత్వం తద్విపరీతాకారః కర్మసంబంధార్హత్వం తచ్చ కర్మవశ్యశబ్దేనార్థసిద్ధం కర్మసంబం
ధార్హత్వాకారం హి కర్మవశ్యత్వం నిర్గుణస్యేత్యాదిపదానాం యథాశ్రవణమర్థమాహ సత్యాదిగుణరహి

లః। విష్ణుర్మర్ణనాద్వదంయః కాలః। రుద్రః కాలాంతకశ్శ్రుత్యాదిషు సిద్ధం జగన్మయః అవచ్ఛేదకతయా అవచ్ఛేద్యత
యా చ జగత్ప్రచురః అథ క్షేత్రజ్ఞ సమష్ట్యాత్మనావస్థితం నమస్యతి ఆధారభూతమితి అచేతనస్య చేతనః స్వరూ
పణోధారభూతః ఏవమేవ ప్రతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్య
తే జగదితి వచనాదణం. యుస్త్వం ప్రకృతేరపి వ్యాపనరౌమాగృసలాత్మత్వం యద్వా వికాసాణుస్వరూపైశ్శ తథ్యక్తప్రకా
రేణ సగర్దశాంయా వివబృజ్ఞానవికాసాభావాదణుం యుష్య్మేవ వేత్యర్థః సర్వభూతస్థం భవతీతి భూతం పృథివ్యం తేషు
–౨౮ సర్వత్రైవావస్థితం అనంతరం క్షేత్రజ్ఞ వృష్టి విశిష్టం నమస్త్రాంతి జ్ఞానేతి పారణ్యగర్భేత్యాది భాష్యేనిర్దిష్టపృథే
ష్టయం శ్లోకః కింవిశిష్టపరమాత్మపర ఇతి శంకాయాం సమాసాంతర్గతం ప్రస్తుత శ్లోకార్థం వివిచ్య దర్శయతి
254 తత్రేతి పరమాత్మన సుదాళరకం ఏవంభ్రమాన్వయ ఇత్యర్థః। తతః కైవల్యత్రావాంతస్మాదితి నిర్విశేషజ్ఞానపరత్వేప్ర
శ్నోత్తరవరలాభకథనానుపపత్తిమంబనేలాపత్రేమవిరోధ ఉక్తః అథాపరితనాధ్యాయగతబోధపరిహారా
ననుగుణత్వముచ్యతే యదితి యద్వా శాస్త్రారంభోపయోగి ప్రశ్నోత్తరమాత్రానుపపత్తిరుక్తా ఇదానీమేత
త్ప్రశ్నోత్తరవిశేషానుపపత్తిరుచ్యతే యదితి పూర్వాధ్యాయే బింషన్నజో గుణమిత్యాదినా గుణస్పయెకథితేపి
నిగుణస్యేతి చోదయంతాం యమశిప్రాయః గుణస్వం యస్య సద్వారకత్వాత్ప్వయం నిర్గుణ ఇతి నివిశేషపత్రే అ

తిస్వపవ్యావృత్తిః అనేన జగతశ్శరీరలక్షణం దర్శితం భవతి నియమ్యత్వధారకత్వశేషత్వైః స్వస్యేతరవ్యా
వృత్త్వం సహాచరం పాశరీరలక్షణద్యోతకం జగచ్ఛరీరకత్వాదన్యో మిథ్యేత్యుక్తే అతత్త్వత్వం తస్య స్వతంత్రవస్త్వం
తరస్యైవమిథ్యాత్వం స్యాత్తేన తు జగతస్సశరీరభూతస్యం యథా పాంభూపతే త్వదన్యో నాస్తీత్యుక్తే న భూమిర్మి
థ్యా భవతి తత్తుల్యరాజాంతరస్యైవ మిథ్యాత్వం తద్వత్ అయం చాత్ర ఏకశబ్దః ప్రాధాన్యపరః ఏకదా ఇతి నేత్ర శబ్ద సహాయం
ఇత్యత్రాసహాయం పరత్వవచ్ఛేద్యం పాం ప్రాధాన్యం బ్రహ్మణః ప్రాధాన్యం జగత్ప్రతివిశేష్యత్వరూపం తదా నేం నాస్యా
స్తీతి ప్రధానభూతాన్యో నిషిద్ధ్యతే న త్వప్రధానము ద్ధాంతరం ఉక్తార్థస్యోపపాదనం వాక్యే వృత్తప్రతిపాదకమంత్ర
రార్థమితి హ తద్దరేతి తత్ర ఫలితమర్థమాహ తమేవేతి యే అనయస్మాదితి అర్థః త్వదన్యః అత్వదాత్మకః త్వయా
హృతం మా వ్యాప్తత్వాభావం త్వదాత్మకం త్వచ్ఛరీరమితి త్వదన్యః అత్వదాత్మకో నాస్తి తస్మాత్సర్వశరీరకస్త్వమేవ ప
రమార్థ ఇత్యర్థః తదేవ సమాపేమేతి శ్లోకార్థైకదేశరూపార్థోపపాదక ఇత్యాహ అత ఇతి మహాపూర్వా వ్యాప్తిరూప
తాదాత్మ్య సర్వవ్యాప్తిరిత్యుక్తం న తు వ్యాప్తితా ఉపరాతే వ్యాప్తిపూర్వ పామ త్వయేవ తాత్పర్యం యదా వ్యాప్తిరుక్తార్థో
పపాదకత్వం తు పామత రసముభి వ్యాహరాదితాపాయుః అత ఇదముచ్యత ఇతి తస్య పరప్రతికూల్యం దర్శయ
తి అస్యేతి వాక్యవ్యాప్తిదర్శితా త్వసర్వవ్యాప్తిస్త్వవమపామేతి న వాచ్యం అపి తు భ్రాంతిరితి వక్తవ్యమిత్యా

తస్యేత్యాదిపద్యైః కర్మసంబంధానర్హస్యేత్యనేనామలాత్మన ఇతి పదం వ్యాఖ్యాతం భవతి। అకర్మవశ్యత్వం ముక్తే
స్యాపి విద్యత ఇతి పూర్వావస్థాయాం కర్మసంబంధితాపి తదర్హః అతస్తదా వ్యావర్తకం కర్మసంబంధానర్హత్వం। అమలా
త్మకత్వం। అకర్మవశ్యత్వం కర్మకృతసుఖదుఃఖభాక్త్వాభావః కర్మవశ్యవిసజాతీయత్వం కర్మసంబంధానర్హత్వం
సర్గాదికర్తృత్వే గుణత్రయవశ్యత్వసాపేక్షత్వకర్మాధీనఫలభాక్త్వకర్మసంబంధార్హత్వప్రసంగ ఇతి విశేషవిరోధ
ప్రసంజనేన బాధ్యం। అగ్నేర్దాహకత్వేనుష్ణత్వప్రసంగ ఇతి వదయం తర్కో ధర్మిగ్రాహకప్రమాణబాధితః। అతో విసజా
తీయస్య స్వభావవిర్దహనో విసజాతీయధర్మవత్త్వం యుక్తం। అగ్నిత్వే సత్యపి వైద్యుతాగ్నేర్జలనిర్వాప్యత్వాభావవత్। అత
స్సర్వవిసజాతీయస్య బ్రహ్మణస్సర్వశక్తియోగ ఉపపద్యత ఇతి పరిహార ఇత్యర్థః। శక్తయస్సర్వభావానామితి గ్రంథ
స్యాయమర్థః। అచింత్యజ్ఞానగోచరాః అతర్క్యాః ప్రమితి సిద్ధాః సర్గాద్యాః సర్గాదిగోచరాః భావశక్తయః వస్తు
శక్తయః బ్రహ్మణో ఽతస్య శక్తయ ఇతి నిర్దేశో బ్రహ్మతాదాత్మ్యమితి వ తే। యద్వా బ్రహ్మణో భావశక్తయః బ్ర
హ్మణో వస్తుత్వప్రయుక్తాస్సత్తాప్రయుక్తా నిరుపాధికాశ్శక్తయ ఇత్యర్థః। యద్వా భావశబ్దః స్వభావపరః స్వా
భావికాః శక్తయ ఇత్యర్థః। అథ చతుశ్శ్లోకీం వ్యాచష్టే పరమార్థ ఇతి కృత్స్నస్య బ్రహ్మపరత్వం తత్త్వేన తచ్ఛరీరత్వాత్
కృత్స్నశరీరం బ్రహ్మైవ పరమార్థః। అతత్త్వత్వం తో మిథ్యేత్యర్థః జగతః పతే ఇత్యాకాశవాయ్వావృత్తిః యేన వాక్ప్రమి

ఆత్మసాధారణధర్మ్యజ్ఞానసమ్పరణపితస్య సాధారణతావిద్యానాత్మ్యవిలోపపత్తిః చతుర్థం వ్యాచష్టే రమేపు
నరితి విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చేతి విజ్ఞానశబ్దస్య త్వవాచిత్వాద్విజ్ఞానస్వరూపాత్మవిద ఇత్యుక్తం అబుద్ధం రుజి
తిపూర్వశ్లోకోక్తార్థః ప్రయోగిత్వేన జ్ఞానవిద ఇత్యుక్తమిత్యుక్తమిం స్మరంరుతిబుద్ధిమంత ఇతి అరోగిన ఇత్యే
స్వప్రతిరోగిత్వేన శుద్ధచేతన ఇత్యుక్తమితి సూచయతి రోగ్యపరిశుద్ధమనస్త్వితి రోగరాగ్యత్వే హేతుః
పరిశుద్ధత్వం మనసాంతు విశుద్ధేన హా భగవత్సన్నిత్వాత్ రరరూపాపాసననిష్పత్తిః శ్రూయతే మనోవిశుద్ధిశ్చ కేమః
రోగాత్ రోగేన రోగ్యతాపరిశుద్ధిరితి వార్థః పూర్వశ్లోకే అఖిలజగత్సృష్టేన చేతనరూపం జగద్వివక్షితం అ
స్మిశ్లోకే అఖిలజగత్సృష్టేనాచిద్రూపజగద్వివక్షితం। ప్రత్యాసన్నపారమార్థ్యేన వివక్షితమితి పక్షే ప్రథమశ్లోకే సంక్షిప్త
దూషణమనుక్తదూషణాన్తస్యహా విస్తరేణ సర్వశ్లోకసాధారణమాహ అన్యథేతి సర్వతంత్రప్రతిరూపాడేవాత్మభ్రమ
శ్రుతివిభాగాశ్చా వేదాన్తరుక్తమిత్యర్థః లక్ష్మీపరమేశ్వరః జగతః పతేః తవ వం హామూ। త్వమిత్యాదిశబ్దానాం లక్ష్మీ
శత్వం శబ్దో హాసాభిమయుఖావమర్థాంతరవాచి అతస్తుస్వలాత్మనీశత్వం అర్థవిరోధః ప్రత్యక్షాదిభిరబాధ్య
త్వేన సిద్ధతాసత్వే ప్రమాణవిరోధః తిరోధానానుపపత్త్యాదిస్తర్కవిరోధః ఉభయం రులింగత్వవిరోధశ్చ ప్రకరణ
విరోధస్తుతివిరోధః రామాంతరసద్భావమునంరుస్తువంతేతి హా ప్రకృతం స్తోత్రాణిముద్రితజ్ఞానవత్వేస్తుత్యనుపప

మిత్యర్థః కృత్స్నపారమార్థ్యపరత్వే దూషణాంతరద్వయమాహ జగతః పత ఇతి లక్షణే అధిష్ఠానలక్షణే అబ్ర
హ్మాత్మకత్వేన స్వతంత్రతాయాః ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్ తద్విరుద్ధం బ్రహ్మపరత్వం తత్త్వం న శాస్త్రం ప్రతిపాదయతి
ఆదిత్యో యూప ఇతివదితి శంకాయామన్యథాసిద్ధిం యూపా అపరోక్షరూపా యూపా అపి స్వతంత్ర్యప్రతిపత్తేః అప
రోక్షరూపాద్యనన్యథాసిద్ధా పారతంత్ర్యప్రతిపత్తిర్బలవతీత్యభిప్రాయేణ ద్వితీయశ్లోకమవతా
౨౩౬ రయత ఇతి పారతంత్ర్యప్రతిపత్తేః పరమాత్మప్రతిపత్తిసాపేక్షత్వాత్ తదభావాత్ప్రతిపత్త్యభావ ఇత్యన్యథాసిద్ధా
స్వాతంత్ర్యప్రతిపత్తిరిత్యర్థః కేవలదేవమనుష్యాదిరూపమితి పరమాత్మశరీరత్వరహితజగద్రూపమాత్రమి
256 త్యర్థః అయమర్థః యథా దేహాత్మభ్రమో ఽపరోక్షోపి పరోక్షేణ శాస్త్రజ్ఞానేన బాధ్యతే తథా స్వాతంత్ర్యభ్రమోపి
తి। దేహాతిరిక్తం స్వాత్మానముపలభ్య జ్ఞానతః పరమాత్మపారతంత్ర్యప్రతిపత్తిః కింపునస్స్వయం సిద్ధేతి చ దర్శయి
తుం తృతీయశ్లోకారంభః తం వ్యాచష్టే న కేవలమితి చిదచిదాత్మకే జగతి చేతనరూపం జగద్వివక్షితం జ్ఞాన
రూపమఖిలం జగదితి జగచ్ఛబ్దేన యథా త్రిభిర్గుణైరవం రోమ్యా బాహ్యైరేభిస్సర్వమిదం జగదితి మోహితం నాభిజా
నాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమిత్యత్ర జ్ఞానస్వరూపస్య జడరూపార్థస్వరూపత్వబుద్ధిర్భ్రమ ఇత్యుక్తే అ
ర్థస్వరూపస్యార్థరూపత్వబుద్ధిర్న భ్రమః స్యాదితి చ సిద్ధం దేహాత్మభ్రమస్సంసర్గాన్యతరిజలముష్ణమితివత్

ద్వైతమెవనిత్యానిత్యానాంచెతనాచెతనానాంవెంకొబహూనాంరెలాంవిదధాతికామూనిత్యస్యకావువిధానపరత్వాన్నని
త్యత్వబహుత్వరెలాసహాత్ఫురవలస్త్రిఅస్త్రిచెద్వాకలభెదప్రసంగాదితిచెన్నంయదాగ్నెయొాష్టాకపాలఇత్యత్రాష్టాక
పాలవిశిష్టాగ్నెయపురొడాశవిధివిద్విశిష్టవిధిపరత్వాద్వాక్యస్యనిత్యబహుచెతనవిశిష్టప్రదానవిధిపరంపాదంప్రతీయ
తెఅనిత్యానామల్పానాంకావప్రదానాదపినిత్యానాంబహూనాంకావప్రదానెకథితెహికామప్రదానస్యాతిశయొ
భవతిజీవబహుత్వస్యలొకసిద్ధత్వాన్నతత్రశాస్త్రస్యతాత్పర్యంఅప్రాప్తెహిశాస్త్రమర్థవదితిచెతీనసంస్పృష్టస్యహిబః
హుత్వప్రతీతిర్లౌకికసిద్ధపరిశుద్ధాత్మస్వరూపబహుత్వస్యలౌకికసిద్ధత్వాభావాత్తత్రహిశాస్త్రతాత్పర్యంసంభవతిజా
పాధికాకారస్యనిత్యతాన్నిష్కృష్టస్వరూపస్యనిత్యత్వాన్నిత్యసామానాధికరణ్యబహుత్వైర్భిహితెపరిశుద్ధాత్మస్వరూ
పబహుత్వంవాక్యార్థంభవతిఉపదెశొపినసంభవతిగురుభ్రాంతశ్చెన్నొపదెశఃఅభ్రాంతశ్చెద్ద్వైతప్రతీత్యభావాన్నత
రాం।ద్వైతప్రతీతావపిదర్పణస్థంస్వాత్మనఃప్రతిబింబప్రతివివక్షితస్యనొపదెశసంభవతీతిసుఖదుఃఖాదివ్య
వస్థయాచాత్మభెదసిద్ధిఃసుఖదుఃఖవ్యవస్థానామంతఃకరణసుఖదుఃఖవృత్తిబహుత్వంఉతతదాశ్రయబహుత్వంవా
కస్మైవానెకసుఖదుఃఖవృత్తిదర్శనాత్సుఖాదిస్వరూపబహుత్వంనాత్మైకత్వవిరొధీతినవ్యవస్థాఆశ్రయభెదశ్చెత్తాసాధ్యా
విశిష్టాహంకారెతిచెతీనబుద్ధిక్రొభయప్రకారవిలక్షణతాపత్త్యవస్థయాఃసంప్రతిపన్నైకాశ్రయత్వెపిసుఖాదిప్రతి

త్రిః తదభావేచనితరాంశాస్త్రతాత్పర్యవిరోధః। అపక్రమోపసంహారావాంతరప్రకరణోపక్రమోపసంహారా
దివిరోధః। అథాదిభిరతచతుః శ్లోకం పరస్పరవ్యవహితానాం వ్యాచష్టే తస్యతాత్పర్యవిధానాద్బ్రహ్మాద్వైతం జీవాద్వైతంచేత్యా
ద్వైతంద్వివిధం శాస్త్రప్రతిపాద్యం తత్ర బ్రహ్మాద్వైతం ప్రకారాద్వైతం జీవాద్వైతం ప్రకారాద్వైతం కృత్స్నంరూపమక
ఇతిచేత్ ఉచ్యతే బ్రహ్మప్రకరణేషు సామానాధికరణ్యేన బ్రహ్మాద్వైతప్రతిపాదనాత్ సామానాధికరణ్యస్యచప్రకా
రభేదవిశిష్టప్రకారైకత్వపరత్వాత్ ఏకస్యబహుధా విచార ఇతి ప్రకారబహుత్వస్యకంఠోక్తత్వాద్వైకల్పవిధిశేషస్యనేహ
నానాస్తి కించనేత్యాదిభేదనిషేధస్యవిహాయ్యైకల్పవిరోధిభేదవిషయత్వాత్ తాసామన్యనిషేధస్యచవిహితవ్యతిరిక్తవిషయ
త్వేనప్రకారిబహుత్వనిషేధపరత్వాత్ నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యత ఇతి బ్రహ్మతుల్యప్రకారాంతరనిషేధకంఠో
క్త్యాచప్రకారాద్వైతమేవ బ్రహ్మాద్వైతం జీవాత్మబహుత్వస్యశ్రుతిసిద్ధత్వాత్ అన్యథాబద్ధముక్తవ్యవస్థానుపపత్తేరుప
దేశానుపపత్తేస్సుఖాదివ్యవస్థానుపపత్తేః పుమాన్నదేవో న నరో న పశుర్నచ పాదపః। చతుర్విధోపి భేదోయం
మిథ్యాజ్ఞాననిబంధనః। దేవాదిభేదేపధ్వస్తే ఇత్యాదిభిర్భేదవిశేషనిషేధస్యకంఠోక్తత్వాత్ మమ్త్రానాం సామ్యవ
చనాత్ అహంత్వంచ తథాన్యేచ తత్ర త్వమహమప్యత్ర తస్మిన్ సమంతాలం బిత్యాదిప్రకరణైకవచనానురోధాద
కారప్రకారిత్వప్రదేశశబ్దస్యైవ భూతేయ ఉపరతోపపత్తేర్వక్ష్యమాణశ్లోకస్య శబ్దస్వభావాచ్చ జీవాద్వైతప్రకారా

నంయజ్ఞాంతనుంతఇత్యేకవచనంనోపపద్యతే జ్ఞాతావేకవచనం చిద్విహాశబ్దేపేకవచనంస్యాదితి శంకాంచదేవమ
నుష్యాదితిపదేనపరిహృతా దేవాద్విష్టవాంతరభేదవివక్షయా వివిధశబ్దః తత్రాప్యనేకవిధత్వవివక్షయా వివి
త్రశబ్దః ఆత్మసుజాత్యేకత్వాదేకవచనం పిండేష్టవాంతరజాతిబహుత్వాద్బహువచనమిత్యభిప్రాయః సామ్యే
గ్రహాణమహాహాయుధాత్ర్వమితి బహుత్వస్యవిహితత్వాత్తామ్యప్రతిపాదనాచ్చబిత్మవశిభేదనిషేధానుపపన్న
ఇత్యర్థః పాఠాంతరం చాహ తస్యేతి అన్యథార్థః శ్రేదేత ఛ్లోకస్థపదానాంవ్యాఖ్యానతః స్యాదిత్యర్థః ఉక్తత్వాదితి స
మమిత్యర్థః ఇత్యన్వయః ఏకవచనేనోక్తిహాజ్ఞాతావేకవచనమితి నిర్వాహః అన్యనిషేధపరస్యవచనస్యాన్యథా
నిర్వాహోరాణోగాదాత్మైకస్యసిద్ధిరితి శంకాంరూం యదేకోస్మిన్సిత్యాదిశ్లోకస్యార్థమాహాయదీతి ఏకస్మిన్నర్థేదాపి
ఛప్యశబ్దప్రయోగ తత్రాసఙ్గనత్రయమేతే నానావతరశబ్దస్యాకారపరత్వాన్నాత్మపరభేదనిషేధ ఇతి పరిహ్రాయః తత్రద్వ
యోశ్శబ్దయోః కోర్థ ఇత్యత్రాహ తత్రేతిపరశబ్దేన ధర్మిణ ఉమనులాదవత స్వశబ్దాంతరోపస్థాపితాకారాంతరాణ్య
యోనిషిధ్యతఇత్యర్థః ఏషా హ్యయుం చాస్య ఇతి వక్తుము శకేల్పంకథం ప్రత్యక్ష్వపరాక్వ్భేదకథనే హేవి
దేవతఇతిచేత్నైవం ప్రత్యక్ష్వపరాక్ష్వయోః స్వపరాపేక్షయా సర్వాత్మనాం సాధారణతయా వ్యావర్తకత్వాభావా
త్పూర్వదేవాదిష్వన్యతమేయమిత్యభిప్రాయేణ తద్విశేషబుభుత్సయా హా సౌవీరరాజేనాధిభరతః పృష్టః

సంధానందృష్టంప్రతిబంధకాభావేసత్యేకాశ్రయత్వేనసుఖాదిప్రతిసంధానాభావాదవ్యవస్థేతిపరిహారః తేనైవ
తిఏకత్వంయుక్తమిత్యత్రమయుక్తత్వాద్విశేషణయుదాహ ఏకశబ్దాభావప్రధానఃఇ కలంతత్ప్రచురమేకమయంశుద్ధా
వస్థస్యాత్మనోపాధికప్రాచుర్యంనతుసంసృష్టస్యతస్యబలద్విసుఖాద్యంతరభేదేనదేవతాదిభావాభేదేనచఇ
కప్రాచుర్యాభావాత్ఏకశబ్దస్సమానవాచీకౌప్రహస్సునిష్పన్నస్సపుష్టంకురుతేప్రజాఃఇత్యాదిషుతథాప్రయో
-౨౩౮ గదర్శనాత్దివమునుష్యాదిప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపేత్యనేనదుఃఖాజ్ఞానమలాధవర్గాఃప్రకృతేస్సైనచాత్మ
నఃపుమాన్దేహాననరాపపశుర్నచపాదపఃశరీరాకృతిభేదాస్తుభూపైతేకర్మయోనయఇతివచనరమ్యాత్రై
కాధ్యంచదర్శితంపిండఃపృథగ్యతఃపుంసఇతిప్రాకరణికవచనంసంస్కారయతిపింగళశబ్దఃఏకమయంయుక్తాత్మ
నైకత్వంవిధాయభేదనిషిద్ధమానేఆత్మస్వరూపభేదఏవనిషేద్ధః స్యాదితిచేతస్యాదేవంయదివిధయమానమేక
త్వంవ్యక్తైకత్వంస్యాత్తత్తుప్రకారైకత్వంఅతోభేదనిషేధోపిజాత్యైకనిషేధఏవేతిభావఃద్వైతినోతథాదర్శనఇతిసా
మానైకస్యాపేక్షకథందేవాదిద్వైతనిషేధఇత్యుచ్యతఇతిచేతకథంసామానైకనద్వైతనిషేధప్రతీతేఆత్మద్వైతనిషేధఇత్యు
చ్యతేనపిండాత్మనోర్భేదనిషేధఃపిండాత్మనోర్భేదస్యనిషేధస్యప్రామాణికత్వాదితిచేతఆత్మభేదస్యాపిప్రామాణికత్వాన్న
తద్భేదనిషేధఃఅపితుదేవాదిభేదనిషేధఇతిభావఃఆత్మగతద్వైతమప్రతిషిద్ధంచేతఆత్మైకత్వదీప్రకారంశాంతఃవిజ్ఞా

258

ణేముపాధినావాంతరభేదసద్భావమాత్రే దృష్టాంతోపన్యాసః అన్యథా సర్వథా సాధర్మ్యాభ్యుపగమే వాలాత్మనో
చిత్త్వేకాశకార్యత్వాదికమపి స్యాదితి తద్ధి ప్రమాణాంతరవిరోధాత్త్యజ్యత ఇతి తథా దృష్టాంతగతమాకాంతరమపీతి భావః
తథా సాపరమాత్మనశ్ఛత్యుక్తే షడ్వాదిసంజ్ఞాభేదో మాభూదిత్యభిప్రాయేణ హి ఏవమాత్మానాం దేవాదిసంజ్ఞాభేద ఇ
తి భావః షడ్వాదిసంజ్ఞ ఇత ఇతి పాఠే సత్యపి షడ్వాదిసంజ్ఞాభేద ఇతి వ్యాఖ్యాతం దురవగమ షడ్వాదిరూపభేదప్రతిపత్తి
సాకర్యస్య సంజ్ఞాభేదార్థత్వాదితి భావః దార్ష్టాంతికేపి తద్వద్దృష్టాంతే వ్యక్తిబహుత్వం కిము స్మృతి శంకాయామాయుష్యం
శానావమానేకత్వం తర్కేణ సాధయతి తత్రైజనేతి స్ఫురేవద్రుమత్వాదితి భావః యత్ర త్వాకాశదృష్టాంత ఉక్తః తత్రాప్యేకస్యా
త్మనో దృష్టాంతత్వేనాకాశముక్తం ఆత్మాంతరే తథాత్వమితి మంతవ్యం సితనీలాదిభేదేన యద్వైకం ద్రవ్యత్వేన భః భ్రాంతి దృ
ష్టిభిరాత్మాపి తద్వైకోప్యనేకః పృథక్ప్రతిభాతి నభసి సితనీలాదిభేదవద్దశాప్రవృత్త్యం ధాలసమరెంమెషు మేఘోపశ్లిష్టస్యైతస్యయ
థా క్రమభావి తద్వైకస్యాత్మనోపి దేవాదిభేదః క్రమభావీతి ంయుదాపత్తప్రపి ప్రదేశభేదాంగీకారేణ సర్వాత్మదృష్టాంతః స్యాత్
ఆకాశస్య ప్రదేశభేదానభ్యుపగమే ఘటాదేర్విభుత్వమాకాశస్యైకత్వం వా ప్రసజ్యేత కిం ఘటాదేః కృత్స్నకాశేన సంబం
ధః ఉత ప్రదేశభేదేన పూర్వస్మిన్పక్షే ఘటాదేర్విభుత్వమాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వం వా ద్వితీయే ప్రదేశభేదాంగీకార ఇ
తి వేదాంతిభిర్నభసో నిరవయవత్వవాదోపసిద్ధాంతః వేదాంతేషు తస్యాంశభేదేన పంచీకరణోపదేశాత్ ఏకదేశాంశేన వా

అతో దేవాద్యాకారనిషేధపరాణ్యేవ శబ్దా ఇతి భావః ఏవం పదార్థే సతి శ్లోకే న కిమప్యుక్తం భవతీతి శంకాయాం
వాక్యార్థం యోజయతి ఏతదుక్తమితి ఏష ఇతి శబ్దస్యార్థమాహ ఏవమాకార ఇతి అనన్యశబ్దార్థమాహ అ
న్యదృశాకార ఇతి ఆకారైక్యం నామాకారాంతరాణాం సాసాదృశ్యమిత్యభిప్రాయేణ ఏవమాకారః అన్యాదృశా
కార ఇత్యుక్తం అనన్యథాస్వరూపమాత్రప్రతిపత్తిరేకేనైవ పదేన సిద్ధేతి పదాంతరవైయర్థ్యప్రసంగాత్పూ
౨౩౮ దాంతరమాకారపరమిత్యర్థః అస్యార్థస్య విపర్యయే పర్యవసానముత్తరశ్లోకోక్తం సానుదాహృతం తదర్థ
మాహానన్యథైవమితి అయం హి స శ్లోకః యదా సమస్తభూతేషు పుమానేకోవ్యయః స్థితః తదా హి కో భవాంకో
హమిత్యేతద్విఫలం వచ ఇతి అత్రైకశబ్ద ఆకారైక్యపరః ష్వంరుంప్రకాశత్వనిత్యత్వ[illegible]త్వాదిః సర్వాత్మసాధా
259
రణః వ్యావర్తకదేవాద్యాకారస్తు నాత్మన్యస్తి వ్యావర్తకాభావాత్ తద్వాచిశబ్దనిర్దేశోనుపపన్నః ప్రత్యక్త్వపరా
క్త్వపరోక్షత్వే తావపరోక్షత్వే న వ్యావర్తకావితి కో భవానితి ప్రశ్నస్యాతిరిక్తాకారాభిప్రాయః న హి కో భవానితి ప్రశ్నః
కో భవానితి హి ప్రశ్నః భవచ్ఛబ్దో ధర్మిమాత్రపరః కింశబ్దో వ్యావర్తకదేవాద్యాకారపరః తస్మాత్తదతిరిక్తాకారా
భావేన న తద్వాచిశబ్దేన నిర్దేశ ఉపపద్యత ఇత్యర్థః జ్ఞానైకాకారత్వేన సమానత్వాదేవేతి పూర్వోక్తాదేవేతి భావః
ఉక్తం నిర్వాహాంశచరదృష్టాంతముఖేనాద్వైతపరత్వేన పరోక్తస్య శ్లోకస్యార్థమాహ వేణురంధ్రేతి స్వత ఏకాకారా

పరిత్యజ్యేత్యర్థః । కృత్స్నభేదనిషేధపరత్వే నిష్టమాహ అన్యథేతి న చాహం త్వమాదిశబ్దాః దేహపరాః న హి తచ్ఛబ్దైనా
త్మానం పరామృశ్యతే నాత్మనా దేహో నాపీంద్రియముపదిశ్యతే నాప్యంతఃకరణపరాః న హ్యంతఃకరణేనాం పరమా
త్మనైకత్వం పరస్పరైకత్వం వోపదిశ్యతే నాపి దేహవిశిష్టాంతఃకరణపరాః న హి దేహవిశిష్టానామంతఃకరణానామైక్యము
పదిశ్యతే అతో హాం త్వమాదిశబ్దా దేహాతిరిక్తాత్మపరా ఇత్యభిప్రాయేణ దేహాతిరిక్తేత్యుక్తం అహం త్వమాదిపదానా
ముపలక్షణత్వాదుపలక్ష్యవస్తునిర్దేశ ఇత్యాశంకాం పరిహరతి అహమితి అహం త్వమాదిశబ్దేన సర్వశబ్దోపి వివక్షి
తః ఉపలక్ష్యే ఉపలక్షణే తదేవ చారికనిర్దేశః ఉపలక్ష్యవాచిపదేనేత్యర్థః సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్యనేన పదేనేత్యహం
త్వం సర్వమితి త్రయాణామపి పదానామాత్మస్వరూపశబ్దేన సమానాధికరణ్యం ఘటితం తేష్వన్యతమేనాహం త్వమర్థేన
జాతయా ఆధేయా వా చినా సర్వమేతదితి పదేన ఆత్మస్వరూపశబ్దస్య సామానాధికరణ్యనిర్దేశాదితి జ్ఞాపనార్థః సర్వమేత
దాత్మస్వరూపమిత్యుపాదానం కృతం భాష్యే । శ్లోకే సర్వమేతదాత్మస్వరూపమితి ప్రదర్శనార్థమయుక్తం అతో హం
త్వమాదిశబ్దానాముపలక్ష్యవాచకత్వాభిమతాత్మస్వరూపశబ్దేన సామానాధికరణ్యేదహం త్వమాదిశబ్దవాచ్యానాము
ర్థానాముపలక్షణీభూతత్వముసంగతం న హి చంద్రః శాఖాసారసః కేదార ఇత్యుపలక్షణోపలక్ష్యవాచిశబ్దానాం
సామానాధికరణ్యం దృష్టమిత్యర్థః లక్షణయాస్త్వితి చేత్ లక్షణైవ దోష ఇతి భావః ఉభయత్ర అనేనేతి పదముప

ంగులత్వేనపరిశేషవాదాదుత్పత్తిలంగుదర్శనాచ్చేతి అతఏవపక్షలక్షణం సపక్షలక్షణాశానభిన్నేనభేదేనాంగులధాబ్ర
హ్మణోపాంగులవిధ్వంసేవిష్ణ్వాఖ్యేనతదాప్రమాణానితి శౌనకవచనవలపినభస్యంశభేదాభిప్రాయేణజీవస్యపరస్మాదాత్మ
నఙ్గాపాధికమ్రైషమ్యవిరహోదృష్టాంతసమపక్షపరంవేదితవ్యంగులధాన్నిరగ్నిసంశ్రిత్యసువర్ణానత్వమనుప్రవేశదితిత
త్రైవసాంమ్యదృష్టాంతావిధానాత్ అధాదిభవతనిగమశ్లోకమూహానాహామితి పూర్వోక్తమధ్యాయేంచతుష్టయేా
క్తంసఇతిపదస్యజ్ఞానాకారవిశిష్టవస్తువాచిత్వేపివిశేషణాంశతాత్పర్యందర్శయితుంసర్వేత్మనాంజ్ఞానాకార
మితివిశేషణాంశస్యనిష్కృష్యనిర్దేశః అన్యథాతత్సమానాధికరణ్యేనాత్యంతరాశ్రితవిరోధాత్ జ్ఞానమాకారఇత్యు
పసంహారస్సితి సోహమిత్యాదిశ్లోకానంతరపూర్వశ్లోకే ఏకస్సమస్తంయదిహాస్తికించిత్తదచ్యుతోనాస్తిపరంతతో
న్యదిత్యర్థేనసర్వాత్మనాంభగవచ్ఛరీరత్వోక్తేః తత్సోహమిత్యాదిశ్లోకస్యచభగవదాత్మకత్వనిగమనపరత్వేశంకా
స్యాత్తచ్చాయుక్తంప్రకరణస్యశరీరాత్మవివేకపరత్వాత్తన్నిగమనస్యచాపేక్షితత్వాత్తన్నిగమనపరశ్లోకాంత
రాభావాదపేక్షితవిధేనాపేక్షితవిధానాయోగాచ్చాత్మనాందేహావ్యావర్తకజ్ఞానైకాకారత్వనిగమనపరోయం
శ్లోకఇత్యభిప్రాయః త్యజభేదమోహమిత్యంశస్యార్థమాహదేవాద్యాకారభేదేనాత్మనుదేహభేదమోహంపరిత్య
జేతిదేవాదిశబ్దాభేదశబ్దవివరణరూపః దేహాగతదేవత్వాద్యాకారభేదఆత్మనిభేదమోహంహేతుః తంభేదమోహం

౨౬౦

260

వపర్యైకలపరత్వం ఆత్మబహుత్వనిషేధపరత్వం చ దత్తోత్తరం అథర్వశాస్త్రోపసంహారగతస్యవిభేదజనక
ఇత్యాదిశ్లోకస్యార్థః వక్ష్యమాణార్థాంతరపరత్వం యదస్యతివిభేదజనక ఇత్యాదినా ప్రథమం కిమాత్మస్వరూ
పైకలపరం ఉత జీవపర్యైకలపరమితి వికల్పదూష్యతే అత్ర చ శబ్దాభావాదాత్మబ్రహ్మశబ్దయోస్సమానాధి
కరణ్యం సంభావితం తథాసతి బ్రహ్మశబ్దః శుద్ధావస్థపరః స్యాత్ ఏవం శుద్ధావస్థజీవస్యభేదానాస్పత్తి జీవ
స్వరూపైకలవముక్తం స్యాత్ అతః శంకాస్పదభూతమాత్మైకలపరత్వం దూషయతి ఆత్మేతి ఉత్తరానిత్యశ్రు
తి శ్రుత్యర్థాః వత్తి హాకికార్థాః పత్యాదిభిరిత్యర్థః ద్వితీయం పక్షం దూషయతి జీవేతి దేహాత్మనోరివేతి విరు
ద్ధధర్మః తాదిత్యర్థః ప్రత్యక్త్వపరాక్త్వజడత్వాజడత్వనిత్యత్వపరిణామిత్వాదిభిర్విరుద్ధధర్మైర్యథా దేహా
త్మనోర్భేదః తథా జీవపరయోరపి పాయలావార్ణతో భంరలలింగత్వనియామ్యత్వనియంతృత్వాదివిరు
ద్ధధర్మైర్వైకల్యం హానోపదళతి విరుద్ధధర్మత్వే ప్రమాణమాహ తథేతి విరుద్ధధర్మత్వ ఇత్యర్థః బాహ్యార్థః
హేతువాచివక్ష్యమాణహేతూక్తాం పంచమీం ప్రయుంక్తే తత్త్వనిరూపణం చ శబ్దః సమానం వృక్షం శరీ
రం పిప్పలం కర్మఫలం అభిచాకశీతి స్వంరలవలనస్నతావ దశయల త్యతావచ్ఛుభశంభాశీత్యర్థః ననుకథమస్య
మంత్రస్య జీవపరమాత్మభేదపరత్వం అంతఃకరణజీవపరత్వాయం మంత్రః పైంగిరహస్యబ్రాహ్మణేనా

లక్షితవిశేషణం సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్యాత్మశబ్దనిర్దిష్టేనానేనోపలక్షితే ఽహంత్వమాదిశబ్దా
నాం సామానాధికరణ్యముపలక్షణత్వమసంగతమిత్యర్థః అస్మిం చోద్యే జానాయామహంత్వమాదిస
జాతీయార్థవాచిసర్వపదసామానాధికరణ్యనిర్దేశస్య హేతుత్వమర్థసిద్ధంయద్యహంత్వమాదిశబ్దా
ఉపలక్షితపర్యంతవృత్తయః తదానీమేవమర్థః తయోరుపలక్షితవాచినాత్మస్వరూపమితిపదేనసహేతి
౨౬౧ పృథక్సామానాధికరణ్యనిర్దేశాదుపలక్షణవాచకాహంత్వమాదిసామానాధికరణ్యవైయర్థ్యమితి అహం
శబ్దస్యాపేక్షికప్రత్యక్త్వం ప్రవృత్తినిమిత్తం త్వంశబ్దస్య చ చేతనత్వే సత్యభిముఖత్వం ఆత్మశబ్దస్య చ వ్యాప
కత్వం త్వం స ఇతి పదస్య ప్రకృతజ్ఞానాకారః నను స చ సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్యత్ర కథమాత్మస్వ
రూపవిశేషణస్య తచ్ఛబ్దస్య పుంల్లింగత్వం అత్యేత ఆత్మా శుద్ధో ఽక్షర శ్శాంత ఇత్యాదిషు పరజ్ఞానమయత్వే
న ప్రకృత ఆత్మా హి పరామృశ్యతే అతో న విరోధ ఇతి అచిత్త్వం స్పష్టం దేవాదిరూపేణ ప్రతీయమానం సర్వ
మేతదాత్మస్వరూపం జ్ఞానైకాకారస్స ఆత్మేత్యర్థః (చతుర్థం పాదం వ్యాచష్టే సోపీతి న జీవబ్రహ్మైక్యైతప
రమిదం ప్రకరణం నచాత్మస్వరూపబహుత్వనిషేధపరం ప్రకార్యైక్యపరమితి కథం జ్ఞాయత ఇత్యభిప్రాయే
ణాహ కుత శ్రుతిపరిహారతీదేహాత్మేతి తదపి కుత ఇత్యత్రాహ తస్మైతి దేహాత్మవివేకవివేకపరత్వోపాదానేనజ్ఞ

ఇతి పదానాం సమాసస్య ప్రసంగాత్ అస్యశ్చ పరమాత్మా ఈశశబ్దవాచ్యత్వాత్ తస్య విషయం జ్ఞానేన వితః
శాస్త్రపాఠతాత్పర్యస కేవలముత్తరమంత్రే కాథర్వేదే ద్వా సుపర్ణేతి మంత్రస్య జీవపరమాత్మపరత్వం తిం
తం తస్మిన్నేవ సావధృతి అనశ్నన్నితి భోక్తృత్వాభోక్తృత్వశ్రవణాచ్చ తదవసీయతే చక్షుఃశ్రోత్రాదీనాం ద్రష్టృ
త్వశ్రోతృత్వసారెషు సత్వముప్రతం జంతుష్వితి నిఘంటుపాఠాజ్జంతం పరత్వావగతేః జంతంశ్చేతనః ప్రా
ణితం చేతనో జన్మ జంతం జన్యశరీరిణ ఇతి పాఠాత్ న తదసిద్ధం పృథివ్యాం వాదివిదే వేషం వాపునః సత్వం ప్ర
శ్రుతి జైమినీక్రమం రుదేభిస్సాత్రి భిర్గుణైస్త్రైరితి ప్రయోగాత్ వనాళ్వినే ష్వన్నివచం ష్టసత్వాన్ని తాదువాణే
న ప్రయోగాచ్చ క్షేత్రజ్ఞశబ్దశబ్దితపరమాత్మపరః అర్థాంతరప్రసిద్ధ్యా శప్రాణిదిశబ్దపదార్థానుప
పత్తౌ పరమాత్మపరతౌపపత్తేః విష్ణోర్నామసహస్రం ఇత్యుపక్రమాచ్చ క్షేత్రజ్ఞశ్చరపవచేతి ప్రయో
గాత్ క్షేత్రం జానాతీత్యర్థం వాదర్థస్య తస్మిన్నేతపుష్కలత్వాచ్చ వేలాక్షధమేత తన్త్రే గుణ్యపాసాస్తే పర
మాత్మానమం జనాః ప్రవిశంతి ద్విజశ్రేష్ఠ క్షేత్రజ్ఞం నిర్గుణాత్మకం। సర్వభావానంవానలదేవం క్షేత్రజ్ఞం
విద్ధి తత్వతః। విష్ణుముర్ధా విశ్వభుజో విశ్వపాదాక్షినాసికః। ఏకశ్చరతి క్షేత్రేషు స్వైరచారీ యథాసుఖం।
క్షేత్రాణి చ శరీరాణి బీజాని చ శుభాశుభే। తాని వేత్తి స యోగాత్మా తతః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యత ఇతి। ప్రయోగాత్॥

స్వమంత్రస్య తదా వ్యాఖ్యాతత్వాత్తం యుధాః తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తీతి సత్త్వమనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీత్యన్న
మనశ్నన్నన్యో అభిపశ్యతి జ్ఞః। సూత్రే తావత్ సత్త్వక్షేత్రజ్ఞావితి వా పృథక్త్వం తేన సత్త్వముక్తం అభిచాకశీత్యనేన
వాక్యేనానశ్నన్నన్యో అభిపశ్యతి జ్ఞ ఇతి క్షేత్రజ్ఞోపి పశ్యతీత్యుక్తమితి వ్యాఖ్యాత సత్త్వమవగమ్యతే నచ సత్త్వశబ్దో
జీవపరః క్షేత్రజ్ఞశబ్దః పరమాత్మపర ఇతి వాచ్యం సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోరంతః కరణజీవపరత్వయోః ప్రసి
ద్ధత్వాత్ తద్దేతత్పూర్వం యేన స్వప్నం పశ్యతి అథ యోయం శారీర ఉపద్రష్టా స క్షేత్రజ్ఞః సూత్రే తావత్ సత్త్వక్షే
త్రజ్ఞావితి సత్త్వక్షేత్రజ్ఞశబ్దయోరంతః కరణజీవపరత్వేన తత్రైవ వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ యేన పశ్యతీతి కరణ
౨౬ త్వప్రతీతేః సత్త్వం వ్యాంతః కరణ స్వప్నద్రష్టృత్వాదితరః క్షేత్రజ్ఞో జీవః అత్రాదౌ ప్రసంగేతి మంత్రాంశ
మంతః కరణజీవపరః న తు జీవపరమాత్మ ఇతి ఉచ్యతే । న తావజ్జీవపరమాత్మపరత్వమస్య మంత్ర
స్యోపపాదితం శక్యతే అనేన మంత్రేణ తల్లక్ష్యార్థతయా ప్రత్యభిజ్ఞాంశ్చ సమానే సమానే వృక్షే పురుషో నిమ
గ్న ఇత్యనంతరే మంత్రే జీవపరమాత్మనోః ప్రతిపన్నత్వాదస్య మంత్రస్య ద్వైతార్థ్యే చ సమానం వృక్షం ప
రిషస్వజాతే సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్న ఇతి తయోరైకార్థ్యం ప్రతీయతే సమానే వృక్షే ఇతి మం
త్రే చ పురుషో జీవః ఏవం తః కరణస్య పురుషశబ్దవాచ్యత్వాభావాచ్చ తిముహ్యమానః పశ్యత్యనీశాక

262

ష్లింగవృత్త్యయుః ఛాయాతపావజ్ఞసర్వజ్ఞజ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశావిత్యేనైవాధ్యాత్మ బ్రహ్మవిదః అ
ధ్యాత్మవిదః పంచాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః శుక్లకర్మవిశేషనిష్ఠాః తే వదంతి। యద్వా యే చ వివిధవిద్యావిప్రాయేణ
చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదంతి మమ పాత్మానం కృష్ణంధమయం సనాతనమితి। పిబంతావిత్యత్రైవ శబ్దాయూ
హం అంతః ప్రవిష్టావితి। ఇత్యాద్యాః శ్రుతిరిత్యన్వయః। న కేవలం శ్రుతిస్మారస్మృతిరప్యస్మిన్నపి ప్రబంధే దృశ్యత
ఇత్యాహ। అస్మిన్నపి తిసర్వభూతే త్యాదినా పాంరయం ప్రత్యనేకశః కల్యాణగుణైకరత్వే కథితే జీవస్య పాంయూ
ష్యదప్యవమవిదేత్యాదినోక్తం సర్వగతిభేదవ్యపదేశాదితి పూర్వేణ సంబంధః నను సూత్రోపాదానం ఉపర్య
స్యసూత్రస్య విషయవాక్యానుపాదానాత్ ఉదాహృతవచనానాం పాంతు త్యుకథనసాపేక్షత్వాచ్చ శ్రుతి వాక్య
స్య పాంతు త్యం పాంచ శబ్దేనోక్తం ఉభయేంపి త్యాదన్యపాత్రసూత్ర ద్వయస్య విషయవాక్యం యుఆత్మని తి అధి
కమిత్యాదిసూత్రస్య విషయవాక్యం ప్రాజ్ఞేనేతి సూత్రే ష్వాభిః శ్రుతిభిరేవమర్థనిర్ణయాదిత్యర్థః ఏవ
మనుపనిషత్పురాణవచనసూత్రైర్జీవపరయోర్విరుద్ధధర్మత్వముపపాదితం అథ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవభ
వతీత్యాదివాక్యానివ్యాదినిధాంయాసున్యథాసిద్ధిం శంకతే నాపితి తదద్భాషయతి అవిద్యాశ్రయత్వేతి అవి
ద్యాశ్రయత్వయోగ్యత్వం అవిద్యాశబ్దస్య మస్య పాంయం ప్రదర్శనార్థం ఆశ్రయత్వశబ్దసంబంధపరః పాంయు

రయోః స్యాత్మనః కారణం తాతం క్షేత్రజ్ఞం ప్రచక్షతే। యః కరోతి తు కర్మాణి స భూతాత్మేతి బో
చ్యత ఇతి ప్రయోగాచ్చ ప్రయోగే స్వప్నం పశ్యతీత్యత్ర ప్రయోగే ద్వంభావేత్యత యోగేన విశిష్టః పరమాత్మా స్వ
ప్నం పశ్యతి తత్పృచ్ఛతే తత్ర కారినవాన్యో విభర్తీతి పృథివ్యాదిపరాకాదినా పక్ష్యప్న ద్రష్టృత్వం జీవద్వా
రా పరమాత్మవిశేషణం భవతీతి న విరోధః శారీరశబ్దశ్రుతస్యైవ ఏవ శారీర ఆత్మేతి వక్ష్యవృతిరిక్తసవస్య
చిదచిద్వస్తు శరీరకే పరమాత్మన్యుపపద్యతే ఉపద్రష్టేతి నిరుపాధికద్రష్టృత్వం చ సర్వజ్ఞస్య తస్యైవోప
౨౬౩ పద్యతే అహో దేవానుపశ్యతి మంత్రే జీవపరమాత్మపరః ఋతం పిబంతావితి పానకర్తారావుభౌ జీవపరయోః
263 ప్రయోజ్యప్రయోజకభావేనాప్యయః పిబంతావితి శత్రుప్రత్యయః కర్తృవచ్ఛాత్ర పరః న తు కర్తృవిశేష
పరః తేన ప్రయోజ్యప్రయోజకౌ ద్వావపి కర్తృవిశేషావితి తావవిశేషేణ ప్రోక్తౌ భవతః అన్యథా అన
శ్నన్నిత్యాది విరోధః స్యాత్ యద్వా ఛత్రిణో గచ్ఛంతీతి వదజహల్లక్షణేయం సుకృతస్య ఋతం ఫలం యద్వా
సుకృతస్య లోక ఇత్యన్వయః యద్వా ఋతం సుకృతం తత్ఫలముచ్యతే లక్షణయా ఏవం పుణ్యస్య లోకవర్ణ
నేనాదూరాద్దృగ్ధావాతీత్యత్ర ఏవ మన్యతా ద్వాత్మానం జుగుప్సేదితి పుణ్యప్రతియోగిత్వేనాన్యత శబ్దప్రయో
గాత్। గుహాం ప్రవిష్టౌ గుహాం పరమే పరార్ధే ఇతి లోకవిశేషణం జీవపరవిశేషణం వా ఛాందసత్వా

సపరత్వమంత్రార్థస్య నోపపద్యతే ధర్మాయత్వజ్ఞపిత ఇత్యాదిభిర్గ్రంథైస్తు తదర్థానాం పరమా
ర్థత్వం హానిరస్యతే స్వతః ప్రకృతార్థే స్వరస్య తచ్ఛబ్దస్య ప్రకృతార్థే సత్యపి వక్ష్యమాణోపరత్వాశ్రయ
ణమపహాయలక్షణం కించిదన్యత్ర వృత్తం తత్ర వృత్తాంనైతతివతే ఏతస్మిన్నైతి హి తదానిమధ్యః స్యాత్ తథా చ
సతీయం తచ్ఛబ్దస్వారస్యభంగః యతః శబ్దస్యాహంతం పరత్వం స్వరససిద్ధం న హ్యయం తచ్ఛబ్దవత్ప్రకృ
తార్థః శరీరమాత్రపరోవర్ణ్యః అన్యత్ర వృత్తం తత్ర వృత్తాంనైతి త్యేతస్మిన్నేతి యతః తతః ఏవం పరమా
ర్థ ఇత్యస్యాయం ఇతి శబ్దత్వం యాధ్యాహారప్రసంగః న చానధ్యాహారేణ నిర్వాహాసంభవతీతి నోపపద్య
తే యదుచ్యతే పూర్వం పృథగుక్తయోః పరమాత్మనోరైక్యం పరమార్థ ఇష్యత ఇతి చేత్ విమృశ్య
తత్ అన్యత్ర వృత్తం హి తత్ర వృత్తాంనైతీతి హీయం తస్య స్యాత్ పూర్వమపి పరమాత్మనో భేదో నాస్తీతి
నైవం పూర్వం భ్రాంత్యా పృథగుక్తయోః శ్రుత్యైనాధ్యాహారప్రసంగాత్ చానధ్యాహారేణ నిర్వాహా
సంభవతి నోపపద్యతే కించ తస్యాత్మపూర్వమపి భేదో నాస్తి శ్రుతవాక్యాంతరాధ్యాహారేణ వాక్యస్య
పూరణీయత్వం స్యాత్ తచ్చ నిరపేక్షనిర్వాహాసంభవతి నోపపద్యతే తస్యాత్మాప్రాగపి భేదో నాస్తీతి వాక్యం
నాధ్యాహార్యం పూర్వం భిన్నయోః పరమాత్మనోః పశ్చాదభేద ఇతి పక్షనిరాకరణమాత్రపరత్వా

సంబంధాత్వంతాభావానధికరణత్వంతద్వ్యాప్యత్వం పాంయుసంబంధాత్వంతాభావాధికరణత్వం తదనహాః
తవంఅనశ్నన్నను ఇతిశ్రుత్యాపరమాత్మనస్సదనహాఃత్వం సిద్ధంవై శకాలసంనికర్షేసత్యపితదస్పర్శాపి
స్పభావసన్నికర్షాః భావాంత స్పభావసన్నికర్షః భావఏవవా యోగ్యత్వంయథానభసఃస్లైదనదహానాదృ
నహాఃత్వంఅతో పాంయుహాః తదనహాఃయో పాంయుపగమెంతి నస్వరూపైకసంభవః గ్రావ్యాస్యపశ్చా
దనుగృహీతస్యనిగ్రావ్యాత్వాపగమెంపినిగ్రుహాసుగ్రహాకత్రాపురుషేణైకత్వసంభవఇత్యర్థః కారాగృ
౨౬౪ హావినిముక్తస్యనియంత్రానరపతినానస్వరూపైక్యంసంభవతీత్యర్థః అస్మిన్నర్థే పురాణవచనమాహాయ
థాక్తమితియోగశబ్దఐక్యపరః అన్యథాఅస్వరూపంపాతద్రూపతాంనైతివశ్రుతిస్మృతిపానంపపత్తేః నను
264 విముక్తైతదుత్తరత్రాప్యయః పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థః అన్యద్రూపంతద్రూపతాంనైతితైవతస్మిన్నేవత్రా
ర్థఇతిచేతన్నైవంఅన్యస్యాన్యద్రూపతానుపపత్తేః స్వభావతఇతరథాజడాజడయోస్తదాత్మ్యప్రసంగః బు
ద్ధ్యాజ్ఞానమనిష్పాదయంయజ్ఞకర్మమతంతవేతి వదిష్యతఇత్యనేనపూర్వార్థోక్తార్థస్యపరమతత్వద్యో
తనాత్ అన్యథాఇష్యతఇతిపదవైయర్థ్యాత్ కించపరమార్థస్తుభూపాలసంక్షేపాచ్చ్రూయతామి
తివక్ష్యమాణవ్యతిరిక్తపక్షాణాంనిరాకరణపరత్వాచ్చప్రకరణస్యచ తచ్ఛాకపూర్వార్థోక్తైవసమర్థః

ఆత్మనః స్వభావం నిర్దోషత్వం నయతి లోహం యథేత్యర్థః అయం సమ్యగర్థః యద్వా ఆత్మశబ్దః
పరస్మిన్ స్వరౌలాగవృత్తిరేకపరః యథాగ్నిర్లోహమాత్మభావం స్వభావం స్వతస్సిద్ధరూపం నయ
తి తద్వదిత్యర్థః యద్వా ఆకర్షకోఽయస్కాంతః లోహమాత్మభావం నయతి స్వవ్యాపారం లోహం
కారయతి స్వమనుకారయతి స్థితః స్థితావుచ్చలితం ప్రయాతావితి వదయస్కాంతస్తిష్ఠతి
చేల్లోహాస్తిష్ఠతి గచ్ఛతి చేత్తమనుధావతి ఏవం కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ సర్వేషు లోకేషు
కామచారో భవతీత్యాది శ్రుత్యనుగుణం పరమాత్మోపాసకం స్వచేష్టావనుకారయతి సమానచేష్టి
తం కరోతీత్యర్థః యద్వా ఆత్మశబ్దస్య వాచి నిష్ఠో ఽప్యుష్ఠః స్వస్వరూపపరః ఉపాసకం పరమాత్మా ఆత్మ
భావం నయతి ప్రకృతిసంబంధరాహిత్యేన శుద్ధతాం నయతి కేవలతాం నయతి యథా అయస్కాం
తో దారునిమగ్నం లోహం తస్మాద్దారుణః ఉద్ధృత్య కేవలతాం నయతి తద్వదిత్యర్థః యద్వా భూః ప్రా
ప్తావాత్మనేపదీతి వచనాద్భావశబ్దః ప్రాప్తివచనః ఆత్మప్రాప్తిం నయతి యథా లోహమయస్కాంతః
స్వప్రాప్తిం నయతి తద్వదిత్యర్థః ప్రాప్తిం నయతీతి నిర్దేశః బోధనపాకం పచతీతివత్ జీవస్య పరమా
త్మశక్త్యావికారిత్వం యుక్తం జీవస్య బంధమోక్షయోః జ్ఞానసంకోచవికాసరూపవికారావా

గ్రుందస్యేతిచేత్రింతేనప్రయోజనం పూర్వమప్యేకసిద్ధిరితిచేతన పూర్వం పృథగ్భూతయోఃప
శబ్దద్వైకార్యయోగేభిహితేసతిపశబ్దాపిభేదసిద్ధేః అతఃస్వరససిద్ధఏవార్థస్స్వకార్యః అథబ్రహ్మా
వేదబ్రహ్మైవభవతీత్యాదివాక్యనిరూపణంబహుశ్రుత్యంతరావిరోధేనవర్ణ్యస్యోక్తస్యసామ్యాప
త్తిమాహామలుక్తస్యేతితత్ర్యేకశ్రుతేః ప్రతికూలార్థాసావశ్యశ్రుతిదర్శయిష్యతఇతిమత్వా
—౨౬౧ వ్యాఖ్యేయంతంరూప్రకృతస్యఉపబృంహణవచనస్యసజాతీయంపరాభిమతార్థప్రతికూలా
ర్థంస్మృతివచనందర్శయతి ఇదమితిముక్తపరత్వైశబ్దయోపాదానంసర్గఃపతి। నకేవలంశ
265
బ్దాంతరే అత్రాపిమలుక్తస్యభేదప్రతిపత్తిరస్తీత్యాహ ఇహాపతి ఇహాంశ్యోగప్రకరణేయోగస్వం
త్రిపకథనారంభఇత్యర్థః సంక్షేపవిస్తరాభ్యాంతుక్షిమనుత్రింయతాంతవేతివ్యాఖ్యాతం ఆత్మనః
శక్త్యైవికారమవస్థాంతరంనేయం। ధ్యాయినేమనంతత్త్వప్రవృత్త్యాభావంనయతి ఆత్మనఃశక్త్యాపి
కారులోహామాకర్షకోయంధేత్యస్యయః ఆకర్షకోవహ్నిః దోషమాకర్షతీతివృత్త్యాయదా
గ్నిరుద్ధతశిఖః కక్షంవహతిసానిలః। తథాచిత్తస్థితోవిష్ణుర్యోగినాంసర్వకిల్బిషమితివాక్యత్తుర
త్రవర్ణితే శ్రీవిష్ణుధర్మేచయిథాగ్నిసంగాత్సకమపదోషంప్రజాయతే ఇతిసోగ్నిః ఆత్మభావం

దిషు తథా సమశబ్దపర్యాయత్వం తయాఽవగత సమానశబ్దాప్రైకప్రత్యయం జ్ఞాతే సమానం వృత్త్యం
పరిషస్వజాత ఇతి ఏకస్మిన్నర్థే వృత్తిస్సమానాధికరణ్యమితి చవికాధికరణ్యం హి సమానాధిక
రణ్యం ఏకస్మిన్నర్థ ఇత్యుక్తేః తత్పర్యాయత్వస్య సమశబ్దః యద్యపి సాదృశ్యస్యాపి సమశబ్దో వాచకః
తథాపి సమత్వే వాక్యశేషస్సామ్యశబ్ద ఏకపరః బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతీత్యాదిశ్రుత్యంతరైకార్థ్యాత్
తలంతస్య సాయుజ్యశ్రవణేన్న దివసమంత్ర ఘటాకాశమహాకాశాదిదృష్టాంతశ్రవణాచ్చ సా
దవర్త్యమాగతా ఇతి స్మృతిస్తు న గుణప్రాప్తివిషయా అన్యథా ప్రకృతశ్రుతివిరోధే స్వరూపైక్యే
విషయబహూంస్మృతివిరోధే చ తద్దౌర్బల్యాత్ ఐక్యాపత్తిరేవానేన వాక్యేన ప్రతిపాదితా ఐక్యస్య చ
పారవశ్యం నామ పునర్భేదభ్రమప్రరోహవిరహాత్ స్వమితి అత్రోచ్యతే అత్ర సామ్యశబ్దస్య దృశ్యః
మేవాభిధత్తే న త్వైక్యం ఐక్యస్యమాఖ్యార్థత్వే హ్యుపగతేపి సార స్వాభావాత్ సాదృశ్య ఏవ హి సమశబ్ద
ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యం తస్య బాధాపవాదాభావేన స్వరసార్థస్య త్యాగో నుపపన్నః అపవాదమేతమవశ్యత్వ
దంశ్రా అనంతరమేవ పరిత్యాజ్యం తేన చ సమాదిశబ్దానామైక్యం ముఖ్యార్థః ఏకత్వవివక్షాయాం
మేకో ఘట ఇతివత్ సమో ఘట ఇతి ప్రయోగాభావాత్ ముఖ్యత్వే హి ఏకశబ్దస్యేవ ప్రతియోగినిరపేక్ష

త్వాత్ । అత్ర శ్లోకే తాదాత్మ్యప్రతిపత్తిభావం దర్శయతి నహీతి । ఆకర్షకస్వరూపాపత్తిదార్ఢ్యప్ర
మాణస్యేతి నిర్దేశః । ఉక్తస్సర్వార్థసాధారణః । అగ్నిసువర్ణదృష్టాన్తవివక్షయా మావ్యప్రమా
ణశబ్దో వికారపరః । సమానో జ్యోతిషేతి । జ్యోతిః పరం బ్రహ్మ । పరం జ్యోతిరుపసంపద్య । అథ య
దతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యత ఇతి శ్రుతేః । క్రమితేతి । అశరీరో ముక్తః కర్మకృతశరీరాభావాత్ సిద్ధి
రనుభవః । ముక్తో జీవః పరంరెలాభేదశ్రుతిం దర్శయతి శ్రుతియశ్రైతి । ఆప్నోతి పరమనుభవతీ
౨౬౬ త్యర్థః । ఏతద్వివరణరూపం పాఠాన్తరం దర్శయతి సోఽశ్నుత ఇతి । అనుసంచరన్నిత్యనేన భేదో దర్శి
తః । సోపైన ఇత్యనేన సామ్యమానన్దితాకారేణ తుల్యత్వం భవతి పరమస్సామ్యోపయోగినం ప్రై ధర్మ్య
నివృత్తిం దర్శయతి యథా నద్యస్స్యన్దమానా ఇతి । నదీనాం నదీత్వాకారప్రహాణేన సముద్రసంస
ర్గాద్వైధర్మ్యప్రహాణేన సంసర్గో దృష్టాన్తే । ఉపజీవ్యః ప్రాకృతనామరూపప్రహాణపూర్వికా పరమాత్మప్రాప్తిః । న చ తావతా భేదనివృత్తిః । పురుషముపైతీతి కర్మకర్తృభావావగమాత్ సామ్యాప
త్తిం దర్శయతి తథేతి । నను పరమం సామ్యముపైతి త్రైకాల్యాపత్తిరుచ్యతే సమశబ్దస్య సమానశబ్ద
పర్యాయత్వాత్ ఉపమానశబ్దవద్వైకల్యప్రయోగాత్ సమశబ్దస్య వైకల్యప్రయోగదృశ్యతే సమకాలవర్తిత్వా

గవాదిత్వాత్ సాయుజ్యత ఇతి సాయుజ్యే బోధిగుణపరః ధర్మిణః ప్రాగుణస్సంబంధ్యతే సమానగుణకస్య
సాయుజ్యే తస్య భావస్సాయుజ్యం భవతీతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే ప్రయోగవిరోధాచ్చ నైకత్వం సాయుజ్యం ఏతాసామే
వ దేవతానాం సలోకతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి సాష్టితాం గ సమానలోకతామాప్నోతి బహ్వీభిర్దేవతాభిరేకత్వసాయుజ్య
జ్యోపపత్తేః శ్రుతేస్సాయుజ్యేన హ్యేకస్య నిరవయవస్య బహ్వీభిర్దేవతాభిరైక్యం సంభవతి శ్రవ
ణావిరోధ ఇతి చేత్ తద్వ్యక్తిగ్నిరేకభూతస్య వరుణసాయుజ్యోపపత్తౌ అగ్నిత్వోపాధేః ప్రవాహే దగ్ని
దేవతాయా అభావస్యాత్ అగ్నిత్వోపాధౌ స్థితే వరుణైకత్వోపపత్త్యనుపపత్తేః జాత్యుపాధికభేదప్రవాహం స్యాదేకత్వో
పపత్తిః న తు పూర్వమవిద్యమానస్యైకత్వం ఉపపద్యతే అగ్నిస్థితౌ ఏవ తతః పృథగ్భూతస్య వరుణసాయుజ్య
మితి చేత్ ఏకీభూతస్య పృథగ్భావాభావోపాధిత స్యాత్ ఉపాధిశ్చ దేహాంతః కరణాదిః తత్సంబంధస్యాపాస్తు
కత్వేతి ప్రసంగాత్ పాతువాక్యః కర్మైవ పాతం రితి చేత్ అగ్నిసాయుజ్యోపపత్తిదశాయాం తత్వం నష్టం
న వా నష్టం చేత్ పునరుపాధ్యనుదయో నాగ్నితః పృథగ్భావాయోగాదగ్నిత్వోపాధేశ్చ ప్రవాహో తత్త్వరూపా
ధిప్రవాహరూప వరుణసాయుజ్యోపపత్తిః క్రమేణాపి నోపపద్యతే అనష్టం చేత్ తత్ప్రత్యోపాధేరనష్టత్వే స్యాగ్ని
గ్నిరైక్యోపపత్తిసంభవః జాత్యుపాధికదేహస్య తత్ప్రవాహరూపైక్యోపపత్తివిరోధిత్వాత్ అనష్టమపి తత్ స్యాదగ్ని

ప్రయోగః ప్రాప్నోతి । యస్తు సామానాధికరణ్యం సమకాలవర్తిత్వాదిషు సమాదిశబ్దప్రయో
గః న తు సాధారణ్యార్థః నత్వైకాత్మ్యార్థః సాధారణ్యేపి ప్రయోగో న ముఖ్యః ప్రయోగేన యథా సిద్ధేశ
క్తికల్పనానుపపత్తేః తథా హి అనేకప్రతియోగికైకరూపసంబంధవత్త్వం సాధారణ్యం యథా
ధనం దేవదత్తయజ్ఞదత్తప్రతిశేషత్వేన సంబంధితయా సాధారణం తయోశ్చ ధనం ప్రతి
శేషితయా సాదృశ్యం తాభ్యాం సంబంధి ధనం తథా నీలోత్పలత్వే ఆపేక్షాధారతయా సంబంధిద్ర
వ్యం సాధారణం తయోశ్చ ద్రవ్యం ప్రత్యాధేయతయా సాదృశ్యం తాభ్యాం సంబంధిద్రవ్యం తథాద్వా
భ్యాం సంయోగిత్వేనావచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావేన వా సంబంధికాలస్తయోస్సాధారణః తత్రాపి సంబం
ధితాప్రకారేణ తయోరపి సాదృశ్యవత్త్వాత్ తాభ్యాం సంబంధికాలః అతో మిథస్సదృశపదార్థసంబం
ధితయా ద్రవ్యకాలాదిషు సమసమానాదిశబ్దా లక్షణయా వర్తంతే ఇతి ముఖ్యః అతిదిక్యే ప్రయోగా
భావాప్రముశబ్దస్యైక్యం సముఖ్యార్థః ముఖ్యార్థే సంభవతి లాక్షణికార్థస్వీకారో నోపపద్యతే అతస్సా
మ్యశబ్దస్సాదృశ్యమేవాభిధత్తే ముక్తాత్త్వగోచరసామానాధికరణ్యోపపత్తి అనంతరమేవ భాష్యే వక్ష్య
తే । యదుక్తం సాయుజ్యశబ్దేన ముక్తావచ్ఛేద ఇతి తదయుక్తం సాయుజ్యశబ్దస్య సమానగుణయో

రుద్ధార్థవిషయరూఢిశక్తేరక్లిష్టత్వాదవిరోధాస్ఫురణాత్ కించ అగ్నేర్వా ఏతాని నామధేయాని అ
గ్నేరేవ సాయుజ్యం సలోకతామాప్నోతి వాయోరేవ ఇంద్రస్యైవ బృహస్పతేరేవ ప్రజాపతేరేవ బ్రహ్మణ ఏ
వ సాయుజ్యం సలోకతామాప్నోతీతి భూయసాం వాక్యానాం బలీయస్త్వాత్ త్వదుక్తక్రమ ఏవ బాధ్యః
కించ ఏతేషామేవ సలోకతాం సాయుజ్యమశ్నుతే అగ్నేరేవ సాయుజ్యం సలోకతామాప్నోతి ఇత్యాదివా
క్యాని కర్మవిధిశేషార్థవాదరూపాణి కర్మఫలత్వేనాగ్న్యాదిత్వాదిదేవతాసాయుజ్యమనిత్యం అతః
కర్మఫలావసానే అగ్న్యాదిభిస్సహ సాయుజ్యం ప్రాప్తానాం పృథగ్భావస్యావర్జనీయత్వాదామోక్షాజ్జీ
వభేదస్థితేర్భవతామపీష్టత్వాదగ్న్యాదిసాయుజ్యదశాయామపి భేదస్థితిరవర్జనీయా అగ్న్యాదిసా
యుజ్యం గతానాం తతః పృథగ్భావః పునరప్యుపాధిత ఇతి చేత్ తత్రైవముత్తరం న చాగ్న్యాదిసాయు
జ్యోక్తేరర్థవాదత్వాదనాదరణీయత్వమితి వాచ్యం వేదాంతిభిరర్థవాదానాం ప్రతీయమానార్థే ప్రామా
ణ్యోక్తేః అతో న సాయుజ్యమైక్యం అపి తు సమానగుణయోగ ఏవ। లయోఽపి న స్వరూపైక్యం లయశబ్దస్య త
దర్థత్వాభావాత్ ప్రయోగానుగుణం శబ్దార్థవ్యవస్థాపనం కార్యం నిత్యనైమిత్తికమహాప్రళయేష్వపి
లయశబ్దః ప్రయుజ్యతే న చ తత్ర స్వరూపైక్యాపత్తిః న తావన్నిత్యప్రళయే। స్వర్గనరకాదిగమనాగ

సాయుజ్యోపత్తిదశాయాంతతోభేదకముపాధింనజహాతీతికర్మణాంకారకత్వస్యకాలవిశేష
నియతత్వాదితిచేత్తథాపివ్యవస్థితకర్మవిశేషపరిష్కృతస్యజీవస్యతత్రమూర్తపరిష్కృత్వాదగ్నితస్తు
దేవకర్మభేదకమితినాగ్నిసైక్యోపత్తిరుపపన్నాకించపృథివ్యైకేభూతాంతపృథగుచ్ఛితష్వపుటస్యైవాగ్నిసైకభూ
తపృథగుచ్ఛితజీవస్యజప్త్వనిత్యతాపినుపపత్తిశ్చ అతోభేదేస్థితఏవాగ్న్యాదిసాయుజ్యంసమానలోకతా
౨౬౮ 268 సావాచర్యోచ్ఛైకంసాయుజ్యంనప్యకసల్పైనసమానలోకత్వసంభవః అతస్సమానలోకత్వవచ్ఛే-
దేస్థితఏవసాయుజ్యంభవతిసమానలోకతాప్రాప్త్యనంతరంసాయుజ్యోపత్తిః నతుయుగపదేవ
అతస్తదైకారవిరోధఇతిచేత్ నసాయుజ్యగేసార్ష్టితాగేసమానలోకతావ్యాప్తిః సాయుజ్యస్యపూర్వ
శ్రుతత్వాత్ అర్థక్రమేణపాఠక్రమపాఠఇతిచేన్న అవయవశక్త్యుపస్థాపితార్థస్యప్రాథక్రమాను
గుణత్వాత్ అర్థాంతరకల్పనస్యపాఠకత్వాచ్చయదిపాఠక్రమపిబాధార్థంసాయుజ్యశబ్దస్యైక్యో
పత్తిలక్షణోర్థవిషయరూఢిశక్తిః కల్ప్యతేపదాన్యాన్యస్యయః స్యాత్ సాయుజ్యస్యైక్యోపత్తిలక్షణ
ప్రనిశ్చయేపాఠక్రమవాధః పాఠక్రమబాధేసతిసాయుజ్యస్యైక్యోపత్తిలక్షణార్థనిశ్చయఇతిసఏతె
షామేవసలోకతాంసాయుజ్యమశ్నుతఇతివాక్యేతులాపరోపాదాపాతవాక్యస్థక్రమభాధఇతిచేత్నవి

నసంశ్లేషాలయః తస్మాద్వైక్యం న లయః శబ్దార్థః ఘటాకాశాదిదృష్టాన్తోపన్యాసః సోపాధికవైషమ్యాభా
వనిబన్ధన ఆకాశాదితత్వానామపి సాంశత్వాత్తేషాం పంచీకరణవచనే నప్రదేశభేదవత్త్వాపావేదాన్తిభి
రభ్యుపేతత్వాత్ అతో మోక్షవిషయాసు శ్రుతిషు స్వరూపాప్తైకేవలం క్వచిదపి నావగమ్యతే నిర్గుణప్రాప్తివిషయా
శ్రుతిః కాచిదపి నాస్తి త్వయమర్థః శబ్దానన్తరమేవ హ్యుపపాద్యతే ఇతి స్సాధ్యవ్యః స్మరణస్య సగుణప్రాప్తివిష
యత్వాన్న పరమమోక్షవిషయత్వం అన్యథా నిర్గుణప్రాప్తివిషయశ్రుతివిరోధస్స్యాదితి దౌర్బల్యప్రసంగాద్
త్యపి దురుక్తం తస్మాద్యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం పురాణం తదా విద్వాన్పు
ణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి వాక్యే సామ్యశబ్దస్యాద్యశబ్దపరః రూపేణ నాకారేణ సా
మ్యం తస్యాకారస్య నిరవధికత్వం పరమశబ్దాభిప్రేతం అత ఇదం వాక్యం పరబ్రహ్మప్రాప్తిరూపం పరమ
మోక్షం తత్సామ్యాపత్తిలక్షణమేవ ప్రతిపాదయతి। అథ సగుణోపాసకస్య సగుణబ్రహ్మప్రాప్తిం
వదన్త్యేతాః శ్రుతయః న తు పరబ్రహ్మవిదః పరబ్రహ్మప్రాప్తిమితి శంకాయాం రూపమాహ పరవిద్యాస్థితిప
రవిద్యాసు బ్రహ్మవిద్యాస్థిత్యర్థః సర్వాసు పరేణ సగుణవిషయత్వేన నిర్గుణవిషయత్వేన చోక్తాసు ద
హరవిద్యాసద్విద్యాభూమవిద్యాస్థిత్యర్థః అదృశ్యత్వాదిగుణకః ఇతి పరవిద్యావాక్యవిషయసూత్రస్యాపర

మనశాస్త్రేతి నాపి నైమిత్తికే పూర్వకల్పప్రలీనానాం నారదాదీనాం ప్రాగ్జన్మప్రవృత్తిభిర్జ్ఞానవత్తావేవ
పునరుత్పత్త్యవగమాదితి నారదేన పూర్వకల్పస్య జన్మవృత్తాదికమిహ కల్పేభిహితమితి పురాణేష్వవ
గమ్యతే నాపి మహాప్రళయే నైష్కర్మ్యాత్ పరిహారాయ జీవనిత్యత్వబహుత్వకర్మవాసనానాం తదానీం విద్య
మానతయా అభ్యుపగన్తవ్యత్వాత్ తథా ప్రకృతిం యాం మాయాం బ్రూతే తావృత్త్యా వృత్తిస్వరూపిణీం పు
౨౬౮ రుషశబ్దపుంభావే తాభ్యాం యుతే పరమాత్మని తిష్ఠతా పరాశరేణైవ పాంస్రాపాంస్రవల్పదుష్ప్రారే ధర్మాధ
ర్మావృతాన్యతే । తదభావే నాకః ప్రపద్యంతే తస్మాత్తత్స్వరూపవతే । ప్రధానకరణీభూతాయు తాశ్వైస్వజీవశక్త
269 యః । తేషాం రాంయరాని కర్మాణి ప్రాక్సృష్టేః ప్రతిపాదితే । ఇత్యాదిభిస్సదాదీనాం సనాతనకర్మాన్వితజీవబహు
త్వం చ దర్శితం అత ఏవ భేదప్రవాహేణం చ నలయోః శబ్దార్థః న చ ప్రాకృతప్రతిసంచరే మాత్రవిషయప్రళ
యశబ్దయోరర్థద్వైరూప్యం వక్తుముచితం శక్తిభేదకల్పనాముఖత్వయోరన్యతరప్రసంగాత్ తత్రా
పి మహాప్రళయాదిషు లయశబ్దస్య ముఖ్యత్వం వాచ్యం నచ తద్యుక్తం బహుష్వర్థేష్వముఖ్యతాప్ర
యణీదపి మన్త్రిమాత్రవిషయప్రళయశబ్దస్యైవాముఖ్యతాప్రయణాం ఉపపత్తేః అతస్సర్వప్రయోగా
నుగుణేనార్థస్య కార్యః అతో విసదృశావస్థాప్రవాహాసనకారణస్థధర్మిణో ద్రవ్యేణ విభాగస్యోపాదానభూతే

పత్రస్యార్థం నిరంజన ఇతి వాక్యేనముపాత్తం తస్యైవ సామ్యస్య స్వాభావికత్వజ్ఞాపకం పరం జ్యోతిరితి వాక్యం
తస్యార్థముఖ్యత్వస్యాదిత్యత్రాహ ప్రకారైక్యే చేతి సాంరిలం ప్రహారిత్వాదేరుపలక్షణమిదముదాహర
ణం యథ ర్మష్మలితలలింగాని నానారూపాణి పరురెను దృశ్యంతే తాని తాన్యేవ తథా భావాయలుంగాదిష్వి
త్యాదిప్రయోగా భారతాదిషు ద్రష్టవ్యః దృష్టాంతే ప్రకారైక్యేపి తత్త్వవ్యవహారో ముఖ్య ఉపస్వరసః పూ
ర్వ దృష్టైగవి దృక్త్వంశప్రవాహేఽపి దస్వరసం భావ్యం శస్య సాసాధ్యశ్యలక్షణైకైవ్యనస్మఖ్యత్వం దార్ష్టాంతికే తు
గంగాం రూరాం ఫేలాష ఇతి గంగాపదవత్యాత్మని సప్రవృత్తి నివృత్తప్రవాహభావాత్పరమాత్మనీవ ప్రవృ
త్తినిమిత్తప్రాప్తేరభావాచ్చ ప్రవృత్తినివృత్త్యేకదేశాపేయం నిమిత్తాత్మని ముఖ్యౌకాయ రిత్యభిప్రాయేణ
ముఖ్యమేవ తల్లక్షణం లాక్షణికగంగాపదవన్నార్థం తాముఖ్య ఇత్యర్థః। నహి ముక్తస్యాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానా
నందత్వేపి జగత్కారణత్వానుగుణబృహత్త్వం స్వరూపబృహత్త్వంచాస్తి। అకారైక్యేపి తత్త్వవ్యవహారస్యా
త్వం తావన్ముఖ్యత్వాభావే సాంయుంగారితి దృష్టాంతః నకేవలం యోగసంగ్రహోరంభే విస్తృవ్యవహారేషు
పూర్వశ్లోకేషు భేదప్రతిపత్తిరస్తీత్యాహ అత్రాపీతి నకేవలముక్తవిషయప్రకరణాంతరేషు అస్మిన్ప్ర
కరణేపీతి వార్థః అస్మింశ్చాధ్యాయే తద్ద్వైవేతి బ్రహ్మసాధర్మ్యోపదేశ ఉపయుజ్యతే తద్ద్వైవేత్యదాఖ్యానంపర

సోపేతస్యాస్య గుణవిషయత్వం ప్రతీయతే ఆనందాదయః ప్రధానస్యేతి సూత్రే వయం పాస్యస్య సగుణత్వే
రోదాహృతం వికల్పవిశిష్టఫలత్వాదితి సూత్రం ప్రాప్యస్య సగుణత్వ తేలాపాత్రం అయమర్థః పరేణ
నిర్గుణవిషయత్వేనాభిమతానాం సత్యం జ్ఞానం ఆనందో బ్రహ్మేత్యాదివాక్యానామానందాదిగుణవిశిష్టవిష
యత్వం తేషాం చ గుణినాం సర్వవిద్యాస్వనుయాయిత్వం చోక్తం తాస్వేవ విద్యాఫలాంయాలమితి విద్యావికల్ప
శ్రోత్రైః అతః పరేణ నిర్గుణసగుణవిషయత్వేనాభిమతాసు సద్విద్యాదహరవిద్యాదిషూపాస్యం ఫలం చ స

౨౭౦ 270

గుణమితి సగుణప్రాప్త్యతిరేకేణ నిర్గుణప్రాప్తిః ప్రమాణశూన్యా అతో ముక్తౌ భేదపరాణి శ్రుతే నా
మన్యథా సిద్ధిర్నోపపద్యతే ప్రాప్యస్యైష మయ్యభావాదితి సూత్రకారాభిప్రాయ విరామముక్తిం దర్శయతి:
వాక్యేతి యదుక్తం తద్గుణకోపాసనాదితి యదుక్తం గుణయుక్తమేవ ప్రాప్యం కుతః తద్గుణకోపా
సనాదిత్యర్థః విద్యావికల్పశ్చ తత్రైవ ద్రష్టవ్యః సచ్చిత్తు సద్విద్యాదిషు తథా ముక్తావభేదశ్రుతేః కోఽర్థ
ఇత్యత్రాహ బ్రహ్మేతి స యో వా వైతత్పరం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి ప్రకృతస్య వేదితుర్బ్రహ్మపర్యం
తత్స్వరూపావిర్భావపరమిదం వాక్యమితి యథా సేత్స్యతి తథావస్థితే ఇహాప్యర్థాంతరముచ్యతే
ప్రాకృతనామరూపప్రహాణజ్ఞాపనాయ నామరూపాద్విముక్త ఇతి శ్రుతిరుదాహృతా సా మయ్యప్రతి

ఖ్యాసితేసతి పాంబహాంప్రేపా విశిష్టరూపేణ పదోపాదానం తచ్ఛబ్ద భావ శబ్ద మాత్రస్య వాచిఖ్యాసిత
తావద్భవాంప్రేపా విశిష్టరూపేణ పదస్యోపాదానం తచ్ఛబ్దేన బ్రువేశ్చ్యుతే ప్రథమం భావశబ్దేన స్వభావ
ఉచ్యత ఇత్యర్థః భావావిలాత్రియాచేష్టా భూత్వభి ప్రాయం జంతుషు। పదార్థమాత్రే సత్తాంరూపమాత్మ
రూతానిస్వభావరూపౌరితి ప్రాన్నైష్ఫలంయుతాః ఉదాహ భాష్యస్థ సుదాఖ్యవశబ్దోపి బహాంప్రేపా విశిష్టః తదాఖ్య పాబ్రువ్యా
ణ్యోంభావః స్వభావ ఇతి తదాఖ్య ఇతిపదే తచ్ఛబ్దవాచ్యబ్రువ్యాసంబంధి తంరూప్రు ౦ప నౌణి భావః స్వభావ ఇ
త్యర్థః అథవాశ్లోకేపి తదాఖ్యవశబ్దస్తత్పురుషః ద్వితీయం భావశబ్దస్తత్వావాచి వ్యావర్త్యమానావ్రితి
కుత ఇత్యత్రాహ తదాఖ్యేతి పాఠ్యంతర మూహాపూరోపిత్వార్థ విరోధాచ్చేతి పాంరంప్రత్యనేకత్వహాంయా
హాంతాపది విరోధార్థవిరోధః ఏవం శబ్దపర్యాలోచనయార్థ పర్యాలోచనయాచ భావశబ్దస్య స్వభావవా
చిత్వముపపాదితం స్వభావశబ్దవాచ్యం చ పూర్వశ్లోకోక్తప్రక్షే శేష భావనత్వావిలతాపహాంయదతితచ్ఛ
బ్దసామర్థ్యాద్వృద్ధ్యలత్రవలాత్క్రిష్యవాచేష్టాంరత్రైవ విలతి అభేదిత్యత్రభేదశబ్దవాచ్యనార్థంభేదశబ్దంన
క్షప్రత్యయాభ్యాంవిభజ్యనిదికే శతిభేదరపాంతోభవతీతియదాభేదరపాంతోభవతి నతాదాత్మ్యవానితి
భావః అన్యథాభేదశ్రుతస్యజ్ఞానకృత ఇత్యనంతరనిర్దేశాం నఘటతే దేవాదిభేదాభావః కథమితి శంకా

బ్రహ్మవదిత్యాదిప్రశ్నేణ శేషభావనశబ్దం వ్యాచష్టే కర్మభావేనేతి పరబ్రహ్మవత్ప్రశ్నేణ శేషధా కర్మభా
వన ఇతి పాఠే కర్మశబ్దం యాగాదిక్రియోపాసనసాధారణేన లక్షయిత్వా మాత్రపరః తదా కర్మశబ్దేన త్రివి
ధాభావభావనేత్యత్ర భావశబ్దో వ్యాఖ్యాతో భవతి అత్రాయమర్థః ప్రాప్యపరబ్రహ్మవిషయజ్ఞానస్య
ప్రాపకత్వాచ్ఛుద్ధం స్వస్వరూపమపి ప్రాప్యమితి తదనుసంధేయమితి అయంచ వ్యతిరేకస్తద్భావభా

౨౭౧

271

విత్వాదిత్యధికరణార్థః తత్ర బద్ధస్వరూపం చింత్యమితి పూర్వపక్షే కృత్యముక్తస్వరూపం చింత్యమి
తి హి సిద్ధాంతితం అస్య శ్లోకస్యైకప్రకరణత్వజ్ఞాపనాయానంతరశ్లోకాపి వ్యాఖ్యాయతే తత్ర జజ్ఞ ఇతి
యావత్తత్ర జ్ఞపస్థః తావత్ప్రకరణే ఉపాసకః తస్య కరణం జ్ఞానం సః కరణభూతం జ్ఞానం ముక్తికా
ర్యం నిష్పాద్య నివర్తత ఇతి న తు ముక్తౌ పూర్వం నివర్తత ఇత్యర్థః న హి ముక్తస్యోపాసననివృత్తిర్వి
ధేయా అతో యావన్మోక్షమనుష్ఠేయత్వముక్తమితి భావః తద్భావభావశబ్దేన బ్రహ్మసామ్యాపత్తిజ్ఞా
పనార్థం విభేదజనకే జ్ఞాన ఇత్యత్ర జ్ఞానే ఇతి పదభేదశంకావ్యుదాసార్థం చ తద్భావభావమితి శ్లోకో వ్యాఖ్యా
యతే తద్భావేతి శ్లోకే తద్భావ ఇత్యుపమానబహువ్రీహిః తద్భావ ఇతి పదాంతర్గతౌ తచ్ఛబ్దభావశబ్దౌ
వ్యాఖ్యాతుమాహ తద్భావ ఇతి భాష్యస్థతద్భావశబ్దే న బహువ్రీహిః కింతు తత్పురుషః సమాసే వ్యాపి

నాస్తి కథం దేవాదిభేదే నష్టే కర్మవృత్తిపౌంతలకాంతరభేదనాశ ఇత్యత్రాహ అనాపరణొలాపాస ఇతి ననివృత్తదే
వాదిభేద ఆత్మా। కరణ్ణివరణరపాంతౌపో త్యర్థః॰ యందప్రాకవర్ణవృత్తిః కర్మజన్యావృత్తిః శరీరంతప్పంబంధబః
అంతరభేదః దేవాదిభేదే పధ్వస్తే సనాస్తి కథం కవర్ణజన్యవృత్తిపౌంతలకాంతరభేదాదేవాదిభేదాపధ్వంసే నా
స్తి ఇత్యత్రాహ అనాపరణొలాపాంస ఇతి కర్మజన్యావృతి దేవాదిశరీరభేద ఏవేత్యర్థః। ఏతదేవ భేదశ్రుతస్యాజ్ఞాన
కృతో భవేదితి తల్పుక్తవమర్థం విపృణొతీత్యర్థః॥ విభేదజనక ఇత్యాదిశ్లోకేనానావృత్తిః శబ్దాదివృధికరణీర్థఉచ్య
తే పరస్యాత్ప్రమాణ ఆత్మనో దేవాదిభేదస్య ప్రనష్టస్య పునరావృత్తిం కః కరిష్యతి తల్పృతే విభేదశబ్దం వ్యాచష్టే వి
భేదో ద్వివిధ ఇతి భేదస్య దేవాదిరూపత్వే ప్రమాణంతరమాహ యథోక్తమితి విద్యాజ్ఞాననిబంధనః విద్యాజ్ఞా
నమాత్మవిషయం భ్రాంతిజ్ఞానం తత్కర్మద్వారా ఉత్తరోత్తరదేవాదిభేదహేతురిత్యర్థః। అస్యోత్తరార్థం దేవతి
ర్యఙ్మనుష్యభేదస్త్రైవిధ్యపసారక ఇతి వ్యాఖ్యేయం శ్లోకస్యవాక్యార్థమాహ ఆత్మనతి ప్రమాణ ఇతి పదస్య పంచమ్యం
తత్వసూచనాయ పరస్మాదితి యదుక్తం భగవతోరపి పదయోః వైయధికరణ్యే సమష్టపంచమ్యంతత్వముక్తం చ శబ్దా
భావాత్ అనంతరపూర్వశ్లోకే పరమాత్మనా భవత్యభేద ఇతి పరమాత్మనః ప్రతియోగితయా నిర్దేశాచ్చ అత్ర
ఏవ సమానాధికరణషష్ఠ్యంతత్వమప్యయుక్తం పూర్వప్రపంచితార్థవిరోధాచ్చ పంచమ్యంతత్వం షష్ఠ్యంత

యాం భేదశ్రుతస్యేత్యాది వ్యాచష్టే జ్ఞానైకాకారతయేతి పరమాత్మనా భవతు భేద ఇతి పరమాత్మనః ప్ర
స్ఫుటత్వాదాత్మనో బ్రహ్మణ ఇత్యత్రాపి పంచమీ అవివక్షాయాం చ తస్మాద్భేద ఇత్యుక్తం బ్రహ్మణో మహ
త్వాత్మన శబ్దాకారాంతరేణ భేదస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాన్నిరసనీయ భేదవిశేషస్య వచనాంతరసిద్ధత్వాచ్చ భేదో దే
వాదిరూప ఇత్యుక్తం కర్మరూప శబ్దేనో జ్ఞానశబ్దవాచ్యత్వాత్ జ్ఞానవిరోధ ఇతి వ్యుత్పత్తిరిత్యర్థః అవిద్యాయా
వ్యుత్పత్త్యంతే ప్రైతి పాశ్రుతి అత్రాప్యవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా పాపఠ్యతే తతః కిం భేదరాహిత్యస్యేతి శంకాయాం
భేదశ్రుతస్యాజ్ఞానస్యతో భవేదిత్యనేనార్థసిద్ధమభిప్రేతం కారణభావం విశదయన్ కార్యభావముపపాదయతి
సత్యపి భేదస్య దేవాదిరూపత్వే అజ్ఞానశబ్దస్య చ కర్మపరత్వే ప్రమాణో మహాయం ధ్యోక్తమితి ఆదిభరతచరిత
ఆంయం శ్లోకః తత్ర పూర్వం దేహేంద్రియాదిబాహ్యభేదరహితత్వమాత్మన ఉక్త్వం సితనీలాదిత్యాదినా
అస్మిన్ శ్లోకే బుద్ధిసంబుద్ధ్యుద్భవాంతరభేదో వినాస్తీత్యుచ్యతే ఏవ స్వరూపేపి కర్మైవ వృత్తిః బాహ్యమాం
తరంచ కర్మ ద్వివిధం ఆంతరమాత్మప్రావణ్యహేతుః కర్మబాహ్యం బహిర్విషయప్రావణ్యహేతుః కర్మణోయంద్వి
బాహ్యముపభోగాది కంతదేవ వృత్తిః కర్మవృత్తిః తయోః ప్రకర్షేణ జాత ఏక స్వరూపభేదః బాహ్యకర్మశరీర
ద్వారకమేవ స్వరూపస్యాత్మన ఆంతరభేదం కరోతీత్యర్థః ద్వారభూతదేవాదిశరీరభేదేనష్టే స ఆంతరభేదో

272

రవిందం దర్శయతి అన్యథేతి న కేవలమత్రవం: పురుషస్త్వన్య ఇతి భేదప్రతిపాదనాత్తు విరోధేన స్వరూపై
క్యపరత్వాభావః సామానాధికరణ్యోపపాదకమంతర్యామిత్వం కంఠోక్తమపి త్వహమంతర్యామీతి ఈ
శ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతీత్యత్ర భూతశబ్దస్యాత్మపర్యంతదేహపరత్వం భ్రామయంస్సర్వభూ
తానీత్యస్యోత్తరార్ధేనావగమ్యతే న హి సంస్యాదభూతానిత్వాదిప్రయోగాత్సర్వస్య చాహం హృది సంనివిష్ట ఇత్య
త్రాపి సర్వశబ్దస్యాత్మపర్యంతత్వం మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేత్యనేనావగమ్యతే। హృద్దేశే హృద్దేశస్థ ఆ
త్మనీత్యర్థః సర్వస్య చాహం హృదీత్యపి తథా తథాహమాత్మా గుడాకేశ ఇత్యత్రాప్యంతర్యామిత్వపరతామాహ
అహమితి కుత ఇత్యత్రాహ। భూతశబ్దో హీతి పూర్వదర్శితసర్వశబ్దైకార్థ్యాదిత్యేతి భావః అన్వయరూపేణో
క్తస్య సర్వేషాం భగవదాత్మకత్వస్య చేషధూతానాం న తదస్తి వ్యతిరేకనిర్దేశస్తదనుగుణ ఏవేత్యభిప్రాయ
ణేహాంయతస్సర్వేషామితి ఆవినాభావశబ్దస్య సంబంధనియమవాచిత్వాదితి భావః పాఠాంతరం చాహ భ
గవదితి ఏతాం విభూతిం యోగం చేతి ప్రక్రమాద్విభూతింపరత్వమవగమ్యతే అత ఉపక్రమానుగుణ
ఏవోపసంహార ఇత్యర్థః న హి విభూతిత్వం విధీయతే తదేవ నిషేద్ధుం శక్యమితి భావః ప్రకరణస్య విభూతి
పరత్వం దర్శయతి యద్యపి విభూతిమత్ నియామ్యమత్ శ్రీమద్భోగ్యసమృద్ధిమత్ ఊర్జితం బలవత్ తేజశ్చా

త్వంచవిపర్యయేణఇస్యాదితిచేత్ నతదాపరబ్రహ్మణోఽపి హింరూపార్హత్వాపపత్తేః స్వాభావికత్వప్రసంగాత్
అతః పరస్మాద్బ్రహ్మణ ఇత్యుక్తం అసంతం సచ్ఛబ్దః పరమాఽర్థపరోఽయం ఆనాశపరమాఽర్థస్తైత్యత్రైవ
హ్యుక్తం అనిత్యమిత్యర్థః తేన స్వాభావికనిత్యభేదవ్యావృత్తిః అనిత్యత్వం కాదాచిత్కత్వం అనిత్యత్వాద్దేత్వాపత్తౌ
దేవాదిభేదః తం కః కరిష్యతీతి నకశ్చిదపి హాత్వభావాత్ కర్మరూపహాత్వభావాదిత్యర్థః న కేవలమేకార్థవి

223 షయేణ బాహ్యకర్మవృత్తిప్రజః అజ్ఞానకృతో భవేదిత్యజ్ఞానకర్మశబ్దయోః ప్రయోగాదజ్ఞానశబ్దస్య కర్మా
ర్థత్వమస్మిన్ పురాణేచ కంఠోక్తమిత్యాహ అవిద్యా కర్మసంజ్ఞాన్యేతి వ్యాత్రైదోక్తమితి ఆత్మనచాఢిపాధి

273 కభేదఉపాధ్యపగమేన నశ్యతీతి శ్లోకార్థః ఉపాధ్యభావాదవిద్యమానం భేదం కఉత్పాదయేదితి చార్థః అ
యం శ్లోకో విష్ణువాదినామత్యంతాస్వరసః తథాహి విభేద.జనక ఇత్యత్ర జనకశబ్ద ఉత్పాదకే స్వరసః న
త్వధ్యాసహేతౌ అజ్ఞానశబ్దస్యానిర్వచనీయపరత్వం లోకతః శాస్త్రతశ్చ న వ్యుత్పన్నం కర్మవాచిత్వవ్యుత్పత్తిరస్మిన్
ప్రబంధ ఏవ దర్శితా నాశశబ్దస్య బాధవాచిత్వమయుక్తం అసంతమితిపదంచ వ్యవచ్ఛేద్యాభావాదఫలం సతో
భేదస్యానభ్యుపగమాత్ తదభ్యుపగమేహి తత్సాఫల్యం కరిష్యతిపదమప్యస్వరసం అధ్యాసవాచిత్వాభావా
త్ అథాద్వైతపరత్వేన పరోక్తం భగవద్గీతావచనం వ్యాచష్టే తత్రం జ్ఞానంచాపీతి పరాభిమతార్థస్య పూర్వప

త్వేనిర్వచనీయత్వానుపపత్తిప్రమాణానుపపత్తినివర్తకానుపపత్తినివృత్త్యనుపపత్తిభిర్దూషయి
ష్యన్ప్రథమమాశ్రయానుపపత్తిమాహ సాహేతి కిమాశ్రిత్య న కించిదపీత్యర్థః కిం జీవమాశ్రిత్య ఉత
బ్రహ్మేతి వికల్పాభిప్రాయేణాహ సతావదితి జీవే సిద్ధే అవిద్యాసిద్ధిః అవిద్యాసిద్ధౌ జీవసిద్ధిరిత్యన్యోన్యాశ్రయ
ణమిత్యర్థః జీవాజ్ఞానవాదనిరాస ఉత్తరత్ర విస్తరేణ వక్ష్యత ఇత్యత్ర సంక్షిప్తః అథ బ్రహ్మాశ్రయపరః
త్వపక్షం దూషయతి నాపీతి విరోధిత్వం కథమిత్యత్రాహ సాహేతి బ్రహ్మవిషయం జ్ఞానస్య తత్ప్రకాశే బాధకత్వా
ద్విరోధః అత్ర నాథమునిభిరుక్తాం శ్లోకానాహ జ్ఞానరూపమితి స్వప్రకాశత్వం వివక్షితం జ్ఞాననివర్త్యత్వేపా
తుమాహ వ్యపోహ్యత్వమితి నహి స్వరూపజ్ఞానం జ్ఞానవిరోధి అపి తు ప్రమాణజ్ఞానమేవేతి పక్షమనూ
ద్య దూషయతి జ్ఞానమితి బ్రహ్మదత్తత్ప్రకాశత్వాత్ స్వరూపాతిరిక్తప్రకాశత్వాదిత్యర్థః నహి శుక్లభా
స్వరద్రవ్యే వ్యపోహేతి అప్యవాచ్యాదిభిః శుక్లభాస్వరద్రవ్యమిత్యేతావతి శతశః ప్రతిపన్నేపి భ్రమనివృత్తిః దూ
షణాంతరంచాహ జ్ఞానమితి తతః కిమిత్యత్రాహ బ్రహ్మణ ఇతి ఏషు శ్లోకేషు ప్రథమశ్లోకస్యార్థః పూర్వం
జ్ఞానబాధ్యత్వాభిమతత్వం తేన భాష్యేణోక్తః ద్వితీయశ్లోకం వ్యాచష్టే జ్ఞానస్వరూపమితి బ్రహ్మస్వరూపప్ర
కాశత్వే సతి స్వరూపవిశిష్టం జ్ఞానత్వే సతీత్యర్థః విశేషానవగమాత్ విషయవైషమ్యాభావాదిత్యర్థః కథం

ణగుణీరంభేషూదత్యుక్తం తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యం ప్రకాశనం తేజోంశసంభవం నియమనశక్తి
మత్తోజ్ఞాలవాధనమిత్యర్థః శాస్త్రస్యపరోక్షార్థపరత్వాచ్ఛారమంపసంహారతి అతఇతి శ్రుతిరయోజ్య
నాప్రభవతి ప్రతిపాదితైస్సార్వజ్ఞైరిత్యర్థః భ్రాంతత్వం భ్రాంతిసిద్ధత్వం జగత్ప్రపంచస్యాకారకత్ప్రవృత్తపత్తే
ప్రపంచస్యవిశేషత్వం జగతస్సత్యత్వంచానుపపన్నమితి శంకాయాం తద్వ్యవదాసార్థమాహానాపత్తిశ్చేత్తి
—౨౭౪ నైష్ప్రచిద్ధమర్థబుద్ధేః పరతంత్రేషు స్వతంత్రబుద్ధిరపి భ్రమః నతుస్వరూపభేదధీరిత్యభిప్రాయేణ నస్వరూ
పభేదనిషేధ ఇత్యుక్తం అథవా వ్యుపావాదినామహో త్రిశజీవపరయోః స్వరూపభేదనిషేధాభావమాహానా
పత్తి అవిద్యోపాదానం దృష్టాంతకయా అథావిద్యాం దూషయితుం తద్విషయపరోక్తమర్థమనువదతియ
దపత్తి నిర్విశేషస్య కథం భ్రమసంభవ ఇత్యత్రాహ దోషేతి ప్రపంచవ్యతిరిక్తదోషాస్సిచ్ఛేద్ద్వైతహానిరిత్యత్రాహ
దోషశ్చేతి అస్మిన్నర్థేపరోక్తశ్రుత్యర్థాపత్తిం దర్శయతి అనవతైనేతి సదసద్విలక్షణత్వముపపాదయ
తి సాధ్వితి భ్రాంతిబాధయోరయోగాదప్రుంతి విషయత్వబాధవిషయత్వయోగాత్ప్రతీతిభ్రాంతిబాధా
న్యథానుపపత్త్యా సదసదనిర్వచనీయత్వమిత్యర్థః సద్భావ ఏవం భవతామయోక్త ఇతి తన్నాతరమంతమితి
దర్శయితుం తత్త్వవిద ఇత్యుక్తం దూషయతి తదయుక్తమితి అశ్రయానుపపత్తేతి రాధానానుపప

274

స్వధర్మిణః కాలత్రయదేశత్రయసంబంధిత్వం స్వాత్యంతతుచ్ఛత్వవిరోధీతి తత్ప్రతిపత్తిస్తుచ్ఛత్వభ్రమం నివర్త-
యతీతి అతస్తత్రాపి విషయవైషమ్యమస్తీతి ఫలితం అథ తృతీయశ్లోకార్థః స్వవిపర్యయపర్యవసానమాపాంతిం
చేతి ప్రమాణజ్ఞానత్వం నివర్తకత్వవ్యాపకం అతోధిష్ఠానబ్రహ్మస్వరూపస్య ప్రమాణజ్ఞానత్వాభావాన్న భ్రమ-
నివర్తకత్వం అధిష్ఠానత్వాత్ శుక్త్యాదివత్ బ్రహ్మస్వరూపం న భ్రమవిరోధి ప్రమాణాంతరజ్ఞానమపేక్షత ఇతి శం-
కాయామాహ శుక్త్యాదయస్త్వితి అధిష్ఠానత్వస్య జ్ఞానాంతరవిషయత్వం వ్యాపకత్వం అతో వ్యాపకనివృత్త్యా అ-
ధిష్ఠానత్వనివృత్తిరిత్యధిష్ఠానత్వాదేవ బ్రహ్మస్వరూపస్ఫురణేపి ప్రమాణాంతరమపేక్ష్యతే నైవం జడత్వాదేవాశు-
క్త్యాదేః స్వరూపస్ఫురణేపి ప్రమాణాంతరాపేక్షా నాధిష్ఠానత్వాత్ అతోధిష్ఠానత్వం సోపాధికం అత్రత్వజడత్వే
స్వరూపస్ఫురణే ప్రమాణాంతరాపేక్షా నాస్తీతి చేత్ తర్హి అజడత్వాద్భ్రమనివృత్తౌ శుక్త్యాదేర్జ్ఞానాంతరాపేక్షా
నాధిష్ఠానత్వాత్ అతస్సోపాధికం తస్మాదజడే తు ప్రమాణాంతరాపేక్షా భ్రమనివృత్తౌ చ న స్యాదిత్యభిప్రాయః శుక్త్యా-
దయస్త్విత్యత్ర తు శబ్దో బ్రహ్మణః శుక్త్యాదివ్యావృత్తిపరః ద్వయోరప్యద్వైతినాం గతిః బ్రహ్మవిషయప్రమాణ-
జ్ఞానం భ్రమనివర్తకం ప్రపంచమిథ్యాత్వవిషయజ్ఞానం భ్రమనివర్తకమితి చ తత్ర ప్రథమపక్షో దూషితః అ-
థ ద్వితీయం పక్షం దూషయితుం శంకతే అథోచ్యేతేతి దూషయతి నేదమితి ననుకథం ప్రపంచసత్యత్వమజ్ఞా-

విశేషానవగమః ప్రమాణజన్యత్వవిశేషోస్తీతి చేత్ కించేన విషయవైశిష్ట్యం వా న విధృతే కిం స్వరూపః

భూతజ్ఞానాన్నివర్తకజ్ఞానస్య విషయవైశిష్ట్యమస్తి వా న వా అస్తి తే సవిశేషత్వం నోచిత్స్వరూపమేవ

వ నివర్తకం స్యాత్ ప్రమాణజన్యజ్ఞానమపి నివర్తకం వా స్యాత్ పురోవస్థితభాస్వరవస్తువిషయజ్ఞానతః

ప్రమాణజన్యజ్ఞానత్వం నివర్తకత్వే ప్రయోజకం ఇదం శుక్లభాస్వరద్రవ్యమితి వాక్యజన్యస్య జ్ఞానస్య ని

౨౭౨ వర్తకతాభావాత్ తస్మాత్ ప్రమసహకారాతిరిక్తాకారవిషయత్వం నివర్తకత్వే ప్రయోజకం నను విషయ

వైశిష్ట్యాభావేపి కస్యచిద్జ్ఞానస్య భ్రమావిరోధిత్వం కస్యచిత్ భ్రమవిరోధిత్వం చ దృష్టమభిజ్ఞాప్రత్యభిజ్ఞయోః ఆ

275 యమేకో దేవదత్తః ఇత్యభిజ్ఞాయా ఏకవిషయత్వేపి పూర్వదృష్టాదయమన్య ఇతి పురుషద్విత్వభ్రమో దృష్టః ప్రత్య

భిజ్ఞాయాం తు సోయమేకో దేవదత్త ఇతి దేవదత్తైకవిషయత్వేపి ద్విత్వవిరోధిత్వం దృష్టమితి విషయవైశిష్ట్యా

భావేపి ప్రమాణజ్ఞానస్య భ్రమనివర్తకత్వం యుక్తమితి శంకాయామాహ ఏతదుక్తమితి సత్యత్వజ్ఞానతాపదిష్ట

భాసోస్తి చేత్ సవస్వభావః స్వరూపానతిరిక్త ఇతి దర్శయితుం స్వభావశబ్దః అనేనాభిజ్ఞాప్రత్యభిజ్ఞయోరపి వి

షయవైశిష్ట్యముక్తం భవతి అభిజ్ఞాయామేకస్య ధర్మిణ ఏకదేశకాలసంబంధిత్వం ప్రతిపన్నం న తు కాలద్వయ

దేశద్వయసంబంధిత్వం తత్తు ప్రత్యభిజ్ఞాయాం ప్రతిపన్నం ఏకదేశకాలసంబంధిత్వప్రతీతిర్న ద్విత్వవిరోధినీ ఏక

రణం ధ్రువమవిరోధి కించ తస్య నిత్యత్వేఽపి పునరవయవత్వాదినైవ ధ్రువమవిరోధి నితాన్యాగమగమ్యానతే షాంతి
రోధిస్తు విషయం జ్ఞానప్రసరాభావరూపస్సంకోచః అతస్స్వరూపాంతిరిక్తాకారాంతర తిరోధానాభ్యుపగమా
ష్టాత్మనాశప్రసంగః జ్ఞానస్యాత్మాసాధారణాకారస్య స్వరూపస్య ధ్రువమానుపపత్తిరితి చేన్న తస్యాసాధారణత్వా
స్స్వరూపస్యేత అసాధారణతయా స్వరూపతో ధర్మస్య పాధ్రువమవిరోధిత్వం దృష్టం యథా శుక్తిత్వాదేః శుక్తిత్వం
పాశుక్త్యసాధారణతయా పూర్వం జ్ఞాతం పశ్చాద్ధ్రువం నివర్తతే న తావద్ జ్ఞానం దేహాతిరిక్తాత్మసాధా
రణత్వేన వ్యవచ్ఛిన్నవిష్టచరం అతో ధ్రువమసంభవతి ఆత్మసాధారణధర్మత్వాదర్శనాదధ్యాసః అధ్యాసాదసాధా
రణధర్మత్వాగ్రహణవిలక్షణస్య ప్రయోగనాదితం తయా పరివ్యాప్తః ధర్మభూతజ్ఞానస్య నిత్యత్వం తిరోధానం
చ భవద్భిరభ్యుపగతం తదా జ్ఞాననాశప్రసన్న ఇతి చేత్ న జ్ఞానం పాధ్రువం తస్య స్వరూపాంతిరేకేణ సంకోచ
వికాసాఖ్యవివస్థత్వం మభ్యుపేతం అతస్తిరోధానం కర్మణేత త్వం కోచః తన్నివృత్తిస్తు ప్రసరః స ఏవ ప్ర
కాశః స చానిత్యః తస్యానిత్యత్వేఽపి నిత్యస్య జ్ఞానద్రవ్యస్య స్వప్రకాశతాదః స్వప్రకాశనరూపస్స్వరణే పార్థత్వం ని
బంధనః ఆతావస్థాత్వం స్యాగమాపాయతా ధ్రువం నిత్యమేవ అస్మదవస్థాస్థ సంయోగాభవతః ప్రకాశః స ఏవ స్వరూ
పం తస్యాత్తిరోధానం తన్నివృత్తిరేవేతి మందధర్మమభిప్రేత్య ప్రకాశైకస్వరూపం బ్రహ్మాప్యుక్తం అతః స్వరూపా

నమిత్యుచ్యతే అజ్ఞానం హ్యజ్ఞానప్రతిబంధకం న హి ప్రపంచసత్యత్వం కస్యచిదజ్ఞానం ప్రతిబధ్నాతి సత్త్వం ఆచ్ఛా
దకాజ్ఞానమేవంభూతం ప్రపంచసత్యత్వం తత్ప్రతిభాసశ్చ విక్షేపరూపాజ్ఞానమితి పరాభ్యుపగమాదేవము
క్తం ప్రథమం శిరోదూషణం యుక్తి అతదితి కథమతద్విషయత్వాద్బ్రహ్మస్వరూపాజ్ఞానావిరోధిత్వమిత్యత్రాహాజ్ఞా
నాజ్ఞానయోరితి విరోధే హి నివృత్తిరిత్యర్థః ద్వితీయం శిరోదూషయతి ప్రపంచేతి ప్రపంచమిథ్యాత్వజ్ఞానే
—౨౭౬ న బ్రహ్మస్వరూపాజ్ఞాననివృత్తేః ఫలితత్వమాశంక్య తే బ్రహ్మస్వరూపేతి సద్వితీయత్వం సద్వితీయత్వజ్ఞానమిత్య
ర్థః న హాసత్త్వంయూసద్వితీయత్వం బ్రహ్మస్వరూపాజ్ఞానం భవతి అపారమార్థ్యాత్ సద్వితీయత్వవిశిష్టబ్రహ్మా
276 చరాజ్ఞానే నివృత్తే విశేష్యాంశగోచరమపి జ్ఞానం నివృత్తమితి స్వరూపసిద్ధిః కథమిత్యత్రాహ స్వరూపం త్వితి దూ
షయతి నేతి అద్వితీయత్వం కిం స్వరూపముత ధర్మః ఇతి వికల్పాభిప్రాయేణ ప్రథమం స్వరూపపక్షం దూష
యతి నేతి ధర్మపక్షే అపి సిద్ధాంతత్వమాహ అద్వితీయత్వమితి ఆశ్రయానుపపత్తిం నిగమయతి అత
ఇతి విరోధాదేవ పూర్వోక్తాదేవేత్యర్థః ఏవమాశ్రయానుపపత్తిరుక్త్వా అథ తిరోధానానుపపత్తిమాహ కిం
చేతి ననుభవఖ్యాత్రైపి త్రైత్రజ్ఞానాం నిత్యస్ఫురణమస్తి తథాపి తేషాం స్వరూపతిరోధానే న వినా న దేహాత్మభ్ర
మ ఇతి తుల్యానుపపత్తిః సత్యం స్వరూపస్ఫురణమస్త్యేవ న తస్య తిరోధానమభ్యుపగమ్యతే న చ స్వరూపస్ఫు

స్నధృశిపక్షేపి స్వరూపతద్వ్యతిరిక్తవికల్పస్వరూపపక్షే తుల్యమనభ్యుపగమరూపం దూషణం బ్రహ్మస్వరూ
పస్యావచ్ఛిన్నత్వపారమార్థ్యేనభ్యుపగమాంతే తత్తావచ్ఛిన్నపక్షే న వికల్పితం స్వరూపాతిరిక్తపక్షే నవస్థితత్వాత్ అద్వై
తదితి అపరమార్థత్వేనావస్థాపరమార్థత్వే అద్వైతహానిరిత్యేతద్దోషపరిజిహీర్షయైవ ఇత్యర్థః స్వరూపానుప
పత్తిః అనుభవాత్మైరేవ దోషత్వాన్నాద్వైతహానిః తస్యాపారమార్థ్యేన్నానవస్థేతి చ భావః ఏతద్దూషయంతి బ్రహ్మావే
తి అపారమార్థ్యే ద్విషాంతరసాపేక్షత్వసామ్యమభిప్రేత్య ప్రపంచతుల్యశబ్ద ఉక్తః అతః శ్రుతిశిరోభిపాత్తైర్దూ
షణైరిత్యర్థః అనిర్మోక్షప్రసంగపరిహారాయ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వం అనవస్థాపరిహారాయ పారమార్థికత్వం
పరైరేవ నవస్థాత్రేధాపరిహృతా జీవాజ్ఞానవాదినా బీజాంకురన్యాయరూపప్రవాహానాదిత్వేన పరిహృతా అవిద్యాయాజీ
వః జీవాదవిద్యేతి పాంతస్మృతం బ్రహ్మాజ్ఞానవాదినా స్వరూపానాదిత్వేన పరిహృతా ఉభాభ్యాం చ ధర్మఫల్యత్వేన పరిహృ
తా దుర్ఘటత్వం మమ విద్యాయా దూషణం న తు దూషణమితి పరమార్థస్యవ్యానుపపత్త్యపేక్షా ప్రసాధనిగ
రణే దిష్టలాభస్యైన విపులప్రాసాధనిగరణమనుపపన్నమితి తద్యుక్తిర్నప్రవర్తతే అత ఉపపత్తినిరపేక్షత్వము
పారమార్థ్యే సాధకం దోషస్య స్వపరనిర్వాహకత్వేన దోషాంతరనైరపేక్ష్యాచ్చ నానవస్థేతి తత్ర చ్యుతైః ప్రవాహానా
దిత్వం బ్రహ్మాజ్ఞానవాదిన్యైవ దత్తోత్తరం జీవనిష్ఠ శ్రుతిభిరకృతాభ్యుపగమకృతవిప్రణిశరూప శ్రుత్యర్థాపత్త్యా

తిరేకప్రకాశతిరోధానాభ్యామవస్థాద్వయం యథా నభ్యుపగమాత్స్వరూపనాశ ఏవ తిరోధానం స్యాదిత్యర్థః అథ స్వరూ
పానుపపత్తిమాహ అపిచేతి జ్ఞాతృత్వాదినామపరమార్థతయా హానోపాదానాంతరాపేక్షాతద్విధిహోపి తిష్ఠతాం
తత్తద్రూపవత్త్వమాణానవస్థాపరయోగిత్వేన నిర్విశేషత్వేనేత్యాదిపరిపాటీప్రకటనం కృతం తయా ద్వావిషయరూపాశ్రయ
భేదానామవసక్ష్వప్రతిభాసయోరుక్తిర్దోషకల్పనాకరణత్వేన కృతా అనభ్యుపగమాదితి పరమార్థత్వేప్య
— ౨౨౨ ద్వైతహానిప్రసంగ ఇతి భావః అపరమార్థపక్షం దూషయితుం కోటిత్రయమేవ సంభావితమిత్యత్రాహ త
థేతి అపరమార్థతాపన్నానాం దోషాంతరాపేక్షయానవస్థేతి దూషణం కోటిత్రయస్యాపి సాధారణం దృశి
277 స్వపక్షేధికం దూషణమస్తీతి దర్శయతి నతావదితి కిమనవచ్ఛిన్నా దృశిః ఉతావచ్ఛిన్నా దృశేరనవచ్ఛిన్నత్వే కిం
స్వరూపాతిరిక్తా ఉత తత్స్వరూపమేవేతి వికల్పమభిప్రేత్యానవచ్ఛిన్నపక్షే స్వరూపవ్యతిరిక్తపక్షం దూషయ
తి దృశిస్వరూపభేదానభ్యుపగమాదితి అనవచ్ఛిన్నదృశిద్వయానభ్యుపగమాదిత్యర్థః అనవచ్ఛిన్నపక్షే స్వరూ
పదృశిపక్షం దూషయతి భ్రమేతి అవచ్ఛిన్నదృశిదూషణత్వేన వక్ష్యమాణానవస్థా అనవచ్ఛిన్నపక్షేపి సమానా అ
త్రాధికదూషణద్వయమసద్భావాత్తానేనోక్తా అవచ్ఛిన్నదృశిత్వేన ద్రష్టృత్వేన దృశ్యత్వేన చాభ్యుపగమం దూషయ
తి ద్రష్టృదృశ్యయోరితి కాల్పనికత్వేనాపరమార్థత్వేనేత్యర్థః దోషాంతరాపేక్షాపాతురిదం కాల్పనికత్వం అవచ్ఛి

మూర్ధ్వేఽప్యనవస్థాపరిహారో నాస్యాత్ తత్రాపరమార్థత్వప్రయుక్తోపపత్తిరవజ్ఞే నిరూప్యత్వధిష్ఠానాపేక్షా స్యాదేవేత్య
నవస్థితిరితి వక్తవ్యం తదత్ర దోషేపి తుల్యమిత్యనవస్థాదుష్పరిహారా ప్రవాహానాదిత్వపక్షే వ్యధిష్ఠానాపారమార్థ్యే
నవస్థాసుపరిహారాపి త్వపరంపరావదధిష్ఠానపరంపరానాదిత్వాభ్యుపగమాజ్జీవాజ్ఞానవాదినం ప్రతి బ్రహ్మాజ్ఞా
నవాదినా యుద్దుర్ఘటత్వైదూషణముక్తం తద్బ్రహ్మాజ్ఞానవాదితి తుల్యం తదా అవిద్యాయా దుర్ఘటత్వదూష
ణేన్యాపత్తేయురితి వ్యాఖ్యాతం తత్రాపి తుల్యం మోక్షేపి బ్రహ్మాశ్రయేణాపి ద్యాసమాబాధకజ్ఞానే సత్యపరమార్థత్వఘా
తాఅవిద్యాతిష్ఠతీతి చేత్ బాధకసంనిధానబాధ్యస్థితిరిత్యేవం రూపాపపత్తిమత్వే వావిద్యత్వస్య దుర్వారానవస్థాదిదూష
ణేన్యాపత్తేయురితి పావకత్వం శక్యతే దోషస్యాప్యపరనిర్వాహకత్వే అధిష్ఠానమపి తథా స్యాత్ పరం ప్రత్యధిష్ఠానత్వసిద్ధి
ప్రాప్యనిర్వాహకత్వమితి చేత్ పరం ప్రతి దోషత్వసిద్ధిప్రాప్యనిర్వాహకత్వం తదేవ నాస్తీతి తుల్యం స్యాత్ అధిష్ఠానారోప్య
యోరైక్యాద్దృష్టిః తత్రాధిష్ఠానస్యాప్యపరనిర్వాహకత్వే అధిష్ఠానాధ్యస్తయోరైక్యప్రసంగ ఇతి చేత్ దోషతత్కార్యయో
రపి తిమిరచంద్రద్విత్వయోరైక్యాద్దృష్టిః దోషస్యాప్యపరనిర్వాహకత్వే దోషాధ్యస్తయోరైక్యప్రసంగ ఇతి తుల్యమిత్యా
తదభిప్రాయేణాయమవద్బ్రహ్మవ్యతిరిక్తపారమార్థికదోషానభ్యుపగమః న తావద్యుక్తం తిరుపపాదితాభవతీ తద్యు
క్తం యదుక్తమాచార్యపాదైః స్వరూపానాదిత్వస్యాపద్యఘటనే దుర్ఘటత్వయా ప్రవాహానాదిత్వం పునరితి చ త

చావేలాద్వైజ్జీవసలిసత్త్వయుక్తమిష్టం వారయంతీతి అపారమార్థికస్వరూపానాదిత్వమపి నానవస్థాపరిహారః త
థా సతి మూలమికమవిజయప్రసంగాత్ తత్రాధిష్ఠానస్య భ్రాంతిసిద్ధత్వే తస్య భ్రాంతేరధిష్ఠానాంతరాపే
క్షాయాం తస్యాపి భ్రాంతిసిద్ధత్వే తథా స్యాదిత్యనవస్థయా వ్యధిష్ఠానపారమార్థికం సాధితం మధువింకేనాప
రమార్థాధిష్ఠానస్య స్వరూపానాదిత్వే స్వకృతేనవస్థాపరిహారాత్ అధిష్ఠానాపారమార్థికమేవ స్యాత్ కించ స్వరూ
పానాదిత్వేపి మూలాలదోషాపేక్షాస్యైవ జీవస్యానాదిత్వేప్యవిద్యాపరికల్పితత్వస్య భవద్భిరంగీకృతత్వాత్ దుర్ఘటత్వం
చానుపపన్నం దుర్ఘటత్వం నామోపపత్తినిరపేక్షత్వం తదపారమార్థికసాధకం చేదపరమార్థస్య ప్రపంచస్య
దుర్ఘటత్వే నోపపత్తినిరపేక్షత్వాన్మూలదోషాపేక్షా చ న స్యాత్ నివర్తకజ్ఞానస్యాపి సావతిష్ఠేత విరోధాన్నతి
ష్ఠతి చేత్ తత్రాప్యుపపత్తిర్నవర్తి స్వవిద్యాస్యాదితి పరమార్థత్వప్రయుక్తోపపత్తిరపరమార్థత్వప్రయు
క్తోపపత్తిరితి ద్వివిధోపపత్తిః తత్ర దుర్ఘటత్వం నామ పరమార్థత్వప్రయుక్తోపపత్తినిరపేక్షత్వం అ
పరమార్థత్వప్రయుక్తోపపత్తినిరపేక్షత్వం అపరమార్థత్వప్రయుక్తోపపత్తిర్నామ దోషాపేక్షా అతః ప్ర
పంచస్య మూలదోషపరికల్పనం యుక్తమితి చేత్ తత్రాపి పరమార్థత్వప్రయుక్తోపపత్తిరూప దోషాపేక్షా
అపరమార్థభూత దోషస్యాపి స్యాత్ తతోనవస్థా తదవస్థైవ దుర్ఘటత్వమనవస్థాపరిహారకం చేత్ అధిష్ఠానాపర

౨౭౮

278

తరేణసత్త్వమేవాంగీకృతంభవతి అతస్స్వదభిమతంసదసద్విలక్షణత్వంవిరోధాపాస్తం ఆస్తృతిప్రతతత్త్వం
నాస్తీతిధీవిషయత్వంబాధితత్వమిత్యేకస్యాసత్త్వాసత్త్వవిరోధస్సదసద్విలక్షణత్వకల్పకత్వే ఘుర్ఘుత్రపూర్వ
పక్షసిద్ధాంతప్రతీత్యోః పరస్పరవిరుద్ధాకారవిషయత్వాదుభయాకారవిలక్షణోర్థః ఏవసిధ్యతీతి సి
ద్ధాంతసమర్థనవైయర్థ్యధర్యంస్యాదితి తచ్ఛుభేదస్సునిరూపఇతిపూర్వపక్షేకృత్యదుర్నిరూపఇతిద్వయో
సిద్ధాంతితేప్రతీతిద్వయంవిరోధాన్ననిరూపదుర్నిరూపలక్షణః స్యాదేవంస విత్వత్వమిథ్యాత్వజడత్వ
జడత్వనిత్యత్వానిత్యత్వాదివాదేషుపూర్వపక్షసిద్ధాంతితాకారవిలక్షణత్వంసంవిదః స్యాదితిచేన్నభిమ
తః అతః పరస్పరవిరుద్ధాకారప్రతీత్యోఃప్రతిపన్నాకారవైలక్షణ్యకల్పకత్వంవ్యాప్తివిరుద్ధమితినసదసత్త్వ
లక్షణ్యసిద్ధిః తర్హిఖ్యాతిబాధాన్యథానుపపత్తేః కః పరిహారఉక్తఇతిచేత్ అన్యథోపపత్తిరుక్తాభవతిస
త్త్వేసత్యన్యథాఖ్యాత్యాదిభిస్తత్తదుపపత్తిభిఃఉపపత్తేరేవఖ్యాతిబాధోపపత్తేః సతః కథంబాధః అన్యత్రఖ్యాతత్వా
తేనవ్యన్యత్రసత్త్వేతేనబాధః అసత్త్వేదసత్ఖ్యాతిప్రసంగఇతిచేతన అన్యత్రాసత్త్వాదన్యత్రసతోన్యత్రఖ్యాతత్వం
హ్యన్యథాఖ్యాతత్వం అన్యత్రఖ్యాతిదోషవశాత్ దోషస్యాన్యత్రఖ్యాతిహేతుత్వంనదృష్టమితిచేత్ దోషస్య
నిర్దేశనిర్ద్యుతావభాసహేతుత్వంచనక్వచిద్దృష్టమితిపదాదన్యత్రదృష్టమితితుల్యంవిరుద్ధావిరుద్ధప్రతిపన్న

ప్రాప్తాగతయోః అసత్వావిద్యాయోరూపదితమనవస్థాపరిహృతావుతాస్పృతాస్తుల్యాసత్త్వమనదధిష్ఠా
నసరణేవితి అధ్యాసనిర్వచనేయత్త్వానుపపత్తేర్మాహా అనిర్వచనీయత్వంచేతి అనిర్వచనీయతావిత్వంనిర్ధా
దురుపపాదత్వం కథం ప్రమాణకూనత్వమిత్యత్రాహ ఏతదుక్తమితి సర్వం సర్వప్రతీతె విషయస్యాదితీతి
సదసద్విలక్షణమితియాప్రతీతిః తత్రాపి సదసదేవవిషయస్యాదిత్యర్థః ప్రతీత్యనుగుణంహానలపతాది
వ్యవస్థాపితె తస్మాత్పుదసదాకారాయాః ప్రతీతెస్సదసదాకారపవవిషయః ససదసద్విలక్షణః యదాఖ్యా

౨౨౭ తివివేకెః న హ్యసదవభాసవిమర్స్యావిషయః అవభాసనవ్యవస్థాపితాపద్విషయస్యేతి ఎకస్యవిషయస్యసదస
దాకారత్వమనుపపన్నంవ్యాప్తివిరోధాదితిచెతేసదసద్విలక్షణత్వంచవ్యాప్తివిరోధాదనుపపన్నం సతోసద్విల

279 క్షణత్వమసతోసద్విలక్షణత్వంచహాదృష్టం నత్వేకస్యాభయవిలక్షణ్యం దృష్టమితి విరోధః అయం విశేషః స
దసద్విలక్షణత్వం క్వచిదపిన దృష్టం సదసదాత్మకత్వం దృష్టమితియథాసంవిత్ప్రిదేషేనాసత్ప్రతీతెర్బాధాచ్చన
స్పృపియన్నతత్ప్రతీతెరెవాసత్త్వం నబాధాన్నాసత్వంతొజగదితి అథ స్థితాసత్వమసత్వంవాస్యాన్నతద్విలక్ష
ణత్వం సతొషటాదెస్సదసద్విలక్షణత్వం దృష్టమితిచెత్ న తథాసతి బ్రహ్మణాలాపి సదసద్విలక్షణత్వప్రసం
గాత్ అన్యతరత్వసహాంసదసద్విలక్షణత్వమిష్టమెవెతిచెత్ తుల్యం ఈదృశంసదసద్విలక్షణ్యం వదతాశబ్దాం

వికారే స్వప్రకాశచిన్మాత్రవపుషి ప్రత్యగాత్మనీతి । అవికారత్వే స్వప్రకాశత్వాత్ ప్రత్యక్త్వాచ్చ వికారాస్పదజడపరాగ్రూ
పపరిణామో నోపపద్యత ఇత్యర్థః । స్వప్రకాశస్య కథమధ్యాససంభవ ఇత్యత్రాహ తిరోహితస్వరూప ఇతి । తిరోధాయ
కం కిమిత్యత్రాహ తేనైవేత్యేవ అధ్యాసహేతునైవేత్యర్థః । అహంకారో జ్ఞానం చాంతరాధ్యాసః జ్ఞేయం బాహ్యాధ్యాసః
అధ్యాసరూపే అధ్యస్తరూపే కర్మణి క్తః తస్యైవ దోషస్యైవ అవస్థావిశేషణ కాదాచిత్కావస్థావిశేషేణ రజ్జుసర్పాద్య
ధ్యాసః ఏవం నిష్ప్రపంచబ్రహ్మణ ఉపాదానత్వానుపపత్తిరుక్తా దోషస్యోపాదానత్వే ఉపపత్తిమాహ శుక్తిస్వర్ణేతి స్వర్ణజా
తీయస్య భూషణస్య స్వర్ణమేవోపాదానం దృష్టం తద్వదితి భావః । హేతుం బలాత్కార్యకారణయోస్సజాతీయత్వద
ర్శనలక్షణాత్ అథ ప్రత్యక్షమాహ కారణేతి । అహమజ్ఞ ఇత్యస్య వివరణం మామన్యం చ న జానామీతి । అహమజ్ఞ
ఇత్యజ్ఞానస్వరూపకీర్తనం తస్య మామన్యం చ న జానామీత్యాచ్ఛాదనరూపకార్యకీర్తనం కారణశబ్దేన కార్యరూపాజ్ఞాన
వ్యావృత్తిః తస్మాత్ సుషుప్తికమజ్ఞానం వివక్షితం జాగరితాద్యవస్థాయాం ఘటాద్యవచ్ఛిన్నమజ్ఞానం ప్రతీయతే
సవికల్పకప్రత్యక్షేణ సుషుప్తావనవచ్ఛిన్నకారణాజ్ఞానప్రతీతిరితి తత్ర శుద్ధికారాదిభిరుక్తం జ్ఞానరితావస్థయా
మేవాజ్ఞానానుభవోయమితి సంప్రదాయః । అన్యం చ న జానామీత్యుక్తేః న హాన్యస్యైవ స్వపరామర్శః న జానామీ
త్యాచ్ఛాదకతయా ప్రతీయమానస్యాజ్ఞానస్య కారణత్వాత్కారణాజ్ఞానవిషయమిత్యుక్తం అపరోక్షావభాసజ్ఞ

౨౮౦

280

కారత్వం యద్వైలక్షణ్యమేకస్యావిరుద్ధమిత్యేతత్తు వాధికం ఆఖ్యాతిపక్షే సత్యపి సతి భేదాగ్రహేణ ఖ్యాతిబా
ధోపపత్తిః సర్వ ఏవాగ్రహోత భేదతం యాం ఖ్యాతి భేదగ్రహాచ్చ బాధః బాధ్యం చ ప్రవృత్తేః యదార్థఖ్యాతిపక్షేతు
శుక్తిరజతస్థానపన్నార్థాదాన తత్ప్రచురత్వాభావాత్ స్మరణ్యత్ తదేవానుభావ్యతాఽగ్రహాచ్చ ఖ్యాతిబాధోపపత్తిః పురోవర్తి
నిసత్యవ రజతస్య ఖ్యాతిః శుక్తిప్రాచుర్యప్రహో బాధః తేన ప్రవృత్తిబాధ్యాతదప్యదర్శప్రవృత్త్యనుపపత్తిః అలా
తచక్రాదౌ ష్వఖ్యాతిపక్షే ఇవ తదుపపత్తిః అతో న్యథైవోపపత్తిసిద్ధేత్యనిర్వచనీయత్వే కల్పనం యదుక్తం ఏవమా
శ్రయతిరోధానస్వరూపానిర్వచనీయత్వానుపపత్తిరుక్తా అథనపాద్యప్యనుపపన్నం స్యాద్యతా ప్రమాణనిద్వా
ర్ధః స్యాత్ కేన బాధానయుక్త ఇత్యభిప్రాయవతా పరేణ ప్రమాణప్రత్యభిజ్ఞ శంకతే అథ సాదితి పూర్వం దూషి
తాకారాంతస్సాధయితుమాహ వస్తు స్వరూపేతి ఆనేన తిరోధానముక్తం అంతరబాహ్యేతి స్వరూపముక్తం అ
ధ్యాసోపాదానత్వేన పామిథ్యాత్వం ఫలితం సదసదిత్యనిర్వచనీయత్వముక్తం శాస్త్రేష్వేత ప్రతిపాదక శబ్దప్రత్యభి
జ్ఞానార్థమవిద్యా జ్ఞానాదిపదవాచ్యమిత్యుక్తం సిద్ధాంతి నాదూషయిష్యమాణమాకారాంతరమపి సాధ్యత్వేనా
హావస్తు యాథాత్మ్యాజ్ఞానేతి తదుపహితేత్యాశ్రయశ్చ అంతరాధ్యాసః కః బాహ్యాధ్యాసః కః కథం చావిద్యోపాదా
నత్వే బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వమిత్యత్రాహ తదుపహితేతి నిష్ప్రపంచబ్రహ్మణ ఉపాదానత్వానుపపత్తిం సూచయతి అ

వచ్ఛిత్తిరో॰క్త్యా వ్యాప్త్యా అతస్తద్విషయకజ్ఞానేన తత్పృథ్వీభావవ్యతిరిక్తవిషయకజ్ఞానమభావప్రతియోగితావచ్ఛిన్నం
వ్యాప్యావ్యాపకం స్యాత్ అభావత్వధర్మప్రతియోగిరూపత్రితయవ్యతిరిక్తవిషయకజ్ఞానమభావప్రతియోగితిచె
త్తత్తదాదేమభావప్రతియోగితయా జ్ఞానస్యాపి ప్రతతిరస్తీతి వక్తవ్యం ప్రతీయమానం జ్ఞానం స్వవిషయా
వచ్ఛిన్నం ప్రతీయత ఇతి విషయాణామపి ప్రతతిరస్త్యేవ ఏవమభావప్రతియోగి జ్ఞానావచ్ఛేదకతయా విషయేషు
జ్ఞాయమానేషు తద్విషయకజ్ఞానాభావానుపపన్న ఇతి భావః అభావస్య ప్రమాణాంతరవిషయత్వే పునరుక్తం దూ
షణమస్తీతి దిశతి జ్ఞానాభావస్యేతి ప్రమాణాంతరాణాం విద్యమానవిషయత్వనియమాభావేపి విద్యమానతయా
విద్యమానవిద్యమానతయా దర్శయితుమశక్యమితి భావః అహమజ్ఞ ఇతి వర్తమానతయా వ్యాప్యజ్ఞానం
ప్రతీయతే అస్మిన్ పక్షే అధికం దూషణాంతరం పూర్వముక్తమపరోక్షస్య పరోక్షరూపప్రమాణవిషయత్వా
నుపపత్తిరూపమర్థసిద్ధం భావరూపత్వే ఉక్తదూషణం నాస్తీత్యాహ ఆస్యేతి ధర్మిప్రతియోగివిషయం జ్ఞా
నం ధర్మిప్రతియోగిజ్ఞానం న తేన భావరూపాజ్ఞానస్య విరోధః ఘటపటాదికమహం జానామి ఘటం జ్ఞానేన పావిరుద్ధ
త్వేన తు ఘటజ్ఞానవిషయకజ్ఞానేన ధర్మిజ్ఞానేన చ వృత్తిః వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞాననివర్త్యమజ్ఞానం వస్తుయా
థాత్మ్యాభావస్వరూపేణ సాక్షిసిద్ధ్యతేనైన విరుధ్యత ఇతి బాధయతి నను చేతి పరిహరతి మైవమితి యాథాత్మ్య

తిపరోక్షరూపానుమానాదిప్రమాణవ్యావృత్త్యర్థమయుక్తం జ్ఞానప్రాగభావవిషయత్వమాశంక్య పరిహర
తి అయం త్వితి భవత్వయమపి షష్ఠప్రమాణవిషయ ఇత్యాశంక్యాహ అయం త్వితి పరోక్షప్రమాణేనేతి ప్ర
త్యక్షవ్యతిరిక్తాని తస్మాత్పరోక్షప్రమాణవిషయభూతః ప్రాగభావో నాపరోక్షప్రమాణవిషయభూతమ
జ్ఞానం భవితుమర్హతీత్యర్థః భావగ్రాహప్రమాణేనాభావస్యావేద్యత్వే దూషణమాహ అభావస్యేతి పాతం
మాహ అనుభవేతి అభావస్యానుభవవేళాయాం జ్ఞానం విద్యతే వా న వా విద్యతే చేద్గ్రాహ్యభావాన్నాభావప్రతీ
తిః న చేద్గ్రాహకాభావాన్న తదభావప్రతీతిరిత్యర్థః భావాభావయోరేకవిషయత్వే పావిరోధః అత్ర విరోధో
నాస్తి అభావవిషయజ్ఞానస్య విద్యమానస్య గ్రాహకత్వాత్ ఇతరవిషయజ్ఞానస్యాభావప్రతియోగిత్వేనావిద్య
మానత్వాదితి శంకాం పరిహరన్ననుభవవేళాయాం జ్ఞానస్య విద్యమానత్వేఽవిద్యమానత్వే జ్ఞానాభావప్రతిప్ర
తీత్యనుపపత్తిం భావరూపత్వే విరోధాభావం చ వివృణోతి ఏతదుక్తం భవతీతి జ్ఞానప్రాగభావస్య గ్రాహ్యా
త్వే అనిచ్ఛయాపి భావాభావయోరేకవిషయత్వమాపతితమిత్యభిప్రాయేణాహ అహమితి జ్ఞానస్య చేతి జ్ఞా
నశబ్ద ఆత్మవిషయఘటాదివిషయజ్ఞానసాధారణః ఇహభూతలేఘటోనాస్తీత్యాదిషు అభావగ్రహణప్ర
తియోగిధర్మిణోర్జ్ఞానాపేక్షాదృష్టా తస్మాత్ అత్రాభావధర్మితయా ఆత్మనో జ్ఞానమస్తీతి వక్తవ్యం అభా

౨౮౧

281

హాతె నాజ్ఞానస్య భావరూపత్వం న జానామీత్యనేనాత్మాశ్రయత్వం చ సిద్ధం శాస్త్రేష్వజ్ఞానశబ్దస్య వాచ్యతయా
పరాభిమతకర్మవ్యావృత్తిః ప్రత్యక్షతయా సిద్ధా అస్య చ శాస్త్రేష్వజ్ఞానాదిశబ్దవాచ్యత్వం జ్ఞానవిరోధిత్వాదవా
మజ్ఞ ఇతి ప్రతిపన్నతయా చేద్ధం అథ స్వవిషయావరణస్య నివర్త్యత్వాద్భ్రాంసహోపపాదితాకారవిశిష్టం చాజ్ఞా
నమనుమానేనాపి సాధ్యతె వివాదాధ్యాసితమిత్యాది నాజ్ఞానమింతత్ప్రత్యక్షే ప్రమాస్వరూపస్య వస్త్వంతరపూర్వక
త్వాసంభవాత్తద్వ్యవృత్తరౌ ప్రమాణజ్ఞానమింతత్ప్రత్యక్షం తథాపి ధారావాహికజ్ఞానే ఉత్తరోత్తరజ్ఞానానాం
సిసాధయిషితవస్త్వంతరపూర్వకత్వాభావాత్తద్వ్యవృత్త్యర్థం వివాదాధ్యాసితమిత్యుక్తం తద్జ్ఞానం కిమిత్య
పేక్షాయాం వ్యక్త్యర్థం ప్రమాణజ్ఞానమిత్యుక్తం అయం ధర్మీ దర్శితః అథ సాధ్యధర్మవిమాహా స్వప్రాగభావే
తి వస్త్వంతరపూర్వకమింతత్ప్రత్యక్షే ఘటపటాదేః స్వవిషయపూర్వకత్వేన సిద్ధసాధనతాస్యాదితి తద్వ్యవృత్త్యర్థమా
హ స్వదేశగతేతి స్వాశ్రయగతేతి స్వాశ్రయగతేత్యుక్తే దృష్టాంతస్య సాధ్యవైకల్యం స్యాత్ సహిత మోదీపగతం అ
తః స్వదేశగతేత్యుక్తే ధర్మాధర్మవ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వనివర్త్యేతి నను కథం స్వనివర్త్యశబ్దేన ధర్మాధర్మవ్యావృ
త్తిః జ్ఞానోత్పత్తిహేతుభూతమదృష్టం హి జ్ఞానోత్పత్త్యా నశ్యతి నైవం సర్వేషాం ధర్మాణాం జ్ఞానఫలకత్వాభావాత్
జ్ఞానేనోత్పాదకవృత్తిరిత్తు ధర్మాదీనాం పూర్వేషాం స్వదేశవిద్యమానత్వాచ్చయదావ్యస్వనివర్త్యపదేన సంస్కారవ్యావృ

శబ్దేననిష్ప్రపంచమద్వితీయంలక్ష్యలక్షణంస్వరూపంవివక్షితంనహిరజతవిషయజ్ఞానేనరజతంనివర్త్యతఇ
త్యర్థః ప్రపంచమిథ్యాత్వసిద్ధవత్కారేణహేతుమాహ అనవద్యేతి అనవద్యా సాక్షిస్వరూపప్రకాశమాత్రస్యైవవ
స్తునోయథాత్మ్యవిషయత్వ ఇత్యర్థః అజ్ఞానవిషయత్వాభావే హి అజ్ఞానవిషయత్వమస్తు తతః కిమిత్యత్రాహ
నహీతి నహి రజతజ్ఞానేనరజతంనివర్త్యమిత్యర్థః దృశ్యవిశేషణస్యరూపాదేరపి దృశ్యత్వం దృష్టం దృశ్యజ్ఞానా
వచ్ఛేదకస్యాస్య ధర్మస్య దృశ్యత్వానభ్యుపగమాదస్య ధర్మావచ్ఛిన్నమజ్ఞానం విషయోఽతిరోహిత ఇత్యభిప్రాయేణపున
శ్చోదయతి నన్వేదమితి విషయవిశేష అవచ్ఛేదకవిశేషః స ఇతి చ స స ఏవ పరామృశ్యత ఇతి పరిహరతి నైషదోష
ఇతి అస్య ధర్మోఽపి సర్వశబ్దవాచ్యాంతర్భూతః జ్ఞాతతయాజ్ఞాతతయా వా జ్ఞానాంతరసాపేక్షం తన్నిరపేక్షం వా
సాక్షిచైతన్యస్య విషయభూతం సాక్షిచైతన్యేన ప్రతిభాతీత్యర్థః అస్య ధర్మస్య సాక్షిచైతన్యవిషయత్వమౌపచా
రికం స్వయంప్రకాశస్య స్వస్వవిషయత్వాయోగాత్ జడస్య స్వయంప్రకాశత్వాయోగాత్ ప్రమాణాధీనసిద్ధిః సవి
శేషణం భవతి అస్య ధర్మస్య స్వయంప్రకాశతయా స్వయమేవ సిద్ధస్య జ్ఞానావచ్ఛేదక ఇత్యర్థః దృశ్యావచ్ఛేదకత్వే
ద్దృశ్యమితి చోద్యం తదజ్ఞాతత్వప్రయుక్తమితి సోపాధికమితి పరిహారః తస్యాదభావరూపత్వపక్షే ఉక్తవిరోధా
చ్ఛావరూపత్వపక్షే తదభావాచ్చేత్యర్థః న్యాయోపబృంహితేనేతి పక్షద్వయేఽపి విరోధతదభావరూపన్యాయానుగృ

282

శితార్థప్రకాశకత్వాభావాత్సాధనవికలతాస్యాత్స్వనివర్త్యవస్త్వంతరపూర్వకత్వాభావాత్సాధ్యవికలతాచస్యా
త్ ఇతి తద్వ్యుదాసార్థం ప్రథమోత్పన్నప్రదీపప్రభావదిత్యుక్తం తథాపి దివాదీపస్య తథాపిధత్వాదర్శనాత్త్ర
ద్వ్యావృత్త్యర్థమంధకార ఇత్యుక్తం దృష్టాంతస్య సాధ్యవికలతామాశంక్య పరిహరతి ఆలోకేత్యాదినా ఆ
లోకే సత్యప్యులూకాదీనామంధకారసంభవాదనుంరయాయుసమాకారమాహ రూపదర్శనాభావమాత్రంచే
త్తిరోధాననివర్తితాత్తస్య తమఃప్రతిపత్తినివారణాయార్థమాహ రూపదర్శనేతి అత్ర[illegible]యుక్త్యాయుక్తాదిభిరుక్తం
దూషణమనుసంధత్తే తత్ర ఉత్పాదకజ్ఞాపకానుపపత్త్యాద్రవ్యాంతరత్వం దూషితం రూపవత్త్వేతి పరమా
ణూనాంషువానుతత్వదృశ్యంతమసస్స్యు రూపవత్త్వాద్ధ్రులవాత్త్వబాధ్యత్వదృశ్యంస్యాదితి తత్ర రూపవత్వేతి ద్రవ్యాంతా
నివాంయుర్వ్యాకాశాదినియోత్పాదకానిభవంతి స్పర్శరసగంధవిరహాన్నాన్యపి ద్రవ్యాణి కారణగుణప్రక్రమే
ణ హి కార్యవైశేషికగుణారంభః ఇంరుముత్త్వనుపపత్తిః ఆలోకాననుగ్రాహకత్వాచ్చక్షుషోగ్రాహకం ఆలో
కసంనిధానవ్యవస్థానాన్నాస్యగ్రాహ్యత్వం రూపవత్త్వప్రతీతిస్తు భ్రాంతిదేవ నీలాలనేన నీలప్రతిభాసవదితి జన్య
త్వేనుపపత్తిః అత్ర పరిహారో వార్తికకారైరుక్తః తమఃఖలు చలం నీలం పరాపరవిభాగవత్ప్రసిద్ధద్రవ్య
వైధర్మ్యతో నవభేదాద్భిద్యతే తదహ వార్తికకృత్ తత్ర పరాపరశబ్దార్థబహుళత్వవిరళత్వశబ్దేనోక్తః ఆది

త్తిః న హి సంస్కారో జ్ఞాననివర్త్యః భయాదివ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వవిషయావరణేతి ప్రాగభావస్యైవంవిధత్వా
త్తద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వప్రాగభావవ్యతిరిక్తేతి ఇయం ప్రతిలోమవ్యావృత్తిం వస్త్వంతరపూర్వకమిత్యుక్తే
అభావస్యాపి పదార్థత్వేన వస్తుశబ్దవాచ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వప్రాగభావవ్యతిరిక్తేతి ఘటాదిస్వవి
షయవ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వవిషయావరణేతి కుడ్యాదివ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వనివర్త్యేతి వేద్యగతవిత్త్యభివ్యక్తిప్రా
౨౮౩ గభావవ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వదేశగతేతి ప్రమాణజ్ఞానేన నిరస్తే వేద్యగతచైతన్యమభివ్యక్తం భవతీతి హంతత్ఫురిహాయ
అభివ్యక్తిప్రాగభావస్య విషయావరణత్వం ప్రకాశవిరోధిత్వం న తు తత్ప్రతిబంధకత్వమిత్యనులోమవ్యావృత్తిః
283 హేతుమాహ ప్రకాశేతి సాక్షాద్వా పరంపరయా వా అబాధితవ్యవహారానుగుణ్యహేతుత్వం ప్రకాశకత్వమిహ
వివక్షితం సాక్షాద్వా పరంపరయా వేత్యుక్తే పాళపప్రభాయాం జ్ఞానే చ హేత్వనుగమప్రసిద్ధిః ఇదం రజతమితి జ్ఞా
నేతి వ్యాప్తిపరిహారాయాబాధితవ్యవహారానుగుణ్యహేతుత్వమిత్యుక్తం ప్రకాశత్వాదిత్యుక్తే ధారావాహికజ్ఞానే
ఉత్తరోత్తరజ్ఞానానాం ప్రకాశకత్వేపి సాధయిషితధర్మాభావాద్ధేతోరనైకాంతికత్వం స్యాదితి తద్వ్యావృత్త్య
ర్థమాహ అప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వాదితి ఇంద్రియాదిష్వనైకాంతికత్వవ్యావృత్త్యర్థం భానమానత్వేనేతి హేతు
ర్విశేష్యత ఇతి మంతవ్యం దృష్టాంతమాహ అంధకార ఇతి దీపప్రభావదిత్యుక్తే ఉత్తరోత్తరప్రభాణామప్రకా

ర్థాత్తేతి న్యాయాదబాధితప్రతిపత్తిసిద్ధస్వతమస ఆత్పాదకం కల్ప్యమితి నోత్పాదకానుపపత్తిర్వాచ్య
ధాతవేలావానామద్రుత్వం బహుళవిరళే మేచకరుచిప్రతిమః కేనాపి క్వచిదపి న బాధ్యశ్చేదత్యేశ। అతః కల్పిత
పాంతః ప్రమితిరపి శాబ్దీ విజయతే నిరాలోకం చక్షుః ప్రథయతి పాతద్దర్శనవశాత్। తమోద్రవ్యమిత్యేవభా
ష్యకారమతః సిద్ధాంతే తస్యమాషితత్వాత్ స్పృజ్యత్వసంహార్యత్వశరీరత్వశ్రవణేచ్ఛుప్ప క్షేత్రుత్వ తపరాకాశవా
ర్యంతం తమః రూపవత్త్వం పంచీకరణాదుపపద్యతే యద్వా తేజః కార్యం తమః రూపవత్త్వాత్ స్పర్శానుపలంభ
స్పృష్టత్వాదితి ఇతి నిరవద్యమితి ప్రమాణసిద్ధత్వేన తర్కబాధానుపపత్త్యా నిరవద్యమిత్యర్థః ఉపపత్తిపార్జ్ఞానప్రా
గభావవిషయత్వే విరోధః సభావరూపత్వేపి తుల్య ఇత్యాహంరస్త్వితి తుల్యత్వముపపాదయతి విషయత్వేనేతి
ప్రతిపన్నశబ్దేన భాసనముచ్యతే తత్స్వరూపజ్ఞాననివర్త్యమితి స్వరూపజ్ఞానం స్వరూపాభ్యాసః స్వతో వా ప్రమా
ణాంతరేణ వా స్వరూపావభాసనివర్త్యమిత్యర్థః ఇదం రజతమిత్యేవం రూపప్రమాణజ్ఞానశతే జాతేపి భ్రమా
నివృత్తిదర్శనాత్ప్రమాణజ్ఞానత్వమప్రయోజకమితి సిద్ధవత్కారేణ తత్స్వరూపజ్ఞాననివర్త్యమిత్యుక్తం వ్యావర్త
కాశ్రయవిషయజ్ఞానశూన్యం ఆశ్రయతయా విషయతయా చ వ్యావర్తకః ప్రపృగర్థస్సదవభాసశూన్యం వి
షయత్వేనేత్యాదిభాష్యేణ సాపత్త్యవిషయజ్ఞానప్రతిపత్త్యా విరోధతుల్యత్వం దర్శితం ఘటాదివిషయజ్ఞానప్రతి

శబ్దేనచలబ్ధంరూపవత్తురైంతినలశబ్దార్థఃఉక్తః(ప్ర)త్యాంతరశబ్దేనదశమప్రత్యయముక్తంనవప్రత్యయస్పకారో
పాతషాంపృథివ్యాదినాంప్రత్యాణివనన్యోన్యవైధర్మ్యాశ్చ్యత్రయంతఆనుధాపృథివ్యాప్రత్యయంకానన్యధ్యంధవత్పా
భావాదితిపావక్త్వంశక్యతఏవంద్వ్యేప్రవైఇత్యాదితచ్చానభిమతంప్రత్యాణాంపరస్పరధర్మాణాంపరస్ప
రవైధర్మ్యాతఏవంనవప్రత్యవైధర్మ్యాద్గశతమిత్యంగకార్యమితివార్తికార్థఃనివిరాలననలప్రతిభానంబా
౨౨౪ ధితవిషయంఇదంత్వబాధితాప్నతథాభవితుమర్హతితథాపిరూపావలబ్ధివేళాయామనుపలబ్ధేర్నిమాల
నవదపిసంభవతీతిశంకితంప్రత్యక్షమితిచెత్తనఉలూకాదినావమస్మదాదిరూపాలబ్ధివేళాయాంరూపానుప
లబ్ధేతథ్రాపావలబ్ధేవపిశంకితత్వాపాతాతఉలూకాదిరూపావలబ్ధివేళాయామస్మదాదిరూపానుపలబ్ధ్వా
అస్మదాదిరూపావలబ్ధేరపిశంకితత్వప్రసంగాచ్చఆగమస్వరసాచ్చశంకాంరుద్రనిరస్తత్వాత్తవసాంప్రత్య
క్షమవనేయతెతమస్సనజ్ఞఃభగవాన్నాపానరాత్రిర్ననభానభూమిర్నాస్తత్రమోజ్యోతిరభూన్నచాన్యత్
యస్యతెజన్నశరీరంయస్యతమశ్శరీరపాతిన్నజలత్వసంహారత్వశరీరత్వానిశ్రూయంతెఆలోకైరపేక్షం
యథాజ్ఞత్వవిశేషప్రయుక్తంత్వశతెతథాజ్ఞయవిశేషప్రయుక్తమపువపదృతెయథాలోకైకార్యం
పాప్రతీతంకారణకల్పనాయాంప్రమాణంనపునఃసర్వథాచధారితంకార్యంకారణనిరూపణీయావన్నవమ

284

స్యేదానీమవిశదత్వం నివర్తకజ్ఞానస్యేదానీమవిద్యమానత్వాచ్చ ప్రతియోగిజ్ఞానస్యావిశదత్వం విద్య
మానం సత్ప్రత్యయం హి జ్ఞానమపరోక్షావభాసరూపం అతస్తస్యావిశదత్వమవిద్యమానతయా భవతి ఏ
వ ప్రత్యయతయాభాసమానం స్వరూపమవిశదం ప్రతియోగి తద్యథా చక్షురాదిప్రమాణం జ్ఞానమిదానీ
మవిశదవిషయత్వాదవిద్యమానత్వాచ్చావిశదమితి తదుభయవిషయం జ్ఞానమవిశదస్వరూపవిష
యం తచ్చావిద్యతే విశదజ్ఞానం త్వవిద్యమానమభావప్రతియోగీతి న విరోధ ఇత్యర్థః అయమర్థః అజ్ఞా
ననివర్తకాభిమతప్రమాణజ్ఞానాభావస్తావత్త్వయాభ్యుపగంతవ్యః। అన్యథా ప్రమాణజ్ఞాననివర్త్యే
జ్ఞానానుభవాసంభవాత్ తతశ్చ త్వదభ్యుపగతః ప్రమాణజ్ఞానాభావ ఏవాహమజ్ఞ ఇతి ప్రతిపత్తేర్విషయః
యోఽభవితుమర్హతీతి నాభావగ్రహణేనుపపత్త్యాభావరూపత్వం కల్పయతి పూర్వపక్షోక్తవిరోధః కథం ప
రిహృతో భవతీతి చేత్ ఇత్థం తత్ర హి యదర్థావచ్ఛిన్నం జ్ఞానమభావప్రతియోగితయోచ్యతే అభావప్రతి
యోగిజ్ఞానావచ్ఛేదకతదర్థప్రతిపత్త్రసత్త్వం తదజ్ఞానాభావానుపపన్న ఇతి హి విరోధః తత్రాయం పరి
హారః అభావప్రతియోగిజ్ఞానం స్మృత్యారూఢం ప్రతిషిద్ధే యథా ఘటసాక్షాత్కారో నాస్తీతి నిషేధే ఘ
టసాక్షాత్కారః స్మర్యతే స్మరణస్య చ స్మృతిసమకాలవర్తిత్వనియమాభావాన్నిషేధవేలాయాం స్మ

యత్రాప్యపి అజ్ఞానస్య విషయత్వేన వ్యావర్తకతయా ఘటః ప్రతిపన్నో నాప్రతిపన్నశ్చ ఘటస్వరూ
పజ్ఞాననివర్త్యం ఘటాజ్ఞానం తస్మిన్ ఘటప్రతిపన్నే కథమివ తిష్ఠతి ఘటాప్రతిపన్నత్వే దావ్యావర్తకవిష
యజ్ఞానశూన్యస్య తు జ్ఞానం కథమనుభూయతే త్వదర్థసిద్ధివిరోధాద్రష్టవ్యః ఏవం పరేణ భావాభావయో
ర్విరోధే దర్శితే తత్ప్రతిబంధిత్వేన నివర్త్యనివర్తకవిరోధ ఉక్తః అథ విశదావిశదవిభాగాదవిరోధమాశం
కతే అథేతి ప్రత్యగర్థస్య ప్రమాణజ్ఞానేనావభాసో విశదావభాసః స్వపక్షేపి తుల్య ఇత్యాహాంతత ఇతి విశ
దస్వరూపమవచ్ఛేదకం యస్య స విశదస్వరూపవిషయః విశదస్వరూపస్య ప్రాగభావావచ్ఛేదకత్వం స్వవి
షయజ్ఞానద్వారా జ్ఞానప్రాగభావోపి విశదస్వరూపజ్ఞానావచ్ఛిన్న ఇత్యర్థః జ్ఞానస్య చాభావావచ్ఛేదకత్వం ప్ర
తియోగితయా విశదస్వరూపజ్ఞానప్రాగభావప్రతియోగితయైవ తత్ప్రతి) అవిరోధసిద్ధయే విధ్యమాన జ్ఞా
నస్య తతోర్థాంపరత్వమాహ ఆశ్రయేతి ఆశ్రయప్రతియోగినో జ్ఞానమాశ్రయప్రతియోగిజ్ఞానం అవి
శదస్వరూపవిషయమితి ఆశ్రయజ్ఞానస్యావిశదస్వరూపవిషయత్వమవిశదప్రత్యగర్థవిషయత్వం ప్ర
తియోగిజ్ఞానస్యావిశదస్వరూపవిషయత్వమభావప్రతియోగిభూతావిశదజ్ఞానవిషయత్వం సవిషయ
నివర్తకజ్ఞానమభావప్రతియోగిత్వేనాదానం జ్ఞానమవలంబతే తత్ర నివర్తకజ్ఞానవిషయస్య ప్రత్యగర్థ

285

గ్రహణోపపత్తిశ్చ పరిహృతా ఏవం భావరూపపక్షే విరోధపరిహారసామ్యం దర్శితం ననువిరోధసామ్యం
వక్తుమశక్యం అజ్ఞానస్య నష్టధర్మప్రతియోగ్యవచ్ఛిన్నతయావగంతవ్యత్వే సతి నష్టధర్మప్రతియోగినస్స్వ
స్వజ్ఞానస్య స్వవిషయాశ్రయభూతప్రత్యగర్థావచ్ఛిన్నత్వేన భావత్వాద్విషయాశ్రయభూతప్రత్యగర్థ
జ్ఞానే సతి తస్మిన్నవర్త్యే జ్ఞానస్థితివిరోధః న హి భావరూపజ్ఞానస్య జ్ఞానప్రతిపత్తావపేక్షా స్వరూపేణైవప్ర
తిపత్తిసంభవాత్ న హి భావరూపస్య ఫలతస్సాశ్రయప్రతియోగిజ్ఞానసాపేక్షత్వం దృష్టమిత్యత్రాహ భా
వరూపస్యేతి కథం సాపేక్షత్వమిత్యత్రాహ తథాహీతి అజ్ఞానభావస్య నష్టధర్మత్వం సంభవాత్తదుక్తిః ప్రమాణజ్ఞానా
ధస్యత్ప్రమాణజ్ఞానవిరోధిత్వాత్ప్రవృత్తిః తదా తస్య జ్ఞానస్య స్వవిషయావచ్ఛిన్నత్వేన ప్రతిపన్నత్వాత్ప్రత్యగర్థస్య
ఫలబాధే వా జ్ఞానే సతి తస్మిన్నవత్యేవ జ్ఞానసంగ్రహాత్ తత్ప్రధర్మః యథా ప్రకాశవిరోధిత్వేపి తమసస్స్వప్రతిపత్తౌ న ప్ర
కాశాపేక్షా తద్వదిహాపీత్యత్రాహ యద్యపీతి భావరూపమజ్ఞానమపి స్వరూపేణ సిద్ధమిత్యత్రాహ భవదభిమతే
తిమిరగ్రస్తిమిరాద్యాస్మృతిస్వరూపేణ సిద్ధిరితి చేత్ న కస్యచిత్పురుషస్య కస్మింశ్చిద్విషయే పామోహః న విమల
మతిరేతి నాత్మమోహం దిఙ్మోహాలాతచక్రాదిభ్రాంతయశ్చ కథం పునరిత్యాదిషు విషయాశ్రయావచ్ఛిన్నత్వే
న హి మోహాః ఉపలభ్యంతే మలుగ్నస్మృత్యా నాశ్రయావచ్ఛిన్నత్వం ప్రతీయంతే విషయోప్యర్థవశాత్సిద్ధ ఇదం దూష

ర్యమాణస్యనాభావప్రతియోగిత్వవిరోధః త్వయాపిస్మృత్యారూఢస్యనివర్తకజ్ఞానస్యస్మృతిసమకాలత్వా
భావాదజ్ఞానావచ్ఛేదకతయాప్రతిపత్త్రావపిస్మృత్యారూఢనివర్తకజ్ఞానంనాజ్ఞానవిరోధీతివక్తవ్యం
తస్మాదాత్మవిషయంఘటాదివిషయంచప్రమాణజ్ఞానంస్వవిషయేనాత్మనాఘటాదిభిశ్చసహాస్మృ
త్యారూఢమవిశదతయాప్రతిపన్నమభావప్రతియోగిభవతితథాపపన్నతరమితిఅనుభూతస్యస్మ
౨౮౬ రణసంభవః ప్రమాణజ్ఞానంకేనానుభూతమితిచేత్ భవతావానివర్తకంజ్ఞానంకేనానుభూతంఅగః
మాదితిచేత్। అస్మాకమప్యాత్మసాక్షాత్కారస్యద్విధాయుకవాక్యావగతః ఘటాదిసాక్షాత్కారస్యప్రత్య
క్షాదిషయేణకేనాప్యనుభూతత్వమయంసాక్షాత్కారః కథంనిషిధ్యతే నహ్యనకేనాపిమానేనపూర్వమ
నుభూతః ఉచ్యతే ఇహాదృష్టచక్షుర్బధిరదేనపురుషేణకథమహాచక్షురేగజోనాస్తీత్యుచ్యతే సంసర్గాను
భవేపిసంసర్గిణోరననుభవమాత్రేణాన్యతరత్రాన్యతరనిషేధఉపపద్యతఇతిచేత్ ఏవంతర్హిసుమే
రుసాక్షాత్కారసంసర్గాననుభవేపిసుమేరుసాక్షాత్కారయోఃకేనాప్యనధిగతమాత్రత్వంసర్గనిషేధఉప
పద్యతే ప్రమాణజ్ఞానానామభావప్రతియోగిత్వాదభావస్యతదాసంగ్రాహకంనాస్తీతియదుక్తంతత్సర్వమ
ప్రమాణజ్ఞానాభావానాంయుగపదనుభవాసంభవాత్ప్రతిపంయమానజ్ఞానజ్ఞానాభావసమానాంతరేణ

286

నం పరిగృహ్యతామిత్యాశంక్య లాఘవన్యాయేన పరిహరతి జ్ఞానప్రాగభావస్యేతి అభ్యుపగమ్యతే అహమజ్ఞ
ఇతి ప్రతిపన్నస్య భావరూపత్వేనాపి ప్రతిపత్తిః నష్టభావానభ్యుపగతిః। అన్యథా ప్రమాణజ్ఞానస్య ప్రాగభావాభా
వాదనాదిత్వేన తన్నిరసనీయం భావరూపాజ్ఞానానుదయప్రసంగాత్ అతో జ్ఞానాభావస్యైవాభ్యుపగంతవ్యమి
త్యర్థః ప్రతీయతే చ లోకే తద్జ్ఞానాభావవివక్షయా జ్ఞానం నాస్తీత్యాదివ్యవహారదర్శనాత్ అప్రతిపన్నే చ వివక్షానుప
పత్తే జ్ఞానాభావప్రతీతిరస్త్యేవేత్యర్థః అతః సంప్రతిపన్నేన జ్ఞానాభావేనైవాహమ(జ్ఞ)జ్ఞ ఇతి ప్రతీత్యుపపత్తే ర
తిరిక్తకల్పనే ప్రమాణాభావాల్లాఘవేన స ఏవాహమజ్ఞ ఇతి ప్రతీతేర్విషయతయాభ్యుపగంతవ్య ఇత్యర్థః నను
భయరూపాభ్యుపగతో అభావానామేకస్మిన్నాస్తి తద్భావాంతరమభావః స్వమతే పరమతే తు భావాతిరిక్తః తత్ర క
థముభయరూపాభ్యుపగమే నాహమజ్ఞ ఇతి ప్రతీత్యుపపత్తిః అత ఏవ న మహ్యముభయరూపాభ్యుపగమ ఇత్యుక్తం కింతు భావ
తాభ్యుపగమ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతం అభావశబ్దవాచ్యత్వేన కశ్చిదర్థః అభావాభ్యామభ్యుపగతః స చ భావరూపస్తదతి
రిక్త ఇతి యదేవ విమతం తత్ర భావత్వేన యః స్వాభిమతః తద్రూపశ్రుతదతిరిక్తత్వేన వా అభావశబ్దవాచ్యతయా
పరాభిమతః తయోరన్యతరేణాహమజ్ఞ ఇతి ప్రతీత్యుపపత్తిః తదుభయాతిరిక్తార్థకల్పనమనుపపన్నమిత్యు
క్తం భవతీతి న విరోధః నను భావాంతరమభావమిచ్ఛతాప్యయా జ్ఞానప్రాగభావశబ్దేన భావరూపమజ్ఞానమం

ణం సంవిత్సిద్ధ్యతి వా న వేత్యత్రోక్తం తయాదిశాపవితం తత్రశ్చ స్వాపత్త్వవిషయాజ్ఞానం విషయాశ్రయభూతప్రత్య
గర్థప్రతిపత్తిసద్భావవాతం ఘటాద్యజ్ఞానం తు విషయభూతఘటాద్యవగమవిరుద్ధం మాయాశబ్దాదిభి
ర జ్ఞానప్రతిపత్త్యా విషయాశ్రయాపేక్షా నేతి చేత్ సమాయాదిశబ్దానామపి వృత్తిర్నైరపేక్ష్యేణ విరోధకత్వా
సంభవాద జ్ఞానాదిపదపర్యాయత్వే సచ వృత్తిస్వతాపేక్షాస్వరూపేణ సిద్ధివర్జనవర్జ చేత్ప్రతిప్రాయేణ న కదాచిత్స్వరూ
౨౮౨ పేణ సిద్ధ్యతి తత్ర త్వంత్రం న నుస్వరూపావచ్ఛిన్న జ్ఞానాప్రతీతావన్యధర్మప్రతిరోధాగి జ్ఞానావచ్ఛిన్నతయా సిద్ధావపి నని
వర్త్యే నివర్తక విరోధః స్వరూపభూతజ్ఞానాదన్యతయా తత్సిద్ధేః స్వరూపజ్ఞానం పానావిద్యానివర్తకం కిం
287 తు ప్రమాణజ్ఞానమేవ అతో న విరోధ ఇతి నైవం మామ స్వం చ న జానామీతి విషయాశ్రయసంబంధిజ్ఞానావచ్ఛి
న్నతయా ప్రతీతేః న వా స్వరూపభూతజ్ఞానం సాశ్రయం సవిషయం చ తవ మతం స్వరూపం కేవలాశ్రయతన్మా
త్రా జ్ఞానస్యావచ్ఛేదకం అతవిషయతయా వి అదేలనప్యదభిమతసిద్ధిః తదానీం ప్రత్యగర్థస్య స్వస్మాదనన్యత్వేనాపి
విశిష్టత్వమేవ వా సిద్ధ్యతి విషయతయావచ్ఛేదకత్వే ప్రత్యగర్థస్య జ్ఞానమావరణం స్యాత్ ఆవరణత్వం చ తద్విషయ
జ్ఞానప్రతిబంధకత్వం అతస్తద్విషయప్రమాణజ్ఞానప్రతీత్యవశ్యంభావాదుక్తవిరోధానతివృత్తిః అతః స్వరూప
భూతజ్ఞానావచ్ఛిన్నప్రతీత్యభ్యుపగమేనాపపన్నః అభయత్రసాధనదూషణయోస్తుల్యత్వాత్ భావరూపాజ్ఞా

స్పష్టత్వం అతః పరమార్థదోషానసంభవతి స్వానుభవస్వరూపత్వాదపరమార్థపరానుభవాసంభవత్యర్థః
అస్వానుభవరూపప్రదేశభేదాభావాచ్ఛ్రుత్యేకశబ్దాభిప్రాయః ఏకశబ్దేన జ్ఞేయత్వాభావశ్చ వివక్షితః అభిప్రేతం
హేతుగర్భత్వం వివృణోతి స్వానుభవస్వరూపత్వాదితి అవిద్యానివృత్తిదశాయామనువర్తమానమవిద్యావ
భాసప్రత్యనీకం స్వానుభవైకస్వభావత్వం హేతుతయా వివక్షితం న తు భ్రమవేశాయామపి విద్యమానం స్వ
యం ప్రకాశత్వమాత్రం అతః స్వానుభవైకస్వభావత్వస్య ప్రాగపి విద్యమానత్వాదిత్యర్థః। స్వానుభవస్వరూపస్యా
పి తిరోధానాదిజ్ఞానానుభవసంభవతీతి శంకతే స్వానుభవేతి అభిప్రేతం హేతుం వివరితుం తిరోధానశబ్దస్యార్థాం
తారం నాస్తీతి జ్ఞాపనార్థం ప్రశ్నపూర్వకం తిరోధానశబ్దార్థమాహ కిమిదం తిరోహితస్య స్వరూపత్వం అప్రకా
శస్వరూపత్వమితి చేదితి స్వానుభవస్వరూపస్య ప్రకాశితత్వం వ్యాహతమితి బుద్ధ్యా చోదయతి స్వానుభవేతి అ
స్యత ఇతి పరిహారం శంకతే స్వానుభవేతి అస్యతో ప్రకాశితస్వరూపత్వే పూర్వోక్తదూషణమితి దిశతి ఏవం తర్హీ
తి దూషణాంతరమాహ కించేతి అపరమార్థత్వాన్న సత్తయా తిరస్కారకం అపి తు ప్రతీయమానతయా తి
రస్కారకమిత్యనుభవపూర్వకతిరస్కారః తిరస్కారపూర్వకో అనుభవః అతిరస్కృతస్వానుభవస్వరూపస్య బ్రహ్మణో
జ్ఞానానుభవాసంభవాదిత్యన్యోన్యాశ్రయణమిత్యర్థః ఏతత్పరిజిహీర్షయాననుభవపూర్వకతిరస్కారం శం

గకృతం స్యాత్ నైవం సిద్ధాంతతత్త్వానభిజ్ఞానకృతం పోదం చాద్యం స్వయంప్రకాశస్యైవ జ్ఞానస్య సంకోచరూ
పమవస్థాంతరం ప్రాగభావశబ్దవాచ్యతయాస్మదభిమతం స్వప్రకాశజ్ఞానవ్యతిరేకేణ భావరూపమజ్ఞానం
పరాభిమతం అతస్తదాహ కథమ్వ్యక్తం తదా జ్ఞానసంకోచరూపావస్థాం పరిత్యజ్య జ్ఞానశబ్దవాచ్యత్వేన పరోక్తం
భావరూపమజ్ఞానం స్వీక్రియతాం భావరూపత్వవిశేషాదితి చేత్ ప్రామాణికం పరిత్యజ్యాప్రామాణికం స్వీ
౨౮౮ క్రియతామితీదమనుపపన్నం న విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే । సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి । తయాతిరో
హితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా । సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన వర్తతే । అప్రాణిమత్సు స్వల్పా స
త్యారభిపారణ్యాగర్భాంతితరాం పుంసశక్త్యుపలక్షిత ఇతి శ్రుతిస్మృతిసిద్ధత్వాత్ జ్ఞాననిత్యత్వతత్సంకోచాదికం ప్రా
మాణికం కథం త్యజ్యతే భావరూపమజ్ఞానం తు కల్ప్యం కల్పకం చాన్యథాసిద్ధమిత్యతో దప్రామాణికం కథం స్వీక్రి
యతే కల్పనాయాం హి లాఘవన్యాయః ప్రవర్తతే న తు ప్రతిపన్నే ధర్మే ప్రవర్తతే అతో హామజ్ఞ ఇతి జ్ఞాన
ప్రాగభావ ఏవ ప్రతీయతే ఏవమహామజ్ఞ ఇత్యస్య ప్రత్యక్షస్య భావరూపాజ్ఞానవిషయత్వే భావరూపపక్షో
పపత్త్యభావరూపపక్షోపపత్తిరూపానుకూలతర్కాభావ ఉక్తః అథ ప్రతికూలతర్కపరాహతిరుచ్య
తే నిత్యేతి నిత్యముక్తస్వప్రకాశచైతన్యైకస్వరూపస్యేతి పదం హేతుగర్భం నిత్యముక్తత్వం పరమార్థదోషా

288

పతిరస్కృతిమంతరేణ సాక్షిత్వోపపాదనే నిష్ఠమూహ అతిరస్కృతేతి పూర్వం విశదావిశదావభాసము భ్యుపగమ్య దూష
ణముక్తం ఇదానీం తమేవ దూషయితుముపక్రమతే అపి చేతి వికల్పం రచయతి అవిద్యయేతి పూర్వత్రోక్తం దూష
ణమపి దిశతి పూర్వస్మిన్నితి ఉత్తరస్మిన్నితి కింశబ్దః క్షేపే అనుపపన్నమిత్యర్థః సచ్చిదానందాదిశబ్దానామపి స్వరూ
పమాత్రపరత్వే నాభ్యుపగమాత్ తిరస్కృతాతిరస్కృతవిభాగానుపపన్న ఇతి భావః కిం చ యమంశస్తిరస్క్రియతే కిం వా
ప్రకాశత ఇతి కిం వా విశేషస్తిరస్క్రియతే కిం వా ప్రకాశత ఇత్యసావప్యుపలక్షణార్థం ఇదం నిరంశే నిర్విశేష ఇత్యనం
తరోక్తేః కిం చాయమంశ ఇతి అంశభేదావక్లృప్తమంశత్వే ఇత్యభిప్రాయః తదుపపాదయతి నిరంశ ఇతి ప్రకాశమాత్రే
మాత్రం చ అవిషయత్వం వివక్షితం అవిషయభూత ఇత్యర్థః ఉభయగపన్నసంగచ్ఛతే ఇతి న పాశ్చాత్యం కాలభేదే
న ప్రకాశతిరస్కారావుచ్యేతే అపి తు యుగపదేవ తాని మంశభేదాభావాదాకారభేదాభావాచ్చ తాన సంగచ్ఛేతే ఇతి
భావః ఏవం ప్రకాశతిరస్కారయోర్యౌగపద్యానుపపత్త్యా సత్యమవిశదశబ్దేన ప్రత్యవతిష్ఠతే అథేతి అథశబ్దోనుమ
తిప్రదానే వర్తతే దూషయతి ప్రకాశేతి కింరూపా అనుపపన్నేత్యర్థః కథమనుపపత్తిరితి శంకాయాం వైశద్యా
వైశద్యస్వరూపం శిక్షయంస్తుమత్ర తదనుపపత్తిం వదన్ శేయితుమూహ ఏతదుక్తం భవతి వైశద్యావైశద్యస్వరూ
పం శిక్షయతి యస్సాంశ ఇత్యాదినా జ్ఞానే తదనుపపత్తిమూహ తత్రేతి ప్రకాశాభావావేదప్రకాశావైశద్యం

కతే అననుభూతమేవేతి తత్ర దూషణమాహ ంయదితి అతిరోహితస్యాపి జ్ఞానానుభవసంభవాత్తదా
తిరోధానకల్పనాత దర్థాచాపి దికావిద్యా కల్పనాచ నిష్ఫలేత్యర్థః తదుపపాదయతి బ్రహ్మణ ఇతి యథా అతి
రోహితస్వరూపస్యాపి పరమార్థభూతాజ్ఞానానుభవసంభవః తథాపరమార్థభూతప్రపంచానుభవాప్యతిరోహి
తస్య సంభవతీతి తదర్థం తిరోధానకల్పనాత దర్థాచాపి దికావిద్యావికల్పనాచ నిష్ఫలేత్యర్థః అనుభవపూర్వకతిర
౨౫౭ స్కారపక్షే ఏవవికల్పమయుక్తేన దూషణమాహ కించేతి స్వతః పక్షే దూషణద్వయమనివార్యం క్షేః బ్రహ్మస్వరూపని
వృత్తిశ్చ దజితానుభవస్యాపి త్యపి శబ్దేన రజితస్య చ నివృత్తిస్సూచితే అన్యతః పక్షేన వసర్థతిరస్కారపూర్వకాను
289 భవపక్షం శంకతే బ్రహ్మేతి తిరస్కృతానుభవవిషయ ఇత్యుక్తే సత్యం యాతిరస్కారకమిత్యుక్తం స్యాత్ తత్ప్రతీ
యమానత్వంయాతదానీం కాచాదివత్పరమార్థత్వేన జ్ఞాననివర్త్యత్వం నసిద్ధ్యతీత్యర్థః। అథ తిరస్కారానుభవ
యోగ్యాయోగపద్యం శంకతే అథేదమితి నైతదితి త్వేదినా దూషయతి స్వానుభవస్వరూపస్య తిరోహితంగర్భవిశేషణం
స్వానుభవస్వరూపత్వం స్వాభావికమితి పరానుభవాపేక్షా నానాపపద్యత ఇత్యర్థః పాక్షికం తరేణ తిరస్కృతి
మాశంక్య దూషయతి పాక్షికేతి యౌగపద్యపక్షే పూర్వోక్త పక్షద్వయదూషణమాపతతీత్యభిప్రాయేణాహ అ
నవస్థేచ పూర్వోక్తేతి జ్ఞాననివర్త్యత్వ దూషణస్యాప్యుపలక్షణమిదం యమనవస్థా అనంతరపూర్వోక్తేః స్వరూ

తథ్యవదధిష్ఠానాపారమార్థ్యే ఏవ భ్రమస్సంభవతి అధిష్ఠానాపారమార్థ్యే తస్యాపి ప్రపంచవదపరమార్థత్వేనాధి
ష్ఠానాంతరాపేక్షాయామనవస్థా స్యాదితి చేత్ తర్హి దోషస్యాపి ప్రపంచవదపరమార్థత్వేన దోషాంతరాపేక్షాయా
నవస్థా స్యాత్ దోషస్యాపారమార్థ్యేఽపి స్వరూపానాదిత్వాన్నానవస్థేతి చేత్ తర్హ్యధిష్ఠానాపారమార్థ్యేఽపి స్వరూపా
నాదిత్వాన్నానవస్థా ప్రవాహానాదిత్వేన దుర్ఘటత్వేన దోషనిరపేక్షః అపరమార్థస్స్వప్నవచ్చ పరిహారోఽపి తుల్యః
దోషః ప్రపంచదర్శనస్య స్వప్నదర్శనస్యేవ స్వప్నాంతరమేవ నిర్వాహక ఇతి న దోషాంతరాపేక్షాయామనవస్థేతి చేత్ న అప
రమార్థస్య స్వపరనిర్వాహకత్వాసంభవాత్ న హ్యస్వప్నదృష్టచంద్రజ్ఞానహేతుమాత్రాంగుల్యవష్టంభస్య కల్పనే దోష
నిరపేక్షః అపరమార్థస్య స్వపరనిర్వాహకత్వం సంభవతు తథాపి తస్య నష్టాపారమార్థ్యేఽపి స్వపరనిర్వాహకత్వా
దనవస్థానస్యాత్ అపరమార్థస్య పరం ప్రత్యధిష్ఠానస్యైవ సిద్ధే స్వస్య నిర్వాహకత్వసిద్ధిరితి చేత్ అపరమార్థస్య
పరం ప్రతి దోషత్వసిద్ధేః స్వస్య నిర్వాహకత్వమితి తుల్యం మిథ్యాభూతజగదవభాసాద్దోషత్వం సిద్ధమితి చేత్ తర్హి
తత ఏవాధిష్ఠానత్వమపి సిద్ధమితి స్వపరనిర్వాహకత్వమధిష్ఠానస్య సిద్ధ్యతి అధిష్ఠానాపారమార్థ్యే భ్రమో న దృష్ట
ఇతి చేత్ న దోషదోషాశ్రయత్వాపారమార్థ్యేఽపి భ్రమో న దృష్ట ఇతి తుల్యత్వాచ్చ ఇత్యభిప్రాయః తతః కిమిత్యత్రా
హ తత్త్వేతి ఏవమహమజ్ఞానమస్యం చ న జానామీతి ప్రత్యక్షస్య ప్రతికూలతర్కపరాహతిరుక్త్వా అత్ర కేచి

న విధ్యత ఇతి ధర్మ్యర్థః భావాద్ధర్మాః భావ ఇత్యర్థః జ్ఞేయత్వేపి జ్ఞాతాంశస్య విశదతాపాదకజ్ఞాతాంశస్య జ్ఞాతతాపాప్య
క్వచిదప్యవైశద్యం న సంభవతి తత్రాహ విషయత్వేపీతి ఏకస్మిన్నపి వస్తుని కతిపయాంశస్య కతిపయాకారస్య వా
నవభాసస్య వలంధితరూపస్యావైశద్యం న తు తత్రాతిప్రకాశమానాంశస్యేత్యర్థః తస్మాదితి స్వరూపే ప్రకాశ
మానే ఇత్యస్య న బ్రహ్మణీతి పూర్వేణాన్వయః అపి తూత్తరత్ర వ స్వరూపే ప్రకాశమానే కతిపయవిశేషా
౨౯౦
290
ప్రతిపత్తిరూపమవైశద్యం బ్రహ్మణి న సంభవతీత్యర్థః కతిపయవిశేషాప్రతిపత్తిశబ్దః కతిపయాకారాంశాప్ర
తిపత్తేరప్యుపలక్షణార్థః మఖాంతరేణ దూషణమాహ అపి చేతి అవిద్యాకార్యమవైశద్యం తన్నివృత్తిశ్చ న
స్యాత్ తావతా విశదస్వరూపస్యావిద్యావిరోధిత్వాదితి భావః మోక్షస్య కార్యతయేతి మోక్షస్య ముక్తస్వరూపస్య భా
వరూపత్వే సతి కార్యం వ్యానిత్యం వ్యాశద్యం చ భావరూపం అతః పరమతే త్వయోక్తద్యూషణం తవైవాపతతీత్యర్థః।
ప్రాగసతః తచ్ఛబ్దలభ్యస్యావైశద్యస్యానిత్యత్వప్రసంగః కాలాత్యయాపదిష్టః శాస్త్రేణ తస్య నిత్యతయా ప్రతిపా
దితత్వాదితి చేతీత దా బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వం స్యాదిత్యభిప్రాయః పూర్వోక్తాపమాత్రంయానుపపత్తిం పరోక్త్యప్ర
త్యక్షప్రమాణస్య ప్రతికూలతర్కత్వేనాహ అస్యేతి స్వరూపానాదిత్వాదిముఖేన పరిహారాణాం ప్రతిబంధిత్వం
వ్యాదినిధాయ దూషణాంతరమాహ అపి చేతిం రుధాదావదోషాశ్రయతాపాదిరపార్మార్థ్యే పి భ్రమసంభవః

పలనేూంవ్యాపారాసంభవాత్ అథాపి న కించిదవేదిషమితి జ్ఞానం న స్మరణం కింతు స్మరణలింగకం జ్ఞానాభావవిషయ
మనుమితిరూపలనచపథిగచ్ఛతాస్పష్టత్వేనోదుస్మరణే వ్యభిచారః అన్యవ్యాసంగాదిసంస్కారవిరోధిభావవిశేషి
తస్యాస్మరణస్య వ్యభిచారాభావాత్ తదాన్యథిరతాష్పురుంపటుత్వవిరహాంధయరుః దుఃఖాదితీవ్రమనుస్యాదౌనభ్యా
స్యాదిష్వర్ల కాలతాం వత్తైశబ్దదృష్టవైగుణ్యం కల్ప్యం సంస్కారరోధిషు। ఏతత్ష్య సప్తుస్మరణాదజ్ఞానాభావాను విరోధయతి
పథిగచ్ఛతాసులష్టత్వేనాదికంపటుతరసంస్కారాదయువిరోధిసద్భావాన్న స్మృతే పథిగచ్ఛిసేపాగంతవ్యదేశకారులచింతా
దివ్యాసక్తౌ భవతీతి త్వేనోదావాదరశ్చ నాస్తి ప్రమోజనాభావాత్తు దభావేపి గజాదిదర్శనస్యేవ నపటుతరత్వం త్వ
నేదిజ్ఞానస్య విషయరూపవైపుల్యవైచిత్ర్యాద్యభావాత్ జన్మాంతరానుభవజసంస్కారస్యప్రారబ్ధేన రకప్రసూతిజ
న్యతీవ్రదుఃఖాభిభవాదనుచ్ఛిత్తిః ఉన్మాదశ్చ సంస్కారోద్బోధవిరోధి అనభ్యాసశ్చ తథాతస్య విస్మరణహేతుత్వదర్శ
నాత్ కాలదైర్ఘ్యమపి తత్ప్రమోషకం దృష్టం బాల్యే నుభూతానాం వృద్ధావస్థాయామస్మరణాత్ నచైతే హేతవః సు
షుప్తౌ సంతి న చ కిమప్యదృష్టం సంస్కారోద్బోధవిరోధి కల్ప్యం కల్పకాభావేన సాక్షుప్తిక జ్ఞానస్య తద్విషయార్థస్మర
ణవిరోధి దృష్టస్య చ కల్పనాయోగాత్ యది కించిత్కల్పకం తదేవాప్రత్యక్షే తథాప్యన్యత్ప్రానివార్యహాసంభవతి న కల్పన
ముపపద్యతే ఏవమన్యపరత్వాదిసంస్కారనిరోధకహేతువిరహావిశేషితాస్మరణలింగేన జ్ఞానాభావానుమితిరూ

దావాః సుప్తోత్థితస్య న కించిదవేదిషమితి పరామర్శాన్యథానుపపత్త్యా భావరూపాజ్ఞానే ప్రమాణం కథమన్య
థానుపపత్తిః ఇత్థం న కించిదవేదిషమితి పరామర్శో న జ్ఞానాభావవిషయః స హి జ్ఞానాభావస్యానుభూత
త్వాత్ జ్ఞానాభావానుభవే హి ప్రతియోగిభూతజ్ఞానస్య విషయావచ్ఛిన్నస్యావభాసోऽభ్యుపగంతవ్యః తదభ్యుపగమే
సుషుప్తివ్యాఘాతః న చాస్మరణలింగజన్యం జ్ఞానాభావవిషయమనుమితిరూపం జ్ఞానమిదమితి వాచ్యం అస్మర
౨౭౧ ణస్యానుభవవ్యావృత్త్యభావాత్ పృథగభూతాదృష్టం పార్ష్ణికం న స్మృత్యేతి అతః సుషుప్తావనుభూతం భావరూప
మజ్ఞానం స్మర్యతే న కించిదవేదిషమితి అతస్తదన్యథానుపపత్త్యా భావరూపాజ్ఞానసిద్ధిరితి నైతదుపపద్యతే భా
వరూపస్యాప్యజ్ఞానస్య ప్రతియోగ్యపేక్షత్వోపపాదనాత్ ప్రతియోగినశ్చ సుషుప్తావనవభాసాద జ్ఞానానుభవా
భావేన తత్స్మరణానుపపత్తేః ప్రతియోగ్యవభాసే సుషుప్తివ్యాఘాతస్యైవాపత్తేః న చ తదన్యవాచి నఞర్థః ప్రతి
యోగిస్వరూపభూతం జ్ఞానం తదానీమవభాతమితి వాచ్యం న కించిదవేదిషమిత్యవమర్శే చ న జ్ఞానామాత్రవిషయా
వచ్ఛిన్నజ్ఞానస్య ప్రతియోగిత్వావగమాత్ అతస్తదనవభాసే జ్ఞానానుభవాయోగాత్ స్ఫురణానుపపత్తేః కించ సు
షుప్తౌ నిర్వికల్పేన మనోవ్యాపారేణాభావరూపాజ్ఞానానుభవః ప్రథమం సవిమతనిర్వికల్పకస్య సాక్షిచైతన్యా
వభాసరూపస్య సంస్కారాధాయకత్వానభ్యుపగమాత్ ప్రతిసంధానమనుపపన్నం న ద్వితీయః సుషుప్తివిరోధేన తదా

29|

సాధకత్వం తదసాధనే చానైకాంత్యముక్తం ననూక్తహేతుజన్యం జ్ఞానం సవ్యభిచారం యద్రూపం చేత్ తద్విరోధాదేవ
న హేతోరనైకాంత్యం యది న సవ్యభిచారం తథాపి న హేతోరనైకాంత్యం అప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వరూపహేతోస్తత్ర వృత్త్యభావా
యోగాదుచ్యతే హేతోరనైకాంత్యపరిహారః సాధ్యవిషయస్య జ్ఞానస్య ప్రమితిరూపత్వం ప్రతిక్షిపతి జ్ఞానసవ్యభిచారత్వం తు హే
త్వనైకాంత్యపరిహారం ప్రతిక్షిపతి అతో జ్ఞానసవ్యభిచారిత్వే తస్యోక్తహేతుజన్యత్వం వ్యాహతం హేతోరనైకాంత్యాత్ న హి సవ్య
క్తే జ్ఞానం దుష్టహేతుజన్యం ఉక్తహేతోరనైకాంత్యం న చేత్ తస్య సవ్యభిచారరూపజ్ఞానజనకత్వం వ్యాహతం అదు
ష్టహేతోః సవ్యభిచారజ్ఞానజనకత్వాయోగాత్ ఏవం హేతోరనైకాంత్యపరిహారజ్ఞానసాధ్యత్వయోః పరస్పరవిరోధేన తయోరిహ
సహావస్థితాసిద్ధేరన్యతరాభావేఽపి సాధ్యసిద్ధ్యభావాదనుమానమసమంజసమిత్యభిప్రాయః ఇతి న చ హేతోరనైకాంత్యం
సాధ్యవిషయజ్ఞానహేతోరవృత్తేః నహ్యప్రకాశితమజ్ఞానమనేన ప్రకాశ్యతే కింతర్హి సాక్షిచైతన్యసిద్ధస్యైవాజ్ఞానస్యా
భావాద్వివేచనమాత్రం క్రియత నైవం అహమర్థధర్మభూతప్రకాశోత్పత్తేః న స్వరూపచైతన్యేనాజ్ఞానసిద్ధావనుమాన
ప్రామాణ్యం తత్ప్రామాణ్యేన భావరూపాజ్ఞానసిద్ధిః తత్సిద్ధౌ జ్ఞాతురపి తత్ప్రతీతత్వాత్తదుత్పత్తేః సాక్షిచైతన్యేనా
జ్ఞానానుభవసిద్ధిరితి చక్రకాపత్తేర్దుస్తరత్వాద్దుర్ఘోషణాంతరమాహ దృష్టాంతశ్చేత్యాదినా కిం సాక్షాత్ప్రకాశకత్వము
త పరంపరయా ఉత సాక్షాదపరంపరయా వా ప్రకాశకత్వమాత్రం ఉత విషయావరణనిరాసకత్వం ప్రకాశకత్వ

పమిదం న కించిదవేదిషమితి జ్ఞానం ప్రత్యయోఽపి జ్ఞానాభావస్సుషుప్తావభ్యుపగతః న చోక్తలింగానుమేయ

ఏవేత్యభ్యుపగంతవ్యః తదస్మాకమపి తుల్యం అతః స్మృతిత్వానుపపత్తేరనుమితిరూపత్వోపపాదనాచ్చ న కించి

దవేదిషమితి జ్ఞానమనుభవరూపమపన్నమితి న తతో భావరూపాజ్ఞానసిద్ధిరితి ఈదృశదుర్వాదానామనుపపన్నత్వం

భావరూపాజ్ఞానవిషయప్రత్యక్షప్రతిపత్తేః ప్రసిద్ధం అథానుమానం దూషయతి యదుక్తమిత్యాదినా అను

౨౭౧ మానాసంభవాదితి యదుక్తమనుమానమనుమానాభాస ఇతి భావః కథం దురుక్తత్వమిత్యత్రాహ అజ్ఞానే

ప్రతికథమజ్ఞానాంతరసాధనమవశ్యంభావితస్య చ కథమనభిమతత్వమిత్యాశంక్యాయాంతదవశ్యంభావ

292 ముపపాదయతి తత్రేతి అజ్ఞానస్యానభిమతత్వముపపాదయతి సాధనే చేతి తతః కిమిత్యత్రాహ తతశ్చే

తి ఆద్యప్రమాణజ్ఞానస్య ప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వాత్ స్వవిషయావరణజ్ఞానాంతరసాధకత్వే సతి తదాజ్ఞా

నం ప్రమాస్వరూపాచ్ఛాదకం సాధయిషితమజ్ఞానమావృణోతి తేనావృతత్వాత్ తదజ్ఞానం ప్రమాణేన సాత్రా

త్రియతే అపరమార్థస్య ప్రతీయమానస్య కార్యకారకత్వాయోగాదజ్ఞానకల్పనా నిష్ఫలా స్యాత్ తిరోధానరూ

పకార్యార్థం హి తత్కల్పనాం యదసాక్షాత్కృతమేవ కార్యకరం తదాసత్యం రజతాకారకరమితి కాచాదివత్ప్రత్య

తాబద్ధాజ్ఞాననివర్త్యత్వం న స్యాత్ ఏవమజ్ఞానస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వనిష్ఫలత్వే కారణతయానభిమతాజ్ఞానాంతర

యోగ్యతా వ్యవహారప్రతిసంబంధిత్వం న నను న సాధ్యావిశిష్టత్వం హేతోః స్వప్రాగభావనిరాసకత్వం స్వవిషయావర
ణనిరసానశబ్దేన వివక్షితం తేన భావరూపనిరసనీయపూర్వకత్వం సాధ్యమితి న స్వప్రాగభావనిరాసకత్వ స్వహే
తోరింద్రియసంప్రయోగస్యైకాంతికత్వాద్దృష్టసమానత్వే సత్యప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వాద్ధి హేతావిశేషితేపి పూర్వ
వద్వికల్పః స్యాత్ తత్ర సాధ్యాప్రసిద్ధిర్దృష్టాంతస్య సాధనవికలః ప్రదీప ఇతి పక్షే హేత్వసిద్ధిః కృతయా లింగాదావ్యభిచా
రః చతుర్థే సాధ్యావిశిష్టతాభాసమానత్వవిశేషితస్య విషయావరణనిరాసకత్వస్య సంప్రతిపత్తేః అథాస్యాను
మానస్య ప్రతికూలతర్కపరాహతిమాహ ప్రతిప్రయోగాశ్చేతి తర్కస్యాపి వ్యాప్తిమూలత్వాత్ప్రయోగా ఇ
త్యుక్తం స్వదేశగతత్వే స్వవిషయావరణత్వే సనివర్త్యేతాసాం ప్రతికూలం యథాశ్రవణమనుమానత్రయం
మజ్ఞానం పక్షీకృత్య ప్రవృత్తే వివాదాధ్యాసితం బ్రహ్మ స్వాశ్రయమతదాశ్రయమితి వివాదాధ్యాసితమిత్యర్థః। తత
శుక్త్యాద్యజ్ఞానవ్యావృత్తిః తద్ధి జీవాశ్రయం అప్రామాణికమతిపి భావరూపమజ్ఞానం జ్ఞానమాత్రం బ్రహ్మా
చాభ్యుపగమ్య ప్రతికూలతర్కాణి ఘృంతే శుక్త్యాద్యజ్ఞానస్య జ్ఞానానాశ్రయత్వం కథమిత్యత్రాహ జ్ఞాత్రాశ్రయ
మిత్యేవం వ్యాప్తి దర్శితా అజ్ఞానత్వే జ్ఞానాశ్రయత్వప్రసంగ ఇత్యుక్తో భవతి ప్రతికూలతర్కాంతరమాహ వి
వాదేతి వ్యాప్తిం దర్శయతి విషయావరణమితి అజ్ఞానత్వేనాజ్ఞానావరణత్వప్రసంగ ఇత్యర్థః కృతేయంపిప్ర

మితిచత్వారో వికల్పాః తత్ర ప్రథమే కల్పే దృష్టాంతః సాధనవికల్పః ద్వితీయే వ్యతిరేకపక్షే అసిద్ధిః తృతీయే త్వింద్రియే
ష్వనైకాంత్యం తేషాం స్వనివర్త్యవస్త్వంతరపూర్వకత్వాభావాత్ సాక్షాద్వా పరంపరయా వా ప్రకాశకయోరన్యతర
త్వాత్తేషాం ఇంద్రియాణ్యపి పక్షీకృత్య తేషామపి తథావిధవస్త్వంతరపూర్వకత్వకల్పనమయుక్తం అహంకారికాణి
మింద్రియాణీముక్తేః స్వవిషయావరణస్వదేశగతవస్త్వంతరపూర్వకత్వాభావాత్ ఆలోకనివహే తాదృశః
చతుర్థే పక్షే తు సాధ్యావిశిష్టతేత్యభిప్రేత్య ప్రథమే కల్పే దూషణమాహ దృష్టాంతశ్చ సాధనవికల ఇతి కథం జ్ఞాన
స్యైవ సాక్షాత్ప్రకాశకత్వమితి శంకాయాం తదుపపాదయతి సత్యపీతి జ్ఞానస్యైవ ప్రకాశకత్వమిత్యనేన ద్వితీయే కల్పే
హేతోః పక్షే అసిద్ధిః ఫలితా ఇంద్రియాణామిత్యనేన తృతీయే పక్షే ఇంద్రియేష్వనైకాంత్యం వివక్షితం తదపి ప్రభాయాః
పరంపరయా ప్రకాశకత్వమపి మూరత ఇత్యాహ ప్రదీపేతి ప్రకాశకత్వస్య వ్యవహారః కథమిత్యత్రాహ ప్రకాశకేతి
చతుర్థం పక్షం శంకతే నాస్త్యాభిరితి నిరసనపూర్వకేతి నిరసనద్వారకమిత్యర్థః సాధ్యావిశిష్టతామాహ నహీతి
జ్ఞానస్య విషయావరణనిరసనరూపం ప్రకాశకత్వం న వ్యాసిద్ధిసాధ్యం న సంప్రతిపన్నమిత్యర్థః మాత్రే చార్థ
పరిచ్ఛేదవ్యపదేశః హి శబ్దేన విషయావరణవిషయావరణనిరాసకత్వస్య సాధ్యత్వం ఫలితం తత్ర సంప్రతిపన్న
ప్రకాశకత్వమాహ అపి త్వితి పరిచ్ఛేదశబ్దస్య పరిమితి పరత్వశంకా వ్యావృత్త్యర్థమాహ వ్యవహారేతి వ్యవహార

త్పృథక్ః బాధకజ్ఞానోదయాత్ప్రాగ్భయానువృత్తేస్తదనువృత్తేః పశ్చాద్భయాదినివృత్తిశ్చేతి భావః పరిహార
త్తిర్నైవమితి ఫలవినాశ్యాని హి సర్వశ్రేయో వినాశాధనవ్యతిరిక్తేషు హి కాని ఉక్తవిశేషణేన జ్వాలావద్వృత్తేః తథా భయా
ద్యపి కంపాదికార్యం జనయత్యాప్యపూర్వం న శక్యతే పృథక్ః న భయాదేః క్షణికత్వం చిరోపలబ్ధేరితి చేత్ న కారణభూతభ్రాం
తిజ్ఞానాద్యనువృత్త్యా భయాదిసంతత్యనువృత్తేః చిరోపలబ్ధిః తర్హి సదా భయసంతతిరుపలభ్యేతేతి చేత్ అత్రాహ
కారణనివృత్త్యా చ పశ్చాదననువృత్తేరితి కారణభూతభ్రాంతిజ్ఞానాదినివృత్త్యా కార్యభూతభయాదిసంతత్యనువృ
త్తేర్న సదోపలబ్ధిరితి పృథక్ః పశ్చాదననువృత్తేరితి పంచమ్యాః క్షణికత్వేనేతి పూర్వత్రాప్యన్వయః కారణనివృత్త్యా చ పశ్చా
దననువృత్తేః సిద్ధేన క్షణికత్వేన స్వప్నవదేవ వినాశాదితి పృథక్ః యద్యపి న క్షణికత్వమితి శంకాయాముపపన్నం క్షణిక-
త్వమితి పృథక్ః వశాదాక్షిప్తేన వాక్యేనాన్వయః ఏవం క్షణికత్వానుబంధిచోద్యపరిహారః కృతః యద్వా నైవమితి దూష
ణప్రతిజ్ఞాముపపాదయితుం యావద్బాధం భయస్వరూపానువృత్తేరసిద్ధిమాహ క్షణికత్వేనేతి బాధకజ్ఞానా
నంతరనివృత్తేరన్యథాసిద్ధిమాహ నివృత్త్యా చేతి తత్ర క్షణికత్వం కుతః సిద్ధమితి శంకాయాం తదుపపాదయతి క్షణిక
త్వం చేతి యథైవ ఘటాదయో ఽపి దండచక్రాదికారణనివృత్త్యా న పునరుపలభ్యంతే తేన తు తథా జ్ఞానాదిప జ్వాలాదిః
తథా భయాదేరపి కారణసన్నిధానతన్నివృత్త్యనువిధాయి సద్భావాసద్భావతయా క్షణికత్వం నిశ్చయంత ఇ పృథక్ః

రెలాంగజ్ఞానయోరనావరణత్వే జ్ఞానానివర్త్యత్వప్రసంగ ఇత్యర్థః అథ బ్రహ్మపక్షీకృత్య ప్రతికూలతర్కత్రయ
ముచ్యతే బ్రహ్మేత్యాదినా అజ్ఞానాశ్రయత్వే బ్రహ్మణో జ్ఞత్వప్రసంగ ఇత్యర్థః ద్వితీయేపి ప్రయోగే బ్రహ్మ
ణో జ్ఞానావరణత్వే జ్ఞేయత్వప్రసంగ ఇత్యర్థః తృతీయేపి బ్రహ్మణో జ్ఞాననివర్త్యాజ్ఞానత్వే జ్ఞేయత్వప్ర
సంగ ఇత్యర్థః ప్రమాణజ్ఞానం పక్షీకృత్య ప్రాగభావవ్యతిరిక్తత్వస్య ప్రతికూలతర్కమాహ వివాదాధ్యాసితమి
తి ప్రమాణజ్ఞానత్వే ప్రాగభావాతిరిక్తాజ్ఞానపూర్వకత్వాభావప్రసంగ ఇత్యర్థః। యద్వానుమానమేవేతిదం
౨౭౪ ధారావాహికజ్ఞానేషు ప్రథమస్య పక్షత్వముత్తరోత్తరజ్ఞానానాం సపక్షత్వమప్యుపపద్యతే జ్ఞానం నవస్తునో
294 వినాశకమిత్యాహ వ్యతిరేకేనుమానమత్రం వ్యతిరేకవ్యాప్తిం ద్విధా దర్శయతి యద్వస్తు న ఇతి శక్తివిశేషో
పబృంహణవిరహే సతి జ్ఞానత్వాదివిశిష్టో హేతుః తత్ర సవిశేషానుపబృంహిత జ్ఞానవ్యతిరిక్తత్వవిశేషాచ్ఛక్తివి
శేషోపబృంహితం జ్ఞానం శక్తివిశేషానుపబృంహితమజ్ఞానం చ ద్వయమపి వ్యతిరేకవ్యాప్తిభూమిరిత్యుభ
యత్ర వ్యాప్తిదర్శితా భావరూపమజ్ఞానం పక్షీకృత్యాహ భావరూపమితి భావరూపత్వే జ్ఞానమాత్రనివ
ర్త్యత్వం న స్యాదిత్యర్థః భావరూపత్వజ్ఞానానివర్త్యత్వయోర్వ్యాప్తిః భయాదేర్భావరూపస్య జ్ఞాననివర్త్య
త్వదర్శనాదితి వ్యాప్తిభంగమాశంకతే అథోచ్యత ఇతి పూర్వజ్ఞానోత్పన్నానాం పూర్వభ్రాంతిజ్ఞానోత్పన్నానామి

ప్రవృత్త్యాదిహేతుభూతాబాధః ఆరోపితవిరుద్ధాధిష్ఠానాకారావగాహిని బుద్ధిః న తథాభ్యుపగమనీయం నానిర్వచ
నీయఖ్యాత్యనభ్యుపగమనీయఖ్యాతిమత్యర్థః ప్రతీతిభ్రాంతిబాధానాం స్వవిషయయోగ్యమాత్రేణాన్యథానుపపత్త్యా వానిర్వ
చనీయఖ్యాతిసిద్ధిరితి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమం దూషయతి ప్రతీయమానమితి ప్రతీయమానం ప్రతీత్యాఖ్యా
మానం న హి నీలాఖ్యః పీతాఖ్యతయా రాంగకార్యః తథా సతి సర్వోపప్లవప్రసంగాదితి భావః ద్వితీయం దూషయతి
తి ఆభిరితి ఆభిః ప్రతీతిభ్రాంతిబాధశబ్దపాత్రాభిః ప్రత్యక్షప్రతీతిభిః ప్రతీత్యంతరేణ ప్రమాణాంతరజన్యేన
యద్వా ఆభిః లౌకికప్రతీతిభిః ప్రతీత్యంతరేణ ఆగమజన్యేన యద్వా ఆభిః పూర్వప్రతీతిభిః ఏకాధిష్ఠానేన సర్ప
భూదశా(యూం)నాం బుధారాది బహుత్వాభిప్రాయం బహువచనం ప్రతీత్యంతరేణ బాధకజ్ఞానేన సంక్షిప్తస్య
దూషణాస్య విస్తరార్థం పరమతమనుపదతి శుక్త్యాదిష్వితి అన్యస్యాన్యథాభానారోపాగాచ్చేతి న నుకథమన్యథా
భానారోపాగః ఉచ్యతే న తావద్ధర్మిధర్మిణోర్విరుద్ధయోస్తాదాత్మ్యభావనం అన్యథాఖ్యానం పురోవస్థితం శుక్లభాస్వరశక
లం న రజతత్వజాతితయా ప్రతీయతే రజతత్వం చ న భాస్వరశకలతయా ప్రతీయతే శకలం చ శకలత్వేన జాతిశ్చ జా
తిత్వేన ప్రతీయతే తస్మాన్ననారోపరస్యతరస్య తదితరత్వభానమితి నాపి ధర్మ్యంతరస్య ధర్మ్యంతరతాదాత్మ్యమన్యథా
త్వం తత్త్రివిషయం గతము తజ్జ్ఞానగతం విషయో తదన్యథాత్వముక్తిచేద్ధృధాద్వైవప్రతీతిః నాస్తిచేత్ అసత్ఖ్యాతిప్ర

వివక్షితబాధమాహ అధ్యాసికత్వేచేతి సర్పాయితేనలాపాపులాదయః ప్రాతిభాసికమలంతాపదివమలానాంబహావాంయు
గపదుపలభ్యంతేతథాత్రాపిప్రసజ్జేదితి భావః అతోనభయాదికం జ్ఞాననివర్త్యం స్వవిషయమేవప్రాతిభాసికతయా
నశ్యతిభయంసంతప్తుస్తద్దోభ్రాంతిజ్ఞానపరంపరారూపకారణనివృత్త్యా తన్నివృత్తౌ దోషనివృత్త్యా నాయంస
ర్పాకారజ్జురేషేతిజ్ఞానం స్వవిషయవ్యవహారహేతుః నతుసాక్షాద్భయాదినివృత్తిహేతుః రజ్జుత్వంహిసర్పవ్యా
వృత్తిః అతః సర్పవ్యావృత్తిరూపరజ్జుత్వజ్ఞానాభావే నసససర్పబంధ్వనువృత్త్యాపాశస్య భయానువృత్తిసర్ప
వ్యావృత్తిరూపరజ్జుత్వజ్ఞానే నసర్పాకారమాధ్యాభిమాననివృత్త్యా భయనివృత్తిరితిసర్వావస్థోపగతప్రకారేణ
దూషణమయుక్తం స్వపక్షేతుజ్ఞానవిశేషఏవభయాదిః తతఏవభయాదిః ప్రాతిభాసికత్వాయాస్వయం నశ్యతిభయాది
రూపజ్ఞానానువృత్తిస్తుదోషాత్ప్రాగ్విభ్రమానువృత్తిమూలాత న్నివృత్త్యాచతత్స్వంత[illegible]నివృత్తిరితిపరిహారః ఏవమ
ర్థదూషణమయుక్తం అర్థప్రయోగదూషణమాహ స్వప్రాగభావేతిస్వశబ్దః ప్రాక్పదభావవ్యతిరిక్తశబ్దాంతరశబ్ద
స్యనిరర్థకః వస్తుశబ్దపాఠాభావాచ్చ అనుమానేనభావరూపాజ్ఞానాసిద్ధిః నిగమయతి అతఇతి శ్రుతిశ్రుత్యర్థాప
త్తిభ్యాంతత్సిద్ధిమాశంక్యాహ శ్రుతేతి అనిర్వచనీయత్వేపరోక్తం హేతుం విస్తరేణదూషయతి ప్రతీతేతి ప్రతీతిభ్రాం
త్యసాధారణరూపా భ్రాంతివిరుద్ధమానభేదాగ్రహణపూర్వకసాధారణాకారగ్రహజన్యాస్వవిషయాన్యథాత్వంశేషితా

295

ఇతిచేతిన అసతః ఖ్యానారోగస్య సంబంధి పరిత్యక్తత్వాత్ న పురోవర్తిని రజతధర్మిసంబంధ రజతత్వజాతి
సంబంధోవాన్యత్ర విద్యతే నష్ట స్యత్ర సంబంధమాత్ర మస్తి తదిహాప్రకాశత ఇత్యన్యత్ర సత ఏవాన్యత్ర ఖ్యానమితి
చేతిన సంబంధిత్వయోగ్య నవభాసాత్ అన్యత్ర సతః సంబంధస్యాన్యత్ర ఖ్యానే సంబంధిన ఇవ సంబంధాంతర మపేక్షితం
సంబంధాంతరావభాసే చాన్యత్ర సతః ఖ్యానం న స్యాత్ ద్వితీయ సంబంధస్యాపి దప్యసత్వాత్ సంబంధస్య సంబంధాంతరా
నపేక్షత్వాత్ సంబంధాంతరాభావేపి పురోవర్తిని భాసంయుక్తమితి చేత్ ఏవం తర్హి సంబంధ్యంతర సంబంధః పు
రోవర్తిచ నిరంతరం భాతమితి యథార్థఖ్యాతిరేవ హారే హాక్తా స్యాత్ ఖ్యాతాంశస్య సత్వాదసతః కస్యచిత్ తత్ఖ్యాతత్వాభావా
ద్భ్రాంతిం చ శుక్తిశకలస్యైవ రజతజ్ఞానవిషయత్వం రజతోపాయాన్యత్వే సతి రజతార్థిప్రవృత్తివిషయత్వాదితి సాధయి
తుమయుక్తం తథాహి దమర్థస్య రజతత్వర్ధాతి విశిష్టతాజ్ఞానవిషయత్వం హి సాధ్యం తదవాధితప్రవృత్తివిష
యత్వప్రయుక్తమితి హేతోస్సోపాధికత్వం శుక్తిర్న రజతం యథా భాతి శుక్తిత్వాత్వం ప్రతిపన్నవదితి భావః ఏవమాది
దూషణాభిప్రాయేణాన్యస్యాన్యథాభానారోపాత్ ఇత్యుక్తం దూషయతి నేతి అన్యత్ర వసతాకారేణ పురోవర్తినో వి
శిష్టతాజ్ఞానమన్యథాభానం ప్రతిపన్నాకారస్య పురోవర్తిన్యభావనిశ్చయం ధ్రువృత్తిబాధస చివాన్నస్తి ప్రత్యయా
తీన హి ప్రతిబద్ధః గ్నిరగ్నిత్వం నాస్తిప్రత్యయ ఇతి ప్రసిద్ధం కథం తత్ర బలునాం యూమన్యథాభానస్యావర్జనీయత్వ

౨౯౬

296

సంగః౦రుదిజ్ఞానగతంవిషయాకారోऽన్యః జ్ఞానమన్యదేతినోపపద్యతే నహిఫలజ్ఞానస్యపటజ్ఞానత్వంసంభవః ఆత్మఖ్యా
తిప్రసంగశ్చ జ్ఞానాకారత్వప్రజతాదేః స్వప్నేऽసతాం కారణఖ్యాపనమన్యథాఖ్యాపనమితిచేత్ న అసత్ఖ్యాతిప్రసంగాత్
అన్యత్రసతోऽన్యత్రఖ్యానం జ్ఞానస్యాన్యథాత్వమితిచేత్ న ఖండకృష్ణస్యగోత్వస్యముండే దర్శనస్యాపి భ్రమతాపభ్రమత్వా
పాతాత్ అన్యత్రైవసతోऽన్యత్రఖ్యానమన్యథాత్వమితిచేత్ అన్యత్రైవసత్వంకథంనిశ్చీయతే ఇహాబాధాదితిచేత్ న భ్రాం
తిజ్ఞానబాధితస్యసత్యరజతస్యాప్యత్రాసత్వనిశ్చయప్రసంగాత్ ప్రవృత్తిబాధాదసత్రైవసత్వనిశ్చయ ఇతిచేన్మంత్రౌ
షధాదిప్రతిబద్ధస్యాగ్నేరపి స్ఫోటజననాదిప్రవృత్తిబాధేనమిథ్యాత్వనిశ్చయప్రసంగాత్ దుష్టకారణజన్యజ్ఞానవిషయ
త్వాదిహాబాధ ఇతిచేత్ కథం దుష్టకారణజన్యత్వనిశ్చయః బాధజ్ఞానోదయాదితిచేత్ పూర్వజ్ఞానమేవబాధకం
స్యాత్ పరత్వస్య కించిత్కరత్వం ప్రాదర్శితం పూర్వజ్ఞానస్య దుష్టకారణజన్యత్వే నిశ్చితే పాశ్చాత్యజ్ఞానస్య బాధకత్వనిశ్చ
యః తస్య బాధకత్వే నిశ్చితే పూర్వస్య దుష్టకారణజన్యత్వనిశ్చయ ఇత్యన్యోన్యాశ్రయః స్యాత్ కించ యత్రైవర
జతం పురోవర్తిని భాతం తస్యైవాన్యత్రసత్వే కింప్రమాణం న తావత్పూర్వం అత్రసత్వనపాతదవగమయతి నబా
ధకజ్ఞానంచ తద్ధి పురోవర్తిన్యసత్వమవగమయతి నాపి రజతగ్రాహిప్రమాణాంతరమప్యపరోక్షరజతసత్తామవ
గమయతి నతు తస్య పురతః ఖ్యాతస్యైకం క్వచిదప్యసతః ఖ్యాతియోగాదన్యత్రసతఏవఖ్యాతత్వం నిశ్చీయతే

ఆత్మేతి అయం యోగాచారపక్షే ఆత్మశబ్దో జ్ఞానపరః కిం జ్ఞానమిత్యేవ ప్రతీతం ఉక్తార్థః ఇతి ప్రథమం ప్ర
వృత్తిబాధకాభావాసంభవః ద్వితీయే తు స్వస్య స్వధాభానమిత్యర్థః ఆఖ్యాతిపక్షే ఇతి ఇదం రజతమితి మేకజ్ఞా
నం ఉత జ్ఞానద్వయమితి వికల్ప్య ముఖ్యే ప్రత్యేకజ్ఞానమితి పక్షే జ్ఞానయో స్వధా ఖ్యాతిం ప్రసంజయతి ఆ స్వవిశేషణత్వే
నేతి ఇదం రజతమిత్యేకత్వేన సంప్రతిపన్నస్య ప్రత్యగ్రజతవదారోప్యమింగానువిధాయి ప్రయోగానుగుణసా
మానాధికరణ్యేన ప్రతీతత్వాత్ స్వవిశేషణమం స్వవిశేషణత్వేన ప్రతీయత ఇత్యాపాదితం న తు తద్వ్యక్త్యుపన్య
స్తః జ్ఞానద్వయమితి పక్షే జ్ఞానే స్వధా ఖ్యాతిం ప్రసంజయతి జ్ఞానేతి జ్ఞానద్వయం కిం జ్ఞానద్వయమిత్యేవ ప్ర
తీతం ఉతైకమితి వికల్ప్య పూర్వదూషణం విషయస్య సద్భావేతి కిమవిద్యమానత్వేన ప్రతీయతే ఉత విద్యమా
నత్వేన ప్రథమే ప్రవృత్త్యాద్యసంభవః ద్వితీయే తు స్వస్య స్వధాభానమిత్యర్థః అథాకారణకత్వముపపాదయతి
కించేతి తస్యాః ప్రత్యక్షప్రతీతేః తద్విషయత్వేన విద్యమానవిషయకారణకత్వేన కారణం వాచ్యం తత్పూర్వభా
వీతి భావః ఉపహతావిషయముపపాదనమితి తస్య వృత్తిజ్ఞానత్వేన విషయరూపతాపన్నస్య కారణేన కారణతాభ్యు
పగమేపి సిద్ధాంతాపాతాత్ నిర్విషయత్వాపాతాత్ వాదినామిమపత్ప్రభావేన ప్రవృత్త్యాదేస్సిద్ధివనిర్వచనియఖ్యాతిప్రవే
ర్యథార్థే ద్విషయరూపకారణేన విసంవాదీప్రవచనాద్విరవ్యవ్యాపారవచనాబాధ్యం తానుపపన్నమిత్యర్థః అథం

ఇత్యపేక్షాయామాహ కల్ప్యమానం హీతి అనిర్వచనీయమిత్యేవ ప్రతీత్యభ్యుపగమే ప్రతీతేర్భ్రమరూపత్వం బా
ధః ప్రవృత్తిశ్చ న స్యుః అనిర్వచనీయం నిర్వచనీయత్వేన ప్రతీతం చేదస్య స్వస్వధావభాసావర్జనీయః స్యాది
త్యర్థః తస్య పరిహారత్వాచ్చేతి తస్య స్వధాభానస్య అయమభిప్రాయః నాన్యస్య స్వధాభానం విద్యమానస్యైవ ప్ర
తేః అలౌకికం సల్లౌకికం సచ్చేతి ద్వివిధం సత్ అనిర్వచనీయం చాలౌకికం సత్త్వమస్తి అత్ర తదలౌకికం సద్రజతం ప్ర

—౨౮౨

తీయత ఇతి చేత్ కిమలౌకికం సదలౌకికత్వేన ప్రతీయతే ఉత లౌకికత్వేన ప్రథమే భ్రమత్వబాధప్రవృత్త్యసంభ
వః అలౌకికం లౌకికం సదితి ప్రతీతం చేత్ అన్యస్య స్వధాభానం స్యాత్ అలౌకికసతో లౌకికసతా భేదాగ్రహాత్ప్రవృ

297

త్త్యాదిసంభవ ఇతి చేత్ తర్హి తత్రానిర్వచనీయం వస్తు కల్ప్యమిత్యత్ర భేదాగ్రహేణ ప్రవృత్తిబాధభ్రమత్వోప
పాదనాదపి ప్రథమత ఏవ సంప్రతిపన్నరజతాచ్ఛుక్తిత్వరూపభేదాగ్రహేణ ప్రవృత్తిబాధభ్రమత్వోపపాదనే
కల్పనాలాఘవాదనిర్వచనీయం వస్త్వనుపపన్నమిత్యాదిపద్ధకపరంపరామభిప్రేత్య తస్య పరిహారత్వాచ్చే
త్యుక్తం అయమర్థః ఖ్యాతివృత్తిరిక్తపక్షేష్వన్యథాఖ్యాతిపక్షః ప్రబల ఇత్యభిప్రాయేణ హాఖ్యాత్యంతరేణేతి సుదూ
రమపి గత్వాపదకపరంపరావిష్కృత్త్యాపేత్యర్థః తదుపపాదయతి అసదితి అయమాద్యవికపక్షః కిమసది
త్యేవ ప్రతీయతే ఉత సదితి అసదితి చేత్ భ్రమత్వబాధప్రవృత్త్యసంభవః సదితి చేదన్యస్య స్వధాభానం స్యాదిత్యర్థః

ంయుక్తం శక్యమితి భావః। కిం చ తత్ర హేత్వంతరగవేషణం చ। అనాదిభావరూపాజ్ఞానేనైవ విశ్వోపాదానభూ-
తం శుక్తిరజతాద్యపి విచిత్రకార్యం జనయేదిత్యత్రాహ। అనాదీతి। తస్య స్వరూపానాదిత్వేఽప్యుత్పత్త్యాకారమపి ప్రాగవ-
స్థాతిసహకారిత్వేన శంకనీయమింద్రియాదికం తు నిరస్తమిత్యాశయాత్। తస్య చార్థక్రియాకారిత్వమయుక్తం
అర్థక్రియానుపపత్త్యాదంశశ్చ పూర్వమేవోక్తత్వాత్ ఇతి భావః। ఏవమనిర్వచనీయస్య రజతాదేరుత్పాదకానుపపత్తి-
రుక్త్వా తదుత్పత్త్యాపి రజతాదిబుద్ధిశబ్దప్రయోగయోరనుపపత్తిమాహ। కించేతి। తద్వ్యవస్థాపకం శంకతే। ఇతర-
జతాదీతి। ప్రాతిభాసికస్య రజతాదేరర్థక్రియాకారివ్యావహారికరజతాదిసాదృశ్యాదిత్యర్థః। ఉక్తస్య వ్యవస్థాపక-
త్వాభావమభిప్రేత్య సాదృశ్యస్యైకధాదర్శనం సాధ్యాంతరమాహ। తత్రేతి। ఇదమిత్యనుభూయమానే తదుద్బుద్ధిః। తదా గవయే
గోబుద్ధివదన్యథాఖ్యాతిః స్యాదిత్యేవకారాభిప్రాయః। సాదృశ్యస్య నిర్వాహకత్వేఽపి తజ్జాతియోగస్య తదుద్బుద్ధినిర్వా-
హకత్వం దృష్టమితి శంకతే। రజతాదీతి। జాతిః। అపరమార్థస్యంతరాయోగాత్। అపరమార్థవృత్త్యస్వయోగాదిత్యర్థః।
వృత్తిబాధేఽపి జాతేరబాధితత్వప్రసంగ ఇతి భావః। జాతిరపి హి బాధ్యతే న హి వృత్తిర్నాస్తి జాతిస్త్వస్తీతి ప్రతీతిః। జాతి-
రపి నాస్త్యేవ హి ప్రతిపత్తిః। న చ ప్రాక్ప్రతిపన్నాయా అపి జాతేః పశ్చాదప్రతీతిరభివ్యంజకవృత్త్యభావాత్ న జాత్య-
భావాదితి వాచ్యం। అభివ్యంజకవతి పూర్వకాలే ప్రతిపన్నాయా అపి జాతేస్తత్కాలసంబంధితయైవ నాస్తితాగోచరత్వా-

త్రియాదితి ఆదిశబ్దేన విషయగతదోషః పురుషస్యానవధానం వా గృహ్యతే తస్య పురుషాశ్రయత్వేనాతిదూ
రత్వాదిదోషస్య విషయగతత్వేపి పురుషగతస్యాపి సంభవాదుభయత్ర కారణమత్వాద్యం న విషయమా
త్రే నియమకాభావాత్ అతః పురుష ఇవ విషయేపి న సంభవతీత్యభిప్రాయః నను చక్షుషః పురుషాశ్రయత్వే
పి చాక్షుషరశ్మేః ప్రసృతస్య విషయసంబంధస్య తత్ర కారణత్వం దృష్టం న తత్ర తత్కార్యస్య జ్ఞానస్య పురుషాశ్రి
తత్వాద్దోషాంశస్య కార్యైకరత్వాత్ నను విషయమాత్రగతానాం దృశ్యాదయో దోషాస్సంతి తేషాం తత్రైవ కార్యై

—౨౭౫

కరత్వముపపద్యతే మైవం సాదృశ్యాదిరాశ్వత్ర దృగ్భావినః సదాత్వాపదకస్యప్రసంగాత్ ఆగంతారస్య తత్రాదృష్టేః
ఇంద్రియసంప్రయోగస్య పురుషగతజ్ఞానాతిరిక్తపాతత్వాసిద్ధేః దృష్టివిషాదనస్యాయస్యాసంభవాత్ సర్వైరు

298

పలంభప్రసంగాచ్చ నన్వింద్రియాణీంద్రియార్థాపురుషసంబంధవిశేషాత్తత్రైవ కార్యవిశేషముత్పాదయంతి ఏవం విష
యవిశేషసంబంధాత్తత్రైవ కించిజ్జనయంతు తత్రాహ నాపీంద్రియాణీతి పురుషగతజ్ఞానాఖ్యకార్యకర
త్వమన్వయవ్యతిరేకావసితం విషయేష్విన్ద్రియజన్యకార్యాంతరం న దృష్టం తథాప్యస్యాద్రైవాపపత్త్యా నిరస్తేతి
భావః తథాపి దుష్టపురుషసన్నిధానాద్యథా దేశాదిషు దోషాః ప్రాదుష్యుః తథా దుష్టేంద్రియసన్నిధానాద్విషయే
కారణవిశేషః స్యాదిత్యత్రాహ నాపి దుష్టానీతి అన్వయవ్యతిరేకాధికముపిలంఘ్య దృష్టాంతమాత్రేణ న కించిత్సిధ

శ్రుతిస్మృతిభ్య ఇతి శ్రుతిం దర్శయతి బహు స్యామితి ఆదిశబ్దేన నామరూపవ్యాకరణముచ్యతే యదాహ స
న్మూలా ఇత్యాదివాక్యోక్తం స్థితిప్రళయాదికం గృహ్యతే సృష్ట్యాదిరుపక్రమో యస్య ప్రకరణస్య తస్మింత్సృ
ష్ట్యాద్యుపక్రమే ఇదమర్థం కిమర్థమితి చేత్ ఉచ్యతే పారక్రమేణ అండసృష్టేః పశ్చాద్వ్యాకరణమితి జ్ఞాయ
తే అండసృష్టేః ప్రాగపి త్రివృత్కరణమితి అండసృష్ట్యర్థతా త్రివృత్కరణస్య త్రివృత్కరణముపాయః అండ
సృష్టిః ఫలం అప్పుత్రాప్రఫలం పశ్చాద్భవతి సంకల్పేషు పూర్వభావి ఉపాయస్సూత్రోక్తత్వాత్ పూర్వభావి సంకల్పపశ్చా
ద్భవతీతి లోకసిద్ధం కించ కేన క్రమేణ త్వదా అతో నామరూపే వ్యాకరవాణీతి తాసాం తాసాం త్రివృతం త్రివృతమే
కైకాంతరవాణీతి తస్మిన్ వృష్టిసమష్టిసంకల్పవాక్యే పశ్చాన్నిర్దిష్టమండసృష్ట్యుపాదానభూతం త్రివృత్కర
ణం నామరూపే వ్యాకరవాణీతి తాసాం త్రివృతమేకైకాం కరోదితి తత్ర తత్ శ్రుతివాక్యే పూర్వనిర్దిష్టస్యాపి నామరూపవ్యా
కరణస్య ఫలరూపత్వాత్ త్రివృత్కరణస్య ఫలభూతసృష్టేః పూర్వభావిత్వం నిశ్చీయతే అర్థక్రమేణ పాఠక్రమబా
ధస్య న్యాయ్యత్వాత్ అగ్నిహోత్రం జుహోతి యవాగూం పచతీతివత్ అస్మిన్నర్థే నిదర్శనముపక్రమే బహు స్యాం
ప్రజాయేయేతి వాక్యం అత్ర బహు స్యామితి ఫలం సంకల్పః ప్రజాయేయేతి తదుపాయసంకల్పః అతో నైవ
లం కించ కేన క్రమేణేత్యాది లోకప్రసిద్ధ్యా త్రివృత్కరణస్య ఫలభూతసృష్టేః పూర్వభావిత్వం నిశ్చీయతే ఉపక్రమభూ

ద్బాధకప్రత్యయస్య ప్రతిపన్నోపాధౌ నాస్తీతి ప్రత్యయయోర్వాబాధః అపరమార్థ ఇత్యంశం దూషయతి నాపి
త్రిపరమార్థాన్వయయోర్యోగాత్ ఆపణస్థరజతవృత్త్యన్వయయోర్యోగాత్ ఇత్యర్థః వృత్త్యవస్థానేపి జాతేః
కదాచిదబాధితత్వప్రసంగ ఇతి భావః న హి కదాచిదప్యాపణస్థరజతే రజతత్వం బాధ్యతే పరమార్థవృత్త్యా
నన్వేవం బాధకమాహ అపరమార్థే పరమార్థబుద్ధిశబ్దయోర్నిర్వాహకత్వయోగాత్ ఇతి పరమార్థబు

ద్ధిశబ్దయోః పరమార్థవిషయబుద్ధిశబ్దయోః పరమార్థవృత్త్యా జాతిరనన్వితా చేత్తస్యాః క్వచిదపి పర
మార్థబుద్ధిశబ్దహేతుత్వాదర్శనాద్భ్రాంతిస్థలేపి పరమార్థబుద్ధిశబ్దనిర్వాహకత్వం న స్యాదిత్యర్థః యదపి
జాత్యపారమార్థ్యమేవ దూషణాంతరం బుద్ధిశబ్దాన్వయానుపపత్తిమాహ అపరమార్థ ఇతి ఇదానీం పరమా
ర్థభూతబుద్ధిశబ్దయోరిత్యర్థః అసత్యాప్సుతౌవ్యుత్పత్తివ్యుదాసముపజీవ్యేదం దూషణముచ్యతే వ్యక్తిస్థిన్నా
హాకత్వయోగం దర్శయతి పరమార్థ ఇత్యుక్తం అపరమార్థజాతేః పరమార్థభూతబుద్ధిశబ్దనిర్వాహ
కత్వయోగాజ్జాత్యపారమార్థ్యమయుక్తమిత్యర్థః బుద్ధిశబ్దయోశ్చాపారమార్థ్యం తద్బాధకాదర్శనాదేవ
సిద్ధం అథవత్ప్రమాణాంతరాయథార్థభావాత్ స్వసిద్ధాంతం దర్శయతి అథవేతి తస్యాసాంప్రదాయికత్వం దర్శయం
స్త్వాంప్రతిజానీతే యదార్థమితి వేదవిదాం భవతీభాయనాథమనిమిశ్రాదీనామిత్యర్థః కుత ఇత్యత్రాహ

త్రయంభావశ్చ సూచ్యనాధికభావనిబంధనః తత్ప్రతీతావశబ్దపూర్వస్మృతిభావః ఉపాత్తవచనాంతరం సంప్రాప్తపూర్వమశేషత
ఇతి కృత్స్నశః సమాగతత్వమయుక్తం మహాదాదయ ఇతి పాఠే సత్యపి వృత్తభంగపరిహారాయ స్వసందర్భే మహా
దాద్యా ఇత్యుక్తం భాష్యకారైః అయమేవ శ్రుత్యభిప్రాయ ఇతి సాధయితుం సూత్రకారోక్తిం దర్శయతి సూత్రేతి తత
సల్సూత్రకారోప్యేవదదితి తుష్పంయః తతః అస్యార్థస్య శ్రుతిస్మృతిసిద్ధత్వాదిత్యర్థః ఏవం ప్రథమం భూతాంతరసద్భావేఽ
క్తః పక్షే ప్రమాణస్య సదృశాసదృశాంతరసద్భావస్యాపయోగిత్వాత్తన్నాభిధాభిధాభూయస్త్వనాభధానవ్యవస్థిత్యర్థః స
దృశాసదృశాంతరసద్భావమాహ సోమేతి నాయంయః విదః పరేభ్యో సోమాభావే పూతికానభిషుణుయాదిత్యయం విధి
ర్నియమార్థః సోమాభావే తత్సదృశద్రవ్యాంతరేషు స్వతః ప్రవృత్తేః ఏతత్తుల్యన్యాయసిద్ధార్థమాహ వ్రీహీతి వ్రీహ
భావతః ప్రత్యవాయవసద్భావతః పతతః కథం సదృశాసదృశాంతరసద్భావ ఇత్యత్రాహ తదేవేతి అనేన శుక్త్యాదిరజ
తాద్యవయవసద్భావః ఫలిత ఇత్యాహ శుక్త్యాదావితి శ్రుత్యైవ బాధితః ప్రతినిధిః శ్రుత్యైవాభిమతత్వేన ఫలితోఽయ
ద్ధావత్రివృత్కరణశ్రుత్యైవ బోధితత్వం ఫలితం తేజఃప్రచురరూప్యాంశశ్శుక్తౌ త్రివృత్కరణే సిద్ధమిత్యర్థః కథంశ
బ్దవ్యవస్థేత్యత్రాహ రూప్యేతి శుక్తౌ రూప్యయోస్సదృశే సతి పా శుక్తౌ రూప్యసద్భావసిద్ధిః శబ్దవ్యవస్థాయామభాయ
స్వ్యపోహతః కథం సిద్ధిశ్చేత్యత్రాహ రూప్యాదితియందాపి శుక్తౌ రజతైకదేశసద్భావే ప్రమాణాంతరమాహ రూప్యాది

తసంకల్పవాక్యేసనుగుణ్యేక్ష్వైతి జ్ఞాపితం ఏవం త్రివృత్కరణస్యాండసృష్టేః ప్రాక్సిద్ధత్వం జ్ఞాపయింతులవయు పత్రే
వుగత సంకల్పవాక్యస్య తదనుగుణత్వ జ్ఞాపనాయ బహుస్యామితి తద్ధ్యర్థము పాత్రం అండాంతర్వర్త్యగ్న్యాదిషు
త్రివృత్కరణస్య ప్రదర్శనాదండసృష్టేః పశ్చాత్ త్రివృత్కరణమితి శంకాయాం శ్రుతేరర్థమాహ ఏవం పాప్రుర్వ్యైణోపలభ్య
త ఇతి అగ్న్యాదిషు కతిపయవ్యక్తిషు త్రిరూపత్వప్రదర్శనం నైయత్యాబుద్ధ్యా అపి త్వండాంతర్భూతేష్వేవ ప్రత్యక్షయ

300 ఘుంరయోగ్యత్వాత్ తత్పూర్వోక్త త్రివృత్కరణసంభావనాప్రదర్శనార్థమితి భావః అంగసృష్టేః ప్రాగేవ త్రివృత్కరణమస్తీ

300

తి స్పష్టం జ్ఞాపయతి పురాణే చేతి అస్యాముపనిషది భూతత్రయస్య సృష్టేరుక్తత్వాత్ స్పష్టతయోక్తానాం మిశ్రత్వముక్తం
ఇదం తత్త్వాంతరసృష్టిప్రతిపాదకప్రకరణేషు తేషామపి మిశ్రీకరణస్య ప్రదర్శనార్థమితి జ్ఞాపనాయ చ పురాణ
వచనోదాహరణం వైష్ణవ ఇత్యనేన సాత్త్వికత్వాత్ ప్రామాణ్యం సూచితం సాత్త్వికేషు తథా[illegible] విష్ణోర్మాహాత్మ్య
మింస్మృత ఇతి వచనాత్ సంహతత్వం సమాగతత్వం చేత్యవస్థాద్వయమస్తి సంహతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యర్హసంయోగ
మాత్రం సమాగతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః ఏతద్ద్వయం భావాత్ స్పష్టం నాశకల్పవన్నిత్యాహ నానా వ
ర్యా ఇతి ఏతదుభయం ప్రాప్య సృజన్నితి హాసవత్యేతి ఏకైకస్మిన్ మతాని సంతి చేత్యవేః శబ్దాదిసర్వత్రప్రాయుజ్యై
రన్నిత్యత ఆహ పరస్పరసమాశ్రయా ఇతి అన్యేషాం భూతానాం సమాశ్రితానామేకం భూతం సమాశ్రయం ఆశ్రితా

బాధ్యత్వమితి ద్విధా ప్రవృత్తేశ్చ బాధితత్వం ప్రతిబద్ధా ప్రవృత్తిః కథం విఫలత్వం హానాత ఇతి మిథ్యార్థశబ్దాభ్యాం పరాభి
మతమిథ్యాత్వసత్యత్వే వివక్షితే ఏవమితి సర్వస్య సర్వత్వేఽపి వ్యవహారవ్యవస్థితిః హానోపాదానాదినియమః ఏవం భేదా
ఽయమస్య వైకల్యసాకల్యాభ్యామిత్యర్థః సాధారణీకారగ్రహణాభేదాగ్రహాదోషాదృష్టాని సర్వవాదిభిరభ్యుపేతాని
తావతా ప్రవృత్త్యాదిసంభవే పృథక్కల్పనాయామన్యేషాం గౌరవం స్యాత్ తత్రేష్టరూపరూపినిరంతరభానాత్ప్రవృ
త్తిః ద్విష్టరూపరూపినిరంతరభానాన్నివృత్తిః రూపరూపిణోరర్థవ్యంతరనిష్ఠత్వవిరోధిధర్మాంతరాశ్రితత్వ
భానవిరహేణ భానం నిరంతరభానం అత ఏవ భేదాగ్రహాత్ప్రవృత్తిశ్చ రజ్జుసర్పభేదాగ్రహాన్నివృత్తిర్న స్యాదిత్యాదిబా
ధ్యాని నావకాశం లభంతే యః పరమతే ఖ్యాత్యంతరహేతురభ్యుపేతః స ఏవాస్మాకం ప్రవృత్త్యాదిహేతుః ప్రభాకరై
ర్మంత్రార్థవాదార్థతాత్పర్యానభ్యుపగమాత్తైవ భేదాగ్రహేణైవ నిర్వాహః కృతః అత్ర తు మంత్రార్థవాదయోః ప్ర
తీయమానార్థే ప్రామాణ్యాభ్యుపగమాదుపనిషద్భాగవతం త్రివృత్కరణం తత్ప్రదర్శితం పంచీకరణమీశ్వరకర్తృ
కం సర్గవిశేషం తథా ప్రతినిధిన్యాయం భేదాగ్రహమప్యుపజీవ్య నిర్వాహః కృత ఇతి వైషమ్యం తత్ర భూతే భూతాంత
రభ్రమస్య త్రివృత్కరణేన నిర్వాహః స్ఫుటతరః సదృశే సదృశాంతరభ్రమస్య తు ప్రతినిధిన్యాయేనైవ నిర్వాహః న తు త్రి
వృత్కరణేనోపయోగ ఇతి కేచిదాచార్యాః త్రివృత్కరణమపి విజాతీయభూతారబ్ధే సదృశే విజాతీయభూతారబ్ధ

తి తతః కిమిత్యత్రాహ అత ఇతి ప్రతీతేః రూప్యసదృశతం రూ శుక్త్యాదౌ రజతాధ్యవసాయవసదాపి వస్తు స్వర్ణ్యదా గృహ్యే
తప్రవృత్తిః స్వసదా స్యాదబాధః స్వనూపపద్యత ఇత్యత్రాహ కదాచిదితి దోషః శుక్తౌ శాగ్రహాహో తుః ప్రచురగ్రహా
ణాభిభూతత్వాభావాద దృష్టవశాచ్చ రజతగ్రహణం। అదృష్టవశాచ్చాబాధస్యానూగ్రహాణాదితి పావస్త్యోత ఉదాహర
ణాంతరేష్వపి పవ్యవత్వం రుపాతత్ర దుక్తిః భూయస్స్వైన బాధ్యబాధకభావ ఇతి శుక్తి భూయస్స్వైనతదజ్ఞాన
౩౦౧ స్యబాధకత్వం తత ఏవ రజతాల్పత్వం సిద్ధం తేన రజతజ్ఞానస్య బాధ్యత్వమిత్యర్థః భూయస్స్వేనేత్యుక్తే భ్రాంతి జ్ఞాన
స్య రజత భూయస్త్వాత్తేన శుక్తి జ్ఞానస్య బాధ్యత్వ శంకా వ్యావృత్త్యర్థం। భూయస్స్వేన బాధ్యబాధకభావముపపా
301 దయతి శుక్తేతి ననుసాకల్యేసత్యపి వైకల్యం గృహీతం చేదన్యథాఖ్యాతిరితి నైవం సాపాన్వైకల్యస్య గ్రహే వైకల్యగ్రహః కిం
తు శుక్తి భూయస్స్వైకల్యేన గ్రహః తద్విరహేణ గ్రహస్తద్గ్రహా ఇతి ఫలితం భూయస్త్వస్య సాకల్యేన గ్రహః తన్ఘహా
తతయోర్గ్రహః తయోర్గ్రహయోరూపతోరూపాత్స్వభావాత్తథా విధగ్రహాత్మకత్వాదిత్యర్థః బహుప్రహారాప
భావప్రధానో నిర్దేశః పూర్వోత్తర రజ్జ్ఞానయోస్తథారూపత్వాదబాధ్యబాధకభావ ఇత్యర్థః। జ్ఞానస్య బాధ్యత్వం
నస్వరూపతః న చ విషయతః కిం తు బాధ్యప్రవృత్తిత్వం ఉత్తరజ్ఞానస్య బాధకత్వం పూర్వజ్ఞానజనప్రవృత్తి
నివారకత్వం అన్యథాఖ్యాతివాదేపి జ్ఞానస్య స్వరూపేణ బాధ్యత్వమనభిమతం అస్మాకం జ్ఞాన ఫలభూతప్రవృత్తేః

యమానానామవయవానాం రజతాద్యవయవత్వం న హి తే రజతాదిభిః ఆనయనివేశితాః ఉచ్యతే సంప్రతిప
న్నరజతాద్యవయవస్య సదృశాకారత్వమేవ తేషాం రజతాద్యవయవత్వం న తు రజతాదిభిరానయనివేశితత్వం
యథా సంప్రతిపన్నరజతాద్యవయవానాం న హ్యాపణస్థరజతాద్యవయవాః కుతశ్చిద్రజతాంతరాదేరానీయ
నివేశితాః ఏవమేవ పూతికాదిషు ప్రతీయమానానాం సోమలతాద్యవానామపి సోమలతాద్యవత్వం నాతిసంప్రతిప
న్నసోమలతాద్యవయవస్య సదృశత్వమేవ తచ్చ స్ఫుటతరప్రతీతిసిద్ధమబాధితం చ [illegible]పా శుక్తిశకలపూతికాది
షు రజతసోమలతాదిషు సాదృశ్యం నాప్రతిబాధకప్రత్యయ ఉదేతి తేషామవయవానాం విజాతీయావయవప్రా
చుర్యాదాకారకరత్వం ప్రచురక్షీరవినివిష్టాల్పసలిలస్యేవ ప్రచురకనకసంస్పృష్టరజతస్యేవ చ సంభవతి న స్వ
యం శుక్తితయాభిమతపుంజస్య శుక్తిత్వమపుష్కలం స్యాత్ విజాతీయావయవసంసర్గాత్ పురుషవ్యగపురుష
త్వవత్ పురుషవ్యగత్వం నామ పురుషత్వవ్యగత్వవిలక్షణం జాత్యంతరం న తు వికలం పురుషత్వం వ్యగత్వం
చేతి చేత్ తర్హి శుక్తితయాభిమతపుంజస్యాపి శుక్తిత్వరజతత్వవిలక్షణజాత్యంతరవత్త్వం స్యాత్ తతశ్చ పురు
షవ్యగపురుషవ్యవహారవచ్ఛుక్తివ్యవహారోపి న ముఖ్యః స్యాత్ విజాతీయసంస్పృష్టాయూభ్రమాదిష్వనభూతా
యాశ్శక్తేః పురుషేణ పురుషవ్యగస్యేవ శుక్త్యంతరేణ సాసాదృశ్యాభావాత్ సా సాదృశ్యమసతి పాతత్త్వావ్యవహార

సదృశాంతరభ్రమం నిర్వాహోపయికమితి చ సంప్రదాయః శ్రుతిస్మృతిభ్యః సూత్రభాష్యాదిగ్రంథానాం సార్వరస్యాత్తథా

వగమ్యతే అతః త్రివృత్కరణం శ్రవణపంచీకరణస్మరణాభ్యాం ప్రతినిధిన్యాయాచ్చ సదృశే సదృశాంతరబుద్ధిం యథార్థా

నిరూప్యతే ననుకథం సదృశే సదృశాంతరబుద్ధిం యథార్థాం నిరూప్యతే కథం సదృశే సదృశాంతరభ్రమస్య త్రివృత్కరణే

నైరుపయోగః న హి త్రివృత్కరణేతు పూర్వం రజతాద్యవయవాః సంతీతి తథా సతి త్రివృత్కరణనిబంధనం శుక్తౌ రజతా

౩౦౧ దిసంమిశ్రణం స్యాత్ న చ తదస్తి త్రివృత్కరణస్యాండసృష్టేః పూర్వభావిత్వాత్ ఉచ్యతే పాంచభౌతికేష్వపి పదార్థేషు

కించిత్కార్యం కేనచిత్ప్రచురేణ భూతేన పరిణామవిశేషవతారబ్ధం తత్ర యాదృశపరిణామయుక్తం యదుద్భూతప్ర

302 చురం యత్కార్యం తస్య తాదృశపరిణామవతా భూతస్య కార్యాంతరేష్వపి విద్యమానత్వాత్తేషు తథావిధ తదుద్భూ

తప్రచురతత్కార్యవిషయబుద్ధిరుపపద్యతే యద్యప్యవాంతరాకారవిశేషప్రత్య[illegible]దశాయాం నాస్తి త

థాపి త్రివృత్కరణేన కార్యానుప్రవిష్టస్య తస్య భూతస్య కార్యాంతరావయవసమానపరిణామసంభవాత్సదృశాంత

రబుద్ధిం యథార్థాం ఫలతీతి యథా త్రివృత్కరణేన శుక్త్యంతర్గతస్య తేజోంశస్య శుక్లభాస్వరరూపేణ పరిణా

మవతో రజతే సాదృశ్యాద్రజతావయవత్వమప్యుపపన్నం తాదృశాకారం యదుక్తం తత్తదుద్భూతవిశేషవంతమేవ పా

సన్ సమ్యగ్రజతాదయో నిరీక్ష్యంతే అతః శుక్త్యాదౌ రజతాద్యవయవసద్భావ ఉపపద్యతే ననుకథం శుక్త్యాదిషు ప్రతీ

తత్తద్రూపప్రతీతే అత ఏవ రజతవ్యవహారశ్చ వలంభః అతః శుక్త్యాదౌ రజతాదిబుద్ధిర్యథార్థైవేత్యుపపన్నం అల్పస్య
రజతస్య ప్రచురత్వేనాగ్రహణే న్యథాజ్ఞానప్రసంగ ఇతి చేన్న ప్రాచుర్యగ్రహణే భావాత్ అల్పత్వాగ్రహణమేవ పాత
త్రవిదవ్యాప్తి ప్రాచుర్యస్య ప్రతియోగ్యపేక్షత్వాత్ ప్రతియోగిభూతశుక్త్యగ్రహణే తద్గ్రహణే ప్రవృత్త్యసంభవాచ్చ శుక్త్య
పేక్షయా రజతాంశస్య ప్రాచుర్యం న గృహీతమితి నాన్యథాఖ్యాతిః నన్వల్పత్వాగ్రహణం నాల్పత్వప్రచురత్వగ్రహణం స్యాత్
భవన్మతే విభావాంతరభావః తథాన్యథాఖ్యాతిత్వమితి చేత్ న అల్పత్వాగ్రహణం నామ న ప్రాచుర్యగ్రహణం అపి త్వల్పత్వ
విషయం జ్ఞానసంకోచ ఇత్యన్యథాగ్రహణే భావాత్ నేదం రజతమిత్యత్ర నఞర్థః క ఇతి చేత్ శుక్తిత్వమేవేతి బ్రూమః యు
దాకారగ్రహణేన పూర్వజ్ఞానే లోకస్యాంతరాః ప్రవృత్తినివృత్తి వార్తానివారణం స ఏవాకారో నఞర్థః స చాకారః ప్రతియో
గిసాపేక్షో నేదం రజతమిత్యాదిశబ్దైస్తదనపేక్షైః శుక్త్యాదిశబ్దైశ్చ వ్యవహ్రియతే ఏవంభూతే భూతాంతరసద్భావాత్స
దృశే సదృశాంతరసద్భావాచ్చ శుక్తౌ రూప్యాదిబుద్ధిర్యథార్థేవముపపాదితం న పాస్పపత్నిధర్మాణాం సదృశే సదృశాంత
రసద్భావో భూతే భూతాంతరసద్భావో వక్తుం శక్యత ఇత్యత్రాహ స్వప్నేతి కథం కేచిత్సుఖరూపాః కేచిద్దుఃఖరూపాశ్చ
ఇత్యత్రాహ పుణ్యపాపానుగుణమితి భగవత్యైవ జగత్సృష్టేర్వక్తవ్యత్వాత్ స్వప్నేపి ఉపలభ్యతే తసదా చ ఉపలభ్యతే ఇత్యత్రాహ
తత్ప్రతీతి కథం దృష్టవిసజాతీయా ఇత్యత్రాహ తదాభావా ఇతి శ్రుతిదర్శయతి తథా హి తత్స్వప్నవిషయత్వమస్య

స్య ముఖ్యత్వం తదభావాద్ధి సింహో దేవదత్త ఇత్యస్య ముఖ్యత్వం శుక్లావయవప్రచురావచ్ఛిన్నత్వం పుష్కలం

తత ఏవ తద్వ్యవహారశ్చ ముఖ్య ఇతి చేత్ తర్హి రజతాంశస్య ప్రచురత్వాదేవ రజతత్వం నాస్తీతి రజతబుద్ధే

ర్బాధాదర్శనం న స్యాత్ అచ్యుతే పురుషత్వ ఏవ వ్యక్తిత్వస్యావయవసంఘాతవిశేషవృత్తిత్వాభావాదణుమాత్రేపి శు

క్తిత్వం పుష్కలపురుషత్వస్య తు సంఘాతవిశేషవృత్తితయా సంఘాతవైకల్యాత్తదపౌష్కల్యం జాత్యంతరం వా

303 తత్ర స్యాత్ శుక్తిత్వం తు న తథేత్యుక్తం అతః శుక్లావయవేషు శుక్తిత్వతద్వ్యవహారావుపపన్నౌ తత్ర విరుద్ధఖ

జాత్యంతరాభావాత్ శుక్తితయాభిమతే సంఘాతే తు శుక్లావయవప్రాచుర్యాత్ తద్ధర్మత్రయావ్యవస్థా శబ్దవ్య

వస్థా చోపపద్యేతే ప్రచురశుక్లాభిభూతత్వేన రజతాంశస్యాగృహీతత్వాద్గృహీతశుక్తివివక్షయా తద్విషయత్వే

న ప్రయుక్తశబ్దో ముఖ్య ఇత్యుపపన్నం న చ భ్రమాధిష్ఠానభూతాయాః శుక్తే[illegible]తయావయవయో

గితయా శుక్త్యంతరసాదృశ్యహానిః శుక్త్యంతరస్యాపి బహు రజతాంశమిశ్రత్వాత్ప్ర[illegible]తాంశాభిభవేన శుక్త్యంశసా

సాదృశ్యప్రతీతిరుపపద్యతే శుక్లావయవానాం తు పరస్పరసాదృశ్యముపపన్నతరం ఉక్తనీత్యా రజతాంశస్య

చ రజతత్వం ముఖ్యం తస్మిన్నంశే విరుద్ధజాజాత్యంతరాభావాత్ రజతాంతరావయవావయవసాదృశ్యం చ భ్ర

మదశాయాం గృహ్యమాణస్య తస్య ప్రచురశుక్తిగ్రహణాభిభూతత్వాభావాత్ రజతాంతరావయవసాదృశ్యప్ర

వింతి వ్యాఖ్యాత్వాత్ మతభేదేనాన్యాః శ్రుతేర్నాయమర్థ ఇతి శంకావ్యుదాసార్థముత్తరార్థస్య సూత్రకారాభిమత
త్వమాహ సూత్రేతి సూత్రార్థమాహాయమవిష ఇతి న జీవస్యేతి జీవస్యాపి స్వప్నదశాయాం సత్యసంకల్పత్వాద్యావి
ర్భావః కల్పిత ఇత్యత్రాహ తస్మిన్ లోకా ఇతి అనన్యథాసిద్ధస్య హి కల్పకత్వం పరమాత్మలింగశ్రవణేన స్వప్నార్థస్య
సృష్టేః పరమాత్మన్యేవోపపన్నతాత్ న జీవస్య స్వరూపావిర్భావః కల్పిత ఇత్యర్థః కథమపత్యదేవ శయనాన్యదేశాంతర
గమనాదేః పారమార్థ్యముపపద్యత ఇత్యత్రాహ అపవరకాదిస్థితిస్యాయం వేవస్యదుఃఖావహావస్థస్య సృష్టేరను
పపత్తేర్న తదా జీవస్య స్వరూపావిర్భావః కల్పిత ఇతి చార్థసిద్ధిః స్వశిరచ్ఛేదాదయ ఇత్యత్ర తత్త్వరూపదేహాంతర
శయనాన దేహాన్యవహారాభేదాగ్రహాత్కృతః న త్వన్యథాఖ్యాతికృతః ఏవం స్వప్నార్థేషు తత్ర దైనేకపురుషానుభావ్య
తత్వాలావసాయం స్వరూపభేదాగ్రహాత్తు వృత్తాదిభిర్భవతి పతశంఖాదౌ విప్రురస్య స్వప్న శ్రుతిదర్శనాయం తం న శక్య
త ఇత్యత్రాహ పతతి పతి వమవభస్త్రాకలమపి ప్రతీయ ఇత్యత్రాహ తత్రేతి తథాపి స్వప్నోऽస్తు రపి తద్రూపం గ్రాహ్యమిత్యత్రా
హ పిత్తేతి తథాపి సత్యాత్మతత్త్వే నాపి న పిత్తం గ్రాహ్యమిత్యత్రాహ పిత్తోపహతేన శ్విత్రదూరస్థశంఖస్యాపి సామీప్య
భావాత్ కథం తత్ర స్వం పిత్తద్రవ్యం గృహ్యత ఇత్యత్రాహ తద్గ్రహణేతి ఇత్యత్ర తం అత్ర తుల రూపి ద్రవ్యం చక్షుషస్సా
మర్థ్యే పిత్తద్రవ్యం గృహ్యత ఇత్యత్రాహ తద్గ్రహణేతి యథా దూరమపి త్వ తితః పతగానద్రష్టుం శక్యతే తథా

వాక్యస్య కథమితి శంకాయాం స్వప్నం పశ్యతీతి పూర్వవాక్యం స్వాన్తరయతి స్వప్నవిషయా ఇతి రథయోగా అశ్వాదయః
న భవన్తి దృష్టసజాతీయా న భవన్తీత్యర్థః ఆనన్దా ముదః ప్రముద ఇతి సాధారణభాగ్యదర్శనజాప్రీతిమాత్రే
అసాధారణభాగ్యప్రజ్ఞానజాప్రీతిః ప్రముదితవినియోగజాప్రీతిరానన్దః యద్వా విలక్షణవిషయదర్శనజాప్రీతి
మాత్రే తస్య స్వవినియోగార్హాక్షప్రజ్ఞానజా ప్రీతిః ప్రముదితవినియోగజ ఆనన్ద ఇతి ఏతైః శబ్దైర్విషయాలక్షణం
 తేముఖ్యార్థేష్వదృష్టవిసజాతీయతాప్రయోగాత్ వేశాన్తాః గృహాః యద్వా వేశాన్తాః పల్వలానీత్యర్థః కథముపప
ద్యత ఇత్యత్రాహ స్వాపకర్తృత్వేతి సర్వశక్తిమాకర్తా కేవలమపపన్నమితి భావః తచ్ఛబ్దప్రకృతజీవపరః అపి రుప్రసిద్ధప
 రమాత్మపరః వాక్యపూతవానరుక్త శంకాపరిహారార్థమస్య శ్రుతేరర్థమాహ యదపి సకర్తేతి సృజత ఇతి పదవి
రోధపరిహారాయ న భవన్తీతి నిషేధస్య సంకోచ ఉక్తో గౌణపవాదన్యాయేన కృతః అతః కాలాన్తరస్థాయిత్వపురు
షాన్తరానుభావ్యత్వాకారవిషయాణాం నిషేధః న తు తత్కాలతత్పురుషమాత్రానుభావ్యతదీయస్వరూపనిషేధః అతో
జాగ్రదవస్థానుభూతవస్తుసజాతీయా అనేకపురుషానుభావ్యాః కాలాన్తరానుస్థాయినశ్చ న భవన్తీత్యర్థః
స హి కర్తేత్యేతచ్ఛన్దముక్త్వా ద్వాపపాదకత్వేన వ్యాచష్టే తస్యేతి స్వప్నార్థస్రష్టా రథకర్తృకత్వసత్వకరణార్థం శ్రు
త్యన్తరమాహ య ఏష ఇతి స్వప్నార్థానాం పారమార్థ్యం పూర్వపక్షిశ్రుతా పారమార్థ్యం సూత్రకారేణ సిద్ధాన్తిత

క్వచిదితి దర్పణే దిష్ప్వితి సవ్యదక్షిణవిపర్యాసః కథమితి చేదుచ్యతే ఆపేక్షికోయం సవ్యదక్షిణభావః తత్ర స్వాభిముఖతయా
విపర్యస్తస్య సవ్యదక్షిణభావస్య దర్పణస్య ముఖస్య చాంతరాళగ్రహణమేవ విపర్యాసో దర్పణదేశగతః తేనాగృహీతాం
తరాళం ముఖమిత్యభిముఖస్య దర్పణస్య చాంతరాళగ్రహణే దాభిముఖ్యప్రతీతేర్వ్యాదార్శ్యః ఏవం మవినతా ఖల్వ
దిచదిజ్ఞ్యాపాపితి సర్వత్ర సర్వదిక్షు దక్షిణవామప్రాచ్యాది వ్యవహారః ప్రతియోగ్యపేక్షయా తత్తత్రాంతరప్రతియోగినో
దితరస్య చ నిరంతరాభానం అతోయమర్థః విషయం లక్ష్యమితి దిశాం బహుత్వం చ పదార్థ్యం ఘటాదిర్దిశః శ్రోత్రాదిత్యేవ
గవ్యూత ధ్రువచంద్ర ఇతి తతః కిమిత్యత్రాహ తత్రైకేతి స్వతబలు జలప్రసారిణో పి చాత్రస్యషతేజసో వక్రత్వం సంభవతి ద
ర్పణాదినా తద్దర్శనాదిహోష్యం గులశీవ వష్టంభాద్యుష్మాదినా తదుపపత్తిరితి తతః కిమిత్యత్రాహ అత ఇతి చంద్రదేశాద్వావి
తి ప్రతీత్యభావ పాతుశ్చంద్రైకతాపగ్రహణం దేశాంతరగతస్య తద్విశేషణకత్వం కథమిత్యత్రాహ దేశేతి తతః కిం ప్ర
తీతేర్వ్యధార్థత్వస్యేత్యత్రాహ తత్రాసావుగృహంతేన దేశద్వయవిశిష్టచంద్రగ్రహణద్వయం చ పారమార్థికమితి గ్ర
హణద్వయం శైష్ట్యాదగృహీతత్త్వమత ఏవాగృహీతపరస్పరభేదం చేతి భావః విశేషణద్వయవిశిష్టవిషయగ్రహ
ణద్వయమపి విశిష్టైకవం కథం న ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ తత్రేతి నహ్యేకేవలం చక్షురేకప్రతిపత్తిసమర్థం దృష్టం దేవ
దత్తాదిష్వపి తు సంస్కారసంస్కృతమేవ సమర్థం దృష్టం సంస్కారస్య విలంబితభావితాపి తు దానం నైకప్రతీ

పిసన్నికర్షోత్పత్తనకాలాదారభ్య నిరంతరమపేక్షాబుద్ధిస్తజ్జనితసంస్కారవద్భావంచ త్రుగ్భావేణదూరేపి గృహ్యా
తేతద్బుదిభ్యాద్ధః ప్రాభాకరైః పిత్రాపతిమాశంబద్రవ్యంచ నిరంతరం గృహ్యాతె ఇత్యుక్తం అత్రతురూపిద్రవ్యే చక్షుష
సామర్థ్యాత్పిత్రాద్రవ్యం గృహ్యాత ఇతి తత్ప్రకృమితి విశేషః స్పర్శేన తు విప్రశంబవదితి దృష్టాంతే చాయుం భావః నను
ంరుదిపిత్రాద్రవ్యశంబయోర్భేదాగ్రహే పిత్రాశంబవ్యవహారః తర్హి పదేపతవ్యవహారః కథం న స్యాత్। అన్యథా
३०२ బ్యాతావాకథంపటేపతవ్యవహారభావః భ్రమేణ సతి తన్మూలనిరూపణం కార్యం నతు సర్వత్ర భ్రమేణ భవితవ్య
మితిచేత్। తుల్యం జపాకుసుమస్ఫటికాదావపి దోషసంసర్గాదిర్భ్రమ ఇత్యత్రాహ జపేతి జపాకుసుమ
305 స్ఫటికమరీచికాజలాలాతచక్రాదిష్వపి ప్రాంతరేణ సంబంధాద్ధర్మప్రతీతిరితి నిరావహః జపాకు
సుమప్రభాసంబంధాద్రక్తప్రతీతిశ్శైత్యసంబంధాత్ మరీచిష్వపి తథా స్యాదిత్యత్రాహ స్వచ్ఛేతి మరీచికేతి
అదృష్టస్వనియామకత్వం సర్వైరపి బ్యాత్వంతరవాదిభిరభ్యుపేతం అన్యథా సర్వేషు సర్వదా సర్వత్ర సర్వవి
షయభ్రమప్రసంగాత్తదా చిదపి భ్రమాభావప్రసంగాచ్చ అలాతేతి అంతరాళాగ్రహణేతద్భిరోపిత్ర రకాలా
భావినో న్యత్ర త్ప్రదేశవిశేషాలాతసంయోగయోరంతరాళాగ్రహణే త్ర్యమాగ్రహణేదిత్యర్థః అంతరా
ళాగ్రహణే సతి కథం ంరుధాధ్యమిత్యత్రాహ చక్రేతి చక్రప్రతీతిః సమ్యక్చక్రప్రతీతిః కో విశేష ఇత్యత్రాహ

వమాహ ఖాతీతి అథవా కిమనేనేత్యాదిపాఠో బహుషు కోశేషు దృశ్యతే వ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాఖ్యాతశ్చ తత్ర ప్రవరాగధర్మ
విషయోపరోక్షప్రమేష్వేకేనైవోత్తరేణ పరిహారః కృతో భవతి కిం నానేన షడ్విధేన ప్రమాణేనాస్తి ప్రమత్రం కిం నో
పపద్యత ఇత్యనేనోపపత్తిరుక్తా కిం ప్రమాణం కథముపపత్తిరిత్యత్రాహ భగవతా వ్యాసేనేతి అఖిలం జగత్పూజితేత్య
నేనాస్య ధర్మస్య శ్రుతిమూలత్వం సూచితం కృష్ణద్వైపాయనతపోవృద్ధ్యాణాః ఇదగీనర్షముఖః వేదేతి పాఠః శ్రుతిప్రత్యక్ష
వలాన తాపవిశేషాదివమపి తత్పృష్టమిత్యర్థః తవాఽబాధ్యబాధకభావవ్యవస్థా కథమిత్యత్రాహ తత్రేతి నవాతత్సద
కపురుషానుభావ్యానాం తత్త్వాలోవసాయినాం చ సంభావితానాం మిథ్యాత్వమితి భావః॥ అథ శ్రుతిశ్రుత్యర్థాపత్తి
భ్యామనిర్వచనీయసిద్ధిం దూషయితుం ప్రథమం శ్రుతివాక్యనిరూపయతి యత్పునరితి అనృతేనేత్యాది శ్రుతిం
వ్యాచష్టే అనృతేనేతి పూర్వం నిరస్తప్రకారేణ నిర్వచనీయస్య ప్రామాణికత్వాత్తత్ర దుర్వ్యుత్పత్తి సార్యస్తేతి భావః అనృతశ
బ్దం వ్యాచష్టే ఋతేతరవిషయో హ్యనృతశబ్ద ఇతి ఋతశబ్దేన ఋతేతరశబ్దవిషయస్య సంప్రతిపత్తిస్సూచితా ఋతం తాభా
వస్యభ్యంతవిరోధినశ్చ భ్యుత్థమాత్రప్రమాత్రేయత్వానుపపత్త్యా తదస్య ఏవ నసర్థః స్వప్నం యోపి వక్తవ్య ఇత్యభిప్రాయః అ
నృతశబ్దార్థం నిష్కృష్టమృతశబ్దార్థమాహ ఋతమితి కర్మవాచి పుణ్యకర్మవాచీత్యర్థః న తు సత్యవాచీతి భావః
ఋతమిత్యత్రాహ ఋతం పిబంతావితి అస్మిన్ వాక్యే సుకృతస్య లోక ఇతి వాక్యశేషమితి భావః ఏవం విధవాక్యాంతరేషు

తిరిత్యర్థః చాత్రప్రష్టుర్జ్ఞానం తద్ద్వారావతిష్ఠత ఇత్యు గ్రహో త్రైకత్వ చంద్రమాత్రవిషయమవతిష్ఠత ఇత్యర్థః తస్యై
వేతి పాఠే చంద్రమాత్రస్యైవ గ్రాహకతయావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ఏకసామగ్రీభూత ఏవలాశ్రుత్రుషోః కథం ద్విసామ
గ్రత్వమిత్యత్రాహ ద్విరేవలాశ్రుత్రుషోరితి స్వతోనిర్దోషస్యేంద్రియస్య సదోషత్వం హాకార్యకల్పం తథాసామగ్రద్విత్వమ
పతిభావః తపాంసద్రైవ చంద్రద్విత్వం గృహ్యత ఇత్యత్రాహ ఉపగతేష్వితి। కథం దోషాపగమేఽబాహ్యప్రతిపత్తిరితి శంకాయాం
౩౦౬ ద్విత్వప్రతిపత్తి కాపాధికత్వమాహ దోషత్వేతద్వింతిగ్రాహ్యాకారద్విత్వమితి స్వదేశవిశిష్టత్వమేక ఆకారః అగ్రహోతాం
306
తరాకాశప్రదేశాంతరమేక ఆకారః తస్యాకారత్వం విశేషణత్వం న చానాకారస్యాకారత్వెనావధాయనం అగ్రహోతాం
తరాళస్యైసత్యప్రధానతయాభాత్తస్యైవ విశేషణత్వాత్ నేత్రప్రవృత్తి విభిత్తిగత ద్విత్వం చంద్రం చాగ్రహోతభేదం గృహ్ణాతి
తి ప్రభాకరాః యథా సంనిఖిద్రప్రభాకరమతేపన్యాస నేత్రవృత్తిద్విరాభూతాద్వైతు వి... వితన్వతిం ద్విత్వం చంద్రం
చయుంగపన్నిభాసం రుతి తత్రస ఇతి దేశగత ద్విత్వం చంద్రం చాగ్రహోతభేదం గృహ్ణాతి [illegible] ర్యాత్రస్యైష వచ్యచాక్షు
షతె జ్ఞాం గతిభేదరూపసామగ్రిద్వం రుజన్యమతిశ్రేష్ఠ్యాద గృహోతత్రమమ గృహోతభేదం చ జ్ఞానద్వయమగృహోత్రై
కత్వం చంద్రమగృహోతాంతరాళం దేశాంతరం చ నిరంతరం గృహ్ణాతి అతో ద్విచంద్రవ్యవహార ఇత్యర్థః ఇతి నిరవద్యం
యథార్థఖ్యాతిసమర్థనమిత్యర్థః ఖ్యాత్యంతరదూషణేనామమన్యాసమకత్రానాం స్వాభిమతత్వాత్త్రయత్నాభా

తశబ్దస్తదన్యవ్యావృత్త్యా వేదాత్మవిరోధికర్మపర ఇత్యర్థః నాసదిత్యాది అత్ర అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ న సత్తన్నాసదుచ్యత
ఇతి బ్రహ్మశబ్దవాచ్యశుద్ధాత్మస్వరూపవిషయం సదసచ్ఛబ్దప్రయోగః ప్రతిబంధేస్య నానుసంధేయః సదసచ్ఛబ్దయో
శ్చిదచిద్వ్యష్టివిషయత్వముపపాదయంతి అవ్యక్తేతి అవ్యక్తస్య స్వాంప్రశయః అవ్యక్తాచ్చిదచిద్వ్యష్ట్యోః శ్రుతిసిద్ధా అ
తస్తదారాత్రప్రశయం అవ్యక్త ఇత్యర్థః సత్యేష్వబద్ధాభ్యాం సచ్చ త్యచ్చాభవదితి వాక్యం [illegible] ప్రశిష్టం కార్యావస్థచేతనస్య
సచ్ఛబ్దోక్తత్వాదిహ సచ్ఛబ్దేన తదన్యవాచకేన నాసచ్ఛబ్దేన చ కార్యావస్థచేతనాచేతననిషేధః కృత్యః వాక్యాంతరైకార్థ్యా
దిత్యర్థః తమ ఆసీత్తమసా గూఢమితి తదనంతరవాక్యాభిప్రాయేణ చిత్సమష్టిభూతే తమఃశబ్దాభిధేయే వస్తున్యేక
క్యం వాక్యాంతరం చాహ సదసతోరితి న హి కాలవిశేషే అనిర్వచనీయమన్యథా నిర్వచనీయం వా అభ్యుపగమ్యతే అచిత్సమ
ష్టేః తమఃశబ్దవాచ్యత్వముపపాదయంతి తత్రేతి తమ ఆసీత్ మాయాం తు ప్రకృతిమిత్యనయోర్వాక్యయోః పూ
ర్వం క్రమేణోపాదానవివక్షాం చోద్యరూపేణ దర్శయంతి సత్యమితి పరిహరంతి నైతదితి కుత ఇత్యత్రాహ మా
యేంతి ఇతి పౌర్తావన్మాయాశబ్దవాచ్యప్రకృతిరిత్యభిప్రాయః ఐంద్రజాలికాదిషు మాయావిత్త్వప్రయోగదర్శ
నాన్మాయామిథ్యాశబ్దయోః పర్యాయత్వాదనిర్వాచ్యస్య మిథ్యాత్వాచ్చ మాయాశబ్దవాచ్యమనిర్వాచ్యమిత్యభి
ప్రాయేణ శంకతే మాయేతి పరిహరతి తదపి నాస్తీతి మాయాశబ్దస్య మిథ్యాపర్యాయత్వమేవ నాస్తి తథాహ్య

ప్రసిద్ధిశబ్దాభిప్రేతాం। యథా వృక్షస్య సంపుష్పితస్య దూరాద్గంధో వాత్యేవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గంధో వాతీత్యు
క్తం। ఏవమనృతాదాత్మానం జుగుప్సేదితి పుణ్యప్రతియోగిన్యనృతశబ్దః ప్రయుక్తః తస్మాదృతశబ్దః పుణ్యవాచి
పుణ్యమపి హి మోక్షవిరోధి తదర్థమనృతశబ్దః తత్ర పాపమాత్రప్రతీత్యాదదృష్టమితి శంకాయాం మోక్షప్రకరణో
క్తం పుణ్యం వివక్షితం యతం కర్మేతి యమయం మోక్షస్య సుకృతం దుష్కృతమభయం విరోధిత్వతస్తూభయం పాపం ప్ర
తో న హి సమాసాంతర్గతయోః శబ్దనభినం పానం పాతఫలకర్మపరత్వార్థః పరమపురుషార్థానవేషం తః
302 తత్ప్రాప్తిఫలవిలంబనేన కర్మణి తమభ్యుచ్చ్యే సిద్ధిం విందతి మానవ ఇత్యేతత్సూచితం। అనృతశబ్దస్య బ్రహ్మప్రాప్తివిరో
ధిపరత్వే సతి బలం ఇతరశబ్దస్య బంధకేతరకర్మవాచిత్వసిద్ధిరితి తదర్థతత్త్వావిర్భావాయ కేచిదుపపాదయంతి ఏతమిత్యు
307
తాంనృతశబ్దయోరేవమన్యతాదాత్మానం జుగుప్సేదిత్యాదిషు శ్రుతిషు పుణ్యపాపపరత్వస్య సిద్ధత్వాత్ సుకృతం
న దుష్కృతం సర్వే పాప్మానోఽతో నివర్తంతే క్షీయంతే చాస్య కర్మాణీత్యాదిషు సుకృతదుష్కృతయోరుభయోరపి
మోక్షవిరోధిత్వశ్రవణేన మోక్షప్రకరణేషు ముముక్షోః సంసారాఖ్యానిష్టఫలప్రదత్వేనోభయోరపి పాపశబ్దా
భిధేయత్వాదస్యానృతశబ్దవాచ్యస్యాస్మిన్వాక్యే బ్రహ్మప్రాప్తివిరోధిత్వశ్రవణేత్తు స్వాంతరాయో వ్యైత్రేయేత్యాది
షు పుణ్యపాపరూపకర్మణో మోక్షవిరోధిఫలత్వశ్రవణాదనృతశబ్దస్యానిర్వచనీయవాచిత్వేన వ్యాఖ్యాభావాచ్చాన్య

అపిచ తచ్ఛేషిత్వం జీవస్యైవ తచ తత్తిరోధేయత్వం తస్యైవ త్యాష్యశ్రవణాదిత్యర్థః మాయాబిభహో జీవస్యైవే
త్యస్మిన్నర్థే పరొక్తవెపవచనమాహ అనాదితి ఇంద్రో మాయాభిరిత్యత్రానేకవిచిత్రశక్త్యభిధాయిత్వం బహు
వచనాదవగమ్యతె యమెతిస్పష్టం నిగమయతి ఇతీతి మాయాశబ్దస్య మిథ్యాభూతేషు విషయెషు ప్రయోగా
దృశ్యతే చేత్తత్రాలాక్షణికః స్యాత అర్థస్య సత్యాభావేన తస్యాశ్చర్యత్వాభావాత్ ప్రకృతేత్తుత్రుప్తిత్వాదివిషయత్వా
దాశ్చర్యరూపః మంత్రౌషధాది శబ్దశ్చర్యరూపఇతి మవెతిస్పష్టం తస్మంబంధాల్లాక్షణికత్వం అథశ్రుత్యర్థాపత్త్యా
నిర్గుర్వచనీయత్వసిద్ధిం దూషయతి నాపి తిప్రతి జ్ఞాతవయ్పపాదయతి నహీతి అజ్ఞానాపరికల్పనెనుపపత్త్యర్థా
స్తిత్వత్రల్పునవానుపపత్తిః విరుద్ధధర్మశ్రవణాదిత్యభిప్రాయః తచ్చ బాధవగతవిశెషణస్యత్రాపి సమానవిభ
క్తిశ్రుతిసిద్ధంయాహ్యాకళ్పపరిత్యాగః తథాశ్రుతహానస్యాన్యయ్యత్వాత్ తచ్చ బాధవగతవిశెషాః సకారాశ్చ ఇతి భావః
ఐక్యోపదేశానుపపత్తిరితి చేత్తత్రాహ ఐక్యేతి జీవపరయోర్వాయసంబంధ తదనంహో త్వాభ్యాం హ్యావ్యవిరోధః
జీవశరీరకస్యపరమాత్మన ఐక్యాభిధానే హొయసంబంధస్య జీవద్వారకత్వయావిరొధః పరిహృత ఇత్యర్థః ఉపప
న్నతరః ముఖ్యత్వయొపపన్న ఇతి భావః జీవవాచి శబ్దేన తచ్ఛరీరకబ్రహ్మాభిధానమముఖ్యమితి చేత్తత్రాహ అనె
తిశ్రుత్యర్థాపత్త్యాసిద్ధింనిగమయతి అతఇతి ఇతిహాసపురాణయోర్బ్రహ్మ జ్ఞానపరత్వాభావం ప్రతిజానీతెన్న

పగవతః పునర్ధాత్వర్థే భేదాగ్రహాద్యోరన్యతరేణాపి పాపస్పర్శాభావాత్తద్విషయత్వం యుక్తమిత్యనిర్వచనీయ
వాచిత్వం నాస్తీతి భావః తదుపపాదయతి నహీతి మాయాశబ్దప్రయోగవిషయేషు విధాత్వానను వృత్తే
రిత్యర్థః సత్యేషు మాయాశబ్దప్రయోగం దర్శయతి యథేతి నహి జ్ఞానబాధ్యానామేకైకశః ప్రత్యేకధృ
త్వమస్తి తస్మాదేకైకశో మాయానాంచైతేధృత్వవచనాన్మాయాశబ్దసాసత్వపరత్వమితి। అనుయాయినఏవప్ర
305 వృత్తినిమిత్తత్వాన్మాయాశబ్దప్రయోగవిషయేషు సర్వేష్వనుగతమాశ్చర్యత్వమేవ మాయాశబ్దప్రవృత్తిని
త్తమిత్యాహ ఉతఇతి ఆశ్చర్యత్వం విస్మయనీయత్వం తచ్చ విచిత్రార్థసర్గకరత్వాత్ విచిత్రశబ్దో నానావిధవా
308 చీ నానావిధకార్యకారిత్వప్రయుక్తే విస్మయనీయత్వం మాయాశబ్దవాచ్యశ్చర్యవాచీతి భావః తస్యాదాశ్చర్య
త్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తం। అసత్యేషు సత్యేష్వపి మాయాశబ్దప్రయోగవిషయేష్వాశ్చర్యత్వం విధృతప్రకృతే రా
శ్చర్యత్వమేవ మాయాశబ్దాభిధేయత్వనిబంధనమిత్యాహ ప్రకృతేరితి తదుపపాదయతి అస్యాదితి విచిత్రా
ర్థకారిత్వప్రయుక్తే రాశ్చర్యరూపత్వమితి న మాయామాత్రసూత్రవిషయభాష్యవిరోధః ఏవం మాయాశ
బ్దార్థే ఉక్తే అథభగవతో మాయాసంబంధశ్రవణాత్ తద్వ్యక్తిశంకాపదాసాయ మాయాతిపదగతము
క్తార్థే యత్ప్రయుక్తం యథార్థమాహాపరపురుషస్యేతి మాయాతిపదోక్తమాయాసంబంధానత్రిరోభావ్యత్వం

పృథక్ః యదా న కేవల మాత్మవిద్భిరేవాసత్త్వ ముపలభ్యత ఇతి అపి ఖ్యుబ్జైరపతి భావః న కేవలం శాస్త్రప్రమాణేన
లౌకిక జడగ్రాహిప్రమాణేనాపి తస్య మిథ్యాత్వం సిద్ధమేతత్ప్రత్యక్షం భవతి తస్మాన్న విజ్ఞానవ్యక్తత ఇత్యర్థః వినాత్మభూత
విజాతీయభేదనిషేధముపసంహరతి తత్రాహ తస్మాదితి విజ్ఞానమేకమిత్యర్థః సజాతీయరూపాత్మభేదనిషేధప
రం భేదదర్శననివృత్త్యా జ్ఞానమూలం నిజకర్మైవేతి భేదదర్శనం సజాతీయభేదగ్రహణ తదుత్తరోత్తరభావినా
ర్యా జ్ఞానహేతుః తస్యాపి పూర్వకర్మైవ ఇత్యర్థః దేహాదేవాదే శరీరభేదహేతుస్స ఏవేత్యవధారణాభిప్రాయః యద్వా దేహాదే
వాదిశరీరభేదప్రతీతిహేతుకాజ్ఞానమాత్మని దేవత్వాద్యారోపణరూపం తస్య హేతుః కర్మైవేత్యర్థః అనాత్మన్యాత్మ
బుద్ధిరపి అజ్ఞానశబ్దవాచ్యత్వం యదుక్తం తస్య అపి మూలాజ్ఞానకార్యత్వాత్ శ్రౌతం తాం చాప్యవిద్యాం తరూః పురు
షం కులనందనం అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యేతి తస్య అజ్ఞానపరత్వం రూపావిద్యాశబ్దవాచ్యత్వాచ్చ జ్ఞానం విశుద్ధమితి
స్వగతభేదనిషేధః విశుద్ధం విమలమితి అవిద్యాకృతప్రతభేదదర్శనరహితమిత్యర్థః తత్ప్రతశోకాదిరహితమి
త్యాహ విశోకమితి ఏకం సదైకమితి సజాతీయవిజాతీయభేదవిరహోనువాదః యద్వా ఏకమితి సజాతీయ
విజాతీయభేదనిషేధానువాదః సదైకమిత్యుక్తప్రకారేణ స్వగతభేదరాహిత్యముచ్యతే పరమపరేశాదిశబ్దవా
చ్యం చిన్మాత్రమేవేత్యాహ పరమ ఇతి నేదం పరమం తత్త్వమేవాత్రమిత్యాహ సదాశివ ఇతి సార్వవహారభూతం సమం

తిహాసెతిన త్విత్యాది। బ్రహ్మైకమెవ తత్త్వమితిప్రతిజ్ఞాయెతి జడాజడయొః స్వరూపైక్యయొగెన సామానా
ధికరణ్యస్య బాధార్థత్వాత తదుత్తర శ్లొకెషు తత్వవ్యతిరిక్తస్య మిథ్యాత్వకథనాచ్చెత్యభిప్రాయః విజ్ఞానవిజృం
భితాని వివిధం జ్ఞాయంతె అనెనెతి విపరీతం జ్ఞాయతె అనెనెతి వాంతకరణవృత్తిత్వా విజ్ఞానమవిద్యా న కర్మణయు
దాతు శుద్ధమిత్యాదినా తస్యహి వ్యతిరెకొ వక్ష్యతె విజ్ఞానవిజృంభితానితి యొజనా నంయుక్త్రా అస్వరస్యాత్తె
విజృంభితానితి నపుంసకాంతపదస్య పుల్లింగభెదశబ్దవిశెషణత్వయొగెన విజృంభితశబ్దస్య భావార్థప్రత్య

308 యాంతత్వెన షష్ఠసమాసస్యాయుక్తత్వాచ్చ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యావిద్యాపరికల్పితత్వం వ్యతిరెకముఖెన స్థిరీకరొ
తి త్యాహయదాత్వితి శుద్ధమవిద్యారహితం నిజరూపితత్త్రైతభెదదర్శనరహితం సంకల్పతరాః సమంతాత్కల్ప్య

309 తెనెనెతి సంకల్పః దొష వస్తుషు వస్తుభెదా ఇత్యత్ర వస్తుష్వితి బహువచనెన షాణ్ముఖ్యం జడాజడలక్షితె వస్తు
ని జడగతభెదాన సంభవంతీత్యర్థః యద్వా ఏకొ వస్తుశబ్ద ఆకారపరః జడగత[illegible]ర భెదాన భవంతీత్యర్థః
వస్తుష్వపి కిం ముహుః ఫలత్వమితి శ్లొకద్వయెన ప్రథమెనార్థస్వభావ ఉక్తః ద్వితీయెనొదాహరణం దర్శితమి
తి భిదా తత్ర కుతొ హాతత్వం ఏవం సతి కుతః పరమార్థ ఇత్యర్థః క్వచిన్న పరమార్థత్వెనొపలబ్ధం చెత్థం
తత్రప్రావణ్యమితి శంకాయాముచ్యతె స్వకర్మస్వపి తాత్మనిశ్చయైరితి తత్వార్థనిశ్చయవిరొధికర్మవశాది

పపాదనాత్ విజ్ఞానశబ్దస్య వచసానిర్వచనీయపరత్వమపి తు కర్మపరత్వమేవ యుయుజ్ఞః పశురిత్యాదిస్వర
స్యాత్ అన్యత్ర శరీరాకృతిభేదాత్ స్తుభూపైతే కర్మయోనయః అవిద్యా కర్మసంజ్ఞాన్యాబాప్యా కర్మవృత్తిప్రజ ఇ
తి స్యాదివచనాచ్చ చిదచిద్వివేకో ప్రత్రియంయత ఇత్యభిప్రేత్య తదనుగుణసంగతిమాహ అత్రేతి అత్రాస్మిన్ ద్వితీయాం
శే విస్తీర్ణమితి స్వరూపవిశేషణం విస్తీర్ణశబ్దేన స్థౌల్యం వివక్షితం సంసృష్టస్థూలరూపేణ ... త్వావియుక్తం సూ
క్ష్మరూపమయుచ్యత ఇతి భావః యద్వా విస్తీర్ణమితి క్రియావిశేషణం అత్ర రత్ర విన్ధ్యాల్పత్వం వివక్షితం చేత్ పూర్వం
విస్తరేణ కథనమనుపపన్నం న హి పూర్వమేవ భ్రాంతస్య భ్రమాంతరాపాదానం కార్యం తస్మాత్ పూర్వం విస్తరేణ
భువనకోశస్య కథితత్వాత్ అల్పత్వం వక్ష్యత ఇతి భావః వక్ష్యమాణమాదిభరతచరితం వాల్పత్వం విస్తరరూపం
తత్సంక్షేపశ్చాయం వక్ష్యమాణసంక్షేపః ఉక్తసంక్షేపశ్చ ద్వి శబ్దేత ఆత ఉక్తసంక్షేపశంకాం ద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ అ
నుక్తమితి అనుక్తం సంసృష్టరూపాంతరం కథ్యత ఇతి శంకావ్యావృత్త్యర్థమాహ రూపాంతరమితి వియుక్తమి
పృథక్ః విన్ధ్యాల్పమతిరేకేణ వక్తవ్యం సకలమనుక్తం తస్మాదనుక్తం వక్తవ్యం రూపాంతరం నామ విన్ధ్యాల్పం నా
న్యదితి శంకాయాం విన్ధ్యాల్పం నానుక్తం రూపాంతరమాహ చిదచిన్మిశ్ర ఇతి చిదచిన్మిశ్రే జగతి ల్పానేన సంక్షేపః
శ్రూయతాం పునరిత్యత్ర పునశ్శబ్దవ్యాఖ్యా హో భవతి చిదచిదాత్మకే జగతి స్థూలరూపమనుక్తం తత్ప్రపంచజగతీదమ

తాద్వ్యవహారావచ్ఛేదం భువనాశ్రితం భువనేనాధిష్ఠానతయా ఆశ్రితమేతద్వ్యవర్తతే తత్రాపి హేతుం రజ్జ్ఞా
నవిమిత్యేవాక్రమిత్యర్థః। యదా భువనాశ్రితం భువనమాశ్రితం సంవ్యవహారభూతం వ్యావహారికం ఏతద్భ్రాంతసి
ద్ధం సత్యత్వం యతః తత్రాపి కారణమవిద్యేత్యుక్తమిత్యర్థః। ఏతదభిప్రాయేణ హి తస్య భువనాదేస్సత్యత్వం వ్యావ
హారికమిత్యుక్తమితి వ్యపదేశో ద్రష్టవ్య ఇతి తస్మాదితిహాసపురాణయోర్బ్రువత్స్వజ్ఞానవాదినా ద్రష్టవ్య ఇతి నవ
300 కుర్యాం శక్యమిత్యర్థః। ఏతత్ప్రతిక్షిపతి నైతదేవమిత్యాదినా నైతత్ చినత్తి ప్రబ్రవత్యాజ్ఞో అవిద్యాసంబంధిత్వమవిద్యాకల్పి
తత్వేన ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం చ యదుక్తం న తత్ప్రామాణికమిత్యర్థః। తథా సత్యర్థవిరోధాత్ప్రకరణవిరోధాచ్చ శ్రు
310 తాత్పర్యవిరోధా విశేషమయా ఈర్భగవానిత్యాదిపదానాం లాక్షణికత్వాత్ప్రపంచస్య ధర్మిగ్రాహకప్రమాణవిరోధా
చ్ఛ్రుతేస్సవిశేషవస్తుపరత్వోపపాదనేన స్వతస్సిద్ధిరుద్ధార్థపరత్వోపాతాత్పర్యోక్తేశ్చ తర్కవిరోధాచ్చేతదభా
వః తత్రార్థవిరోధో నామ సర్వజ్ఞత్వాదిగుణకస్య జ్ఞానాదిప్రసక్తివిరోధః అవిద్యాయోగ్య ... యతి రోధానాద్యను
పపత్తిశ్చ ప్రపంచస్య విస్తరేణోపపాదనే ప్రతిపాదనవైయర్థ్యం ప్రకరణవిరోధః అన్యత్సుస్పష్టం దశశ్లోకేఽపి యమస్తి నాస్తి స
త్వాసత్త్వవిజ్ఞానావిజ్ఞానాదిశబ్దా ఆత్మానాత్మవిషయా ఇతి నాత్రగానం తత్ర నాస్తి సత్యశబ్దయోః కిం జ్ఞాన
బాధ్యత్వం ప్రవృత్తినివృత్తం ఉత పరిణామిత్వమితి విచారి పరిణామిత్వపక్షే సావయవమస్తి వపాఫలత్వమిత్య

పయుంయుమాకార ఇత్యర్థః ఏతదుపపాదయతి తథా షోత్పాదినా దశశ్లోకానాం న భగవదాత్మకత్వము సాధార
ణప్రతిపాద్యం తత్తు సర్వప్రకరణసాధారణం అసాధారణప్రతిపాద్యం తు ప్రకృతిపురుషవివేక ఏవ శాస్త్ర
స్యోపనిషదర్థోపబృంహణపరత్వాత్ సాంఖ్యాదిమతవ్యావృత్త్యర్థం సర్వప్రకరణేషు భగవదాత్మకత్వముచ్యతే
అత్రాసాధారణప్రతిపాద్యం తు ప్రకృతిపురుషవివేక ఏవేత్యేతదభిప్రాయేణ పాపూర్వ్యజ్ఞానమాత్రం రూపాంతరమి
త్యుక్తం భగవదాత్మకత్వస్య సర్వప్రకరణసాధారణ్యం పాపూర్వమప్యేతదసకృదుక్తమితి ఉత్తరత్ర చ వక్ష్యతే
దశశ్లోకస్థసామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబంధనమితి జ్ఞాపయితుం పూర్వశ్లోకము పాదత్రయముదంచ్వి
తిబలమిత్యభిప్రేతం ఫరితమర్థమాహ అంబునో విష్ణోరితి నహి బాల్యవస్థాంతరం శరీరభూతస్య వత్సత్వేనావ
స్థాంతరే చేతనస్వరూపైక్యమస్తి అపి తు సర్వావస్థమపి తద్వపుః శరీరమేవేతి భావః తస్య చ విష్ణురాత్మేతి అభిప్రే
త్యేత్యర్థః ఏవం రూపశరీరాత్మభావ ఇతి వార్థః సకలశ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబృంహణరూపస్యేతి అనధత
శాఖాస్వపి తాదాత్మ్యోపదేశోస్తి తస్యాయమేవార్థ ఇతి జ్ఞాపనం తాదాత్మ్యోపదేశోపబృంహణం యదప్రత్యక్షుస
కలశ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబృంహణం నానాధీతశాఖాసు తద్విరుద్ధార్థప్రతిపాదనం నాస్తీతి జ్ఞాపనం అ
త్రేతి శబ్దత్రయస్యానేన శ్లోకేన భగవాని వమమర్థమభిప్రేత్యాయమర్థ ఇత్యాపాత్యస్య యుప్రకాశః న కేవలమత్ర

పిరూపాంతరం పునరుచ్యత ఇతి తస్యార్థః సత్తామాత్రమగోచరం వచసామాత్మసంవేద్యమిత్యాదివాక్యోక్త
విశేషణమాహ చిదంశో వాఙ్మనసాతిద్వైతే నేంతథ్యదర్శిన ఇత్యాదివాక్యానాం భేదనిషేధపరాణామర్థమాహాది
నిధానంరూపాం అస్పృష్టేత్యాది చిదంశస్య జ్ఞానైకాకారత్వం అచిదంశస్య పరిణామాస్పదత్వం చ వివక్షితం తద్వా
స్తినాస్తిసత్యాసత్యాదిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తత్వేన కిమర్థమత్రోక్తమితి చేత్ ఉచ్యతే శాఖావిశేషస్య చ్చుత్యవాప్యభవ
311 తి। విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ సత్యమభవదిత్యాదివాక్యేష్వస్తినాస్తిసత్యాసత్యాదిశబ్దానాం శ్రూయమాణానామనథ
తశాఖాగతానాం చ కిం జ్ఞానబాధ్యత్వాబాధ్యత్వే ప్రవృత్తినిమిత్తభూతే ఉత పరిణామిత్వాపరిణామిత్వే ఇతి శం
కాం నిరాకర్తుం పరిణామిత్వాపరిణామిత్వే ఏవ నాస్తిత్వస్త్యాదిశబ్దార్థః న తు జ్ఞానబాధ్యత్వాబాధ్యత్వే ఇత్యభిధా
నథ తత్శాఖ్యార్థజ్ఞాపనార్థమితి పృథివ్యాదితత్త్వానాం సంఘాతవిశేషావస్థారూపమేవ జీవం ప్రతి శరీరత్వం దృష్టం న
త్వేకైకస్య మనుష్యాదిశరీరాణామపి తాదృశపిండావస్థయైవ పాశరీరత్వం దృష్టం [illegible]గర్భే ద్వ్యవస్థాయామితి చిద
చితః ప్రత్యేకమవస్థావిశేషే భగవచ్ఛరీరత్వాభావశంకావ్యావృత్త్యర్థమాహ ఉభయమితి చిదచిద్రూపముభయ
మనేన్యాస్య సంస్పృష్టం చ భగవచ్ఛరీరమిత్యర్థః నిష్కృష్టస్య భగవచ్ఛరీరత్వప్రతిపాదనాద్భగవంతం ప్రతి శరీరత్వ
స్య నిరుపాధికత్వస్య స్వరూపప్రయుక్తత్వం ఫలితమితి మన్త్వావస్థాయామపి జీవస్య భగవచ్ఛరీరత్వసిద్ధిః ఏతద్వా

రిణామిత్వాదస్యాత్మకత్వం ఫలితం స్యాదిత్యభిప్రాయేణోక్తస్య చ నాస్త్యాత్మకత్వమాహ తురీయమిత్యాహేత్యుక్తం వ్యాఖ్యే-
యప్రతీకముపాదత్తే జ్ఞానస్వరూప ఇతి అత్ర జ్ఞానస్వరూపో భగవానితి సామానాధికరణ్యస్య శరీరశరీరిభా-
వనిబంధనత్వం న కేవలం పూర్వశ్లోకే యదంబవైష్ణవః కాయ ఇత్యుక్తత్వాదేవ గమ్యతే అస్మిన్నపి శ్లోకే అశేషమూ-
ర్తిరిత్యనేనాపి జ్ఞాయత ఇత్యభిప్రాయేణాదావాచష్టే అశేషేతి అశేషశబ్దేనాభిహితోపి వి[illegible]ఖావిశేషే భగవంతం ప్రతి తస్య
మూర్తిత్వం విహితం స్యాత్ అప్రాప్తత్వాత్ తత్పునస్తు వస్తుభూత ఇతి దేవమనుష్యశైలాబ్ధిధరాదివస్తుభావ-
నిషేధానుపపన్నః అతోశేషశబ్దః క్షేత్రజ్ఞవిషయ ఇత్యభిప్రాయేణాశేషేత్యత్ర జ్ఞానాత్మనేత్యుక్తం అత్ర జ్ఞానస్వ-
రూపాదిశబ్దానాం పరమవిశేష్యపర్యంతాభిధాయిత్వేపి విశేషణవిశేషణేవ తాత్పర్యం అతో జ్ఞానస్వరూప-
త్వం విశేషణభూతజీవస్యైవ విధేయతా యథా లోహితోష్ణీషా ఋత్విజః ప్రచరంతీత్యత్ర విశేషణగతం లోహిత్యమే-
వ విధేయం పరంపరయా ఋత్విక్ప్రచారకవర్గవిశేషణం తద్వత్సారిస్వవాసన్యాదిభిర్నృసింహమూర్తిర్భగవాం-
శ్చైత ఇత్యాద్యుదాహరణం ద్రష్టవ్యం జ్ఞానస్వరూప ఇత్యత్ర నదివ్యాత్మస్వరూపస్య జ్ఞానస్వరూపత్వముచ్యత ఇతి శం-
కనీయం సర్వకర్మత్యాగేన జ్ఞానముపాస్యతామితి వివరణేనుపపత్తేః నహి దివ్యాత్మస్వరూపస్య కర్మత్యక్తతరా-
గద్వేషాదిహేయసంబంధప్రసంగః న తు వస్తుభూత ఇత్యస్యార్థః స్వమూహాన్ దేవమనుష్యాదితిః శైలాదిస్థావరా

312

సమష్టిశ్లోకగతవ్యధికరణనిర్దేశేన వ్యష్టిశ్లోకగతసామానాధికరణ్యం శరీరశరీరిభావనిబంధనమితి జ్ఞాయ
తే అపి తత్ప్రదేశాంతరే వ్యష్టివస్థానాం భగవంతం ప్రతి శరీరత్వం సామానాధికరణ్యస్య శరీరశరీరిభావనిబంధ
నత్వం చాస కృత్స్నం రోక్తమిత్యాహ అస్మిన్నితి శరీరాత్మభావస్య సామానాధికరణ్యహేతుత్వం కంఠోక్తం విశ్వరూ
పాంయుతోవ్యంయుఇతి తథాన్యత్రాపి సర్వగత్వాదనంతస్య సవాహాం సర్వం సమాప్నోషి తతోసి సర్వ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం
తదిదమిత్యాదినా జ్యోతీంషి ఇత్యాదిశ్లోకే పాదత్రయస్యార్థః ఉచ్యతే సంస్పృష్టస్య భగవదాత్మకత్వముక్తమిత్యర్థః ప్ర
ధానాదివిశేషాణాంతం చేతనాచేతనాత్మకమిత్యుక్తత్వాజ్జ్యోతిరిత్యాదిశబ్దాః సంస్పృష్టజీవవాచినః అథోత్తరశ్లోక
సంగత్యర్థః విశిష్టవాచ్యార్థానువాదేన చతుర్థః పాదార్థం దర్శయతి అత్రాస్యాత్మకమితి యదంభ్విత్యాదిశ్లోకే
నవైయధికరణ్యేన సమష్టివ్యష్టిచిదచితోర్భగవదాత్మకత్వముక్తం వ్యష్టివస్థయోః సంస్పృష్టయోరసంస్పృష్టయో
రపి తయోః సామానాధికరణ్యేన భగవదాత్మకత్వముచ్యతే జ్యోతీంషి ఇత్యాదిశ్లోకే న[illegible]దత్రయేణ వ్యష్టివ
ష్ఠయోః సంస్పృష్టయోస్తయోస్తదాత్మకత్వముక్తం చతుర్థపాదేన తు నిష్కృష్టయోరపి తదాత్మకత్వముక్తమి
త్యర్థః అనంతరశ్లోకమవతారయతి ఇదమితి అచిదంశస్య నాస్యాత్మకత్వనిబంధనమేవ తాత్పర్యవిషయః అ
చిదంశస్యాపి మిథ్యాత్వశంకావ్యుదసనీయా అతస్తస్య పరిణామిత్వాన్నాస్యాత్మకత్వ ఏవ తాత్పర్యం చిదంశస్యప

రపాతంపరిశంఖింతత్ప్రతరాగద్వేషసుఖదుఃఖాదిరపాతంనిజరూపిఆవిభర్గాతస్వస్వరూపంసంకల్పశబ్దవాచ్య
చేష్టైవకేకృతాత్మకల్పనశబ్దేనసవిత్తైకకారఇతిపాశాబ్దికాఃపూర్వవత్సద్వారకమితివాచ్యచేష్టైఆత్మకల్పనమూలాల
కర్మఫలభూతాఇతివహాత్మనూరకకృతాన్యనుసంధానఫలందేవాద్యాకారేణస్వాత్మన్యేవాభ్యానుసంధానం।తదాహ
రేకైకంవిజ్ఞానశబ్దేనసంకల్పశబ్దపర్యాయార్థఃసిద్ధంసుఖదుఃఖేవాకర్మఫలంతత్ప్రసిద్ధంవస్తుష్వేతత్తాహకర్మఫలత్వమితిశంకా
ంశ్యలాంతద్భోగార్థాఇత్యుక్తంసుఖాదిభోగద్వారభూతత్వాద్దేవాదిభేదఃకర్మఫలమిత్యర్థఃభోక్తాభోగ్యంప్రేరి
తారంచమత్వేత్యాదిషుభోగ్యశబ్దార్థఃస్పష్టీకృతోభవతితద్భోగార్థాఇత్యనేనభోగస్థానభోగోపకరణానాంభోగ
సిద్ధిప్రయోజనత్వమేవభోగ్యత్వమిత్యర్థఃసప్రమ్యంతవస్తుశబ్దోజీవపర్యంతదేవాపరఃఖ్యాతింయ్యవస్తుశబ్ద
దేవాదిశరీరమాత్రపరఃవస్తుభేదాదేవాదిశరీరభేదాఃఅత్రవస్తుభేదశబ్దేనభేదస్యవస్తురూపతాపత్తౌరమా
ధర్మమితిఫలితంఅత్రాస్మితేషుపదేషువ్యాఖ్యానంయుపదవ్యాఖ్యానార్థమాహదేవాదిష్వితిదేవాదిషువస్తుషు
త్మతంయాభిమతేషుప్రథమవస్తుశబ్దోజీవపర్యంతదేవాపరవేత్యభిప్రాయఃసంస్పష్టాకారేవస్త్వాభిమా
నఃతద్భోగార్థాఇతిపూర్వోక్తస్యపదస్యవ్యాఖ్యానంయఃపదముదాహరతిభోగ్యభూతాఇతిభోగ్యభూతాఇత్యనే
నవస్తుభేదాఇతిపదస్యచిదంశమాత్రపరత్వముక్తంనతువస్తుభూతఇత్యుక్తత్వాత్పూర్వజ్ఞోక్తభేదాఏ

313

3౧3

త్రిస్సర్వశరీరాణీమంపలక్షణమితి జ్ఞాపనార్థో దేవమనుష్యాదిశబ్దః ఉత్తరార్థం వ్యాచష్టే యత ఏవమితి శై
లాబ్ధిధరాదిభేదానీ విజ్ఞానవిజృంభితాని జ్ఞానేపి తేన నఫలితం పాటుమదాభివం వివృణోతి తద్విజ్ఞానేత్యాది
నా విజ్ఞానశబ్దం వ్యాచష్టే తస్యేతి విజ్ఞానం వివిధజ్ఞానం కథం శైలాబ్ధిరాదిభేదస్య వైవిధ్యానుసంధానమూలత్వం నిజ
కర్మభేదవిభిన్నచిత్తైః సర్వేకర్మఫలైరాజు ఇతి కర్మమూలత్వేన వక్ష్యమాణత్వాత్ కేవలైర్వాసనామూలమిత్యత్రావాదవా
దితివైవిధ్యానుసంధానస్య దేవాదిభేదహేతుత్వం సద్వారకమనుపరితన గ్రంథే కార్యాత్ అవిద్యాసంచితం కర్మ
వాసనాత్మకవర్గప్రతిప్రజః భూయోపి తే కర్మరాయోనం రంజ ఇత్యాదివచనాంతరాచ్చేత్యర్థః పూర్వమిదవల్లస్వాత్మకమిత్యాద
నోక్తశ్లోకవాక్యార్థః కథం ఫలతు తఇత్యత్రాహ యతశ్చేతి జ్ఞానస్వరూపం విజ్ఞానవిజృంభితాని త్యంతేన తదా
ఫలితమిత్యర్థః తదేవేతి పూర్వపక్షిణాజ్ఞానాయామన్త్రేష్వర్థేష్వపేక్షితాం శాస్త్రస్యాప్యనసిద్ధాంతరాజ
నాత్రింరుతే విజ్ఞానవిజృంభితత్వామేవ వ్యతిరేకముఖేన వివృణోతీత్యర్థః పూర్వ[illegible] దివాదిభేదానాం సర్వ
త్వేనతత్త్వైవిధ్యానుసంధానమూలత్వం సద్వారకమితి వ్యాఖ్యానమనంతరశ్లోకే వ్యతిరేకముఖేన వివరణ
కర్మహేతుశ్రవణనిబంధనమితి స్పష్టం యస్మాదేవాద్యాకారేణేతి నిర్దోషమిత్యాదిపదానామర్థః విభాగో జ్ఞా
నం విశుద్ధమిత్యాదిశ్లోకవ్యాఖ్యానే విశదం యష్వత ఇతి గ్రంథలాఘవార్థమత్ర న విస్తృతః నిర్దోషః శరీరసంబంధ

లితమిత్యర్థః నను తత్త్వం కుతః పూర్వావస్థత్వం కుత ఇత్యుక్తం కథం ప్రతిసంధాననిషేధః ఉచ్యతే కుత
శ్శబ్దః ప్రమాణప్రతిక్షేపపరః పర్వతోఽగ్నిమానిత్యుక్తే కుత ఇతి ప్రమాణికాం ప్రష్టాపాదయిత్వతే అతః ప్రతిక్షే
పపరః కుత శ్శబ్దోపి ప్రమాణప్రతిక్షేపపరః కుతః ప్రమాణాదిత్యర్థః పూర్వావస్థస్య భూయస్స్తథాత్వే ప్ర
మాణం చ ప్రత్యభిజ్ఞా అతః ప్రమాణప్రతిక్షేపే ప్రతిసంధానం నిషిద్ధం భవతీతి వేషాముక్తే ప్రధానతత్త్వదేత్వనే
నహానరుక్త్యం స్యాల్లక్షణాశబ్దేన ఫలితమర్థమాహ అత ఇతి నాస్తిశబ్దవాచ్యత్వే ప్రయోజక శక్త్యైకృతా శక్తిత
మర్థముదాహరణేన దర్శయత్యనంతరశ్లోక ఇత్యభిప్రాయేణాహ తథాపీతి మహాఫలత్వమితి శ్లోకం వ్యాచ
ష్టే ఫల కర్మణేత్యాదినా మహాఫలత్వమిత్యంతం యాతీతి పూర్వశ్లోకాదనుషంగః కర్మణ ఆత్మనిత్యం విరోధి
త్వం సదపరకమిత్యాహ దేవమనుష్యాదిభావేనేతి దేహాదేహసంసర్గేణేత్యర్థః స్థితం ప్రతిబద్ధం అస్థిరేభో
గ్యత్వబుద్ధిః స్థిరతరసుఖరూపాత్మనిత్యం యస్తాత్ కిం తాదితి భావః యదా ఆత్మజ్ఞానరహితైరపి చిత్తస్తనో
స్థిరత్వమిష్యత ఇత్యాహ తథాపీతి అలక్ష్యత ఇతి చాక్షుషజ్ఞానే ప్రయోగప్రాచుర్యాత్తదభావ ఇత్యర్థః మ
నుఘ్యంత ఇత్యుక్తం శ్లోకవ్యాఖ్యానపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి ఇత్యర్థ ఇతి బ్రూహీత్యాదేరర్థమాహ ఏ
వం సతీతి ఏవం సతీత్యనేనాత్రేతి పదం వ్యాఖ్యాతం అచిత్వాస్తీతి పదేన శ్లోకస్థవసన్తుశబ్దం వ్యాఖ్యాతః అస్తిశబ్దా

వాత్ర వివక్షితా ఇత్యాహ దేవమనుష్యేతి కారణాభావాత్కార్యాభావావృత్తిరేకః తం స్పష్టయతి తస్యాలభూ
తేపి పరమప్రకృతార్థస్య ఫలితత్వమాహ ఇత్యబిభ్యస్సన ఇతి పూర్వశ్లోకఫలితార్థకథఽ ఆత్మనోస్మిశ
బ్దవాచ్యత్వాపాతమనుక్తః అత్ర తు తస్యాపి ఫలితత్వమాహ ఇత ఏవేతి జగదుపలక్షిత ప్రకారేణాపి వస్తుభేదా
నాం పరిణామిత్వముపపాద్యతే శ్లోకద్వయేన తత్ర ప్రథమస్య వాక్యార్థమాహ ప్రతిక్షణమితి శ్లోకస్యానా
౩౧౮ స్మిశబ్దాభిధేయత్వం తాత్పర్యం యువస్మిన్ యస్మాస్మి త్యుపక్రమమావగతం అస్మింభ్రామ్యత్ప్రయోజకశక్త్యర్థం వస్తు
స్మి కిమిత్యర్థః యోజనా పయుక్త తం యాత్రాభిధేయం యదస్మిన్నస్మి త్యుపక్రమమవశాత్సిద్ధమర్థమాహ
అస్మిశబ్దేతి సతత్త్వైకరూపతయా అస్మిశబ్దవాచ్యత్వే సతి పాపూర్వాపర్యాభావస్య తదభావస్యానాస్మిశబ్దాభిధే
యతా పాతత్వసిద్ధిః పూర్వార్ధం వ్యాచష్టే అవిద్యస్యేతి కిమనేనాస్మిశబ్దాభిధేయత్వస్యేతి శంకాయామత్త
రార్ధమవతారయతి తతః కిమిత్యత్ర ప్రాప్తిర్యా తి వర్తమాననిర్దేశస్యాభిప్రాయమాహ ప్రతిక్షణమి
తి భూయో న తత్త్వతథ్యస్యార్థమాహ తదితి ఉత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్తితి భూయం శబ్దార్థః న తత్త్వతథ్యస్య
ర్థమాహ పూర్వపూర్వావస్థాం జహాతీతి తత్ర తథ్యస్యార్థమాహ తస్య పూర్వావస్థస్యోత్తరావస్థాయామితి
కుతస్తత్త్వమిత్యస్యార్థమాహ నప్రతిసంధానమితి తత్త్వం తస్య భావః తదిదమితి ప్రతిసంధానానర్హత్వం ష

సర్వశరీరేషు ఏకశబ్దం వ్యాచష్టే జ్ఞానైకాకారతరేతి । ఏకోవ్రీహిస్సన్నిష్పన్నస్సన్ సుభిక్షం కరోతి ప్రభూ
ఇతివదంశేనైకశబ్ద ఆకారైకపరః సచాకారో విజ్ఞానశబ్దోక్తం జ్ఞానత్వమిత్యభిప్రాయేణోక్తం
జ్ఞానైకాకారతరేతి భావప్రధానో నిర్దేశః జ్ఞానత్వైకాకారతరేత్యర్థః స్వరూపతో ధర్మతశ్చావి
శేషేణ జ్ఞానత్వం సద్వారకమద్వారకం చాకారో భవతి జ్ఞానైకాకారతరే [illegible] శబ్దేన సంకోచవి
కాసదుఃఖరూపత్వాదిమద్దేవాదిభేదప్రయుక్తానేకస్వరూపాపత్తి ఏకరూపత్వప్రయుక్తానేకం స్వరూ
పాపత్తి ఏకరూపత్వాద్భేదప్రయుక్తానేకత్వం నిజకర్మేతి పదం వ్యాచష్టే దేవాదీతి భేదశబ్దార్థమాహ వివిధేతి
బుద్ధిశబ్దేన చిత్తశబ్దార్థ ఉక్తః బుద్ధిభేద ఆత్మన్యారోప్యమాణదేవాద్యాకారరూపవిషమరుభేదాత్ । బహుం
ధా దేవత్వాదిబహుప్రకారవిశిష్టతయా రూపితమిత్యర్థః బహుధాశబ్దేన ఏకశబ్దస్యాకారైకపరత్వం
స్పష్టం ఫలితమర్థమాహ నాత్మస్వరూపప్రయుక్తమితి ఔపాధికమిత్యర్థః ఉపాధివిమోక్షే కీదృశం స్వరూ
పమిత్యపేక్షాయామనంతరశ్లోకం వ్యాచష్టే ఆత్మేతి విశుద్ధపదం వ్యాచష్టే కర్మరహితమితి విమలపదం
వ్యాచష్టే తత ఏవేతి విమలపదవ్యాఖ్యానమితి స్పష్టీకర్తుం మలరూపశబ్దః మలరూపప్రకృతిస్పర్శరహి
తమిత్యనేన సర్వకర్మక్షయే జ్ఞానమపాస్తదోషమిత్యస్యార్థోఽవగతః కర్మక్షయం చ వాచిపదానంతరపద

వా॰మిత్యాదివిశేషణం సామర్థ్యసిద్ధతయోక్తం అథవా శ్లోకద్వయం యాభిప్రాయం మాహ ఏవం సతీతి నవస్తు
భూతఇతి పూ॰ణగ్రంథే కిమప్యచిద్వస్తు అచిద్వస్తు కించిదితి భాష్యేచాచిద్విషయం య వస్తుశబ్దప్రయోగాత్త
ద్వస్తునృపతత్రుకిమితి గ్రంథస్థవస్తుశబ్దతుల్యత్వం నశంకనీయం అస్తికిమిత్యనేనశ్లోకస్థస్యాస్తిశబ్దస్య
భవత్యర్థత్వముక్తం అతఏవయదస్తీత్యస్తిశబ్దావస్థాత్మస్వరూపపరత్వం శంకనీయం ఫలితమాహ నహీ

315

తిఅస్తికిం నహ్యస్తీతి భాష్యస్యాపరస్యనశ్లోకద్వయోపక్రమగతస్యాస్తికిమితి వాక్యస్యప్రత్యభిజ్ఞాతస్యప్రత్యే

౩౧౫ కముక్తౌ వాక్యార్థః పూర్వపక్షయోజనాం యాముపజీవ్యః ఉత్తరశ్లోకస్యప్రథమార్థం వ్యాచష్టే యస్మాది
తి యస్మాదేవంతస్మాదితి పరిణామిత్వాదేవ నతు జ్ఞానబాధ్యత్వాదిత్యర్థః అచిద్వస్తుశబ్దేన వస్తుజాతశ
బ్దార్థః ఉక్తః జాతశబ్దనిరస్తావస్తుశబ్దేననిత్యవాచీతి భావః కేవలాస్తిశబ్దవాచ్యమితి ఏతచ్ఛ్లోకస్థాస్తిశబ్దా
నభవత్యర్థః జ్ఞానవ్యతిరిక్తస్య తాదతదత్వేం యం నిత్యమిత్యాది నానిత్యత్వేనో[illegible]షేధ్యత్వాద్యోగాత్
యదస్తి తత్ప్రపత్రాంతస్వాపసంహారాచిత్యాత్తైతి భావః ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావప్రతియోగిద్వస్తునో నాస్తిశ
బ్దాభిధేయత్వమవచ్ఛిన్నాస్తిశబ్దవాచ్యత్వంచేతి తద్వ్యవృత్త్యర్థం కేవలశబ్దః ఏవమాత్మవ్యతిరిక్తవస్తునోనా
స్తిశబ్దాభిధేయత్వముపసంహృతం విజ్ఞానమిత్యాది వ్యాచష్టే అత్మాత్వితి తుశబ్దశ్చద్వైషమ్యపరః సర్వత్ర

శ్లోకద్వయమచిదసాధారణం విజ్ఞానమిత్యాదిసార్ధశ్లోకశ్చిదసాధారణ ఇతి విభాగః నపరమతముత్రం
సంవ్యాప్తం విజ్ఞానమిత్యాది వ్యాచష్టే ఆత్మాత్వితి తు శబ్దాచిద్వైషమ్యపరః సర్వత్ర సర్వశరీరేషు ఏకశబ్దం త
త్స్వామ్యవాక్త్వమిత్యభిప్రాయేణ సదాశివ ఇత్యాత్యర్థముక్తం తత్ర యథా శబ్దార్థమూహ్య చిదంశ ఇతి యథా
రయేన ప్రకారేణ పరిణమితాపరిణమిత్వరూపేణ న తు జ్ఞానబాధితాబాధితకన్యం సాపేక్షేత్యర్థః ఏవం రూ
పేతి శరీరిశరీరిభావరూపేణ యేన ప్రకారేణ భవదాత్మకత్వం న తు స్వరూపైక్యేన ఇత్యర్థః శ్లోకే యథా శబ్దప్ర
తీయమోగ్యమేవం శబ్దః సత్యం జ్ఞానమసత్యమనవద్యం యథావస్థితం ఏవం సదాశివ ఉక్త ఇతి స్వయోఽభిప్రేతః ఆతః
స్తత్యాసత్యశబ్దవాచ్యత్వనిర్వాహకమపరిణమిత్వం భగవదాత్మకత్వం చ యథాశబ్దవివక్షితం భవతి అనయదు
పక్రాన్తమనుష్ఠాపసంవ్యాప్తం భవతి అస్తి నాస్తి శబ్దేనోపక్రమ్యాసత్యాసత్యశబ్దేనోపక్రమ్యాసత్యాసత్యశబ్దేనో
పసంహారాది తత్రాహ అత్రేతి ఉపక్రమోపసంహారయోః శబ్దాన్తరనిర్దేశస్య యమభిప్రాయః అన్యేష్వపి
శబ్దేషు క్వచిదేవం శ్రుతేషు తేషామపి ప్రవృత్తినిమిత్తమిదమేవ తత్ర తత్రార్థస్యార్థమాహ ఏతదితి ప్రత్యస్త
మిత భేదం అగోచరం వచసామిత్యనయోరర్థమభిప్రేత్యాహ జ్ఞానైకాకారతయా సమమశబ్దగోచరస్వరూ
పభేదమితి ఏవకారేణ విరోధసమ్బన్ధితం భువనాశ్రితత్వస్య ఫలతుకం పదమాహ అవిస్మిశ్రమితి భువనాశ్రిత

స్వశరీరసంబంధరహితపరత్వేన వ్యాఖ్యానాంతరమపి చ శ్రుతిః। అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చంద్ర
ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వా శరీరమకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమభిసంభవామీతి అత్ర పాపా

316

పం విధూయేత్యుక్త్వా విధూత్వా శరీరమిత్యుక్తం ఉపరితనపదాని వ్యాచష్టే తతస్త్రుతితతశ్శ్రుతత ఏవేత్యర్థః
హేతన్మైరపేక్షసూచకశ్చ శబ్దః నిరస్తాశేషలోభాదిసంగవిత్యర్థః ఏకమితిపదం వ్యాచష్టే ఉపచయా

3౧౬

పచయాననాః తస్మైకమితి ఉపచయాపచయౌ వృద్ధిక్షయౌ తదనర్హత్వం సావయవత్వం సావయవ
త్వాభావాదేవ ఏకశబ్దవాచ్యం నిరవయవత్వమేకత్వమిత్యర్థః తత ఏవ సద్రైకరూపమితి నిరవయవత్వా
త్సనిరవయవత్వప్రయుక్తవృద్ధిక్షయరహితమిత్యర్థః సామానాధికరణ్యం వ్యాచష్టే తత్ప్రతియదంబు
వైష్ణవః కాయః అశేషమలాతీతత్వాదయమేవార్థః నయహేనుదపిత్రేతద్వ్యాచష్టే అతదితియ
హేయస్యాదపి వాసుదేవాదన్యత్వం పర్యవసితం వస్తునాస్తీత్యర్థః యద్వావాక్యా[illegible]దితిపదమథ్యావ్యా
త్వరిమోజనా వాసుదేవాదనన్యాస్తీతి యతః తథ్యేత్యర్థః అస్యాయమోజనాయాంతచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధపరా
మశీ అతోపి పూర్వయోజనాసాధీయసత ద్వ్యలత్వసయద్వ్యలత్వప్రతినిర్దేశరూపత్వస్వారస్యాతపం
చవర్ణ్యంతాధ్యాహారానపేక్షత్వాచ్చ జగన్నస్వరూపాయదాత్వితి శ్లోకాచి దచిత్సాధారణావస్తుస్తత్వాదిసాధ్య

త్యాదిపరవంతే పరేశాదిశబ్దానాం భవత్ప్రత్యయంబ్యార్థతాసిద్ధిరితి భావః పాంష్వంతరం చాహ అస్తినాస్తిసత్తాస
సత్త్యేతి ప్రథమంశ్చస్వార్థః స్వోక్తరోలాజనాంయూవమనంగుణస్య శబ్దస్యపరపత్థాననంగుణత్వరూపం వైషమ్య
మస్త్రేతి భావః అస్తిసత్త్వశబ్దార్థయోర్వాచ్యం తాధ్యాయంథాస్తిసత్త్వశబ్దానసమ్మిలక్షణపరాతథానాస్తిసత్త్వశబ్ది
వపినాసమ్మిలక్షణపరావిత్యర్థః కథమనిర్వచనీయవస్త్వభిధానాసామర్థ్యమిత్యత్రాహ నాస్తీతి అర్థద్వారణవి
రోధః తతః కిమిత్యత్రాహ అతశ్చేతి యద్వా అనిర్వచనీయవస్త్వభిధానాసామర్థ్యాదితి పూర్వప్రభావయుక్తః
అత్ర తుపరస్పరవిరుద్ధార్థత్వం పాంత్వంతరతయోక్తం చాసుమంశ్చరేంతథాసత్త్వభావాత్తచ్ఛత్వం మిథ్యా
త్వం చోక్తం భవతీతి చేత్తత్రాహ అత్రేతి కథం పానాశిత్వపరావిత్యత్రాహ వస్త్వస్తీతి వినాశ్చిష్టమేవ పామిథ్యాత్వమి
తిశంకాంయాం వినాశిత్వస్వరూపం శోధయతి వికేనేతి వకేనైవాకారేణకాలాంత[illegible]భూతస్యకాలాంతరేఆ
కారాంతరేణోపలబ్ధిరస్తు తతః కథం వినాశిత్వం తచ్ఛత్వమిథ్యాత్వవాక్యవృత్త్వమితి శంకాయాం తచ్ఛత్వా
దిస్వరూపం శోధయతి తచ్ఛత్వం పోత్యాదినా పరిణామాదినేతి పరిణామశబ్దః పరిణామసామాన్యపరస్తద్వి
శేషపరశ్చయథావాదశబ్దః సర్వకథాసాధారణోపి తరాగకథామాత్రపరశ్చతద్వదత్రాయం పరిణామశబ్దో
వర్ధమానావస్థావాచి పరిణామధర్మిణ్యభిరితి ప్రయోగాత్ యత్తుకాలాంతరేణాపినాంసంజ్ఞావమపైతి నైప

వలండాంతర్గతం భాగస్థానగతమిత్యర్థః సంప్రవహారశబ్దం వ్యాచష్టే నవల్గుప్రవహారా హార్భేదమి
తి నవల్గుభ్యుక్షుః స్పష్టత్వపరః తత్ర వర్ణః మిత్యపేక్షాంతరలాపముత్తరశ్లోకస్యతద్వివరణపరత్వమాహ తదేవవి
వృణోతి తిస్వర్గమయుశ్శుకామః స్వర్గవిషయేచ్ఛేత్యర్థః ఫలస్యపక్షమాణత్వాద్దేవతాంతయాః ఫల
సంబంధస్య స్వైవసాధ్యత్వేన చ కర్మాంతర్భావ ఇత్యాదిశబ్దేన దానమాదికం చ పాపం బాహ్యం భవతి

317

౩౧౨ భూరాదిశబ్దేన పాలఫలమిత్యుక్తం భవతి పశ్వాదిపరికరంయుక్తం యజ్ఞవిశేషః కర్మ ఏవంవిధం యజ్ఞా
త్మకం దానహోమాద్యాత్మకం చ కర్మ తత్ర హితం ఆశ్రితమార్గదృష్టం తస్మిరాశ్రమార్గాణాం వర్ణాశ్రమాః
తేషు దృష్టమిత్యర్థః అనంతరశ్లోకార్థమాహ జగదితి కర్మవశే సర్వత్రప్రజతి పాంయుద్వాకర్మవశ్యాపా
సర్వత్రప్రజతి తస్మాదేవం కరాళాదిత్యర్థః నిగళితఏవపాస సర్వత్రకారాగృహే చరతి అతస్తస్మొచనాయు
ంయతేతి భావః ధ్రువమచలం నద్రైకరూపం స్వరూపతోరూపతోగుణతశ్శైకరూపమిత్యర్థః స్వరూప
తోగుణతోరూపతశ్శైకరూపమిత్యర్థః తస్మాన్నైతదేవమితి పూర్వేణాన్వయః ఏవం శ్లోకానాం సర్వార్థాను
గుణ్యముపపాద్య పరోక్తార్థాననుగుణత్వముపపాదయతి అత్రేత్యాదినా కించిదపి పదం న దృశ్యత ఇతి నవా
చ్యం నాస్త్యాది శబ్దస్సనిమాసాధికరణ్యముజ్ఞానవాచిపదజాతం చానంగుణమితి చేత్ అత్రాహ అస్తి పరమస్య

త్వరాయోగినివసన్తునిస్వభావికాస్తి త్వరయోగిత్వబుద్ధివిషయత్వమపరమార్థః ఇత్యర్థః అపరమార్థత్వగర్భా
స్వభావోక్తేపి తత్పదబోధితోనాస్త్యసత్వాదిశబ్దవాచ్యత్వమిత్యుక్తం ఆత్మనః స్వాభావికాస్తి త్వరయోగాత్తత్ర తద్బుద్ధివి
షయత్వంపరమార్థః ఇత్యాహ ఆత్మన ఏవేతి దశశ్లోక్యాముక్తమర్థం శ్రోతురనువాదప్రకారేణ ద్రఢయతి
శ్రోతుశ్చేతిప్రధానతః ద్వైతకరాలోరితి వదన్నివప్రధానేతినిర్దేశః ప్రాధాన్యేనేత్యర్థః ప్రాధాన్యమేవ స్పష్టయతి అ
నుభాషణశ్లోకపూర్వార్ధేపఠితమర్థమాహ జ్ఞాతంషితి తదేకధారావద్రవ్యత్వం స్వాశరీరలక్షణం అతోవిష్వ
ధారమిత్యనేన ఆత్మశరీరభావసిద్ధిః ఉత్తరార్ధేపఠితమర్థమాహ చిదచిదితి జ[illegible]నాన్యకం తాత్వాచిత్వేనా
ప్రాధాన్యసార్థసిద్ధత్వాదాహ అచిత్వస్యునశ్చేతి ప్రాధాన్యప్రాధాన్యే ఉత్కర్షాపకర్షౌ తాభ్యాం పరిణామిత్వపరిణామి
త్వలక్షణానామిథ్యాత్వమిథ్యాత్వలక్షణధర్మిణిసతిహి ప్రాధాన్యప్రాధాన్యే ప్రతీతిమాత్రసిద్ధం మిథ్యా అహినః
తత్రాప్రాధాన్యశబ్దః స్వరస ఇత్యభిప్రాయః అథ నిర్విశేషవస్తువిషయత్వం వ్యుదసితుమేవ పాదత్తే వేదాహమి
తి అనేనవిగ్రహాదివిశిష్టవిషయం జ్ఞానమేవ హి హ్యాంరయః నాన్యఇత్యుక్తం ఏతత్స్వమానార్థత్వాదాహ సర్వ్యనిమేషా
ఇతి తత్ర వాబ్ధసం భూతా పారణ్యగర్భ ఇత్యష్టావితి ప్రతిపాదానం వృతం అనవిద్యుచ్ఛబ్దశ్రవాబ్జతో భవతి
విద్యుతః విద్యుద్వర్ణాదిత్యర్థః ఆదిత్యవర్ణమిత్యనేన కాద్యతే నతస్యైశ ఇత్యనేన ఉపాయభూతజ్ఞానాంతరం

రిణామాదిసంభూతామితి వక్ష్యమాణవచనకదంబస్త్రైవ వివక్షితం పరిణామశబ్దస్య వికారమాత్రపరత్వే ఆది
శబ్దః ప్రదేశాంతరగమనపరః కాలాంతరానుభూతస్య కాలాంతరే నాస్తిత్వస్పష్టిః కథం న బాధ ఇత్యత్రాహ కాల
318 భేదేనేతి విరోధేనాహ బాధః బాధాపర్యాప్తం హి మిథ్యాత్వమిత్యభిప్రాయేణాహ అత ఇతి పరిణామిత్వపరిణామిత్వ
యోరర్థయోర్నాహ నాస్తీత్యాదిశబ్దాః పారిభాషికాః తత్కథం తదభిధానప్రకారః పరిణామాస్పదస్యాపి వస్తు
305 నైయానిత్యతాపి నాస్తిశబ్దాభిధేయత్వం చానుపపన్నమిత్యత్రాహ ఏతదుక్తం భవతీతి సద్వైకరూపత్వమస్తిశబ్దప్ర
వృత్తినిమిత్తం వినాశగర్భత్వం నాస్తిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యర్థః ఘటావస్థాయాం పిండో నాస్తి కపాలావస్థా
యాం ఘటో నాస్తి చూర్ణావస్థాయాం కపాలసత్త్వేతి సదా నాశగర్భత్వం అతస్తిహాంశశబ్దవాచ్యమేవమయమప్ర
దాస్త్యేవ తదస్తిశబ్దవాచ్యం సిద్ధే శబ్దార్థసంబంధ ఇత్యత్ర ప్రసిద్ధశబ్దపదావధారణగర్భోయం శబ్దః తత్ర హి సిద్ధ వి
వేతి వ్యాఖ్యాతం అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదిదృష్టాంతేష్వివ తథాత్రాపీత్యర్థః అస్తినాస్త్యాదిశబ్దానాం ప్రవృ
త్తినిమిత్తమిదమేవేత్యస్మిన్నర్థే ప్రమాణమాహ యథాక్రమమితి అసదసత్యసత్యత్వాదిశబ్దానాం మిథ్యాత్వమి
థ్యాత్వయోః ప్రసిద్ధిస్వరసవస్తుతి శంకాయాం మిథ్యాగర్భతామపి దర్శయతి దేశేతి కర్మవిశేషాపేక్షయేతి
తి పాలనరంజనాదిసద్భావాసద్భావాభ్యాం రాజపిత్రాదిరూపేణాస్తిత్వం నాస్తిత్వం చ తరత్వాపేక్షం జాపాధి కాస్తి

తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య ముఖ్యేన వస్తుమాత్రపరత్వం గత్యభావే బాధార్థత్వం చాశక్యమితి రాత్రింయతే తత్ర
ప్రథమం వస్త్వైక్యపరత్వం దూషయతి మహానా న నిర్విశేషవస్త్వైక్యపరమితి కుత ఇత్యత్రాహ తత్త్వమితి తత
త్త్వ కథమిత్యత్రాహ తత్పదం హి ప్రాప్తాసర్వజ్ఞత్వాదిగుణకప్రతిపాదనం కథమిత్యత్రాహ తదైక్షతేతి తత
చ్ఛబ్దస్య ప్రకృతసర్వాకారవిశిష్టవస్తుపరామర్శిత్వం వ్యుత్పత్తిసిద్ధం యథా శుక్లాశోభనాత్మ్యమదిరయం పూర్ణ
శృంగా ఘటోధ్నీ గాస్తామానయేతి నను గాస్తిష్ఠతి తామానయేత్యాదావానన్తర్యత్తిసద్ధిం యూనపాస్థితాదివిశే
షణవిధురవస్తుపరామర్శిత్వం దృశ్యతే తచ్చ ముఖ్యం నైవం అనన్యనన్మము కా ... స్వయం యూయాయోగ్యనాపి స్థితాది
విశేషణేన పూర్వకాలవైశిష్ట్యస్య వివక్షితత్వాత్ అన్యథాధావతోపి గోపిండస్యానయనప్రసంగః విశేషణం విశేష్యే
వస్తుని యథాస్వయం యోగ్యం తథాన్వితస్య తస్య పరిత్యాగో హి వివక్షితః ప్రకృతవిశేషణాప్త్యైకస్యాపి పరిత్యాగ
ప్రకలితమేవ హీయేత శుక్లాశోభనాత్మ్యమదిరయా పూర్ణా పూర్ణశృంగా ఘటోధ్నీ గాస్తామానయేత్యుక్తే శో
భ్యతరసమస్తవిశేషణోన్వితత్వాత్యానయనేపి ప్రకృత ప్రవృత్తేరాన తత్వాభావాత్ అతస్సు విశేషప్రకృతేనిర్విశేషస్య
ప్రకృతత్వం దూరోత్సారితం న చ ప్రకృతసర్వవిశేషణపరిత్యాగేపి ధర్మైక్యేన ప్రకృతత్వసిద్ధిః సర్వాకారప్రహాణప్రతి
సంధానాన పాతాత్ తేన పాపవరకేషం తూస్థితమానయేత్యుక్తే ఘటత్వావివక్షా యోగ్యం వ్యన్యాత్రస్య ప్రకృతత్వ

నాప్రతిఫలితం । అధికజ్ఞేయాంతరాభావాత్ । ఉక్తాకారవిశిష్టపురుషవేదస్యోపాయత్వం దర్శయతి ఏవం
విదురితి ఏవమేవ ఏషామపి ఆదిశబ్దగృహీతానాం చ వాక్యానాముపాదానమనేకవాక్యవిరోధదర్శనాయ న
ను సదేవైకమేవేత్యాదికారణవాక్యేషు నిర్విశేషస్య ప్రతిపన్నత్వాత్తద్జ్ఞానమేవ సాక్షాన్మోక్షోపాయ ఇతి స-
గుణజ్ఞానస్యోపాయత్వం తదుపవధానేన స్యాత్ । యద్యపి సగుణజ్ఞానోపాయత్వపరవాక్యేష్వపి సగుణత్వేపి తా

త్పర్యం వస్తుమాత్రమేవ లక్ష్యత ఇతి చేత్ తత్రాహ బ్రహ్మణ ఇతి సద్విద్యాదిష్వపి సగుణవిషయత్వోపపాదనా
త్ యథావస్థితస్వరూపవిషయజ్ఞానస్యైవ మోక్షోపాయత్వాత్ అన్యేష్వపి సవిశేషజ్ఞానోపాయత్వపరాణి శ్రుత్యర్థః
తదర్థశోధకవాక్యైర్విరోధ ఇత్యత్రాహ శోధక ఇతి ఏవం జ్ఞానస్య నిర్విశేషవిషయ[illegible]త ద్విరుద్ధవచనోదాహార
ణేన ప్రతిక్షిప్తం అథ తత్త్వమస్యాపి సామానాధికరణ్యస్య తథానుపపత్త్యా నిర్విశేషబోధ్యమేవోపాయ ఇతి శంకా
యాం తస్య జీవపరైకవిషయత్వం ప్రదర్శయతి తత్త్వమస్యాది శోధకవాక్యేషు సామానాధికరణ్యమతద్వ్యా
వృత్తిముఖేన వస్త్వైక్యపరం । తత్త్వమస్యాదిషు జీవబ్రహ్మణోస్సామానాధికరణ్యమప్యయముఖేనోపల
క్షితవస్త్వైక్యపరం అచిద్బ్రహ్మణోస్తు సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాదౌ నతాత్త్వికరూపారోపణేన సామానాధికర
ణ్యం జ్ఞాతం షివిష్ణురిత్యాదౌ బాధార్థమితి చ తదర్థో హి పరైస్సామానాధికరణ్యం (తత్ర) తత్రాభ్యుపేయం తత్ర

యోరితి అవిరోధేన విలంబితత్వం యా నివార్యాసంభవాత్ప్రకృతస్యాపి పదస్య లక్షణేన యుక్త్యావిరోధే సతి స్వప్రకృతప
దలక్షణాయోగ్యావిరోధస్సిద్ధ ఇతి పదద్వయం లక్షణేనోపపన్నేత్యర్థః నను పదద్వయం లక్షణేన దూషణం
సోయం దేవదత్త ఇత్యాదిషు దృష్టత్వాత్ తత్ర హి దేశకాలవిశిష్టాకారే దేశకాలాంతరాస్పదం యవిరోధాల్లక్ష
ణికమేవ పదద్వయం అత్ర హి సోయమితి కిమేకస్య దేశద్వయసంబంధవిరోధః ఉత కాలద్వయసంబంధ ఇ
తి వికల్ప్య ముఖ్యప్రత్యాహ భూతేతి న హి విశిష్టాకారవిశేషణాంతరాస్పదం యః అస్మి ... శేష్వవయాత్ అతః కాల
ద్వయసంబంధో న విరుద్ధః యది విరుద్ధః తర్హి బాధ్యత్వం క్షణికత్వమేవాప్ ప్రసంగః ... త అనేకకాలసాధ్యకర్మవి
ధానం ఫలప్రాప్తిశ్చ నోపపద్యేయాతామితి భావః దేశభేదేతి యద్యేకస్య దేశద్వయసంబంధవిరోధః తర్హి వి
ష్ణుక్రమణాదర్థే స్నానాదివిధిర్నోపపద్యేత ప్రత్యభిజ్ఞానవిరోధశ్చేతి భావః యోగపద్యం కథం భవతీత్యత ఆహ
తేన హి దేశద్వయసంబంధస్య కాలద్వయసంబంధస్య యౌగపద్యాభావః తత్ర తు ప్రతిపత్తిరేవ హి యౌగపద్యం ప్రతి
పత్తిస్తు దేశద్వయకాలద్వయసంబంధక్రమభావినమేవ విశేష్యతీతి నానవిరోధః అస్య ధారాప్రతీతానాగ
తవిషయం జ్ఞానే ప్రతీతానాగతవిషయం యోऽవర్తమానత్వం జ్ఞానస్య ప్రతీతత్వానాగతత్వం వా ప్రసజ్యేదితి
దూషణాంతరమపాస్యాహ తద్దైక్షత ఇతి ఉపక్రమాధికరణే వాక్యోపక్రమప్రాబల్యముక్తమితి భావః ఉపక్రమోపక్ర

320

సిద్ధిః కథమేకాకారపరిత్యాగప్రసంభవత్ప్రకృతత్వం సర్వాకారపరిత్యాగే సంభవతి। అంగుళీయకత్వప్రహా
ణాపి కనకం ప్రతిసంధీయత ఇతి చేత్ సత్యం ప్రవృత్తేన తచ్ఛబ్దతస్తు ప్రకృతాకారప్రహాణే ప్రతిసంధానమే
వ జనయితుం న శక్నోతి అత ఏవ ప్రాయుదంగుళీయకం తదానయేతి ఉక్తే కనకమాత్రం నానీయతే అతః
ప్రకృతసర్వాకారప్రహాణే ప్రతిసంధానానర్హస్య వస్తునః ప్రకృతత్వమేవ నాస్తీతి తచ్ఛబ్దస్య వస్తుమాత్రప

౩౨౦ రత్వం లాక్షణికం స్యాత్ తత్పదోపస్థాపితసార్వజ్ఞ్యాదీనాం త్వంపదోపస్థాపితాజ్ఞత్వాదీనాం చ విరోధాత్ నిర్వి
శేషపరత్వమితి చేత్ తత్రాహ తత్త్వమసామానాధికరణమితి పటస్య శుక్ల ఇత్యాది వ్యధికరణవాక్యేషు ధర్మవా
చిపదస్య ధర్మిపర్యంతత్వాభావాత్ ద్వాభ్యాం పృథగర్థం తత్త్వమసామానాధికరణ తత్త్వం అచిద్విశిష్టజీవశరీరకమి
తి అజ్ఞత్వాదీనాం సర్వజ్ఞత్వాదిగుణకే పరమాత్మని విరోధస్య ద్వారకత్వం [illegible] ప్రాత ఇత్యర్థః త్వంపద
ప్రవృత్తినిమిత్తసంబోధనయోరర్థత్వరూపాభిమతఖవిశేషప్రతియోగికోపలక్షణే భిప్రాయేణ చిద్విశిష్టజీ
వే తత్ప్రవృత్తం। సమానాధికరణత్వే సతి కథం త్వంపదం జీవవిశిష్టబ్రహ్మపరమిత్యత్రాహ ప్రకారత్వేనేతి ప్రకార
త్వేనయావస్థితం ప్రకారత్వేన విశిష్టం ప్రకృతత్వంపదప్రవృత్తినిమిత్తపరః ప్రకారత్వేన శబ్దాన్యానత్వనివర్త
కః న తు ప్రకారత్వాదివ్యవచ్ఛేదకః తదుపపాదయతి ప్రకారత్వేనేతి పరిత్యాగ ఇతి దూషణంతరమాహ ద్వ

నక్రమవివక్షా తత్పరమధిష్ఠానమాత్రం లక్షణమితి త్వంపదజీవభావనివృత్తం లక్షణమిత్యుద్వాప్ర
వదేనాధిష్ఠానలక్షణే తత్పదేన నివృత్తిలక్షణే ఆదిశబ్దేన సామానాధికరణ్యలక్షణమపి నిరుపక్రమవిరో
ధ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానుపపత్తిః శ్రుత్యంతరవిరోధశ్రుతిదూషణేని వివక్షితాని ఉక్తదృ
ష్టాంతాదుపలక్షితసామానాధికరణ్యేఽప్యదూషణమత్రాధికమితి తాత్పర్యం ఇయాంస్తు విశేష ఇతి భావార్థ
త్వే విశేషాభావేన పూర్వోక్తదూషణపాతః అపి తు తత్ర స్వభావవక్షీవలాణేధికదూషణాజ్ఞత్వం యూపాత ఏవ విశేష
ఇత్యర్థః అధికదూషణమాహ నేదం రజతమితి వదప్రతిపన్నస్యైవ బాధస్యాగత్యా పరికల్పనమితి
శుక్తిరేవ రజతమిత్యత్ర ప్రమాణాంతరేణ నేదం రజతమితి వాదస్య ప్రతిపన్నతావదబాధకల్పనం తత్ర బాధస్యాప్ర
తిపన్నస్యాప్యగత్యా బాధకల్పనమిత్యర్థః తత్పరేనాధిష్ఠానాతిరేకిధర్మానుపస్థాపనేన బాధానుపపత్తిశ్రుతి శుక్తి
రేవ రజతమిత్యత్ర శుక్తిత్వరూపం విరుద్ధధర్మం శబ్ద ఏవోపస్థాపయతి అతస్తత్ర బాధకల్పనం అత్ర త్వధిష్ఠానమా
త్రం లక్ష్యత ఇతి తత్పదేన శుక్తిత్వవద్విరుద్ధధర్మానుపస్థాపనాద్బాధకల్పనమనుపపన్నమిత్యర్థః విరోధపరి
హారార్థం లక్షణే చేదన్యతరపదలక్షణైవ విరోధపరిహారాయాలం తథా న విశేషస్యాప్రసంగ ఇతి చార్థసిద్ధం ప్ర
మాణాంతరేణ బాధస్యాప్రతిపన్నతావచ్ఛబ్దేన చ విరుద్ధధర్మోపస్థాపనాచ్చ బాధకల్పనం అత్ర తూభయాభావాత్తు

వేంఐకస్యప్రతిపన్నత్వేనోక్తపక్షేవిరోధః ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞావాక్యంహి తద్ద్వైతేతబ
వాంసాధ్యమితివాక్యతాత్పర్యమిత్యత్రాహ ఏకవిజ్ఞానేతి తత్రనిమిత్తోపాదానత్వేతదనుగుణసా
321 ర్వజ్ఞసర్వశక్తిత్వాదిగుణసిద్ధేరిత్యర్థః విశిష్టమేవకారణం తదేవసూక్ష్మావస్థంకార్యమితిద్రవ్యాంత
రత్వాభావాత్కారణజ్ఞానేనకార్యజ్ఞానముపపాద్యతే మృత్పాత్రాదినసత్కారణజ్ఞానేకార్యస్యవిషయ
౩౨౧ తదియాంతర్భావాభిమతశ్రుతివిరోధః సర్వవిషయజ్ఞానేమిథ్యార్థస్యవిషయత్వాభావాద్యోగాన్మిథ్యాత్వేనత్య
ధ్యవహారశ్చస్యాత్ అనంతభావేత్వజ్ఞాతేజ్ఞాతత్వవ్యవహారోనసమంజసః స్యాత్ అతోస్మత్పక్షఏవప్రతిజ్ఞావా
క్యంస్వరసంశ్రుత్యంతరవిరోధమాహ జ్ఞానస్వరూపస్యేతి జ్ఞానస్వరూపస్యసర్వజ్ఞస్యేత్యనేనధర్మిధర్మ
భూతజ్ఞానేవివక్షితే సర్వజ్ఞస్యజ్ఞత్వంనిరస్తనిఖిలదోషస్యసమస్తకల్యాణగుణాత్మకస్యానంతాపురు
షార్థశ్రుంగత్వమితివిరోధః జ్ఞానస్వరూపస్యేత్యనేనతిరోధానానుపపత్తిశ్చసూచితా ఇష్టంసామానా
ధికరణ్యస్యనిర్విశేషవస్తుత్వపరత్వందూషితం అథబాధార్థత్వందూష్యతే బాధార్థత్వేచేతి రజ్జుసర్ప
ఇత్యేవంరూపంబాధార్థంసామానాధికరణ్యమేవ బాధార్థంసామానాధికరణ్యమేవనాస్తి సామానాధి
కరణ్యస్యైకస్మిన్విశేష్యేప్రకారద్వయోపస్థాపకత్వయా బాధార్థత్వవిరోధాత్ అతః పదద్వయోరిత్యత్ర

కల్పే ఆధ్యస్తరూపమేవ సత్త్వం స్యాత్ యథా శుక్తిత్వపారమార్థ్యే రజతత్త్వం సత్త్వం భవతీతి యదిదం చా
ధ్యం విరోధ్యాకారస్య పారమార్థ్యే పి భ్రమనివృత్తిరుపపద్యతే యథా పలాశపుష్పవిషయదావభ్రమవతో
భ్రమరస్య వృంతవిషయభ్రమరభ్రమేణ పలాశపుష్పం శ్లిష్యతః పలాశపుష్పవిషయదారభ్రమో వృంత
విషయభ్రమరభ్రమశ్చ నివృత్త ఇతి యదావాల్యః భ్రమతద్భ్రమరభ్రమేణ వృంతే యవభ్రమమాశ్లిష్య ప
లాశమితి తదయుక్తం తత్రాపి పరమార్థ్యే విరోధ్యాకారేణైవ భ్రమవిషయత్వ[illegible] దావత్వవిరోధిపలాశ
పుష్పత్వాకారః పరమార్థః భ్రమరత్వవిరోధివృంతత్వాకారశ్చ పరమార్థః అ[illegible]యార్థే త్వే దావత్వం భ్రమర
త్వం చ సత్త్వం స్యాత్ శుక్తిత్వే పరమార్థే రజతత్వమివ భ్రమరభ్రమేణ దారత్వబుద్ధిర్నివృత్తేతి చేత్ తతః కిం దా
వత్వబుద్ధినివృత్తిర్భ్రమరత్వస్య సత్త్వప్రతిపత్తిః కృతా తత్ర సత్త్వే సత్త్వవిషయభ్రమాంతరం తిష్ఠతి తన్నివృ
త్తిరప్యసత్త్వవిషయభ్రమాంతరేణేతి భ్రమపరంపరయా నిశ్శేషావిద్యానివృత్త్యనుపపత్తిః కించ దావత్వ
విషయస్థనివృత్తావపి దావత్వనివృత్తిర్న భ్రమరభ్రమేణ అపి తు పరమార్థపుష్పత్వాకారేణైవ అన్యథా ప
రమార్థరజతే అపరమార్థశుక్తిత్వప్రతీత్యా రజతధీనివృత్త్యా రజతస్య శుక్తిత్వప్రసంగాత్ భ్రమాంత
రేణ భ్రమాంతరనివృత్తావనవస్థా చ స్యాత్ నివర్తకభ్రమాంతరస్యాపి నివర్తకాంతరాపేక్షత్వాత్ యథా

దనుపపన్నమిత్యుక్తం। తత్ర విరుద్ధాకారారోపస్థాపనం శంకతే అధిష్ఠానమితి తదధిష్ఠానవంతి రోపాంతస్వరూ
పం యథా భవతి తథోపస్థాపిత ఇతి త్రయావిశేషణం అప్రకాశితవిరోధిప్రకాశనం పాంబాధకల్పకం న తంధ
ర్మోపస్థాపనమేవ బాధకల్పకమితి నియమోఽస్తి అతస్తత్పదేన ప్రాగప్రాశితవిరోధ్యధిష్ఠానస్వరూపప్రకా
శనాదబాధకల్పనమిత్యర్థః అత్రాహ నేతి కిం విరోధిరూపమధిష్ఠానం ప్రకాశతే ఉత నేతి వికల్ప్య అప్రకాశప
క్షే దూషణమాహ అధిష్ఠానేతి తదాశ్రయెత్యాశ్రయ శబ్దవిషయపరః యద్వా తదధిష్ఠానకత్వమబాధ
కత్వాదిత్యర్థః ప్రకాశపక్షం శంకతే త్వమితి త్వమాశ్రయమధిష్ఠానమిత్యత్రపాతో నిరస్తః ణీయః ఆశ్రయ
శబ్దవిషయపరః త్వమాశ్రయమిత్యత్ర త్వమస్యాశ్రయణీయం విషయాకరణ త్రితి వైయ్యధికరణ్యేన
వా త్వమాశ్రయః ఆశ్రయణీయః సంబంధనేతి సామానాధికరణ్యేన వా కథం చిత్ప్రాహ త్వ
పాత్వమపి నిరోపితం శకలం ఆరోప్యాకారాధికరణభూతమధిష్ఠానమితి వార్థః త్వమాశ్రయాతిరోపాత
మితి చేదిత్యర్థః దూషయతి తదేవేతి కిమిదమధిష్ఠానం విరోధిరూపమతావిరోధీతి వికల్పాభిప్రాయె
ణ విరోధితిపక్షే దూషణముక్తం అవిరోధిత్వపక్షే బాధకల్పనానుపపత్తిః త్వమానుచ్ఛేదస్యేతి దూషణం
స్పష్టమితి న తదుక్తం అత ఇతి పారమార్థిక శబ్దస్యాయమభిప్రాయః త్వమవిరోధ్యాకారస్య పారమార్థి

ర్థవిజ్ఞానే న ప్రతిజ్ఞోపపత్తిః కథమిత్యత్రాహ సూత్రమితి విశిష్టం కారణం తదేవ కార్యమితి జ్ఞోపపత్తిరిత్యర్థః
శ్రుత్యంతరావిరోధమాహ తమీశ్వరాణామితి వాక్యం చేదుద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవతీ ఉద్దేశ్యవ్యావగ
తం ఉపాదేయం విధేయమవగతం అత్ర తత్పదం నోద్దేశ్యసమర్పకం సార్వజ్ఞ్యాదిగుణకస్య ప్రత్యక్షా
దిగోచరత్వాత్ తత్పదం శబ్దస్య చాంతర్యామిపరత్వే సత్యుద్దేశ్యసమర్పకత్వముపపన్నం అంతర్యామిణః ప్ర
త్యక్షాద్యవిషయత్వాత్ తస్మాత్ తత్ శబ్దేన జీవమాత్రమేవోద్దిశ్య తస్య తత్పదేన బ్రహ్మత్వం విధీయత ఇత్యభ్యు
పగంతవ్యం తత్ర విరోధాన్నిర్విశేషవస్తుపరం సామానాధికరణ్యం భవతీత్యభిప్రాయః బాధయతి తత్పదమసత్య
త్రోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగః కథమితి చేదితి పరిహరతి నాత్రేతి ప్రమాణాంతరాగోచరార్థస్య కథమవిధానమిత్యపేక్షాయాం
న కేవలం ప్రత్యక్షాద్యవగతార్థవిషయమేవ వాక్యమనువాదకం అపితు వాక్యాంతరప్రతిపన్నార్థవిషయమ
ప్యనువాదకమిత్యభిప్రాయేణ వాక్యాంతరప్రాప్తిం దర్శయతి ఐతదాత్మ్యమితి అస్మిన్నేవ ప్రకరణే ప్రథమం ప్రతి
పన్నానామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యైవ పరమాత్మశరీరభూతచిదచిద్వాచకశబ్దానాం పరమాత్మపర్యంతాభిధాయి
త్వం చ జ్ఞాతమితి భావః తతః కిమిత్యత్రాహ అప్రాప్తే హీతి అప్రతిపన్నార్థవిషయం శాస్త్రమజ్ఞాతజ్ఞాపనరూ
పప్రయోజనవదితి తదేహోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవత్ న తత్ప్రకృతనిగమనరూపం వాక్యం అతోఽస్య నిగమనవా

రజ్జువిషయస్సర్పభూదళనాంబుధరాభ్రమపరంపరాయాః కించ భ్రమరభ్రమనివృత్త్యనంతరం నివర్త
కత్వం తద్భ్రమరజ్జుజ్ఞానాసావారమార్థజ్ఞానాదాపత్త్యదావభ్రమః పరమార్థఫలాశపుష్పత్వగ్రహా
ణేనైవప్రతినివృత్తః అతోనిశ్చయావిద్యానివృత్తిలక్షణమోక్షాదినాభ్రమపరంపరాపర్యవసానసార్థమంత
తోగత్వాపరమార్థాకారాభ్యుపగంతవ్యః రజ్జుత్వవత్। చరభ్రమః స్వయమేవనస్యాదితిచేత్ నస్వయం
స్వబాధకత్వేకర్మకర్తృవిరోధప్రసంగాత్ కించ బాధకస్యసత్యత్వేకత్వాదబాధ్యస్యమిథ్యాత్వాదేకస్యైవనివర్త్యత్వ
నివర్తకత్వాభ్యుపగమేంతస్యైవమిథ్యాత్వంసత్యత్వంచేతివిరోధః స్యాత్ కించప్రపంచోపిబాధకానపేక్షః స్వయ
మేవనష్టత్వానంనివర్తతాయాత్ స్వయం నాశేపినాశస్యావస్థాంతరరూపత్వాద్దృశ్యత్వాభ్యసూక్ష్మరూపేణస్థితాస్యా
త్ నాశకల్పకావిద్యాంతరంచస్యాత్ పరమార్థవిరుద్ధధర్మతత్త్విరోధానాంభావ[illegible]భాధాసంభవం ద్రష్టాం
తేనోపపాదయంతి అధిష్ఠానేవాతిఅత్రరాజకుమారసమాధిభిర్గవతోభాష్యకారస్య। ఏవం బాధార్థత్వం
దూషితం అథస్వపక్షఇమానిదూషణేనినసంతి తాపాజీవశరీరకేతిమయుఖవృత్తమిత్యనేనలక్షణేవా
నిరుక్తాప్రకారద్వయంత్యనేనసామానాధికరణ్యలక్షణసిద్ధిః నిరస్తనిఖిలదోషస్యత్యాదినాతత్పదార్థగుణే
విరోధః ఉపక్రమానుకూలతాచేతిసదేవసౌమ్యేదంతోగ్రేశ్రుతేత్యాదరుపక్రమావిరోధఉక్తః ఏకవిజ్ఞానేనస

యుక్తత్వాదుద్దేశ్యోపాదేయవిభాగాభావాచ్చప్రథమమధ్యమమధ్యమపురుషయోరవిశేషేణప్రాప్తానిగమ
నవాక్యస్యప్రాపకవాక్యానురోధిత్వస్యావశ్యకత్వాత్తుచేదంసర్వమితినిర్దిష్టజగదంతర్గతచిదచిద్విశేషవిశిష్టపరమా
త్మవాచినస్త్వంపదస్యప్రాపకవాక్యస్థేతచ్ఛబ్దవాచిపదవాక్యైకదేశవిషయత్వాత్తదనురోధినమధ్యమనిర్దేశస్యాప్య
తదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యచేతనేబ్రహ్మ్యనుప్రవేశవత్త్వాత్తత్త్వమసీతిజీవబ్రహ్మణోస్స్వరూపైక్యముచ్యత
ఇతిశంకాయాఅపాస్తాఇదంసర్వమితినజీవంజగన్నిర్దేశ్యేతిసర్వశబ్దానాంచేతన[illegible]విధ్యాలపరఃసంకోచకాభావ
పిసర్వరస్యభంగాయోగాత్సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతిపూర్వవాక్యేసః
ర్వశబ్దేనప్రజానాంవిశేషితత్వాత్ప్రజాశబ్దస్యవాచ్యత్వంస్పష్టచేతనవిశేషపరత్వాదివతత్సర్వమసృజతేత్యాదివా
క్యాంతరేవిజ్ఞానావిజ్ఞానశబ్దవాచ్యచిదచిదాత్మకస్యజగతస్సర్వశబ్దేననిర్దేశాచ్చేతిభావః।పితదాత్మ్యమితిప
దంవ్యాచష్టేతస్యైవఆత్మేతిఇదగేసర్వమితిపదద్వయముద్దేశ్యసమర్పకంఏతదాత్మకత్వంవిధేయంవిశిష్టస్య
బ్రహ్మణఃకారణతయాప్రకృతత్వేపిఏతచ్ఛబ్దశ్చిదచిద్విలక్షణవిశేష్యాంశపరఃఅర్థవశాత్తదాత్మకత్వంవ్యా
దాత్మకోపులటఇతివచ్చురూపైకవ్యక్తంస్యాదిత్యత్రాహతత్రచపాతంరక్తుఇతిసదాయతనాఇత్యనేనాధారా
ధేయభావఉక్తఃఆనేనశరీరశరీరిభావస్సిద్ధఃచేతనేనయావదాత్మభావితయాధార్యంద్రవ్యంతచ్ఛరీరంఅస్మి

క్యస్య ప్రతిపన్నార్థవిషయత్వాన్నైవోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగశ్చ్యుయిత్యర్థః నను నిగమనవాక్యస్యాప్యుద్దేశ్యోపాదేయ
విభాగవత్త్వం ప్రతీయతే యథా తస్మాచ్ఛబ్దా నిత్యాః తస్మాదయమగ్నిమానిత్యత్ర శబ్దపర్వతాద్యుద్దేశేనానిత్యత్వా
గ్నిమత్త్వాదికం హి విధేయతయా ప్రతీయతే నైతద్యుక్తం ప్రతిపాదితార్థవిషయస్య నిగమనవాక్యస్య ప్రతి
పన్నార్థవిషయత్వవ్యాఘాతాత్ ప్రతిశిస్రువిధాయకవాక్యస్యోద్దేశ్యోపాదేయసాపేక్షపదప్రవృత్తిభిజ్ఞానాన్నిర్దే
౩౨౪ శే ప్రథమచరమభావాదిస్వరూపస్యాచోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవత్త్వభ్రాంతిరేవ యత్తు యోగః ప్రాథమ్యమిత్యు
ద్దేశ్యోపాదేయలక్షణమితి పాణినీయాః నను సర్వత్రోద్దేశ్యానుగుణో విభక్తిః అత ఏవ హాయీయుష్మదస్మదోః పదాం
తరసామానాధికరణ్యేన పరస్పరసమానాధికరణ్యేన చ ప్రయోగేషూద్దేశ్యానుగుణమేవ ధర్మిమాత్రమపురుష
వ్యవస్థా దృశ్యతే త్వం భూతానామధిపతిరసి అహమస్మి ప్రథమజా ఋతస్య తథా[illegible]స్యామహం త్వం త్వం వా
ఘా అహం వృష్టిసత్త్వా ఇహ ఆశిష ఇత్యాదిషు అగ్నే అహం త్వం యది స్యాం త్వమహం దేవతా స్యాం త్వమహం యది స్యాః
అహమితార్థిస్యాః తదా తే తదాశిషస్సత్యాస్సన్త్విత్యర్థః తస్మాత్త్వమసీత్యత్రాపి మధ్యమపదప్రయోగాత్త్వం
పదస్యోద్దేశ్యసమర్పకత్వం తత్పదస్య చోపాదేయసమర్పకత్వం కామేనాపి స్వీకార్యం నైవం పదత్వేనావగతా
ర్థస్య పూర్వవాక్యప్రాప్తత్వాదేవ తత్త్వమితి మధ్యమనిర్దేశః కథమితి చేత్ ఉచ్యతే తత్త్వం పదయోరుభయోరపి ప్ర

బ్యానరూపం అనేన శరీరాత్మభావః ఫలితః అంతః ప్రవిశ్య నియంతృత్వం తచ్ఛేషిత్వం తత్స్పష్టీకరణార్థముదాహరతి
యః పృథివ్యామితి యః పృథివ్యాం య ఆత్మనీతి పర్యాయద్వయేన చేతనాచేతనయోర్భగవంతం ప్రతి శరీర
త్వముక్తం య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యత్ర వేదాయవగ్నిస్తిష్ఠతి తిష్ఠైలం తిష్ఠతీతి వద్ధపారబపాస్థితి సాధారణ్యం
స్యాదితి తద్వ్యుపవ్యావృత్త్యర్థమాహ ఆత్మనోంతర ఇతి అంతరో యమయతీతి తేనైవ శరీరలక్షణముక్తం తత్స్వా
త్మన్నియామ్యత్వం తచ్ఛరీరవిలక్షణార్థః న చ శిలాపుత్రకస్య శరీరవత్తివదయుక్తాద్యుపాపవాదకాభావే వ్యతి
రేకనిర్దేశస్వారస్యభంగాద్యోగాత్ యస్య పృథివీ శరీరమితి వ్యతిరేకస్వారస్యభంగాభావస్య ప్రకరణసిద్ధత్వా
త్తదపవాదాభావే తత్రాప్యుపచారికత్వాశ్రయణాయోగాత్ అధికరణాధికత్వవ్యభావవ్యాప్యవ్యాపకభావా
జ్ఞప్రాజ్ఞభావనియామ్యనియంతృభావరూపవిరుద్ధధర్మైః స్వారస్యభంగస్యార్థమపాదితత్వాచ్చ అయం
పృథివ్యేవ దేవతే దం దృష్టాంతార్థం యథా అచేతనం న వేత్తి తథా చేతనోపీతి భావః య ఆత్మనీతి పర్యాయేణ
పరిశుద్ధాత్మనో భగవచ్ఛరీరత్వముక్తే నక్షత్రచంద్రాపితాదీనామపి త్వం స్పష్టచేతనవిశేషాణాం పరమా
త్మశరీరత్వస్య పృథగుక్తత్వాత్ యస్సర్వేషు భూతేషు లోకేషు తిష్ఠన్నిత్యనుక్తానామపి సంస్పృష్టజీవానాం
పరమాత్మశరీరత్వస్య పృథగుక్తత్వాచ్చ న చ భూతశబ్దః పృథివ్యాదిభిన్నమాత్రపరః యస్య పృథివీ శరీరం యస్యా

నాపి వైలవాం తుల్యముపకలమితి తన్మైశద్యాం యూపాసర్వం ఖల్వితి అత్రాపి ప్రాణేనైన సదాం యుతనత్వంప
రితం సర్వ్యాలాం ఇత్యాదివాక్యైరైకాధికరణ్యేత తత్రోపాసనస్యాలాచేతి తజ్జత్వం నత్ప్రతిష్ఠా ఇతి తల్లత్వం సదాయ
తనా ఇతి తదనత్వం చోచ్యతే తచ్చాంతః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకత్వం యాస్తీతి పాతుత్వం అంతః ప్రవిష్టశ్శా
స్తా జనానాం ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సర్వమిదం విధృతం తిష్ఠతీత్యాదిశ్రుతేః ఏవం నిష్కృష్టబ్ర
[illegible] హ్మస్వరూపస్యోపాదానత్వలయస్థానత్వాయోగాత్ సర్వస్య తదనత్వాత్ స్వాచ చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సిద్ధం అ
తస్సర్వశబ్దః కార్యావస్థ చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మపరః బ్రహ్మశబ్దస్యాసంకోచేన సర్వరూపరూప గుణైర్నిర
వధికబృహత్త్వవాచిత్వాన్నిష్కృష్టబ్రహ్మణః కారణత్వానుపపత్తిరూపార్థః సామర్థ్యాచ్చ బ్రహ్మశబ్దః కార
ణావస్థ చిదచిద్విశిష్టపరః ఏవముభయరూపావస్థ చిదచిత్ప్రకారేణ బ్రహ్మణ ఏ[illegible] సామానాధికరణ్యప్ర
తిపాద్యమితి కార్యకారణావస్థప్రకారైకత్వముక్తవాక్యస్యార్థః చిదచిత్ప్రకారిత్వం ప్రాతిపదికబోధ్యం అ
వస్థాద్వయవిశిష్టవస్త్వైకత్వ సామానాధికరణ్యబోధ్యమితి వాక్యభేదః అత ఏవ తథోక్తమేవార్థః అథ స
ర్వం ఖల్వితి వాక్యప్రతిపన్నసతాదాత్మ్యస్య శరీరశరీరిభావనిబంధనత్వం నియంతృనియామ్యత్వాదినా
శరీరశబ్దేన చ విశదయితుం శ్రుతివాక్యాని దర్శయతి తథేతి అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం ఆత్మశబ్దవా

తమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి సమానవాక్యే ఇదం శబ్దవాచ్యస్య జగదాత్మకబ్రహ్మణః ప్రళయ
దశాయామపి సంభృతనామరూపస్య సృష్టిదశాయాం నామరూపాభ్యాం వ్యాకృతత్వశ్రవణాత్ నామరూ
పాభ్యామితి ద్వంద్వేత్తత్రైకయా నామరూపాభ్యాం విశిష్టమంత్రిరేతేత్యర్థః నచ నామకర్తృత్వమేవ నా
మవిశిష్టత్వం నతు నామవాచ్యత్వమితి వక్తుం యుక్తం సంజ్ఞాసంజ్ఞిసంబంధమూలత్వాదేకేనామేవంచాపరయి
తరిచ పురుషేషు ఘటాదినామవిశిష్టత్వప్రసిద్ధిః నామవాచ్యస్యైవ పానామవిశిష్టదర్శనసిద్ధేః ఉచ్చారయితుమ
శ్శబ్దోపాదానత్వాభావాన్నామవిశిష్టత్వప్రసిద్ధిః సృష్ట్యుపాదానస్యతు బ్రహ్మణః శబ్దోపాదానత్వేనాగాద్రూ
పవిశిష్టత్వవన్నామవిశిష్టత్వోపపత్తిరితి చేత్ నన నభసి ఘటాదినామవిశిష్టత్వప్రసిద్ధిః నపాఘటాదినా
మవిశిష్టత్వేకథితే నభసో నామత్వం స్వరసతః ప్రతీయతే వాచ్యత్వేన శబ్దం సంబంధినైవ పానామత్వప్ర
తీతి స్వారస్యం నచ లక్షణాదివ్యావృత్త్యాపి తత్ర తన్నామబోధ్యత్వం బ్రహ్మణ సంభవతీతి వాచ్యం లక్షణో గౌణ
వృత్తిగోచరయోః కూలమాణవకయోర్గంగాపదాగ్నిపదాపేక్షయా నామత్వప్రసిద్ధేః నను శైలశబ్దస్య
యోగవిశేషం ప్రతి గౌణనామత్వం నిర్ణీతం సత్యం తదగత్యాశ్రితం ప్రాణవాశిత్వాద్యగుణసామ్యాత్ప్రయోగా
గాన్యథా సిద్ధేః యథాప్రైశ్యైనోనిపత్యాదత్ర ఇతి శ్రుతేః ముఖ్యస్యైవ పా శబ్దస్య నామత్వప్రతీతి పార్నస్వతః ప్రా

పశ్వశరీరమిత్యాదీనాం పృథగుక్తత్వాత్। అయమాత్మా న వేదితి శ్రియం యత్రాయం వేదననిషేధః భగవత్ప్రసాదేన వినా త
దజ్ఞానస్య శరీరవత్త్వనిషేధో వా క్రియతే కారణావస్థమపి భగవతః శరీరం శరీరరచనా నారాయణో బ్రహ్మా దేవతా
విశేష ఇతి జ్ఞాపయితుమపామయః పృథివీమంతరే సంచరన్నితి వ్యుత్పన్నస్య మః శబ్దవాచ్యప్రతీతిః తత్ర
వతమశ్శబ్దస్థానే వ్యుత్పన్నశబ్దపాదాత్ శరీరశరీరిభావస్య స్మారకం భాష్యకృన్నిర్వాహక ఇత్యాహ తత్త్వేష్వితి న
౩౨౬ కేవలం శ్రుత్యంతరానురోధాద్వైతదాత్మ్యశబ్దార్థో నిశ్చీయతే స్వప్రకరణవాక్యదర్శితత్వాత్ అత్రాపీతి అనేన
జీవవాచిశబ్దస్య పరమాత్మపర్యంతత్వమపి శ్వేతకేతునావగతమితి సిద్ధం। జీవేనాత్మనా జీవశరీరకేణ మ
యా వ్యాప్రియమాణభూతత్వాభావాలోపమయాత్మ ఇతి వల్లీ నామరూపే ఇతి పదం వ్యాఖ్యాతుం వస్తుత్వం శబ్దవాచ్యత్వం
చేతి తత్ర దేవాదివస్తుత్వం దేవాదిశబ్దవాచ్యత్వం చేత్యర్థః అచిద్బ్రహ్మణోరాస్వా[illegible]మనుప్రవేశకృతమ
స్తు జీవబ్రహ్మణోరస్తు పరస్పరరూపైకత్వకృతమేవ స్యాత్ జీవేనైవమాత్మనేతి శ్రవణాదిత్యత్రాహ తదనుప్రవిశ్య
తి నను జీవమనుప్రవిష్టస్యాపి బ్రహ్మణో నామవాచ్యత్వం న వ్యాకరణే శ్రీ ధృతి నామరూపవ్యాకరణశ్రుతేర్నా
మవాచ్యత్వప్రతిపాదనపరత్వాభావాత్। యథా రూపవ్యాకరణం రూపనిష్పాదనమాత్రం న తు స్వస్య తద్విధత్వా
పాదనం ఏవం నామవ్యాకరణమపి శబ్దసృష్టిరేవ న తు తద్విధత్వాపాదనమితి నైవం తద్ధిదం తద్వ్యాఖ్యా

గదర్శనాదుపశ్లేషాత్త్రబహుత్వాంతరభిదారూప తత్తద్రూపవాచినాం చ నామ్నాం బ్రహ్మవాచకత్వం యా
తద్విశేషణత్వమవగమ్యతే తత్ర జపిఘృతతా ఆపబృంహితే తి ప్రకరణాత్త్రితే జః ప్రభృతి శబ్దానాం పరమా
త్మవిషయత్వం యథా ప్రయోగదర్శనాచ్చ నామ్నాం బ్రహ్మవిశేషణత్వం తదావాచకతరాణామప్యవగమ్యతే వచసాం
వాచ్యముత్తమం। హరిరఖిలాభిరుదీర్యతే తథైకః। న తాస్మ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠాం యత్ర శాశ్వతీ తాదిస్మృతి
సాపరస్యచ్ఛనామవాచ్యత్వమవగమ్యతే అతశ్చ నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్ర్యదవ దచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణ
స్తత్రనామవాచ్యత్వమేవ ప్రతిపాద్యత ఇతి సిద్ధం ఏతదాత్మ్యశబ్దార్థవ్యాఖ్యానం నిగమ్యత ఇతి అత ఇతిశ
రీరవాచిశబ్దానాం శరీరపర్యంతత్వం నిగమ్యత ఇతి తస్మాదితి తస్మాదుదాహృతవాక్యైః శరీరభావప్రతిపా
దనాత్సర్వతత్త్రనామభాక్త్వనిర్వాహకత్వాత్ప్రవృత్తిః ననుం న తత్త్వ ధృంతాభిధానత్వముపపద్యతే లోకే
తత్ర ధ్వసత్రమాత్రపర్యంతత్వే న వృత్తిపన్నతయోః వృత్తిత్రిభంగప్రసంగాద్బ్రహ్మణః ఏకత్వే న ద్విత్వబహు
త్వాదిరనుపపత్తేశ్చ త్రావా అతః సర్వశబ్దానామితి లోకవృత్తిశబ్దస్య యం భావః నాత్ర వృత్తివి
రోధః వృత్తినామ ధర్మపరిత్యాత్ప్యైతబ్రహ్మణో లాలౌకికప్రమాణాగోచరతయా తత్వరూపం తమ ఖ్యత్యభావః సత్వ
వాచకతరామితి సోన్యథాసిద్ధః యథా విజడేరపూర్వవాచిత్వం వేదవృత్త్యావగమ్య లౌకికానాం వృత్యభావప

327

౩౨౭

ప్తా। అత్ర తు స్ఫుటః ప్రాప్తస్య మంబుత్వస్యైవ వాధితత్వ భావాన్నత త్ప్రహాణం। యుక్తం। అతోనేన వాక్యేన నామ
వాచ్యత్వం శబ్దస్వరస్యోదరగమ్యతే ఏతద్వైకార్థ్యేన్నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యత్రాపి బ్రహ్మపరత్వం। తం నామరూ
ప వ్యాకరణమేవ వివక్షితం కించన తావద్వర్ణస్య సృష్టిప్రతిపాదనశంకాపి భవితుమర్హతి నామశబ్దస్య వర్ణప
రత్వే బ్రహ్మవ్యతిరిక్తసమస్తతత్త్వదార్థస్వరూపనిష్పాదనస్య రూపవ్యాకరణోక్త్యైవ సిద్ధత్వేన గగనాసాధా
రణరూపశబ్దనిష్పాదనస్యాపి రూపవ్యాకరణోక్త్యైవ సిద్ధత్వాత్ తత్ప్రతిపాదనవైయర్థ్యంచ స్యాత్ న చ రూ
పశబ్దస్య గౌణవివదేనాయం న సంకోచః సంకోచకస్య నామవ్యాకరణనిర్దేశస్య యథాసిద్ధత్వాత్ అతో నిష్పా
ద్యమానతత్త్వద్రూపవాచకశబ్దవ్యుత్పాదనమేవ నామవ్యాకరణం స్యాత్ తత్ర బహువాయుస్యావిత్వేన ప్రతీయమా
ణబహుత్వస్య బ్రహ్మవిశేషణత్వావగమాదస్మిన్నాపి వ్యాకరణస్యానుప్ర[illegible]ర్యకత్వప్రతిపాదనాచ్చ
వ్యాక్రియమాణస్య రూపస్య బ్రహ్మవిశేషణత్వమవగమ్యతే అతో బ్రహ్మవిశేషణభూతరూపసమభి-
వ్యాహారాన్నామ్నో బ్రహ్మవిశేషణత్వమవగమ్యతే నామ్నో విశేషణత్వం వాచకతయైవేత్యుపపాదితం కృ
త్స్నస్య రూపస్య బ్రహ్మవిశేషణత్వావగమాత్ తద్రూపప్రవృత్తినిమిత్తకత్వాచ్చ నామ్నాం బ్రహ్మవిశేషణత్వం త
స్య వాచకతయైవావగమ్యతే ప్రతీయమానబహుత్వవిషయస్య బహుశబ్దస్యాపత్రేమేవ బ్రహ్మపరత్వేన ప్రయో

మాక్యత్యధికరణస్యాంయవిషయతానిరూపణరూపస్యాంశో నానావ్యపదేశాదిత్యధ్యధికరణస్యపూర్వపక్షేభా
తేప్యర్థేయదూషణమాహ అతఇతి। అతః జగద్బ్రహ్మణోః శ్రుతిభిః శరీరశరీరిభావప్రతిపాదనాత్తస్యచతత్త్వ
స్త్వామభాష్యేనివారిహారత్వాత్ప్రత్యర్థః భేదాభేదవాదిశబ్దేనౌపాధికస్వాభావికభేదాభేదవాదినోర్ద్వయోరపి
పంత్రైణౌలాత్రిః కేవలభేదశబ్దేనస్వపర్యవసితభేదావివక్షితః తత్వాదినశ్చవైశేషికాదయః వైయర్థ్యధికరణ్యంచా
స్త్యైషఆత్మేత్యేవంరూపతత్వాదుపదేశస్యబ్రహ్మాత్మభావోపదేశపరిత్యాగః కథమితి శ్వ[illegible]ణాం వ్యపవాదిపక్షే
తదనుపపత్తింవక్తుమాహ ఏకస్మిన్నితి శంకతే తస్యైవేతి ప్రతిపత్తి తదితి స్వవాక్యే సత్యంజ్ఞానమిత్యాదినాస్వరూ
పపరవాక్యేనప్రతిపన్నాదధికార్థప్రతిపత్తిరస్తీవానవాపృథమెసవిశేషత్వంద్వితీయెంతాదాత్మ్యోపదేశవైయర్థ్య
మితిభావః పునశ్శంకతే కల్పితేతి దూషయతి తదితిప్రకారద్వయాలావస్థాపకత్వాదితిభావః సామానాధికరణ్య
తాదాత్మ్యేతి సామానాధికరణ్యతాదాత్మ్యోపదేశావసేయమిత్యర్థః। నకేవలమసాధకత్వంవిరుద్ధమపిత్యాహ
సామానాధికరణ్యంప్రతీతి జౌపాధికభేదాభేదవాదేతదనుపపత్తిమాహ భేదాభేదేతి న్నేశకవిలార్థ్యస్య[illegible]స్తసా
ర్వజ్ఞాదిగుణకోపేశ్వరః అతఈశ్వరస్యనిదోషస్యాతదర్హేనేశ్వరతాదాత్మ్యవ్యాఘాతాదీశ్వరతాదాత్మ్యోపదేశోవి
రుద్ధఇత్యర్థః పరిత్యక్తాః స్యుః పరిత్యాగంఫలితఇత్యర్థః స్వాభావికభేదాభేదపక్షేతతదనుపపత్తిమాహస్వా

328

రిహారః కార్యవాక్యార్థవాదిభిరుచ్యతే తత్రత్రత్యపదార్థవిశిష్టశబ్దేన బ్రహ్మణోऽపి ద్విత్వబహుత్వాది
కంసద్భావకమలపపన్నమిత్యుక్తం భవతి తత్త్వమస్యస్యోపసంహారవాక్యత్వమహావాక్యే ఐతదాత్మ్యమిదం
తి సామానాధికరణ్యేన విశేషఉపసంహారఇతి వైయధికరణ్యేన ప్రతిపాదితస్య సామానాధికరణ్యేనోప
సంహారః సామాన్యేన ప్రతిపాదితస్య విశేషఉపసంహారఇత్యర్థః తద్వైతత్త్వమిత్యాదినా తచ్ఛబ్దార్థః ప్రతిప
౨౨౮ న్నః ఐతదాత్మ్యమిత్యాదినా జీవస్య బ్రహ్మైక్యం ప్రతిపన్నం అనేన జీవేనేత్యాదినా జీవవాచిశబ్దానాం బ్ర
హ్మపర్యంతత్వంచ ప్రతిపన్నమితి నాత్రోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగః ఉద్దేశ్యోపాదేయవిభాగో హ్యప్రాప్తార్థప్ర
తిపాదకవాక్యానాం న తు నిగమనవాక్యానాం తేషాం ప్రాప్తవిషయత్వాత్ నిగ[illegible]త్వం చోక్తార్థప్రతిష్ఠార్థః
త్వపదపేక్షితం దృశ్యతే తస్మిన్నిగమనవాక్యే ఉద్దేశ్యోపాదేయముఖేన బో[illegible]నావకాశ ఇతి పరిహా
ర ఉక్తో భవతి యత్తుప్రాప్తార్థపరవాక్యే జగద్బ్రహ్మణోః సామానాధికరణ్యం తత్ర బ్రహ్మణస్తు త్ప్రా
పనామభాక్త్వం విధేయం జ్ఞాతపూర్వం ఏవం భేదశ్రుతిఘటకశ్రుత్యవిరోధార్థం తత్త్వమసివాక్యసమానాధి
కరణ్యం శరీరశరీరిభావేనోపపాదితం శరీరవాచిశబ్దానాం శరీరపర్యంతాభిధానం జాతిగుణవదయోర్వ్య
క్తిగుణిపర్యంతాభిధానవత్త్వం భవతి త్యాశ్రుతలధికరణన్యాయేనోపపాదం ఉషుశ్రీరవాచిశబ్దానా

నుపపత్తిముక్త్వాపి స్వపక్షే వైషమ్యమాహ నిఖిలేతి సమ్బన్ధభేదేనావలమ్బకత్వం వివక్షితం కథమవలమ్బకత్వమిత్యత్రా
హ జాతిగుణయోరితి దణ్డాదివ్యావృత్త్యర్థమాహ శరీరభావేన విశేషణత్వ ఇతి కథమవలమ్బకమేవ దృష్టచరమిత్యుచ్య
తే అవలమ్బకత్వేపి హి ప్రయోగస్సమ్భవతి అవలమ్బకత్వం చ శరీరస్య ద్రవ్యత్వే తేనాపి దణ్డకుణ్డలాదిశబ్దానాం విశే
ష్యపర్యన్తాభిధానం దృష్టం తస్మాదద్రవ్యత్వే సతి విశేషణత్వం జాతిగుణయోరన్యతరత్వే సతి విశేషణత్వం వావలత్వ
ర్థేయం ప్రత్యయో నిరపేక్షస్సామానాధికరణ్యప్రయోజకమితి శరీరవాచిశబ్దస్య [illegible]దినాం పర్యన్తాభిధానమవలమ్బ
మిత్యత్రాహ జాతిగుణయోరపీతి ఏవకారేణ జాతిగుణయోరన్యతరత్వాదిసంగత ఏవ తత్ప్రయోజకత్వ
వ్యుదాసః తతః కిమిత్యత్రాహ అసంస్పృష్టాదితి అత్ర ప్రకారశబ్దో విశేషణమాత్రపరః ఏవకారేణ దణ్డకుణ్డలా
దివ్యావృత్తిరభిప్రేతా సామానాధికరణ్యమసంగతమితి సామానాధికరణ్యస్యాసంగతత్వాదసంగతమేవ తత్ప్ర
యోజకం వాచ్యమిత్యర్థః జాతిత్వగుణత్వాదేః ప్రయోజకత్వం కింన స్యాదిత్యత్రాహ న పరస్పరేతి పరస్పరవ్యావృ
త్తాః పరస్పరాననుయాయినః జాత్యాదయో జాతిత్వాదయః అయమభిప్రాయః గంగాయాం ఘోష ఇత్యా
దిషు ప్రవాహకూలయోర్గంగాపదప్రవృత్తినిమిత్తస్యానుయాయిన ఆకారస్యాదర్శనాత్తత్ర లాక్షణిక
త్వం యుక్తం అత్ర తు యత్ర యత్ర విశేష్యపర్యన్తాభిధేయత్వేన ప్రయోగో దృష్టచరః తత్ర తద్యోగవిష

భావికేతి గుణవద్దోషాశ్చ స్వాభావికా భవేయురితి బ్రహ్మణ ఈశ్వరాంశే సార్వజ్ఞ్యాదిగుణా ఇవ జీవాంశే దోషాశ్చ స్వా
భావికా భవేయుః అనాదిర్భగవాన్కాలో నాంతోఽస్య ద్విజ విద్యతే। అవ్యుచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సర్గస్థిత్యంతసంయమా
329
ఇతి సంసారప్రవాహానంత్యేన దోషానిత్యాస్స్యురిత్యర్థః ౦యద్వా తత్ర దోషసంబంధాహార్యత్వం స్వాభావికం స్యాదిత్య
ర్థః తతః కిమిత్యత్రాహ ఇతి నిర్దోష ఇతి సద్బ్రహ్మేది శబ్దానాం నారాయణశబ్దపర్యవసాయిత్వేశ్వరాతిరిక్తవస్తుని
షేధాదిభిరీశ్వరస్యైవ బ్రహ్మత్వం సిద్ధం కృత్వా నిరవద్యం నిరంజనమిత్యాదిశ్రుత్యుక్తం బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వం చా
౩-౨౮ భిప్రేత్య నిర్దోషబ్రహ్మతాదాత్మ్యోపదేశవిరోధ ఉక్తః నిర్దోషశ్రుతివిరోధః ఫలితః తర్హి నిర్దోషశ్రుతివిరోధ ఇతి
వక్తవ్యే కిమర్థం౦ నిర్దోషబ్రహ్మతాదాత్మ్యోపదేశావిరుద్ధ ఇత్యుక్తం౦ ఉచ్యతే హ్యంశూన హి తాదాత్మ్యం హి పురుషా
ర్థః స్వరూపైక్యం చ బ్రహ్మణో హ్యయోరాహిత్వాద్ధ్యయోర్హి తాదాత్మ్యమర్థనహేయో[illegible]హి తత్తాదాత్మ్యానుభవో హి పు
రుషార్థశ్చేత్యయోరుక్తప్రాప్త్యవిరోధాత్తాదాత్మ్యోపదేశపరవాక్యస్య ప్రయోజనపర్యవసానం స్యాత్ నహ్యా
సీనాభిధీయమానస్య చ పురుషస్యోపాసకానర్థహేతిర్నచ తత్తాదాత్మ్యధీః కస్యచిత్పురుషార్థః తద్వదితి జ్ఞాపనా
య తాదాత్మ్యోపదేశావిరుద్ధ ఇత్యుక్తం స్వనిష్ఠభేదపక్షం దూషయతి కేవలేతి అత్యంతభిన్నయోః ప్రకారప్రకా
రిభావ ఏవ పాతయోరిత్యర్థః కేనాపి ప్రకారేణ విశేష్యాంశతోప్యైక్యాసిద్ధిరిత్యర్థః ఏవం పూర్వపక్షే చ తంష్టయోప్య

తద్వివృణోతి నహీతి తతః కిమిత్యత్రాహ అత ఇతి పరిహరతి నైతదేవమితి సహోపలంభనియమస్యానియత ప్రకా
రత్వప్రయోజకత్వదూషణం వక్ష్యన్ ప్రథమం శరీరస్య పృథగ్విశేషణత్వం ప్రతిపన్నమితి దర్శయతి మమ మనుష్యా
దితి ఆత్మాకారప్రత్యయత్వం తదేకార్థత్వప్రయోగాదరస్వతరాన్వితం ప్రకారత్వమపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమిత్యర్థః యద్వా ప్ర
కారత్వశబ్దేన ప్రకారతయైవ ప్రతీతిర్వివక్షితా ఉత్తరత్ర ప్రకారత్వవివరణే ఆత్మవిశేషణతయైవ ప్రతీతిరితి వ
క్ష్యమాణత్వాత్ తేన విశేష్యప్రతిపత్తిసంభవే దండకుండలాదివత్ పృథగవస్థితత్వేనాప్రకారత్వస్యానియతాభావః ఫలితః త
దేకాప్రత్యయత్వం తదేకప్రయోజనత్వం విశేష్యప్రతీతిసంభవే పృథక్స్థితత్వేన ప్రతీతత్వం చాపృథగ్విశేషణత్వప్రయోజ
కమిత్యర్థః తేషు త్రిష్వపి ఆత్మాకారప్రత్యయత్వం పక్షేద దర్శయతి ఆత్మాకారప్రత్యయత్వమితి తదేకప్రయోజనత్వం దర్శయ
తి ఆత్మైవేతి నచ దుఃఖైకఫలనారకశరీరస్యావ్యాప్తిః దుఃఖస్యాప్రయోజనత్వేపి తేషాం పాపక్షయరూపప్రయోజ
నసంభవాత్ తేన చ పతితాదిప్రతిపాతకేషు భుక్తాదిపాపేషు తదేకప్రయోజనత్వాదతివ్యాప్తిః శంకనీయా తత్ప్రయో
జనసాధనత్వేన విశిష్టత్వాభావస్య వివక్షితత్వాత్ ప్రయోజనాదిత్రయాణాం వ్యవహారస్య తదేకప్రయోజనత్వం న హి సిద్ధ్యతి
తత్ర స్వర్గఫలభోగార్థతయైవ సద్భావాదితి వ్యుత్పత్తం అతస్తదేకప్రయోజనశబ్దస్యాప్యయమేవార్థః అథ తత్ప్ర
కారత్వం దర్శయతి తత్ప్రకారత్వమపీతి విశేష్యప్రతీతిసంభవే తత్పృథక్స్థితత్వేన ప్రతీతత్వాభావోఽస్య ప్రకారత్వ

యేష్వనువృత్తాకారదర్శనాదననుగతాకారప్రయోజకత్వశ్రయంయుణౌనష్ఫచిల్లాక్షణికత్వం వక్తవ్యం యుక్తం
అన్యథా అద్య వృత్త్యైః సతి విశేషణత్వం విశేష్యపర్యంతాభిధానప్రయోజకమిత్యపి న వక్తవ్యం జాతిత్వం గుణత్వం
330
వా ప్రయోజకమస్తు అనులక్షణికం స్యాత న చ తథా భవదభిమతం జాతిగుణవాచినామపి భవేత్సామ
పి పాశబ్దానాం విశేష్యపర్యంతావసాయిత్వే నప్రయోగదర్శనాత తస్మాచ్ఛరీరవాచిశబ్దానామపి విశేష్యప-
330 ర్యంతాభిధాయిత్వే నప్రయోగదర్శనాత్ప్రయోగేషు సర్వేష్వనువృత్తాకారదర్శనాభావేనానువృత్తాకారాం
తరస్య ప్రయోజకత్వకల్పనే నాన్యతమస్యాపి ముఖ్యత్వకల్పనాయామయుక్తత్వాదిదమపి సామానాధికరణ్యం
జాతిగుణవాచిశబ్దానామివ వముంబలేవేవేతి నను ప్రకారకతయా ద్రవ్యవాచిపదానాం ముఖ్యార్థేయం ప్రత్యయ
నిరపేక్షవిశేష్యపర్యంతాభిధాయిత్వం దండాదిశబ్దానాం తథాత్వాదర్శనాదనుపపన్నమితి శంకాయాం ప్ర
కారతయైవేతి పూర్వమభిప్రేతం వివృణోతి స్వనిష్ఠానామేవ పాతి అపృథక్సిద్ధప్రకారవాచిత్వమేవ ముఖ్యార్థయ
ప్రత్యయనిరపేక్షసామానాధికరణ్యప్రయోజకమిత్యర్థః యత్ర యత్ర నియతప్రకారత్వం తత్ర సహోప
లంభనియమో దృష్టః శరీరే తు సహోపలంభనియమాభావాదపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమనుపపన్నం తస్మాత్సామానా
ధికరణ్యం లాక్షణికమిత్యభిప్రాయేణ బాధయతి గౌరశ్వ ఇతి పక్షవ్యాపకవిపర్యయం దర్శయతి నన్వైవమితి

శ్రయత్వాదిరేవాపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వే ప్రయోజకః కథం తర్హి జ్ఞాతాదౌ సహోపలంభనియమ ఇత్యత్రాపి సహో
పలంభేతి అనేన పూర్వం చాక్షుషత్వే సత్యేకసామగ్రీవేద్యత్వప్రదర్శనాదితి స్పష్టం అథ పూర్వోక్తే త్రివికల్పే ద్వితీ
యశ్శిరసి చాపృథగ్విశేషణత్వప్రయోజకతయోచ్యమానమిదం కిం మత్వర్థీయప్రత్యయనిరపేక్షసామానా
ధికరణ్యప్రయోగవిషయేషు సర్వేష్వనుయాయి ఉత భవదభిమతజాతిగుణాద్యేష్వేవానుయాయీతి వికల్పా
భిప్రేతః తత్ర న ప్రథమః దేహాత్మనోరేకసామగ్రీవేద్యత్వాభావాత్ తతశ్శబ్దన[illegible]దర్శే ప్రయోజకస్య తదభావాదపృథ
గ్విశేషణత్వస్యాసంగతత్వేన సామానాధికరణ్యప్రయోగాణాం సర్వేషాం ముఖ్యత్వాసంభవత్వప్రసంగతమాకా
రం ప్రయోజకత్వేనాంగీకృతాపృథగ్విశేషణమపి సంకుచితం కుతస్తదేవరాసామానాధికరణ్యప్రయో
గాణామముఖత్వాశ్రయణమనుపపన్నమిత్యర్థసిద్ధం ప్రకారత్వైకస్వభావత్వమగమాదిష్వత్రైకశబ్దేనైక
సామగ్రీవేద్యతాస్వభావత్వస్యవ్యదస్తత్వాత్ అథ పరాభిమతస్థలానుయాయిత్వరూపే ద్వితీయశిరసి గం
ధాదావ్యభిచారేణ దూషణం వదన్నేకసామగ్రీవేద్యత్వస్యాపృథగ్విశేషణత్వవ్యాపకత్వమాహ యథేతి న హ్యః
చాక్షుషస్యాపి గంధస్య పృథివీనియతత్వహానిః ఏవం శబ్దోయథాశబ్దప్రతినిర్దేశరూపః కస్మాదగ్రహణమిత్య
త్రాహ ఆత్మగ్రహణ ఇతి వ్యాపకత్వాభావఫలమాహ నైతావతేతి ఏతావతా చాక్షుషాగ్రహణే భావమాత్రాన్నతత్ప్ర

331

శబ్దేన వివక్షిత ఇత్యర్థః పంచమీనిర్దేశ జ్ఞాపచారికః యద్వా తత ఏవ తత్ప్రకారత్వేనోక్తత్వమిత్యర్థః
అథవాపృథక్సిద్ధత్వప్రతీత్యభావప్రతీతివిశేషోపాయాంతరేణోదాహ్రియతే ఏతత్ప్రదేశాశ్రయత్వాదిత్రితయం
సపక్షేపి దర్శయతి ఏతదేవపోతి వివక్షావ్యావృత్తిం దర్శయతి ఏతత్స్వభావేతి ఈదృశప్రకారత్వమేవవః
క్షేమపృథ్యర్థం యప్రతీయనిరపేక్షసామానాధికరణ్యవాంతరీత్యా తదేవమనుష్యాదితిసహోపలంభని
330 యమస్యాన్యథాసిద్ధమాహ జాతివ్యక్త్యోరితి సహోపలంభనియమస్యైకసామగ్రీవేద్యత్వప్రయుక్తః నత్వ
పృథక్సిద్ధవిశేషణత్వప్రయుక్త ఇత్యర్థః చాక్షుషత్వం ప్రదర్శనార్థం ఉపాధేరపక్షస్థత్వం దర్శయతి ఆత్మ
నస్త్వితి ఏకసామగ్రీవేద్యత్వమపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వప్రయోజకమితి తదభావాన్నాపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వ
మిత్యాశంక్యాహ అపృథగ్గ్రహణేతి స్వరూపం స్వరూపధర్మః ప్రకారత్వమేవ ధర్మో[illegible] ఏతత్ప్రకారతైకస్వరూ
పం ఏకశబ్దేన కదాచిదప్రకారత్వవ్యుదాసః తతశ్చ దండకుండలాదివైషమ్యం కిమపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వప్రయో
జకాంతరాభావాదేకసామగ్రీవేద్యత్వం ప్రయోజకమస్త్వితి ఆత్మస్వరూపయోస్తద్వాదిధర్మేపి ప్రయోజకమస్త్వి
త ఇతి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమం శిరః ప్రతివదతి జాత్యాదివదితి ప్రకారైకస్వభావత్వేవ గమాదిత్యత్ర స్వభావ
శబ్దేనైవ ప్రకారత్వనియమే సిద్ధేపి ఏకశబ్దప్రయోగ ఏకసామగ్రీవేద్యతాస్వభావత్వవ్యావృత్త్యర్థ ఇతి తదేకా

ంయస్వరవిశేషాంయచ భవతి అతఏవ వాపాగుణాశబ్దాదంయః పుంసిగుణిలింగాస్త్రుత ధ్వదిత్వైనైఘుంయ కౌః యతః
స్వహాగుణిపరత్వం తానామేవ గుణవాచిపదానాం లింగస్వరార్థం వలతుబ్జోపస్మరణం నతుంగుణ్యభిధానశక్తివి
రవాణం గుణ్యభిధానార్థం అతఏవ వారాగశబ్దస్వరక్తపదం తుల్యతయాప్రయోగాభావః ఆతశ్శుక్లవేషాదిశబ్దా
ప్రైవటికనిష్ప్రష్టకాః నియతనిష్ప్రష్టకాణీమపి తథాత్వం ప్రతియోగివిశేషాపక్షం నతుసార్వత్రికంరసాహావల
తల్పుకాంతేంయప్రభాస్మిశనిసలారవరెలాః పుష్పోగంధః పృథివ్యాంచేతి గంధాదిశ[illegible]వమపి పరమాత్మపర్యంత
తంయాప్రయోగాత్ అతః పృథివ్యాదివ్యపేక్షరెల్లవ గంధాదిశబ్దానాం నియతనిష్ప్రష్టకత్వం శరీరవాచిశబ్దానాం
శరీరిపర్యంతత్వం నిగమయతి అతోగవాదిత్ ఆత్మపర్యంతాః ఆత్మపర్యంతశక్త్యయః శరీరవాచిశబ్దైరాత్మబాధ
నంశక్తినిబంధనత యాలావమయుఖవిముఖ్యార్థః ననుయద్యపి శరీరవాచిశబ్దా ఆకృతినయగొచరాః తథాపి తైః శరీ
రిబాధనంలాక్షణికంగవాదిశబ్దైరపి వృత్తిబాధనస్యలాక్షణికత్వాత్ సంబంధానుపపత్తిభ్యాం వాలక్షణిజాతిమా
త్రస్యానయనాద్యనర్హత్వాద్వ్యక్తిసంబంధాద్గవాదిశబ్దైర్వ్యక్తిలక్షణాయా బోధవత్ప్రయోగేనయథాసిద్ధిశక్తి
కల్పునానుపపత్తిః నైవం అయుతసిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దస్యవిశేష్యలక్షణా ప్రతిబంధకత్వాత్ ఆనయథాజాతౌ
దిశబ్దానామపి సంబంధానుపపత్త్యవిశేషేణ క్వచిద్వ్యక్తిపర్యంతప్రయోగప్రసంగః ఆకృతిరేవ శబ్దశక్తివిషయః

కారస్య స్వభావహానిః ఏకసామగ్రీవేద్యత్వస్యాపృథగ్విశేషణతావ్యాపకత్వాభావాత్తదేకాశ్రయత్వాదిప్రయో-
జకాంతరసద్భావాచ్చేతి భావః తతః కిమిత్యత్రాహ తత్ప్రకారతేతి ఏకశబ్ద ఏకసామగ్రీవేద్యతాస్వభావవ్య-
వ్యుదాసపరః ఏవకారస్సహోపలంభనియమవ్యుదాసార్థః అపృథగ్విశేషణత్వే సతి శరీరస్యైకేనాపి ప్రకారే-
ణ తత్త్వధీోపలబ్ధ్యేతేత్యత్రాహ ఆత్మేతి శబ్దేన శరీరిపర్యంతాభిధాయిత్వాద్బోధయతి నను చేతి పరిహరతి నై-
వమితి ఇదమోంచాంధ్యపరిహారావాక్యత్వధికరణేపి సకలానామపి త్వభిప్రాయేణ హాంర్యం ధాగాత్వమితి నికృష్టకశబ్దా-
నాం విశేష్యపర్యంతాభిధాయిత్వాభావే చేతనాచేతనవాచినశ్శబ్దాన్ బ్రహ్మపర్యంతాభిధాయినో భవంతీత్యస్య
త్వాశ్శరీరమిత్యస్య పృథివీ శరీరమిత్యాదిషు ఆత్మాదిశబ్దానాం నికృష్టకతద్బత్వవ[illegible]దితి చేత్ ఉచ్యతే నికృష్టక-
శబ్దో ద్వివిధః వైయక్తికనికృష్టకా నిత్యనికృష్టకశ్చేతి తత్ర శరీరాదిశబ్దా నిత్యనికృష్టకాః ఆత్మాదిశబ్దా వై-
యక్తికనికృష్టకాః గోత్వాదిశబ్దవచ్ఛుక్లాదిశబ్దవచ్చ ప్రయోగస్య వ్యవస్థాపకత్వాత్ నికృష్టకానికృష్టకవిభాగో-
పి హా ప్రయోగాధీనః తద్వదయమపి విభాగస్సర్వలౌకికః నను శుక్లాదిశబ్దా నికృష్టకా ఏవ గుణపర్యంతతాత్ గు-
ణవచనే భేదాభావాత్ తథా హి లింగవృత్త్వా ఇతి స్మరణాత్ మైవం జాతివాచకశబ్దవదపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిత్వావిశేషా-
చ్ఛుక్లాదిశబ్దానాం ప్రవృత్త్యయమస్సువ్యక్తిశబ్దస్య ద్వివచనవత్ప్రకృత్యభిధానతిరిక్తార్థః ప్రలింగతయా శబ్దసాధుత్వే

శే శక్తివిషయీభూతాత్ జాతేః వ్యక్తిపారతంత్ర్యేఽపి గవాదిశబ్దా బోధయేయురితి న వాచ్యం ద్రవ్యాంశే శక్తివిరహా
త్తైర్జాత్యాదిశబ్దైరపి ద్రవ్యపారతంత్ర్యబోధనప్రసంగాత్ అతః శబ్దశక్తినిబంధనైవ గవాదిశబ్దైర్ద్రవ్యప్రతీతిః కిం
చ యది జాతిమాత్రమేవ ముఖ్యార్థః తర్హి ముఖ్యభూతద్రవ్యపర్యంతప్రయోగాదపి జాత్యాదిమాత్రే గవాది
శబ్దానాం ప్రచురప్రయోగప్రసంగః ముఖ్యార్థతద్గతగుణసంబంధివిషయప్రయోగాదపి ముఖ్యార్థే ప్రచు
రప్రయోగదర్శనాత్ గంగాగ్నిసింహాదిశబ్దానాం కూలమాణవకాదివిషయప్రయోగాదపి ముఖ్యార్థే ప్రచురప్ర
యోగో దృష్టః న హి వ్యక్తినిష్ఠగావ్యక్తినిష్ఠముపాష్య ఇతి ప్రయోగః జాతిరేవ ముఖ్యార్థశ్చేద్గవాదిశబ్దానాం జాతి
మాత్రవిషయప్రయోగే త్వతలాదినైరపేక్ష్యం చ స్యాత్ న హి గంగాదిశబ్దాః ప్రవాహాదివిషయప్రయోగే భావప్ర
త్యయాంతాః ప్రయుజ్యంతే ప్రచురప్రయోగాభావో భావప్రత్యయాపేక్షత్వం చ గవాదిశబ్దానాం వ్యక్తౌ నిరూఢల
క్షణయోగాదితి చేన్న ప్రచురప్రయోగానుగతిహేతోః లక్షణాయా నిరూఢిః తతశ్చ ప్రచురప్రయోగాభావాత్ప్ర
చురప్రయోగాభావ ఇతి పరిహారో న ఘటతే ప్రసంగస్య ప్రసంజనీయాభావపరిహార్యత్వాభావాత్ న హ్యగ్నిమ
త్త్వప్రసంగో హ్యగ్న్యభావాత్ పరిహ్రియతే భావప్రత్యయానపేక్షత్వప్రసంగశ్చ దుష్పరిహరః శుక్లాదిశబ్దానాం
గుణిబోధనే నిరూఢలక్షణేఽప్యపగమేఽపి పటస్య శుక్ల ఇతి గుణమాత్రపరప్రయోగే భావప్రత్యయానపేక్షత్వ

333

వృత్తిబాధస్స్వార్థసామర్థ్యాత్ప్రత్యభిజ్ఞాయాం సంస్కారసచివేంద్రియవదర్థసామర్థ్యసచివా శబ్దశక్తిః
విశిష్టబోధసామర్థ్యప్రత్యపినయన్త్రం జాత్యాదిశబ్దశ్రవణేపి విశిష్టబోధప్రసంగాదేవ న పాసత్త్వం సామగ్ర్యం
కార్యానుదయం ఉపపద్యతే ననుగవాదిశబ్దజాతే వృత్తిపరతంత్రతారూపమభిదధతి అతస్తైర్వృత్తిపర్యం
తబోధః జాత్యాదిశబ్దాస్తు జాతిస్వరూపమాత్రం అతస్తైర్వృత్తిపర్యంతబాధాభావః నైవం జాత్యాదిశబ్దైర్ద్ర
౩౩౩ వ్యపారతంత్ర్యాప్రతిపత్తేర్ద్రవ్యవిలక్షణతయా జాతిప్రతిపత్త్యనుపపత్తేః ననుజాతేర్ద్రవ్యప్రకారతైకస్వభా
వత్స్వరూపపారతంత్ర్యబోధనం వివక్షితం కింతు విశేషణాంతరాస్పృష్టాకారకభావానవస్వరూపపారతంత్ర్య
బోధనమితి ఉచ్యతే గవాదిశబ్దైస్తు ద్రవ్యస్యాని బోధనమేకపదేన విశిష్టాభిధానం నిర్బంధనం న పాకుంతలీత్యుక్తే కుం
డలస్వరూపరచితత్వాదివిశేషణేష్వయం కుండలేన భూషిత ఇతి వక్తారకభావస్య [illegible]ఏవం చ సతి పారతంత్ర్య
బోధనాద్వృత్తిబోధనే భిన్నపదగమ్యమానేనైవాన్యార్థ్యాన్వయః సాపేక్షపారతంత్ర్యబోధనాద్విశేష్యబోధనం తదబోధ
నాత్మపరతంత్ర్యబోధనమితి కించ గవాదిశబ్దానాం విశేష్యబోధనశక్తివిరహే జాత్యాదిశబ్దానామేవ పారతంత్ర్య
బోధనాసామర్థ్యప్రసంగః ధర్మిబోధనాసామర్థ్యవ్యాపకతయా జాత్యాదిశబ్దేషు దృష్టం పారతంత్ర్యబోధ
నాసామర్థ్యం గవాదిశబ్దేభ్యో నివర్తమానం స్వవ్యాప్యం ధర్మిబోధనాసామర్థ్యం కథం న నివర్తయేత్తద్రవ్యం

న తయా ప్రతీయతే గంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర ప్రవాహస్యావివక్షితత్వాత్ తస్యాలస్య తదుపసర్జనతయా ప్రతీ
త్యభావః ఛత్రిణో యాగచ్ఛంతీత్యత్ర ఛత్రిణాంచ ఛత్రిప్రతిసంబంధితయా ప్రతీయమానత్వాభావాచ్ఛత్రిణోభావే
న ప్రతీత్యభావః అతో వివక్షితార్థప్రతిసంబంధితయా ప్రతీయమానత్వేనాపి ప్రధానతయా ప్రతీయమా
నం ద్రవ్యశబ్దశక్త్యైవ ప్రతీయతే అయం ప్రతీత్యత్ర పుత్రిశబ్దేన ప్రతీయమానపుత్రవతీకించిద్విశేష్యాంశశక్తిమ
త్తా రూపిశబ్దేన రూపాదిప్రతిపత్తిదర్శనాత్ తద్రూపాతేన రూపశబ్దేన విశేష్యప్రతిపత్తిసజ్ఞానాభావాచ్ఛాబ్దవిశేషిణో
పశ్లిష్టవిశేష్యప్రతీతిరన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శబ్దశక్తినిబంధనేత్యధ్యవసీయతే తతో గవాదిశబ్దానాం విశేష్యబో
ధకత్వం శక్తినిబంధనం ననువ్యక్తీనామానంత్యాత్తాభిస్సంబంధగ్రహో నుపపన్నః ఏకస్యాం వ్యక్తౌ శబ్దవాచ్యతావ్యుత్ప
త్తిబలే వ్యక్త్యంతరస్య గోశబ్దవాచ్యత్వం న స్యాత్ నైవం యత్ర జాతిస్తత్రాయం శబ్ద ఇత్యేవంరూపతయా వ్యుత్పత్తేః
అతో వాచ్యతానిమిత్తస్యైకత్వాత్ తత్రైకం వ్యుత్పత్త్యనపేక్షాయాం యుగపత్సర్వవ్యక్తీనాం వాచ్యతావ్యుత్పత్తిరేకైకవ్య
క్తౌ వాచ్యతానిమిత్తస్య పుష్కలత్వాదేకైకవ్యక్త్యైర్వాచ్యత్వసిద్ధిస్సుఘటతే ఏవమనంతానాం వ్యక్తీనాం బుద్ధ్యారోప
ణం శక్యమితిచేత్ వ్యక్తీనాం శబ్దవాచ్యత్వం ప్రతిషేధతాత్పర్యం యావక్త్యం యః ప్రతిపన్నా నవా న చిత్తాసు శబ్దవాచ్య
త్వనిషేధో నుపపన్నః లబ్ధరూపేష్వేవ చిత్కిం చిత్తార్థ్యాగవ నిషిధ్యతే ప్రతిపన్నాశ్చేత్కిం కతిపయా వ్యక్తయః ప్రతిపన్నాః

దర్శనాత్। శుక్లాదిశబ్దానాం హి లుప్తమతుబర్థలక్షణేఽప్యర్థేరభ్యుపగతాంయథాసమానేషు ప్రాతిపదికేను
ప్రయుక్తవిభక్త్యర్థలక్షణాష్యతలక్షణేయానిరూఢిర్నావం। సర్వప్రయోగానుగతిరితిచేత్ననగౌశబ్దేత
దభావప్రసంగాత్। అనువృత్తౌ గౌర్వ్యవహార ఇతి గౌష్వమాత్రపివాగౌశబ్దః కేషాపిప్రయుజ్యతే। కించసర్వప్రయో
గానుగతావృత్తిర్లక్షణైవనస్యాత్। ఆకృతివిషయవృత్తేరనన్యథాసిద్ధవృత్తిమూలకత్వం। అనన్యథాసిద్ధిశ్చ
దర్శితా। అయుతసిద్ధవిశేషణతాచశబ్దానాంవిశేష్యలక్షణే సామర్థ్యాభావస్యోపపాదితత్వాత్। ననుష్పష్టైవధ
౩౩౪ ర్మివాచిశబ్దానాంభావప్రధాననిర్దేశేషు ముఖ్యైకదేశలక్షణైవతావత్। అస్మాకంతుగవాదిశబ్దానాంవ్యక్త్యాలక్షణేత
త్రశక్తేర్విశేషణవిశేష్యగోచరత్వకల్పనైవతాంగౌరవంస్యాత్। స్యాదేవసత్। నాత్రగ్రోషః లాఘవేననిర్వాహోయో
గ్యేష్టవేగౌరవస్యదోషత్వాభావాత్। లక్షణేత్రయణస్యానుపపత్తిఃప్రదర్శితా। కించగా[illegible]నయేత్యాదిషువృత్తిప్రతి
తిరర్థసామర్థ్యాద్భవతీతిచేత్ తర్హివివక్షితాంయాజ్ఞాతేః ప్రతిసంబంధిభూతంద్రవ్యముపసర్జనతయా
ప్రతిరుద్ధ్యేత। తతశ్చపుత్రః పిబతీవఖండాగారంయమితిసామానాధికరణ్యంనస్యాత్। పుత్రమానయేతిపుత్రపా
మానయేత్యనుక్తే పృథగేవశాబ్దివక్షితపుత్రప్రతిసంబంధిపిత్రృత్వేనప్రతీయమానోదేవదత్తః పుత్రంప్రతిగుణ
తయాప్రతీయతేనతువిశేష్యత్వేనప్రధానతయా। తదవచ్ఛేదార్థత్వాత్తస్యగవాదిశబ్దేషుతుద్రవ్యమేవప్రధా

శిష్టైశశరరత్వప్రయుక్తదోషాసత్త్వైః అత్ర స్యానుగ్రాహకస్య స్యాయంస్య కిమనుగ్రాహ్యం ప్రమాణం కథం పునే
ష్టుత్రివిరోధపరిహార ఇత్యాదిశంకాయామాహ అయమర్థ ఇతి పరేణ స్వరూపైక్యపరత్వేనోదాహృతం సూ
త్రం భాష్యకారవచనం చ వ్యాచష్టే ఇదమేవేత్యాదినా। అత్రాయమర్థః సంకలయ్యానుసంధేయః వ్యుత్పా
దాదిభిస్సామానాధికరణ్యనిర్వాహో బహుధా శ్రుతాః తత్ర సామానాధికరణ్యస్యాతదపి లవృత్తిమభిధాన వస్తుమా
త్రపరత్వం సత్యాదివాక్యనిరూపణేన నిరస్తం వ్యావృత్తినామముపలక్షణత్వే పత్రైపపాంతరవైయర్థ్యాత్ విశే
షణత్వాభ్యుపగమే ముఖ్యాసంభవతి లాక్షణికార్థస్వీకారాదెలాగాఖ్యుత త్వమసహాలెచాస్వయమేవనస్వ
రూపమాత్రపరత్వే తత్పదస్య ప్రకృతపరామర్శిత్వభంగః పదద్వయలక్షణే ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావా
త్సామానాధికరణ్యలక్షణహానిః ఉపలక్షణస్వరూపప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయణే పదాంతరవైయర్థ్యం త
ద్వైక్యేతి త్యాదిద్వ్యుపక్రమవిరోధః ఉపక్రమోపక్రమవిరోధః శ్రుత్యంతరవిరోధః సిరోధానాద్యనుపపత్తిరూ
పతర్కవిరోధశ్చేతి దూషణానీత్యుక్తాని బాధార్థత్వే చ స్వరూపలక్షణే సత్యర్థలక్షణే చేతి పదద్వయలక్షణే
దరిద్రాదోషాః ప్రత్యక్షేణ బాధాదర్శనాదబాధపరత్వానుపపత్తిః పదాంతరేణ విరోధిధర్మానుపస్థాపనే
విరోధాభావాదబాధకల్పనానుపపత్తిరిత్యధికం దూషణద్వయం చోక్తం తథా సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాదిసా

అతసర్వాః ప్రథమే సర్వవృత్తీనాం శబ్దవాచ్యత్వనిషేధారయోగః ద్వితీయే తు త్వమేవ సర్వే సర్వా వృత్తయః ప్రతిప
ద్యరనేమలత్వద్వైరం శ్రుతౌ అతో గవాదిశబ్దాః స్వశక్త్యైవ వ్యక్తిబోధకాః తద్వచ్ఛరీరవాచిశబ్దానామపి స్వశక్త్యైవ

335

శరీరపర్యంతబోధజనకత్వం సిద్ధం ఏవం శరీరవాచిశబ్దాః శరీరపర్యంతాః సర్వే తతః పరమాత్మచిదచిద్వాచిశ
బ్దానాం సామానాధికరణ్యాస్య తత్రాపావకమితి ప్రయోజకాకారం పదం నిగమయంతి అత ఇతి ఏవం తత్వమ

33౧

సీతి వాక్యేన చిదచిచ్ఛరీరకస్య కారణావస్థస్య కార్యావస్థస్య చ బ్రహ్మణ ఏకత్వం ప్రతిపాదితం న చ ప్రకారైక్యం కా
ర్యకారణైక్యంచెత్పృథగ్భేదాదవ్యక్త్యభేదశ్యం కథంయః ప్రకారిత్వస్య పదావగమ్యత్వాత్ తత్పదం పాప్రకృతవాచ
కం ప్రకృతం పాసార్వజ్ఞ్యాదిగుణకం జగచ్ఛరీరకం కారణం తదైక్షత। ఏకోహం। బహుస్స్యాం। తత్తేజోసృజత। అను
ప్రవిశ్యనామరూపెవ్యాకరవాణి। సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఇత్యాదిభిరభిహిత[illegible]త్వేన ప్రవేశపూర్వకనా
మరూపవ్యాకరణధారణశ్రవణాత్ అతస్తత్పదం సర్వజ్ఞత్వాదిగుణకజగచ్ఛరీరకపరబ్రహ్మపరత్వంప
దంచకార్యాచిత్సృష్టజీవవిశేషవిశిష్టబ్రహ్మపరం అత ఉభయావస్థస్య బ్రహ్మణశ్చిదచిత్ప్రకారవత్వం పదా
వగతం పదద్వయం సమానవిభక్త్యా కారణావస్థస్య చ బ్రహ్మణ ఏకత్వమవగమ్యతే అతో వాక్యభేదః అతః కా
ర్యకారణావస్థప్రకార్యైకత్వం తత్వమసీతి వాక్యేన ప్రతిపాదితం పరమాత్మానం ప్రతి జగతః శరీరత్వం కథం తస్మిం

దిసామానాధికరణ్యమనుపపన్నం ప్రాణిధృచేతనజీవయోరైక్యభావాత్ప్రయోగాస్మిన్ప్రజ్ఞాత్మా అహమేవేదం
సర్వం మత్తః సర్వమిత్యాదిచాంయదుక్తం అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దన ఇతి జీవేశ్వరవాచినోర్యదీశ్వరవా
చినోః శ్రుశబ్దయోస్సామానాధికరణ్యమయుక్తం జీవేశ్వరయోః పృథివ్యాదీనాం చ చిన్మాత్రే కల్పితత్వాపన్నపారజ్జు
కల్పితసర్పభూవివరధారాదివాచినాం శబ్దానాం మిథస్సామానాధికరణ్యం అహం హరిస్సర్వమిత్యాదిశబ్దానా
మధ్యస్తవాచినామధిష్ఠానభూతబ్రహ్మపరత్వాదైకార్థ్యవృత్తిరుపపన్నేతి చేన్న అతద్వాచినాం వృత్తిపరత్వం తత
యోరధ్యస్తవాచినాం శబ్దానామధిష్ఠానవాచిత్వేన ముఖ్యవృత్త్యభావాత్ సమారజతశబ్దస్య శుక్తిత్వాశ్రుతం యదుక్తం ము
వాచిత్వేన ముఖ్యవృత్తిః తదభావశ్చ శుక్తికలాదౌ రజతాదిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతరజతత్వాదిరభావాత్ న
న్వధ్యస్తవాచినః శబ్దాః అధిష్ఠానే ముఖ్యవృత్తాః ఇదం రజతమితి వృద్ధవ్యవహారమూలముఖ్యవృత్తిసదాభ
వాదితి చేత్ ఉభయాతె యదర్థవివక్షయా శబ్దప్రయోగో నాన్యథాసిద్ధః తస్య తద్వాచిత్వసిద్ధ్యయుః తత్ప్రదం వక్త
వ్యం అధ్యస్తవాచినః శబ్దస్యాధిష్ఠానపర్యంతత్వే కిం భ్రాంతప్రయోగో మూలం ఉత ప్రబుద్ధప్రయోగః న ప్రథ
మః రజతపురోవర్తినోరనధ్యస్తత్వానధిష్ఠానత్వబుద్ధ్యైవ తత్ర రజతశబ్దప్రయోగ ఇతి తస్యాధ్యస్తవాచినో
ధిష్ఠానపర్యంతత్వాసాధకత్వాత్। యా దేవదత్తత్వాజ్ఞానాద్దేవదత్తశబ్దప్రయోగో దేవదత్తశబ్దస్య యజ్ఞదత్త

మానాధికరణస్యచాతదాకారారోపణనిబంధనత్వమయుక్తం సర్వత్ర బ్రహ్మత్వారోపారేకాశ్రయత్వభా
వేన సామానాధికరణ్యలక్షణే భావాత్పరమార్థతః ఏకాధికరణ్యాసంభవాత్పరమార్థైక్యవిషయత్వాశ్రయ
ణేనుపపత్తేశ్చ ఇకేచిత్పారమార్థ్యే హి సామానాధికరణ్యవాక్యప్రామాణ్యం హాంయతే ప్రతిపిపాదయిషితస్మైకచి

336

దంధ్యాత్వాత్ తేవ వము చిద్బ్రహ్మణోస్సామానాధికరణ్యం సత్యానృతయోరైక్యాభావాదయుక్తం అంతఃకరణచిన్మా
౩౩౮ త్రయోరైక్యాభావాద్బ్రహ్మైవాహమస్మీతి సామానాధికరణ్యం న ఘటతే అహంశబ్దస్యాంతఃకరణోపహితజ్ఞప్తి
వాచిత్వాత్తదుపపత్తిరితి చేత్ న అహంశబ్దస్యాంతఃకరణోపహితజ్ఞప్తివాచిత్వాభావాత్ తథాహి చక్షు
రుద్ధ్యేస్మీతి చక్షురాదేరహమర్థవిశేషణత్వయా వ్యవహారాదహంశబ్దస్య నాంతఃకరణోపహితే చక్షురాదివాచిత్వం
ఏవమహం జానామీతి ప్రయోగాత్తదుపహితజ్ఞప్తివాచిత్వమహంశబ్దస్య [illegible]పపన్నం న హి జ్ఞప్తిర్వేద జ్ఞా
ప్త్యవిశేష్యతే జ్ఞప్త్యే జ్ఞప్తింరుతదవచ్ఛిన్నజ్ఞానాతిరిక్తస్య కస్యచిద్జ్ఞానశశవిషాణాయమానస్య హౌతికబంధుర
గోచరత్వాపన్నత్వద్విపక్షాణాయామహంశబ్దప్రయోగోపపత్తిః అతో హం బ్రహ్మాస్మీతి సామానాధికరణ్యమయుక్తం
అంతఃకరణత్వయోరైక్యాభావాదహమాదిశబ్దానాం పూర్ణాత్మత్వాభావేన తదుపహితజ్ఞప్తివాచిత్వాభావాద
హంమమాదిశబ్దానాం పూర్ణాత్మత్వాభావేన తదుపహితజ్ఞప్తివాచిత్వాభావాచ్చాహమనుభవామి త్యా

ధ్యంచ సిధ్యతి జనపదశబ్దేన వాచ్య బహిర్భూతాలక్షితే త్వంశబ్దేన తు వాక్యైకదేశలక్షిత ఇతి తస్య విత్త్వావి
థానే అధిష్ఠానైకత్వం విరోధాజ్జీవభావమిథ్యాత్వం చ సిధ్యతీతి చేన్న త్వమాదిశబ్దానాం జన్యత్వపదసమానా
ధికరణానాం జన్మప్రైయ్యధికరణ్యేన జన్మప్రి వాచిత్వాసిధ్యా వాక్యైకదేశలక్షణయా దుర్వచత్వాత్ తత్ప్రసిద్ధా
వపి నాధిష్ఠానైక్యమితరాకారమిథ్యాత్వం చ సిధ్యేత్ ననూ దూరస్థస్య పర్వతస్యాగ్రే జ్వలంతమగ్నిం దృష్ట్వా
పర్వతో జ్వలతీత్యుక్తే పర్వతాగ్న్యోరేకత్వం సా నాపి ప్రదేశాంతరమిథ్యాత్వ[illegible]స్థానమాత్రపారమార్థ్యం
చ సిధ్యతి అతో వివక్షితైకత్వ జీవభావమిథ్యాత్వాసిద్ధిః అతస్సర్వం సామానాధికరణ్యం మృషావాదినాం విరు
ద్ధం జౌపాధికభేదాభేదపక్షేపి మము బలం ఉరూ వృత్త్యా సామానాధికరణ్యమనుపపన్నం తథాహి ఈశ్వర ఏవ హి బ్ర
హ్మ తస్మాత్ జీవేశ్వరయోరచిదీశ్వరయోః శుక్లైకమూర్దుర్వార్త్వ ధనవార్త్వపరిణామిత్వాపరిణామిత్వలక్ష
ణవిరుద్ధస్వభావయోగాత్ తద్వాచిశబ్దానాం ఘటపటాదిశబ్దానామివ న సామానాధికరణ్యం భేదవదభేదస్యా
పి విద్యమానత్వాత్ తదుపపత్తిరితి చేత్ న సత్యపి కేనాప్యాకారేణ ఐక్యప్రవృత్తినిమిత్తభావాభావలక్షణే విశేషాం
శభేదే ప్రతీయమానే సమానవిభక్తిరేకత్వప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్ అతః ప్రథమపదప్రతిపన్నవిశేషాత్ప
దాంతరవిశేషస్యాంశతోపి భేదాసహామభిన్నత్వమేవ సామానాధికరణ్యే బాధ్యం అత ఏవ హి ఖండముండయో

337

వాచిత్వే ముఖ్యత్వం భవతి శ్రుతిరేవ చ రజ్జుస్సర్ప ఇతి ప్రయోగః సర్పశబ్దస్య ప్రాగనారోపితబుద్ధిముఖ్యప్రయో
గానుపాదరూపత్వాదారోపితతద్విషయముఖ్యశక్తికల్పనే ముఖ్యత్వం న స్యాత్ నను పృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానాం వి
శేష్యపర్యన్తత్వమిష్టం అథవాస్తు చాధిష్ఠానస్యాపృథగ్విశేషణం తస్మిన్ సత్యవభాసనాత్ న వినా తదవభాసా
భావాచ్చేతి చేత్ న అన్యత్ర సతో విశేషణస్య పురోవస్థితం ప్రత్యపృథక్సిద్ధభావాదఖ్యాతిపక్షే చాధ్యస్తత్వాధిష్ఠా
332 నత్వయోరేవాభావాత్ స్వపక్షే వాదిపక్షే చ వృత్తివర్తస్య ఘటాదేః కనకం ప్రతి వావిద్యాఖ్యదోషవివర్తస్య రజ్జు
తస్య పురోవస్థితం ప్రత్యపృథగ్విశేషణత్వాయోగాచ్చేతి అతో జీవేశ్వరసామానాధికరణ్యమయుక్తం కించ
తత్త్వమస్యాదివాక్యేషు బ్రహ్మవాచిపదస్య ముఖ్యవృత్త్యా త్వమాదిజీవవాచిపదం కిం ముఖ్యార్థప్రహాణే
న సమానాధికరణం ఉత తత్ప్రహాణేన ప్రథమే వస్తు న స్వవిశేషత్వం దోషా వా తత్పదార్థయోరైక్యానుపపత్తి
శ్రుతిరేవ జీవబ్రహ్మణోరైక్యం న సిద్ధ్యేత జీవభావస్య మిథ్యాత్వేనాధిష్ఠానమాత్రపారమార్థ్యం చ న సిద్ధ్యే
త్ప్రకృతైక్యం చ వివక్షితార్థైకత్వపరం రూస్సమానవిభక్తేస్తదవివక్షితార్థైకత్వప్రతిపాదనాసామర్థ్యా
త్తదవివక్షితవిశేషణమిథ్యాత్వప్రతిపాదనాసామర్థ్యాచ్చ న హ్యప్రవ్యాష్టో జనపదః అగ్నిమాణవక ఇత్యత్ర
జనపదప్రహాణవతోరగ్నిమాణవకయోరైక్యం జనపదత్వాగ్నిత్వయోర్మిథ్యాత్వేనాధిష్ఠానమాత్రపారమా

హస్తాదిమాత్రవాచిత్వాద్ధస్తాద్యవయవసంఘాతాత్మకస్యైకదేశేనాపిహస్తాదిమాత్రేణతిరస్కారాదనైరలక్షణమ
కత్వంప్రమాణవిరుద్ధంతయాస్వవిభక్తి(మాన)సప్రతిపాదయితుంశక్నోతీత్యనుహస్తత్వాదయోఽథవమాః శాఖాదివ
దప్యథసిద్ధాః ఫలస్యైవశరీరాదేరేకదేశేవర్తంతే అతః శుక్లః కృష్ణః పటఇతివద్ధస్తః పాదోవామనుష ఇతి వక్తు
మయుక్తం యుక్తంచ నభిజ్ఞత్వాల్లోకానప్రయుక్తే ఆవృతేయత్తు నభిజ్ఞాపిలోకః శుక్లాదిశబ్దాన్విశేష్య
పర్యంతాన్ప్రయుక్తేన తు హస్తాదిశబ్దానేకదేశపర్యంతాన్ అతో భిజ్ఞనభిజ్ఞప్రయోగానుగుణమేవ సర్వపదం
వక్తవ్యం తదుక్తం మయా కేచిదపృథక్సిద్ధధర్మాః కస్యచిదేకదేశఏవనియమేనవర్తంతే ఏకదేశే వాన్యత్ర వా కేచి
దనియమేన వర్తంతే తత్ర నియతైకదేశవృత్తిధర్మవాచినః శబ్దాస్తు స్వదేకదేశభూతద్రవ్యమాత్రేవర్తంతే
ఏకదేశత్వప్రతీతత్వాదనియమాదేకదేశతద్వ్యవహారహస్తాదయః ప్రతియంతే ఏకదేశవృత్తినియమ
రహితధర్మవాచినః శబ్దా ఏకదేశత్వప్రతీతినియమముపహాయవిశేష్యేవర్తంతే అతః శుక్లాదిశబ్దైరేకదేశః
త్వం హిత్వా తదాశ్రయమాత్రోపనాయమపస్థాపితాశ్రయాత్పటత్వాశ్రయస్య నతిరోభావాత్పటశబ్దసామానాధి
కరణ్యం యుక్తం ఏకదేశమాత్రోపస్థాపకైర్హస్తాదిశబ్దైరేకదేశేనోపస్థాపితత్వేన హస్తాదిప్రాతిపదిః
కప్రతిపన్నవిశేష్యతిరోభావాత్ సామానాధికరణ్యమయుక్తం యదిక్షిప్తచిత్తానిమానాధికరణ్యం విద్యతే తత్ర

వృత్తిర్జాత్యాత్మనా ఘటశరావాదయః కార్యకారణరూపేణ గోపుచ్ఛరోమాణ్యేకదేశైకదేశిభావేన భిన్నత్వవదభి
న్నత్వేఽప్యుపగమ్యమానే పిణ్డావయవం మృత్ఘటః శరావోదాః పుచ్ఛమితి సామానాధికరణ్యాభావః నను చిదచి
ద్బ్రహ్మైకదేశతాపచ్ఛిన్నం కృష్ణరక్తశుక్లం ఘటమితి వద్వ్యక్తం విష్ణుస్తథావ్యక్తం పురుషః కాల ఏవ
చేత్యాదిసామానాధికరణ్యముపపద్యతే నైవం ఏకదేశైకదేశిభావేన త్వప్యంగుళిం పురుష ఇతి సామానా
338
335
ధికరణ్యాదర్శనాత్ నను శుక్లాదిశబ్దతుల్యత్వం కిం న స్యాత్ ఉచ్యతే పటస్య శుక్లాదిశబ్దానాం పటు
శబ్దశ్రవణే తత్ప్రతీతిర్జాయమానసామానాధికరణ్యాభావే చ సత్యపి శాఖాదీనామపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వం రూపాశుక్లాదిశ
బ్దైర్విశేష్యపర్యన్తస్యాంపాత్య చిత్రశబ్దేనాభిధానాద్విశేష్యాప్యుపశబ్దాభిధానవిశేష్యస్యాంశత్వేన తిరోధానా
న్మామానాధికరణ్యం హస్తాదీనామేకదేశానాం భేదనాదుపవర్ణనేవైకదేశినం ప్రతి[illegible]పృథక్సిద్ధవిశేషణత్వం నాస్తి
భేదనాదపీన్ద్రియాణామవినాశితత్వేఽప్యేకస్య పుల[illegible]చితస్వరూపతాపచ్చ్యవమంసతి భిన్నహస్తాదివస్తుత
శరీరస్యాప్యవచ్ఛిన్నస్వరూపతోపలంభాదాత్మానం ప్రతి తస్యాపృథక్సిద్ధిః స్యాదితి చేత్ న శరీరావయవసంఘా
తశైథిల్యానన్తరమేవాత్మోత్క్రమణోత్పత్తేః శరీరబుద్ధేర్దగ్ధపటబుద్ధివదారోపరూపతాభ్రాంతిరూపతాపత్తేః
హస్తాదీనాం తు భేదనేఽపి శారీరాదిశైథిల్యం శాఖానాం పశ్చాచ్ఛైథిల్యమితి విశేషః అతస్తద్వాచిశబ్దానాం హ

రావఇతివదనుపపన్నమిత్యేతదక్షితం అంశతోపి విశేష్యభేదానహాన్యైవాభేదస్యసామానాధికరణ్యబా

ధుతాప్రత్తెహాంబ్రువ్యాసామానాధికరణ్యమపిచింత్యం బ్రువ్యావాచిపదానాంసత్వద్రువ్యతావదిసాసాధారణకా

రః ప్రవృత్తినిమిత్తంచేత్తత్వమసితత్వ్యక్తెసదసిద్రవ్యమసతత్వ్యక్తిం స్యాత్ తదానీమంపదేశవైయర్థ్యం నవా

కత్రుదవావంసదవామద్రవ్యమితివంసవైసదంతర్గైకత్వమంపద్రైష్టవ్యవింతిచేత్ నతస్యసామానాధికరణ్యబా

ధుతాపభావాత్ సామానాధికరణ్యం పాపూర్వనిర్దిష్టస్యవిశేష్యస్యపదాంతరాపస్థాపితవిశేషణోప్వయముమవ

గమంయంతినతుతద్విశేషణోఫ్వితత్స్వాంతర్గైకవంనపాంబ్రావ్యాణస్వమసితత్వ్యక్తేష్ణంశబ్దనిర్దిష్టస్యబ్రావ్యాణంత

ర్గైకవంప్రతిపాదితంభవతికింతుతస్యబ్రావ్యాణత్వవిశేషణవైశిష్ట్యమేవ అతోవివక్షిత్యైకతాపసిద్ధేరంపదేశ

వైయర్థ్యమేవయుద్యంశవిశేషాసాధారణకారః ప్రవృత్తినిమిత్తంతదాబ్రువ్యాదిశబ్దానాంతదితరాంశవాచి

పదసామానాధికరణ్యవిరోధః స్యాత్ యదానిరతిశయబృహత్త్వంప్రవృత్తినిమిత్తంతదాతత్వమసితత్వ

క్తంనిరతిశయబృహదితత్వ్యక్తం స్యాత్ తతశ్చసౌరాజ్యేవస్యనిరతిశయబృహత్త్వవిరోధః త్వంనిరతిశయ

బృహత్త్వస్యసనోంశఇత్యర్థశ్చైదేకదేశలక్షణేనపాబృహాత్వబ్జస్యబృహదేకదేశాముంఖ్యార్థః ఏవమసాధా

రణకారాంతరస్యప్రవృత్తినిమిత్తత్వేవ్యనంపపత్తిర్ద్రష్టవ్యా అతః కుపృష్టిత్వయంప్రత్యకేంసామానా

339

వా హస్త్యాదిశబ్దస్య తద్విలక్షణం యథా వామనపాదిశబ్దస్య తదేకదేశలక్షణం యథా వా ప్రాధాన్యాద్వ్యభిప్రాయే
ణోపచారాదపి స్యాత్ । ఛిద్రమనాకాశ ఇత్యత్ర తత్కాశశబ్దస్య సముదాయవృత్తిత్వాభావేన ఛిద్రేష్వప్యుప్ల
తం యథా నైకదేశలక్షణే జీవతాపి చితాపి దిధర్మాః శ్రుత్యస్మతే బ్రహ్మణో నిందయతైకదేశవృత్తిం యదితి న తదాపి
చి శబ్దే ళశ్వరవాచి శబ్దానాం ముఖ్యం యథా వృత్త్యా సామానాధికరణ్యం ననుశిరః పాణిరుదరం పాదశ్చ శరీరమి
338 తి చ ద్వ్యశరీతే ప్రయోగః సత్యం ప్రభూతత్వే తన్నిపయయదో పాదానేవ యయవినస్తుతన తిరేకాంతాని సామానాధికరణ్య
సంభవః ప్రత్యేకం సామానాధికరణ్యం త్వేకదేశలక్షణే ప్రసంగాద ముఖ్యమేవ ఏవం చిదచిద్విశేషవాచిశబ్దే
ష్వైకైకస్యేశ్వరే వాచిపదసామానాధికరణ్యమయుక్తం స్యాత్ ఏకదేశవాచిశబ్దానాం ఏకదేశిన శక్త్యభావాత్ప్ర
క్తం విష్ణుస్తథా వ్యుక్తం । ఋత్విజం పిషి విష్ణుభూర్వనాని విష్ణుర్భూర్ణతాని విష్ణుర్భువనాని విష్ణురితి పాప్రత్యేకం
సామానాధికరణ్యం అహం సర్వమిత్యచిజ్జీవవాచిపదయోరపి తద్భేదవసామానాధికరణ్యమయుక్తం
సర్వత్రాముఖ్యం యథా వృత్త్యా బ్రహ్మపస్థాపనేన సామానాధికరణ్యస్య ఏవం దోషః ముఖ్యసామానాధికరణ్యసం
భవత మముఖ్యవృత్త్యాశ్రయణస్యాన్యాయ్యత్వాత్ స్వాభావికభేదాభేదపక్షేపి భోక్తృభోగ్యనియంతౄణాం త్ర
యాణామపి బ్రహ్మణ శక్త్యాభావాద్గవాదచిజ్జీవయోరచిదీశ్వరయోశ్చ సామానాధికరణ్యం ఘటశ్చ

స్నత్వప్రభృతిశబ్దారక్షకవాచినస్తు విశేషిత్వవాచితివాచ్యంశేషినిరూఢత్వాత్ అనధాగవెందాం ఇతిదాంప్రత్యయాం
తగమిధాతోర్నిఃష్పన్నత్వాద్ధాశబ్దస్యమనుష్యాదివాచకత్వప్రసంగః గతివంతత్సర్వేషుప్రయోగాభావాత్తి
ష్ఠత్యపిగవిప్రయోగాత్ తత్రరూఢిశక్త్యాశ్రయ ఇతిచేత్ ఏవం వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతశ్శిశుః।
అప్యకార్యశతంకృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీత్ ఇతి స్మరణేన పితృసంరక్షకే పుత్రే పిత్రాద్యపేక్షయాపరి శ
బ్దప్రయోగాభావాద్గులపాదురక్షకేతి స్వామినిపతిశబ్దప్రయోగాచ్ఛ శేషిణి పతిశబ్దో రూఢః తథా దాసభూ
తాః స్వతస్సర్వేపాత్మనః పరమాత్మనః తథానంతవ్యః పరమశ్శేషి శేషానంతాం ఈరితాః। నంత్యనంతవ్యభా
వాంచరమం నప్రయోజనపూర్వకమితి దాసశేషశేషిశబ్దప్రయోగా భగవచ్ఛాస్త్రేషు దృశ్యంతే పత్యాదిశబ్దాభావే
పి ప్రపంచప్రత్యక్షతత్వాదావ్యతయాశ్రుత్యాప్రత్యక్షే దేవప్రేవళ్యాదివిశేషత్వవ్యస్యాత్మశరీరమిత్యాదినా జగతః
పరమాత్మశరీరత్వావగమాచ్ఛరీరపాదార్థస్య చ సంఘాతపరార్థత్వాదిత్యాదిభిః ప్రసిద్ధత్వాచ్చ జగద్బ్రహ్మ
ణోః శేషశేషిభావసిద్ధిః అతాంయలఘాత్రే ఏవపతిశబ్దార్థః వములఖాంతరేణాపి భేదసిద్ధిం దర్శయతి జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వా
వతి ఉత్పత్తిప్రళయాభావప్రతిపాదనం దర్శయతి నిత్యానిత్యానామితి అత్రాంతరేణ భేదమాహ। భోక్తేతి భగవ
తోస్పష్టదోషత్వం దర్శయతి తయోరితి భేదజ్ఞానస్య మోక్షహేతుత్వమాహ పృథగితి ముక్తౌ భేదమాహ అజా వి

ధికరణ్యం భాష్యకారపక్షే ఏవముఖం వ్యాఖ్యాతం తరాక్తనిర్వాహోక్షవదుక్తనిర్వాహాసలక్షం వైషమ్యం
కించ ఆత్మభేదేసిద్ధిపాశరీరశరీరిభావః స ఏవ నాస్తి కాలవిశేషణి కేవలప్రతిపాదనాంత పురుషశబ్దప్రభావేతా
తిరోలతే పరమాత్మని సకాశాదాత్మనః సుధ్వవాత్మానః ప్రభవంతి హోతాద్యుదిభిశ్రుదచితాదుల్పత్తిప్రళయ
ప్రతిపాదనాత్కార్యకారణరూపోరేకత్రప్రత్యభిజ్ఞానపేక్ష్యకమేవ వస్తు శరీరంశరీరిచ భవతి తస్యైకత్వరూపపరిణామ
౩౪౦ పక్షే త్ర్యవనివాహోవరమితి శంకావరిహారార్థం సకలశ్రుతీనాం ముఖ్యార్థత్వజ్ఞాపనార్థం తేషు తేషు ప్రదేశేషు
విప్రకీర్ణానాం వాక్యానామర్థానాం సంకలయ్య ప్రదర్శనేన సంగ్రహాత్ ప్రతిపాదనార్థం చారభ్యతే అత్రేదంతత్వమితి భాం
గృహ్యే న భూక్తలత్వే నచ తి చ శబ్దర ఈశత వల్త్వే న తరాలారే కకౌటునివేశాత అస్య సన్నిహితత్వాత్ తత్ర మాయయా శబ్దార్థం
నిష్ప్రపంచమపాదత్వే మాయయాంతః ప్రకృతిమితి అన్యశబ్దవాచ్య ఆత్మేతి స్పష్టయితుం మాహాత్మ్యరం ప్రధానమి
తి అధానంతరభ్రమపాతుల తావద్భర శబ్దం వ్యాచష్టే ప్రధానమితి అత్ర వృత్త్యావ ఉక్తం భరతే విశ్వమిరాశ ఇతిపూ
ర్వవాక్యేశ్రవణాద్ధార్యత్వధారకత్వలక్షణభేదోపిసిద్ధః ఈశ్వరేశితవ్యతారూపభేదం దర్శయతి సకారణమి
తికరణాధిపాధిపశబ్దవ్యాఖ్యానార్థమాహ ప్రధానేతి గుణేశః గుణానాం సత్త్వరజస్తమోగుణానాం నియంతా
ఆనేనేశ్వరత్వం దర్శయతి పతిమితి ఆనేన శేషశేషిత్వలక్షణభేదోపిసిద్ధః నచ పారతంత్ర్యే ఇతి ధాతా ప్రపత్త్వ

క్రస్య తత్స్వైకభావః వ్యక్తస్య సంబన్ధస్సూచితమసః శరీరత్వశ్రవణే విశేషణభూతత్వమసాత్మస ఏతే భావాయ్యు

క్తః సర్వాత్మత్వవివరణీయమాహ అన్తః ప్రవిష్ట ఇతి అన్తఃప్రవిష్ట ఇత్యనేనాపి శరీరాత్మభావః ఫలితః అన్తః ప్రవిశ్య

నియామ్యత్వం హి శరీరత్వం అన్తః ప్రవేశశాస్త్రాభిప్రాయం న్యపగగనవ్యావృత్తిరితీదమపి శరీరలక్షణం భాష్యకారా

భిప్రేతం భేదశ్రుతిఘటకశ్రుత్యవిరోధే నైకవాక్యతానామర్థమాహ ఏవమితి ఘటకతయోపాత్తం సన్మూలా ఇ

తి అత్రాపీతి ఛాన్దోగ్యప్రకరణే తైత్తిరీయప్రకరణే చేత్యర్థః హన్తాహమిత్యాది ఛాన్దోగ్యతత్[illegible]ష్టేవత్యాదితై

త్తిరీయం జీవేనాత్మనేత్యస్య వ్యాఖ్యానార్థమాహ అనేనేతి అనుప్రవేశశ్రవణే భావ ఏ సామానాధికరణ్యేనోక్తం నామరూ

పవ్యాకరణమనుప్రవేశపూర్వకనామరూపవ్యాకరణపరమవసతి సామానాధికరణ్యాదిత్యాహ ఏవం

భూతమేవేతి అయమర్థః సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన శ్రుతిదనుక్తస్యాపి [illegible] వ్యతాత్ర చిదచిద్విశిష్టానుప్రవేశః

కార్యాపయుక్తతయాపేక్షితత్వాదనత్రాపి స్పష్టకార[illegible] ఇత్యాహ ఏవమితి ఏవం భూతశబ్దానుప్రవేశపూర్వకత్వ

పరః అనేన నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యుపాదానేన జీవానాముత్పత్తిప్రశయో నామరూపవ్యాకరణతదభా

వానన్తస్పష్టరూపనిష్పత్తివినాశావిత్యుక్తం భవతి అనేన పూర్వోక్తశంకా చ పరిహృతా కాలవిశేషోక్తమైకం నా

మరూపవ్యాకరణాభావమాత్రం నతు స్పష్టరూపైకమిత్యవగమాత్ అథ సర్వశ్రుతేనామస్మిన్నర్థే ముఖ్యత్వం

341

తిజీవేశ్వరయోః స్వతోభేదం సవిశేషత్వం చ స్పష్టయంతుమాహ సమానఇతి పృథక్త్వే జన్మని సర్వేషాం ప్రోపాంయుష్యపర
సువాకల్ప్యయసమధి అజామేకామిత్యాదివాక్యమపాత్రం సమానే వృక్షే అజామేకామితి ప్రధానప్రసంగాపే
తత్సామర్థ్యాత్ జుష్టం ప్రీయమాణం స్వతావపి అష్టధాభిన్నా ప్రకృతిర్మమేత్యనేన కారణావస్థయోరపి భేద
సిద్ధిః మామికాం ప్రకృతిం కల్పక్షయే యాంతి తత్రాపి తథా ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విసృజామీత్యత్రాపి తత్సిద్ధిః
౩౪౧ మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిః స్వభావాసంకరః కారణావస్థాయాం భేదశ్చ సిధ్యతః ప్రకృతిమిత్యత్రానాదిత్వకం
థోక్తః మమేత్యత్రాపి కారణావస్థాయాం భేదసిద్ధిః ఆదావ్యుతస్మృతివచనేషు వ్యాఖ్యేయాం శంవ్యాచష్టే జగద్యో
నిరితి యోనిశబ్దేన త్రిగుణం తజ్జగద్యోనిరితి వచనం సత్కార్యతే కార్యావస్థావ్యావృత్త్యర్థం భూతసూక్ష్మమిత్యుక్తం
ఏవం చిదచిదీశ్వరభేదే సతి కథమేకత్వావధారణముపపద్యత ఇతి శంకాయాం షిటకశ్రుతిరవతారయతి ఏవ
మితి యః పృథివ్యామంతరే సంచరన్నితి సుబాలోపనిషది శ్రూయతే మరణం యమాదిపరత్వవ్యావృత్త్యర్థం మృ
త్యుశబ్దం వ్యాచష్టే అత్రేతి లీయత ఇతి వచనాత్ క్రమప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః యస్య వ్యక్తం శరీరం యస్యాక్ష
రం యస్య మృత్యుశ్శరీరమితి క్రమో వ్యక్తమక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి లీయతే ఇతి క్రమేణాసంగచ్ఛతే తమ
స ఏకీభావాత్ శ్రుతం న లయః తమస్స్వప్రహాణభావాత్ కార్యానుపయుక్తత్వము శ్శరీరకాదివేకేవలకార్యోపయు

పాదయతి యథేతి । నను శుక్లకృష్ణాదితంతవః కారణావస్థాయామపి భిన్నాః న చ తే స్వనుతమం ప్రత్యనుతమ
నుకారణత్వం ఆతస్తత్ర స్వభావాసంకరః అత్ర తు విన్యససంఘాతోపాదానత్వేపి కారణావస్థాయాం పరమా
త్మైకఏవస్వశబ్దేన శ్రూయతే న తు చేతనాచేతనౌ కించ పరమాత్మనః ప్రాగేకత్వం తస్యైత్రుదితరయోరర్ధ్యేరయో
రుప్తుత్వాదికం చ శ్రూయతే అతో న స్వభావాసంకర ఇత్యత్రాహ తంతూనామితి సహితం తం తు ష్వైర్వ్యాన్యగ
ణప్రధానభావాస్తి న తత్రానుతమం వాచినా శబ్దేన సమందాయముచ్యతే అత్ర తు సర్వప్రకారస్య భగవతస్సర్వ
శబ్దవాచ్యత్వముపపన్నమిత్యనుతమం వాచిశబ్దేనాపి విశిష్టమేవోచ్యత ఇతి విశిష్టస్యైవ కారణత్వాత్ప్రాగమి
భేదోస్తీతి స్వభావాసంకర ఉపపన్న ఇత్యర్థః కేనాకారేణ సాధర్మ్యమిత్యత్రాహ స్వభావేతి రూపమాగతేతరపదా
ర్థానాం లవణతాపత్తిపత్త్రువస్తుణోనపధాభావమాశంక్యాహ ఏవం చేతి తదాత్మ్యోపాదానత్వమేవ అనుపపన్న
మిత్యత్రాహ సర్వాలవస్థస్యేతి ఆత్మతయావస్థితత్త్వం కార్యత్వమిత్యత్రాహ అవస్థేతి అవికారత్వశ్రుతేరనాం ప్ర
కృతిగతస్వరూపాన్యథాభావరూపవికారో బ్రహ్మణి నాస్తీత్యర్థః కార్యావస్థచిదచిన్నియమనరూపావస్థాంత
రాపత్తిర్బ్రహ్మణః కార్యత్వమితి కార్యత్వాదినినాం శ్రుతీనామర్థః న హి కారణావస్థనియమనం కార్యావస్థని
యమనం భవతి తత్ర చిదవస్థచిదచిన్నియమనవిశేషా ఏవ బ్రహ్మణోఽవస్థాః పరా కావస్థాః స్వరూపాన్యథాభావజ్ఞ

342

దర్శయతి ప్రథమమేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానపరమతేనుపపన్నమితి ప్రాగుక్తం స్వమత ఉపపన్నమిత్యా
హ అత ఇతి కార్యకారణయోరైక్యప్రతిపాదనాదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానాత్సామానాధికర
ణ్యశ్రుతిత్రిధా ప్యద్వైతప్రతీతిః తత్ర పూర్వోక్తదృష్ట్యా యమస్మదుక్తప్రకారేణోపపన్నమిత్యర్థః ఇత్యాదిభాష్యేణో
క్తం భవతి విశిష్టం కారణం తదేవ కార్యమితి కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం అతః కార్యకారణైక్యపరాణాం శ్రుతీనాంత

౩౪౨ యోరైకద్రవ్యత్వేనప్రతిపాదనం నతు విశిష్టస్య నిషేధః తస్య విహితత్వాత్ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానవత్ప్ర
వమేవం యథా మృత్పిండేన తత్కార్యజ్ఞానేతి న పిండగతరూపాదినిషేధాన కృతః స్యాత్ తద్వత్ ఉపపన్నతరమి
తి తరప్ప్రత్యయేన ముఖ్యత్వం సర్వత్రాపి వివక్షితం ఏవం సద్విద్యోపక్రమగతస్యైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానస్య ము
ఖ్యత్వముక్తం అథ తదుపసంహారగతస్య తత్త్వమసీతి సామానాధికరణ్యస్య ముఖ్యత్వముక్తం అథ తదు
పసంహారగతస్య తత్త్వమసీతి సామానాధికరణ్యస్య ముఖ్యత్వమాహ అహమిత్యాదినా ఉపాదానత్వే స్వభావా
సంకరః కథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ అతః సూక్ష్మేతి భావః అవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగోహ్యుపాదానత్వం
అతో వస్థావిశేషా సూక్ష్మస్థూలత్వశబ్దాభ్యాం దర్శితా అనేన కాలవిశేషావచ్ఛిన్నైకత్వావధారణం నామరూపవిభా
గాభావాభిప్రాయమితి ఫలితం ఉపాదానత్వేపి స్వభావాసంకరమాహ సూక్ష్మేతి దృష్టాంతేనైవ ముఖ్యముప

భేదనిషేధశ్రుతేనాయమర్థః యోఽసౌ నానామయుతేతి విచిత్రస్థిరత్రసరూపతయా విచిత్రస్థిరత్రసశరీరతయా
అబ్రహ్మస్తంబకేతి బ్రహ్మాంతర్యామికత్వరపాత ఖ్యమంత్రం విహాతవ్యతిరిక్తస్యనిష్ఠవస్తు నానాత్వమిత్యర్థః యు
దాప్యస్థిరత్రసరూపతయాస్థిరత్రసాత్మకతాపతే అబ్రహ్మస్తంబకేతి అబ్రహ్మభూతమిత్యర్థః। తథాసతి కారుకార
ణభేదనిషేధః కృతః స్యాత్ ఐకశ్రుతీనాంప్రకారైక్యపరతాద్వైకశ్రుతివిశేషభూతభేదనిషేధాపి తదనురోధేన
ప్రకారభేదనిషేధ ఏవ భవితుమర్హతీత్యర్థః నిషేధసామాన్యం హి విశేషవిధానే దృష్టే తద్వ్యతిరిక్తవిషయం హి
దృష్టం న హింస్యాదితాదిషు విశేషవిధానం సామాన్యనిషేధం బాధతే చేన్నైవ ధర్మాః సంయోగా అథర్వణత్వప్రసంగః ఇ
త్యభిప్రాయేణాహ న పునరితి ఉక్తమర్థముపక్రమేణాప్యుపపాదయతి యత్ర త్వస్యేతి యేనాన్యత్రాత్మన ఇతి అన్యత్ర
త్వవ్యయం వినాశశబ్దపర్యాయం బ్రహ్మణః పృథగ్భూతం తదవినాభావరహితం నాస్తీత్యర్థః భేదవిశేషనిషేధదర్శ
నాత్సామాన్యేన భేదనిషేధోపి తత్రైవ పర్యవస్యతి భాగ్యవాన్ మంత్రవర్ణాదితి భావః ఇతరవ్యాఖ్యాతృభిర్భవద్భిరపి నిర్వా
హప్రకారాః కృతాః తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ ఏవమితి అస్మదుక్తనిర్వాహాః శ్రుతిభిరేవ పూర్వోక్తాః శ్రుతానుగుణాశ్చ తే
త్వతస్తు నిర్వాహాః శ్రుతివిరుద్ధాః శ్రుతస్తు కార్యభాసమూలాశ్చేత్యర్థః అపసార్యాయమూలస్య సకలశ్రుతివిరుద్ధ
స్యేతి సర్వత్రాన్వేతి అనన్యస్యేతి స్వాభావికభేదాభేదస్య నిష్ఠభేదం చాహ ఇవమమర్థం వైదికదృష్టాంతేనోపపాదయ

343

నసంకోచాదిరూపవికారాస్తు సద్వారకావస్థా ఇత్యర్థః। యథా గ్రాహకగ్రహణే న సన్నిధిసమామర్ణాతేషు వ
స్తుషు పరమాపూర్వశేషత్వరూపావగతేషు యాగప్రయోగాదేరద్వారకశేషత్వం ప్రాప్తం నేదే సద్వారకశేషత్వం
చ ముఖ్యమేవాభిగమ్యతే తథా బ్రహ్మణస్యాపీతి గ్రాహకగ్రహణేన సద్వారావస్థానం పరమాత్మాయత్తం రూపావగతా
నుస్వరూపాన్యథాభావ జ్ఞానసంకోచాదిరూపసద్వారకావస్థారూపస్తుత్యం స్యాయమనరూపాద్వారకావస్థా
యాశ్చ పరమాత్మాయత్తం ముఖ్యమేవేతి భావః। నిర్గుణమితి అపహతపాప్మేత్యాదిశ్రుతి కించిద్విపృథక్ శ్రుతే రే
వేతి మతాంతరోక్త నిరాసః పౌరుష శ్రుత హేయ శ్రుత కల్పనం చాస్తి అత్ర తు నిరాసః శ్రౌతపద శ్రుత్యనుగు
ణం శ్రుతివైశేష్యమితి భావః। అర్థగుణనిషేధపరత్వేన పరాభిమతానాం శ్రుతీనాం ...ర్థః వాపా జ్ఞానస్వరూప
మితి సర్వజ్ఞస్యేత్యాదిపదాని మంగళగుణవిశేషణ విధానేయవాక్యస్మరణార్థాని తద్గుణసారత్వాదిత్యాదిసూత్రసి
ద్ధమేవాత్ర నిర్వాహ్యమిత్యుక్తం ఈశ్వరస్య జ్ఞాతృత్వాద్విజ్ఞానైకనిరూపణీయత్వముక్తం జ్ఞాతుర్హి జ్ఞానం
నిరూపకం తదపి ముఖ్యమర్థః జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానగుణకత్వపరాః శ్రుతిదర్శయతి యస్సర్వజ్ఞ ఇతి
జ్ఞానస్వరూపతాం ఉభయథా జ్ఞానవ్యపదేశ రూపాగుణతాం జ్ఞానగుణత్వస్య జ్ఞానస్వరూపత్వస్య చ విహితత్వా
దుభయమప్యుపపన్నమిత్యర్థః జ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయత్వస్యోపపత్తి చాద్యస్య పరిహారః పూర్వమేవ కృతః

వ్యాప్యసాపేక్షత్వవిశిష్టాపస్థాపక ఇతీయదాపి అఘరాప్రసంభవతి పావిశ్వం యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ యస్యజ్ఞాన
మయంతపః తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నంచజాయతే ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిషు పరమాత్మ
వాచిశబ్దైః కారణముచ్యతే తేషాంవిశేషణభూతచిదచిదచిదభేధానే శక్తి నాఽస్తిలక్షణీయానాంతు స ఏవ దోషః
ఆతసర్వత్రస్వరూపపరిణామ ఏవస్వరసప్రాప్త ఇత్యత్రాహ చిదచిదితి శ్రుత్యంతరబలేన స్వరూపవికారాసం
భవాత్కార్యపంయుక్తమనుక్తమ విశేషణంపృషదాజ్యనయాదర్ధస్వభావేన సన్నిధాపి తమనుసంధేయ
మితిభావః తదేవలోకప్రసిద్ధాగ్నిపి ద్రుఢయతి యథేతి అయమాత్మానం ఘటాత్మవిశేషస్యసంఖ్యావి
ధానే శరీరరపాతసాత్మస్వాత్మైషయుక్తసుఖాసంభవాత్ దృశసుఖాపయుక్తమనుక్తమపి విశేషణంపృషదా
జ్యనయాదర్ధస్వభావేన సన్నిధాపి తద్వదిపిండవిశిష్టత్వమర్ధతస్సిధ్యతి తద్వదితి భావః నివృత్త్యనుపపత్తింవక్ష్య
మనుసంవదతీయం తత్పునరితి దూషయతి తదయుక్తమిత్యాదినా ప్రపంచస్యజ్ఞానబాధ్యత్వం జ్ఞానస్యైకవి
షయత్వముభయమపి పరాభిమతం తత్రప్రథమం జ్ఞానబాధ్యత్వానుపపత్తిమాహ బంధస్యేతి సర్వప్రమా
ణానుగుణం పారమార్థ్యముపపాదయతి పుణ్యాపుణ్యేతి ప్రతీతిమాత్రసిద్ధస్యపాతకపాతకమదభవనియమో
నుపపన్నః పరమార్థస్యైవార్థక్రియాకారిత్వదృష్టత్వమత్యాచ్చ అసత్యస్యపాతకత్వాసంభవముక్తం తుసంభ

344

తి చిదచిదీశ్వరాణామితి ఆగ్నేయః అగ్నీషోమీయోపాంశుయాజౌ ఐంద్రా ద్వావింద్రాగ్నశ్చేతి షడ్యాగాః ఉ
త్పత్తివాక్యమితి ప్రథమప్రతిపత్తిజనవాక్యం పృథగుత్పన్నాః పృథక్ప్రతిపాదితాః ఆ ఉత్పత్తివాక్యైరథాగ్నేయో
ష్టాకపాలోమావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాంచాచ్యుతో భవతీత్యేవమాదిభిః సముదాయానువాదివాక్యై
ర్వ్యరేల నయ ఏవం విద్వాన్ పౌర్ణమాసీం యజతే య ఏవం విద్వానమావాస్యాం యజత ఇత్యేతాభ్యాం దర్శపూ
౩౪౪ ర్ణమాసాభ్యామితి స్వర్గసాధనత్వప్రకారేణైకీకృత్య తత్ప్రత్యర్థవృత్తయా విదధాతీత్యర్థః తథార్థప్రతిపాదనం
దర్శయతి తథేతి శరీరిభూతేతి కార్యావస్థః కారణావస్థశ్చ పరమాత్మైక ఏవేతి వచనభంగ్యా పృథక్ప్రతిపన్నం
వస్తుత్రితయం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ఆగ్నేయాదిసముదాయాన్యతమవాక్యైభిః శబ్దైస్సముదాయాభిధా
నం న దృష్టం అత్ర తు పరమాత్మవాచిశబ్దేన సముదాయాభిధానం కథమిత్యత్రాహ చిదచిద్విష్టేతి దృష్టాంతః
మాహాయథేతి తత్రాన్యోన్యం ప్రకారప్రకారిభావాభావస్యైతమవాచిశబ్దేన సముదాయాభిధానం అత్ర
తు తథాభావాదుపపన్నం కథం ఉచ్యతే అర్థసామర్థ్యేచ్ఛబ్దసామర్థ్యేచ్చ చిదచిదచితోరపృథక్సిద్ధప్రకా
రత్వేన్నిష్ప్రష్టబ్రహ్మణః కారణత్వానుపపత్తేశ్చ ప్రకారవాచిశబ్దేన విశిష్టోపస్థాపనసిద్ధిః సబ్రహ్మశబ్దా
విశిష్టస్య స్వబృహత్త్వయోగాద్విశిష్టోపస్థాపనసమర్థః ఆత్మశబ్దశ్చ వ్యాప్తిరూపప్రవృత్తినిమిత్తస్యా

ఉక్తః అథ తర్కవిరోధమాహ అపీతి దావానలవిశేషనాశకవిషదృష్టాంతాభిప్రాయేణ శంకతే నివర్తకజ్ఞా
నమితి నివర్తకజ్ఞానం తద్వినాశశ్చ కిం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తం ఉత స్వరూపమిత్యాది వికల్పమభిప్రేత్యాహ నేతి బ్రహ్మ
వ్యతిరిక్తత్వపక్షే హ్యద్వైతవినాశసకల్పనికల్పం యథా సర్వప్రపదార్థస్వరూపతదుత్పత్తిస్థితిశాం కాల్పనికత్వా
న్నాశశ్చ కాల్పనికః తథేతి భావః వినాశతత్కల్పనాకల్పకరూపావిద్యాయా ఇతి వినాశః కల్పకః తద్విషయభ్రమః
కల్పనాకల్పకౌ భ్రమాశ్రయాదిః ఏవంరూపావిద్యాయా ఇత్యర్థః స్వరూపపక్షం దూషయతి తథా సతీతి పూ
ర్వస్మిన్ పక్షే దూషణం ప్రకారాంతరేణోక్తం వేదార్థసంగ్రహే భావరూపస్య నాశో హ్యుత్తరావస్థాప్రాప్తిః సా
చాత్రానుపపన్నా బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యావస్థావతో నభ్యుపగమాత్ అద్వైతహానిప్రసంగాదితి భావః అంత
రం వ్యభావః ఫలత్వస్య ప్రాగభావః పిండత్వాదిపూర్వావస్థా ప్రధ్వంసః కపాలాద్యుత్తరావస్థా ఇతరేతరాభావా
ప్యశ్వస్య గోత్వాభావో శ్వత్వం గౌరపి అశ్వత్వాభావో గోత్వం సంసర్గాభావే కథం భావరూపత్వం తయోరివ హావమాత్రమే
వ తపోఫలయోః సంసర్గే సత్యపి సంసర్గాభావః స్యాత్ తయోర్వ్యతిరిక్తస్య హ్యభావాంగీకారాత్ ఇతి ఉచ్యతే భవత్పక్షే
భావాశ్రయత్వాసంభవాత్ లక్షణాంతరం తదా సంసర్గాభావః తయోర్దిమ హావమాత్రమేవాభావాశ్రయః తపోఽభావా
శ్రయీభూతో ఘటాభావాశ్రయత్వప్రసంగః తత్రాపి మహావమాత్రస్య దాహేవా ఆత్మియది కేనచిద్విశేషేణ విశిష్టం భూ

345

వంచప్రాగుపపాదితము పఞ్చోఖ్యేక్యం న పాంప్రతీతి మాత్రసిద్ధమనస్త్రవిదువమానం వస్తుపాకివలం ప్యంతాపి
దయంతి నాపి స్వయమిదానీము త్వద్యక్తించిద పరమార్థస్యభ్రాంతి జ్ఞానసామగ్రీవృత్తిరిక్త వాంతసా
పేక్షత్వం చ నదృష్టం న చాంకురాది సామగ్రీవద్భుము సామగ్రీ గిరిశిఖరగతమృత్ప్రత్యుపలబ్ధి సంభేదేనాపవ
రకగతస్యాంకురస్యానుప్రసంగాత్ నచ పదార్థానామర్థక్రియాకారిత్వము ప్రత్తిమత్వం చ విధ్యతివా
చ్యం జ్ఞానబాధ్యత్వభావాత్ కించవిధ్యత్వోపాపకరణ నప్రాయశ్చిత్తాపేక్షా విధ్యతి బుద్ధిరేవాలమితిభా
వః భవతావి జ్ఞాననివర్త్యత్వముపి ఠ్యయలావక్త్రమంతచ్చసత్వప్యకథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ ఏవం రూపేతి
పరమార్థస్యజ్ఞాననివర్త్యత్వం దృష్టద్వారా నూనేలాపపద్యతే అవితథదృష్టద్వారాఙ్గీయథాన త్వసర్పదష్టవిషస్సి
పానసప్రతిగరుడప్రసాదాన్నివృత్తిః న తు విధ్యతి జ్ఞానాత్ తథేత్యర్థః ప్రపంచస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వముక్త్వా
ఐక్యజ్ఞానస్యోపాయత్వానుపపత్తిమాహ భవదభిమతేస్యేతి తద్ధి జ్ఞానం పామేలాక్షోపాయః భిన్నవిషయస్యా
భేదజ్ఞానస్య తత్వజ్ఞానత్వ ద్విపరీతఫలమిత్యర్థః అద్వైతస్యాతథ్యత్వేప్రమాణమాహ మిథ్యైతదితి ఐక్యే-
స్యాతాత్త్వికత్వం త్రోత్రిదర్శితా ఐక్యస్యానత్యత్వం యథా ఫలితి తథా భేదజ్ఞానస్యాపవమోక్షసాధనత్వమాహ
ఉక్తమితి స్మృతివచసాం సంగత్యర్థం శ్రుతేః పశబ్దపాదానం ఐక్యజ్ఞానస్యనివర్తకత్వే ప్రమాణవిరోధ

ధః అతస్తత్పరిహారార్థః స్వరూపపక్షం శంకతే బ్రహ్మేతి జ్ఞాతృజ్ఞేయధర్మవికల్పరహితం స్వరూపమితి స్వాభా
వికమిత్యర్థః పాశ్చాత్యత్వేన బుద్ధిస్థితం రూపమస్తు పక్షం దూషయతి అథ స్యాచ్చేదితి. నివర్తకజ్ఞానావిషయ
తయా తిష్ఠత్యేవేతి జ్ఞాతృత్వాద్యభావస్య తన్మూలావిద్యాంతరస్య చ నివృత్త్యా నివర్తకాంతరసాపేక్షత్వాత్ నివర్త
కాంతరస్య చ భవద్భిరనభ్యుపగమాత్ తదుభయం తిష్ఠత్యేవేతి నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిర్న స్యాదిత్యర్థః నివర్త
కజ్ఞానాంతరాభ్యుపగమే తస్యాపి కస్యచిత్కించిత్ప్రతి సిద్ధిరూపతయా జ్ఞాత్రపేక్షతయానవస్థా స్యాది
త్యాహ నివర్తకజ్ఞానాంతరేతి. ఆద్యం శిరో దూషయతి బ్రహ్మస్వరూపస్యైవేతి నిరూపాధికస్యైవ బ్రహ్మస్వ
రూపస్యాభ్యుపగమాత్ జ్ఞాతృత్వం స్వాభావికమితి వదతామపసిద్ధాంతః స్యాదిత్యర్థః బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య జ్ఞా
తుర్నివర్తకత్వే జ్ఞానస్య చ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వే రూపోపాధిక్రోడీకారబలేన ప్రపంచతన్మూలావిద్యానివర్తక
జ్ఞానేనైవ నివృత్తిర్భవిష్యతీత్యాశంక్య వ్యాఘాతేన దూషయతి నివర్తకజ్ఞానస్వరూపమితి జ్ఞాతురపి
నివర్తకజ్ఞాననివర్త్యత్వే నివర్తకజ్ఞానార్థం శ్రవణాదౌ ప్రవృత్తిర్న స్యాదిత్యాహ అథ స్యాజ్జ్ఞాతేతి. జ్ఞా
తృనాశస్య పరమపురుషార్థరూపబ్రహ్మస్వరూపత్వాన్న పురుషార్థతేత్యాశంక్యాహ తన్నాశస్య బ్రహ్మస్వరూ
పత్వాభ్యుపగమ ఇతి స్వరూపపక్షనిరాకరణముపసంహరతి ఇతీతి. ఏవం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య జ్ఞానమిథ్యా

తలమభావాశ్రయః స ఏవ విశేషస్సంసర్గాభావ ఇతి కాలవిశేషవిశిష్టత్వే సతి దేశవిశేషత్వమేవ స విశేషః
తదానీమేవ ఘటస్య తత్ప్రదేశాంతరవ్యావృత్త్యర్థం దేశవిశేషత్వమితి తదుక్తం తస్యైవ దేశస్య కాలాంతరే
ఘటసాహిత్యవ్యావృత్త్యర్థం కాలవిశేషవిశిష్టత్వే సతీత్యుక్తం। యదాహుః సంసర్గాభావమేవం విదు
రిహ సుధియో యో భావమేవ త్వభావం మన్వానాః కుంభవద్భూతలతదితరభూభాగభేదస్వభావః। యస్తు
3౪౬ తత్కాలభేదవతి కలితగృహప్రాంగణాదిప్రదేశః కుంభాభావాశ్రయో న్యైరగణి సహానన్నః కాలధీర్వస్తుపలం
భ ఇతి నాశస్య వస్త్వంతరత్వాత్ ధ్వంసనాశం వదతస్తవాపి బాధం తుల్యమితి చేత్ న కర్మవ్యస్మత్పక్షే భగవత్తృ
ప్తిరూపం తత్ర యస్సంసారఫలానుగుణస్సంకల్పస్తద్వినాశఫలం కర్మణ యస్తు మోక్షానుగుణస్సంక
ల్పః స ఏవ పూర్వస్య నాశ ఇతి ఉపపన్నమేవ ధాతుః ప్రసాదాన్మహిమానమీశమితి శ్రుత్యాదిభిః అథ నివర్తకజ్ఞా
నస్య జ్ఞానత్వానుపపత్తిప్రకారమాహ అపి చేత్ నహి స్ఫురూపఫలాంత జ్ఞానస్య జ్ఞానత్వాంతరాపేక్షా అతస్తదాపివ్యా
వృత్త్యర్థం వృత్తనిషేధవిషయ జ్ఞానస్య తదుక్తం ప్రమాణజన్యం జ్ఞానం హి సా త్రయమేవ దృష్టం జ్ఞాతా కిం బ్ర
హ్మవ్యతిరిక్తః ఉతాన్యతిరిక్తః ఇతి వికల్పానభిమానాయే నిహాచిన్నాత్రైతి ప్రథమం ధర్మిప్రశ్నః కిం యువిల
తి ద్వైపే బ్రహ్మవ్యతిరిక్తపక్షే దూషణమాహానితి కర్మకర్తృవిరోధాదితి భావః నివర్త్యత్వే సతి హి కర్తృవిరో

నిగమయంతి ఇతి కర్మవిచారానంతరమితి బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యేతేన బ్రహ్మజిజ్ఞాసా శబ్దార్థ ఉ-
క్తః విచారస్య కర్తవ్యతాంగీకారాంశే నాతివివాదః శాబ్ద అర్థ ఇత్యేతావదేవ వైషమ్యం అథాతశ్శబ్దార్థ ఏవ వ్రా
తి వివాదః అతో ధాత ఇత్యేతావదయం పాత్రం సూత్రస్యాక్షరయోజనా కృతా అథ తాత్పర్యార్థ ఉచ్యతే తత్ర తావ
దినా అక్షరయోజనాంగీకారాం పరేణ సర్వథా క్త్వాప్రత్యయార్థః శ్రుతి నిరస్తః తన్నిరసననయమయ ఏవ పరేణ సర్వథా త్రస్యా
త్తురార్థాపి నిరస్తః పరేణ సాంప్రపంచస్య సత్యత్వేన జ్ఞాననివర్త్యత్వాభావాదజ్ఞానాభావాద్ బ్రహ్మవిచారానారంభణీ
యమితి పూర్వపక్షం కృత్వా ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వేన జ్ఞాననివర్త్యత్వాదజ్ఞానాంగీకారస్య ఆరంభణీయమితి సిద్ధాంతి
తం తచ్చ పూర్వం నిరస్తం అథ సూత్రతాత్పర్యాభిప్రేతాం తన్నిరసనీయం శంకాముపన్యస్య తదభిప్రేతం తత్పరిహారం
చ వక్తుమారభతే తత్ర తావదినా కర్మవిచారానంతరం తత ఏవ హేతో బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యుక్తే సిద్ధ
వస్తునిష్ఠబుద్ధ్యుత్పత్తిసంభవాద్ బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇతి వచనం వ్యాహతమితి పరిబోధితం పూర్వమీమాంసా
సానభిజ్ఞత్వం కృతం అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసేత్యత్రాథశబ్దస్యానంతరం తత ఏవ హేతో ధర్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యు
క్త్వా ప్రాభాకరైరథశబ్దస్యానర్థక్యాదధికారత్వాత్ స్వాధ్యాయవిచారః కర్తవ్య ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా అర్థబోధాధి
కారత్వాత్ కర్తవ్య ఇతి సిద్ధాంతితం భాట్టైస్తు అథశబ్దస్య స్వర్గార్థత్వాత్ ధర్మవిచారః కర్తవ్య ఇతి పూర్వపక్షం

ప్తునిరాకరణేన బంధనస్య సత్యత్వసిద్ధేః తన్నివృత్తిః కర్మసాపేక్షోపాసనాత్మకజ్ఞానాదేవేతి కర్మవిచారస్యాపూ
ర్వవృత్తత్వం యుక్తమిత్యాహ । తస్మాదితి । తస్మాత్సాధనచతుష్టయస్య బ్రహ్మవిచారం ప్రతి పూర్వవృత్తత్వే వస్తు
సామర్థ్యం నామ పాత ఇత్యుక్తః తచ్చ నిర్విశేషబ్రహ్మణ్యధ్యస్తమిథ్యాభూతప్రపంచస్య కర్మనిరపేక్షజ్ఞాననివర్త్య
త్వం తచ్చానుపపన్నమిత్యుపపాదనేన వస్తుసామర్థ్యసిద్ధిరితి తస్మాదిత్యస్యార్థః స్వరూపోపాసనాదిత్వవ్యావృ
త్త్యర్థం ప్రవాహశబ్దః అనిర్వచనీయవ్యావృత్త్యర్థః కర్మశబ్దః ఉక్తలక్షణజ్ఞానాదేవోపాసనాత్మనాత్ర దుత్ప
త్తిః వర్ణాశ్రమోచితకర్మణః ఆఖ్యస్తు తతః కిమిత్యుపాసనాదిస్వరూపజ్ఞానం ప్రతి ప్రసక్తత కర్మవిచారపూ
ర్వవృత్తత్వస్య ఫలత్రాపాత తత్రేతి కర్మవిచారాద్దేవతస్యాల్పాస్థిరఫలత్వజ్ఞానం ఫలితమితి భావః అనభిసంపాత
ఫవేతి యజ్ఞేన దానేనేత్యాది కర్మవినియోజకవాక్యార్థజ్ఞానస్య పదార్థజ్ఞానపూర్వకత్వాత్ పదార్థభూత
కర్మస్వరూపాఖ్యవిశేష్యజ్ఞానాదృతే ఉపాసనద్వారానంతస్థిరఫలత్వరూపం విశేషణం చ న జ్ఞాయత ఇతి భా
వః తతః కిమిత్యత్రాహ కేవలేతి కేవలాకారః అత్యంతయాథాత్మ్యబుద్ధిసంస్కారశూన్యాకారః హానార్థముపాదా
నార్థం చ వా కస్యచిద్జ్ఞానం తత్ర ఫలద్వారా కర్మణాం బలం స్వరూపేణోపాదేయం ఉభయార్థం జ్ఞానం కర్మ
విచారాదృతే తస్మాత్కర్మవిచారనివృత్తౌ తద్జ్ఞానఫలం హానముపాదానం చ న సంభవతీత్యర్థః అథాతశ్శబ్దార్థం

క్తత్వాత్ బ్రహ్మవిచారారంభణీయ ఉక్త ఇతి స్థితమితి సిద్ధాంతస్యోపసంహృతత్వాచ్చ దీపికందోక్తా విషయస్సం
శయస్సప్రయోజనసిద్ధో బ్రహ్మవిచార ఇత్యుక్తత్వాద్బ్రహ్మమీమాంసావిషయ ఇతి సిద్ధం ఆరంభణీయ ఉక్త ఇతిచో
క్తత్వాత్ సంశయసిద్ధేః బ్రహ్మమీమాంసా కిమారంభణీయా ఉతానారంభణీయేత్యతి తదర్థం చింత్యతే కిం వేదాం
తాః బ్రహ్మణి ప్రమాణముత నేతి తదర్థం పరీక్ష్యతే శబ్దస్య సిద్ధవస్తుబోధనసామర్థ్యావధారణం సంభవతి నే
తి తదర్థం విచార్యతే కిం వృద్ధవ్యవహారాదన్యత్ర శబ్దార్థసంబంధావధారణం స్యాన్నవ తి నేతి వృద్ధవ్యవహారేచ శ
బ్దస్య సిద్ధవస్తుబోధకత్వావధారణం సంభవతి నేతిచ న సంభవతీతి పూర్వః పక్షః సంభవతీతి రాద్ధాంతః య
థా వృద్ధవ్యవహారాదన్యత్ర వ్యుత్పత్తిర్వ్యవహారేచ శబ్దస్య స్థిరరూపార్థబోధకత్వావధారణంచ న సంభవతి త
థా శబ్దస్య సిద్ధవస్తుబోధనసామర్థ్యాభావాద్వేదాంతానామపి బ్రహ్మణి ప్రామాణ్యాసంభవాన్నిశ్చయరూపతః పు
రుషస్యానంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతేః ప్రామాణ్యసంభావనాయా అసిద్ధిర్విశిష్టప్రాప్త్యభావాదనారంభణీయేతి
పూర్వపక్షే ఫలఫలిభావః రాద్ధాంతే తు యదా వ్యవహారాదన్యత్ర వ్యుత్పత్తిర్వ్యవహారేచ సిద్ధవస్తుపరత్వావధా
రణంచ సంభవతి తదా శబ్దస్య సిద్ధరూపార్థే సామర్థ్యాద్వేదాంతానామపి బ్రహ్మణి పరినిష్పన్నరూపే ప్రామాణ్యేత
ప్రామాణ్యభావనిశ్చయరహితపురుషస్యానంతస్థిరఫలరూపబ్రహ్మవిషయరూపాతప్రతీతి ప్రామాణ్యసంభా

348

వృత్తావర్థజ్ఞానార్థత్వాత్ కర్తవ్య ఇతి సిద్ధాంతి తం తద్వ్యాహతం భవేత్ తత్ర హి సూత్రాక్షరాణి యోజయి
త్వా తాత్పర్యార్థ ఉక్తః అత్రాపక్షేరాధే వలల్ త్వా తాత్పర్యార్థ ఉచ్యత ఇత్యుపపన్నం అక్షరయోజనాయాం
బ్రహ్మవిచారారంభే విశిష్టో హేతురుక్తః కర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయో విశిష్టానంతస్థిరఫలాపాతప్రతీ
తేరితి అనంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతిర్నాస్తి చేదల్పాస్థిరఫల ఏవ తృప్తిః స్యాత్ అల్పాస్థిరఫలనిర్ణయేనాస్తి
౩౮౫ చేన్న నిర్వేదః స్యాదితి విశిష్టో హేతుః అత్రాపాతప్రతీతిః సంభావితప్రామాణ్యవివక్షితా తాదృశహి సాంప్రవృత్తిహే
తుః తత్ర బ్రహ్మజ్ఞానస్యానంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతేః ప్రామాణ్యసంభావనానుపపన్నా సిద్ధవస్తుని శబ్దస్య బోధ
కత్వనిశ్చయాభావాదితి విశిష్టే హేతావిశేష్యాంశస్యాసిద్ధిమాశంక్య సిద్ధవస్తున్యపి వ్యుత్పత్తిసంభవాదనంతస్థిరఫ
లాపాతప్రతీతేరస్తీతి పరిహ్రియతే అత్ర పూర్వపక్షే ప్రాభాకరః సూత్రకారైర్భగవద్దర్శనవదితత్వాత్ శ్చిద
నుక్తత్వేపి సంభావ్యమానాం ప్రతికూలపక్షాణామాశంకా నిరసనీయత్వాచ్చైవం పూర్వపక్షే కర్తవ్యముక్తం
యద్యాజ్జైమినినిమంతం హిదం చోదనాలక్షణోర్థ ఏవ వేదప్రతిపాద్యః చోదనా క్రియాయాః ప్రవర్తకం వచన
మితి జైమినినా తత్త్వే నాశంకా సిద్ధవస్త్వపి వేదప్రతిపాద్యమితి సూత్రకారైః సాధయితుం యుజ్యతే అక్షరయో
జనాయాం బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యుక్తత్వాద్బ్రహ్మవిచారారంభాణయముక్త ఇతి పూర్వపక్షే సమాప్తావు

శబ్దస్యాయమర్థ ఇత్యేతద్వాక్యశేషపదానామప్యర్థప్రతీతిపతిపత్తిః ఏవం కార్యార్థ ఏవ వ్యుత్పత్తిం కృతవతః పురు
షస్యాస్య శబ్దస్యాయమర్థ ఇతి పశ్చాచ్ఛిక్షితేపి ప్రథమం కార్యార్థపరతయా వ్యుత్పన్న ఇతి పదస్య సమభివ్యాహా
రదర్శనాత్ప్రథమవ్యుత్పత్త్యవిరోధేన తత్తద్వాక్యార్థసంబంధగ్రాహిణీ ఖల్వే శబ్దాః కార్యార్థపరా ఏవేతి వ్యుత్పాంతే అతోయ
ఏవ వాణికాస్తు ఏవమైదికా ఇతి న్యాయాద్వేదాంతాభిద్ధరస్తు నిన బాధకా భవంతీత్యర్థః వేదానాం సంస్కృతశబ్దతావి
దభిషాంతరేణ ప్రథమం వ్యుత్పన్నస్య పురుషస్య సంస్కృతిశబ్దే అస్య శబ్దస్యాయమర్థ ఇతి వ్యుత్పత్త్యభావాన్నే ప్రథమ
మేవ సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తిః కృతాస్యాత్ ఇతి చేత్ న కార్యార్థపరత్వేన ప్రథమవ్యుత్ప[illegible]భాషాంతరశబ్దానాం పర్యా
యత్వేన వ్యుత్పత్త్యభావాన తాభ్యాం సంస్కృతశబ్దా అపి కార్యార్థపరత్వేనైవ హ్యవ్యుత్పన్నా ఇత్యస్యాః సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తి భా
ద్వైవ రుక్తమ్ ముదాహరణం వ్యుదస్యతి నచేతి కాలత్రయవర్తినావింతి పంచికాయాముక్తం తత్రాభిప్రేతం దేశకాల
యోగ్యతాదిభిః పుత్రజన్మజ్ఞానాత్ తత్రహాసులగ్నేతి సులగ్నసుఖప్రసవాదినా సాధాసిద్ధిర్నయమివేకాత్ అది
శబ్దేన చిత్రాదివదిష్టాభావాభావిసవ్యధ్యాదికం చ వివక్షితం వ్యుత్పత్తిర్నామ శబ్దస్యార్థవిశేషే సహసంబంధగ్రాహణం
న ఖల్వర్థమాత్రేణ తైవంరూపం యతి నాముక్తం నైయాయికాదిభి రుక్తవదుదాహరణం వ్యుదస్యతి నాతీతి వ్యుత్ప
న్నేతరపదస్య పదాంతరార్థనిశ్చయో దాహరణమిదం కః కూజతీతి ప్రశ్నస్య పికః కూజతీతి కేనచిదుక్తే వ్యుత్పన్న

349

వనాసిద్ధేర్విశిష్టవైతలసిధ్యవహ్నిబ్రహ్మణ్యవిరోధాత్ సారంభణదయతి విచారణంఫలఫలిభావః పూర్వపక్షముప
క్షిపతి తత్రేతి పూర్వం వ్యవహారాదర్శనం సూత్రతాపరం వ్యవస్థం తద్వాక్యవృత్తిం సూచయతి తత్ర శబ్దేన తత్రప్రపం
చస త్వప్రస్థితైస త్యర్థః పూర్వపక్షముపపాదయతి వృద్ధవ్యవహారాదితి వృద్ధావ్యుత్పన్నః ప్రయోజ్యః ప్రయో
౩౮౭ జకశ్రుతరయోర్వ్యవహారోవాచికః కాయికశ్చ వ్యవహారాదనన్తరశక్తేరవధారణం వ్యాఖ్యాతీ తతః కిమిత్యత్రాహ
వ్యవహారస్యచేతికారణబుద్ధిపూర్వకత్వఫలమాహ కార్యార్థ ఏవేతి తతః ఫలితమాహ కార్యరూపఇతి వేదస్య
శబ్దేత్యకత్వాచ్ఛబ్దస్యచ వ్యుత్పత్తేరితిభావః తతః కిమిత్యత్రాహ అతఇతి అతో వేదార్థస్య కార్యరూపత్వా
దిత్యర్థః నప్రమాణభావమనుభవితుమర్హంతి ప్రామాణ్యసంభావనాచ నాస్తి [illegible] గృత్వాదిత్యర్థః ప్రథమ
వ్యుత్పత్తి వృద్ధవ్యవహారాదన్యత్ర న సంభవతి న హి ఘటోస్తీత్యుక్తే ప్రవృత్త్యభావేస తి తస్య బోధకత్వం జ్ఞాయతే
గామానయేత్యాదిశబ్దప్రయోగానన్తరం ప్రయోజ్యస్య ప్రవృత్తిం దృష్ట్వా ప్రవృత్తేః కార్యబుద్ధిపూర్వకత్వంజ్ఞా
నసాధ్యత్వాత్తదుదయం శబ్దః కార్యరూపార్థబోధక ఇతి నిశ్చినోతి తత్ర బహుషుప్రయోగేష్వనువృత్తశబ్దస్యాను
వృత్తార్థేన సంబంధం వ్యావృత్తశబ్దస్య వ్యావృత్తార్థేన సంబంధం గృహీత్వా ఆవాపోద్వాపాభ్యాం అర్థవిశేషైః శబ్దవి
శేషసంబంధం నిశ్చినోతీతి ప్రథమవ్యుత్పత్తిః కార్యార్థ ఏవ హి ప్రథమత ఏవాస్య శబ్దస్యాయమర్థ ఇత్యుక్తే అస్య

అన్వితాభిధానవాదినాం అనన్యాన్వితత్వం సిద్ధవస్తునోఽపి స్యాదితి కార్యరూపార్థ ఏవ వ్యుత్పత్తిరితి నిర్బంధో నుపప
న్న ఇతీమాం శంకామభిప్రేత్య పరిహరతి కార్యబుద్ధీతి వ్యాప్తిబలేనేతి అత్ర తత్ర సర్వపదానాం కార్యపరత్వేన తల
నైనాన్వయః శబ్దప్రయోగానంతరం ప్రవృత్తిదర్శనాచ్ఛబ్దస్య ప్రవర్తకార్థావబోధకత్వాత్ కార్యబుద్ధేః ప్రవృత్తి
శ్చ వ్యాప్తిబలేన ప్రవర్తకస్య చ కార్యరూపత్వాత్ పదైః కార్యమేవ విశిష్టం ప్రతిపాద్యతే తస్మాన్నానాన్వితస్యార్థ
వంత్ర పదశక్తినిశ్చయః అపి తు విశిష్టకార్యాంశవిశేషే పదశక్తినిశ్చయ ఇత్యర్థః నను కార్యమేవ ప్రవర్తకం
చేత్ప్రవర్తకస్య శబ్దార్థత్వాత్ సర్వశబ్దానాం కార్యపరత్వం స్యాత్ తన్న ఇష్టసాధనతాబుద్ధేః ప్రవర్తకత్వాదితి ఖ్యాప్యో
క్తమర్థమాశంక్యాహ ఇష్టసాధనతేతి స్వప్రయోజనేనోపాయః పరేణ సాధ్యతే చేత్ తత్రాపి న ప్రవృత్తిరితి వర్తమానా
నాముపాయో అపాయో వా బుద్ధేరప్రవర్తకత్వమిదం దృష్టం అతః కార్యబుద్ధిః ప్రవృత్తివ్యాప్త్యర్థః నను కార్యబుద్ధిరపి
ప్రవృత్తిం వ్యభిచరతి నిర్ధనస్య యాగకర్తవ్యతాబుద్ధిమత్యపి ప్రవృత్త్యభావాత్ నైవం మమైవ వాద్యసాధ్యయంతం
శక్యమితి బుద్ధిర్హి కార్యబుద్ధిః న తస్య ప్రవృత్తిః వ్యభిచారః నిర్ధనస్య హి నైవం విధా ప్రతిపత్తిః కిం తు యాగః కదా
చిత్కర్తవ్యః అర్థాదిలాభాదనుష్ఠానే సతి ఫలవ్యాప్తిరస్తీతి అతో న దోషః తతః కిమిత్యపేక్షాయాముపపాదితమా
తుశరీరం వదన్ శంకాంతరం చ పరిహరన్ పూర్వపక్షం నిగమయతి అత ఇత్యాదినా బ్రహ్మవిచారారంభవిశిష్టోపా

కః కూజతీతి శబ్దేన ముఖ్యోత్తు నాపి క శబ్దార్థో జ్ఞాయతే। ముఖ్యస్యేతరపదవిభక్త్యర్థస్య ప్రకృత్యర్థనిశ్చయేనోదా
హరణమిదం ముఖదస్యేతి కాష్ఠైః స్థాల్యామోదనం పచతీత్యుక్తే ముఖ్యస్య విభక్త్యా పచతి శబ్దార్థేన ముఖ్యేతు నా కాష్ఠా
దిప్రకృత్యర్థో జ్ఞాయత ఇతి ఇదానీం శ్రుతేఽస్మిన్ వాక్యే పూర్వం కారకపరతయా ముఖ్యస్య వాకస్థకతిపయప
దదర్శనాదయమపి పదసముదాయః కార్యాభిధాయీతి జ్ఞాతవత ఇత్యభిప్రాయేణ జ్ఞాతా కార్యాభిధాయీ
పదసముదాయస్య తద్యుక్తం తదంశవిశేషః కార్యాంశవిశేషః కారకం వాఽనేకకారకవిశిష్టం తస్య కార్యస్య విశేషణం
శనిశ్చయరూపత్వాత్ తస్య పదాంతరార్థనిశ్చయస్య ప్రకృత్యర్థనిశ్చయస్య చేత్యర్థః యద్వా తదంశవిశేషః కా
ర్యాభిధాయి పదసముదాయాంశవిశేషః వ్యుత్పాదాదిభిరుక్తముదాహరణం దూషయతి నచేతి వాచస్పతినో
క్తమర్థమాశంక్య పరిహరతి కారకేతి తేన ఖల్వేవం సిద్ధవస్తుని ప్రామాణ్యముపపాదితం సర్వశబ్దానామర్థా
నుయాయి యావత్ వక్తవ్యః కిం కారకరూపార్థాభిధాయిత్వమనుయాయి ఉత కార్యాన్వితస్వార్థాభిధాయిత్వం
అథవా కారకాన్వితస్వార్థాభిధాయిత్వం ప్రథమే కారకపదేషు వ్యభిచారః తేషాం కార్యాభిధాయిత్వాభావాత్ ద్వి
తీయే లింగాదిషు వ్యభిచారః తేషాం కార్యాన్వితస్వార్థాభిధాయిత్వాభావాత్ తృతీయే చ కారకపదేషు వ్యభిచారః తేషాం
కారకాన్వితస్వార్థాభిధాయిత్వాభావాత్ తస్మాదన్వితస్వార్థాభిధాయిత్వం పదానామనుయాయీతి వక్తవ్యం

బుద్ధిపూర్వకం కుర్వంతీతి అంబా తాత ప్రభృతి సప్రతియోగికః శబ్దగుణః శశిపశుప్రభృతిరప్రతియోగికం

శబ్దగుణ ఇతి విభాగః అసంబంధిశబ్దప్రవృత్తేః పూర్వమేవాంబాదిశబ్దప్రవృత్తిర్దృశ్యతే సా చ త్వదభిమతత్వద

భిమతశబ్దార్థసంబంధగ్రహణాత్ప్రాగనోపపద్యతే న హి కించిత్ప్రభృతి పితాన్యస్యాపి పితా భవతి తస్మాద్వ్యుత్పత్తేః పూర్వం

తా ద్విత్రాదిష్వన్యైస్తత్తచ్ఛబ్దప్రయోగాసంభవాత్ప్రథమమంబాతిశబ్దార్థప్రవృత్తిః స్వతన్త్రైవ న సంభవతి అతో బుద్ధి

పూర్వకైవ ప్రథమప్రవృత్తిరితి జ్ఞాపనార్థం కోటిద్వయం శబ్దేషు దర్శితం యథా ద్వపశ్చిక వృక్షవివాహే ష్వనంతరశ

బ్దప్రవృత్తేరనుపపత్తిశ్చ సర్వలోకసంప్రతిపన్నప్రవృత్తిప్రకారా వవహ్నివశ్రువనమ్మైవాణిఖలం చావధారయంతి

ఏనం బోధకం శబ్దమిమమంబాధ్యమమధ్యమర్థం చావపోత్యర్థః బహుశ ఇతి యథావదంగులినిర్దేశశబ్దప్రయోగ

సహచరదర్శనజనితవాసనాభియంతరస్త్వాదయేన స్వయమేవ తత్తదర్థేషు తత్తచ్ఛబ్దప్రయోక్తృత్వమర్థమా

త్రదర్శనేన శబ్దం స్మరతి శబ్దమాత్రశ్రవణేనార్థం స్మరతి చ క్షేమో భవతి తావదిత్యర్థః శిక్షితాః తైస్తైః శబ్దైస్తేషు

తేష్వర్థేషు తాపదితజ్ఞానాః ఏవం తత్ర్యాణం గుణాన్నిర్దిష్టేష్వర్థేష్వమీ శబ్దాస్సంకేతితా ఇతి మన్వీరన్నితి చేత్ యథా

దాపేవింగవ జజ్జన జనకభావాదిసంబంధాంతరాద్యబుధతా ఇతి మన్వీరన్నితి చేత్ అత్రాహ సంబంధాంతరాదర్శనాత్కిం

కేతంబలఖ్యపురమహాజ్ఞానాత్పితి అంయమర్థః యథా ద్వృచ్ఛిఖప్రవృత్తావపి తుల్యం బోధ్యం శబ్దప్రయోగానంతః

తుః తత్ర విశేషాంశస్యానంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతిరూపస్య సిద్ధిరుక్తా అత్ర చాద్యమాపాదితం మంత్రార్థవాదేషూ

పాసనవిధిశేషభూతేష్వనంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతేరూపస్య సిద్ధిరుక్తా అత్ర బాద్యమాదితం మంత్రార్థవాదేషూ

351 పాసనవిధిశేషభూతేష్వనంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతేర్న విశేషాంశాసిద్ధిరితి విశిష్టమేవ హేతురిత్యేతదాశంక్యాహ

అథేత్యర్థ్యం హా వా ఇతి వి అ యమర్థః యది మంత్రార్థవాదేష్వనంతస్థిరఫలప్రతీత్యా బ్రహ్మవిచారారంభః తర్హి

3ఌ౧ పూర్వభాగే పఠ్యమానస్య హాస్యైచాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతీత్యాదిభిరనంతస్థిరఫలప్రతీత్యా అల్పాస్థిర

ఫలత్వనిర్ణయరూపవిశేషాంశాసిద్ధేర్బ్రహ్మవిచారారంభానర్హముక్తమితి విశిష్టే హేతౌ విశేషణవిశేష్యయో

రన్యతరాంశాసిద్ధ్యభిప్రాయేణ కర్మఫలాల్పాస్థిరత్వబ్రహ్మజ్ఞానఫలానంతస్థిరత్వజ్ఞానహేతుకే ఇత్యుక్తం అ

త్రాభిధీయత ఇతి అస్మిన్ పూర్వపక్షే సూత్రకారైః పరిహారోభిధీయత ఇత్యర్థః స చ వేతి అన్యథా వదతా భవతా

పి వక్ష్యమాణప్రకారేణైవ శబ్దవృత్తిః కృతేతి నిఖిలలౌకికశబ్దస్వభావః ప్రామాణికైః ప్రమాణేనార్థం స్వీకుర్వం

త ఇత్యర్థః కథం సంబంధావధారణమిత్యత్రాహ ఏవం కి వతిమాతాపిత్రప్రభృతిభిరితి అయం భావః యః ప్రయమేవ

బాలో వృశేత్పత్తికాలే భవతి తదానీ వద్వ్యైనం వృద్ధ్రమపాధ్యాయాదిభిర్వ్యవహారమాదయితుం శ్రద్ధధానా మాతాపిత్రా ద

యోనపాస్పందంలం వృత్ఫు శ్రుత్వామదశాయామమపేక్ష్యంతే అపి త్వదురశిక్షాదుపయోగినః శిక్షాః ప్రథమతఏవాస్య

తిబోధకత్వం బాహ్యైరతదవసరశక్యతే అశక్యత్వం ధ్రుశతెచనహిబాలా ఉక్తప్రకారేణ కార్యార్థపరత్వం శబ్దస్యనిశ్చి
న్వంతి అతో బాహ్యైర్దురవగమత్వబోధకం భవత్వపి ఏవాత వ్యుత్పత్తికాలపరిహారాద్జ్ఞాయత ఇతిచేత్ అయం
పరిహారోఽస్మత్పక్షేఽపి సుసంగత ఇతి పునశ్శ్రుతి అస్య శబ్దస్యాయం తు మదర్థ ఇతి వ్యుత్పత్తిశ్చేదన్వితాభిధానభంగప్రసం
గ ఇతి చేన్న ప్రాతిస్వికవ్యుత్పత్తౌ సముదాయజ్ఞానార్థత్వాత్ న హి కార్యాదిషు వాక్యార్థజ్ఞానోపయోగిత్వేసం
పాద్యమానాం పదార్థజ్ఞానం వాక్యార్థజ్ఞానవిరోధి న హ్యశ్రుత్వా చ పదార్థజ్ఞానం విరోధి నేవం తైస్సైః పదైః
పరస్పరాన్వితస్వార్థాభిధానవ్యుత్పత్తేః ప్రతిపదమదర్థవ్యుత్పత్తిర్న విరోధినీ అపి తూపయుజ్యతే ఏవ యథా
వత్వ్యుత్పత్త్యే పూర్వాహ్నాదేశ్చరూపేణ ప్రతిపదార్థవ్యుత్పత్తిర్వాక్యార్థజ్ఞానోపయోగిత్వాన్న విరోధినీ తద్వత్ భవత్వపి
పి ప్రాతిస్వికవ్యుత్పత్తిః పశ్చాద్భావినీ అత్ర తు పూర్వభావినీతి విశేషః వాక్యార్థజ్ఞానోపయోగిత్వం సమా
నం శబ్దేనాన్వయ్యపరత్వం తాభిధానం వ్యాన్వితాభిధానం ప్రాతిస్వికవ్యుత్పత్తావపి తత్రైవ వ్యుత్పత్తిః క్రియత ఇతి
న విరోధః అభిహితాన్వయపక్షే పదార్థానాం పరస్పరాన్వయబోధనయోగ్యత్వం శబ్దానాం స్వార్థబోధనశక్తిః
శబ్దైరపి పరస్పరాన్వయబోధనయోగ్యత్వేన స్వార్థాభిధానమితి త్రయమపి న కల్పనీయం అన్వితాభిధానప
క్షే తు శబ్దానాం స్వార్థబోధనశక్తేరేవ అన్వయపర్యంతత్వాత్ కల్ప్యపగమాత్కల్పనాలాఘవమస్తీతి న ఏవాత్ర

352

రంప్రయోజకప్రవృత్తిం దృష్ట్వా తతో వ్యుత్పిత్సురియం శక్తా భవతి ఏతచ్ఛబ్దప్రయోగానంతరమయమస్య ప్రవృత్తిః
కించ జన్యజనకభావాదిసంబంధాదుత సంకేతాదితి తత్ర సంబంధాంతరశంకాప్యదర్శనాదేవ జాయత ఇతి చేత్
బుద్ధిపూర్వకత్వాత్తావత్ప్రయం పరిహారః సమానః సంకేతబుద్ధ్యుత్పత్తౌ నోపపద్యత ఇతి చేత్ తత్పునస్తావత్పిత్రా
దయం సంకేతయంతి ఉత పూర్వమేవ కశ్చిత్ సంకేతితవానితి న తావత్ప్రథమః పక్షః అనేకైః పురుషైస్సైవార్థేష్వ
౩౨౧ కరూప శబ్దప్రయోగదర్శనాత్ నాపి ద్వితీయః అనేన పూర్వసంకేతితాః శబ్దా ఇతి సంకేతయితుః పురుషస్య
జ్ఞానాదితి పరిహారస్తు వాపి వక్తవ్యః సోపస్కారమపి సమానః సర్వప్రమాణానాం బాధకత్వే అవిశిష్టేపి ప్రత్యక్షస్య
వైశేష్యం సత్ప్రయోజ్ఞానజనకత్వం అనుమానాంగమేతు జ్ఞాతతయా జ్ఞాపకత్వం తత్రానుమానం జన్యజనకభా
వాదిసంబంధాంతరజ్ఞానేన బాధ్యవిషయబాధజనకం శబ్దస్తు బాధ్యబాధకభావరూపసంబంధజ్ఞానాదేవ బా
ధం బోధయతి ఏవం సంబంధాంతరశంకాసంకేతితత్వశంకా చ నిరస్తా సంబంధాంతరాభావాత్ సంకేతయితృ
పురుషాజ్ఞానాచ్చ బాధ్యబాధకభావ ఏవ సంబంధ ఇతి వాచ్యే జ్ఞాతుం న శక్యమితి చేత్ తత్రాపి తుల్యం కించ శబ్దో
చ్చారణానంతరం ప్రయోజ్యవృద్ధస్య ప్రవృత్తిం దృష్ట్వా ప్రవృత్తేశ్చ కార్యబుద్ధిపూర్వకత్వం స్వాత్మవత్వా యదనంత
రమయం భవతి తత్ర సకారణమితి న్యాయాచ్ఛబ్దోచ్చారణానంతరం కార్యబుద్ధిరస్య జాతేతి కార్యరూపః శబ్దార్థ ఇ

వ్యాప్తిత్వస్య వ్యతిరేకేణ పురుషద్వయాపేక్షా చ ఆసాం తు వ్యాప్తిత్వస్య వ్యతిరేకేణ పురుషత్రయాపేక్షేతి వైషమ్యం
కిం చ పుత్రస్య జాత ఇత్యాదివాక్యస్య గామునరా ఇత్యాదివాక్యస్య చ వైషమ్యం దురుపపాదం కాలత్రయవర్తివా
ర్షహేతూనాం బాహుళ్యసంభావనయా పుత్రజన్మవాక్యే వ్యాప్తిత్రయశక్తత్వముక్తం తత్సన్నిపాతం పుత్రజన్మ
దృష్ట్వా తద్జ్ఞాపనాయ ప్రవృత్తే పురుషే జన్మాతేప శబ్దప్రజాతకర్మాదౌ చ దృష్టే తతః పూర్వమనుల్లసితముఖా
దసంభావితపుత్రజన్మవిజ్ఞానస్య పురుషస్య తదాకుత్రశ్రవణానంతరభావినోఽపి ముఖవికాసస్యేతి తాగావిం హా
ర్షహేతుత్వం తరశ్రవణమూలత్వశంకానుదయాత్ సహసా సన్నిపాతిహేతుపరిత్యాగేనాదృష్టహేతుశంకాధీయమ
ధిరోహతి సలగ్నసంబన్ధసహాదిహేతుత్వం తరశంకా స్యాదితి చేత్ నైవం సలగ్నాదిమాత్రస్య హర్షహేతుతాయో
గాత్ సంఖ్యాన్యథియః పుత్రజన్మాదిసంబన్ధిసలగ్నతాదీనాం హర్షహేతుత్వం అతస్స్వపుత్రజన్మవిశేషణీభూ
తానాం సలగ్నతాదీనామేవ హర్షహేతుత్వం అతః స్వపుత్రజన్మస్య జ్ఞాతే సలగ్నతాదీనాం హర్షహేతుత్వ
యోగాదస్య వాక్యస్య స్వపుత్రజన్మజ్ఞాపకత్వమవశ్యం విదితం స్యాత్ ప్రాగేవ పుత్రజన్మజ్ఞానసంభవాదస్య వా
క్యస్య సలగ్నతాదిపరత్వశంకా స్యాదితి చేత్ నైవం తతః పూర్వముఖవికాసవిరహేణ ప్రాగేవ పుత్రజన్మజ్ఞానశం
కానుదయాత్ అతః పుత్రజన్మనః సన్నిపాతతాత్ తతః పూర్వం ముఖవికాసాభావాచ్చ ప్రాథమికముఖవికాసహే

స్ఫుటతః అన్వితాభిధానభంగప్రసంగశ్చ పరిహృతః అస్య శబ్దస్యాయమర్థ ఇత్యత్రాప్యయమర్థ ఇతి బుద్ధౌస్ఫు
రితి వ్యాప్తం భవతి తస్మాత్కార్యార్థ ఏవ వ్యుత్పత్తిరితి చేత్ ఏవం తర్హ్యయం వృద్ధబోధక వ్యుత్పత్త్యావపి సిద్ధవస్తున్యే
వ వ్యుత్పత్తిస్స్యాత్ప్రయోజనవృద్ధస్య కార్యబుద్ధిర్జాతేతి హి వ్యుత్పిత్సుర్జానాతి శబ్దబోధ్యత్వం కార్యస్యైవ న
బుద్ధేః బుద్ధిర్హి శబ్దజన్యా న తు శబ్దవాచ్యేతి చేత్ అత్రాపి శబ్దబోధ్యత్వం తత్రత్యపదార్థస్యైవ న బుద్ధేః న హి ఫల
బుద్ధిఫలం శబ్దవాచ్యా అపి తు తజ్జన్యా వాచ్యస్తు ఫలమేవేతి తుల్యః పరిహార ఇత్యభిప్రేత్యేనమాదేహ ఇవ చావ
ధారయేత్యభిప్రాయేణ అంగుళ్యా నిర్దిశ్యోక్తం। తత్తదర్థావబోధికాని జాతం ప్రయుంజత ఇతి అయం వృద్ధ
బోధక వ్యుత్పత్తౌ కతిపయశబ్దానాం కార్యార్థపరత్వేన వ్యుత్పత్తిదర్శనాద్వ్యుత్పాదకాః పురుషా అపి కార్యార్థ
ఏవ వ్యుత్పత్తిం కృతవంతో గామానయేత్యాది వాక్యం ప్రయుంజత ఇతి చేత్ అనేకశబ్దానాం సిద్ధవస్తుపరత్వే
న వ్యుత్పత్తిదర్శనాత్ పూర్వపురుషా అపి తథైవ వ్యుత్పత్తిం కృతవంతః తత్తదర్థవివక్షయా శబ్దాన్ ప్రయుంజంతి
వ్యుత్పత్తిదర్శనం ప్రయోగదర్శనమపి హ్యుభయత్రావిశిష్టమితి భావః ఏవం బుద్ధిపూర్వకవ్యుత్పత్త్యా శబ్దా
నాం సిద్ధవస్తుపరత్వముక్తం। అయం వృద్ధబోధక వ్యుత్పత్త్యావపి సిద్ధార్థే వ్యుత్పత్తిరస్తీత్యాహ ప్రకారాంతరేణాపీతి
శబ్దనిరపేక్షం తత్తదర్థజ్ఞానం చేష్టాదినా సంభవతీతి దర్శయతి మూకవదితి పరోక్తయా అయం వృద్ధబోధక వ్యుత్పత్త్యా

ణసంభవఇతిబహుభిఃప్రయోగైరర్థవిశేషనిశ్చయోప్యయుక్తిరేకాభ్యామితిచేత్ఏవమేవపుత్రస్తేజాతఇ
త్యాదివాక్యస్యార్థవిశేషనిశ్చయస్సుతరాంసంభవతిఏవంసిద్ధవస్తునిశబ్దవ్యుత్పత్త్యుపపాదనేనవేదాంతానాం
పరబ్రహ్మపరత్వముపపన్నమిత్యాహఅతోవేదాంతాఇతిఅథకార్యార్థపరత్వమభ్యుపగమ్యబ్రహ్మవి:
చారస్యకర్తవ్యతామాహకార్యార్థత్వేపీతికార్యార్థత్వాభ్యుపగమేపిస్తావకత్వసిద్ధిమాహతత్త్వేనఫలసాధన
త్వేనప్రకారద్వయేనసిద్ధవస్తునితాత్పర్యముత్తరత్రోపపాదయిష్యతేఅత్రోక్తప్రకారాంతరేణోపపాద్య
తేఅనంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతేస్సిసాధయిషితత్వాత్ఫలత్వేనతాత్పర్యవర్ధనముచితమితిఫలతయా
సిద్ధిరత్రోచ్యతేఅనేకవాక్యోపాదానముపాసనేతాత్పర్యాతిశయజ్ఞాపనార్థంఉపసర్గవిశేషసప్రత్యయో:
యోగాయోగేప్యర్థభేదోనాస్తీతిజ్ఞాపనార్థంఉపాసనవిషయకార్యాదికృతేతిఉపాసనావచ్ఛిన్నకృతిసాం:
ధ్యాపూర్వాదికృతస్యవిశింష్యేణైవావిషయఉచ్యతేబ్రహ్మస్వరూపతద్విశేషణేనామితివిశేషణేనిగుణవిభూ
తయశ్చనిధివాక్యోక్తస్యఫలస్యార్థవాదోక్తవిశేషణేతాత్పర్యమస్తీతిజ్ఞాపనార్థందుఃఖాసంభిన్నసుఖదేశవి
శేషరూపస్వర్గాదివదితత్ప్రక్తంయస్మిన్నోష్ణంనశీతంనారతిరితిహిశ్రుతిఃస్వర్గాదిఫలంవిధిగతంవిశే
షణమర్థవాదగతంఫలస్యవిధివాక్యగతత్వాభావేప్యన్యపదార్థవాదోక్తఫలేవిధ్యపేక్షితేతాత్పర్యమస్తి

తోరస్యవాక్యస్యపుత్రజన్మజ్ఞాపకత్వంవ్యుత్పత్సోర్వక్తుస్తత్రైవంశంకాసంభవతి కింపుత్రజన్మాదిమాత్ర
జ్ఞాపకమిదంవాక్యం ఉతసులగ్నత్వాదివిశిష్టపుత్రజన్మజ్ఞాపకమితి ఈదృశశంకాగ్రస్తత్వంగామానయేతి
వాక్యస్యాపితుల్యం కిమిదంవాక్యంగవానయనమాత్రప్రతిపాదకముత పురోవర్తినిపిండే యే శుక్లత్వాది
విశేషాద్యుశ్యంతైర్విశిష్టగవానయనప్రతిపాదకమిదంవాక్యమితిశంకోపపత్తేః ప్రయోగభేదనావాపా
౩౨౪ ద్వాపవయుక్తేనశంకాపాకరణముభయత్రతుల్యంపుత్రజన్మవాక్యాదపిగవానయనాదివాక్యస్యానేకార్థ్యం
తరశంకాగ్రాస్తత్వంసుతరాంద్యశ్యత ఇత్యర్థవిశేషావధారణముత్పత్సోర్వక్తుశక్యంగామానయే
తిశబ్దప్రయోగానంతరంవ్యాపారాంతరవిధురంగవిసమానీతాయామపిగాంసందర్శయగాంపురతః
స్థాపయంతుగాందేహిగాంవిక్రీణీహీత్యాద్యనేకార్థశంకాహేతుత్వాత్ప్రయోజ్యవృద్ధప్రవృత్తేః కించగామాన
యేత్యాదిశబ్దప్రయోగానంతరంసమానయనాత్పూర్వమేవపాదధ్నోపరివాస ఆచ్ఛాదనదండగ్రహణ
యాదృచ్ఛికజనసంభాషణగమనాద్యవాంతరవ్యాపారాశ్చబహవోయస్యపురుషస్యప్రవృత్త్యావుపల
భ్యంతే తస్యతేష్వన్యతమార్థవాచకత్వంశంక్యగామానయేతివాక్యస్యజాయతేపశబ్దవానయనమపి
యాదృచ్ఛికంకృతంస్యాత్ నతువాక్యప్రేరితత్వాదితిచశంకాసంభవతి అతోనార్థవిశేషసంబంధావధార

ఫలభావార్థసాధారణే కృతిప్రధానత్వం వ్యాపారత్వంయ విలక్షణం ఫలభావార్థవ్యావర్తకం వర్ణ్యతే యథా
టీకాయాముక్తం కార్యమర్థం ప్రతిపాదయతో వేదస్య ప్రామాణ్యమితి అత్రార్థశబ్దేన ప్రాధాన్యం వివక్షితం య
థా పంచికాయాం కార్యమర్థం ప్రధానతయా ప్రతిపాదయతో వేదస్య ప్రామాణ్యం తత్రైవ ఫలశబ్దప్రామా
ణ్యముఖ్యత్వైః ముఖ్యత్వాయుక్తత్వాత్తస్యేతి ప్రకరణశాదికాయాం కృతిసాధ్యం ప్రాధాన్యం యత్తత్కార్యమ
భిధీయతే ఇతి తత్ర కృతేయకారతయాభిమతం కృత్యుద్దేశ్యత్వం కృతిసాధ్యత్వేష్టత్వయోరన్యతరాకా
రే పర్యవస్యతీతి కృతిప్రాయేణ దూషయిష్యతి మూలావా కృత్యుద్దేశ్యత్వంచేతి పాణిన్యుక్తప్రకారేణ కర్మత్వం
వివృణోతి కృతికర్మత్వంచేతి ఇష్టతమత్వంచ కార్యస్య నాస్తి తథాహి ఇష్టతమత్వంచేతి కృతికర్మత్వం నా
మ ప్రవర్తకత్వమిత్యత్రాహ తత్రేతి తదపీష్టస్యైవ స్వప్రయత్నసాధ్యత్వమేవేత్యర్థః ఆదిశబ్దేన దుఃఖని
వృత్తిరుచ్యతే స్వప్రయత్నాదృతే యదిత్యాదేరయం భావః కృతిసాధ్యతపతిరేకి కృతికర్మత్వం నామేష్టతమ
త్వే పర్యవస్యతీతి ప్రయత్నేచ్ఛుశ్చికీర్షుః ప్రవర్తతే అంతరప్రయత్నవిచ్ఛేదః సతముత్పాదయతీత్యర్థః
ఇష్టతమస్యైవ రూపద్వయముక్తమిచ్ఛావిషయత్వం ప్రేరకత్వంచేతి తత్ర ప్రేరకత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమిత్య
త్రాహ ఇచ్ఛావిషయస్యేతి కుత ఇత్యత్రాహ తథైవేతి పురుషానుకూలత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమిత్యత్రాహ నచ

355

తిదర్శయితుం రాత్రిసత్రప్రతిష్ఠావదిత్యుక్తం రాత్రీరుపేయాత్ప్రతితిష్ఠంతి హ వా ఏతే య ఏతా రాత్రీరుపయ
ంతీతి శ్రుతిః ప్రతిష్ఠాకామ ఉపేయాదితి వచనాభావేప్యర్థవాదాత్ఫలే తాత్పర్యమంగీకృతమిత్యర్థః। విధ
్యుపకారకే విరోధిఫలే తాత్పర్యమస్తీతి జ్ఞాపనార్థమపగోరణశతయాతనాసాధనభావవదిత్యుక్తం
తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ నాపగురేత యోపగురాత్ శతేన యాతయాదితి శ్రుతిః అనేన మోక్షవిరోధిఫలే తాత్పర్యం
३२२ సిద్ధమిత్యభిప్రాయః అనుష్ఠేయానుష్ఠాతుః కార్యోపయోగిత్వమేవ సిద్ధిరిత్యుక్తే ఉపాసనవిషయకార్యోపయో
గిత్వఫలభూతబ్రహ్మస్వరూపే తద్విశేషణగుణాదావిధివిరోధినిఫలే సంసారహేయత్వాదౌ చ విపక్షాంగీకార్యే
త్యర్థః ప్రవర్తకవాక్యేపి న తత్పదాభిమతసిద్ధిరిత్యాహ ఆగామీతి కార్యార్థే ప్రాధాన్యేన తత్పదాభిమతే కృత్యుద్దేశ్యత్వ
లక్షణకార్యార్థే కుత ఇత్యత్రాహ భవదితి క్రమాదేరపి కృతిసాధ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం క్రియాకార్యత్వముద్దే
శ్యత్వమంగీకార్యం త్వదుక్తోద్దేశ్యత్వస్య దుర్నిరూపతయా తల్లక్షణకార్యస్య దుర్నిరూపత్వాదిత్యర్థః దు
ర్నిరూపత్వం కథమిత్యత్రాహ కృతీతి కృతిభావభావి కృతిరంతరప్రయత్నః తత్సద్భావానంతరభావి కృతి
సాధ్యత్వం స్వేదాదిష్వప్యస్తీతి తద్వ్యావృత్త్యర్థం కృత్యుద్దేశ్యమిత్యుక్తం కృత్యుద్దేశ్యత్వం కృతిప్రధానమిత్యర్థః
కార్యస్య కృతిసాధ్యత్వమిష్టత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమితి త్రయమపి తస్మాదేవాభ్యుపగతం ఇష్టత్వకృతిసాధ్యత్వ

వా తద్విషయం జ్ఞానం వా దుఃఖం న తద్వృత్తిరిత్యుక్తమాత్మగుణాంతరమిత్యభిప్రేత్య దుఃఖాత్మకతాపాదిత్వయం
పౌతయత్యుక్తః సంబాధతరాయంతి న పాదండచక్రాదిఘర్షణం భవతీత్యర్థః అసంబాధార్థస్య కింవైషమ్యమిత్య
త్రాహ సుబాధతయాపేతి కృతిశేషిత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వప్రయుక్తం దూషయతి న చేతి అనిరూపణేతి దుర్నిరూ
పత్వాదిత్యర్థః పరోద్దేశప్రవృత్తకృతివ్యాప్యత్వం శేషత్వమితి పక్షమవలంబ్య దూషయతి న చ పరోద్దేశ
ప్రవృత్తేత్యాదినా న చ పరోద్దేశప్రవృత్తివ్యాపారతాయా ఇతి ఉత్పత్తిశ్చ ప్రవృత్తివ్యాపారః అతః ప్రవృత్తివ్యాప్య
ముత్పత్త్యవ్యాప్యత్వం పరోద్దేశప్రవృత్తివ్యాపారతాయాః శేషత్వమిత్యుక్తం భవతి తచ్చాత్మాశ్రయః ఉద్దేశనిరూపణో
పయుక్తస్య శేషత్వనిరూపణస్య ఉద్దేశనిరూపణసాపేక్షత్వాదితి కిం పరోద్దేశప్రవృత్త్యయోగవ్యవచ్ఛేదో వి
వక్షితః ఉతాన్యయోగవ్యవచ్ఛేద ఇతి వికల్ప్య ప్రథమం శిరసి రాజన్యతివ్యాప్తిమాహ ప్రధానస్యాపేతి అత్రోద్దేశశ
బ్దేన ప్రయోజనభావాభిసంధిర్వివక్షితః తత్పరిహారముఖేన ద్వితీయం శిరశ్శంకతే ప్రధానస్యేతి పరోద్దేశేన ప్రవృ
త్త్యన్యయోగవ్యవచ్ఛేదో వివక్షితః స తు ప్రధానస్య నాస్తి స్వోద్దేశేనాపి తస్య ప్రవృత్తేః అతో నాతివ్యాప్తిరిత్యర్థః పరి
హరతి నేతి ఫలత్వేఽప్యవ్యాప్తిమాహ ఫలత్వేతి కార్యప్రతిసంబంధిత్వం శేషత్వమితి పక్షం దూషయతి
కారకస్వరూపస్యేతి కార్యస్వరూపే నిరూపణే ఫలభావార్థవిలక్షణే కారణతన్నిరూపణార్థం కార్యత్వం

తి సుఖమేవ పురుషానుకూలమితి న వాచ్యం సుఖవ్యతిరిక్తస్యాప్యనుకూలత్వదర్శనాదిత్యత్రాహ నచ దుః
ఖనివృత్తేః పురానుకూలత్వమితి న హి దుఃఖనివృత్తిః సుఖం భవతీత్యర్థః ఏతదుపపాదయతి పురుషాను
కూలమితి తహి దుఃఖనివృత్తేః చాభివిషయత్వం కథమిత్యత్రాహ దుఃఖస్యేతి స్వత ఇష్టత్వమనుకూలత్వం
నత్విష్టాంతరహేతుతయా అనిష్టనివృత్తిరూపతయా వేష్టత్వం ఏవం స్వతో ద్విష్టత్వం ప్రతికూలత్వం నత్వనః
ష్టాంతరహేతుతయేష్టనివృత్తిరూపతయా వానిష్టత్వం అతో దుఃఖనివృత్తేరిష్టత్వం దుఃఖస్య ప్రతికూ
లత్వాన్నానుకూలతయేత్యర్థః దుఃఖనివృత్తేరనుకూలత్వాభావముపపాదయతి అనుకూలప్రతికూ
లేతి స్వరూపేణావస్థితిః సుఖనివృత్తిరూపా దుఃఖనివృత్తిరూపా చ అనుకూలప్రతికూలవిరహరూపాయాం
స్వరూపేణావస్థితౌ ప్రసిద్ధస్య దుఃఖనివృత్త్వం శస్య సామానాధికరణ్యేన వ్యపదేశః దుఃఖనివృత్తిరేవ సుఖం చే
ద్దుఃఖనివృత్తౌ సుఖనివృత్తిర్నస్యాత్ తదా సుషుప్తావపి సుఖాన్వయప్రసంగః అనుత్తరనివృత్తిరన్యతరసం
యోగశ్చేత్ స్యాపి హా సుఖదుఃఖాన్వయః ప్రసజ్యేదితి భావః అపూర్వస్యానుకూలత్వసంభవే దృష్టాంతాభిప్రా
యేణ క్రియాయా దుఃపాదానం క్రియాదేరిత్యాదిశబ్దేన ప్రయత్నవివక్షితః సుఖసాధనత్వాదనుకూలత్వమి
త్యత్రాహానేతి కుత ఇత్యత్రాహ దుఃఖాత్మకత్వాదితి తస్య క్రియాదేః ప్రతికూలరూపతయా భాసమానం

యరూపత్వాత్ నిష్ప్రకర్షణాత్మకథమాంతరాకారోఽప్యతిశయః నను మానసంబంధానాం వ్యవహారాణాం
వాం యత్స్వరూపం తదేవ సదితి వా భవన్మతం సత్తాజాత్యభావాత్ తత్కథం స్వరూపమేవాకార ఇత్యుచ్య
తే న స్వరూపస్యైవ సత్తారూపత్వేపి తల్లాభస్యాకారత్వోపపత్తేః సత్తాలాభోఽప్యతిశయ ఇత్యుక్తం
సత్తాలక్షణస్వరూపలాభానామపృథగ్లక్షణసంబంధస్వరూపస్యైవ విద్యమానత్వేపి స్థితయా
పరాతిశయాధానవ్యవహార ఉపపన్నః ఇష్టరూపేతి పదేన పరగతాతిశయస్యేచ్ఛావిషయతయా ప్రయో
జనత్వమవగమ్యతే ఇచ్ఛాపదస్య చ నిరుపపదత్వాత్ సాక్షాదేవేచ్ఛావిషయత్వమభిప్రేతం సాక్షాదిచ్ఛావిష
యత్వం పరమప్రయోజనం అవాంతరప్రయోజనస్య తదర్థతయేష్టత్వమితి న సాక్షాదిచ్ఛావిషయ
త్వం అతః పరమప్రయోజనత్వజ్ఞాపకేనేచ్ఛావిషయేతిపదేన పరార్థత్వాదిత్యత్రార్థశబ్దో వ్యాఖ్యాతో భ
వతి అర్థ్యత ఇతి వా అర్థః ఇష్యత ఇతి యావత్ నిరుపపదశబ్దోఽర్థశబ్దః స్వతః పరమప్రయోజనపరః
అనేన సాతిశయాధాయకైకత్వాదాలక్షణస్యావ్యాప్తిశంకావ్యుదాసః ఘటత్వాపాస్యాలంకారాది
కమపి సాతిశయోఽయం భవతీతి వా బుద్ధ్యా సాతిశయమాదత్తే అతో ఘటత్వేన సాతిశయాధానస్య
పరాతిశయః పరమప్రయోజనమితి నావ్యాప్తిః ఉపాదేయత్వం శేషకార్యత్వం వ్యవహార్యత్వమితియా

కృత్యుద్దేశవత్త్వమిత్యుక్తం ఉద్దేశవత్త్వం శేషిత్వం శేషిత్వం చ శేషప్రతిసంబంధిత్వం శేషత్వం చ కారకప్రతిసం
బంధిత్వమిత్యత్రైస తాత్త్వాశ్రయః స్యాత్ కారకనిరూపణోపాయముక్తః శేషత్వనిరూపణస్యనాదువిదూ
షణసాపేక్షత్వాదిత్యర్థః । భాష్యకారాభిమతం శేషత్వలక్షణం స్పష్టయితుం కృత్యుద్దేశత్వసమర్థమపి దుష్క
రం తథాహి పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయోపాదేయత్వమేవ యస్య స్వరూపం స శేషః పరశ్శేషీతి భ
గవాన్భాష్యకారో వేదార్థసంగ్రహే శేషత్వలక్షణముభాషిష్ట శేషః పరార్థత్వాదితి శేషశేషిభావలక్షణప
రస్యార్థైమితీయసూత్రస్య పరైరన్యథా వ్యాఖ్యాతత్వాత్తదపవృత్త్యర్థం తస్య సూత్రస్యార్థానలక్షణగ్రం
థేనయథావత్ప్రదర్శితే అస్యార్థః ఉక్తే అనయస్య ప్రయోజనమేవ యస్య పరమప్రయోజనం స శేషః అన్యః శే
షీతి వాక్యార్థః అత్ర పరశబ్దానపర్యాయః పరాతిశయశబ్దయోః కర్మధారయః శంకావ్యావృత్త్యర్థాగత
శబ్దః తేన స్వగతాతిశయాధాయకే శేషిణ్యతివ్యాప్తివ్యుదాసః అతిశయశబ్దః ప్రతికూలేతరాకారపరః ని
కృష్టేతరాకారపరో వా తేన పరగతవినాశాధాయక శస్త్రాగ్నికంటకాదీనాం వినాశకం ప్రతి శేషత్వవ్యుదా
సః నచ దుఃఖహేతుషు యాతనాశరీరష్వవ్యాప్తిః తేషామపి దుఃఖజనకత్వపరాపాపక్షయలక్షణాతిశ
యహేతుత్వాత్ న చానుష్ఠానాదిపూర్వప్రవృత్త్యాదిభిరతిశయాధానాయోగాత్ ఇష్టవ్యాప్తిః సత్తాలాభస్యాతిశ

భూతవస్తునిలక్షణస్యావ్యాప్తిః శంకనీయా శేషభూతవస్తుగతాతిశయాపేక్షయా శేషిగతా
తిశయస్య పారమ్యవిరహాత్ సవివక్షితం యా పరమశేషిగతాతిశయరూపపరమప్రయోజనస్వ
వ్యుదసనీయం తస్యాభావాత్ తత్ర శబ్దాపరశేషిగతాతిశయస్య శేషభూతవస్తుగతాతిశయాంతరా
ధాయకత్వేన పరమప్రయోజనత్వం పరమశబ్దవ్యుదసనీయం నను పురుషస్య కర్మార్థత్వాదితి పురుష
స్య కర్మశేషత్వం కర్మవిరామాం సాంయాం రాదర్థం తి తం పురుషస్య స్వర్గకామ ఇతి తస్య పరాతిశయ
నిష్పాదనేన చ పరమప్రయోజనం న భవతీత్యవ్యాప్తిరితి చేన్న తస్య కర్తృత్వోపపాదితవేషేణ శేషత్వాదు
పపాదితస్య కర్మనిష్పాదనైకప్రయోజనత్వాచ్చ కర్మశేషత్వోపపత్తేః సన్నైతల్లక్షణమసంభవవాతం న ఖలు
చేతయమానః కశ్చిత్పరగతాతిశయం స్వస్య పరమప్రయోజనం మత్వా ప్రవర్తతే కింతు పరమప్రయో
జనమపి స్వప్రయోజనార్థం మత్వా ప్రవర్తతే ఉచ్యతే నైవమసంభవః అచేతనేషు పరాతిశయైకప్ర
యోజనత్వదర్శనాత్ యదపి చేతనః సర్వో స్వప్రయోజనమేవ పరమోద్దేశ్యం మనుతే తథాపి న ల
క్షణస్య హానిః జన్మక్రమాద్యభిజ్ఞైర్మర్మధర్మస్థైః పరాతిశయనిష్పాదనైకప్రయోజనతయా ప్రతిపత్తుం
శక్యత్వాత్ ఇచ్ఛాస్వీకారాభ్యాం యథాసంభవమితి వాల్యక్త్వం తథా ప్రతిపత్తియోగ్యత్వమనిష్టమపవర్జనే

వతీ ఇచ్ఛాస్వీకారాయధారయోగ్యం సంభవతః । శేషశేషిణోరుభయోరన్యతరస్మిన్నపి సంభవత్స్వది

358 చ్ఛాస్వీకారా తద్గతాస్స్యుః యథా రాజభృత్యరాజతద్భవనాదౌ ఉభయోరచేతనంచేదుభయోరతిరిక్త

చేతనగతావిచ్ఛాస్వీకారా యథా ప్రభా ప్రభావత్యాగతదంగాదికే ఉపాదేయత్వముపాదాతుమవా

ప్యంతే నా కించిత్కారదశాయామవ్యాప్తిపరిహారః ఏవకారేణ కదాచిత్స్వార్థనిరపేక్షప్రయోజన

३२८ సాధకేషు ప్రవృత్తస్వపాస్వేచ్ఛాప్రవృత్తేష్వతివ్యాప్తివులదాసః అథవా కేనచిదాకారేణోపపాతస్య తస్య

శేషత్వవ్యావృత్త్యర్థ ఏవకారః అనుపపాతస్య ప్రయోజనాంతరసాధకత్వేన పరాతిశయైకప్రయోజ

నాభావాత్ స్వరూపం అసాధారణశబ్దః నిరూపకధర్మ ఇత్యర్థః న చ నిరూపకశబ్దస్య వులతాపిదనార్థత్వా

దపి వత్యర్థధర్మాపేక్షా పరాతిశయ ఏవ పరమప్రయోజనం యస్య స వర్ణం ప్రతిశేష ఇతి లక్షణం వము

క్తం భవతి యతః పరాతిశయస్త్వేవ పరమప్రయోజనస్వాధాయకత్వం లక్షణం అత ఏవ పరగతా

తిశయాధానానుయోగావచ్ఛేదవికల్పేన రాజన్యభృత్యయోరతివ్యాప్తిరవ్యాప్తిప్రసంజనము

స్పష్టత్వేనావతరతి పరాతిశయమాత్రాధాయకత్వస్య లక్షణాభావాత్ న చ దాపరశేషిగతాతిశయస్య

పరమశేషిగతాతిశయం ప్రతి ప్రయోజనత్వే సత్యపి తస్య ప్రయోజనత్వాభావాదపరశేషిణః ప్రతిశేష

దృశ్యతే తచ్చ తద్గతదుఃఖాసహిష్ణుత్వం యస్య చ దుఃఖాతిశయదర్శనం స్య సత్త్వానపేక్షితా వహాపాదః
రయేత్ న చ నిరతిశయప్రీతివిషయః పరార్థనిమిత్తా ప్రీతితారతమ్యస్య తద్విషయప్రీతితారతమ్యని
బంధకత్వాత్ అయఞ్చ నిరతిశయప్రియః తదభ్యుదయోపి నిరతిశయప్రియః తత్ప్రీతితారతమ్యస్య తత్సంబం
ధిప్రీతితారతమ్యహేతుత్వాత్ తదభ్యుదయశ్చ పరమప్రయోజనం భవతి స్వప్రీతిహేతుభూతస్య గతార్థాం
తరసాధనత్వనైరపేక్ష్యేణ స్వేచ్ఛావిషయత్వాత్ అతః కృపయా స్నేహేన వా పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వదర్శనాత్పర
ప్రయోజనస్య పరమప్రయోజనత్వం సిద్ధమితి న విశేషలక్షణస్యాసంభవః। న చ పరమప్రయోజనరూపపరా
తిశయాధాయకత్వస్యమిత్రాదిష్వపి సంభవాల్లక్షణస్యాతివ్యాప్తిశ్శంకనీయా తేషాం పరాతిశయైకప్రయో
జనత్వనియమాభావాత్ తద్ధితేషామాకారవిశేషోపపాతరూపేణ వా యావజ్జీవం వా పురుషవిశేషం ప్రతి
నియతం పురుషభేదేనాప్యనియతం చ భవంత్యేషు చ తన్నియతం శేషివిశేషనియమాభావేపి యం కంచిత్ప్ర
తి పారమార్థ్యం భవతీదృశ్యవదాత్మభావి యదీదృశం న దృశ్యతే తేషాం న భృత్యత్వం యదాప్యయదపి గర్భ
దాసాదయః స్వేషాం పరార్థైకప్రయోజనత్వమజానంతః శేషిణ్యతిశయాధానమపి స్వార్థం మన్యంతే
తథాపి సర్వథాలోపాయమితాచిత్స్వనోదేహాదభిన్నత్వబుద్ధివత్స్వభ్రాంతిరితి న లక్షణేఽవ్యాప్తిః స్వార్థత్వబుద్ధేరాత్మ

యం స్వయమపి భవతో జానాతి అపి చ పరాతిశయం సపరమప్రయోజనత్వావగతిః స్వరసతశ్చేత
నస్యాపి సంభవతి ప్రకృష్టకృపాస్నేహాన్వితేషు తద్దర్శనాత్ తదంతరాయా స్వార్థనిరపేక్షా పరదుఃఖాసహి
ష్ణుతా అత్రానుకూలేతరజనః పర ఇతి వివక్షితః అర్థాదికామనయా పరదుఃఖం శినమయి హా స్వదుః
ఖానువృత్తిరనిష్టా స్యాదితి తద్వృద్ధాయం స్వార్థానపేక్షః శబ్దః యద్యపి స్వపరయా పరం రక్షితః శాస్త్రసిద్ధ
౩౫౮ వద్దృష్టం తథాపి దృష్టాభిసంధిరహితస్యైవ పరదుఃఖదర్శనానంతరమవశ్యం పాతాదిమత్త్వదర్శనా
త్తద్రక్షణదశాయాం యః పరదృష్టాభిసంధిరహితస్య దర్శనాచ్చ స్వార్థానపేక్షితాయాః కృపాపరదుఃఖదర్శ
నజనితతాదాత్మ్యకస్య దుఃఖనివృత్తిరూపఫలాత్ తత్ప్రవృత్తిరితి న స్వార్థానపేక్షత్వమితి చేత్ ఈదృశం స్వా
ర్థత్వం శేషవాఖ్యాపి అస్తి తద్ధి స్వార్థానపేక్షత్వం న విహంతి కింతు తదనుకూలమేవ పరదుఃఖజ్ఞానరూ
పదుఃఖనివృత్తిపరాభ్యుదయజ్ఞానరూపప్రీతిమత్త్వం చ వినా స్వార్థానపేక్షత్వస్య వివక్షితత్వాత్ తథా
మిత్రాదిషు స్నేహాప్రకర్షాచ్చ స్వార్థానపేక్షా ప్రవృత్తిః బంధుద్రవిణయశోధర్మహానికరీ ప్రాణమయక
రీ చ దృశ్యతే సంబంధవిశేషాన్వితేషు ప్రీతిః స్నేహాః యస్య విపాకాః అస్థానభయశంకిత్వం దోషానవభాసో దో
షేపి గుణబుద్ధిరిత్యాదయః స్నిగ్ధశ్చ జనః స్వసత్త్వమనపేక్ష్య పుత్రాదిదుఃఖనివృత్త్యర్థం ప్రవర్తమానో

సహా(ప్తి)త్వాత్ కిం త్వం యూదాపరశేషిత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమభిమతం ఉత పరమశేషిత్వం ప్రథమే లాభా
ర్థస్యాపి కృతిశేషిత్వం స్యాత్ తస్య కృతిసాధ్యత్వాత్ ద్వితీయే స్వర్గస్య కృతింప్రతి శేషిత్వం స్యాత్ కృతిసాధ్య
పూర్వస్యాపి స్వర్గసాధనత్వాత్ అతః కృతిశేషిత్వరూపం కృత్యుద్దేశ్యత్వం ఫలభావార్థవిలక్షణే కారణే
న సిధ్యతి అథ కృతిప్రయోజనత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమితి పక్షం దూషయతి నాపీతి నహి కృతినా యమచేత
యమానా కాచిత్ప్రయోజనవతీ తస్యాః కృతిప్రయోజనం నామ కృతిమత్పురుషప్రయోజనమిత్యర్థః।
తతః కిమిత్యపేక్షాయాం తచ్ఛేషత్వే పర్యవస్యతీత్యాహ నచేతి కృతిసాధ్యతా కృతిప్రధానత్వస్వరూపం
కారణం తు నిరూపమేవేతి కృతిప్రధానత్వశబ్దేనస్పదాదివ్యావృత్తిః కృతిసాధ్యతాశబ్దేనాత్మవ్యావృత్తిః త
స్య హి కృతిశేషిత్వమస్తి విశిష్టస్య లక్షణత్వాత్ తత్ర విశేష్యే దుర్నిరూపే సతి విశిష్టమేవాసిద్ధమిత్యర్థః ఏ
వం కృతేర్యత్కారరూపం ప్రయోజనత్వం దూషితం అథ స్వత ఇష్టత్వరూపం ప్రయోజనత్వం తత్ప్రయు
క్తం కృతిసాధ్యత్వం చ దూషయతి నిరోగస్యాపీతి ఇషితిచ్ఛా అత్ర చ్ఛావిషయం భూతార్థాంతరసాధనత్వ
విరహే నైష్టత్వం స్వత ఇష్టత్వం వివక్షితం తత్సుఖస్య దుఃఖనివృత్తేశ్చ సమానం స్వత ఇష్టత్వం స్వత ఇష్ట
త్వప్రయుక్తకృతిసాధ్యత్వం చ తయోరేవ తస్యాః స్వత ఇష్టత్వతత్ప్రయుక్తకృతిసాధ్యత్వతత్సాధనతయో

న సుఢాలష్వధింయుఇవప్రమాణబాధితత్వాత్ న చ స్వార్థత్వభ్రాంతిమాత్రేణ పారార్థ్యహానిః న హ్యాత్మనః
సుఖలాంహామితిభ్రాంతేర్దేహాద్యైలక్షణ్యహానిః ఏవం చిదచితోరపి స్వాతంత్ర్యబుద్ధేః శ్రుతిబాధితత్వాత్
న లక్షణో వ్యాప్తిః న ఖలు ప్రహ్లాదీనాం యోగయుత్వజ్ఞానేపి యోగశేషత్వహానిః స్వాతంత్ర్యాభిమానవ
౩౬౦ తః పరమప్రయోజనరూపం పరగతాతిశయం నిత్యమేవ నానాదదతః కథం లక్షణత్వమితిచేత్ నవ
తద్వ్యాప్త్యతథాత్వానవగమేపి వస్తుతః పరమాత్మశేషోపకరణతయా పరమాత్మని శేషారసరూపాతి
శయస్య నియమేన సిద్ధేః తత్త్వజ్ఞైరీశ్వరపరికరత్వేన నియమేన జ్ఞాయమానత్వం హి కించిత్కారః తేనత
త్పరికరవత్త్వం యా జ్ఞానమానత్వరూపాతిశయః పరస్య సిధ్యతి తదుక్తం సితివిఖ్భిః మనాగుపకారితాస
ర్వస్యాస్యైవ తత్పరికరత్వేన జ్ఞాయమానత్వాదితిశేషభూతవస్తుపాత శేషారసాధ్యతిశయభాక్త్వం న
పరమాత్మనో వాప్తసమస్తకామత్వవిరోధి ఇచ్ఛాయాం సత్యామపి మతపనియోగానుగుణపరికరసం
పత్త్యవర్జవాప్తసమస్తకామత్వం యథాహ భగవాన్ భాష్యకారో వేదాంతసారే అస్యాత్మత్వప్రసక్తవాప్త
కామత్వం పాసదాభిమతసకలభోగోపకరణసద్భావ ఇతి అతో యదుక్తం శేషలక్షణముపపన్నం ఏవమస్మ
దుక్తం శేషలక్షణమంగీకృత్య కృతిం ప్రతి శేషిత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమితి పరైర్వర్ణక్తం న శక్యతే వికల్పా

విమితి। ఖ్యాతేరాహ కల్పేదూషణమపి వ్యతే స్వర్గకామపదాఖ్యాతేతి స్వర్గకామపదాఖ్యాతలిఙాదినా తత్సాధన
తత్త్వాభిధానాత్ప్రథమమనర్థకతయాప్రతిపన్నమితి నవకల్పయుక్తమిత్యర్థః వ్యుత్పత్తిదశా
యాం పూర్వసాధనతయావ్యుత్పత్తేః అభిధానదశాయాంత్వనర్థం సాధ్యాంశాకారమితీవప్ర
తీయత ఇతి శంకాయాం పూర్వవ్యుత్పత్తిమతోపి పురుషస్య ఏకపదశ్రవణవేలాయామనర్థత్వప్ర
తీత్యనుపపత్తిమాశంక్యేతి ననివిశేషం సామాన్యమితి న్యాయాత్సాధ్యమితి సామాన్యేనాభిధేయ
మానమపి విశేషనిష్ఠతయాప్రతీయతే సుఖదుఃఖనివృత్తిసాధనం చాత్రవివక్షితం సాధ్యానితస్మాదే
ష్టత్రిష్వన్యతమేన సాధ్యేన భవితవ్యం తత్ర సుఖదుఃఖనివృత్తిత్వయోగాత్తత్సాధనతయైవ సాధ్యమితిప్ర
తీయతే వృత్తివర్తత్రిష్వన్యతమమేవ గోచరయతి తథాదర్శనాత్ దర్శనానురోధేన చాభ్యుపగంతవ్యం వృ
త్తేః త్రయాతిరిక్తగోచరత్వాదర్శనేన పాకవృపూర్వయోఃఫలత్కల్పనభావాదర్థానివేశితః తస్మాత్త్రిష్వ
న్యతమత్వాభావే సాధ్యమితి ప్రతీతిరేవ నస్యాదిత్యర్థః కించాభ్యుపతాభిధానవాదినా స్వర్గకామపదాఖ్యాత
ఏవవిజ్ఞాదిః కార్యమభిదధాతీతి వక్తవ్యం తదానీం తత్సన్నిధానబలేన తత్సాధనతయైవప్రతీతిస్స్యాదితి నా
నర్థతయాప్రతిపత్తేరితి సుఖదుఃఖనివృత్తిష్వన్యతమేష్టతయా వృత్తిసా

ష్టస్య నియోగస్య న సిద్ధిః తత ఇత్యర్థః। సాధ్యతయేష్టత్వముపపాదయతి అత ఏవ హీతి సాధనత్వేన సిద్ధ్య
నంగీకారే ధాత్వర్థ ఏవ కారణం స్యాదితి భావః। అన్యథేతి। ఏతద్వివృణోతి స్వర్గకామేతి అత ఇతి। స్వర్గ
కామపదాన్వయాత్తు పూర్వం ధాత్వర్థమాత్రస్యైవ కారణతాప్రతిపత్తిస్తదన్వయే తు తత్సాధనతయైవ ప్ర
తిపత్తేశ్చేత్యర్థః। ప్రథమమనన్యార్థతయా ప్రతిపన్నస్య కార్యస్యానన్యార్థత్వనిర్వాహాయ పూర్వ
౩౬౧ మేవ పశబ్దత్వ స్వర్గసాధనం భవతీతి అయమర్థః। యథా స్వప్రధానస్య నిర్వాహాయానుజీవినామభిమ
తం ప్రభుః ప్రదదాతి తద్వదపూర్వమపి స్వయం ప్రధానతయా ప్రతిపన్నం స్వప్రధాన్యనిర్వాహాయ
స్వం సాధనం తత్పురుషస్య స్వర్గం దదాతి యథా పంచికాయాం। ఆత్మసిద్ధ్యనుకూలస్య నియోజ్యస్య
ప్రసిద్ధయే। కుర్వత్కృత్యాదికమపి ప్రధానం కారయేదేవ న ఇతి ఉపహాస్యం సమీపస్థైరపి హాస్యం అత ఇత్యు
క్తమిమం తదర్థం వివృణోతి స్వర్గకామేతి ప్రాధాన్యేన కార్యప్రతిపత్తిః కిమేకపదశ్రవణవేళాయాముత
తత్స్వర్గకామపదాన్వితవేళాయామితి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమే కల్పే దూషణమన్యథాత్రయైవ కా
ర్యం స్యాదిత్యనేనోక్తం భవతి తస్మిన్నేవ పక్షే భూయ ఉపగమే న దూషణం తరం చ ఏకపదేన కార్యమనన్యా
ర్థం ప్రతిపన్నమస్తు తథాపి అన్వితాభిధానదశాయాం ప్రతిపన్న ఏవార్థః స్వర్గార్థః అతో నానన్యార్థత్వ

పాకఫలస్యేత్యాదినా యోగ్యానుపలబ్ధిరుచ్యతే నియమ్యత్వే పాకఫలస్య కర్మణః అప్రస్తుతప్రతిబంధకస్య కర్మణ
ఇత్యర్థః ఆనేనాంత్యేష్టిసాపేక్షపరమాపూర్వవ్యావృత్తిః అథ కృతిసాధ్యత్వం దూషయతి అతో విధివాక్యే
ష్వపేతి కిం ముఖ్యవృత్తిసిద్ధతావదధ్యర్థాతిరిక్తార్థః స్వక్రియతే ఉత పురుషార్థతాసిద్ధ్యర్థం ఉత సుఖసా
ధనత్వలక్షణవ్యవహితపురుషార్థత్వసిద్ధ్యర్థమితి వికల్పత్రయం మనసి నిధాయ ప్రథమద్వితీయయో
వికల్పయోరుత్తరమాహ అత ఇతి ఉక్తప్రకారేణ ధాత్వర్థాతిరిక్తే ముఖ్యత్వాభావాత్ తథావిధస్య స్వతః పు
రుషార్థత్వాభావేచ్ఛేత్యర్థః వ్యాపారః ప్రయత్నః శబ్దశాస్త్ర స్వరసమన్నత్వాదిత్యత ఇత్యాహ శబ్దాను
శాసనసిద్ధమేవేతి సాధనత్వసిద్ధ్యర్థం క్రియాతిరిక్తార్థస్వీకార ఇత్యత్రాహ ధాత్వర్థస్యైవేతి యజదేవ
పూజాదావితి ధాతురితి భావః అ ఇత్యాదినా ప్రకలిత బ్రహ్మవిచారారంభే హేతుస్సిద్ధ ఇత్యాహ అత స్సిద్ధవ
స్తునిబంధిపూర్వకం యద్భుక్తం యాచాదేర్ముఖ్యవృత్తిసంభవాదవ్యధాపి విధిశేషతయాపి సిద్ధేరిత్యర్థః అ
థవిశేషణీం శాసిద్ధిం పరిహరతి చాతుర్మాస్యాదిత్యాదినా కర్మణో ముఖ్యవృత్తి విధానాత్ప్రత్యక్షం ఫలత్వమవగ
తమితి సిద్ధమిత్యనుసంధేయం తదర్థే హా కర్మచితో లోకః క్షీయత ఇత్యాదివాక్యమభిప్రేత్యాహ క్షయిఫ
లతోపదేశాదితి అక్షయ్యం ఫలశ్రవణనిర్వాహమాహ అపామ సోమమమృతా అభూమేతి సహ చాతుర్మాస్యాదివాక్యేష్వక్షయ్య

362

ధ్యత్వమయముక్తం తత్సాధనాదస్య తద్యథా పరంపరేణేష్టత్వేన కృతిసాధ్యత్వమయముక్తమితి। పూ
ర్వం తు తదాకారరూపం ప్రయోజనత్వం నిరస్తం అథ స్వత ఇష్టత్వరూపం ప్రయోజనత్వం చ సుఖ
దుఃఖనివృత్త్యన్యతాపన్నిరస్తం ఇదానీం స్వత ఇష్టత్వసిద్ధయే అనన్యార్థత్వబుద్ధివేద్యత్వ సంభావనీయం సుఖ
౩౬౧ రూపప్రయోజనత్వం దూషయితుముపక్రమతే అపిచేతి కిమిదం నిరుపాధికప్రయోజనత్వమితివి
వక్షితమేకం గతే సుఖవదితి అనుకూలత్వం సుఖేతరస్యానుపపన్నం మనసా మానః పృచ్ఛతి కిమితి ఇమమ
భిప్రేతం వివృణోతి సుఖమేవ హీతి పునశ్శంకతే సుఖవిశేషవదితి నిరుపాధికపరాభిప్రాయం పరాభిప్రాయశ
బ్దబాహుళ్యసంభవాదపరశబ్దః సుఖాంతరమితి తథాభావమ సుఖాద్విలక్షణం స్వర్గాదిసుఖం సంభా
వ్యతే తథాత్వేఽపి విలక్షణం సుఖాంతరమిదమిత్యర్థః ప్రమాణాభావం వక్ష్యమాణమాహ కిం తత్రేతి చందనా
దిసుఖం హి స్వానుభవసిద్ధం అతస్స్వానుభవాత్ లౌకికవాక్యం వేదవచనానామ విధివాక్యం నిత్యం నైమిత్తికం వాక్యమ
ర్థవాదాశ్చేత్యర్థాక్రమం నిరుపాధికసుఖరూపతాం ప్రతి ప్రమాణీని న భవంతీత్యుక్తే స్వానుభవస్త్వితి:
తర్హి హాతస్య దుఃఖాత్మకక్రియావిషయత్వాత్ తేన సుఖాదిసాధనత్వేన కృతిసాధ్యతామాత్రప్రతిపాద
నాదితి దుఃఖాత్మకస్య సుఖాదిసాధనభూతస్యార్థమాత్రస్య కర్తవ్యతాప్రతిపాదనాదిత్యర్థః నియమా

౩౬౩

ఫలశ్రవణమర్థవాదోక్తత్వాత్త్వజాతే అపితు కర్మణీ వరావృత్తివిధానాత్ప్రయోజ్యఫలత్వోపదేశాచ్చుతస్యా
త్ర వర్గణోం ప్రయోజ్యఫలత్వనిర్ణయసిద్ధిః అతో హేతావిశేషణాంశసిద్ధిః అధికరణార్థముపసంహరతి అత ఇతి
అస్యాధికరణస్య బ్రహ్మమీమాంసావిషయః శాస్త్రమారంభణీయా ఉత నేతి సంశయః సిద్ధవస్తుని శబ్దస్య
వ్యుత్పత్తిర్నాస్తీతి విచారః అస్తీతి నిశ్చయః ఆరంభః ప్రయోజనమిత్యధికరణాంగపంచకం యథాహుః విష
యస్సంశయశ్చైవ విచారో నిర్ణయస్తథా ప్రయోజనసహితమేతత్స్యాదంగపంచకమితి పరీక్షకా లోకాన్నీత్యాదివాక్య
ప్రథమసూత్రస్థానాం సిద్ధార్థానువాదపూర్వకగురూపసదనం నియమవిధిపరం గురుమేవాభిగచ్ఛేదిత్యుక్తత్వా
త్తదాగతః ప్రవృత్తస్య తద్విధేయభావాదస్య సూత్రస్య వాక్యత్వం న ఘటతే ఉద్దేశ్యోపాదేయవిభాగతద్విధాకం
విధేయం హ్యుపాదేయమితి న వాచ్యం అజ్ఞాతజ్ఞాపకత్వాత్ప్రాగజ్ఞాతం వాక్యజ్ఞప్యం హ్యుపాదేయం రాగతో బ్ర
హ్మవిచారే ప్రవృత్తస్య సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తిర్నాస్తీతి వాక్యేనానారంభణీయత్వం జ్ఞాయతే తం ప్రతి సిద్ధవస్తు
ని వ్యుత్పత్తిసంభవాదారంభణీయత్వజ్ఞాపనమజ్ఞాతజ్ఞాపనమేవేత్యుద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవత్త్వం సూత్ర
స్య అత్ర హారాగతః ప్రవృత్తిమతః పూర్వపక్షహేతునాని వృత్తౌ ప్రసక్తాయామప్రతిపన్నస్య పరిహా
రో విధేయ ఇత్యలం॥ ప్రథమసూత్రం సమాప్తం॥ శ్రీమద్వేంకటగురవే నమః। శ్రీమతే రామానుజాయ నమః॥

४३२८

श्रुतप्रकाशिका ३६३